БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
1
СРЕДА
№ 51 (8819).
Өртээ 2 көп.

• • •

«Найырал» совхозтуң хойжузу Х. Сүктер эрткен чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 110 хураганны менди доруктурбушаан, хой бүрүзүнден-не 3500 грамм дүктү кыргып алган. Тоску беш чылдың ийиги чылында ооң-даа бедик көргүзүглүг болурунга ол бүзүреллиг ажылдап турар. Ооң кодан хою менди, хүр кыштаглап турар.

ЧУРУКТА: Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Ховалыг СҮКТЕР.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

• • •

КИЧЭЭНГЕЙНИ МАЛЧЫННАРЖЕ!

Амгы үеде республиканың мал ажылында кыштаглаашкын бодунуң шинтирлиг үе-чадазынче шилчип турар. Чамдык черлерде хадып хөртүктээн, кышкы сооктуң уламындан мал арыпкан, дыка хой ажыл-агыйларда мал чеминиң куравыры эвээжээн, ооң-биле чергелештир шээр малдың массалыг оолдаашкыны эгелээн. Ынчангаш бо хүнперде бүгү-ле күжениишкиннерни мал ажылынче мооцээрэ, берге болгаш чымыштыг ажылдың кижилери — малчыннарны кичээнгей база сагыш салыышкыны-биле хүрээлеп, оларның амыдырал-чуртталгазынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары хүнүң соцгаарлаттынмас айтырыы болуп берген.

Тес-Хем районуң ажыл-агыйларында мал кыштаглаашкынының байдалының дугайында партия райкомунуң бирги секретары эп Артаевтиң плеткелии СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунга дыңнаан, ол районда кыштаглаашкынның байдалы кончуг четпес чорун турарын айыткан. Районшуң ажыл-агыйлары мал чеминиң четчир санныг курлавырларын тургузуп албаанындан мал чеми тонуп турар. Ындыг турбуже одарларның харын далбыйлаар ажылды багай чорудуп келген. Нииттиниң малын кыштан менди ажырарынче углаган организакчы болгаш тайылбыр-массалыг ажылдарны чогуур негелдезинге чедир тургуспаан. Малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче кичээнгей копкак. Илереттинген четпестерни дораан чайладың, нииттиниң малын менди чыл ажырарынче углаган бүгү-ле хемчегларын алырын обкомунуң бюрозу партияның Тес-Хем райкомунга хүлээткен.

Мал кыштаглаашкынында шак мындыг берге байдал түгле чаңгыс Тес-Хем районда тургустуна берген эвес-ле болгай. Ол ышкаш дүвүренчиг байдал Өвүр, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнарның колхозтарында, совхозтарында база-ла тургустунган. Ол черлерде мал чеми тонуп, малдың даваны тастан турар.

Ынчангаш партия, совет, кодээ ажыл-агый органнарының, бүгү хой-нииттиниң соруглазы чүл дээрге, мал кыштаглаашкынында тургустунуп турар бергелерни ажып эртери-биле олче бүгү күштү мобилизастан тургаш, бар мал чемин камналгалыг чарыгдаарын чедип алыры, артыкшылдыг сиген, саван бар черлерден ону бергедеп турар ажыл-агыйларже сөөртүрүп организастаары, одарларның харын далбыйлап аштаар арганы ажыглаары, малчыннар ортузунга политмассалыг, организакчы ажылдарны күштелдирери, оларның амыдырал-чуртталгазынче хүн бүрү сагыш салыры болур.

Тоску беш чыл планының ийиги чылында республиканың малчыннарының мурнунда улуг болгаш харыысалгалыг соруглалар салдынган. БО ЧЫЛЫН МЫНЫСТЫГ БОДА МАЛДЫ 6 ХУУ, ХОЙ, ӨШКҮНҮ 11,4 ХУУ, ХАВАННЫ— 8 ХУУ ӨСТҮРЕРИН, РЕСПУБЛИКАГА ОРТУМАЛ-БИЛЕ ИННЕ БҮРҮЗҮНДЕН 1700 КГ СҮТТҮ САРЫН, ХОЙ БҮРҮЗҮНДЕН 2,4 КГ ДҮКТҮ КЫРГЫН АЛЫРЫН, ТӨРҮҮР 100 МАЛГА ОНААШТЫР 85 БЫЗААНЫ, 90 АНАЙ, ХУРАГАННЫ ДОРУКТУРАРЫН . РЕСПУБЛИКАНЫҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНИҢ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИНДЕ АЙЫТКАН. ООН АҢГЫДА 40 МҮҢ ТОННА ЭЪТТИ, ФИЗИКТИГ ДЕНЗИ-БИЛЕ 2510 ТОННА ДҮКТҮ, 60 МҮҢ ТОННА СҮТТҮ БҮДҮРЕР УЖУРЛУГ.

Бо соруглаларны чедиишкиниг күүседири кыштаглаашкынны канчаар эрттиреринден улуу-биле хамаарыжыр. Чогум-на ынчангаш бо хүнперде шиитпирлиг хемчегларын алыр херек. Ам бистиң соруглаларывыс — улуг-даа, чэш-даа малдан чаңгыс-даа башты хорамчага таварыштырбазы. Түгле ону чедип алыр болзукпусса, алган социалистиг хүлээлгевисти чедиишкиниг күүседин шыдаар бис дээрзин малчын бүрүзү медереп билир ужурлуг.

Таңды районнуң ажыл-агыйларының дуржулгазын өске черлер ажыглаар ужурлуг. Чижээ, «Революцияның чалбыжы» колхозта, «Межегей», «Тиилелге» совхозтарда мал чеми четчири-биле бар. Олар артыкшылдыг саванын өске районнарның ажыл-агыйларынга берип-даа тураргар. А ол хиреде-ле бо ажыл-агыйлар одарларның харын шагда-ла далбыйлап, аштап эгелээн. Ол черле чөптүг херек. Түгле белең чемге ынанып олурбайн, бүгү-ле болдунар аргаларны ажыглаар. Мал чемин четчири-биле белеткен шыдаваан ажыл-агыйлар харны далбыйлаарын бирги эдлерге бөстандырар ужурлуг.

Амгы үеде малдың массалыг оолдаашкынын эгелээн. Февраль 21-деги медээ-биле алырга, республикада 153,3 мүң хой, өшкү төрээн, олардан 163,5 мүң анай, хураганны менди алганы өөрүүчүг. Бо хүнперде республиканың колхоз, совхозтарында мал ажылында 9250 хире кижи ажылдан турар.

Нииттиниң мал ажылында ажылдап турар кижилерге күш-ажылдың болгаш амыдырал-чуртталганың таарымчалыг байдалдарын тургузары—колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчуларының, түскай эртемниглериниң, ында партия организацияларының эң чугула хүлээлгези.

Бо талазы-биле «УТКА 25 чылы» совхозта парткомуун үлегерлиг ажылын айтып болур. Совхозтуң парткому коммунистериң күжүн мал ажылының харыысалгалыг участоктарынга таарыштыр хуваап, малчыннар ортузунга политмассалыг ажылды доктаамал чорударын чедип алган. Ол ажыл-агый мал продукциязын бүдүрериниң опаалгаларын чедиишкиниг күүседин эгелээн. Партком кежигүннери фермаларга, хойжу бригадаларда партболуктерге барып, оларның мурнунда салдынган соруглаларны тайылбырлап берип турар. Ында кол-ла чүве—кышпы үеде мал ажылында кижилерже улуг кичээнгейни салганы, совхоз малчыннарның амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалды тургусканы.

Мал ажылында ажылдап турар кижилериң дугайында сагыш салыр, оларның ортузунга политмассалыг болгаш культура ажылын калбартыры Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозта болгаш ол-ла районнуң «Коммунизмче орук» колхозта кончуг четпее. Ол ышкаш малчыннарның ажылынга, амыдырал-чуртталгазынга сагыш салбас чоруктар-биле эртежин черле болбас бис.

Малдың массалыг оолдаашкынының үезинде малчын кижиниң амыдыралын бүгү талазы-биле хүн бүрү хайгаарап көрүп, олче кичээнгейни угландырыы, садыг, медицина болгаш культура хандырылгазын экижидери — партия, совет болгаш кодээ ажыл-агый органнарының дөрт хүлээлгези.

Хой оолдаашкынының үезинде чаш хураганнарны азырап доруктурарынга сакманциктер улуг дуланы чедирип турарын демдеглээр херек. Бо чүтүлә херекке комсомолчулар болгаш аныяктар улуг дуланы чедирип турар. Мал ажылында киржип турар аныяктарга созулганнарны, журналдарны чедирип, лекция, беседаларны болгаш кино, концертерни түе-түе бригадалар аайы-биле ой-тааида чорудары комсомолдуң база-ла чугула херээ.

Амгы үеде республиканың ажыл-агыйларының малчыннарын мал чеми, одаар түүл болгаш суг соөртүр транспортбиле хандырары эргежок чугула. Ол ышкаш автолавкаларны үзүктел чок чорудуп турарын партия, совет органнар хайгаараар ужурлуг.

«Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалы Кызылдың алты заводунуң ажыл-ишчилерин улам күжениишкиниг, дедески ажылдаарынче соруг киирелиин бир дугаарга бо чагаамга демдеглекседим. Бистиң хоочун заводувыста хой национадлыг ишчилеривистиң социалистиг чарыкыгын уг-шинн чыл планын кыска хуусаада күүседирип чедип ап. Совет күрүнениң тургустунган төөгүлүг хүлүгге чедиишкиниг ужуражырынче угланган.

Күш-ажылчы соруг киривишкиниң чамдык эки чижектерни көргүзүп көрейн. Бо чылдың январьда үргүлчүлээн социалистиг чарыштың түңнелинде завод продукция будүрүн үндүрериниң планын 105,7 хуу, сайгарылганыын 103 хуу күүседткен. Ол айда 73 мүң рубльдиң бараанын сайгарар тургаш, ону 75 мүң рубль чедирген бис. Беш мүң ажыг эжеш кидис, 4,900 эжеш хом пиктер эки шынарлыг кылдынган. Күш-ажылдың будүрүкчүлүг болуру чүс хуудан ашкан. Кидис пиктерни кылып үндүреринең шыпарын экижидери 4,8 хуу оскен.

СЭКП Төп Комитединиң доктаалын танылып көрүп, ону ынаа-биле чүүлдүгүнүп, деткип, аңаа ажыл-ишчи харыыны бодринге завод коллективи белеңнип ылередип турар, будүрүлгеде чедир кылдыымаан, кошкак сагыш салдыын турар чүүлдерже кичээнгейни углаары чугула деп бөрген бис.

Бистиң үндүрүп турар продукциявыстың бот-үнезин улуг болганындан орулга алдынмайн келген. Ооң чылдагааны болза, материалдарны камнап алырын сагывайн келгенивисте. Цехтерде хол-биле кылыр хой ажылдарны ам-даа механизастаарын чедип албаандыр бис. Долу механизацция чок ужурунда кыска үе ишпинде хой продукцияны белеткээри хожудан турар.

Тыва республиканың ажылчын ангызын төлээдеп, чедиишкинии-биле ажылдаарын бадыткаан шалынчылар бисте хой. Оларның аразында дээптиг чарыштың ачызында февраль айның даалгалары база ажыр күүседтиннер.

Төп Комитеттиң чаа доктаалынга төлептиг харыы кылдыр бүзүреллиг ажылдаарынче киришкен Иван Коцоневтиң, Полина Казанцеваның, Галина Бендерскытың бригадалары муруку одургда.

М. ДАНЬШИНА,
заводта улуг экономист.

Бистиң республикавыста

СОРУК КИРИИШКИН-БИЛЕ

Төлептиг ужуражыр

Совет Эвилелиниң бежең чылынга холбаштыр үндүрген СЭКП Төп Комитединиң доктаалын бүгү улус улуг сонуургал-биле таныжып турар. Хой национадлыг социалистиг күрүнени тургусканы — бүгү совет кижилериң революстуг чогаадыкчы чоруунуң кайгамчыктыг түңнели болур дээрзин ында тодаргай айтып, бо үениң иштинде бистиң Төрээн чуртувустуң маадырлыг тиилелгелериниң болгаш үүлерхерээниң арткан оруунче чоргаарал-биле коруп турар дээрзин ында демдеглээн. Бо бүгүнү бистер боттарывыстың амыдыралывыстан-на көрүп турар бис.

Совхозтуң парткому ол доктаалды бүгү ажылчын, албан-хаакчыларга таныштырар соругла-биле бирги эдлерге агитаторлар болгаш политинформаторларны олче хаара тудар, политмассалыг ажылды улам күштелдирер бис. Төп Комитеттиң доктаалын амыдыралга боттандырар талазыбиле түскай хемчегларни чогаадып, ону организастыг болгаш политиктиг ажылывыстың үндезини болдурар бис.

ССРЭ-ниң юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш, социалистиг чарышты улам калбартырын доктаал биске дагзып турар.

Амгы үеде совхозтуң ажылчылери беш чылдың эдлеригиг чылында шалыпчы бажымнарны кылып, кызымаккай ажылдап турар. Бо хүнперде совхозтуң 3000 хою хураганнаан. Хойжуларның болгаш сакманциктериниң шудургу ажылының ачызында мал толу менди доругуп турар. Малчыннар малды хүр кыш ажыр дээш хемчегларни ап турар.

СЭКП ТК-ның доктаалы бисти чаа-чаа чедиишкиннерже кыйгырып, моон соцгаар улам үре-түңнелдиг ажылдаарынга сорук киирип турар.

З. ЧООДУ,
«Тес-Хем» совхозта парткомун секретары.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА УТКУШТУР

СЕПТЕЛГЕ АДАКТАЛГАН

Чыраа-Бажы суурнуң адаа үжүнда улуг-лаг ак бажың турар. Ооң бараанын кайы ыракчан-на көрүп болур. Үе сиңе берген кара хөректээштерлиг күдер эрлер ол бажыңга дан бажында-ла баарлар. Кайнаардаа ажыл-херек үжүрүнда чоруур янзы-бүрү машиналар база-ла дан бажында оон карацнадып үнер. Бо дээрге «Чыраа-Бажы» совхозтуң машина-трактор мастерскаязы-дыр.

Бо хүнперде ында ажылнын хайныышкыннар. Чоокшулап олурар часка үткүштүр техника септелгезин дүрген доозар дээш, совхозтуң механизаторлары хол салбайн, аразында чарыштыг, түрә-соруктуг ажылдап тураргар.

Септекчилерниң ажыл-херээн сонуургап көөрү-биле бир эртен мастерскаяга чеде бердим. Эжим экезында дергзинээр өрээл. Ында ийи эр ажылдап тур. К. Сагаан сырылап турар кызыл демирни хөрүк одуңдан ыдырар-кыскаш-биле үшта соп эккелгеш, улуг доңу кырынга салыптарга, эжи ону хап эгеледи. Дем чаа-ла хевир-дүрүү чок демир удаваанда-ла херектиг кезек болу берди. Сагаан ол кезекти салбышаан, чугаалай-дыр:

— Бирээ болган! Ам каш херек ийик моң?

— Ам-даа хөй херек...

Ол дарганнарның ажылдап турарын көргеш, «бо-даа ажылдап турда амыр эрбедир» деп иштимде бодадым.

Трактөрлер чазың, энтээр делгем өрээл. Ында хөректээштеринде үс сиңе берген эрлер чайлап-чапсар чок ажылдаан турлар. Машина-трактор мастерскаяның эргелекчизи Моңгуш Доржуга аңаа үжүражы бердим. Ол ажылдап турган эрлерже көрүп тура, менээ чугаалады:

— Ажылдап турда-амыр эрлер, аа! Ана арлып турар.

— Мында септелгениң байдалының дугайын чугаалап берип көрем, Моңгуш Мажаевич — деп, оон диледим.

— Техника септелгезин эрткен чылдың ноябрьда-ла организастыг эгелээн бис — деп, ол эгеледи.— Ам 28 трактор андазыны, 35 сеялка, 190 комплект илирр беден кылдыр септеттингеп. Янзы-бүрү марканың 57 тракторун септээрин планнаан чүве. Ооң 15-жин «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык. Чаданна салбырларынга септээн, а 39 тракторну совхозтуң механизаторлары боттары бо мастерскаяга септеп алган. Ынчангаш септелге колдуунда шыкпарлыг тур. Арткан техниканы септээрин мартта бүрүн доозар соруга салдынган.

— Септелгени кандыг аргабиле чорудуп турарыл?

— Звеноолар аайы-биле кылыр арганы ажыглаан бис. Мында дөрт звенону тургускан. Оларга түс-түс белдираерни быжыглап турар.

— Механизаторлардан септелгеде кымнар мурнакчы ажылдап турарыл?— деп, Моңгуш Мажаевичиден айтырдым.

— Трактор септелгезинде Күжүгет Элир-оол биле Оржак Бүрбү чарыштың тиилекчизи болган. Оларның звенозу ам алдыгы тракторну септеп киришкен. Оон ынай кодээ ажыл-агый машиналарының септелгезинде Моңгуш Эрес-оол, Кара-Сал Картыг-оол, Куулар Оолчукай, Оржак Белдир-оол олар хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар.

Тоску беш чылдың ийиги чылының часкы хову ажылдарын чедиишкинниг эрттирер, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын төлептиг белек-биле үткүүр дээш, «Чыраа-Бажы» совхозтуң механизаторлары ынчаар ажылдап турар.

ЧУРУКТА: септекчилер Б. Сенди биле К. Сагаан.

К. ЭКЕР-ООЛ.
Авторнуң фотозу.

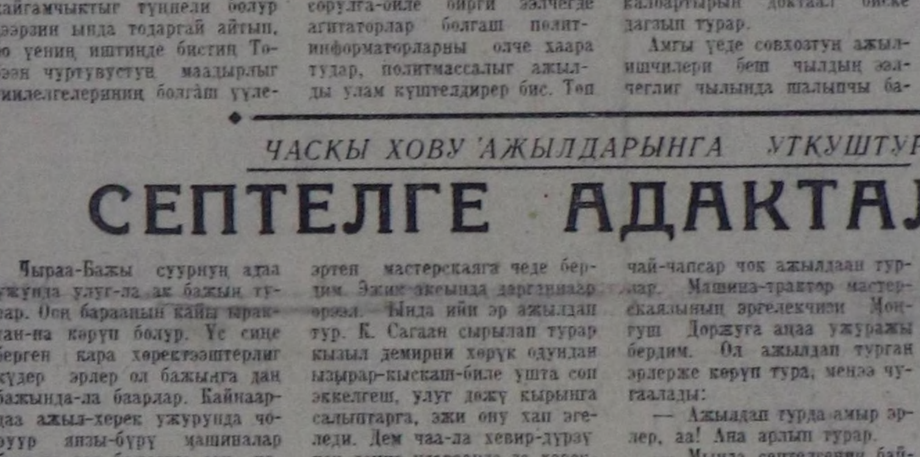

ЧӨӨНГА ТАНЫШТЫРГАН

«Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалы-биле Улуг-Хем районнуң ажыл-ишчилери таныжын эгелээн. Районнуң лекторлары бо хүнге чедир 23 черге партияның чугула документизин чөөнга таныштырган. Аңаа ниитизи-биле 46 кижи сайгал берген.

«УТКА 25 чылы» совхозтуң мурнакчы хойжузу Тюлюш Дадар-оол ында улуг хураганнаан. Ооң ыйнаан-биле 46 кижи сайгал берген. мурнунда социалистиг хүлээлгезин эде корун. чаа бедиткен хүлээлгелерин алган. «Улуг-Хая» совхозтуң хойжузу Тюлюш Сүүрүмаа бо чылын төрүүр 100 хойдан 102 хураганны, бир хойдан-на 2 кг 500 грамм дүктү кыргып ап., 10 тонна сигенни, бир тонна будук-бүрүнү бодунуң күжү-биле белеткен алырын чугаалаан.

Районнуң политинформаторлары, агитаторлары 87 малчынның коданнарын кезип, таныштырылга кылган.

Районнуң ажыл-ишчилери бүгү совет улус-биле бир дөмей ол улуг байырлалга төлептиг ужуражыр дээш бедиткен хүлээлгелерин алгаш, оларны амыдыралга боттандырып киришкеннер.

Д. АРАКЧАА.

БАЙ-ТАЙГАДАН

Районнуң «Тээли» совхозу бо чылын ниитизи-биле 6197 га тарыжа шөлүүге янзы-бүрү культураларны тарыыр планныг.

Бо хүнперде 728 тонна тараа, 296 тонна чаңгыс чылдыг сиген, 42 тонна кукуруза үреэнин арыглап дооскан.

Үрезин арыглаашкынынга Куулар Максимге удуртукан комсомолчу бригада эки ажылдаан.

Ол ышкаш совхозтуң септеге чогуур 38 трактороларындан 32 тракторну септээн. 19 сеялканы, 29 андазынны, 125 илирнин бүрүн септеп дооскан.

Маңаа токарлар Жаар Виктор, Серен Шимит, механизатор Байыр-оол Сарыг-оол олар мурнакчылар болуп, хүн нормазын аажыр күүседип турар.

• • •

Районда мал оолдаашкыны үргүлчүлеп турар. «Мурнакчы» колхозтуң малчыны Сержи Салчак төрүүр 100 хойга одааштыр 113 хураганны ам бөзин менди алган.

• • •

Районнуң культура ажылдакчылары айның сөөлгү чеһверг санында малчыннарже зөлчеглиг үңүшкүннерни доктаамал чорудуп кеңген.

Бо удаада Тээли совхозтуң Бай-Тал, Кызыл-Даг салбырларына болгаш «Мурнакчы» колхозка чораннар. Бригадага районнуң бот-тывыгыр ураң чүүлүнүң киржикчилери, эмчилер, автолавка садыгжылары болгаш лекторлар киришкен.

«Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын малчыннарга база таныштырган.

• • •

СЭКП Бай-Тайга райкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдыжының планын ёзулаар Тээли совхозтуң төвүнге, Бай-Тал, Кызыл-Даг салбырларга агитаторларның, политинформаторларның болгаш лекторларның семинары болуп эрткен.

Аңаа «Районнуң 1971 чылда ажыл-агыйының түңнелдериниң болгаш 1972 чылда соруглалар дугайында», «XXIV съездиниң материалдарынга дүүштүр чөө ортузунга политмассалыг ажылдарны кайчаар чорудары» база «Кижи болгаш хөөйлу» деп темаларга лекцияларны районнуң харыысалгалыг ажылдакчылары номчаннар.

К. БИЖЕК.

ЛИВИЯ ЧАЗАК ТӨЛЭЭЛЕРИНИҢ БАШТЫҢЫН Н. В. ПОДГОРНЫЙ ХҮЛЭЭП АЛГАН

Февраль 28-те ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Ливия Араб Республиканың Москвада чоруп турар чазак төлээлериниң баштыны, Ливия Араб Республиканың Революстуг командылалының кежигүнү Абдель Салам Джелалудту Кремльге хүлээп алган.

Эң-найыралчы беседа үезинде совет-ливия харылзаалары хөгжүдериниң айтырыгларын, а ол ышкаш Чөөнку Чөөн чүкте байдалды, делегейниң өске-даа чугула айтырыгларын чугаалажып кэрген.

(СЭТА).

Айның кургаг черинин довураа

ССРЭ-НИҢ ЭРТЕМНЕР АКАДЕМИЯЗЫНЫҢ ТУСКАЙ ЛАБОРАТОРИЯЗЫНДАН РЕПОРТАЖ

Автоматтыг «Луна-20» совет станциязының Изобилия (Байлакомыл) далайының чоогунда кургаг черден казып алган ай довураанын идегелдиг «шыгкамыры» боон чораан ашпаратты хой белеткел ажылдарын кылган соонда (ол бүгү ажылдар 14 шак үргүлчүлээн!), февраль 27-нин эртенинде ажыктаан. Лаборатория ооң иштинге чораан чүүлдү кандан кылган кылын аптараның иштиндө оске бүгү херекселдер-биле кады суг каан, кач демирден кылган узун десшиже кончуг аяар урушкаш, ооң мурнунда хүн «Луна-20»-ниң дедир зон көөр апнарадының айдан Черге эккелген элдепейлиг материалын, бакылап көөрүнче журналистерни чалай-дыр.

Айның даг-даштыг черинден келген, эртемденнерге безин билдинмес довурак бо-да болгай: хүл ышкаш хевиралг, куузумаар ак оңүүг, довурак ышкаш болду. Оларның аразында элээн улуг болгаш база-ла куузумаар «дашчыгаштар»-дээ бар. Көрүп турарга, арга-арыг иштинге чаа-чаа-ла ожуң, хөмүрерген одагның хүлү-даа ышкаш сагындырар болду — кыдыгларында сантиметрлер-биле хемчээн каан демги десшиниң иштинде төп каан материалды баштай көөрге ындыг.

«29» деп демдеглеп каан черниң мурнунда — алдыгы сантиметрниң дужунда — улуг эвес, борбак-борбак довурактар-даа чыдар. Ооң оңүн болгаш оске-даа демдектерин ап көөрге, ол — амдыызында эртемденнерниң эң эрте-бүрүңгү кристаллдыг материал деп санап турары анортозит дээр минералга дөмейлежир. Ынчаарга ооң мурнунда ай кырындан эккелген кадыг довурактарның хевирин шинчилеп коргенинең түңнелинде анортозиттиң . нызы — үш миллиард ажыг чыл деп тодаргай болгай. Ынчалза-даа эртемденнериниң бо мырыдай чаа алган материалында чогум-на ындыг минерал бар деп бадыткаары амдыызында эрте болуру чугаа чок.

Айның кургаг черинден эккелген ол бүдүмелдиң даштыкы хевирин көөрге, айның далайларында чаптылган материалдан дыка оңүр болгаш ылгалдыг деп чүве тодаргай. «Луна-16» деп автоматтыг станциянның эккелгени довураан көөрүвүске, ооң оңү куузумаар, барык кара болгаш демир ышкаш кылаңзымаар болганын ам-даа утпаан мен.

Ай материалын совет эртемденнериниң эң-не баштай Черге экжеп ап шыдаакан үезинден бээр ам бүдүн-чартын чыл эрткен. Ынчангаш айның Изобилия далайының «девискээриден алган «далай элезинин» Совет Эвилелиниге бүгү талазы-биле ыяк шинчилеттинген. Ол довурактың хевирлерин совет эртемденнер Чехословакияның, Венгрияның, ГДР-ниң, АКШ-тың эртемденнериниге база дамчыдып берген... Оларның кады кылган шинчилеллериниден айның бойдузун биляп алырының талазы-биле дыка хөй чугула чүүлдер илереттинген. Ай далайларының довураан шинчилеп турганының үезинде Черниң агаар-бойдузунга безин дадарып, үрелбес эң арыг дээн демирниң бар болганы дыка солун боон турар. Ол ышкаш Чер кырында чок, мырынай чаа минералдар оон база тывылган болгаш оларны ыяк шинчилеп көргенин база билдингир. Айның оргудески черлериниң довурактарының химиктиг болгаш физиктиг шыкарларын база бүгү тала-биле шинчилеп көргеп.

— Базальт дээрге, айда эң неитеренгей бүдүмелдиң бирээзи дээрзи ам билдинген— деп, сураглыг совет эртемден, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, академик А. П. Виноградов лабораторияга болган кыска шралга конференциязынга журналистерге чугаалаан.

— Бистиң планетавыс мөңге эдериичизинең кыры колдуунда-ла базальты-биле шыптынган деп база бодан болтур, — деп, ол демдеглээн.

Ай кырының оргу черлеринде — ооң далайларында даш бүдүмелдерин четчиреп-биле билир бис. Ынчалза-даа айның даг-даштыг черлери амдыызында билдинмес... Ынчангаш автоматтыг «Луна-20» станцияның эккелген бүдүмелин баштай шинчилээри анны ооренип көөрүнге улуг базым болур деп эртемден демдеглээн.

Айның бот-боттарындан ылгалдыг черлери — далай болгаш кургаг чер девискээриниден алган минералдарны шинчилээри — Айның болгаш Черниң тывылганының айтырыгларын ооренирингe чаа чүүлдү бээр.

Автоматтыг станция «Луна-20»-нин эккелгени кургаг чер довураан совет эртемденнер шинчилеп эгелээннер. Айга шинчилелдиң чер кырында эдлээ эгелээн...

Д. ДМИТРИЕВ,
(СЭТА-ның түскай корр.).
МОСКВА.

Бистиң республикавыстың көдээ тудугларында

ХҮН БҮРҮНҮҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ АЛЫР

Партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиниг боттандырары-биле тоску беш чылдың ийиги чылында бердинген капитал салыышкынны долузу-биле ажыглап шиңгээдип алган турарын база Совет Эвилелиниң тургустунган хүнүнге күш-ажылчы белектиг ужуражыр дээш, бистиң чуртта калбарган социалистиг чарышка киржип, № 463 КМК тудуг колонназының ажыл-ишчилери боттарының арга-курлавырын санап көргеш, бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар.

Күрүне планын декабрь 27-де күүсеткен турарын, пландан ажыр 30 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын, 6852 дөрбелчин метр чуртталга шолүн ажыглалга киирерин, Чадаана хоорайда Советтер бажыңын «Тудугжу хүнүн» таварыштыр дужаарын, бода, шээр малдарның кажааларын Октябрьның 55 чыл оюнга уткуштур киирерин, тудуг материалдарының камналгазын күштелдирип база чогаадыкчы саналдарын ажыглавышаан, 10,5 муң рубльди камнаарын социалистиг хүлээлгеде көрген.

Коллективтиң ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган сорулгазы харыысалгалыг. Ону чедиишкинниг боттандырарда КМК-ның партия, профэвилел база комсомол организациялары боттуг организакчы ажылдарны чорудар, тудугжу бүрүзүнүң күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүн чедип алырынга чугула рольдуг болур ужурлуг. Ылаңгыя партия организациязы социалистиг чарышты бедик деңнелге организастаарының айтырыгларын хүн бүрүнүң кичээнгейинге алган. Социалистиг чарышты бригадалар аразында организастаан. Тудугжулар ортузунга партияның доктаал, шиитпирлериниң талазы-биле таныдылга ажылдарын кылбышаан, эрткен үениң күш-ажылчы базымнарын анализтен, четпестеривистиң чылдагааннарын тодарадып турар. Тудугжу бүгү чүүлдү хандыр медереп билген турда, ажыл бүдүрүмчелиг болур. Тоску беш чылдың бирги чылында организастап чорутканывыс түңнелинде күрүне планын, алганывыс даалгаларны күүседип, күш-ажылчы элээн чедиишкинниг болган бис.

Бригадалар ортузунга калбарган социалистиг чарышка Ленин орденинниң эдилекчизи коммунист Чимит-Доржу Хомушкунуң удуртуп турары 19 кижи составтыг бызаңчыларның коммунистиг күш-ажыл бригадазы тергиндээн. Ол коллективте күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эң-не бедик болуп, ийи-ийи квартиралыг 14 чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер хүлээлгезин ажыр күүседип, ийи квартиралыг 1 бажыңны хуусаа бетинде тудуп, ажыглалга киирген.

Ол ышкаш хоочун тудугжу Саая Достакка удурткан бригада социалистиг чарышка идепкейлиг киришкен болгаш коммунистиг күш-ажылдың бригадазы деп бедик атты чаалап алыр дээш кызымак, шудургу ажылдап, квартал санында күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Оон түңнелинде ук бригада бедик атты төлептиң-биле чаалап алган.

Бригадир Д. Саая бригаданы билдилии-биле удуртуп, күш-ажылды организастаарын бедик деңнелге тургускан. Бүдүрүлгениң планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседип, 14 ийи квартиралыг бажыңнарны база 300 шээр малга бир кажааны эки шынарлыг туткаш, чогуур хуусаазында ажыглалга киирген. Ам ол бригада коллективте мурнакчы бригадаларның одуруунда кирген.

«Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдургаш база ону амыдыралга боттандырар сорулга-биле партия организациязы тоску беш чылдың ийиги чылында коллективтиң мурнунда салдынган бүдүрүлге планнарын чедиишкинниг боттандырар дээш, бригадалар ортузунга социалистиг чарышты бедик деңнелге организастаарын оралдажып турар. Бригадалар бедиткен хүлээлгелерни ап, бот-боттарын чарышка кыйгырышкан, соруктуг ажылдап турар. Социалистиг чарыштың түңнелин ай санында үндүрүп, хүлээлгезин эң эки күүсеткен бригаданың ат-алдары дээш «Күш-ажылдың алдары» кызыл тукчугашты көдүрүп турарын шиитпирлээн бис. Чарыштың тиилекчилери болгулаан бригадаларга акша шаңналын тыпсырындан аңгыда халас кчио, концерт көргүзерин организастап турар. Январьда Д. Сааяның бригадазы тиилекчи болган.

Социалистиг чарышта бызаңчыларның, дашчыларның болгаш шеверлекчилерниң 17 бригадалары хаара туттунган. Ол дээрге бүгү ажылчыннарның 75 хуузу чарышта киржип турары-дыр.

Бистиң № 463 КМК-да ам коммунистиг күш-ажылдың 3 бригадазы бар, ындыг бедик атты чаалап алыр дээш ам 5 бригада демисежип турар.

Бригадаларның, мастер участоктарының күш-ажылчы көргүзүглерин ай санында көргүзүг самбыраларынга доктаамал бижип турар. Социалистиг чарышта идепкейлиг киришкен, даалгаларны күүседиринге бедик күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болган ажылчыннарны экскурсияладырын лепинчи черлерге организастап чорударын шиитпирлээн.

Январь айның планныг онаалгазын коллективтиң ажыл-ишчилери чедиишкинниг күүсеткен. Тудуг-монтаж ажылдарының ниити планын КМК 108 хуу, боттарывыстың күжүвүс-биле кылыр ажылды 105 хуу күүсеттивис. Февральда темп кошкаваан.

Партия организациязы чедип алдынган күш-ажылчы чедиишкиннерни улам быжыглавышаан, тудугжу бүрүзүн күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге чаңчыктырып, политмассалыг, организакчы, тайылбыр ажылдарын доктаамал чорударын чугулалап турар.

Ч. СЕНДАЖЫ.
«Тыва көдээ тудуг» трестиң № 463 КМК-да парторг.

Эки ажылдыг бүдүрүлге

Хову-Аксының үлетпүр бүдүрүлге комбинадының ажыл-ишчилери эрткен чылын алган бедиткен социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг боттандырган. Тодаргайлаарга бараанныг продукция бүдүрүп үндүрериниң планын 106,6 хуу, ооң сайгарылгазын 104,8 хуу күүсеткен. Бараанныг продукцияның бир ажылчынга хамаарыштыр бүдүрүп үндүрүлгези мооң мурнунда чылдарга бодаарга өскен болгаш ооң бот-үнези чиигээн.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Совет Эвилелиниң бежен чыл оюн төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Кызылдың үлетпүр бүдүрүлге комбинадында эш Баланчуктуң удурткан бригадазының ажылчыннарын социалистиг чарышче кыйгырган.

Чылдың баштайгы айында бүдүрүлге 75 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер тургаш, херек кырында 86 муң рубльге бүдүргеш, планын 114 хуу күүсеткен. Сайгарылга планын база ажыр күүсеткен.

Эки түңнелдерин чедип алырынга коллективтиң цехтер аразында калбарган чарыжы улуг рольдуг болган. Ыяш дилдирер цехте К. Попкин биле А. Берловтуң бригадалары боттарының аразында социалистиг чарыштыг, бот-боттарының дуржулгазын солчуп ажылдап келгениниң түңнелинде кайы-даа бригада январьда ниити продукция бүдүрер планын 124 хуу күүсеткен. Ында мурнакчыларның саны хой. Оларның бирээзинге бүдүрүлгениң хоочун ажылдакчыларының бирээзи Геннадий Юршинскийни ап болур. Ол эрткен айның планныг даалгазын 160 хуу күүсеткен.

Чазаныкчылар цегиниң ажылчыннары ол цехтен база-ла чыдып калбайн турар. Олар январьның планын 120 хуу күүсеткен. Ында ажылчыннарның хой кезии аныяктар. Комсомолчулар Александр Городилов, Виктор Дмитриев эрткен чылын Ак-Довурак хоорайның № 41 профессионал-техниктиг училищезин доосказ, маңаа ажылдай бергеннер. Цехтиң бригадири Григорий Оюн бо коллективке 1962 чылдан тура ажылдап келген бедик мергежилдиң чазаныкчызы. Ол бодунуң үр чылдарда чедип алган байлак арга-дуржулгазын бригаданың аныяктарынга дамчыдып берип турар. Бригадада кижи бүрүзү бот-боттарының аразында чарыштыг.

Амгы үеде Хову-Аксының үлетпүр бүдүрүлге комбинадының ажыл-ишчилери бо чылдың бирги кварталының планныг даалгаларын марттың 20-де күүседир дээш шудургу ажылдап киришкен. Олар чүгле план күүседирин ажырар эвес, а кылган ажылының шынарын экижидеринче улуг кичээнгейни салып турарлар.

ЧУРУКТАРДА: чазанылга цегиниң бригадири Г. Оюн (үстүнде); ыяш дилдирер цехтиң мурнакчы ажылчыны Г. Юршинский.

В. ЧАДАМБА.

ХОЙЖУ

«Мөген-Бүрен» колхозтуң хойжузу Иргиттиң кыштаа Бора-Сүүрде. Мугур-Шегетейде бора-бора сүүр тейлер каътташкак-каътташкан боон алгаш чапты берген, кадар оъттуг, шээр малдың чогумна ораны ол.

Барлык хемниң бажы — Тоолайлыг хемге каш чыл иштинде сарлык кадарын, чыл-чылда-ла бедик көргүзүглерлиг боон келген. Чыл санында төрүүр 100 сарлыкка онааштыр 90-дан орү бызааларны өстүрүп ап келген. Сарлыктарын кыргаш, колхозунга дыка хой дүктү дужаан келген.

1961 чылдың күзүнүнде кадарчыны колхоз баштаар чери кыйгырткан. Тоолайлыгдан аъттыг чоруткаш, Кызыл-Хая суурга хап чедип келген. Ол хүн колхоз баштаар черниң хуралы боон турган. Хуралга колдуунда-ла кадарчылар келген. Баштаар черниң конторазында чыылган малчыннардан Иргит малмаганның байдалын айтырын, оларның-биле чугаалажып хоорешкен. «Мени чүге келдирткен чоор?» деп, ол иштинде бодап олурган.

Мурнан келген кадарчылар колхоз даргазының кабинединче киргеш үнүп кээп турганнар. Иргиттиң эолчээ келген, кире берген.

— Мурнунда-ла чугаалашкан болгай бис, хой ажылы арай аскан турар апарган, ажылга кызымак, дуржулгалыг кадарчыларны, силерни база хой ажылынче шилчидерин бодап турар чүве, аалыңар ишти-биле сүмележип, дугуржуп алдыңар ыйнаан але, Чамый Күчүкович—дээш, колхоз даргазы Иргитче дорт көрген. Кабинетте улус шуптузу чүүлдүгүнген хевирлиг болган.

Кара чажындан күш-ажылга, ылаңгыя мал ажылынга дадыккан болгаш, Иргит колхоз баштаар черниң даалгазын хүлээп алган.

Оон бээр он чыл ажа берген. Чамый Күчүкович, ооң кадайы Маңзылбаа Чүлдүмовна колхозунга хоюн кадарын, чыл-чылда-ла эки түңнелдиг боон келген. Он чыл дургузунда 3500 ажыг хураганнарны колхозунга өстүрүп берген.

Мөңгүн-Тайга районнуң агаар-бойдузу ширини. Чылдың кайы-даа үезинде хатшуурган болур, хар чаар, каш-каш хонуктарда мал коданга туруп бээр. Мөңгүн-Тайганың малчыннары бойдустуң болуушкуннары-биле демисежип, ниитиниң малын өстүрүп турарлар. Чамый Күчүкович Бора-Сүүрге кажан хар чаарын, шуурган болурун эки билир. Ынчангаш кышкы одарны план ёзугаар ажыглап, кадатты таарыштыр организастап турар.

Кадарчы өг-бүле тоску беш чылдың бирги чылында төрүүр 100 хойга онааштыр 93 хураганны алган. Ынчангаш 1971 чылда колхозтуң дээре көргүзүглүг кадарчыларының санынга кирген. Эрткен чылын сигенни кезин алган, кажаазын чылыглап алган кадарчының коданы хүрчаагай.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин боттандырып, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюн күш-ажылчы белек-биле уткуп байырлаар сорулганы кадарчы өг-бүле салып алган. Беш чылдың ийиги чылында төрүүр 100 хойдан-на 95 хураганны алыр, 5 тонна сигенни белеткээр хүлээлгелиг. Оларның коданында ам 273 хой оолдапкан, чаш хураганнар онча-менди доругун турар. Он чыл мурнунда колхоз баштаар черниң берген даалгазын Чамый Күчүкович, ооң кадайы Маңзылбаа Чүлдүмовна ак сеткилдиг күүседип келгеннер.

А. БЕГЗИ,
«Шынның» штаттан дашкаар корр.

Комсомолчу Зоя Чамзы «Ак-Эрик» колхозта Улуг-Күзег сүт-бараан фермазынга саанчылап эгелээш, улуг үр болбаандаа болза, арга-мергежилин кызымак бедидип, мурнакчыларның бирээзи апарган. Эрткен чылын аныяк саанчы тус чер уксаалыг бир инектен-не 1206 килограмм сүттү саап алган. Ол бо чылын улам-на бедик көргүзүгнү чедип алыр дээш кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Зоя ЧАМЗЫ.

А. ДЕМБРЕЛЬДИҢ фотозу.

Хой ажылында чугула айтырыг

Чамдык түңнелдер, бодалдар

Районнуң одар девискээрин ажыл-агыйларга хуваай көөрге ооң хой кезии «Тес-Хем» совхозка хамааржып турар. Ол одарның шынары база эки, ылаңгыя шээр малга кончуг таарымчалыг. Маңаа бистиң совхозтуң хою чылдан чылче улам өзүп турары база чижек болур.

Тоску беш чылдың ийиги чылында шээр малдың ниити санын 33200 чедир өстүрерин, төрүүр чүс башка онааштыр тозандан өрү чаш малды алырын, 7630 центнер хой эъдин болгаш 606,5 центнер дүктү бүдүрерин планнаан. Бо сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээринге хамыктың мурнунда малга быжыг чем-суурну хандырарындан, таарымчалыг кажаа-турлагны белеткээринден чугула хамааржыр. Ол ышкаш малдың өзери, ооң бедик продуктулуг болуру зээзиниң эки ажаалда, хайгааралындан болурун ажылдың практиказы улам бүзүредип турар.

Бир эвес мал ажылынче доктаамал кичээнгейни угландырып турар С. Монгалби, Х. Чооду, С. Самба ышкаш мурнакчы хойжуларның дуржулгазын калбарткан, үндүрген шиитпирниң, алган социалистиг хүлээлгениң күүселдезин организастаан болза, бистиң совхозтуң мал ажылының талазы-биле көргүзүглери амгызындан ыракта эки, четпестер-даа эвээш болур ийик.

Ветеринария эртемнериниң кандидады Илья Кызыл-оолдуң «Шын» солунга парлаан «Дүвүренчиг байдал чүден болганыл?» деп чүүлүн база ону деткип бижээн элээн хой чүүлдерни номчуп таныштывыс. Шак ындыг байдал бистиинде база барын өөренип көрдүвүс. Хойнуң өзүлдези чогенчиг, чижээ, 1969 чылда 28.683 турганындан 1971 чылда 28.874 баш болган. Дүк бир хойга онааштыр ынчаарда 1700 грамм турганындан өзүлде болбаан. Төрүүр чүс хойга онааштыр 1969 чылда —85, 1970 чылда—84, а энир чылын чүгле 81 хураган алган. Күрүнеге саткан хойнуң дириг дензизи база чоорту кудулаан. Ол ышкаш центнер дүктүн бот-үнези 1962 чылда 180 рубль турган, а ам 218 рубль апарган.

Ажыл-херек бүрүзүн кижилер, кадрлар кылып бүдүрер болгай. Малчыннарны шилип депшидер, өөредип мергежидер, бот-харыысалгазын бедидер хемчеглерни кошкак боттандырып турар. Ооң уламындан будагдап самчыгдаар чоруктар харын чыл бүрү көвүдеп турар. Чижээ, 1969 чылда—3656, 1970 чылда — 4151, а эрткен чылын — 4352 баш малдан совхоз каражадаан.

Чайын куруктур семирткен, кыжын хүр чыл ашкан малдың продуктулуу-даа бедик, ооң чаш толу-даа боткур, дүрген мандыычал болур. Совхоз мал чемгерилгезиниң чеден ажыг хуузун одардан, а үжен хире хуузун белеткээн чемден хандыртынып турар. Мындыг турбуже, одарны чөп ажыглаарынче кичээнгей амдыгаа чедир кошкак болуп артпышаан. Чижээ, совхозтуң Оруку-Шынаа салбырының делгем одарлары (ноябрьдан апрельге чедир) суггат чогундан четче ажыглаттынмайн турар. Ол девискээрге суггат айтырыы чүгле кыжын эвес, чазын болгаш күзүн база берге. Сарыг-Бел, Шенек-Хараган ышкаш черлерге кудук белеткээри, суг соортүр автомашиналарны көвүдедири онза негеттинип турар.

Малдың уксаазын экижидери, ылаңгыя тарын боозадылгаже кичээнгей салыры чугула. Совхозтуң зооветеринария ажылдакчылары хой тарылгазын багай башкарып, хыналда чорутпайн турарындан 1970 чылда тараан үжен беш коданның 8380 ажыг хоюнуң чүгле 35 хуузу чогуур өйүнде оолдаан.

Бот-орулга-чарылга дээрге социалистиг ажыл-агыйны организастаарының, социалистиг өнчүнү быжыглаарының чугула аргаларының бирээзи. Ол болза совет ниитилелдиң хогжүлдезиниң амгы үе-чадазында, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузуп турар үеде онза ужур-дузалыг болур. Бистиң совхоз хойжу бригадаларны бот-орулга-чарылгалыг болдурарынга баштайгы үеде чамдык хемчеглерни алза-даа, сөөлгү үеде ол айтырыг барык уттундурган.

Үстүү-Шынаа, Оруку-Шынаа салбырларында тус черниң хою, а Берт-Даг салбырда экижиткен уксааның хою бар. Берт-Дагда ышкаш кажаа-турлагны таарымчалыг хандырар болза, совхозтуң өске-даа салбырларынга нарын дүктүг уксааның хоюн база өстүрүп болур, одар эки, мал чемнери белеткеп алырынга ылгал чок. Бир кол негелде тарын боозадыр пунктуларны салбыр бүрүзүнге белеткээри болур.

Б. ДОЮНДУП,
М. СУНДУВЕЙ.

МАЛЧЫННЫҢ САНАЛЫ

Ооржак Чирик—Саглының үндезин чурттакчызы, аныяандан бээр мал ажылынга өскен кижи. Өвүрнүң «Кызыл тук» колхозу тургустунган 1952 чылдан бээр малчыннаан. Хой, теве, чылгы, инек дээш, ооң кадарбаан малыдаа чок. Эрткен чылын малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер талазы-биле чедиишкиннери дээш колхоз баштаар чери ону богба-биле шаңнааны таварылга эвес. Хоочун малчын бо чылын төрүүр чүс хойга онааштыр 102 хураганны менди ап, бир хойга онааштыр 2,4 кг дүктү кыргып алырын хүлээнип турар.

Хой ажылын сайзырадыр талазы-биле тускай эртемниглерниң болгаш малчыннарның солунга көдүрүп турар айтырыгларын ол улуг сонуургал-биле көрүп, таныжып турар болду.

— Бистиң колхозта ол талазы-биле айтырыг өске черлерден дээредевес — деп, Ооржак Чирик чугаазын эгеледи.— Хойнуң чогум кандыг уксаалыы билдинмес, дүгүн бир бодаарга өшкүнүү-даа дег, чамдыызы аңзыг-даа. Хойнуң мага-бодунуң бүдүжү база өскерилген. Алызында бистиң ажыл-агыйга чүгле тыва уксаалыг хой турзун дээн чүве болгай. Мен, бодап көөрүмге, хойну чаңгыс аай уксаалыг болдурары черле чөптүг.

Он ажыг чылда чүгле тыва хой малдап келдим. Амгы тыва уксаа дижип турарывыс хойларның дүгү эвээш болуп турары шың. Шынында бо дээрге шаандагы ёзулуг тыва хой база эвес деп санаар мен. Бо хойларның дүгү тайыс, кадыг хылган, тоглап дүжүп чоруур боор-дур. Бүдүжү хевиржок, мага-боду бичежек, ишти шөртегер, ооргазы хөкпегер болгулаар. Тыва уксааны катап тургузуп алыр болза, дүгү ыракта-ла хой, эъткир, шыырак болур ийик.

Бис боттарывыс эр хураганнарның аразындан эки шынарлыын шилип база турдувус. Дүгү узун, хоюг, мага-боду өске өөрүнден сооккүр, бажы дыдыраш, боостаа дүгү чогдурлуг, -деп-дески эъткир ындыг хураганнар таварышкылаар-дыр. Ындыг хураганнарны демдектеп каарывыска, хураган үзүп турар үеде ирт кылдыр чазап кааптары хомуданчыг-дыр. Эштерниң сүмелеп турарын ёзугаар, эки шынарлыг бүдүрүкчү кошкарларны таварышкан хой бүрүзүнге эвес, хойнуң уксаазының, клазының болгаш харназынының аайы-биле шын шилип алыры черле чөптүг. Оон ыңай бонитировканы, класстаарын болгаш брактаарын кыргылда мурнунда чорутпайн турары чогуур түңнел бербейн турар.

Күрүнеге садар малды баш удур үзери чугула деп бодаар мен. Бисте ышкаш, кажан эът дужаар өй бачыдадып келирге, буу-хаа-ла таварышкан кодандан үскеш, чорудар чорук уксаажыдылгага шаптыктыг.

Ооржак Шыырапович мал чемнинң балансызын таарыштыр тургузарын база бо айтырыгга холбап турар. Өвүр мал чемин четчир кылдыр курлавырлап алыры болдунмас чер болганда, аңаа эки үнүп болур культуралар—көк чочак-тарааның, көк суланың, хой чылдыг сигеннериң тарылгазын калбартыры чугула арга деп ол санап турар. Хойну январь-февраль айларда оолдадыры хураганнарның дүрген дүк бээринге, деңгилдезинге, нелериниң семиртилгезинге ажыктыын, малга чаңгыс аай хевириниң улуг кажааларын тударын, малчыннарның эолчеглиг кадатче шилчилгезиниң чогумчалыын Ооржак Шыырапович база деткип чугаалап орар.

В. ОЧУР-ООЛ.

Колхозтарда отчёттар болгаш соңгулдалар

ЧЕТПЕСТЕРНИ ЧАЙЛАТКАШ, БУРУНГААРЛААР

Тес-Хем районнуң «Чодураа» колхозунуң отчёт-соңгулдалыг хуралы эрткен чылын ажыл-агый элээн чедиишкиннерлиг болганын демдеглээн. Малдан алыр продуктуларны эътти, сүттү бүдүрерин көвүдеткен. Пландан ажыр 114 центнер сүттү, 97 центнер эътти күрүнеге саткан. Бир инекке онааштыр 1509 килограмм сүттү саап алган ийикпе, мурнуку чылдың деңнелинден барык-ла үш чүс килограмм көвүдээн. Чүс баш төрүүр малга онааштыр 88 бызааны, 106 хураганны, 100 кулунну камгалап алган. Отчёттуг үеде күрүнеге саткан бүгү хойнун 94 хуузу ортумак болгаш ортумактан өрү күштүг болган. Ол көргүзүг эрткен чылгызындан 13 хуу бедик, ооң ачызында 32,3 муң рубльди хой сатканындан алган. Бода малдың семиртилгези база дээре. Колхоз чүс ажыг хаваннарны садып алган азырап турар. Азыралда молдургалар база бар. Олар—эъттиң бир чугула курлавыры.

Мал ажылының мурнакчыларының бо чедиишкиннерге улуг салдарын колхоз баштаар черинин даргазы эш У. Дөмүр-оол илеткелинге демдеглеп, оларның аттарын адаан. Ол-ла хуралга дыка хой эштерге коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, I болгаш II класстың хойжулары деп аттарны тывыскылаан. Эрткен чылын мал ажылынга база өске-даа алырларга районнуң өске ажыл-агыйларындан дээре көргүзүглерлиг болгаш, колхоз партия райкомунун болгаш райкүүскомнун шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Илеткелчи четпестерге онзалап доктааган. Санал берген колхозчулар баштаар чернин ажылы черле шымбай, үретүңнелдиг болганын демдеглевишаан, ам чаа составтын кичээнгейинге турар ужурлуг айтырыгларны айыткан. Бирээде, мал бажын өстүрериниң планнары күүсеттинмээн. Ооң чылдагааны — колхоз баштаар черинин, тускай эртемниглерниң кошкак ажылы. Ол ышкаш чамдык малчыннарның харыысалга чогундан хой мал өлүп хораан ийикпе, самчыгдаттынган. Өлген болгаш тудаан хойнун саны 1868 баш болган, ажыл-агыйның хереглелинге 680 баш хой чарыгдаттынган. Харыысалга чок кижилерни баштаар черге чугаалажып турган. Истелге органнарынче шилчиткен таварылгалар бар. Дээштиг хемчеглерни ам-даа алырын, харыысалга чок кижилерни мал ажылынга тургуспазын хурал колхоз баштаар черинден негээн. Ажыл-агыйның эът хереглелинге чарыгдалдарны шынгыы кызыгаарлаарын база шиитпирлээн. Күрүнеге дужаап турар малдың ортумак дензизи мурнуку чылдан бедик-даа болза, негелдеге четпезинден хой артык малды садар ужурга таваржып турар. Ынчангаш мал семиртилгезинче, ооң уксаазын экижидеринче кичээнгейни күштелдирери чугула.

Бир хойга онааштыр дүк кыргып алыры мурнуку чылдан 1,34 килограммга эвээжээнинден, колхоз бо талазы-биле планнарын күүсетпээн. Тускай эртемниглер дүк бүдүрүлгезин көдүрер сорулга-биле тодаргай хемчеглерни алырын негээн саналдар эвээш эвес болган. Эң ылаңгыя элээн сайзырай берген меринос уксааның ам дедир баксырап, продуктулуунун бадып турары дүвүренчиг.

Продукцияның бот-үнези аар. Сүттүн бот-үнези планнаттынганындан 3 рубльге, инек эъди — 30 рубльге көвүдээн. 1 центнер хой эъдин бүдүреринге 150 рубль 40 көпеекти чарыгдаан ийикпе, ооң бот-үнези пландан 2 катап аар болган.

Чер ажылының продуктуларының бот-үнези база аар. Бо бүгүнүң түңнелинде планнаттынган арыг орулганың чүгле чартыындан бичии-ле хойун колхоз алыр аргалыг болган.

Колхозта чер ажылының культуразы кончуг куду. Ынчангаш тараа культураларындан эрткен чылын чүгле 5,2 центнер дүжүттү гектардан алган. Бо чылдан эгелеп доктаамал ажылдаар суггатчылар звенозун тургузары, сиген шолдерин чемишчидип, суггарары, илииртээри, ногаа тарылгазын улам калбартыры чугула деп, хурал санаан.

Машина,трактор ажыглалы мурнуку чылдардан экижээн. Бир автомашинага онааштыр 20.850 тонна-километр эрткен. Ол мурнуку чылдан 4 муң тонна-километр хой. Чижеглеп алган бир тракторга 572 га чымчак аңдарылга онаашкан, ол дээрге сөөлгү үеде колхозка турбаан бедик көргүзүг. Бо ажылда четпес чүве —автомашиналарның орай ажылче үнүп, эрте чанып кээп турары. Ол ышкаш эзирик чолаачылаар, авария кылыр таварылгалар ам-даа артпышаан. Механизаторлар, чолаачылар аразынга кижизидилге болгаш билиг бедидер ажылдарны экижидерин үе негеп келген.

Тудугжулар планнарын күүседип турза-даа, ажылының шынары пат, дузалал адырлар: пилорама, чазаныр чер чедимче чок ажылдап келген.

Хуралга кыштаглаашкынның амгы байдалын база чугаалашкан. Бүгү хойнун 24 хуузу оолдаан, оларның төлү онча-менди. Малчыннарга дузалаары-биле колхоз төвүнден 148 кижи аъттанган. Ынчалза-даа даамай орар аргажок. Хойнун суггарылгазы эки организастаттынмаан. Январь айда 34 хой, 2 бода мал өлүп хораан. Мал продуктуларын садары оожум. Социалистиг чарыш колхозтуң экономиказынга дээштиг салдарлыг болган турарын чедип алыры чугула.

Колхозтун баштаар черинин чаа составын соңгуп, колкол тускай эртемниглерин хурал бадылаан. Баштаар черниң даргазынга Уйнук-оол Дөмүр-оол катап соңгуткан.

А. ДЕМБРЕЛЬ,
«Шынның» корр.

А. Я. Лигостаев аттыг шаңнал

Алтай—сайзырангай мал ажыл-агыйлыг край. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш тоску беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш, колхоз, совхоз фермаларының ажылчыннарының идепкейин көдүрер сорулга-биле крайда социалистиг чарышты калбарткан.

Ажыл-ишчи чарыштың тиилекчилерин шаңнаарының чаа болгаш солун хевирин край организациялары тыпканнар. Мал ажылының адыр бүрүзүнде алдарлыг чаңгыс чер чурттуглары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары: машиналыг саалданың мастери М. И. Заболотная, хаван ажаакчызы А. М. Фоминых, оператор-куш ажаакчызы О. В. Гавриленко, мал семиртилгезиниң мастери В. Т. Ватлук болгаш ары ажаакчызы В. Г. Афонин оларның аттары-биле адаан тускай шаңналдарны доктааткан.

Сураглыг чиңге-нарын дүктүг алтай уксаалыг хойларның оранында хойжуларга база тускай шаңналды тургусканы билдингир. Ону «Курьинский» деп, уксаажыдылга заводунуң улуг хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Я. Лигостаевтиң ады-биле адаан.

Ады-биле шаңналды адаан кижи бүрүзү бодунуң адырында эң-не төлептиглерниң төлептии болуру билдингир. Андрей Яковлевич Лигостаев база ындыг. Ол ам-даа аныяк — чоокта бежен харже кирген. 20 чыл хой малдап келген. Крайда 8 муң хойжуларның аразында оон хой ажылдаан, хойжунуң ажыл-херээниң бүгү-ле чажыттарын бүрүн шиңгээдип алган кижилер эвээш эвес болбайн аан. Профессионалдыг мергежил-дуржулга талазы-биле төлептиг кижилер А. Я. Лигостаевтиң төрээн ажыл-агыйында безин эвээш эвес, «Курьинский» заводтуң хойжулары ниитизи-биле чиңге-нарын дүктүг хураганнар өстүрер талазы-биле чуртка рекорд тургузун турарын айтырга-ла четчир. 1968 чылда олар төрүүр 8000 хойнуң чүс баш бүрүзүнден-не 144 хураганнарны менди алган, а 1969 чылда — 139 болгаш 1970 чылда —149 хураганны доруктурган. Кыргын ап турар дүгү база хой—элита болгаш бирги класстың уксаалыг хой бүрүзүнден 6,4—7 кг дүк.

Ынчалза-даа чиңге-нарын дүктүг хой ажылының шылгарангай мастерлериниң эң-не тергиининде Андрей Яковлевич санаттынын турар. Ооң бүдүрүлге көргүзүглери доктаамал бедик. Көргүзүглериниң эң-не бедиин ол эрткен чылын чедип алган, хой бүрүзүнден 7,8 кг дүктү кыргын, чүс хой бүрүзүнден ортумак дириг деңзизи 29,7 кг 161 хураганнарны доруктурган.

А. Я. Лигостаев чаа чүүлче, мергежилин доктаамал бедидеринче чүткүлдүг. Чижээлээрге, 1956 чылда ажыл-агыйга бир дугаарында кышкы хураганнаашкынны чоруткан, а ооң соонда хураганнарны улуг бөлүктен ажаарының аргазын нептереткен.

Ак сеткилдиг, шудургу ажыл-ижи дээш, Андрей Яковлевич Лигостаев Ленин ордени болгаш өске-даа орден-хавыялар-биле шаңнаткан, а эрткен чылын аңа сески беш чылдың түңнелдери-биле Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

Чыл түңнелинде социалистиг чарыштың тиилекчилери алдарлыг малчыннарның ады-биле адаан шаңналдарның лауреаттары болур. Олар СЭКП крайкомунуң, крайкүүскомнуң болгаш крайпрофчөвүлелдиң I чергениң диплому-биле болгаш 800—1000 рубль өртектиг мебель гарнитуразы-биле шаңнадырлар. Ийиги черни эөлээнерге СЭКП крайкомунуң, крайкүүскомнуң болгаш крайпрофчөвүлелдиң II чергениң дипломун тыпсыр. Оларга оон ыңай «Горизонт» деп телевизорну бээр. Тиилекчилер чиик машиналарны болгаш мотоциклдерни эөлчег чокка садып алыр эргелиг болур.

Алдарлыг малчыннарның адын эдилээн шаңналды чедип алыры ындыг-ла белен эвес.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Я. Лигостаев аттыг шаңналды чаалап алыр хойжу бир хойдан-на 7 килограммдан эвээш эвес дүктү кыргын алыр, чүс хой бүрүзүнден 140-ден хой хураганны өстүрер ужурлуг. Ол-даа шуптузу эвес. Конкурстуң негелделери малчыннарның дуржулга-мергежилин бедидерин база көрүн турар. Чүл дээрге, алдарлыг чаңгыс чер чурттугларының ады-биле адаан шаңналдың лауреадынга кандидат кижи бодунуң профессиязынга I класстың мастери болур ужурлуг.

Крайда социалистиг чарыштың негелделеринде мал ажылынга бедик көргүзүглерин чедип алган тус-тус районнарга, колхозтарга болгаш совхозтарга база тускай шаңналдар көрдүнген.

(«ОВЦЕВОДСТВО» журналдан).

ЧАГААЛАРДА́Н

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга уткуштур Чөөн-Хемчик районнуң Суг-Аксы суурнуң херээженнер чөвүлели агитквартиралар концертин организастаан. Түңнелинде бирги черни Советская кудумчузунуң № 7, ийигизин Алдан-Маадыр кудумчузунуң агитквартиралары тус-тус алгылаан.

В. ТЮЛЮШ.

Эрткен дыштаныр хүнде Ак-Туруг кадыкшылга школазынга келир өөредилге чылында одаар ыяш белеткээриниң шеви болган. Шефке шупту 35 кижи киржип, 50 кубометр токпакты хап белеткээш школа чанында эккеп дүжүрген.

К. КОМБУ.

Улуг-Хем район.

* * *

«Тыва» совхозтуң аныяктары эрткен дыштаныр хүннерде хойжуларның коданнарынче үнүүшкүн кылып, шеф дугазын көргүскеннер. Теве-Хая школазының башкылар коллективи, совхозтуң мал ажылының специалистери хойжу О. Хувааның кажаазын коптарып, коданның девискээрин арыглап аштаан. Кажаа дыка улуг, 800 баш хой турар.

О. ЧАҢ-ООЛ.

ДАШТЫКЫДА

Америк-кыдат дыңнадыг

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Р. Никсонуң Кыдатка чорааныныңң дугайында америк-кыдат дыңнадыгны Вашингтонда парлап чарлаан.

Ийи талалыг харылзааларның айтырыгларын чугаалажыры-биле чергелештир, талалар делегейниң чамдык айтырыгларын база көрген дээрзи дыңнадыгдан илереп турар.

«Кыдаттың удуртулгазының болгаш АКШ-тың президентизиниң аразында политиктиг харылзаалар тургустунган», ынчангаш дыңнадыгда чугаалаанын ёзугаар алырга, «АКШ-тың болгаш КУР-нуң аразында харылзааларны чогумчударынга, а ол ышкаш ийи таланың сонуурган турары өске-даа айтырыгларга хамаарыштыр бүгү талазы-биле шыңгыы болгаш ак-кара чок беседалар» болган. Ийи чурттуң аразында харылзааларны улам ыңай чогумчудар болгаш ниити сонуургалдыг айтырыгларның талазы-биле санал-оналдар солчуушкунун үргүлчүлээр сорулга-биле тодаргай консультацияларны чорудар төлээде. «Каттышкан Штаттарның бедик дужаалдыг төлээлекчизиниң өй-өйде Пекинге барын турарын киириштир, харылзааларны янзы-бүрү шугумнар-биле тударын» олар дугуржун алган.

Делегейниң элээн хой айтырыгларын ук дыңнадыгда дугуржуттунган ниити туруштар-биле эвес, харын тала бүрүзүнүң эөлеп турар туруштарын барымдаалап тайылбырлаан. Ындыг айтырыгларга вьетнам айтырыг, Тайваньның байдалы, Көрейни каттыштырары, Японияның политиказын үнелеп көөрү, индий-пакистан чөрүлдээ хамааржын турар.

«Кыдаттың болгаш Каттышкан Штаттарның аразында ылгалдар оларның социал системаларында болгаш даштыкы политиказында» болуп турар деп, дыңнадыгда бижээн.

Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның чеди чүүлден тургустунган саналдарын база Көрейни тайбың арга-биле каттыштырар дугайында Көрей Улус Демократтыг Республиканың чазааның көдүрген программазын бодунуң деткин турарының дугайын кыдат тала медеглээн.

Каттышкан Штаттар бодунуң мурнундагы туруш-бодалдарынга артпышаан, «Индий-Кыдаттың улустарынга боттарының салым-хуузун дашкаардан холгаарлаашкын чокка боттары тодарадып алыр арганы бээри эргежок чугула» дижир, ынчангаш АКШ-тың сорулгазы болза «айтырыгны чугаалажыышкынарның аргазы-биле шиитпирлээри болуп турар» дээр ниити медеглээшкини-биле кызыгаарлаттынган. Дыңнадыгда демдеглээнин ёзугаар алырга, ол америк сорулганы чедип алырының үндезини АКШ-тың 1972 чылдың январь 27-деги саналдары болуп турар. Ынчаарга ол саналдарны Вьетнам Демократтыг Республика Тхиеунуң чалча ёзучурумун камгалап арттырарынче угланган-дыр дээш хүлээн албайн барганы билдингир болгай.

Кыдат таланың бодалы-биле алырга, тайвань айтырыг Кыдаттың болгаш АКШ-тың аразынга харылзааларны чогумчударынга шаптык ужураштырын турар кол айтырыг деп, дыңнадыгда демдеглээн. Тайваньны хостаары — Кыдаттың иштики херээ, өске кандыг-даа чурт ону холгаарлаар эргези чок деп, Кыдат бадыткаан. Тайваньның байдалының дугайында тала бүрүзү дыңнадыгга бодунуң туруш-бодалын айыткан-даа болза, талаларның туружу чоокшулажын турган деп, америк парлалга демдеглегилээн. Тайвань дугайында америк тала мынча деп медеглээн: «Тайвань өөштүң ийи талазында чурттаан бүгү кыдаттар чүгле чаңгыс Кыдат туруп турар болгаш Тайвань дээрге Кыдаттың кезээ-дир деп санап турарын Каттышкан Штаттар хүлээп көрүп турар».

Дыңнадыгда чугаалаанын ёзугаар алырга, Каттышкан Штаттарның чазаа ол туруш-бодалды чигзинчиг кылдыр көрбейн турар. Тайвань айтырыгны кыдаттар боттары тайбың арга-биле таарыштыр шиитпирлээринге бодунуң сонуургалдыын америк чазак бадыткаан. Ол бодалын барымдаалааш, америк чазак Каттышкан Штаттарның бүгү чепсектиг күштерин Тайваньдан үндүрер болгаш АКШ-тың ында бүгү шериг объектилерин кызырар деп алыс сорулгазын бадыткаан. Ол үениң дургузунда бо черге дүшкүүрлүг чоруктуң кошкаашкынының чергезинден хамаарыштыр Тайваньда бодунуң чепсектиг күштериниң санын америк чазак чоорту кызырар болгаш бодунуң шериг объектилерин эвээжедир деп, дыңнадыгда айтып турар.

Индий-пакистан чөрүлдээ талазы-биле талалар боттарының сураглыг туруш-бодалдарын бадыткаанар.

Күрүнелер аразында харылзааларның таарыштыр тургустунган турар ужурлуу дараазындагы принциптерин боттары хүлээп көрүп турарын болгаш бүгү күрүнелерниң бот-эргезин болгаш девискээр талазы-биле бүдүн турар чоруун хүндүлеп көөрүнүң, өске күрүнелерже халдавазының, дең эргениң болгаш кайы-кайызынга ажыктыг болурунуң база тайбың догуннаашкынның, маргылдаалыг айтырыгларны күштү ажыглавайн азы күш-биле кыжанмайн шиитпирлээриниң ол принциптерин аразында харылзааларынга ажыглаарынга беленин АКШ биле Кыдат Улус Республика медеглээн.

Ол принциптерин барымдаалааш, ийи таланың медеглээни болза: «талаларның кайызы-даа Азияның азы Оожум океанның районунга гегемония чедип алырын оралдашпас ужурлуг, ынчангаш тала бүрүзү өске кандыг-даа чурттуң азы болүк чурттарның ындыг гегемонияны тургузар дээр күжениишкиннеринге удур демисежир апаар».

Эртем, техника, культура, спорт, журналистика дээн ышкаш мындыг адырларга харылзажылгаларны болгаш солчуушкуннарны улам ыңай хогжүдеринге идиг бээр деп тала бүрүзү чөпшээрешкенин дыңнадыгда чугаалаан. Ийи чурттуң аразынга садыглажыышкынны чоорту хогжүдеринге идиг бээринге база ийи тала чөпшээрешкен.

Р. Никсонуң аян-чоруунуң үезинде чедип алдынган түңнелдер «ийи чурттуң аразында харылзааларга чаа перспективаларны ажыдар» деп, дыңнадыгның түңнел болур кезээнге талалар демдеглээн.

Америк-кыдат дыңнадыг чамдык айтырыглар талазы-биле ниити домактардан тургустунган, а чамдык айтырыгларга хамаарыштыр талалар боттарының чаңгыс талалыг туруштарын айтып азы ол айтырыгларны билдинмес кылдыр тайылбырлап турар болган ужурунда, Р. Никсонну үден чораан дыка хой корреспондентилер дыңнадыгның чүүлдерин тодарады тайылбырлап бээрин Никсондан болгаш Чжоу Энь-лайдан дилээн. Дыңнадыгның утказын тодарадып чугаалавас деп Чжоу Энь-лай-биле дугуржун алганын журналистерге Никсон чугаалаан. Ол чүл дээрге чугаалажыышкынарның утказы чажыт артар дээни ол-дур деп ол тайылбырлаан. Чжоу Энь-лай база харыылар бээринден былдааш, «шупту чүве дыңнадыгда кирген-не болгай» деп медеглээн.

САН-ХОСЕГЕ СУД МУРНУНДА

САН-ХОСЕ, Калифорния штат, СЭТА-ның корр. Э. БАСКАКОВТУҢ дамчытканы:

Калифорнияның Санта-Клара графствозунда Сан-Хосе хоорайында суд бажыңы чүүдаа эртип шыдавас шивээ ышкаш көстүп турар. Аңаа февраль 28-те эрес-дидим америк коммунист болгаш негрлерниң хамааты эргелери дээш демиселдиң активчизи—Анджела Дэвистиң «херээн» көрүп, судтап эгелээн.

Ону «судтап буруудадыр» белеткел кылырынга Калифорнияның эрге-чагыргалары 700 муң ажыг долларны чарыгдаан. Судтуң улуг бажыңын тенниг удаазыннар-биле кажаалаан, үш метр бедик херим-биле хүрээлеп каан. Ону долгандыр улуг күштүг чырыткы-прожекторларны тургускан. Ол бажыңче баар орук-чириктерни шуптузун кац сывырган демирлер-биле дуглагылапкан. Калифорнияның безин төөгүзүнге туруп көрбээн «айыыл чок болурунуң хемчеглери» алдынган. Суд бажыңынче кирер кижилерни шуптузун үжеп-чиндиир, шупту кижилерниң, оларның-биле кады журналистерниң болгаш харын-даа суд жюризиниң кежигүннериниң безин салаалаларының истерин бастырын алыр деп турар.

Калифорнияның антикоммунистери А. Дэвисти суд болгаш истелге-даа кылбайн, 16 ай дургузунда кара-бажыңга хоругдаан. Америк хой-ниитиниң болгаш делегейниң улустарының шыңгыы негелдезинден ойталаар арга чок бооп келгеш, суд эрге-чагыргалары чүгле чоокта чаа хоругдаттырган коммунисти хой акша-хөрецги ап тургаш, хостаар ужурга таварышкан болгай.

Ынчалза-даа депшилгелиг күштерниң ол чедиишкини ук черниң бүтпес идегеттериниң кылыын хайныктырган болгаш олар Анджеланы судтап, шаажылаарынче мурнукузу хевээр чүткүп турарлар. Суд эрге-чагыргаларының кандыг-даа чылдагаан чокка кылып турар «магадылал хемчеглери» дээрге, суд эгелээр мурнунда-ла А. Дэвисти шуут «буруулуг» деп шиидер дээн оралдажыышкын болурун ук черниң хой-ниитизиниң төлээлекчилери шын көрүп турарлар. Ынчангаш жюри кежигүннери-даа, журналистер-даа, бүгү хой-ниити-даа ында суд чери «онза айыылдыг кемхерек үүлгедикчизиниң» херээн көрүп турар деп билзин дээш, суд бажыңын кара-өжегээр «камгалалдар-биле» хүрээлеп, аңаа баар кижилерни «ыяк хынаар» деп турардыр.

Ооң-биле кады Калифорнияның парлалгазы хоозун-меге «буруудадылганы» реаксылыг идегеттерге таарыштыр камгалавышаан, болчукчуларның болгаш А. Дэвисти хостаары дээш комитеттиң төлээлекчилериниң шынныг негелделерин шуут ыыттавайн, өжегээр оюн эртип турарын айтыр херек. А. Дэвиске удур көдүрген «херек» дээрге, сөөк-язы ылгакчыларының болгаш антикоммунистерниң политиктиг сүлчээзи-дир деп ооң болчукчулары болгаш талалакчылары бадыткан турарлар. Үстүнде ышкаш солуннар, эң ылаңгыя «Сан-Хосе Меркури-Нью» суд болурунуң мурнуу чарыында Джон Бэрчиниң ниитилелиниң Калифорнияда турумчаан баштыңы, бүтпес идегет Роберт Уэлчи-биле интервьюну парлаары-биле бодунуң арыннарын күзелдин-биле бергени база таварылга эвес. Ол идегет «коммунизмниң кыжаныының» дугайын чулчуруп, депшилгелиг америк организацияларны тарады сывырарын ажыы-биле негеп турар.

Ол ышкаш Калифорнияның эрге-чагыргалары А. Дэвисти акша-хөрецги берип тургаш, судтуң соолгу шиитпиринге чедир түр үеде хостап болур эргени хүлээн көрүп тура-ла, ол шиитпирниң күүсеттинерин болдурбас дээш боттары-ла оралдажыышкын кылганы база билдингир. Ынчангаш судья, кыска хуусаа дургузунда ол хире түңнү хой-ниити чыып ап шыдавас боор деп идегээш, А. Дэвисти хостаарының орнунга дыка хой—102 муң 500 долларны доктаатканы база-ла кымгадаа билдингир.

Ынчалза-даа ооң идегели боттанмаан: Калифорнияның 33 харлыг фермери Роджер Макафи бодунуң чер участогун магадылаан болгаш Анджела Дэвисти хостаары дээш комитетке акша-хөрецгиниң кол кезээн салырын сүмелээн. Р. Макафи Калифорнияның бүтпес идегеттериниң өңчүкчөңгээлээшкиннеринге үргүлчү таваржын турар апарган деп солуннар дыңнадып турар. Олче дүн-хүн чокка телефон долган, күш-биле узуткаар деп кыжанып турар. А ооң дорт оолдарын «олар өске өөредилге округунда чурттап турарлар» деп чылдагаан-биле школадан үндүрүпкен.

А. Дэвистиң өске черлерже чоруурун болгаш чон мурнунга чүве чугаалаарын, журналистер-биле ужуражырын чөпшээревес, суд бажыңының чанынга ону камгалаан чыскаал эрттирбес дугайында Сан-Хосе графствозунуң эрге-чагыргаларының шиитпири күштүг хевээр артып турар.

ДХМ-НИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң девискээрлерин америк ужар чүүлдүң база катап бомбалап турарынга шиитпирлин-биле удурланыышкын илереткен медеглелди ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи кылган.

Бо чылдың февраль 24 болгаш 25 хүннеринде 17-ги параллельден соңгу талада, Виньлиньниң девискээринде Хыонглап, Виньшон, Виньзианг общиналарже халдаашкынынга Каттышкан Штаттар самолёттарны болгаш артиллерияны ажыглаанын медеглелде айтып турар.

Ол-ла үеде америк ужар чүүл Куангбинь можунуң чамдык чурттакчылыг черлеринче хой удаа халдаашкынны кылган.

Шыңгыы согуг

ЛОНДОН. СЭТА-ның корреспондентизи В. Василецтиң дамчытканы болза:

Эрткен хүннериниң дургузунда Англияга электроэнергияның чедишпезиниң чылдагаанында ийи миллион хире ажылчыннарның ажылдап турар заводтары болгаш фабрикалары мурнуку хевээр хаалчак арткан. Узамдыккан демиселге шахтёрларның удурланыышкынын сый шаварын оралдашпышаан, консерваторлар чазаа британ экономиканы сандаргай байдалга чедирген. Шахтёрлар дараазында понедельникте хөмүр-даш уургайларынга ажылдап эгелээр-даа болза, электроэнергия-биле хандырарында кызыгаарлаашкынны соксадырынга ам-даа үш неделя негеттинер боор деп, садыг болгаш үлетпүр министри Дэвис общиналар палатазынга медеглээн.

Дагжыларның чөптүг негелделерин хандырарындан чазактың бар-ла шаа-биле ойталап турар чоруу англи экономикага кайы хире когаралды чедиргенин ам дээрезинде кым-даа санап көрбээн. Кандыг-даа таварылгаларда бо когаралдар дагжыларның ажыл төлевирин бедидеринге негеттинер түнден хой катап ажып турар.

Торилерниң ажылчы чоннарны аңгы талазы-биле көөр хөөн чок чоруу, шахтёрларның шиитпирлиин ажылчы чоннарның шын үнелээринге торилерниң шаптыктаашкыны, чурттуң ажылчын аңгызының өске-даа отрядтарының шахтёрлар-биле калбак эп-сеткил каттыштырылгазы Хиттиң чазаанга политика талазы-биле улуг когаралды база чедирген. Торилерниң партиязының хүрээлецинде безин таарзынмас чорук илереп турар. Ам консерваторлар чазаа 1970 чылдың июньда эрге-чагырганы холга алган үезинден бээр эң-не шыңгыы кризиске таварышкан деп, хой тайылбырлакчылар демдеглээн.

Акшаның өртек-үнезиниң чокталыры-биле демиселдиң аар үүргезин ажылчы чоннарның эктинге чүктедирин оралдажып, ол сорулга-биле, өртектер доктаамал аартап турзажок, ажыл төлевирин көвүдедирин кандыг-даа янзы-биле кызыгаарлап турар консерваторларның экономиктиг политиказынга шыңгыы согугларны шахтёрларның тиилелгези таварыштырган. Маңаа холбаштыр «Морнинг стар» солун шахтёрларның тиилелгези Англияның ажылчын аңгызының тиилелгези болур деп демдеглээн.

Шахтёрларның ажыл соксадыышкыны ам-даа доозулбаан. Чүгле хөмүр-даш складтарын бүзээлээрин соксаткан. Бүгү шахталар мурнуку хевээр хаалчак. Маргылдааны таарыштыр шиитпирлээр талазы-биле чазак комиссиязының саналдарын дагжыларның национал профэвилелиниң бүгү кежигүннеринге бадыладыры-биле киирген. А профэвилелдиң удуртулгазы ол саналдарга чөпшээрешкен. Бадылаашкынның түңнели бо неделяның төнчүзүнде билдине бээр. Саналдарны бадылаашкынның хой нуруузу-биле чүүлдүг деп санаар болза, англи дагжыларның 49 хонукта бүгү-ниити ажыл соксадыышкынының соонда понедельникте шахталарга катап ажылдап эгелээн.

ЛОНДОН. Студентилер эвилелдериниң саң-хөө өнчү-хөрецгизин консерваторлар чазааның холгаарлап турарынга удурланыышкынны илереткен студентилерниң массалыг чыскаалы. Ол улуг шимчээшкинниң киржикчилери ажыл соксадыышкынын кылып турар шахтёрлар-биле эп-сеткил каттыштырыышкынын база илереткен.

КАМЕРА ПРЕСС—СЭТА-ның фотозу.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ—ӨЗҮЛДЕНИҢ КОЛ УГЛАНЫЫШКЫНЫ

Чаагай чоруктуң дөрт үндезини

Бир эвес сөөлгү он чылда ССРЭ-ге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өспээн болза, үлетпүр продукциязының амгы хемчээлин бүдүреринге чурттуң бүгү улус ажыл-агыйынга бо хүннерде ажылдап турар 110 миллион кижи база ажылдаар апаар ийик. Чүгле тоску беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдези 32 миллион кижиниң күш-ажылын камнап алыр. 10—15 чыл эртерге бистиң чуртувус үлетпүр продукциязының бүгү өзүлдезиниң болгаш национал орулганы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күсели-биле чедип алыр. Бир эвес бүдүрүлгеге ажылчын күжү кызырлыр болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чүгле бедик темпилиг эвес, харын эң-не шапкын өзер. Экономиказы ол хире бедик Совет чурт бо улуг сорулганы күүседип шыдаар бе?

Ийе күүседип шыдаар. Москваның, Ленинградтың, Эстон ССР-ниң болгаш өске-даа чамдык хоорайларның, республикаларның, областарның бүгү үлетпүрү немелде ажылчын күжүн ажыглавайн, продукция бүдүрүп үндүрерин бедик темп-биле өстүрүп турар. Чижээ, 1971 чылда Москваның үлетпүр продукциязы 6,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 7,1 хуу өскен.

Тоску беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң чылда ортумак темпизин экономиканың бүгүле чугула адырларынга барык чеди хуу чедирер. Чаа беш чылда хөмүр-даш казары он бир хуу өзер. Ажылчыннар санын чээрби хуу эвээжеткеш, ону чедип алыр. 1971 чылда үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 5,9 хуу өстүрер планныг тургаш, 6,3 хуу өстүрген. Кара болгаш өңнүг металлургияның, ыяш, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң ажылдакчыларының саны база кызырлыр. Ниитизи-биле чаа беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң күсели-биле национал орулганың 80—85 хуу, үлетпүр продукциязының 87 хуу өзүлдезин, кодээ ажылагый продукциязының долу өзүлдезин чедип албышаан, тудугга барык бүгү продукцияны өстүрер. Ол дээрге совет экономикага тулган дээн саннар болур.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле көрдүнген сорулгаларның чартыктан хой кезиин техниктиг депшилгениң болгаш технологияны сайзырацгайжыдарының күсели-биле чедип алыр. Өске артканнарын — бүдүрүлгени болгаш күш-ажылды организастаарын сайзырацгайжыдарының, удуртулганың структуразың экижидериниң, ажыл шагының чидириглерин кызырарының, ажылчы чоннарның мергежилин бедидериниң түңнелинде чедип алыр. Күш-ажылдың эң-не бедик бүдүрүкчүлүү ниитилел бүдүрүлгезиниң чүгле өзүлдезинге эвес, харын күш-ажылчы коллектив болгаш совет өг-бүле бүрүзүнүң материалдыг чаагай чоруунга дорт салдарны чедирер болганда социализм үезинде ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар боттары ол өзүлдениң эгелекчилери болуп, ону бедидериниң курлавырларын кызымаккайы-биле дилеп турары тодаргайдыр. Ол биче эвес ужур-дузалыг. Чижээ, бүгү-ле совет бүдүрүлгелер ышкаш Москваның «Кызыл Роза» комбинат 1971—1975 чылдарда бүдүрүлге хөгжүлдезиниң планын тургускан. Беш чыл иштинде ук комбинатка күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 37 хуу бедидерин министерство көрген. Ынчалза-даа комбинаттың коллективи ону бир янзы шиитпирлээн. «Кызыл Розаның» коллективи (ында колдуунда херээженнер ажылдап турар) эртемденнер-биле кады бодунуң беш чыл планын ажылдап кылган. Эртем-техниканың чедиишкиннерин идепкейлиг нептередири көрдүнген. Бүдүрүлгени организастаарын экижидериниң чаа-чаа курлавырларын тыпкан. Ылап шын кылган төлевилелге үндезилээш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн беш чылда 78 хуу бедидер деп, коллектив шиитпирлээн. Оларның ол шиитпирин комбинаттың чагыртканы министерство чери чүүлдүгзүнүн хүлээп алган.

Бир эвес дайын чылдарын болгаш дайын сөөлүндеги катап тургузуушкун чылдарын санаваска социалистиг тургузуушкуннуң чылдарында ССРЭ-ниң үлетпүрүнде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң чылда ортумак өзүлдези АКШ-тыынга бодаарга 3—3,5 катап бедик. Магнитогорскиниң металлургия комбинадында кац эзилдирин болгаш шой бүдүрүлгези бир ажылчынга онааштыр алырга Американың металлургия заводтарында ортумак деңнелден бедик. Татарияның хой-хой нефть тывыжының үлетпүрлери АКШ-та ындыг бүдүрүлгелерге деңнээрге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

Ынчалза-даа ССРЭ-де улус ажыл-агыйында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң ниити деңнели бедик хөгжүлделиг чамдык капиталистиг чурттарга бодаарга, ам-даа куду болуп турар. Ол чорук революция мурнунда Россияга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деңнелинден алыс укталганы-биле тайылбырлаттынар. Революция мурнунда Россияга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ол үедеги АКШ-тың деңнелинге бодаарга 10 хире катап куду турган. Амгы үеде күш-ажылдың ажыктыын бедидериниң бүгү-ле факторларын долу күш-биле хөделдирген болгай.

Оларның иштинде кол чүүлдер—бүдүрүлге чорудулгазының комплексилиг механизациязы болгаш автоматизациязы, хол-биле кылыр ажылды чоорту чайладыры болур. Ажылдың бо чорудулгазы чүнү берип турарын Москваның Лихачев аттыг автозаводунуң чижээ көргүскен. Бүдүрүлгеге ажылдың автоматчыткан болгаш шууштурулга механизастаан аргазынче шилчээни эрткен беш чылда (1966—1970 чылдар) заводка күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн барык бүдүн чартык катап, а бүдүрүлгениң орулгалыын ийи катап бедидер арганы берген. Заводта дузалал ажылдарын 90 хуу чедир механизастаан. Дузалал ажылдарда кижилерниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү ниити заводта күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң ортумак деңнелинге шуут чоокшулаан.

Ооң дараазындагы бир кол фактор болза, техниканы массалыг чаартыры, сайзырацгайжыдары болур. Тоску беш чылда эргижирээн дериглерин солуурунга металл кезер станоктарның бүдүрген бүгү продукциязының 25—30-ден эвээш эвес хуузун, дарганнап-пресстээр машиналарның 30-ден эвээш эвес хуузун чорудар, программалыг башкарылга станоктарын бүдүрери 3,5 катап улгадыр. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ол 3—4 катап бедидер. Чүгле 1971 чылда ындыг станоктарны 3,5 муңну бүдүрген, он ийи муң ажылчынны өске ажылче шилчидер арганы ол берген.

Совет бүдүрүлгелерге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер сорулга-биле күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын (КЭО) улам калбаа-биле нептередип турар. 1971 чылда ССРЭ-ниң үлетпүрүнге ол арга-биле алды миллион ажыг кижи ажылдап турган. Бо дээрге күш-ажылдың мурнакчы аргаларын калбаа-биле нептереткеш, комплексилиг планнаашкын, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң хууда графиктерин тургусканы ол болур. Планнаашкынның чаа системазынче болгаш экономиктиг идиг бериишкининче чер болганда шилчиишкинин боттандырган амгы үеде совет ажылчын бүрүзү аңаа улуг сонуургалдыг. Совет бүдүрүлгелерде, тудугларда, колхозтарда, совхозтарда бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылга идиг бериишкиннериниң чаа-чаа арга-хевирлери төрүттүнүн турар. Щекинниң химия комбинадының дуржулгазынга хынаан системаны ооң чижээнге айтып болур. Ук комбинатта артык ажылчын күжүн өске ажылдарже шилчиткениниң түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү чедип алдынган. Шалың фондузунуң күселибиле деткин мактаарын боттандырын турар.

Ынчалза-даа күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң улам бурунгаар өзүлдезиниң түңнелинде ажылчыннар долу эвес ажылдаар чорук тыпты бербес бе деп айтырыг тургустунун кээн болур. Чок ындыг байдал тургустунмас-даа ужурлуг. Тоску беш чылдың биргизинде ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саны 92,7 миллион кижи четкен болгаш 1970 чылга деңнээрге 2,5 миллион кижиге чедир өскен. Чуртка ажылчыннарның долу ажылдыг болурун хандырган. Чурттуң экономиктиг өзүлдези дыка бедээнинден ажылдаар кижилер күжү чедишпейн турарын чер болгандан көрүп болур. Ынчангаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң түңнелинде хосталган ажылчыннарны өске бүдүрүлгелерже ол-ла дораан шилчидип турар. Ажылчын күжүн таарыштыр хуваары план ёзугаар чогумчалыг боттанып турар. Кижи бүрүзүнге ооң мергежилин, дуржулгазын ёзугаар чаа ажылга киирин турар.

Социализм үезинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү, ажылдакчының материалдыг сонуургалы бир аай болуп каттыжар. Ооң түңнелинде продукция единицазынга күш-ажыл чарыгдалы шапкыны-биле кызырлыр. Күш-ажыл кампалгазы дээрге продукцияны бүдүрерин өстүрерин, чоннуң хереглелин хандырарынче угланган чаагай үлүгну катай хаара бедидери ол болур.

Альгимантас ЛЕБЕДИНСКАС,
экономиктиг эртемперниң кандидады.
(АПН).

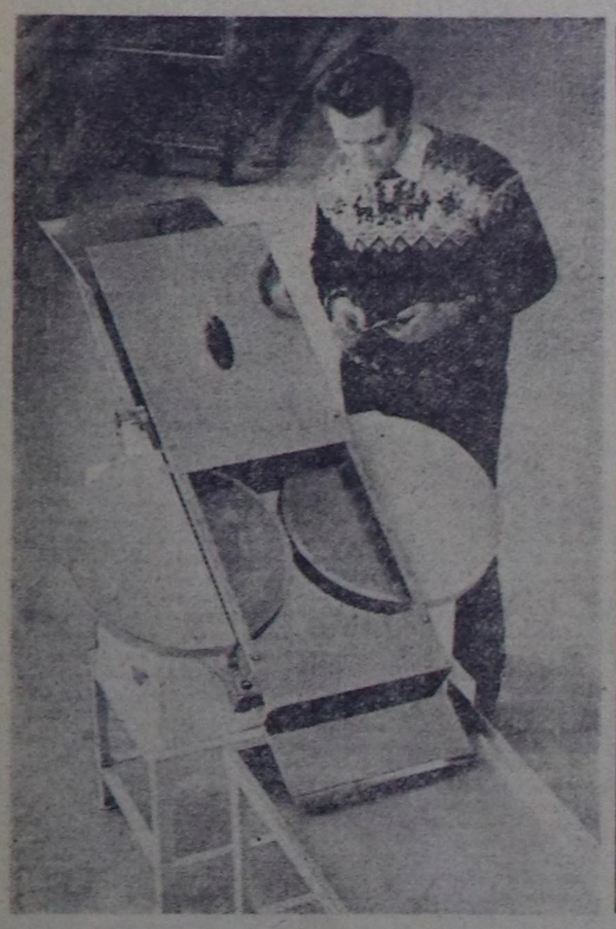

Одессада чылдылга болган садыг дериг-херекселдери кылыр завод аъш-чем үлетпүрүнге болган садыг черлерниг ажыглаар он ажыг янзы-бүрү херекселдерни, машиналарны, дериглелерни бүдүрүп үндүрүп турар.

«Садыгны болган ооң техниктиг хандырылгазын экижидер талазы-биле чамдык хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга тодаргай ажыл-херектер-биле харылавышаан, ол коллектив чаа хевирииң үш чүүл кылыгларының бүдүрүлге шепелделерни хуусаазындан эрте дооскан. Ол болза бикинтер кылыр, колбаса кезер машиналар, кожун чоруур электраплита-дыр. Тоску беш чылдың планын ёзугаар ол бүдүрүлге чеpa бодунуң продукциязын 25 хуу улгаттырар. Ооң ассортиментизи бежен хуу чаартырар.

Бо чаа машинаны ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелерниң пехтеринге ажыглаарынга тазырыптырган.

ЧУРУКТА: заводтуң инженер-конструктору Сергей Дмитриевич Романченко чаа машинаны корүп тур.

И. ПАВЛЕНКОНУҢ фотозу. (СЭТА-ныд фотохрониказы).

ЧОНГА ПРОПАГАНДАЛААР

КИЖИ болгаш ХООЙЛУ

Партиң организацияларының удуртулгазы-биле база «Билиг» ниитилелиниң болгаш хөй-ниитиниң өске-даа организацияларынга даянгаш, Тыва АССР-ниң административтиг органнар ажыддакчылары хоойлу-дүрүм пропагандазын чер-черге калбарткан.

Ооң янзы-бүрү арга-методтарын ажыглаан. Ук ажылдың деңнелии 1970 чылга бодаарга элээн экижээн. Милиция ажылдакчылары эрткен чылын 1643 лекция, беседаны кылган. Азы ооң мурнунда чылга бодаарга ол элээн көвей болган. Тодаргай чижектерге даянгаш чон ортузунга чоруткан ол ажылдарның дээштин, кижизидикчи деңнелиниң кандыг болуру маңаа кол чүүл болур. Чоинуң хоойлу-дүрүм талазы-биле билиин бедидип, хоойлуну быжыглаар, кемнинг херек үлгедир чоруктарны бат удур болдурбас дээш хемчеглерге эки түңнелдерни чедип ап турар коллективтер республикада бар.

Кызыл хооркүүскомнуң иштики херектер килдизиниң ажылдакчылары ажылчы чоиларның ортузунга хоойлу-дүрүм талазы-биле пропаганданы ооң мурнунда чылдан элээн экижиткен. Эрткен чылын олар 584 лекция, беседаны эрттирген. Ук килдис (начальниги М. Акимов) Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң хоойлу-дүрүм пропагандазының талазы-биле эрткен чылын чарлаан көрүдезинге бирги черни эзээн. «Хоойлу-дүрүм пропагандазының талазы-биле эң эки килдис» деп вымпелди аңаа тывыскан. Көрүлдениң ийиги черин Ак-Довурак хооркүүскомнуң иштики херектер килдизи (начальниги А. Байбаков) эзээн, Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң Хүндүлел бижинин алган. Таңды райкүүскомнуң иштики херектер килдизи база бо ажылды эки чоруткан.

Мергежилдиг, идепкейлиг эштерни хоойлу-дүрүм пропагандалаарынче хаара туткапы ажылга идигни берген. Кызыл хооркүүскомнуң иштики херектер килдизиниң начальнигинин оралакчылары Л. Курганский, В. Теребов, ооң уруглар комнатазының инспектору Л. Васина. Таңды райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң начальнигинин оралакчызы А. Шумановић, республика прокуратуразының ажылдакчызы Э. Германова, республиканың Юстиция министерстворунуң ажылдакчызы Э. Ооң, ИХМ-ниң өрт камгалал килдизиниң ажылдакчызы В. Сапников. Өвүр райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң инспектору С. Монгуш олар болгаш өске-даа эштер лекцияларны, илеткелдерни кылырынга эң-не идепкейлиин коргүскен.

СЭКП-ниң XXIV съездизи хоойлу-дүрүмнү болгаш эргечурүмнү быжыглаарының, хоойлу-дүрүмнерни болгаш социалистиг корум-чурумну сагыырының ёзугунга хамаатыларны кижизидеринче улуг кичээнгейни салган.

Тыва АССР-ниң Юстиция министерстворунуң чанында (даргазы А. Ховалыг) тургускан «Кижи болгаш хоойлу» деп тележурналдың редакция човүделя хоойлу-дүрүм пропагандазын экижидерингe улуг идигни берип турар. Аңаа суд, прокуратура, милиция ажылдакчыларын хаара туткан. Олар солуннарны, радио, телевиденини дамчыштыр ону калбарткан. Ук чөвүлелдиң составында эң мергежилдиг юристер киргеи. Кызза чогуур лекцияларын, беседаларның, консультацияларның темаларын тургускан. Хоойлу пропагандазының шыңары экижии бар чыдар.

Арагалаар, хулганнээр, оскенин күжү-биле амыдыраар чоруктарга удур дээштиг хемчеглер чорударының тлармчалыг аргазын Каа-Хем районнуң административтиг органнар ажылдакчылары ажылап турар. Айтырыг-харыы кежээлерии, «Арагачыларга, хулганнарга, оскенин күжү-биле амыдыраарларга оршээл бербее» деп кыйгырыгның адаа-биле хуралдарны эрттирип келгеии эки түңнелдерин берген. Ындыг кежээлерии, хуралдарны Таңды районнуң барык бүгү суурларынга эрттиргилээн. Бо районга хоойлу-дүрүм темазынга лекцияларны, беседаларны, милиция, суд ажылдакчыларының отчёттарын, арагачыларны сойгаллан кежээлерии организастап, сагылга-чурум үрекчилерин профвилел комитеттериниң хуралдарынга, эш хуузунуң судтарынга шыңгыы чугаалажып турар. Ооң түңнелинде бо районда кемнинг херек үүлгедир чорук соолгу чылдарда элээн кызырылган.

Хөй-ниитиниң эң-не үлегерлиг корум-чуруму дээш патриоттуг шимчээшкини чуртта калбарган. Бистиң республикада ооң эгелекчилери болур «Кок-Тей» совхозтуң болгаш автосеттелге заводунуң ажылчыларының ортузунга күш-ажылдың сагылга-чуруму элээн экижээн. Бо чаагай эгелээшкинче Каа-Хемниң Ильинка, Таңдының Доора-Хадын суурларының чурттакчылары Балгазында кодээ профессионал-техниктиг училищениң коллективин база киргеи. Республиканың өске-даа районнарынга ону шептередир болза эки.

Республикада хоойлу-дүрүм пропагандазының байдалын аналяттеп, 1970 чылга деңнээрге чогумчалыг түңнелдер чедип алдынган. Ынчалза-даа чаидык черлерге ону план чокка, түс черде корум-чурумнуң байдалын эки өөренип корбейн чорудуп турар. Амдаа чамдык хамаатылар хоойлуларыны, хөй-ниитиниң черинге ажыл-чанының культуразының негелделерии эки билбеетер. Ынчаваш хоойлуларны күүседиринии ёзугунга социалистиг моральдың негелделерии сагыырынга хамаатыларны кижизидери чугула.

Районнарның «Билиг» ниитилел организацияларының хоойлу-дүрүм айтырыгларының талазы-биле секцияларының даргалары ону план ёзугаар чорудар, ажылдың янзы-бүрү арга-хевирлерии ажыглаар сорулгалыг. Бо талазы-биле ажыл ам-даа улуг четпестерлиг. Чижээ, Барыын-Хемчик районда секция даргазы эш Тимофеев ажылды кошкак удурткандыдан секцияның кежигүннери хоойлу-дүрүм пропагандазын углап-баштаваин, план чокка ажылдан келген. Тес-Хем, Өвүр, Чоон-Хемчик районнарның радиодамчыдылга черлерии хоойлу-дүрүм темазынга пропаганданы хөвар организастаан.

Секциялар боттарының ажылын идепкейжидер, ацыяктар ортузунга лекцияларны, беседаларны, кежээлерии, конференцияларны доктаамал эрттирериниче кичээнгейни күштелдирери чугула.

Од ышкан «Билиг» ниитилелиниң эге организацияларының ажылын идепкейжидер дээш, лекцияларның ынанарын бедидер дээш оларның ажылын ук секциялар боттарының хуралдарынга дыңнаар эргелиг. Ындыг түрбүзе ону чамдык черлерде боттандырбайн турар.

Совет хоойлуларны хүндүлеп көрүнүң ёзугунга бүгү хамаатыларны кижизидер сорулга-биле тайылбыр-масселыг ажылдың деңнелии бедидери, ооң арга-хевирлерии сайзырадгайжыдары бистиң республикага социалистиг хоойлуну быжыглаарының чугула магадылалы болур ужурлуг.

Л. ЛАНТУХОВ,
Тыва АССР-ниң «Билиг» ниитилел организациязының хоойлу-дүрүм пропагандазының талазы-биле эртем-методиктиг човүделиниң даргазы.

КИНОНУ—ЧОНГА

Каа-Хем районнуң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң төвүнде клубта дегем экраннығ кинустановка бар. Ол кинуустановка районда эки ажылдыг кинуустановкаларның бирээзи. Ыкда бодунуң ажыл-херээнге ёзугуг-ла бердинген, бичe сеткилдиг киномеханик В. Коркин ажылаап турар. Ол ажылынга хөй чылдар иштинде ажылдап келген болгаш ооң арга-дружуллазы улуг. Кино көрүкчүлери хөй болгун дээш, кинофильмнерниң утка-шынарын оларның медерелинге чедирип, оларны сонуургадыр дээш, ажылдарны ол чорудуп турар. Клубка кирип көргеже, чараш, шевергин кылдыр класстап кылып каан кинобулуңнар каракка дораан-на көстүп кээр. Оларның чанынга хөй-ле аныяк, кырган-даа киижилер чыылган турар. Районнуң суурларында киномеханиктери көскү агитацияны чорудар талазы-биле ооң арагадружуллазы-биле танылжар дээш, чоокта чаа аңаа кээп чорааннар.

Совет социалистиг республикалар Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга үткүштүр социалистиг чарышка киришпишаан, В. Коркин удам шалыпчы ажылдап, январь айның планын бүгү көргүүлгер талазы-биле ажыр күүсеткен. Акша чылдазының ай планын ол 1315 үүн күүсеткен.

Мурнакчы киномеханик кино ураа чүүлүнүң бедик идепкейлиг чонга чедирер дээш, улуг соруктуг ажылдап турар.

А. ЧЫЛБАК-ООЛ.

Тураскаалдарны камгалаар

Чаа күш-биле

Бай-Тайга районда культураның болгаш төөгүнүң тураскаалдарын камгалаар ниитилелдиң конференциязы болуп эрткен. Аңаа район ниитилелиниң даргазы Чүлдүм Кан-оол отчёттуг илеткелди кылган.

Тургустунганындан бээр чаа-ла ийи чыл чедип олурар ниитилел төөгүнүң тураскаалдарын камгалаар талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорутканын илеткелчи демдеглээн. Ук ниитилелдиң кежигүнү 860 хире кижи бар. Шуй, Кызыл-Даг болгаш Тээли суурларда эге организациялар эки ажылдап турар. Ол суурларның школаларында музейлерни айыткан, анда тыва улустуң бурунгу эдилелдерни чыып делгээн, «Аңаларның оруу-биле!» деп булуңнарны дерээн. Эге организациялар Ада-чурттуң дайынының кыргажкилери-биле болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле солун ужуражылгаларны эрттиргилээн.

Ук ниитилелдиң район организациязының ажылында улуг четпестер, чедир кыдынмайн турар ажылдар хөй дээрзин санал берген эштер шынгыы шүгүмчүлээн. Эге организациялар боттарының девискээринде турар төөгүнүң тураскаалдарын, базырыктарны бүрүткеп, сан-даазында тургузар, оларның түрүп черин тодарадыр ажылды мырыңай чорутпаан. Чамдык үнелиг үүлдер үрелии турар. Ындыгыя шелдер, хөвуларда көжээ даштарын чер чараш трактористер тракторлары-биле тура үстүрүп, доңурак-биле дүй базырын каапкан чоруктар бар. Базырыктарның даштарын чыдыпыдан оскертип, ол-бо октагылап турар таварылгалар хаая эвес.

Тээли ортумак школазында эге организация музейинде чыып алган эт-херекселдерин чайгы сеңгелге үеанзде кайы хамаан чок школаның ёроол бүрүзүнче дажыглагылап каапкаш, ам көзи чамдыызын тыппайн турар. Төөгү ужурдузалыг үнелиг эт-херекселдерни чыып алгаш ынчаар төтчеглеп кааптарга канчаш-даа таарыппас.

«Районнуң дыка хөй албан организацияларында чергелиинде төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар эге организациялар ам-даа тургустунмаан. Бежигүннер саны эвээн. Ылаңгыя школачыларны бо ажылче хаара тудары чугула болуп турар.

Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар эки тура ниитилелиниң район конференциязы шүгүмчүлелдиг болгаш бот-шүгүмчүлелдиг адаа-биле эрткен, моон соңгаар чорудар ажылдар талазы-биле түскай доктаалды хүлээп алган. Районнуң девискээринде бар археологтуг тураскаалдарны эге организациялар аайы-биле октябрь 1-ге чедир бүрүткеп доозарын, тураскаалдарны бүрүткээринии чаңгыс аай хевиринээ чоокку үүнперде президиумун ажылдап кылган эге организацияларже тарадырын болгаш оске-даа чугула хемчеглерни ында эйиткан.

Культураның болгаш төөгүнүң тураскаалдарын камгалаарының район чөмүлелии болгаш президиумуп соңгаап.

Б. БАГАЙ-ООЛ.

Мораль темазынга

ӨГ-БҮЛЕГЕ КИЖИЗИДИЛГЕ

Мораль биле ат-алдар арасында сырый харылаалыг. Бо ийи айтырыгны кижи бүрү угаап билир ужурлуг.

Мораль дээрге кижиниң адейлиг мозу-шынарыныи, ниитилел хөгжүлдезин, ооң дүрүмнерии канчаар үнелеп көрүнүң болгаш оске кижилериниң аажы-чаңының чамдык талааларын бодунуу-биле деңнеп бодаарының үндезини болур. Мораль кижиниң корум-чурумун, ооң ниитилелге хамаарылгазын шын организастаарынга улуг ужур-дузалыг.

Ат-алдар дээрге кижи бүрүзүнүң бодун мораль талазы-биле быжыг, туруштуг ап чоруурун, ниитилел хөгжүлдезин шын үнелеп көрүп болгаш хамыктың мурнунда хөй-ниитиниң корум-чурумун хамык чокка сагыр, күш-ажылга хамаарыкылгазын иередири-дир.

Моон алгаш көрге, моральдың болгаш ат-алдарның арасында харылаазы шуут тудуш-тур. Мораль талазы-биле быжыг, ниитилелге ажыктыг херектерии бүдүрүп чоруур кижи ат-алдарны чедип алыр. Ниитилел бүдүрүлгезинге болгаш хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип, эш-оорүбиле эп-найырадыг, хоойлу-дүрүмнү сагып чоруур кижи чоннуң болгаш коллективниң хүндүткелии чедип алыр.

Мораль талазы-биле будулчак кижилер ниитилелдиң, күш-ажылчы кижилериниң күсели-биле чурттаарын бодаарлар. Олар ниитилел хөгжүлдезин үнелеп корбес, социалистиг хоойлу-дүрүмнү сагыр, ооң-биле эш-найырадыг, чөмүлелдиг болгаш өске-даа эштер лекцияларны, илеткелдерни кылырынга эң-не идепкейлиин коргүскен.

СЭКП-ниң XXIV съездизи хоойлу-дүрүмнү болгаш эргечурүмнү быжыглаарының, хоойлу-дүрүмнерни болгаш социалистиг корум-чурумну сагыырының ёзугунга хамаатыларны кижизидеринче улуг кичээнгейни салган.

Тыва АССР-ниң Юстиция министерстворунуң чанында (даргазы А. Ховалыг) тургускан «Кижи болгаш хоойлу» деп тележурналдың редакция човүделя хоойлу-дүрүм пропагандазын экижидерингe улуг идигни берип турар. Аңаа суд, прокуратура, милиция ажылдакчыларын хаара туткан. Олар солуннарны, радио, телевиденини дамчыштыр ону калбарткан. Ук чөвүлелдиң составында эң мергежилдиг юристер киргеи. Кызза чогуур лекцияларның, беседаларның, консультацияларның темаларын тургускан. Хоойлу пропагандазының шыңары экижии бар чыдар.

Арагалаар, хулганнээр, оскенин күжү-биле амыдыраар чоруктарга удур дээштиг хемчеглер чорударының тлармчалыг аргазын Каа-Хем районнуң административтиг органнар ажылдакчылары ажылап турар. Айтырыг-харыы кежээлерии, «Арагачыларга, хулганнарга, оскенин күжү-биле амыдыраарларга оршээл бербее» деп кыйгырыгның адаа-биле хуралдарны эрттирип келгеии эки түңнелдерин берген. Ындыг кежээлерии, хуралдарны Таңды районнуң барык бүгү суурларынга эрттиргилээн. Бо районга хоойлу-дүрүм темазынга лекцияларны, беседаларны, милиция, суд ажылдакчыларының отчёттарын, арагачыларны сойгаллан кежээлерии организастап, сагылга-чурум үрекчилерин профвилел комитеттериниң хуралдарынга, эш хуузунуң судтарынга шыңгыы чугаалажып турар. Ооң түңнелинде бо районда кемнинг херек үүлгедир чорук соолгу чылдарда элээн кызырылган.

Хөй-ниитиниң эң-не үлегерлиг корум-чурумуг, өөредилгелиг ол чүге багай орукче кире бергенил? Ада-не, ыяңгыя ооң адазы Еловский мораль талазы-биле будулгаш, балаттынмас салдарны оглунга чедиргеи. Еловскийниң оглу айыылдың кем-херек үүлгеткеш, ниитиргеи. Ада-не база буруулуг болгаш-биле чергелеттир, Еловскийниң оглун эде кижизидер талазы-биле «Элегес» совхозта комсомол организациязы. Элегес кодээ Советтиг күүскому ажыл чорутпазының айытса чогуур.

Амгы үениң негелдези болза, аныяк салгадыг школага, ог-бүлеге шын кижизидери болгаш өөредири болур. Башкылар ада-иелер-биле, ада-иелер школа-биле быжыг харылазаны тутканда, школачыларның сагылга-чурумү быжыг, өөредилгези эки болур. Аныяк салгакчыларны коммунистиг ёзугa кижизидер талазы-биле биетиң башкыларывыс улуг ажылдарны кылып турар. Ог-бүлеге хүн бүрүнүң кижизидилге ажылын чорудар харыысалгалыг хүлээлгелии ада-иелер утнас ужуруг.

Чамдык таварылгада улуг кижилериниң сурттаалынга ажы көгүдезинге ажыак осклеп киргеп, чүвениң утказын ажыглаар билбейн, херектерии үүлгедикеп болгулаар. Бо байдал оваа аймылдыг. Чүге дээрге пазы четпээнперии кем-херек үүлгедиринче когудуп хөөктүрөр чорук кедизинде барып айыылдыг кем-херекти үүлгедиринге чедирер. Пазы четпээн Сашаны Н. Монгуш аңазы-бүрү арга-биле көгудуп турган, бодунга эвиледелеп алган. Оор цылырынга, эш ылаңгыя магазинче кирип, акша, бараан оорлаарынга ону өөредип каап. Саша бир дугаарында магазинче кирип оор кылган. Монгуш ол удаада Сашаны кончуг мактап, бодунче тыртып алган. 25 харлыг Монгуштуң күткүлү-биле пазы четпээн оол оорланып чоруп турган. Сөөлүнде кээп Саша туттурган. Монгуштуң оорлаар чоруу сөйгалдатпыган болгаш чогуур кезекчее оваашкан.

Чамдык ог-бүледе кижизидилгениң кошкаан, пазы четпээнперии школадан хоорулчаан ажыглап алгаш, пазы четпээнперии ниитилеге удур организастап, боттарынче хандыдын турарларны сойгалап ийередири болгаш докгаамал демисел чорудары хөй-ниитиниң, истелге органнарының хүлээлгези болур.

Моральдың болгаш ат-алдарның быжыгары база тургустунары чүгле кижиниң бодунуң күзелиндеп хамаарыкыр эвес, ог-бүлеге, школага кижизидилгениң болгаш өөредилгениң, эш-оорүүнүң, коллективниң болгаш хөй-ниитиниң организацияларының дээштиг салдарындан хамаарыкыр.

А. ООРЖАК.

ЧОГУМЧАЛЫГ АЯН-ЧОРУК

ЭКИИ, ТОЖУ!

Күдай багы арылган. «Тожуже баар кижилерни самолётка олурарыиче чалап тур» деп ам-на чарлаптыы. Ырак черге чарыштырар дээп, баан хандыр соодун каан маңнаар аъттарның чүткээни ыыкаш, шак ол сөстерии маңаа турган кижилер олурар шелче сөктүп-ле үндувүс.

Самолёдувус элээн чүгүрүп чоруй, бир оппап кыыырга, агаарда бис. Каа-Хем суур дөө адаавыста, ойнаарак ышкаш бичии көстүп чыдып калды. Ам оваарып чоруурувуска Кызылды хүнгээр талабиле дээскиниин бар чор бис. Оов:

— Кызыл-биле байырлажырывыс оз-дур аа?—деп, бир кижи чугаалады.

— Ийе, байырлажырывыс ол — деп, бир кижи немеп кагды.

Кызыл адаанда Боом дужу чедир баткаш, ооң чоруп орташ, көөрүвуске Кызылувыс талыгыр куду, кончуг улуг бажыңнары шүдүнээ хааржактары ышкаш көзүлдү.

Ам-на Тожуже углаап ужуптувус. Харга шуглаткан делгемнерни көөрге, идээлеп каап алгы ышкаш, ак-ла чүве. Адаавыста даглар-ла, даглар. Одар шыпап-ла сарыгнык каттаңкактары-ла. Ужар-хемевис удам-на бедип чорун орары ыдеп. Аът-Чолдуг тайгазының кырынга чоруувута, хемевис келек чайгагылады. Баштай аныяк Оо, удаштыр Улуг-Оо көстүп келгиледи.

Мен орта чораан, улустуң бир тоолчургуу аянныг, кылымак чугаазын сакты кааптым. Ол мындыг:

Тыва ынчаарда феодалдыг Моолдуң чагыргазынга турган чүве-дир. Бир лама Тывага келгеш, Төжу кончуг хөй ад-мецниг чер деп дыңнаап, ооң хөй-олук чыып аар дээп, ынаар чоруткап. Ол лама Аът-Чолдуг тайгазының эзимнеге кирип келгеш, мырыңай аңгадап калган: кайнаар-даа көөрге, кара шөл, ору көөрге, чүгле доор кылаяр. Хүн кайдал, билдинмес. Ынчаарда күскээр кыыын-даа турган болза, эзимниң шыртайынга могудээш, лама изиргеяэн чораан. Ол эм кажан-даа ак чер көрбес боор мен деп бодаан боор. Ынчалзадаа аянчылар Аът-Чолдуг тайгазының арт кырынга үнүп келгеннер. Лама Оонуң делгемперии болган хемнин көрүп каап: «Оо, хем!» деп, кайган алгырыпкан джжир. Оортан соңгаар Аныяк-даа, Улуг-даа Ооларны Оо-Хем дээжир апарган дээп...

Канчангаш-ла көөрүмге. Тожунуң делгем девискээринде келген болдувус.

Тоора-Хем суурга келгеш, ол дораан-на партия райкомунуң ийиги секретары Доржу Ооюнович Дарганның кабинединге келдим. Моэң каяжаяа номчукчулар-биле ужуражылгалар эрттиреримни секретарь-биле планнай шаптывыс.

ОЗУМ. БААРЫМ КОВАҢНАТТЫ

«Тоора-Хем» совхозтуң төвүн Адыр-Кежиг-даа азы Совет Тыва суур-даа дээр. Автобус маңнавышаан келгеш, совхоз конторазының эминиге донгаады. Салбыр эргелекчизи Кудлар Эрнчинович Ким-оол келиримни шагда бидир, мени жанап олурган. Ортумак школаның директору Татьяна Кол, башкылар Янгарь Дамба, Кызыл-оол Доржу, Кушкаш Кол олар моэң номчукчулар-биле ужуражылга эрттиреримге улус киржилгелиг болган.

Кежээкиниң чеди шак. Индирге үүн келгеш, клубта олурганнарже көрүшкеш, суроодош, кезек көжүй хона берген турдум...

Номчукчулар мурнунга кыска отчёт. Номчулгалар. Бодаарга бо-ла, ооң-биле ужуражылга доозулган. Чок, кайын ыыдыт боор, айтырыглар база салдынган, номчукчуларның дилээн ёзугаар чамдык чогаалдарны катап номчуур азы элээн урде-даа парлаттынганнарын номчуур ужурга таварышкан.

«Монге Монге» деп шүлүглелдеп үзүндүлер. «Левин чырыы». «Солдат барбаз», «Моэң байым», «Кыры сыпар, эскербээн мен» деп шүлүктер чедингир болду эвеспе оң дээрзин номчукчуларның адыш часкаашкыннарындан билип турдум...

Номчукчулар биле авторлуң аразында бот-боттарын билчир, хүндүлежир шайырал тыотын келгеваяр кижи оөрүвес аргажок. Ынчангаш ужуражылга болганывым даартазында:

Одугедеп каккап чывар
Өкше, чүрөөм сергедипти.
Олук-ацыы дүшкеп уруг
Олум, баарым коваңнатты.
Артыштыдан каккап
салгын
Арыым, баяым сыйбап
эрттн.
Алды-кыштыг дүшкеп уруг
Аңаа чүрөөм моэңзүттү —

деп, бодум бүдүү ырлап чордум.

КОК-ЛЕ ТОННУГ ТОЖУ КЫЗЫ

— Ий суурга номчукчулар-биле ужуражылга эрттиреримни кончуг чугула деп бодаар мен. Ыяаар хаптыцар, бис чедирии каар бис—деп, партия райкомунуң бирги секретары Николай Сюрюкович Бойду чугаалады.

Ий суур. Ол черниң чону дыка-ла идепкейлиг чон болду. Кежээкиниң алды шак чедип чорда-ла, клуб долу.

«Силерни көрбээн-даа болза, чогаалыңарны билир бис. Каа-Хем дугайын элээн бижээн силер. Тожу дугайында силерде омаа-хон. Моон соңгаар канчаар силер?».

Салган кижиниң ады чок айтырыгны харылавайн барып болур турдум. Ынчалзадаа: «Ийет, ийет, ам бижиир силер бе?» деп, улус ооң-моон удай айтыра бээрге, айтырыга харыыны бээр ужур таварышкан. Чангыс сөс-биле чугаалаарга, Ийиң номчукчулары Тожу дугайында чогаалларны бижиир мен деп хүлээлге алырынче мени албадаан.

Ийдеп Тоора-Хемче чоктап ораш, номчукчуларның тагыын бодап, ниитимде химиреваш ырлап чордум:

Көжүн чораан, сууржаан
черим
Хөнү дыштыг делгем Ийиң.
Көрүшкенним, тывышканым
Көк-ле топчуг Тожу кызы.
Сууржуй берген турум
чүртүм,
Суук ыыштыг Тоора-Хемни.
Чугаалажып тывышканым,
Сурув, кежээ Тожу кызы.

С. ТАМБА,
шулукчу.

Спорт

ДЫШТАНЫР ХҮНДЕ

Чоон-Хемчик районнуң бирги черн дээш мичиктиг хоккейге маргылдаа Чадаана хоорайга болуп эрткен.

Ийи хүн үргүлчээн спортчу демиселдиң түңнелинде Партиның XXII съездизи аттыг совхозтуң хоккейжилерн шылгаран, районнуң «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң шилчиир кубогун чаалап алган. Ийигизээ «Алдан-Маадыр» совхозтуң, үшкүзүн Чыраа-Бажының спортчулары болээнир. Ол командаларның шыырак ойнакчыларындан республика маргылдаазынга каржир, районнуң чыыңды командазын тургускан.

М. СЕВЕН.

ААР АТЛЕТИКАГА

Аар атлетикага Кызыл хоорайның бирги черн дээш жаргылдаа эрткен дыштаныр түнде № 15 школаның спорт залынга болуп эрткен.

Аңаа II, III разрядтың 26 шилиндек штангистери киришкен. Болуп эрткен маргылдааның түңнелинде дөрзи айны-биле С. Нуртаалетов, А. Сурагбай, И. Серебряков, Н. Силэлик, А. Михайлов, П. Горбунов, С. Макаров чемпион аттарыны чедип алааннар.

Команда талазы-биле бирги черни политехникумнуң сургуулдары, ийигизин башкы институдунуң студентилери, үшкүзүн хоорайның № 35 профессионал-техниктиг училищелиниң командазы алган.

Тиилекчи болган штангистерге эртектиг белектерии, мактел бижиктерни тывыскан.

Д. ЕНЗАК.

телевидение

МАРТ 1-ДЕ

МОСКВАДАН

15.30—Миллионнарның ленинчи университединден. «Янзы-бүрү чурттарга социалистиг тургузуушкунуң дүрүм ёзугаар ниитн болгаш төөгү талазы-биле тодаргай» онаа үүлдери». Дамчыдылганы философия эртемнериниң доктору А. М. Ковалёв чорудар. 16.00—16.10—Чапсар. 16.10 — Киноэзнорама. 17.40—Соолгу медээлер. 17.50 — «Садыг элыкчыже орук» «Большевичка» деп даарадыга каттыжышкынының ажылының дугайында телесочерк. 18.20—«Артлото». 19.30—М. Анчаров—«Хүнден хүнче». Телеөпн. 5-ки эге. «Май 9-та, воскресенье».

КЫЗЫЛДАН

20.30—Телемедээлер. 20.45—«Экии. Карпаттар». Телефильм. 21.00—«Салгалдарның памдары» Дамчыдылга. 21.30—Улуг кижилерге дириг чуруктар. 21.40—Телемедээлер. 21.55—Чарладдар, реклама.

МОСКВАДАН

22.00—Дамчыдылганың программазы. 22.05—«Шупту балет дугайында». Бирги дамчыдылга. «Галина Уланова». Дамчыдылгага ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Тимофеева, РСФСР-ниң улустуң артистери Е. Максимова, В. Васильев, РСФСР-ниң алдарлыг артистери Н. Бессмертнова болгаш М. Лавровский олар киржнир. Дамчыдылганы Б. Львов-Анохин чорудар. 23.00—«Ye». Информастыг программа. 23.30—00.50—«Үш эжишкилер» Ураң-чечен фильм.

аглаар

Бөгүн республикага булуттаар, хар чаар. Барыын районнарга дүвүлеп, хадыыр. Барыын углашыышкынының хаттың дүргени секундада 3—7 метр болур. Агаарның температуразы 12—14 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Аңгы-аңгы угланышкынның хаттың дүргени секундада 3—7 метр болур. Агаарның температуразы даглыг черлерге 7—12, өскелериге 12—17 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

кинотеатрларда

МАРТ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Туманныг дүне» 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Моэң ынак кижим» 15, 16.50, «Дээр дыңнаашкынын» 18.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Россия империязының дүжүлгези болган база катан туттурбастар» (1-ги, 2-ги кезектери) 10, 12.40, 15.30, «Үш хереч» 18.30, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Солдат фронтудан эки келген» 15, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫНЫ: «Дээрги мындаагыларның хаазы» (1-ги, 2-ги кезектери) 16, 19.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, биджи № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киржизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киржизинин 37-13, культура киржизинин 23-54, кодээ ажыл-агый киржизинин 21-47, үлегүр киржизинин 22-64, чагза киржизинин 41-27, информация, база совет тургузуут киржизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлединиң чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00365.

БҮТҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеден

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 2 ЧЕТВЕРГ

№ 52 (8820).

Өртээ 2 көп.

А. Н. Косыгин ЧССР-ниң даштыкы херектер министрин хүлээп алган

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин февраль 29-та Кремльге Чехословак Социалистиг Республиканың даштыкы херектер йиһистри Б. Хнеупекти хүлээп алган.

А. Н. Косыгинниң болгаш Б. Хнеупектиң аразынга акыдуңмаңың ёзугунга, түрүктүг ханызындан бооп эрткен беседа үезинде ССРЭ биле ЧССР-ниң аразында пайыралды болгаш кады ажылдажылганы улам калбартырының база ханыладырының айтырыгларын, а ол ышкаш делегейниң эң чугула айтырыгларын чугаалажып көргеп.

Беседага киришкеннер: совет талдан — ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчизи С. В. Червоненко; чехословак талдан — ЧССР-ниң ССРЭ-де элчизи Я. Гавелка.

(СЭТА).

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

Февраль 29-та М. А. Ясновтуң даргалаашкыны-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хүралы болуп эрткен. Анаа 1971 чылда Советтериниң организас-массалыг ажылдарының чамдык айтырыгларын чугаалажып көргеп.

Россия Федерациязының чер-чер Советтери СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин, «Ажылчы чоннар депутаттарының район болгаш хоорай Советтериниң ажылын улам ыцай эжиждер талазыбиле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын болгаш «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле Россияның Совет Федеративтиг Социалистит Республиказының ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаалын удуртулга болдургаш, экономиканы болгаш культураны хөгжүдеривче кичээнгейни күштелдиргеп, тоску беш чылдың планнарын боттандырар талазы-биле организачы улут ажылды чорудуп, бодунуң ажыл-чорудулгазының демократтыг принциптерин амыдыралга улам чайгылыш чок боттандырын турарын ол хуралга демдеглээн.

Чер-чер Советтери сессияларны чогуур үезинде чылдырын, үлетшүрүү, кедээ ажыл-агыйны, чоннуң амыдырал хандырылгазын хөгжүдеринің айтырыгларын аңаа чугаалажып турар анаргаң. Депутаттарның, доктаамал комиссияларның ажыл-чорудулгалары идепкейжээн. Эрткен чылын Советтериниң сессияларынга 600 муң ажыг депутаттар чүве чугаалаан. Доктаамал комиссияларның киржилгези-биле 170 муң ажыг айтырыгны белеткээн болгаш Советтериниң сессияларынга чугаалажып көргеп.

Күүскомнарның, оларның килдистериниң болгаш эргелделериниң Советтериниң болгаш чоннуң мурнунга, а депутаттарның сонгукчуларның мурнунга отчёттар бээриниң практиказы экижээн.

Депутаттарның хөй кезии хоорай, район, кедээ, суур Советтериниң дугайында РСФСР-ниң Хоойлуларының негелделеринге дүүштүр сонгукчуларга чылда йиидең эвээш эвес катаң отчёдун берип турар. 1971 чылда болган сонгулдаларның соонда эрткен 6 ай иштинде депутаттарның 25.2 хуузу сонгукчуларынга отчёттарын берген.

Чер-чер Советтериниң аппараттары бедик мергежилдиг кадрлар-биле четчеледттингеп. Күүскомнарның удуртукчу ажылдакчыларын белеткээринге болгаш оларның билинн бедидерниге доктаамал ажылдап турар куретар болгаш совет тургузут школалары улуг рольду ойнап турар. Күүскомнарның 6 муң ажыг даргалары, даргаларның орлакчылары, секреҗарьлары дээди, кежээн ортумак болгаш бот-өөредилге-биле өөренип өөредилге черлеринде өөренип турар.

Чер-чер Советтери күрүпениң болгаш хөй-ниитиниң херектерин эргелеп-башкарырынга чонну калбаа-биле киритиртирип турар. Чүгле чер-чер Советтериниң күүскомнарында, оларның килдистеринде болгаш эргелелдеринде 300 муң ажыг активчилер хөй-ниитичи эгелээшкин-биле ажылдап турар.

Ооң-биле кады чамдык крайларда, областарда болгаш автономнуг республикаларда Советтериниң организас-массалыг ажылдары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң, район, хоорай, кодээ болгаш суур Советтериниң дутайында РСФСР-ниң Хоойлуларының негелделеринге ам-даа дүүшпейн турарын, чамдык күүскомнар сессиялар чылдырарының хуусааларын хажыдып, үнген депутаттарның орнунга депутаттар сонгулдазын чогуур үезинде торуппайн база бодунуң ажылының дутайын Советтериниң болгаш ажылчы чоннарның мурнунга дыцнатпайн турарын Дээди Советтиң Президиумунуң хуралынга демдеглээн. Чамдык Советтериниң сессияларынга депутаттарның идепкейн кошкак болуп, мурнунда хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезинин, шүүмчүлелдиг саналдарның боттаның турарының, сессиялар аразында күүскомнарның ажылының, сонгукчуларның чагыгларының талазы-биле депутаттарның информацияларын дыцнавайн турары база илерээн.

Доктаамал комиссияларның ажылынга депутаттарны болгаш активчилерни чедир хаара тутпайн турар. Советтер ажылданчыларын белеткээр болгаш билини бедидер курстарны база школаларны долгузу-биле ажыглавайн турар.

Четчестерни чайладырын, чер-чер Советтериниң организас-массалыг ажылдарын экижидерин, оларның күжениишкинилерин СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин, «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң туруступтунганының 50 чылынга белеткелдер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын чедиишкинииг күүседирин, чаа беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты улам ыцай калбартырын АССР-лериниң Дээди Советтериниң Президиумнарынга, крайларның, областарның күүскомнарынга, Москваның болгаш Ленинградтың хоорай Советтеринге дагыл турар доктаалды РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумуну ашак-кадай болчүрүнүң болгаш өг-бүле дутайында Хоойлуның Россия Федерациязында канчаар боттандырын турарының практиказының дутайында айтырыгны база чугаалажып көргеп. Бо хоойлуну амыдыралга боттандырын турар чөрүк нешин болгаш чаш уругнуң эргеажылын камгалап, совет өг-бүлениң быжыгышкынын бодуруп турарын хүлээп алган доктаалда айтып турар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумуну хуралыңга оске-даа айтырыгларны база чугаалажып көргеп. (СЭТА).

Фоторепортаж

ДОЛУ КҮШ-БИЛЕ

Кызылдың мурнуу-барын талазында тудуг материалдар комбинадының бараанын ыраактан-на көскү. Ооң девискээринде ажылнып хайныгып, чаа тудугларже тудуг материалдарын чүдүрүп чорудуп турар.

Ооң иштики девискээринче, чамдык цех, лабораторияларынче бакылаптаалы. Лаборант Люба Боровыхтың ээлгир салаалары кескинди демир-бетонну эптиг алгаш, күштүг блоктарга чуура кыстыра берди (адаанда чурукта), ооң шынарын хынаары — Любаның кол хүлээлгези ол.

А күштүг кедүртүр кран белеи блоктарны автомашиналарга шалыпкын, соксаал чок чүдүрер дээш ээлгир шимчеп чорун турар (оң талада чурукта). Хөй каът бажыңның бүдүн-бүдүн блок ханалары, дээвиирлери, чылыг дамчыдылгазының хоолайларын салыр деспи блоктары, ишти хос плиталар дээш комбинаттың кылын бүдүрер продукциязы көвүдээн, ниитизибиле ам безин тудуг материалдарының 150 ажыг хевирин ол белеткеп турар.

Бо комбинат бистиң республиканың тудуг индустриязының башгайгызы болганда, ооң коллективи тудуг материалдарын болдунар-ла хөйү-биле кылып үндүрер, ол кызымак күш-ажылы-биле ССР Эвилелиниң тургустунганынган бээр 50 чыл болур ооң төлептиг үткүүр дээш чарышты калбартын, шудургу ажылдап турар.

В. СУВОРОВ,
инженер.

Н. СИРОТИННИҢ фотолары.

ШЕЙХ МУДЖИБУР РАХМАННЫҢ МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

Совет чазактың чалаавын ёзугаар албан ужурунда, бистиң чуртувуста келгеп. Бангладеш Улус Республиканың премьер-министри шейх Муджибур Рахманны Москва чыдыы-биле уткаан.

Найысыладдың Внуково аэродромунче баар кудумчуларын Бангладеш Улус Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктарыбиле, «Совет Эвилелиниң болгаш Бангладештиң улустарының аразында пайыралды харылзаалар хөгжүп база бышыгып турзун!», «Пайыралды Бангладеш улустуң аалчыларыга изиг байыр!» деп транспарантылар-биле шимээн.

Хүндүлүг аалчыны уткуп алыры-биле Внуково аэродромга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы В. Н. Новиков, ССРЭ-ниң министрлери А. А. Громыко, А. А. Гречко, Б. П. Бугаев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даштыкы экономиктиг харылзаалар талазыбиле күрүне комитединиң даргазы С. А. Скачков, ССРЭ-ниң министрлериниң орлакчылары М. Р. Кузьмин, Н. П. Фирюбин, ССРЭ-ниң Бангладеш Улус Республикада элчизин В. Ф. Попов, албанның оске-даа кижилери келген.

Ужуражып турганнарының аразынга Бангладеш Улус Республиканың элчизин Шамсур Рахман болгаш Индия Республиканың ССРЭ-де элчизин Кришнарао Шиварао Шелванкар олар база турган.

Эштер А. Н. Косыгин, Д. С. Полянский болгаш оскелердээ Муджибур Рахманга, оңа үдеп черуур кижилерге байыр чедирген.

(СЭТА).

Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт

НЕГЕЛДЕНИ ШЫҢГЫЫРАДЫР

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунга Тес-Хем районнуң ажыл-агыйларында мал кыштаглаашкынының байдалын дыңнап чугаалашкаш, ол талазы-биле шиитпирни хүлээп алган. Республиканың чамдык ажыл-агыйларында кыштаглаашкын дүвүренчиг болуп турарын ында айытказ болгаш ону дарый чайладырының хемчеглерин алырын партия райкомнарынга, райкүүскомнарга болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларынга даасказ.

Тес-Хем районнуң колхозтарында, ылаңгыя «Тес-Хем» совхозта мал чеми чедиишпес болганындан мал кыштаглаашкыны улуг бергедээшкинверге таварыштуп турар. Дыка хөй коданнарда мал чеми төнер тыгаан, «Тес-Хем» совхозтуң О. Шынаа, Ү. Шынаа садырларының малчынарының коданнарында сигеп курлавыры шуут үзүлген. Февраль 28-теги байдал-биле алырга, районнуң ажыл-агыйларында чүгле 1770 тонна бодүүн, 65 тонна концентраттыг болгаш 100 тонна чулуктуг болгаш 100 тонна чулуктуг чем арткан. Ол дээрге арын чем арткан. Ол дээрге арын баксыраан малды кыштың арткан үезинің дургузунда чогууру-биле чемгерип ажаарынга канчаң-даа четчир аргажок.

Партия организацияларының хире чөгенчиг байдал, чедир кылдыңмаан ажылдар турбуже, СЭКП-ниң Тес-Хем райкому (бирги секретары эш Артаев), райкүүском (даргазы эш Байыр-оол) партия организацияларындан, ажыл-агый удуртукчударындан негелдени кошкаткан чорук канчаң-даа тыарышпас.

Ажыл-агый удуртукчулары чүгле суттатче кичээнгей салбайн турар эвес, а харын-даа суг сөөртүр автомашиналарны чүк сөөртүр кылдыр эде кылып алган, суг сөөртүр машиналарның чүгле чартык кезии ажылдап турар.

Кышкы үеде малды мындыг багай байдалга тургузуп кедгепиниң түпелинде, хөй мал арып, баксыраан. Кодан бүрүзүнде-ле 30—40 баш чедир мал чудаан деп саналтаныл турар. Малдың ааш төлүп чедиишкинин алырынга колхозтар болган совхоз кошкак белеткеп-кеген. «Чодураа» колхозта болган «Тес-Хем» совхозта төрүүр хөйлар коданнарында сакманщиктер чедиишпес, чамдык черлерде хураганнар кажаалары чылыглаттынмаан, дожсөр кургаг савак курлаттынмаан, чаш малга бээр эки шынарлыг сиген болгаш микроэлементилер чок. Мыйыстыг бода малдың кажаалариның одээ овааланын чыдар, ишти ол. Эрткен чылдың-биле деңнээрге, хөй малдың өлүп хораар чоруу 3,5 катаң көвүдээн. Район күрүнеге эът садарының квартал планын чүгле 13,2 хуу, сүттү—19,3 хуу күүсеткеп.

Кодээ ажыл-агый эргелелиниң болгаш районда мал эмнелгезиниң тускай эртемнигилери малчынларга ховар баар, херек кырында практиктиг дуза көргүспейн, мал ажылында ажыл-агыйжы эвес чоруктарның фактыларын тоомча чок көрүп, мал кыштаглаашкынында дүвүрээзиниг байдалды херекке албайн турган.

Районда хойжуларның хандырылгазынче база чогуур кичээнгей салбайн келген. Автолавкалар ховар баар, почтаны үзүктелиишкинниг чедирип турар. «Тес-Хем» совхозтуң дыка хөй хойжулары солуннар, журналдарга чагыдылга чок арткан. Ырак коданнарда малчынларга лекция, беседаларны эвээш ломчуп турар.

Кыштаглаашкын бо хире берге байдалдыг турбуже, чацгыс-даа партия организациязынга, партия болүүнге ол дугайын хүн айтырыы кылдыр тургузуп корбээн.

Тес-Хем районга мындыг байдал кавчаң тургустуна бергеин? СЭКП-ниң Тес-Хем райкому мал ажылынга партийжи удуртулганы кошкаткашынын, кыштаглаашкынны чедиишкинниг эртиреривче бүгү күштерни мобилизаставаашкын, чер-черде партия комитединиң ажылдарынга ажылын бо чугула херекке чогуурубиле утлап-баштаваашкын, кыштаглаашкынның байдалын хүн бүрүнүң кошкаш дивес контролюрга албаашкын, илереп келген четчестерни чайладырышқы боттут, дээштиг хемчеглерни албайн тургашкын уржуу-дур. Даандырган ажыл-херек дээш харыссалгазын бедитпес шак мындыг чоруктар-биле эптежип болбас. Мал кыштаглаашкынында четчестерни дарый чайладырын обкомнуң бюрозу Тес-Хем районнуң удуртукчуларындан шыгыы негээн. Оске-даа районнар моон чогуур түпелди үндүрүп, кыштаглаашкынның бергелерин ажыл эртериниң боттут хемчеглерин алыр херек.

К. ШИРЧИН,
СЭКП Тыва обкомунуң кодээ ажыл-агый килдизиниң инструктору.

Кыска медээлер

● Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг кодээ ажыл-агый академиязының академиктериниң болгаш корреспондент кежигүнериниң чыл бүрү болур хуралы бодунуң ажылын доозкан. Академияның 1971 чылда кылган ажылдарының түпелдерин болгаш СЭКП ТК-ның ноябрь Пленумунуң шиитпирлериниг дүүштүр эртемденнерниң сорулгаларының дугайын ацаа чугаалашкан.

● Чурттуң дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң башкыларының база артем ажылдакчыларының ажылын сайзырадыгжыдарынга тураскаатткан Бүгү-эвилел човүлел хуралы февраль 29-та Эвилелдер" бажыңында бодунуң ажылын эгелээн. Ону ССРЭ-ниң дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министри В. П. Елютин ажыткан. Бо беш чылда бедик мергежилдиң 9 миллион специализин белеткээрин ук хуралга демдеглээн. Соолгу үеде факультеттер болгаш кафедралар коллективтеринге 127 муң эртем болгаш педагогика ажылдакчылары немешкенин аңаа демдеглээн.

● «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын латыш болгаш узбек дылдарга тускай номнар кылдыр парлап үндүрген.

МАЛ АЖЫЛЫНДА ЧЕТПЕСТЕРНИҢ ЧЫЛДАГААНЫ ЧҮДЕЛ?

Таңды районда «Коммунизминиң херели» колхозтуң отчёттуг хуралынга илеткел кылган кодхоз баштаар черниң даргазы Д. Д. Дартаңдаа, санал берген ажыл-ишчилер-даа мал болгаш чер ажылында чамдык чедиишкиннерни демделеп, четпес чүүлдерни шиитпирлиг чайладырынче кичээнгейни үглаан.

Бо ажыл-агый эрткен чылын күрүнеге эът, сүт, тараа садарының планын ажыр күүсеткеп. Колхозтуң экономиказында код черни мал ажылын ээлеп турар. 100 баш төрүүр хойга ониитиин 95—100 дезии хураганны алган. Оюн Мижек, Оюн Бады, Монгүш Алдай-оол, Оюн Лаңзыы болгаш оске-даа шалыпчылар хой, Оюн Кок-кыс, Елена Чебатаева, Сара Салчак ышкаш саанчылар бир инектен-не 1549—1796 литр сүттү саггаан. Тос сүт-бараан фермазы ниитизибиле 1970 чылда бир инектен 1250 кг сүттү саггаан болза, 1971 чылда —1642 кг болган.

Ынчалза-даа малдың чаш төлүн камгалап алыры мурнукузундан дыка кудулаан. Эрткен чылын төрүүр 100 малга онаалтыр 87 хураган, 53 бызаа, 65 кулун алган. Мал продукциязын бүдүрерин көвүдедириңде четпестер база бар. 1970 чылда бир хойдан ортумаа-биле 2,2 кг дүк кыргын алган болза, 1971 чылда 2 кг-ны алган. Малдың баш санын өстүреринче кичээнгей кошкак. Ооң түпелинде эрткен чылын 18 инек олген, 53 инек читкен. Хойдан 2239 баш өлген. Өлүп хораан болган читкен-деп санап турар малдың орээн акшаже шилчидерге 91530 рубль болур. Бир эвес од когарадды болдурбайн ынча акшаны колхозка аскыглаан болза, 30 хире автомашинаны садып ап болур азы 12 аал ишти чурттаар 6-бажыңым тудуп алыр турган-дыр.

Мал ажылында бо улуг четпестерниң үнүп келген «доозу чүдел? Бир дутаарында малдың уксаажыдылгазын экижирутпайн, малчынарның ветеринардыг өөредилгезин организаставаан, хойжуларга аргасуме катпайн, аарыг малды эминең эжиттиринің талазыбиле боттут хемчеглерни албайн келген.

Бода-даа, шөөр-даа мал кадарган чамдык малчынарда хүлээген ажылынга эң-харымсалга чок чоруктар эвээш эвес. Элегесте бода мал фермазының кадарчылары 3—4 хонук арагалап, ажыл хүнеринден үскен. Күш-ажылдың сагыдга-чурумун үрээр чоруктар оске-даа малчын бригаделарда бар.

Чамдык колхозчуларның чидирген болгаш оорлаткан мал ореэн ам-даа улуг. Чижээ, Кол Шевер-оол 1414 рубль, Оюн Маадыр-оол 6066 рубль, Сат Белек 4727 рубль ореллиг.

Колхозтуң малы-биле кижилерниң хууда малы кады турар. Чамдык кижилер оңу ажыглап, колхозтуң малын олурер, чидирер чоруктар ковүдеп турары илереэн. 1971 чылда колхозтуң 2239 баш хою өлүп хораан турда, колхозчуларның хууда малындан чацгыс-даа баш хораданы элдептиг. Ол ышнаң ниитиниң малы кызырап турда, хуунуң малы кызыравайн, харын-даа хөйү-биле ийистеп турар.

Колхозта партия организациязы болгаш районнуң кедээ ажыл-агый эргелели мал ажылынга дешпилгезиг арганы ажыглап хогжүдер талазы-биле боттуг дузаны колхозка көргүспейн келгенин четпес деп сайаар ужурдут.

Ниитиниң малын кадарар кижилер чылдан чылче чедиишпейн келген. Ам безин 21 малчын херек. Кадрлар чедиишпес болган ужурунда, самчыдал кылган кижилерни катаң мал ажылынга киирип кошкаанда. Малдың кызыраар чоруу эвээш эвес. Будурукчу малдарже кичээнгей салбайн, тарын бооладыр дешпилгелиг арганы чогуур негелдезинге чедир ажыглавайн, сула эдерижилгеге ыванып турар.

Мал ажылын улам ыцай хогжүдеринче углаган үнелиг арга-дуржулганы багай нептередип келген. Зоотехник эш Сарыглар, мал эмчизи эш Кара-оол боттарының ажылының аайы-биле негелделиг айтырыгларны колхоз баштаар черинге тургуспайн, үнелиг саналдарны киирбейн келген. Бо четпестерниң барындан мал ажылының хогжүдеен куду децилеге артышаан. Колхоз планнаанынга 54.755 рубльди чедир албаан.

Колхоз баштаар черн болгаш партия организациязы мал ажылында бар четпестерни чайладырынче угланган шиитпирлиг хемчеглерни ам чаа, бо чылдың эгезинде, ап чоруда берген.

Мал ажылынга бодаарга, чер ажылында коску түпелдер бар. Эрткен чылын гектардан-на 12,1 центнер дүжүттү өстүрген. Ниитизи-биле 5976 тонна тараанны ажаап ап, күрүнеге 950 тоннаның орнунга 3100 тоннаны дүжаагаан. Бо часка херектиг үрезин четчири-биле урдунган.

Чер ажылындан 300.618 рубльдиң орулгазын алыр турган, 481.533 рубль түңге күүсеткеп.

Мал ажылынга чарыгдал, когарал хөй болганындан продукциянның бот-үнеэн чигневээн. Будурулгенин ниити орулгазының децнели ам-даа куду. Күш-ажылдың будурукчулүү чавыс. Планнаанын өзугаар алырга, бир кижихүнүңге хову ажылында күш-ажылдың будурукчулүү 18 хуу улгаткан, а мал ажылында 30 хуу кудулаан.

Колхозтуң уставында кардүгенин өзугаар кол төлевирден ацыда, немелде болган шацнал төлевирни төлээрин калбаа-биле ажыглап келген. Мал, чер ажылында социалистиг чарыштың типлекчилеринге 31434 рубльдиң шацналдарын тывыскан. Колхозчуларның амыдырал-чурттал-галзыг экижидериниң талазы-биле элээн хемчеглерни боттандырган.

Отчёттуг хуралдың киржикчилери беш чылдың ийиги чылында мал, чер ажылынга дешпилгелиг арганы ажыглаарынче кол кичээнгейни углап, бар четпестерни чайладырын айытказ. Ацаа социалистиг чарыштың мурнакчылары 65 кижиниң акша-биле болган ортектиг бараанар-биле шацнап, Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң долгелгезиниң алдын, мөңгүн, хүлер медальдарын отчёттуг хуралга мурнакчыларга база тывыскан.

О. ОХЕМЧИК,
«Шынның» тускай корр.

Колхозтарда отчёттар болгаш соңгулдалар

«Улуг-Хая» совхозтуң хойжулары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин аммадырала боттандырбышаан, тоску беш чылдың ийиги чылында алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкиннииг күүседир сорулга-биле күженнишкиннииг ажылдап турар. Оларда кыштаглаашкын эки эртип, чаш хураганнар хүн бүрү немежип турар. Совхозтуң Хайыракан салбырында төрээн 3310 хойнуң хураганы менди. Мижит-Доржу Саттың бригадирлээн № 1 хойжу бригадазында 1010, Ховалыг Кок-оолдуң бригадирлээн № 2 хойжу бригадазында 1200, Дүлүш Сазаайның бригадирлээн № 3 хойжу бригадазында 1100 хой төрээн, хураганнары шупту эки дорүгүп турар. Хойжулар Иван Канчыыр-оол, Кенден-Кыыл-оол, Шыгжаа Кыргыс оларның кодаларында хойлары барык шупту-зу хураганнапкан. Чаш малга болган чаа төрээн хойларга белеткээн мал чеми четчир, кодан бүрүзүнде сакманщиктер бар.

О. ТАВАА.

КАМНАЛГАЛЫГ АЖЫЛДААР

Беш чылдың курлавыры

Экономиканың улам ыцай көдүрлүүшкүнүн болгаш чоннуң чаагай байдалывын соксаал чок өзүлдезин хандыраарынга бүдүрүлгенин курлавырларын эң долу, камналгалыг ажыглаарынче Коммунистиг партия доктаамал сагыш салып турар. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлери, база ол ышкаш Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың хүн бүрүде ап чорудуп турар хемчеглери ол дугайын тодаргай көргускен.

«Улус ажыл-агыйынга бүдүрүлге курлавырларын ажыглаарын экижидер болгаш камналга чурумун күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазында айыткан негелделерни күүседири камналга чурумун боттандыраарынга канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг.

Ажылчын аңгыга, колхозчу тараачыннарга, бүгү ажылчы чоннарга партияның ол кыйгырыы иштики ажыл-агыйжы курлавырларны илередиринге, ажыл-ишчилерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бедидеринге улуг салдарны чедирген.

Чиг-этти, материалдарны камнаар арга-курлавырлар бүдүрүлгениң адыр бүрүзүнде бар болуп турарын практика көргускен. Цех, участок бүрүзүнге улуг-даа, бичии-даа чүвеге камналганы чедип алырынга ажылчын, инженер-техниктиг ажылдакчы бүрүзү сонуургалдыг болур кылдыр ажыл-херекти ынчаар организастаар херек.

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң удуртукчулары, ында партия, хөй-ниити организациялары күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, камналга чурумун күштелдирер, бүдүрүлгениң курлавырларын долу ажыглаар, социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседир айтырыгларны хүн бүрүнүң кичээнгейиниң төвүнде тургускан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер планны эрткен чылын аңаа 108,7 хуу күүсеткен, ооң өзүлде темпизи 23,8 хуу четкен, үстүнде айыткан чагаада негелделерни күүседириңче углаган 36 хемчегни боттандырган.

Складтар иштин хынап, материалдыг эт-хөреңгини шыгжап, кадагалаарын экижиткен. Оларны үндүрүп бээрин шыңгыы чурумчуткан, эргижирээн дериг-херекселдерни үндүр бижээн ийикпе сайгарган. Разрезте дериг-херекселдерниң болгаш механизмнериниң ажылынга шыңгыы хыналданы тургускан, электроэнергия чарыгдалын чурумчуткан. Бүдүрүлгени сайзыраңгайжыдарынче угланган 8 Хемчегни боттандырганындан 41 мун рубльди камнап алган. Чер казар ажылдарны организастаарын экижидин, автотранспорт цегин болгаш даг участогун каттыштырып, эргелел структуразын экижиткениден камналга 46 мун рубль болган. Одаар чүүл, электроэнергия, материалдар чарыгдалының камналгазының күсели-биле бир тонна хөмүр-даштың бот-үнези 32 рубль 8 көпеек чиигээн, ооң камналга 168 мун рубль четкен. Бо бүгү эрткен чылын 598 мун тонна хөмүр-даштыг казып тывар, 200 мун рубль ажыг орулганы алыр арганы берген. Ынчалзада хөмүр-даштың шынары куду болуп, хереглекчилерниң чөптүг негелдезин хандырбайн турар.

«Тыва тудуг» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелер, Кызылдың дааранылга комбинаттарынга камналга чурумун экижиделериниң хемчеглерин боттандырганының түңнелинде, продукцияны үрей кылышкын чок, чогуур хуусаазында бүдүрер Саратов системазын шингээткен, продукцияның колкол хевирлеринге чиг-эт болгаш материалдар чарыгдарының нормаларын эде көрген, эки шынар болгаш бедик культура дээш конкурстарны доктаамал эрттириң келген.

«Тыва даг-дүгү» комбинат 32 хемчегниң 24-үн боттандыргаш, 1455 мун киловатт-шак электроэнергияны, 859 тонна хөмүр-даштыг, 48 мун литр кывар-чаар материалдарны камнаан. Тыва автотранспорт эргелели эрткен чылын 2018 мун литр кывар-чаар материалды, 543 автодугуйлуг камнап ап, пинтизи-биле 34,3 мун рубль экономиктиг ажыктыг 128 чаартыкчы саналды шингээткен.

Ол чамдык чедишкиннер-биле чергелештир, элээн каш бүдүрүлгелер болгаш тудуг организациялары ажык чок чарыгдалдарны, үрей кылышкынны чылдан чылче кылып турда, ажыл-агый удуртукчулары болгаш партия организациялары ындыг байдалбиле эптежип келген. Эрткен чылдың январьдан ноябрьга чедир үеде кылган тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези 330 мун рубль аартаан, ооң иштинде «Тыва тудуг» треске 172, «Тыва көдээ тудуг» треске 286, «Тыва септелге-тудуг» треске 95 мун рубль болган.

Терлиг-Хаяның моңгүн суунуң бүдүрүлгези, Кызылдың хлеб, алгы заводтары, Чадаананың чоннуң амыдырал хандырылга комбинады, «Сельхозтехниканың» Кызыл-Мажалык салбыры болгаш өске-даа бүдүрүлгелер азы республиканың бүгү үлетпүр бүдүрүлгелериниң 15,3 хуузу эрткен чылдың он айларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер планны күүсетпээн, а 9 бүдүрүлгеде ажыл төлевиринің ортумак хемчээлиниң озүлдезиниң темпизи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң озүлдезиниң темпизин мурнап турар, чамдык бүдүрүлгелер бараварлыг продукцияның план ёзугаар бот-үнезин аартаткан.

Барыын-Хемчик районга тудуг-монтаж ажылдарының шынарынче кошкак кичээнгей салып келгенинден үрей кылган ажылды эдеринге 26 мун рубльди чарыгдаан. Капитал тудугнуң ажыктыын бедидер, бүдүрүлге курлавырларын ажыглаарын экижидип, камналга чурумун күштелдирер ажылды кошкатканындан «Тыва көдээ тудуг» трестиң кожер № 741 мехколонназы, «Тыва суг тудуг» трестиң кожер № 1 мехколонназы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер планны күүсетпээн, районнуң тудуг организациялары 126 мун рубльдиң тудуг материалдарын артыкка чарыгдаан.

Бо чылын ол четпестерни катаптавас, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазында айыткан негелделерни боттандырар хемчеглерни алыры коллектив, удуртукчу, ажылдакчы бүрүзүнүң, партия профавилел организацияларының дорт хүлээлгези болур.

Материалдыг бүдүрүлгениң бүгү адырларынга күш-ажыл курлавырларын эң ажыктыг ажыглап, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн соксаал чок остүрери бүдүрүлгени интенсификастаарынга чугула ужур-дузалыг. Ажыл шагын ажыглаарын үргүлчү экижидери амгы үениң байдалында эң чугула негелде болуп бар чыдар.

Бүдүрүлгени болгаш күш-ажылды организастаарын экижидер үе келген. Улус ажыл-агыйынга ажыл шагының чидирии ам-даа аажок хөй болуп артпышаан, СЭКП-ниң XXIV съездизинге демдегленнин ёзугаар алырга, чамдык үлетпүр бүдүрүлгелериниде ол бүгү ажыл шагының 15—20 хуузу чедип турар, тудуг ажылдарында ооң-даа улуг.

Ажыл шагы үзер, ээлчеглер аразында аңаа турар чоруктарны болдурганындан эрткен чылын 29 мун кижи-хүнүн чидирген ийикпе азы ол болза ажылдаан бүгү үениң 1,9 хуузу четкен, 500 мун хире рубльдиң үлетпүр продукциязын чедир бербээн.

Ажылчын бүрүзүнге онаалтыр Кызылдың пиво заводунга 8, «Тыва септелге-тудуг» трестиң тудуг материалдар заводунга 7,4, Кызылдың тууйбу заводунга 6,2 хүн ажыл шагын үскен. Кызылдың, Ак-Довуракты хлеб, пиво заводтары, дааранылга комбинады болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелер ажыл шагының чидириин 1970 чылдыындан эвээжедир турүнүк, эрткен чылын харын улам көвүдеткен. Тыва автотранспорт эргелиниге эрткен чылын 2360 ажыл шагын үскениниң түңнелинде 7,9 мун кижи-хүнүң чидирген ийикпе, ортумаа-биле 21 кижи будүн чыл иштинде ажылдаваан. Барыын-Хемчик районнуң тудуг организациялары 35,7 муң кижи-хүнүң чидирген. Ол чидириглериниң түңнелинде, 800 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын чедир кылбаан. Көжер № 1 болгаш 741 мехколонналарда ажыл шагының чидирии хөй.

Ажыл-шагының чидириин илередип, ону болдурбас хемчеглерни бүдүрүлгелерде боттандырбайн турар болгаш ол хемчеглер доктаамал, тодаргай система болбайн келген. Ажыл шагының курлавырларын долузу-биле ажыглаары партия, профэвилел организациязының, бүдүрүлге удуртукчуларының кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг.

Күш-ажыл курлавырларын долузу-биле ажыглаары болгаш ажыл шагының чидириин эвээжедири кадрларның ажылдан үнүп, кирер чоруу-биле холбашкан. Республиканың хөй бүдүрүлгелеринде, тудуг организацияларында кадрларның ажылдан үнүп, кирер чоруктары хөй, олар ажыл шагының хөй чидириин болдуруп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң озүлдезиниң темпизин кудуладып турар.

Кадрларның ажылдан үнүп, кирер чоруунуң кол чылдагаавы болза, ажыл-агый удуртукчулары, партия, профэвилел организациялары күш-ажыл болгаш ажылчыннарның амыдырал-чуртталга байдалдарын экижидеринче чогуур кичээнгейни салбайн турары болур.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлери бүдүрүлгениң курлавырларын мобилидир. Үлетпүрнүң, транспорттуң, тудугнуң ажылчын болгаш ажылдакчы бүрүзүнүң хүлээлгези болза, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш идепкейлиг, чаңгыс эвес сорулгалыг демисежирии болур.

В. ФИЛИМОНОВ,
СЭКП Тыва обкомунуң үлетпүр болгаш транспорт килдизиниң инструктору.

Советтер болгаш амыдырал

Ажылдың кол үндезини

СЭКП-ниң XXIV съездизинин шиитпирлеринде ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын боттандырарынга чер-чер Советтериниң ролүн бедидер сорулганы салган.

Советтериниң организас-массалыг ажылының бир кол үндезини сессия болур. Олар боттарының калбак эргелерин сессияга долузу-биле боттандырар, доктаамал комиссияларның, күүскомнуң, ооң килдистериниң ажылын башкарар болгаш контрольдаар. Советтиң бүгү шиитпирлерин сессияга хүлээп алыр болгай.

Сессияларны чылдырар талазы-биле Конституцияда айыткан негелделерни күүседип турарының эки дуржулгазын Каа-Хемниң Советтериниң ажылындан көргүзүп болур. Район болгаш Сарыг-Сеп көдээ Советтери депутаттарның ажыл-чорудулгазының дугайын күүскомнарга дыңнаан. Эрткен чылын районнуң бүгү Советтери сессияларны өй-шаанда чылдырган. Аңаа депутаттарның үштүң ийи кезиинден хөйүн олурыштурарын чедип алган. Ылаңгыя Сарыг-Сеп көдээ Совет сессияларны эки белеткелдиг эрттирип турар. Сессияны эрттирер үезин, хүн айтырыын күүском хуралдарынга баш удур көрүп, депутаттарга бижимел-биле дыңнадыр. Ээлчеглиг сессияга хүн айтырынга хамаарыштыр депутаттарның санал-оналдарын бижиир тускай черни дерээн. Районнуң чер-чер Советтериниң хөй кезии, ылаңгыя район Соведи, Сарыг-Сеп, Бүрен-Хем көдээ Советтер ээлчеглиг сессияга тургусса чогуур айтырыгларны депутаттар-биле баш бүрүнгаар сүмележип турар. Көдээ Советтерниң сессияларынга райкүүскомнуң харыысалгалыг ажылдакчыларының олуржуп турары ажылдың бир эки талазының херечизи.

Район Соведи, Бүрен-Хем, Бүрен-Аксы, Сарыг-Сеп көдээ Советтер сессияларга кылыр илеткелдерни, шиитпирлер төлевилелдерин күүском хуралынга чугаалажырын боттандырган. Хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезин депутаттарга дыңнадып турар. Сессияларга көөр айтырыглар белеткээринге доктаамал комиссияларны хаара тудуп, оларның эдериниң илеткелдерин дыңнап турар.

Каа-Хем районнуң Советтериниң ажылында бир эки, чаа чүве чүл дизе, чыл иштинде чорудар ажылдың планнаашкының сессияларны дамчыштыр неперетеркени. Советтер ажылының кол айтырыгларынче кичээнгей салыр арганы ол берген.

Сессияларга чугаалажыр кол айтырыгларны шын шилип алыры Советтериниң ажылын улам сайзыраңгайжыдарынга улуг идиглиг. Ынчалза-даа районнуң чамдык Советтери боже ам-даа четпес кичээнгей салып келгенин айытса чогуур. Чижээ, район Совединдаа, Бүрен-Хем көдээ Советтерда эрткен чылын көдээ ажыл-агыйның хөгжүдезинин ийикпе көдээ ажыл-агыйда байдалдың дугайында айтырыгны чугаалашпаан. Үлетпүр, транспорт, харылзаа айтырыгларын сессияга районнуң чер-чер Советтериниң кайызындаа тургуспаан. Доктаамал комиссияларның бо чугула айтырыгларже кичээнгейи четпес болган. Советтериниң хүлээп ап турар шиитпирлерин контрольдаар ажыл бо районда ам-даа кошкак. Күүскомнар шиитпирлерни чүгле күүседикчилерге чедирип, дагзып каары-биле кызыгаарлаттынып каар. Контроль ажылынга доктаамал комиссияларны, депутаттарны хаара тутпайн турар. Оон уламындан чамдык шиитпирлер күүсеттинмейн баар. Чижээ, Сарыг-Сеп көдээ Советтиң сессиязының эрткен чылдың октябрьда «Октябрь 14 чылы» колхозтуң кыштаглаашкынга белеткелиниң дугайында айтырыгның талазы-биле хүлээп алган шиитпиринде кылыр ажылдарның хуусаазын, харыылаар кижилерин тодаргай айтып каан турган. Ол хирезинде көлдуунда күүсеттинмээн.

Сессияларның болгаш күүском хуралдарының хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин контрольдаар депгерлерни көдээ Советтер тургузуп албаан. Ынчангаш каяа, чүнү контрольдаары тодаргай билдинмес. Ону билип алыр дээн кижи сессияларның күүскомнарның бүгү протоколдарындан ону дилеп, хөй үе-шакты үндүрер ужурга таваржыр.

1971 чылда районнуң чер-чер Советтериниң 35 доктаамал комиссиязының иштинден чүгле Кундустуг көдээ Советтиң улус өредилгези болгаш культура талазы-биле доктаамал комиссиязы сессияга отчёдун берген. Сессияларга доктаамал комиссияның отчёду деп чогум чүл деп үвенип район Совединин күүскомунуң удуртур ажылдакчылары шын эвес билип, сессияларга оларның эдеринчи илеткелдерин комиссияның отчёду ол деп бадыткап турар.

Районда бүгү Советтерниң күүскомнарының сессияларга отчёттарын эрткен чылдың декабрьда эрттирерин планнаан турган. Ынчалза-даа күүскомнарның отчёттарын организаставаан. Сессияларга тургускан айтырыгларны чугаалажып көөрүнге депутаттарның идепкейлиг чоруу амдаа куду деңнелде. Чижээ, район Соведининг эрткен 5 сессиязынга ооң 70 депутадының чүгле 25-и санал-онал берген. Сарыг-Сеп, Бүрен-Хем, Бүрен-Аксы көдээ Советтерниң депутаттарының чүгле чартык хире кезии сессияларга санал берип турар. Сессияларга ажылчын болгаш колхозчу депутаттарның идепкейи чавыс. Район Совединин эрткен чылын эрттирген сессияларынга 38 ажылчын болгаш колхозчу депутаттың чүгле 4-үү, Сарыг-Сеп көдээ Советте 24 депутаттың 2-зи санал берген.

Районнуң чер-чер Советтериниң депутаттарының сонгукчулар-биле ужуражылгаларын идепкейжидери, сессияларның болгаш оларның хүлээп алган шиитпирлериниң дугайын сонгукчуларга өйшаанда дыңнадып турары чугула. 1971 чылдың декабрьның эгезинге чедир район Соведининг 70 депутадының 30-и, Сарыг-Сеп көдээ Советтиң 48 депутадының 16-зы, Бүрен-Аксы көдээ Советтиң 25 депутадының 6-зы, Бүрен-Хемде 25 депутаттың 20-зи отчёттарын берген болуп турар.

Күүскомнарның ажылынга доктаамал комиссиялар болгаш депутаттар улуг дузаны чедирер, ажыл-херекти шиитпирлээринге калбак активти хаара тудар арганыг. Ынчангаш районнуң чер-чер Советтери массалар-биле харылзааларны улам быжыглаар, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринге ажылчы чоннарның күжениишкинин мөөнээрин улам идепкейжидер ужурлуг.

К. ДАНЗЫН-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининг Президиумуунуң оргкилдизиниң улуг инструктору.

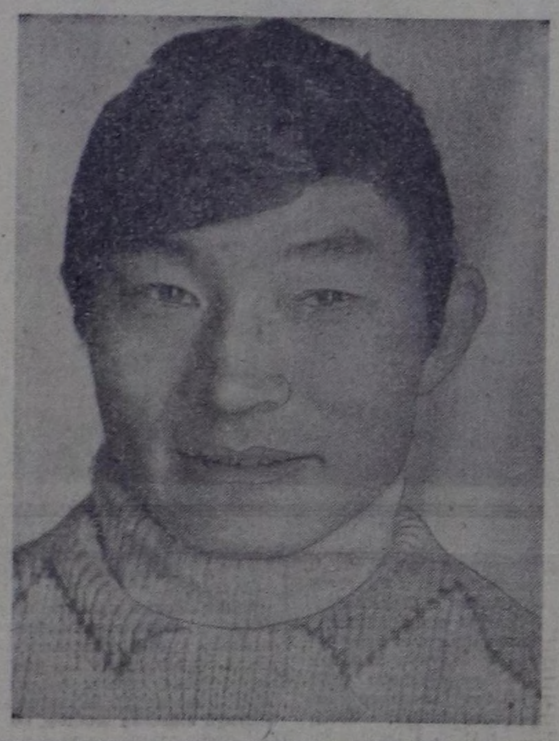

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫ

Үжен хар иштинде. узун дурт-сынныг бо аныяк эрни Шолук-Ховуда № 1 хойжу бригаданың малчыннары таныыр. Оон ээлчеглиг эргишкини чедип келирин күзелдинбиле манап турарлар. Барыын-Хемчиктиң «Большевик» колхозунуң мурнакчы механизатору Саая Достак-оол үк хойжу бригаданың 7 коданын сугбиле болгаш концентраттыг чем-биле хандырып турар. Кышкы кыска хүн дургузунда ол коданнарны ийи удаа эргип, хүн бүрү эртен дан бажындан кежээ орайга дээр уйгу-дыжын бодавайн ажылдап турарын хойжулар мактап чугаалажыр.

Хойжуларның күзенчиг аалчызы болу бергени чүгле ында база эвес. Ол ажылының чайлыг үезин ажыглап, партия организациязының даалгазын ёзугаар агитатор хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип турар. Коммунист Достак-оол Кончукоолович аяк шайны ижип, чугаалажып орар аразында, делегей болуушкуннарыныи, чуртта, республикада, районда чаа чүүлдернин дугайын дыңнакчыларынга чедингир тайылбырлап бээр. Малчыннар боттарының ээлчээнде аалчызынга малдың кышкы үеде кандыг байдалдыын, колхоз баштаар черинден негелде, дилеглерин чагып чанчыга бергеннер. Оларның чагыгларын чогуур черинге эш Саая ыяап-ла чедирер дээрзинге малчыннар бүзүрелдиг.

Саая Достак-оол шериг албанын эрттиргеш, төрээн колхозунга механизатор болуп ажылдаа-ла 10 чыл чеде берген. Ол үениң дургузунда бодунуң техникага камныг, ажылга кызымаккай чоруубиле өөрүнүн хүндүткелин чаалап ап шыдаан. Ак сеткилдиг күш-ажылы дээш шаңналмакталдарны каш удаа ап келген. Колхозтуң коммунистери ону бодунуң хүрээленинге киирип, улуг бүзүрелди көргускен. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болган оюн таварыштыр юбилей медалы-биле база шаңнаткан. Амгы үеде бөдүүн тракторист Достак-оол Кончукоолович СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнүнге кандидат.

О. ХОМУШКУ.

ЧУРУКТА: аныяк кижи — Тес-Хемниң «Ак-Эрик» колхозунуң чодаачызы. Ажылынга кызымаа, хөй-ниитичизи ооң мөзүзүнүң кол шынарлары. Колхозтуң чоокта эрткен отчёттуг хуралынга Дажысчы МАНДАЛДЫ мурнакчылар аразынга адаан. Эрткен чылын чүүк сөөртүрүнүң планын будун чартык натап ажыр күүседип, 0,65 тонна кывар чүүлду камнап алган.

А. ДЕМБРЕЛЬДИҢ фотозу.

УЛУГ ДУЗА

НАЦИОНАЛ ХАМААРЫШПАС ЧОРУК ДЭЭШ ДЕМИСЕЖИП ТУРАР УЛУСКА СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ ЧЕДИРИП ТУРАР МАТЕРИАЛДЫГ ДУЗАЛАМЧЫЗЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА.

Тайбың камгалалының чер-черде комитеттериниң даргаларының болгаш Тайбыңның совет фондузун деткиир комиссияларның даргаларының семинар-хуралы Москвага болуп эрткен. Ооң ажылынга ажылчын коллективтерниң төлээлекчилери, көскү эртемденнер, чогаалчылар болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары киришкен. Олар тайбың дээш шимчээшкиниин, Европага аймыл чок чорук дугайын болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Парлалганың Медээлер Агентилели Тайбыңның совет фонд эргелелиниң баштаар черинин харыысалгалыг секретары Леонид Никоновтуң чүүлүн номчукчуларга бараалгатты.

Совет кижилер интернационализмниң тура соруунга кижизиттинген. Тайбың дээш, хосталга дээш империализмге удур демисежип турар улустарга дуза чедирерин олар боттарының хүлээлгези кылдыр санап турарлар. Ооң бир көскү илергейээшкини он чыл мурнунда Тайбыңның совет фондузун тургусканы болур. Колхозтар, совхозтар, албан черлери, эртемниң, культураның болгаш уран чүүлдүң ажылдакчылары ооң идепкейлиг кежигүннери апарган.

Боттарының акша-хөреңгизин фондуга бээр кылдыр чүү чүве совет кижилерни албадап турарыл? Чүгле арыы-нүүрү. Амы-тынын берген кижилерниң чыыткылыг тураскаалы дээш, чер кырында чурттап турар кижилер аймак соогу, кежиниң өң-чүзүнү ылгал чокка аас-кежиктиг, менди чаагай чурттап чоруун дээш берип турар.

Фондунуң эргелел черинче чагаалар хүннүң-не үзүк чокка келир. Чагаа бүрүзүнде-ле тайбың, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демисежип турар улустарның салым-чолунуң дугайында сагыш салышкын болур.

Молдавияда Кагул дээр хоорайның болүк херээжен чурттакчылары тайбыңның фондузунче 318 рубль 66 көпеек чоруткан. Ооң-биле кады чоруткан чагаада мынча деп бижип каан:«Бис ие херээженнер бис. Бис бүгү делегейнин уругларының дайынның, айыыл-халавынга таварышпазын күзээр бис. Бистиң бо чоруткан бичии акшавысты хүлээп алгаш, ону Вьетнамның уругларынче шилчидип берип көрүңер».

Совет аныяктарның идеалы болгаш чүткүлү Жостовта эмчи училищезининг сургуулдарының чагаазында тода илереттинген: «Тайбыңның фондузунга 100 рубль берип тур бис. Биске, келир үениң эмчилеринге, эң-не ыдыктыг чүве чер кырында кижилерниң амы-тыны, оларның кадыкшылы, а эң-не көөр хөөн чок чүвевис—дайын, өлүм».

Доннуң эриинде турар хоорай-биле Ханты-Манси национал округтуң төвү Салехардтың аразы каш муң километр ырак. Ындыг-даа болза аңаа бөдүүн матрос кижини кандыг бодал ындыг хөй акша чорудар кылдыр угаадыпканыл? Ооң ийи акызы фашистер-биле дайынга өлгеп, ынчангаш ол амгы үеде боттарының черинин ээзи болуксаан кижилер бомбалардан өлбезин күзээр.

Ленинградта арга-арыгның техниктиг академиязының профессору Владимир Огиевскийниң саналы-биле ооң кады ажылдан турар эштери тайбыңның фондузунче боттарының бир хүнде алыр шалыңын—алды муң ажыг рубльди шилчиткен. Өңнүктеринин өмүнээзинден эртемден тайбың фондузунуң баштаар черинче мынча деп бижээн: «Каяа-даа тайбың турзун дээш демисежир апаар, дайындан каражадаан кижилерге дузалаар ужурлуг. Ыраккы Индий-Кыдаттың тайбың хоорайларынче болгаш суурларынче бомбалар ам-даа дүжүп турар дээн медээлерни килеп-кылыывыс хайыыл дыңнап турал-дыр бис».

Тайбың фондузу тургустунганындан бээр он чылдың дургузунда аңаа миллион-миллион совет кижилер боттарының үлүт-хуузун киирип келген. Эң ылаңгыя коллективтерден дыка хөй акша-хөреңги кирип турар. Чижээлээрге, 1971 чылда Горькийниң автомобиль заводунуң ажылчыннары фондуга 100 мун рубль, «Кызыл Сормово» заводтуң ажыл-ишчилери 30 муңну киирген. Эки тура дадывырының элээн хөй түңү православтыг шажыдан база кирип турар.

Тайбың фондузунуң көвүдээрин күзээн улус акша чыырының янзы-бүрү хевирлерин ажыглап турар. Красноярск гидроэлектростанциязының тудугжулары боттарының бригадаларының составывына Төрээн чуртун хостаары болгаш ооң чечектелиишкини дээш амы-тынын берген маадырларны — космонавт Юрий Гагаринни, Ада-чурттуң дайынының киржикчилери Александр Матросовту, Дмитрий Карбышевти, Рубен Ибаррурини киирип алгаш, оларның нормаларын ажыр күүсеткеш, ажыл төлевирин тайбыңның фондузунче киир санап каарлар.

Тайбыңның совет фондузунуң чаагай соруглазы, Совет күрүнеңиң тайбыңга ынакшылдыг политиказы даштыкы чурттарда хөй-хөй оңнуктерни, талалакчыларны тывылдырган. Тайбың фондузунга АКШ-тың, Австралияның, Канаданың, Италияның, Франциязың, Япониянның чамдык хамаатылары боттарының дадывырын киргилээн. ГФР-ниң бир чурттакчызы мынадыг чагаа чоруткан: «Мээң киирип турарым 20 марка далайга дамды-биле домей бичии чүве-дир, ынчалза-даа коңгүс чүве бербээнинден олдаа болза эки болгай. Мээң харым 64. Тайбыңның үнезин кончуг эки билир мен. Ынчангаш ону камгалаар дээш бүгү улус туржур ужурлуг». Милан чурттуг итали Скарамуцци Москваже мынчаар бижээн: «Силерниң фондуңуң уставын алдым. Ону эң-не чөптүг уставтарның бирээзин кылдыр санаар-дыр мен. Эң ылаңгыя атомнуг чепсекти нептередиринге удур кезээ кончуг шын-дыр дээр мен. Кандыг сорулгабиле Вьетнамче дуза чорудуп турарыңарны билип тур мен. Бодумнуң силерже шынчы сеткилимни бадыткап, бо чагаа хевиниң иштинде 2000 лирни суп кагдым. Ону Вьетнамга дуза кылдыр чорударын диледим».

Тайбыңның совет фондузу тургустунуп келген он чылының дургузунда эвээш эвес хөреңгини чыып алган. Ол чорук Азияның, Африканың, Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүткүү национал хосталгалыг шимчээшкининге база ол ышкаш янзы-бүрү кампаниялар эрттиреринге материалдыг дузаны чедирер арганы берген.

Эң улуг дузаны Вьетнамга чедирип турар бис. Совет судноолар болгаш транспорт самолёттары ВДР-ге муң-муң тонна аъш-чем аймаан, хепти, эмнелге херекселдерин, санитар машиналарын чедирип берген. Израиль агрессорларга удур демисежип турар араб улуска база эвээш эвес дузаны чедирип турар бис.

1968 чылдан эгелээш, совет херээженнер комитеди уруглар чемин, эмнелге херекселин, эмнерни, пос-таавы материалдарын Соңгу болгаш Мурнуу Вьетнамның херээженнер эвилелдеринче, Камбоджаның болгаш Лаостуң херээженнер организацияларынче чорудуп келген.

Социалистиг интернационализмниң идеалдарынга шынчы совет улус берглелерге таварышкан кижилерге кезээде дуза кадарынга белеп. Перуга чер шимчээшкинин болган соонда Ыраккы Латин Американың чуртунче Совет фонд дузаламчы кылдыр хөреңгини чоруткан. Ол хөреңги-биле чер шимчээшкининден котараан хоорайларга болгаш суурларга уруглар садтарын, чурттарга бажыңнарын тудуп турган.

(ПМА).

Делегейниң херээженнер хүнүнге уткуштур

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕР ДЕЛЕГЕЙГЕ ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Валентина НИКОЛАЕВА-ТЕРЕШКОВА.
Совет Эвилелиниң Маадыры, Совет херээженнер комитединиң даргазы,
ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХЕРЭЭЖЕННЕР ХҮНҮ — март 8-ти бо чылын совет херээженнер чурттуң юбилейлиг чылында —Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунган чылында демдеглээр.

Россияда чурттап турар 100 ажыг националдар, улус чоннар 50 чыл мурнунда дең эргелиглерниң эвилели кылдыр каттышкан. Улустарның бузулбас найыралы ол эвиледиң үндезини болган. Ленинчи национал политиканың тиилелгези болган ССРЭ-ниң тургустунганы социализмниң баштайгы чуртунга херээженнер айтырыын шиитпирлээринге база чугула базым болган.

Херээженнерниң хостуг эргешөлээзи, оларның социал хосталгазы чаа амыдыралдың тургузуушкуну-биле кады —экономиканы социалистиг ёзу-биле чаартырынга, культура талазынга чаартылгаларга, социалистиг демократияның бадыткалынга үндезилеттинип боттанган.

Оон бээр бежен чыл болган. Төөгү талазы-биле алырга кыска хуусаа-дыр. Ынчалза-даа чаартылгалар кайгамчык-тыр.

Дең эргениң принциви чүгле конституция, хоойлу ёзугаар быжыглаттынган эвес, харын амыдыралдың бүгү тургузуу-биле магадылаттынган социалистиг ниитилелде херээженнерниң чаа туружунуң дугайын бодап келирге, ол бүгү чедиишкиннер чүгле социализмниң байдалдарынга болдунар аргалыг деп чүве кижиге чайгаар-ла билдинип келир.

Бистиң хүннеривисте совет херээженнерниң амыдыралчуртталгазы-биле таныжыксаан бүгү-ле кижилерни Совет күрүнениң догуннаашкынының чылдарында херээженнерниң чедип алган чедиишкиннери магададыптар.

Совет херээжен кижи кандыг националдыг болуп, кайда чурттап — шириин бойдустуг Соңгу чүкте азы изиг агаарлыг мурнуу талакы республикаларда чурттап, кандыг дылда чугаалап турарындан хамаарылга чокка, каяа-даа болза, ол — ниитилелдиң дең эргелиг кежигүнү, чурттуң —хөй националдыг Совет Эвилелиниң ээзи кылдыр бодун билип чоруур. Мээң херээжен адачуртчуларым улус ажыл-агыйында идепкейлиг киржип, ажылдап турар бүгү кижилерниң дең кезии болуп турар.

Бистиң херээженнеривиске күш-ажыл оларга экономика талазы-биле хамаарышпас чорукту хандырарының чепсээ болурундан аңгыда, бо дээрге оларга мораль талазы-биле хереглел болу берген. Чогум-на харын ниитилел бүдүрүлгезинге киржилге херээженнерниң дең эргезиниң үндезини, херээжен кижиниң бүгү талалыг сайзыралының болгаш таарымчалыг хөгжүлдезиниң үндезини апарган.

Мындыг чурагайны чоргаарланыышкын-биле адап көрейн: бодунун барык дөрт муң кыстарынга чурт дээди шаңналын — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыскан.

Социализмниң байдалдарында эртем-техниктиг депшилге чаа-чаа перспективаларны ажыдып, херээженнерниң кылыр ажылын чиигедип, улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга, оларның аразында бүдүрүлгениң чаа бедик механизастаттынган болгаш автоматчыткан адырларынга херээженнерниң ажылдаар аргаларын улам калбартып турар.

В. И. Ленин херээженнерниң организакчы арга-мергежилдерин бедии-биле үнелеп чораан. Күрүнени эргелеп башкарарынга совет херээженнерниң массалыг киржилгези ленинчи политиканың шынныын бүзүрелдиг бадыткан турар. Ажылчы чоннар депутаттарының черчер Советтеринде депутаттарының барык дең кезии херээженнер, эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтеринде —35 хуу болуп турар. Узбек улустун алдарлыг кызы—Ядгар Насриддинова ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ийи палатазының бирээзи — Националдар Совединиң Даргазы бедик албандужаалда ажылдап турар. Эвилелдешкен республикаларның чазактарында 28 херээжен министр бар.

Канада херээженнерниң делегациязының кежигүнү Мариэль Дакворт Совет херээженнер комитединге беседа үезинде даштыкы аалчыларны совет херээженнерде чүү чүве болганчок-ла онза магададып турарын мынчаар эң дээре илередип чугаалаан: «Херээженнерниң кижи кылдыр шак мынчалдыр тодаргай бадыткаттынганын, эртем-билигниң чаагай үнелиинге мындыг ханы бүзүрелдиг болганын мооң мурнунда кажан-даа көрүп чорбаан мен». Россияның национал кыдыг черлери турган Казахстанга, Узбекистанга, Киргизияга революция мурнунда бижик-билиглиг херээженнер барык-ла турбаан болза, бөгүн оларның дең кезиинден хойу — дээди болгаш тускай ортумак эртемниин чугаалаарга-ла четчир.

Херээженнерниң дең эргезинге удурланып, херээжен кижиде эртем талазы-биле шыңгыы ажылдаар арга-шинек чок дижир даштыкы чурттарда ындыг кижилерниң бодалынга чөрүштүр, национал республикаларның херээженнери эртемчи ажыл-чорудулгага чедиишкиннерниң кайгамчыктыг үлегер-чижектерин көргүзүп турар.

Тбилисиде эксперименталдыг морфологияның эртемшинчилел-институдунуң директору грузин Нина Джавахишвили, биолог, Казахстанның Эртемнер академиязының академиги казах Найля Базанова, көшкүн аңчының уруу, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Якут филиалының эртем ажылдакчызы, эвенк школаларга өөредилге номнарының автору эвенк Мария Романова, оларның аттары бүгү Совет чуртта сураглыг.

Коммунистиг ниитилелдиң идепкейлиг тургузукчулары — совет херээженнерниң кайгамчыктыг чедиишкиннериниң дугайын херечилеп турар ам-даа хөй чижектерни болгаш аттарны көргүзүп болур турган ийик мен.

Чурттуң амыдыралында долу эргелиг киржип турар херээжен кижиниң дугайын хүндүткел-биле чугаалап, кайгамчыктыг ажыл-ишчи болгаш алдаржаан эртемден херээженнерниң аттарын чоргаарланыышкын-биле адаар бис, ынчалза-даа эң-не чаагай болгаш эң-не эвилең, хүндүткелдиг сөстерни иелерге хамаарыштырар бис. Уруг-дарыгны доруктуруп кижизидеринге, өзүп орар салгакчыларны коммунистиг үзел-бодалга кижизидеринге оларның ролю алызындан кайгамчыктыг.

Ие херээженнер дугайында, хөй-ниитичи ажыл-чорудулганы болгаш ие ёзузун дүүштүрер аргаларны херээженнерге тургузуп бээр дугайында Совет күрүне биле Коммунистиг партия ада сагыш салыышкынын илередип турар. Бир эвес ындыг чаагай сагыш салыышкын турбаан болза, херээженнер айтырыын шиитпирлээринге бистиң мындыг магалыг чедиишкиннеривис чедип алдынмас турган ийик.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының эрткен чылын болган XXIV съездизи ажыл-ишчи, ие херээженнерге улам ыңай дузалаарынче угланган тускай хемчеглерни ажылдап кылган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев ол дугайында мынча деп чугаалаан: «Уругларын кижизидеринге-даа, хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржиринге-даа, дыштанырынга болгаш өөренирингe, культураның чаагай чүүлдеринче улам калбак хандыкшыырынга-даа чаа-чаа аргаларны совет херээженнер алган турары партияның политиказының алыс сорулгазы болур. Ол бүгү — чугула сорулгалар, ынчангаш чаа беш чыл оларны шиитпирлээринге көскү үе-чада болуру маргыш чок».

Бистиң чуртувуста уруглар албан черлериниң саны соксаал чок өзүп турар. Ам безин доктаамал болгаш сезоннуг ажылдаар уруглар садтарында база яслилеринде 13,5 миллион уругларны кижизидип турар. Чаа беш чыл планын ёзугаар школа назыны четпээн уругларның албан черлеринге оруннар саны 2 миллион чедир немей өзер.

Совет чурттуң бүгү ажылчы чоннарының чаагай байдалын экижидер талазы-биле партияның ам ажылдап кылган улуг планнары херээженнерге онза ужур-дузалыг, чүге дээрге оларның бүдүрүлгечи ажылчорудулгазы, мергежилиниң бедиишкини, культурлуг деңнелиниң өзүлдези, оларның амыдырал-чуртталга байдалы кайы хире таарыштыр тургустунганындан, бажың ажылынга чарыгдаар үе-шагы кайы-хире кызырлырындан дыка хамааржыр-ла болгай.

Бистиң бүгү планнарывысты чүгле тайбыңның байдалында боттандырып болур дээрзин совет херээженнер эки билип турар. Бистиң өг-бүлелеривис, бистиң ажы-төлдеривис чогаадыкчы ажыл-иштиг, аас-кежиктиг болгаш чаагай байдалдыг болган турар төлээде, бистерге тайбың херек.

Мооң ужурунда боттарывыстың чазаавыстың социалистиг чурттарның чаңгыс эвин, сырый каттыжыышкынын болгаш найыралын быжыглаарынче, национал-хосталгалыг шимчээшкиннерни база хөгжүп орар аныяк күрүнелер-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы деткииринче, янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың догуннаарының принцивин амыдыралга боттандырып чорударынче, империализмниң агрессчи күштеринге шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бээринче, делегейниң чаа дайынының кыжаныындан кижи төрелгетенни чайладып алырынче угланган тайбыңга ынакшылдыг политиказын идепкейлиг деткип турар бис.

Совет чурттуң херээженнери Мурнуу-Чөөн Азияда, Чоокку Чөөн чүкте агрессияның одагларын узуткаар дээш, Европага коллективтиг айыыл чок чоруктуң системазын тургузар дээш туржуп турарлар. Тайбыңның болгаш билчиишкиннин нүүрүнде бүгү делегейниң херээженнери-биле олар харылзааларын калбартып болгаш эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглап турар. Совет херээженнер комитедин дамчыштыр олар барык 120 чурттуң херээженнер организациялары-биле найыралчы харылзааларны тудуп турар. Боттарының интернационалчы хүлээлгезинге шынчы совет херээженнер агрессияга удур, хосталга, национал хамаарышпас чорук, демократия болгаш социал депшилге дээш демисежип турар ындыг чурттарның херээженнеринге политиктиг, моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзүп турар.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХЕРЭЭЖЕННЕР ХҮНҮ — ёзулуг дең эрге дээш, ажы-төлдүң болгаш аныяктарның аас-кежии дээш улустарның тайбың болгаш айыыл чок турар байдалы дээш демиселге Делегейниң херээженнериниң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү-дүр. Америк агрессорларга удур демисежип турар Вьетнамның, Лаостуң болгаш Камбоджаның эрес-маадырлыг херээженнери-биле, Африканың колониализмге удур демисежип турар чурттарында маадырлыг херээжен өңнүктеривис-биле, израиль агрессияга таварышкан бүгү араб чурттарның херээженнери-биле эп-сеткил каттыштырылгазының байдалынга Делегейниң херээженнер хүнүн демдеглээр бис. Март 8-тиң хүнүнде бистиң сагыш-сеткиливис Грецияда, Испанияда, Португалияда, Бразилияда, Парагвайда, Боливияда, Гаитиде, Гватемалада реаксылыг ёзу-чурумнарга истедип сүрдүрген херээжен өңнүктеривис-биле кады болур. Бүгү делегейде миллион-миллион кижилерге эрес-маадырлыг, туруштуг чоруктуң, демократия дээш демиселге сыныш дивес чоруктуң идеалы болу берген Анджела Дэвиске деткиишкиннин болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының сөстерин бараалгадыр бис.

Делегейниң хеээженнер хүнү — март 8-ти демдеглевишаан, совет херээженнер бүгү диптерниң тайбың, национал хамаарышпас чорук, социал депшилге, херээженнерниң дең эргези болгаш ажы-төлдүң аас-кежии дээш демисежип турар херээженнеринге изиг байырын чедирерлер.

(ПМА).

АКЫ-ДУҢМА ЧУРТТАРНЫҢ ХЕРЭЭЖЕННЕРИ

МОСКВА. 1957 чылдың октябрь айда Черниң баштайгы совет эдеринчизи бистиң бөмбүрзээвисти долганып эгелээн үеден бээр космос херелдерин шинчилээр бөлүк аныяк эртемденнер физика-математика эртемнериниң кандидады Лидия Васильевна Курносованың удуртулгазы-биле аңгы-аңгы совет эдеринчилерге ажылдаар янзы-бүрү космос приборларын кылып турғускан. Л. В. Курносованың бөлүүнүң тургускан анализаторларының дузазы-биле космос херелдериниң ядролуг кезекчигештериниң шимчээшкинин шинчилээн, Хүннүң ядроларының тургузуунуң дугайында солун түңнелдерни алган.

Эрткен чылын эртемденнер 200—300 километр бедикте космос херелдениишкининиң составын шинчилээр херекселди база тургусканнар. Ол херекселдиң дузазы-биле «Салют» дээр баштайгы орбита станциязының ужудуушкунунуң үезинде Черниң радиациялыг хөлегезиниң протоннарының болгаш электроннарының санының дугайында солун түңнелдер алдынган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының П. Н. Лебедев аттыг физика институдунуң улуг эртем ажылдакчызы коммунист Лидия Васильевна Курносова бодунуң эштери-биле кады чаа ужудуушкуннарга ажыглаар аппаратураны белеткеп турар.

ЧУРУКТА: Л. В. КУРНОСОВА (оң талазында) болгаш лаборант Наталья ТУПАЛОВА космос херелдериниң лабораториязында.

О. КУЗЬМИННИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧЕХОСЛОВАКИЯ. Кленчипод-Черховымда керамика-каасталга эт-херекселдери кылыр заводта колдуунда херээженнер ажылдап турар. Оларның холдары-биле кылдынган аяк-савалар, эт-херекселдер, каасталга чүүлдери чурттуң иштинде болгаш даштыкыда-даа сураглыг.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгениң цеги. Мурнунда — чурукчу Бабора Хаидова.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ВАРШАВА. Польшаның эрес-дидим яхтсмени Тереза Ремишевска (чурукта) далайның кадыг-дошкун чалгыгларынга удур дидим аян-чорук төөгүзүнге база бир арынны киир бижиттиреринге белеткенип турар. Ол 1972 чылдың чайынында чаңгыс кижи олуруп, башкарар «Коммодор» дээр яхта-биле Атлант океанны кежилдир эжиндириишкинге киржир ужурлуг.

ЦАФ—СЭТА-ның фотозу.

ДАШТЫКЫДА

Бирманың бүзүрелдиг базымы

Он чыл бурунгаар, 1962 чылдың март 2-де Бирманың эрге-чагыргазынга бирма улустуң национал-хосталгалыг шимчээшкининиң баштыңы генерал Не Винге удурткан Революстуг чөвүлел кирген. Ол чорук чурттуң төөгүзүнде эргилделиг үе-чада болган. Ол болза Бирманың национал-хосталгалыг революциязының чаа үе-чадазының болгаш оон ыңайгы хөгжүлдезиниң эгези болган.

Эрге-чагыргага Революсчу чөвүлел кирип турда, чурттуң экономиказынга хуу капитал кол черни ээлеп турган. Ооңбиле чергелештир даштыкы монополиялар бирма улустуң национал байлаан үптээрин үргүлчүлеп турганнар. Бирманың көдээ черлеринге болгаш национал кыдыг кызыгаар черлеринге чартык феодал харылзаалар быжыг турушту ээлеп турган. Ооң мурнундагы У Нунуң баштап турган чазааның суларгай чоруун ажыглап алгаш, сепаратист-феодалдар болгаш иштикиниң өске-даа реаксылыг күштери чурттуң чаңгыс эвинге база хамаарышпас чоруунга халдаашкыннарны кылып эгелээннер.

Шак ындыг берге үеде Революсчу чөвүлел күрүнениң бот-тускайлаң чоруун камгалаар болгаш быжыглаар дээш база чурттуң дарлакчы бөлүктеринге удур социал-экономиктиг чаартылгаларны чорудары-биле бүгү нацияларны каттыштырар дээш шиитпирлиг хемчеглерни ап эгелээн. Эрге-чагырганы холга алган соонда ийи ай эрткенде азы 1962 чылдың апрель 30-де Революсчу чөвүлел «Социализмче бирма орук» деп политиктиг декларацияны хүлээп алган. Капитализмден ойталаанын чарлаан болгаш хөгжүлдениң капиталистиг эвес оруунче кирген, ол чорук кедизинде барып социалистиг ниитилелче шилчииринге таарымчалыг байдалдарны тургускан. Ол-ла 1962 чылда Революсчу чөвүлел бодунуң политиктиг партиязы — Бирманың Социалистиг Программазының партиязын тургускан. Ук партия чурттуң мурнунда салдынган сорулгаларны амыдыралга боттандырарын башкарып эгелээн.

Не Винниң чазаа бодунуң кол экономиктиг политиказы кылдыр даштыкы капиталды бүрүн узуткаарының, күрүне секторун хөгжүдериниң, чуртту индустриализастаарының база көдээ ажыл-агыйны модернизастаарының үндезининге Бирманың экономика талазы-биле хамаарышпас чоруун чедип алырын чарлаан.

Не Винниң чазаа эрткен он чылдарның дургузунда кандыг чедиишкиннерни чедип алганыл?

Империалистиг монополияларның өнчү-хөреңгизин национализастаан, чурттуң экономиказындан даштыкы капиталды бүрүнү-биле кызып үндүрген. База ол ышкаш тус черниң буржуазиязынга хамааржып турган иштики болгаш даштыкы садыгны, бүдүрүлгениң кол чепсек-херекселдерин, банкыларны национализастаан. Эрткен он чылдарның дургузунда пөстаавы ажылдап кылыр, көдээ ажыл-агый техниказы бүдүрер заводтарны болгаш ыяш ажылдап кылыр база целлюлоза-саазын бүдүрер фабрикаларны ажыглалда киирген.

Национализастаттынган нефть үлетпүрүнде улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Нефтилиг чаа черлерни хөйү-биле ажыткан. 1970 чылда 5,9 млн. баррелей нефтини тыпкан, ол болза 1963 чылда турганындан 55 хуу хөй болуп турар.

Социалистиг угланыышкынны алган чурттарда күрүне сектору улам хөгжүп, быжыгып турар деп, СЭКП-ниң XXIV съездизинге демдеглээн. Ындыг байдалды Бирманың экономиказындан база көрүп болур. Бирманың күрүне секторун дүргени-биле хөгжүдерин Революсчу чөвүлелдиң хоойлуларында айтып бижээн. Хууда өнчү-хөреңгини моон ыңай улам кызырарын национализастаашкынны уламчылавышаан, кооператив секторун хөгжүдериниң оруу-биле чорудар деп ук хоойлуларда айыткан. Көдээ ажыл-агый продуктуларын белеткээринге, үлетпүр болгаш аъш-чем бараанарының садыынга кооператив сектору кол рольду ойнаар. 1971 чылдың төнчүзүнге чедир чуртка капиталистиг эвес хевирниң 2000 ажыг кооперативтерин тургускан.

Улус өөредилгезинде, кадык камгалалында болгаш социал-страхованиеде улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның амыдырал байдалы экижээн. Оларның эргелерин болгаш сонуургалдарын камгалаар талазы-биле хоойлулар хүлээп алдынган. Бирманың Социалистиг Программазының партиязы ажылчы чоннарның массалыг организациялары — ажылчыннарның болгаш тараачыннарның улусчу чөвүлелдерин тургускан, оларның хүрээлеңинде 7 миллион ажыг кижи хаара туттунган.

Бирманың чазаа даштыкы политика талазы-биле каяа-даа каттышпазының болгаш позитивтиг нейтралитеттиң политиказын чайгылыш чок сагывышаан, бүгү чурттарның улустарының аразынга тайбың болгаш найырал дээш туржуп турар. ССРЭ болгаш өске-даа социалистиг чурттар-биле Бирманың харылзаалары чыл келген тудум улам хөгжүп орар.

Амгы үеде Бирманың чаа конституциязының төлевилелин тургузары дооступ турар. Партия съездизиниң директиваларын ёзугаар ук конституцияда кижини кижи дарлаар, бир нацияның улузун өске нацияның улузу дарлаар чорукту хорааның чарлап демдеглээн. База ол ышкаш «Социализм тургузуушкуну күрүнениң нол сорулгазы» деп конституцияда бижээн.

Социалистиг угланыышкынның оруунче кирген бирма улус Революсчу чөвүлелдиң башталгазы-биле улуг чедиишкиннерни чедип ап турар. Ынчалзажок оларның мурнунда бергелер эвээш эвес. Ылаңгыя иштикиниң болгаш даштыкының реаксылыг күштеринге удур демисел ам-даа үргүлчүлеп турар.

Н. НОВИКОВ.
(СЭТА).

Никсон чана берген

ВАШИНГТОН (СЭТА). Президент Никсон Кыдатка албан чоруун дооскаш, Вашингтонда ээп келген.

«Мээң кол-ла сорулгам болза, кыдат удуртукчулар-биле харылзаа тудары турган» деп парлалгага кылган медеглелинге ол чугаалаан. Неделя иштинде бис чүгле чугаалажыышкыннар-биле кызыгаарлаттынмаан бис, харын «ындыг янзылыг беседаларны келир үеде-даа уламчылап шыдаар механизмни тургускан бис» деп президент медеглээн. «Бистер— бистиң үевисте тайбыңны магадылап болгу дег бижээн-даа, азы биживээн-даа дугуржулгаларны эккелбээн бис» деп Никсон оон ыңай медеглээн.

Америк-кыдат дыңнадыгны тайылбырлап турар чамдык материалдарны америк солуннарда парлаан. Оон ап көөрге, Пекинге болган чугаалажыышкыннарның чамдыызы билдинмес болуп турар. Президент бодунуң чоруун «делегейни өскертипкен болуушкун» деп адаанын «Вашингтон пост» солун бижип турар. Индий-Кыдат айтырыынга хамаарыштыр шиитпирлеттинип болгу дег турган айтырыглар билдинмес хевээр арткан. Америк солуннарның бижип турары янзы-бүрү болуп турар чүве болганда оон тодаргай түңнел үндүрери берге болуп турар.

ДЕРЗИИ ЧОРУК

ХАНОЙ, февраль 29. Америк-сайгон дайынзырактар сөөлгү үш чылдарның дургузунда Мурнуу Вьетнамга 60 муң ажыг дайын болгаш шаажылал операцияларын чоруткан, ооң түңнелинде 5 миллион 800 муң ажыг кижи өлүрткен болгаш балыглаткан болуп турар. Ол дугайын «Нян зан» солун дыңнаткан. 1965 чылдың январь айдан эгелээш, 1971 чылдың июль айга чедир үениң дургузунда америк агрессорлар бодунуң үптекчи дайынынга 12 миллион 300 муң тонна бомбаларны болгаш снарядтарны ажыглаан деп, ол-ла солун дыңнаткан.

Патриоттарның чедиишкини

ХАНОЙ. (СЭТА). Индий-Кыдаттың патриоттары америк болгаш чалча шериглерге удур согуушкуннарын үргүлчүлеп турар.

Барыын чүктүң информация агентилелдериниң дыңнадыгларын ёзугаар алырга, Мурнуу Вьетнамны хостаарының улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары февраль 26-да Данангта болгаш Фуйенде америк шериглериниң, а ол ышкаш Контум, Зялай, Тайнинь болгаш Виньлонг можуларда чалча шериглериниң туруштарынче атакалар кылгаш, дайзыннарның дириг күжүнге болгаш техниказынга улуг когаралдарны таварыштырган. Данангтан мурнуу-барыын талада 24 км черге америк машина партизаннар миназынга чаза тевистирген үезинде АКШ-тың 196-гы бригадазындан дыка хөй америк шериглер олген.

Топ Платону таварып эрткен № 14 орукка Сайгоннуң чалча шериглери патриоттарның элээн каш кедээшкиннеринге таварышкан. Ооң түңнелинде олар улуг когаралдыг болган.

Лаостуң патриоттары Вьентьян можуга февраль 18-тен 20-ге чедир тулчуушкуннар үезинде дайзынның 40 хире солдаттарын чыскаалдан үндүргеш, 3 аар үгер-боону чаза тевискен.

Дүвүренчиг дыңнадыг

КАИР. (СЭТА). Ливанның мурнуу районнарынга удур израиль чепсектиг агрессияның үүлгедиишкиннериниң дугайында дыңнадыглар Каирниң солуннарының арыннарындан дүшпейн турар.

Солуннарның бирги арыннарында — израиль бомбаларның болгаш снарядтарның үрегдээни школалар, чуртталга бажыңнары, кудумчулар болгаш өске-даа объектилерни тырттырган чуруктар...

Бо бүгү чүүлдер болза, Израильге америк дузаламчының уржуктарында болуп турар, ол дузаламчы сөөлгү үеде көстүп көрбээн хемчээлде четкен деп, парлалга айтып турар. АКШ Израильди араб чурттарын ыйыдар болгаш коргудар чепсек кылып алган, бо удаада оларның каразы—Ливан болган деп солуннар демдеглеп турар.

Трибуналды тургускан

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Конго Улус Республиканың Президентизи Мариана Нгуабиниң декредин ёзугаар республиканың шериг трибуналын тургускан. Чазакка удур сүлчээлерни, амгы тургузугга удур чепсектиг халдаашкыннарны, а ол ышкаш чурттуң иштики болгаш даштыкы айыыл чок чоруунга удурланган херектерни ук трибуналга сайгарып көөр.

АГРЕССОРЛАРНЫҢ ҮҮЛГЕДИИ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль шериглер Ливанның тайбың черинге кем-буруулуг чаа үүлгедиишкинни кылган.

Февраль 27-де израиль ужар-хемелер Ливанның мурнуу талазында чурттакчылыг черлерни араатанзыы-биле бомбалаан. Бейруттан мурнуу талаже барык 60 километр черде турар палестин дескеннер лагеринче олар халдаашкын кылган. Израильдериниң агаардан халдаарының үезинде 3.000 хире уруглар болгаш херээженнер турган ол лагерьни палестин дескеннерге дузалаар талазы-биле КНО-нуң агентилел чери контрольдап турар.

Бир израиль бомба школага, а өскези уруглар садынга кээп дүшкен. Ооң түңнелинде алды чаш уруг олген болгаш он кижи балыгланган.

Ол ышкаш израиль десант кац-куяк танк батальонунга деткидип алгаш, халдаашкын кылгаш, Ливанның мурнуу талазында чурттакчылыг дөрт черни эжелеп алган. Агрессорлар бажыңнарны чаза тепсип, тайбың чурттакчыларны олүрүп турарлар.

Февраль 28-тиң эртенинде израиль дайынзырактар база бир чурттакчылыг черни эжелеп алган.

Ливан чепсектиг күштер агрессорларга удурланып турар. Он-он израиль десантниктер олүрткен, бир танк узуткаттынган деп, шериг толээлекчизи дыңнаткан.

Чогаал. Критика. Байдал.

Инициативчи болгаш организакчы болур

Бистиң хөй национал совет литературавыстың кажаңгызындан-даа артык быжыккан чаңгыс эвиниң база бир чарылбас, кезээ болуп, тыва литература шапкыны-биле хөгжүп орар.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салганы улуг программазын күүседиринге партияга ёзулуг дузалажыры дээрге, совет кижилернин чогаадыкчы херектерин болгаш партияның угланыышкынын чүнүң-даа мурнунда, уран чүүлдүң дылы-биле пропагандалаары, бадыткап көргүзери, ол дээш туржуру-дур. Бо талазы-биле кылза чогуур ажыл-херек бистиң чогаалчыларның мурнунда тургустунган.

СЭКП ТК-ның «Чогаал болгаш уран чүүл критиказының дугайында» доктаалы совет литература дугайында партияның база бир тодаргай сагыш салыышкынының илергейлээшкини болуп, хөй-хөй бодалдарны, саналдарны, сумелерни, айтыышкыннарны берип турар. Ынчангаш чогаадыкчы эвилел, чогаалчы, критик бүрүзү бодунун ажыл-чорудулгазын доктаалга дүүштүр эде көрүп, чаа ёзу-биле ажылдаары негеттинип келген.

Амгы үеде техниктиг депшилге эртемнин сөөлгү чедиишкиннери-биле чепсегленип, кижинин бүгү-ле ажыл-чорудулгазынче сиңнигип кирген чүве болганда, чогаалчы бүрүзү тускай болгаш ханы билиглер-биле чепсегленири чугула. Оон башка колхозчунун, ажылчынның болгаш интеллигенцияның хөй талалыг ажыл-херээниң нарын чажыттарын долузу-биле илередип, аңаа холбаштыр ниитилелдин мурнунда салдынган социал сорулгаларын билдилии-биле көргүзери берге.

Бистин номчукчуларывыс чыл бүрүде-ле чаа хөй-хөй номнарны алыры чаңчыл болу берген. Солуннар арыннарынга, телевидение болгаш радио дамчыштыр оларның дугайында бодалдар, үнелээшкиннер көстүп келгилээр. Ол чорук ном пропагандазын күштелдиреринге онза ужур-дузалыг. Оон-биле кым-даа маргыжып шыдавас. Ынчалза-даа Төп Комитеттиң доктаалынга хамаарыштыр чамдык бодалдар дугайын бөгүн чугаалажып көрээли.

Бистин чамдык номнарывыс көстүп келгеш-ле, чүге кандыг-даа сонуургал, маргылдаа, чугаалажыышкын болдурбайн, далайже дүшкен дамды дег; читкилей бээрил? Чүге дизе, бистер чогаалдарывыска хүннүн чугула айтырыгларын эвээш көдүрүп, үенин социал проблемаларын уран-чечен овур-хевирлер дамчыштыр эки шиитпирлевейн турар-дыр бис.

Ийи чүүлүнде, ол айтырыгга дорт харыыны СЭКП ТК-ның доктаалы берип турар: **«сөөлгү үеге чедир критика идея болгаш уран-чечен талазы-биле багай чогаалдарга, субъективизмге өң-тала болгаш бөлүк тыртыжар чоруктарга эптежип келген. Парлап турар рецензиялар чаңгыс аай характерлиг, үндезин чок мактаашкын болдуруп, чогаалдарның утка-шынарын кыры-биле катаптап чугаалап, оон ёзулуг ужур-дузазының болгаш үнезиниң дугайында долу билиишкинни бербейн турар».**

Чогаадыкчы эвилелдер, ылаңгыя бистер, уран-чечен чогаадылганын өйү келген айтырыгларын коллективтиг чугаалажырын боттандырбайн, критика талазы-биле секцияның ажылын кошкак удуртуп, критиканың профессионалдыг деңнелин бедидер айтырыгларже чогуур кичээнгей салбайн келгенивисти миннир апаар бис. Ол ышкаш чамдык улуг романнарның, шиилернин, шүлүглелдерниң калбак чугаалажыышкынын хаая организастап келген бис. Уран-чечен литература критиказы чогаалчының идейлиг билиин бедидеринге болгаш оон мергежилин сайзырадырынга дузалаар ужурлуг. Бо талазы-биле бистин критиктеривис ыракта четпес ажылдап келген. Чыл бүрү-ле ортумаа-биле 17—19 тыва номнар үнүп турар болза, оларның чүгле 2—3 хирезинге рецензиялар парлаттынып турар. Оларда долу сайгарылгалар, ханы анализтер, эртемниг шинчилелдер чок, чүгле мактаашкыннар-биле кызыгаарлаттынган болур. Ол авторну, оон чогаалын пропагандалаарынга ажыктыг-ла, ынчалза-даа оон өзүлдезинге, мергежилинге болгаш чогаалда чедир көргүстүнмейн, көдүртүнмейн барган кол-кол айтырыгларны билип алырынга, моон соңгаар оон канчаар ажылдаарынга идиг берип шыдавас.

Критиктер биле чогаалчыларның аразынга чогаадыкчы харылзаазын күштелдирип, критиканың дээштиг болурун чедип алыры — бистиң кол сорулгаларывыстың бирээзи.

Чугаадан боттуг ажыл-херекче кирип, критиканың дээштиин чедип алыр ужурлуг. Ол ышкаш критика айтырыгларынче угланган өске-даа организастыг хемчеглер алдынар. Чогаадыкчы эвилелдер-биле дугуржуп, критиктер чыындызын чүге үндүрүп болбас бис? Аныяк критиктерге дузаламчы кылдыр тускай чүүлдерни чүге парлап, дамчыдып болбазыл? Солун-сеткүүлдерге парлаар, радио болгаш телевидениеге дамчыдар рецензияларның утка-шынарын бедидер, уран-чеченин күштелдирер чорукту чедип алыры чугула. Ол ышкаш «Улуг-Хем» альманахтың «Критика болгаш библиография» кезээнге кирер материалдарны, рецензияларны илан ёзугаар, доктаамал болдуруп, шилиттинген, бедик деңнелге, чечен мергежилге бижиттинген чүүлдерни парлаар апаар.

Бисте кол айтырыг — кадрлар айтырыы болур. Критиктер болгаш литераторлар биске агаар дег херек. Олар чокта критика айтырыын шиитпирлээри берге. Ынчангаш бисте кол өзек — А. Калзан, М. Хадаханэ, Д. Куулар баштадыр тургустунган чүве болганда, оларны долгандыр мергежилдиг аныяк критиктерни каттыштырар, олар-биле доктаамал ажылды чорудары — баштаар черге болгаш критика секциязынга (даргазы А. Калзан) кол сорулга болур. Оон-биле чергелештир чурттуң дээди өөредилге черлеринче, ылаңгыя ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң Горький аттыг литература институдунче өөренир күзелдиглерни чорудар апаар. Ол ышкаш Күрүнеиин Кызылда педагогика институдунун литература факультединге критиктер белеткээр арганы өөренип көөрүн база күзеп турар бис.

Бир-тээ чогаал болгаш уран чүүл критиказының идей-теоретиктиг деңнелин бедидерин, уран-чечен чогаадылга талазы-биле партияның шугумун чорударынга активчи болгаш принципиалдыг болурун партия негеп турар чүве болганда, моон соңгаарга ажыл-чорудулгавыс аңаа чагыртқан турар ужурлуг. Ынчангаш критик кижиниң хүлээлгези — амгы үениң дүрүмперин, идеяларын, болуушкуннарын ханы анализтээр, партийжи болгаш улусчу ленинчи принципти быжыглаарынга бүгү тала-биле туржур, совет уран чүүлдүң идей-эстетиктиг деңнелин бедидер дээш демисежир, буржуаз идеологияга удур туржур ужурлуг.

СЭКП Төп Комитединиң доктаалында айытканы ышкаш, бистиң баштаар черивис, уран-чечен чогаадылганың чугула айтырыгларын, литератураның болгаш уран чүүлдүң чамдык чогаалдарын чугаалажырынга, социалистиг реализмниң теоретиктиг проблемаларын ажылдап кылырынга бодунун үлүг-хүүзүн киирерinге инициативчи болгаш организакчы болурун чедип алыр ужурлуг бис.

О. СУВАКПИТ,
Тыва АССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң даргазы.

АМЫДЫРАЛ БОДУ-ЛА НЕГЕП КЕЛГЕН

Бистин чүс чылывыс эртем-техниканын шапкын депшилгезинин үези болганда, хөй талалыг совет амыдырал уран-чечен, эстетиктиг угаан-бодалды төөгүлүг шылгалданын мурнунга тургузуп келгени тодаргайдыр. Коммунизм тургузуушкунунга төлептиг, идея талазы-биле бедик деңнелдиг, амыдыралга дүүшкен будуш-шынарлыг овур-хевирлерни чечен чогаалга чуруп көргүзеринге принципиалдыг партийжи критика дузалаар. Бо харыысалгалыг сорулганы өөренип көргеш, бистин төрээн Коммунистиг партиявыс чечен чогаал биле уран чүүл критиказының ролюн улам бедидер дугайында чугула ужур-дузалыг доктаалды хүлээп алганын бистер өөрүшкү-биле номчуп, сонуургап турар бис.

Бо чугула хемчегге хамаарыштыр тыва эртемденнер болгаш критиктер Д. С. Куулар биле А. К. Калзан оларның солунга парлаттынгылаан чүүлдерин сиңнигип танышкаш, өске бүгү номчукчуларның үнүнге база каттыжыксадым. Шылгарангай совет чогаалчы Александр Фадеевтин чигези-биле чугаалааны ышкаш, чогаадылга ажылы дыка нарын, чүректин хөй арыг ханын чарыгдаар, үпчү боттуг негээр күженилге болурун номчукчулар эки билир. Мынчангаш бо берге «аактыг» күженигге тус-тус эртем-билиглиг, профессияларлыг номчукчулар болур чогуур санал-оналын берип, идепкейлиг киржирин күзээр апаар бис. Кандыг-бир номну бижип турар кижи сеткил-сагыш мөөңнелгезин четпес тудуу эрттириптип болур болгай. Ону редактор көрүп тура, санал-оналын бээр, хоюглап эдер. Ынчалзажок сөстер катапталгазы бо-ла арбыдай берген болурун кижи эскербес аргажок. Чамдык авторлар ындыг бок сөстерден чайлаарын элээн-не оралдашкан боор чүве болду. Ынчанмыже чевен сөстер, бодалдар черле таваржы бээр, чогаалдарны номчааш, ону кижи эскерер-дир. Ылаңгыя кылыг сөстеринин катапталгаларындан уштунары күзенчиг. «Бертик-бежел» сөстерниң тыпты бээрин ном үндүрер черниң редакторлары эрттирбес болза эки.

Чогаадылганын автору, критик, редактор, номчукчу тудуш харылзаалыг болуру чедиишкинни магадылаар. Көдээ черлерге эрткилеп турар номчулга конференцияларынга авторлар боттары олуржуп турар практиканы улам деткип, калбартыры күзенчиг-дир. Сонуургаан номунун бүдүрүкчүзү кожа орда, номчукчунун хей-аъды черле көдүрлүр дээрзи билдингир.

Сөөлгү чылдарда, дуржулгалыгларның соон дарый, чечен чогаалда, критикада чалыы күш база-ла орнун ээлепкен. Оларның перспективазы ханы. Маңаа аныяк авторлар С. Молдурганың, М. Доржунуң, А. Даржааның болгаш өскелерниң-даа чаа чогаалдарын айтын болур. Моон алгаш көөрге, хөй националдыг өгбүледе тыва чечен чогаал, уран чүүл кидин-не чечектелиишкинде-дир деп, чоргаарланмас, өөрбес арга чок.

Литература критиказының дугайында СЭКП ТК-ның доктаалынга үндезилээш, чечен чогаалдын бо жанрынын талазы-биле ажыл бистин республикага калбарып, чаа, бедик чадага ол көдүрлүр боор деп идегээр бис.

С. САНДЮ.

АНЫЯК КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ ОРТУМАК ЭРТЕМ

Экономиканың, эртем болгаш культураның, эртем-техниктиг депшилгениң амгы үечадада сайзыралының негелделеринге дүүштүр аныяктарның өөредилге-кижизидилгезин улам ыңай экижидер талазы-биле партияның XXIV съездизи улуг сорулгаларны салган. Тоску беш чылда бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчиирин бүрүн доозары көрдүнген. Мону чедип алырынга аныяктарның кежээки болгаш бот-өөредилгези, профессионал-техниктиг училищелер чогуур рольду ойнаан турарын съездиниң материалдарында айтын турар. Аныяктарның ортумак школа дооспаан кезии ниити ортумак эртемни чедип алган турары калбак хөй-ниитиниң чугула сорулгаларының бирээзи.

1971 чылдың декабрьда облпрофчөвүлелиниң президиуму, ВЛКСМ Тыва обкомунуң бюрозу болгаш республиканың Чырыдыышкын министерству улус ажыл-агыйында ажылдап турар аныяктарның «Аныяк ажыл-ишчи бүрүзүнге — ортумак эртем» деп массалыг шимчээшкининиң көрүлдезин чорудар дугайында тускай доктаалды хүлээп алган. Ында аныяктарның кежээки (ээлчеглиг) болгаш бот-өөредилгелиг школаларының өөредилге-кижизидилгелиг ажылын улам ыңай сайзырадырының хемчеглерин айтын турар.

Бо айтырыг бистин республикага кончуг чугула болгаш ой-шаанда тургустунган айтырыг боон турар. Ылаңгыя ажылдап турар аныяктарны кежээки болгаш бот-өөредилгеге хаара тудары чугула, чүге дээрге партияның XXIV съездизиниң салган сорулгазы — бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилге бо айтырыг шиитпирлеттинмээнде боттанмас.

Бистин республикада аныяктарның кежээки болгаш бот-өөредилгезин четпес организастап турар. Чижээ, Бии-Хем районда ол талазы-биле айтырыг кошкак тургустунганын СЭКП обкомунуң эртем болгаш өөредилге черлериниң килдизинге демдеглээни таварылга эвес. Райондан 583 аныяктар өөренир кылдыр даңзылаттынган болза, оларның иштинден 202 кижи 8-ки классты безин дооспаан. 276 кижи ортумак школа дооспаан. 1971—72 өөредилге чылында планнаттынган 3 консультпунктунун чүгле чаңгызы ажылдап турар. Ол чүгле Туран хоорайның консультпунктузу болур. А көдээ аныяктарга таарыштыр консультпунктуларны организаставаан. Туранның консультпунктузунда 54 кижи бижиттинген болза чүгле 43 кижи өөренип турар. Хөй аныяктарлыг «Саян» совхозта безин ындыг пункт тургустунмаан.

Аныяктарның өөредилгези дээрге, оларның коммунистиг кижизидилгези-биле тудуш холбаалыг. Оларның кежээки болгаш бот-өөредилгези организастаттынмаан черлерде аныяк оскениң корум-чуруму кошкак, хөй-ниитиниң ажылынга киришпес, харын-даа арага-дарыга хандыкшыыр, ажыл шагы үзер чоруктар бар.

Аныяктарның өөредилгези болгаш кижизидилгези чүгле улус өөредилге ажылдакчыларының херээ эвес, а бүгү хөй-ниитиниң, оон иштинде чер-черде партия, комсомол организацияларының, Советтерниң ажылының чарылбас кезээ болур.

Ындыг турбуже Чөөн-Хемчик районда Суг-Аксы суурну ап көөрге бо айтырыгны тургусканы кончуг четпес. Ол суурда аныяктарның өөредилгезин багай организастаан. Кежээки школада 38 кижи бижиткен болза, оларның чүгле 20 хирези өөренип турар. Класс аайы-биле кичээлдерге 4—5-ле хире кижи келгилээр. Ол суурда аныяктарның хөй нуруузу өөредилгеже хаара туттунмаан. Чамдык аныяктар кежээлерде кудумчуга кылаштаан улуг улуска шорлуп, харын-даа ниитиниң корум-чурумун үрээр таварылгаларны ында көдээ Совет болгаш партия, комсомол организациялары эскет чокка эрттирип турар.

Аныяктарны өөредилге-кижизидилгеже хаара тударынга албан организация, бүдүрүлге черлери улуг рольду ойнаар ужурлуг. Бо талазы-биле кол четпес чүве чүл дээрге боттарында ажылдап турар аныяктарның учёт-отчёдун четче кылбайн турарында. Херек кырында практикадан алгаш көөрге, ажылдап турар аныяк кижилерниң чежези өөренип турарыл, чежези ортумак эртем азы 8-ки класс дооспаанын даңзылап албаан болур. Ол хамаан чок улус өөредилгезин дорт харыылап турар райкомнарда, көдээ Советтерде, комсомол райкомнарында профэвилел организацияларында шак ындыг отчёт тывылбас болгулаар.

Амгы үеде эртем-техниканың сайзыралы-биле кады улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга аныяктарның кижизидилгези кончуг чугула. Ынчангаш аныяктарны өөредири эң-не чугула айтырыгларның бирээзи ол.

Аныяктарның өөредилгезин канчаар экижидип болурул? Бо айтырыгга харыылаарда бир-ле дугаарында, хөй-ниити организацияларындан эгелээр херек. Чамдык черлерниң амыдыралындан ап көөрге, «бүдүрүлге черлеринге дузалаар комиссия» деп бөлүктү организастаза черле эки болгу дег. Ол комиссияны колдуунда бүдүрүлге черлеринге кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школалар баазаларынга организастап болур. Ук комиссия бодунун ажылын мындыг чугула айтырыгларже угландырган турар ужурлуг. Бирээде, бүдүрүлгеде аныяктарның амыдыралчурталгазын сонуурган көөр, оларның үе-шагы канчаар шын организастаттынганыл, аныяктарның ортузунга тайылбыр ажылын чорудар, бүдүрүлге черлери-биле кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларның башкылары-биле кады хуралдарны эрттирер, ол хуралга оларның бот-өөредилгезиниң дугайында тускай айтырыгны тургузар. Маңаа бир-ле дугаарында удуртукчуларның ролю кончуг улуг дузаны көргүзер.

Ол комиссия партия болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының мурнунга ой-ойлеп отчёдун берип турар, мындыг комиссияларның ажылын болгаш дуржулгазын бо кыска чүүлге тодаргай тайылбырлаары болдунмастыр. Ону чүгле аңгы тайылбырлан болур. Бо таварылгада аныяктарның өөредилгезинге ол комиссияларның ужур-дузазы чугула дээрзин демдеглээр бодадым.

Көдээ аныяктарга бодаарга, ажылчын аныяктарның өөредилгезин организастаары элээн чиик болуп турар, чүге дизе олар бөлүк турар болгаш шимчээшкин-биле холбашпаан. Ынчангаш хоорайларда болгаш ажылчын суурларда аныяктарның өөредилгези чүгле эки организастаашкындан хамааржыр.

Көдээ аныяктарның өөредилгезин организастаары элээн нарын. Бо ажылды бедик деңнелге чорударда партия, совет органнар, ажыл-агыйлар кежээки болгаш бот-өөредилгелиг школаларга улуг дузаны чедирер болза эки.

Аныяктарның мергежилин бедидери, оон ниити билиниң деңнелинден хамаарышкан турар сорулганы салыр. Аныяк кижи бүрүзү ортумак эртемни чедип алырын, оларның өөредилге кижизидилгезин экижидер дизе, улус өөредилге ажылдакчылары, партия, комсомол, профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары-биле бир демниг ажылдаары чугула. Бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилге чүгле ынчан бүрүн шиитпирлеттинер.

Т. НАМЧЫЛАК,
республиканың башкылар билии бедидер институдунун методизи.

Культура амыдыралының экраны

АРТИСТЕР — КӨДЭЭНИҢ АЖЫЛ-ИШЧИЛЕРИНГЕ

Тываның хоғжум-шии театрының коллективи «Чогаал болгаш уран чүүл критиказының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын партия болгаш комсомол организациязының ажык хуралынга чугаалашкан. Артистерниң чогаадыкчы мергежилиниң моон соңгаар улам сайзыран быжыгарынга ук доктаал улуг ужур-дузалыг болуру чугаажок. Ынчангаш чаа планнар, сорулгалар бистиң коллективтиң мурнунда салдынган.

Делегейде сураглыг шии чогаалчызы В. Шекспирниң «Ромео биле Джульетта» деп шинзин чоокта чаа тургускан болгай бис. Ам ук шиини театрның артистери көдээниң ажыл-ишчилеринге бараалгадыры-биле аъттаныңкан. Чаа шиини Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарның ажыл-ишчилери сонуурган көөрлер. Артистер чүгле делгем, улуг клубтарга, Культура бажыңнарынга ойнаар аргалыг, чүге дээрге бичии клубтарга шимелде-каасталга дээш өске-даа чүүлдерни бүрүн ажыглаары болдунмас.

Артистерниң Б. Ф. Бады-Сагаанга удурткан өске бир бөлүү «Бальзаминовтуң кадайланыышкыны» деп комедияны Эрзин, Тес-Хем, Өвүр болгаш барыын районнарның көрүкчүлеринге ойнап күүседирибиле база-ла үнүпкен.

Театрның орус болүү «Хатты ховудан диле» деп уругларга шиини Бии-Хем районда чедиишкинниг ойнап чоруп турар.

Театр чоокку үеде А. Фадеевтиң «Үймээн» деп шинзин орус, тыва артистерниң киржилгези-биле боттандырар деп турар.

А. ХЕРТЕК.

КӨДЭЭ КЛУБТА ДЕЛГЕЛГЕ

Суббота кежээзи, Суурнун улуг, биче чону клубту долдур олурункан. «Тыва» совхозта ажылчын комитединиң даргазы В. Д. Монгуш эстетиктиг кижизидилгеге хамаарыштыр чүве чугаалаан. Тевс-Хая суурнун уран-шеверлериниң чураан ажылдарының түңнелин ол хүн үндүрген.

Карандаш-биле чураан, өңнээн чуруктар, дозулуг будуктар-биле чураан портреттер, пейзаж, ыяштан оюн чазаан янзы-бүрү дириг амытаннар дүрзүлери — шупту чүс ажыг ажылдар делгеттинген.

Ол кежээге «Уран чурулганың хевирлери», «Карандаш-биле чурууру», «Ыяш, даштан хевирлерни дүрзүлээри», «Шимелде-каасталгалыг чурулга» деп илеткелдерни башкылар И. Ч. Ооржак, Б. Т. Аңгырак, Ч. Д. Ондар номчааннар.

Делгелгеге кирген ажылдарны тускай комиссия түңнээн. Делгелгеге ийнги классчы өөреникчиден эгелээш, пионерлер, комсомолчулар, ажылчыннар, башкылар киришкен. Бирги черни башкы Б. Т. Аңгырак, ийнгизин — комсомолчу М. Б. Кара-оол алгаш, мактатканнар.

Б. Аңгырактың «В. И. Ленин», «Тайбын, найырал» деп чуруктары, М. Кара-оолдуң «Володя Ульянов дөрт харлыында», «Ю. А. Гагарин» деп ажылдары, О. Ооржактың ыяшта ойган «Авамның ырызы», «Тулчуушкун мурнунда» болгаш өске-даа ажылдары көрүкчүлерни сонуургаткан.

О. ЧАҢ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

БЕЛЕТКЕЛ КАЛБАРГАН

Эрги-Барлыктың көдээ Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл коллективи көрүлдеге белеткелди калбарткан. Суурда 14 агитквартира бар. Оларның концерттери график ёзугаар боон эрткилээн. Ук концерттерге шупту 342 кижи киришкен. А ниитизи-биле концерттерге 500 кижи, мартта болур колхоз фестивалынга эң шилиндек 60 кижи киржир.

Көдээниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге белеткелди удуртур оргкомитетти тургускан.

О. ХОМУШКУ,
Эрги-Барлык Культура бажыңының директору.
Барыын-Хемчик район.

ОТЧЕТТУГ КОНЦЕРТТЕР

ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскааткан көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң көрүлдезинге белеткелди «Дөң-Терезиң» совхозта эки чорудун турар.

Херээженнер чөвүлелиниң инициативазы-биле агитквартиралар концерттери көскү черни ээлей берген. Дөң-Терезин суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы Е. Монгуш ук ажылды эки башкарган. Концерттерниң программазы, күүселдениң шынарынче онзагай сагыш салдынган.

А. ДОНЧАА.
Барыын-Хемчик район.

КОНЦЕРТТИГ ААЛДААШКЫН

Кызыл хооркүүскомнуң культура килдизиниң организастааны доктаамал ажылдаар агиткультбригадазы эрткен дыштаныр хүнде «Тере-Хол» колхозтуң отчёттуг хуралынга оюн көргүскеш келген.

Агитбригаданың составында хөй кижи киржип турар. Ойнаарактар театрының артизи Вера Кузнецованың көргүзүлерин улуглар-даа, уруглар-даа онза сонуургаан. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Николай Константиновтуң болгаш Татьяна Кара-Тоннугнуң күүселделерин көрүкчүлер чылыы-биле уткаан.

Т. ТЮЛЮШ.

Чөөн-Хемчикте Хөр-Тайга сес чыл школазының эге класс башкызы Чинчимаа Дүктеновна Ондар өөреникчилерге быжыг билиглерни берип турар. Оон клазы чүс хуу өөредилгени чедип алган.

ЧУРУКТА: башкы Ч. Д. Ондар математика кичээлинде.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

АНЫЯК ГИМНАСТАРНЫҢ МАРГЫЛДААЗЫ

ВЛКСМ-ниң Кызыл хооркомунуң шаңналы дээш найысылалдың школачыларының гимнастикага маргылдаазы хоорайның Күш-культура бажыңынга ийн хүн үргүлчүлээн.

Спорт мастеринге кандидаттың программазы дээш маргылдаага эң чараш көргүзүгнү № 7 школаның өөреникчизи Надя Ткачева көргүскеш, бирги черни бүзүрелдин-биле алган. Ол-ла школаның өөреникчилери Г. Куулар ийнги, Г. Огнева үшкү черлерни эдээннер.

Маргылдаа ыяап-ла күүседир болгаш хостуг күүседир ийн программа-биле эрткен. Аңаа 100 ажыг гимнастар киришкен. Эр улустун бирги разряды дээш көргүзүглерге № 11 школаның өөреникчизи В. Жуков чемпион атты чедип алган.

Команда аайы-биле бирги черни № 1 школаның, ийнгизин — № 11, үшкүзүн — № 7 школаның аныяк спортчулары алганнар.

Маргылдааның түңнелинде ВЛКСМ-ниң Кызыл хооркомунуң бирги секретары В. Виноградова гимнастар байыр чедирип, шаңналдарны тывыскан.

(Бистиң корр.).

Мячилиг хоккей

Мячилиг хоккей талазы-биле Бай-Тайга районнуң бирги чери дээш маргылдаа болган. Аңаа дөрт шилиндек команда киришкен.

Ийн хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде «Мурнакчы» колхозтуң спортулары тиилээн. Ийнги черни «Тээли» совхозтуң Бай-Тал салбырының хоккейжилери алган.

Эң эки ойнакчылардан районнуң чыынды командазын тургускан, олар республика маргылдаазынга киржири-биле белеткенип турар.

К. СЕДИП.

телевидение

МАРТ 2-ДЕ

МОСКВАДАН

17.25 — Дамчыдылганың программазы. 17.30 — Сөөлгү медээлер. 17.40 — **«Бережкилерде чай».** Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 18.50 — **«Музыкалыг ужуражылга».** Композитор Л. Афанасьев. 19.30 — А. Н. Островский — **«Киришпеске киришпе»** Теле-шиниң баштайгы үндүрүлгези. 20.45—20.55 — Чапсар. 20.55 — Телешиниң уланчызы. **«Киришпеске киришпе».**

КЫЗЫЛДАН

21.55 — Телемедээлер. (Орус дылга). 22.10 — **«Күскү Неваның ырызы».** Телефильм. 22.30 — Телемедээлер. (Тыва дылга). 22.45 — Чарлалдар, реклама. 22.50—23.00 — **«Диксаның ужуралдары».** Улуг улуска дириг чуруктар.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, биче хар чаар. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы чөөн районнарга 0-5, өскелеринге 5-10 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Чөөн угланыышкынныг хат кошкак болур. Агаарның температуразы 13-15 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

кинотеатрларда

МАРТ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Туманныг дүне»** 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Чингачгук — «Шулбустуң чалчалары»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Россия империязының дүжүлгези болгаш база катап туттурбастар»** (1-ги, 2-ги кезектери) 9.20, 14. **«Үш херечи»** 12, 16.40, 18.40, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Ыржым** (1-ги, 2-ги кезектери) 14.50, 20, **«Солдат фронтудан ээп келген»** 18.10 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Узун чаштыг чараш кыс Варвара»** 16.30, **«Хамраз»** (1-ги, 2-ги кезектери) 20 шактарда.

«КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **Киночыынды** 11, **«Истекчи, мен...»** 18.20, 20.50 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Дээрги мындаагыларның хаазы»** (3-кү, 4-кү кезектери) 16, 19.30 шактарда.

Барыын-Хемчик районнуң Акта чурттап турар хамааты Бады-оол Шыырапович Ооржактың Кызыл-Мажалыкта мал хүлээп алыр пунктуга мал дужааган № 804156 квитанциязының читкенин барымдаалааш, күш чок деп санаар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчыларының 35-21, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдээ ажылагый килдизинин 21-47, үлегпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00367.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
3
ПЯТНИЦА
№ 53 (8821).
Өртээ 2 көп.

Совет-бангладеш чугаалажыышкыннар

Март 1-де Кремльге хүннүн ийиги чартыында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң болгаш Совет чазактың чалаанын ёзугаар албан ёзузунуң аян-чоруун кылып, Совет Эвилелинде келген Бангладеш Улус Республиканың Премьер-Министри шейх Муджибур Рахманның аразында чугаалажыышкыннар эгелээн.

Чугаалажыышкыннарда совет таладан киржип турарлар: СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Н. К. Байбаков, В. Н. Новиков, ССРЭ-ниң министрлери А. А. Громыко, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы С. А. Скачков болгаш өскелер-даа;

бангладеш таладан: даштыкы херектер министри М. Абдус Самад, План комиссиязының даргазының оралакчызы доктор Нурул Ислам, Даштыкы херектер министерствозунуң секретары С. А. Карим, Сац министерствозунуң секретары Матиул Ислам болгаш өскелер-даа.

Чылыг болгаш найыралчы байдалга эрткен чугаалажыышкыннар уезинде Совет Эвилелиниң болгаш Бангладеш Улус Республиканың аразынга ийи таланың кады ажылдажылгазын хөгжүдериниң айтырыгларын, а ол ышкаш кайызынгадаа сонуургалдыг делегейниң чугула айтырыгларын чугаалашкан.

(СЭТА).

Төөгүлүг юбилейни төлептиг уткуул!

бистиң республикада

КҮШ-АЖЫЛЧЫ КЫПТЫГЫЫШКЫН

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында СЭКП Төп Комитединиң доктаалы бистиң совхозтуң ажыл-ишчилерин чаа-чаа ажыл-херектерже улам сорук киирген. Ажыл-агыйның бүгү ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга, инженер-техниктиг ажылдакчыларынга партия ТК-ның доктаалын ханызы-биле таныштырары-биле партия комитеди лекторларның, пропагандистерниң, агитаторларның, политинформаторларның хуралдарын бүдүрүлге участоктарының аайы-биле эрттиргеш, даалгаларны берген. Партия эге организациялары ТК-ның доктаалын таныштырарын калбартыры-биле организастыг ажылды күштелдирген. Партбюро кежигүннери кол-кол участоктарда ажылды башкарып турар.

Совхозтуң Хорум-Даг салбырының Ак-Хаяда хойжу бригадазының малчыннарынга салбыр эргелекчизи эш О. Дудераа ол чугула документини таныштырган. Аңаа хойжу К. Монгуш мынча дээн:

— Хөй националдыг совет улустуң кайгамчыктыг юбилейи — ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылын төлептиг уткуурунче СЭКП ТК-ның доктаалы кижи бүгүдени сорук киирип, улам эки ажылдаарын хүлээндирип турар. Коданда төрүүр 313 баш хойнуң кышкы ажаалгазын улам экижиткеш, хүр ажырар дээш шудургу ажылдаар мен. 100 хойдан-на 95 хураган, бир хойга онааштыр 2,5 кг дүк алыр деп хүлээлгемде айыткан сөзүмнү быжыы-биле зэлээр мен. Хоюмнуң ам 80 хире хуузу хураганнапкан, чаш мал шупту менди доругуп турар. Хойнуң ажаалгазы багай эвес, кышкы байдалы эки. Келир кышка 10 тонна сигенни, 300 ажыг моондак будук-бүрүнү белеткээр сорулгалыг мен. Чарышче кыйгырганым Дүрбүлек Опунайович Ондардан дудан чок ажылдаар дээш оралдажыр мен.

Мындыг патриотчу сестерни ажыл-агыйның өске адырларындан дыңнап болур. Улуг-Ховунуң Ак-Дашта кыштаглап, төрүүр 428 хойну малдап турар Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Чола Допуроолович Монгуш мынчаар чугаалаан:

— Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң бүгү улустарының кан дег быжыг сырый каттыжыышкынының байлак үретүңнелдерин, келир үеде ооң кайгамчык улуг калбак аргаларын бо төөгүлүг документиде тодаргай чугаалап турар. Ону амыдырал биске бадыткап турар. Мен 20 ажыг чыл дургузунда мал ажылынга ажылдап чор мен. Бистиң чурттуң бурунгаар чырыткылыг келир үеже чечектелиишкинниг хөгжүлдезинге биче-даа бол күш-ажылчы улүүмнү киириштирер дээш бүгү улусчу чарышка киржип турарым бо. 100 хойдан 105 хураган, бир хойдан-на 2,3 кг дүк алыры — хүлээлгемде кол чурагайларның чамдыызы мындыг. Ол дээш улам шудургу ажылдаар мен. Кыштаглаашкын байдалы бисте база багай эвес. Одар четчир, мал чеми бар. 428 хойнуң 325-и төрээн, ооң иштинде 8 хой ийистеди. Хураганнар аажок эки. Бо төөгүлүг документ бистерни улам хейаът киирди.

Шык-Бажы, Мажалык, Дөң-Терек сүт-бараан фермаларының ажыл-ишчилери ТК-ның доктаалын танышкаш, 50 чыл юбилейни төлептиг ажыл-биле уткуурун шиитпирлээн. Сүт бүдүрерин көвүдедип тургаш, чылда 490 тонна сүттү күрүнеге садар деп совхозтуң планын хуусаа бетинде күүседирин олар хүлээнген. Сүт саалдазын кудулатпас дээш саанчылар ортузунда чарыш калбарган.

Төөгүлүг документиге сорук кирген совхозтуң хойжулары малдың кышкы ажаалгазын улам экижитпишаан, чаш малды менди хүлээп ап, доруктуруп турар. Хураган ажаарынга 114 сакманщиктер ажылдап турар. Төрээн 7394 хойнуң 7423 хураганын менди алган.

Доктаалды танышкан хурал совхозтуң машина-трактор мастерскаязынга бедик көдүрлүүшкүннүг эрткен. Ол төөгүлүг документини танышкаш, механизаторлар арткан техниканың септелгезин дүрген, шынарлыг доозарын шиитпирлээн. Кожуг машиналарының септелгези дооступ турар.

СЭКП ТК-ның ол доктаалын таныштырар ажыл совхозтуң салбырларында улам калбарган. Чартык чүс чыл юбилейге алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин совхозтуң бүгү ажылчыннары чедиишкинниг күүседирлер.

Г. КАНЧЫЫР-ООЛ.

Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозта партком секретары.

Партияның XXII съездизи аттыг совхозтуң чолаачызы Монгуш Калдар-оол амгы үеде кыштагларже суг сөөртүп турар. Чамдык малчыннарның турлаглары 35 км ырак черлерде.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы М. Калдар-оол сөөртүлге графигин чедиишкинниг күүседип, малчыннарга мактадып турар.

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчик районнуң Партияның XXII съездизи аттыг совхозунуң чолаачызы М. Калдар-оол.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

«ЛУНА-20» ДЕП АВТОМАТТЫГ СТАНЦИЯНЫ ТУРГУЗАРЫНГА БОЛГАШ АЙ ДОВУРААНЫҢ ХЕВИРЛЕРИН ЧЕРГЕ ЧЕДИРИП КЕЛИРИН БОТТАНДЫРАРЫНГА КИРИШКЕН ЭРТЕМДЕННЕРГЕ, КОНСТРУКТОРЛАРГА, ИНЖЕНЕРЛЕРГЕ, ТЕХНИКТЕРГЕ, АЖЫЛЧЫННАРГА, БҮГҮ КОЛЛЕКТИВТЕРГЕ БОЛГАШ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРГА

Эргим эштер!

Космосту шиңгээдип алырының төөгүзүнге база бир чырыткыланчак арын киир бижиттинген.

1972 чылдың февраль 14-те Айже угландыр салып үндүрген «Луна-20» деп совет автоматтыг станция Айга чедип, Элбекшилдер далайының болгаш Кризистер далайының аразында Айның төлевилеттинген даглыг черинге барын чымчаа-биле хонупкан. «Луна-20» станция Ай довурааның хевирлерин орүмнеп болгаш ап алырын боттандырган, ооң соонда космос ракетазы Айның кырындан Черже ужудуп үнүпкен. Черже чоокшуладыр ужудуп келгенде Ай довурааның хевирлерин алган дедир эзп келиишкин аппарады космос ракетазындан башкаланы берген. Аэродинамиктиг доктаадыышкын соонда 1972 чылдың февраль 25-те ук аппарат Совет Эвилелинде кээп хонза чогуур черинге хонупкан.

«Луна-20» автоматтыг станцияның ужудуушкунунун төлевилеттинген программазы бүрүн күүсеттинген. Станцияның бүгү системалары болгаш черде комплекстерниң херекселдери тода база идегелдиг ажылдап турган.

Айны болгаш космос делгемин шинчилээринге совет эртемниң болгаш техниканың чаа чедиишкини — ССР Эвилелиниң кайгамчыктыг 50 чыл юбилейинче уткуштур бар чоруур бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң алдарлыг ажылчын ангызының, эртемденнериниң, конструкторларының, инженерлериниң база техниктериниң соруктуг ажылижиниң түңнели-дир.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Луна-20» автоматтыг станцияны тургузарынга болгаш ооң ужудуушкунун боттандырарынга киришкен бүгү коллективтерге болгаш организацияларга, бүгү-ле кижилерге изиг байыр чедирип тур.

Чогаадыкчы болгаш тургузукчу — совет улуска алдар!

Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш, коммунизмниң тиилелгези дээш бистиң бүгү тиилелгелеривистиң сорук киирикчизи болгаш организакчызы — СЭКП делгерезин!

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИ — ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ — ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Часкы хову ажылдарынга белеткел

ДООСТУР ЧЕТКЕН

Часкы хову ажылынга белеткел Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунда колдуунда дооступ турар. Септезе чогуур 4 трактор белен. Кожулданың чөнсек-херекселдеринден 8 андазын, 6 сеялка, 120 илиир болгаш өске-даа херекселдер септеттинген.

Тарылга шөлүнче өдек чедирер планывыс 600 тонна турган болза, 605 тоннаны сөөртүп төккен. Өдек сөөртүлгези үргүлчүлеп турар. Септелгеге болгаш чемишчидилге сөөртүлгезинде ажылдап турар колхозчулардан П. Чамзы, К. Алдын-оол, Д. Кара-оол, С. Сарыг-оол болгаш өскелер-даа ажыл нормазын хүн бүрү 120—140 хуу чедир күүседип келген.

Шан ажылдакчылары үрезин арыглаашкынын дооскаш, хыналдазын кылдырткан. Тараажылар 145 тонна үрезинни чажарынга белеткеп алган. Ооң иштинде кызыл-тас 60 тонна, арбай 45 тонна.

Хову-трактор бригадазының турлааның септелгезин чорудуп турар. Механизаторлар чурттаар 4 өрээл бажыңны, столоваяны, чунар-бажыңны, кызыл-булуңну септээш, чугайлап каан, дерилгезин четчелээри арткан. Партия, комсомол, профэвилел организациялары часкы хову ажылынга ажылдаар колхозчуларның ортузунга чорудар политмассалыг болгаш культура-массалыг хемчеглериниң планын ажылдап кыла берген. Спорт талазы-биле херекселдерни четчелеп турар.

Колхозтуң механизаторлары, тараажылары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, агрономнары часкы хову ажылынга белеткелдерни хынап, чедир кылдынмаан чүүлдер илерээнде эдер хемчеглерни ап турарлар. «Мурнакчының» механизаторлары, тараажылары беш чылдың ийиги чылының часкы хову ажылынче эки белеткелдиг, организастыг кирер.

С. КАРА-САЛ.

ЭРЗИНДЕН МЕДЭЭЛЕР

Районнуң колхозтарында ниитизи-биле 11.628 хой өолдаан, ооң 11.646 хураган менди алдынган. «Чаа орук», Ленин аттыг колхозтарның кадарчылары баштай төрээн малдың чаш төлүн бүрүнү-биле камгалап алган.

* * *

СЭКП Тыва обкомунуң IX пленумунуң доктаалын амыдыралга боттандырары-биле малчыннарны сууржуң байдалче шилчидеринче колхозтар баштаар черлери бо чылын кичээнгейни салган. Ажыл-агый бүрүзү тудуг ыяжы белеткээр бригадаларны тургускан. Ында четчир санныг кижи болгаш техника бар. Бо хүнге чедир 1675 кубометр тудуг ыяжын белеткээш, машина оруунче үндүр сөөрткен.

«Чаа орук» колхозтуң тудугжулары 3 чурттаалга бажыңының ханазын дооскаш, иштики ажылдарын кыла бергеннер.

М. ДАЛАА.

ҮЕ КЕЛГЕН, А БЕЛЕТКЕЛ КАНДЫГЫЛ?

Арыскан салбырның механизаторлары часкы хову ажылынга белеткелди организастыг чорудуп турар. Септелгеде 10 кижи доктаамал хаара туттунган, оларның аразында Сергей Сотпа, Кыргыс Кызыл-оол, Доңгак Уйнук-оол ышкаш, айыткан хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турарларны демдеглээри чоптуг. Маңаа холбаштыр салбырның трактор-хову бригадазының бригадири коммунист А. Чомуужуктуң чугаалааны болза:

— Тракторлар болгаш көдээ ажыл-агый машиналары септээр ажыл эгелээнден бээр «ДТ-75» маркалыг — 3, «Беларусь» — 2 тракторну, 5 сеялканы, 6 андазынны, 56 илиирни септеп дооскан. Ажылдың организастыы багай эвес, алган хүлээлгениң күүселдези, бүдүрер продукцияның эки шынары дээш кижи бүрүзү чүткүлдүг ажылдап турар.

«Сельхозтехника» каттыжыышкынының Шагаан-Арыг салбыры болгаш «УТКА 25 чылы» совхоз артык кезектер-биле четче хандырбайн турарындан септелге саадаар, ооң графиги үзүктелир, ажылга шаптыктаар байдалдарны бригадир хомудап чугаалаан. Шиитпирлеттинмээн чөгенчиг айтырыг азы хандыртыпмаан бичии артык кезек ужурунда чедир кылдынмаан азы эптеттинмээн тракторлар, көдээ ажыл-агыйның өске-даа кожулда машиналары ол бригадада хой.

Арысканның ол ийиги трактор-хову бригадазынга 10 — «ДТ-75», 9 — «Беларусь» трактор ажылдаар. 11 сеялка, 130 илиир херек, а белеткен алган амгы техника ол негелдеге ыракта четпес. Часкы хову ажылының эгелээр үези чоокшулап келген, а аңаа белеткел хожудап турар, олче кичээнгей салыры чугула.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Улуг-Хем район.

ЧАРЫШТЫГ ИЙИ СОВХОЗТА

Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозу-биле Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозу аразында социалистиг чарыштыг. Эрткен чылын алган хүлээлгелериниң түңнелин ийи ажыл-агыйның төлээлери чугаалажып көрген.

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар хүлээлгелерин «Тээли» совхозтуң ажыл-ишчилери чедиишкинниг күүсеткен. Күрүнеге эът, дүк, сүт садарының чыл планнарын ажыр боттандырган. «Барлык» совхозтуң көргүзүглери хүлээлгеде көрдүнгенинге ыракта четпээн. Ынчангаш чарышка 1971 чылда «Тээли» совхозу тиилээн.

Планда болгаш хүлээлгеде айыткан мал, чер ажылын хөгжүдеринче угланган чамдык көргүзүглериниң күүсеттинмейн барганының чылдагаанларын ийи тала илередип, тоску беш чылдың ийиги чылында ону болдурбазының талазы-биле ап чорудар хемчеглерин чугаалашкан.

Ийи совхозтуң төлээлери 1972 чылда социалистиг чарышты СЭКП ТК-ның доктаалының негелделеринге дүүштүр организастаарын дугурушкан. Чарыштың түңнелин чылда ийи удаа үндүрерин доктааткан.

Х. БИЧЕ-ООЛ.

ӨДЕК ТӨГҮҮШКҮНҮ

«Х Улуг хурал» колхозтуң ногаа бригадазының кежигүннери 15 кижи. Олар бригадир Х. Дүшкүн-оолдуң удуртулгазы-биле ногаа тарыыр шөлдерже өдекти төп эгелээн. Амдыызында 250 тонна өдекти шөлдерже төккен. Өдек төгүүшкүнү ам-даа үргүлчүлеп турар.

Бригаданың кежигүннери огород кажаазы септээр, чыраа кезер ажылды база чорудуп турар. Херээженнер Ф. Допчаа, Д. Каранмай, А. Шагдыр, А. Чүльдүмей олар ажыл нормазын 120—140 хуу күүседип, мурнакчы ажылдап турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Улуг-Хем район.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың септелге-механика цегиниң Хүндүлел самбыразында, БО ЧУРУКТА, Кек-Карак Маадыр-оолович Күжүгеттиң чуруун база асканын көөр бис. Ол бо бүдүрүлгениң хоочун токары-дыр. Ооң белеткеп үндүрген кезектериниң шынары бедик. Эш Күжүгет хүнде кылыр үлүүн хүннүң-не 145—150 хуу чедир күүседип турар.

Ю. КОСАРЬКОВТУҢ фотозу.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп комитединге ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге

«Луна-20» автоматтыг станцияны тургузарынга, салын үндүреринге болгаш ооң ужудуушкунун боттандырарынга киришкен эртемденнер, конструкторлар, инженерлер, техниктер болгаш ажылчыннар, бистер, Айда чедери берге материк черге автоматтыг аппаратты хондурарының, Ай довураан орүмнээриниң болгаш Совет Эвилелинде айыттынган черинге ону чедирип келириниң эртем-техниктиг нарын сорулгазы чедиишкинниг шиитпирлеттингенин СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге илеткеп тур бис.

Чер — Ай аразының оруунга, селеноцентриктиг орбитага «Луна-20» станцияның ужудуушкунунуң бүгү үе-чадаларында Айның төлевилеттинген районунга станцияны чымчаа-биле хондурары, Ай довурааның хевирлерин орүмнээрин болгаш ап алырын боттандырары, Айдан космос ракетазының ужудуп үнери, Черже ооң ужудуушкуну, дедир эзп келиишкин аппарадын Черге хондурары — станцияның аппаратуразы болгаш системалары, команда-хемчээшкин болгаш дилеп тывар комплекстер херекселдери тода болгаш идегелдиг ажылдаан.

«Луна-20» станцияның ужудуушкун программазын чедиишкинниг боттандырганы космос делгемин шинчилээринге болгаш Ай кырындан база Хүн системазының планеталарындан эртем информациязын алырынга автоматтыг аппараттарның улуг аргаларлыын база дагын бадыткаан.

Бистиң улузувустуң болгаш бүгү кижи төрелгетепниң чаагай чоруунга таарыштыр космос делгемин шинчилээринге болгаш шиңгээдип алырынга совет космос техникаазының чаа үлегер-хевирлерин тургузар талазы-биле партияның база чазактың онаалгаларын күүседиринге бистиң бүгү күжүвүстү болгаш билиивисти бээривисти Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет чазакка болгаш бүгү совет улуска бүзүредип тур бис.

Тоску беш чылда совет эртем

Академияның ниити хуралы

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының чыл бүрү эртер ниити хуралы Москваның эртемденнер бажыңында ажылдап эгелээн. Шинчилекчилерниң, амгы үениң эртем-техниктиг депшилгезиниң чогаадыкчы тургузукчуларының хөй санныг коллективтерин төлээлээн шылгарангай совет эртемденнер ында киржип турар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының оралакчы президентизи академик **М. Д. Миллионщиков** эге сөзү-биле хуралды ажыткан. Беш чыл планының сорулгаларын боттандырарынга аажок улуг роль эртемге онаажыр апаар, чүге дээрге улус ажыл-агыйының адырларын дүрген көдүрериниң улам ыңайгы оруктарын эртем тодарадыр апаар болгай деп, эртемден онзалап демдеглээн.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының эртемденнери эрткен чылын чурттуң көдээ ажыл-агыйын чоокку 10—15 чылдарда улам ыңай көдүрер дугайында эртем талазы-биле үндезилелдиг сүмелерни ажылдап кылган, улус ажыл-агыйынга синтезтиң перспективаларының база органиктиг эвес чаа материалдарны аңаа ажыглаарының, кылымал кристаллдарның, микроэлектрониктерниң үлетпүрүн хөгжүдериниң талазы-биле ажылдарны чоруткан.

Бойдус эртемниң, техниканың болгаш ниитилел эртемнериниң ниити депшилгезин тодаргайлавышаан, билигниң инзы-бүрү адырларынга совет эртемденнериниң эң боттуг чедиишкиннерин академик онзалап көргүскен.

Космос делгемин өөренириниң болгаш шиңгээдип алырының комплекстиг планының талазы-биле шинчилелдер бистиң чуртувуска үргүлчүлээн деп, эртемден медеглээн. Орбитаның башкарылгалыг «Салют» дээр станциязын делегейге бир дугаарында чаа беш чылдың эгелинде тургускан. Айның болгаш планеталарның бойдузунун дугайында чаа чугула медээлер автоматтыг аппараттарның дузазы-биле алдынган. Космоска чырыткыланчак шенелде — Айда чедери берге даглыг черден довурак хевир-шинчилерин «Луна-20» станцияның Черге чедирип келири чап-чаа чедиишкинниг боттанган.

Ядролуг физиканың талазынга чамдык улуг түңнелдер чедип алдынган. Молекулярлыг биологияның болгаш биохимияның талазы-биле шинчилелдер улам ыңай калбарын хөгжээн. Чурттуң көдээ ажыл-агыйынга бедик дүжүттүг культураларны нептереткен.

Ниитилел эртемнеринде чедип алдынган эки түңнелдерни демдеглээш, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга уткуштур хөй национал Совет күрүнениң төөгүзүнүн, бистиң чуртувустуң хоорайларының болгаш суурларының төөгүзүнүң талазы-биле эртем ажылдарын белеткээн деп, илеткелчи айыткан.

Эртемниң кол угланыышкыннарынга юбилейлиг чылда эртем ажылдакчылары чаа-чаа түңнелдерни чедип алыр дээрзин академик М. Д. Миллионщиков айытпышаан, беш чылдың бирги чылының түңнелдери партияның XXIV съездизиниң шиитпирлери амыдыралда чедиишкинниг боттанын турарын херечилеп турар деп демдеглээн.

1971 чылда бойдус болгаш ниитилел эртемнериниң эң чугула чедиишкиннериниң дугайында ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү **Г. К. Скрябин** илеткел кылган.

Хурал дүүн бодунун ажылын уламчылаан. (СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ДУЗАЛАЖЫЛГА

«Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында чугаалап турары болза: «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинге боттарының сырый каттыжыышкынының кайы хире байлак үре-түңнелдерни берип турарын, ол сырый каттыжыышкын келир үеде кайы хире калбак аргаларны ажыдып турарын хөй чылдардагы амыдыралчы дуржулгазындан чурттуң бүгү улустары бүзүреп көрген.

Материалдыг хөреңгилерни болгаш күжениишкиннерни мөөңнээни, совет улустарның бот-боттарынга ак сеткилдиг дузалажылгазы бүгү республикаларга бедик сайзыралдыг үлетпүрнү болгаш механизастаан улуг көдээ ажыл-агыйны тургузар арганы берген».

СЭТА-ның корреспондентилериниң чурттуң янзы-бүрү районнарындан чорудуп турар дыңнадыглары ооң бүзүрелдиг бадыткалы болуп турар. Совет республикаларның күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын, оларның үргүлчү сырый харылзаалыының дугайын, коммунистиг тургузуушкунга демниг салыышкынының дугайын ол дыңнадыгларда чугаалап турар.

Россия

Братскиниң арга-ыяш химиктери Арменияның Масисте саазын фабриказынга, Грузияда Ингуриниң целлюлоз-саазын комбинадынга болгаш Украинада Керчиниң шил сава заводунга сава кылыр картон бээриниң ийи ай онаалгазын хуусаа бетинде күүсеткен. Скипидар кылып бээр дугайында Казахстанның Семипалатинскиден келген квартал чагыын база боттандырган.

Братскиниң ыяш үлетпүр комплекстизиниң продукциязы 200 ажыг адресче— барык бүгү-ле эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларже, Россияның он крайларынче болгаш областарынче барып турар.

Ангарада арга-ыяш химиязының кайгамчык улуг бүдүрүлгезин бистиң хөй националдыг Төрээн чуртувус тудуп тургузуп турар. Улуг бүдүрүлге комплекстизиниң ажылдап база тудуп турар заводтарынга болгаш цехтеринге ажыглаар машиналарны болгаш механизмнерни, дериглерни болгаш тудуг материалдарын үш чүс чыгам бүдүрүлге чорудуп берип турар.

Украина боже трансформаторларны, Грузия—автомашиналарны, Казахстан—кабельди, Узбекистан—будуктарны, Эстония — электродериглерни чорудуп турар болгай.

Бистиң чуртувустуң 43 националдарының төлээлекчилери Братск комплекстизинде бир демниг найыралчы ёзу-биле ажылдап турар.

М. СОВЕНКО.

Братск.

Латвия

Латвияның суук одаар чүүл сөөртүр флодунга бо чылын баштай немешкен судно болза «Эижен Берг» дээр танкер болган. Латви революсчу, балтийжи матрос, Бакунуң 26 комиссарларының бирээзи ол кижиниң ады-биле адаан ол судно 16 муң тонна ажыг суук одаар чүүлду сөөртүп шыдаар.

— Республиканың флодунуң хөгжүлдези бистиң чуртувустуң улустарының акы-дуңма найыралының болгаш дузалажылгазының чырыткыланчак үлегери болган, бистиң флодувус Совет эрге-чагырганың чылдарында Европага ёзулуг амгы үенни болу берген—деп, Латвияның далай пароходствозунуң начальниги Ю. Авот демдеглээн.

50 чылдарда Кара далай биле Балтийниң пароходство черлериниң элээн каш судноларын биске дамчыдып берген. А сөөлгү чылдарда чурттуң верфилеринде бистиң республикавыска бээри-биле океан танкерлерин тудуп турар. Тоску беш чылда латви флоттуң чүък саарылгазы бүдүн чартык катап көвүдээр.

Д. ГЕФТЕР.

Рига.

Киргизия

Киргизияның эртемденнериниң төлевилелдерин ёзугаар чогаадып тургускан «БСБ-1» дээр өрүмнээр станокту болгаш чүък чүдүрер биче хемчээлдиг машинаны Хайдарканның мөңгүн-суунуң комбинадында нептереткен. Ам ажылдап турар ындыг агрегаттардан олар дыка бүдүрүкчүлүг.

Бедик бүдүрүкчүлүг техниканы дүрген нептередип, ону эки ажыглаарда оларга чурттуң хөй-хөй эртемденнери-биле бүдүрүлгениң дагжыларының болгаш металлургтарының ажыл-ишчи харылзажылгалары дузалап турар. Чүгле эрткен беш чылда безин бо комбинатка чээрби чыгам чаа техника көстүп келген. Ындыг техниканың аразында Кривой Рогтуң «Гипрорудмаш» институдунуң эптеп кылганы, өрүмнээшкин талазы-биле ховар дээн станок база бар. Ол агрегатты ажыглаан соонда өрүмнекчилериниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүү ийи катап улгаткан.

Өрүмнээшкиннин улуг күчүлүг «СБКМ-2» дээр машиналарын бир-ле дугаарында шиңгээдип алган. Казахстанның эртемденнери-биле демнежип алгаш, Киргизияның металлургтары сурьма-мөңгүн-суунун концентраттарын кургадырының аэрозольдуг аргазын чуртка бир-ле дугаарында нептереткен.

Чер адаанга ажылдар фронтузун айда ийи километр чедирер арганы комбинаттың өрүмнекчилеринге эртемденнериниң дузазы берген. Металлургияда-даа бүгү бүдүрүлге ажылдарын бүрүн механизастаан.

Киргиз ССР-ниң Хайдаркан.

А. ПЕТРОВ.

Украина

Донецкиниң Ленин аттыг металлургия заводунуң чүс чылынын байырлалынга Руставиниң кан эзилдирикчилериниң төлээлери киришкен. Грузиядан аалчыларның аразынга алдаржаан металлург Вано Метревели келген, ол кижи чээрби беш чыл мурнунда Донецкиниң мастери Николай Бычковтан кээп өөренип алган.

Дайын соондагы чылдарда Кураның эриинге металлургия заводунуң тудуу калбарганда, Украинаның болгаш Грузияның оттуг профессиязының ажылчыннарының найыралы төрүттүнген. Акы-дуңма республика ынчан Донбассче ийи муң ажыг оолдарын чоруткан. Домнажыларның, кан эзилдирикчилериниң, прокатчиктерниң мергежилин олар аңаа шиңгээдип алган. Ам оларның чедиишкиннери украин металлургтарны өөртүп турар.

Руставиниң, Донецкиниң болгаш Енакиевонуң металлургия заводтарының коллективтериниң аразында чаңчыл болу берген чарыш хөй чылдар мурнунда эгелээн болгаш бүдүрүлге мастерлери чылда ийи удаа ужуражып, дуржулгазын солчуп турар.

Донецк.

А. ЛЕЙКИН.

БАШТАЙГЫ АЙЛАРДАН ЭГЕЛЭЭР

Ыраккы Мөңгүн-Тайганың ажыл-ишчилерин бүгү чурттаазы ышкаш, «ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы чаачаа политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнче хайныктырып үндүрген. Ол төөгүлүг улуг документини өөренип танышкаш, районнуң малчыннары чаа бедиткен хүлээлгелерни ап, боттарының эрес-шудургу күш-ажылы-биле Төрээн чуртун алдаржыдарынга долу шиитпирлиин илергейлеп турар.

Районнуң партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары малдың баш санын өстүрериниң планын бүгү чүзүн аайы-биле күүседиринче, ооң продуктулуун бедидеринче кичээнгейни күштелдирген. Ылангыя малдың семиртилгезин шын организастап тургаш, күрүнеге садар малдың ортумак дириг деңзизин бир баш сарлыкты 210 кг, шээр малды 40 кг, чылгыны 300 кг чедирер сорулганы салган. Ол ышкаш колхозчулар төрүүр 100 баш малга онааштыр 90 анай, хураганны, 90 бызааны, 85 кулунну менди доруктуруп алырын хүлээнген. Моон ап көөрге сорулга болгаш харыысалга улуг.

Тоску беш чылдың ийиги чылының баштайгы айларында бистиң районнуң ажыл-ишчилери мал кыштаглаашкынын хүр чаагай чорударының, чаш малды менди чаагай доруктурарының хемчеглерин ап турар. Мал төрүүр коданнарда малчыннарның ажылын кичээнгейниң төвүнге тургузуп, оларже сиген, концентраттыг болгаш минералдыг чемнерни чедирген. Суг сөөртүр машиналарны, тракторларны девискээр аайы-биле коданнарда быжыглап тургускан. Мал оолдаашкыны түлүктеп турар коданнарда сакманщиктерни четчелеп тургускан, хою ам түлүктеп төрүүр коданнарга чорудар сакманщиктерни белеткээн. Оларны белеткеп, коданнарже чорударынга колхозтарда комсомол эге организациялары улуг рольду ойнап турар.

Районнуң колхозтарында 12922 хой төрээн, оон 12869 хураганнарны менди доруктуруп алган. «Малчын» колхозта 10097 хой төрээн, оон 10044 хураган алдынган. «Мөген-Бүрен» колхозта төрээн 2825 хойдан 2825 хураганны доруктурган.

«Малчын» колхозтуң ийиги хойжу бригадазы (бригадири СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү С. Кара-оол, ында партия эге организациязының секретары К. Борарган) 8035 төрүүр хоюндан 5267 хой төрээн оон 5267 хураганны менди доруктургаш, хойжу бригадаларның аразында калбарган социалистиг чарыштың бирги черинде чоруп турар. Ол ышкаш «Малчын» колхозтуң бирги хойжу бригадазы (бригадири коммунист Ш. Намы, партия эге организациязының секретары, ветфельдшер Д. Ооржак) база багай эвес көргүзүгнү чедип ап турар.

Хойжулар калбарган социалистиг чарышка бедиткен хүлээлгелерни алгаш, бо хүннерде эки түңнелдерни чедип ап эгелээн. «Малчын» колхозта Б. Очур, Р. Иргит, Д. Салчак, К. Айыыр, Д. Биче-оол, А. Серен, С. Хунан-Кара олар ам безин төрүүр 100 хойга онааштыр 76-дан 85 чедир хураганны камгалап алган. Районнуң хойжуларындан ол-ла колхозта ийиги хойжу бригаданың хойжузу И. Даржаа төрүүр 100 хойдан ам безин 100 хураганны алганын күзел ханыышкын-биле демдеглээр херек.

Бо чижектер болза малчыннар онаашкан ажылынга ботхарыысалгазын бедидип, тоску беш чылдың планныг сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш карак кызыл ажылдап турарын херечилеп турар.

Планныг сорулгаларны күүседири дээрге чылдың баштайгы айларындан эгелээр болгай. Бир эвес маңаа холбаштыр алыр болза, бисте четпестер база бар. Чамдык малчыннарның талазындан хойнуң ажаалдазын баксыратканындан, тускай эртемниглерниң талазындан четпес хемчеглер алганындан хураганнар өлүр, хойлар ара салыр чоруктар бар. Ооң ужурундан хой төрүүрүнүң баштайгы айларында ниитизи-биле район 300 ажыг хураганны чедир албаан. «Малчын» колхоз (даргазы Б. Кошкар-оол, кол зоотехник Д. Онзал, малдың кол эмчизи И. Пинов) мал төлү камгалап алырынга хөй чидириглиг болган. Колхоз баштаар чери, ында көдээ ажыл-агыйның кол тускай эртемниглери оон чогуур түңнелди кылыр, четпестерни болдурбас дээш шудургу ажылдаар ужурлуг.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын чонга ханызы-биле таныштырып тургаш, чарышты улам калбартпышаан, ажыл-ишчилериниң күжүн мобилизастап тургаш, ол улуг юбилейни төлептиг уткууру, беш чыл планының ийиги чылының планныг сорулгаларын күүседири — бистиң эң чугула сорулгавыс болур.

Д. КУУЛАР,
СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң инструктору.

Советтер болгаш амыдырал

ДОКТААМАЛ КОМИССИЯЛАР

Районнуң партия органнарының удуртулгазы-биле хөй-ниитиге даянгаш, бистиң районнуң Советтери ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлеп турар. Советтерниң ажыл-чорудулгазынга масса чонну киирштирери идепкейжээн. Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге эрткен чылын болган соңгулдалар соонда районнуң чер-чер Советтериниң 49 доктаамал комиссиязы хоойлу ёзугаар тургустунган. Оларның составында 211 депутат болгаш 98 активчи хаара туттунган. Боттарының ажыл планнарын тургузуп, хуралдарынга чугула айтырыгларны чугаалажып турар.

Ажылчы чоннар депутаттарының район, хоорай, көдээ, суур Советтериниң күүскомнары доктаамал комиссияларның ажылын башкарып, сессияларга илеткелдерин, отчёттарын дыңнап турар. Сессияларга, күүском хуралдарынга айтырыглар белеткээринге оларны үргүлчү киириштирип келген. Район Совединиң садыг болгаш хөй-ниитиниң чемненилгезиниң, кадык камгалал болгаш социал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиялары (даргалары П. Баир, Т. Куулар) комиссияларның хуралдарын чыылдырып, районда садыг, хөй-ниитиниң чемненилгезиниң, кадык камгалалының айтырыгларын чугаалажып, хыналдаларны кылган. Илерээн четпестерни эдер талазы-биле боттарының санал-опалдарын хамаарышкан черлерге олар киирер. Садыг, хөй-ниитиниң чемненилгезиниң талазы-биле доктаамал комиссия Кызыл-Мажалык суурда чамдык магазиннерге хыналданы кылгаш, түңнелин боттарының хуралдарынга чугаалашкан. Ол ышкаш Ак-Довурак хоорай Совединиң аныяктар херээниң талазы-биле доктаамал комиссиязының (даргазы А. Чернов) ажылында чамдык эки талаларны көргүзүп болур. Бо комиссия хуралын ийи ай болгаш бир катап эрттирип, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң айтырыгларын чугаалажып турар. Ук комиссия хоорайның комсомол комитеди-биле кады аныяктар ортузунга кылып чорудар хемчеглерни ажылдап кылган.

Чоокта чаа район Совединиң болгаш Кызыл-Мажалык суур Совединиң доктаамал комиссияларының даргаларының семинарларын ол Советтерниң күүскомнары организастаан. Аңаа доктаамал комиссиялар дугайында дүрүмнер-биле танышкан. Комиссияларының канчаар ажылдап турарының дугайында дуржулга солчулгазын эрттиргилээн. Ындыг семинарларны моон соңгаардаа организастаарын Ак-Довурак хоорай болгаш районнуң чамдык көдээ Советтери планнагылаан.

Советтерниң доктаамал комиссиялары ажыл-агыйны удуртуп, четпестерни илередиринге, планныг онаалгаларны күүседиринге чугула салдарлыг күш болур. Ылаңгыя Хөнделең көдээ Советтиң көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязы (даргазы Т. Ооржак) сессияларга илеткелдерни кылып, четпестерни чайладыр талазы-биле идепкейлиг ажылдап келген. «Барлык» совхозтуң Хөнделең салбыры 1971 ажыл-агый чылында чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Ол комиссияның аңаа киирген үлүү база бар. Салбыр шээр малды өстүрериниң планын 102 хуу, мыйыстыг бода малдыын 101 хуу күүсеткен.

Чамдык ажылдар-биле чергелештир районда чер-чер Советтериниң доктаамал комиссиялары-биле ажылында четпестер, кылза чогуур чүүлдер хой. Доктаамал комиссияларның, активтерниң ролюн бедидип, Советтерниң ажыл-чорудулгазынга оларны киириштирери, Советтерниң күүскомнарының талазындан оларга хүн бүрү дуза көргүзерин экижидери чугула. Бистиң ажылывыстың кол угланыышкыны шак-ла ындыг.

М. ХЕРТЕК,
ажылчы чоннар депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүскомунуң секретары.

ТОЖУ ЧЕРНИҢ ЭРЕС-ШОВАА ИВИЖИЗИ

Иви малды ажаап өстүрери ындыг-ла белен эвес. «Тоора-Хем» совхозта Антонина Саая ол талазы-биле макталдыг.

Тоску беш чылдың ийиги чылында 3100 ивизинден 1340 анайны менди доруктурарын комсомолчу кыс хүлээнген. Ол сөзүн эзлеп шыдаар.

ЧУРУКТА: совхозтуң Совет Тыва салбырының малчыны А. СААЯ.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ЧУРУКТА: № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы КУЗЬМА АНДРЕЕВИЧ ФРОЛОВ. Эрткен чылда улус ажыл-агыйының чүъктерин чедирериниң планын ажыр күүседип, чолаачылар аразында социалистиг чарышка ийи дугаар черни алган. Тонна-километр талазы-биле даалгазын үргүлчү ажыр күүсетпишаан, 652 литр бензинни камнап алган. Эш Фролов бүдүрүлгеде коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

Бо чылдың ийи айларының дургузунда ол база-ла шалыпчы ажылдаан.

А. ЮРТАЕВТИҢ фотозу.

«Шынның» материалдарының изи-биле

ДЕПУТАТТАРНЫ КИИРИШТИРГЕН.

Бо чылдың январь 29-та үнген № 24 солунга «Шыңгыы негелделиг көөр» деп эгелиг рейд парлаттынган. Ында Чөөн-Хемчик районнуң төвү Чадаана хоорайның чамдык кудумчуларының хирлиг чударгайын, чурттакчы чоннуң суг-биле хандырылгазының четпезин болгаш хоорайда эзэн чок ыттарның көвүдээнин илереткен.

Ажылчы чоннар депутаттарының Чадаана хоорай Совединиң күүсекчи комитединиң даргазының оралакчызы Н. Кравченконуң редакцияга дыңнатканы болза:

Бистиң хоорайда чамдык четпестерни рейд бригадазы шын илереткен.

Хооркүүскомнуң февраль 8-те болган хуралынга черлик ыттарны узуткаар дугайында шиитпир хүлээп алган.

Чүүлде бижиттинген бүгү-ле четпестерни чайладыр дээш хооркүүскомнуң талазындан хемчеглерни ап турар. Ылаңгыя үрелик болгаш суу эвээш кудуктарны «Тыва тудугнуң» септелге тудуг эргелелиниң ажылдакчылары хандыр казып, септеп турар. Чунар-бажыңга турган четпестерни чайлаткан.

Кудумчу комитеттери тус-тус хамаарышкан участоктарында ажылдап эгелээн. Ол ажылда хоорай Совединиң бүгү депутаттары калбаа-биле киржип турар.

Колхозтарда отчёттар болгаш соңгулдалар

Чедиишкиннерни быжыглавышаан

Кызыл хоорай Совединиң «Тере-Хөл» колхозунуң отчёттуг хуралы болуп эрткен.

Ук ажыл-агый эрткен чылын чамдык эки көргүзүглерлиг болганын база чедир шиитпирлеттинмээн айтырыгларны колхоз даргазы эш Нурзат бодунуң илеткелинге анализтеп чугаалаан. 1971 чылда 20 муң рубльдиң арыг орулгазын алган. Мыйыстыг бода мал 1970 чылдан 247 баш хөй болган. Хой эъдиниң бир центнерин 90 рубльге бүдүрери көрдүнген турда, ону 70 рубль чедир, иви эъдиниң бир центнерин 140 рубльге планнаан турда, ооң бот-үнезин 55 рубль чедир чиигеткен.

Колхозта мурнакчыларның хүрээлеңи өскен. Хойжу эш Иван Найдың чүс хойга онааштыр 96, Долгар 92 хураганны камгалап алгаш, социалистиг чарыштың тиилекчилери болган. Бир эвес өске хойжулар база-ла ынчаар ажылдаан болза, көргүзүглер оон-даа бедик болур ийик.

Тере-Хөлге мал ажылын сайзырадып болурунуң бүгү аргалары бар дээрзин илеткелчи болгаш санал берген колхозчулар тодаргай чижектерни көргүзүп айыткан.

Эрткен чылын 270 гектар ногаан суланы тарааш, ооң гектар бүрүзүнден 60 центнер ногаан массаны алган. Оон бир центнерин бүдүреринге 3 рубль 85 көпеек чарыгдаары планнаттынган болза, херек кырында 3 рубль 40 көпеек болган. Ынчангаш мал чеми культураларының тарылгазын калбартырын колхозчулар саналдаан.

Малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер, оларны сууржудуп, эзлчеглиг ажылче шилчидер дугайында СЭКП Тыва обкомунуң IX пленумунуң шиитпирин күүседир талазы-биле чамдык ажылдарны база кылып чоруткан. Ниитизи-биле 14 малчынны суурда чурттадып, эзлчеглиг ажылче киирген. Ооң иштинден иви кадарчылары сес, чылгычылар дөрт, сарлык кадарчызы ийи.

«Тере-Хөл» колхозка мал ажылы кол черни эзлеп турар. Бо чугула адырда удуртулганың кошкаандан улуг четпестер бар болган. Эрткен чылын төрүүр чүс баш малга онааштыр 63 бызаа, 86 анай, хураган алган. Барык-ла 800 баш хире мал өлүп хораан, 500 баш малды чидирген болгаш самчыгдаан болуп турар.

Бо чорук чүнүң уржуундан болганыл дээрге, малчыннардан негелдени кошкатканы удуртулганың четпези-дир. Мал ажылында отчёт болгаш учётту багай тургускан, мал ажылынга эртемниң чаа чүүлдерин ажыглаар, ону пропагандалаар, мурнакчыларның арга-дуржулгазын нептередир ажылдарже болгаш механизацияны шиңгээдиринче кичээнгейни салбайн келген.

Балыктыг дээрге сарлык болгаш хой малдың ораны. Ында ажылдап турар малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидеринге сагыш салбайн, хойга эки шынарлыг кажааларны тутпайн келгенинден малдың хорамчалыг чоруу бар болган.

Колхозта малдың продуктулуу чавыс болуп артпышаан. Эрткен чылын бир хойдан 1,5 кг дүк алыр тургаш, 840 граммны алганын чугаалаарга-ла четчир. Ол ышкаш күрүнеге дужааган бода малдың 47 хуузу ортумактан куду деңзилиг болган. Ол чорук колхозка улуг когаралды чедирген.

Зооветеринарлыг хемчеглер сагыттынмайн турар. Хойну суггарар ажыл шуут чоруттунмайн келген. Мал ажылының тускай эртемниглери малчыннарның ажыл-амыдыралынче ханылап кирбес, оларны өөредир ажылды четпес организастап турар.

Тере-Хөлдүң девискээри мал семиртиринге, аңаа быжыг чем баазазын тургузарынга кончуг таарымчалыг чер. Мындыг турбуже, чыл санында четчир санныг чемни малга белеткеп албайн турар, малдың хорап турарының кол-ла чылдааганы ында.

Илерээн четпестерни чайладыр, колхозтуң экономиказын быжыглаар дээш, чүнү кылза чогуурул дээрзин хуралга тодараткан. Бо чылдан эгелеп Каргы, Шынаага хойну тарып боозадыр пунктуларны тургузар, мал продукциязының бот-үнезин улам-на чиигедириниң хемчеглерин алыр. Малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер төлээде, чыл санында бүдүн чартык чылга четчир мал чемин белеткеп алыр. Ону канчаар боттандырарыл? Бирээде, чер ажылының культуразын экижидер, сиген шөлдерин суггарар талазы-биле болдунар-ла ажылдарны чорудар. Ажыглаттынмайн турар шөлдерни аштап, арыглаар болгаш мал чемин белеткээрин механизастаар.

Колхозтуң мурнакчы хойжузу Иван Найдың санал бергеш, мынча дээн:

— Бистиң колхозувусту республиканың мурнакчы ажыл-агыйларының деңнелинге чедир хөгжүдүп болурунуң аргалары бар. Ол дээрге колхозчулар бистерден хамааржыр. Кижи бүрүзү бодунуң ажылынга харыысалгазын бедии-биле медереп билип, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр херек. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чылының байырлалынга алдар кылдыр 100 хойга онааштыр 97 хураганны камгалап доруктурар, бодумнуң өг-бүлемнин күжү-биле 8 тонна сигенни белеткеп алырын хүлээнип тур мен.

Ол хойжунуң саналын колхозчулар бир үн-биле деткип, боттарынга бедиткен хүлээлгелерни алганнар.

«Тере-Хөл» колхозтуң ажыл-ишчилери тоску беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш, бүгү улустуң чарыжынга киржип, 1972 чылда канчаар ажылдаарының дугайында тодаргай санчурагайны көргүскен бедиткен социалистиг хүлээлгени алган

Т. ТУНГАРОВ.

НАЦИОНАЛ ХОСТАЛГА ДЭЭШ ДЕМИСЕЛДИҢ ЧУГУЛА КЕЗЭЭ

Чоокта чаа Москвага болуп эрткен Африка, Азия чурттары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының Совет комитединиң пленуму бо чылдың январь 10—13-те Каирге болган Африка болгаш Азия улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының организациязының (ААУЭКО) V конференциязының түңнелдерин чугаалашкан. Бо талазы-биле Совет комитеттиң даргазы Мирзо Турсунзадениң илеткелин дыңнаан болгаш 10 кижи санал берген.

Илеткелдиң болгаш саналдарның кол айтырыгларын допчулап көрээли. Каирге ААУЭКО-ну үндезилеп тургускандан бээр 14 чыл чедип турар. Бо үениң дургузунда ук организация бодунуң хүрээлеңинге дешпилгелиг партияларны база массалыг организацияларны эвилелдеп каттыштырган болгаш ажыл-чорудулгазын бүгү диптерде национал база делегей организациялары-биле сырый харылзаалыг чорудуп келген. Эрткен 14 чылдар национал-хосталгалыг революцияның шиитпирлиг үе-чадазы болган, колониалдыг системаның буураанының түңнелинде 70 ажыг чурт национал хосталганы чедип алган. Кулданыг болгаш дарлалдан 1500 сая кижи хосталган. Африка болгаш Азия улустарының политиктиг хосталганы чедип алганы массаларның чогаадыкчы энергиязынга делгем орукту ажыдып, оларның политиктиг амыдыралын идепкейжиткен. Национал-хосталгалыг шимчээшкин амгы үеде делегейниң революстуг шимчээшкининиң бир кол күжү болу берген.

Делегейниң ийиги дайынынга антиимпериалистиг күштерниң тиилелгези, социалистиг системаның тургустунганы бүгү делегейниң улустарынга болгаш колонияларның чурттакчыларынга төөгү талазы-биле канчаар-даа аажок ужур-дузалыг болган. Боттарының тускай догуннаан күрүнезин тургускан улустарның төөгүзүнде империализмге удур, национал экономиканы болгаш культураны хөгжүдери болгаш социал дешпилгениң негелделеринге дүүштүр иштики чаартылгаларны чорудары дээш демиселдиң чаа үе-чадазы эгелээн.

Хосталган улустар боттарының дуржулгазынга капиталистиг эвес оруктан хөгжүп болурун бүзүреп турарлар. Оларның демисели амгы бо үеде феодал харылзааларга болгаш капиталистиг дарлалга удур угланын эгелээн. Капиталистиг эвес орукче кирген чурттар Африка болгаш Азия улустарының национал хосталга дээш демиселиниң авангарды, а революсчу-демократтыг партиялар капиталистиг эвес оруктан хөгжүлде дээш демиселдиң башкарыкчы күжү болуп турар. Политика болгаш экономика талазы-биле тускай хамаарышпас чорукту чедип алыр, даштыкы монополияларның туружун узуткаар, күрүне секторунуң үндезининге мурнакчы национал экономиканы тургузар, социал-экономиктиг харылзааларда колониалдыг артыышкыннарны узуткаар, тараачыннарның сонуургалдарынга дүүштүр аграр айтырыын шиитпирлээр, хөй-ниити амыдыралын улам демократчыдар төлээде, улус массаларны идепкейжидери, дешпилгелиг патриотчу күштерни каттыштырган эвилелди тургузары чугула болуп турар.

Хөгжүп орар чурттар-биле социалистиг чурттарның экономика, политика, шериг болгаш өске-даа тала-биле сырый кады ажылдажылгазы ук чурттарның хөгжүүрүнүң болгаш быжыгарының база бир кол магадылалы болур. Империализмге удур демиселдиң ниити сорулгаларын удуртулга болдургаш, социалистиг чурттар Африка биле Азияның хосталган аныяк чурттарынга ак сеткилдиг дузалажып турарлар. Ынчаарга хосталган чурттар бодунуң ээлчээнде империализмге удур демиселге чугула үлүг-хуузун киирип турар. Бистиң үениң революсчу күштериниң хүнбүрү өзүп орар дем-каттыштырылгазы империализмге удур бүгү күштерниң чаңгыс фронтузун тургузарынга таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Национал-хосталгалыг шимчээшкинниң мурнуку одуруунда туржуп турар Индий-Кыдаттың улустары Мурнуу-Чөөн Азияның улустарының хосталга болгаш дешпилгениң оруу-биле хөгжүүр күзелинге доктар халдадыксаан АКШ-ка баштаткан делегей империализмниң оралдажыышкынарын ойтур шаап келген. Араб хосталгалыг шимчээшкин база ооң мурнакчы отрядтарының бирээзи — палестин революция антиимпериалистиг демиселге көскү черни эзлеп. Чоокку-Чөөн чүкте болгаш Африкада болуушкуннарга дээштиг салдарын чедирип турар. Анголаның, Мозамбиктиң, Гвинеяның (Бисаунуң), Намибияның болгаш Зимбабвениң улустары португал эжелекчилерге база эжелекчи, расисчи ёзу-чурумга удур боо-чепсектиг демиселди чорудуп турар.

Колониализмге өлүмнүг согуушкуннарны таварыштырган-даа болза, ам-даа Мурнуу Африкада, Оожум, Индий база Атлант океаннарда ортулуктарда 35 сая кижи кул байдалда турар чорук делегейде дүшкүүрлүг байдалдың үндезиннериниң бирээзи болуп турар.

Империализмниң неоколониализм деп адаар политиказы биеэги эргижирээн оък-боо дөгээр, хосталга дээш демиселди күш-биле базар, национал-хосталгалыг шимчээшкинни иштинден кошкадыр база хөгжүп орар чурттарга экономиктиг ыйыдыышкынны дөгээр арга-биле дүгжүп турар. АКШ, ГФР, Франция база Англия бо талазы-биле бар-ла шаан үндүрүп, расисчи, эжелекчи ёзу-чурумнарны деткип, сөөк-язы, аймак-төрел ылгаар чорукту чүшкүрүп, кожа-хелбээ ха-дуңма улустарны адаанналтырып, социалистиг чурттарның ак сеткилдиг дузаламчызының алыс утказын хажыды нүгүлдеп тургаш, боттарының монополияларының Африканың, Азияның экономиказынга тергиделин күштелдирерин оралдажып турар. Олар моон эрткеш политиктиг үүлгедигни ажыглап, саттыныкчы чагырыкчыларны эрге-чагыргага олуртуп, хосталга, тайбың база социализм дээш туржуп турар демиселчилерниң одургларын буза шаварын оралдажып турарлар.

Бешки Каир конференциязындан дараазында кол сорулгаларны чоокку чылдарда боттандырары чугула деп санаан.

Вьетнам, Лаос база Камбоджаның улустарының америк агрессияга удур чөптүг демиселин камгалавышаан, араатанзыг бомбалаашкынны база өске-даа шериг хөделиишкиннерин соксадыр, Камбоджа национал эптиң чазаан АКШ-тың хүлээн көөрүн болгаш даштыкы шериглерни бүрүнү-биле үндүрерин чедип алыр.

Даштыкыдан киржилге чокка, демократтыг, тайбың ёзу-биле көрей улустуң чаңгыс өг-бүлеге катап каттыжар аргазын деткиир.

Айыыл чок чорук база Окинаваны эгидип бээр дугайында япон улустуң негелдезин долузу-биле деткиир.

Израиль агрессорларга удур демисежин турар улустарны деткип, араб девискээрге Израильдиң эжелекчи чүткүлдерин буруу-шаап тургаш, 1967 чылда эжелеткен девискээрлерден израиль шериглерни үндүрерин, араб улустарның тускай догуннаан байдалын хүндүлээрин, араб-палестин улустуң хоойлу ёзугаар эргелерин магадылаарын чедип алган шагда Чоокку-Чөөн чүкке чөптүг быжыг тайбың тургустунуп болур.

Конференция араб чаңгыс эптиң өзээ, империализмге база сионизмге удур быжыг фронт болуп турар Араб республикаларның федерациязынга, португал агрессорларны ашкан Гвинеяның чонунга байыр чедирген.

Анголаның, Мозамбиктиң, Гвинеяның (Бисаунуң), Зеленый Мыс ортулуктарның, Мурнуу Африканың, Зимбабвениң болгаш Намибияның улустарын моон-даа соңгаар политика база материал талазы-биле деткиир, неоколониализм болгаш ооң бүгү илерээшкиннери-биле демиселди күштелдирери бо үениң чугула сорулгазы, бүгү антиимпериалистиг демиселчилерниң, эп-сеткил каттыштырылгазының бүгү киржикчилериниң бирги эзлчегде күүседир хүлээлгези деп конференция демдеглээн.

1971 чылдың октябрь 18-20-де болган хуралга Чөөн болгаш Төп Африка күрүнелериниң баштыңчыларының хүлээп алганы могадиш декларациязын долузу-биле деткивишаан, ол болза Африка-Азия улустарының демиселинге үнелиг салыышкын деп санаан. Конференцияның киржикчилери делегейде дүшкүүрлүг байдалды кошкадырынче, тайбың догуннаашкынның принциптерин деткиринче, чепсеглениишкинни бүгүнити болгаш долу дүжүрерин чедип алырынче, экономика, садыг, эртем болгаш культура талазы-биле улустар аразында харылзааны хөгжүдеринче угланган делегейниң хөй-ниитизиниң күжениишкиннерин долузу-биле деткээн. Африка база Азия чурттары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының бүгү киржикчилери антиимпериалистиг фронтунуң чаңгыс эвин быжыглаар дээш демисежир хүлээлгелиг. Конференция Европаның айыыл чок чоруу дээш, Европага, Азияга база делегейниң өске-даа диптеринге айыыл чок чорукту коллективтиг камгалаарының чаңгыс аай системазын тургузар дээш калбарган шимчээшкинни деткээн.

Африка, Азия болгаш Латин Американың антиимпериалистиг күштериниң тудуш чаңгыс эвин база сырый каттыжыышкынын чедип алыр төлээде, Африка-Азия эп-сеткил каттыштырылгазы дээш шимчээшкинни организас-политика талазы-биле быжыглаар, дешпилгелиг антиимпериалистиг партияларны болгаш хөй-ниити организацияларын ук шимчээшкинниң одургларынга хаара тудар, бүгү делегейниң демократтыг шимчээшкиннери-биле харылзааларны алгыдып, кады хөделир сорулгаларны конференция салган.

Каир конференциязынга 1969 чылда Алма-Атага эрткен национал айтырыг талазы-биле делегей симпозиумун, 1971 чылда Моол Арат Республиканың 50 чыл оюн таварыштыр моол улустуң капиталистиг эвес оруктан хөгжүлдезиниң дуржулгазын Африка база Азия чурттарынга калбаа-биле суртаалдан нептереткениниң ужур-дузазын онзалап демдеглээн.

1972 чылдың августа Моол Арат Республикага эрттирер деп турар Африканың болгаш Азияның херээженнериниң конференциязын өөрүшкү-биле деткип турар.

Африка база Азия чурттарының төлээлекчилеринге бистиң чуртувусту таныштырары улуг ужур-дузалыг дээрзин барымдаалааш, ССРЭ-ниң 50 чыл оюн таварыштыр бир совет республикага делегей симпозиумун эрттирер деп Совет комитет шиитпирлээн.

Бешки Каир конференциязы хосталга дээш демиселди чорудуп турар улустарның ёзулуг талалакчызы, өңнүү кымыл дээрзин тодаргай көргүскен болгаш Совет Эвилелинге баштаткан социалистиг чурттарның ат-алдарын Африка-Азия улустарының мурнунга бедиткен. Совет Эвилелиниң Чоокку-Чөөн чүкке, Индий-Кыдатка дайын одаан өжүрер дээш, быжыг тайбың дээш демисели база маадырлыг вьетнам улуска дузаламчызы, Египет Араб республика база Индия-биле ооң чарган керээлери бедик үнелелди алган. Ол ындыг болбас аргажок. Египет Араб республика-биле чарган керээге америк империализмниң өнчүк-чөңгээлиг чүткүлдерин сойгалаары-биле чергелештир, совет күрүнеге удур хоралыг суртаал салыр чорукту буруу шапкан болгай. Чогуур ойшаанда деткимче алган ужурунда Индияга даянган Бенгалияның патриотчу күштери Пакистанның эзергек халдакчыларын ойтур шапкан, Бангладеш деп күрүне тургустунган болгай.

Совет комитеттиң пленуму Каир конференциязының шиитпирлерин бүрүнү-биле чүүлдүгзүнүп көрген. Совет улустуң амыдыралынга боттанган эртемниг коммунизмниң теориязы Африка-Азия улустарының келир үезин тодарадып турар чүве төлээде, совет кижилер интернационализмниң ленинчи принциптерин хажык чокка боттандырбышаан, национал хосталга, тайбың, демократия база социал дешпилге дээш империализмге удур туржуп турар улустарның чөптүг демиселин деткип-даа келген, моон ыңай-даа деткиир деп бүзүрелин пленум илереткен.

Х. АНЧИМА,
Азия болгаш Африканың эп-сеткил каттыштырылгазының Совет комитединиң кежигүнү, совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының даргазы.

ШЫННЫҢ ПОЧТАЗЫНДАН

Аалчылар концерти

Самагалдайның Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл болгүмүнүң ойнакчыларындан кезек кижи чоокта чаа «Ак-Эрик» колхозка аалдап келгеш, солун программалыг концертти суурнуң чурттакчыларынга көргүскен. Бот-тывынгыр артистерни ВЛКСМ-ниң Тес-Хем райкомунуң бирги секретары Энзинмаа Хүлер-ооловна Намзал баштан чораан.

Концертти эгелээриниң мурнунда делегей байдалының дугайында лекцияны ВЛКСМ райкомунуң ийиги секретары Нурсат кылган. Клубка чыылган чон лекцияны кичээнгейлиг дыңнаан, лекторга айтырыглар салгаш, тайылбырлыг харыыны алган.

«Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп хөйнүң ырыбиле концертти эгелээн. Боттывынгыр артистер онаглыг номерлерин мергежилдиг күүседип турганнар. «Кадарчыга», «Ийи-Талым» деп ырларны К. Кодур-оол эки күүсеткеш барган. ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары Э. Намзал сценага үнүп келирге залда чон адыш часкаашкыны-биле уткаан. «Угбамга» деп ырыны ол ырлап доозуптарга, көрүкчүлер катап ырлаарын дилээрге, катап күүседир ужурга таварышкан. «Авамга», «Дамырак» деп ырларны Валентина Донгак, «Арифметика» деп ырыны Клара Луду мергежилдиг күүсеткеннер. Клара Саттың болгаш өске-даа артистерниң күүсеткилээн номерлери дыка солун болган. Концерт солун, бедик шынарлыг эрткен.

Самагалдайның Культура бажыңының бот-тывынгыр коллективи улам-на чедиишкинниг болурун күзеп, биске аалдап кээп, боттарының талантыларын көргүзүп турарын дилээн бис.

Б.-У. КЫРГЫС.

* * *

Механик

Өвүр районнуң Солчур суурунда клубта турум кинонуң механиги Дээрбек Монгуш «Коммунизмче орук» колхозтуң ажыл-ишчилеринге, суурда албан черлериниң ажылдакчыларынга кино көргүзүп турар.

Киномеханик көрүкчүлерниң санын көвүдедип тургаш, кино үндүрүлгезиниң планын күүседир дээш, тайылбыр ажылын калбартып келген. Чарлалдарны суурга ой-шаанда азып, үндүрер кинолар дугайында кыска тайылбырларны чарлалдарга бижип турар. Клубка көрүкчүлер чыглып келирге үндүрер кинозунуң тайылбырын кылып, көрүкчүлерниң айтырыгларынга тайылбырлыг харыыларны берип турар.

Тоску беш чылдың ийиги чылының эрткен ийи айында планнарын ажыр күүсеткен. Январь айның планын 110 хуу, февральдың планын хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Бирги кварталда кино үндүрүлгезиниң планын беш хонук бурунгаар күүседирин механик хүлээнген ажылдап турар.

Дээрбек Монгуш Солчурнуң Культура бажыңының уран чүүл болгүмүнүң ажылында идепкейлиг киржип, бот-тывынгыр артистер-биле кады концерттерге киржип, талантызын суурнуң чурттакчыларынга бараалгадып келген.

А. ХОВАЛЫГ.

* * *

Почтачы

Чаа-Хол суурда харылзаа салбырының почтачызы Р. Гилева суурнуң чурттакчыларының доктаамал аалчызы. Үш чыл иштинде ажылчы чоннуң почтазын чедирип келген. Улуг-Хем районнуң харылзаа конторазы болгаш Чаа-Хөлдүң харылзаа салбыры Раиса Васильевнаның күш-ажылын шаңнал, мактал-биле каш удаа демдеглеп келген.

Почтачының барбазы кезээде ишкир чоруур. Солуннар, журналдар, чагаалар, телеграммалар дээш чүү чок дээр. Салбырга ээп келирде ооң барбазы база долу болур. Ажылчы чоннуң чагаа-бижиктерин, чедирилгелерин хүлээп алгаш, салбырга дужаап бээр. Чурттакчылардан солуннарга, журналдарга чагыдылгаларны хүлээп ап, чагыдылгаларының хуусааларын узадырын сагындырып чоруур. Чаа-хөлчүлер Р. Гилеваны суртаалчы почтачы дижирлер.

Д. БЕЛЕК-ООЛ.

ДЕЛЕГЕЙ ХҮННЕРДЕ

МАРН-НЫҢ 51 ЧЫЛ ОЮ

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). МАРН ТК-ның болгаш МАР-ның Министрлер Чөвүлелиниң органы «Унэн» солун Моолдуң Араттың революстуг намының 51 чыл оюнга тураскааткан мурнуку чүүлдү парлап үндүрген.

МАРН кадыг-дошкун аңгы тулчуушкуннарынга каңналган, моол улустун бүгү тиилелгелериниң болгаш чедиишкиннериниң организакчызы, сорук киирикчизи, ниитилелдиң удуртукчу күжү болуп турар деп чүүлде чугаалаан. Бодунун намының удуртулгазы-биле моол улус 1921 чылда улус революциязын боттандырган, капитализмниң чадазын дамчывайн феодализмден социализмче төөгүлүг шилчилгени боттандырган, ам социализмниң материал-техниктиг баазазын чедиишкинниг тургузуп турар.

МАРН-ның даштыкы болгаш иштики политиказы ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктарынга, тайбыңның болгаш социализмниң эрге-ажыктарынга бүрүн чагырткан болгаш марксизм-ленинизмниң тендиш дивес принциптеринге үндезилеттинген.

Социализмни тургузарының чаа-чаа сорулгаларынче чуртту баштавышаан, МАРН делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин, сырый каттыжыышкынын быжыглаары-биле, социалистиг чурттарның акы-дуңма кады ажылдажылгазын бүгү хемчег-биле быжыглаар дээш могаг чок күжениишкиннерин салып турар.

ИЗИГ БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИНИ

ГАВАНА. (СЭТА). СЭТА-ның корреспондентизинге берген интервьюзунга Кубаның Эртемнер академиязының президентизи Антонио Нуньес Хименестиң медеглээни: «Автоматтыг «Луна-20» станциянын чедиишкинниг ужудуушкуну ССРЭ-де эртемниң болгаш техниканың хөгжүлдезиниң чедип алдынган бедик деңнелин база катап көргүскен».

Автоматтыг станция космос шинчилелдеринин төөгүзүнде эн-не баштай Айның даглыг девискээринге хонуушкунну боттандырган болгаш Черге ээп кээп шыдаан дээрзин ол демдеглээн. Ындыг даалганы күүседири станцияның иштинде болгаш Чер кырында аппаратураның ажылының ылаптыының бедик деңнелин негеп турар. «Бис, куба чон, автоматтыг станцияны тургузарынга болгаш салып үндүреринге киришкен совет эртемденнерге, инженерлерге, техниктерге болгаш ажылчыннарга эн-не изиг байырывысты дамчыдып тур бис» деп, Антонио Нуньес Хименес чугаалаан.

ШИИТПИРЛИГ ТУРА-СОРУК

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнам улустун социалистиг чаалап алыышкыннарын камгалавышаан, ВДР-ниң Чепсектиг күштери боттарының дайынчы беленин бедидерин үргүлчүлеп турар.

Вьетнам улус армиязының дайынчылары агрессорга төлептиг ойтур шавыышкынны бээринге бүрүн шиитпирлиг. ВДР-ниң агаарының камгалакчылары амгы үенин техниказын шиңгээдип албышаан, АКШ-тың чорудуп турар агаар дайынының чылдарының дургузунда 3.440 америк самолётту дүжүр аткан болгаш бо үеде боттарының дайынчы беленин сайзырангайжыдарын үргүлчүлеп турар.

Бо хүннерде республиканың хоорайларында болгаш можуларында мун-мун эки турачылар армияга кирип турар.

Республиканың камгаланыр аргазын быжыглаар талазы-биле күжениишкинниг ажылдын дугайында дыңнадыглар Виньлинь зоназындан, Куангбинь, Тханьхоа, Нгеан можулардан болгаш ВДР-ниң өске-даа районнарындан кээп турар.

«Нян зан» солуннун демдеглээни-биле алырга, ВДР-ниң Чепсектиг күштери болгаш улузу америк агрессорларның кандыг-даа дайын авантюраларынга моон соңгаар-даа шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бээринге белен.

База бир сойгалаашкын

ТОКИО. (СЭТА). 1960—1963 чылдарда Американың Каттышкан Штаттары Японияже ядролуг чепсекти сөөртүп киирип турган деп, АКШ-тың шериг-агаар күштериниң сержантызы чораан, ол өлүм чедирер чүъктерни Японияже сөөртүп киирерinге киржип турган Эл. Хаберг медеглээн. Ол үеде америк шериг транспорт ужар чүүлүнүн «С-124» самолёттарының борт-механиги турган Хаберг Маккорд ужар чүүл баазазындан (Вашингтон штат) Иокота, Мисава, Кадэна (Окинава) болгаш өске-даа америк шериг-агаар баазаларынче ядролуг чепсекти сөөртүр талазы-биле үжен удаа ужуткан мен деп чугаалаан.

Ам Хаберг ядролуг чепсекти хоруур дээш үнүүшкүннерге киржири-биле Японияда чеде берген.

ЧАА ҮҮЛГЕДИГ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Израиль дайынзырактар кожазы Сирия болгаш Ливан араб чурттарга удур чепсектиг агрессиязын март 1-ниң дүнезинде катап эгелээн.

Израиль шериг самолёттары кызыгаардан 8—12 километр хире ырак турар сирий черде чурттакчылыг элээн каш суурларны араатанзыг ёзу-биле бомбалаан. Сирияның агаардан халдаашкынга удур камгалалының үгер-бооларының күштүг адыышкыны бомбалаарын соксадырынче болгаш дезип чоруурунче израиль дайынзырактарны албадаан. Израиль артиллерия Голан бедиктерниң мурнуу девискээрлеринде сирия девискээрни база боолаан.

Израиль артиллерия Ливанның мурнуу талазында тайбың чурттакчылыг суурларны аар октары-биле база катап боолаан.

Р. НИКСОН БИЛЕ ЧЖОУ ЭНЬ-ЛАЙНЫҢ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

НЬЮ-ЙОРК (СЭТА). Президент Никсон конгресске республиканчы болгаш демократтыг партияларның удуртукчулары-биле ужурашкан болгаш Пекинге албан чоруун кылып чораанының дугайын оларга дыңнаткан деп Ак бажыңның парлалга айтырыгларының талазы-биле секретары Зиглер дыңнаткан. Р. Никсоннуң болгаш конгресстиң удуртукчуларының аразында кандыг чугааның болганын дорт чугаалаарындан Зиглер ойталаан. Президентиниң Кыдатка албан чоруун кылганының дугайында чазактың отчёдун президентиниң национал айыыл чок чорук айтырыгларының талазы-биле тускай дузалакчызы Г. Киссинджерниң Шанхайга эрттирген парлалга конференциязынга кылганы ол-ла болгай деп ол бадыткаан. Херек кырында ол дээрге чазактың отчёду эвес, а «Никсон — Чжоу Энь-лайның кады кылган дыңнадыының» допчулалы-ла болгай.

Президентиниң Кыдатче албан чоруунуң дугайында даап бодалдарны бижээн чүүлдер америк парлалгада хөйү-биле үнүп турар. «Вашингтон пост» солуннуң бижээни болза: «Никсоннуң Кыдатче, АКШ-тың күрүне секретарының дузалакчызы Гринниң Японияже, Мурнуу Көреяже болгаш Мурнуу-Чөөн Азияның чурттарынче чоруктары боттарының аразында дорт харылзаалыг. Грин болза Никсоннуң шуутла дорт элчизи болган. Президентиниң Пекинге чугаалажыышкыннарының түңнелдерин ол чурттарның чазактарынга дыңнадыры — Гринниң сорулгазы болуп турган». Ол сорулга-биле Грин Токиога премьер-министр Сато, даштыкы херектер министри Фукуда олар-биле ужурашкан. «Япон чазак кордап турганындан-даа эвээшти билип алган» деп «Вашингтон постунуң» Токиода корреспондентизи дыңнаткан.

«Дээди деңнелге чөвүлел хурал талазы-биле бодунуң Азияда эвилелчизинге американнар кандыг-бир тайылбырны бээр ужурлуг» деп Чжоу Энь-лайның Пекинге, америк корреспондентилер олуржуп турда медеглээнин «Вашингтон дейли ньюс» солун сагындырып турар. Кыдат премьерниң «Силерге ындыг-ла белен эвес болур боор» деп чугаалаанын солун парлаан. Ынчангаш «АКШ-тың Азияда эвилелчилеринге амыр-дышты Грин чедирип шыдавас деп чүвени Чжоу Энь-лай билип турган боор» деп ол-ла солун бижээн.

Араб улустарның ооң иштинде палестин улустуң израиль агрессияга удур демиселин кыдаттың деткип турарының дугайында Кыдат таланың медеглели кады кылган медеглелде чок болуп турарын КНО-нуң политиктиг бөлүктери болгаш араб чурттарның делегациялары эскерип, билип турар. Кыдат удуртулга Чоокку-Чөөн чүктүң болгаш Латин Американың улустарындан хая көрнү берген деп «Аш-шааб» солуннуң бижээни база таварылга эвес. Кыдат удуртукчулар үшкү делегейниң улустарының күсели-биле улуг күрүнезирек турушту эзлеп алырын оралдажып турар деп ол-ла солун бижээн.

Мурнуу-Чөөн Азияда уржуктарны АКШ-ка таарымчалыг кылдыр шиитпирлээринге КУР-нуң дузаламчызын алыр дээш АКШ Тайвань айтырыын дүжүп бериишкинниг кылган боор деп бодалды «Вашингтон пост» солуннуң тайылбырлакчылары Эванс болгаш Новак олар чугаалап турар. «Өжегээр, билдинмес хевирлиг кылдыр чогаадып каан кады кылган дыңнадыгга» анализти бербишаан, Эванс болгаш Новактың түңнеп турары болза: «Хөй-ле шактар иштинде Пекинге кылып келген чажыт чугаалажыышкыннарның ёзулуг утказы болза, Чжоу Энь-лайның болгаш кыдат удуртулганың Ханойнуң дүжүп бериишкин туружун эзлээн турарын чедип алыр дээш оралдажып турары болур». «Вьетконгунуң чеди чүүлден тургустунган саналын быжыы-биле деткииринден ажыы-биле ойталап турза-даа Пекин кедизинде барып чажыт дипломатияны ажыглаар апаар бөөр» деп Эванс болгаш Новак бижип турар.

Кыдат талазы-биле көскү америк эртемден Д. Барнетт «Ю. С. Ньюа энд Уорлд рипорт» журналга интервью кылгаш мынча деп медеглээн: «Кыдат удуртулга АКШ-ка хамаарыштыр бодунуң политиказын эде көрүп турары Шанхайга кылган кады кылган медеглелден илдең-дир. Ол районга америк туруштарны хевээр арттырары оларга тодаргай ажыкты берип турар, ынчангаш ам кээп, Каттышкан Штаттарның Азиядан үнүп чоруурун туруштуу-биле чедип албас боор».

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Сенаттың саң комиссиязы АКШ-тың күрүне өрезиниң эң эвээш дээн деңнелин 450 миллиард долларга чедир көвүдедир дугайында хоойлу төлевилелин сенатка бадыладыры-биле киирген. Ам АКШ-тың күрүне өрези 430 миллиард доллар болуп турар.

АКШ-тың күрүне өрезиниң көвүдеп турарының түңнели болза, АКШ-тың чазааның Индий-Кыдатта дайынынга, чепсеглениишкиннерни эңдере бүдүреринге, даштыкыда америк шериг баазаларының болгаш шериглериниң ажаал-тежээлинге үнүп турар аажок хөй чарыгдалдар болур.

* * *

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «В-52» дээр америк аар бомбалакчы самолёттар мурнуувьетнам можуларже халдааш, өлүм чедирер 900 тонна ажыг чүгүп октаан. Данангтан 40—60 болгаш Контумдан 25—30 километр ырак девискээрлерни бомбалаан деп, АП агентилел Сайгондан дыңнаткан.

Барыын үзелдиг күштерниң шериглеринге болгаш таиланд хөлезиленикчилерниң отрядтарынга удур демиселге лаос патриоттар соңгу Лаоска улуг чедиишкиннерлиг болган. Каосан Патет Лао агентилелдиң сан-медээлерин ёзугаар алырга, 1971 чылдың дургузунда Лаостуң Улустуң хосталга армиязының дайынчылары Луангпрабанг можуга дайзынның 1700 ажыг солдаттарын болгаш офицерлерин сандан үндүрүп, янзы-бүрү хевирниң 500 чыгам бооларын узуткаан болгаш шериг үвү кылдыр хунаап алган, 14 америк самолётту дүжүр аткан.

Сайабури болгаш Удомсэй можуларга патриотчу күштерниң согуушкуннарының түңнелинде дайзыннар 800 чыгам солдадын өлүрткен болгаш балыглаттырган, оларның хөй кезии таиланд хөлезиленикчилер болган.

ЧУРУКТА: Лаостуң Улустуң хосталга армиязының артиллеристери чалча шериглерниң туруштарын боолап турлар.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Школа амыдыралында чаа чүүлдер

ЭРТЕМ-БИЛИГЛИГ БОЛУР ДЭЭШ

Кызылдың № 15 школазының дирекция болгаш башкылар коллективи «Чүге өөренип турар сен?» деп айтырыгга хамаарыштыр чугаалажыышкыннар эрттирген. Ооң кол сорулгазы болза, чамдык өөреникчилерниң багай өөренип турарының чылдагааннарын тодаргайлаары, ынчангаш оларга дуза көргүзер хемчеглерни дарый алыры турган.

Маңаа хамаарыштыр тодаргай планны чогаатканы болгаш ону боттандырарын «Уругларның өөренирингe канчаар дузалаарыл?» деп темага ада-иелерниң хуралы-биле эгелээн. Оөң соонда эртемнер башкыларынга класстарда өөреникчилерни өөредилгезиниң деңнелгениң аайы-биле бөлүктерге үзерин саналдааш, а класс удуртукчуларынга — класс шактарынга, пионер чыыштарынга болгаш комсомол хуралдарынга беседаларның тематиказын ажылдап кылырын сүмелээн.

Оөң-биле кады литература чогаадылгаларынга азы тускай хуралдарга боттарының чугааларынга харыылаар кылдыр тус-тус айтырыгларны өөреникчилерге база бергилээн.

Ынчангаш школачыларның хөй кезии ам кижи бүрүзү өөренир херек, чүге дээрге ону амыдырал негеп турар-дыр деп, ындыг чаңгыс аай бодалды илереткеннер. Өөреникчилер оларга салган айтырыгларга харыылап, мынчаар бижип турганнар:

— Чүге өөренип турар кижи мен? Аңаа харыылаары бергедир, ынчалза-даа школа чокка меңээ амыдырал суу чок хем уну-биле дөмей болур.

— Эртем-билиглиг болуп алыр дээш школага барып турар мен...

— Кижилерге ажыктыг чүүлдер кылыр дээш өөренип турар мен.

Школачыларның бижигилеп турганы ындыг-дыр. Школа дээрге кижини коллективизмге өөредип, бодунун улуг Төрээн чуртунун хамаатылары кылдыр кижизидип турар дээрзин база олар демдеглеп тургулаан.

Өөреникчилер боттарының бодалдарын, күзелдерин-даа илередип тургулаан. Оөң-биле кады оларның бижип турарында ада-иелер боттарының уругларының аажы-чанынга хамаарыштыр чамдык чүүлдерни чедир билбейн турарынга чемелер база бар болган.

Мынчангаш өөреникчилерниң илереткен бүгү саналдарын болгаш күзелдерин өөренип көргеш, башкылар коллективи өске-даа элээн хемчеглерни боттандырар деп шиитпирлээн. Ол бүгү өөредилгениң шынарын бедидеринче болгаш өөреникчилерниң өөредилгеге сундулуг болурун чедип алырынче угланган.

Амгы үеде кандыг-даа тускай эртемни шингээдип алырынга бүгү тала-биле билиглиг болуру албан болгай. Школаның ниити хуралынга чаладып келген геолог эш Хрипунов ол дугайында аңаа кончуг эки чугаалаан. Оөң ажылы солун, ынчалза-даа ол ажылынга кижи боду долузу-биле бердинген болур дээр болза, чүгле химияны болгаш географияны эвес, харын база чурулганы, черчениени, даштыкы дылды билири негеттинер. Ол бүгүнү эш Хрипунов школачыларның мурнунга бодунун амыдыралындан чижектер-биле тодаргай илередип чугаалап берген.

Школага эртемнер аайы-биле болгүмнерни, факультет аайы-биле кичээлдерни организастаары база шиитпирлеттинген, багай өөренип турарлар-биле хүн бүрү кичээлдерни кылып турар. Тема ёзугаар дежурныйлаашкынны тургузарын дугурушкан, тодаргайлаарга, башкылан турар эртем бүрүзүнге хамаарыштыр неделяны шыңгыы график ёзугаар хуваган. Ол неделяда янзы-бүрү хемчеглерни планнаар. Чижээ, янзы-бүрү профессияның кижилери-биле ужуражыышкыннар эрттирери, тематиктиг делгелгелер кылыры, викториналар организастаары, класстар аразынга чаржыры болгаш оөн-даа өске.

Өске бир хемчег база ында билдинип келген, ол дээрге эртемнер аайы-биле хөй-ниитичи көрүлде-дир. Класс бүрүзүнде уругларның эң-не багай өөренип турар эртеми илереттинген. Ол эртемни башкылап турар башкылар өөренип эрткен материал талазы-биле контроль айтырыгларны чогаадыр. Ынчаарга хөй-ниити чөвүлели беш хүн дургузунда ол айтырыглар талазы-биле өөреникчилерниң билиин айтырып хынаар. Тус-тус өөреникчилерниң ол талазы-биле билиглеринде четпес чүүлдерни оөңбиле тодарадып алгаш, консультацияларны чорудар, немелде кичээлдерни эрттирер болгаш өөренип эрткен материалдарга хамаарыштыр өөреникчилерниң зачёттарын хүлээп алыр. Бо бүгү хемчеглер эки түннелдерни берип эгелей берген.

Школачыларның багай өөренир чоруун болдурбас дээш, № 15 школада мындыг хемчеглерни ап турар-дыр. Бо школаның башкылар коллективиниң чаа деп болур эки оралдажыышкыннарын өске-даа школалар коллективтери сонуургап көрүп, боттарында байдалга дүүштүр чүнү кылза чогуурун боданыры черле артык эвес. Чамдык школаларның башкылар коллективтери оөн өске хевирниң-даа хемчеглерин дилеп тып болур. Тодаргайлаарга, маңаа чогаадыкчы бодал, ажыл негеттинердир.

К. ХЕРТЕК,
журналист.

ЧАА КИНО

МОСКВА. Режиссёр Андрей Тарковский поляк чогаалчы Станислав Лемниң эртем-фантастикалыг «Солярис» деп романынга кино тургускан. Ону «Мосфильм» киностудиязында тырттырып турар. Сценарийниң авторлары—Ф. Горенштейн биле А. Тарковский, оператор-тургузукчузу Вадим Юсов, чурукчу-тургузукчузу Михаил Ромадин.

А. Тарковскийниң фантастикаже туралааның баштай бодаарга элдептиг, чүге дээрге ооң мурнуку фильмнери («Иванның чаш чораан шаа», «Андрей Рублев») ёзулуг аңаа, чер кырынга амыдыралды көргүскен. Чогаалчы Лем бодунуң маадырларының овур-хевирин, турар байдалдарын херек кырында ёзулуг аңаа амыдыралда дег ынчаар бүзүренчиг чуруп көргүскен, чогаалдың чогум-на ол талазы Тарковскийниң кичээнгейин хаара туткан.

Космоска кижиниң кандыг-ла бир элдептиг, билдинмес угаан-медерелге таваржырын кинода көргүскен. Ол дээрге, бодунуң чурттап эрткен амыдыралындан оспаксыраан, ону чаазы-биле катап чурттап эртерин күзээн (ону Крис Кельвин дээр) кижи дугайында чугаа-дыр. Бодап чогааткан Солярис дээр өртемчей кайгамчык улуг баш мээзи, кижиниң сеткил-сагыжының эң-не ханызында чаштынган овур-хевирлер ук өртемчейниң ханызынга материалдыг (амыдыралда боттуг чүүлдер) чүвелер болуп каракка көстүп, кижиниң сактыр хөңнү чок сүнезиннер болуп чоруп турар. Ынчалза-даа Кельвинниң эрткен үезн ол сүнезиннерден черле чарылбас.

Кинонуң маадырларын—ук өртемчейниң шинчилекчилерни болдунар аргажок байдалдарда көргүскен: олар дириг материя Солярис өртемчей-мээ-биле чугаалажып, оөң-биле харылзажыр ужурлуг. Оөң кадында, ук өртемчейниң үнперин шинчилекчи бүрүзү бот-боттарындан аңгы-аңгы, бодунуу-биле хүлээп алыр. Чижээ, оөң үнү Кельвинге оөң бодунун черге ынакшып чораан болгаш шагда өлген Харри деп аттыг кыс хевирлиг илереп келир. Крис Кельвин эрткен амыдыралын чаазы-биле катап чурттап эртер дээрге, ол канчап-даа болдунмас.

Чаа кинофильмниң кол идеяларының бирээзи болза, кижи бүрүзү бодунуң үүлгеткен кандыг-даа херээ дээш харыысалгалыг дээрзин бадыткан турары болур.

Донатас Банионис, Юрий Ярвет, Владислав Дворжецкий, Юрий Солоницын дээн ышкаш сураглыг артистер ол кинога ойнаар.

ЧУРУКТА: Крис Кельвин—Д. Банионис, Харри—Н. Бондарчук «Солярис» деп кинофильмде.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

КҮҮСЕДИКЧИ-ХӨГЖҮМЧҮ

Күүседикчи-хөгжүмчү дугайында чугааны эгелээриниң мурнунда каш чылдар бурунгаар байдалды сакты кааптаалы. 1950 чылдар үези. Көжээ эрттирерде танцыларны чүгле дошпулуур-биле үдеп турган. Шынап-ла, дошпулуурга гопакты, яблочкону болгаш орус улустуң коробочказын, дээңдээңни болгаш өске-даа билдингир аялгаларны ойнай бээрге, чаңгыс хөгжүм херексели безин оркестр ышкаш түрлүг турган. Дошпулуур — шагдан тура-ла нептеренгей, кол хөгжүм херекселдериниң бирээзи.

Ынчан тыва улустуң хөгжүм херекселдери болур бызаанчыны, игилди чүгле хоочун күүседикчилер ойнаар, ол ойнаарда колдуунда көдээниң боттывынгыр уран чүүл көрүлдезинге ойнап турган болгулаар. Ол үе-биле деңнээрге, ам бо хүннерде район төптеринде музыка школаларындан аңгыда чамдык колхозтар төптеринде оөң филиалдары ажыттынгылаан. Ынчалзажок республикада ам-даа музыкантылар чедишпес болгай.

Ам дээрезинде күүседикчи-хөгжүмчүлер талазы-биле онза көскү чүве чок бооп турар. Күүседикчи-хөгжүмчү дээргеле кандыг-бир хөгжүм херекселинге ойнаар кижи-дир. Кандыг-даа хөгжүм херекселинге ойнаарда — быжыг билиг негеттинер. Күүседикчи-хөгжүм херекселинге ойнаарда бодунуң бүгү сеткилинден ойнаар апаар. Ыраажы ырлаарда дыңнакчыларга чогаалчының кол темазын (чүнүң дугайында чугаалап турарын) ол-ла хевээр өскертпейн, сөстүң болгаш аялганың дузазы-биле тода дамчыдып бээр болгай. А хөгжүмчү чүгле аялга дамчыдардаа болза, композиторнуң берген темазын сөс-биле сөглеп турганы-биле дөмей сагыш-сеткилиниң ханызындан илередир сорулгалыг. Ынчангаш күүседикчи-хөгжүмчүнүң үлүү нарын. Хөгжүмчүге бодунуң чуткулу, сонуургалы болгаш үргүлчү доктаамал өөренири негеттинер.

Чыл бүрү музыка школаларын, училищезин, харын-даа консерваторияларны-даа дооскулаан музыкантыларның саны көвүдеп турар, чогум күүседикчи-хөгжүмчүлер эскертинмейн турар. Ындыг хөгжүмчүлер тускай программалыг концертти чүге чонга бараалгадып болбазыл? Чон ону улуг өөрүшкү-биле хүлээп алыр апаар.

Оркестрге херексел бүрүзү аңгы-аңгы партияларга ойнаар. Чүгле улустуң хөгжүм херекселдеринден аңгыда симфония болгаш камера оркестрлери моон соңгаар турар апаары чугаажок, а орта күүседикчи-хөгжүмчүнүң ролю дөмейле улуг.

Ада-иелер боттарының бичии уругларын хөгжүмге өөредир дугайында кичээнгейни салып, арга-сүмени кадар болза эки деп бодаар мен. Чамдык ада-иелер эки өөренип турган, хөгжүмге сонуургалдыг уругларын янзы-бүрү чылдагааннар-биле, чамдыкта харын-даа өөредилге төлевиринден ойталааш, өөретпейн баргылаар таварылгалар бистиң Эрзин суурда безин бар. Бо дээрге, музыканың ужур-утказын чедир үнелеп билбезидир. Ам дээрезинде музыка школазының башкылары төрелдер бажыңнарын кезип, уругларын ол школага өөредири-биле чорударын дилеп, чалап чоруп турар-дыр. Моон соңгаар кижилерниң билиг-медерели улам бедип, улуг-биче кижилер музыкага улам хандыкшылдыг болур, музыка школазынга ада-ие бүрүзү-ле уругларын өөредирин кызыдып, өөренир күзелдиглер көвүдээр. Ынчан уругларны конкурс-биле хүлээп алыр апаар болгай.

К. КУУЛАР.
Эрзин район.

Эмнелге участогу

Колхоз төвүнге эмнелге участогу ажыттынгандан бээр ийи чыл ажып турар. Оөң комсомолчулар болгаш аныяктардан тургустунган коллективи бодунун мурнунда салдынган сорулгазы — чоннун кадыын камгалаар хүлээлгезин багай эвес күүседип келген.

Участок эмнелгезиниң ажылдакчылары «Мурнакчы» колхозтуң сүт-бараан фермазын, хову-трактор, хойжу бригадаларын, малчыннарын кезип турар. Ол чораан ажыл-ишчилерниң кадыының байдалын шинчип, эмчи дузаламчызын көргүзүп, янзы-бүрү аарыгларга удур тарыышкыннарны чорудуп келген. Ол ышкаш халдавырлыг аарыгларны болдурбас талазы-биле баш бурунгаар хемчеглерни алырын болгаш арыг-шевер дугайында лекцияларны, беседаларны чон ортузунга номчуурун чурумчуткан. Санбюллетеньнерни доктаамал үндүрүп, ону албан организация, хөй-ниити черлеринге азып турар.

Бо ажылдарны чорударынга эмнелге ажылдакчылары Сат Каадыр-оол, Светлана Кара-Сал, Кашпыына Кызылбай олар идепкейлиг киржип, чоннуң хүндүткелин чаалап алган.

Эмнелге участогунуң коллективиниң эки ажылын саналдар болгаш хомудалдар дептеринден тодаргай көрүп болур. Ында эмчилерге өөрүп четтирген дугайында чылыг сөстер хөй. «Мээң аарыым улуг турган, эмчилерниң хүн бүрү сагыш салып, хынамчалыг эмнээнинин соонда кан кадык болдум. Оларның буянныг херээнге чедишкиннерни күзедим» деп М. Кочаа дептерде бижээн.

Эмнелге участогунуң чедишкинниг ажылы, оөн эргелекчизи Анатолий Артааның кызымак, организакчы чоруунда.

Коллектив ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл болганынга төлептиг ужуражыры-биле социалистиг хүлээлгени алгаш, ону күүседир дээш кызымак ажылдап турар.

Н. САЛЧАК.
Бай-Тайга район.

Көрүлдениң бирги ээлчээ

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга тураскааткан кодээниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниң бирги ээлчээ Улуг-Хем районнуң Булуң-Терек суурда агитквартиралар аразында эгелээн. Ону № 7 агитквартираның бот-тывынгыр артистери ажыткан.

Концерт программазында кирген номерлерниң утказы ханы, күүселдези эки болгаш артистерниң идик-хеви таарымчалыг, чараш болганын комиссия демдеглээн.

Бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге суурга бирги черни алган агитквартираның концерт киржикчилери Шушенское суурже экскурсиялаар. Ону чедип алыр дээш агитквартира бүрүзү белеткелди күштелдирген.

С. САРЫГ.

ДЫШТАНЫЛГАҢАРНЫ ЧӨП АЖЫГЛАҢАР

Директор чалап тур

Долгандыр тайгалар, бедик даглар. Оөң талыгыр бедиктерин мөңге ак хар шуглапкан чыткылаар.

Чоок-кавызында хөй кашпалдарның, даг хемнериниң суу шынааларже саарлып киргилээн. Дээрже көрүнген терең хөлдерни көөрге магалыг. Шак ол чурумалдыг арыг-чаагай агаарлыг черде «Кара-Суг» деп дыштанылга бажыңы бар.

Маңаа келген кижилер бо дыштанылга бажыңынга эки дыштанып, хөлдерже, дагларжe селгүүстеп, балыктан, каттап, Сибирьниң онза чаагай чурумалдарын магадап көрүп болур.

Дыштанылга бажыңын 1937 чылда алдын үлетпүрүнүң даглыларынга ажыткан. Ол үеде маңаа хары угда 50 кижи дыштанып кээп турган. Амгы үеде бир бөлүкте-ле 165 кижини хүлээп ап турар. Чайын уруг-дарыы-биле келген кижилерни база хүлээп алыр. Дыштанылга бажыңы бүдүн чыл дургузунда ажылдап турар. Оөң палаталары, дыштанылга өрээлдери амгы үениң дериг-херекселдери-биле эки дериттинген. Кино көөр болгаш танцылаар залдар, библиотека, номчулга залы бар. Дыштаныкчылар хостуг үезинде биллиардтап, кылымал хөлге чайын хемелеп, кышкы үеде чүнгүулап, хаактап-даа болур.

А. Гайдарның болгаш Совет Эвилелиниң Маадыры М. Цуканованың аттары-биле холбашкан төөгүлүг черлер маңаа дыштанган кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилинге чоргааралды хайныктырар.

Биске кээп дыштанырынче Тываның ажыл-ишчилерин чалап тур бис.

Л. ШУМИЛОВА,
Красноярскиниң курорт чөвүлелиниң «Кара-Суг» дыштанылга бажыңының директору.

Чурттуң булуң санындан

«Кара-Суг» деп дыштанылга бажыңынга мен база чоокта чаа дыштанып чордум. Красноярск крайның Хакас автономнуг облазының Орджоникидзе районунда турар ол дыштанылга бажыңынга Красноярск крайдан, Кемерово, Новосибирск областардан, Хакассиядан, Тыва АССР-ден болгаш чурттуң булуң бүрүзүнден келгеннер хөй болду.

Дыштаныкчылар чайгы үеде улам көвүдей бээр. Школачы уруг-дарыын эдертип алгаш кээп дыштанып турар кижилер кайы көвей. Чайын ында оруннар саны 200 ажар. 3—4 кижи чурттаарынга таарыштырган орун-дөжек, херекселдиг майгыннарны немей тургузуптар.

— Тывадан кыжын, чазын келир улус эвээш. Чайын болгаш күзүн дүжүт ажаалдазы доозулганының соонда келир дыштаныкчылар дыка хөй болгулаар—деп, оөң директору Людмила Константиновна Шумилова чугаалаар болду. Ылаңгыя ол үеде Тывадан башкылар, механизаторлар күзелдии-биле барып дыштанып турарын директор онзалап чугаалады.

Дыштанылга бажыңында 56 кижи ажылдап, дыштаныкчыларга таарымчалыг байдалды тургузуп берип турар. Оларның 36-зы коммунистиг күшажылдың шалыпчылары. Аңаа 15 чыл ажылдаан улуг повар Григорий Демьянович Онищенкону, 27 чыл ажылдаан дузалакчы повар Мария Васильевна Никитинаны, 27 чыл ажылдаан фельдшер Мария Абрамовна Залицкамны (адаанда чурукта), дыштаныкчылар хүндүлээр. Олар коллективтиң мурнакчылары. Дыштанылга бажыңының хүндүлел бижиктерин, дипломнарны, кызыл туктарны чыл бүрүде чаалап ап келгенинге оларның киирген үлүү улуг.

СЭКП-ниң XXIV съездизинге алдар кылдыр дыштанылга бажыңнарының болгаш курорттар аразынга калбарган чарышка тиилекчи болуп үнгеш шилчиир Кызыл тукту чаалап алган. Ол ышкаш эрткен чылын ВЦСПС-тиң үшкү чергениң диплому-биле база шаңнаткан. СЭКП-ниң Красноярск крайкомунуң, крайкүүскомнуң хүндүлел бижиктери-биле хөй удаа шаңнаткан.

Амгы үеде бо дыштанылга бажыңының коллективи «Красноярводск» болгаш «Братск» дыштанылга бажыңнарының ажыл-ишчилери-биле социалистиг чарыштыг ажылдап турар.

О. СИРИН-ООЛ.

Аныяктарның үнүүшкүнү

Чөөн-Хемчик районнуң Алдан-Маадыр совхозунда партия, комсомол организацияларының удуртулгазы-биле комсомолчулар болгаш аныяктар кадарчыларже үнүүшкүннерни организастап, материал болгаш культура талазы-биле дузаны көргүзүп келген.

Чоокта чаз Шатта кыштагларже үнүүшкүн кылгаш, библиотекарь Д. Салбак-Кара — чаа номнарны, кижи эмчизи З. Монгуш — кожер аптеканы чедирип берген. Садыгжы Е. Монгуш хүн бүрүнүң чугула бараанарын аппарып саткан.

Комсомолчу-аныяктар үнүүшкүн санында солун лекцияларны, беседаларны кадарчыларга кылып берип келгеннер. Бо удаада башкы А. Монгуш делегей байдалының дугайында солун информацияны кадарчыларга кылып чораан.

Аныяктар барган черинге шеф дузазын көргүзери чаңчыл апарган. Бо үнүүшкүнде хойжулар Д. Кашпык-оолдуң, Д. Маадының кажааларын коптарып бергеннер. Комсомолчу-аныяктарның көргүскен дузазы дээш кадарчылар өөрүп четтирген.

Совхозтуң хойжу бригадаларында оолдаашкын кидин түлүк, совхозтуң аныяктары, ылаңгыя Ак-Даш салбырның аныяктары моон соңгаар үнүүшкүннерни кылып, кадарчыларга дуза көргүзерин, политмассалыг болгаш культура-массалыг ажылдарны доктаамал чорударын шиитпирлээн.

С. НААДЫМ.

телевидение

МАРТ 3-ТЕ

МОСКВАДАН

15.00—Дамчыдылганың программазы. 15.05—Сөөлгү медээлер. 15.15— **«Дириг амытаннар делегейинде»**. 16.15— **«Соңгада уруг»** Уран-чечен фильм. 18.00—**«Дунаевскийниң ырызы»** 18.30—Сөөлгү медээлер. 18.50—Эфирде—**«Аныяк назын»**. Көрүкчүлерниң чагаазын ёзугаар дамчыдылга. 19.10—М. Анчаров. — **«Хүнден хүнче»**. Телешии. 6-гы эге. **«Июнь 26-да, суббота»**.

КЫЗЫЛДАН

20.10—Телемедээлер. 20.25—Фильм-концерт. 20.45—Телемедээлер. 21.00—Чарлалдар, реклама. 21.05—**«Ломоносов парыгынга эртен»**. Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

21.25—В. Катаев.—**«Юморески»**. Ленинградтан дамчыдылга. 22.05—Телефестиваль. **«Ыры—71»** 23.00—**«Ус»** Информастыг программа. 23.30 — 01.30 — Телефестивалдың уланчызы. **«Ыры—71»**.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кинотеатрларга

МАРТ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Өлүмнүг дайзын»** 10, 11.45, 13.20, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Киночыынды** 10, **«Дайын болгаш тайбың»** (1-ги кезээ). 14.10, **«Үш херечи»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Россия империязының дүжүлгези болгаш база катап туттурбастар»** (1-ги, 2-ги кезектери) 14.10, **«Туманныг дүне»** 12.10, 16.50, 18.50, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Гитаралыг адаттыныкчы»** 15, 18.40, **«Часпа, Асунта»** 16.50, 20.30 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Солдат фронтудан эзи келген»** 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

АГААР

Бөгүн республикага булуттаар, хар чагбас. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг районнарга 0—5, өскелеринге 10—15 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Чөөн угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—7 метр болур. Агаарның температуразы 11—13 градус соор.

РЕДАКЦИЯНЫН АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35 партийжи амыдырал килдизинин 37-13 культура килдизинин 23-54, көдээ ажылчыг килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС-00370

БҮТҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢДАР!

1925 чылда үнделип эдилеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 4 СУББОТА № 54 (8822). Өртээ 2 көп.

Л. И. Брежнев шейх Муджибур Рахманны хүлээп алган

Март 2-де СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Бангладеш Улус Республиканың Премьер-Министри шейх Муджибур Рахманны хүлээп алган. Л. И. Брежнев хамаарышпас чаа күрүненин шылгарангай удуртукчуу болган чазааның баштыңынга изиг байыр чедирген.

Муджибур Рахман хосталга болган хамаарышпас чорук дээш чагай демиселинге Бангладештин улузунга Совет Эвилелиниң көргүскен аажок улуг деткимчели дээш сеткил-сагыжының ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Найыралдың болгаш чүректин ханызындан байдалга эрткен ужуражышкын үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Бангладеш Улус Республиканың аразында найыралдың база кады ажылдажылганың харылзааларын улам ынай хөгжүдүрииниң болгаш быжыглаарының айтырыгларын, а ол ышкаш кайызында-даа сонуургалдыг делегейниң чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

Ужуражышкынга ССРЭ-нин даштыкы хереглер министри А. А. Громыко, Бангладеш Улус Республиканың даштыкы хереглер министри М. Абдус Самад, ССРЭ-нин Бангладеш Улус Республикада элчини В. Ф. Попов, Бангладеш Улус Республиканың ССРЭ-де элчини Шамсур Рахман олар киришкен. (СЭТА).

ДААНДЫРГАН АЖЫЛ-ХЕРЕК ДЭЭШ ХАРЫЫСАЛГА

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринде, тоску беш чылдың планныг сорулгаларын күүседири дээш күжениишкинииг улуг ажылдар бүгү талалыг калбарыш турар амгы үе-чадада кадрларга болгаш коммунистерге улам-на бедик негелдени тургузуп турар. Бо чугула айтырыгже партияның XXIV съездизи база улуг кичээнгейин угландырган. Съездиге ТК-ның Отчёт илеткелинде мынча дээн: «КАДРЛАРНЫ ӨСТҮРЕРИНИҢ, КИЖИЗИДЕРИНИҢ, БИСТИҢ БҮГҮ АЖЫЛЫВЫСТЫ ШИИН ОРГАНИЗАСТААРЫНЫҢ ЫЯАПЛА НЕГЕЛДЕЗИ БОЛЗА КОЛЛЕКТИВТИГ УДУРТУЛГАНЫ ДААНДЫРГАН АЖЫЛ-ХЕРЕК ДЭЭШ ХУУДА ХАРЫЫСАЛГА-БИЛЕ ДҮҮШТҮРЕРИ БОЛУР».

Кадрларга бүзүрел болгаш оларны хүндүткелдиг көөр чорукту оларга тургузар принципиалдыг негелде база даандырган ажыл-херек дээш харыысалга-биле шуут холбаштырар деп партия айтып турар. Партия, совет болгаш өске-даа хөй-ниитп органнарында, ажыл-агый база культура тургузуушкунуның янзы-бүрү адырларында хөй санныг кадрлар боттарының организакчы болгаш кижизидикчи шудургу ажыл-херээ-биле, ат-алдары-биле чонның төлептиг хүндүткелии база бүзүрелин чедип ап турар. Олар партияның болгаш чонның мурнунга харыысалганы мегереп билбишаан, ажыл-херек дээш негелдени бедидип, боттарының ажыл-чорудулгазының түңнелдерин шын хандыр аналиэтээр, шүгүмүлекчи ёзу-биле көөр аргалыг бооп турар.

Бистиң партиябыстың Төп Комитединиң кадрларны ыңдыг мозу-шыпарга кижизитпишаан, улуг-дал, биче-даа ажылхерекке харыысалганы кошкадыр, негелде яок чоруктуң илереэшкинииге удур демиселди чорударынче парторганизацияларының кичээнгейин угландырып келген. Ынчалзажок чамдык ажылдакчылар даандырган ажыл-херекке негелдеии кошкадыр болгаш харыысалга чок чорукту болдурар болгаш боттарының эрге-дужаалын соора ажыглап, шын эвес орукче кире бээр таварылгалар база бар.

Маңаа хамаарыштыр амыдыралдан чижектерни көрүп болур. Республиканың садыг министрииң ораиачызы турган В. Андестодер, Элетеске ажылчын кооперация даргазы турган А. Кашин олар совет садыының чурумун каржызы-биле, өске документилер кылып, акша-хөреңгиин боттарынга шингээдип ап турганнар. Олар кайызы-даа коммунистиң адын бужартадып, СЭКП Уставының негелделерин каржызы-биле үрээни дээш партиядан үндүрткен.

Чамдыкта ажыл-чорудулгазында четпестерни эдип алыр дугайында үстүкү органнардан баш удур сагындыраргa ону каас-коя чугаалар-биле чаап каар ийикпе, азы аазаашкыннар-биле кызыгарланыр ажылдакчылар база тургулаар. Ындыгларга Өвүрде «Коммунизмче орук» колхозтуң даргазы турган Ш. Кууларны, Көдээ ажыл-агый министерстводунуң автобаазазының начальнигги Стахурловту болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Чижээ, «Коммунизмче орук» колхозтуң экономиктиг көргүзүглери кудулап, ажыл-херек сандарап турарын барымдаалаш, ону дүрген эдер дугайында партия райкому Кууларга хөй удаа сүмелеп, негеп келген. Ынчалзажок ол оон чогуур түңнел үндүрбээн. Өске бир чижек. Республиканың улусчу контроль комитединиң хуралынга эрткен чылдың мартта Көдээ ажыл-агый министерстводунуң автобаазазының сан-хөө ажыл-агый чорудулгазында улуг четпестерни плереткеш, ооң удуртукчуларын шыңгыы сагындыргаи.

Ынчаларга чоокта чаа база катап хынап көөрге, ол ажылдың учёдунга контрольду, корум-чурумну тургуспаанындан четпестер чайлаттынмаан болган. Чүүк сөөртүүнүң таривии шын эвес ажыглаш. Моңгүн-Тайганың «Малчын», «Моген-Бүрен» колхозтарындан, Тожуунуң «Тоора-Хем» совхозтан муң-муң рубльди артыкка төледип ап турганы илерээн. Ол дээш ооң удуртувчуларынга база-ла шыңгыы хемчеги хүлээткен.

Ажыл-агыйның бүгү адырларынга күрүне планының болгаш даалгаларының күүседелдеи дээш кадрларның харыысаалгазын бедидеринче амгы үеде улуг кичээнгейни угландырып турар. Ынчаларга эрткен чылдың болгаш бо чылдың баштайгы айларының түңнелдеринден алырга мында база-ла четпестер хөй. Чижээ, «Тыва тудуг» трестиң чамдык тудуг эргелеринде, оларның салбырларында удуртулганың деңнели чавыс, ажылды багай организастаанындан, чаа техниканы, курлавырларны четче ажыглавайн турарындан планныг онаалдаларны чыл санында күүсетпеин чаңчыл апарган. Оон аңгыда Бай-Тайга, Чоон-Хемчик болгаш өске-даа чамдык районнарның колхозтары база совхозтары сан-хөө талазы-биле берге байдалдыг, экономиктиг көргүзүү куду болуп турарының дугайында чагаалар редакцияга кээп турар. Чижээ, Чоон-Хемчиктиң чаңгыс-даа совхозу эрткен чылын мал бажы остүрериниң планын күүсетпээн, а ол чорук мал ажыдының чамдык продуктуларын күрүнеге садар планын үзеринге чедирген. Мооң бир кол чылдагааны оларны удуртуп турар эштерниң, оларда кодээ ажыл-агыйның түскай эртемниглериниң ажыл-херек дээш харыысалганы кошкатканы-биле тайылбырлаттынар.

Кадрларны ажыл-херек дээш бедик харыысалгалыг болурунче, бодундан болгаш өскелерден негелделиг чорукка кижизидеринче партия организациялары доктаамал сагыш салыр херек. Коллегиалдыг чорук ажылдакчы бүрүзүнүң харыысаал ажыл-херээ дээш харыысалгазы-биле дүүшкен турар ужурлуг деп. В. И. Ленин ооредип чораан. Владимир Ильич мынчаар биижээн: «ХУУДА ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ БОЛУРУН ЧЕДИП АЛЫРЫ ЭҢ ЧУГУЛА». Бо чугула сорулгааны шиитпирлээри ажылдакчы бүрүзүнүң политиктиг медерелии бедидери-биле, кандыг-даа албан-дужаалда болза, оларның маркенечленииичи дадыгыышкыны-биле сырый холбашкан болур. Ынчангаш партия организацияларының айтырыгның бо талазынче доктаамал кичээнгейни салыры эргежок чугула.

Партияның болгаш улустуң мурнунга даандырган ажыл-херек дээш харыысалганы бедии-биле медереп биларын — коммунистиң болгаш ажылдакчы бүрүзүнүң эң бедик хүлээлгези болур. Партия организацияларының ажыл-херекке харыысалганың дугайын уттуштар кижилерден негелдени күштелдирер, коллективтерге, хуралдарга эш хуузунуң ёзулуг шүгүмүүлелии болгаш бот-шүгүмүүлелдиң калбартыр байдалды тургузар хүлээлгелиг.

Бүгү чурт, бүгү партия тоску беш чылдың планныг сорулгаларын күүседир талазы-биле чугула чарын айтырыгларны шиитпирлевишаан, тоогүлүг улуг байырлал — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга үткуштур күжениишкиниг белетекелди калбартып турар. Маңаа холбаштыр бүгү организакчы болгаш политиктиг ажылды күштелдирер талазы-биле даандырган ажыл-херек дээш кадрларның харыысалгазын бедидери — парторганизация бүрүзүнүң бир эң чугула сорулгазы болур.

Совет Эвилелиниң болгаш Бангладеш Улус Республиканың улустарының найыралы быжыг болгаш бузулбас. Бо, бодаалы Москваның хөй-ниитизиниң төлөлекчилериниң хуралынын киржикчилери илергейлеп турган. Хөй-ниитиниң төлөлекчилериниң хуралы март 2-де Ленин даанда Москваның күрүне университединге болган.

Чыылганнар Бангладеш Улус Республиканың Премьер-Министри шейх Муджибур Рахманга болгаш ону үдеп чоруур-кижилерге изиг адыш часкаашкынныары-биле байыр чедирип турган.

Президиумга аалчылар-биле кады ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчылары В. А. Кириллин, ССРЭ-ниң дээди болгаш түскай ортумак өөредилге министри В. П. Елютин болгаш өскелер-даа бар болган.

Москва Совединиң күүскомзуун даргазы В. Ф. Промыслов хуралды ажыктаан. Найысылалдың ажылчы чоннарының омуразиидеи ол, чаа амыдыралдың тургузуушкунуга улуг чедишкиннерни Бангладештиң улузувга күзээн. Бангладеш Улус Республиканың Премьер-Министриниң ССРЭ-ге аян-чоруу ийи чурттуң аразында найыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының херээне улуг салыышкының киирер дээрзинге бүзүрелин ол илергейлээн.

Найыралдың совет иниитилелдер Эвилелиниң президиумунуң даргазы Н. В. Попова Совет Эвилелиниң болгаш Бангладештиң улустарының аразында найырал иниитилелин тургузарын шиитпирлээн инициативтиг болуктуң хуралының болган дугайын дыңнатнаан.

Москваның электровакуум приборлар заводунуң слесары Социалистиг Күн-ажылдың Маадыры Ю. Н. Дьяков иниитилелди тургузарының иниитиативазын деткээн. Москваның аныяктарының омуразиинден Москваның күрүне университединиң студентизи Ирина Рензина найыралчы күрүне төлээлериниге байыр чедирген.

Хуралдың киржикчилери шейх Муджибур Рахманның чугаазын чылыы-биле уткаан.

Бистиң чурттарывыстың найыралы хүн келген тудум-на быжыглар дээринге бүзүреллиг мен деп, ол чугаалаан. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партизазының, Совет чазактың, бүгү совет улустуң биске коргүскен дузаламчызы болган деткимчези дээш аажок улуг ооруп, четтириишкинии илергейлеп турар бис.

— Империалистиг күрүнелериниң деткимчези-биле Пакистанның шериг администрациязы мээң улузумга удур дерзии үүлгедилерии үүлгеткен, ооң түңнелиинде 2 миллион кижи өлген. Бүгү кижилерии — ажылчыннарны, тараачыннарны, интеллигенциияның төлөлекчилерин истеп сүрүн турган. 10 миллион кижи Индиядан хоргадал дилеп тывар ужурга таварышкан — деп, ол чугаалаан.

Чоон Бенгалиига хосталгалыг демиселче уруглардан эгелээш, кырганнарга чедир бүгү кижилер көдүрүүн үзген. Ол демиселдиң түңнелиинде Бангладеш тургустунган деп, Муджибур Рахман медегдээн.

Бүгү делегейде ынаныгга, бүгү чурттарның аразында кады ажылдажылгага бүзүрээр бис. Ол эвес сорулгалар дээш совет улус-биле хол-холувустан туттунчуп алган демисежириие бүрүн быжыг шиитпирлиг бис.

Муджибур Рахман Бангладештиң улузу-биле найырал иниитилелин Совет Эвилелиниде организастаанынга байыр чедирген. Совет Эвилелиниң улустары-биле найырал иниитилелин Бангладеште тургусканын болгаш боду ооң кежигүнү болуп турарын ол дыңнаткан.

Бодумнуң хуумда, а ол ышкаш Совет Эвилелиниге бо аянчоруктуң үезинде мени үдеп чоруур бүгү кижилериниң омуразиидеи силерге ооруп четтириишкинии илергейлээрии күзээн мен деп, Премьер-Министр чугаалаан. Москвага ээ-не баштай келген мен, ынаныгга алганым, совет кижилериниң чүректериниң ыяшын кажан-даа утпас мен.

Чугаазының түңнелиинде хүндүлүг аалчы бодунуң улузунуң омуразиидеи чүректин ханызындан байырлы болгаш ээ экэ күзээшкиннерии совет кижилерге дамчыткан.

Залга изиг адыш часкаашкынныарының даажы диимирен турган. Хуралдың киржикчилерии каш-каш минуталарның дургузунда «Найырал!», «Найырал!», «Найырал!» деп йөрээлдерии удаа-дараа салып турган. (СЭТА).

Быжыгып турар найырал

Л. И. Брежневтиң А. С. Джеллуд-биле беседазы

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев март 22-де Москвага туруп турган Ливия Араб Республиканың чазак делегациязының баштыы ЛАР-ның Революстуг командылал чөвүлелиниң кежигүнү Абелдь Салам Джеллудту хүлээп алган.

Совет-ливан харылзааларны улам ынай быжыглаарының айтырыгларын, чоокку чөөн чүкте байдалды, а ол ышкаш делегейниң чамдык чугула айтырыгларын беседа үезинде чугаалашкан.

Беседага совет таладан — ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы В. Н. Новиков, ССРЭниң ЛАР-да элчини И. Н. Якушин, ливия таладан — ЛАР-ның Революстуг командылал чөвүлелиниң кежигүнү, Ливияның чепсектиг күштериниң кол штабының начальнигги майор Мустафа Аль-Харуби, ЛАР-ның ССРЭ-де элчини Х. Газза, ЛАР-ның чаңгыс-даа болгаш даштыкы хереглер министерствозунуң департамент директору Махмуд Бакуш олар киришкен. (СЭТА).

Найыралчы байдалга

Март 2-де Бангладеш Улус Республиканың Премьер-Министри шейх Муджибур Рахман Совет чазакка алдар болдурган эртенги шайлалганы тургускан.

Эртенги шайлалгага совет таладан эштер А. Н. Косыгин, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчылары Н. К. Байбаков, В. А. Кириллин, В. Н. Новиков, ССРЭ-ниң министрдери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары болгаш алдаанын өске-даа кижилери олурушкан.

Муджибур Рахман-биле кады ону үдеп чораан кижилер, а ол ышкаш Бангладеш Улус Республиканың Совет Эвилелинде элчини Шамсур Рахман база бар турган.

Найыралдың, чүректин ханызындан байдалга эрткен эртенги шайлалга үезинде Муджибур Рахман, ССРЭ-нид Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин дашкалар көдүрген. (СЭТА).

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА

КАЛБАА-БИЛЕ ТАНЫЖЫП ТУРАР

● **АК-ДОВУРАК.** (Телефон-биле). «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның докталын аныяк Ак-Довурак хоорайның үлетпүр будүрүлгелериниң коллективтери танышкаш, бот-тарынга алган бедиткен хүлээлгелерии хүүсээ бетинде күүседир дээш хайныышкынныг ажылдан турарлар.

Хоорайның будүрүлге черлериниң хөй кезии февраль айның планын ийи-үш хоноктуг бурунгаар күүсеткилээн. Чижээлээрге, даг-дүгү болбаазырадыр фабриканың ажылчыннары ай планын ийи хоноктуг эрте күүсеткеш, 200 тонна ажыг даг-дүгүн пландан ажыр будүргенвер. Үлетпүр будүрүлгелер комбинадының коллективи ай планын иниитп продукция будүрер талазы-биле 105 хуу күүсеткеп.

● **КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК.** (Телефон-биле). «Партиявын Барыын-Хемчик райкому «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП Төп Комитединиң докталын ажылчы чонга хаңы таныштырары-биле район төвүнден партия, совет активтерии колхоз, совхозтарже чоруткан.

Олар «Большевик» колхозтуң, «Барлык», «Шекпээр», «Дон-Терезин» совхозтарның сүт-бараан фермаларының, хойжу бригадаларының ишчилериие чугула партийжи документиниң ужур-дузазын тайылбырлап, ону районуң мурнунда салдынган сорулгалар-биле холбаштырып турарлар.

Ажыл-агыйларда партия организацияларының пропагандистери, лекторлары, политинформаторлары, агитаторлары-партия Төп Комитединиң докталын пропагандаларында калбаа-биле хаара туттунган.

Т. ТАЛГАНЧИК.

● **МЕРГЕН СҮТ-БАРААН ФЕРМАЗЫ.** «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП Төп Комитединиң докталын кедээнин ишчилериие калбаа-биле таныштырар ажылды Чоон-Хемчик районуң «Октябрь 50 чыл ооң» колхозта партия эге организациязы калбаа-биле чорудуп турар.

Сүт-бараан фермазында, хоюу бригадазында, хойжу бригадаларда 7 кезек черде тустус лекторларны быжыглаан, олар таныштырылга ажылын эгелээн.

Юбилейге уткуштур малчыннар бедиткен социалистиг хүлээлгелерии ап турарлар.

О. САЙЫН.

Удуртукчу кадрларның өөредилгези

Март 2-де СЭКП ТК-ның чанында Партияның дээди школазынга партия, совет удуртукчу кадрларның билии белеткээр талазы-биле эдиг-лиг курузунуң кичээлдери доозулган. Курстуң дыңнакчылары — эвилелиннең республикаларның компартияларының ТК-ларының, партияның крайкомларының болгаш обкомнарының, организас-партийжи ажылдың айтырыгларын болган партия организацияларының ажыл-чорудулгазының өске-даа участоктарын харыылап турар секретарылары. Олар маркеиечи-ленииичи теорияның болгаш СЭКП-ниң политиказының, партия тургузуувуң, социалистиг экономиканы эртем ёзузу-биле эргелеп башкарарының чугула айтырыгларын өөренген.

Дыңнакчыларның мурнунга СЭКП ТК-ның секретарылары И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев, Б. Н. Пономарев, ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчылары Н. К. Байбаков, В. А. Кириллин, В. Н. Новиков, ССРЭ-ниң министрдери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары болгаш алдаанын өске-даа кижилери олурушкан.

Муджибур Рахман-биле кады ону үдеп чораан кижилер, а ол ышкаш Бангладеш Улус Республиканың Совет Эвилелинде элчини Шамсур Рахман база бар турган.

Найыралдың, чүректин ханызындан байдалга эрткен эртенги шайлалга үезинде Муджибур Рахман, ССРЭ-нид Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин дашкалар көдүрген. (СЭТА).

Курстуң дыңнакчылары Москва хоорайның болгаш Москва областтың, Ленинград, Киев болгаш Минск хоорайларның партия организацияларының ажылының дүржүлгазы-биле танышкан.

Колхозтарда отчёттар болгаш соңгулдалар

ЧЕДИИШКИННЕРГЕ ДАЯНМЫШААН

1957 чыл — моңгүн-тайгажыларның амыдыралынга, ажыл-ишкинге моңгеде уттундурбас өөрүшкүнүң чылы болган, баштайгы каттышкан ажыл-агый—«Малчын» колхоз тургустунган. Бо аразында ооң экономиказы улам быжыккан, ажылының кол адыры—ниитиниң малы өскен. Ол бүгүнү ук колхозтуң чоокта болган отчёттуг хуралынга ооң даргазы Б. С. Кошкар-оол бодунуң илеткелинге база санал берген эштер тодаргай илереткен.

1971 отчёттуг чылда колхоз күрүнеге эът садарының планын—110,8 хуу, тудуг планын—101,6 хуу, күүсеткен. Колхозтуң хуваашпас фондузу ам 1 млн. 940 муң рубль, а арыг орулгазы 305 муң рубль четкен.

Колхоз будүрүлгезиниң кол адыры — мал ажылы, ооң киирер орулга колхозтуң ниити орулгазының 90 ажыг хуузуи эдеп турар. Чүгле эрткен чайын күрүнеге садар малды эки семирткенинден барыкла 54 муң рубльди пемей алган. Саткан бир сарлыктың ортумак деңнизи—200 кг., хой —39 кг., ошкү—31 кг., чылы —316 кг. болдаи. Колхозчу тудугжулар эрткен чылын база багай эвес көргүзүглүг болганын демделээри өөрүнчүг: ажыглалга киирген чаа, делгем конторадан ацгыда, малчыннарга 21 чурттага бажыңы кылып берген, хойнуң—8, хураганыңыц—7, каазаның тутkан. Ол ышкаш чаа 2 көвүрүнүг, 1 кудукту, хой чүүр 1 ваннаны, делгем гаражты болгаш кызыл-булуиду кылган, 290 муң туүйбуну будүрүп үндүрген.

Ажылга болгаш амыдыралга үлегерлиг, чонунга мактадыг мурнакчыларны адаары сорунчуг. Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи малчын Доңгак Дыртыма, күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг тудугжу Иргит Шүүгүр, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, район Совединиң депутады Доңгак Биче-оол, ышкаш шолбаннар колхозта хой. Төрүүр чүс хойта онаштыр 95—100 хураганны доруктурган, чурт хоюнуң бөрээзиидеи-не 1500 граммдан орү дүктү кыргып алган. А. Хертек, И. Долзат, У. Каллар, Д. Достан ышкаш кижилерниге колхоз чоргаарланыр.

Колхозтуң экономика болгаш культура адырларында, кижилерниң материалдыг амыдырал деңнелиинде недип алдынган түүлдерге дайнмышаан, моон соңгаар улам бедик көргүзүглүг болурунга күштү болгаш арга,курлавырны чоп ажыглаар херек. Ам кичээнгейни шиитпирдеттинмээн айтырыгларже, чедир кылдынмаан түүлдерже утлавдырарын отчёттуг хурал онзалап айыткан.

Үндүрген шиитпириниң, алган социалистиг хүлээлгениң күүселдезии хынаар, ажылхерек бүрүзүн боттуг удуртур, ылаңгыя шүгүмүүлелдя болгаш бот-шүгүмүүлелдя калбартыр чорук моон соңгааргы ажылга идиглиг болур.

Ниитиниң мал ажылында улуг четпестер бары отчёттуг хуралга илерээн. Эрткен чылын янзы-бүрү чылдагаандан 4780 баш мал олген, 650 хире мал читкен. Чаш мал талазы-биле когарал база хөй болган. Шак ындыг харыысалга чок байдал-биле демисел кошкак болганындан колхозтуң мал остүрер планы ыракта чедир күүсеттинмээн. Күрүнеге дүк садар планның күүсетпээн кол чылдагааны семиртилгеи багай организастаанында, малдың кажа-турлааның таарымча когунда, часкы кыргылданы, күскү агарлаашкынны улуг чидиргиг чорудуп турарында. Ажылдың практиказындан ап көөрге, электрилиг хачы-биле эвес, а хол хачызы-биле кыргыырга, хой бүрүзүндеи-не 150 грамм дүк чедир алдынмайн турар. Ол ышкаш малдың уксазын экижидеринче кичээнгей салыры чугула.

Эрткен чылын күш-хүнүүн доктаткан хемчээлин ниитизи-биле күүсеткен болза-даа, ажылга орай келир, эрте чанар, ажылдан янзы-бүрү чылдагаан-биле онаалдаар чоруктар бары илерээн. Ажыл кылын шыдаар 32 колхозчу бүдүн чыл шиитинде кандыг-даа ажылга киришпээн болган.

Бир эвес ажыл-ишке башкарылганы экижиткен, малчыннар ортузунга партийжи-организастыг болгаш масса-политиктиг ажылды күштелдирген болза, колхозтуң ажылагыи, культура хөгжүлдезиниң талазы-биле көргүзүглери амгыдыдан ыракта бедик болур турган. Бо чылын ол түүлдерже кичээнгей салыры, ылаңгыя илерээн четпестерни чайладыр хемчеглерни ажылдан кылгаш, ону дарый боттандырарын ниити хурал колхоз баштаар черинге хүлээткен.

Тоску беш чылдың ийиги чылында «Малчын» колхозтуң кежигүннери ажыл-агый, культура талазы-биле биче эвес ажыл-херектерни кылып будүрериң социалистиг хүлээлгезинде айыткан. Төрүүр чүс баш малга онаштыр 90 хураганны, 90 анайны, 85 бызааны болгаш 75 кулунну доруктуруп остүрер, хойдан-на 1,5 кг-дан эвээш эвес, ошкүден-не 500 грамм дүктү кыргып алыр. Эът болгаш дүк будүрерии көвүдетпишаан, күрүнеге 546 тонна эътти, 41 тонна дүктү садар.

Малдың азери, ооң элбек продуктулуг болуру быжыг чем-суурну белеткээриден, чаарымчалыг кажаа-турлагны кылып алырындан хамаарыжыр. Бо чылын ниитиниң малынга 275 тонна сигении, 150 тонна кок-сулавы, 220 тонна концентратты болгаш 200 тонна дустуг белеткээр. Ол ышкаш 1500 кубометр тудуг, 1000 кубометр одаар ыяштыг, 160 муң туүйбуну чогуур ойүнде белеткеп алыр. Хойнуң—10, хураганның—10 кажаалын тудар, малчыннарга 15 чурттага бажыңын ажыглалга киирер, чаа интернатты болгаш туүйбу будүрүлгезин кылып доозар.

Бо бүгү сорулганы чедиишкиниг боттандырары дээш демиг күш-ажыл хайныыкан. Совет Эвилелиниң тургустунгашындан бээр бежен чыл оюнга аддаржыткан социалистиг чарыш кижи бүрүзүн улам сорук киирген.

А. БЕГЗИ.

Волганың автомобиль заводунуң конвейериниң ийиги эзлчээн ажыглалга киирген-биле «Жигули» автомобильдерии будүрүп үндүрери эзээи көвүдээн. Дугуйларга негелде улгатkан.

Ярославльдың дугуй заводунда 25 муң дөрбелчин метр шолдуг чыын эштээр чаа корпуста сайзырангай дериглн, бедик будүрүкчүлүг станоктарны тургускан. «Жигули» автомобильдерге дугуйларын баштайгы болүүн ында будүрүп үндүрген.

ЧУРУКТА: автомобиль дугуйларын чыын эштээр чаа цехтиң ниити хевири.

П. ДЫНИНИИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ САГЫЛГА-ЧУРУМУ

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин, тоску беш чыл планының онаалгаларын чедиишкинниг күүседири дээш демисел күш-ажылчы ажыл-чорудулганың бүгү адырларынга организакчы чорукту улам ыңай бедидерин негеп турар. Ону амыдырал, амгы үе-чадада коммунистиг тургузуушкунуң эрге-ажыктары негеп келген. Хой националдыг Совет күрүнениң арга-шинээзи ооң бай-байлаа болгаш курлавырларының хой янзы элбээ-биле, ол ышкаш бүгү улустуң биле-демниг ходелиишкиннери-биле, организастыг чоруу-биле тодаргайлаттынып турар деп, СЭКП ТК-ның «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чылынга белеткел дугайында» доктаалында айыткан.

«Олче баштайгы базым социализм болур ниитилелдиң күш-ажылының коммунистиг организациязы ажылчы чоннарның боттарының хөстуг болгаш медерелдиг сагылга-чурумунга даянган тудум-на улам-на бурунгаарлаар ужурлуг» деп, В. И. Ленинниң сөстерин чаа практиктиг дуржулга бүгү күш-биле бадыткап турар. Бодунуң политиктиг болгаш организакчы бүгү ажыл-чорудулгазынга бистиң партиявыс ол ленинчи айтыышкынны барымдаалап турар. Күш-ажылды болгаш ниитиниң өнчүзүн коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижизидери, совет кижилерниң чогаадыкчы идепкейин хогжудери, корум-чурумну болгаш организастыг болур чорукту быжыглаары—идей-политиктиг ажылдың чугула кёзээ болур деп СЭКП-ниң XXIV съездизи демдеглээн.

Бүдүрүлгеге организастыг чорук болгаш сагылга-чурум—ооң бедик ажыктыг ажылдаарының эргежок негелдези болур. Ол чокта эртем-техниктиг дешпилгениң чедиишкиннерин нептередири болгаш шын ажыглаары, продукцияның шынарын база өске-даа экономиктиг көргүзүглерни экижидери, а кедизинде барып—беш чылдың экономиктиг болгаш социал сорулгаларын күүседиринге акша-хөрөңги мөөңнээшкининиң кол үндезини болур күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң темпилерин дүргедедири кажандаа болдунмас. Чогаадыкчы, профессионал мергежилди болгаш бедик организакчы чорукту аразында сырый дүүштүрери—чаа чедиишкиннерни чедип алырының шын оруу ол дээрзин социалистиг чарыштың мурнакчыларының үлегер-чижээ бүзүрелдин-биле бадыткап турар. Бодунуң ажылының дуржулгазынга үндезилээш, Кузбасстың шахтёру Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры В. Шарков мындыг чөптүг түңнелди үндүрген: «Кижилер чогаадыкчы ёзу-биле ажылдан, боттарының хууда эрге-ажыктарын коллективтиң эрге-ажыктары-биле дүүштүрүп билир, шудургу өөренип, технологтуг болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыырын күш-ажылдың чайгылыш чок норма-чижээ кылып алган ындыг бригада чедиишкинни чедип алыр».

Чүгле бүдүрүлгениң бүгү участоктарынга күш-ажылдың сагылга-чурумун болгаш корум-чурумну чайгылыш чок сагып тургаш, ажыл шагын бүрүн болгаш ажыктыг кылдыр ажыглап болур. Ону СЭКП ТК-ның чоокта чаа үндүргени «Ажыл шагының чидириин кызырарының болгаш ажылчыннарның база албан-хаакчыларның күш-ажылының болгаш дыштанылгазының чурумунуң дугайында хоойлужудулганы үреп турарын чайладырының талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалында база катап демдеглээн.

Медерелдиг ажыл-ишчи кижиниң бирги хүлээлгези, күш-ажылдың организациязының болгаш корум-чурумунуң эң чугула негелдези болза, ажылдаар минута бүрүзүн үнелээри болур. Ынчалза-даа хой-хой бүдүрүлгелерде, тудугларда болгаш албан черлеринде үе-шакты дыка хойнү чидирип турар. Ажыл-агый удуртукчулары, партия болгаш профовилел организациялары бүдүрүлгениң чогумчалыг ажылдаарынга моондактап турар анаа туруушкуннар, прогулдар, ажылга озалдап келир болгаш ажылдан эрте чоруур чоруктар-биле эптежип турары канчап-даа таарышпас. Ындыг фактылар чиик үлетпүр, трактор болгаш кодээ ажыл-агыйның машина тудуушкунунуң, автомобиль үлетпүрүнүң болгаш өске-даа министерстволарның бүдүрүлгелеринде бар. Чижээ, Красноярскиниң дугуй заводунга ажыл шагы үзүп прогулдаан чылдагааннардан эрткен чылын 18 муң автомобиль дугуюн чедир бербээн. Организас чок чоруктуң түңнелинде тудугжулар дыка хой муң ажыл шагын чидирип турар. Статистиканың санааны-биле алырга, тудуг-монтаж ажылдарында болгаш дузалал бүдүрүлгеде ажылдан турар ажылчын бүрүзү ортумаа-биле чылдың-на дөрт ээлчегни ажылдавайн эрттирип турар болган.

Хой-хой коллективтерде ажылдың организациязының болгаш кижизидикчи ролюнуң деңнелиниң чавызын бо бүгү херечилеп турар. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар сорулгаларга моральдыг болгаш материалдыг идиг бериишкиннерин, хой-ниитичи болгаш административтиг салдарны чедиреринiң күжүн чер-черлерде ам-даа дыка чедир ажыглавайн турар. Чамдык удуртукчулар бүдүрүлгеге корум-чурум үрээшкиннеринге удур болур-чогуур шиитпирлиг хемчеглерни ап чорутпайн, харын анаа-ла халас эрттирипкен ажыл шагын буу-хаа, ажыл шагындан дашкаар үелерде «чедип» алырын оралдажып турарлар.

Сагылга-чурумну улам ыңай быжыглаары — экономиканың болгаш культураның бүгү адырларының коллективтериниң ниити херээ болур. Часкы хову ажылдарының чоокшулааны-биле холбаштыр ылаңгыя кодээниң ишчилеринге ол сорулга улам-на онзагай чугула болуп турар. Часкы тарылгага бүгү тала-биле белеткелдиг ужурашкаш, ону дүрген, бедик шынарлыг эрттирер төлээде, колхозтар болгаш совхозтар бүрүзүнге бедик организакчы чорукту чедип алыры чугула.

Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге совет кижилерни кижизитпишаан, партия организациялары күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң корум-чурумун шыңгыы сагыырының ёзузунга массаларны кижизидерин күштелдирер ужурлуглар. Ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейин бүгү талалыг деткивишаан, ажыл шагын бүрүн болгаш бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, ниитиниң эрге-ажыктарын кандыгдаа аргалар-биле үрээр чоруктарны болдурбазын чедип алыр херек. Бодунуң ажылдан турар участогунга шыңгыы корум-чурумну хандырар ужурлуг удуртукчу ажылдакчылар хамыкты мурнай күш-ажылдың сагылга-чурумун харыылаар ужурлуглар. Ол дээш бүгү коммунистер база-ла харыысалгалыглар. Бодунуң хууда сагылга-чуруму-биле үлегер-чижек көргүзери, ажылга үнмес, ажылга озалдаар, кандыг-даа организас чок чоруктарга эптеш чок болуру — бо бүгү оларның хүлээлгези болур.

Бүдүрүлгеге шыңгыы корум-чурум дээш демиселдиң чедиишкини ону үреп турарларга удур хой-ниитини партия организациязының талазындан билдилиг организастаарындан улуу-биле хамааржыр. Социалистиг коллективизмниң коллектив мурнунга — кижи бүрүзүнүң харыысалгазы, ажылдакчы бүрүзү дээш — коллективтиң харыысалгазы деп бо принцивин чайгылыш чок боттандырары маңаа улуг рольду ойнаар. Бүдүрүлгеге корум-чурумну быжыглаары болгаш күш-ажылчы хоойлужудулганы сагыыры-биле холбашкан ойү келген айтырыгларны идепкейлиг шиитпирлээринге улуг эргелерлиг болгаш аргаларлыг болуп турар профэвилел организациялары маңаа хойнү кылып болур. Мынчангаш бо айтырыглар профэвилелдерниң республикалар болгаш адырлар аайы-биле съездилериниң кичээнгейиниң төвүнде туруп турарының ужуру-даа ында.

Социалистиг күш-ажылчы медерелдиг сагылга-чурум — беш чылдың онаалгаларын күүседиринге чедиишкинни хандырар күчүлүг факторларның бирээзи ол. Күш-ажылдың сагылга-чуруму быжыг болгаш ооң бүдүрүкчүлүү бедик болган тудум-на продукция-даа хой, бистиң улуг Төрээн чуртувус улам бай болгаш күштүг болур.

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

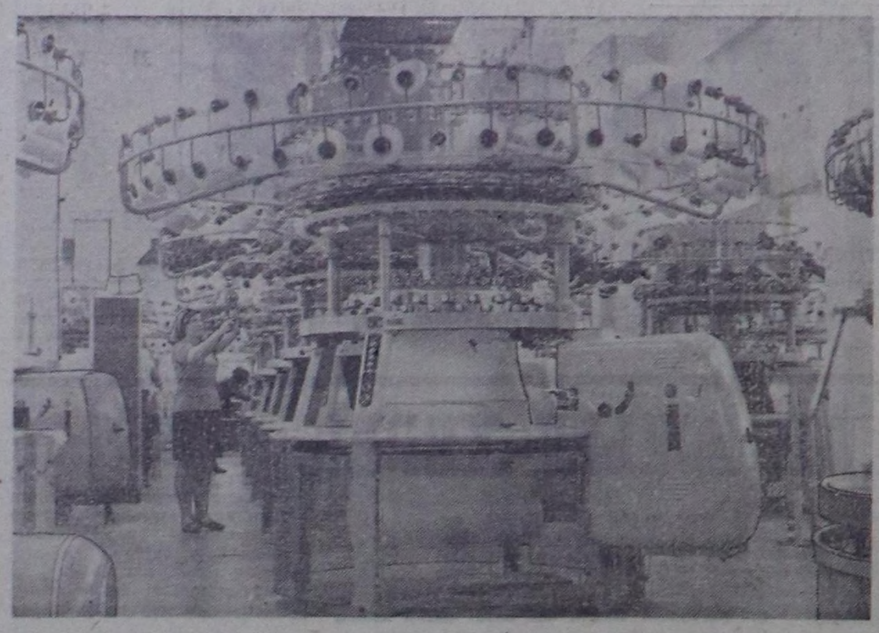

ЧӨӨН-КАЗАХСТАН ОБЛАСТЬ. Дагжыларның болгаш металлургтарның хоорайы Лениногорскиде даштыкы трикотажтың фабриказы ажыглалда кирген. Фабриканы адачурттуң болгаш чехословак дериг-биле дерээн. Бо чылда-ла бүдүрүлге 4 миллион ажыг кофточкаларны, жакеттерни, спорт костюмнарын болгаш дүктен өске-даа кылыгларны бүдүрүп үндүрер ужурлуг.

ЧУРУКТА: аргыыр машиналар цегинде.

Г. ГЕЛЬФАНДЫНЫҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ДҮРГЕН „КӨРЖЕҢ-ООЛДААР“

Ынчан, каш чыл бурунгаар, февральдың чыккылама соок хүннериниң бирээзинде чүве. Тес шынаазының Дөнгөө-Бажы деп черде чылгы, теве кадарчыларының турлаанга ажыл-албан ужун чеде бердим. Дилги кежи бөргүнүң халбаңнарын сула бадырынкан, сессиирге кежи шээжимээниң эдектерин астыпкан эр чылгыны харагалзаан тур.

Чылгычының эрес-кашпагайын, өөредип мунар дээн эмдик аът-биле «хүрежип» турарын аңаа көргеш, магадаан мен. Ооң адын Очур-оол Оюнович Сандый-оол дээр чүве. Ол дээрге чүгле Тес-Хем районда эвес, республиканың дээре мергежилдиг чылгычыларының бирээзи, ажыл херекке шудургу, амыдырал-чуртталгага чүткүлдүг, үлегерлиг коммунист. Черле ынчаш кижи-ле болганы чылгычылап шыдавас. Бо ажылга эрес, шыдамыккай кижи тааржыр. Чайның чаъс-бораңныг дүннеринде, кыштың чыккылама соогунда чаңгыс дүне безин чылгы манаары ындыгла белен эвес. Ооң аңгыда чылгы мал кашпагай болгаш ыраган, үстүп алгаш чоруй баар таварылгалар база бар. Эш Сандый-оол 16 чыл дургузунда чылгычылап келзе-даа, аңаа халаажырай бербээн. Харын-даа ынак ажылынга мергежилин улам бедиткен.

Ооң амыдыралынга база бир эргилделиг чүүл суурга доктаамал чурттаарынче шилчээни болур. СЭКП обкомунуң IX пленумунуң доктаалын, чогаалчы Салчак Токаның «Көржең-оол» деп очеригин танышкаш, бо айтырыгның ужур-дузазын ол хандыр билген.

— Уруг-дарыывыс хой болгай Оюу. Бежи школага өөренир. Суурга доктаамал чурттаарынче шилчиири чогум-на чүүлдүг чүве-дир. Бис база ону бодап көрээли — деп, ол өг-бүлезиниң ээзи-биле сүмелешкен.

— Кандыг боор, мен база ону бодап олурдум — деп, кадайы чугаага улашкан. Аныяк малчыннар ооң соонда «Тес-Хем» совхозтуң дирекциязынче билдириишкинни бижээннер. Оларның күзели боттанып, Хөл-Өөжү суурга көжүп кээп, аңаа шуут чурттай берген. Чылгыны ээлчежип кадарар эшти тып берген.

Ажыл-албан аайы-биле Очур-оол Оюнович-биле чоокта чаа база катап ужуражы берген мен. Ынчан чылгычы шары мойнаандан эттеп кылган сарыг сыдым-биле эмдик аът төрепчилеп турда эвес, ээлчээн эрттирип кааш, бажыңынга дыштанып олурда ужураштым. Салбыр төвүнге ооң бажыңын сураглап чорааш, бодалымга мындыг чүве кирген: Сандый-оол дээрге, «Тес-Хем» совхозта ээлчеглиг кадатче шилчээн дээре малчын болгай. Совхозтуң аңаа берген бажыңы эки-ле боор деп бодадым. Ынчалза-даа херек ындыг эвес болган. Олар сес уруглуг, ийи боду-биле оң кижи, ол хиреде чаңгыс өрээл бичии тар бажыңда чурттап олурар. Совхозтуң удуртукчулары ол дугайын өөренип көөр ужурлуг турган.

— Суурда чурттап эгелээнивис соонда боттарывыска-даа, уругларывыска-даа таарымчалыг болду. Берге чүве бажыңывыс бичии. Ынчалза-даа черле эки-дир. Уруг-дарыгның өөредилгези маңаа чурттап эгелээнивистиң сөөлүнде дыка экижиди. Мооң мурнунда кижи оларга ужуражып суурга келирге, эдергеш турунтар чүве болгай. Чапыксаар дээш өөредилгезинден база чардыгар. Школа-биле доктаамал харылзажып тур бис. «Көржең-оолдаашкын» хойнү берип болур-дур.—деп, Очур-оол Оюнович чугаалай-дыр.

Ү-Шынаа салбырда ээлчеглиг кадатче шилчиксеп турар малчыннар хой. Доктуут Мальшев биле Синзенмаа Самдар-оол олар шагда билдириишкин киирген, ынчалза-даа ында бажыңнар чедишпес.

Коммунист чылгычы Сандый-оол Очур-оол мал ажылынга ажылдан келген үезинде эки түңнелдерни үргүлчү чедип ап келген. Ылаңгыя эрткен чылын ол төрүүр чүс баш беден 95 кулунну менди камгалап алган. ССР Эвилелиниң 50 чылынга уткуштур чылгычы бодунга база бедиткен хүлээлгени алган.

— Төрүүр чүс баштан 95 кулунну алыр деп хүлээлгелиг бис. Ээлчеглиг кадатта эжим Сезеней. Коданывыста 395 баш бар. Ооң 160-ны төрүүр бе. Ынчаарга берге чүве чүл дээрге аныяк белерниң кызыраары хой болур-дур. Чогум чаш малды чидириг чокка доруктурар улус бис—деп, чылгычы чугаалай-дыр.

Ажыл-ижинге мергежээн коммунист эш Сандый-оол чылгы малдың бажын улам өстүрериниң аргаларының дугайын бодап олурар. Азырал негеттинмес чылгы малды өстүргеш, ажыл-агыйга хой орулганы киирип алырының аргазы бар. Чылгы бажын өстүрериниң аргазы эдержилгени чогуур ойүнде чорудуп белерниң кызыраар чоруун чидирип алырында деп чылгычы бадыткап олурар.

Көрбес бе, «Көржең-оолдаашкын» чер болганда өөскүн орар-дыр. Ынчаар ажылдаарын күзээннерни бажыңбалгат-биле хандырар, деткиир херек.

Э. ДОНГАК.

Номчукчулар шүгүмчүлеп, сүмелеп тур

Боттанмастаан күзел

«Алдан-Маадыр» совхозтуң төвүнге чолаачылар курузу ийи удаа ажыттынып турар. 1971 чылдың чазынында ажыттынган курска өөренир күзелдиг хой аныяктар келген. Кичээл ийи-үш катап болган соонда, совхозтуң парткому, дирекциязы сезоннуг ажыл үези-дир, курсту түр тарадыр деп «айтыышкын» берген. Часкы, күскү сезоннуг ажылдар доозулганда, чолаачылар курузунуң ажылын эгелээрин дыңнакчылар дилээн.

Чолаачылаарынга хандыкшылдыг 40 хире аныяктар атсывын бижиткеш, өөренип эгелээн. Башкывыс инженер-механик Макар Донгак болган. Ындыг-даа болза ол курстуң өөредилгези база катап соксаан. Чүге дээрге совхозта чолаачы чедишпезиниң хараазындан башкывыс машина мунгаш, ырак-узак рейстерже чоруп туруп берген. Бора-Тайга, Ак-Даш суурлардан дыңнакчылар куруг черге келгеш-ле, дедир чанып турар.

Курстуң өөредилгезин доктаамал чорудуп, бо мергежилди чедип алыр дээн изиг күзеливисти боттандырар арга бар бе?

Ондар САРЫГ-ООЛ,
Иван ДОНГАК,
Он. КЫСЫГБАЙ,
курстуң дыңнакчылары.

—⊙—

Сайгылгааннар чырыыр болза

«Тере-Хөл» колхозта эмнелге черинге болгаш Күнгүртүг школазынга тус-тузунда 2 электромотор келген чүве. Олар амга чедир ажыглал чок чыдар.

Күнгүртүг суурда эмнелгеге малчыннар кандыг-даа үеде келир болгай. Ырак-узак черлерден кыштың соогунда дүне када аарыг кижини экээрге эмнелгенин чырыы орта көзүлбес, шилдиг-даа, шил чок-даа лампалар эки чырык бербези билдингир. Ынчангаш электрижидилгеже кичээнгейни салыр болза деп ажылчы чон күзеп турар.

1969—1970 чылдарда Күнгүртүгда эмнелге чери 2 машинаны алган. Ам ол машиналарның бирээзи эмнелгениң мурнуу талазында, бирээзи артыы талазында чыткылаар.

Школага келген электромотор база шыпкамырда чыдар. А херек кырында өөредилге-кижизидилгелиг ажыл үезинде керосин лампазы кыпсып турар.

Шынаа кодээ Совет (даргазы Ф. Бегзи, колхозта партком секретары С. Чигжит) бо айтырыглар талазы-биле кандыг хемчеглер ап турар ирги?

Д. ЧАП.

—⊙—

Кайын суглап ижерил?

Бистиң суурувус Кызыл хоорайдан 31 километр черде.

Суурнуң чону суглап ижери бергедээн. Улуг-Хем, Шахтерская кудумчузунуң чурттакчылары хемден кээп суглаар. Хемни оюп каарга эрткен-дүшкен чолаачылар суглаап аңаа хирлиг, үстүг, бензинниг савазын суп кааптар.

Кудумчулар аразында кудук шак доңуп калган. Оларның дугайын шиитпирлээр дээш хой-ле чугаалажып келген. Кандыг-даа хемчег алдынмаан.

Элегес-Аксы кодээ Совет (даргазы М. Мерзляшова) бо дугайын билир. Черле ынчаш кудуктарны ханыладыр казар дугайын кажан хемчег алыр ирги? Ам кажан кудуктарны аштап, чонну суг-биле хандырарыл?

Б. ЧОРБАА.
Элегес-Аксы суурнуң чурттакчызы.

ХӨНДЕРГЕЙ — «МАЛЧЫН»

Мөңгүн-Тайгада «Малчын» колхозтуң девискээринде арга-ыяш эвээш. Ында тудуг материалынга хереглээр дыттар барык төнген. Чүгле одаарынга база мал кажаазының тудуунга ажыглаар эвээш ыяш арткан. Арткан эвээш аргаларны камхайыра чок төтчеглээр болза, 10 чыл четпес арлы берип болур. Ынчангаш колхозтуң тудугжулары Чөөн-Хемчик районнуң Хөндергейден 1970 чылдан эгелеп тудуг материалы белеткээр 10 кижи составтыг бир звенону тургускан. Бо звено ыяшты дөрбелчинней дилдирип, аңгы-аңгы хереглелдиң манзаларын белеткеп турар. Белеткээн материалдарны 200 км ажыг черге соөртүп, колхозка чедирип алыры белен эвес херек. Колхоз барык 2 чыл иштинде тудуг материалын чогуур деңнелге чедир соөртүп ап шыдаваан. Бүгү белеткеттинген ыяштың үштүң ийи кезиин чедирип алган.

Ховалыг Кула удурткан звено квартал, чыл планнарын бүрүн күүседип, кызымаккай ажылдан турар. Ында эштер С. Дочүн, С. Хояң, Д. Ак-Сал боттарынга онаашкан ажыл-херээн ак сеткилдиг кызымак күүседип, мурнакчылар болуп турар. 1972 чылдың онаалдалыг ажылын ыяап-ла күүседир дээш бүгү чүүлдү кылырын тудугжулар шиитпирлээн, чүге дээрге ол болза ССРЭ-ниң 50 чылынга күш-ажылчы белек болур Тудуг материалын Хөндергейден 1500 кубометрин белеткээрин планнаан. Хөндергей—«Малчын» бо рейс база-ла чедиишкинниг уламчылаар.

Х. МАНДАН-ООЛ,
тудугжу.

Буянныг мергежилдиң кижилери

ДУРЖУЛГАЛЫГ ФЕЛЬДШЕРЛЕР

Монгуш Чүлдүмович Аракчаа Шагаан-Арыг эмнелгезиниң иштики аарыглар эмнээр салбырының эргелекчизинде ажылдап турар.

Медицина шугумунга 22 чыл ажылдап келген чылдарының дургузунда чоннуң кадыын камгалаарының херээнге биче эвес үлүүн ол киирген.

Эмчилерниң ажылы кижиниң амы-тыны-биле холбашкан болгаш, бачым далаш-даа болгулаар. Харыысалга улуг. Ындыг таварылга Аракчаа Чүлдүмовичиге чеже таварышпаан дээр.

Чымыштыг иште кадарчыларның, көдээ тудугжуларның болгаш өске-даа ишчилерниң кадыкшылын хайгаарап удаадараа чеде бээр. Ол чорааш лекция, беседаларны бо-ла кылыр.

Эмнелгеде чыдып эмнедип турарларның ажаалга-хайгааралынче кичээнгей салып, сестралардан, фельдшерлерден болгаш техниктиг ажылдакчылардан шыңгыы негелделиг ажылдап турар.

Ооң удурткан коллективи ажыл-ишке бир демниг. Кол эмчи А. Голов, эмчи сестралары М. Капсинская, Т. Новгородцева олар ында мурнакчылар.

Монгуш Чүлдүмовичиниң кадайы Татьяна Николаевна Монгуш база фельдшер. 1949 чылда Кызылдың эмчи училищезин олар кады доосканнар. Шилип алганы тускай профессиязының аайы-биле буянныг ишче оларның шымнып кирген үези ол.

— Сургуул дооскан чылывыста хуваалда ёзугаар ыраккы Бай-Тайганың Шуйга ажылдап эгеледивис. Баштай кандыг бергелерге таварышпаан дээр. Кадыр-берт черлерде малчыннарга эмчи дузазын көргүзүп, чамдыкта хондур чоруур ужурга-даа таваржыр чүве. Ылаңгыя мал оолдаашкынының үезинде кадарчыларның кыштагларынга үргүлчү барып, лекция, беседаны кылып берип турган бис—деп дуржулгалыг фельдшер сактып чугаалап олурар болду.

Монгуштарның өг-бүлези чоннуң хүндүткелин кызымаккай күш-ажылы-биле чаалап алган.

С. САНДЮ.

Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң хоочун механизатору В. Т. Артна эрткен күзүн 600 гектарның тараазын чидириг чокка ажааган.

Василий Тулбаевич ам бульдозери-биле кыштагларда кажаа өдээ коптартып, малчыннарга база мактадып турар.

ЧУРУКТА: коммунист В. Т. Артна.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Чөөн-Хемчик районнуң Ленин аттыг колхозта комсомолчу механизатор Сат Эрес-оол 1971 чылда МТЗ-52 маркалыг трактору-биле 1467 га чымчак аңдарылганы кылып, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Сат Эрес-оол амгы үеде колхозтуң Хараганныг-Ховуда 11 кодан малчыннарынга сугну үзүктел чок соөртүп турар.

ЧУРУКТА: Сат Эрес-оол.

Т. ЧЫРТАК-ООЛДУҢ фотозу.

МАЛЧЫННАРЖЕ ҮНҮҮШКҮННЕР

Политиктиг болгаш эртем билиглерин нептередириниң, кижилерниң культуразының, ниитилел медерелиниң, идейлиг бышкан чоруунуң деңнелин бедидериниң күчүлүг чепсээниң бирээзи — лекция пропагандазы идеологтуг ажылда бир кол черни ээлеп турар. Бо чугула ажыл Бии-Хем районда багай эвес чоруп турар. Ол дугайын идеология ажылдакчыларының республика хуралынга база демдеглээн.

Ниитизи-биле алырга, районда лекция пропагандазының идей-теоретиктиг деңнели болгаш дээштии элээн бедээн. Чүге дизе лекция пропагандазынга партийжи удуртулга экижээн. Ону чүден көрүп болурул?

Кол кичээнгейни СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин, экономиктиг база хоойлу-дүрүм билиглерин, мурнакчы дуржулганы пропагандалаарынче, хойжу коданнарга, фермаларга, бүдүрүлге участоктарынга лекциялар, илеткелдер, номчулгалар организастаарынче угландырган. Лекторларның, агитаторларның, илеткелчилерниң, пропагандистерниң өөредилгезин, семинарларын районга үргүлчү организастап, чедер-четпестерни чугаалажып, канчаар ажылдаза экил дээрзин дугуржуп ап турар. А эрткен чылын лекция пропагандазынга, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге тураскааткан районнуң интеллигенциязының слёдун база эрттирген.

Бо бүгү болгаш өске-даа хемчеглер лекция пропагандазын экижидеринге боттуг дузаны чедиргени ол. Партия райкому бир кол кичээнгейни малчыннарже салып турар. Ам ону тодаргайы-биле көрээли.

«Ажыл-агыйларның малчыннарынче!» Бо дээрге районнуң агитбригадазының кыйгырыыдыр. Ооң сорулгазы — малчыннар ортузунга агитас-массалыг ажылды чорудары, мурнакчы дуржулганы нептередири, оларның ажылга харыысалгазын бедидери, практиктиг дузаны көргүспүшаан, амыдырал хандырылгазын улам экижидери болур.

Бо чылдың январь айда партия райкому «Хадың», «Кызыл тараачын» колхозтарның», «Саян», «Шивилиг» совхозтарның малчыннарынче үнүүшкүннү организастаан. Олар барган черинге лекция, беседаны номчаан. Кижи эмчилери Л. Черняева, Т. Васечкина олар малчыннарны шинчип, сүмелерни берип, херектиг эмнер-биле оларны хандырган. Ол чорук оларның политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн улам-на хайныктырган.

Малчыннарның ажыл-амыдыралы-биле таныжары, оларның негелде-хомудалдарын дыңнаары, ол талазы-биле тодаргай дузаны көргүзери — районнуң агитбригадазының бир кол сорулгазы апарган. Ылаңгыя «Шивилиг» совхозтуң Аяжы-Холда малчыннары кино көрбээнден бээр үр болу бергенин, автолавка келбестээнин хомудап чугаалааннар. Агитбригаданың кежигүннери ол дугайын районда чогуур черлерге шыңгыызы-биле тургускан. Ам көжер кино болгаш автолавка ынаар доктаамал чоруп турар апарган.

Харыысалгалыг участок болур мал ажылында ишчилерже үнүүшкүннерни партия райкому доктаамал организастап, ооң үре-түңнелдиг болурун чедип ап турар. Үнүүшкүн санында райкомнуң харыысалгалыг бир ажылдакчызы ооң-биле кады ыяап-ла чоруур, ону удуртур. Бо чорук малчыннарның ажыл-ижин билип алырынга, оларның хандырылгазында четпестерни илередиринге, организастыг хемчеглерни боттандырып чорударынга дузалап турар.

Эрткен февраль айда «Хадың» колхозче, «Өөк», «Саян» совхозтарже үнүүшкүннерни чоруткан. Ол үнүүшкүннерни партия райкомунуң килдис эргелекчилери М. Комбуй, М. Моллеров болгаш өске-даа удуртукчу эштер баштап чораан. Олар малчыннарның ажыл-амыдыралы-биле таныжып, оларга дузаны көргүзүп, чамдык четпес чүүлдерни илереткен. Ылаңгыя «Хадың» колхозтуң Азөот болгаш Орзак деп черлеринде хойжуларның коданнарында малга чидиртир сиген, силос төнүп турар болган. Чылдагааны — ооң соөртүлгезин доктаамал эвес организастап турарында. Бо дугайын ажыл-агыйның удуртукчуларынга тургускаш, тодаргай хемчеглерни алдырткан.

СЭКП райкому ырак черде чурттап, ажылдан турар малчыннарже ындыг янзылыг үнүүшкүннерни кылып, оларның ортузунга агитас-массалыг ажылды чорудуп турар. Ону харын-даа үзүктелдирбейн, доктаамал чорудары чугула.

СЭКП райкому малчыннар ортузунга чорудар партийжи политиктиг болгаш организакчы ажылды күштелдирбишаан, ажыл-агыйларның партия организацияларының ындыг үнүүшкүннерни комсомол, профэвилел болгаш өске-даа хой-ниити организацияларның киржилгези-биле база доктаамал организастап турарын чедип алза чогуур. Ынчан малчыннар ортузунга ажыл улам экижиир, ооң дээштии-даа бедиир, олар алган социалистиг хүлээлгелерин төлептиг күүседип, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуурлар.

Ю. ЧАПЫЕВ,
республиканың «Билиг» ниитилелиниң референтизи.

ТӨӨГҮЛҮГ СЪЕЗД

1922 чылдың декабрь 30-де ССР Эвилелиниң Советтериниң I съездизи болуп эрткен. Аңаа хамаарышпас дөрт социалистиг республикадан — РСФСР, Украина, Белоруссия болгаш ЗСФСР-деп (Закавказьейиң Социалистиг Федеративтиг Совет Республиказы) эвилелдешкен чаңгыс күрүне — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиң тургускан дугайында Декларацияны чарлаан болгаш эвилелдиң Керээзин чарган.

КАТТЫЖЫЫШКЫННЫҢ КОЛ ПРИНЦИПИАЛДЫГ үндезиниерин ажылдап кылыр, ону амыдыралга бөстандырарының арга-методтарының айтырыгларын шиитпирээриниг В. И. Ленин кол рольду ойнаан.

Совет эрге-чагырга бактаан турупкан үеде хаанныг Россия империязының чүк-бүрү булуңнарынга тургустунгулаан совет республикалар догуунаа келгениниң баштайгы хүннеринден эгелээш-ле боттарынга дузалажып, быжыг харылзааларны тудуп турганнар. Ол харылзаалар дээрге, эрге-чагырганы боттарынга алган ажылдың чоннарның интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының, бүгү-делегей империализминге, иштики контрреволюцияга удур демиселге оларның иштин сонуургалының хан-дамырдан тудуп бооп турарының тодаргай херечизи болган. Оларның аразында харылзаалар улам быжыг, хөгжээш, совет республикаларның ажыл-чорудулгазының янзы-бүрү адырларының талазы-биле — шериг, дипломаттыг, ажыл-агыйжы болгаш оон-даа өске — эвилелдиң керээлериниң хевирлеринче шилчээн.

Ынчалзажок амыдырал улам сырый каттыжыышкыны негей берген. Дайынның хоозуралынга таварышкан улус ажыл-агыйын катап тургузарынга тус-тус республикаларның күжениишкиннери чедиишпес турган. Империалистиг күрүнелериниң талазындан чаа дайынны база катап эгелей бээринге айылы болгаш черле ол үениң делегей байдалының дүшкүүрлүг турганы күрүне талазы-биле быжыг каттыжыышкынның чугулазын негеп турган.

Адак соолгуде совет республикаларның ажылчы чоннарының калбак массаларының социалистиг чаңгыс өгбүле кылдыр каттыжарынга чаа иитилелдиң алыс мөзүшынары үндезин болган. Ол дугайын ССР Эвилелин тургузарының Декларациязында мынча деп бижээн: «...бодунуң аңгы мөзү-шынарының талазы-биле интернационалчы Совет эрге-чагырга социалистиг чаңгыс күрүнениң эвилелин тургузарын негеп турар».

Хөгжүлдевиң совет социалистиг оруунче кирген бүгү нацияларның болгаш улустарның республикаларны чаңгыс күрүне кылдыр каттыштырар дээн изиг күзели чон ортузунга калбак көдүрүүшкүнүү болдурган. Каттыжыышкының эң-не эптиг хевирин ажылдап кылыры негеттинип келген. Ол төөгүлүг сорулганы В. И. Ленинге баштаткан Коммунистиг партия алдарлыы-биле күүседкен.

ХАМААРЫШПАС СОВЕТ республикаларны ССР Эвилели кылдыр каттыштырарының төлевилелин В. И. Ленинниң айтыышкынын ёзугаар ажылдап кылган, ону РКП (б) ТК-ның 1922 чылдың октябрьда болган Пленумунга бадылаан. Аңаа республикаларны каттыштырарының талазы-биле белеткел ажылдарын удуртур болгаш ССР Эвилелиниң Советтериниң I съездизин чыылдырар талазы-биле комиссияны тургускан.

ССР Эвилели кылдыр каттыжар дээш ажылчы чоннарның шимчээшкини калбарып турган үеде, 1922 чылдың декабрь айда бүгү Совет республикаларның Советтериниң съездилери болуп эрткилээн, оларга дең эргенниг база эвилелдешкен республика бүрүзүнүң эвилелдиң состаавындан үнүп болурунуң эргезин арттырбышаан, бүрүн эки туранын эвилелинге үндезилээш, ССР Эвилелин тургузар дугайында шиитпирлерни хүлээп алган. 1922 чылдың декабрь 30-де болган ССР Эвилелиниң Советтериниң I съездизинге ССРЭ-ниң тургустунганы чарлаттынган.

ССР Эвилелин тургузар дугайында Декларацияның болгаш Керээниң үндезинге ажылдап кылган Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Кол хоойлузуун (Конституциязы) 1924 чылдың январь 31-де болган ССРЭ-ниң Советтериниң II съездизинге хүлээп алган, ынчангаш эвилелдиң тургүстунганының юридиктиг бадыткалы ол болган.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИ баштай дөрт совет республикадан — РСФСР, ЗСФСР, Украина болгаш Белоруссиядан тургустунган турган. Социализм тургузуушкунуун үезинде Совет Эвилелиниң бүгү нацияларының болгаш улустарының республикаларны чаңгыс күрүне кылдыр каттыштырар дээн изиг күзели чон ортузунга калбак көдүрүүшкүнүү болдурган. Каттыжыышкының эң-не эптиг хевирин ажылдап кылыры негеттинип келген. Ол төөгүлүг сорулганы В. И. Ленинге баштаткан Коммунистиг партия алдарлыы-биле күүседкен.

ХАМААРЫШПАС СОВЕТ республикаларны ССР Эвилели кылдыр каттыштырарының төлевилелин В. И. Ленинниң айтыышкынын ёзугаар ажылдап кылган, ону РКП (б) ТК-ның 1922 чылдың октябрьда болган Пленумунга бадылаан. Аңаа республикаларны каттыштырарының талазы-биле белеткел ажылдарын удуртур болгаш ССР Эвилелиниң Советтериниң I съездизин чыылдырар талазы-биле комиссияны тургускан.

ССР Эвилели кылдыр каттыжар дээш ажылчы чоннарның шимчээшкини калбарып турган үеде, 1922 чылдың декабрь айда бүгү Совет республикаларның Советтериниң съездилери болуп эрткилээн, оларга дең эргенниг база эвилелдешкен республика бүрүзүнүң эвилелдиң состаавындан үнүп болурунуң эргезин арттырбышаан, бүрүн эки туранын эвилелинге үндезилээш, ССР Эвилелин тургузар дугайында шиитпирлерни хүлээп алган. 1922 чылдың декабрь 30-де болган ССР Эвилелиниң Советтериниң I съездизинге ССРЭ-ниң тургустунганы чарлаттынган.

ССР Эвилелин тургузар дугайында Декларацияның болгаш Керээниң үндезинге ажылдап кылган Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Кол хоойлузуун (Конституциязы) 1924 чылдың январь 31-де болган ССРЭ-ниң Советтериниң II съездизинге хүлээп алган, ынчангаш эвилелдиң тургүстунганының юридиктиг бадыткалы ол болган.

Ортаа Азияның улустарын национал күрүнелер кылдыр эде организастаар дугайында идеяны бистиң чуртувустуң бүгү улустары изин-биле деткээн. Чоннуң ол күзелин боттандырары-биле Бүгү-эвилелдиң Топ Күүсекчи Комитеди 1924 чылдың октябрь 14-те Туркестан республиканың улустарынга боттарының национал республикаларын тургузарын чөптээрээн Туркестанның Топ Күүсекчи Комитединиң доктаалын бадылаан болгаш Туркестан АССР-ни Россия Федерациязының составындан тускайлап үндүрген.

Ортаа Азияның девискээринге ыйдыг янзылыг ажыланыышкынның түңнелинде Туркмен болгаш Узбек Совет Социалистиг республикалар тургустунган. Эвилелдешкен республикаларның эргези-биле ССРЭ-ниң составынга хүлээп алыр дугайында дилегни олар киирип келгеннер. Туркмен болгаш Узбек ССР-лерниң дилээн ёзугаар оларны 1925 чылдың май 13-те болган ССР Эвилелиниң Советтериниң III съездизинге ССРЭ-ниң составынга хүлээп алган.

Узбек ССР-ниң составынга турган Таджик АССР-ни 1929 чылдың октябрьда эвилелдешкен республика кылгаш, ол дугайында шиитпирни ССРЭ-ниң Топ Күүсекчи Комитединиң доктаалын бадылаан болгаш Туркестан АССР-ни Россия Федерациязының составындан тускайлап үндүрген.

Ортаа Азияның девискээринге ыйдыг янзылыг ажыланыышкынның түңнелинде Туркмен болгаш Узбек Совет Социалистиг республикалар тургустунган. Эвилелдешкен республикаларның эргези-биле ССРЭ-ниң составынга хүлээп алыр дугайында дилегни олар киирип келгеннер. Туркмен болгаш Узбек ССР-лерниң дилээн ёзугаар оларны 1925 чылдың май 13-те болган ССР Эвилелиниң Советтериниң III съездизинге ССРЭ-ниң составынга хүлээп алган.

Узбек ССР-ниң составынга турган Таджик АССР-ни 1929 чылдың октябрьда эвилелдешкен республика кылгаш, ол дугайында шиитпирни ССРЭ-ниң Топ Күүсекчи Комитединиң доктаалын бадылаан болгаш Туркестан АССР-ни Россия Федерациязының составындан тускайлап үндүрген.

Ол үеде ССРЭ-ниң составынга эвилелдешкен республикаларның саны чеди четкен: РСФСР, ЗСФСР, Украин ССР, Белорусс ССР, Туркмен ССР, Узбек ССР болгаш Таджик ССР.

БҮГҮ СОВЕТ нацияларның болгаш улустарның экономика база культура төгүлдезинге чедиишкиннери, бистиң чуртувуска социализмниң тиилээни болгаш ССРЭ-ниң улустарының найыралының быжыкнаны совет күрүне тургузуун улам чаартырынга таарымчалыг байдалдарны тургускан. 1936 чылда Закавказье Федерациязын дүжүргеп, ооң составынга кирип турган республикалар — Грузия, Армения, Азербайджан ССРЭ-ниң составынга эвилелдешкен республика эргелиг кылдыр каттыштыкаанар.

1936 чылда ССРЭ-ниң Конституциязын хүлээп ап турда Россия Федерациязының составынга турган Казах АССР болгаш Кыргыс АССР эвилелдешкен республикалар апарган.

Ынчангаш ССРЭ-ниң эвилелдешкен республикаларының саны 11 четкен.

Барыын Белоруссияның болгаш барымын Украинаның улустарының боттарының национал күрүнелериниң составынга катап каттышканы ССРЭ-ниң хөгжүлдезинге чугула үе-чада болуп артканкан.

1940 чылдың августа ССРЭ-ниң Дээди Соведи эвилелдешкен Молдав ССР-ни тургузар дугайында хоойлуну хүлээп алган. Хаанныг Румыниянын эжелелинге, турган Бессарабияның чонун 1940 чылдың июнь айда хостаан соонда Украинаның составынга турган Молдавия эвилелдешкен республика апарган. Ол-ла сессияга Латвияны, Литваны, Эстонияны ССРЭ-ниң составынга эвилелдешкен республикалар кылдыр хүлээп алган.

ССРЭ-ниң амгы туруп турар составы (15 республика) ыйдыг янзылыг тургустунган.

ЧАМДЫК ЭВИЛЕЛДЕШКЕН республикаларның составында АССР-лер, автономнуг областар болгаш национал округтар бар. РСФСР-ниң составында АССР-лер: Башкир, Бурят, Дагестан, Кабардин-Балкар, Калмык, Карелъ, Коми, Марий, Мордов, Сонгу-Осетин, Татар, Тыва, Удмурт, Чечен-Ингуш, Чуваш болгаш Якут; автономнуг областар: Адыгей, Даг-Алтай, Еврей, Карачаев-Черкес, болгаш Хакас; национал округтар: Агинский, Коми-Пермяк, Коряк, Ненец, Таймыр (Долган-Ненец), Усть-Орда, Ханты-Мансий, Чукот, Эвенкий болгаш Ямало-Ненец; Грузия ССР-де автономнуг республикалар: Абхас болгаш Аджар; Азербайджан ССР-де: Нахичеван автономнуг республика болгаш Нагор-Карабах автономнуг область; Узбек ССР-де—Кара-Калпак АССР; Таджик ССР-де Даг-Бадахшан автономнуг область.

Ынчангаш ССР Эвилелинде 15 эвилелдешкен болгаш 20 автономнуг республикалар, 8 автономнуг область, 10 национал округ бактаан турар.

ССРЭ-ниң күрүне тургузуу —бистиң чуртувустуң хөй нацияларының болгаш улустарының быжыг найыралын хандырган. Оларның кайызының-даа чогаадыкчы күжүнүн, буруңгаар хөгжүлдезининг үнер дөзү—Совет Эвилели. Кажан кезээде бузулбас Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели кылдыр каттышкан напиялар болгаш улустар боттарының каттышкан күженишкиннери-биле социализмни тургускап, улам бурунгаар хөгжүп, экономика болгаш культура тургузуушкунунга улуг чедиишкиннерни чедип ап турарлар.

Деп эргелиг улустарны эки тура эргеге үндезилеп хөй националдыг күрүне — ССРЭ кылдыр каттыштырганы болгаш күрүне, экономика база культура тургузуушкунунга оларның бир демниг кады ажылдажылгазы, акыдуңма найыралы, кайызыныңда экономиказының, культуразының улам чечектелип орары — бо бүгү ленинчи национал политиканың үретүнелери болур деп, СЭКПниң Программазында айыткан.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН СОЦИАЛИСТИГ хөй националдыг күрүне — ССРЭ-ниң хөгжүлдезивиңң дуржулгазы болза, үе-төөгүнүн национал напиялар болгаш улустарның ынак-дузазының ханы утказын илередип турар болгаш пролетаржы интернационализминиң идеяларының амыдыралчызын херек кырында бадыткаан.

ССР Эвилели бодунуң 50 чылынга уткуштур политика болгаш экономика, угаан-бодал болгаш культура талазы-биле кицин чечектелиишкинниг бар чыдар.

...«Бистер Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чылын демдеглээр бис. ССРЭ-ниң тургустунганы бодунуң политиктиг түңнелдериниң талазы-биле бистиң күрүновистиң төөгүзүүге эң-не алдарлыг черни эзелеп турар»—деп, партияның XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге демдеглээн.

Хөй националдыг социалистиг күрүнени тургусканы — Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле ажылчын аңгыга баштаткан бүгү совет кижилерниң революстуг чогаадыкчы чоруунуң кайгамчыктыг түннели болур.

(«СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАРНЫҢ ЭВИЛЕЛИНИҢ ТУРГУСТУНГАНЫНЫҢ 50 ЧЫЛЫНГА БЕЛЕТКЕЛ ДУГАЙЫНДА» СЭКП ТК-НЫҢ ДОКТААЛЫНДАН).

ЫРААЖЫЛАР ЧӨВҮЛЕЛИ

Тыва АССР-ниң Ыраажылар иитилелиниң республика конференциязы болуп эрткен. Илеткелчи—иитилелдиң баштаар черинниң харыысалгалыг секретары А. Панов болгаш санал берген эштер иитининг ырларының талазы-биле чамдык ажылдарның кылдыпгашын демдеглээн. 1969 чылда республикага иитин ырының 100 хире коллективи бар турган болза, ам ол 150 ашкан.

Иитин ырының эки ажылдыг коллективтери бар. Ол болза хамыктың мурнунда Чадаананың Культура бажыңының ыраажылар коллективидир (удуртукчузу В. Донгак). Иитин ырның ол коллективинин составында 50 ажыг кижи бар, олар—ыры уран чүүлүнүн ёзулуг-ла эртузнастары. Күүселдевиң бир аай, дескидциналыры, үн аялгаларының арыы, ырыга үн талазы-биле өске-даа чүүлдериниң бедик деңнелде турары ук коллективка янзы-бүрү репертуарны күүседип шыдаар арганы берип турар.

Ак-Довурак хоорайның ыраажылары (иитин ыры коллективи) В. Хинкистин удуртулгазы-биле база эки түңнелди чедип алган. Оон репертуарында иитин ырының 30 ажыг чогаалы бар. Ооң киржикчилериниң күүселдези оскелерге домей эвес, онзагай шынарлыг болуп турары-биле ылгалыг турар. Күүселдези—дидим шөлээн болгаш черле академиктиг мөзү-биле демдеглеттинген.

Соолгу чылларда эки ажылдыг алээн каш ыраажылар коллективтери республикада тыптып келгилээн, чижээ, Кызыл хоорайның ыры болгаш танцы ансамблининг иитин ыры коллективи (удуртукчузу С. Бухтуев), Бай-Хаак Культура бажыңының, Моңгун-Тайганың болгаш оон-даа өске. Кызылдың ыры уран чүүлүнүн талазы-биле амыдыралында уран чүүл училищезининг дирижёр-иитин-ыры салбыры (удуртукчузу Т. Леонтьев) болгаш «Саян» ансамбльдиң коллективиниң ажылын демдеглеп болур. Ансамбльдиң хөй эвес (40 хире) кижилиг ыраажылары (удуртукчузу Р. Лесников) орус болгаш тыва улустарның, совет композиторларның ырларын күүседиринге көскү чедиишкиннерлиг.

Конференциянын киржикчилери бо талазы-биле четпестерни база демдеглеп турган. Ыраажылар иитилелиниң ажылын экижидеринге холбашкан хемчегларин ажылдап кылыр, ыраажылар коллективтериниң санын көвүдедирип чедип алыр, байырлалдар болгаш фестивальдар эрттиреринин планнарын чогаадып, ону боттандырар дээрэин доктаалда айыткан. 1973 чылга чедир Ыраажылар иитилелиниң кежигүннерин 2500 кижи чедирер. Хормейстернин, ыраажылар коллективтериниң удурутукчуларының курстарын болгаш семинарларын доктаамал чыып, школачыларның музыка талазы-биле кижизидилгезинче улуг кичээнгейни салган турарын доктаалды база тодаргай айыткан.

Иитин ырлар коллективтериниң репертуарын калбартыр сорулга-биле эки ырларны солуннарга парлаар, чыыпды номнарын үндүрер хемчегларни ап. Тыва АССР-ниң Министрлер Човүлелининг чанында Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле комитет-биле кады ыраажылар коллективтериниң корулде-конкурузун чорударын иитилелдиң баштаар черинге конференция сүмелээн.

Конференция Ыраажылар иитилелиниң баштаар черин чаарткан болгаш ооң даргазынга композитор А. Чыргал-оолду соңгаан.

Конференцияның ажылынга СЭКП обкомунуң секретары К. С. Шойгу киришкен.

С. САЛЧАК.

ДЕЛЕГЕЙ бо ХҮННЕРДЕ

Чоннуң эрге-ажыын камгалаарының программазы

БОНН. (СЭТА). Герман коммунистиг партия Сонгу Баварияга болур коммунал сонгулдазының белеткелинге тайбың дээш, демократияны болгаш ажылчы чоннарның амыдыралчы эрге-ажыктарын камгалаар дээш чайгылыш чок демиселлин программазы-биле киржип турар.

ГКП-ниң Сонгу Баварияда округ организациязының дартазы Штиффатерниң Нюрнбергке чүве чугаалап тургаш демдеглээни-биле алырга, Герман коммунистиг партия коммунал сонгулдазын болгаш аңаа белеткелди федеративтиг республикада коммунистерниң мурнунда ам тургустунган «кол принципиалдыг сорулганы» кылдыр көрүп турар.

Европага дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар дээш, Совет Эвилели-биле болгаш Польша Улус Республика-биле ГФР-нин чарган керээлерин бадылаары дээш, иитин-европа човүлел хуралын чыылдырары дээш демисел ажылчы чоннарның чугула эрге-ажыктары дээш демисел-биле тулуш холбаалыг деп, ол демдеглээн.

Сонгу Баварияга болур сонгулдага Герман коммунистиг партиядан кандидаттарның ат данзызынга үлетпүр бүдүрүлгелерниң бүдүрүлге човүлелдеринин хөй кежигүннерин, профэвилел активчилерин киирген дээрэин «Унзере цайт» солун дыңнаткан.

Социалистиг партияның МЕДЕГЛЕЛИ

САНТЬЯГО. (СЭТА). Чилиниң Социалистиг партиязы медеглелди парлап үндүрүп, Чилиде революстуг чорудулгаго удур чурт иштиниң реакциязының болгаш даштыкы монополияларның чимзениишкиннерин ында сойгалаан.

Чазакка удур оппозиция экономикада күрүне секторун конгрессти дамчыштыр узутиазарын чедип алырын оралдажып, национал байлактарның ёзулуг эзэи болурунга чили улустуң эргезин чок кылырын күзеп турар деп, медеглелде чугаалаан.

Иштики реакцияның хөделиишкиннери Улусчу чаңгыс эптиң чазаанга удур америк империалистерниң халдаашкыннары-биле чаңгыс аай бооп турар деп, чили социалистер медеглээн. Чижээ, америк эрге-чагыргалар чилиге чамдык чээлинерни тыпсырындан ойталаан болгаш чамдык чили компанияларның АКШ-тың банкыларында агар саннарынга хорууштуну тургускан.

Чилиниң ажылчы чоннары боттарының чаалап алыышкынзарын камгалаары-биле бүгү чүвени кылыр дээрэин медеглелде демдеглээн.

Индира Гандиниң чугаазы

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның премьер-министри Индира Ганди чуртта соңгулда мурнунуң чоруушкунуң үргүлчүлеп турарын айыткан.

Дибругарх хоорайга (Ассам штат) болган митингиге Индира Ганди чүве чугаалаан. Индий океан тайбыңның зоназы болган турарын Индия күзеп турар деп, ол чугаалаан. Ол штаттың янзы-бүрү хоорайларынга болган митингилерге Индияның премьер-министри Совет Эвилели-биле Тайбың, найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээ ийи чурттуң аразында харылзааларны улам ыңай хогжүдерииге улуг рольду ойнаан дээрэин демдеглээн.

Чурттуң даштыкы политиказынга хамаарыштыр чүве чугаалап тургаш, Индира Ганди «кожазы Пакистан-биле найыралчы харылзааларны тургузарынга Индия кезээде чүткүлдүг болуп келген» деп айыткан.

Делегей херээженнериниң хүнү Март 8-ке үткуштур

БУР. Живка Златова—Сливенде Март 8 аттыг трикотаж фабриказында эң эки аныяк херээжен ажылдакчыларның бирээзи.

БТА-СЭТА-ның фотозу.

Консерваторларның оптуг кажарлаашкыны

ЛОНДОН. (СЭТА). 300 муң анган дагжыларның нияти национал ажыл соксадыышкыны-биле холбаштыр консерваторларның чазааның боттандырган онза байдалы британ ортулуктарда дөрткү неделяда хевээр артышаан. Боттарыныц кол негелделарин хандырарын чедип алган шахтёрларның ажыл соксадыышкыны соксаан.

Хүн бүрүде англи хоорайларның үлетпүр бүдүрүлгелерииге болгаш чурттагга квартадарынга электроэвергияны бөөрин каш-каш шактарның дургузувда соксадыр, электропоездилер доктаап туруптар, телевизорларның экраннары өже бээр. Ынчалза-даа консерваторларның кабинеди «кордүнмээн байдалдар болгаш хөмүр-даштың курлавырын тургузары эргежок чугула» дээр чылдак-биле электроэнергияны нормалааныи күш чок болдурарындан мынчага чедир ойталап турар.

Төп электроэнергетиктиг эргелелдиң төлээлекчизи бо кызыгаарлаашкыннарның кадыг-шыңгыызы бадыткаттынмаан деп миннир ужурга таварышкан.

Тараачын хүнүн демдеглээн

РАНГУН. (СЭТА). Бирма улус тараачын хүнүн демдеглээн. Бо байырлал бүгү бирма улустуң байырлалы, чүге дээрге чурттуң экономиказының үндезини — кодээ ажылагийда чоннуң 85 хуузу ажылдап турар.

Чуртка социал-экономиктиг үндезин чаартылгаларны боттандырганының түңнелинде феодалдарның болгаш чилби садыгжыларның тергиндээшкинин уэуткаан. Ажыглалдыг шөлдүң үштүң бир хире кезиин эвээш черлиг болгаш чер чок тараачыннарга шилчидип берген. Чер дээш тыртар төлевирни күш чок болдурган чорук он-он муң тараачыннарны помещиктериниң чүс-чүс чылдарда үргүлчүлеп келген кулдаңындан хостаан. Бүдүрүлге хевириниң ажылдап турар кооперативтери кодээ ажылагый бүдүрүлгезин ковүдедирииге кол шимчедикчи күш болуп бар чоруур.

ВДР. Америк хыдыкчы-бомбалакчы самолёттар ВДР-ниң агаар делгемин база катап үрээн. Чурттакчылыг элээн суурларже араатанзыг халдаашкыннарны кылган, ооң түңнелинде чурттагга бажыңнарын, школаларны, эмнелгелерни үргедеп, хоозуратказ.

Вьетнамның агаарның камгалакчылары чазыг чок адыышкын-биле чеди америк самолётту база дүжүр аткан. ВИА агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, ВДР-ниң агаарынга дүжүр аткан америк самолёттарның нииги саны ам 3.447 болган.

ЧУРУКТА: Тханьхоа можуда бузулган эмнелге. Бомбалаашкынның түңнелинде 10 кижи өлген. Бо эмнелгени 1968 чылда күштүг бомбалаашкынның түңнелинде база хоозуратказ.

АДН-СЭТА-ның фотозу.

Патриоттарның халдаашкыны

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштериниң кезектери америк-сайгон шериглерге удур согуушкунарын өстүрерии үргүлчүлеп турар. Февраль 8-тен 10-га чедир үеде хем эрии можуларда, даглыг районнарда, Меконг хеминиң адырында, Сайгоннуң чоогунда 200 ажыг шериг базазаларынче болгаш таңныыл черлеринче халдаашкын кылган. Дананг аэродрому, Камрань шериг порту, шериг-агаар күштериниң Вьенхоа биле Анкхе базазалары ышкаш, ындыг улуг шериг объектилеринче база халдаан. Парлалганың хостагга агентилелиниң дыңнатканыбиле алырга, чүгле Куангнам, Куангнгай, Биньдинь болгаш Фуйен дөрт можуга безин хостагганың Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары дайзынның 1.000 хире солдат, офицерин чыскаалдан үндүрген.

Февраль 19-тан 25-ке чедир үеде Сайгоннуң девискээринде болгаш Меконг хеминиң адырында дайындажып турар патриоттар 32 ажыг таңныыл черин чок кылган азы сортан үнүп чоруурунче дайзынны албадаан, а ол ышкаш 200 хире таңныыл черин бүзээлээн болгаш боолаан, дайзын аар чидиригге таварышкан. Чүгле февраль 25-те безин Лонгкхань, Плейку болгаш Дананг девискээрлеринге американнар 100 ажыг кижизин өлүрткен, балыглаттырган.

ПЕКИНДЕ ЁЗУЛАЛДАР

ПЕКИН. (СЭТА). Кыдат-америк чугаалажыышкыннарның доозулганының болгаш ол чугаалажыышкыннарның дугайында кады кылган дыйнадыгны Шанхайга парлап үндүрген соонда КУР-ның Күрүне човүлелиниң премьери Чжоу Энь-лай Пекинде чанып келген.

Пекин аэродромуга Чжоу Энь-лайны болгаш ооң бөлүүн Мао Цзэ-дуннуң кадайы Цзян Цин баштадыр бүгү пекин чагырыкчылар уткуп алган. Ында хайгаракчыларның демдеглээни-биле алырга, аэродромга буржуаз-демократтыг партияларның чамдык төлээлекчилери, «культура революциязының» үезинде «эде кижизидериэ-биле чоруткан чамдык ажылдакчылар база турган. Самолёттуң чадазындан дүжүп келген Чжоу Энь-лай, Цзи Пэн-фой, Цяо Гуань-хуа оларны барабаннарның даажы-биле уткаан. Чыылганнар «делегей херектеринге Мао дарганың революстуг шугуму шиитпирлиг деткип тур бис» деп алгыржып турган.

Бо үеде Мао Цзэ-дуннуң Каттышкан Штаттар-биле чоокшулажырынче чорудуп турар даштыкы политиктиг шугумун дээди кыдат удуртулга «чүүлдүгээнүн» база «деткип турарын» Пекининиң ындыг уткуп алышкын-биле көргүзер дээни тодаргай-дыр.

Даштыкы политика Мао Цзэ-дуннуң «революстуг шугумунуң» кандыы тиилелгезинге алдар кылдыр ол «тиилелгелиг» ужуражышкынны организастаанын? — деп айтырыг салдынып турар.

„Бодалымның оюннарынга“ хамаарыштыр

БОТТУГ, ДЭЭШТИГ УДУРТУЛГА ХЕРЕК

Бойдустуң янзы-бүрү байлактарының кижиге ажык-дузазының дугайын чогаадчы тодаргай бижип, ону камгалап, кадагалаарынче оныа кичээнгейни салып, чонну кыйгырып турарынга дыка-ла таарзының каттыштым. Шынап-ла, бойдустуң ажыын көрбейн баар таварылга кижи ниитилелинде чок.

Бо ажыктыг чугаага хамаарыштыр ажылдап, чурттап турар черимде байладты бижикседим. Бай-Тайгада Шуйнуң кадыкшыдылга школазында башкылап турар мен. Школа , тургустуганындан бээр эрткен он ажыг чылдарның иштинде ацаа Барыын-Хемчик, Моңгүн-Тайга, Бай-Тайга районнардан келген хөй уруглар өөредилгезин доозуп, кадыын экижидин алган, чаныл чоруткулаан.

Шуй хемниң Барлыкка каттышкан аксында үүл-бүрү чадаң үнүштер, кат аймаа, ыяштар, шулуражыы бадып чыдар кара суглар аразында чараш чурумалдыг черде ук школаны туткан. Оон мурнуу талазында калбак погаан азым бар.

Ол база таварылга эвес, чүге дээрге ындыг сериин, арыг агаарлыг чер, аарыг уругларның кадыкшырынга улуг салдарлыг. Ыпчангаш олар ывак школазындан чарлыр хөөн чок болуруп башкылар көрүп келген бис. Школага бир-ле дугаар келген уругларның оон-биле таныжылгалын чогум-на ук погаан аърга-эзимни камгалаар, өстүрер дугайында бесседалар-биле эгелеп турар бис. Ыпчангаш уруглар ону орт айыылындан камгалаар, немей өстүрер таларын-биле хөй солуп, ажыктыг ажыл-херектерни кылып келген. Ыпчалаа-даа олар девискээр аайы-биле делгем ол байлактың чүгле хевзиг кезээн—школа чоок-кавызын хаара тудуп турары билдингир.

Барлык биле Шуй хемнерниң үнүнарында делгем девискээрлерде этээртинмес бойдус байлаа болур аърга-арыгның, аң-куштуң, кат-чимистиң, балык-байлаңның камгалалын, ниитилелге ажыктыг ажыглалын дыка кошкак тургускан. Ак-Довурак хоорайдан, Кызыл-Мажалык болгаш өске-даа суурлардан келгилээн машиналарлыг хөй кижилер, ылаңгыя күскү үеде, ол байлакты кандыг-даа хынаада чок төтчеглеп, амы-хуузунуң эрге-ажыынга ажыглаар чоруктар кончуг хөй. Оларны ажыглаар аргазы база хайыра чок. Чижээ, Ак-Хем, Барлык, Шуй уннарында хөй кат-чимисти демир шүүрлер-биле оларның будуктарын сып, хайыра чок чыганындан кат-чимис сывы күргаан.

Хөй кат-чимис-биле байлак, оон сывы чүс-чүс га черлерин сырый шыва ап үнгеп Ак-Хем эзиминиң эң сырый кат сыптарлыг черлериндеи тудут ыяжы кезии белеткеп, ону арыгдан үндүр соортүрүнге кат сыптарын таптай бастырып, кургадып, бодал чок төтчеглекчи чорукту кылып турар участокту тургузарый Бай-Тайга районнуң ыяш ажыл-агый салбырының «Тээли» совхозка чөптүг бе?

Бистиң школаның болук оөреникчилери эрткен чылдың августа Шуй унунда боттарының лагеринге дыштанып тургаш, Барлык унунга болук төтчеглекчилер четки салып, карбит чазылдырып, балык шүүреп турганын көргеш, суурга кээп улуг улуска дыцнаткан. Оларга чоокшулап бар чыдырда, дугаарын шып каан «ГАЗ-63» маркалыг автомашинага ол төтчеглекчилер олурупкаш, четтирбейн барган. Олар ол дораан районнуң иштики херектер килдизиниң дежурныйынче телефоннаарга, ону херекке албайн эрттирип каанындан ол болук төтчеглекчилер билдиртпейн барган.

Районнуң ыяш ажыл-агый чери бойдус байлаан камнап, кадагалаар талазы-биле тайылбыр ажылын чон ортузунга ам-даа дыка эрецгей чорудуп турар. Чижээ, бистиң школа ышкаш аърга-эзим чоогунда турар өөредилге, организация черлериниң ажылдакчыларынга бойдус камгалаар талазы-биле хөй-ниити инспекторларының документилерин тыпсып, оларны тускай семинарларга чүге өөредип болбазыл? Школачыларга погаан аърга-эзимниң онүктериниң хөрек демдектерин тыпсып, тускай организацияларыы-даа тургузуп болгай. Школаның башкылары өөреникчилерге ол талазы-биле чамдык кижизидилге, организакчы ажылды чорудуп турар-даа болза, районнуң ыяш ажыл-агый чери оларны детквейн, боттуг дузаны коргуспейн келген.

Бо чижектерден алгаш көөрге безин, ол чүгүлэ ажылды боттуг, дээштиг удуртулгага алыры чугула.

Б. БАРБА.

ЧҮГЛЕ АҢ-МЕҢ, КАТ-ЧИМИСТИ ЭВЕС...

Чогаалчының эгелээн улуг ажык чугаалыңга хамаарыштыр, номчукчу эш-өөрүүн саналөналыңга түүлдүгаүнүн каттышпышаан, төрээн тыва черимниң иштинде чаштының чыдар эртине-байлактар, амдаа элбек бар деп бүзүреп, дараазында каш состуг бижидим.

Ажык-Бүрен, Сой-Бүрен, Ажай-Буурул-Алдын-Казыы хемнерже кинр агыш чыдар улуг, биче хемчигештер, дамырак кара суглар санчок хөй. Оларның уннарын калбак погаан аърга-эзимнер шыпкан, аң, балык, күш, кат-чимис элбек.

А казар байлак кандыгыл? Ильинка суурдан ырак эвесте Эрбектээ деп черден колхозчулар каш чыл мурнунда демир-даш тыпкан, геологтарга эккеп берген. Ажай-Буурул-Алдын-Казыы деп черниң ады безин шагдан тура ында алдын барын хереченип турар. Ында аржаанныр база хөй.

«Ажык-Бажы ак-ла көжээ Алдын-даа бар, моңгүн-даа бар» деп улустуң нептерегей ыры Улуг, Биче ажыктарда ол байлактар бар болуп болуруп база көргүзүп турар. Улуг-Ажык бажында ол ак көжээни топтап хайгаарап көөрге, ында кандыг бир-ле үжүктер, дүрүүдер барын эскерип болур. Оон ырак эвесте улуг хорум бар. Черле ынчаш төөгүнүң ол бүгү тоолзуг тураскаалдарының дугайын бодап орарга, ниитилел хогжүдезиниң кайы-бир үечадазында маңаа эртине-байлак, оран-чурт дээш эжелекчи дайыннар болуп, шериг баштынчылары алдар-сураглыг ыяғуурган кижилерни хоорүткен-дир деп бодал сагышка кирер.

Чүгле бойдустуң аң-мең, кат-чимис байлаан эвес, а чонда сураглаан ат-сураглыг черлерни, төөгүнүң тураскаалдары болур базырыктарны, шыгжаглыг, сураглыг күйларны болгаш оске-даа чүүлдерни камгалаары, эртине-байлакты шинчилеп ажыдары база чугула сорулга болуру билдингир, ол талазы-биле ажылды база дээштиг боттандырары чугула деп бодаар мен.

С. КЕНДЕН.

Каа-Хем район.

КАМНЫГ, АЖЫКТЫГ АЖЫГЛААР

Чогаалчы С. Сарыг-оолдуң «Бодалымның оюннары» деп үүлүн номчуп орарга, кижилер чер кырында чурттап, оон бойдус байлаан ажыглап ооренген болганда, ону камгалаан өстүрер, утаазыладыг ажыглаар эң чугула хүлээлгелиг, үлүг-хуулуг деп бодал кижиниң бажында катап-катап-ла киредир.

Бистиң «Х Улуг хурал» колхозтуң девискээринде Оораш-Хемниң унунда балык-байлап, аң-мең, кат-чимис база-ла элбек. Ынчалза-даа чамдыкта ону чүгле төтчеглекчи ёзу-биле хайыра чок кылып турар эвес, а чогуур албан организация черлериниң ук байлакты ниитилелге ажыктыг кылдыр белеткеп, күрүнеге дужаар чөпшээредиг келген кижилер безин ол байлакты камныг ажыглавас чоруктар ам-даа бар. Чижээ, Оттук-Даштың шынаааларындан эртекеп күзүн кат чыгган кижилер хой га черде кат сыптарын кургадыр сып, таптай базып каапкан.

Терлиг-Хаяның моңгүн суу бүдүрүлгезиниң чамдык ажылдакчылары те, чуңма, элиг, хүлбүс болгаш өске-даа ацнарны чөпшээрел чок олүрүп турганын илереткеп, оларны кезеткеп. Чижээ, сыынны чөпшээрел чок аткаш, бодунга ажыглаан хамаалы Иванову торгаан.

Чер-черде хой-ниити организацилары, бойдус камгалалының ниитилээдери чурттакчы чон ортузунга тайылбыр ажылын калбартып, тотчеглекчилер-биле демиселди чорудуп турганы, кат-чимис, балык, олүк белеткээр чөпшээредиг кижилер үк ажылды кылып турганы, бойдус байлаан үр үеде камныг, ажыктыг ажыглаарынче кичээнгей салып, ону доктаамал хайгааралга, хыналдага алырын дээштиг боттандырар хүлээлгелиг.

Б. МАНДЫП-ООЛ.

ТАЛЧЫГАШ

Кызыл-Шанчыг ужунга чокпак-чокпак талдар хаажылаан деспек черге хой кадарып күзеп турган бис. Мен хоюмну даады-ла аалывыстың артыы талазында саргыяк дег каткаът сарыг шаттар баарында ховуга кадарар турган мен. Хой-биле кады үнеримде, чиргежек, кылаңнаан карттыг тал даңгыыш кезии алыр турдум.

Бир-ле кежээ чаныл орарымга, аалывыстың кожактыг бызаалары нелериңде катчы берген, эмген турлар. Бызааларын аңында одекке мырныр эвес, тайга кайы сен дээш бажыңын уу-биле чорун каар малдар болгай. Даңгыыжымны тургузу шаңкап, бедик сывырже утлап бар чораан сарлыктарым соонче бар-ла шаам-биле ыдып-ла кагдым..

Кыш эрткен. Чараш чурумалдыг Кызыл-Шанчыг ужунда чазаавыска көжүп келген бис. Ыйгыл черлерде боралгактыг сарыг сүглар хөөлбектелип, от, көк шымыраарын үнүп, магалыг көксүг чаагай чыт думчукка хап, айызап турган. Частың ол чылыг хүнериниң бирээзинде хоюмну аал чанынга таваар кадарып чор мен. Хүн караанын чылыы-даа сүргей. Чылыг чиргилчин эстеп, чиндиңейнип чыдыр. Канчангаш-ла көөрүмге менден чээрби хире базым черде, ховунуң ховуазында, кара чаңгыс тал саглаңайның, агаранаңдыр шимчеп тур.

Маңа оскен, төрээн, эргим, ынак Кызыл-Шанчымдан оске хайыралыг чер чок, ынчангаш мында кодан чаштына бээр хире шырышты-даа эки билир кижи болгай мен. Канчан үнүп келген тал боор? Кандыг салым-хуулуг ирги?

Чаныыга чеде бергеш, топтап көрүп тур мен. Кылаңнаан ак карттыг, чинге-чинге узун суук кызыл-хүрең будуктарлыг, саглаңнаан ынай-хаактарлыг чаш ак талчыгаш. Амна сактып келдим. Шаанда бызаалар эме бээрге девидээш, шанчып каан даңгыыжым ол болган. Бүгү-ле дириг бойдус чырыкче чүткүүр, өзер назылыг, өөрлүгээштиг болур. Мен хөөкүй талды хей-ле кезип, хээндектеп, черниң черинге кадай шапчып чораан-дыр мен деп бодумну бодум чемелеп шаг-да болгаш мен. Оон бээр-ле кайы хамаанчок ыяш кеспестээн мен ийин.

Ч. СҮРЮН.

Моңгүн-Тайга район.

Спорт

Секция ажыттынган

Мен Кызылдың педагогика институдунуң биохимия факультедин дооскаш, Хову-Аксынга ажылдап эгелээш, аңаа хостуг хүрештиң секциязын организастааш, спорттуң бо хевирингe бодумнуң арга-мергежилимни аныяк мөгелерге өөредип келдим. Амгы үеде секцияда «Тыва кобальт» комбинаттың аныяктары, школаның өөреникчилери ниитизип 30 ажыг мөге хаара туттунган. Олар секцияга улуп сонуургал-биле кээп, хүрештиң аргаларын билип ап турарлар.

Эрткен чылдың төнчүзүнде бистиң чыынды командавыс республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң хостуг хүрешке бирги чери дээш маргылдаазынга бир дугаар кириишкеш, команда талазы-биле үшкү черни алганывыс багай эвес туңнел. Оң маргылдаага мээң өөреникчилерим Александр Артына биле Михаил Медовиков деңзи аайы-биле хууда ийиги черлерни алганнар.

З. ООРЖАК,
суурда «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң даргазы.

Ажылы экижээн

Өвүр районуң «Торгалыг» совхозунда күш-культура болгаш спорт ажылы сөөлгү чылдарда элээп экижээн. Суурнуң чурттакчыларының болгаш аныяктарының эрес-дидим, кан-кадык, ажылынга будуруктулуг болурунга спорт улуг дузаны чедирип турар. Амгы үеде спорттуң аңгы-аңгы хевирлерин чон ортузунга нептередип, оон массалыг болурунче улуг кичээнгейни салып турар.

Совхозта хостуг болгаш тыва хүрештиң, ыдыраанның, стол теннизиниң, хаак спортунуң секциялары доктаамал ажылдап, ында 200 ажыг кижини хаара туткан.

Чүгле эрткен чылын безин совхозка спорттуң 32 хевириңге маргылдааларны организастап эрттирген.

М. ЧИГЖИТ-ООЛ.

Дыштаныр хүннерде

Март 4-те хөгжүм-шиң театрынга «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң хостуг хүрешке зона талазы-биле бирги чер дээш маргылдаа 11 шакта эгелээр. Аңаа Кызыл, Кемерово, Якутск, Абакан, Улан-Удэ хоорайларның спортчулары киржир.

Комплекстиг экспедицияның Культура бажыңынга «Совет херөөженнер — музыкада болгаш поэзияда» деп темалыг кежээ 20 шакта эгелээр.

Спорттуң кышкы хевирлеринге республиканың бирги чери дээш маргылдаалар «Хүреш» стадионга, ипподромуң хаак баазазынга эртер.

Воскресеньеде Культура бажыңнарынга аңыяктар кежээлери, хөгжүм-шиң театрынга зона маргылдаазы үргүлчүлээр. Спорттуң кышкы хевирлеринге маргылдааны ол хүн доозар.

Дыштаныр хүннүң хоорай штабы.

АКЕКЮК ЭКРАНГА

МАРТ 4-ТЕ.
МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылганың программазы. 12.05—Сөөлгү медээлер. 12.15—Уругларга. Дириг чуруктар. 12.45—«Музыкалыг киоск» 13.15—Экономика-математиктиг методтарга болгаш сацалга техниказыңга үндезилээш, улус ажыл-агыйын удуртуруп сайзырадгайжыдарының чугула айтырыглары. Телекөрүкчүлериниң айтырыгларынга харылар. Дамчыдылгага академик Н. П. Федоренко болгаш ССРЭ-ниң ӨА-зының корреспондент-кежигүнү А. Г. Аганбегян олар киржир. 13.45—И. Штраустуң оперетазы. **«Венага ужуражыышкын».** Ленинградтың хөгжүм комедиязының театрының шизи. Ленинградтан дамчыдылга. 15.05—15.15—Чапсар. 15.15—**«Эртемин—бүдүүлгеже».** Документалдыг фильм. 15.25—Ленинградтың хөгжүм комедиязының театрының шизиниң уланчызы. **«Венага ужуражыышкын».** 16.45—**«Улустар аразының панорамазы».** 17.15—Эфирдо—**«Аныяк пазын». «А че бе, оолдар».** 19.30—Норильскиниң телестудиязының программазы. 20.30—Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

20.45—**«Бистиң бажыңывыс».** Уран-чечен фильм.

МОСКВАДАН

22.15—**«Иверия»** деп ырыхөгжүм ансамблиниң концерти. Тбилисиден дамчыдылга. 22.45—**«Ye».** Информастыг программа 23.15—Хензитлериниң телетеатры. **«13 стулдар».** 00.30—01.00—Кошкиге дүрген маңнаарының талазы-биле херээженнериниң делегей чемпионады. Голландиядан дамчыдылга. (Бижидилге).

АГААР

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын угланыышкынныг хат кошкак. Агаарның температуразы дагыг черлерге 2—7, өскелериге 10—15 градус соор.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Чоон угланыышкынның хат кошкак болур. Агаарның температуразы 10—12 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

МАРТ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Олүмнүг дайзын»** 9.30, 11.15, 13.55, 15.40, 17.25, 19.10, 20.55 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Дайын болгаш тайбың»** (2-ги кезээ) 15, **«Кашмирге ынакшыл»** (1-ги, 2-ги кезектери) 17.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Россия империязының дүжүлгези болгаш база катап туттурбастар»** (1-ги, 2-ги кезектери) 9.30, 14.10, **«Туманныг дүне»** 12.10, 16.50, 18.50, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Хамраа»** (1-ги, 2-ги кезектери) 13.40, 20.15, **«Кара тюльпан»** 16.40, 18.30 шактарда.

Мергелдейге чагаалар

ШИВИНИҢ ХОМУДАЛЫ

1971 чыл оске чылдар-биле дөмей-даа болза, ону аас-кежиктиг, онзагай деп ылган турар бис. Чүге дээрге бис улус ажыл-агыйының бүгү-ле адырларынга хой-хой чедишкинчерлиг болган бис.

1971 чылды чоргаарал-биле үдеп, чаа 1972 чылды сагыш-сеткилдиң ханызындан өөрүп, хөглеп, уткуп ап турган үе чүве.

Районнуң чурттагла-коммуналь ажыл-агый будүрүлге комбинадының даргазы эш Барановка Барыын-Хемчик райкүүскомда харыысалгалыг өөрү эш айтыышкын берген:

— Алло, алло! Телефонда кымыл бо? Экии, дарга, райкүүскомдан долган тур бис. Менде мындыг санал бар-дыр: чаа чыл-даа келди, чонга ёлка херек болгай. Ону дерип кастаары улуг ажыл дээрзи билдингир. Хөй-ниитиниң ёлказы 1972 чылдың январь эге хүннеринде турар. Оон чаныңга улуг, биче чон агаарлап, ойнап, хөглээр болгай.

Шак мындыг айтыышкынны дорт хүлээп алза-даа, а оон күүселдези куруг болган. Чүгле күүсеттинген чүве мындыг: машиналыг кезек улус алды метр узун дурттуг шивини Алнгатының сырый аргазының иштинден чүк машиназынга кампыг чүдүртеш, кызыл-мажалыкчыларга декабрь 28-те эккеп берген. Олла суурнуң Авиация биле Садовая кудумчуларының белдиринде 1971 чылда чаа стадион кылыр дээн 2 гектар хире черлиг херим-иштинге чингир погаан бүрүлерлиг шивини «доң черни довук чедир, кадыг черни кажык чедир» казып тургаш, ол-ла черден боду үнгеп шивп ышкаш тургузун каан. Шаг-үе маңаар эвес, хөөкүй шивп шимелде чок көжүп берген маңап турда, чаа чыл-даа эрте берген. Үк чаа чылда улустарга бараан болбаан узун шивп салгын-хатка чайганын каап, шак мынчаар килеңнеп турган:

— Ырактан-на аалдан келдим. Мени чалаан даргаларым канчаанган чоор. Таарышкан хөрүүнүмден мени тура тыртпкаш, дал дүүш үезинде олшык чок кургаг сайга кымнар мени олуртканыл? Сыдыстар дет чараш, өңүүр оттар чайнаар, аңаы-бүрү ойнаарактар дистинчиттер тоолчургу бодум-биле улуг, биче кижилерни хөглетпээнин багай болду. Мээң чингир погаан бүрүлеримнің каастаарындан кымнар чалгаарааны ол ирги?..

Мооң дугайын биживейн барып болур турган ийик. Ынчалза-даа хайыраан шивп кымга-даа харааданчыг. Ону эзим-аргазындан хей-ле кеспеи кай. Өзүп мандаай, төрээн черин каастаай. Ынчангаш моон сонгаар:

«Аас-биле аал көжүрбес,
Дылы-биле дыт үжурбас»

деп үдегер домактың үжур утказын улуг-ла кижилерге база катап угаадыр болганы олдур ийин.

Т. САРЫГЛАР.

УТТУНДУРГАН ТЕАТР

Бай-Тайга районда «Мурпакчы» колхоз хөй чурттакчылыг ажыл-агыйларның бирээзи. Чоннуң культурлуг негелдезин ёзугаар 1966 чылда Шуй суурга погаан театрны туткан. Ону тутканы дээш улуг, биче кижилер дыка өөрээн. Чон чаа погаан театрны эпти-ле чандыр көрбес, ону магадап, аңаа чайгы үеде солун кино, концертти үргүлчү коор турган.

1967 чылдан бээр байдал шуут-ла өскерилген. Чүү болган ирги деп номчукчу чайгаар-ла сонуургай бээр боор. Кысказы-биле тайылбырларга мындыг: чаа туттунган погаан театрдан садыг шоолугла ырак эвес. Аңаа харын арагачылар «бузуур» апарганы, ээнзиргей туруп турары черле элдептиг. Садыгдан араганы алган кижи олче кылаштаар, эрткен-дүшкен кижилерге эпчогу-даа аажок. Чаг-даа келген, а оон соонда чай база удавас улажы бээр. Ногаан театрның моон сонгаар салымдолу кандыг болурул? Колхоз, ында комсомол организациязы театрны чүге уттупканы?

Мерген Мергенович, аңаа кымның буруузун тодараткаш, дамчыдарын доозавые маңаа тур бис.

Ш. ДОНГАК.

Бай-Тайга район.

МООН СОҢГААР КАНЧААРЫЛ?

1970 чылдың декабрьдан бээр Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң малчыннарынга солун, сеткүүл, чагаа, бижик чедирип, почтачылап келдим. Совхозтуң дирекция чери почтачыны дериг-херекселдиг аът, чылыг тон, почта материаладары сүгтар сумка дээш, оске-даа чүүлдер-биле хандырар үжурлуг тургаш, бо араында мөңээ кандыг-даа дуза коргүспээн.

Совхозтуң директору эш Прокудниге болгаш ында партком секретары эш Доржуга айтырыг тургузуп, негелде кылырымга, «бригадаларже, малчыннар турлагларынче машиналар чорун турар-дыр, аңаа олурувут» дээр ийикпе, чамдыкта бот-бодунуң аразында чүүй кагжып келгенинер. Совхоз директору:

— Солун, сеткүүл, парлалга биижидилгези, ону массага тарадыры мээң херээм эвес, парткомнуң харыылаар айтырыы-дыр деп каар. А партком секретары:

— Аът-хол, шанак-терге бажын директор билир — деп харыылаар. Бо бүтүнүн уламындан чоннуң чагыткан солун, сеткүүлүн, чагаа бижиин чоок черлерге чадаг чоруп, ырак черлерге орук машиналарынга олуруп, кыжын, чайын ажылдан келген мен. Ажыл-агыйның малчыннары 26 өг-бүле. Оларның эң чоогу совхоз төвүнден 4—5, ырагы 50 хире километр ангы-аңгы черлерде турар. Ынчангаш тускайлаан транспорт чок кижиниң малчыннар аалдарын кезиири берге турбуже, онаашкан ажылымга бо чылдың февраль 12-ге чедир ажылдаан мен.

Бо 1972 чылдың сметазында почтачы тудары кордүмээн дээш дирекция чери ажылдан мени үндүрген. Ырак-узак черде турар малчыннарга почта чедирилгезин моон сонгаар канчаар организастаарының айтырыы амдыызында бистиң совхозта шинтпирлеттинмээн.

Д. ХАЖИКИ.

«КАРАККА ШЫЛАНЧЫЫН АА!»

Мындыг чугааны Моңгүн-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» колхозунуң төвү — Кызыл-Хая суурда клубка кино үндүрүп турда кижи бо-ла дыцнаар. Ол шын, кино ийнчаңгыс болганда үнү дыңналбас, ында болушкыннар кончуг дүргеп чүгүртүлеңейнип эрте бергилээр. Чамдыкта чырык чедишпес, каранғы болгулаар.

Кино үндүрүлгезиниң мыцдыг байдалы эрткен чылдан бээр үргүлчүлеп келгеп. Колхозта парткомга, көдээ Советтиң күүскомунга чон дыңнадып, хомудалын илередип келген. Бо дугайын райкүүскомнуң культура килдизи база билир. Ынчалза-даа чоннуң негелде хомудалдарынга харыы ам-даа чок.

Хертек Болдук районга ажылдап турда эки ажылдыг киномеханикке санаттырып турган. Кызыл-Хая суурда турум кинога ажылдаандан бээр үш-дөрт чыл чеде берген. Бо араында база эки ажылдыг диртип келген. Чүге-ле чүве ийик, сөөлгү үеде арагаже сувдуга берген, ажылга эзирик келир, ынчангаш кино орта үндүрбес апарды-ла.

Эзирик механик кино үндүрүлгезин эгелеп каар, оон «дузалакчылары» дээр кижилер кинону кацгырадып, карацгыладып тургаш, үзүп каарлар. Бо чылын суурнуң чурттакчылары кино орта корбээн, кино үнместээн. Кинога кодээ чонвуң негелдези улгаткан, уран-чечен болгаш эртем-техниканың чедишкиннериниң дугайында киноларны көөрүн күзээрлер. Райкүүскомнуң культура килдизи, районнуң кинофикация чери Кызыл-Хая суурнуң чурттакчыларының чөптүг негелдезин кажан хандырарыл?

А. КАРА-КЫС.

Хамаатыларның кичээнгейинге

Чаа бажың алыр база бажының алгыдар дээш эалчегде турар, эрткен чылын бүрүткел эртерин Кызыл хоорай Советтиниң күүскому чарлап тур.

Бүрүткел эртери-биле келир хамаатылар моон адаанда документилерни экээр ужурлуг:

1. Күш-ажыл дептери.
2. Техниктиг инвентеризация бюрозунуң шынзылгазы.
3. Паспорт.
4. Назы четпээн уругларының төрүттүүген дугайында херечилели.

Үстүнде айтыкан хуусада бүрүткел эртпээн хамаатыларның эалчээ күш чок болур даргазын сагындырып тур.

ХООРКҮҮСКОМ.

Конкурска киржиңер

Тыванын күрүнениң «Саян» ансамблинге концерт программазының чарлакчызының конкурузун чарлап тур.

Үк конкуруска 18 хардан 25 хар чедир назылыг тыва, орус дылларга кончуг эки чугаалап билир тыва эр, хереэжен кижилер киржир.

Конкурс 1972 чылдың март 10-да 14 шакта филармонияның залынга эртер.

СААНЧЫНЫҢ ХОЛДАРЫ

Холдарның аарыырын баш удур болдурбас база оларны эмпээр арга болур массаж-таныышкынны, (мажыышкынны) кылырынга саанчы бүрүзү өөреннир ужурлуг. Мажыышкын хан эрилдезин экижидер болгаш холдарны даартпас.

Ону кылырда холдарны чыгыг сугга 8-10 минутада сукаш, кургадыр чоткаш, бичии хемчээлдиг таңканы оларга быжап чаар азы кешке пазелинии отсөр.

Бир холду болгаш салаларны стол кырынга салгаш, бир холу-биле ону мажыыр. Мажыышкынны дыцзыг болгаш дең-дески кылдыр чорудар. Салаларның түс бүрүзүнүң дыргактарындан эгелээш, хол дозунче утлай адактыр тудар. Холдуң хажыларын, оон соонда адыштыр, оон артыы талазын мажыыр. Салаа бүрүзүнүң баштарын 6—8 катап эдиктир туткулаар. Оон соонда салааларның адыштың артыы, иштин, биилек, өөкүн, эгин шыңгаларын. холдуң артыы-иштин талазын бир дески кылдыр мажыыр херек.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орулакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыралал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кыдаа-аңыыгай килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуу килдизиниң 20-60, бухгалтериянның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлединиң чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00372

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үнелезилеттингеи

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
5
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 55 (8823).
Өртээ 2 кеп.

Н. В. ПОДГОРНЫЙ ШЕЙХ МУДЖИБУР РАХМАННЫ ХҮЛЭЭП АЛГАН

Март 3-те Кремльге ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный Совет чазактың чалаанын ёзугаар албан ёзузунуң аян-чоруун кылып Совет Эвилелинде чоруп турар Бангладеш Улус Республиканың Премьер-Министри шейх Муджибур Рахманны хүлээп алган. Премьер-Министр-биле кады даштыкы херектер министри М. Абдус Самад, Даштыкы херектер министерствозунуң секретары С. А. Карим, а ол Бангладеш Улус Республиканың Совет Эвилелинде элчиин Шамсур Рахман киришкен.

Н. В. Подгорный шейх Муджибур Рахманта болгаш ону үдеп чоруур кижилерге чылыг байырлыг чедирген. Чаа амыдыралдың тургузуушкунунга улам ынайгы чедишкиннерни чедип алырын күзээн күзээткиннерин Бангладештиң улузунга ол дамчыткан.

Шейх Муджибур Рахман хамаарышпас чорук дээш демиселге бодунуң чуртунуң улузунга көргүскен дузаламчы дээш сеткил-сагыштың ханызындан өөрүп четтиришкинин илергейлээн.

Чылыг найыралчы байдалга болган беседаның үезинде ийи чурттуң аразында найыралды болгаш кады ажылдажылганы улам ынай бижыглап, хөгжүдери-биле холбашкан айтырыгларны, а ол ышкаш делегейниң чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

Беседага ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң Бангладеш Улус Республикада элчиин В. Ф. Попов одар киришкен.

(СЭТА).

ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРЛЕРИ БОЛГАШ СПОРТ

Дээди болгаш тускай өртумак өөредилге черлеринге надыкшылга-спорт ажылын улам эжижидер база надыкшылга-спортчу лагерьлерни тургузар хемчегларни ап чорударын «Дээди өөредилге черлериниң студентилериниң база тускай өртумак өөредилге черлериниң сургуулдарының материалдыг болгаш чурттарга-амыдырал байдалын эжижидер хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында айыткан.

ССРЭ-де күш-культураны болгаш спортту социалистиг культураның чарылбас кезээ, чаа кижини хевирлеп кижизидериниң бир чепсээ кылдыр көрүп турар. Ол кедизинде барып улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырынга ажылдаар специалистерниң кадыын быжыглаар, мергежилдиг спортчуларны белеткээринге дузалаар. Ынчангаш партия Төп Комитеди болгаш Совет чазак олче кичээнгейни салып турар чылдагаанын ында.

Айыткан хемчегларни амыдыралга боттандырар дээш Тыванын дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң партия, комсомол организацияларының, башкылар коллективтери күш-культура болгаш спорт ажылын эжижидеринче угланган чамдык хемчегларни ап чорутkан.

Спорттуң материалдыг баазазы мурнуку чылдардан элээн эжижээн. Дээди болгаш ортумак өөредилге черлери мергежилдиг күш-культура башкылары-биле хандыртынган. Ооң түңнелинде студентилерниң болгаш сургуулдарның спортчу мергежили бедээн, янзы-бүрү секцияларда киржип турар аныяктарның саны дыка көвүдээн. Республиканың, эки тура спорт ниитилелдериниң база зонаның бирги чери дээш эртип турар спартакиадаларга, маргылдааларга Кызылдың дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң командалары идепкейлиг киржип келген. Найысылалдың педагогика институдунуң, көдээ ажыл-агый техникумунуң, башкы училищезиниң студентилери болгаш сургуулдары спорттуң янзы-бүрү хевирлериниң маргылдааларынга киржип, чаңгыс удаа эвес шаңналдыг черлерни ап, мактадып турар.

Өөредилге черлериниңден мергежилдиг спортчулар өзүп үнген. Оларга педагогика институдун эртикен чылын доосканнар хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Ондар Өргелээр, мөге Ооржак Змей-оол, башкы училищезиниң доозукчузу, хаакчы Семён Бай-Кара, № 3 көдээ профессионал-техниктиг училищениң сургуулу, спорт мастерине кандидат Владимир Седип-оол болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур. Өөредилге черлерин доосканнар көдээде, школаларда күш-культура болгаш спорт ажылын эжижидер хемчеглерге киржип, бодунуң мергежээн спортунга секцияларны тургускаш, ында тренерлеп ажылдап турар. Чамдык студентилер болгаш сургуулдар өөренмишаан, бодунуң билири спортунга тренерлеп ажылдап турарын спорт ажылын сайзырадырынга биче эвес салыышкын кылдыр чөптүү-биле мактаар ужуралыг.

Сургуулдарны күш-күдүтурага болгаш спортка массалыы-биле хаара тудар хемчегларни Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң башкылар коллективи сөөлгү чылдарда элээн эжижитиен. Спорт талазы-биле көскү агитация болгаш ооң ажык-дузазының дугайында пропаганда ажылын калбартып чоруткан. Өөренип турар бүгү аныяктарның 70 хуузу спорттуң янзы-бүрү хевирлеринде хаара туттунган. Техникумга чылдың-на спартакиаданы эрттирери чаңчыл болган. Курс, группа бүрүзү аңаа киржирде боттарының шилип алганы тускай спортчу хептиг, эмблемалыг болур. Ол сургуулдарны күш-культураның херээнге хаара тударының эки аргазы болуп турар. Ынчангаш өөредилге черинде спорт массалыг болу берген, мергежилдиг аныяктар шылгарап үнгүлээн. Кыдынган ажылда күш-культура башкызы Иван Кузьмич Сможевскихтиң киирген салыышкыны биче эвес.

Педагогика институдунда факультеттер, курстар аразында спорттуң хөй хевиринге маргылдаалары январьдан эгелээн, ооң түңнелин чыл төнчүзүнде үндүрерин чурумчуткан. Ол студентилерни спортка хандыкшыдарынга дыка салдарлыг болу берген.

Башкы училищезинде спорт ажылы эжижээн. Ооң херечизи сургуулдарның маргылдааларга идепкейлиг киржип, мергежилиниң бедиин көргүзүп турары болур. Училищениң спортчулары чоокта чаа болуп эрткен республиканың профзвилел-комсомолдуң хаак крозунга эки көргүзүглүг болуп, үшкү черни эзилээн.

Тыванын дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде спорт ажылында ам-даа чедир кылдынмаан чедип албаан. Күш-культуржуларның саны эвээш, мергежили чавыс, бедик разрядчыларны белеткевейн турар. 3350 студентиниң болгаш сургуулдуң иштинден эрткен чылын чүгле ийи кижи бирги разрядтың нормазын дужааган. Спорттуң национал хевирлерин нептередир, секцияларын тургузар хемчегларни өөредилге черлеринде албайн турары четпес. Аңаа аныяктарны хаара тудар ажылды чорудары эргежок чугула. Чамдык өөредилге черлеринде спорт шелдери негелдеге дүүштүр кылдынмаан. Ол чорук аныяктарны күш-культураже хандыншыдар ажылды калбартып чорударыга шаптыктап турар. Үстүнде айыткан четпестерни, өске-даа чедир кылдынмайн турар чүүлдерни чайладыр дээш боттуг хемчегларни алыры өөредилге черлеринде партия, комсомол, профзвилел организацияларының болгаш эки тура спорт ниитилелдериниң чугула херээ.

Күш-ажылга болгаш чурт камгалалыңга белен болурунуң Бүгү-звилелдиг чаа күш-культура комплексизин 1972 чылдың март 1-дем боттандырып эгелээн. Ынчангаш өөредилге черлериниң комсомол организациялары комсомолчу болгаш аныяк кижи бүрүзү ооң нормазын дужаарын чедип алган түрзун дээш ажылды чорудар ужурлуг.

«Өөредилге чорудулгазын, бүдүрүлге практиказын шын организастаар, студентилерниң дыштанылгазын болгаш боттывынгыр уран чүүлдү, күш-культураны, спортту сайзырадыр, ниити чурттарга черлеринге амыдыралдың таарымчалыг байдалдары, студентилерге материалдыг дуза база оларның бүгү-ле ажыл-херектеринге таарымчалыг байдалды тургузар дугайында сагыш човаашкын дээрге үүрмек айтырыг эвес-тир, эштер, ол дээрге бедик мергежилдиг специалистерни өөредип, кижизидериниң чугула негелдези болурдур» деп, студентилерниң Бүгү-звилел слёдунга СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Ол негелдени күүседири Тыванын дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң мурнунда чугула соруглга болур.

Республикада хайныышкынның ажыл-иш

«Тее-Хем» совхозтуң мурнакчы трактористи Ажыл-оол Сүлдүм СЭКП-ниң XXIV съездизиниң тоогүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга бодунуң үлүг-хуузун база кирип турар. Амгы үеде ол бодунуң трактору биле хар доктаадыр черде ажылдап турар.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында СЭКП Төп Комитединиң доктаалы ону чаа-чаа ажыл-херектерже улам сорук киирген.

ЧУРУКТА: бригадир М. Арапчор биле А. Сүлдүм (оң талазында).

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ТҮҢНЕЛДИ ҮНДҮРГЕН

Госку беш чылдың баштайгы чылында алган социалистиг хүлээлгелерин Бии-Хем районнуң харылзаа белдириниң коллективи чеднишкиниг күүседеткен. Эрткен чылдың үшкү болгаш дөртку кварталдарында харылзаа белдири бедик көргүзүглерни чедип алган, республиканың харылзаа эргелелиниң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан, быжыы-биле тудуп турар.

Эрткен чылда салбырлар, ажыл-агчылар ортузунга калбарган чарыштың түңнелин коллективке февральдың совлгу хүннериниң бирээзинде чугаалажып көрген. Эрткен чылын коллектив бүдүрүлге планын 102 хуу күүседеткен. Салбырлар аразынга калбарган социалистиг чарышка бирги черни алган Туран хоорайда бирги салбырның (начальниги Л. Шульгина) коллективи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чедип алган.

Салбырларның, бригадаларның мурнакчы 45 ажылдакчызынга акша шаңналын тывыскан. Бирги, ийиги, үшкү шаңналдарны Л. Шульгина, Л. Киреева, Л. Михайлова олар алган. Ниити шаңналдың түңү 4320 ажыг рубль болган. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты база тывыскан.

Бо чылдың эрткен айларында коллектив эки түңнелдерни чедип алган. Январь, февраль айларда алган социалистиг хүлээлгелер күүседеттинген болгаш бирги кварталдың планныг даалгаларын болгаш хүлээлгелерин ажыр күүседир дээш салбырларның коллективтери, ажылдакчы бүрүзү күжүн, билинин салып ажылдап турарлар.

Ю. ЧАПЫЕВ.

Тарылгага белеткел

Часкы тарылгага белеткелдерни Чеөн-Хемчик районнуң колхоз, совхозтары налбак фронт-биле чорудуп турар.

Тараа культураларының үезин белеткелин болгаш арыглаашынын «Чыраа-Бажы», «Сүт-Хөл», «Большевик» совхозтар дооскан,

Частың баштайгы айы эгелээн. Ынчангаш районнуң бүгү ажыл-агыйларында суггатчы звеноларны тургусиан.

К. МААДЫ.

Дугуржулгага ат салган

Март 2-де ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле күрүне Комитединге үлетпүр болгаш өске-даа объектилерни тударынга ССРЭ-ниң болгаш Бангладештиң аразында экономиктиг база техниктиг кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага болгаш чурттуң экономиказының амыдыралчы чугула адырларын катап тургузарынга Бангладештиң улузунга эргежок чугула дузаламчы көргүзер дугайында дугуржулгага ат салган.

СОВЕТ-БАНГЛАДЕШ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Март 3-те Кремльге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң болгаш Совет чазактың чалаанын ёзугаар албанның аян-чоруун кылып Совет Эвилелинде келген Бангладеш Улус Республиканың Премьер-Министри шейх Муджибур Рахманның аразында чугаалажыышкынар доозулган. Ук чугаалажыышкынар түректиң ханызындан болгаш найыралчы билчиишкинниң байдалынга эрткен.

Чугаалажыышкынарга совет таладан киришкеннер: СЭКП ТК-ниң секретары Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң, Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Н. К. Байбаков, В. Н. Новиков, ССРЭ-ниң министрлери А. А. Громыко, А. А. Гречко, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы С. А. Скачков, ССРЭ-ниң даштыкы садыг министрининг бирги оралакчызы М. Р. Кузьмин, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министрининг оралакчызы Н. П. Фирюбин, ССРЭ-ниң Бангладеш Улус Республикада элчиин В. Ф. Попов болгаш өскелер-даа;

Бангладеш талададн: даштыкы херектер министри М. Абдус Самад болгаш албанның өске-даа кижилери.

(СЭТА).

Декларацияга ат салган

Март 3-те Кремльге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин болгаш Бангладеш Улус Республиканың Премьер-Министри шейх Муджибур Рахман байырладыг байдалга «Совет Эвилелиниң болгаш Бангладеш Улус Республиканың кады кылган декларациязынга» ат салган.

Декларацияга ат салыр үезинде совет таладан эштер Д. С. Полянский, Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Н. К. Байбаков, В. Н. Новиков, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, ССРЭ-ниң камгалал министри, Совет Эвилелиниң Маршалы А. А. Гречко, ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри В. В. Мацкевич болгаш албанның өске-даа кижилери олурушкан.

Бангладеш таладан: Премьер-Министрни үдеп чоруур албанның кижилери олурушкан.

Декларацияны парлалгага үндүрер.

(СЭТА).

БЕДИК ШАҢНАЛ

XI Кышкы Олимпий оюнларының түңнелдеринге холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыын ёзугаар олимпийжи спортчуларның улуг болүүн ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

Ленин ордени-биле ССРЭ-ниң спортчуң алдарлыг мастерлери **В. П. Веденин** болгаш **Г. А. Кулакова** шаңнаткан.

Спортчу улуг чедишкиннери дээш Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңнатканнарның аразында ССРЭ-ниң спорттуң алдарлыг мастерлери **А. П. Рагулин, И. К. Родинна** болгаш **А. Н. Уланов**, ССРЭ-ниң алдарлыг тренери **П. К. Колчин** болгаш өскелер-даа бар.

Спортчуларның улуг болүүн «Хүндүлелдиг демдээ» орден болгаш «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш», «Күш-ажылчы шылгарап дээш» деп медальдар-биле шаңнаан.

(СЭТА).

РЕПОРТАЖ

МУРНАКЧЫ БРИГАДАДА

Хемчиктиң солагай талакы делгеми-биле өрү чөктээн улуг оруктап бистиң автомобиливис хар дүвүүн соонга буруладыр арттырбышаан. Аядан-Маадыр суур кайы сөн дээш тутсуп ор. Ол ынчаар кышкы бойдус чурумалын сонуургаш чораан, Сарыг-Бүүүр сүт-бараан фермазының чоогунга чеде хонуп келген болдувус.

— Мындыг улуг-улуг бажыңнарлыг чүү сууржугажыл?—деп, бистиң-биле кады чораан эживис (болаш бир-ле дугаар чоруп турары ол) айтырды.

— Сүт-бараан фермазы-дыр.

— Чуртталга бажыңнары дендии эки-дир аа. Чадаананың көжүп чоруур № 463 мехколонназы тутчу ирги бе?

— Мехколоннаның тудугжу шеверлериниң киришкээн тудуу бо районда кайда боор. Оларныы-ла / болгай. Бо орук бистиң совхоз суурунга удавас чедире боор. Ында база тудуг-ла тудуг.

— Оргу-Шөл, Кара-Даг деп төөгүлүг черлер дуу-ла улуг кара тайга ол-ла боор аа?

— Ол чер моон көзүлбес. Даарта ынаар углаттар бис.

Мынчаар хөөрежип чорувуста Алдан-Маадыр суур мурнувуста көстүп келди. Сууриун алдыы ужунуң кедээ талазында чаа квартал. № 463 мехколоннаның тудугжуларының күн-ажылчы салыышкыны.

Совхоз конторазының кедээ талазында чаа тудуг чанында бөдүк кижи чудук кырында дыштанып, ажыл-ижининг дугайын хөөрежип олурда, оларга чеде бердивис. Ажылдаарынга шаптык чок кылдыр чиигедир кеттинген, хөй күрүүзү аныяктарлыг бригада-биле менди солушкан, чугаалажы бердивис.

— Чадаананың көжүп чоруур мехколонназының комсомолчу-аныяктардан тургуступтан бригадазы-дыр бо. Коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинге киришкен, 1974 чылдың төнчүзүнде ол бедик атты бистиң бригада чаалап алган—деп. Норбу Суворов чугаалаан, ажыл дугайын бо кижи эки чугаалап берип болур дээнзиг, кызыл свитерлиг күдер кара оолче көрүнүп.

Каттыраңнаан чазык шырайлыг аныяк эр, өөрүнүп аразындан туруп, ушта кылаштап келгеш, бригаданың ажыл-херээн биске танышпырды:

— Бистиң бригадада 12 комсомолчу, ооң ашгыда дуржулгалыг быжаңчылар—ийи коммунист, база партия кежигүнү эвес ийи кижи бар. 1971 чылда бригада онаалгазын 150 хуу күүсеткен. Бердинген даалганы болгаш хүлээлгени чедишкиниг күүседир дээш ажылывыстың темпизин дургедетпиваан, кылган иштин пынарывче кижи-чээнгей салып турар бис. 1972 чылда хөй ажылдарны кылыр бис. Ийи болгаш дөрт аал иштин чурттаар 14 чуртталга бажыңын тудар ийикпе, азы 200 муң рубльдиң ажылын кылын күүседир. Чаалап алган бедик ажывысты бедии-биле тутунушаан. Ленин орденниниң эдилекчизин Хомушку Чамит-Доржуның удурткашы коммунистиг күш-ажыл бригадазы-биле социалистиг чарыштыг бис. Бирги кварталда ийи аал иштин чурттаар үш бажыңы тудар онаалгавыстың ийизин тудуп дооскаш, бирээни эгелеп турарывыс бо. Январьда планны 164 хуу күүсеткен бис. Февральдың база ажыл турар. Ол болза ам бригадиринг хүлээлгезии күүседип турар Саая Кок-оолдуң чугаазы-дыр.

Ол аразында бригаданың бызаңчылары дөрбелчин чудуктарны дем-биле кодуржуп эккеп, бажың ханазын шалыпкын салып, азылар киришпирилгезин шевергин эштеп турлар.

— Ажылывыстың байдалын 15 хонуктап, чамдыкта айдап бүдүрүлге хуралывга чугаалажып, четпестерни илереткеш, ой-шаанда сайгарып турарывыс чаңчыл болган. Тудуп турарывыс бо бажыңны дооскаш, 339 уруг өөредир ийи каът школа тудуунга киржип ажылдаар бис. Неделя бүрүзүнүң алды хонуунда мацаа ажылдааш, воскресеньесанында Чадаанага бажыңнарывыска дыштанып ап турар бис. Мында чурттаар черивис багай эвес. Четпес чүве—бистиң ажылывысты механизмбиле хавырбайн турары. Хар чудуктарны, дээвир кырывче шилгеш, хол-биле кодуруп үндүрүп турар-дыр бис—деп, хоочун тудугжу Монгуш Ортуң бригадирииң чугаазынга немеп кагды.

Комсомолчу-аныяктарның бригадазының ишчилериниң найыралдыг демнег күжү, бердинген үүлеин шыварлыг будүрериниг шиитпирлии бедик үре-түңнелдиг бооп турар. Владимир Куулар, Монгуш Шепетов, Ховалыг Бегзи, Норбу Суворов, Монгуш Ортуң, Монгуш Дажы болгаш ооң-даа өскелерниң аттары коллективтиң чоргаараларының аразында. Ол бригадада дуржулгалыг быжаңчылар Саая Дастак (чогум бо бригаданың удурткучузу ол, амдыызында аарын турар, ооң орнуң олгу Кок-оол солаан), Ховалыг Бегзи, Монгуш Ортуң тудутта 10 ажыг чыл ажылдап турар. Олар бригаданың аныяк ишчилерин 3—4 разрядтың кижилери кылдыр өөреткеннер.

Оларның ажылывыста чеднишкинии күзээш, чоруувустуң уламчылаш, Оргу-Шөл хойжу бригадазындыва хаптывыс.

М. СЕВЕН.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА УТКУШТУР

СЕПТЕЛГЕ ЧҮГЕ ХӨЖУДАП ТУРАРЫЛ?

Дагларның мээстери шокараартыр карандылаш эгелээн, делгем шөлдерниң кырында ыш-даа ышкаш аккөк дудускек бар апаргылаан. Оруктар чаныышкы хары база-ла аштып чыдар. Эгелеп турар частың тыныжын бо бүгүден көрүп болур. Часкы чымыштыг ажыл-иштиң эгелээривге чедир үр эвес үе арткан.

Келир күстүң чаагай дүжүдүн алыры часкы хову ажылдарынга техниканы ыяк белеткеп алырындан кол хамааржыр. Бо чүгула ажыл-херекти «Найырал» совхозта канчаар чорудуп турарыл?

«Найырал» совхоз—Улуг-Хемниң эң улуг тараалап ажыл-агыйларының бирээзи. Ооң шөлдериндеп мурнуку чылдарда кызыл-тастың 50—60 пентнер чедир дүжүдүн ап турган. Ат-сураглыг Аймырлыгның сүтгарылга системазы база ында болгай. Ынчангаш бо ажыл-агый чыл бүрүде-ле тараа культураларының бедик дүжүдүн ап болур аргалыг. Ынчалзажок сөөлгү ийи-үш чылдарда совхозка тараанның дүжүдү кудулап турар. Маңаа салдар чедирип турар четпес чүве болза, часкы тарылгага хереглээр техниканы чогуур үеэнде септеп, белеткеп албайн, ооң уламындан часкы хову ажылдары узамдыгып, агротехниктиг ховукхуусаалар хажыттының турарында деп чугаалап болур.

Бо чазын-даа совхозта техника септелгези дүвүренчиг байдалда турар. Совхоз бо талазы-биле районнуң өске ажыл-агыйларындан кудуруктап турарын айтыр херек.

Эрткен чылдың дөртку кварталында техника септелгезин мүн-не чүгээр шалыпкын чорудуп турган. «Ынчан техника септелгезиниң планы канчаар күүсеттингенил?» дээн мээң айтырыымга совхозтуң кол инженери Юрий Афанасьевич Кокарев мынчаар харыылады:

— Дөртку кварталда 22 трактор септээр турган, 25-ти септээн, 17 сеялканың орнунга 24-ти, 27 андазының орнунга—30-ни септээн.

— А бо чылдың бирги кварталында септелгениң байдалы кандыгыл?

— Маңаа темп дыка күдулаан—деп, кол инженер миниин чугаалады.— Бо кварталда 35 трактор септээр ужурлуг улус бис. Амта чедир ооң түгле 13-үн септээн. Мында чөптүг-даа, чөптүг эвес-даа чылдагаанныр бар чүве. Септелгениң темпизи оожумнай берген, чылдагааның механизаторларже чүүй каап болбас. Кижилер кызымак, шудургу ажылдап турарын демдеглээр херек. Чижээ, тракторист Михаил Дугар-Сүрүң, кандакчы Николай Чеботаев, дарган Лопсан Кан-оол, моторист Бичe-оол Бижекей болгаш чамдык өске-даа механизаторлар хүнде кылыр ажылдың нормазын 120—150 хуу күүседип тургулаан.

Ынчаарга ам четпес чүве чүл ынчаш?.. Бо айтырыгга кол инженер Юрий Кокарев-даа, МТМ эргелекчизи Александр Оновко-даа тула бергеннер. Чүге дээрге септелге ажылын организастаарывында олардан хамаарыкыр.. четпестер турганы чугаажок-тур.

— Мастерскаяның одалга системазы үрелгеш, ооң иштп барык-ла ай чыгам үеде соок турду. Ону кымның буруузу дээрил?—деп, МТМ эргелекчизи Александр Оновко мөңээ удур айтырыг салды.

— База-ла ол ышкаш, электристанциязының мотору үрелгеш, 10 шаа хонуктап ток чок болган ужурунда каядыг-даа септелге ажылы чоруттунмаан. Бо дээрге кымныңдаа буруузу эвес-ле болгай—деп, кол инженер Юрий Кокарев МТМ эргелекчизиниге улаштты.

Бо улуг үрелиишкиннерге кымдаа буруу чок деп болбас! Ажылхеректиң байдалы дээш бүрүн харыысалганы ачыктеп турар кол инженер биле МТМ эргелекчизи буруулуг болбайн аан. Оларны агартып болбас. Одалга системазы-даа, электри станцизы-даа үрехтиже чедир бо эштер чүнү көрүп турганыл? Кыжын, ылаңгыя септелгениң нааг түлүк үеэнде, ажыл-херекти харыылап турар кижилер оода-ла МТМ-ниң одалга системазын үүге хынап көрбээнил? Аңаа үрелиишкинии баш удур чайладып болур турган-дыр.

Шак мындыг ээ-харыысалга чок чоруктуң түңнелинде ол совхозта техника септелгезиниң байдалы бергедээшкинниг апарган. Өске аарсаар техниканы безин сапаваска, ам-даа 25 тракторну септээр ужурлуг. Бо чиик эвес ажыл. Ынчалзажок демдеглеп болур эки чүве чүл дээрге, совхозтуң дирекциязы биле партком тургустунуп келген байдалды өөренип көргеш, моон соңгаар МТМ-ге техника септелгезин ийи эдлчег-биле чорудар деп шиитпирээнин болур. Күш-ажылды организастаарын экижиткеш, ооң сагылга-чурумун шыгыырадыр, механизаторларга ажылдаарының таарымчалыг байдалдарын тургузаар болза, септекчилер арткан техниканы кыска хуусаада доозуп болур аргалыг.

Бо ажыл-агыйда техника септелгези хожудан турарынга «Сельхозтехниканың» Шагаан-Арыг салбыры база-ла хамааржы бээр.

Чыл эгезинден бээр эргежок чугула дыка хөй көзектер-биле совхозту ол салбыр хандырбаан. Ооң уламындан септелге үргулчу үзүктелиш, механизаторлар аңаа турар ужурга таваржып келген. Ам безин септекчилерге редукторлар, тудуштурарының муфтазы, дагыр-өзек, поршень өзөө дээш ышкаш, чугула көзектер көңгүс чок. Республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкыны ол көзектер-биле дарый хавырбас болза, септелге узамдыгып, саадаары чугаа чок.

К. АРАКЧАА,
«Шынның» тускай корр.

Март 8-ке уткуштур

ТӨЛЕПТИГЛЕР

Бистиң төлептиг аныяктарывыс бүдүрүлгелерде болгаш өөредилге черлеринде кайы хөй. Үлегерлиг ажыл-ижи, быжыг сагылга-чуруму, азы өөредилгезинге кызымак чоруубиле олар бисти өөртүп турар. Аныяктарның эки эгелээшкиннери, күш-ажылчы чедиишкиннери тоску беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүседиринге улуг идигни берип турар.

Тодаргай чижек. Кызыл хоорайның тудугжуларындан Екатерина Краснобаеваның удуртканы коммунистиг күш-ажылдың бригадазының кежигүннери Совет Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр сорулга салып, бедиткен хүлээлгелерни алган.

Ол бригаданың комсомолчулары шеверлел ажылын механизастаарын чедип алыр дээш тускай бригаданы тургускан. Олар ай санының планын ийи хонук бурунгаар күүседип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, беш чылдың ийиги чылының планын декабрь 15-те күүседир сорулганы салган. Бо эгелээшкинни эштер Поломошникованың, Ельшованың бригадалары изии-биле чүүлдүгзүнүп деткип, эгелекчилерниң үлегери-биле ажылдың темпизин дүргедедип, шеверлелдиң шынарын бедидерин хүлээнгеннер.

Ылаңгыя Поломошникова баштаан кыстар эрткен айларда эки түңнелдерлиг болуп келген. Чоокта олар № 12 кварталда 6 дугаар чуртталга бажыңын шеверлээрин эки шынарлыг доосканнар. Краснобаеваның үлегерин эдергеннер ам ол-ла кварталда 280 олуттуг уруглар садының тудуун чедир кылырынче кирипкеннер. Мында шалыпчылар Зоя Таскаракова, Капитолина Плешакова, Зоя Түлүш болгаш өске-даа мурнакчылар бо тудугда штукатурлап, чугайлаар, дозулаар ажылдарны май байырлалынга чедир доозар сорулга салган.

Өөредилгезинге кызымак комсомолчуларның бирээзинге Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң доозукчузу Клара Балчый-оолду киирип болур. Ол ветеринария салбырын доосканнар, Тес-Хемге барып ажылдаарының дипломун алган. Бо доозукчу күрүне экзаменнерин чүгле беш демдектерге дужаагаш, өөрүнүң-даа, башкыларының-даа макталын алган. Тускай эртемниг специалист болганының дипломун ап тура, коммунизмниң идейлиг тургузукчузу болурун, бодунуң чедип алган тускай эртеминге шынчы, төлептиг болурун, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң херээнге чогаадыкчы үлүүн киирерин хүлээнип ап, даңгыракка шынчы болурун чугаалаан.

ЧУРУКТАРДА: Кызылда № 48 тудуг эргелелинде эш Поломошникованың бригадазының шалыпчызы Зоя Таскаракова, Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң доозукчузу Клара Балчый-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ сөзү, фотозу.

Партия чырыдыышкыныны четкизинде

ӨӨРЕДИЛГЕ АЖЫЛГА ДУЗАЛААР

«Коммунистерниң марксисчи-ленинчи өөредилгези чүгле бодунуң хемчээлиниң талазы-биле эвес, харын-даа бирги ээлчегде бодунуң идей-политиктиг ужур-дузазының талазы-биле улуг херек болур» деп партияның XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев чугаалаан. 1971-72 өөредилге чылы партия өөредилгезиниң системазында СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш материалдарын ханызы-биле өөрениринiң чылы болган.

Чаа өөредилге чылында Бай-Тайга районда партия чырыдыышкынының бүгү хевирлеринде 48 школа ажылдап турар болгаш оларда 814 дыңакчыны, ооң иштинден коммунистерниң 77 хуузун хаара туткан. Партия өөредилгезиниң эге звенозунда 22 школаның он бири экономиктиг билиглерниң үндезиннерин, ийи школа политиктиг билиглерниң үндезиннерин, а тос школа СЭКП-ниң XXIV съездизиниң материалдарын болгаш ортумак звенонуң он алды школазында партия төөгүзү, политэкономия, философия болгаш эртемниг коммунизмниң үндезиннерин өөренип турар. Коммунистиг күш-ажылдың алды школазында 123 кижи боттарының теоретиктиг болгаш практиктиг билиглерин бедидип турар. Район школаларында теоретиктиг дөрт семинарның дыңнакчылары колдуунда башкылар, олар СЭКП-ниң XXIV съездизиниң материалдарындан «Чаа кижини кижизидери — коммунизм тургузуушкунунуң кол сорулгаларының бирээзи» деп теманы өөренип турарлар.

СЭКП Тыва обкомунуң XI пленумунуң болгаш СЭКП райкомунуң пленумунуң доктаалдарын күүседир талазы-биле парткомнарның, партия эге организацияларының ап чоруткан чамдык хемчеглери партия, комсомолдуң политиктиг өөредилгезиниң организастыг, идей-теоретиктиг болгаш методиктиг деңнелин бедидеринге улуг идигни чедирип турар апарган.

«Мурнакчы» колхозта партком (секретары эш М. Донгак) партияның болгаш комсомолдуң политөөредилгезин парткомнуң бюрозунга үш удаа, коммунистерниң ниити хуралынга бир удаа чугаалажып келгениниң түңнелинде 1970—71 өөредилге чылында «Мурнакчы» колхозтуң девискээринге партия өөредилгезиниң эге, ортумак болгаш дээди хевирлериниң школаларының дыңнакчылары өөредилге программаларын чедиишкинниг доозуп, дараазының чадаларынче шилчээн. Ылаңгыя дуржулгалыг пропагандист Х. Кудурукпайның пропагандистеп турары Ман-Чүректиң № 2 хойжу бригадазында партия төөгүзү өөренир школаның дыңнакчылары, Шуй ортумак школазынга С. Д. Ким-оолдуң пропагандистеп турганы «Партия дугайында беседалар» деп бөлгүмүнүң, О. Чедер-оолга удурткан политиктиг билигниң үндезиннерин өөренир эге школаның дыңнакчылары доозарының зачёттарын эки дужааганнар. Ол ышкаш «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында партия организациязы (секретары О. Ойдуп), Ээр-Хавак сүт-бараан фермазында партия эге организациязы партия өөредилгезинче доктаамал кичээнгейни салып турар.

Кижилерниң политиктиг болгаш ниити билии бедээн тудум күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле үнелеп көөрү улам бедип турар дээрзин дараазында фактылар көргүскен. 1971 чылдың көргүзүглери-биле алырга, «Тээли» совхозтуң Кудукта хойжу бригадазының кежигүннери экономиктиг билиглерниң үндезиннерин өөренир политшколага өөренип турган. Хойжу бригада 1971 чылда районда бригадалар аразынга социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, төрүүр 100 хойдан 87 хураганны камгалап алган. Ол бригаданың малчыннарындан 13 кижи бир хойдан 95—105 хураганны, 2,2—3 кг дүктү кыргып алган. Оларның иштинден С. Чүльдүм, А. Салчак, Х. Деспи, С. Бышкак, С. Кандан олар 101—105 хураганны менди доруктурганнар.

Бо бригадада хой оолдаашкыны түлүктелип турар. Бо хүннерде 2800 хой оолдаан, оларның хураганын менди доруктуруп алган. Малчыннар А. Салчак төрээн 236 хоюндан 241 хураганны, С. Чүльдүм 247 хоюндан — 250 хураганны, С. Чанзан-оол 237 хойдан — 240 хураганны менди камгалап алганнар. Бригаданың мурнакчы хойжуларының бирээзи Салчак Ары-биле ужурашкаш, беседалажып чугаалажырымга, мынчаар харыылаар болду:

— Бо өөредилге чылында партияның политшколазында чүнү өөренип турар силер?

— Эрткен чылын экономиктиг билиглерниң үндезинин өөренир школаның бирги чылын дооскан улус бис, бо өөредилге чылында ол школаның ийиги чылын зооветөөредилге-биле чергелештир өөренип турар бис.

— Сөөлгү кичээлге кандыг теманы өөрендицер?

— Бис сөөлгү кичээливиске «Социалистиг чарышты организастаары. Мурнакчы дуржулганы — бүгү коллективке» деп теманы өөренген бис.

— 1972 чылда силерниң хүлээлгелерицер кандыгыл?

— 1972 чыл — тоску беш чылдың ийиги чылы болгай, мен бо чылын бистиң совхозта социалистиг чарыштың негелделериниң бирги черин ээлээр азы, тодаргайлаарга, 100 төрүүр хойдан 115 хураганны, бир хойдан 3 кг дүктү кыргып алыр болгаш 15 тонна мал чемин белеткеп алыр мен, а социалистиг чарышче «Хой ажылының мастери» С. Чүльдүмнү болгаш «Кара-Хөл» клохозтуң мурнакчы хойжузу И. Балчийни кыйгырган мен — деп, чоргаарал-биле харыылады.

Бо өөредилге чылында СЭКП ТК-ның «Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» болгаш «Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин экижидер хемчеглер дугайында» доктаалдарын өөренип эрткен соонда, малчыннар социалистиг чарышты калбартырынче болгаш экономика айтырыгларын хандыр өөрениринче улуг кичээнгейни салып турар апарганы бо чижектен илдеп-дир.

Чаа өөредилге чылында «Мурнакчы» колхозтуң хойжу бригадаларында партия өөредилгезин үндезини-биле экижиткен. Ам ында эр-даа, херээжен-даа малчыннар партия, өөредилгезинден чыдып калбайн турар. Кичээлдерниң организастыы болгаш дээштии бедээн. А колхозтуң хойжу бригадаларында төрээн 5000 ажыг хойдан 131 хураганны артыкка камгалап алган.

Районда комсомолдуң политиктиг өөредилгези мурнуку чылдарда турганындан экижээн. 1971—72 өөредилге чылында политиктиг өөредилгениң 24 бөлгүмүнде 879 аныяктар, эге звенонуң 14 бөлгүмүнде 375 кижи, ортумак звенода 292 кижи, дээди звенода 35 кижи, а партия өөредилгезинде 196 комсомолчу өөренип турар.

Комсомолдуң политиктиг өөредилгезинге аныяктарны болгаш комсомолчуларны идепкейлиг киириштирип, оларның политиктиг билиглерин шиңгээдип алырынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар комсомол комитеттеринге «Мурнакчы» колхозта, Тээли, Шуй ортумак, Кызыл-Даг сес чыл школаларында комсомол комитеттери хамааржыр. Ол организацияларда «Коммунистиг мөзү-шынар дугайында беседалар», «Бистиң ленинчи комсомолувус», «Коммунистиг күш-ажылдың школазы» болгаш «Партия дугайында беседалар» деп бөлгүмнер бедик уткашынарлыг эртип, дыңнакчыларга быжыг билиглерни берип турар.

Районда партияның болгаш комсомолдуң политшколаларында 74 пропагандистерниң 55-жи коммунистер. Партия өөредилгезинде экономиктиг школаларның көвүдээни-биле чергелештир специалистер болгаш удуртукчу кадрларның саны көвүдээн, эртем-билииниң, шынар составының талазы-биле деңнели элээн бедээн. Пропагандистерниң иштинден 54 кижи 3-тен 10 чыл стажтыг, 13 кижи 10 чылдан өрү стажтыг, а 48 кижи дээди эртемниг, артканы тускай ортумак эртемниглер. Пропагандистер Б. Барба, Х. Кудурукпай, С. Белек, М. Самдан олар кичээлдерни амыдырал-биле холбап, көргүзүг материалдарынга диапроектор, диафильмнер болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизиниң материалдарының таблицаларын болгаш плакаттарын калбаа-биле ажыглап турарлар.

Райкомнуң политчырыдыышкын кабинедин дамчыштыр тус-тустап база группалар аайы-биле 19 пропагандиске консультацияларны чоруткан. Ылаңгыя экономиктиг билиглерниң талазы-биле элээн хөй консультациялар болгулаан, чүге дээрге ол школаның өөредилге материалы (ному) амдыгаа чедир үнмээн болгай. Ол ышкаш районнуң радио четкизин дамчыштыр ол школаның дыңнакчыларынга болгаш пропагандистеринге 3 удаа беседаны чоруткан.

Районда он ийи кижи составтыг методиктиг чөвүлел дөрт бөлүкке үлеттинген ажылдап турар. Ооң кежигүннери пропагандистерге консультацияларны кылып, кичээлдерге олурушкаш, боттарының ажыктыг сүмелерин берип турарлар.

Партияның болгаш комсомолдуң политиктиг өөредилгезин партия, комсомол организацияларының удуртуп турарында болгаш политшколаларның ажылында чамдык четпестер бисте бар. «Кара-Хөл» колхозта малчыннар ортузунда политшколалар болгаш зооветөөредилгелер ам-даа чогуур негелдезинге чедир тургустунмаан.

Л. ДОПУЛ,
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң секретары.

ТАЙГАДА ИШ

Адар-Төштүң болгаш Шелениң арга-эзимнеринде ыяш кезикчилериниң чепсек-херекселдериниң, тракторлар, автомашиналарның моторларының дааш-шимээни хүн бүрү соксавастаан. Тудугга хереглээр чудуктар, дилиг материалдары, Ийме, Хөр-Тайга школаларынга токпак белеткелин Чөөн-Хемчиктиң Ленин аттыг колхозунуң ишчилери үргүлчүлеп, ажылының темпизин шапкынчыдып турар.

— Беш чыл планын чедиишкинниг боттандырарынга күш-ажылчы үлүүн киирер дээш тудугжулар сорук кириишкинниг ажылдап, аразында социалистиг чарышты калбарткан. Тудуг материалдарын белеткээрин март 30-де, токпакты анрель 15-те доозар сорулга салдынган. Ынчангаш тудугжуларның ийи звенозу Адар-Төш биле Шеле эзимнеринде ажылдап турар—деп, тудуг бригадазының бригадири Дамба Борбюевич Монгуш чугаалады.

Адар-Төште 13 кижи ажылдап турар, оларның даалгазы 2500 кубометр тудуг материалы. Ында моторлуг «Дружбаның» башкарыкчызы Монгуш Дүмен-Байыр эң шудургу ажылдап турар. Ол хүн бүрүде 25—40, чамдык хүннерде 50 хире кубометр чудуктарны кезип турар. Кестинген чудуктарны бир «ДТ-75» ийи «Беларусь» тракторлар-биле чер агынче бөле сөөртүрүп, ужурган ыяштың будуктарын аштап, ону өрттедирин база ол звенонуң кежигүннери кылып турар. Ол звено ам 600 ажыг кубометр чудукту белеткээн, оон 300 ажыг кубометр тудуг объектизинде дүжүртүнген.

Токпак белеткээр звено Ийме школазынга 350, Хөр-Тайга школазынга 250 кубометр одалга ыяжын тус-тус школалар девискээринге хап тургузар. Амдыызында Ийме школазынга 150 кубометр ыяшты белеткеп тургускан.

Моторлуг хирээниң башкарыкчызы Монгуш Дүмен-Байыр, «ДТ-75» тракторнуң тракторизи эш Монгуш, коммунист эш Өлзей-оол, ыяш сөөртүр автомашинаның чолаачызы Тумат Базыр-оол, ол ышкаш Ховалыг Дүктүг-Эник, Сат Аков болгаш өске-даа мурнакчы ишчилерге тудугжулар чоргаарланып турар.

Ыяш белеткелчилериниң повары Ховалыг Сундуйнуң ажылы мактанчыг. Оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан. Шыдыраа, даалы болгаш радиоприёмник оларның турлаанда бар.

М. СЕВЕН.

КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫР

Бистиң Жданов аттыг совхозтуң Чодураа салбырының тудуг бригадазында 20 кижи ажылдап турар. Олар амгы хүннерде совхозту электрижидеринге хереглээр электри чагыларын кезери-биле Адагаштыг-Каът деп черде ийи неделя ажыр ажылдап турар. Дөрт кижи ийи бензохирээ-биле ыяш ужуруп, чагыларны хемчээл аайы-биле одура кезип турар. Дөрт аът трактор эртип шыдавас берт черлерден ыяшты үндүр сөөртүп турар. Ийи «ДТ-75» трактор ыяшты орук чанында штабельче сөөртүп турар.

Ол ийи тракторну башкарган Андрей Серенмаа биле Донгак Дүүре, чудук баглакчызы Ш. Базыр-оол биле П. Сүктер-оол штабельге чедир хүнде үш катап алды-чеди чагыны кожуп алгаш чедирип, дөрткү рейизи-биле суурда пилорама чанынче аппарып турар. Ылаңгыя тракторист Андрей Серенмаа биле баглакчы Шаңгырлаа Базыр-оол хүн нормазын 130 хуу күүседип турар. Ыяш ужурар Делгер Доспац-оол болгаш хемчээп доораар Василий Бегзи кылган ажылынга харыысалгалыг, чагыларны эки шынарлыг белеткеп келгеннер.

Ыяш штабельдээр звено ажылын шудургу кылып, ыяш сөөртүр машинаны бичии-даа саадатпас. Чолаачы Донгак Кызылмаа 24 км черге хүнде үш-дөрт рейсти кылыптар.

Белеткээр ужурлуг 1200 чагыдан ийи неделя иштинде 400-тү суур төвүнде эккеп дүжүрген. Тайгада штабельдээн чагылардан аңгыда ам-даа 600 чагыны кезери арткан.

Ам ажылдың аажок берге үези келген. Чүл дээрге ыяш кезер чер тергиин берт.

Чуртту электрижидер деп ленинчи сорулганы тудуг бригадазы ыяк билип, кызып ажылдап турда, совхозта партия организациязы (секретары О. Тумбуу), ажылчын комитеди (даргазы Д. Дагбалдай), салбыр эргелекчизи Сарыг-оол Таспаанчык олар тудугжуларның, амыдырал байдалынче сагыш салбайн турар.

Мону бадыткаары-биле каш чижектен көргүзейн. Будук өрттедип турар ажылчыннарга ажылчын хөректээштер бербээн. Кадыг ажыл кылып турар бөдүүн ажылчыннар аалдарындан аъш-чемниг кээп, ажылдап турар. Совхозта сүт-даа бар, дөрт, беш муң шээр болгаш бода-даа мал бар чүве-дир. Тайга-сын бажында 20-ле кижини сүт, эътбиле чүге хандырып болбас деп? Ажылчыннар дыштаныр хүнде аалдарынче чанып кээрдир. А понедельникте 24 км ырак тайгаже барып ажылдаары-биле олар ыяш сөөртүр машина кырынга сыңмарлажып олургулаптар. Чамдыктары хүнезиннерин чүктээш, чадаг базып үнүптер. Олар ажылдаар турлаанга пат турупкан келир. Турупкан эштерге эки ажылдаары база-ла берге болбайн аан. Суббота келир. Оон-даа ажылчыннар 12 шакка чедир ажылдаа-ла, чок-ла болза чудуктар чүдүрүп каан машинага олуруптар, чок-ла болза 24 км черге чадаг кылаштаар.

Совхозта 2 чиик машина, улуг, биче ийи ветеринария машиназы, 5 чүък машиназы, 4 самосвал бар. Ажылчыннарны чүге чадаг кылаштадып турарларыл?

Совхозтуң удуртукчулары тудугжуларже кичээнгейни салбайн турары элдеп.

К. КОНГАР-ООЛ.
Улуг-Хем район, Жданов аттыг совхоз.

Партийжи темага

Бүзүрел болгаш негелде

Ындыг болурунга Ленин өөредип чораан. Тоску беш чыл эки эгелээн. Ооң баштайгы чылы чедиишкинниг доозулган. Бистиң социалистиг бүдүрүлгевис дүрген темпилер-биле хөгжүп, ооң ажыктыг чоруу бедээн. Эртемтехниктиг депшилге дүрген хөгжээн. Улустуң амыдыралының чаагай байдалын бедидериниң талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырган. Амгы үеде Советтер чуртунуң ажыл-ишчилери беш чылдың ийиги чылының планныг сорулгаларын күүседир дээш ажылдап кирипкен. Хоорайларның болгаш көдээниң ажыл-ишчилери бедиткен чаа-чаа хүлээлгелерни ап турар. Социалистиг чарыш улам-на массалыг болгаш дээштиг апарган.

Бо ханы утка-шынарлыг, хөй талалыг база калбарыышкынныг, канчаар-даа аажок улуг хемчээлдиг тургузукчу ажылга партияның болгаш күрүнениң кадрларының ролю онза улуг, олар экономиканы, совет улустуң амыдырал-чуртталгазының бүгү талаларын эртемге үндезилеп удуртур хүлээлгелиглер. «Ниитилел амыдыралының бүгү талаларын удуртуру, массалар ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылдың деңнелин бедидери, кадрларны шилип алырын, таарыштыр тургузарын болгаш кижизидерин экижидери-биле чарылбас холбаалыг. Бистиң партиявыс ам бо талазы-биле улуг аргаларлыг» деп СЭКП-ниң XXIV съездизинге партия ТК-зының Отчёт илеткелин кылып тургаш эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Партия сөөлгү чылдарда кадрлар-биле ажылдың стилин могаг чокка сайзырангайжыдып келген болгаш сайзырангайжыдып турар. Практикада быжыы-биле бадыткаттынган чаа чүүлдүң утказы чүл дизе кижилерге бүзүрел болгаш хүндүткел болур. Ынчалзажок ол чорук багай ажылдап турар кижилерден негелдени кошкадыр дээни ол эвес дээрзин Төп Комитет хөй удаа демдеглеп келген. Бүзүрел болза бистиң кадрларывыска бедик негелде-биле, оларның четпестерин шүгүмчүлээри, оларның ажыл-чорудулгазын доктаамал контрольдаары-биле холбашкан болур.

Ону В. И. Ленинниң айтыышкынын барымдаалап чорудуп турар. Кадрларны шилип алыры биле күүселдениң хыналдазын Ленин кезээде тудуш холбаалыг кылдыр көрүп чораан. **«Кижилерни хынаары болгаш ажыл-херектиң херек кырында күүселдезин хынаары** бүгү ажылдың, бүгү политиканың кол үндезини ында, база катап ында, чүгле ында» деп Ленин чугаалаан. (Чогаалдарының долу чыылдазы. т. 45, арын 16).

Ленин коллективтиг болур чоруктуң ужур-дузазын партийжи удуртулганың кол принциви кылдыр теория талазы-биле үндезилээш, ону практикага хажык чокка ажыглап чораан. Владимир Ильичиниң бодалы-биле алырга, коллегиалдыг болуру тодаргай ажыл-херек дээш кижи бүрүзүнүң хууда харыысалгазын эң-не ылаптыг тургузары-биле дүүшкен турар. «Хууда харыысалгалыг болурун чедип алыры эң чугула» деп Ленин бижээн. (том 53 арын 301).

Ленин күүселдениң хыналдазын шын, эртемге үндезилеп чорудар талазы биле эң-не бедик, кайгамчык үлегерчижээн көргүзүп чораан. Владимир Ильичиниң чогаалдарындан ажылдакчы бүрүзү бодалдарның болгаш дуржулганың улуг байлакшылын өөренип алыр. Ажылдың ленинчи стилин, ылаңгыя күүселдениң хыналдазын чорударын өөренип билип алырынга В. И. Ленинниң чагаалары, бижиглелдери аажок улуг ужур-дузалыг, ону ооң чогаалдарының долу чыылдазының он томнарында киирген. Владимир Ильичиниң чагааларын, телеграммаларын, бижиглелдерин номчааш, Совет күрүнениң амыдыралының бүгү адырларын ооң оперативтиг удуртуп турган хүнбүрү ажылының практиказының талазы-биле ленинчи бодалче ханызы-биле сиңниге бээр.

Күүселдениң хыналдазының ажыктыы. Күүселдениң хыналдазының ажыктыын ам-даа чедип албайн турар бис деп, чамдыкта партия ажылдакчылары чөптүү-биле чугаалаарлар. Ынчангаш ооң аргазының дугайын база көрээли. Чамдыкта хыналданы ажыл-херек сандарап баксыраан азы мырыцай ону эдип алыр аргажок апарганда эгелээр. Ынчаарга күүселдениң хыналдазының кол сорулгазы — четпестерни, чазыгларны баш удур сагындырары, оларны чогуур өйүнде чайладыры болгай. Хыналданы күүселдеден аңгылай көрүп болбас. Оларны тудуш холбаалыг кылдыр чорудар.

Партия ажылдакчызы хамыктың мурнунда организакчы болгаш кижизидикчи, бир эвес ол ажыл-херекке четпестерин, кандыг-бир чазыгны илереткен болза, оларны дүрген чайладыр талазы-биле кижилерге дузалаар хүлээлгелиг. Бир эвес чазыгларның, четпестерниң болуп турар чылдагаанының үндезинин тодаратпас болза, ону ынчаар кылырының дугайын бодаан-даа херээ бар бе? Хыналданы чорудуп турар кижилер чамдыкта болуушкуннарны, четпестерни көрүп билип турзадаа, оларның тыптып келген чылдагааннарын тодаратпас чоруктар бар. Ленинниң чугаалааны-биле алырга, күүселдениң хыналдазы «практика кырынга организастап билириниң» аргазын дилеп тывары болур.

Кандыг-даа удуртукчунуң ак сеткилдиг, шынчы мөзүбүдүжүн Коммунистиг партия бедии-биле үнелеп турар. Күүселдениң хыналдазы бир эвес хынап турар участокта боттуг байдалды ылап тодарадып көргенде, чүгле ынчан ажыктыг түңнелди бээр.

Партия кандыг-даа хевирниң бюрократизмин, кижилерни тооп көрбес чорукту кезээде шиитпирлии-биле буруу шаап келген. Владимир Ильич маңаа холбаштыр мынчаар бижээн: «Бюрократтарның аразында анаа-ла арга-биле плередири берге ындыг кажар-оптуг, авыяастыг шургукчулар база тургулаар. Ынчангаш олар кандыг-даа аргаларны ажыглаар, буруулуг чүүлдерни агартырын, меге чүүлдерни шын деп көргүзерин оралдажырлар».

Күүселдениң хыналдазын чорудар талазы-биле ажылдап турар кижилер ындыг таварылгаларны чежени-даа көргүзүп болурлар. Аргалап-мегелээр, ийи арынныг чорукту коммунист бүрүзү, ак сеткилдиг кижи бүрүзү эң-не бужар чүдек чорук деп көрүп турар. Ындыг кижилерни Маркс, Энгельс, Ленин кээргел чок шыңгыы буруу шаап чорааннар. Вильгельм Либкнехт болза Карл Маркс дугайында «шынныг чорукка бүзүрээринден аңгыда, өске кандыг-даа чүүлге сүзүглевейн чораан» деп бижээн. Ленин база-ла ындыг турган.

Партияның херээнге шынчызы, идейлиг бүзүрелдиг чорук хоозун меге чүүлдерни сойгалаар, шынныг чорук дээш туржур талазы-биле коммунистерге дузалап турар. Күүселдениң хыналдазы кижиниң кижизидилгезинге үнелеп четпес ужур-дузалыг. Ол аңаа кандыг-бир салдарны чедирер болгаш хемчегни көргүзер, а чамдыкта партиядан үндүреринге чедирер. Партия организациялары ынчаар ажылдап-даа турар.

Ынчалзажок коммунистиг принципиалдыг туруштан тайзы базар деп барган кандыг-бир эшти баш удур сагындырары чүден-даа артык чугула болгай. Бир эвес чугаа партияның хүрээленинге таварылга бооп кирген кижиниң дугайында бооп турар болза, ындыг «тайзы базыышкын» чоорту-ла болу бээр. Коммунист-даа, (партия кежигүнү эвес-даа болза, дөмей-ле) ажылдан хостаар, аңаа шыңгыы харыысалганы көргүзер апаар. А бир эвес ооң дугайында баш бурунгаар сагыш салып, ол шын эвес үүлгедигни кылып турарын чогуур өйүнде сагындырар болза, ону эдип ап болур болгай.

Ындыг фактылар хөй-хөй партия организацияларынга билдингир бооп турар. Бир эвес оларны анализтеп көөр болза, мындыг түңнелди үндүрүп болур: аңаа доктаамал контрольду боттандырган болза, оларда байдал бир янзылыг бооп, четпестер чаа-ла тыптып турар үезинде-ле чайладып болур ийик.

Ажылдакчының дугайын ооң каас-коя чугаазындан эвес, ооң ажыл-херээнден, партияның болгаш улустуң даандырганы херекти ол канчаар күүседип турарындан үнелээр херек. Маңаа биске күүселдениң доктаамал хыналдазы дузалаар апаар. Ол болза шүшпеп, тоомча чок кижилерни эдип алырының болгаш чулчурукчуларны, мактаныкчыларны сойгалаарының шылгаттынган чепсээ болур.

Чедиишкинниң эргежок чугула негелдези. Күүселдениң хыналдазынга активти, коммунистерни, хөй санныг улусчу контролёрларны калбаа-биле киириштирип турар черлерде ол эки түңнелдерни берип турарын практика шагда-ла көргүскен.

Администрацияның ажылчорудулгазынга партия эге организацияларының контролюн боттандырары аажок улуг рольдуг бооп турар. СЭКП-ниң XXIV съездизи контрольдаар ындыг эргени бүдүрүлгениң партия организациялары-биле кады эртемшинчилел институттарының, өөредилге черлериниң, культура-чырыдыышкын болгаш эмнелге албан черлериниң партия эге организацияларынга тывыскан.

Контрольдуң бо хевири онзагай болур. Маңаа бүгү чүүлдер коммунистерге билдингир. Олар бүдүрүлгениң болгаш эртем ажыл чорудулгазының идепкейлиг киржикчилери бооп турар. Планнаашкында болгаш технологияда четпестерни, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң курлавырларын олар боттары-ла медереп билип, көрүп турар. Ооң-биле кады күш-ажылдың сагылга-чурумунуң үрекчилеринге, бүгү четпестерге удур бир дугаарында чугааны үндүрер, күш-ажылчы болгаш материалдыг чарыгдалды эвээшти үндүрүп тургаш күрүне планын күүседирин, бүгү чүүлдерге камналгалыг болурун олар чедип алыр ужурлуг.

Коммунистерниң амыдыралынга партия хуралдары уламна улуг ужур-дузалыг бооп турар. Билдилиг белеткээн партия хуралы кезээде эки түңнелдиг болур, ындыг хуралдарга ажыл-херекчи, принципиалдыг шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел күштүү-биле калбарар. Каяа-даа шүгүмчүлелдиг саналдардан чогуур түңнелдерни үндүрери чугула болгай. Ярославль хоорай партия организациязында партия хуралдарын эрттирип турар практиказының дугайында СЭКП Төп Комитединиң доктаалында хуралдарга хүлээп алган доктаалдарның күүселдезиниң хыналдазын организастаарын үндезини-биле экижидерин, кымның буруузу-биле оларны боттандырбаан болдур, ол кижилерге шыңгыы харыысалганы хүлээдирин негээн.

Амыдырал кадрларга негелдени соксаал чокка бедидип турар дээрзин партияның XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге күрүнениң сагылга-чурумун быжыглаарынга, даандырган ажыл-херек дээш ажылдакчыларның харыысалгазын күштелдиреринге партияның болгаш чазактың Директиваларының күүселдезиниң хыналдазы улуг рольдуг болур. Бистиң партиявыс массаларга бодунуң организакчы болгаш политиктиг ажылын экижидериниң, коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырының бир эргежок чугула чүүлү күүселдениң хыналдазында деп санап турар.

М. ДОМРАЧЕВ.

АКЫ-ДУҢМА НАЙЫРАЛДЫҢ КҮЧҮЛҮГ КҮЖҮ

Т. Я. КИСЕЛЕВ,
БССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы

Хөй националдыг совет улус бодунуң улуг байырлалынга — ССРЭ-ниң чартык чүс чыл юбилейинге уткуштур чоруп орар. Белоруссияның ажылчы чоннары бо кайгамчык болуушкунга ылаптыг белеткенип, ону коммунистиг тургузуушкунуң бүгү участоктарынга чаа-чаа тиилелгелер-биле уткуурунга долу шиитпирлиг.

Хөй националдыг социалистиг күрүнениң тыптып келгени — социализмниң төөгүлүг хуу-салымынга улуг ужурдузалыг болган. Ол — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының херээниң дорт уламчылакчызы. Совет республикаларны эки гура болгаш долу ден эргеге үндезилээш, чаңгыс эвилелге каттыштырганы — чурттуң көдээ ажыл-агыйын дүрген көдүреринге, чаа ниитилелди чедиишкинниг тургузарынга үндезинни тургускан. Бүгү совет улустарның социал-экономика болгаш культура хөгжүлдезинге делгем орукту ажыткан. Оларның хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун бүгү ССРЭ-ниң күчүзү идегелдин-биле камгалап турган. Социалистиг тургузуушкунуң эн нарын болгаш эң берге сорулгаларын эвилелдешкен республика бүрүзү күүседип шыдаар аргалыг апарган, чүге дээрге, оларның аразында бот-бодунга акыдуңма дузаламчы болгаш деткимче ону хандырарының кол үндезини апарган.

Улуг Октябрьга чедир бистиң черивис чыдып калган кыдыг чер турган. Чаңгыс улуг завод безин турбаан. Көдээ ажыл-агый болгаш арга-арыг чиг-эдиниң баштайгы ажылдан кылыышкынын кылыр үүрмек бүдүрүлгелер колдаан турду. Чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге онааштыр үлетпүр продукциязын бүдүрери Россияныындан беш катап эвээш. Белоруссияның чонунуң 86 хуузу өөрүшкү көрбээн ядыы тараачыннар болуп турган. Оларның иштинден дыка хөйү эки амыдырал дилеп, торээн черин каггаш, өскээр көжүп чоруп турган.

Империалистиг болгаш хамааты дайыннарының түңнелинде Белоруссияның экономиказы сандараан. 1920 чылда көдээ ажыл-агый продукциязы 1913 чылга деңнээрге 50 ажыг хуу, а үлетпүрге — беш катап эвээжээн. Чааскаан, бодунуң күжүнге даянгаш ажылдаан болза Белоруссия улус ажыл-агыйын катап тургузуп, социалистиг тургузуушкунну калбак хемчээлге боттандырып шыдавас турганы моон илдең-дир.

Ниитилел амыдыралының талазы-биле национал республикаларның аразында найыралдыг үре-түңнелдиг харылзаалар совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла тургустунган. Ол харылзаалар пролетаржы интернационализмниң чайгылыш чок принциптеринге, бот-бодунга деткимчеге болгаш харам чок ак сеткилдиг дузаламчыга үндезилеттинген. Чижээ, 1920 чылдың декабрьда РСФСР-ниң улус ажыл-агыйының дээди чөвүлели Белоруссияның улус ажыл-агыйын катап тургузары-биле акша авансызын берген болгаш республикага чугула бараанларны, материалдарны бирги ээлчегде чорудуп бээр дугайында шиитпирни үндүрген Ооң дараазында чылда РСФСР-ниң УКЧ республиканың бүдүрүлгелерин чиг-эт болгаш дериглер-биле хандырарынга 6 миллион хире рубльди чорудуп берген, а ол чылдың чазынында тараа болгаш ногаа культураларының үрезиннерин берген.

ССРЭ-ниң тургустунганы-биле кады совет республикаларның кады ажылдажылгазы хөй талалыг болгаш улам ханы апарган. Эртемниң болгаш культураның хөгжүлдезинге, республиканың национал кадрларын белеткээринге көргүскен дузаламчы улуг. Ленинчи Декретке үндезилээш, 1921 чылда Минскиге Белоруссияның Күрүне университедин — республикага эң баштайгы дээди өөредилге черин ажыткан. Ону тургузарынга Москваның, Ленинградтың көскү эртемденнери идепкейлиг киришкен.

Найыралдыг социалистиг ог-бүлеге белорус улус кайгамчык улуг чедиишкиннерни чедип алган. Белоруссия ам бедик хөгжүлделиг индустриалдыг-колхозчу республика апарган.

Бистиң чуртувустуң улустары партияның удуртулгазы-биле социализмни тургузарының ленинчи планын чедиишкинниг күүсеткен, бүгү ССР Эвилелиниң болгаш ында кирип турар республика бүрүзүнүн эрге-ажыынга бараан болуп турар күчүлүг социалистиг экономиканы тургускан.

Чурттуң социал-политиктиг болгаш культура хөгжүлдезинге ёзулуг революстуг тиилелгени хандырган. Социалистиг тургузуушкунуң үезинде дарлакчы аңгыларны узуткаан, ажылчын аңгының болгаш колхозчу тараачыннарның эвилели улам быжыккан, республика бүрүзүнге социалистиг интеллигенция хевирлеттинип, национал кадрлар тургустунган. Эрги нацияларны чаа, социалистиг нацияларже хевирлеп, тургузары доозулган. Совет кижилерниң материалдыг болгаш культурлуг амыдыралының деңнели дыка бедээн.

ССРЭ-ни тургусканы болгаш быжыглааны партияның канчаар-даа аажок улуг политиктиг болгаш организакчы ажыл-чорудулгазы-биле сырый холбаалыг. Мурнакчы революстуг теория-биле чепсегленген ленинчи партия чурттуң бүгү нацияларын болгаш биче улустарын чаңгыс аай интернационалчы акы-дуңмалышкы чорукче сырый каттыштырган болгаш оларның күжениишкиннерин чаа ниитилелди тургузарынче угландырган.

Социалистиг ниитилел болгаш күрүне тургузуунуң шиитпирлиг артык күжү, совет ниитилелдиң мораль-политиктиг чаңгыс-эви база улустарның бузулбас найыралы Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында онзазы-биле чайыннаның илерээн. Гитлержилер ССРЭ-же халдаарынга белеткенип тургаш, совет улустарның аразынга маргылдааларны тургузуптарынга кордап турганнар. Олар дыка-ла часканнар. Оларның оруунга бүгү социалистиг нациялар Коммунистиг партияның кыйгырыы-биле Улуг Совет Эвилелин, социалистиг Ада-чуртун камгалаары-биле дуй турупкан. Шериг кезек бүрүзүнге, партизан отряд бүрүзүнге дайынчылар болгаш командирлер — ССРЭ-ниң бүгү улустарының оолдары болгаш кыстары чаңгыс кижи дег болуп алгаш, дайзынга удур маадырлыы-биле демисешкен. Пролетаржы интернационализмниң тугунуң адаа-биле оларның сырый каттыжыышкыны Совет Эвилелиниң фашизмни тиилээнинниң үндезиннериниң бирээзи болган.

Акы-дуңма найыралдың эртинелери тайбың, күш-ажылчы фронтуга бистиң күжүвүстү он катап улгаттырып турар. Дайынның улус ажылагыйынга чедирген когаралкаражазы билдингир. Ылаңгыя дайзынның түр эжелелинге таварышкан девискээрлерге ол каража-когарал тергиин улуг болган. Бистиң республиканың чурттакчы чонунуң дөрт кижиниң бирээзи-ле дайынга өлген. Барык бүгү хоорайларны болгаш суурларны үрегдеп, үптеп каапкан. Фашистиг эжелекчилерниң республикага чедирген когаралының ниити түңү дайын мурнундагы 1940 чылдың 35 бюджединге дең болган.

Совет чурт найырал болгаш акы-дуңма чорук-биле күштүг дижип турары чөптүг. Совет республикаларның дузаламчызы болгаш деткимчези дайынның ханы балыгларын дүрген экиртир арганы Белоруссияга берген. Дайын сөөлүнүң берге чылдарындала хосталган Белоруссияже тараа, тудуг материалдары, үлетпүр дериг-херекселдери чүдүрген поездилер чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан шуужуп кээп турган. БССР чүгле дайын сөөлүндеги баштайгы беш чылда капитал тудугга дайын мурнундагы беш чылдарны шуптузун катай алганындан хөй хөреңгини чарыгдаан.

Белоруссия улус ажылагыйын катап тургузар херекке бодунуң шыдаар чүүлдери-биле дузаны чедирип турган. Чижээ, руда, дилиг материалдары, шпалдар, фанера, а Москваже болгаш Ленинградче — картофель, катчимис чүдүрген эшелоннарны чорудуп турган.

1950 чылда БССР-ниң үлетпүрү дайын мурнундагы 1940 чылдың деңнелинге четкен болгаш 1970 чылда ону 12 ажыг катап ашкан. Дайын сөөлүндеги чылдарда үлетпүрнүң чаа адырларын — автомобиль болгаш трактор тудуун, ылаптыг прибор тудуун, радиоэлектрониканы, нефть тывар болгаш нефтини ажылдап кылыр, минералдыг чемишчидилгелер бүдүрер адырларны хөгжүдүп эгелээн. Оларны чүгле Белоруссияның ажылчы чоннарының холдары-биле тургуспаан болгай. Чижек кылдыр химия үлетпүрүн ап көрээли. Бо адырда ажылдап турар 2,5 муң специалистер өске республикалардан кээп ажылдаан кижилер болуп турар. Белоруссияның бүдүрүлгелеринде бистиң чуртувустуң эн янзы-бүрү националдарының төлээлекчилери ажылдап турар.

Совет улустарның акы-дуңма дузаламчызынга даянып алгаш, Белоруссияның ажылчы чоннары чонга бараанар бүдүрер адырларны хөгжүдер талазы-биле хөй ажылдарны кылган. Радиоприёмниктер, телевизорлар, мотоциклдер болгаш чадаг-тергелер, электрилиг соодукчулар болгаш шактар, хептер болгаш идиктер, торгу, дүктен кылган пөстер, мебель, хрусталь, трикотаж болгаш ук аймааның кылыглары, хевистер болгаш фотоаппараттар, аъш-чем аймааның калбак ассортиментизин болгаш өске-даа чүүлдерни Белоруссияда бүдүрүп турар.

Социалистиг көдээ ажылагый бурунгаар улуг базымны кылган. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында В. И. Ленин чурттуң ховуларынга 100 муң тракторлар турган болза деп күзеп чораанын сактып көрээли. Бо чылын чүгле Минскиниң трактор заводу безин миллион тракторну бүдүрер, Көдээниң байдалы таныттынмазы-биле өскерилген. Көдээ ишчилерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалы хоорай чурттакчыларының байдалынга улам чоокшулаан.

Эртемниң болгаш культураның ажылдакчыларының аразында ханы кады ажылдажылгалар кайгамчык үретүңнелди берип турар. Революция мурнунда Белоруссияга он кижиниң сези бижикбилиг чок турган, а ам болза беш кижиниң үжү дээди болгаш ортумак эртемниг. Аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчиишкинин беш чылдың төнчүзүнде доозар. Республикада Эртемнер академиязы, он-он эртем-шинчилел институттары, дээди 28 болгаш тускай ортумак 130 өөредилге черлери ажылдап турар. Эртемниң болгаш дээди өөредилгениң шугумунда 50 муң кижи, ооң иштинде 6 муң доктор болгаш эртем кандидады хаара туттунган. Улус ажыл-агыйында дээди болгаш тускай ортумак эртемниг 620 муң специалистер бар. Бо дээрге, революция мурнундагы Россияның бүгү специалистеринден 3,3 катап хөй-дүр. Белорус улустуң национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг культуразы улуг бедиктерни чедип алган.

Ленинчи национал политиканың тиилелгелериниң чаа бадыткаашкыны болза бүгү эвилелдешкен республикаларның шапкын хөгжүлдезин хандырып, тоску беш чыл планының Директиваларын ажылдап кылган СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлери болур. Беш чылды хуусаа бетинде күүседир чорук социалистиг нацияларның улам ыңайгы чечектелиишкинин болгаш чоокшулажыышкынын хандырып, совет улустарның чарылбас найыралын база акы-дуңма кады ажылдажылгазын улам быжыглаар.

Белоруссияның ажылчы чоннары тоску беш чылдың баштайгы чылын чедиишкинниг дооскан. Үлетпүр продукциязын сайгарарының чыл планын 103,1 хуу күүсеткен. 1970 чылга деңнээрге, үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 12 хуу өскен ийикпе, планда көрдүнгенинден 3,6 хуу хөй.

Көдээ ажыл-агыйның ишчилери гектардан-на 21,4 центнер тарааны ажаан алган. Малдың баш саны өскен. Чыл төнчүзүнде чурттакчы чоннуң 100 кижизинге 61 баш бода мал, ооң иштинде 28 инек, 45 баш хаван онаажып турган. Үнүш болгаш мал ажылының кол хевирлериниң продукцияларын белеткээриниң планын ажыр күүсеткен. Күрүнеге 675,3 муң тонна тарааны, 1409,9 муң тонна картофельди, 154,4 муң тонна катчимисти, 811,6 муң тонна эътти, 2608,5 муң тонна сүттү болгаш 587 миллион борбак чуургаларны дужааган.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга, бистиң хөй националдыг социалистиг Ада-чуртувустуң күчү-шыдалын быжыглаарынга, экономиканы хөгжүдеринге, культура тургузуушкунунга ажылчы чоннарның чаагай чоруун бедидеринге чаа-чаа чедиишкиннер-биле алдарлыг юбилейни уткуурунче ажылчын аңгыны, колхозчу тараачыннарны, улусчу интеллигенцияны СЭКП ТК «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чылынга белеткел дугайында» доктаалында кыйгырган. Республиканың ажылишчилери бистиң чуртувустуң чүс ажыг нацияларын болгаш биче улустарын каттыштырып турар, найыралдыг социалистиг өг-бүлениң улустары-биле бир дөмей, социалистиг чарышты улам калбартып турар. Олар боттарының бүгү күжениишкиннерин партияның айтыышкыннарын, тоску беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде күүседиринче угландырып турар.

БЕЛОРУС ССР. «Белорускалий» комбинаттың баштайгы руда эргелели 10 чыл ажылдап турар. Ооң-биле кожа ийиги болгаш үшкү руда эргелелдери тургустунган. Ам чылда 3,5 миллион тонна чемишчидилгелер бүдүрер дөртку эргелелди тургузуп турар. Дараазында ооң күчүзүн 5 миллион тоннага чедирер бодап турар. Дөртку руда эргелелиниң бирги ээлчээ бодунуң продукциязын 1978 чылда берип эгелээр.

ЧУРУКТА: дөртку руда эргелелиниң тудуг шөлүнде.
П. НОВАТОРОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

НОМЧУКЧУ САНАЛДАП, ШҮГҮМЧҮЛЕП ТУР

Ийи-Тал суурда школа, клуб, библиотека болгаш өске-даа социал-культура болгаш албан черлери ажылдап турар. Тоску беш чылдың баштайгы чылында ийи-талчылар эки дериттинген культурлуг, чаа туткан магазинниг болган. Улуг-Хем районда көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның тудугжулары Ийи-Тал суурда чуртталга бажыңнарын тудуп ажыглалда киирген, малчыннар чурттай берген.

Суурнун чурттакчыларының материалдыг чаагай байдалы болгаш культурлуг деңнели соксаал чокка бедип турар. Ийи-Тал Жданов аттыг совхозтуң улуг салбыры, мал ажылын хөгжүдүп турар. Малчыннар ниитиниң малының баш санын өстүрер, ооң продуктулуг чоруун бедидер талазы-биле эки түңнелдерни чедип ап турарын совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел комитеттери демдеглеп турары таварылга эвес деп бодаар мен.

Көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның тудугжузу кижи мен, Ийи-Тал суурнун хөгжүп, ооң чурттакчыларының амыдырал-чуртталгазының бедип турарын көрүп келдим.

Бистиң суурувуста кара чаңгыс четпес азы багай чүве радио. Бажың бүрүзүнде радио шугуму, точказы бар. Ынчалза-даа дамчыдылга багай дыңналыр, шиигейнип, холурткайнып турар. Районнуң харылзаа конторазынга суурнун чурттакчылары дыңнадып келген. Дамчыдылга дыңналбастаандан бээр дыка үр болган, харылзаа чери монтёр чорудуп көрбээн. Харылзаа чериниң ажылдакчылары чедип келгеш, радио дыңнаны дээш ай санында өреге бүрүзүнден 40 копеекти хавырып ап турарлар.

К. КЕРТИК-ООЛ.

* * *

«Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының ажылчыннары чер ажылы чорудуп, тараа болгаш картофель бүдүреринге совхозтуң планныг даалгаларын күүседиринге үлүг-хуузун киирип турарлар. Күш-ажылчы кижилерге хандырылга чугула айтырыг болгай. Салбырның ажылдакчыларының садыг, эң ылаңгыя хлеб хандырылгазында четпестер бар.

Улуг-Хем районнуң хереглел кооперациязының баштаар чери бистиң салбырның ажылчыннарын хлеб-биле хандырып келген. 1971 чылдың июньдан бээр хлеб үзүктелиишкинниг кээп турар апарган. Бо айтырыгны хуралдарга чугаалажып, райпо баштаар черге айтырыгны тургузуп келген чүве. Ынчалза-даа бо айтырыг шиитпирлеттинмейн, үзүктелиишкинниг сөөртүп турар хевээр.

Хлеб хүн бүрүнүң хереглели болгай. Үш-дөрт хонгаш бир катап сөөртүп эккеп турар апарган. Хлебти хүн бүрү сөөртүп эккеп, салбырның ажылчыннарын, суурнуң чурттакчыларын, школа, уруглар, эмнелге албан черлерин хлеб-биле үзүктелиишкин чокка хандырар талазы-биле совхозтуң дирекциязы, партия, профэвилел комитеттери, Кок-Чыраа көдээ Советтиң күүскому айтырыгны шыңгыы тургузар өй келген.

В. ДИМИТ.

* * *

Шуйнуң кадыкшылга школазында аъш-чем бараанларының ларёгу бар. Ооң садыгжызы ай, квартал планнарын ажыр күүседип келген. Планнарның күүсеттинери чугаажок. Чүге дээрге «Мурнакчы» колхозтуң болгаш Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң кадарчылары шагның кайы-даа үезинде кадыкшылга школазының чоок кавызында одарларга, кыштагларга доктаамал турар.

Кадыкшылга школазының ажылдакчыларының хлеб-биле хандыртылгазында четпестер чылдан чылче үргүлчүлеп келген. Бай-Тайга районнуң хереглел кооперациязы кадыкшылга школазында ларёкче хлеб чорутпайн келген. Школаның ажылдакчылары, столоваязы хүн бүрү чорук кылып, «Мурнакчы» колхозтуң төп суурунда магазинден барып хлеб садып ап турар. Столоваяга хереглээр хлебти чадагай машинага колхозтан сөөртүп эккээрге доңуп калган болур. Хлеб-булочка кылыглар чок болур.

Эрткен чылдың ноябрьда респотребсоюзтуң, райпонуң толээлери кадыкшылга школазында ларёктуң ажылын хынап чорда чүвениң ужурун чугаалап, ларёкче хлебти, үлетпүр барааннарын чорудуп турарын школаның дирекциязы, башкылар дилээн чүве. «Хлебти доктаамал чедирип турар, а үлетпүр барааннарын школаның ажылдакчыларының чагыын ёзугаар чорудуп турар бис» деп аазааш барганнар. Үлетпүр барааннарынга даңзыны каш катап кылгаш, райпоже чоруткан, чаңгыс-даа катап бараан октаваан. Доктаамал кээп турар хлеб кайда боор ийик, колхозта магазинден барып садып ап турар бис. Садыгдан ырак черде кижилерниң хандырылгазынче сагыш човаашкын «хей аазаашкын» ол ышкажыл?

Б. БАРБА,
башкы.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

БЫЖЫГЫП ТУРАР НАЙЫРАЛ

ДАККА. (СЭТА). Дакканың бүгү солуннары боттарының бирги арыннарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгиннин болгаш Бангладеш Улус Республиканың Премьер-Министри Муджибур Рахманның аразында чугаалажыышкыннар дугайында Москвадан келген дыңнадыгларга бараан болдурган.

Найысылалдың «Бангладеш обсервер» солуну найыралчы ийи чурттуң чазактарының баштыңнарының аразында чугаалажыышкыннарның дугайында отчётту «Совет премьер ийи чурттуң аразында үретүңнелдиг кады ажылдажылгага бүзүрелин илергейлээн» деп улуг эге-биле парлаан. Муджибур Рахманга алдар болдурган дүштеки шайлалгага А. Н. Косыгиннин чугаазында ийи чурттуң аразында харылзааларны бот-боттарының иштики херектеринге кандыг-даа холгаарлаашкын чок, бүрүн дең эргениң, тускай догуннаашкынны болгаш хамаарышпас чорукту бот-боттарының хүндүлээриниң принциптеринге тургузуп турар дээн сөстерни солун оизалап демдеглээн.

«Пипл» солун Муджибур Рахманның Совет Эвилелинде чоруп турарының дугайында дыңнадыгларны «Чаагай сеткилдиң толээлери улуг Ленинниң черинде, социализмниң Төрээн чуртунда» деп улуг эге-биле парлаан. Ийи чурттуң удуртукчуларының чугаалажыышкыннарының дугайын дыңнатпышаан, солуннун демдеглээни: Совет чазак Индостанның айтырыгларын чугаалажыышкыннарның аргазы-биле чөптүг шиитпирлээр дээш, чер бөмбүрзээниң бо девискээринге быжыг тайбыңны тургузар дээш кезээде туржуп келген.

Москвадан келген дыңнадыгга «Морнинг ньюс» солуннуң бижээни болза, Бангладештиң Премьер-Министрин «чаңчыл болган совет хүндүлээчел ёзу-биле хүлээп алган». Совет черде Муджибур Рахманның чоруушкуну Совет Эвилелиниң болгаш Бангладештиң улустарының аразында быжыгып турар найыралдың лозуңу-биле эртип турар дээрзин солун демдеглеп бижээн.

МАССАЛЫГ МИТИНГ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк коммунист Анджела Дэвисти болгаш негрлерниң хамааты эргелери дээш өске-даа демиселчилерни эрге-чагыргаларның суд истеп сүрүүшкүнүнге удурланыышкынның массалыг митингизи Нью-Йоркка болган. Тайбың болгаш хосталга дээш демиселдиң делегей херээженнер лигазының болгаш Анджела Дэвисти хостаар дээш Нью-Йорк комитединиң инициативазын ёзугаар митингини чыылдырган.

Митингиге чыылган чүс-чүс кижилер Каттышкан Штаттарның политика талазы-биле бүгү хоругдаттырганнарын хостаарын негээн.

Дескеннер Индиядан Бангладеш Улус Республикада чанып кээп турар. Чөөн Бенгалияга барыын-пакистан шериглерниң дерзин үүлгедиглериниң үезинде кожазы чурттуң девискээринге кээп, хоргадаашкынны тыпкан 10 миллион кижиден Индияда ам дээрезинде 2 миллион биче ажыг кижи арткан.

ЧУРУКТА: Чөөн Бенгалияның чурттакчыларының төрээн чуртунче чанып турары.

АФП—СЭТА-ның фотозу.

БОЛГАР УЛУСТУҢ УЛУГ БАЙЫРЛАЛЫ

СОФИЯ. (СЭТА). Болгар улус беш чүс чылда үргүлчүлээн даштыкының кулданыындан чуртту орус шериглерниң хостаанындан бээр 94 чылын байырлал-биле демдеглээн.

«Улустуң чырыткылыг байырлалы» деп улуг эгелиг мурнуку чүүлүнге «Работническо дело» солуннуң бижээни: «Биске хосталганы чедирген Россияга, улуг славян чуртка ынакшыл, изиг өөрүп четтириишкин бистиң чүректеривисте кезээде артар». «Кажан Улуг Октябрь бодунуң кызыл хаяазы-биле планетаны херелдендирген үеде Россияның, бистиң хостакчывыстың овуру биске улам эргим үнелиг апарган, а аңаа ынакшыл чаа ужур-дузаны тыпкан. Октябрь революциязының изээн оруунче кирген болгар улус ам Совет Эвилели-биле бодунун найыралын доктаамал хөгжүдүп база ханыладып турар. Сайзыраңгай социалистиг ниитилелдиң материал-техниктиг баазазын тургузары Совет Эвилелиниң аажок улуг болгаш ак сеткилдиг дузаламчызы чокта, кайызынга-даа ажыктыг кады ажылдажылга чокта, ийи чурттуң экономиказының болгаш культуразының сырый чоокшулажыышкыны болгаш харылзаалары чокта болдунмас» деп, ол-ла солун бижээн.

Хосталганың хүнүнге тураскааткан байырлыг кежээлер, хуралдар чурттуң хөй хоорайларынга болгаш суурларынга эрткен. 1877—1878 чылдарда хосталгалыг дайынның черлери — Плевен, Шипка, София хоорайларда чүс-чүс тураскаалдарның баарынга веноктарны болгаш частың баштайгы чечектерин салган.

Делегей херээженнериниң хүнүнге алдаржыткан

ПРАГА. (СЭТА). Делегей херээженнериниң хүнү — март 8-тиң байырлалынга хөй-ниитиниң тураскааткан хуралы Прагага болган. Хуралдың киржикчилери ЧКП ТК-ның Президиумунун кежигүнү, ЧКП-ниң Прага хооркомунуң бирги секретары А. Копек баштадыр ЧКП-ниң Прага хоорай комитединиң төлээлекчилеринге, Херээженнерниң чех эвилелиниң даргазы М. Ярошовага, социалистиг чурттарның херээженнер шимчээшкининиң ажылдакчыларынга чылыг байыр чедирген.

Бодунуң чугаазынга М. Ярошова Чехословакияда херээженнерниң амгы байырлалы күш-ажылчы бедик идепкейлиг чоруктуң байдалынга эртип турар дээрзин демдеглээн. Чурттуң ажылдап турар чонунуң барык чартык кезии чехословак херээженнер ЧКП-ниң XIX съездизиниң салган сорулгаларын күүседир херекке улуг салыышкынын киирип турар. Оратор амыдыралдың бүгү адырларынга ажылчы херээженнерниң чугула ролюн демдеглеп, ЧКП-ниң 50 чыл оюнга болгаш ооң XIX съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышка херээженнерниң калбаа-биле киришкенин айыткан.

Хуралдың түңнелинде ооң киржикчилери социалистиг төрээн чуртунун улам ыңайгы хөгжүлдезиниң херээнге бүгү күштерин бээринче чехословак херээженнерни кыйгырган угуулганы хүлээп алган.

Үүлгедиглерниң статистиказы

ХАНОЙ. (СЭТА). Ханойнуң «Куан дой нян зан» дээр ном үндүрер чери «Никсоннуң кемниг үүлгедиглериниң саны» деп номну парлап үндүрген.

Номда боттуг материалдарга үндезилээш америк империализмниң дайынзырак болгаш агрессчи бүдүжүн сойгалап, АКШ-тың дайынзырактарының араатанзыг үүлгедиглериниң дугайында сан-медээлерни айыткан.

1969 чылдың январь 20-ден, тодаргайлаарга, Никсон АКШ-тың президентизи болган үезинден бээр, америк болгаш чалча шериглер мурнуу-вьетнам чонга удур шаажылал хемчеглерин 60 муң ажыг удаа чоруткан деп, номда демдеглээн. Америк албан кижилериниң чугаалааны-биле алырга, Мурнуу Вьетнамга 1965 чылдан эгелээш 5.800 муң тайбың чурттакчыларны өлүрген болгаш балыглаан. Ол болза Мурнуу Вьетнамның чонунуң үштүң барык бир кезии-дир. Бо үеде мурнуу-вьетнам кара-бажыңнарда 300 муңдан эвээш эвес патриоттар хилинчектенип чыдар, оларның аразында херээженнер, кырганнар болгаш бичин уруглар хөй.

1965 чылдан эгелээш Индий-Кыдаттың девискээринче 12.300 муң ажыг тонна бомбаларны болгаш снарядтарны октаан, ынчаарга ол өлүм чедирер чүъктүң чартык кезиинден ажыып Никсоннуң чазаа эрге-чагырганы холга алган соонда октаан.

Допчу медээ

БАНГИ. (СЭТА). Төп-Африка Республиканың кара Африканың социал эволюциязының шимчээшкини (МЕСАН) чагырыкчы партиязының Бангиде бооп турар съездизи шиитпирни хүлээп алган. Ол шиитпирни ёзугаар Жан-Бедэль Бокассаны республиканың назы иштинде президентизи кылдыр чарлаан.

Генерал Бокасса 1966 чылдың январь 1-ден бээр Төп-Африка Республиканың президентизи болуп турар.

ССРЭ-ниң 50 чылынга

«Шынның» конкурузу үргүлчүлеп турар

КОНКУРСТУҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ

«Шын» солун редакциязының эң эки очерк, репортаж болгаш бичии хемчээлдиг рассказ база чугула айтырыг көдүрүп бижээн чүүл, фельетон болгаш эң эки фото-чурук дээш конкурузун 1971 чылдың майдап эгелээш, бо чылдың апрель 25-ке чедир уламчылаарын чарлаан болгай.

Конкурстуң кол сорулгазы коммунизм дээш демиселге совет кижилерниң тургузукчу, чогаадыкчы ажыл-херектерин: ленинчи улуг идеяларның, Коммунистиг партияның политиказының ачызында тыва черде боттанып турар улуг чаартылгаларны тода илередиринге идиг бээри болур. Бо бүгүнү чырыдарда, Коммунистиг партияның XXIV съездизиниң үндүрген шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш совет кижилерниң ажыл-ижин көргүзерин кол удуртулга болдурар.

Коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү-ле участоктарында массалыг социалистиг чарыштың калбарыышкынын, совет ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, улусчу интеллигенцияның күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп, ол херекке бедик харыысалгалыг чоруктуң дээре үлегер-чижектерин көргүзүп турарын, үлетпүрде, кодээ ажыл-агыйда, транспортта, тудугда, культура тургузуушкунунда эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы нептередиринге толептиг салыышкынын киирип турарларның дугайын уран-чечен, бедик идейлиг деңнелге көргүзери конкурстуң чугула негелдези болун турар.

Бо чылдың декабрь 30-де ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ою болур болгай. Ооң-биле холбаштыр СЭКП Төп Комитединиң доктаалы үнген. Ынчангаш ССРЭ-ниң улустарының акы-дуңма найыралынга, партияның ленинчи национал политиказының тиилелгезинге холбаштыр, аңаа дүүштүр совет боттуг амыдыралдың чижектерин илередип көргүзерде, коммунизм тургузукчузунуң моральдыг дүрүмүнүн канчаар сагыттының турарынче кичээнгей салыры эргежок чугула. Улустарның найыралын көргүзерде, аңгы-аңгы черлерде ажылдап турар хөй националдыг коллективтерниң, тус-тус совет кижилерниң амыдыралында, ажылында тодаргай чижектерге даянын тургаш чырыдар.

Ынчангаш очерк, рассказ, репортаж, фельетон, чугула айтырыг көдүрген чүүл бүрүзү-ле кижилерниң ниитилелге болгаш өг-бүлеге толептиг мөзү-шынарын илередири-биле чергелештир улустарның найыралынга холбаштырган турарын кичээнгейге алыр. Совет Тывада бүгү-ле улуг бүдүрүлгелерин, тудугларны, кодээ ажыл-агыйның бүдүрүлгелерин бистиң чуртувустуң хөй националдыг бүгү улустарының, хамыктың мурнунда, улуг оруе улустуң акы-дуңма киржилгези-биле бүдүрген болгаш бүдүрүп турар болгай. Чижээлээрге, Ак-Довуракта 40 ажыг нацияның ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары ажылдап, чурттап турар. Ындыг чижектер кайда-даа хөй.

Фото-чуруктарга кижилерниң күш-ажылының, өөредилгезиниң, дыштанылгазының, найыралының, экономикада, культурада, хамаатыларның боттарының аразында харылзааларда бүгү-ле чаа, депшилгелиг чүүлдерниң илерээшкинин эскереринче, Тываның бойдузунуң чараш чурумалдарын солун этюдтарга эң эки композициялыг, идея талазы-биле бедик утка-шынарлыг кылдыр көргүзеринче кичээнгейни салыры негеттинер. Чуруктарны тырттыргаш, кылагар (глянцевая) саазынга кончуг тода көстүр кылдыр парлааш чорудар.

Ооң-биле кады, бистиң бурунгаар шимчээшкинивиске шаптык болун турар бүгү-ле четпестерни чидиг, принципиалдыг шүгүмчүлелдиң одунга таварыштырган турары чугула.

Конкурска жанрлар аайы-биле шаңналдарны тургускан болгай, ону эрткен чылдың майның 5-те үнген «Шын» солундан көрүп ап болур.

Конкурс материалдарын дараазында адрес-биле чорудар:

Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, «Шын» солунуң редакциязынга («Шынның» конкурузунга).

Шевер холдуг кыс

Тамараны даштындан көөрге, ам-даа бичии уругларзыг. Бичии эпчоксунганда азы өөрээнде чаактары долбанналы бээр. Өске эштеринден барыкла ылгалыр чүвези чок. Ынчалза-даа ооң өөрү олче улуг бүзүрел болгаш идегел-биле көөр. Тамараның эптиг, туттунгур холдары аныяк шеверлекчилерниң карактарын сорунза дег хаара тырта бээр. Ийе, кожазында ындыг шевер холдар меннип турда, кым ынаар көрүксевес боор. Тамара Хертек боду база-ла чоокта чаа дуржулгалыг штукатуржуларның холдарын магадап турган үелери тургулаан болдур ийин. Ам безин ооң башкылары Ленин орденниг Августа Ельшованың, Октябрь Революциязы орденниг Билчирмаа Шөмбүлдүн ажылдап турарын бо-ла сонуургай берген турар. Сураглыг штукатуржу Августа Ивановна Ельшованың бригадазында ажылдап турарынга Тамара чоргаарланыр. Ынчанмайн-даа канчаар, штукатуржунуң херээнге мергеживээн кандай уругну, ол хире хандыкшылдыг, эштеринге хүндүткелдиг тудугжу кылдыр өөредип каан башкызынга кым чоргаарланмас боор.

Бригадада колдуу-ла аныяк кыстар. Хып дээн чалыы назын үезинде шак ол кижилер күжүн, билиин буянныг ажыл-ишке угландырын, ол мергежилге сеткил-сагыжындан бердинген кылдыр өөредир дээш Августа Ивановнаның чүткүлдүг ажылы халас барбаан. Бөгүн ооң бригадазында шалыпчылар-ла хөй. Ооң эгин деңге, кожа кады ажылдап келген эжи Билчирмаа Шөмбүлден аңгыда Тамара Хертек, Вера Чаймаа, Нина Бородулина дээш өске-даа кыстар үргүлчү-ле шалыпчыларның одуруундан дүшпейн турарынга хоочун тудугжу сеткил ханын чугаалап олурар. Оларның иштинден Тамараны онзалап, демдеглексээр.

— Тамара тудугжунуң ажылынга ынак, ооң багай эвес шеверлекчи үнеринге бүзүрээн мен—деп, Августа Ивановна чугаалагылаар.

Профессионал-техниктиг училищени дооскан соонда, Тамара Хертек чээрби хире эштери-биле кады хоочун штукатуржу Попованың бригадазынга ажылдап киргеннер. Бо ажыл амыр эвес, чымыштыг, үргүлчү-ле малгашка, чугайга борашкан чоруур. Ынчангаш сеткилинден хандыкшываан кижиге берге дээрзин Тамара билир. Ооң кады келген эштери өскээр ажылдай бергеннер. Чамдык берге үелерде өөрүнүң үлегерин эдерер деп бодай-даа бээр турган. Ынчалза-даа аныяк кижиниң ол саймааралын хоочун эштери эскерип кааш, аңаа боттарының арга-сүмелерин берип турганнар.

Баштайгы бригадири хоочун тудугжу Поповаңы пенсияже үдеп турда, аңаа чугаалаан чылыг сөстерниң утказындан бо улустарга, эң-не херектиг буянныг ажылдың бирээзи деп чүвени Тамара ханызы-биле билген. Ооң соонда Хертектиң бригадири Августа Ивановна Ельшова апарган. Сураглыг тудугжунуң бригадазынга киргени Тамараның күш-ажылчы базымынга улуг салдарлыг болган. Ол бригаданың алдар-ады дээш өскелерден тудавайн кызып ажылдап, мурнакчыларның дуржулгазын шиңгээдип ап келген. Ам бригаданың шолбаннарының бирээзи. Ажыл-ишчи, хөй-ниитичи аныяк уругга ооң эштери улуг бүзүрелди көргүскеннер. Ону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга бир эпсеткилдиг соңгаан. Ол улуг бүзүрел аңаа чедип келбээн, ооң чаа-чаа хүлээлгелерни негеп турар дээрзин Тамара медереп билир. Депутат хүлээлгезиниң аайы-биле оруктудуг эргелелиниң ажылчыннарынга бо-ла хап чеде бээр, сессия материалдары-биле оларны таныштырып, ажылчыннарның чагыг-негелделерин хамаарышкан черлериниң мурнунга тургузуп, доктаамал харылзааны тудуп, кылган ажылының отчёдун үргүлчү берип турар. Ол общежитие чөвүлелиниң кежигүнү. Эрткен чылгы көрүлдеге ооң общежитиези бирги черни алган. Мында база-ла Тамараның киржилгези улуг дээрзин чөвүлелдиң кежигүннери бадыткап турарлар.

Комсомолчу Тамара Хертек тудуг ажылында чаа-ла дөрт чыл чедип чоруур. Ажылишчи кижиниң намдарынга шоолуг-ла эвес үе. Ынчалза-даа Тамараның холу-биле кылышкан тудугларын алыр болза, чээрби хар чаа ажып чоруур аныяк уругга эвээш эвес. Политчырыдыышкын бажыңы, № 1 поликлиника, дааранылга фабриказы, хоорайның 2-ги кварталында чурталга бажыңнары, 12-ги кварталда ажыглалга кирген болгаш киргелек улуг бажыңнар —бо шупту четче эвес даңзы. Ол тудугларда Тамараның холу дегбээн хана чок деп болур.

Ажылынга мергежий берген мурнакчыларынга чаа кижилерни өөредирин Августа Ивановна дидими-биле дагзып турар. Ол база-ла улуг идегел. Профтехучилищени чаа дооскан аныяк кыстар Суунай Кара-кыс, Маша Сан-оол Хертектиң доктаамал хайгааралы болгаш арга-сүмези-биле багай эвес шеверлекчилер апарганы аңаа өөрүнчүг. Бистиң күш-ажылчы кижилеривистиң «мен сени өөреттим, сен ону өөрет!» деп кыйгырыын аныяк тудугжунуң сагып чорууру ол. Тамара бодунуң найыралдыг бригадазынга, ооң кылып тудуп турар ажылының кол утказын, чугулазын ханы медереп билир кылдыр өөредип каан орус, тыва башкылары Августа Ельшова биле Билчирмаа Шөмбүлге өөрүп, четтиргенин илередип, оларның тудугжу алдарын сыкпас дээш чалыы күштү харамнанмас кижилерниң бирээзи.

Ажыл шагы дооступ турда, Ельшованың бригадазы чаңгыс черге бөлдүнчүп келген. Августа Ивановна ажылчын хөректээжиниң карманындан солун уштуп эккелгеш, мынча дээн:

— Бо чыл бистиң чуртувустуң төөгүзүнге база бир алдарлыг чыл дээрзин билир болгай силер, кыстар. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын байырлаар бис. Бистиң партиявыстың ол улуг байырлалга хамаарыштыр бо доктаалын кижи бүрүзү кичээнгейлиг номчуп таныжып көрүңер. Бистиң найыралдыг бригадавыс бо байырлалга чедиишкинниг ужуражып, хоорайывыстың чечектелиишкини дээш улуг үлүг-хуувусту киирер ужурлуг.

Бригадирниң чугаазы Тамара болгаш ооң эштериниң сеткилинге дээштиг болуп, төрээн партиязы, найыралдыг аймак-сөөк чону дээш чоргааралды хайныктырып турган. Бригада ажылын доозуп, тарап чанып турда, имир дүжүп, бажыңнарның соңгалары чырыгылай бергилээн. Хертек ам чаа ооң үнүп келгени, удавас ажыглалга кирер бажыңче хая көрүнүп келген. Ооң соңгалары амдыызында карацгы, ол бир-ле кадыр кашпал турут дег сагындырган. «Ажырбас, удавас бо бажыңның соңгалары чырый бээр. Чаа бажың алган аас-кежиктиг чурттакчыларның өөрүшкүзү соңгаларда чайыннап турар сайгылгаан чырыындан-даа артык кыва бээр. Уруг-дарыгның каткы-шимээни борта чаңгыланып үнер». Ынчалдыр сактып келгеш, Тамара боду билбейн-не хүлүмзүрүй берген. Кижилерге өөрүшкүлүг чүвени кылын чоруур кижи оларның ол өөрүшкүзүн үлежир эргелиг.

Тамара далаш чокка соңгаларындан оттар чайыннаан бедик бажыңнарның чаңы-биле общежитиезинче чадаг базыпкан. Эртен, кежээ кезек сооктар турза-даа, час шинчи кириц, чалыы кыстың сагыш-сеткилин часкызыг байдал хаара тудуп, ажыл-ишчи доозун-биле пудралаттынган ооң арнында хүлүмзүрүг чайнап чораан. Ийе, ону ол-бо шуушкан кижилер эскербейн баардаа чадавас. А бир эвес бистиң кайы бирээвис ону эскерип каар болза, ол ажыл-ишчи кижиге — Кызылдың № 48 тудуг эргелелиниң мурнакчы штукатуржузу Тамара Хертекке мынча деп сөглээр боор бис:

Хоорайывыс чалыы Кызыл
Хонук тудум сайзырап ор.
Каас тудуг дээрже бедээн,
Кайган ханмас магалыг-дыр,
Шевер холуң ачызы дээш,
Четтирдивие, ишчи уруг!

Е. ТАНОВА.

ЧУРУКТА: Тамара Хертек.

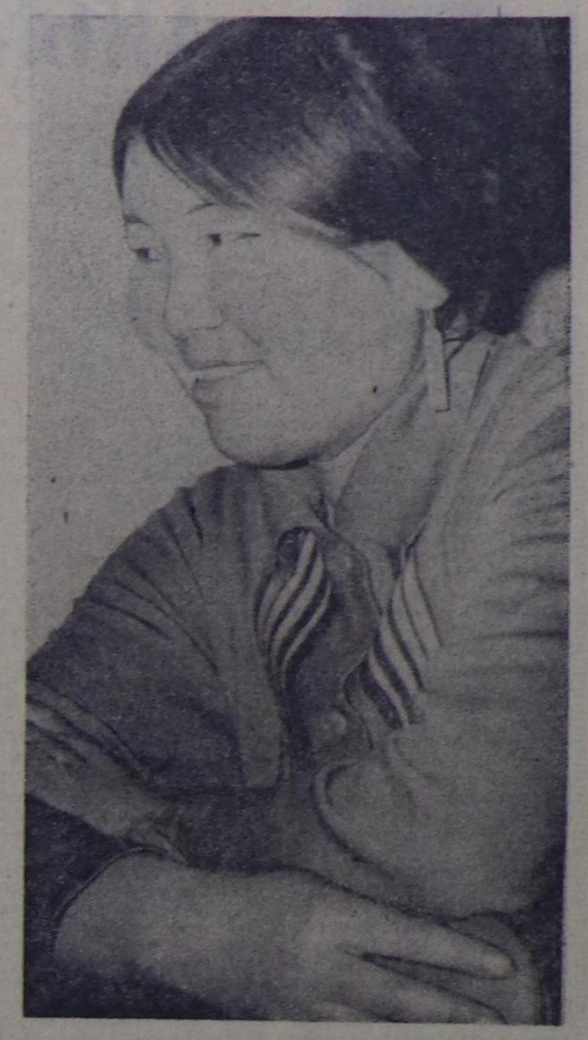

ВЛАДИВОСТОК. «Василий Поярков» деп ледокол Амур мугулдурнуң болгаш Владивостоктуң далай портунуң дожун аштап, улуг үүлени бүдүрүп турар. Арктикага чаңчыгып, дадыккан 50 оол ында ажылдап турар. Олар боттарының дыштанылгазын эки эрттирин турар. Дош кырынга бут бөмбүү ойнаарынга, хаактаарынга, дош аразының соок сугларынга эштиринге, дош адаандан балыктаарынга олар ынак. Ледоколдуң начальниги Владимир Дорохин бокска, аар атлетикага, кыжын эштиринге ынак.

ЧУРУКТА: доштуг сугга эштири — эки дадыгыышкын.

Ю. МУРАВИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ТЫВАНЫҢ СУГЛАРЫНДА ЧАА БАЛЫКТАР

Балык продукциязын элбедириниң кол курлавырларының бирээзи болза балык-байлаңны тус черниң агаар-бойдузунга таарыштыр көвүдедип өстүрери болур. Ол талазы-биле бисте чамдык ажылдарны боттандырган. Тываның сугларынга үнелиг, дүрген өзер балыктарны өстүрери чеди чыл мурнунда эгелээн.

Хакасиядан болгаш Новосибирскиниң суг хөөлбектеринден эккелген лешьтерни, карптарны Чагытай, Доруг-Хөл хөлдерге 1965 чылда салган. 1966 чылдың чазынында Ленинград областан самолёт-биле эккелген хөл пелядының 2 миллион үүргенезин Чагытайга салган. Ол аңаа тааржып, иниги чылында-ла чедиштир өзүп, үүргенезин чажа берген. Лешь, карп балыктар база ол хөлге аажок тааржып, немей өзүп, четчип турар. Ол балыктарның саны ам элбээн.

Республиканың чурттакчы чонун эки шынарлыг балык продукциязы-биле четче хандырарынга сугларның балыктарының уксаазын экижидер, ооң санын элбедир сорулга салдынган. Саянның хөл кадыргызын өстүрер ажылды сөөлгү чылдарда боттандырган. Тожуда Шырам-Хөлге ооң бир миллион 500 муң үүргенезин салган. Амгы үеде ооң курлавыры база өзүп турар.

Томскиниң күрүне университединиң, Үстүү-Енисейниң балык заводунуң, Тываның балык камгалал инспекциязының эртем ажылдакчыларының болгаш ихтиологтарының деми-биле 1970 чылдың чайынында Шырам-Хөлче киир агып чыдар Кызыл болгаш Шырам-Хөл, Бөрзе-Хөлдерни тудуштурган Ий хемге кадыргының үүргенезин чыырын организастаан болгаш ол хөлдерге Саянның хөл кадыргызының 2 миллион үүргенезин салган. Ол үеде Хиндиктиг-Хөлден моол кадыргының үүргенелерин чыып, Сүт-Хөлге эккеп салып, ону балыкшыткан.

1970 чылдың ноябрьда, декабрьда Чагытай хөлге пелядьтың үүргенезин чыырын организастап, 50 миллионну чыггаш, Ужурнуң балык заводунче эки байдалдыг чоруткан. Эрткен чылдың чазынында Сүт-Хөл, Тере-Хөл хөлдерни пелядь-биле балыкшыткан. Өске-даа хөлдерни балыкшыдар ажылдарны кылган.

1971—73 чылдарда Тыва АССР-ниң сугларын балыкшыдар талазы-биле Томскиниң күрүне университединиң гидробиология болгаш балыкчыдылга лабораториязының эргелекчизи, биология эртемнериниң кандидады, доцент А. Н. Гундризерниң ажылдап кылган, Москвада Ихтиология комиссиязының чанында балык-байланны чер-черниң агаар-бойдузунга таарыштырып өстүрериниң талазы-биле консультативтиг чөвүлелдиң 1971 чылдың май 7-де болган хуралынга бадылаан хемчеглеринге дүүштүр Тываның сугларынга Сибирь стерляды, ряпушка, Амур хемниң сазаны, пелядь чергелиг үнелиг балыктарны салырын ол чылдарның дургузунда боттандырар.

Бо бүгү хемчеглер республиканың балык-байлаан камгалаарынга болгаш немей өстүреринге дузалаар.

В. АГАФОНОВ,
Н. БЕСКРОВНЫХ,
Тыва АССР-ниң кадык камгалал инспекциязының ихтиолог-хайгааракчылары.

Балыктаарының чаа чуруму

ССРЭ-ниң балык ажыл-агый министриниң 1971 чылдың декабрь 1-де үндүрген дужаалынга дүүштүр Красноярск крайның болгаш Тыва АССР-ниң сугларынга балыктаарының чаа чурумнарын доктааткан. Оларны тургузарда, эртем-техниктиг депшилгениң, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының хөгжүлдезин, чурттакчы чонуң санының өзүп турарын, чурттуң бойдус байлаан камгалаарының хемчеглерин барымдаалаан.

Чурумнарда чаа чүүлдер болза:

— спортчу балыктаашкынны чүгле амы-хуу ажыглалга, садын-саарбас кылдыр чорудар дээрзин балыкчы билир ужурлуг. Балык тывыштыг черлерден аңгы черлерге ону бүгү чылдың дургузунда чөпшээрээр.

Бел, кадыргы, ак-балык, карп чергелиг үнелиг балыктарны Улуг-Хемче киир агып чыдар сугларга май 1-ден июнь 10-га, Нойон-Хөл, Хам-Сыра хемнериниң бассейнинде сугларга июнь 1-ден июль 1-ге чедир балык үүргенезин чажар үелерде балыктаарын хоруур. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң шиитпирин ёзугаар Азас хемге болгаш Хиндиктиг-Хөлдүң бассейнинге балык өстүрүп, комплекстиг азыраар черни тургузар, ынчангаш ол сугларга кандыг-даа балыктаашкынны хораан.

— Чеже хүн балыктаарындан хамаарылга чокка, бир балыкчы чаңгыс үнүүшкүнде 10 килограммдан ашпас балыкты тудар норманы Чурумнарның 20-ги чүүлүн ёзугаар доктааткан. Ооң хөй балык тудар болза, балыктаарының чурумун каржызы-биле үрээн деп санаар.

Спортчу балыктаашкынны бүгү хевирниң сыырткыыштары-биле чорударын чөпшээрээн, ынчалза-даа четкилер, частыр чүүлдер, боо болгаш өске-даа ол чергелиг хыдыкчы арга-биле балыктаарын хораан. Суг иштинге тыртпа октуг боолар дузазы-биле, аквалангылар болгаш тынар херекселдер чокка, балык камгалал органнарының чөпшээрээн черлеринге балыктан болур.

«ССРЭ-ниң сугларынга балыктаарының болгаш балык курлавырларын камгалаарының чурумнарын үрээни дээш административтиг харыысалганы күштелдирер дугайында» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1964 чылдың март 27-де үндүрген Чарлыынга дүүштүр балыктаарының Чурумнарын үрээни дээш балык камгалалының органнары хамаатыларны 10 рубль, эрге-дужаалдыг кижилерни 50 рубль, а каржызы-биле үрээни дээш хамаатыларны 50 рубль, эрге-дужаалдыг кижилерни 100 рубль чедир торгаарын көрген.

Эргежок чугула апарган таварылгаларда, балыктаарының чурумун үрээн кижилерни прокуратура, шагдаа органнарынче кеземче хүлээдири-биле шилчидер. Бел, кадыргы, ак-балык, пелядь, карп, лешь чергелиг үнелиг тывыш балыктарын дүрүм чок тутканы дээш ооң когаралын тускай каайлы ёзугаар эгидер. Чижээ, кадыргы, ак-балык, пелядь, лешь бүрүзү дээш оларның улуг, бичези хамаан чокка 2 рубль, карп дээш 3 рубльди, бел дээш 10 рубльди тыртар.

Ол хемчеглер чурттуң балык байлаан камгалап, ону немей өстүрүп, спортчу балыктаашкынны хөгжүдер арганы бээр. Спортчу балыкчыларның хамааты хүлээлгези болза, төтчеглекчилерге удур демиселди калбартып, балык камгалал органнарынга идепкейлиг дузалаары болур.

Ф. СЕЛИН.
Тыва АССР-ниң балык камгалал инспекциязының улуг инспектору.

5.03.72

Чурттуң телеэкраннарынга

Кара-Сал Ак-оол сыгыртып тур

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнга тураскааткан улусчу чогаадылганың Бүгү-эвилел фестивалын Төп телевидение чорудуп турар.

Фестивальдың эзлчеглиг концерти февраль 21-де болуп эрткен. Аңаа Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң эң дээре ыраажылары, улусчу ниити ырларның, танцы ансамбльдериниң коллективтери киришкен.

Фестивальдың жюризин ССРЭ-ниң улустуң артизи С. Лемешев удуртуп эрттирген.

Концертке Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң бызаңчызы, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Кара-Сал Ак-оол чедиишкинниг сыгырткан. Ону бүгү чуртка телевизор экраннарынга көргүскен.

Сураглыг сыгытчы ойнаан сөөлүнде фестивальдың жюри кежигүннери ол дугайында чугаалажып көрген. Тыва улустуң сыгыт, каргыраа, хөөмейи делегейниң өске чурттарында чок, ховар чүүл болур. Ону бүгү талалыг камгалап, хөгжүдериниң эргежок чугулазын ССРЭ-ниң улустарының ырларының сураглыг күүсадикчизи Ирма Яунзем, дирижер Ю. В. Силантьев олар демдеглээн.

Тываның төлээзи Кара-Сал Ак-оолдуң сыгыды эң бедик үнелелди алган. Ол ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга тураскааткан улусчу чогаадылганың Бүгү-эвилел фестивалының Москва хоорайга болур түңнел концертинге киржир.

В. БРАЙКОВСКАЯ.
Москва хоорай.

телевидение

МАРТ 5-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылганың программазы. 12.05—Сөөлгү медээлер. 12.15—Школачыларга. «Будильник». 12.45—«Кадыкшылга». Эртем-тайылбырлыг программа. «Үр чурттаарының айтырыглары». «Чараш болгаш кадык болуру». Дамчыдылганы эмчи Ю. Белянчикова чорудар. 13.15—«Музыкалыг ужуражылга». РСФСР-ниң алдарлыг артизи О. Воронец ырлаар. 13.50—«Кино аянчорукчуларның клуву». 14.50—15.00— Чапсар. 15.00—Улустарның чогаадыкчы чоруунуң Бүгү-эвилел фестивалы. Литов ССР. Вильнюстан дамчыдылга. 16.30—Р. Штраля. «Адам Евага кадайланып турар». Телешииниң баштайгы үндүрүлгези. 17.45—Сөөлгү медээлер. 18.00—Мячилиг хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) —«Волга» (Ульяновск) 2-ги тайм. Төп «Динамо» стадионундан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.45—Уругларга дамчыдылга. 19.05—Дириг чурук. 19.25 — «Сылдысчыгаш» уругларга программа.

МОСКВАДАН

20.00 — «Ашактар чайы». Уран-чечен фильм. 21.30—«АКШ: айтырыглар болгаш политика». Дамчыдылганы Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң политиктиг хайгааракчызы А. Дружинин чорудар. 22.00—00.15—Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. ЦСКА—«Спартак» (Москва) В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң спорт Ордузундан дамчыдылга.

МАРТ 6-ДА

19.00—Сөөлгү медээлер. 19.15—«Чаа адрестер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 19.25—«Кижи болгаш хоойлу». Дамчыдылга. 19.50—«Полесьеде чурттап турар кижи» Документалдыг фильм. 20.00—Телемедээлер. 20.15—Чарлалдар реклама. 20.20—Уран-чечен фильм. 21.45—«База катап ужурашкыже. Муслим Магомаев». Фильм-концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАРТ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Узун чаштыг чараш кыс Варвара» 10, «Өлүмнүг дайзын» 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кызыгаарга боолаашкын» 10, «Угаан сарыыл чок делегей» (1-ги, 2-ги кезектери) 13.25, 16.05, «Үш херечи» 11.35, 18.45, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Россия империязының дүжүлгези болгаш база катап туттурбастар» (1-ги, 2-ги кезектери) 8.30, 11.10, 13.50, 16.30, «Туманныг дүне» 19.10, 21 шактарда.

«ВОСТОК»: «Суг дүвүнде аквалангилер» 10, 11.50, «Хамраз» (1-ги, 2-ги кезектери) 13.40, 20.15, «Кара тюльпан» 16.40, 18.30 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Тисса хемде» 12, 16, «Гитаралыг адаттыныкчы» 14 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Солдат фронтудан эзп келген» 13, 15, 17 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Истекчи, мен...» 13, 15, 17 шактарда.

МАРТ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Софья Грушко» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Россия империязының дүжүлгези болгаш база катап туттурбастар» (1-ги, 2-ги кезектери) 15, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сапыктыг моортай» 9, 10.40, 14.20, «Дайын болгаш тайбың» (1-ги, 2-ги кезектери) 16.10, «Өлүмнүг дайзын» 11, 12.50, 18.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сарыг чемоданчыгаштың ужуралдары» 15, «Үш херечи» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Доозукчуларны чалап тур

Кызылда Күрүнениң башкы институдунуң биология-химия факультединиң деканады факультетти доосканнар-биле ужуражыышкын кежээзин 1972 чылдың март 25-те организастап эрттирер.

Кежээниң эгелээри 19 шакта.

Бүгү доозукчуларны чалап тур бис.

ДЕКАНАТ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчыларынын 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарьнын 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00374

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЯЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеден

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 7 ВТОРНИК

№ 56 (8824).

Өртээ 2 көш.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунда

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1970 чылдың август 12-де Москвага Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң болгаш Германияның Федеративтиг Республиказының аразында ат салган. Керээни чүүлдүг деп санаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга бадыладыры-биле киирген дээрзин моон мурнунда дыннаткан болгай.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму айыткан керээни бадылаар дугайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирген саналын чугаалажып көрген болгаш түнней саналың бээри-биле ону ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Эвилелдин Совединиң база Националдар Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссияларынга шилчиткен.

ЭГЕЛЭЭШКИННИ ЧҮҮЛДҮГЗҮНГЕН

«Донецкуголь» комбинаттың Засядько аттыг шахтазында бүдүрүлгениң үш чүс ажыг бичe командирлери «Эң эки даг мастери — киживидикчи» деп конкурстуң киржикчилери апарганнар. Ол аты аныяк ажылчыннарның эң эки организакчылары болгаш башкылары — тускай эртемниглерге тыпсыр.

Конкурс болза хөмүр-даштың ол улут бүдүрүлгезинде партия организациязының хей-хей эгелээшкиниериниң бирозун болур. «Чаа беш чылда инженер болгаш техник бүрүзү техниктиг дешилгениң талазы-биле чогаадыкчы планныг турауга» деп кыйгыры-биле Донецкиге төрүттүү үш тывылган шимээшкин мында калбарган. Ийнги участоктуң тускай эртемниглери ол эгелээшкинни кылбышаан, хөмүр-даш казарын техника талазы-биле чаарты дерип кылырынга ам безин хей чүүлдерни кылган. Даг ажыдының нарын байдалдарынга амдыгаа чедир-ле хөмүр-даштың машина-биле казып турган черлерже күчүлүг комбайннарны, чаа-чаа конвейерлерни ажылдадып киргенн. Инженерлериниң, техниктериниң демниг күжениишкинииниң ачызында ол участокка күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү өскен, дагжыларының ажылы чиигээв.

Тускай эртемниглериниң хуулда ажылының планы чүгле бүдүрүлгениң болук айтырыгылары-биле кызыгаарлаттынмайн турар. Партия организациязы инженерлерни болгаш техниктерни лекция номчуурувга, беседалар чорударынга хаара тудуп турар. Олар ажылчыннар-биле чүгле шахтага эвес, харын оларның бажыңнарынга, ог-бүлелеринге барып ужуражып, олар-биле кады дыштанып турар.

Бүдүрүлгеде ажылчыннарның болгаш инженерлериниң күженишкиннерин каттыштырып турар чогаадыкчы дем каттыштырылгазының бригадалары, агитаторларның болуктери инициативалыг ажылдап турар. «Аныяк дагжы» база «Патриот» деп клубтар калбак пептередиг апаргаан. Бүдүрүлгениң хей-хей командирлери патриоттуг киживидилгениң талазы-биле комиссияның ажылында киржип турар.

Засядько аттыг шахтаның партия комитеди ам ажылчы чоннарның бүдүрүлечи болгаш хей-ниитичи политиктиг идепкейин бедидериниң ийи чыл планын ажылдап кылган. коллективтиң кежигүннериниң идей-политиктиг киживидилгезинге бүдүрүлгениң удуртукчулары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары киржир. Бүдүрүлгениң ажыктының бедидериниң өзүлдезин болган-эртем-техниктиг дешилгени дүргедедирин ол планда көрүш турар. Холуп-как участоктарның коллективтериниң аразында чарыштыг организастарын база айыткан. Парткомуң планнаан түүлдериниң хей-хейүн ам безин коммунистер, комсомолчулар, профовилелдиниң активтери амыдырапга боттандырып турар.

Украинаның Компартиязының Донецк обкомунуң бюрозу Засядько аттыг шахтаның парткомунуң инициативазын чүүлдүр деп көрген. Черновецкийин металлургия болгаш Минскийин трактор заводтарының партия организацияларының ажылының дугайында СЭКП Төп Комитединиң чоокта чаа хүлээп алган доктаалың боттандырарынче угланган ыдыг комплекстиг планнарны өске бүдүрүлгелерге калбаа-биле пропагандалаар болгаш иептеретken турар.

В. ГЕРЦЕНОВ, СЭТА-ның корр.

ЧЕРНИ КАДАГАЛААРЫ, ЧӨП АЖЫГЛААРЫ ДЭЭШ ПОХОДТУ ОРГАНИЗАСТААЛ

Донецк областың ажылчы чоннар депутаттарының Иванопольск көдээ Совединиң болгаш Краснаторск суур Совединиң кыйгырыы

«Черни кадагалаары, ооң үнүш-дүжүткүрүн бедидери — көдээ ажыл-агыйга улам ыңайгы депшилгениң ыяап-ла албан негелдези. Ол дээрге күрүнениң кончуг чугула сорулгазы-дыр».

(Колхозчуларның Үшкү Бүгү-эвилел съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаазындан).

Көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле тоску беш чылда төлевилеттингеи сорулгаларны чедип алырынга көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң кол чепсээ — черни ажыглаарын үндезинни-биле экижидери онза үжүр-дүзалыг болуп турар.

Черни кадагалаарының болгаш ажыглаарын экижидериниң талазы-биле партияның база чазактың шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, ажылчы чоннар депутаттарының Иванопольск көдээ болгаш Краснаторск суур Совединиң ажыгладыг гектар чер бүрүзүн чөп ажыглаарының, черлерни суггарарын база суун кургадырын хөгжүдериниң, боду бүткен сиген шөлдерин экижидериниң, хөрзүнүү хат болгаш суг алыр чоруктан камгалаарының, үлетпүр хереглездеринге чер үндүрүп бээрин чуруумчударының талазы-биле дыка хөй хемчегларни Совединиң девиекзэриндe турар ажыл-агыйлар-биле кады совлгу чылдарда боттандырып келген. Краснаторск суур Совединиң Орджоникидзе аттыг совхозунга эрткен беш чылда көдээ ажыл-агый тудугларын кылыры-биле үндүрүп берип турар черлерни кызырарының, чадаң үнүштерни база үндүр бижиттинген садтарны туруп аштаарының, шоолуг продуктулуг эвес черлерни шинээдиринiң күсели-биле 185 гектар черни көдээ ажыл-агыйга ажыглалга киирген. Бо талазы-биле дыка улуг ажылдарны Иванопольск көдээ Совединиң СЭКП-ниң XX съездизи аттыг болгаш «Чаа орук» колхозтарынга кылып чорутkан. Черни чөп ажыглаан чорук чер база мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдедириниң аргазын ажыл-агыйларга берген.

Бир эвес черни улам-на үре-түннелдиг кылдыр ажыглаар болза, оон-даа дээрe түннелдерни чедип ал болур дээрзин бис база-ла экизи-биле билир бис. Бисте бүгү-ле черлерни чөп ажыглаан турар деп ам-даа чугаалап шыдавас бис. Мал ажылының фермаларын, трактор-хову турлагларын долгандыр, автомобиль болгаш ажыл-агыйның иштики оруктарының хажаттарында, шөл камгалалының ыяш тараан одургуларында, сараат савалар оруннарында, кагдынган силос онгаларының участоктарында болгаш турлаг чанының фондузунуң хостуг черлеринде, эргижирээн продуктулуг эвес садтарда, ыяжы үвмейн барган дилиндектерде үнелиг эвээш эвес дерлер аңаа курут чылар. Чуртакчылыг черлериниң, үлетпүр бүдүрүлгелериниң чоок кавызында, автомобиль болгаш демир-орукка үндүрүп берген дилиндектерде продуктулуг черлер эпти-ле ажыглаттынмайн, сандаргай байдалда турар.

Көдээ ажыл-агыйдан өске сорулгаларга бирги залчегде чер ажылынга ажыглаттынмас черлерни үндүрүп бээр дугайында чер хоойлужудулгазының үндезинниериниң негелделерин ам-даа чер болганда бүрүнү-биле сагывайн турар. Үлетпүр бүдүрүлгелери, төлевилел болгаш тудуг организацияларының көдээ ажыл-агыйга ковчуг хереқтиг, бедик продуктулуг черлерни тудуг кылырынга тускайлаан үндүрүп бээрин чедип алырын оралдажып турары ховар эвес. Дыка хөй үлетпүр бүдүрүлгелерни чаа объектилер тудары-биле черни үндүртүп алгаш, карылганы дедир эгидер сорулга-биле, шоолуг продуктулар бербес черлерни культивастап, мелиорастаап, көдээ ажыл-агый культуралары тарын өстүрери-биле колхозтарга болгаш совхозтарга дамчыдып бээрин күүсеттейн турарлар.

Турлаг чоогунуң участоктарында болгаш ажылчыннарның, колхозчуларның, албан-хаакчыларның хуу огородтарында черлерни эң-не үре-түннелдиг кылдыр ажыглаарынче онза кичээнгейни салза чогуур. Ындыг черлер эвээш эвес. Ынчалзажок ооң дыка хөй кезиин болбаазырадырын бодүүн арга-биле чорудуп, эки сорттуң үрезиннерин хереглевейн турар, ол чорук колхозтарның болгаш совхозтарның черлеринде ышкаш ындыг дүжүттү алырының аргазын бербейн турар.

Черни камгыг болгаш ынын ажыглаар чорук көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң үре-түннелдиин бедидериниң эң чугула курлавырларының бирээзи дээрзин ханызы-биле медереп билбишаан, ажылчы чоннар депутаттарының Иванопольск көдээ база Краснаторск суур Совединиң депутаттары, бистиң Совединиң девиекзэриндe турар СЭКП-ниң XX съездизи аттыг болгаш «Чаа орук» колхозтарының кежигүннери, Орджоникидзе аттыг совхозтуң ажылчыннары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери боттарының болдунар аргаларын болгаш курлавырларын өөренип көргеш, тоску беш чылда дараазында хемчегларни боттандырар деп шиитпирлээн:

ИВАНОПОЛЬСК КӨДЭЭ СОВЕТ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

СЭКП-ниң XX съездизи аттыг болгаш «Чаа орук» колхозтарга ажыглаттынмайн турар одарларны болгаш шыктарны сиген үнер кылдыр болбаазырадыр, чадаң үнүштерни болгаш кат сыптары үнген черлерни аштап, арыглан турган база фермалар болгаш хову турлагларын долгандыр турар куруг черлерни культивастап тургаш, 187 гектар черни шинээдип алыр.

Суггаттыг черлериниң ажыглалын экижидер сорулга-биле 1335 гектар шөлдүү суггарылга системазын эдe кылыр.

Сугнуң болгаш хаттың үрегдээшкиннериндeн хөрзүнүү камгалаар сорулга-биле 14400 гектар даг эдектерин тарып, аңаа янзы-бүрү үнүштерни өстүрер, шөлдерни хаттан камгалаар болгаш хооргалдар кыдыгларынга 18 гектар шөлдүг ыяш олуртуушкунуп чорудар.

Бистиң Соведтиң суурларында чурттаи турар ажылчыннарга, колхозчуларга, албан-хаакчыларга дузалаары-биле 272 гектар черге бажың чанының участоктарының болгаш огородтарының ажылдан кылышкының чорудар. Ол сорулга-биле күскү чер андырлгазын өй-шаанда чорудуп, огородтарга үнер культураларның дүжүдүн бүдүн чартык-ийи катап бедидер арганы бээр бедик сортулуг үрезиннерни садып алырынга дузалаар. Огородтарны болгаш садтарны ажаарынга, черни шын ажыглаарынга үнелиг сүмени агрономнар болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа тускай эртемниглери көргүзер.

КРАСНОТОРСК СУУР СОВЕДИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Орджоникидзе аттыг совхозта ажыглал чок одарларны болгаш шыктарны сиген үнер кылдыр чаартырын база арга-арыгларның аштаашкының чорудуп тургаш, 108 гектар черни немей шинээдип алыр. Ооң ачызында совхоз ортумаа-биле чылда 1570 тонна ногаан массаны, 2420 центнер сүттүг ийикпе, 390 центнер эътти немей алыры көрдүнүп турар.

Суггаттыг черлерни эң-не таарымалыг ажыглаар хөрзүнүү үрелир чорууп баш удур болдурбас, ам туруп турар болгаш чаа өстүрүп үндүрер, хаттан камгалаар арыгларны ажыглаарын экижидер талазы-биле хемчегларни боттандырып чорудар.

Суур Совединиң девиекзэриндe чурттаи турар ажылчыннар болгаш албан-хаакчыларның огород өстүрүп турар 86 гектар шөлүүге черни ажыглаарының культуразын, бүекү чер андырлгазын экижидип тургаш, чурттакчыларны бедик сортулуг үрезиннер-биле хандырып, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бүдүн чартык—ийи катаа бедидер. Огородтарны болгаш садтарны ажаарынга, черни чөп ажыглаарынга оларга үнелиг сүмелерни көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери көргүзер.

Көдээ ажыл-агый ужур-дузалыг черни камгалаар талазы-биле чер хоойлужудулгазының негелделерин күүседир болгаш улдуң чер бүрүзүн чөп ажыглаар дугайын ажылчы чоннар депутаттарының Иванопольск көдээ болгаш Краснаторск суур Совединиң сессияларынга чугаалажып көргеш, ажылчы чоннар депутаттарының көдээ болгаш суур Совединиң, доктаамал комиссияларын, чер-чер Совединиң депутаттарын, көдээниң бүгү ажыл-ишчилерин бистиң үлегерикисти эдерериичe кыйгырып тур бис.

Колхозтар болгаш совхозтарның, үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларның, транспорттуң болгаш харылзаанының коллективтери чер дугайында онза сагыш човаашкының көргүзүп, ооң кадагалалы болгаш чөп ажыглалы дээш походка киржир боор деп идеген тур бис. Ол чорук СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш тоску беш чылдың ондур улуг планнарын күүседириниң хөрээнге көдээниң ажыл-ишчилериниң салыышкының улам-на улуг база көскү болдурар.

Донецк областың Иванопольск көдээ болгаш Краснаторск суур Совединиң сессияларынга чугаалажып көргеи болгаш хүлээп алган.

ЧАА ЧҮҮЛДЕР

АШХАБАД. Гүгүртлиниң газ курлавырлыг черинден ак-көк одаар чүүлдү тывырының төлевилээн күчүзүн хуусаадан бир ай эрте шинээдип алган. Заунгуз Каракумнарының шыгжамырындан 3 миллион 400 миллион кубометр газты тыпкан. Ол одаар чүүлдү Ортаа Азия—Төп аразының газ дамчыдыгазынче киирип, Россия федерациязының үлетпүрлүг районнарынче чедирген.

ТБИЛИСИ. Ийи хөөчүн демир-орукчуларның — Закавказ оруунуң баштайгы стахановчузу Давид Чичиладзе биле Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Шалва Кохреидзениң аттары-биле Грузияның найысылалында ийи кудумчуну адаан. Коммунистиг күш-ажылдың Тбилисиге болган байырлалынга бүдүрүлгенин хөөчүнарын болгаш мурнакчыларын алдаржыдып турган үеде ол шиитпирни чыылганнарга дыңнаткан.

КРАСНОЯРСК. Төп Сибирьниң боду бүткен үнелиг даштарын демдеглээн картазынга немелдерни геологтар киирген. Чижээ, Таймырдан алтынналчак-ногаан хризолитти, Алдыы Тунгускадан—кызылкызыл-сарыг сердоликти, Саян даандан — даг хрусталын, аметисти, гранатты тыпкан.

ПОЛТАВА. Шишацк районда Ильич аттыг колхозка шеф дузазы-биле туткан көмбикорм заводу бодунуң баштайгы продукциязын берген. Чаа бүдүрүлгениң күчүзү болза, хүннүү-не 100 тонна мал чемин бүдүрүп үндүрери болур. Ооң-биле бүдүн районда ниитиниң малының хүнде хереглелия четчири-биле хандырып болур.

ЧЕЛЯБИНСК. Уралда эң улуг күш фабриказын область төвүнүң чоогунда тудуп эгелээн. Аңаа 400 мун дагааны азыраар. Ол фабрика чылда-ла 96 миллион чүүртаны базар. Ам үеде бүгү Мурнуу Уралдың күш фабрикалары чылда ол хире чүүртаны берип турар.

Чаа бүдүрүлгенин баштайгы залчээ 1974 чылда ажыглалга киирер.

ШӨЛДЕРДЕ ЧАС. Краснодар крайның мурнуу районнарының механизаторлары часкы тарылганы эгелээн.

«Анапа» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының шөлдеринде 10 агрегат ажылдап турар.

ЧУРУКТА: чажылга агрегаттарының чанында ажыл-агыйның специалистери— № 1 бүдүрүлге участогунуң агроному В. Лаганин (солагай талазында) биле агроном-үрезин эртемдени Л. Левлина.

Е. ШУЛЕПОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Бистиң республикада

АРАЗЫНДА ЧАРЫШТЫГ

Социалистиг чарыш дээрге эртемге үндезилээн мурнакчы, чаартыкчы арга-дуржулганы калбартырының, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң чугула хевириниң бирээзи. Ол болза кижилерни ниитилелге ажыктыг ажыл-херекче, чаңгызы шуптузу, шуптузу чаңгызы дээш демиселче улам сорук киирер.

«Шекпээр» совхозтуң малчыннары тоску беш чылдың ийиги чылында улам бедик кергүзүглүг болурунга бир демниг, аразында чарыштыг ажылдап турар. Кайызы-даа чээрби беш чылдан өрү ажыл стажтыг мурнакчы ийи хойжуну чижекке айтып болур.

Ооржак Күрседи эрткен чылын: төрүүр чүс хойга онааштыр 101 хураганны доруктуруп, хой бүрүзүнден 2,1 кг дүктү кыргып алган. Бодунуң күжү-биле 120 центнер сигенни, 10 центнер будук-бүрүнү белеткээн. Кажаа-тураазының кышка белеткелин база хынамчалыг чоруткан. Малчынның бо чылгы хүлээлгези база бедик: төрүүр 314 хоюнуң хураганын бүрүн өстүрүп алыр, хой бүрүзүнден 2,2 кг дүктү кыргып алыр, 150 центнер сигенни, 10 центнер будук-бүрүнү белеткээр.

Куулар Содунамның эрткен чылгы көргүзүглери база багай эвес болган: төрүүр чүс хойдан 100 хураган, хойдан-на 3,1 кг дүк. Ол ышкаш 150 центнер сигенни, 20 центнер будук-бүрүнү белеткээн. Хойжу эжи О. Күрсединиң социалистиг чарышка кыйгырыын ол күзелдии-биле хүлээп алган. К. Содунам бо чылын: төрүүр чүс хойга онааштыр 105 хураганны өстүрүп, хойдан-на 3 кг дүктү кыргып алыр, 200 центнер сигенни, 20 центнер будук-бүрүнү белеткээр.

Малчыннарның мындыг ажыл-ижин, Совет Эвилелиниң тургустунганының алдарлыг 50 чылынга утказыр социалистиг чарыжын ук совхозтуң өске-даа бригадаларындан, Барыын-Хемчик районнуң кайы-даа ажыл-агыйларындан көргүзүп болур.

С. ХОМУШКУ.

ШЕФТЕЛГЕ

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырының ажыл-ишчилери Эдер-Күй бригадазының малчыны Баир Шожалдың коданында 282 хой ооладаан, ооң 22-зи ийистээн. Төлү онча-менди доругуп турар. Дуржулгалыг надарчы чаңгыс баш-даа мал ыяштан хорат-пас дээш хой болгаш хураганның кададын, ажаалда, чемгерилгезин мурнукузундан улам экижиткен.

Эш Монгалбии бо чылын чүс баш төрүүр хойга онааштыр 105 хураганны алырын хүлээнген. Ам безин төрүүр чүс баштан 93 хураган алдынган. Ол «Тес-Хем» совхозта дээрe көргүзүг болуп турар.

Б. ДОЮНДУП.

Тес-Хем район.

Малчынның коданында

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Сара Монгалбииниң коданында 282 хой ооладаан, ооң 22-зи ийистээн. Төлү онча-менди доругуп турар. Дуржулгалыг надарчы чаңгыс баш-даа мал ыяштан хорат-пас дээш хой болгаш хураганның кададын, ажаалда, чемгерилгезин мурнукузундан улам экижиткен.

Эш Монгалбии бо чылын чүс баш төрүүр хойга онааштыр 105 хураганны алырын хүлээнген. Ам безин төрүүр чүс баштан 93 хураган алдынган. Ол «Тес-Хем» совхозта дээрe көргүзүг болуп турар.

Б. ДОЮНДУП.

Тес-Хем район.

ЧАСКЫ АЖЫЛДАРГА УТКУШТУР

Үүрмек четпестер турбазын

«Шынның» болгаш радионуң каттышкан рейдизи

Часкы тарылгаже калбаа-биле киритер ий чоокшулаан. Ону чогуур агротехниктиг дениелге кыска хуусаада орттирери колхоз, совхозтарның бо хүнперде часкы хову ажылдарынга кайы хире белеткенин алганындан дорт хамаарыжыр. Республиканың тараалаң районуу — Таңдының ажыл-агыйларында часка белеткел колдуувда-ла доостур чоокшулаашы өөрүнчүт. Районнуң 1972 чылда социалистиг хүлээлгезинде тараа культураларының гектар бүрүзүнден 12 центнер, потаалардан — 135 центнер, картофельден— 90 центнер дүжүттү алырын айыткан. Күрүнеге 38.100 тонна тараапы Таңды районнуң ажыл-ишчилери садар деп хүлээнип турар.

СЭКП-ниң Таңды райкому, райкүүском, районнуң көдээ ажыл-агый эргеледи болгаш тус-тус ажыл-агыйлар тарылпага белеткел талазы-биле элээп дээштиг хемчегларни ап чорудуп турар. Партия райкомунуң бюрозунуң шиитпирии ёзугаар кожа турар ажыл-агыйларга бот-боттарының часка белеткелин хыналжыр тускай комиссияларны тургускулаан. Ол комиссиялар хынаддының түүлелив ажыл-агыйның парткомунга ийикпе азы техниктиг чөвүлелдерге чугаалажыр, ооң сеолунде ниити түүлел анализтин партия райкомунуң бюрозунга көөр.

Комиссиялар хары угда тус-тус ажыл-агыйларга ажылдап чоруп турган үезинде бистиң рейдивис чоруттунган.

Бо хүннерге чедир районнуң ажыл-агыйларының тараа шөлдеринде 40 мун тонна органиктиг чемиичидилге төктүнген болгаш элээп хөй минералдыг чемиичидилге чедиртингеп. Ниитизи-биле бо чылдың дүжүдүн өстүрүп алырынга шөлдерже 50 мун тонна чедир органиктиг чемиичидилгени болгаш 3 мун тонна хире минералдыг чемиичидилгени төгери кардүвергеп.

Районда бо чылын үрезин белеткели болгаш ону чажар кондициязынга чедирери мурнунда чылдазындан дээре болуп турар. Ниитизи-биле районнуң үрезин лабораториязынга хынаттынган 16.124 тонна үрезинниң чүгле 4 мун тонназын кондициялыг эвес деп саналн. Кондициялыг деп санаттынган 11.210 тонна үрезинниң 1.230 тонназы бирги класстыы, 3.162 тонназы II класстыы.

Таңдының колхозтары болгаш совхозтары бо чылын техника болгаш көдээ ажыл-агыйның кожуг машиналарының септелгезинче база эки кичээнгей салган. Бо хүннерге чедир оларның 80 ажыг хуузу часкы тарылгага киреринге белеп.

Келир чылдың бедик дүжүдүнүң магадылалын тургузарда кол чүүл—кадрлар четчелээшкиии болгай. Ону четчелеп алырының аргазы Балгазының профтехучилищезинде өөренип турар курсантылар болгаш «Межегей», «Тиилелге» совхозтарда, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында 4 ай хуусаалыг курстар болуп турар. Ооң ындай ажыл-агыйларның боттарында өске ажылдарда ажылдап турар механизаторларны часкы тарылгага киириштирерин планнап турар. Бо бүгү курлавырларны катай алыр болза, бүгү районга барык-ла бүдүн чартык элээп ажылдап болур санныг механизаторлар четчелеттинип болур.

Ынчалзажок тус-тус ажылагыйларда часка белеткел талазы-биле ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдер бар.

«ЭЛЕГЕС» совхозта техника септелгези чүгээр деп болур.

Сентезе чогуур 73 трактор-ның 67-зин богунге чедир доозуп алган, ооң үжүн «Сельхозтехниканың» районнар аразында каттыжышкыны септээн. Тракторлар септелгезиниң талазы-биле чугаалап кагза чогуур чүүл болза, септелге кылыр ол каттыжышкын ажыл-агыйлардан алган техниказының септелгезин шынар чок чорудуп, часка белеткелге шаптыктап турары болур. «Элегестен» септээриле алган тракторларының бирээзиниң мотору ажылдавас, соңгу өзээ үрелик болганындан совхозтуң механизаторлары боттары ону катап септеп, хей үе-шактың чарыгдаар үжүрга таварышкан. «Сельхозтехника» каттыжышкыны ол тракторларның бирээзин-не септээнэ дээш-ле 880 рубльдя ап турар.

Үрезин белеткели бо ажылагыйларда часка белеткел талазы-биле ам-даа чедир кылдынмаан тү

ЛЕКЦИЯ ПРОПАГАНДАЗЫ

Республиканың «Билиг» нинтилелининң район организацияларының отчёт-сөңгүдалыг конференцилары доозулган. Ук конференциялар ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ооңче уткуштур чоруп, орарывыс үеде, кажан СЭКП Төп Комитеди «ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» доктаалды хүлээп алган үеде — политиктиг бедик көдүлүүшкүнүң байдалынга болуп эрткилээн.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң материалдарының таныштырылгазы лекция пропагандазының дээштии бедидип, чер-черге политмассалыг ажылды улам калбартышаан, аңаа чаа-чаа арга-хевирлерни берип, ооң утка-шыларын улам байыдып, лекторларның идепкейни көдүрген.

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунда «Билиг» нинтилелининң эге организациязының кежигүннери съезд материалдарын тайылбырлаар талазы-биле чамдык боттуг ажылды чорудуп, отчёттуг үеде кызымак ажылдаанын район конференциязынга демделээн. Бо эге организацияда 30 ажыг лектор бактаап турар. Олар лекция пропагандазынга чедип алган чедиишкиннерин бижыглап, колхозтуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга политиктиг ажылдың дээштиг болурун чедип алыр дээш ажылдап турар. Лекция пропагандазын экижилеринге салдар чедирген бир чүүл болза, ол ажылга тускай эртемниглерни калбаа-биле киириштиргени болур. Колхозтуң лекторлары амгы үеде «ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ниң доктаалын ажылчы чоннарга таныштырар ажылда хаара туттунган.

Лекция пропагандазын шын утланыышкынныг чорударынга «Билиг» нинтилелининң район организацияларында тургустунган тематиктиг секциялар чүгула черни эдлеп турар. Олар лекторларга эртемметодиктиг сүмелерни берип турар. «Билиг» нинтилелининң район организациязы бүрүзүнде дөрттен эвээш эвес тематиктиг секцияларны тургускан, эртемнер аайы-биле шыырак билиглиг кадрлар-биле четчелээн. Оларны «Билиг» нинтилелининң баштаар черн эргежок чугула техниктиг хереселдер, политиктиг литературалар болгаш эртемметодиктиг пособиелер-биле хандырып турар.

Секцияларның удуртукчулары болгаш кежигүннери боттарының ажылынга колдуунда-ла лекция пропагандазында эң дуржулгалыг тускай эртемниглерни хөй-нинти эгелээшкини-биле киириштирбишаан, чаа лекцияларны тургузарынга, мурнакчы дуржулганы нептередиринге болгаш өске-даа практиктиг дузаны эге организацияларга чедирер хүлээглелиг. Бай-Тайгада нинтилелполитиктиг темаларны, а Хову-Аксында медицина эртемнерин пропагандалаарының секцияларын лекция ажылын чогуур деңнелге тургузар, марксисчи-ленинчи өөредигини чонга тайылбырлаар, пропагандаңы калбартыр талазы-биле практиктиг дуза чедиреринде, мергежил бедидерининг төптери болуп бар чыдар.

Марксисчи-ленинчи теориязы ханы шиңгээдип алган, арга-дуржулгалыг лектор-пропагандист кадрлар бисте хөй. «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында «Билиг» нинтилел эге организациязының лектору Александра Петровна Дамдынны ап көрээли. Ооң кол ажылы—Кудук деп черде хойжу бригаданың бригадири, тускай мергежили — мал эмчизи. Ол лектор-пропагандист хүлээглезин ак сеткилдиг күүседип, дыңнакчыларның хүндүткелин чаалап алган.

«Билиг» нинтилелининң район организацияларының ажылы канчаар тургустуунганындан, лекция пропагандазының дээштии оон кол хамаарыжыр. Ажылдың арга-дуржулгазын мооңнеп, чылдан чылче лекция пропагандазының дээштиин бедидип, чоннуң үнелээшкинин чедип алырынга «Совет Тыва» совхоза «Билиг» нинтилелининң эге организациязы (даргазы К. Идам) эвээш эвес хемчеглерни эртken отчёттуг үеде кылып чоруткан. К. С. Идам Суг-Бажы сес чыл школазының директору. Ол совхоз төвүнүң тускай эртемниглериң, мурнакчы интеллигенциязын лекция ажылынче хаара тудуп шыдаан. Бо эге организацияның кежигүннери ажыл планын ай, квартал санында чогаадып тургускаш, нинти хуралга хүлээп алгаш, партия организациязының бюрозунга бадыладып ап турар. Ында хынаалда эки тургустунганындан планда көрдүнген хемчеглер долу күүсеттинип турар. Бо организация лекторларның методиктиг мергежилин бедидер талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Мында лекция пропагандазының дээштии ажыл-агыйның бүдүрүлге көргүзүүнге көскү салдарны чедирип турары өөрүнчүг. «Совет Тыва» совхоз элээн үр үениң иштинде күрүне мурнунга алган онаалдаларын күүсетпес, хожудангай ажыл-агыйга санаттынып турган болза, эрткен 1971 чылда планныг хүлээглелерин күүсеткен.

Чамдык эге организациялар кошкак ажылдан келген. Каа-Хемниң «Коммунизмче орук» колхозунда «Билиг» нинтилелининң эге организациязының даргазынга кижи изырынмастаан. Аңаа 3 дарга отчёттуг үеде солушкан. А «Бүрен» совхозка эге организация даргазы эш М. К. Долгов хөйнү аазаза-даа, чоп ортузунга көскү ажыл кылбаан. «Тес-Хем» совхозтуң О. Шынаа, Ү. Шынаа салбырларында эге организациялар ажыл планы чок, партия организациялары-биле харылзаа чок.

Чоннуң политиктиг медерели хүн бүрү өзүп, оларның идепкейи бедээн тудум, лекция ажылының утка-шынарынга, ооң дээштинге, арга-методтарынга негелде уламна өзер. Ынчангаш лекция пропагандазын чорударда нинти эрнгей болгаш түлүк үениң кампания хевирлиг эрттирер эргижирээн практикадан шиитпирлиг адырлып, ону чорударының чаа деп-шилгелиг арга-хевирлерин калбаа-биле ажыглап, чонның тус-тус бөлүктериниң, хар-назыныныңң, эртем-билиниң, кылып турар ажылының аайы-биле пропаганда ажылын чорудар ужурлуг.

Районнарда «Билиг» нинтилелдериниң кежигүннери болбайн турар дээди билиглиг тускай эртемниглер база хөй. Олар идеология ажылынга дыка хөй ажыктыг ажылды кылып болурлар. Чижээ, Каа-Хем районда башкыларның үгле үштүң бири «Билиг» нинтилелининң кежигүннери. Эге организацияларның сорулгазы — бодунуң одуруун эртем-билиглиг аныяк күштер-биле долдурары, богүнгү пропагандаңың негелделеринге дүүштүр ажылды эде тургузары болур. Чамдык специалистер чылда йи-бир лекция номчуп каары-биле кызыгаарлаттынып турарлар, а өскелери харып-даа «хүндүлүг» кежигүннер болуп саазын кырында даңзыда санаттынып турар.

Ам сорулга үүдел дизе, лекция пропагандазынга партийжи удуртулганы күштедирери, «Билиг» нинтилелининң эге организацияларының харылзаазын быжыглаары, лектор бүрүзү чон мурнунга лекцияларны, илеткелерни доктаамал помчаан турарын чедип алыры болгаш оларның харысалгазын бедидери болур.

Хөй национал Совет улустуң улуг байырлалы — ССРЭ-ниң 50 чылын бүгү чурт, совет кижи бүрүзү төлептинг уткуурунга белеткенип турар. Алдарлыг юбилейге белеткел чоруп турар бо хүннерде «Билиг» нинтилелининң район организацияларының бир чугула сорулгазы—«Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелининң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ниң доктаалын ажылчы чоннарга таныштырары, ону кижи бүрүзүнге чедирери, улам калбаа-биле пропагандалаары болур.

Юбилейге белеткел үезинде дыка хөй айтырыгларны тайылбырлаарынче кол кичээнгей салырын партия чугулалап турар. Ынчангаш интернационалчы кижизидилге болза, бүгү партия, совет, ажыл-агый, культура болгаш хөйнинти организацияларының, төпте-даа, чер-черде-даа бистиң бүгү лекторларывыстың кол сорулгаларының бирээзи.

Д. САЛЧАК,
«Билиг» нинтилелининң республика организациязының баштаар черинин референтизи.

Мугур-Акеы суурнуң эмнелгезинде фельдшер Люба Ондар чонга хүндүткелдиг, хүлээнген ажылынга кызымаккай медицина ажылдакчыларының бирээзи. Ыраккы коданнарда малчыннарга ол бо-ла чеде бээр, медицина темазынга лекция, беселарны кылыр, чонның кадыкшылын сагыш човангыр хайгаарап, медицина дузазын көргүзүп турар. Люба Ондар район эмнелгезинде комсомол организациязының секретары. Ажылынга кызымаккай, хөйнинтичи фельдшерни чоокта чаа партия кежигүнүнүң кандидадынга хүлээп ап, коллективи аңаа улуг идегелди көргүскен.

ЧУРУКТА: Л. Ондар.

Аныяк садыгжы Борбаш Салчак Моген-Бүренге йи чыл иштинде садыгжылап келген. Моңгүн-Тайга районунуң садыгжыларының ортузунда калбарткан социалистиг чарыжыны дээре көргүзүглерни чедип алган. Эрткен чылын квартал санында планныг онаалгаларын 100 хуудан кудулатпайн күүседип турган. Бо чылдың бирги кварталының планын чедиишкинниг күүседиринге ол бүрүн бүзүрелдиг ажылдап турар. Чонның хереглээнге дыңнангыр, садыгларашкынының культуразын бедидер дээш кызымаккай ол ажылишчиниң чуруу районуң Хүндүлел самбыразында.

Х. ОВУДАННЫҢ фотолары.

Суурну ногаанчыдаң

Эрзин районнуң Нарын сууру чараш чурумалдыг черде чаңгыс аай төлевилелбиле туттунган бажыңнарлыг. Ооң черин шилип, үени бодап кылганы сеткилге өөрүнчүг.

Байдал ыңдыг турда суурну ногаанчыдар талазы-биле ажыл чоруттунмайн турары хомуданчыг. Хат-кавыска болган тавырылгада доозун көдүрүлгеш, бүдүн суур көзүлбес апаар. Маңаа удур суурнуң ыяш тарыыр черлериниң, херимнер иштиниң доваараан кара хөрзүн-биле чаартып, ыяштар олуртуп, ногаанчыдар болза дыка-ла эки болур ийик.

Суурну ногаанчыдар айтырыгны Нарын көдээ Совет кичээнгейге алыр үе келген.

Н. ДАКАА.

МАЛЧЫННАРГА АЧЫ-ДУЗА

Кедээ ажыл-агыйда ажылдап турар ажыл-ишчилерге практиктиг дуза чедирер ажыл Тожу районнуң бүдүрүлге, албан-организация коллективиниң чаңчылы боон, хүн-бүрүнүң чугула кичээнгейинде тургустунган.

«Тоора-Хем» совхозтуң малчыннарының кыштагларын, фермаларын тус-тус бүдүрүлге албан организацияларда бижыглаан. Амыдырал-дуржулгадан алгаш көөрге малчыннарга дузалажыр чорук улуг рольдуг болуп турар. Кызыл-булуңнарны дерип, лекция, беседаны чорудар, малчынның азы фермаларның көргүзүглерин, социалистиг хүлээглегеин чараш, шевергин кылдыр бижип, азар, агитхуудустарны үндүре каптар—бо политмассалыг ажылга хамааржыр. Ооң-биле чергелештир мал кажааларының көржегин коптарар, ооң иштин-даштын арыглаар, кандыг-бир үүрмек септелгени кылып, мал чеми силосту, сигенни фермаларже сөөртүрүүге дузалажыры дээш өске-даа дузаны көргүзүп турар.

Ыяш ажыл-агый коллективи (директору В. Новиков), аңныыр-тывыш ажыл-агыйы (директору И. Дорофеев), райкүүском, СЭКП райкомунуң коллективтери бо талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып, бижыглаан фермаларынга каш удаа чораан. Ыяш ажыл-агый чери — Талым фермазынга ийи катап үнүүшкүнүң организастап, кызыл-булуңну дерип, 4 автомашина сигенни, 30 кубометр одалга ыяжын белеткээш, сөөртүп берген. Аңныыртывыш ажыл-агыйы Май 1 салбырда төп сүт-бараан фермазынга 4 машина сигенни сөөртүп чедирип берген.

Боттарынга бижыглаан фермаларынче кичээнгей салбайн турар организациялар база бар. Райпо, райфо, райкүүскомнуң иштики херектер килдизи Толбуй, Оңгача Ыдык-Хем фермаларынга шефтээр тургаш мынчага чүнү-даа кылбаан.

Талым, Көк-Чар, Куштуг-Кежиг фермаларында амдызында байдал чүгээр, ынчалза-даа мал чемин сөөртүрүүнүң талазы-биле дарыы хемчег албас болза берге байдалга таваржыр аңаар.

Д. БАЙЫР-ООЛ.
Тожу район.

ЧӨПТҮГ НЕГЕЛДЕ

«Мурнакчы» колхозтуң бүдүрүлгелерин болгаш чурттакчыларны нолхозтуң электростанциязы энергия-биле хандырып турар. «Д-108» маркалыг дизель биле 30 киловатт күчүлүг генератор электроэнергияны бүдүрүп үндүрүп турар. Станцияның энергизязы шын эвес чарыгдаттынып келген. Токту көвүдеидир болгаш эвээжедир трансформаторлар суурда тургустунмаан.

Ажыл-агыйжы эвес, техниктиг чурумнарны сагывас чоруктарның үржүүлга кудумчуларда шугумнарны электростанцияның щиттеринде дорт улааны-биле энергия шын эвес чарыгдаттынып, бүдүрүлгелерге, бажыңнарга энергия бир дескн эвес, энергияның күжү чавыс болуп турар.

Чоокта чаа № 6 агитквартирага көдээ Советтиң депутады соңгукчулары-биле ужуражып, отчёт кылган. Ол кежээ станция энергия берип шыдаваан, солярка кыпсып, хурал эрттирер ужурга тавырышкан. Электроэнергия чедишпейн турда, ону камнавас чорук бисте бар, чуртталга бажыңнарынга, чамдык албан черлеринге сайгылгаан хүндүс-даа, дүне-даа хып турар таварылга хөй. Мындыг байдалды болдурбас, энергияны камнаар талазы-биле колхоз баштаар чери хемчег албайн турар.

Бистиң колхозувус Бай-Тайга районда экономика талазыбиле шору бижыга берген ажыл-агыйга санадып турар. Ол хирезинде электростанцияны доктаамал энергия бээр кылдыр чаартып эде дерип ап шыдавайн келген. Ол дээрге ажыл-агыйжы эвес, четпес удуртулганың үржүү-дур. Мотористер, электриктер харыысалга чок ажылдап, станцияда чамдык кылып алыр чүүлдерни кылбайн келгеннер.

Бичө күштүг электростанция суурну, бүдүрүлгелерни электроэнергия-биле бүрүн хандырып шыдавайн баарга, суурнуң чамдык кудумчуларына чырык бербейн баары-электриктерде чаңчыл апарган. Чурттакчылар база чаңчыга берген, лаа, керосин-биле олурарлар. 1970 чылда колхоз 13000 рубль-биле улуг күштүг электростанция садып алган. Ону эптеп кылып билир кижи чок болганы-биле «Сүт-Хөл» совхозка садыпкан болгай. Бир эвес республиканың «Сельэлектротуруг» чериниле дугуржуп чугаалашкан болза, чаа электростанцияны эптеп, дерип бээри чугаажок турган.

Школа, эмнелге, уруглар албан черлери, клуб болгаш өске-даа албан черлери чырыткы-биле четче хандыртынмаан. Колхозтуң тудуг планы бо чылын улуг, 250 олуттуг клуб, 12 чуртталга бажыңы болгаш өске-даа тудугларны ажыглалга киирер. А капитал болгаш агар септелге база бар. Дилиг материалдар херек, электроэнергия чедиппези-биле шилорама доктаамал эвес ажылдап, тудугжуларны чугула материалдар-биле хандырбайн келген.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктан үштүнүп, электростанцияны доктаамал энергия бээр кылдыр эде дерипнин колхоз баштаар черинден колхозчулар негеп келген болгаш моон соңгаар-даа негээр аңаар.

Я. МААДЫР.
«Шынның» колхозта постузунуң кежигүнү.

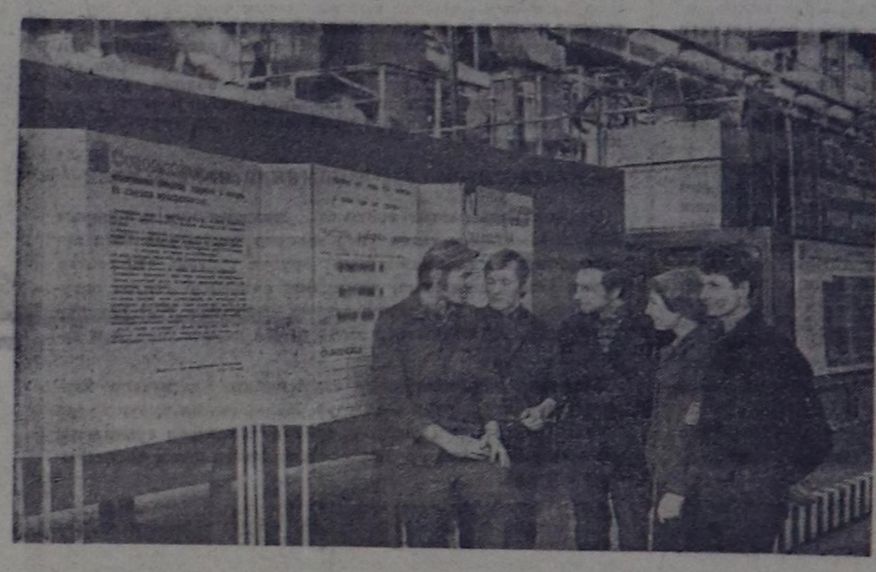

КУЙБЫШЕВ ОБЛАСТЬ. Волганың автомобиль заводунуң ийнги ээлчээн ажыттылга киргенининң соонда ук бүдүрүлге машиналар бүдүрүп үндүрерин улам көвүдеткен. Ам конвейерден хонук санында биче литражтыг 850 машина чоруп турар.

№ 14 цехтиң коллективи ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге алдар болдурган чарышка киргеш, бирги кварталдың планын хуусаа бетинде күүседирин шиитпирлээш, бо хүнверде шудургу ажылдап турар.

ЧУРУКТА: цехтиң мурнакчы ажыл-ишчилери.

А. БРЯНОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

КЫЗЫМАК ИШЧИЛЕР

Чылбак-оол Шалович Иргит райпода автолавка садыгжызы болуп 8 чыл ажылдаан. Эрткен чылын бараан саарылгазының планын 100 ажыг хуу күүсеткеш, районда автолавка садыгжыларының аразында чарышка бирги черни эзлээн.

Мурнакчы садыгжы беш чылдың ийигизинде социалистиг чарышка автолавка садыгжызы Николай Очуруу кыйгырган. Чаржып турар эжин январь айда ашкаш, райпо баштаар черинден өртектиг барааннар-биле шаңнаткан. Ооң автолавказы 100 ажыг муң километрни септелге чокка эрткен. Автолавканың ишти, дашты арыг-силиг, бараанарның ассортиментизи янзы-бүрү.

Чылбак-оол Шалович Иргит амгы үеде «Мурнакчы» колхозтуң девискээрни кезип, Ак-Хем, Үстүү-Бел, Маң-Чүректе малчынарның коданарын үргүлчү эргинр. Оларга чугула херегледдиг бараанарын ой-шаанда чедирип бээр. Кызымаккай ажылдыг садыгжыны райпо баштаар черинин хүндүлел бижиктери-биле каш удаа шаңнаан.

А. БАРБА.

* * *

Улуг-Хеминиң Арыг-Бажында көдээ магазинниң коллективи бараан саарылгазының планныг онаалгазын ай санында ажыр күүседи, чонның хереглелиниг дыңнангыр ажылдап келген. Ооң садыгжылары Марта болгаш Маша Шивит утбашкылар үүгле план күүседири-биле кызыгаарланмайн, садыгның культуразын бедидип, магазинниң ишти-даштының арыг-силинче, хүн бүрүде чугула хереглеттинер бараанарын; магазинге доктаамал делген тургузарынче сагыш салып турар. Олар бо чылдың баштайгы айында 22 муң рубльдиң бараанын саарар тургаш, 35 муң рубльге саарган.

В. ДИМИТ.

* * *

Кызыл хоорай Советиниң Черби суурунда төп магазинниң садыгжылары Александр Исаев болгаш Аня Исаева олар ам он чыл улаштыр садыглап, ай, квартал, чыл санында планныг онаалгаларын ажыр күүседип келген.

Олар 1970 чылда бараан саарылгазының планын 102 хуу, 1971 чылда 112 хуу ажыр күүсеткен. Исаевтер Сеегрлиг сельпозунуң бүгү садыгжыларының мурнуку одуруунда. Чонның чагыгларын эки хандырар дээш олар сельпога келген бараанарны калбак ассортиментилиг-биле ап, чонга садыглап турар.

Р. ОЧУР-ООЛ.

* * *

«Кара-Хаак» совхозтуң хоочун хойжузу Салчак Ширби-Салдың коданында төрүүр 499 хоюндан амдыызында 397 хой ооддаан, чап хураганнар менди. Мал чеми четчир, кажа-хораазы чылыг.

С. Ширби-Сал эрткен чылын эки өөргүзүглерлиг болган. Төрүүр 100 хойдан 110 хураганны, бир хойдан 3 кг дүктү алган. Ол бо чылын төрүүр 100 хойдан 100 хураганны, бир хойдан 3 кг дүктү кырган алырын хүлээнген. Алган хүлээглезин күүседириниң бүгү аргалары малчында бар.

О. ЛАМА.

АЖЫЛЧЫН, АЛБАН-ХААКЧЫ ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ ЧИИГЕДИЛГЕЛЕР

КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ

1971 чылдың январь 1-ден эгелеп күштүг болуп турар ССР Эвилелининң болгаш эвилелдешкен республикаларның күш-ажыл хоойлуларының Үндезиннеринде ажылдап турар херээжеңнерге тускай чиигелделерни болгаш магадылалдарны көрген.

ССРЭ Конституциязын ёзугаар херээжеңнер өр улус-биле бир дөмей ажылдаар, ажыл төлевири алыр, дыштанып болгаш социал камгаладылга талазы-биле дузаламчы алыр эргелиг. Херээжен улусту ажылга хүлээп алырда ыңдыг бир кызыгаарлаашкынларны болдурбас.

Саатты, уруглар эмзирип турар болгаш бир хар четпээн назылыг уруглуг херээжеңнерни ажылга хүлээп алырда болгаш ажылдаар үндүрерде магадылалдарны бедиткен.

Үндезиннериң 73 дугаар үүлүнде өзугаар херээжен улусту иштелип-саатганы азы уруглар эмзирип турары дээш ажылга хүлээп алырындан ойталаар ийикпе ажыл төлевирин кудуладыр чорукту хораан.

Саатты, уруглар эмзирип турар болгаш бир хар чедир назылыг уруглардыг херээжеңнерни администрация черинин күзелин ёзугаар ажылдан үндүрүп болбас деп хоойлуда айыткан. Ыңдыг херээжеңнерни үүгле албан, будүүдүүрге чери долузу-биле ажылга ыяап-ла таарыштыр тургускан турар ужуралуг. Херээжеңнериң күш-ажылының камгалалыныңң талазы-биле көл үүлдерни үндезиннерде айытkан.

Үндезиннериң 68 дугаар үүлүнде херээжен улустуң күш-ажылын аар болгаш ажылдаар байдалдары хораллыг ажылдарга ажылгаарын хораан.

Херээжен улусту көдээ ажыл-агыйга чиик ажылдарга ажылгаан болуруңуң дугайында тускай чурумну тургускан. Херээжеңнерни трактористер-машинистер, фермаларның механизаторлары, чиик болгаш 2,5 тоннадан ашнас үүк сөөртүр машиналарның чолаачылары болгаш өске-даа ажылдарга ажыглаан болуруун айытkан.

Трактор, комбайн болгаш көдээ ажыл-агыйының өске-даа паөын машиналарында ажылдап турар херээжеңнериң хүн нормазы ол ажыл-агыйда тургустунган нормадан 10 хуу чиик болур. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелининң 1965 чылдың февраль 19-тагы доктаалында көдээ ажыл-агый будүүдүүргезинде ажылдап турар трактористер-машинист херээжеңнерге 6 хонук немелде шөлээни бээрин айытkан турган болза, ам ону 12 хонук кылдыр доктаатkан.

Күш-ажыл Хоойлузунуң Үндезиннеринде саатты, уруглар эмзирип турар болгаш бир хар чедир назылыг уруглардыг херээжеңнерге хамаарыштыр чиигелделерни көвүдеткен.

Үндезиннериң 69 дугаар үүлүнде саатты херээжеңнерни сааттанганының баштайгы хүннеринден эгелээш база уруг эмзирип турар болгаш бир хар чедир назылыг уруглуг херээжеңнерни дүнеки үеде болгаш ажыл шагыындан дашкаар үеде ажылдарга, дыштаныр хүннерде ажылдарын болгаш командировкаладырын хораан.

Бирден сес хар чедир назылыг уруглуг херээжен улусту ажыл шагындан дашкаар үеде ажылдарга ажылдадырын база командировкаже. үүгле оларның чөпшээрелин ёзугаар чорудуп болуруун айытkан.

Херээжеңнерге иштелип-саатганының болгаш божаанының ужурунде 112 календарылыг хонук иштинде шөлээни берип турар. Бергеден божаанда йийкпе йи азы хөй уруглар божаанда божаан соолүнде бээр шөлээни 70 хонук иштинде бээрин Үндезиннериин 71 дугаар үүлүнде айтыл турар. Божулга бажыындан чаш уруг азырап алган херээжеңнерге дем-га чаш уруг төрүттүүгениинден бээр 56 хонук болгуже чедир күш-ажылдан хостаар дугайында эмчи хуудузун тыпсыр болгаш ону төлеп бээр.

Саатганының болгаш божаанының талазы-биле шөлээ алыр эрге кайы хире үеде ажылдаанындан хамаарыштыпас.

Саатганының болгаш божаанының талазы-биле күрүнеңиң социал камгалал талазы-биле дузаламчызын үзүктел чок ажыл стажын барымдаалап шалыңының 2/3 кезинден 100 хуу хемчээл-биле төлеп бээр. Үзүктел чок ажыл стажын болгаш дузаламчы тыспыр талазы-биле ооң шалыңын санаарда аараан улуска дузаламчы санаар чурумнар ёзугаар кылыр.

Херээжен кижи саатты чораан болгаш божаан соонда алыр шөлээлериңе бодунуң эзлчеглиг шөлээзин кадып ап болур. Ынчаарда херээжен кижиниң ук организациягa кайы-даа хире үе иштинде ажылдааны хамаан чокка эзлчеглиг шөлээни иштелгенининң болгаш божаанының талазы-биле шөлээлериниң мурнундаартар. Төлевир чок немелде шөлээге турган үеде үзүктел чок ажыл стажы, ооң иштинде тускай эртеминиң талазыбиле ажыл стажы хевээр артып каар. Ыңдыг шөлээге турган үезин күш-ажыл депгерине демдеглевес. Күрүвениң социал камгаладылга талазыбиле дузаламчы алыр эргелиг стажыңга кирер санаар, хөй чылда ажылдаанын дээш чигелделиг пенсия алыр эргелиг стажка кирер санаар.

Үстүнде айытkан төлевир чок немелде шөлээге турган үезин эзлчеглиг болгаш үемелде шөлээ алыр эргелиг үеге кирбес. Бо таварылгада херээжен кижиниң ыңдыг шөлээлер алыр үезин ажылдап эгелээн хүнүнден эгелеп санаар. Херээжеңнериң урут остүрери-биле алган төлевир чок ажыл стажы үзүдбейн хевээр артар. Бо үениң иштинде болган часпарлаашкынны үзүктел чок ажыл стажыңга кирер санавас. Саатганган болгаш божаан херээжен кижи үр үениң иштинде ажылдавас болган ужурунда ол кижиниң орнунга өске ажылдакчыны администрация черн хүлээп алыр эргелиг. Бо таварылгада ол кижиниң 4 ай чедир тур ажылдакчы ыладыр хүлээп алыр. Шөлээге турган ажылдакчы ажылынга чедип келирге ооң орнунга түр ажылдап турган ажылдакчыны Үндезиннериңң 16 дугаар үүлүнүң ийи дугаар пунктузун ёзугаар ажылдан үндүрер.

Бир эвес саатты херээжен кижиниң саатганының ужурунда өске ажылче шилчидерн чугула апарза шилчидерин Үндезиннериңң 70 дугаар үүлүнде айытkан. Ыңдыг шилчидилгенн эмчиниң бижинн ёзугаар ында айытkан хуусаа иштинде ажылдап болур деп айытkан ажылдарынче шилчидер.

Уруг эмзирип турар иелер мурнунда кылып турган ажыл кылып шыдавас апараза, оларны уруг эмзирип турар үениң дургузунда өске ажылче шилчидерин Үндезиннерде дүрүмчүткен. Мындыг хевирлиг өске ажылче шилчиттирген улустуң ол барган черинде алыр шалыңы мурнунда ап турган шалыңындан куду болур болза мурнунда ажылдап турган ап турган шалыңының ортумак хемчээлин арттырып бээр. Шалыңның ортумак хемчээлин сөөлгү 6 айлар иштинде ап турган шалыңының хирези-биле доктаадыр.

Херээжен улуска уруг эмзирер үеде тускай часпарларны бээр. Ыңдыг часпарларны үүгле уруг эмзирип турар эвес, а бир хар чедир назылыг уруглуг херээжеңнер база алыр эргелиг. Бир эвес чаш уруг бир харлаан соонда-даа иезин эзп турар болза ол иеге бо часпарларны бээр. Ыңдыг часпарларны 3 шак ажылдаан соонда 30 минута хемчээлдиг тыспыр. Бир эвес эмчи бижинде айытkан болза часпарларны оон-даа хөйнү берип болур. Ийнс болгаш оон-даа хөй уруглуг иелерге үстүнде айытkан часпарларны уруг бүрүзүнге бээр. Айытkан часпарларны кавчаар ажыглаарының дугайын ие кижи администрация, местком черибиле дугуржуп ап болур. Үстүнде айытkан 30 минута чаңсарны ажыл шагының эгезинде, ортузунда, төнчүзүнде-даа ажыглаар, кадып ап база болур. Уруг эмзирери-биле ажыглаан чапсарларны ажыл шагына кирер саналр, ону ортумак хемчээл-биле төлеп бээр.

Чаа төрүттүнген уруглардың ада-иезинге чаш уруг ораар хереселдер, чөргектер садыл алырына база ону чемгереринге бир үениң дузаламчылын бээр. Ыңдыг дузаламчыны уругнуң адазынга азы иезинге тыпсыр. Бо таварылгада сагыыр ужурлуг чурумнар болза, бирээде ыңдыг дузаламчыны ап турар кижи 3 айдан эвээш эвес үзүктел чок ажыл стажтыг болур, ийнде ол кижиниң айда алыр шалыңы 72 рубльден ашпайн турар болза дузаламчыны тыпсыр.

Аараан уругларны ажаарыбиле ие кижилерни ажылдан хостаарын Хоойлуда айытkан. Бир эвес 2 хар четпес назылыг чаш уруг аараан болза, ог-бүледе ол уругну ажаап ыңдаптар өске улус бар-даа болза ие кижиниң эмчи хуудузун ёзугаар ажылдан хостаар. Бо таварылгада эмчи хуудузун 3 хонук хуусаа иштинде тыпсыр. Онза чугула таварылгаларда ол хуусааны узатkан туруп болур. Бир эвес чаш уруг аараанда ие кижи уруубиле кады эмчиге чыдары эргежок чугула болза, ооң эмчиге турган үезинде эмчи хуудузун тыпсыр болгаш долузубиле төлеп бээр.

С. ДОРСАТ,
Профэвилелдерниңң Тыва область чөвүлелининң юрист-консультантызы.

Консультация

ССРЭ-ниң 50 чылынга

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫН КИНОЛАРГА КӨРГҮЗЕР

«Мосфильм» киностудиязында белеткеп турар бир чаа кинону В. Маяковскийниң «Мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен» деп сөстерибиле адаан. Ук кинода Советтер чуртунуң эрткен алдарлыг оруун, Совет Эвилелиниң улустарының чартык чүс чыл дургузунда чедип алган чедиишкиннерин төөгүп көргүскен. Чаа ниитилелди тургузуп турган улустун маадырлыг чоруктарының дугайында хөй санныг төөгүлүг кинодокументилерни ол кинода ажыглаан.

Бистиң кинемотографистеривис совет улустуң улуг найыралын, ленинчи национал политиканың боттанганын ханызы-биле, бүгү талалыг көргүзерин оралдашкан — деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Кинематография комитединиң эртем-популярлыг болгаш документалдыг хроникалыг кинолар үндүрер эргелелдиң начальниги А. Н. Сазонов СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан.

Документалдыг киноларның Топ студиязында сценарист А. Софронов биле режиссёр Б. Коновалов олар «ССРЭ-ниң 50 чылы» деп кинону тырттырып турар. Ийи-чаңгыс кижилерниң салым-чолун таварыштыр бистиң чуртувустуң экономика, культуразының сайзыралын, совет улустарның чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкынын олар көргүзер бодаан.

«Центрнаучфильм» деп студия «Совет Эвилели» деп кинога бистиң чуртувустуң география болгаш этнография талазы-биле онзагай байдалын көргүзер.

Чурттуң барык шупту студиялары Совет күрүнениң юбилейинге киноларны белеткеп турар. Украинаның документалдыг кино мастерлери элээн киноларны тырттырып эгелээн. «Тисса хемде колхоз» деп кинода, 20 нацияларның төлээлекчилери чурттап турар Закарпатьениң бир суурунуң дугайын көргүскен. «Киев—Ереван» деп фильмни ийи республиканың найысылалдарының акы-дуңмалышкы кады ажылдажылгазынга тураскааткан.

Якутияга баар болзуңза бирле дугаарында «Капсе» — экии деп сөстү дыңнаар сен. Чөөн-Сибирьниң хроника студиязының үндүргени кинозун ынчаар адаан. Ында ол черниң эрткен болгаш амгы үезин көргүзүп турар.

20—30 чылдар үезинде Совет Чечен-Ингуш АССР-ниң үндезилеттинип тургустунганынга киржип турган кижилерни көргүскен кинокадрларны «Маадырларның изи-биле» деп кинода ажыглаан.

Юбилейлиг чылда үнер киноларның аразында «Мээң Каракалпакиям» деп кино ук Автономнуг Республиканың чедиишкиннерин төөгүүр. «Шаг-төөгүден бээр найыралдың херечилери» деп кинода армян, орус болгаш украин улустарның акы-дуңмалышкы харылзааларының дугайын чугаалап турар.

Чаа кинолар дугайын «Киноүндүрүлгелерден» ол ышкаш «Эртем болгаш техника», «Кино аян-чорукчуларның альманагы», «Хүннүң чаа чүүлдеринден» көрүп, билип ап болур.

(СЭТА-ның корр).

Чоннуң хостуг үе-шагы

КУЛЬТУРА ОРДУЗУ — БИСТИҢ БАЖЫҢЫВЫС

Бистиң чуртувуста культура албан черлериниң четкизи чыл келген тудум калбарып турар. Чуртта клубтар, культура бажыңнары болгаш ордуларның саны 130 муң ашкан.

Ажылчы чоннарның хостуг үе-шагын канчаар таарымчалыг, солун организастаарыл деп айтырыгны СЭТА-ның корреспондентизи Н. Леонова И. А. Лихачев аттыг автозаводтуң Культура ордузунуң директорунуң оралакчызы Е. Г. Бугровтан салган.

— Бистиң завод беш хүннүг ажыл неделязынче шилчээнден бээр үш чыл ашкан — деп, Евгений Герасимович чугаалай-дыр. — Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның хостуг шагы көвүдээн. Ынчангаш Культура ордузунуң ажыл планын эде көрген бис.

Дыштаныр хүн клувун болгаш заводтун общежитиелеринде чурттап турар аныяктарга ооң филиалдарын тургускан бис. Клубту тургускандан бээр чыл четпээн-даа болза, ооң ат-сураа алгаан. Воскресенье санында Культура ордузунга 300 хире оолдар, кыстар кээп турар. Маңаа солун концерттер, кинолар, уран чүүл ажылдакчылары болгаш күш-ажылдын хоочуннары-биле ужуражылгалар болгулаар.

«Клуб ленинианазы», «Социализмниң чурттары-биле», «Литературада болгаш уран чүүлде Ленин» деп лекторийлер воскресеньеде ажылдап турар. Уран чүүл университединге хөй ажылчыннар, албан-хаакчылар кээп турар.

Культура ордузунда бот-тывынгыр уран чүүлдүң 21 коллективи ажылдап турар. Оларның сези улустуң деп хүндүлүг атты чедип алган (опера театры, сиилбилге уран чүүлүнүң студиязы, ниити ыр бөлүү болгаш өскелер-даа).

РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы С. Л. Штейн кол режиссёру болган улустуң шии театры найысылалдың театр уран чүүлүнүң сонуургалдыгларынга билдингир апарган. Театрның репертуарында он-он шиилер кирген. Оларның аразында И. С. Тургеневтиң «Часкы суглар», А. Н. Островскийниң «Ядамыында чем чок» болгаш М. Горькийниң база В. Маяковскийниң чогаалдарындан композициялар («Кижи дээрге чоргаар дыңналыр-дыр», «Дириглерден артык дириг») бар.

35 чыл оюн чоокта чаа демдеглеп эрттирген талантылыг коллективти чүгле Москвада эвес, харын Ленинград, Горький, Кронштадт база хүлээп көрүп, сонуургап турар. Завод театрындан улуг уран чүүлче путёвканы алган талантылыг артистерни маңаа адап болур. Амгы Москваның театрларының сураглыг артистери В. Лановой, В. Васильева, А. Локтев, В. Носик олар Культура ордузундан шылгарап үнген. Сураглыг артистер концерттерге болгаш улусчу театрның ынай-бээр чоруур оюн көргүзүгдеринге база киржип турар.

Улустуң танцызының ансамблизи база сурагжаан. Танцы коллективиниң солистери ГДР-ге, Польшага, Францияга чедиишкинниг ойнап чораан.

Культура ордузунуң эң хоочун коллективтериниң бирээзи — улустуң сиилбилге уран чүүлүнүң студиязы. Ында 60 хире кижи киржип турар. Заводтуң чурукчуларының делгелгелерин бо-ла организастап келген.

ССРЭ-ниң 50 чылынга белеткел ажылдары мында кидин-түлүк. «Мөңге найырал» деп темага эң эки чурук, шүлүк, рассказ, ыр, фото-чурук дээш конкурсту чарлаан. Боттывынгыр уран чүүл коллективтериниң репертуарын чаартып турар. «ССРЭ-ниң 50 чылы» деп отчёттуг делгелгеге сиилбилге уран чүүл студиязы белеткенип эгелээн.

Ажылчыннар боттарының Культура ордузунга хандыкшылдыг. Оларның кижи бүрүзү бодунуң сағыжынга таарҗыр солун чүүлдерни моон тып алыр.

Номчулга конференциязы

Бистиң чуртувуска чорудар бүгү-эвилел номчулга конференциязының темазы — «Ажылчын аңгы—кол маадыр». ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга ону тураскаадыр. Күш-ажыл болгаш совет ажылчын аңгы дугайында чогаалчыларның база шүлүкчүлерниң чогаалдарын профэвилел клубтарынга болгаш культура ордуларынга, библиотекаларга болгаш кызыл-булуңнарга чугаалажыр.

Номнуң делегей чылын ССРЭ-ге эрттирери-биле холбаштыр совет профэвилелдерниң хемчеглериниң планынга номчулга конференциязын киирген. ССРЭ-ниң улустарының найыралының, ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң дугайында литератураны, күш-ажыл дугайында номнарны, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге профэвилелдериниң киржилгезин калбаа-биле пропагандалаарын көрген.

(СЭТА).

Делегейниң Лейпцигке мартта ажыттынар часкы ярмарказынга киржиринге Совет Эвилели белеткенип турар. Аныяк Совет күрүне ол садыг шуулганынга бодунуң барааннарын бир-ле дугаарында 1922 чылда делгээн. Үлетпүр ярмарказынга ам 50 удаа киржири бо.

ЧУРУКТА: 1926 чылда делегейниң Лейпциг ярмарказынга ССРЭ-ниң павильону мындыг шинчилиг турган.

АДН-СЭТА-ның фотозу.

ДЕЛЕГЕЙ
БО ХҮННЕРДЕ

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙЫР

ПРАГА. (СЭТА). Чехословак херээженнер делегей херээженнериниң хүнүн ЧКП-ниң XIV съездизиниң шиитпирлериниң ачызында бүгү улусчу көдүрлүүшкүннүң байдалында уткуп турар деп, ЧССР-ниң көскү хөй-ниити ажылдакчызы Мария Ярошова СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга демдеглээн.

Чехословакияның ажыл-ишчи херээженнери ажыл-чорудулганың бүгү адырларында чаа-чаа улуг чедиишкиннер-биле байырлалды уткуп турар дээрзин Херээженнерниң чех эвилелин баштаан М. Ярошова чугаалаан.

Бистер, Чехословакияның херээженнери, Чехословакияның Коммунистиг партиязының даштыкы политиктиг угланыышкынын бүрүнү-биле деткип, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Политиктиг консультативтиг комитединиң чоокта болган Прага чөвүлел хуралының түңнелдеринге бүгү чүректиң ханызындан байыр чедирип, Совет Эвилели баштадыр социалистиг чурттарның Европага болгаш бүгү делегейге быжыг тайбыңны база айыыл чок чорукту тургузарынче угланган тайбың инициативаларын чугаа чокка чүүлдүгзүнүп турар бис деп, М. Ярошова медеглээн.

Планетаның дешилгелиг бүгү хөй-ниитизи-биле кады Чехословакияның ажылчы херээженнери америк агрессияга удур демисежип турар маадырлыг вьетнам улус-биле эп-сеткилин каттыштырып турар.

Херээженнерниң совет шимчээшкининиң байлак дуржулгазының, ооң революстуг мурнакчы чаңчылдарының, чехословак херээженнер шимчээшкинин таарыштыр каттыштырарынга совет херээженнерниң ак сеткилдиг дузаламчызының болгаш найыралының ужур-дузазын М. Ярошова демдеглээн.

ЧЕДИИШКИННИГ ХАЛДААШКЫННАР

ХАНОЙ. (СЭТА). Индий-Кыдаттың патриоттары америк болгаш чалча шериглерге удур дайын чорудулгаларын чедиишкинниг үргүлчүлеп турар.

Парлалганың хосталга агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, февраль 25-те Мангзианг (Зялай можу) чурттакчылыг суурнуң чөөн талазынга мурнуу-вьетнам партизаннар сайгон чалча армияның кезээнче халдаан. Дайзын 29 шериг машиназын оскунган болгаш тулчуушкун шөлүнге өлүрткен база балыглаттырган хөй солдаттарын каггаан. Ол тулчуушкунга патриоттар дайзынның бир вертолёдун дүжүр аткан.

Февраль 17-ден 22-ге чедир үеде Камау можуга Мурнуу Вьетнамның патриотчу күштери чалча армияның 150 ажыг солдадын сандан үндүрген, 4 транспорт суднозун суг дүвүнче киирген, 105 мм хемчээлдиг алды үгер-боону узуткаан болгаш ийи вертолётту дүжүр аткан.

Кхмер информация агентилелиниң медээлери-биле алырга, Камбоджаның патриотчу чепсектиг күштери февраль 21-де Компонгтхом хоорайның соңгу талазында дайзынның быжыглал туруштарынга күштүг согугларны каш удаа таварыштырган. Патриоттар дайзынның 700 ажыг солдадын өлүрген, балыглаан болгаш тудуп алган, хөй санныг боочепсекти болгаш техниканы узуткаан база хунаап алган. Барыын үзелдиг күштер чугула элээн каш быжыглал пунктуларын каггаш үнер ужурга таварышкан.

КИПР ПАРЛАМЕНТ ЧАҢГЫС ҮН-БИЛЕ ДЕТКЭЭН

НИКОЗИЯ. (СЭТА). Кипр парламент президент Макариосту чаңгыс үн-биле деткээн. Чуртта иштики байдал талазы-биле парламентиниң хүлээп алган резолюциязында чугаалааны болза: ортулукта дүшкүүрлүг чоруктуң байдалдарында «Кипр Республиканың президентизиниң албан-дужаалынга чоннуң соңгааны архиепископ Макариостуң хевээр арткан турары эргежок чугула».

Парламент «нарын берге байдалда дидим чорукту көргүзер» деп Кипрниң улузун кыйгырган.

Месилдежиишкиннер

ПАРИЖ. (СЭТА). Мадридтиң, Севильниң болгаш Испанияның өске-даа хоорайларының хөй-хөй өөредилге черлеринде студентилерниң болгаш полицияның аразында шыңгыы месилдежиишкиннер боон турар. «Юманите» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, Испанияның 16 университединиң төлээлекчилери дерзии үүлгедиглерге удур демиселди калбартыр болгаш март 6-дан эгелээш студентилерниң бүгү-ниити ажыл соксадыышкынын эрттирер деп чурттуң бүгү дээди өөредилге черлерин кыйгырган.

ИЗРАИЛЬДИҢ КЫЖАНЫЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ливанның девискээринче израиль шериглерниң дээрбечи ёзу-биле халдаанының, Сирияның чамдык районнарын боолаанының болгаш агаардан бомбалаанының соонда чүгле каш хонук эрткенде Тель-Авив чепсек-биле база катап кыжанып турар.

Радио дамчыштыр чүве чугаалап тургаш Израильдиң камгалал министри Моше Даянның медеглээни: Израиль Ливанның девискээринге «чаа согугларны таварыштырар» апаар.

АНГЛИЯ ҮРЕВИШААН

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның монополистиг бөлүктери Мурнуу-Африка Республиканың рассисчи ёзу-чуруму-биле садыг харылзааларын калбартып турар. 1961 чылдан 1970 чылга чедир үеде бо ийи чурттуң аразында садыгның хемчээли ийи ажыг катап өскен. Англи садыг болгаш үлетпүр министерствозунуң сан-медээлерин ёзугаар алырга, Мурнуу-Африка Республиканың Англиядан алган барааннарының өртээ 1970 чылда 560,5 миллион ранд акша турганынга удур 1971 чылда 775 миллион ранд болган, Мурнуу-Африка Республиканың үндүрген барааннарының өртээ 1970 чылда 446,5 миллион рандыдан 1971 чылда 472,9 миллион рандыга чедир көвүдээн.

Мурнуу-Африка Республиканың дерзии ёзу-чуруму-биле экономиктиг болгаш өске кандыг-даа харылзааларны үзер деп делегейниң чурттарын кыйгырган КНО-нуң Кол Ассамблеязының шиитпирлерин Англия үревишаан.

ДАККА. Бангладештиң найысылалынга Коммунистиг партияның, Национал улусчу партияның болгаш Студентилер эвилелиниң партизанчы кезектериниң боо-чепсээн дужаарының ёзулалы чоокта чаа болган. Национал-хосталгалыг шимчээшкинге киришкен бүгү чепсектиг отрядтарга чазактың кыйгырыынга харыы кылдыр партизанчы кезектерниң чүс-чүс дайынчылары боо-чепсээн дужаар дээш найысылал стадионунга чыылган.

ЧУРУКТА: боо-чепсек дужаан турарының үезинде.

В. ВАВИЛОВ биле МОРОЗОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЭРТКЕН ЧЕДИ ХОНУКТУҢ ЧУГУЛА БОЛУУШКУННАРЫНДАН

«ВЬЕТНАМЧЫДЫЛГА» — АГРЕССИЯНЫҢ ДЕМДЭЭ

Ак бажыңның «тайбыңга ынакшылдыг» медеглелдериниң соон дарый Индий-Кыдаттың бүгү фронтуларында америк бомбалар, миналар, снарядтар улам күштүү-биле частып турар апарган. АКШ-тың президентизи Р. Никсоннуң Кыдатче албан чоруу эгелээриниң мурнуу чарыында Вьетнам Демократтыг Республиканы мөөң-мөөңү-биле бомбалаары улам күштелген болгаш ам-даа уламчылап турар. Стратегтиг «В-52» дээр бомбалакчылар Мурнуу Вьетнамның хосталган районнарын араатанзыы-биле бомбалавышаан. Пентагоннуң дужаалын ёзугаар сайгон 15 муң чалча шериг Камбоджаже чаа халдаашкынны кылган. АКШ-тың топ разведка эргелелиниң тургусканы болгаш өөреткени генерал Ванг Паонуң Лаоста «тускай күштеринге» чепсекти болгаш ок-чемзекти америк вертолёттар чедирип берип турар.

Америк дайынзырактарның Индий-Кыдатта араатанзыг үүлгедиглери бодун боду-ла сойгалап турары билдингирдир. Вашингтоннуң күштүү-биле үрдүндүр пропагандалап турары «8 чүүлден тургустунган тайбың планы» дээрге-ле, «вьетнамчыдылга» политиказы-биле бир дөмей сорулгалыг, агрессорларның уламчылап турар дайынын чажырар дээн оралдажыышкын-дыр. Каттышкан Штаттарның шериниң чамдыызын вьетнамдан үндүрүп эгелээн чылдагааны база билдингир: ол болза аар аштырыышкын болгай, оларның чидирии 50 муң кижи четкен. ВДР-ниң агаарынга 3440 америк самолёт аңдара аттырган.

Вашингтон бодунуң хууда чидириин эвээжедири-биле дайын чорудулгаларының хемчээлин кызырар дивейн турар болгай. Ол сайгон чалча шеригниң күжү-биле дайынны уламчылаарын кордап турар. Каттышкан Штаттар сайгоннуң чалча ёзу-чурумун моон соңгаар-даа деткиир деп президент Никсоннуң чүткүдүп турар ужуру-даа ында харын. Ол дугайы Никсоннуң Пекинге чугаалажыышкыннарының дугайында америк-кыдат кады кылган медеглелден илереп келген.

АКШ-тың неоколониалисчи политиказының ужур-дузазы чүл дээрге-ле, кайы бир чуртту чер-черде чалча ёзу-чурумнарының дузазы-биле бодунуң салдарынга чагырып алыры болуп турар. АКШ бодунга дыңнангыр аппаратты Мурнуу Вьетнамга он чыл иштинде тургузуп келген. АКШ-тың экспедиция шерии, америк доллар болгаш чепсек чок турган болза Тхиеунуң чалча чазаа чаңгыс-даа хонук бактаан шыдавас ийик. Ол дугайын америк «Ньюсдей» солун мынчаар миннип бижээн: «Ханойнуң чазаа чүгле соңгу эвес, харын мурнуу чүктүң улустарының деткимчезин ажыглап турар. Тхиеунуң чазаа Мурнуу Вьетнамның ындыг деткимчезин албайн турар».

Вьетнам улус «вьетнамчыдылганың» неоколониалисчи политиказын шиитпирлии-биле буруу шаап турар. Ол бодунуң черинден америк агрессорларны үндүр сывырар дээш туруштуг, маадырлыг, хосталгалыг дайынны чорудуп турар. Олар Лаостуң болгаш Камбоджаның улустары-биле кады тиилелгени чедип алыр-даа.

НИКСОННУҢ ПЕКИНГЕ ЧОРААНЫНЫҢ СООНДА

АКШ-тың президентизи Никсоннуң Кыдатка чораанының доозулганынга холбаштыр америк найысылалдың «Вашингтон пост» солуну ону «Телевидениениң кайгамчык узун шиизи ам-на доозулган» деп бижээн. Ол дээрге, бир талазында президентиниң чоруу пропагандисчи хевирлиг болганын, ийи талазында, америк-кыдат чугаалажыышкыннар эмин эрттир чажыт болганынга парлалганың таарзынмаанын тодаргай херечилеп турар.

Никсон Вашингтонче чанып келгеш, бодунуң албан чоруун «делегейни өскертипкен болуушкун» деп адаан. Шанхайга парлаан кады кылган медеглелге үндезилээш, ол чүгле «философия болгаш идеологияда хананы чайладырын» эвес, харын «16 муң миль черни кежилдир көвүрүгнү тударын» аазаан. 22 чыл иштинде бот-бодун көрүшпейн келген чорукту чайладырын ол база аазаан. «Дыка хөй специалистерниң бодалын ёзугаар ап көөрге Никсоннуң — Чжоу Энь-лайның кады кылган америк-кыдат дыңнадыы ажыктыг түңнелдерни эвес, а кызыгаарлаашкынны берген боор» деп «Вашингтон пост» солун бижээн.

Кады кылган дыңнадыгның чамдык кезектерин өжегээр билдинмес кылдыр тургускандаа болза Пекинге болган чугаалажыышкыннарның чамдык тодарадыышкыны парлалгага база көстүп кээп турар апарган. Вьетнам айтырыынга хамаарыштыр Кыдаттың туружунга АКШ таарзынмайн турар хире. Ол дугайын «чазактың албан кижизи» дыңнаткан деп медээ солуннарга тараан.

«Пекинге чугаалажыышкын эвес, а садыглажыышкын» чоруп турган чыгыы чүве эвеспе» деп Лондоннуң «Гардиан» солуну бижээн. Тайваньдан бодунуң шериин чоорту үндүрерин президент аазап тура, вьетнам дайынын бодунга таарымчалыг кылдыр доозар хемчеглерни Кыдаттан чедип алырын ол кордап турган ышкаш. «Америк-кыдат харылзаалар өске улустарның эрге-ажыының күсели-биле хөгжүп турар-дыр» деп Польшаның «Трибуна люду» солуну демдеглээн.

АГРЕССОР АШТЫРАР-ДАА

Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг чорук күштелип турар. Ол болза израильдиң чаа өнчүк-чөңгээлериниң түңнелинде болу берген. Делегей империализмни израиль идегеттерниң дузазы-биле араб чурттарга бодунуң тергиндээшкинин катап тургузарын, араб чурттарында дешилгелиг ёзу-чурумнарны чаза тепсирин, оларның социал-экономиктиг чаалап алыышкыннарын узуткаарын, ол улустарның национал байлаан үптээрин уламчылаарын оралдажып турар.

Ливанның болгаш Сирияның кызыгаар районнарынга эрткен неделяда болган болуушкуннар ол дугайын тодаргай херечилеп турар. Израиль шериглер дөрт хүн иштинде Ливанның мурнуу талаккы районнарын эжелеп алган. Израильдер халдаашкын кылырының мурнунда Ливанның тайбың суурларын, ооң иштинде КНО-нуң контрольдап турары палестин дескеннер турар лагерьни (аңаа 3 муң хире херээженнер болгаш уруглар турган) араатанзыы-биле бомбалаан.

Израиль Ливанче халдап тургаш, Ливан чазактың болгаш ында туруп турар палестин партизаннар удуртулгазының аразында чорүлдээлерни болдуруп, палестин удурланыышкын шимчээшкинин узуткаарынга кордап турган. Ооң туржук израиль бүгү араб национал-хосталгалыг шимчээшкинге согуг таварыштырарын оралдашканы илдең-дир.

КНО-нуң Айыыл чок чорук чөвүлели Нью-Йоркка кончуг дүрген чыылгаш, Ливанга удур бүгү дайын чорудулгаларын доп-дораан соксадырын, бодунуң шериглерин ливан девискээрлерден үндүрерин израильден негээн. Израиль аңаа чагыртыр ужурга таварышкан: олар бодунуң девискээринче чана бергеннер. Оларның ол чуртка чүнү арттырып кааны билдингир: ол болза хүл-ыш, чаза тевискен бажыңнар, өлүрткен тайбың чурттакчылар.

Ийи хүн эртпээнде-ле израиль дайынзырактар кожазында Сирияже чепсектиг халдаашкынны кылган. Израиль самолёттар кызыгаар чоогунда суурларны бомбалап, боолаан. Бо удаада дайзын болгааныр ужурга таварышкан. Сирияның агаардан халдаашкынга удур кезектери күштүг боолаашкын-биле агрессорну дедир сывырыпкан болгаш бомбалаашкынны соксадырын чедип алган. Ооң-биле кады Сирияның ужар чүүлү Голан бедиктеринде Израильдиң эжелеп алган туруштарын атакалаан.

АКШ-тың империалистеринге деткидип алгаш, израиль анти-араб авантюрисчи угланыышкынны кылып турар болганда, Совет Эвилели болгаш өске-даа социалистиг чурттар-биле араб чурттар найыралын болгаш кады ажылдажылгазын улам быжыглаар ужурлуг. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы К. Т. Мазуров баштаан совет партия-чазак делегациязының Сирияга албан чоруу ону тодаргай херечилээн.

ТӨНМЕС БОЛГАН КРИЗИС

Италияга январь айның ортан үезинден эгелээн чазак кризизи уламчылавышаан. Парламентини тараткан, май 7 болгаш 8-те соңгулда чорударын шиитпирлээн. Парламентиниң бүрүн эргелериниң хуусаазынга чедир ам-даа бир чыл арткан турда ону тараткан ужуру мындыг: Италияның чагырыкчы бөлүүнге ханы политиктиг кризис болган. Чурттуң эрге-чагыргазынга барык 10 чыл дургузунда «чөөн төп» дээр колалиция турган. Аңаа христиан-демократтыг, социалистиг, социал-демократтыг болгаш республиканчы партиялар кирип турган. Ол партиялар парламентиге хөй олутту ээлеп турган-даа.

Ынчалза-даа барыын күштер, ол ышкаш ол партияларның боттарында чамдык күштер улуг ыйыышкыннарны кылып тургаш, парламентини тарадырын чедип апкан. Ынчангаш ам «Италия кандыг орук-биле баарыл?» деп айтырыг чидиг тургустуна берген. Реаксылыг күштер чуртту барыын өзекче чая тырттарын, ооң-биле социал болгаш экономиктиг чаартылгаларны кылырынга шаптыктаарын оралдажып турар. Оларга удур чөөн күштер болгаш бөлүктер туржуп турар. Олар чуртту демократтыг орук-биле хөгжүдери дээш туржуп турар. Итали ажылчы чоннар боттарының эргелерин камгалап, ажыл соксадыышкынын көстүп көрбээн деңнелге чорудуп турар. Маңаа хамаарыштыр Италияның Коммунистиг партиязының «Унита» деп солуну мынчаар бижээн: «Канчаар-даа аажок улуг тулчуушкун болур-даа. Ооң түңнелинде Италия ханызы-биле чаартынган турар ужурлуг».

Г. ШИШКИН.

(СЭТА).

Бүгү делегейниң күш-ажылчы херээжеңнериниң байырлалы—Март 8 чоокшулаан тудум совет херээжеңнер ажылышчы чедиишкиннерин түңнеп, боттарының чырык байырлалын чаагай белектиг уткуп турар.

Улуг Октябрьның, В. И. Ленинниң тургусканы Коммунистиг партинның ачызында совет херээжеңнер социал-политиктиг бүрүн эргени ап, амыдыралдың, кежик-чолдуң ээлери, коммунизмниң идепкейлиг тургузукчулары болу бергеннер. Оны бадыткаар чижектерни бистиң амгы амыдыралывыстың базым бүрүзүнден көргүзүп болур.

Кандыг-даа чижек деңнелгеге даянган турда улам тода, көскү, билдингир болуру чугаажок. Бөгүн ТДЛТЭШИ-ниң эртем ажылдакчызы Г. САРЫГЛАРНЫҢ Тывага революция мурнунда херээжеңнериниң амыдыралының дугайында шинчилелиниден херээжен кижиниң нинтилел байдалынга хамаарышкан үзүндүзүг парладывыс.

„ТӨРЕ ХЕРЭЭ КЫЛЫР ЭВЕС“

Революция мурнундагы Тываның байдалы билдингир турган. «Хөй-хөй чүс чылдарның дургузуунда Барыын чүктүң болгаш Чөөн чүктүң эрте-бурунгу база ортаа векторлеги сайзыраңгай цивилизацияның экономика, культура тептеривден ыракка, ажыг турганындан, чурт иштинде, даштыкының феодалдарывың каш дапкыр дарлалынга бектеткенинден тывалар нинтилел-экономика болгаш культура хөгжүлдезинде кудуку деңнелиге турганы билдингир» деп, профессор В. И. Дуловтуң кылган түңнелин кичээнгейге алгаш, ындыг нинтилелге херээжен кижиниң байдалын көргүзээл.

Көшкүн амыдыралдыг, патриархалдыг нинтилелге тыва херээжен кижи хөй янзы хевирлиг, улуг хемчээлдиг өг-бүле ажылын кылып турган. Өг-булениң иштики ажылы, азыйчем белеткээри, ашаа-биле кады аар ажыл кылгыры—тараа тарыыры, сиген кезери, мал-маган ажаары, ажы-төл азыраары-биле чергелештир ядыы өгнүң херээжен ээзи байларга үндүрүг төлээриниң, албан эрттиреринің үлүг база күүседип чораан. Херээжен кижиниң ындыг хөй янзы ажылы, оон ажылгыр-кежээзи онзагайын көстүп турган.

Улустуң база өг-бүле амыдыралының чанчылдарындан алырга, тыва арат херээжеңнер ашаанга (эр кижилерге) чагыртқан, оларның-биле дең эвес-даа болза, кады ажылдаар эргелиг, оон уламыдан Ортаа Азияга ышкаш, арыг-бажың дуглаткан, өөнүң иштинге эр кижиге удур чаңгыс сес бөзин эдер эргезин казыткан турбаан.

Херээжен кижиниң өөнге күл дег олут-чыдын чок ажылдаары, оон базындырган байдалы эрге-шөлээ, дең эрге чүгүн херечилей бээр. Херээжен кижиниң дээш болбазы, оон «бужартадыптары» чүүлдер-ле хөй турган. Херээжен кижи сугже дискек өрү сүзүп, агым сугга эштип, хеп чүп болбас, оон башка сут бужартай бээр дижир турган. Оон кеткени эргилеп үзүлген хептиг «хүнүг болгаш айны бужартатпазы-биле» черге хөөп чажырар турган. Аяк артап эрткен, азы эр кижиниң кандыг-бир эдилелиң артанкан тавары-лгада, ол херекселдерни артыжан арыглавар. Артыштыг база херээжен кижи чыып болбас, оон башка оран чүрттүң байлаа баксыраар. «Дагылгалыг таңды кырынче үнмес, ындык аът муниас» деп домак база-ла херээжен чоңга хамаарыжып турган.

Бүдүүлүк амыдыралдың, феодал-лама бүзу-чурумунуң херээжеңнерге хоруглалдары-ла хөй турган. «Дор бажынга олуруп, төре херээ кылыр эвес» деп үлегер чугаа чүүл көргүзеринде? Өгнүң оң талазы—аяк-сава турар тала — херээжен кижиниң олуду ол. Өг-бүлеге патриархалдыг бүзу дээрге эр кижи өгнүң эргелиг ээзи болур дээнин ол.

Революция мурнунда Тываның экономиказы натуралдыг болганындан өг-бүле ажылы аңаа чугула черни эзелеп турган. А ол ажылды колдуунда-ла херээжеңнер кылыр турзаадаа, олар нинтилелге үнелетпейн, херээжен кижи чүгле өг ажылы кылып, нинтилел херээнге шуут кирипшейн турган. Ол хуралдарга кирбэр, аал-оранга, кожуунга хамаарыжыр айтырыглар шинтпырлежир эргези чок турган. Дүжүмет соңгуур чыышка, дүжүмет болур, эрге-чагыргазы холга алыр, шүүгү-шинткел херээнге кирбэр дугайын тыва херээжен бөзин дүжевейн чораан.

Үжүк-бижик билир ламалар, дүжүметтер дээрге эр кижилер болганда, бай-шыдалдыг-даа, арат-даа херээжеңнер эртем-билиг чок, карацгы-бүдүүлүк амыдыралдың асаанга чораан.

Чоннуң аас чогаалының маадырлары херээжеңнер бөзин чеже-даа мерген угаанныг, чечен-мерген болзажок олар чүгле эки иелер, үгбалар, ашаанның кадайлары болуру тавары-лга эвес. «Бокту-Кириш биле Бора-Шээлей» тоолда Бора-Шээлейни сактып көрээлиңер...

Нинтилелдиң ёзу-чуруму херээжеңнерге хамаарыштыр кызагдалдарны тавары-штырын тура-да, муң-муң тура-соруккур херээжеңнер аңаа удурланып, демиселдиң киржикчизи болуп турган.

Дарлалга удур, эрге-шөлээ дээш демисежин турганнарның аразында херээжеңнер бар. Ол дугайында архив документилери, эрги үеш билирлериң чугаалары барымдаа-бадыткалдыг чижектерни көргүзүптер. Чижээ, XIX чүс чылдың төнчүзүнде феодал дарлалга удур арат массалар демисежин үнген. Үймэнчилерниң аразында херээжеңнер эвээш эвес турган. Оларның чамдыктары тура халышкан болуктерни удуртуп турган.

«1880 чылдың 10 айның 25 хүнүнде Тывага феодалдарга удур Сотпа болгаш Өнер деп херээжеңнерге баштаткан аратгарның тура халышкыны болган. Ол (тура халышкын—Г. С.) 1881 чылдың 9 айның 13 хүнүнде бастырган» деп, бижик Күрүневиң төп архивинде кадагалаттынып чыдар. Тура халышкан кижилер Найдан дээр байның 200 баш малын былаан алган. Таңды-Тываның амбын нояны Хемчиктиң Даа кожуунуң нояны Үгер-даа Хомушку Базырга тура халышкан бүгү кижилерни — эрлерин болгаш херээжеңнерин тудуп хоругдаар деп дужаатан.

Бешки оралакчы Дугарга дужаалда эр болгаш херээжен кижилерни туткаш хоругдаар, эриидеп хилинчектээрин айыткан. Олардан өчүк үндүрүп ап, бүгү чүвени билип алырын айыткан. «Бир эвес оожумнап, коргар болзувусса, олар (араттар —Г. С.) бисти тиилеп каарлар» деп, ында бижээн. (КТА, ф. 115, бижилге 1, шыгжаан единицазы 69, арын 11).

1938 чылда демдеглеп бижээн сактыышкында арат Адашпайның 60 маадырлар дугайында чугаазында кииргенин: «тура халышкынны баскан соонда феодалдар кожуунларга кырганнарны-даа, херээжеңнерин-даа тудуп хоругдаан. Олар херээжеңнерни эттеп-эриидеп, чажың тура тыртып, дыртаанын адаанчо чарты кадап турганнар. Ынчалза-даа херээжеңнер ыдамыын көргүзүп, ашактарының, аксы-дуңмаларының кайдазын айтып бербейн, маадырлыыбиле өлүп турган».

Чурттуң социал-экономиктиг тургузуунуң хожудаңгайы, херээжен кижиниң бүгү талалыг дарлалга турганы, эрге-шөлээ чогу аңаа сагыш-сеткилин байыдып, артем-билиг чедип алыр арганы бербээн. Арат ажыл-агыйга херээжен кижиниң үлүг-хуузу оон сонуургалын кызытаардан, нинтилел херээнге киришпейн турган. Херээжен кижиге бүгү талалыг хосталганы чүгле Октябрьның социалистиг Улуг революциязы берген...

РЕСПУБЛИКА НАЙЫСЫЛАЛЫНГА СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАР

Кышкы олимпиада

СССР-ниң тургустунганының 50 чылынга тураскаатқан спорттуң кышкы хевирлериниң талазы-биле республика маргылдаазы эрткен неделяда болуп эрткен. Аңаа спорттуң «Спартак», «Урожай», «Динамо» эки тура нинтилелдериниң болгаш Кызыл хоорайның командалары киришкен.

...Пятпипа. Хербис даанда хаак баазазы. Маңаа эң-не хөй киржикчилиг хаак маргылдаазы эгелээн. Шөлде спорт нинтилелдериниң ажыбүрү өнүг туктары көрүнгөн, байырлалдыг музыка чаңгылайган, кижи бүрүзү омак-хөглүг, солун оюннар эгелээрин четтикпейн манап турган.

Ажыдыышкын болган соонда он беш километрге эр улустуң, уругларның үш километрге, херээжеңнериң беш километрге чарыжы болган. Оларның иштинде республикада алдар-сураглыг хаакчыларыны кердүвүс... Байкара, Глухов, Зырянов, Иргашов, Шедагубов, Крицина, Сафронова дээш өскелер-даа. Бир дугаарында үш километрни уруглардан динамочу Феоктистова 12,47 минутада маңнап келгеш, бирги черни алды. Бо эки көргүзүг: 1963 чылда ол хемчээлге херээжеңнер маргылдаазынга көргүскен рекордка үгле 25 секунда четпейн барган. Ол-ла команданың киржикчизи А. Филимонова беш километрни 19,57 минутада маңнап эрткеш, он үш ыш иштинде чаартынмаан рекордту эжиктиккени ол.

Баштайгы хүн черле солун түңнелдерлиг болган. Сураглыг хаакчы, «Спартактың» төлээзи, Хову-Аксыда башкы Семён Бай-Кара он беш километрге республиканың чаа рекордун тургускан, оон шагы—50,53 минута. Оон соондан А. Глухов биле Н. Санников маңнажып келгеп.

Хаак чарыжының бир берге хевири биатлов болгай. Эр улус 20 километрни маңнап эртпишаан, төз—8 винтовкабиле 10 катап кара боолаар. Бир эвес карашы чазар болза, ол дээш бемелде шак-биле торгаар. Маңаа эки көргүзүгнү В. Иргашов (Кызыл) чедип алган. Карага чеди катап дээскеш, чазыйкан үш огу дээш 22 минута торгаашкын алгаш, нинтиил-биле 1,53,34 шак иштинде дистанцияны эрткеп. О. Куулар (Кызыл) биле Н. Ушаков («Динамо») ийнги, үшкү черни алганнар. Аныяк оолдарның биатлонынга үгле ийи кижи киришкен.

Аныяк оолдарның он километрге чарыжынга Хову-Аксыдан келген тудугжу В. Кунгаа («Спартак») тиилээн. Багай эвес көргүзүгге И. Чүрүтто биле С. Литвиненко база четкеп. Бо үш оолдар келир үеде шыырак хаакчылар болуру чугаажок дээрзин оларның көргүскеп шактары бадыткап турар: он километрни ортумаа-биле 36 минутада, он беш километрни 54, 55 минутада маңнап эрткеп.

Дараазында хүнде эстафеталар болган. Эр улустуң 10 километрниң дөрт кижи киржикчилиг эстафетазынга Глухов, Кунгаа, Литвиненко болган Бай-Кара составтыг «Спартактың» командазы тиилээн. Ол дээрге колдуунда С. Бай-Караның ачызында болган. Баштайгы үш эки элээн шак алдын, хожудап турда, ол соолгу этапка маңнаан, өске командаларның чүгүрүкчүлерин чыыпшыр четкеш, дистанцияны 32,3 минутада эрткеп. Ол дээрге мастерлерниң көргүзүү-дүр. Аныяк оолдарның эстафетазынга тиилелгени база спартакчылар чедип алган. Херээжеңнер эстафетазы херек кырында болбаан, чүге дээрге Кызыл хоорайның командазындан өске командаларда херээжен улустуң командазы чок болган.

Сафронова, Феоктистова, Делег уругларның беш километрге чарыжынга тиилекчилер болган. Оолдарның 10 километрге биатлонунга эки көргүзүгт В. Шамов, А. Сычев, Н. Тукмачев оларда болган.

Чеди чартык километр дистанцияга болган биатлон эстафетазынга база-ла Кызылдың Удумбора, Иргашов, Аракчаа, Куулар олар киржикчилиг командазы тиилеп үнгеп. «Динамо» биле «Спартактың» командалары ийнги, үшкү черни алган. «Урожайның» маңаа киржир командазы базала чок.

Соолгу хүнде хаакчыларның күжүүнүн, тиилелге дээш турасоруунун ш ы л галдазы маргылдаалар болган. Ийи хүн иштинде чаржып келген хаакчылар бо удаада эр улустуң 30, оолдарның 15, херээжеңнериң 10 километрге чарыжынга киришкеп.

Хаактың үш оруунче эр, херээжен спортчулар үнүпкеп. Удаваанда ягаан костюмнуг хаакчы маңнап орарын эскердивис. Келзе-ле, он километрге маңнаан Кызылдың командазының төлээзи Альвира Крицына болду. Оон шагы 42,45 минута. Ол дээрге мастерге кандидаттың шагыдыр. Трубицына биле Филимонова баштайгызындан бичии-ле соңнаан.

Он беш километрге халышкан оолдардан С. Литвиненко бирги черни золаан. В. Кунгаа биле И. Чүрүтто база-ла багаа эвес көргүзүглүг болган.

Ам үжен километриниң маргылдакчыларын манап, кайызы-ла ирги диижип турувуста, С. Бай-Кара бир дугаарында келди. Шак көөрге Семён дистанцияны 1.44.45 шак иштинде эрткеш, бирги черни алган. Зыряновтан 4 минута 12 секунда мурнааны ол. Ийиги черге Глухов четкеп.

Хаак маргылдаазы мынчаар доозулган. Түңнелдер багай эвес. Бистиң хаакчыларывыстың мергежили бо чылын өскени илдеп. Ону бадыткап турар чижек: 15 километрге маңнаан 19 хаакчыдан үш кижи мастерге кандидаттың шагын көргүскеп, чеди кижи бирги разрядтың нормазын бадыткап, күүседип алган. Республиканың ийи рекорду чаартынган. Ынчалза-даа херээжен хаакчыларны кижизидип, өстүрүп турарывыс багай. Бо улуг маргылдаага колдуунда-ла Кызылдың төлээлекчилери киришкеп. Кодзо херээжен спортчулар көзүлбээн. Оон чылдагаавы — «Урожай» нинтилелиниң удуртукчулары бо талазы-биле түңү-даа кылбайн турарында.

Хаак талазы-биле нинти бирги черни Кызылдың командазы алган, ийнги, үшкү черде «Спартак» биле «Динамо» нинтилелдериниң спортчулары болган.

О. ИРГИТ.

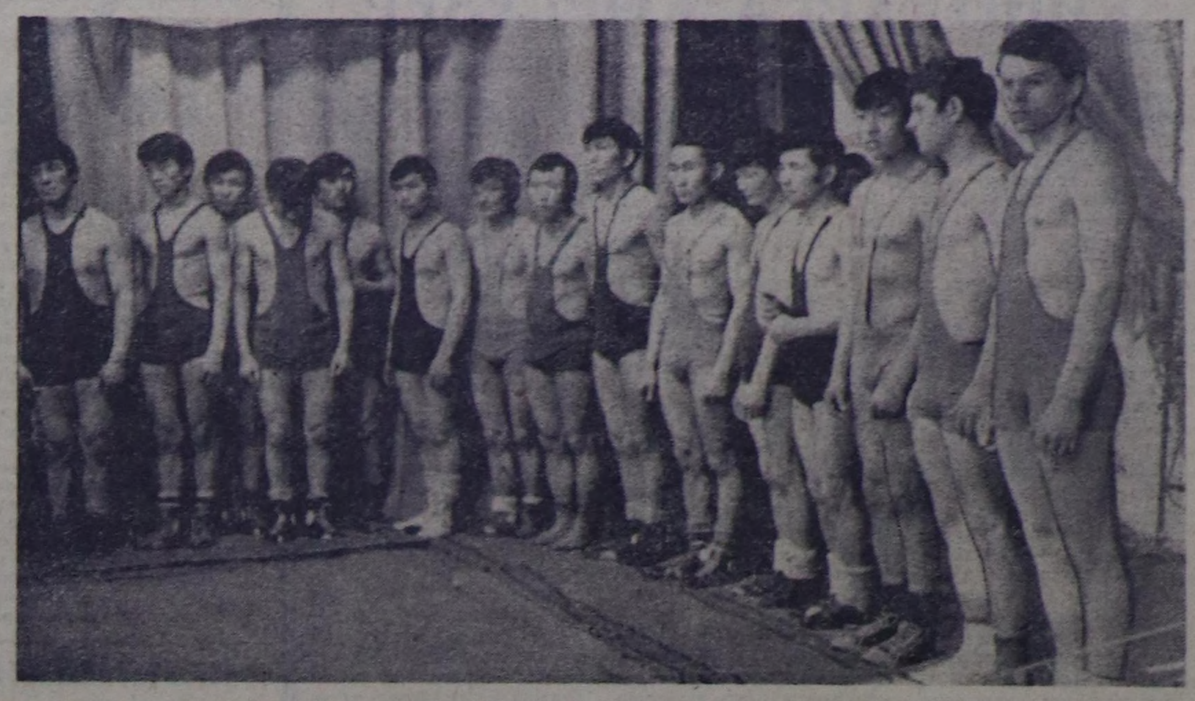

ДОШКА

Хаак-биле чергелештир «Хүреш» стадионунга конькиге маңнаарының маргылдаазы болган. Өгезинде-ле чуталап каалы — бо удаада конькичилериң мергежили шоолуг эвес болган. Херээжеңнерден Кызылдың хлеб заводунуң ажылдакчызы Люба Шильникова 500, 1000, 1500 болгаш 3000 метр хемчээлдерге кымга-даа аштырбаан. Уруглардан Татьана Довгак (Кызыл) 1000 болгаш 3000 метрге маңнаарынга тиилеп үнгеп. 500 метрге Майя Товуу, 1500-ке Галина Довгак бирги черлерни золаан.

Эр улустан 500 метрге Николай Ойдуп, 1500, 3000, 5000 метрге маңнаарынга Алексей Петровых эки түңнелдерни көргүскеп. Оолдардан Алексей Ондар («Урожай») 500, 1500, 5000 метрге, динамочу Александр Чамбал-оол 3000 метрге маңнаарынга шылгараан.

Конькиге маңнаарының талазы-биле ниитп бирги черни «Урожайның» командазы алган. Ийиги черде — кызылчылар.

Дошка болган маргылдаавы судьялар коллегиязы чогуур деңнелге организаставаанывыбиле чамдык киржикчилер чурум үрел, судья-биле маргышжар чорукту үндүрүп, багай аажы-чаңын көргүзүп турган. Чамдык конькичилер маргылдаага кирипшейн баар тавары-лгалар база болгузаан.

Эрткен улуг маргылдаавыңтивлекчилеринге шалчиир кубок, дипломнар болгаш өртектиг шаңналдарны тывыскан.

Республиканың «Спартак» эки тура спорт нинтилелиниң хостуг хүрешке ажык хууда болгаш команда талазы-биле бирги черни дээш маргылдаа республиканың хөгжүм-шиин театрынга болуп эрткеп. Ол маргылдаага Хакассиянның, Бурятиянның, Кемеровоның болгаш Новокузнецкиниң-чыының командалары киришкеп.

Аңаа хостуг хүрешке ССРЭ-ниң 8 спорт мастери, 12 кандидаттар, нинтиил-биле 96 моөге киришкеп.

Эң чиик деңзиге № 3 коддо профессионал-техниктиг училищениң суггуулу, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастериниң кандидады Владимир Седип-оол бодунуң удурланыкчыларындан артык күштүүн көргүзүп, бирги черни бүзүредип-биле алган.

52 кг деңзиге чемпион ат дээш хүреш, Хабаровскиниң күш-культура институдунуң дөртку курузунуң студентизи, ССРЭ-ниң спорт мастери Валерий Оюн, Новокузнецкиниң төлээзи, спорт мастери Фазаних Хусаиновтуң болгаш спорт мастериге кандидат Александр Шойдуктуң («Урожай», Тыва АССР) аразынга болган. Александр Шойдук биле Фазаил Хусаиновтуң аразынга болган хүрешке бистиң моөевпс сан талазы-биле ойнап алгаш, чемпион болган.

Бежен чеди килограмм чедир деңзиге бирги чер дээш хүреш ковчуг солуп болуп эрткеп. Ол деңзиге ССРЭ-ниң спорт мастерлери Мяхаил Оюн, Өргелээр Ондар, Фёдор Ондар, мастерге кандидаттар Владимир Мандан-Хорлуу, Чөкпек Болат-оол болгаш үш бирги разрядтың пачынналары киришкеп. Маңаа Ондар Фёдор чараш, аваанныг хүрежин, аптырыышкынга таварышпайн шүүлгеп. Ийигизин Мяхаил Оюн, үшкүзүн Ондар Өргелээр алганнар.

62 кг деңзиге Тываның «Спартак» нинтилелиниң моөези спорт мастериниг кандидат Александр Чүлдүк тиилекчи болган.

Кызылдың педагогика институдунуң студентизи, ССРЭниң спорт мастериниг кандидат Вячеслав Кара-Тоннуг 68 кг деңзиге чемпионнаан. Улан-Удэниң төлээзи Геннадий Манзуев 74 кг деңзиге бодунуң удурланыкчыларын бүзүредиг, чараш арталарны хереглеп турган октаан. Ынчангаш тиилелгени чедип алган. 90 кг чедир деңзиге Кемероводен келген моөе Г. Сазанов шылгараан. Аар деңзиге Улан-Удэниң спортчузу Н. Лесков бирги черни алган.

Шаңналдыг черлерни алган моөелерге республиканың «Спартак» эки тура спорт нинтилелиниң өртектиг белектерни, мактал бижиктерни болгаш хөрек демдектерни тывыскан. ВЛКСМ Тыва обкомунуң «Эң эки шынарлыг хүрештен аныяк моөе» дээш шаңналды Михаил Оюнга (Кызыл) база Кемеровоның моөези Вячеслав Лиге тывыскан. «Тываның аныяктары» солуунуң «Тиилелге дээш тура сорук» деп шаңналын Улан-Удэниң спортчузу Михаил Хандеевке солуунуң редактору М. Байыр-оол тывыскан.

Ийи хүн үргүлчүлеп келген маргылдааның түңнелинде команда талазы-биле республиканың «Спартак» эки тура спорт нинтилелиниң моөелери бирги черни алгаш, ол спорт нинтилелиниң шилчип чоруур кубогун чаалап алган. Ийигизин Кызылдың педагогика институдунуң үшкүзүн Улан-Удэниң чыының командалары алган.

Бо чылдың чеди айның эгезинде хостуг хүрешке Сибирь зоназының маргылдаазы бистиң республикага болуп эртер. Ынчангаш өске хоорайларда чалаттырган моөелериниң киржилгези-биле болуп эртеп маргылдаа бистиң моөелериввистиң арга-дуржулгазын сайзырадып, мергежилин бедидеринге ук маргылдаа улуг идигин берген.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: бистиң республиканың команда талазы-биле бирги, ийнги черлерни алган моөелери.

ЧУРУКТА: старт үезинде.

АГААР

Бөгүн республикага булуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Чөөн угланыышкынныг хат кошкак болур. Агаарның температуразы даглыг районнарга 0—5, өскелеринге 8—13 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Агаарның температуразы 11—13 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

телевидение

МАРТ 7-ДЕ

КЫЗЫЛДАН

19.00—Телемедээлер. (Оруспыла) 19.15—«Барыяттың комединязы» Документалдыг фильм. 19.35—Телемедээлер. (Тыва дылга) 19.50—«Адрес: Кызылдың телестудиязы». Дамчыдылга. 20.50—Чарлаалар, реклама.

МОСКВАДАН

20.55—Бүгү-делегей херээжеңнериниң хүнү Март 8-ке тураскаатқан байырлыг хурал. 22.00—01.00—Концерт.

КИНО

МАРТ 7-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Софья Грушко» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Франция-биле чүректиң хаңызындан ужуражылгалар» 15, «Россия империязының дүжүлгези болгаш база катап туттурбастар» 16, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сапыктыг моортай» 9.20, 14.40, «Дайын болгаш тайбың» (ийнги кезээ) 16.30, «Өлүмнүг дайын» 11, 12.50, 18.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тронка» 15, 16.50, 18.40 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: Киночыыпды 16.30, «Үш хереч» 18.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Хедерии томаартканы» 18.30, 20.30 шактарда.

Хавак хозунуң аарыы

Карактар хостарының үстүнде турар хавак хозунче ирин тывылдырар микробтар киргеш уланганда, хавак хозунуң аарыы фронтит тыптыр. Ол таварылгада хавак үргүлчү аарыгаа-даа болза хаая-хаая аранында дыка берге. Чогум аарыыры база-ла янзы-янзы: чамдык таварылгаларда чоорту ыстап-даа аарыыр, чамдыкта ок өткен чүве дег коңчуг күштүг-даа болур, а чамдыкта харын соп алы бир чүве-биле шиитеп турган чүве дег чидиг-даа болгулаар. Ол үеде күш-ажыл-даа, үзаан ажылы-даа кылырга, арын доңгандаа-даа, генертеп чырыкче көөрге-даа, оон аарыыры дам барын турар апаар. Оон аарыыры колдуунда-ла хавак хозунга бак сугнуң чылганындан хамаарыжыр.

Аарыг кижилер колдуунда-ла боттары карактарының үстү болгаш иштики азыглары сакыйып ыжын келгекин эскерип каар болгаш ындыг черлерже бичии-ле базарга аарышылыы коңчуг. Фронтит колдуунда-ла хавак хостарының чаңгыс талазынга тыптыр, ынчангаш думчуктуң база-ла чаңгыс үйүнден суг токтур.

Үргүлчү суг токтуп келирге, думчук иштикиң чымчак шараланчак карты хоот келгеш, думчук тунуп туруп бээр.

Тывылгаш үр болган фронтит белен эмнеттинмес апаар. Ынчангаш ындыг фронтитти кезип эмнээр. Тывылган аарыгны эмнеп эжиртиринден оңу шуут тывылдырбазы белен болгай. Бо аарыгдан соокка алыскан кижилер аарыыр чүве болганда, организмни соокка үйүр, аарыгга үйүр турушту кылдыр дадыктырарынга күш-культура болгаш спорт улуг ужур-дузалыг.

Фронтитти болдурбас төлээде, үр болган болгаш чаа тыптып орар сырыңгы думаану өй-шаанда эмнедири чугула, чүге дээрге, ол аарыг думчук хостарындан хавак хостарынче бо-ла дамчый бээрлер. Ол ышкаш тынышка шаптыктап турар думчук хостарының туразуунда, төрүмелиндеп-не болган четпестерни өй-шаанда эде эмнээри фронтитти тывылдырбазының магадылалы.

Бир эвес фронтит тыптып келген болза, эмчиниң сүмезин дыннап, эмненири эргежок чугула.

Фронтитти кижи бодун камнаныр херек. Эң ылаңгыя изиргенип турган, соокка үнери коңчуг багай. Хаттыг, соок хүннерде чылыг бөрт кедип, хавакты чылыктыр шарыыры чугула. Ол ышкаш идик өдүп, бут доңарга база багай. Холдарны соок сугга буланган доңурарга база үк аарыг үздерээр.

Чидиг холуксаа чок, чиик, чемиштиг ногаа болгаш сут аймаандан кылаң аъш-чем чидир болза эки. Арага ижери болгаш таакпылаары шуут хоруглуг.

Эмчилер фронтитти кижилерге ылаг чүве-биле чиңнедип эмнээрин бо-ла сүмелээн турарлар. Үштек беш чедир баштайгы чиңнээшкиннер үк аарыгны кегек үедередип, кижиниң иштии байдалын баксырадыптып болур. Оон чоорту шак ындыг чүүлдер чидип, кижиниң кадыы экижип эгелээр.

Бир эвес эмчи ындыг аарыг кижиге эфидрин, санорин, ареналин чижектиг хан дамырлары хөдөр эммер-биле эмнеминиң сүмелээр болза, ол эмни думчукче дамдылаттайын хөөнге сиңиргеш, ол хөөң-биле думчуктуң үдун 3—5 минута иштинде бөөшкүнээр.

Кургадып каан малинану, липа чечээн, шайны сугга хайындыргаш, ижерге база эки. Ону ижерде удуурукчуң бетинде, орунга чыда иштеп, чылыктыр шуглаалып алыр.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Доозукчуларны чалап тур

Кызылда Күрүнеиң башкы институдунуң биологиа-химия факультединиң деканады факультетти доосканнар-биле ужуражыышкын кежээзин 1972 чылдың март 25-те организастап эрттирер.

Кежээниң эгелээри 19 шакта.

Бүгү доозукчуларны чалап тур бис.

ДЕКАНАТ.

1932 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны

Ховалыг Чимит-Серенович САНГЫСПААНЫҢ

моөзөнин СЭКП Чөөн-Хемчик райкому болгаш райкүүском кажыдал-биле дыңнатпышаан, моөзөн кижиниң дөргүл-төрелдеринге хаңы кажыдалын илергейлеп тур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, чарыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, кежээ ажылкилдизинин 20-60, ага-чаагай килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуу бухгалтериязының 31-75, корректорларның 27-41. Солуп келбейн барганда 32-75 телефонче болгаш.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлединиң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1).

ТС—00254.

Солун неделяда 6 катап үнер

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ АЛДАР!

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР! 1925 чылда үндезилеттинген.

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл март 8 среда № 57 (8825) Өртээ 2 көп.

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ

Эргим совет херээженнер!

Бистиң Төрээн чуртувустуң алдарлыг кыстары!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди Делегей херээженнериниң хүнү — март 8-ке холбаштыр силерге изиг байырны чедирип тур.

Делегей херээженнериниң хүнү — ол дээрге бүгү делегейниң ажылчы херээженнериниң чаңгыс эвин болгаш интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазын символчудуп турар кайгамчыктыг байырлалдыр.

Бөгүн бүгү совет улус чаа амыдыралдың идепкейлиг тургузукчулары — херээженнерни ханы хүндүткелдиң, ынакшылдың болгаш өөрүп четтириишкинниң сеткил-сагыжы-биле алдаржыдып турар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязы херээженнерге эрге-шөлээни тывыскан, ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга чогаадыкчы энергиязын болгаш талантызын илередиринге калбак аргаларны оларның мурнунга ажыдып берген. Херээженнерге социализмниң болгаш коммунизмниң оруу — оларның ёзулуг хосталгазының, чогаадыкчы күштериниң чечектелиишкининиң оруу-дур. Кайда-даа — завод цегинде азы колхоз фермазында, школада азы эмнелгеде, күрүне албан черинде азы эртем лабораториязында ажылдап турар херээженнер — чер болганга олар үлегерлиг күш-ажылдың, бедик профессионал мергежилдиң, боттарының ажыл-херээнге ынакшылдың чижектерин көргүзүп турар. Бисте херээжен кижи политиктиг болгаш ниитилел амыдыралының, күрүнениң, ниитилелдиң хөй талалыг бүгү ажыл-чорудулгазын эргелеп башкарарының бүрүн эргелиг киржикчизи болуп турар.

Ам совет улус ленинчи партияның удуртулгазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырып турар. Хөй миллион кижилерниң чогаадыкчы күш-ажылы, тургузукчу энергиязы-биле коммунизмниң өндүр чаагай суурун тургузуп турар. Тоску беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжы бүгү чуртта калбарган. Бистиң херээженнеривис партияның айыткан сорулгаларын амыдыралга боттандырарының херээнге аажок улуг салыышкынын киирип турар.

Үлетпүрде, көдээ ажыл-агыйда, тудугда, эртем-техниктиг депшилгениң, бистиң амыдыралывыстың бүгү адырларынга культураны улам ыңай хөгжүдериниң херээнде чаа-чаа сорулгаларның чедиишкинниг шиитпирлеттинери херээженнерниң күш-ажылчы инициативазындан болгаш энергиязындан дыка хамааржып турар. Кадык камгалалының, өзүп орар салгалдарны өөредириниң болгаш кижизидериниң амгы сорулгаларын шиитпирлээринге херээженнерниң ролю канчаар-даа аажок улуг.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы херээженнерниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижидер дугайында улуг сагыш човаашкынны илередип турар. XXIV съездиге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде демдеглээни: «Партияның политиказының сорулгазы болза, совет херээжен кижи уругларын кижизидеринге-даа, ниитилел амыдыралынга улуу-биле киржиринге, дыштанылгага болгаш өөредилгеге-даа, культураның чаагай кежиктеринче улам калбаа-биле хандыкшыырынга-даа чаа аргаларны алган турарында болур». Ам безин бо угланыышкынга эвээш эвес чүүлдер кылдынган болгаш кылдынып-даа турар. Беш чылдың чүгле эрткен чылында безин тудуп, ажыглалга киирген уруглар садтары болгаш яслилер барык чартык миллион бичии чаштарны хүлээп алган. Эрткен чылда хөй уругларлыг иелер 400 миллион рубль түңнүг күрүне пособиелерин алган. Амыдырал албан черлерин экижидеринче угландырган тодаргай хемчеглер бажың ажылын боттуу-биле чиигедип турар. Совет херээженнер чурттуң бүдүрүлге, ниитилел, угаан-бодал амыдыралынга идепкейлиг киржиринге улам улуг таарымчалыг байдалдарлыг болган турарын партия моон соңгаар-даа чедип алыр.

Совет херээженниң аажы-чаң, каас-шиниин, холдарының сагыш човаңгырын, чүректиң ханызындан чылыг сеткил-сагыжын ырларда кииргени чөптүг. Херээженнер боттарының уругларынга чүгле амыдыралды эвес, харын хүлээлгеге шынчы чорукту ыдыктыы-биле хайыралаарынга, социалистиг Ада-чуртунуң долу үнелиг, күш-ажылга ынакшылдыг хамаатылары болурунга дузалап турар ол бедик аажычаң — этиктиг үндезиннерни берип турар.

Бөгүн ажыл-ишчи херээженнерни, коммунизмниң идепкейлиг тургузукчуларын алдаржытпышаан, бистиң улузувус чаа ниитилелдиң тургузукчуларының салгалын, патриоттарны, социалистиг Төрээн чурттуң эрес-маадырлыг камгалакчыларын кижизидип турар херээжен-иениң дугайын онза чылыы-биле чугаалап турар.

Хөй национал совет улус ССРЭ-ниң тургустунганының хүнүнден бээр бежен чыл оюнче эгелеп кирипкен. Бөгүн совет республикаларның чаңгыс аай, сырый каттышкан өг-бүлези ССРЭ-ниң улустарының бузулбас акы-дуңмалышкы чаңгыс эвин болгаш найыралын хөгжүдеринге база быжыглаарынга төлептиг салыышкынын киирип турар херээженнерни алдаржыдып турар.

Социализмниң тиилелгезиниң болгаш улустарның акы-дуңмалышкы чоруунуң херээнге боттарының бүгү энергиязын берип турары Советтер чуртунуң янзы-бүрү националдарының херээженнериниң күш-ажылчы болгаш дайынчы эрес-маадырлыг чоруктары улустуң сеткил-сагыжынга кезээде тураскаал болуп кадагалаттынар. Херээженнерниң эрес-маадырлыг чоруктарының чайыннанчак үлегер-чижээ болза, Ада-чурттуң Улуг дайынының кадыг-дошкун чылдары болган. Ол үеде херээжен кижиниң овуру бистиң чуртувусче халдап келген фашистиг ак-шериглерни чылча шаварынче кыйгырып турар ие-Төрээн чурттуң символу болу бергени кайгамчыктыг.

Совет херээженнерниң интернационализми оларның күш-ажылчы болгаш ниитилел-политиктиг бүгү ажыл-чорудулгазында тодаргай илереп турар.

Бистиң чуртувустуң херээженнери социализмниң акы-дуңма чурттарының херээженнери-биле, социализмниң, демократияның, тайбыңның болгаш хосталганың херээ дээш, социал болгаш национал дарлалдың бүгү хевирлеринге удур демиселди чорудуп турар бүгү чурттарның херээженнери-биле эп-сеткил каттыштырылгазын пролетаржы интернационализмниң шимчедикчи сеткил-сагыжы-биле быжыглап турар.

Тайбың дээш демиселчилерниң авангардында чоруп орар совет херээженнер Мурнуу-Чөөн Азияда, Чоокку Чөөн чүкте, Соңгу Ирландияда болгаш чер бөмбүрээзниң өске-даа девискээрлеринде империалистерниң араатанзыг үүлгедиглеринге шиитпирлиг удурланыышкынын илергейлеп турар.

Эргим совет херээженнер!

Кайгамчыктыг байырлал — Март 8 хүнүбиле холбаштыр байыр чедирбишаан, СЭКП Төп Комитеди силерге чаагай кадыкшылды, аас-кежикти, күш-ажылга, уругларны кижизидеринге чедиишкиннерни күзеп, совет херээженнер партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга, коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү адырларынга чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырынга бүгү күштерин киирер дээрзинге быжыг бүзүрелин илергейлеп тур.

Коммунистиг ниитилелдиң идепкейлиг тургузукчулары — совет херээженнер делгерезин!

Делегей херээженнериниң хүнү — Март 8 делгерезин!

Тайбыңның, хосталганың болгаш социализмниң күштериниң чөленгиижи — бистиң улуг Төрээн чуртувус быжыгып болгаш сайзырап турзун!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ.

С. Б. УЙНУКЕЙНИН чураан плакады.

Байырлыг хурал

Дүүн, СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга Кызыл хоорайның ажылчы чоннарының толээлекчилериниң Делегей херээженнериниң хүнү — март 8-ке тураскааткан байырлыг хуралы болган. Хуралды СЭКП хооркомунуң бирги секретары **В. Б. Добромыслов** ажыткан.

Байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга СЭКП ТК-ның Политбюрозун хуралдың киржикчилери — канчаар-даа аажок улуг көдүрлүүшкүннүг, диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле соңгаан.

48-ки тудуг эргелелинде штукатурлар бригадазының бригадири, Ленин орденинин эдилекчизи **А. И. Ельшова**, пионер Женя Соколов, № 1 школаның башкызы **В. И. Миронова**, кызыгааржы офицер **Г. Д. Алексеев** олар март 8-тиң байырлалын таварыштыр чыылганнарга изиг байырны чедирген. СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы **Х. А. Анчимаа** байырлыг хуралдың киржикчилеринге байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Тываның күрүнениң «Саян» ансамбли хуралдың киржикчилеринге байырлалдың улуг концертин көргүскен.

Делегей херээженнериниң хүнү — март 8-ке холбаштырган хуралдар ол ышкаш дүүн республиканың районнар төптеринге, хоорайларга болгаш суурларга база коллективтерге болуп эртилээн. Оларның киржикчилеринге бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң концерттерин көргүскен, культура бажыңнарынга, клубтарга дыштанылга кежиглерин организастаан.

Улуг-Хемниң хойжулары

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында ниитизи-биле 10539 баш хой кыштап турар. Салбырның хой малын 25 коданда хүр менди кыштагладып турар. Бо хүннерге чедир ында төрээн 4481 хойдан база-ла ынча чаш хураган менди алдынган. Коммунист В. Ч-Х. Мактарга удурткан № 2 хойжу бригадада төрүүр хойларның 70 ажыг хуузу оолдапкан. Хойжулар Көк-кыс Лаа, коммунист хойжу Моңгуш Сагаан, район Совединиң депутады Моңгуш Күдер, көдээ Совет депутады Моңгуш Данзырың оларның коданнарында 300—325 чедир чаш хураганнар менди алдынган. Бригадирлер Т. Н. Бюрбюжап, В. Ч-Х. Мактар болгаш мал эмчизи П. Д. Васильев олар малчыннарның үргүлчү кезиир аалчылары болу бергеннер.

М. ЛАМА.

* * *

Ол-ла совхозтуң бо салбырында мурнакчы хойжуларның одуруунда Моңгуш Болатай чоруп турар. Ооң дузалакчы кадарчызы Анай-оол Кунгаа-биле кады олар боттарының коданында төрүүр 359 хоюндан 300 хой четчеменди оолдапкан.

Төрүттүнген чаш хураганнарның ажаалдазын кол сакманшиктер Моңгуш Аяк-Көк биле Анна Анай-оол олар эки чорудуп, 120—120 хураганнарны үлегерлиг ажаан турарлар. Хойжунуң коданында малдың күжү эки кыш ажын турар.

Д. ШЫНАРАП.

АПРЕЛЬ 15 — КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

Москваның мурнакчы бүдүрүлге коллективтериниң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары В. И. Ленинниң төрүттүйген хүнүнден бээр 102 чыл оюнга болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган коммунистиг субботникти апрель 15-те эрттирип, ол хүн ажылдаан хөрөңгини беш чыл фондузунче халаска киирер эгелекчи саналды үндүрген. Бо эки эгелээшкинни бүгү чуртта ышкаш, Тываның ажылчы чону чүүлдүгзүнүп, деткип, апрель 15-те чүнү кылырын тодарадып турар.

Кызылдың тудуг материалдар, эът комбинаттарының, республика типографиязының коллективтеринге москвачыларның эгелээшкинин деткээн хуралдар болгулаан. Ацаа апрель 15-те кандыг ажылдарны кылырын дугурушкаш, найысылалдың ажылчы чонун коммунистиг субботникке шуптуг киржиринче кыйгырган. Ол инициативаны СЭКП хооркому деткээн.

Республика типографиязының ажыл-ишчилери апрель 15-те камнап алган саазыны-биле «Тываның аныяктары» солунну. «Радио болгаш телевидение программазын» парлаарын болгаш оске-даа ажылдарны кылып, беш чыл фондузунче 300 рубльди шилчидерин шиитпирлээн.

Тудуг материалдар комбинадының коллективинден апрель 15-те коммунистиг субботникке 200 хире кижи киржир. **Олар үш муң рубльдиң бараанныг продукциязын бээр. Беш чыл фондузунче 300 рубльди киирер.**

Эът комбинадының ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары апрель 15-те **20 муң рубльдиң ниити продукциязын бүдүрер, ооң иштинде 6 муң рубльдиң колбаса кылыглары. 12.500 рубльдиң эът болгаш оске-даа продуктуларын кылып үндүрер. Тоску беш чылдың фондузунче 400 рубльди шилчидерин шиитпирлээн.**

РЕСПУБЛИКАДА ТЕХНИКА СЕПТЕЛГЕЗИ

(1972 чылдың март 1-де медээ, хуу-биле).

Районнар	Трактор	Андазын	Сеялка
Кызыл х/с	86,9	28,6	25,0
Каа-Хем	79,8	53,4	61,9
Бай-Тайга	78,9	118,2	125,0
Бии-Хем	76,3	80,9	95,3
Тес-Хем	78,7	63,6	51,1
Таңды	75,9	66,3	61,5
Барыын-Хемчик	73,7	91,3	83,1
Чөөн-Хемчик	72,8	79,9	82,9
Эрзин	71,4	74,1	32,5
Улуг-Хем	67,8	74,5	86,5
Өвүр	37,0	11,1	90,9
Тожу	32,0	275,0	—
Мөңгүн-Тайга	30,0	50,0	—
Ниитизи-биле	73,7	70,7	71,3

Тайылбыр. Часкы хову ажылының эгелээр үеди келген, чамдык районнарда белеткел, ылаңгыя техника септелгези тендии хожудап турар. Республикада кол тараалаң район Таңдының ажыл-агыйлары андазын септелгезин чүгле 66,3 хуу, сеялканыын — 61,5 хуу, а трактор септелгези база доозулбаан, чүгле 75,9 хуу четкен. Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарда байдал база хожудап турар.

Кызыл хоорай Совединиң, Өвүрнүң, Каа-Хемниң чамдык ажыл-агыйларында техника септелгези база четпес болбушаан. Ол ышкаш чүк автомашиналары септээри республикада чүгле 40 хуу четкен, хову турлаглары белеткээр, чемишчидилге сөөртүр айтырыг база хожудап турар.

Т. Л. ПЮРЮНМААНЫ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылдан келгени дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлаанынга холбаштыр Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң хойжузу Тюлюш Лопсановна Пюрюнмааны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай
1972 чылдың март 6.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ТӨЛЕПТИГ ИШЧИЛЕРИ

Б. Ш. ДОЛЧАҢМАА,
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ДАРГАЗЫ

Делегейниң херээженнер хүнү — март 8-ти ам 62 удаа демдеглеп эрттирип турар. 1910 чылда херээжен социалистерниң ийиги делегей конференциязынга ажылчын шимчээшкининиң шылгараңгай ажылдакчызы немец коммунист Клара Цеткинниң саналы-биле ону бүгү диптерниң херээженнериниң интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш чаңгыс эвиниң хүнү кылдыр чыл бүрү демдеглээри-биле доктаадып тургускан.

Бистиң чуртувус бо чылын март 8-зин ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга уткуштур күш-ажылчы болгаш политиктиг улуг көдүрлүүшкүннүң байдалынга демдеглеп эрттирип турар. Советтер чуртунуң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин база тоску беш чылдың планныг сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш эрес-шудургу демиселди чорудуп турар. Чуртта бүгү улустуң социалистиг чарыжы калбарган.

Совет Эвилели — хөй националдыг күчүлүг күрүне. Ында чүс ажыг пациялар болгаш биче улустар дең эргелиглерниң күчүлүг эвилелинде каттышкан. Улустарның бузулбас найыралы ооң үндезини болган. Ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң ачызында бистиң чуртка херээженнер айтырыы кайгамчык чайыннанчаа-биле шиитпирлеттинген. Херээжен кижиниң дең эргелери, оларның социал хосталгазы бисте политиканың болгаш амыдыралдың бүгү талаларында магадылаттынган. Ол кандыг-даа националдыг болза, чурттуң кайыдаа республиказында чурттап, ажылдап турар болза, совет ниитилелдиң дең эргелиг кежигүнү, Төрээн чуртунуң бүрүн эргелиг эзэн кылдыр бодун чоргаарал-биле санап чоруур.

Бистиң амгы аас-кежиктиг амыдыралывыстың ажыл-иживистиң дугайында чугаалаарда, чырык ортемчейге аас-кежиктиг чаагай чаа үениң, хостуг чуртталганың эгезин салган Улуг Октябрьны, социалистиг күрүнениң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленинни чайгаар-ла сактып кээр бис. Хаанныг Россияга-даа, феодалдыг Тывага-даа херээжен чоннуң байдалы, оларга хамаарылга кайы хире аар-берге чорааны билдингир болгай. Ол берге үе ам төөгү бооп арткан.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак херээженнерни ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү адырларынга, хөй-ниитиниң амыдыралынга идепкейлиг киржир, олар эртем-билигни, тускай мергежилди чедип алыр, Төрээн чуртунуң ёзулуг эзлери болур дугайында доктаамал сагыш салып турар.

Партияның ажылдан кылган планнарын боттандырарынга, ниитилел бүдүрүлгезинге болгаш хөй-ниити амыдыралынга херээженнерниң ролю канчаар-даа аажок улуг. Амгы үеде ниитизи-биле чурттуң улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чартык кезиинден хөйү херээженнер дээрзин маңаа чижек кылдыр чугаалаарга-ла четчир.

Бүгү чурттаазы-биле бир дөмей, бистиң республикада херээженнер ажылдавайн турар ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң адыры, хөй-ниити организациялары чок деп чүвени чоргаарал-биле чугаалап болур. Чылдың-на күш-ажылга, хөй-ниитиниң амыдыралынга оларның киржилгези идепкейжип турар. Ооң чамдык чижектери бо: республиканың улус ажыл-агыйында ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның 57,7 хуузу херээженнер. Көдээ ажыл-агыйда ажылдап турарларның 37,8 хуузу, үлетпүр-бүдүрүлгеде — [illegible], чырыдыышкын, культура албан чөрлеринде — 71, кадык камгалалында — 83,3, садыг болгаш ниитиниң чемпенилгезинде — 78,8 хуузу херээженнер.

Совет Тываның херээжен ажыл-ишчилери бо байырлалды күш-ажылга-даа, амыдырал-чуртталгазынга-даа улуг чедиишкиннерлиг, бедик көдүрлүүшкүннүг уткуп турар. Амгы үеде республикада 70 сүт-бараан фермазы бар, ында 1039 херээжен саанчы ажылдап турар. Оларның иштинден 12 кижи эрткен чылын 3 мундан хой килограмм сүттү сагган. Таңды районда «Межегей» совхозтуң саанчызы Галина Корзун бодунга быжыглаан инек бүрүзүнденне 3639 килограмм сүттү саггаш, 1971 чылда республикага тиилекчи болган. Ол-ла совхозта Мария Мартыненко, «Көк-Тей» совхозта Бичии-Уруг Ондар олар база-ла 3 муң ажыг килограмм сүттү сагганнар.

Хойжу херээжен ажыл-ишчилерден эрткен чылын социалистиг чарыштың тиилекчилери: Чөөн-Хемчик районнуң «Алдан-Маадыр» совхозунуң хойжузу Ооржак Лама-Сүрүн төрүүр 100 хойдан-на 132 хураганны алгаш, республика чемпиону болган, а Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозунуң хойжузу Часкалмаа Тюлюш төрүүр 100 хойга онааштыр 130 хураганны, Таңды районнуң «Элегес» совхозунуң хойжузу Бавун-оол Солдат 125 хураганны камгалап алган болгаш мурнуку одуругда чоруп турар.

Бо дег кайгамчык мурнакчы кижилерни үлетпүрден, көдээ ажыл-агыйдан болгаш культура чырыдыышкынның, медицинаның, улус өөредилгезиниң, амыдырал хандырылгазының албан чөрлеринден чүс-чүзү-биле көргүзүп болур. Төрээн чурттуң мурнунга оларның ачы-хавыяазын партия болгаш чазак бедии-биле үнелеп турар. Чүгле эрткен 1971 чылда безин Тываның херээжен ишчилериндеи 203 кижини чазактың дээди шаңналдары — орденнер болгаш медальдар-биле шаңнааны аңаа тодаргай чижек болур.

В. И. Ленин херээженнерни ниитилел бүдүрүлгезинге калбаа-биле хаара тударындан аңгыда, оларны чурттуң ниитилел-политиктиг амыдыралынга, эргелеп башкарарының херээнге идепкейлиг киириштиреринге эргежок чугулазын онзалап демдеглеп чораан. Ол Ленинчи чагыгны амыдыралга хажык чокка боттандырып турар. Амгы үеде херээженнериниң хөй-ниити, политиктиг амыдыралга киржилгези онза идепкейжээн болгаш олар улуг бүдүрүлгелерни, ажыл-агыйларны удуртуп, күрүне херээн удуртуп башкарарынга идепкейлиг киржип турарлар.

Ооң чижээн бистиң амыдыралывыстан хөйү-биле көргүзүп болур. Бистиң республикада 55 херээжен ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң база Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутаттары, 1375 херээжен ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң депутаттары. Республиканың ажыл-агый болгаш бүдүрүлге, культура, чырыдыышкын болгаш албан организация чөрлеринде дээди болгаш ортумак эртемниглериниң 64,1 хуузу херээжен болгаш ортумак эртемниг специалистер. СЭКП-ниң Бии-Хем райкомунуң секретарынга хөй чылдарда ажылдап келген Наталья Найдыновна Опешти, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары — маадыр-ие Үрүле Шыырановна Канданны, башкы Сарыглар Саятыевна Тамдын-оолду, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттары агроном Ольга Павловна Чуеваны, саанчы Кувискаал Сумбуевна Хомушкуну, республикада сураглыг тудугжу Ельшованы, эртемденнер: Фаина Бартанны, Кимаа Март-оолду, Зоя Чадамбаны болгаш өске-даа хөй-хөй сураглыг ишчи херээженнерни чоргаарал-биле адап болур.

Хөй уругларны төрээш, остүрүн кижизиткен иелерге «Маадыр ие» деп атты тыпсып, оларны «Иениң алдары» орденнер-биле болгаш «Иениң медальдары»-биле шаңнап турар. Чүгле бо чылын безин бистиң Тыва АССР-ден 23 кижиге «Маадыр-ие» деп атты тывысканын, хөй уругларлыг 1125 иелер ындыг орденнер болгаш медальдар-биле шаңнатканын сеткил ханыышкыны-биле чугаалаар апаар.

Совет эрге-чагырганың чылдарында херээжен ажыл-ишчиниң күш-ажылының болгаш амыдырал чуртталгазының байдалын экижидер талазы-биле бистиң чуртувуста хөй

(Төнчүзү 2-ги арында).

Күш-ажылчы чедиишкиннерниң байырлалы

Часкы Ак-Довурак улам чырык, байырлал шинчи кирген. Чалыы назынның, тыва индустрияның аныяк хоорайы Бүгү-делегейниң херээженнер хүнү — март 8-ти ажыл-ишчи чедиишкиннер-биле демдеглеп турар. Ол дугайында өөрүшкүнүң болгаш чоргааралдың сөстерин дүүн кежээ байырлал хуралынга илеткелге Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы З. Ф. Манчина чугаалаан.

Шынап-ла, Ак-Довурактың (чүгле ооң эвес, а республиканың база) эң улуг бүдүрүлгези — «Тыва даг-дүгү» комбинат ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга тураскааткан социалистиг чарыштың тугун бедик тутпушаан, эрткен ийи айда чедиишкинниг ажылдаан. Комбинат февральда 2853 тонна бедик шынарлыг сорттуг даг-дүгүн бүдүрүп үндүрген. Ол дээрге планны 104,5 хуу күүсеткени ол. Продукцияны сайгарарының планы база ажыр күүсеттинген: 730 муң рубльдиң орнунга 751 муң рубльдиң продукциязын комбинаттың коллективи сайгарган.

Ак-довуракчылар электроэнергия бүдүрериниң планын база ажыр күүсеткен. Бо бүгү чедиишкиннерде херээжен ишчилериниң-мурнакчыларның киирген үлүү эвээш эвес. Рудникте геолог Н. Далматова, фабрикада дерилгелер башкарын турар машинист М. Уйнукпаа, руда үүрмектекчизи Р. Бармашова, энергетик Е. Кукшалова, тудугжулар Р. Урюпина, З. Салчак болгаш өске-даа ажылижинге, амыдырал-чуртталгазынга үлегерлиг кижилерге ак-довуракчылар чоргаарланыр.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели эрткен чылдың дөртүү кварталында бедик көргүзүглерни чедип алгаш, ол темпини ам-даа кошкатпаан. Эргелел февральда тудуг-монтаж ажылдарының планын 110 хуу, ооң иштинде бодунуң күжү-биле — 138 хуу күүседип, техник-экономиктиг көргүзүглерни бедиткени эки чүүл болур.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ТӨЛЕПТИГ ИШЧИЛЕРИ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында)

чүүлдер кылдынган. Иени болгаш бичии чашты камгалаарының дугайында эң эки системаны делегейге бир-ле дугаарында тургускаш, Совет күрүне ол талазы-биле бүгү сагыш салыышкынны бодунга алган. Ажылдап турар херээженнерге сааттанганының болгаш божаанының соонда шөлээзиниң акшазын төлеп бээрин, уруг эмзирер иелерге чиигелделер көргүзерин, бот болгаш хөй уругларлыг иелерге пособиелер тыпсырын Совет хоойлу магадылап турар. Он-он божудулга бажыңнары, херээженнер база уруглар консультациялары, яслилери болгаш садтары, уруглар албан черлери школалар, пионер лагерьлери оларның эргезинде. Маңаа хөй сан-чурагайлар көргүзүп турбайн, херээженнерге болгаш уругларга ачы-дуза чедирер албан черлериниң четкилери ам Тываның хоорайларында, суурларында калбаа-биле шыптынган дээрзин чугаалап каалы.

Партия болгаш чазак херээжен ишчилер ниитилелге ажыктыг күш-ажылы-биле өгбүледе хүлээлгезин чөп дүүштүрер арганы херээжен ишчилерге тургузарынче доктаамал сагыш салып турар. СЭКП-ниң XXIV съездизинге партия ТК-ның Отчёт илеткелинде мынча дээн: «Партияның политиказының эчис сорулгазы чүдел дизе, Совет херээженнер уругларын кижизидеринге-даа, ниитилел амыдыралынга улуу-биле киржиринге, дыштанырынга болгаш өөрениринге-даа, культураның кежиктеринге улам калбаа-биле хандыкшыырынга-даа чаа аргаларны алган турарында. Бо бүгү чугула сорулгалар, чаа беш чыл оларны шиитпирлээринге көскү үе-чада болган турары маргыш чок». Партия, совет болгаш ажыл-агый, профэвилел органнары бо угланыышкын-биле моон соңгаар-даа шудургу ажылды чорудары негеттинип турар.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң болгаш кижизидилгениң айтырыгларын шиитпирлежиринге өске хөй-ниити организацияларыбиле кады херээженнер чөвүлелдери база идепкейлиг киржип турар. Республикада ам 256 ындыг чөвүлелдер болгаш 53 бөлүктер ажылдап турар. Оларның ажылынга 3 муң ажыг активчилер хаара туттунган. Тускай мергежилди шиңгээдип алыр, ниити билигни болгаш культураны бедидер, эки ажылдап, дыштанырынга эргежок чугула байдалдарны тургузар талазы-биле бистиң херээжен чөнувуска олар практиктиг улуг дузаны чедирип турар. Сөөлгү үеде оларның аразында массалыг социалистиг чарыш калбарган. Ол чорук херээженнер ортузунга организакчы болгаш кижизидикчи ажылды улам экижидеринге улуг идигни берип турар. Аңаа Улуг-Хем, Эрзин болгаш Өвүр районнарның херээженнер чөвүлелдери эки түңнелдерни чедип ап турар.

Чер-черде херээженнер чөвүлелиниң хөй нуруузунуң ажылы утка-шынарлыг, солун апарган. Чижээ, Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан кодээ Совединде херээженнер чөвүлели (даргазы Лима Дамба-Даржаа) бодунуң ажылын ында партия, совет органнар-биле сырый харылзаалыг кылдыр тургускан. Хайыракан суурну 12 агитбажыңнарга хувааган, организакчы болгаш массалыг ажылды оларны дамчыштыр чорудуп турар. Агитбажыңнарны дыка эки шимеп дерээн, тускай булуңнарны организастаан, массалыг ажылды план ёзугаар чорудуп, хана солунварны үндүрүп, лекция, беседаларны доктаамал кылып, оларда хеп быжып даараарының, арыг-шеверниң база чем кылырының бөлгүмнерин организастаан. Ол ышкаш Кызылдың дааранылга комбинадында чөвүлел коллективте үш чүс ажыг херээжен ишчилерниң күжүн бүдүрүлге планын күүседиринче мобилизастап, оларның хөй-ниитичи идепкейин күштелдирген. Ынчангаш ол коллектив республиканың бир мурнакчы бүдүрүлгезиниң санынга кирип турар. Үстүнде көргүскенивис дег, өске-даа хөй-хөй чижектерни көргүзүп болур.

Ооң-биле чергелештир Бии-Хем, Каа-Хем районнарда болгаш Кызыл хоорайда херээженнер ортузунда ажыл кошкак организастаттынган. Оларда кижизидилге ажылы база лекция, беседа, тематиктиг кежээлер ховар болуп, бөлгүмнер четпес ажылдап турар. Херээженнер ортузунга ажылдың багай болуп турарының ужурундан оларның аразында чамдык ийи-чаңгыс чурум үрээр, арагалаар, ажы-төлүнүң өөредилге, кижизидилгезинче сагыш салбас кижилер база бар.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш партия организациялары, чер-чер Советтериниң күүскомнары, херээженнер чөвүлелдери ажылхерекке, уруглар кижизидилгезинге херээженнерниң ролюн болгаш харыысалгазын бедидеринче угланган практиктиг хемчеглерни алыры чугула. Оларның ортузунга эрге хүлээлге, хоойлу-дүрүм дугайында тайылбыр болгаш кижизидилге ажылын күштелдирери хөй-ниити организацияларындан негеттинип турар. Ол ышкаш партия, совет, комсомол болгаш пионер организациялары, төрелдер комитеттери школаларның өөредилге-кижизидилге ажылын экижидериниң, сагылга-чурумну быжыглаарының дугайында доктаамал сагыш салыр ужурлуг.

Бөгүн, март 8-тиң байырлалын демдеглеп тура, совет херээженнер делегейниң демократтыг херээженнериниң шимчээшкининге идепкейлиг киржип турарын айытпышаан, тайбың дээш, улустар аразынга найыралды быжыглаары дээш демиселдиң херээнге улуг үлүүн киирип турарын демдеглээр херек. Олар тайбыңның болгаш ботботтарын билчириниң ёзузу-биле бүгү диптерниң херээженнери-биле харылзааны калбартып, эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглап турар.

Чыл келген тудум-на бүгү диптерниң хамыктың мурнунда социализм чурттарының янзы-бүрү херээженнер организациялары-биле Совет херээженнер комитединиң кады ажылдажылгазы быжыгып турар. Маңаа чижек кылдыр ол комитет делегейниң 120 хире чурттарында херээженнерниң 216 национал организациялары-биле найыралдыг харылзааны тудуп турар дээрзин чугаалаарга-ла четчир. Интернационалчы хүлээлгезинге шынчы совет херээженнер агрессияга удур, национал хамаарышпас чорук, демократия болгаш социал депшилге дээш демисежип турар чурттарның херээженнеринге политиктиг, моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзүп келген.

Совет херээженнер Вьетнамның, Лаостуң болгаш Камбоджаның херээженнериниң америк агрессорларга удур маадырлыг демиселин изии-биле деткип, Африкада колониализмге удур демисежип турар херээжен өңнүктеринге база капиталистиг чурттарда калчаалыг реаксының ёзу-чурумунга истеп сүрдүрген херээженнерге интернационалчы эп-сеткил каттыжыышкынын илергейлеп турар. Дең эрге дээш, бичии чаштарның, аныяк салгалдың аас-кежии дээш, улустарның тайбың болгаш айыыл чок чоруу дээш демисежип турар бүгү-ле өңнүктеривиске дайынчы эп-сеткил каттыштырылгазының болгаш оларга деткиишкинниң сөстерин бөгүн база катап бараалгадыр ужурлуг бис.

Тайбыңның херээн шудургу, карак-кызыл күш-ажыл-биле быжыглаар апаар. Ынчангаш бүгү чурттаазы ышкаш, Ленин орденниг совет Тываның ажыл-ишчи херээженнери Төрээн чурттуң экономиктиг күчүзүн быжыглаарынга төлептиг үлүүн киирбишаан, улустарның тайбыңын болгаш айыыл чок чоруун хандырарынче угланган СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың даштыкы политиказын бир үнбиле бүрүн долу деткип, чүүлдүгзүнүп турар. Олар бүгү улус-биле кады ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылының алдарлыг юбилейин СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, тоску беш чылдың планныг сорулгаларын күүседиринге чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткуур дээрзинге чигзиниг турбас.

ЧОРГААРАЛ-БИЛЕ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үшкү чыыжының эрткен чылын болган бирги сессиязын сактып ор мен. Мандат комиссиязының илеткелинде мындыг саннар бар: соңгуткан 120 депутаттың 85-жи тыва, 35-жи орус болгаш өске нацияларның кижилери. Чоргааралдың болгаш чоннуң айбычызы деп бедик атка төлептиг болурунга харыысалганың дугайында бодалдар мени хайныктырып турду.

Бодап-даа көрүңерден. Мээң ада-нем кымнар чорааныл? Эрги шагда төрүттүнген, эрге-шөлээ чок чораан, чүгле Тывага улусчу революцияның ачызында олар чырыкты көрген. Совет Тывага кайгамчык өскерлиишкиннер, чаартылгалар болган. А мен бичиимден бээр төрээн колхозумга ажылдап келдим. Ам келгеш, республиканың ажыл-херээн шиитпирлежиринге киржир аргалыг болдум. Чонунга бар-ла шаа-биле бараан болурун кижи күзеп, ажылдап чоруур боор-дур.

Дээди Советтиң бо чыыжында депутаттарның 41,7 хуузу херээженнер. Херээжен кижиниң күрүнени эргелеп-баштаарынга шуут, калбаа-биле киржип турарының база бир херечизи ол. Дааранықчы Евдокия Ерчукова, парлакчы Антонина Жингилёва, бажың херекселдери кылыр цехтиң ажылчыны Надежда Сарачакова, артист Кара-кыс Мунзук, хойжу Татьяна Донгак, саанчы Светлана Эртине дээш хөй-хөй эштерни адап болур. Ленинчи национал политиканың бистиң амыдыралывыста боттанып турарын ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга белеткелдер дугайында СЭКП ТК-ның Доктаалында айыткан. Ында айыткан сорулгаларны чедип алырынга бистер, депутаттар, биче эвес салыышкынывысты киирер апаар бис.

Кара-кыс КЕНЕЙ,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

НАЙЫСЫЛАЛДЫҢ ТУДУГЛАРЫНГА

Аныяк назыным чылдарында Кызылдың баштайгы улуг тудугларын магадап көөр, аңаа ажылдаксаар турган мен. Сагыш-сеткилди амыратпастаан изиг күзелдиимден тудугжулап кирипкен мен.

Ханалар дескилээр халбыыш болгаш өске-даа херекселдер-биле өңнүктешкенимден бээр элээн-не чылдар эрти ийин. Дуржулгалыг мастерлерниң сүмезин ап, бажын иштинин шеверлелин эки шынарлыг кылырын чедип алган мен. Шеверлел ажылын мергежилдии-биле күүседири менээ дораан-на келбээн. Күш-ажылдың берге шылгалдаларын кызымак чүткүл турда ажып эртерин эскердим.

Орус, тыва, хакас, татар болгаш өске-даа нацияларның оглу, кызы-биле демнежип туткан бүдүн-бүдүн кварталдарда 4-5 каът бажыңнарны көөрге, хоорайывысты аян-хевир киирипкен, чараш-даадыр. Кызылдың 26, 12 болгаш өске-даа кварталдарында краннар-биле деңнежип, бедип үнген бажыңнарның шуптузун найыралдың тудуглары деп өөрүшкү болгаш чоргааралбиле адаар бис.

Хоочун тудугжу. Ленин орденинин эдилекчизи Августа Ивановна Ельшованың бригадазында каш янзы националдың кыстары-биле кады ажылдап турар бис. Сөөлгү бир чыл ажыг үенин иштинде чаа 12-ги кварталда 120-120 квартиралыг бажыңнарны, № 15 школаны ажыглалга киирдивис. Ам ол-ла кварталда 280 олуттуг уруглар садигинде өрээлдерни шеверлеп эгелеливис. Төөгүлүг март сестиң хүнүнге белек кылдыр мында № 6 чуртталга бажыңын дужааган бис. Демниг, найыралдыг иживистиң ачызында бистиң аалывыс — Кызыл хоорай улам чараш апаар.

Билчирмаа ШӨМБҮЛ,
тудугжу.

Найыралга салыышкыным

Азияның болгаш Африканың, өске-даа диптерниң күш-ажылчы херээженнери-биле совет херээженнерниң харылзаазы калбак. Ону янзы-бүрү чижектерден көрүп болур. Ылаңгыя ол диптерде ие херээженнерниң кадыкшылын камгалаарының херээнге Совет чазак, совет медицина ажылдакчылары улуг салыышкынны киирген. Ол найыралчы харылзаага бодумнуң үлүүмнү кииргенимге база чоргаарланып чоруур мен.

1969 чыл. ССРЭ-ниң Кадык камгалал министерствозу 32 совет медицина ажылдакчылары бистерни Конго Республикаже чоруткан. Сорулгавыс ында күш-ажылчы херээженнерге акы-дуңманың медицина дузаламчызын көргүзери. Совет чазактың туттургаш, совет дериг-херекселдер-биле дерээш Конго чазакка дамчытканы 5 каът божудулга бажыңынга ажылдап турдувус. Эмнелгеге кээп эң-не баштай божаан конго херээженге белекти тудускан бис. Ооң бистерге өөрүп четтиргенин илергейлээни сагыштан уттундурбас. Черле ынчаш каяа-даа чорааш чаш уругнуң чаптанчыг чараш караан көөрү дег улуг шаңнал кайда боор.

Конго өңнүктеривис-биле найыралдыг ажылдап, конго херээженнер ортузунга эмнелге-профилактиктиг улуг ажылды кылып турдувус. Ол божудулга бажыңы 100 оруннуг. Ие чаштың кадыкшылын камгалаарынга үлүүвүстү киириштиргени дээш бистерни — кол эмчи В. В. Коротковту, очулдурукчу М. Г. Соколовскаяны болгаш мени Конгонуң дээди шериг ордени-биле шаңнаан.

Бо дээрге Октябрьның Улуг революциязының ачызында совет херээженнерге тыпсып берген улуг эргелерни ажыглап, бодувустуң эртем-билиивисти, мергежиливисти каяа-даа найыралдың херээнге бараалгадып чоруурувустуң херечизи.

Эрткен чылдың күзүнүнде Төрээн чуртувусче чаныш келдивис. Мурнунда ажылдап турган черим — Кызылдың божулга бажыңының гинекология салбырын эргелекчилеп турар мен. Г. И. Федорович, А. С. Дербоедова, Е. П. Шашкова, Н. Д. Кызыл-оол, Н. И. Пахомова, Т. М. Зверева олар ышкаш хоочун эмчилер-биле кады бөгүнгү байырлалды бир демниг иш-биле уткуп тур бис. Бистиң сорулгавыс Тываның херээжен ишчилериниң кадыкшылын камгалаарынга күжүвүстү, билиивисти бараалгадыры. А. НАБАТОВА.
херээженнер эмчизи.

АВА ДУГАЙЫНДА СӨС

— Эргим өңнүк, сөглеп
көрем,
Эң-не чаагай ыдык сөс чүл?
Маңаа кым-даа будалбайн
Маргыш чокка мону
сөглээр:
«Авай» деп сөс ол-ла
болгай,
Адап көрдаан, кандыг-дыр
че?»

Авазының аазын эмген
Азырганчыг үренге-даа,
Амыдырал чурттап эрткен
Акшый берген кырганга-даа
«Авай» деп сөс ааска эптеш,
Артында-ла чассыш кыңныр.
Ачы-буян тарыкчызы
Ава кижи турбаан болза,
Айның адаа шак бо черге
Амыдырал кайын турар.

Ынчангаштың ава кижи
Ынакшылдың үнер дөзү.
Чамбы дипте бар-ла бүгү
Чараш каасты бодараткан
Шырай-арны херелденген,
Шыдал-күжү мөңгежирээн,
Аас-кежик чаяакчызы
Авалар дег чүве кайдал?
Төлү кижээ авазы дег
Төлептиглер ховар деп бил,
Ава бүрү ажыл-ишчи,
Ава бүрү чечен-мерген
Ава бүрү эзлдек чазык,
Ава бүрү эргим чараш.
Ынчалза-даа кулаац каям,
Ылап мону сөглеп каайн,
Ава шупту эки — ол шын,
А мээң авам кымдан артык.
Кырым сынар, авамны мен
Кымга-даа бол солувас мен.

Екатерина ТАНОВА.

САННАР, ФАКТЫЛАР

● Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларында ажылдап турар улустуң 47,7 хуузу херээженнер, көдээ ажыл-агыйда—37,8, үлетпүрде—42,8, чырыдыышкында—71, кадык камгалалында—83,3, садыг болгаш ниитиниң чемненилге черлеринде—78,8 хуузу херээжен ишчилер ажылдап турар.

● Республиканың колхозтарында болгаш совхозтарында 1039 саанчы бар, оларның он ийизи улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң тоску беш чыл планының бирги чылында бир инекке онааштыр үш муң литрден хөй сүттү саап алган. Дыка хөй херээженнер хөй ажылының мастерлери, оларның 108-зи эрткен чылын чүс баш төрүүр хойга онааштыр чүстен хөй хураганны доруктурган.

● Шылгарангай күш-ажылы дээш сески беш чыл планының түңнели-биле республикада ийи чүс үш херээжен ажыл-ишчилер чазактың орденнери, медальдары-биле шаңнаткан.

Чээрби үш ие «Маадыр ие» атты, чеди кижиге Тыва АССР-ниң хүндүлүг аттарын тывыскан. Хөй уругну божаан 1125 ие «Иениң алдары» орденниң болгаш «Иениң медалы» медальдың эдилекчизи болган.

● ССРЭ-ниң, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Советтериниң депутадынга бежен беш, чер-чер Советтериниң депутадынга 1345 херээженнер соңгуткан, олар чоннуң айбычызы, хөй-ниити хүлээлгезин чедиишкинниг күүседип турар.

● Тыва АССР-ниң үлетпүр бүдүрүлгелеринде, колхозтарда, совхозтарда болгаш албан организация черлеринде 256 херээженнер чөвүлелдери болгаш болүктери ажылдап турар.

● Садыг ажылының шугумунда 3000 ажыг херээжен ишчилер хаара туттунган, оларның сезен үжү чазактың орден, медальдарының эдилекчилери, а үжен ийи кижи «Совет садыгның тергинни» деп хөрек демдектиг, дорт садыгжыга Тыва АССР-ниң алдарлыг садыгжызы деп хүндүлүг атты тывыскан.

● Тываның тудугларында—849, амыдырал хандырылгазында—962 херээжен ажылишчилер хаара туттунган.

● Республикада 1570 ортумак эртемниг, 307 дээди эртемниг херээжен эмчилер ажылдап турар.

ШИЛИП АЛГАН МЕРГЕЖИЛИМ

Хову ажылынга механизаторнун ролю улуг. Ол чугула мергежил чүгле эр улуска эвес, херээженнерге, ылаңгыя кыстарга база хамааржыр. Семиртилге совхозу «Совет Тываның» төвүнге трактористер курузун үш чыл бурунгаар доосказ, шилип алган ол мергежилимге улам хандыгып, күчүлүг тракторну башкарып кирипкен мен.

Чер аңдарар, сиген кестирер, сигенни болгаш саваңны пресстеп тырыыр, сөөртүлге дээш кандыг-даа ажыл таваржыр. Кол-ла чүве — техниканы камныг болгаш бүдүрүкчүлүг эдилээри.

Биче-даа бол, ниити херекке киирген мээн күш-ажылчы үлүүмнү дирекция чери, партия болгаш профэвилел организациялары үнелеп көргеш, чуруумну совхозтун хүндүлел самбыразында киирген, мени «Найырал» поездизи-биле халас путёвкалыг экскурсияладып чорутканы ажыл-ишче улам-на сорук киирген. Аныяк механизаторлар ортузунга эрткен чылын калбарган «Эки мергежил дээш» чарышка киришкеш, ВЛКСМ Тыва обкомунуң, облпрофчөвүлелиниң дипломун база алдым.

Кижини ажыл-иш каастаарын, макталга чедирерин ханызы-биле медереп билбишаан, ССРЭ-ниң тургустунганының алдарлыг бежен чыл оюнга уткуштур улам бедик көргүзүглүг болурунга механизатор кыстарны март сезин таварыштыр кыйгырдым.

Валентина ӨШКҮЛҮГ,
механизатор.

„ЧЕЧЕК“ РЕПОРТАЖ

Кызылчыларның хууда чагыгларын даарап турар «Чечек» ательези найысылалдың мырыңай төвүнде турар. Адрези: Октябрьская кудумчузу, 10. Үш каът бажың. Ам номчукчулар мындыг айтырыгны сонуургаары чугаажок. Чагыгларны кайда хүлээп ап, канчаар даарап кылып турарыл? Аңаа харыы бээрин оралдажыйн. Бир дугаар каътта эр, херээжен улустуң чагыгларын хүлээп алыр, хеп хемчээр, даарап кылган белен хептерни бээр черлер, платье, костюм болгаш тоннар быжар цехтер бар.

Маңаа хүннүң-не он-он кижилер келир. А байырлалдар бүдүүзүнде «Чечектиң» аалчылары аңаа хүннердээзинден арбын болур. Оларның чагыглары шупту аңгы-аңгы. Кижи бүрүзү сеткилинге таарышкан, аянныг, чараш даараан хептиг болурун күзээр. Ынчангаш чагыкчыларның назы-харынга, арын-шырайынга, дурт-сынынга тааржыр пөстү, фасонну шилип алырынга дузалаары, сүмелээри, оларның негелде-хереглелин кичээнгейлиг дыңнаары улуг быжыкчы мастерлерден хамааржыр.

Делегей херээженнериниң Хүнү—март 8-тиң байырлалының бүдүүзүнде ательеге барып, ооң уран шевер мастерлериниң ажыл-херээ-биле танышкан бис. Кижи-даа эмгежок. Кирип келирге, оң талада быжыкчы мастерниң столунуң чанында херээженнер шууштур турупкан. Херээжен улустуң платьелерин, костюмнерин быжар мастер Елизавета Ковит оларны эзлчег ёзугаар хүлээп ап тур. Ол бир аныяк кыстын чагыын алгаш, ооң платье-костюмну канчаар даарадыр дугайында тайылбырын кичээнгейлиг дыңнааш, хептиң хевирин тускай майыкка чуруй каапты. Уругнуң дурт-сынын хемчээгеш, чагыгны шуут хүлээп алыр черже чорудупту. А солагай талада эр улустуң хевин хүлээп алыр чер бар. Быжыкчы мастер Нина Худорожкова эр кижилерниң чагыгларын ап турар болду.

Ательениң хоочун быжыкчы мастерлери Нина Михайловна Худорожкова, Неля Гавриловна Минцева, Елизавета Рудольфовна Ковит олар келген аалчыларны эзлдек хүлээп ап, кымга кандыг өңнүг пөс тааржырын, ону кандыг хевирлиг кылдыр даараарын улуг күзел-биле сүмелеп, тайылбырлап берип турар.

— Хүлээп алдынган чагыглар быжар цехтерге баргаш, даарап кылыр бригадаларже шилчиир болгаш аңаа бүдүрүп кылган белен продукция база катап бир дугаар каътка келир — деп, ательеде партия организациязының секретары Р. Белобородова тайылбырлады.

Ийи дугаар каът. Херээженнериниң чазын, күзүн болгаш кыжын кедер тоннарын база платье, костюмнерин даараар, галантерея барааннарын бүдүрүп үндүрер цехтер. Делгем залда одуруглай тургускан машиналарда уран шевер кыстар ажылдаар черин шагда-ла эзлепкен. Кижи бүрүзүнүң кичээнгейи кылган ижинде деп чүве илдец. Ында ийи бригада ажылдап турар.

Үшкү каът. Эр улустуң тоннарын, костюмнерин, чолдак хөректээштерин болгаш чүвүрлерин даараар цехтер. Ательеде комсомол организациязының секретары Тамара Титова мурнуку одуругда чоруп турар эр улустуң чүвүрлерин даарап кылыр бригаданың ажылы-биле таныжып көөрүн саналдады. Ажылдың кидин түлүк үезинде бардывыс. (ЧУРУКТА). Бригадада сес кижи бар. Бригадири Елена Михайловна Спосенкова. Бригадир быжып каан чүвүрлерни быжыкчы мастерлерден хүлээп алгаш ажылды даараныкчыларга тус-туста хуваап каан. Кижи бүрүзү тускай кылыр ажылдыг. Роза Орехова чүвүрнүң тиглерин тудуштур илгеш, чанында машинада олурган эжинге дамчыдып берди. Машина дагжаан соонда каш-ла минута эрткенде хачы-биле кескен черлер удазынналы бербези-биле шевергин кылдыр сырып үндүрүптү. Ооң соонда ол кылыг дараазында машинаже дамчый берди. Удаваанда бүгү тиглер даараттынган. Ам ол хеп базар мастерниң холунда барган. Демги хеп каш-каш кижиниң холун дамчып чорааш, өөктер илер кыс Людмила Петрованың машиназында келген. Бичежек машинаны бут-биле тепкен соонда шадаа четпээнде өөктер илдинген. Эң сөөлгү ажылды хоочун ажылчын Евдокия Серафимовна Зинченко кылыр. Бүрүн даарап каан белен продукцияны илиир-биле хынамчалыг баскаш белен хеп турар черге барып азып каар. Бо бригада хүнде 16 чүвүрнү бүдүрүп үндүрер хүлээлгезин ажыр күүседип турар. А бригадир Е. Спасенкова ай санында ажыл нормазын 145 хуу, даараныкчылар В. Дубовская, М. Чупрасова, В. Охотникова олар 120—130 хуу күүседип турар.

Валентина Александровна Пьянкова — эр улустуң тоннарын, костюмнерин, пиджактарын даараар бригаданың бригадири. Ол талантылыг организакчы, кады ажылдап турар өөрүнүң идегелдиг дузалакчызы, сүмелекчизи. Ооң бригадазы база мурнуку одуругда. Бо бригадалар кайызыдаа коммунистиг күш-ажылдың бригадалары деп атты төлептии-биле эдилеп турар.

Цехтер тускай универсалдыг машиналар-биле хандыртынган. Өөктер болгаш дижилер илер, кескен черлерниң удазыннарын таратпас кылдыр аргын кылыр болгаш база хепти муңгаштай даараар тускай машиналарны ажыглалга киирген күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен, чонга хандырылганың ачы-дузазын чедирерин көвүдеткен болгаш ажылдың шынарын экижиткен.

Ательеде 190 ажыг херээженнер ажылдап турар. Коллектив март 8-тиң байырлалын күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткаан. Февральда чонга 24,6 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирген. Бараанныг продукцияны 45 муң рубльге сайгарган. Маңаа ательениң кол күжү—уран шевер херээженнерниң киирген үлүү улуг.

Г. МОНГУШ.

Бай-Тайганың ишчи херээженнериниң дугайында

Чүге-даа торулбас

Бистиң районнуң херээженнери СЭКП-ниң XXIV съездизиниң программазынга хей-аът кирип, районнуң ажыл-агыйынын, планныг онаалгаларын күүседиринге эвээш эвес үлүг-хуузун киприп турарлар.

Районда 3370 ажыг күш-ажыл кылып шыдаар херээженнериниң 2800 ажыы ажыл-агыйларның янзы-бүрү адырларында хаара туттунган, 1471 херээженнер көдээ ажыл-агыйда, бүдүрүлгеде —113, кадык камгалалының шугумунда 77, улус өөредилгезиниң шугумунда 138 кижи ажылдап турар.

Районнуң харылзаа конторазынга 30 ажыг чылдарда ажылдап келген, Ленин орденниң эдилекчизи, почтачы Салчак Дүү-Дарый, Кызыл-Даг салбырында хойжу Маадыр ие болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Кандан Үрүле дээш оон-даа өске мурнакчыларны хөйү-биле адап болур.

Районда бо хүннерде малдың оолдаашкыны кидин чоруп турар. 8140 хой төрээн, 8232 хураганны менди камгалап алган. Эштер Хомушку Эленмей, Салчак Сержи («Мурнакчы» колхозта) оларның коданңарында 30—40 хойлар ийистээн.

Районда коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкин калбарган. 340 ажыг херээженнер ол шимчээшкинге киржип турар, 54 кижи коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп атты чедип алган. Кызыл-Дагның Кудук, Тейлер деп черлерде хойжу бригадаларның, Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының коллективтери ол атты чедип алганнар.

Районда 10 херээженнер чөвүлели агитквартираларны дамчыштыр чон ортузунга политиктиг болгаш организасмассалыг ажылдарны чорудуп турар. Херээженнер чөвүлелдери боттарының ажылынга чаа-чаа чогаадыкчы чүүлдерни бодап тып, оларны амыдыралга боттандырып турар. «Кара-Хөл», «Мурнакчы» колхозтарда, Найырал, Бай-Тал салбырларда херээженнер чөвүлелдери ында партия организацияларының, көдээ Советтерниң хүн бүрүде деткимчези-биле ажылды элээн эки кылдыр тургускан.

Ол черлерде херээженнерниң колхоз, совхоз бүдүрүлгезинге киржилгези бедик. Сезоннуг үелерде бригада, звеноларны организастаап, мал чемин белеткээр, хой кыргылдазынга, малдың чаш төлүн камгалап алыр ажылга, школа-интернаттарның, чурт-талга бажыңнарының септелгезинге, херим кажаа тударынга, суурлар чаагайжыдарынга идепкейлиг киржип турар. 1971 ажыл-агый чылында «Найыралда» 20 кижи составтыг ногаа звенозу 7,5 гектар черден 39 тонна ногааны өстүрген, Бай-Талда 60 херээженнерден тургустунган бригада 50 муң тууйбуну бүдүрген, 20 тонна мал чемин белеткээн, 28 херээженнер дүжүт ажаап алырынга дузалажып, шаңга ажылдап турган. «Кара-Хөлде» тудугнуң тускай бригадазы албан, организация черлеринге оттулар ыяшты белеткеп, малчыннарның чуртталга бажыңнарының септелгезин, чугайлаашкынын кылып берип турар.

Бай-Талда, Кызыл-Дагда болгаш «Мурнакчы» колхозта малчын херээженнерниң айда бир катап тускай чыглыр хүнүн доктааткан, олар ол хүнде чыглып келгеш, XXIV съездиниң материалдарын өөренип, солун беседаларны дыңнап турарлар.

Районда 99 агитквартира доктаамал ажылдап турар. Олар чон ортузунга пропаганда ажылын чорударынга эптиг төптер болуп турарлар.

Агитквартираларның тускай чараш аттарын чогаадып, ол атка дүүшкен кыйгырыгларның адаа-биле XXIV съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле тускай социалистиг чарышты организастаан. Агитквартираның булуңнарында чурттакчыларының даңзызын, ада-иелериниң уругларының кичээлдерге олуржур тускай графигин, мурнакчыларның аттарын чараштыр бижээш аскан.

Агитквартира кежигүннериниң уран талантылыгларын чонга бараалгадып, воскресенье, субботаларда клубтарга дыштанылга кежээлерин организастап турар. Бо чылын Бай-Талдың агитквартиралары школа назыны четпестерниң концертиниң конкурузун чорударын планнап алганнар. Хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр, социалистиг өг-бүлени хүндүлевестерни тургузуп турар. Чурттакчы чон агитквартираларга чыглып алгаш, культура амыдыралын бедидери-биле өөренип, политиктиг билиин бедидип, боттарының эш-өөрүнге байыр-чыскаалдар таварыштыр байыр чедиржип, кылган аъш-чемниң, уран холдарның делгелгелерин организастап турар.

Чижээлээрге, «Тээли» совхозтуң Кызыл-Дагда 7 уругнуң иези Лопсан Хүргүл «Хүнчүгеш» аттыг агитквартираны ам 4 чыл иштинде даргалап келген, ооң пропагандизи Бечелдей Болат. Бо агитквартираның булуңунуң хевири адынга база таарышкан — Хүн херели хевирлиг дээрин, ында бүгү херээженнер XXIV съездиниң материалын өөренип турар. «Совет херээженниң моральдыг мөзүшынары» деп темага кежээни эрттирген. Боттарының концерттерин көргүзүп турар, агитквартираның төөгүзүн чыгган альбомнуг. Бажың бүрүзү 3-тен өрү тараан ыяштарлыг, шуптузу огородтарлыг, ногааларны өстүрүп турар.

1972 ажыл-агый чылында бистиң районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда улуг сорулга салдынган. Район күрүнеге 1712 тонна эътти, 360 тонна сүттү, 188 тонна дүктү садар.

Бо сорулганы чедип алырынга районнуң херээженнери төлептиг үлүүн киирерлер.

О. ОРУС-ООЛ,
СЭКП райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИИШКИН

Эрткен ажыл-агый чылында бистиң ажыл-ишчи херээженнеривис боттарының салган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткеннер. Тоску беш чылдың баштайгы чылында мурнакчыларның саны өскен. Аныяк суггатчы Хорлуу Саая эрткен чылын бодунга быжыглаан участогунуң га бүрүзүнден 12 центнер дүжүттү өстүрген. Малчыннар, комсомолчу Александра Улар-оол 100 хойдан 94 хураганны, 2,5 кг дүктү, Сержи Салчак 100 хойдан 97 хураганны, 2,3 кг дүктү алгаш, эң дээре хойжуларга санаттырганнар.

Штукатуржу звено 20 бажыңны септеп, уруглар албан черлеринге одаар 900 кубометр ыяшты белеткээннер, орта Сарыг-Донгак Өлчеймаа, Сарыг-Донгак Долгар, Чигден Донгак хүн нормазын 120-130 хуу күүседип келгеннер. Ол-ла звено суур чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киришкен —1103 дөс ыяшты, 187 чечектерни тараан. Ынчангаш чоокта чаа районнуң мурнакчы херээженнериниң хуралындан СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң херээженнер чөвүлелдериниң аразынга шилчиир Кызыл тугун Шуйнуң херээженнер чөвүлелинге тывысканы таварылга эвес.

Бистиң ажыл-ишчи херээженнеривис ССРЭ-ниң 50 чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын ханы таныжып, орта улам хей-аът кирип, боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын чедиишкинниг күүседир дээш социалистиг чарыжын улам калбартып турарлар. Ону мындыг фактылар бадыткап турар.

35 кижи составтыг тудугжу бригада доктаамал ажылдап турар. Ук бригада уруглар болгаш культура албан черлеринге келир кыжын одаар ыяшты февраль онда долу күүсеткен. Тудугжу херээженнер эштер Күжүгет Дыртык, Саая Черлик, Күжүгет Хаптай, Хертек Долгар кызымаккай ажылдап турарлар.

Малчыннардан Сержи Салчак бодунга быжыглаан 100 хой бүрүзүнден 113 хураганны, Эленмей Хомушку —100 хойдан 105 хураганны, Оржумаа Салчак — 103 хураганны, комсомолчу кадарчы Вера Кара-Сал —101 хураганны, Аракчаа Хертек —102 хураганны доруктуруп ап, боттарының улуг байырлалы Март 8-ке улуг белектиг ужуражып турарлар.

Херээженнер күш-ажылчы чедиишкиннерден аңгыда кижизидилге ажылынче кол кичээнгей салып, чоннуң культурлуг дыштанылгазын организастаарынга, темалыг кежээлерни эрттиреринге идепкейлиг киржип турарлар.

Февраль 18-те болган «Кымнар силер, адалар?» деп кежээни чонга сонуурганчыг кылдыр организастааны кончуг солун болган. Кежээниң эгезинде 10-гу класс-чыларның концерти болган. Концерт утка-шынар талазы-биле Совет Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга тураскааттынган. Концерт сөөлүнде адаларга тураскааткан илеткелди Шуй ортумак школаның башкызы Доржу Адыг-оол кылган.

Мындыг янзылыг солун кежээлерни, план ёзугаар организастап, ажылчы чоннуң өөредилгезин бедик деңнелге чорудар дээш херээжен чоннуң кандыг хемчеглерни планнап турарын «Мурнакчы» колхозта херээженнер чөвүлелиниң даргазы Д. Балык чыылганнарга таныштырган.

М. ДОНГАК,
«Мурнакчы» колхозта партком секретары.

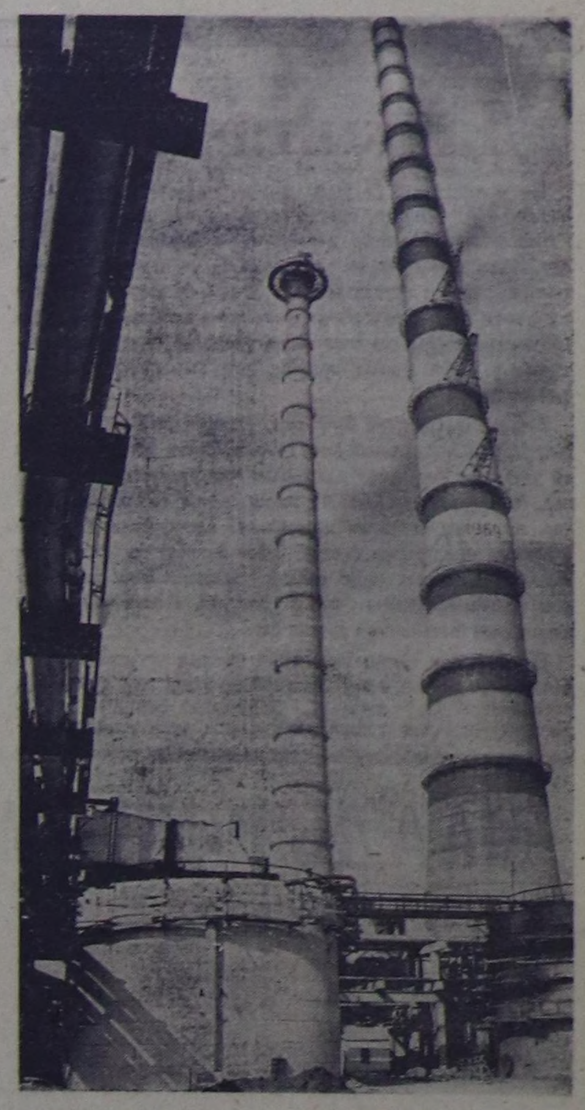

БЕЛОРУС ССР. ЭРТКЕН ЧЫЛДЫҢ ТӨНЧҮЗҮНДЕ БЕЛОРУС ЭНЕРГЕТИКТЕР УЛУГ ТИИЛЕЛГЕНИ ЧЕДИП АЛГАН — ДӨРТКҮ ЭНЕРГОБЛОКТУ АЖЫГЛАЛГА КИИРГЕНИ-БИЛЕ 1200 МУҢ КИЛОВАТТ НИИТИ КҮЧҮЛҮГ ЛУКОМЛЬ ГРЭС-ТИҢ БИРГИ ЭЭЛЧЭЭНИҢ ТУДУУ ДООЗУЛГАН. АМ СТАНЦИЯНЫҢ ИЙИГИ ЭЭЛЧЭЭНИҢ ТУДУУ ҮРГҮЛЧҮЛЕП ТУРАР.

ЧУРУКТА: ЛУКОМЛЬ ГРЭС-ТИҢ ХЕВИРИ.

А. ЦЕРЛЮКОВИЧИНИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧОННУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Бистиң районнуң амыдырал хандырылга комбинады тоску беш чылдың баштайгы чылында чедиишкинниг ажылдаан. Чонга ачы-дуза чедирер планын 109 хуу, продукция бүдүрер планын 107 хуу күүсеткен. Комбинат «Мурнакчы», «Кара-Хөл» колхозтарда, «Тээли» совхозтуң Кызыл-Дагда бодунуң салбырларын ажыдып алган ажылдадып турар. А бо чылдың январь айның планын 100 хуу күүсеттивис. Бүгү делегейниң херээженнериниң хүнү — март 8-ке бистиң күш-ажылчы белээвис ол болган.

Коллектив соцчарыштың негелделерин ажылдап кылгаш, «Тээли» совхозтуң төвүнге, хөй чурттакчылыг Бай-Тал суурга чагыглар хүлээп алыр пунктуну март айдан эгелеп организастаарын планнаан. Ол ышкаш ачы-дуза чедирериниң бир хевири — бажың иштиниң эт-херексел-деринге чагыглар хүлээп алыр пункт комбинатта ажылдап эгелей берген.

Бар курлавырларны ажыглап тургаш, бо чылдың планныг онаалгаларын хуусаа бетинде күүседир дээш хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киришпишаан, күжениишкинниг ажылдап турар бис.

Д. ХЕРТЕК,
районнуң амыдырал хандырылга комбинадының директору.

БИСТИҢ ЧУРТТУҢ ХЕРЭЭЖЕННЕРИ

Саннар болгаш фактылар

1971 чылдың январь 1-де ССРЭ-де херээженнерниң саны 131,4 миллион кижи ийикпе азы чурттуң чонунуң ниити санының 53,9 хуузу бооп турар.

Херээженнерни күрүнени эргелеп башкарарының херээнге калбаа-биле киириштирер дугайында ленинчи принципти бистиң чуртувуста хажык чокка боттандырып турар. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сески чыыжынга 463 херээженнер (эвилелдиң Совединде 232 база националдар Совединде 231) соңгуткан, ол болза ниити депутаттарның санының 31 хуузу бооп турар. Эвилелдешкен республикаларның Дээди Совединиң составының барык-ла 35 хуузу, автономнуг республикаларның 38 хуузу херээженнер. Чер-чер Советтеринге чон 992 муң ажыг херээжен депутаттарны соңгаан ийикпе олар ниити депутаттарның 46 хуузу бооп турар. Ол болза херээжен ажылчыннар, колхозчулар, эртемденнер, партия, совет, профэвилел ажылдакчылары, эмчилер болгаш башкылар-дыр.

Улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга херээженнер эр улус-биле бир дөмей ажылдап турар. 1970 чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ниити санының 51 хуузу база-ла херээженнер болган. Күш-ажыл кылып шыдаар колхозчуларның ортузунда ажылдап турар херээженнер 53 хуу чедип турар.

Совет эрге-чагырга херээженнер улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга идепкейлиг киржиринге таарымчалыг байдалды тургускан. 1970 чылда бүгү херээженнерниң ниити санының 39 хуузу үлетпүрге болгаш тудугга, 25 хуузу кадык камгалалының, чырыдыышкынның, культураның болгаш эртемниң системазынга ажылдап турган.

Революция мурнундагы Россияга дээди болгаш ортумак тускай эртемниг херээженнер хөй эвес турган. 1970—71 чылда ССРЭ-де дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлеринде өөренип турар сургуулдарның ниити санының: дээди өөредилге черлеринде студентилерниң 49 хуузу, ортумак өөредилге черинде сургуулдарның 54 хуузу херээженнер.

1970 чылда улус ажыл-агыйында дээди болгаш тускай ортумак эртемниг 9,9 миллион херээженнер ажылдап турар ийикпе азы олар тускай эртемниглерниң ниити санының 59 хуузу бооп турар.

1970—71 чылдарда ниити эртемниң хүндүскү школаларында башкы херээженнерниң саны 1669 муң чедип турар ийикпе башкыларның ниити санының 71 хуузу бооп турар. 1971 чылда янзы-бүрү мергежилдиг херээжен эмчилерниң саны 503 муң четкен ийикпе ниити санның 72 хуузу бооп турар. Эвилелдешкен республикаларда эмчилерниң хөй кезии херээженнер. Казах ССР-де эмчи херээженнер 1970 чылда ниити эмчилерниң санының 70 хуузу, Армян ССР-де—69, Кыргыс ССР-де — 66, Туркмен ССР-де—59, Таджик ССР-де—58, Узбек ССР-де—57 хуу бооп турар.

ССРЭ-де ие-чаштың камгалалының болгаш херээженнерниң кадыкшылының дугайында тускай албан черлери сагыш салып турар. Чурттуң бүгү чону бир дөмей, ие-херээженнерге халас медицина дузазын көргүзүп турар.

Сөөлгү он чылдарда иелерге пособие тыпсырының болгаш ажы-төлдү ажаап тежээриниң талазы-биле ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң төлеп бээр чарыгдалы ийи катап өскен.

Улус ажыл-агыйынга болгаш культураның бүгү адырларынга шылгарангай чедиишкиннери дээш, а ол ышкаш Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында дайынчы эрес-маадырлыг чоруктарын көргүскени дээш 1971 чылдың январь 1-ге чедир 1400 муң хире херээженнерге орденнерни болгаш медальдарны тывыскан, ооң иштинде 1098 муң кижи күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш шаңнаткан. 91 херээженнер Совет Эвилелиниң Маадыры, 3925 кижи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты чедип алган, 24 кижи «Кадыыр болгаш Маска» деп ийиги алдын медаль-биле шаңнатканнар.

Эртемниң болгаш техниканың, литератураның, уран чүүлдүң база архитектураның талазы-биле 500 херээженнер Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреаттары.

ДЕЛЕГЕЙ ХҮННЕРДЕ

Тайбың дээш демиселдиң хүнү

ПАРИЖ. (СЭТА-ның корр.). Француз херээженнер Делегей херээженнериниң хүнү — март 8-ти «бүгү-ниити тайбыңны камгалаар дээш, херээженнерниң найыралын болгаш делегейге эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаар дээш демиселдиң хүнү» кылдыр уткуп турар деп, француз херээженнерниң Эвилелиниң удуртулгазының кежигүнү Моник Мийу СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн.

Францияның херээженнери АКШ-тың агрессиязын ойтур шаварынга идепкейлиг киржип турар маадырлыг Вьетнамның херээженнери-биле эп-сеткил каттыштырылгазын идепкейжидип турар. Ханойга ие, чаштың институдун тударынга акша-хөреңгилер чыырын Францияда организастап турар. Делегейниң херээженнериниң демократтыг федерациязының конгрезиниң инициативазын ёзугаар акша-хөреңгилерни чыып турар болгай. АКШ-тың Вьетнамда агрессиязын соксадыр, боттарының оолдарын черчуртунче чандырар дээш демиселдиң шимчээшкининге киржип турар америк иелербиле бистиң эп-сеткил каттыштырылгавысты база медеглеп тур бис деп, Моник Мийу айыткан. Француз херээженнер бо демиселди изиибиле деткип турар.

Март сестиң хүнүн — тайбыңче болгаш аас-кежикче боттарының ханы чүткүлдерин болгаш күзел-соруктарын илергейлеп турары бүгү диптерниң хөй миллион херээженнериниң найыралының болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү-дүр дээрзин Моник Мийу чугаалаан.

Француз херээженнер эвилелиниң инициативазын ёзугаар делегей херээженнериниң хүнүнге холбаштыр янзы-бүрү хемчеглерни чурттуң 80 департаментизинде чорудуп турар. Маадырлыг Вьетнамга тураскааткан кежээ Валанс хоорайга болур. Ним хоорайга номнарның делгелге садыын организастаар, Тулуза хоорайга кино-фильмнерни болгаш шүлүглел кежээзин эрттирер. Чурттуң өскедаа хөй-хөй хоорайларынга болур янзы-бүрү хемчеглерге вьетнам херээженнерниң делегациязы киржир. Өске-даа чурттарның, ылаңгыя Советтер чуртунуң херээженнеринге тураскааткан делгелгелерни база организастаар.

Р. СЕРЕБРЕННИКОВ.

Байырлалга тураскааткан

СОФИЯ. (СЭТА). Делегей херээженнериниң хүнү—март 8-ке болгар найысылалдың ажылчы чоннарының тураскааткан байырлыг хуралы Софияның Улусчу операзының залынга болган. Хуралга БКП ТК-ның Бирги секретары, БУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Т. Живков, БУР-нуң Улус хуралының Даргазы Г. Трайков, БУР-нуң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы С. Тодоров, партияның болгаш чазактың өске-даа удуртукчулары, хөй-ниити болгаш политиктиг көскү ажылдакчылар, херээженнер организацияларының төлээлекчилери олурушкан.

Мозамбикти хостаар фронтунуң (ФРЕЛИМО-нуң) дайынчылары Португалияның колониалисчи шериглеринге өлүмнүг согугларны таварыштырарын үргүлчүлеп турар.

ЧУРУКТАР: партизаннарның отряды походта.

Л. МАКСИМОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Бирги одуругда

БЕРЛИН. (СЭТА-ның корр.). ГДР-ниң хөй-ниитизи Делегей херээженнериниң хүнүн чыл бүрүде калбаа-биле демдеглеп турар. Март 8-тиң хүнү герман ажылчын-тараачын күрүнеде херээженнериниң бүрүн дең эргезин көргүзүп турар. Улусчу эрге-чагырга күрүне болгаш ниитилел амыдыралынга, экономиктиг болгаш культура тургузуушкунунга херээженнериниң идепкейлиг киржиринге калбак аргаларны тывыскан.

Улус палатазының болгаш улусчу төлээлелге черлериниң чер-черде органнарының бүгү депутаттарының 33 хуузу, беш бургомистриниң бирээзиле, үш шииткекчиниң бирээзиле херээженнер болуп турар. Хөй-хөй херээженнер улуг үлетпүр бүдүрүлгелерни, көдээ ажыл-агый бүдүрүлге кооперативтерин, янзы-бүрү албан черлерин удуртуп турар.

Социалистиг тургузуушкунуң бүгү фронтуларында херээженнер улус ажыл-агый планнарын күүседиринге калбаа-биле киржип, ГСЧП-ниң VIII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының ниити херээнге чугула салыышкынын киирип турар.

Социализм өөредилге черлериниң эжиктерин оларның мурнунга калбаа-биле ажыдып берген. Ажылдап турар херээженнериниң 40 ажыг хуузу дээди, ортумак азы тускай эртемниг.

Херээженнер хөй-ниити организацияларында, профэвилелдеринде, Хостуг немец аныяктар эвилелинде, Германсовет найырал ниитилелинде улуг ажылды кылып турар.

ГСЧП болгаш ГДР-ниң чазаа ие херээженнериниң дугайында хүн бүрүнүң сагыш салыышкынын салып турар. Школа назыны четпээн уругларның 70 хуузу уруглар садтарында турар. Ие-чаштың кадыын камгалаар талазы-биле албан черлериниң калбак четкизи хоорайларда болгаш суурларда ажылдап турар.

М. НИКИТОЧКИН.

Тайбың болгаш демократия дээш

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА-ның корр.). Делегей херээженнериниң хүнү болза Финляндияның депшилгелиг херээженнериниң улуг байырлалы болур болгаш ооң-биле кады херээженнериниң делегейге эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаар дээш, оларның демократтыг эргелерин калбартыр болгаш дең эргезин бадыткап тургузар дээш демиселдиң хүнү-дүр. Ол дугайын Финляндияның Херээженнериниң демократтыг эвилелиниң чиңгине секретары, парламент депутады Анна-Лииса Хювенен СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн.

Бо хүннү демдеглевишаан, бис Финляндияның болгаш Совет Эвилелиниң аразында чылыг, найыралчы харылзааларны камгалаарының улуг ужур-дузазын айтып, ол харылзааларга өжээнниг кандыг-даа күштерниң кандыг-бир хора чедирерин болдурбас бис деп, ол чугаалаан.

А.-Л. Хювененниң демдеглээни: маадырлыг вьетнам улустуң демиселин идепкейлиг деткип турар бис. Ханойга медицина төвүнүң тудуунга акша-хөреңгилерни чыып турар бис. АКШ-тың болгаш ооң эвилелчилериниң шериглерин Индий-Кыдаттан доп-дораан үндүрер дугайында, вьетнам айтырыгны Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның чеди чүүлден тургустунган программазынга үндезилээш шиитпирлээр дугайында негелделерге ат салыышкынын март 8-тиң хүнүнде массалыы-биле чыырын база шиитпирлээн бис.

Делегей херээженнериниң хүнүн демдеглевишаан, бис Европапага тайбыңны хандырарының херээнге, ылаңгыя айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле ниити Европа чөвүлел хуралын чыылдырарының айтырыынга херээженнер кайы хире улуг рольду ойнап турарын эки билир бис. Бистиң эвилелдиң кежигүннери ниити Европа чөвүлел хуралын дүрген чыылдырар дээш чурттуң янзы-бүрү хөй-ниити организацияларының ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржип турар.

Делегейниң херээженнер хүнүнде бис эрес-маадырлыг патриот-коммунист Анджела Дэвистиң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгавысты илергейлеп турар бис. Бо хүннерде Финляндияның хоорайларындан болгаш көдээ суурларындан байыр чедирген хөй муң чагааларны Анджела Дэвисче чоруткан.

Херээженнериниң демократтыг эвилелиниң бүгү кежигүннериниң өмүнээзинден Анна-Лииса Хювенен Делегей херээженнериниң хүнүнге холбаштыр изиг байыр чедириишкинин совет херээженнерге дамчыткан.

Э. КИИСА.

Чаңгыс эптиң чыскаалы

БОНН. (СЭТА-ның корр.). Рурнуң улуг үлетпүрлүг төвү — Дюсельдорфтуң кудумчуларынга херээженнериниң колонназы чоруп турган. Оларның туткан транспарантыларында бижээни: «Тайбыңны хандырар», «Чепсегленишкинни бүгү-ниити болгаш бүрүн дүжүрер дээш», «Москвага болгаш Варшавага ат салган керээлерни бадылаар». Чыскаалчыларга улам чаа-чаа киржикчилер каттыжып турган. Олар «АКШ-тың Вьетнамда агрессиязын соксадыр!», «Анджела Дэвиске хосталга!» деп йөрээлдерни салган.

Делегейниң херээженнер хүнүнге холбаштыр ындыг чыскаалдар ГФР-ниң хөй-хөй хоорайларынга база болгулаан.

Ам бистиң кол сорулгавыс болза, Москвага болгаш Варшавага ат салган керээлерни дүрген бадылаар дээш, айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле ниити Европа чөвүлел хуралын 1972 чылда-ла чыылдырар дээш хөделиишкиннерни идепкейжидери болур деп, «Тайбың дээш Барыын Германияның херээженнер шимчээшкининиң секретары Элли Штейнман СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн. Бо демиселге бис чурттуң демократтыг каттыжыышкыннарының улуг деткимчезин ап турар бис.

Бистиң организацияның кежигүннери чепсегленишкинни дүжүрер, айыыл чок чорук болгаш делегейге эп-сеткил каттыштырылгазы дээш ГФР-де эртип турар часкы кампанияга калбаа-биле киржип турар дээрзин Э. Штейнман демдеглээн.

И. МАСЛОВ.

Дайынга-даа, тайбың ишке-даа

Бөгүн—март 8. Бо хүннү бистиң чуртувустуң аас-кежиктиг херээженнери, бүгү делегейниң күш-ажылчы херээженнери-биле бир дөмей, өөрүшкүлүг байырлап эрттирип турар. Кижи төрелгетенниң төөгүзүнге туруп көрбээн чаа ниитилелди тудуп тургузар болгаш улам бурунгаар хөгжүдер аас-кежик бистиң салгалдың кижилеринге таварышкан. Чаагай амыдырал боду-ла анаа чедип келбээн. Ону бистер амытынывыс берип, кызыл күжүвүс-биле ажылдап тургаш чедип алган бис.

Бистиң чуртувустуң бүгү херээженнери дайыннарның кадыг-дошкун чылдарында-даа, тайбың иштиң хүннеринде-даа эр улус-биле бир дөмей маадырлыг чоруун көргүзүп келгеннер. Өске улустарга бодаарга эвээш санныг тываларның оолдар, кыстарын безин ап көрээлиңер. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында бистер Совет Эвилелиниң бүгү улустарының эрес-маадырлыг оолдар, кыстары-биле кады фашистиг эжелекчилерни чылча шапчып, Төрээн черивистиң ат-алдарын быжыы-биле туткан бис.

Тываның эки турачылары 1944 чылдың чазынындан эгелеп тулчуп киргеш, Совет Эвилелиниң элээн хөй суурларын хосташкан. Ол дугайын хөйү-биле бижип келген. Ынчалзажок Ровно хоорай дээш болган тулчуушкуннуң кадыг-дошкун болганы мээң сагыжымга артып калган. Украинаның бо хоорайын долгандыр дайзын ийи-үш каът камгалалды кылып алгаш турган. Дайзынның чаашкын дег аткан огунуң адаанга ийи хонук тулчуп келгеш, ол хоорайны хосташтывыс.

Кижилерге дайынның кайы хире халаптыын аңаа киржип чораан кижи болгаш эки билир мен. Биске дайын кажан-даа херекчок. Ынчангаш боттарының хосталгазы, хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар улустарның чөптүг демиселин изии-биле деткип турар бис.

Улуг салгалдың улустарының амы-тынын харам чокка берип тургаш чаалап берген чаагай амыдыралын бистиң амгы болгаш келир үедеги салгалдарывыс быжыы-биле камгалап, коммунизм дээш калбарган улуг үүлеге төлептиг салыышкынын киирер дээрзинге бүзүрээр мен.

Бөгүн—март 8. Бүгү делегейниң херээженнериниң хүнүн таварыштыр фронтучу эштеримге чүректиң ханызындан изиг байырны чедирип, амыдырал-чуртталгазынга улуг чедиишкиннерни күзедим!

Г. ДАВАДОР,
фронтучу.

«ХҮЛҮМЗҮРҮГ» Фотоэтюд. А. МЕЛЬНИКОВТУН фотозу.

БАЙЫРЛЫГ ХҮН

Чай деп сөстү чүгле номчааш,
кыжын безин
Чайык, чаашкын,
ногаан эзим,
мөңгүн хемнер
Чайтынайныш,
чүзүн-баазын
чечээн өргүн.
Сагыжывыс пөкүжеге
өөртүрү дег —
Марттың Сезин календарьдан
көре каавыт:
Маадыр турлуг
көрбээни чок
авалар бо!
Ажы-төлү — ол чок орбас,
чаңчыл болган.
Арны безин эрзиг мөге
угбалар бо!
Хүннээректээн кызыл чаактар,
аккыр диштер.
Хүлүмзүрүг,
карак базыы,
хомус үннер.
Чүрээнде оттуг,
ээлдек, чышпык,
дүлгээзиннег,
Чүдек чараш!
Кандыг кыстар
көзүлбезин!
Херээжен-не шырай нүүрлер
кымдан төда
Кээргек, чазык,
сеткили уян,
чаңы чымчак.
Кежик, буян хайыразын
харам чокка
Херелденип көстүп келир —
байырлыг хүн!

Степан САРЫГ-ООЛ.

МААДЫР-ИЕ—МАЛЧЫН

Өг-бүлени херээжен кижи каастап чоруур дээри-ле шын. Маңаа чаңгыс чижек кылдыр Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозтуң хойжузу, бир Маадыр-иениң дугайын чугаалаксадым.

Норлаама Меровна Сегбе уругларының адазы Сергей Насыкович Мижит-биле ниитиниң малын 18 чыл иштинде малдап келген. Н. Сегбе кандыг-даа ажылга уруглар адазындан дудак чок: сиген, көктараа ажаалдазынга, кажаахораа септээринге-даа, хой кадарар, хураган хүлээн алыр, хову-шолден сиген сөөртүр дээш, кылбас ажылыла чок, эрес кижи.

Сергей Мижит чүгле колхозта эвес, харын республикада сураглыг малчыннарның бирээзи. Ынчангаш ол хуралсуглаа, ужуражылга, семинар дээш, бодунуң партийжи даалгазын күүседип ыңайбээр чоруур ужурга болган чок таваржыр, а кажан Норлаама хойнүң херээ, ажылы дээш чоруптарга, өг-бүледе хамык ажылды С. Мижит харыылаар. Моон алгаш көөрге, оларның кайызы-даа идепкейлиг хой-ниитичи, онаашкан ажылын деңге кылыр, бот-боттарын, хүндүлежип билир, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөр дээрзи илдең.

Эрткен ажыл-агый чылында Н. Сегбе төрүүр 100 хойга онааштыр 107 хураганы доруктурун, хой бүрүзүнден 2,6 кг дүктү кыргаан, боттарының күжү-биле 20 ажыг тонна мал чемин белеткээн. Кышка эки белеткенгенинден амгы үеде оларның малы хүр кыш ажып турар. Хойжунуң коданында төрүүр 407 хой бар, амдыызында 170 хой төрээн, ооң хураганы менди. Малчынның коданында сиген, көк-тараа, сула болгаш холуксаалыг мал чеми четчири-биле бар. Олар мал чемин шын, хумагалыг чарыгдаар чаагай чаңчылдыглар.

Н. Сегбе ССРЭ-ниң 50 чылын төлептиг уткуур дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Төрүүр 100 хойдан 100 хураган, хой бүрүзүнден 2,7 кг дүк, бир хойнү ортумаа-биле 48 кг деңзи чедир семиртир, 24 тонна мал чемин бодунуң күжү-биле белеткээр хүлээлгени албышаан, колхозтуң мурнакчы хойжузу Сал Чыргалды чарышче кыйгырган. Алган хүлээлгезин күүседириниң бүгү барымдаазы, аргалары хойжуда бар. Кылып алганы ыяш, демир оңгачаларны хой суггарарынга, чемгерериңге ажыглап турар. Хой ажылында мурнакчы чүүлдерни ажыглап, «Шын» солуннуң арыннарында тускай эртемниглериниң ажыктыг саналдарын чүүлдүгзүнүп, номчуп, таныжып турар.

Норлаама Меровна Сегбе чаа-ла дөртен хар чоокшулап орар. Ол Маадыр ие. Эрткен чылын Бүгү делегейниң херээженнер хүнү — март 8-тиң байырлалы Сегбеге ийи дакпыр байырлал болган. Ол хүн Норлаама Маадыр-ие атты алган. Ооң беш уруглары Нарын школазында сагылгачурумнуг, эки өөренин турар, а үжү Нарынның уруглар садында. Школа, уруглар сады-биле харылзажып, уругларының, өөредилгезинге доктаамал сагыш салып келген. Быжыг пайыралдыг өг-бүле чүткүлдүг ажылы, төлептиг аажы-чаңы-биле чаңгыс черчурттугларының хүндүткелин чедип алган.

Н. ДАКАА.

Оранны одуртур

СОЛУН БОЛУУШКУННАР

«ЧӨӨН ЧҮКТҮҢ ВЕНЕЦИЯЗЫ»

Бирмада бир кайгамчык чараш дээн чер болур Инле хөлдү туристер ынчаар адап алган. Ооң шөлү 140 дөрбелчин километр. Оозунуң хой кезин суг үнүштери-биле шыштынган. Хөлде инта дээр улустуң 150 хире сууржугаштары бар. Инталар бажыңнарны хол дүвүнче кипр кадагылап каан чагылар кырында тудуп алгылаан. Ындыг бажыңнарда ниитизи-биле 47 муң кижи чурттап турар. Аразында аргыжарда суг-биле чоруур. Ынчангаш Инлени Венеция-биле дөмейлей бергени ол.

Инталар огородун безин суг кырынга тарыырлар. Баштай кургадын каан суг үнүштеринден сал кылып алырлар. Огородту ооң кырынга тарып каар. Ындыг салдан чоруур огородту соөртүп алгаш чоруткаш, өске бир черге аппаргаш, кулузун оргенге баглап каан болур. Инталар хемени эжерде буду-биле эжер чаңныг. Байырлалдар үезинде хөлге хемежилериниң улуг чарыжы болур. Ону көөр дээн улус Бирманың бүгү булуңнарындан чедип келир.

Базаарлар база хол кырында турар. Олар беш хонук иштинде бир хүн ажыттынар. Ындыг хүн каас-коя хеп кеткен кижилерни, эңмежок хемелерни, долгандыр турар каас бойдус-биле катай көөрге дыка көрүштүг болур...

Инталарның аажы-чаңы, амыдырал-чуртталгазы, культуразы Бирманың өске чурттакчыларындан усчок ылгалдыг. Кол ажылы — чер, балык ажыл-агыйы, ногаа, чечек өстүрери, торгу кылыры. Хөлдүң чурттакчыларының ажылгыры кончуг, олар хүндүлээчел болгаш эптиг-эвилеп. Малгаштан сава кылыр, дарганнаар, мөңгүнден каасталга кылыр ажыл дыка нептерээн.

Шынында Инле хол Венецияга ындыг кончуг дөмей эвес-даа болур чадавас. Ынчалза-даа аңаа чораан кижиниң сагыжынга ол уттундурбас артып калыр.

Н. НОВИКОВ,
СЭТА-ның корр.

ТЕЛЕФОН ДАМЧЫШТЫР ЭМНЭЭР

— Кай, силериниң уйгуңар келбес-тир бе? Канчалза соокка алыспазыл дээрзин билип алыр дээш бе? Дыштаныр хүннү канчаар эрттирзе ажыктыг болурул? Мындыг хевирлиг айтырыгларга долу харыыны алыр дизе эмчигедаа барган херээ чок. Чүгле телефон дамчыштыр тускай бир номерже долгапкаш, ап болур.

Телефон-биле сүме бээр арганы Венгрияның найысылалында дөрт ай мурнунда тургускан. Долгаан кижилерге делгереңгей харыыны кадык камгалалдың тускай эртемниглери берип турар. Дуза кадарының бо хевири дораан-на нептеренгей апарганын саннар бадыткан турар: дөрт ай дургузунда телефон-биле сүме алган улустуң саны 250 муң ажа берген.

Шак ындыг дузаны көдээ черлерге база чедирер апаарын ам плаңнап турар. Ынчан сүме бээриниң хемчээли улам өзер, темалары база янзы-бүрү апаар.

В. ФИЛИППОВ,
СЭТА-ның корр.

МАСАЙНЫҢ ЧААРТЫЛГАЛАРЫ

Чоокка чедир-ле «масай» дээрге чыдып калган хожудангай дээн утка-биле дүгжүп турган. Кения-биле Танзания кызыгаарының чоогунда масай черге үр чылдар дургузунда көшкүн аймактар чурттап келген. Олар кожаларында аймактар-биле чаалажып, мал өстүрүп, амыдырап чорааннар. Масайларның дайынчылары өске черлерден келген улустарны хөлчок коргудуп, оларга халдаашкынны кылып турганнар. XIX вектиң ортан үезинде чурттап чораан немец аян-чорукчу Фон Деккен «чаңгыс «масайлар» депкен сөс-биле бүдүн караванны сүртедир коргудуптар турган» деп бижээн.

Бөгүн Масаилендини кежилдир чоруткан амгы үениң чазаглыг оруу-биле коргуш чокка аян-чорукту кылып болур. Масай дайынчылар ам-даа копьеларындан чарылбаан, ындыг-даа болза аңаа чаңчыл сагып, тудуп алган чорууру ол.

Амгы үеде Масаилендиде экономиктиг улуг өскерилгелер болуп турар. 1963 чылда Кенияны хамаарышпас кылдыр чарлаарының мурнундала амгы башкарыкчы партия болуп турар КАНУ-нуң партиязы англи колонизаторларның уттуп каапканы чыдып калган черлерни хөгжүдери бир кол сорулга ол кылдыр чарлаан. Хостуг Кенияда ол план ам боттанып эгелей берген.

Москва университединиң доозукчузу, журналист Валли Сулейман-биле Масайның эң улуг району болур Нарок районун чоокта чаа кезин чораан бис. Валли аңаа төрүттүнген. Москвага алды чыл өөренгеш келген соонда төрээн черинде өскерилгелер эңмежок болган.

— Шаанда маңаа эң коргунчуг чүве каңдаашкын турган — деп, Валли чугаалаан.— Ам күрүнениң хорецгизи-биле 300 ажыг кудуктарны болгаш суг шыгжаар хөөлбектерни тургускан. Ооң ачызында масайлар ам сууржуң амыдыралче шилчип эгелээн. Кенияны хөгжүдериниң беш чыл планын ёзугаар масаилендиге каттышкан ажыл-агыйны тургузары, көрдүнген.

Масайлар бөгүн чүгле малчыннар эвес. Масай башкылар, телеграфистер, чолаачылар тыптып келген. Кенияның бир дугаар самолёт башкарган ужудукчузу база масай кижи болган. Хамаарышпас эргечагыргалыг апарган Кенияның масай школаларында өөреникчилериниң саны үштен ажыг катап өскен.

С. КУЛИК,
СЭТА-ның корр.

Эзир биле Экер

Уругларга чечен чугаалар

ТАҢДЫНЫҢ ҮНЕЛИГ БАЙЛАА

Бир-ле эртен Эзир биле Экерниң кырган-авазы:

— Че, оолдарым, эрес хейлер. Чодураадан чыып эккелицер. Мен силерге чодураалыг чөкпек кылып бээр мен, кыжын чиир силер. Өл аарждыдан база ап алыңар. Изигде сугга хоюдуп ижерге, суксунга магалыг боор ийин—дээш, тура халааш, үлгүүрге иштинден хап ушта соп эккелгеш:—Ма, борта өл аарждыңар уруп алыңар—дээш, Эзирже сунган.

Эзир биле Экер өл аарждызын хавынга уруп, чоруурунга белеткени бергеннер.

— Аа, оолдарым, чодураа сыкпас силер. Будуун сыйбазын бодап, камныы-биле аяар эй тыртып алгаш, баштай салбаа-биле чыып алыр, ооң соонда таптыг олургулапкаш, салбаандан адырып, тос хууңнарга чыггылап албас ийикпе. Сып каан чодураа кадып, курган каар. Ооң соонда ол чодураадан чодураа-даа үнмес. Чодураалыг чөкпек кылып чиири кижиге берге апаар. Чодураа — таңдының үнелиг байлаа. Ону камнап, хайгаарап четтирип чоруңар —деп, кырган-авазы оолдарынга чагыын чагып. Эзир биле Экерниң соонче хүлүмзүрүп көрүп туруп калган.

«БАК КИЖИНИҢ ЧОРУУ — БААРДА, КЭЭРДЕ ДӨРТ»

— Эй, оол, эйт! Энир чылын инек сүрүп чорааш, көрген ышкажыгай бис. Бо арыгның ортузун куду баткан суг бар але. Ол сугну кеже бээрге, ол чарыында кедергей чодураалыг оймак бар ышкажыгай — дижип, Эзир биле Экер аразында хөөрежир дээш, аалдан ырап, арыгга чоокшулап келгенин билбейн барганнар. Эзир хенертен, чыт каккан аң дег, тура дүшкеш Экерже кылчаш кылынгаш:

— У-ваа, элдеп чүве. Кырган-авамның чодураа сыкпаңар деп чүзү дээр сен?—деп кайган айтырган.

— Тайганың үнелиг байлаа —чодураа, чодураа!

— Чок, чодурааны сыкпас аргазын тывар апаар.

— Эх, бисти-даа мелегейлерни!

— Чүге, мелегейлер дээриң ол?

— Чүге мелегейлер дивес чүвел? Дем-не аргамчыларывыс ап аар чүвевисти көрем.

— Аргамчының херээ чүл? Дезиг аът тудар дээн эвес бис.

— Ол чү дээриң ол? Чодурааның бажындан баглааш, эй тыртыпкай бис.

— Сыйлы берзе канчаар сен?

— Чок. Эзир, чодураадан шанак дугазы ээр чоор. Эриг, өл чодурааның ээлгир-дүүлгүрү өл баг-биле дөмей деп бил. Эх, кончуг кара маңгысты!—дээш, Экер хаваанга хонупкан хүлчүк сээкти мышпырылдыр чуура часкапкан.

— Сээн ол сүменден чүве бүдерин билбес мен. Аал база ырак-тыр — деп, Эзир арай далдараксап чугаалаан.

— Ынчаарга сен, аалды ыраксынар болзуңза, борта мени манап ор. Мен халып чоруткаш, аргамчыларны эккээйн.

— Аа-хайт! Мээң маа чааскаан орган херээм чүү боор.

— Че, ынчаарга — дишкеш, оолдар өөнге халчып келгеш, аргамчыларын алгаш чоруп каан.

— Бак кижиниң чоруу — баарда, кээрде дөрт деп чүве бо-дур. Көр даан, өгден дуу арыгга чедир кылаштаан—бирээ. Арыгдан өгге чедир дедир кылаштаан—ийи. Ам өгден арыгга чедир кылаштаар бис—үш. Инчеш дедир келиривиске—дөрт дээш, Эзир баштааш базыпкан.

ДУЖАП КААН ИНЕК-ЛЕ

Оолдар бир дөс чокпак чодураага чедип келгеннер. Эх, ол чодурааның кадының хөйүн чүү дээр ону! Дискилеп каан кара-кара чинчилер дег, дозургай-ла кара.

Экер аргамчыларын улааш, шала чиңгежек чодурааже үне халааш, аргамчызының бир ужун чодурааның шышпык бажының адаа талазынга баглааш дүже халып келген.

Оолдар аргамчыдан алгаш: —Че, бе! Бирээ, ийи! Үш—дишкеш, чодурааны чоорту камныг согайты соп бадырза-бадырза, элээн чавызап келген. Ооң соонда чанында бир чодурааның дөзүнге ортей баглап алганнар.

— Эр-хей болдуң, Экер. Холуң сун, кай?—дээш, Эзир Экерже холун сунган.

— Чүге?

— Угаангыр-сагынгыр чоруун-биле шын арганы тыпканың дээш, аан.

— Угаангыр-сагынгыр чорбаска чүү бүдерил — дээш, Экер Эзирниң холун туткаш хүлүмзүрээн.

— Кым мурнай савазын долдурар эвес, чээ?

— Че, харын. Сава долбаанда кым-даа чодураа чип болбас-тыр, але.

— Чиген кижи, бир коъш адыш чодураазын алысканы ол.

— Өртеп каан чодураа, дужап каан инек дег амыр чүве эвес бе, моң, оол?

— Ынчанмайн канчаар. Халып-шурап, тевер дээр эвес—дээш, Экер чодурааны тос хууңунче тогдурады саай туда берген.

Оолдар изиг демиселдиң девиинге үе эрткенин безин эскербейн барганнар.

— Дүъш чеде хонуп келгени ол-ла-дыр, аа?—деп, Экер кайгаан.

— Шынап-ла! Сен кайы хире чыып алдың, оол?—деп, Эзир айтырган.

— Хууң орту ажа-ла берди.

— Каям? Шынап-ла, сээн арай ковей-дир. Ынчалза-даа барык-ла деңдир, оо!—дээш, Эзир бир борбак чодурааны алгаш, аскынче киир каар деп чыда, коъш адыш ишти чодураазын алзыңтарын бодааш:— Оо, бо чодурааның улуун көр даан, Экер! Улуг аң боозунуң борбак огу-ла—деп, будулдурупкаш, хууңунче дедир киир каан алган.

АМДАННЫГ, ЧААГАЙЫН КАНЧААР ОНУ

—Дүъштеп аар бе, азы канчаар бис, оол?

— Ынчаар-дыр харын. Суксанчыг-дыр.

— Че, сугга барып, секпереп, ол аарждывысты сугга хоюдуп ижин аалы— дишкеш, хууңнарын алгаш суг кыдыынга базып келгеннер.

— Буу хайт, бисти-даа! Аяк чок. Ам канчаар бис?

— Шуут-ла хавынга чүвүдүпсе чүл, оол? Экер бажын чайгааш:— Чидиг даштардан тыпкылап алыылы — дээн.

Хадың картын картааш, тос аяктардан кылгылап-ла алгай бис.

— Шын-дыр, оо!

Чидиг сүвүр даштар-биле хадың картының тозун картааш, тос аяктар кылгылап ап-тырлар.

Эзир идик-хевин уштуп каапкаш:

— Аяктар белен. Өл ааржды бистиң аскывыстан чайлап кай баарыл ол. Эштип-секпереп алыылы—дээш, зэремче мөйт кылдыр кире халаан.

Экер Эзирниң киргеп черинче көөрге, чүгле бырлаңнааш чалгыглар зэргиштелип туруп калган.

Эзир элээн болгаш суг иштинден бажын уштуп келгеш: «аык-аык» деп аңгыр өттүнгүлээш, бажын силгингилээш, база катап суг иштинче шымнын кире берген.

Ам Экерниң эзлчээ. Ол база-ла зэремче мөйт кылдыр шымнын киргеш, элээн болгаш сугдан бажын уштуп үндүрүп келгеш: «Га-га! Га-га» —деп эткеш, кас оттүнүп, сегели-биле ийи эктин ыймаштай иткилээш, бажын силгий каапкаш суг иштинче шымнын кире берген.

Оолдар шак ынчаар эштип-секпереп алгаш, ол аарждызын сугга хоюдуп иже бергеннер. Ол аарждының амданныг, чаагайын канчаар ону. Аасты ажарга-ла, ол ааржды боду-ла боостааже чылбырап ажып турган ышкаш кылдыр сагындырган...

С. СОКСАЛДАЙ.

Шалыпчы айда

Тыва респотребсоюзтуң болгаш республиканың бүгү хереглекчилер ниитилелдери МАРТ 1-ДЕН АПРЕЛЬ 1-ГЕ чедир идик болгаш хеп садар талазы-биле ШАЛЫПЧЫ АЙНЫ эрттирер.

Бүгү универсалдыг болгаш үлетпүр барааннар магазиннери, хүн бүрүнүң хереглел барааннарының магазиннери ЭР, ХЕРЭЗЖЕН КИЖИЛЕРГЕ БАЗА УРУГЛАРГА пальтоларны, капрондан, синтетикадан, постен кылган плащтарны, костюмнерни, чүвүрлерни, хөйлеңнерни, платье, юбка болгаш өске-даа хөй кылыгларны садар. Часкы, чайгы сезонда кедер хом идиктерни калбаа-биле садар.

Хереглел кооперацияларының магазиннеринче бүгү садып алыкчыларны чалап тур.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗТУҢ БАШТААР ЧЕРИ.

Бөгүн Кызылга

Хоорайның пионерлер бажыңынга «Бистиң аваларывыска» деп темалыг концертти пионерлер бажыңының болгаш уругларның музыка школазының өөреникчилери көргүзер. Эгелээри эртенгиниң 11 шакта. «Энергетик», «Совет Тываның 10 чылы», «Комплекстиг экспедицияның» Культура бажыңнарынга март 8-ке тураскааткан байырлыг кежээлер кежээкиниң 8 шакта эгелээр. Кызылдың № 15 школазының спорт залынга Ленинск-Кузнецк, Минусинск, Кызыл хоорайларның гимнастарының маргылдаазы эртенгиниң 10 шакта болур.

Хоорайның дыштаныр хүн штавы.

Хамаатыларның кичээнгейинге

Чаа бажың алыр база бажыңын алгыдар дээш ээлчегде турар, эрткен чылын бүрүткел эрткен хамаатылар 1972 чылдың февраль 1-ден апрель 1-ге чедир катап бүрүткел эртерин Кызыл хоорай Совединиң күүскому чарлап тур.

Бүрүткел эртери-биле келир хамаатылар моон адаанда документилерни эккээр ужурлуг:

1. Күш-ажыл дептери.
2. Техниктиг инвентаризация бюрозунуң шынзылгазы.
3. Паспорт.
4. Назы четпээн уругларының төрүттүнген дугайында херечилели.

Үстүнде айыткан хуусаада бүрүткел эртпээн хамаатыларның ээлчээ күш чок болур дээрзин сагындырып тур.

ХООРКҮҮСКОМ.

АКЕКӨК ЭКРАНГА

МАРТ 8-ТЕ

МОСКВАДАН

12.55—Дамчыдылганың программазы. 13.00 — «Бөгүн—Бүгү-делегей херээженнериниң хүнү». 13.30—Уругларга. «Алешаның тоолдары», «Бичин уруг болгаш чаан». Дириг чуруктар. 14.00—«Дириг амытаннар делегейинде».

КЫЗЫЛДАН

15.00 — Бүгү делегейниң херээженнериниң хүнү — Март 8-зинге тураскааткан дамчыдылга.

МОСКВАДАН

16.00 — И. Велембовская — «Кырган-авазынга чурттап чораан чүвең иргии...» Телешииниң баштайгы үндүрүлгези. 19.15 — Сөөлгү медээлер. 19.30—19.40 — Чапсар. 19.40—«Аинаның аас-кежии». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

21.10—«Беш чылга—шалыпчы иш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

21.30 — «Баштайгы частың белектери». Байырлалдың эстрада концерти. 23.00—«Ye». Информастыг программа. 23.30—01.00—«Поезд Чөөн чүкче чоруп орган». Уран-чечен фильм.

МАРТ 9-ТА

МОСКВАДАН

17.30 — Сөөлгү медээлер. 17.40—«Он үш теректериниң кудумчузу» Уран-чечен фильм. 19.00 — Спортчу программа 19.45—М. Анчаров — «Хүнден хүнче» Телешии. 7-ги эге. «Июль, 16-да, пятница»

КЫЗЫЛДАН

21.00 — Телемедээлер (орус дылга) 21.10 — Телемедээлер (тыва дылга).

МОСКВАДАН

21.20—«Херээженнер» Уран-чечен фильм. 23.00—«Ye». Информастыг программа. 23.30—00.40 — «Артлото»

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге биче хар чаар. Барыын угланыышкынныг хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы даглыг районнарга 2—7, артканнарынга 7—12 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар. Агаарның температуразы 7—9 градус соок болур.

КИНОТЕАТРЛАРГА

МАРТ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Софья Грушко» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.05, 21 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Россия империязының дүжүлгези болгаш база катап туттурбастар» 10, 12.40, 15.20, 18, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Санықтыг моортай» 9, 12.30, 16.10, Өлүмнүг дайзын» 10.40, 14.20, 17.50, 19.30, 21.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кызыгаарга боолаашкын» 11.30, 13.15, «Тропка» 15, 16.50, «Туманныг дүне» 18.40, 20.30 шактарда.

МАРТ 9-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Улуг ынакшыл» 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дайын болгаш тайбың» (3-кү кезээ) 15, «Өлүмнүг дайзын» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Узун ук Пенни» 9.20, 13, «Дайын болгаш тайбың» (3-кү кезээ) 14.50, «Софья Грушко» 11, 17, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Туманныг дүне» 15, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажылагый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлединиң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС — 00256

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
10
ПЯТНИЦА
№ 58 (8826).
Өртээ 2 көп.

МОСКВАГА БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Делегейниң херээженнер хүнүнүң бүдүүзү — март 7-де ССР Эвилелиниң Улуг театрынга найысылалдың партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилериниң, бүдүрүлгелерниң болгаш Москва чоогунуң тараажыларының мурнакчыларының, эртемниң, культураның, уран чүүлдүң ажылдакчыларының байырлыг хуралы болган.

Эштер Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, В. В. Гришин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, А. Я. Пельше, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов К. Ф. Катушев оларны чылганнар изиг адыш часкаашкыны-биле утпаан.

Байырлыг хуралды Моссоветтиң күүскомунуң дартазының оралакчызы П. А. Воронина ажыткан. Олурушканнарның чыдыы-биле уткааны совет херээженнерге СЭКП ТК-ның байыр чедиришкинин ол помчаан.

Совет херээженнериң чырыткылыг оруунун, оларның алдарлыг херектериниң, тайбыңны быжыглаар демисселге идепкейлиг киржилгезиниң дугайын совет херээженнер комитединиң даргазы, Совет Эвилелиниң Маадыры В. В. Николаева-Терешкова, «Авангард» заводтуң токары В. М. Яснновский, Красногор районда «Ленинчи херел» колхозтуң партия организациязының секретары Л. А. Белова, МКУнуң студентизи Светлана Меркулова олар чугаалаан. Найысылалдың пионерлери боттарының аваларынга, аваларының аваларынга, башкыларынга, вожатыйларынга байыр чедирген.

Байырлыг хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-га, ССРЭниң Дээди Советиниң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагааны хей-аът кириштикинбиле хүлээп алган.

(СЭТА).

ТӨӨГҮЛҮГ 50 ЧЫЛДЫ ТӨЛЕПТИГ УТКУУЛ!

Бистиң чуртувустуң ачы-дуңма улустары боттарының төөгүзүнде база бир алдарлыг хүнге күш-ажылчы эки белектиг ужуражырынга белеткенип турар. Төскү беш чылдың ийиги чылының сөөлгү айында — 1972 чылдың декабрь 30-де ССР Эвилелин тургусканындан бээр чартык чүс чыл юбилейи болур.

Чоокта чаа СЭКП Төп Комитединиң «Совет Социалистиг Республиканың Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» доктаалы үнген. Ол политиктиг болгаш идей-теоретиктиг чүгүла документтиг Тываның ажылчы чоннары, Советтер чуртунуң бүгү ажыл-ишчилериниле бир дөмей улуг сонуургал болгаш көдүрлүүшкүн-биле хүлээп ап, таныжып турар.

Алдарлыг 50 чылга белеткел дугайында партия Төп Комитединиң доктаалын ажылчы чоннарга калбаа-биле таныштырар, беш чыл планының хуусаа бетинде күүселдезин хандырар дээш партия болгаш чазактың ап чорудуп турар хемчеглерин кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлап чедирер ажылдарны районнарның, үлетпүр, тудуг, транспорт черлериниң партия болгаш хөй-ниити организациялары бо хүннерде калбаа-биле чорудуп турарлар. Чижээлээрге СЭКП Бии-Хем райкому Төп Комитеттиң доктаалын чонга таныштырар талазыбиле лекторларның, пропагандистерниң, политинформаторларның болгаш агитаторларның семинарларын бөлүктеп эрттирген. Семинарларның киржикчилери бо хүннерде малчыннарның, тараажыларның ортузунда тайылбыр-массалыг ажылдарны чорудуп турар.

Совет Эвилелиниң тургустунганының бежен чылынга белеткел дугайында доктаалды Чөөн-Хемчик районнуң ажылчы чоннары калбаа-биле танышпышаан, чыл планын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни боттарынга ап турар. Чижээлээрге, «Чыраа-Бажы» совхозта парткомнуң бюро кежигүннери, лекторлары, пропагандистери ажыл-агыйның кол-кол участоктарынга Төп Комитеттиң доктаалын танышкан хүралдарны эрттирип турар. Ол хүралдарга олурушкан малчыннар болгаш тараажылар доктаалды изии-биле чүүлдүгүнүп детквившаан, социалистиг чарышты улам калбартыр, иштики курлавырларны долузубиле амыглаар, үениң эзчеглиг сорулгаларын чедиишкинниг күүседир талазы-биле бедиткен хүлээлгелерни алгылаан. Ак-Дашта 400 ажыг хойну малдап орар Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Монгуш Чола мынча деп чугаалаан:

— Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң улустарының кажан дег быжыг эвилелин, келир үениң кайгамчык чаагай перспективаларын бо төөгүлүг документиде чугаалап турар-дыр. Салган сорулгавысты чедиишкинниг күүседип, Төрээн чуртувуска хөй продуктуну бүдүрүп бээри төөгүлүг бежен чылга бистиң күш-ажылчы белээвис болур. Чүс хойдан 105 хураган, бир хойдан 2,5 кг дүк алыр дээн хүлээлгемни бүрүн күүседир мен.

Өске хойжу К. Монгуш чаш төл болгаш дүк алыр хүлээлгезин күүседириңден ашгыда он тонна сигеннии, 300 моондан будук бүрүнү белеткеп алырын хүлээнген.

Коллективтиң болгаш ажыл-агыйның мурнунда туруп турар эзлчеглиг сорулгаларын чедиишкинниг боттандырарынга белеткел ажылдарын баш удур ыяк чорудары улуг рольду ойнаар. Тываның тараалаң району — Таңдының тараажылары часкы хову ажылдарынга белеткелди хынамчалыг чорудуп турар. Бүгү шөлдерге чажар үрезиннерниң 77,6 хуузун чажар шынарга чедирген. Бүдүн чартык эзлчег-биле ажылдаар механизаторларны белеткээн, тараа шөлдериниче 40 муң тонна ажыг органиктиг чемишчидилгени үндүрген, часкы тарылгага киржир бүгү техниканың кол септелгези доостур четкен. Амгы үеде районнуң ажыл-агыйлары часкы тарылгага кандыг янзылыг белеткенгениниң талазы-биле ботботтарының арагазында хыналданы чорудуп эгелээн. Ону чоокку үеде партия райкомунуң бюрозунга түңнеп үндүрер.

Ынчалзажок бистиң ажылывыста четпестер база бар. Тес-Хем, Бай-Тайга, Чөөн-Хемчик районнар бирги кварталда күрүнеге мал продуктулары садарының күрүне планын бо хүннерге чедир чүгле 50 хуу хире күүсеткен. Ук районнарның партия, совет органнары бо хожудаашкынны дүрген чайладырының хемчеглерин дарый алыр ужурлуг.

Төп Комитеттиң доктаалы ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чылынга белеткелдиң планнарын чогаадып кылырын болгаш район, хоорай, сүүр бүрүзүнге, күш-ажылчы коллективтив бүрүзүнге организанчы болгаш политиктиг ажылды ук планнарның үндезининге боттандырарын чер-черде партия организацияларынга хүлээткен. Ук планнарга ажыл-агый сорулгаларындан ашгыда чон ортузунга киижизидилге болгаш политмассалыг ажылды күштелдирер, оларның амыдыралчурттталгазын болгаш культуразын бедидер хемчеглерни киирер хөрек.

ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга күш-ажылчы эки белектерлиг ужуражыр дээш республикада калбарган шимчээшкин калбак массаларның чогаадыкчы инициативазын улам көдүрген болгаш чаа эки чүүлдерни берип эгелээн.

«НАЙЫСЫЛАЛ КЫЗЫЛДЫҢ МУРНАКЧЫ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИ МОСКВАЧЫЛАРНЫҢ БОЛГАШ ЛЕНИНГРАДЧЫЛАРНЫҢ ҮЛЕГЕРИН ӨЗУГААР 50 ЧЫЛДЫҢ АПРЕЛЬ 15—те КОММУНИСТИГ СУББОТНИКТИ ЭРТТИРЕРИН ЧАРЛААННАР. ТУДУГ КЕЗЕКТЕРИ КЫЛЫР КОМБИНАТТЫҢ, ЭЗЫТ КОМБИНАДЫНЫҢ, РЕСПУБЛИКА ТИПОГРАФИЯЗЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВТЕРИ ОЛ ХҮН БҮДҮРҮЛГЕГЕ ХАЛАС АЖЫЛДААШ, БЕШ ЧЫЛДЫҢ ФОНДУЗУНГА ЧЕЖЕ ХИРЕ РУБЛЬДИҢ ПРОДУКЦИЯЗЫН КИИРЕРИН ТОДАРГАЙ ПЛАННАП АЛГАННАР.

Кызылчыларның бо эгелээшкинин республиканың бүгү районнары калбаа-биле деткиир ужурлуг. Совет кижилериң Төрээн чуртунга бердингенинии, патриотчу чоруунуң база бир илергейлээшкини — коммунистиг субботникке белеткелли амдыгааштан эгелеп бүгү талалыг чорудар херек.

Республиканың ажылчы чоннары төөгүлүг юбилейге белеткелдиң үезинде кылдынган чүүлдерни түңневишаан, киҗээнгейни хамыытың мурнунда бөгүнгү болгаш даарта хүннүң сорулгаларынче угландырар ужурлуглар.

Красноярфермазында

Амгы үеде фермаңың саар инектери бызаалап турар. Саанчылар чылдың эрткен ийи айында 109.500 кг сүттү саар планныг тургаш, херек кырында 110.611 килограммны саап шыдаан. Эрткен чылдың ол үезинде ферма 91 тонна 566 кг сүт саап алган.

Фермаңың мурнакты саанчылары тоску беш чылдың ийиги чылының баштайгы айларында боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип шыдааннар. Саанчылар ортузунда калбарган чарышка мында беш чыл ажылдан турар Александра Федоровна Ильиных тиилекчи болуп үнген. Амгы үеде саан турары 20 инээнден ниитизи-биле февральда 3.300 кг сүттү саар планын 1574 кг ажырган ийикке азы бодунга бердинген онаалданы 148 хуу күүсеткен. Ийиги черни фермаңың хоочун саанчызы, оон тургустунганындан бээр ажылдап турар Мария Трофимовна Шеленова эзлээн. Оон дараазында, саанчылаа-ла 19 чыл чедип турар Клара Яндараа биле Раиса Логинова олар чоруун турар.

Сүт саалдазын көвүдедир дээш демисел-биле чергелештир фермаларда малдың чаш төлүн менди алыр, ону 6 ай иштинде семирти азыраар дээш чымыпты ажыл хайыкпан. Бо хүннерге дээр ында 206 чаш бызаа менди алдынган. Ажаакчы бүрүзүнге 40-40 кыадыр бижыглаан. Оларның ажаалда чемгерилдезин база-ла механизастаан, чаш бызаалар азүлдезинге эргежок чугула янзы-бүрү чемнерни ап турар. Тускан система-биле дамчыыр чыглыг, витамин холумактыг суг, чулуктуг, концентраттыг чем, сүт, көк сиген дээш оон-даа оске чемнерни оларга берип турар.

План ёзугаар ферма ниитизи-биле хонукта бир молдургадан ортумаа-биле 600 грамм немелде денгнии алыр тургаш, февраль айда херек кырында оон 83 грамм хөйну берген.

Бир эвес түс-түс ажаакчыларның көргүзүглерин алыр болза, чедиишкин оон-даа эки болуп турар. Чижээ, бызаа ажаакчылары Нина Грудинина биле Мария Белянина февраль айда 850-850 грамм немелде денгнии хандырган, а Людмила Грудининаның көргүзүү олардан бичии-де куду болган.

Ферманың кызыл-булуңунга чеде бээрге, аңаа саанчылар, ажаакчылар болгаш механизаторлар хостуг үе-шагын чөп ажыглап, оюн-тоглаанны организастап, солунвар, журналдарны помчуп таныжып турарындан ацыда, боттарының ай, кварталда алган хүлээлгелериниң күүсеттинии турарын тускай самбырадан көрүп билип ап турары таарымчалыг. Ол сорулгалар ыңдыг-ла белеп эвес дээрзин ында делгеп аскылаан.

А краснояржыларның социалистиг хүлээлгезинде бир саар инектен-не колхозтуундан 100 кг хөйну саап алырын хүлээнип алганы солун. Күрүпеге садар сүттүң хүлээлгези ук фермага күүсеттинген турарын айтыры чугула. Семиртилгеге турар мыйыстыг бода малдың немелде денгзизин хонукта-ла 650 грамм чедирери көрдүнген.

Амгы үеде чамдык ажыл-агыйларның мал чеми адактаалып турар, а балгазынчыларның сараттары, сидос шыгжаглары ам-даа шыгырт хевээр, малга бээр чем курлавыры канчаар-даа чарыгдаарынга четчир. ССРЭ-ниң 50 чыл болур оюнга бо коллектив күш-ажылчы чедиишкиннерниң ужуражыры, боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин аздарлыы-биле күүседир дээрзинге быжыг бадыткал оларның бөгүнгү чүткүлдүг ажыл-ижин болур.

О. НАМЧЫЛАК,
«Шынның» корр.

БЕДИК ШАҢНАЛ

Чурттуң ном үндүрер черлери 1971 чылдың эртем-нөтерелдиг номнарының Москвага Бүгү-эвилел конкурузунга чүс-чүс номнарын киирген. Ол конкурска Тываның ном үндүрер чери 1970 чылда үндүрген «Улустарның найыралдыг өг-бүлезинде» деп хөй авторларның бижээни чыывдыны киирген.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның, областарның ном үндүрер черлериниң киирген номнарын конкурстуң комиссиязы сайгарып көргөш, «Улустарның найыралдыг өг-бүлезинде» деп номну ийиги чергениң диплому-биле шаңнаан дээрзиниң дугайында оорунчуг медээни чоокта чаа Москвадан дыңнаткан. Оон ашгыда бо номнуң редакторларын, редколлегия кежигүннерин, ол ышкаш ында киирген чүүлдерниң, очерктерниң болгаш чурумалдарның авторларындан 14 кижини база ийи чергениң дипломнары-биле шаңнаар деп шийтиирлээн.

Улуг Октябрьның, ленинчи национал политиканың ачызында тыва улустуң ажыл-агый болгаш культура хөгжүдезинге чедип алган шылгарангай чедиишкиннерин, ССРЭ-ниң улустарының ачы-дуңма найыралын болгаш бот-боттарынга харам чок дузаламчызын, кады ажылдажылгазын бо номда калбаа-биле көргүскен.

Ю. ЧАПЫЕВ.

Чедиишкиннер улам сорук киирген

Тываның өдүүг металлургия үлетпүрүнүң баштайгызы «Тыва кобальт» комбинат бо чылдың баштайгы ийи айының планын чедиишкинниг күүседткен. Бо болуушкунга хамаарыштыр чамдык айтырыгларга харыылап бээрии комбинаттың кол инженери Д. С. Монгуштан бистиң корреспондентивис дилээн.

— 1972 чылдың баштайгы ийи айының түңнелдерин бистиң номчукчуларывыска дончулап, таныштырып көрүңерем, Дадар-оол Сангыр-оолович.

— «Тыва кобальт» комбинат 1970 чылдың июль 27-де ажыглалга кирген болгай. Баштайгы адаа айда комбинат шенелдеге турган болгаш оон соонда күрүне планын күүседиринче кирген. Эрткен чылын берген планны күүсеттнээн бис. Оон чылдагаанны технологтуг схеманы үндезини-биле эде көрүп, чамдык дерилгелерни солуур ужурга таварышканывыста. Биске бир дугаарында ажыглаттынып эгелээн чамдык чаа дерилгелер бодун бадыткаваан, хөй чүүлдерни эде көөр, эде кылыр ужурга таварышкан бис.

Оон соонда комбинаттың хөй национадлыг коллективи улуг сорук киришкин-биле ажылдап эгелээн. Түңнел көскү — бо чылдың баштайгы ийи айында концентрат бүдүрериниң планы 101 хуу күүсеттинген.

Моон соңгаар бүдүрүлге планы ай санында-ла улгадып бар чыдар. Чыл төвчүзүнге чедир продукция бүдүрери каш катап улгадыр. Инженер-техниктиг ажылдакчылар, ажылчыннар ону билир болгаш ССРЭ-ниң 50 чыл оюн чыл планын чедиишкинниг күүседири-биле уткуп алырынга долу бүзүрелдиг.

— Кандыг цехтер эки ажылдааныл?

— Январьда болгаш февральда дагжыларның, гидрометаллургия цегинин, үүрмектеп болбаазырадыр фабрикаларның, электростанцияның коллективтери эки ажылдаан. Олар чыл эгезинден бээр бедик темпидиг ажылдап, ону коштатпайн турар.

— Мурнакчыларның дугайында чүнү чугаалап болур силер?

— Бисте Совет Эвилелиниң 23 национадларының төлээлери ажылдап турар. Олар чаңгыс өг-бүлениң кижилери дег деминг ажылдап, улуг ажыл-херекти бүдүрүп турар. Коллективте бодунуң хереэзинң өзулуг мастерлери, мурнакчылар-хөй.

Чижээ, даг цегинде проходчиктер бригадирин Анатолий Александрович Васильев. Ол он үш чыл стажтыг хоочун дагжы, талантылыг организакчы. Бригада ийи айның бүдүрүлге планын 120 хуу күүседип, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Бригадир боду комбинатта профовилед комитединиң кежигүнү, спорт ажылын харыылап турар. Эш Васильевтиң удуртканы дагжылар бо чылдың планын он беш хонук бурунгаар күүседирин хүлээнгеп, бедик темпилиг ажылдап турар.

Үүрмектеп-болбаазыр а д ы р фабриканың улуг ылгакчызы (классификаторщик) Андрей Христианович Зейбель ап көрээл. Ол Караганда областа рудникке ажылдап тургаш, биске 1969 чылда келген. Эш Зейбель бодунуң ажылын ханы билир, тергиин эки кижилерниң бирээзи. Бүдүрүлге планын доктаамал 102—103 хуу күүседип келген. Ол профовилед комитединиң кежигүнүнге ийи улаа соңгуткан. Хүндүлел самбыразында киргеп, каш удаа аас шаңналдарын алган.

Үстүнде адааным эштер ышкаш ак сеткилдиг, тергиин бүдүрүлгечилерни көйү-биле адаа болур. Комбинаттың планын ажыр күүседип турарының чылдагааны оларда, оларның уран-шевер, холдарында.

ЧУРУКТАРДА: даг цегинде проходчиктер бригадири А. А. Васильев-биле үүрмектеп болбаазырадыр фабриканың улуг ылгакчызы А. Х. Зейбель.

А. ЧАРАШ-ООЛДУҢ фотоларры.

«Тес-Хем» совхозтуң Өртең сүт-бараан фермазы беш чылдың бирги чылында сүт бүдүрүлгезин элээн көвүдедип, күрүне мурнунга планныг даалгаларын күүсеткен. Совхозтуң ажыл. амыдыралында бо кыштың берге байдалдары турбуже, ферманың коллективи сүт саалдазын кудулатпас дээш кызып ажылдап турарлар. Саанчылар Александра Бадарчы, коммунист Эрээ Шалык, Анна Сундуй, Александра Дойнур олар элээн хөй чылдарда фермага үзүктел чок ажылдап, чылдан чылче көргүзүглерин бедидип орар.

ЧУРУКТА: (Солагай талазындан) Александра Бадарчы биле Эрээ Шалык.

Фото А. МЕЛЬНИКОВТУУ.

ЧАГЫГНЫ ДҮРГЕН, ШЫНАРЛЫГ КЫЛЫР

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг базазын улама быжыглаар, ону чаа техниктиг үндезинге чаарты дериир талазы-биле улуг хемчеглерни партияның XXIV съездизи тодаргайлаан.

Беш чыл дургузунда көдээ ажыл-агый дыка улуг күчүлүг 1.700 муң тракторну, көдээ ажыл-агый техниказының хөй-хөй өске-даа хевирлерин алыр, артык кезектерни, дериишкиннерни, минералдыг чемнерни чорудуп бээри көвүдээр.

Чурттуң көдээ ажыл-агыйының материал-техниктиг хандырылгазы чүгле машиналарның санының көвүдээнибиле эвес, харын-даа шынарының экижээнинин, тодаргайлаарга чал чемнии белеткээринге хереглээр машиналар болгаш дериишкиннер, хөрүнүң хат, сүг алырынга удур ажыглаар техника, мал ажылында бүдүрүлге чорудулгазын механизастаары дыка экижиттингени-биле, бедик бүдүрүкчүлүү, ынаныштыы-биле, оларның ассортиментизинин калбарганы-биле тодараттынып турар.

Оон-биле холбаштыр «Сельхозтехниканың» болгаш республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң хандырылга системазының ажылдакчылары материал-техниктиг хереэлдерге колхозтарның база совхозтарның хереглелин өөренип көөр болгаш тодарадыр талазы-биле улуг ажылды кылып чорудар, 1973 чылга чагыгларны план органнарынга чогуур үезинде киирерии организастаар ужурлуг.

1973 чылда алыр материал-техниктиг хереэлдерге хереглелди тодарадырының болгаш чагыгны «Россельхозтехникаже» киирериниң хуусаалары кончуг кыска, оларны хүлээп алыры дыка шыгыы болуп турар.

Республиканың Көдээ ажылагый министерствозунуң болгаш «Сельхозтехника» каттыжышкынының 1972 чылдың февраль 25-теги каттышкан дужаалы-биле колхозтарның база совхозтарның хажык чок күүседир ужурлуу, чагыг киирериниң графигин доктаалып тургускан.

Чагыг кылырында киржип турар ажылдакчылар дараазында чүүлдерже кичээнгей салыры чугула.

Чагыгны кылып тургузарының методиказы мурнуку хеэлээр эрткен. Ынчалза-даа трактооларның, ажаан алышкынның болгаш өске-даа техниканың тодаргай санаашкыннарын дыка хөй ажылагыйлар киирбейн баарын эрткен чылдарның практиказы көргүскен. Моон соңгаар канчалза чогуурул дээрге, чагыгларны дужаарда санаашкыннарны ыяап-ла кады киирер, оон башка техникага чагыгларны республика комиссиязы хүлээп албас.

Оон ыяй, хөрээнүң жатка алнып турар ажыл-агыйлар хөрээнүң хат алырынга удур ажыглаар техниканы чагыдарын күзевейн турар. Ол чорук черле шын эвес. Моон соңгаар ону болдурбас херек.

Республиканың колхозтарының, совхозтарының болгаш районнарының көдээ ажылагый эргелелдериниң кол тускай эртемнигленииң 1972 чылдың февраль 1-де болган чөвүлел хуралынга хөрээнүң ширинин аңдара кагдырбайн болбаазырадырының айтырыгларын чугаалажып көрген. Бо талазы-биле бисте байдал багай болуп турары аңаа илерээн.

Чижээ, хөрээнүн хат ап турар шөлдер Чөөн-Хемчик районда — 32 муң га, Улуг-Хем районда — 18 муң. га, Таңды районда — 43 муң га, Баа-Хем районда — 10 муң га болуп турар. Ынчалза-даа трактооларның, ажаан алышкынның болгаш өске-даа техниканың тодаргай санаашкыннарын дыка хөй ажылагыйлар киирбейн баарын эртпейн чылдарның практиказы көргүскен. Моон соңгаар канчалза чогуурул дээрге, чагыгларны дужаарда санаашкыннарны ыяап-ла кады киирер, оон башка техникага чагыгларны республика комиссиязы хүлээп албас.

Оон ыяй, хөрээнүң жатка алнып турар ажыл-агыйлар хөрээнүң хат алырынга удур ажыглаар техниканы чагыдарын күзевейн турар. Ол чорук черле шын эвес. Моон соңгаар ону болдурбас херек.

Республиканың колхозтарының, совхозтарының болгаш районнарының көдээ ажылагый эргелелдериниң кол тускай эртемнигленииң 1972 чылдың февраль 1-де болган чөвүлел хуралынга хөрээнүң ширинин аңдара кагдырбайн болбаазырадырының айтырыгларын чугаалажып көрген. Бо талазы-биле бисте байдал багай болуп турары аңаа илерээн.

Чижээ, хөрээнүн хат ап турар шөлдер Чөөн-Хемчик районда — 32 муң га, Улуг-Хем районда — 18 муң. га, Таңды районда — 43 муң га, Баа-Хем районда — 10 муң га болуп турар. Ынчалза-даа трактооларның, ажаан алышкынның болгаш өске-даа техниканың тодаргай санаашкыннарын дыка хөй ажылагыйлар киирбейн баарын эртпейн чылдарның практиказы көргүскен. Моон соңгаар канчалза чогуурул дээрге, чагыгларны дужаарда санаашкыннарны ыяап-ла кады киирер, оон башка техникага чагыгларны республика комиссиязы хүлээп албас.

Оон ыяй, хөрээнүн хат ап

ШАЛЫПЧЫ ИШ-БИЛЕ УТКУУР БИС

ССР Эвилелиниң тургустунганының бежен чылының байырлалын төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш бүгү совет кижилер белеткелди эгелээн болгай. Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлеринге хей-аът кирген күш-ажылчы коллективтер боттарының бар аргаларын, ажыглаттынмайн турар курлавырларын илередип, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап турар. Маңаа республика типографиязының ажылчыннары, албан-хаакчылары база хамааржыр.

Бүдүрүлге эрткен чылын сан-хөө талазы-биле бергедээшкинниг байдалдан үнгеш, чаа чылда доктаамал темпилиг ажылдап эгелээн. Эрткен ийи айның планныг даалгаларын күүседип алдывыс. Цехтерде бүдүрген продукцияга үреп-будан кылдынар чорук үргүлчү эвээжеп турар. Өрүүр цехтиң эң көскү черинде шилчиир кызыл тук болгаш кызыл сылдыс хып турар. Ол дээрге чарыштың тиилекчизи деп чүвени айтып турар.

Байырлалга белеткел үезинде парлакчы коммунист Мария Михалева беш чылдың планын дөрт чыл иштинде күүседир, а бо чылдың планын Тываның Совет Эвилелиниң составынга кирген байырлалының хүнүнде күүседир деп хүлээлгелерни алган. Дептерлээр цехте Валентина Поповананың удуртуп турар бригадазы беш чылды дөрт чыл чеди ай иштинде күүседир деп шиитпирлээн. Тоску беш чылды хуусаа бетинде күүседир деп москвачыларның болгаш ленинградчыларның эгелекчи саналы-биле хайыккан бүгү чонуң деткээни идепкейлиг чоруктуң салдары ол.

Чаа сорулгаларның ужуртказын бистиң ажылчыннар медереп билип, оларны чедип алырда улуг күжениишкиниг, шудургу ажыл-иш негеттинер дээрзин база билип турар болгаш ону чедип шыдаар дээрзинге бүзүрелдиг. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, планныг даалгаларны болгаш бедиткен хүлээлгелеривисти чугаажок күүседир апаар бис. Ол дээрге бөгүнгү иш дүүнгүзүнден артык үретүңнелди берзин дээш ажылдаарывыс ол болур.

Типографияда хөй-иниити организациялары ажылчыннар ортузунга политиктиг ажылдың деңнелин улам бедидип, ажылдап турар кижи бүрүзүн бүдүрүлгениң перспективазын хөгжүдеринге идепкейлиг киржип, кижи бүрүүнүң хууда харыысалгазы бедик болзун дээш кижизидилге ажылдарын күштелдирерин хүлээнип турар бис.

М. МУРЕНКОВА,
партогранизация секретары.

ЧУРУКТА: Валентина Попованың (ортузунда) бригадазының кежигүннери Руфа Апоникина биле Анисья Кузнецова ажыл үезинде.

„ЧОГААДЫЛГА ЧОКТА ДЕПШИЛГЕ ЧОК...“

Частың башкы айы март үнүп келген. Чылыг хүннер келгени-биле ажыл-иш улам көвүдеп, амыдырал хайыккан. Кызылдың № 3 автотранспорт бүдүрүлгезиниң кол инженери Геннадий Матвеевич Шамонин-биле ооң кабинединге техниктиг депшилге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидиринге ооң дээштиг салдарының дугайын чугаалажып олурувыста, ханада аскан радиоприёмниктиң бичиледип каан үнү кезек соксай бээрге:

— Токарь Лерм Рудольф директорга дарыы кире дүшкеш, барыңар — дээн өткүт, тода үн өрээл иштинге чаңгыланы берди. Ук бүдүрүлгениң директорунуң техниктиг секретарының үнү ол болган.

— База депшилге-дир, Геннадий Матвеевич — дээримге, кол инженер пат эригин калган радиохарылзаавыс-тыр дээнзиг, «шагдагы чүве-дир ийин» деп харылаан кагды. Шынап-ла, ам ол безин магалыг: хурал азы өске кандыг бир чугула дыңнадыг кылыр апарганда, ол хире улуг бүдүрүлгениң делгем девискээринде ажылдап турар кижилерни дораан чыып эккээр.

Бо чылдың эрткен айларының планнарын бүдүрүлге ооң хамаарышпас чылдагааннардан күүсетшээн-даа болза, ооң техниктиг албаны экижип, туруштут ажылдаар арга-курлавырлары бар. Автопарктың техниктиг белениниң коэффициентизиниң графигин ханада аскан: сески болгаш тоску беш чылдарның ол кол көргүзүглериниң бирээзин ында чылдар болгаш айлар аайы-биле көргүскен. Ол көргүзүглерни бүдүрүлгеге 1970 чылда 0,54 хуу турган болза, эрткен чылын 0,57 хуу ашкан. Кол чүве, бичии-даа болза, өзүлде бар. Ооң артында коллективтиң демниг ижи, сөөрткен чүс-чүс толна чүктер, чоруп эрткен муң-муң километр оруктар чаштының чыдар болгай. Ол улуг иште чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның үлүг-хуузу база кирген.

— Бо талазы-биле силерниң идепкейлиг, мурнакчы кижилериңер кымварыл?

Кол инженер чоргаарал-биле харыылады:

— Шупту 7 кижи бар. Олар доктаамал ажылдап келген. Олардан агрегатчиктер А. Кухтин, В. Васёв, токарь-слесарьлар Р. Лерм, А. Петров олар онза чүткүлдүг ажылдап, бо чылдың эрткен айларында безин кижи бүрүзү 2—3 чаартыкчы саналды киирген. Оларның-биле таныжып, чугаалажып болур силер—дээш, аңаа олурган инженер Фомичёвче көргеш —бо эшке дузалажып көрүңер, Анатолий Георгиевич—деп, чугаазын немеп кагды.

АТБ-ниң иштики девискээринге бүгү бүдүрүлге ажылчорудулганың хынакчы-организакчызы эш А. Г. Фомичёв чугаакыр, техниктиг айтырыгларны эки сайгарып билир кижи болган, мени дыка өөрткен. Ол Тывага 1954 чылдан бээр, а бо АТБ-ге ам он ийиги чылында ажылдап турар.

Ленинград область Пушкин хоорайның кодээ ажыл-агый институдунуң кодээ ажыл-агыйны механизастаарының болгаш электрижидериниң факультедин дооскан дораан Саян сыныя ажып, ынчаардагы Чаа-Хөл МТС-ке каш чыл механиктээш, ооң соонда автотранспорт ажылынче шилчээн.

Бүдүрүлгениң хоочун чолаачылары Александр Михайлович Петров биле Рудольф Эдуардович Лермниң амдыызында ажылдап турары токарь цегинге кирип келириви-ске, эштери ону дораан үглей берди:

— Кайы хире шөлээледиң, Анатолий Георгиевич?

— Ленинградта солуп чүү тур?

— Чүнү садып эккелдиң?...

Олар идик-хем, эт-сеп аймаандан аңгыда, артык кезектерден чүнү садып эккелгенин аажок сонуургап айтырдылар. Чолаачылар ындыг-ла ыйнаан. Ында база бисте-биле демейле-дир, ховар артык кезектер садыгларга кирерге, дораан арылдыра бээр, чааларын кылып, садып тарадып турда-ла, эргилери ажылгалдан үнүп, элеп турар чүве ынчанмайн канчаар деп, ол чугаалап, эштерин ооңургатты.

Оларның ындыг, ажылдапдаа, дыштанып-даа чорааш, ажылынга хамаарышкан чүвелерни чугулалап көрүп, биригээр чугаалаарга, техниктиг тускай мергежилин бедидип, ажылынга дуржулгазын байыдарын бодап чоруур изиг күзел-чүткүл кижиниң сеткилинге дыка чоок болур чорду.

А техниктиг чогаадылга ындыг күзел-чүткүл-биле ханы холбашкан. Ынчангаш мында аңаа идепкейлиг, хандыкшылдыг кижилерниң көвүдеп турары таварылга эвес. Мурнунда токарь А. М. Петров болгаш ооң ийи-үш эштери чаартыкчы болгаш чогаадыкчы ажыл кылырынче чүткүп турган болза, ам доктаамал чогаадыкчылар чеди кижи четкен.

— Чогаадылга чок болза, депшилге кайын келир боор? —деп, Анатолий Георгиевич инак сөстерин катаптаан, бо чылгы чаа ийи саналды онзалап демдегледи. Оларны бүдүрүлгеде шингээткен болгаш ажыктыын көргүзүп эгелээн. Олар чылда пиитизи-биле 500 ажыг рубль камналганы бээр.

Оларның бирээзи бо-дур, ооң темазын «Шимчедикчиниң дискектелчек өзээн эдер херексел» деп адаан. Ону токарьлар А. М. Петров биле Р. Э. Лерт чогааткан. Үр хуусаада ажыглаан дискектелчек өзекти эдеринге ийи азы ооңдаа хөй септелгени, эдилгени кылыр таварылга бо-ла таварыжыр, чамдыкта ону ажыглалдан үнген дээш үндүр бижирип апаар.

А олар ол ажылды мынчаар чаарткан: тускай калбак дежү кырынга ук өзекти 40 тонна күштүг пресс-биле таптап эткеш, ооң соонда хоюглаар. Ынчан ооң ажыглал хуусаазы үзаар болгаш быжыг шынары бедиир.

База бир санал. Ооң темазы: «Кол өзектиң шестерниязының элээн салааларын дугуруп чамаары». Ону автоагрегатчиктер А. Кухтин биле В. Васёв чогааткан. Мурнунда ол ажылды дарганнаар черге үш кижи хол-биле кылып, бир шестерняны-ла бир шак хире үениң иштинде кылып турган.

Ам ол шүүлдүг ажыллы 40 тонна күштүг пресс дузазы-биле кылыр болгаш аңаа чаңгыс-ла кижи ажылдап, бир кезекти-ле 8 минута иштинде кылыр.

Ындыг чаартыкчы саналдар бо чылдың эрткен айларында безин хөй киртилээн. Кирген саналдарны улам сайзырадып кылыр, чаа саналдарны чогаадыр ажыл үргүлчүлевишаан. Техниктиг чогаадыкчы ажылдың кызыгаары мында база чок, чүге дээрге ону ук бүдүрүлгени механизастаарры болгаш автоматчыдары-биле холбаштыр, планныг боттандырып турар. Ол ажылдың темаларын тодаргайлаам, бижип, аскылаан.

Автобүдүрүлгеде чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар бюрозунуң кежигүнү инженер А. Г. Фомичев түңнелинде мынча диди:

— Ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның улуг-даа, бичии-даа керекке чогаадыкчы идепкейин деткип, бүдүрүлгеге ажыктыг, боттуг ажылга шылгаттынган чаартыкчы саналдар дээш моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүзүп турар бис.

Ооң тодаргай бадыткалы: үнелиг чаартыкчы саналдар киирген болүк ажылчыннарны чоокта чаа өртектиг белектер-биле шаңнаан болгаш ол саналдарны бүдүрүлгеге шингээткен.

АТБ-ниң чаартыкчылары бүдүрүлгезиниң ажыл-чорудулгазында экижидерин негеп келген чүүлдерни илередип, ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур ооң чаа-чаа чогаадыкчы ажылдар-биле уткуур дээш идепкейлиг ажылдап турар.

Ан. ДАРЖАА.

Механизатор кадрлар белеткээрин экижидер

Колхоз болгаш совхоз бүдүрүлгезинде механизатор кол кижи болу бергени кымга-даа билдингир. Ол ындыг болбас аргажок, чүге дизе, көдээ ажыл-агыйда кандыг-даа чедиишкин хөй санныг механизатор кадрларның идепкейлиг күш-ажылының ачызында чедип алдынар. Ону чугулалап көргеш, чамдык колхоздар болгаш совхозтар, районнарда көдээ ажыл-агый эргелелдери 1971 чылдың күзүнүнден-не эгелеп. механизатор кадрларның ажыл-агыйжы мергежилин бедидириниң талазы-биле өөредилгени системажыдып, көдээ ажыл-агыйның профтехучилищелеринче аныяктарның иштинден дээрелерин шилип чоруткулаан. Колхозтарның болгаш совхозтарның чанында тургустунгулаан агрошколаларда ниитизи-биле 900 хире механизатор боттарының классын бедидип турар. Ол ажыл «Барлык», «Шекпээр» совхозтарда болгаш Чөөн-Хемчик, Таңды районнарның чамдык ажыл-агыйларында багай эвес организастаттынган. Көдээ профессионал-техниктиг училищелерде 827 кижи, ооң иштинде үш чыл хуусаалыг өөредилгеде 353 кижи өөренип турар. Бо чылын ооң 112-зи ол училищелерни дооскаш, төрээн колхоз, совхозтарынга барып ажылдаар. Олар дээрге үүлге калбак мергежилдиг тракторист-машинизи эвес, а ортумак эртемни база чедип алган, үнелиг кадр ажылчыннар-дыр. Ындыг механизаторларны белеткээри чыл келген тудум көвүдээр апаар.

Ол училищелерни дамчыштыр боттарынга механизаторларны өөредип алырынга республиканың дыка хөй ажылагыйлары улуг кичээнгей салып, оларның четчелээшкинининг планын чыл бүрүде күүседип турары өөрүнүүр. Улуг-Хемниң ажыл-агыйларындан оларда 156, Чөөн-Хемчиктен—115, Таңдыдан—103 кижи өөренип турар. Ынчалза-даа чамдык колхозтар, совхозтар база районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдери бо ажылче чогуур кичээнгей салбайн турар. Ооң ужурүндан Каа-Хемниң, Бии-Хемниң болгаш Таңдының ажыл-агыйларында тракторларга ийи эзлчеглиг ажылдаар механизаторлар чедипшес болуп келген. Техниканың улуг кезии чаңгыс эзлчеглиг ажылдап турар, а чамдык ажыл-агыйларга часкы, күскү түлүк ажыл үезинде техника ажыглал чок, аңаа турар ужурга таварышкылаар.

Каа-Хем районда бо ажыл багай тургустунган. Сөөлгү 3—4 чылда мында механизаторларның саны безин кызырылган. Ындыг чорук «Коммунизмче орук», «Ленинчи орук» колхозтарда бар. Ооң кол чылдагааны — каа-хемчидер боттарының ажыл-агыйларынга механизаторларны белеткевейн барганында болгаш профтехучилищелерни дамчыштыр оларны өөредир күүрүне планының түгле чартык кезии күүсеттинип келгенинде болур. Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларында механизаторлар белеткелин база-ла көшкаткан, ында 200 хире кижи четпейн турар.

Механизаторлар белеткелин партия болгаш чазак чугула сорулгаларның бирээзи кылдыр санап турары таварылга эвес. Тракторист, комбайнер, чолаачы кижилер ажыл-агый бүрүзүнүң хереглелин долузубиле хандырган турары эргежок чугула. Ниитизи-биле республикада 900 ажыг ындыг кадрлар биске чедишпес. Ол хире санныг механизаторларны чоокку 1—2 чылда бүрүн белеткеп ап болур арга бисте бар. Республикада өөредилгебүдүрүлге баазазы-биле болгаш билиг-мергежилдиг башкы кадрлар-биле хандыртынган ийи профтехучилище ажылдап турар болгай. Бир эвес оларның четчелээшкинин эки организастаар болза, чылдың-на оон 500-тен эвээш эвес бедик мергежилдиг механизаторларны үндүрүп болур.

Ажыл-агыйларның удуртукчуларының болгаш тускай эртемниглериниң сорулгазы болза, көдээниң аныяктарының база комсомолчуларының иштинден баш удур ап дээрелерин шилип, өй-шаанда училищелерни сургуулдар-биле бүрүн четчелээри болур. «Тиилелге», «Улуг-Хая», СЭКПниң XXII съездизи аттыг совхозтарда, Эрзинниң «Коммунизмче орук» колхозунда ышкаш, профтехучилищелерниң салбырларын боттарының ажыл-агыйларында ол училищелер-биле сүмележип турган, ажыдып алыры чугула. Өг-бүле байдалының уламындан ырап шыдавас, улуг назылыг болгаш херээжен кижилерни хаара тударына ындыг салбырлар дыка таарымчалыг.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин мергежилдиг кадрларбиле чепсегээрининг бир курлавыры херээженнер болур. Бо айтырыгны Чөөн-Хемчик болгаш Улуг-Хем районнарда чугулага көрүп турар. СЭКПниң XXII съездизи аттыг совхоз 16 тракторист кыстарны өөредип алган, 7 уруг бүдүн чай дургузунда трактурга ажылдап келген. Таня Ооржак, Маша Куулар, Монгуш Калдар болгаш Полина Ооржак оларның дугайын ол совхозта хүндүлел-биле чугаалажып турар. Жданов аттыг совхозта 22 херээжен трактористи өөредип алганы мактанчыг.

Ынчалза-даа бо чугула айтырыгны чер болганында ынчаар көрбейн турары четпес. «Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң кадрлар шилип алыр болгаш белетизээр килдизиниң начальниги.

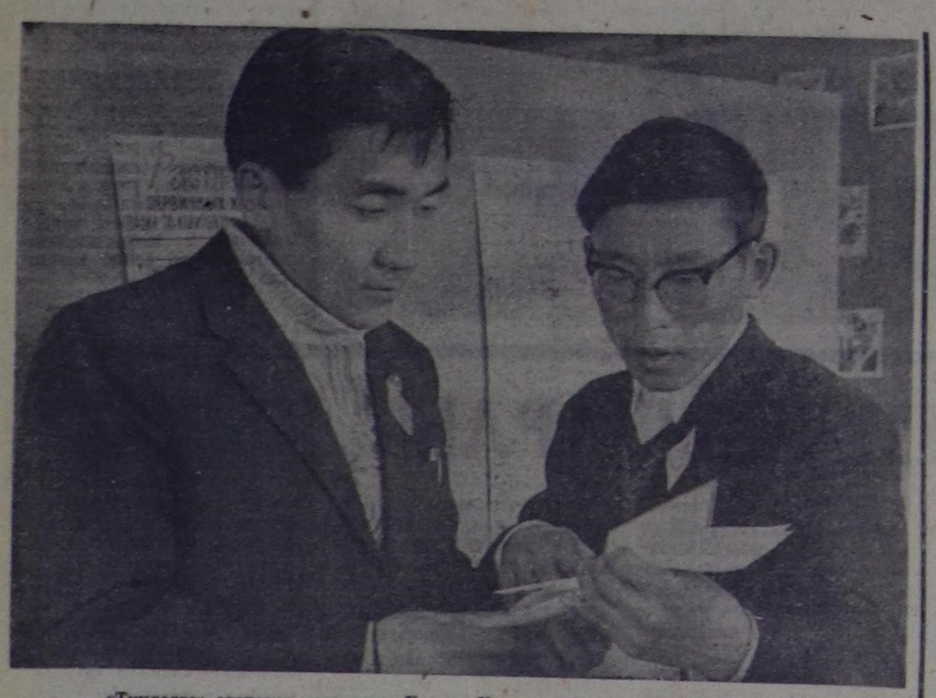

«Тиилелге» совхозтуң агроному Хертек Кара-оол биле ында комсомол организациязының секретары Күжүгет Бадан-оол оларны хову турлагларынга, септелге мастерскаязынга, үрезин арыглаар шаңнарга бо-ла көрүп болур.

Комсомолчу-аныяктар бригадазын боттуг удуртушаан, олар часкы хову ажылынга белеткелди хынап, илерээн четпестерни чайладыр тодаргай хемчегларни организастап турээр. Олар совхозта партия организациязының агитаторлары.

ЧУРУКТА: К. Бадан-оол (солагай талада) биле Х. Кара-оол.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Хой ажылынның чугула айтырыын чугаалажып тур бис

ХОЙЖУНУҢ БОТ-ХАРЫЫСАЛГАЗЫН БЕДИДЕР

Хойнуң уксаазын экижидер, ооң продуктулуун бедидер дугайында айтырыгны «Шын» солуннуң арыннарынга чугаалажып турары черле үүлдүг. Ону деткип турар мен. Ол айтырыг эге бажында чогум-на бистиң «Торгалыг» совхозка хамаарыштыр тургустунган болганда, бо ажыл-агыйда мал ажылының тускай эртемниглери тодаргай анализти кылып, чогуур түңнелди үндүрери эргежок чугула.

Өвүр районга хой ажылын хөгжүдерин экижидер хемчеглер дугайында тускай доктаалды СЭКП Тыва обкомунуң бюрозу эрткен 1971 чылда хүлээп алган. Ук доктаалды СЭКП-ниң Өвүр райкомунуң пленумунга чугаалажып көргеш, районга хой ажылын хөгжүдерин экижидери-биле ап чорудар тодаргай хемчегларни ажылдап кылган.

«Торгалыг» совхозтуң партком райком пленумунуң доктаалын совхозтуң бүгү коммунистеринин хуралында база-ла калбаа-биле танышкаш, салбырлар, түс-түс хойжу бригадалар аайы-биле беш чыл иштинде чорудар боттуг ажылдарны төлевилээн. Ону боттандырарынче бо чылдың эгезинде-ле кирипкен.

Ынчалза-даа эрткен чылдарда болдунган четпестерни ооренип, оларның тыптып келген чылдагааннарын ханызыбиле анализтеп, чайладырының оруктарын тодаратпас болза, ол четпестер моон соңгаар-даа катаптаар чадавас. Ынчангаш чамдык четпестерниң үнүп келген үндезинин ам-даа тодаратса чогуур деп бодаар мен.

«Торгалыг» совхоз нарын дуктуг уксаалыг хойну өстүрер талазы-биле мурнуку чылдарда республикага мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи кылдыр санадып турду. Нарын дүктүг хой өстүрүп турар районнарның конференциязын безин маңаа эрттирип турганы билдингир болгай. Ам совхозта хой ажылы чүге баксыраанып? Хойнуң уксаазы чүге дорайтааныл? Бо айтырыгларга дорт болгаш тодаргай харыыны бээр керек.

Бо чылдың январь 1-де медээ-биле алырга, совхозта 33.865 хой бар болуп турар. Ам совхозтуң хоюнуң шоолуг эвес хуузу эки шынарлыг, чиңге-нарын дүктүг, а хой нуруузу хылган, аң дүктүг хойлар болу берген. Ооң түңнелинде эрткен чылын бир хойдан агарны, хураган дүгүн катай алырга, чүгле 1,9 кг. дүк кыргып алган. Ооң уламындан дүк планы күүсеттинмээн.

Бо үстүнде салдынган айтырыгларга мынчаар харыылаар болза черле чөптүг деп бодаар мен: **бирээде,** совхозтуң дирекциязы хойнуң уксаазын экижидеринче, ооң продуктулуун көвүдедиринче кичээнгей салбастаанында, бо талазы-биле тускай эртемниглерден негелдени коштаткан. Маңаа чаңгыс чижекти көргүзерге-ле херектиң байдалы билдине бээр. Эрткен күзүн чаңгыс-ла ай дургузунда 12 мүң баш хойну дөрт пунктуга тарып боозаткан аттыг болган. Ону черле канчап чогумчалыг дээр боор! Хойну тарып боозадыры дээрге хой ажылында кончуг харыысалгалыг ажыл-дыр. Ону канчап-даа буу-хаа, далаш кадында чорудуп болбас ужурлуг. Чүге дээрге кедизинде барып хой бүрүзүнден төл алыры ол ажылдың түңнелинден дөрт хамааржыр. Ону барымдаалааш, хойнуң тарып боозадылгазын ыяк белеткелдиг, доктаатқан чурум ёзугаар чорудуп, тараан, тарывазан хойларның үчёдүп эки тургузар керек. Эртемге үндезилээш алырга, эң-не эки дериттинген дээн тарып боозадылга пунктузунга 2000 хойну тарып боозатса, экизи-ле ол. Канчап-даа оон хойну тарып боозадып шыдавас. А бо совхозта чаңгыс пунктуга 3 мүң ажыг хойну тарып боозаткан ышкажыл. Харыысалгалыг ажылды шак ынчаар эренгей чорударга, хой кызырап турбайн канчаар. Мындыг чорук-биле моон соңгаар эптежип черле болбас.

Өске чижектен ап көрээлинер. Ол база-ла үстүнде салдынган айтырыгга харыыны берип турар. Хойлардан кандыг-даа уксаа чок, янзы-бүрү өң-чүзүннүг, ан дүктүг алашокар хураганнарның төрүттүнүп турар үжуру хойжуларның боттарынын буруузу деп шуут санаар керек. Чүге ындыгыл? Чүге дээрге олар «нарын дүктүг хураганнарны азырап өстүрери берге, шүүт» деп сылдаг-биле чүвениң беленин харааш, зоотехниктер, мал эмчилери эскербезин дээш, бөдүүн дүктүг хураган кошкарларны коданынга салып ап турар-дыр. Ындыг хойжулар эр хураганнарын безин чазатпаан болур. «Хураганнарынарны чүге чазатпаан силер?» деп айтырарга, «мал эмчилери хураганны чазавас-даа чүве-дир. Азы коргар чүве ирги бе?» деп билбээннеп харыылап каар. Оларнын алыс сорулгазы мындыг: бөдүүн дүктүг кошкарның толун алыры. А хойнуң уксаазын экижидерин, эки шынарлыг хөй дүк алырын олар бо таварылгада бодавайн турар. Малды малдап, ажаап өстүрүп турар кижилернин шак мындыг ак сеткилдиг эвес, ажыл-херектиң эрге-ажыын бодавас, беленин хараар чоруу хойнуң уксаазын сандарадырынга, тускай эртемниглерниң үр үеле чорудуп келген берге болгаш харыысалгалыг ажылын үре-түңнел чок болдурарынга чедирип турар. Ынчангаш хой ажылында бо чугула айтырыгны чугаалажып тура, хойжу кижинин бот-харыысалгазынын дугайын ыыттавайн барып болбас. Чүге дээрге уксаажыдылга ажылынын үре-түңнели хойжу кижиден база хамааржыр-дыр. Коданынга таарышпас уксааның янзы-бүрү, багай шынарлыг кошкарларын чажырып салып, уксаажыдылга херээн будалдырып турар ийи-чаңгыс кижилер-биле шынгыы чугааны чорудар керек. Оон башка уксаажыдылга херээн чаңгыс аай болдурары бергедей бээр.

Мындыг болганда, мен бодаарымга, хойжуларның бот-харыысалгазының дугайында айтырыгны база тургузары чугула. Маңаа холбаштыр чамдык фактыларны киирер бодадым. Чоокта чаа хойжу Хөвалыг Кара-оолдун коданынга чорудувус. Ооң хойлары ооңдан эгелээн болду. Чаш хураганнарны көөрүвүске, өшкү дүктүү-даа бар-ла болду. А иелери нарын дүктүг хойлар болгай. Тарып боозаткан хойлардан канчап ан дүктүг хураганнар төрүттүнгени ол? Бо коданга эскет чок «чажыт» кошкар артып калган турганы билдингир-дир. Ооң ынай Ирбитейнин хойжу бригадазында 2400 ажыг хой ооллаан. Оларның хураганнары база өшкү дүктүг. Бо коданнарга кадарчылар база-ла бөдүүн дүктүг кошкарларны чажырып салып алганы тодаргай. Азы эрткен чылгы хураганнарын чазатпайн, хевээр тургускан.

Хой ажылының чугула айтырыын чугаалажырда, ооң бүгү талазын өөренип көөрү эргежок чугула. Үстүнде мээн көргүскеним ышкаш ындыг четпестерни илередип, оларны чайладыры — зоовет тускай эртемниглерниң дөрт хүлээлгези-дир. Оларның харыысалга чогу-биле ындыг чоруктар тыптып кээп турар. Ооң чайлаар дээш боттуг ажылды чорудар керек.

В. БЮРБЮ,
«Торгалыг» совхозта партком секретары.

Ажыктыг семинарлар

Бай-Тайга районнуң колхозтарында, совхозунда болгаш албан организация черлеринде профэвилел комитеттериниң активиниң семинары Тээли суурга болуп эрткен. Аңаа областың профэвилелдер човүделиниң харыысалгалыг ажылдакчылары киржип, лекциялар номчаан.

К. СЕДИП.

«Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырынга политинформаторлар болгаш агитаторларның семинары болган. Ооң киржикчилери СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр пропаганда ажылының сорулгаларынга хамаарышкан лекцияларны дыңнаан. Ону СЭКП райкомунуң ажылдакчылары номчуп, районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда салдынган сорулгаларынга дүүштүр чугаалаан.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга белеткел талазы-биле партия Төп Комитединиң доктаалын ажылчы чонга калбаа-биле тайылбырлап, таныштырар ажылды калбартырын семинарга дугурушкан.

Г. ЛОПСАН.

ПРЕЗИДЕНТИНИҢ МУҢ БОЛГАШ БИР ЧЫМЫЖЫ

Муң чымыш — Узбекистанның Эртемнер академиязының башкарын турар муң ажылы-дыр, а муң бир дугаары...

Президент атомнуг реакторга болгаш гелиотехниктиг полигонга чораанының соонда биостимуляторлар шинчилеп турар бодунуң лабораториязынга элээн каш шак иштинде доктааган. Ооң соонда президиумда өөрү-биле кыска беседа кылгаш, саналга төвүнче чорупкан. Узбек эртем штавының ажылының, ооң удуртукчузунуң ажыл-чорудулгазының дугайында чугааны чүүден эгелээрил дижип, ботботтарывыстан айтыржып орган бис.

Бистиң оовусту Абид Садыкович Садыков боду шиитпирлээн. Ол, ындында чоорту ыржымзырап бар чыткан хоорай көзүлген соңгаже кылаштай бергеш кезек бодангаш, чугааланган:

— Суурдан эгелээли!

...Узбекистанның мурнуу чүгүнде эрги шагның Китабе деп суурунга академияның президентизи хөвең өстүрүкчүлери, малчыннар болгаш башкылар-биле ужурашкан. Абид Садыкович бедик дүжүт бээр хөвеңниң чаа сортунуң, үнүштерни сергедиптер чемишчидилгелерниң, черни мелиорастаарының чаа аргаларының дугайында хөйнү чугаалап берген. Ооң чугаазын илеткел, отчет, беседа-даа деп болур, чүге дээрге, ооң үргүлчү чаа чүүлдерни чугаалап бээринге дыңнакчылар чаңчыга берген кижилер болган.

Ооң соонда айтырыглар төктүп-ле эгелээн. Суурнуң чурттакчылары чүгле кодээ ажыл-агый айтырыгларын сонуургап турар эвес, харын кибернетикада чаа чүүлдерни, Улугбектиң чогаалдарын катап парлап турарын, харылзаа спутниктериниң болгаш фольклористерниң экспедициязының дугайын айтырар болганнар. Президент университет кафедразынга харыылап өөренгени хевээр, дыңнакчыларның демдеглелдерни кылып турарын манап, харыылап турган.

Хоорайларга, заводтарга, тудугларга болгаш колхозтарга эртемниң ындыг хүннери президентиниң муң бирги чымыжы апарган.

Президент номну алгаш, ажып олур.

— Узбекистанга, чүгле аңаа эвес, харын бүгү Ортаа Азияга амгы эртемниң эгезин 1920 чылдың сентябрь 7-де эгелээн кылдыр айыткан-дыр — деп, ол чугаалай-дыр. Владимир Ильич Ленин Ташкентиге университетти тургузар дугайында декретке ол хүн ат салган. Улуг чурттуң кыдыгкызыгаар черинге эртемни хөгжүдериниң эгези ол болган.

Москвадан Ташкентиже «эртем поездизи» үнүпкен. Орус кижилер амыдыралдың болгаш эртемниң маадырлыг чоруун кылган. Оларның аттарын найыралдың чыл демдеглелинде мөңгези-биле бижээн. Н. А. Димо, В. И. Романовский, Е. П. Коровин, П. Ф. Воровский, П. А. Андреев, Л. В. Ошанин, И. А. Райкова...

Алдарлыг-ла аттар! Ол аттар чүгле кайгамчыктыг шинчилелдер-биле холбашкан эвес болгай. Ол аттар-биле эртем школаларын болгаш угланыышкыннарын адаан. Узбек эртемден бүрүзү — орус эртемденниң азы ооң өөреникчизиниң өөреникчизи болуп турар. Ташкентиниң Ленин аттыг университединиң доозукчулары улус ажыл-агыйының бүгү адырларында, ажылдан турар. Амгы үеде бистиң республикавыста эртем ажылдакчыларының саны 27 муң. Бо дээрге, революция мурнундагы Россияныындан ийи чартык катап хөй-дүр.

Абад Садыкович сандайга олуруп алгаш, чугаазын уламчылаан.

— Узбекистанның Эртемнер академиязының, 200 шинчилел албан черлериниң болгаш республиканың дээди өөредилге черлериниң ажыл-чорудулгазының кол утказы болза коммунистиг тургузуушкуннуң айтырыглары болур.

Улуг сорулга— улуг күштү төрүүр. 1920 чылдың эгезинде В. И. Ленин мынчаар бижээн: «Бистер Туркестанга үлегерлиг, культурлуг социалистиг күрүнени тургускаш, дарлаткан улустарга, биче-буурай улустарга хаанныг Россия биле Совет эрге-чагырганың ылгалын көргүзер ужурлуг бис».

Ленинчи идеялар бүгү салгалдарның эртемденнерин хей-аът киирген. Узбекистанның элээн каш эртем-шинчилел болгаш төлевилел институттары ленинчи декреттерге үндезилеттинип тургустунган. Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла крайның бүдүрүкчү күштерин шинчилээрин эгелээн, бойдус болгаш ниитилел эртемнериниң талазы-биле шинчилелдерни чорударының үндезиннерин салган. Ол шинчилээшкиннерниң хемчээли, угланыышкыны, деңнели совет эртемниң бүгү отрядтарының болгаш звеноларының чаңгыс эвиниң ниити күжү-биле тодараттынар. Эртемденнер партияның айытканы улуг, чаңгыс аай программа-биле ажылдан турар. Кандыг-даа ажылдан бүгү совет республикаларның эртемденнериниң быжыг, хөй талалыг харылзаазын, коллективтиг чогаадыкчы чоруун көрүп болур.

Улуг айтырыгларны кады ажылдан кылбышаан шиитпирлээри, консультацияларны кылчыры, идеяларны ханыладыры, дээди мергежилдиң эртем кадрларын белеткээри болгаш өске-даа айтырыгларга совет республикаларның эртемденнери кады ажылдан, бот-бодунга дузалажып турар. Совет үе-чаданың чыл санында ол кады ажылдажылга хөгжүп турар. Эртем солчуушкуну үзүктел чок калбарып, эртем кады ажылдажылгазының чаа ажыктыг аргалары тыптып келген. Бодунуң интернационалчы хүлээлгезин күүседири дээш херекке узбек эртемденнерниң киирип турар үлүү чыл келген тудум-на көвүдеп турары өөрүнчүг.

Президент туруп келгеш, столда чыткан номнарны ашкылааш, уламчылаан:

— Ташкентиниң математиктиг статистика школазы 20-ги чылдар үезинде Бүгү-эвилелдиң болгаш делегейниң хүлээп көрүүшкүнүн алган. — Ооң эгелээш-ле фундаментальдыг эртемнер — математика, физика, химия, биология талазы-биле узбек эртемденнерниң ат-сураа, авторитеди улам бедээн.

Тургустунуп келген чаңчылдарны болгаш бүгү-эвилелдиң эртем күш-ажыл хуваалдазының принциптерин ёзугаар чамдык эртем угланыышкыннарынга узбек эртемденнер кол рольду ойнап турар. «Бойдус каттыжыышкыннарының химиязы» болгаш «Гелиотехника» чижектиг Бүгү-эвилел журналдарын парлап үндүрерин Узбекистанның Эртемнер академиязынга даасканы база таварылга эвес. Алкалоидтер болгаш космос кезекчигештеринге, өңнүг металлдар болгаш бойдус газынга хамаарыштыр узбек эртемденнерниң кылган шинчилелдерин улуу-биле үнелеп турар.

Марксизм-ленинизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң ёзузунга ажылчы чоннарны кижизидеринге Узбек ССР-ниң төөгүзүнүң, философия, эрге, дыл, литература, уран чүүл талазы-биле кылган шинчилелдер улуг салдарны чедирген. Узбек совет Энциклопедияны үндүргени — эртемденнерниң коллективтиг улуг ажылы болган.

Эртем шинчилелдериниң ажыктыын бүгү тала-биле бедидер, бодунуң ажылын бүгү чурттуң социалистиг экономиказының чугула болгаш перспективтиг айтырыгларынга чоокшулаштыр планнаар болгаш тургузар деп партияның XXIV съездизиниң салган сорулгаларын Узбекистанның эртемденнери акыдуңма республикаларда бодунуң өөрү-биле кады шиитпирлеп турар.

Бойдус болгаш техниктиг эртемнер талазы-биле республика академиязының планын үш кол комплексте бөлүктээн.

Узбекистан — хөвең өстүрер талазы-биле ССРЭ-ниң кол баазазы. Хөвең бүдүрерин көвүдедири — республиканың ажылчы чоннарының совет күрүнениң мурнунга интернационалчы хүлээлгези болур. Чогум-на мооң ужурунда бирги комплекст маңаа хамааржыры илдең-дир. Узбек ССР-ниң Эртемнер академиязының үнүштерниң экспериментал-дыг биология институту хөвеңниң бедик дүжүттүг, аарыгларга удур туруштуг сортун тургускан. Бо чылын «Ташкент-1, 2, 3» деп ол сорттарны чурттуң миллион тектар шөлүнге тарыыр. Хөвең тарыыр черлерни чемишчидер, суггаттыг болдурар, механизастаар талазы-биле ажылдарны сайзыраңгайжыдып турар.

Ийиги комплекст өңнүг металлургия хөгжүлдезинге хамаарышкан. Ол болза, байлактыг черлерни дилеп, тывары, чести, коргулчунну болгаш өске-даа металлдарны дилеп тыварының болгаш эзилдирериниң аргаларын тургузары болур-дур.

Үшкү комплекст газ үлетпүрүнүң хөгжүлдези-биле холбашкан. Газты дилеп тыпкан черлерниң курлавыры үзүктел чок өзүп турар, ынчангаш ону акы-дуңма республикаларже, Узбекистанның хоорайларынче болгаш суурларынче чорудары улгадып турар. Энергияның болгаш химиктиг чиг-эттиң үндезини — газты ажыглаарының ажыктыг аргаларын ажылдап кылган. Хоорза дамчаан газтар кайгамчык улуг күштүг электри станцияларын ажылдадып турар. Чижээ, Ташкент ГРЭС-тиң күчүзү 1920 муң киловатт четкен, ам тудуп турар Сыр-Дарья ГРЭС-тиң күчүзү 4,4 миллион киловатт болур. Чирчиктиң, Навоиниң, Фергананың химия бүдүрүлгелеринге газты чемишчидилгелер, пластмассалар, синтетиктиг пөс кылдыр хуулдуруп турар.

Абид Садыкович ССРЭ-ниң картазын аскан ханага чоокшулап келген.

— Дыка хөй ажылдарның ужур-дузазы республикадан дашкаар нептереп үнүп турар. Оларны совет чурттуң бүгү булуңнарында ажыглап турар. Узбек эртемниң чедиишкиннерин нептередип турарының географиязы Прибалтиканы болгаш Ыраккы Чөөн чүктү, Соңгу чүкте Норильскини болгаш мурнуу чүкте Кара-Кум элезиннерин хоме алы берген. Ону социалистиг кады ажылдажылга чурттары база күзелдии-биле шиңгээдип ап турар.

Узбекистанның эртемденнериниң шинчилелдери кожаларывыста бойдус байдалы-даа, экономиказының адырларыдаа төрелдешкек республикаларга улуг ужур-дузалыг болуп турар. Регионалдыг айтырыгларны шинчилээрин таарыштырары-биле Казахстанның, Киргизияның, Таджикистанның, Туркменияның, Узбекистанның Эртемнер академияларының президентилери доктаамал чыглып, чугаалажып турар бис. Ортаа Азия республикаларының эртемденнери боттарының эртем ажылдарын бүгү совет эртемниң чедиишкинеринге үндезилеп чорудуп турар. Оларның чогаадыкчы чедиишкиннериниң үндезини чогум-на ында.

Президент олуруп алгаш, бистиң беседавыстың түңнелин үндүрген:

— Бижик-билиг чок, караңгы-дүмбей чурттап чораан улус ам кибернетикага чедир хөгжүп, сайзырап келген-дир! Мону эн-не хөй оранныг санбиле хемчээри безин бергедир. Чүге дизе, чугаа болза чоннуң угаан-бодал күжүнүң чечектелиишкининиң, ёзулуг культура революциязының дугайында болуп турар болгай. Узбекистанда 12,5 миллион кижи чурттап турар, олардан үш кижиниң бирээзи-ле өөренип турар. Дээди 39 өөредилге черинде 250 муң ажыг студент өөренип турар.

...Абид Садыковичиниң столунда «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын парлаан «Правда» солунну салып каан тур. Ол доктаалды чүгүртүр көрүп оргаш, аңаа херек бөлүкке доктаай берди.

— Мында сөс, одуруг бүрүзү-ле — бистиң дугайывыста болуп турар-дыр дээш, ол дыңзыдыр номчуду: «Эртемни, техниканы, культураны хөгжүдеринге бүгү националдарның ажылчы чоннарын идепкейлиг киириштиреринге эргежок чугула байдалды тургускан. Социалистиг нацияларның болгаш биче улустарның культураларының чечектелиишкини, чоокшулаашкыны болгаш бот-бодунуң байлакшыдыышкыны хоойлу ёзугаар чүүл апарган».

— Заводка азы колхозка эртем хүннериниң үезинде көргеним оолдар болгаш кыстар-биле университет аудиториязынга ужуражы бергеш, дыка-ла өөрүүр мен — деп, президент чугаалаан. Олар аңаа ленинчи кыйгырыг-биле кээп турар болгаш кайгамчык ажыл-херектер, улуг-улуг ажыдыышкыннар оларны манап турар.

Е. ЕФИМОВ,
(СЭТА-ның корр).

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

КЫРГЫЗ ССР. Тянь-Шанның чер шимчээшкини болгулаар зоназынга хамааржыр черде канчаардаа аажок улуг энергетика белдирин делегей практиказында эң баштай тудуп турар. Кыргыз улустуң улуг акыны Токтогул Сатылгановтуң чуртунда, муң метр бедикте 217 метр бедик улуг плотинаны тудугжулар бедидип үндүрүп орар. Гидроэлектростанцияның күчүзү 1 миллион 200 муң киловатт болур.

Токтогул ГЭС-ти бүгү чурт тудуп турар. Бүгүэвилелдиң шалыпчы комсомолчу тудуунда 43 националдың төлээлекчилери, ооң иштинде комсомолчу путёвка-биле 5000 кижи келген.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга төлептиг ужуражыр дээш «Нарынгидроэнерготудуг» коллективи социалистиг чарышка Нурек ГЭС-тиң тудугжуларын кыйгырган. Олар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң күселибиле бешки чылдың ийиги чылының планын декабрь 22-де күүседирин, пландан ажыр миллион рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын хүлээлгезинде көрүп турарлар.

ЧУРУКТА: Токтогул ГЭС-тиң тудуунда.

О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Найыралдың болгаш билчиишкинниң байдалынга

ДАККА. СЭТА-ның корреспондентизи С. Булаицевтиң дамчытканы болза:

«Бо улуг чуртка чоруп турган үемде Совет Эвилелиниң улузунуң болгаш чазааның меңзэ көргүскен ынакшылын, чылыг сеткил-сагыжын болгаш хүндүлээчелин илередир сестерни тыппас-тыр мен» деп, Бангладеш Улус Республиканың премьер-министри шейх Муджибур Рахман ССРЭ-ден чуртка чанып келгеш медеглээн. «Москвага чугаалажыышкыннар үезинде билчиишкин чедип алдынган, ол чорук чүгле Азияда эвес, харын база бүгү делегейде тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга бараан болур. Бангладеш биле Совет Эвилели улустарның тайбыңының болгаш чечектелиишкининиң чаагай чоруу дээш кады ажылдажылганы боттандырар» деп, премьер-министр чугаалаан.

Бангладештиң премьер-министри хөй миллион чөөн-бенгалия дескеннерге совет дузаламчының, КНО-нуң Айыыл чок чорук Чөвүлелинге Совет Эвилелиниң Бангладештиң улузун шиитпирлиг деткээниниң улуг ужур-дузазын демдеглээн. Бангладештиң 75 миллион улузунуң болгаш чазааның өмүнээзинден мен улуг совет улуска болгаш ооң удуртукчулары— СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневке, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорныйга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинге сеткил-сагыштың ханызындан өөрүп четтириишкинни илергейлээрин күзеп тур мен деп, Муджибур Рахман чугаалаан. Совет Эвилелиниң биске көргүскен болгаш көргүзүп-даа турар ак сеткилдиг ол дузаламчызы, деткимчези дээш ССРЭ-ниң улузунга болгаш чазаанга аажок өөрүп четтириишкинниң сеткил-сагыжын Бангладештиң улузу бодунуң чүрээнге кезээде кадагалап чоруур деп, премьер-министр демдеглээн.

ДАККА. (СЭТА). Бангладештиң парлалгазы премьер-министр Муджибур Рахманның ССРЭ-ге аян-чоруун, Совет Эвилелиниң болгаш Бангладеш Улус Республиканың кады кылган декларациязынга ат салганын калбаа-биле тайылбырлап турар. «Бангладеш обсервер» солуннуң бижээни: «Премьер-министр Муджибур Рахман Совет Эвилелинге чылыг хүндүлээчел ёзунуң дугайында чаагай сактыышкыннар-биле төрээн чуртунда чанып келген. Совет Эвилелиниң чазаа болгаш улузу бистиң хосталгалыг демиселивиске улуг деткимчени көргүскеш, Бангладештиң улузунга найыралын илергейлээн». Редакция чүүлүнге «Пипл» солун: «Москвага чугаалажыышкыннар чүректиң ханызындан, ак сеткилдиң болгаш билчиишкинниң байдалынга эрткен» дээрзин демдеглээн. Экономиктиг дузаламчы дугайында чедип алдынган дугуржулга аар-берге байдалга таварышкан Бангладештиң экономиказын катап тургузар болгаш хөгжүдер дугайында ССРЭ-ниң сагыш салыышкынын илергейлеп турар деп, солун бижээн.

Кады кылган декларацияны тайылбырлавышаан, «Бангладеш обсервер» солун декларацияда «Индостанга политика талазы-биле ёзулуг таарыштыр шиитпирлээшкин даштыкының холгаарлаашкыны чокка, сонуургалдыг күрүнелерниң аразынга чүгле шуут чугаалажыышкыннарның аргазы-биле чедип алдынган туруп болур» дээн чүүлдерже онза кичээнгейни салган.

Совет Эвилели Индостанга тайбыңны камгалаар дээш кезээде туржуп келген дээрзин «Пипл» солун айыткан. ССРЭ-ниң болгаш Бангладеш Улус Республиканың аразында найыралчы харылзаалар моон соңгаар-даа хөгжүүр болгаш бүгү делегейге тайбыңны быжыглаарынга дузалаар деп, солун бижээн.

Бангладештиң даштыкы херектер министриниң медеглели

ДАККА, март 9 (СЭТА). ССРЭ-ге чораан Бангладештиң даштыкы херектер министри Абдус Самад Даккага болган парлалга конференциязынга чүве чугаалааш, совет удуртукчулар болгаш совет улус Бангладеш Улус Республиканың премьер-министри Муджибур Рахманны «чаа тургустунган күрүнениң чүгле премьер-министри эвес, харын революцияның удуртукчузу болгаш бенгаль нацияның адазы» кылдыр хүлээп алган деп медеглээнин Бангладештиң Ена деп агентилели дыңнаткан.

Совет экономиктиг кады ажылдажылга Бангладештиң демир-орук транспортун, далай флодун тургузарынга, далайдан балыктаарынга совет дузаламчы болза «улуг күрүнелерниң эдерзе чогуур үлегер-чижээ болган» деп министр демдеглээн. Бангладештиң янзы-бүрү адырларынга специалистерни белеткээринге Совет Эвилелиниң дузалажыр дээнинге Самад күзел ханыышкынын илергейлээн.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

УЛУСТАРНЫҢ ТАЙБЫҢЫНЫҢ БОЛГАШ ДЕМИСЕЛИНИҢ КҮЧҮЛҮГ ФАКТОРУ

БРАТИСЛАВА. (СЭТА). «Улустарның тайбыңының болгаш найыралының күчүлүг фактору» деп улуг эгелиг чүүлүнге Братиславаның «Правда» солунунуң бижээни: ССРЭ-ниң бежен чыл юбилейи—делегейге калбаа-биле ужур-дузалыг болуушкун, чүге дээрге Совет Эвилелиниң тыптып келгени болгаш чедиишкинниг хөгжүлдези—бүгү кижи төрелгетенниң төөгүзүнде чугула үе-дир.

Хөй националдыг социалистиг күрүнени тургузарының, сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузарының, онза нарын национал айтырыгны шиитпирлээриниң херээниң талазы-биле совет дуржулганы бүгү делегейге бедии-биле үнелээн болгаш социал, национал хосталга дээш бүгү демиселчилерге ажылының удуртулгазы болуп турар деп чүүлде чугаалаан.

Совет Эвилели тайбыңның болгаш найыралдың политиказын, улустарның дең эргезиниң, колониализмге болгаш расизмге удур демиселдиң политиказын быжыг болгаш чайгылыш чок чорудуп турар күш болуп, делегей ареназында туржуп турар.

Совет күрүнениң даштыкы политиказының чөптүг принциптери ооң догуннап келгениниң бүгү чылдарының дургузунда империалистиг чурттарның агрессчи политиказынга удур туржуп турар.

Совет дипломатия тайбың догуннаашкынның ленинчи принцивин делегей ареназынга чайгылыш чок камгалан, ынчангаш делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлырынга дузалап турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүлээп алганы тайбыңның база делегейге кады ажылдажылганың боттуг, угаазылалдыг программазы амгы байдалдарда Совет Эвилелиниң ол даштыкы политиктиг шугумун чорударынга улуг ужур-дузалыг болуп турар дээрзин чүүлде чугаалаан. XXIV съездиниң болган үезинден бээр чыл четпес үе эрткен, ынчалза-даа ам безин делегейниң хөй-ниитизи Совет Эвилелиниң тайбың калбак шаап халдаашкынының чугула түңнелдериниң херечизи болуп турар.

Делегейниң чугула айтырыгларын шиитпирлээринге таарымчалыг байдалдар тургустунган Европа дипте улуг өскерилгелерни солун демдеглээн.

Ам ССРЭ коммунизмни тургузуп, найыралдың шивээзи болгаш делегейниң революстуг шимчээшкининиң чөлентиижи болуп, бүгү делегейниң мурнунда туруп турар деп, солун уламчылап бижээн. Мораль алдар-хүндүнүң, экономиктиг болгаш шериг күчүзүнүң, делегейге салдарының болгаш социал ужур-дузаның дүүштүрүлгезиниң талазы-биле ССРЭ-ге деңнежип болгу дег ындыг күш делегейде чок.

Совет Эвилелиниң бежен чылы болза чүгле совет кижилерниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының улустарының эвес, харын бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенниң улуг байырлалы-дыр дээрзин солун түңнелинде бижээн.

Металлургия комбинадының тудуунуң дугайында дугуржулга

ВАРШАВА. (СЭТА). Катовиц воеводствога «Центрум» дээр металлургия комбинадының тудуунуң талазы-биле экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажылга дугайында чазактар аразының совет-польша дугуржулгазынга ат салган. Совет Эвилели комбинатты тударынга дузаламчыны көргүзер. Каң эзилдирер цехтерниң төлевилелдерин совет тала бээр болгаш металлургия дерии-биле хандырар. Комбинаттың чылда бүдүрүлге күчүзү 4,5 миллион тонна каңны бүдүрери болур.

Совет таладан ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даштыкы экономиктиг харылзаалар талазы-биле күрүне комитединиң даргазы С. А. Скачков, польша таладан ПУР-нуң даштыкы садыг министри К. Ольшевский дугуржулгага ат салган.

Чөвүлел хуралга киржиринден ойталаан

ПАРИЖ. (СЭТА). Париж чөвүлел хуралының ээлчеглиг пленарлыг хуралынга киржиринден америк болгаш сайгон делегацияларның ойталаанынга холбаштыр Вьетнам талазы-биле париж чөвүлел хуралында ВДР-ниң болгаш Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның делегацияларының төлээлекчилери удурланыышкынын илергейлээн. АКШ болгаш сайгон администрация париж чөвүлел хуралының ажылын чоорту үзерин оралдажып турар, ынчаарга Вьетнамда дайын чорудулгаларын калбартып турар деп чүвениң чаа бадыткалы болза америк болгаш сайгон талаларның туружу болур дээрзин ВДР-ниң делегациязының медеглелинде демдеглээн. Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның делегациязының медеглелинде чугаалааны: Каттышкан Штаттар «дайынны «вьетнамчыдар» политиканы улам чорудар, Вьетнамда агрессияны калбартыр болгаш үргүлчүлээр. Мурнуу Вьетнамның чонунуң доп-дораан дүжүрерин негеп турары Тхиеунуң милитарисчи бөлүүн деткиир сорулга-биле вьетнам талазы-биле париж чөвүлел хуралынга удурланып турар-дыр».

Патриоттарның чедиишкиннери

ХАНОЙ. (СЭТА). Индий-Кыдаттың патриоттары дайзынга согугларны таварыштырарын үргүлчүлеп турар. Парлалганың хосталга агентилели, Кассан Патет Лао болгаш Кхмер информация агентилели чепсектиг чедиишкинниг демиселдиң чаа-чаа фактыларын боттарының дыңнадыгларынга айтып турар.

Февраль 19, 21, 25 болгаш 26-да каучук плантацияларының девискээринге (Бариа можу) Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштериниң кезектери дайзынга удур тулчуушкуннарны чоруткан. Ооң түңнелинде дайзынның чүс хире солдадын чыскаалдан үндүрген, ооң иштинде 25 американнар бар болган, беш вертолётту дүжүр аткан.

Биньдинь можуда хосталганың Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары Фуми районда америк-сайгон шериглерниң туруштарынче халдаан болгаш чалча армияның чүс хире солдадын узуткаан, хөй санныг боо-чепсекти болгаш шериг херекселин хунаап алган.

Февраль 20-де Камау можуга патриоттар дайзынның туружунче, чалча армияның 21-ги дивизиязының 32-ги полугунуң командылал пунктузунче 8 удаа халдаан. Олар дайзынның 100 ажыг солдадын өлүрген болгаш балыглаан, 6 аар боону чок кылган.

Февраль 27-де Вьентьян можуга Лаостуң патриотчу күштери америк вертолётту дүжүр аткан. Февраль 29-та ол-ла можуга дайзынның 36 солдады ужудуп чораан база бир вертолётту дүжүр аткан. Лаостуң девискээринге узуткаан америк вертолёттарның болгаш самолёттарның ниити саны 2.306 болган.

Февральда Сиенкуанг можуга болган тулчуушкуннар үезинде лаос патриоттар барының үзелдиг күштериниң 600 ажыг солдадын чыскаалдан үндүрген, 80 хире адыгжы болгаш артиллерия бооларны узуткаан, бир вертолётту дүжүр аткан.

Февраль айның дургузунда лаос патриоттар чурттакчылыг элээн суурлардан дайзынның шериглерин үндүр сывырган болгаш каш-каш муң тайбың чурттакчыларны хостаан.

Кампонгтпом можуда камбоджа патриоттар январьда пномпень ёзу-чурумнуң шериглериниң туруштарынче соксаал чок халдап келген. Дайзын 700 ажыг солдат, офицерин өлүртүп, балыглаттырып когараан, ам патриоттар хөй-хөй чурттакчылыг суурларны контрольдап турар.

Вьетнам Демократтыг Республикада часкы хову ажылдары кидин түлүк.

ЧУРУКТА: Куангбинь можуда вьетнам-совет найырал аттыг көдээ ажыл-агый кооперативинде рис тарып турары. Америк ужар чүүл ол можуну бомбалаарын уламчылавышаан. Ынчангаш тараачыннар боо-чепсээн боттарынга ап алгаш, ховуга ажылдаар ужурга таваржып турар.

В. СОБОЛЕВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

БУЯННЫГ МЕРГЕЖИЛДИҢ КИЖИЛЕРИ

Лариса Ондаровна Кудряшова Томскиниң медицина институдун дооскаш, хуваалда сёугаар Барыын-Хемчик районга ажылдан барган. Ооң соонда амыдыралының аайы-биле Самагалдайныц район эмнелгезинге киргеш, ында ниити аарыглар эмчизи болуп ажылдап турар.

Аныяк эмчи бодунуң өөренип алган теориязын практика-биле холбап, чонның кадыы дээш күжениишкинниг ажылдап келген. Суур чурттакчыларындан аңгыда районнуң колхозтарында, совхозунда малчыннарга эмчи дузазын ол көргүзүп, лекция, беседаны үргүлүү кылып турар.

ЧУРУКТА: Л. О. КУДРЯШОВА ажыл үезинде.
А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

МАСТЕР ДЕПУТАТ

— Дараазында кижи кирнцер!— деп, бир-ле херээжен кижиниң үнү дыңналды...

Кызыл хоорайның «Отчугаш» дээр парикмахерскаазының херээженнер залынга кижилер хүнүн-не хөйү-биле келир. Ылаңгыя чылдың чылыг үелеринде боже чонның агымы улам ковудээр. Дыштанып хүннерде, байырлалдар бүдүүзүнде мастер кижиниң чымыжы улуг. Баш дүгүн аяннып, чараш кылдыр кылдыртыры-биле келген херээжен чонның сеткилинге таарымчалыг кылдыр ол ажылды күүседип, оларның чылыг сөстерин Галина Михайловна чеже катап дыңнаваан дээр!

Мастер эш Баталыкова Донда Ростов хоорайга баш таарыкчыларының дөрт ай хуусаалыг түр курузун дооскаанының соонда Тывага келген. Кызыл хоорайда чонның амыдырал хандырылга комбинадынга ажылдап киргениниң бээр он чыл четкен. Амгы үеде Галина Михайловна бодунуң мастер хүзээлгезин кызымаккайы-биле күүсетиштиваан, Эраин, Улуг-Хем районнарның чонның амыдырал хандырылга комбинаттарынга ажылдаар дөрт кижини баш таарар мергежилге өөреткен. Мергежилдиг мастер ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип келген. Амгы үеде моданың негелделерин ёзугаар херээженнерниң баштарын чараштыр дыдырартырын кижи бүрүзүнүң дурт-сынынга, арын-шырайынга онзагай таарыштыр кылдыныл уран мергежилин Галина Михайловна эки билир.

Галина Михайловна Баталыкова Кызыл хоорай Советиниң идепкейлиг депутатгарының бирээзи. Хоорай Советиниң садыг болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының талазы-биле доктаамал комиссиязының кежигүнү.

— Бодумнуң округумда соңгукчуларга үе-үелеп барып, хуралдарны эрттирип, Советтиң сессияларының, аңаа хүлээп алган шиитпирлериниң дугайын дыңнадып турар мен. Округка беш кижи состаптыг кудумчу комитедин тургузуп алдывыс. Оларны дамчыштыр чурттапа бажыңнарының санитарлыг байдалын хайгаарап, хоорай чаагайжыдылгазынче чурттакчыларны хаара тудуп, оске-даа айтырыгларны шиитпирлеп турар бис — деп, Галина Михайловна чугаалаар.

Соңгукчулар боттарының депутадынга кээп, кандыг-даа айтырыгларны тургузар, чагыгларны бээр. Ооң күүселдезин ол сагыш човангыр организастап турар. Чоокта чаа соңгукчу А. Шабалина сес класс дооскан оглун шеригг училищезинче өөредип киреринге, хамааты В. Фурсина бичии уруун уруглар садынга тургузуп алырынга дуза чедирерин дилээн. Депутат соңгукчуларның дилеглерин сайгарып көрүп, чогуур организацияларга ол айтырыгларны тургускан.

Депутат эш Баталыкова хоорай Советиниң сессиязынга, күүскомга чугаалажыр айтырыглар белеткээринге киржип, хой-ниитпинң чемненилге черлериниң, магазиннериниң, буфеттериниң ажылын хынаарынга каш удаа киришкен. Ажылдың түңнелдерин күүскомга киирип турар. Советтиң шиитпирлериниң күүселдезин организастаарынга идепкейлиг киржип келген.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Г. М. БАТАЛЫКОВА.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

ЭЖИШКИЛЕР

Найырал кежээзинден репортаж

Апай биле Галя Культура бажыңынга чедип келирге, улус мырыңай эндерли берген болган. «Найырал кежээзи...» Ол дугайында клубтуң фойезинде аскан чарлал кежээниңне киполап чеде бээрге, сагындырып турган. Фото-чуруктар хевирлиг кылып каан чалалгалар-даа алган улус бар.

Бичии фойеде аажок шиник кылдыр кеттинипкен аныяктар-даа, элээн улгады берген кижилер-даа эмгежок. Хананы дургаар шевери сүргей бижээн лозуң: «Хой националдыг Советтер чуртунуң улустарының бузулбас акыдуңмалышкы пайыралы делгерезин!» Эжишкилер залче кирип келгеш, дээскидир көргүзээн. Лозуңнар, плакаттар. Сцена кырында узун столду ногаан шепкен-биле шып каан. Ооң артында Ленин башкының бюстизи. «Дөө ол хос олуттар бар-дыр, эртип олуруп аалы» деп Анай орус эжинге сымыранган. Сандай чанында номпар делгелгези бар чүве-дир. Ында яңзы-бүрү эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның чогаалчыларының номнары. Оларның арасында ийи эжишкиниң номчаавы романнары, тоожулары эвээш эвес болган. Чингиз Айтматов...

Уруглар кайызы-даа ооң чогаалдарынга холчок ынак. Джамиля, Дюйшен... кыргыс кижилер, ынчалза-даа оларның аажы-чаңында, кылып турар ажыл-херээнде, сеткилбодалдарында совет кижиниң дээре мөзү-шынарлары сиңниккен. Орус Галяга-даа, тыва Анайга-даа чогум-на оозу-биле ол маадырлар чоок. Сураглыг Шолохов. «Андарган кур чер», «Оожум Дон», «Кижиниң салым-чолу». Школага өөренип тура-ла ол номнарны номчуп, маргыжып-даа турганын кыстар яштинде болап органнар.

Репродуктордан Совет Эвилелиниң Гимнизинин аялгазы хостуг болгаш чоргаар дыңналып келген. Залда улус биле кады олар туруп келгенивер. Адыш часкаашкыларны ээп Галя эжиге шепектепкен: «Очулдур». Дайынчы өөрүп сактып чугаалап турда, маадырның шырайы сорук кирип, фронтучу найыралдың ыдыктыын илередип турду. Кадыг-дошкуул чылдарда хөй национал кижилер чаңгыс кижи дег ынак чуртуп камгалаан. Ооң бетин чижээ эш Чүргүй-оолдуң башкарганы күчүлүг Т-34 танкызының экипажы. Командири —орус Шапин, радист — армян Саркисян, октакчы—украин Колбаса, чолаачы-механик— тыва Чүргүй-оол.

Райпонуң товароведи Татьяна Елизарова президиумда олудундан индирге чеде бергеш, Самагалдай суурнуң аныяктарынга болгаш комсомолчуларынга, кежээниң киржикчилеринге байыр чедирген. Совет Эвилелиниң база бир автономнуг национал облазы Карачаево-Черкаскивиң хөй национал улустарының аажы-чаңының, чаңчылдарының дугайында Салых Текеев чыылганнарга сонуургадып чугаалап берген. Карачаево-Черкесская бо чылдың эгезинде 50 харлаан. Область болунуң юбилейин Эвилелдиң хүрээлеңинге чечектелиишкин-биле уткаан. Салых Курманалиевич чугаазын карачаевтыг дылга байыр чедириишкинивиң чылыг сөстери-биле доосхан. Ол дыл бистии-биле дыка чоок, түрк үндезинниг. Кодээ ажыл-агый эргелелиниң начальныгы эш Текеев Тывага келгеш, үр болбаан-даа болаа, ам малчыннар-биле шуут тывалап чугаалажып чоруур.

Оюн-тоглаа эгелээн. Музыкантылар (кежээни дургу боттывынгыр эстрада оркестри ойнаан) херекседелерин таарыштырып, ыдыраачылар, кажык адыгжылары дериг-хереселин эдип-херип, белеткеп турда, эжишкилер викторинавың айтырыгларын сонуургап номчуп бергеннер. Ону тургусканы уткалыг болган. Айтырыг бүрүзүн кайы-бир эвилелдешкен республиканга тураскаатkан, а ниитизи-биле каттышкан, ССРЭ-ниң хөгжүлдезин бүгү тала-биле бадыткап турар. Чижээ, «Космос делгеминге совет корабльдер кайы республиканың деискээринден үнүп турарыл? Космодромнуң ады чүл?» уруглар: «Казахстан. Байконур» деп харыызын сумележип тура, тып алган. «Ленинчи шаңналдыг кыргыс чогаалчы?» «О, ол-даа билдингир-дир, ынак чогаалчывыс».

Музыка вальсты ойнай берген, уруук-суруктап эш-эп да эш Ондар тергиндеп тур». Галя кажык ойнаарын дыкала сонуургаан. Эжиш тайылбырлап бер деп дилээрге, оозу база-ла эки билбес — хоорай чүртүг кижи болгаш ындыг ийикпе. Чоокшулай бергеш, үр-ле көргеннер: солун оюн эвес чүве бе, мооңар!

А музыка таңшыже чалап турар. «Че, кириптээлем» Эжишкилер хөйнүн ортузунче шымвы бергеннер. Элээн үе эрткенде репродуктор: «Конкурсту эгелээл!» деп чарлаткан. Район эмнелгезиниң санитарказы Василиса Бодаган ог-бүдезиниң ээзи-биле хакас ырны гитарага үдевишаан, ырлаан. Танцылап, кожамыктаан. Кежээниң киржикчилериниң хамык кичээнгейи ында барган. Кончут оңгур национал хеңке алган шаңналы чиячи болгаш роза чечек хөлчок-ла таарышкан. Ооң соонда база-ла танцы. Соон дарый база ыры азы шүлүк. Конкурска харылзаа-кижилер таңнылап киришкен. Ыя аразында маргылдаалар эгелей берген. Кежээниң башкарыкчызы болуп турар чүүлдерни шупту зуп микрофон дамчыштыр чыылганнарга дыңнадып турар болган: «Хоочуй кажык адыгжызы эш Мижит бодунуң удурланыкчызын удуп алды. А ыдыраачы Д. Чөмбүрүк, зоотехник М. Сарыглар, культура ажылдакчылары К. Куулар, Ю. Домек чогаадыкчы чоруун көргүзүп, шаңналдарны алган. А ыдыраачылар, адыгжылар ынаг-түлүк тудушпаашаан.

Буфетте, аъш-чем делгелгезинде солун-на чемнер бар. Ийи оңучук аңаа четкен. Шывап-ла! «Чебуреки, кулебяка...» дээн бижимелдерни көргеш, чогум кандыг чүвел бо, адырам деп сонуургаан, шинчилээн. Маңчылар каш ялы: үш будуңчук ышкаш — узбек, орун каанзыг — тыва, кулак ышкаш — сибиръжи... Изиг хан, саржаглыг далган, сүттүг шай. Улус садып алган, амзаан, чигеп, бажыңынче саазынга ораткан-даа турар. «Столовоядга туралаанда тулган чемни кылыш каар улус-тур, мооңар. Үргүлчү ындыг болза!» дишкеннер-дээ бар.

Кежээниң программазы узун болза-даа, солун болганындан улус чалгаараваан. Дүп ортузу чедир оюн-тоглаа үргүлчүлеп, музыка, ыр-шоор, каткы. Культура бажыңынга дыңналып турган...

Анай, Галя ийи чаныш бар чыдырда, аяс дээрде ай алдынналчак чырыын оларның орууңче чажып, сылдыстар хөлчок көскү кылаңажып, хүндүс бичии шыгып чаткан хар буттар адаанда шыжыраан. Кежээниң дугайында хоорешкеш, бажыңының чаныгга чедип келгенин эскербейн барганнар.

Культура клидизиниң болгаш партия райкомунуң чанында партия организациязының болетkээни ССРЭ-ниң 50 чыл юбилейга турасказтаткан «Найырал кежээзи» ынчаар эрткен.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

Культурлуг кижи дугайында чугаага улаштыр

Бөдүүн чүүлдерден эгелээр

Бижикчи эш Б. Доюндуптуң «Шын» солунга культура дугайында көдүрүш үндүрген чүтаазын номчаш, бо үстүнде факт мурнумда самбырада бижип каан дег сагыжымга олчаан кирип келди. Кырганнарны бөгүн база катап эргип көөр ужурга тавармышкан ужурум ол.

Мен маңаа культура, эң ылангыя культурлуг кижи дугайында улуг отчёт кылбас деп бодап алган мен. Кижилер культура дугайында яңзы-бүрү бодалдыг. Эртем ёзугаар ол улуг өөредилге болур. Бөдүүнү-биле алырга чараштыр таварын чазал каан баш дүгү биле санзарланып таагыланы берген баш дүгү, малташтыг, оңгул-чиңгил орук биле аштаглыг асфальтылыг орук, азы тарымал ыяштыг суур-биле, чанаташ суур дижик оларның кайызы культурлуг, эки, чараш-тыр?! Ону ным-даа билир.

Ийи чижек. «Дең-Терезин» дээр семиртилге совхозунуң төвү Дең-Терезин суур. Өске хой-хөй суурлар ышкаш база-ла чечектелип сайзырап орар көдээ суур. «Совет Тываның 25 чылы» кудумчу колдуунда-ла чаа хевирниң чаагайжыды туттунган ийи аал ишти чурттаар улуг бажыңнары-биле ылгалып турар. Ол кудумчуда назывы улгады берген Доржу болгаш Кырынчай Саттар база чурттап турар. Оларның бажыңында кире бергеш, арыг-силиниге, ном, хер-херекселдиң эңме-сексели чурумнуунга, кылаң, арыг шалага кылаштаарыңдан-даа човай бээр сен. Бажыңның ниитики дериг-хереселери, шкаф, этажерка, сандай, рамалар болгаш өскеда кылыгларны фабрикаңы бе азы Сат Доржуның бодуңун кылганы бе деп ылгаары берге. Сат уран холдуг шевер-мастер, эмчи... Ажылыпга, чурттаалгазынга ынак, хойниитичи, культурлуг хамаатты.

А бистиң суурда Культура бажыңы бар. Ол харын-даа кижиге коргунчуг сагындырар. Артыы талазы кандыг-бир кашпал хемниң куйлары дег — сонга-хаалгазы ойбакбузук, крышазы эвирээн — «назы» четкен. Суурда кара чаңгыс кончут улуг саман тудуг. Иштинче кире бергелиңер. Соок. Сандайлар чок. Эстетиктиг көруш чок.

Чоокта чаа аңаа суурнуң чурттакчыларының шилиттиндеш, тоныл ап чадаш, шыырак-шыырак аныяктарга кыдыгладып, хилинчээн көрүп турган болза, та кайы хире муңгараачыг болган хорадаанчыг сиңер? Чүге хажыызындан калбаңнаар сиңер, чээ! Чурумну сагыза чүл? Мен дем-не турган кижи мен, аңдаа тонум ап чададым. Кырган кадай кижу-дир мен, чүге мени базып каа дег, чүнү бодаан, мурнум үзе кирдиңер? Каа-Хем суурда мен. Соолгу автобустан база озалдаарым ол-дур, халак-халак!».

Ие кижиниң Тываның хөгжүм-шинн театрынга чугаалаанын хомудаанын ол кежээ дыңнадым. Ооң килеңзээн сөстериниң чүгле эгезин шала-бүла дыңнаанам ол. «Чоп Тываның адыгүзүн сарлыын безин цирк черинде танцылап турар кыдыр өөредип алган чүве дижик! Силер мынчага чедир эртем-сургуулга өөренип келгеш, чүге-ле оочур чурумуң сагыш шыдаавас дуңмаларым силер? Турацарның улуу ол бе?» суг деп сөстерин хайым улус шаарланы бергенде база дыңнадым.

Мен өскүс калган кижи мен. Мээң аваам «Саян» ансамблиниң магалыг-чаагай оюнун көрүп чораан, театрның топ азар черинге келген улуг концерти болган. 400—500 ажыг кижи бут кырынга турупкан. Он ажыг үрелик сандайны «кашпагай» улус эзлепкен. Ол кандыг культурал, сагыш човаашкыныл ынчаш?!

Культурлуг кижиде опзагай, кижиниң чайгаар-ла бодандырыптар тала бар, артында шимчээшкини оожум, чугаа-домаа ээлдек-эвилен дээш, оон-даа ыңай.

Хой-ниити черлериниге, автобуска, садыгга корум-чурум сагывас, ылаңгыя аныяк өскенни бо-ла эскерип болур. «Ол туразы улуг» кымнарыл? Өөредилгеден, ажылдан оспаксыраар, азырадыкчы хөөнде, «чиик» амыдырал хараар, чазын чоруур ийи-чангыс кижилер-дир. Олар «кара-ажыл» кылбас. «Арыг холдуглар». А улуг албан-дужаалдыг ажылды база кылып шыдавас безерек кижилер — үзамдыгыш чазып чоруур, культура чок кижилер ол дээр мен. Дашты каас силиг-даа болза, иштики мөзү-шынары туманнаачак бистиң аравыста шак ындыгларны бүгү тала-биле бурунгаар, шын орукче киирери калбак хөй-ниитиниң херээ.

Агып баткан хем-даа болаа, салаалар дег эгезин алган адырыктарлыг, дамырактарлыг. А кижиниң культуразы база-ла үстүнде кииргилээним чижектерде дег бөдүүн чүүлдерден эгелээр, улам хөгжүүр, гайзырааp деп бодаар мен.

А. ДОПЧАА.

Ада-иениң үлегери

КИЖИЗИДИЛГЕ ТЕМАЗЫНГА

Өзүп орар чаштарны төлептиг салгакчылар кылдыр кижизидерде школа биле өг-бүлениң аразында өөредилге-кижизидилге ажылынга быжыг харылзаанын коскү салдарлыын практика бадыткап турар.

Бо таварылгада өг-бүленнин родзо канчаар-даа аажок ужур-дузалыг дээрин ада-иелер утпаза эки. Чүге дээрге, уругнуң моралдыг мөзүшынарының үнер дозу болаа өг-бүле болур. Эки, багай чүүлдериң эгезин бичии уруг бодунуң өг-бүлезинден алыр.

Бис урут-дарыывысты хүн бүрүде амыдыралывыстың эки үлегер-чижектери-биле кижизидип турар бис. Чамдык ада-иелер боттарының ажы-төлүн чүгле оларныц-биле: «ынчанмас», «мынчанмас», «ол багай» деп, чугаалажып турган үезинде кижизидип тур бис дээр болза, ол черле тыын эвес деп бодаар мен. Кижизидилге дээрге ада-иениң амыдыралы-биле тудуш холбаалыг чүве болганда, оларның боттарының аразында аажы-чаңы, чугаалажыры, идик-хевин канчаар кедери, бодуң арыг-силиг ап чоруурун, оттег кирген кижилерни канчаар хүлээп алыры, оларныц-биле канчаар чугаалажыры бичии кижилерниң сонуургалын, кичээнгейин кезээде хаара тудар.

Бир эвес уруу азы оглу ада-иезинге бөгүн азы даарта школага ада-ие хуралы, лекция, беседа болур деп медээ дыңнаткан болза, ынчан ол ада-ие айыткан шатында четкен турары ооң ажы-төлүнге улуг үлегер-чижек болур.

Эге класста өөренип турар уруглардыг ада-иелер расписаниие ёзугаар уруунуң хүнде келир кичээлдерин эки билген турары чугула. Чүге дээрге, уруунуң азы оглунуң кичээлге белен азы белен эвеин үргүлүү хынап көөр апаар. Хүн бүрүде өөренген чүүлүн айтырып, хынап турар болза ол өөреникчиниң өөредилгеге харыысалгазы улгадыр.

Өөреникчиниң өөрүшкүзүн, муңгаралын ада-ие-даа, башкы-даа деңге үлежип, аңаа сеткилдиң ханызындан сагыш човап, арга-сүмени бээри чугула деп бодаар мен. Чижээ, өөреникчи кандыг-бир эртемге багай демдек аңкап болаа, ада-иези ону бүү-хаа чула кончуп туруп бээр болза, ол шын эвес. Ооң уламында огду азы уруу кичээлге аңкап багай демдектерин кызыдыр-ла чажырар, шынчы эвес чорукка чедирер. А чамдык ада-иелер уруглары эки-даа, багай-даа демдек аңкаш, кээрге, оларның өөрүшкүзүн, муңгаралын кичээнгейге албазы дыка хораглыг.

Бо хүнперде уруг-дарыга чогум-на культурлуг эки кижи деп кандыг кижини ынча дээрил деп чүвени ханызыбиле угаадыры чугула. Чижээ, тудугжуңуң ажыл-ишчи алдын холдарын, чогаалчының үнемчелиг, уран-мерген сөстер-биле бижиттиңген номун билдингир кылдыр тайылбырлап бээрге, өөреникчи бүрүзүнге солун болуру чугаажок.

Бүгү-ле эки чаңчылдарга бодуңун уруг-дарыын ышкы кижизидип алган ада-ие буянныг, аас-кежиктиг деп чугаалаары дыка шын.

Юрий Чымба.
Дадар-оол Хүүрекпен Кызылдың № 2 школазында 4-кү класста өөренип турар. Бо хүннерде Юрий биле Дадар-оолдуң өөредилгези-даа, чуруму-даа баксыраан, Чүге? Ада-иениң талазындан хайгаараадын кошкаанда деп түңнелди үндүрүп болур.

Ада-ие болганда уругларны хайгаараары чугула. Чиик, белеңнин хараар чорукка эвес, а харын алыс шынга кезээде бердингеп, бодуңуң ада-иезин, улуг-биче кижилерни хүндүлээр биче сеткилдиг чорукка кижизидери ада-ие бүрүзүнүң ыдыктыг херээ болур.

А. МОНГУШ.

Чурумну сагыза чүл?

«Чүү адам кончуг улузул? Силер ышкаш чалыы назыны кижи эдилевейн чораан бе? Силер ышкаш ажы-төлдү торуп-остүрүп каан кадай мен, ынчангаш чугаалап тур мен. Эртем-билигге силерни өөредип-кижизидип турардыр, чүге доорадан докпаңнаар силер? Чүге хажыызындан калбаңнаар силер, чээ! Чурумну сагыза чүл? Мен дем-не турган кижи мен, аңдаа тонум ап чададым. Кырган кадай кижу-дир мен, чүге мени базып каа дег, чүнү бодаан, мурнум үзе кирдиңер? Каа-Хем суурда мен. Соолгу автобустан база озалдаарым ол-дур, халак-халак!».

Ие кижиниң Тываның хөгжүм-шин театрынга чугаалаанын хомудаанын ол кежээ дыңнадым. Ооң килеңзээн сөстериниң чүгле эгезин шала-бүла дыңнаанам ол. «Чоп Тываның адыгүзүн сарлыын безин цирк черинде танцылап турар кыдыр өөредип алган чүве дижик! Силер мынчага чедир эртем-сургуулга өөренип келгеш, чүге-ле оочур чурумуң сагыш шыдаавас дуңмаларым силер? Турацарның улуу ол бе?» суг деп сөстерин хайым улус шаарланы бергенде база дыңнадым.

Мен өскүс калган кижи мен. Мээң аваам «Саян» ансамблиниң магалыг-чаагай оюнун көрүп чораан, театрның топ азар черинге келген улуг концерти болган. 400—500 ажыг кижи бут кырынга турупкан. Он ажыг үрелик сандайны «кашпагай» улус эзлепкен. Ол кандыг культурал, сагыш човаашкыныл ынчаш?!

Культурлуг кижиде опзагай, кижиниң чайгаар-ла бодандырыптар тала бар, артында шимчээшкини оожум, чугаа-домаа ээлдек-эвилен дээш, оон-даа ыңай.

Хой-ниити черлериниге, автобуска, садыгга корум-чурум сагывас, ылаңгыя аныяк өскенни бо-ла эскерип болур. «Ол туразы улуг» кымнарыл? Өөредилгеден, ажылдан оспаксыраар, азырадыкчы хөөнде, «чиик» амыдырал хараар, чазын чоруур ийи-чангыс кижилер-дир. Олар «кара-ажыл» кылбас. «Арыг холдуглар». А улуг албан-дужаалдыг ажылды база кылып шыдавас безерек кижилер — үзамдыгыш чазып чоруур, культура чок кижилер ол дээр мен. Дашты каас силиг-даа болза, иштики мөзү-шынары туманнаачак бистиң аравыста шак ындыгларны бүгү тала-биле бурунгаар, шын орукче киирери калбак хөй-ниитиниң херээ.

Агып баткан хем-даа болаа, салаалар дег эгезин алган адырыктарлыг, дамырактарлыг. А кижиниң культуразы база-ла үстүнде кииргилээним чижектерде дег бөдүүн чүүлдерден эгелээр, улам хөгжүүр, гайзырааp деп бодаар мен.

А. ДОПЧАА.

М. Ч. ДОСТАЙ

СЭКП-ниң Өвүр райкомунуң ийиги секретары Монгуш Чөкпекович Достай үр үеде аар ааражаныың соонда 1972 чылдың март 7-де мөчээн.

М. Ч. Достай 1925 чылда Өвүр районнуң Солчур суурунга малчын араттың ог-бүлезинге төрүттүнген. Ооң күш-ажылчы ажыл-чорудугазы 1944 чылда эгелээн. Баштайгы чылдарда-ла ол бодун эки организаавчы кылдыр көргүскен болгаш 1946 чылда ВЛКСМ-ниң Өвүр райкомунуң секретарынга соңгуткан. Партияның идепкейлиг дайынчызы болур ооң мөзүзү комсомол ажылынга илерээн. Партия ажылынга болгаш совпартшколага өөредилге соонда М. Ч. Достайның ол мөзүзү улам быжыглаттынган.

Ажылдаары-биле чоруткан кандыг-даа участокка М. Ч. Достай инициативчи болгаш чогаадыкчы ажылдап чораан. Башкы, а оон дараазында Солчур болгаш Хандагайты школаларның директору тургаш, өзүп орар салгалды кижизидиринге херээнге бодунуң билиглерин бербишаан, хүндүткелди ол чедип алган.

1961 чылда М. Ч. Достайны партия ажылынга база катап депшиткен. 1965 чылда Өвүрнүң коммунистери СЭКП райкомунуң ийиги секретарынга ону соңгаан, аңаа бедик бүзүрелди көргүскен. Бо албан-дужаалга тургаш, районда ажыл-агый болгаш культура тургузуушкынуның сорулгаларын шиитпирлээринге ол идепкейлиг киржип келген. Төрээн чуртунуң мурнунга ачы-хавыяазы дээш М. Ч. Достай чазактың шаңналдары-биле шаңнаткан.

М. Ч. Достай дугайында чыыткылыг тураскаал бистин түректеривиске кезээде кадагалаттывар.

БӨЛҮК ЭШТЕРИ.

телевидение

МАРТ 10-ДА

МОСКВАДАН

17.50 — «Сцена мастерлеригге ужуражылга». ССРЭ-ниң улустуң артизи Г. Чебан. 18.40—Эфирде — «Апаным назың», «Актан Кара далай чедир», «Ырак чалгыда».

КЫЗЫЛДАН

20.35—ССРЭ-ниң 50 чыл болганынга уткуштур. Тыва дылга дамчыдылга. 21.05—Телемедээлер. 21.15 — «Экономиктиг билиглерни — бүгү ажылчы чоннарга». Дамчыдылга. 21.30—Телемедээлер. 21.45 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.50 — Н. Чуковскийниң «Дең эвес огленишкин» деп рассказын ёзугаар тургускан уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгезин. 23.30 — «Үе». Информастыг программа. 23.30—00.45—концерт.

Телеочерк. 19.10— Соолгу медээлер. 19.25—М. Анчаров — «Хүнден хүнче». Телешин. 8-ки эге. «Октябрь, 11-де понедельник».

КЫЗЫЛДАН

20.35—ССРЭ-ниң 50 чыл болганынга уткуштур. Тыва дылга дамчыдылга. 21.05—Телемедээлер. 21.15 — «Экономиктиг билиглерни — бүгү ажылчы чоннарга». Дамчыдылга. 21.30—Телемедээлер. 21.45 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

21.50 — Н. Чуковскийниң «Дең эвес огленишкин» деп рассказын ёзугаар тургускан уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгезин. 23.30 — «Үе». Информастыг программа. 23.30—00.45—концерт.

АГААР

Бөгүн республикага булуттаар, чагбас. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 0—5, өскелериге 6—11 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы 8—10 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

МАРТ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Улуг ынакшыл» 10, 11.45, 13.30, 15.17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 10, «Дайын болгаш тайбын» (4-кү кезээ) 15, «Олүмнүг дайзын» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Уругларга дириг-чуруктар 9.40, 15.10, «Дайын болгаш тайбын» (4-кү кезээ) 16.40, «Софья Грушко» 11.10, 13.10, 18.50, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Россия империязының дүжүлгеп азы база катап туттурбастар» (1-ги, 2-ги кезектери) 15, 17.35, 20.10 шактарда.

3 ай хуусаалыг штукатур-малярлар курузушка өөренир күзелдиг аныяктарны хүлээп алырын «Тыва тудуг» трест чарлап тур. Өөредилге комбинадынга хүлээп алганнарга баштайгы айда 64 рубль 64 көпеек, ийиги айда 56 рубль 12 көпеек, үшкү айында 37 рубль 20 көпеек төлевирии төлеп бээр. Оон аңгыда кылган ажылының хемчээли-биле расценка ёзугаар төлеварии база бээр. Ук өөредилге комбинадынга 18 хардан өрү назылыгларны хүлээп алыр. Бот кижилерни шиитпирлээринге ол идепкейлиг киржип келген. Төрээн чуртунуң мурнунга ачы-хавыяазы дээш М. Ч. Достай чазактың шаңналдарыбиле шаңнаткан.

М. Ч. Достай дугайында чыыткылыг тураскаал бистин түректеривиске кезээде кадагалаттывар.

БӨЛҮК ЭШТЕРИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, сөрүлсалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, кижи ажылагый киллизинин 21-47, үлетпүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларынын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00258

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫГЫҢАР

1925 чылда үндезилеттинмеен

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 11 СУББОТА № 59 (8827). Өртээ 2 көп.

Ажыктыг шинчилел

ХАБАРОВСК. (СЭТА-ның корр). ССРЭ-ниң Медицина эртемнер академиязының Сибирь салбырының экспедициязы Уссурийск тайгадан Хабаровскиде азып келген. Ав дургузунда эртемден эмчилер мяңы белеткелчилериниң кадрывың байдалының болгаш ону улам ынай экижидериниң география айтырыгларын шинчилеп көрген. Ыраккы Чөөн чүктүң бойдус байдалдарында чаа көжүп келгенерниң акклиматизациязының болур-чогуур шинчилелдерин кылган.

Чурттуң чөөн талазының мяңы белеткел үлетиргүнүң медицина географиязын шинчилеп турар бөлүк специалистерни медицина эртемнериниң доктору Е. Г. Чулков баштап чоруур. Каш чылдарның дургузунда ооң удуртулгазы-биле эртем экспедицияларын Приамурьениң, Сахалининиң болгаш Камчатканың тайгаларынга чорутпан. Минералдыг сугларны болгаш эмнээшкинге ужур-дузалыг малгаштарны илереткен, аңаа үндезилээш кадыктылга черлерни организастаар.

ТАРАА БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИР

Республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хуралы

Дүүн, март 10-да, Кызылга Политиктиг чырыдышкын-бажыңынга республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хуралы болуп эртикен. Хуралдың ажылынга СЭКП райкомнарының секретарьлары, райкүүскомнар даргалары, парткомнар секретарьлары, совхоз директорлары, колхоз даргалары болгаш республиканың ажыл-агый удуртукчулары киришкен. Хуралды СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока ажыктаан.

«Республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга тараа бүдүрерин улам көвүдедир дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы эш В. Е. Серяков хуралга кылган.

Хуралга чугаалашкан айтырыгның талазы-биле саналөөлүн солчурунга дараазында эштер киришкен: СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары эш В. Б. Добромыслов. Таңдыда көдээ ажыл-агый эргелеринин начальныги эш А. Г. Заркевич, «Саян» совхозтуң директору эш В. П. Пащенко, СЭКП Баа-Хем райкомунуң бирги секретары эш Н. П. Федоров, көдээ ажыл-агый министри эш Т. Т. Лаасол, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары эш С. К. Буянды, Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы эш Б. Б. Чюдюн, мелиорация болгаш суг ажыл-агый министриниң оралакчызы эш Н. Я. Трусов, Барыын-Хемчик райкүүскомунуң даргазы эш С. Т. Амыр-бит, «Таэлиг» совхозтуң директору эш О. Ч. Кара-Донгак.

Часкы хөвү ажылдарының белеткелиниң болгаш чорударының, а ол ышкаш мал ажылын улам ынай хөгжүдериниң дугайында, чөөкта чаа, СЭКП Төп Комитединге болуп эртикен СЭКП обкомнарының болгаш крайкомнарының бирги секретарьларының, Россия Федерациязының АССР-леринин Министрлер Чөвүлелиниң даргаларының, крайкүүскомнарның болгаш облкүүскомнарның даргаларының чөвүлел хуралының шиитпиринге күүштүр республиканың ажылчы чонарының мурнунда амгы үеде тургустунган чугула сорулгаларының дугайын СЭКП обкомунуң бирги секретары эш С. К. Тока ук хуралга тодаргайы-биле чугаалаан.

ПЛАННЫ ХУУСАА БЕТИНДЕ

Тоску беш чылдың баштайгы чылы экономиканың болгаш культураның улуг чедиишкиннериниң, ажыл-агыйның бүгү адырларынга бурунгаарлаашкынның чылы болган. Совет кижилериң чурттаалга амыдыралы улам-на байлакшып, культуразы магалыг бедип турар.

Бистиң улустуң мурнунга партияның болгаш чазактың салган сорулгаларын амыдыралга боттандырарынче, беш чылдың планын хуусаа бетинде күүседиринче чонуң чогаадыкчы, чаартыкчы күжү улгатканын. Тываның көдээ ишчилери эрткен чылын мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш садарын көвүдеткен, пландан ажыр 3500 тонна сүттү, 2400 тонна эттии күрүнеге сатнаан.

Чедиишкиннерин быжыглавышаан, бо чылын оон-даа бедик көргүзүглүг болурунга малчыннар, көдээниң бүгү ажыл-ишчилери бүзүрелдиг. Совет Эвилелиниң алдарлыг 50 чыл оюн төлептиг уткуурунга улам сорук кирген ажылдап турар. Ажылдың бүдүнгүрү,, продукцияның эки шынары дээш чарыш чер болганда калбарган.

Республиканың ажылчы чонунуң, ылаңгыя малчыннарның мурнунда бо чылын улуг сорулга салдынган. Малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун улам бедидер айтырыгны чедиишкиниг шиитпирлеевишаан, күрүнеге 25 муң тонна сүттү, 30,4 муң тонна эттии, 2880 тонна дүктү садарын социалистиг хүлээлгеде айыткан. Ол бүгү сорулгаларны ССРЭ-ниң түрүстунгаяндан бээр 50 чыл байырлалынга уткуштур, декабрьның 25 бетинде чедиишкинниг күүседирин аазаан.

Партийжи-организастыг болгаш политиктиг-кижизидилге ажылын эжиктикенинден, үндүрген шиитпиринден, алган хүлээлгениң күүселдезинге хыналданы күштелдиргенинден бирги кварталдың план күүселдези чамдык черлерде чедиишкинниг болуп турарын демдеглээри чугула. Тоңуунуң ажылчы чону эът болгаш сүт садарымың квартал планын бир ай бурунгаар ыракта ажыр дужааган. Таңдының, Каа-Хемниң, Эрзинниң, Бии-Хемниң, Улуг-Хемниң ажыл-агыйларында бо талазы-биле ажыл база багай эвес.

Күрүне планын, алган хүлээлгезин чогуур өйүнде күүседири — ажыл-агый бүрүзүнге албан хоойлу болур. Удуртулганың кошкаандан, кижилер, малчыннар ортузунга организакчы ажылдың четпезинден чамдык черлерде байдал онза хожудап, республиканы аткаар тыртып турарын демдеглевес аргажок. Марттың эгезинде медээ ёзугаар алырга: Тес-Хемниң ажыл-агыйлары кварталда эът садарын чүгле 13,8 хуу, сүт планын 45,5 хуу күүсеткен; Бай-Тайга эътти чүгле 38,6 хуу, сүттү 51,4 хуу чедирген. Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчин, Өвүр районнарда байдал база четпес.

Мооң уламындан республика сүт садарының квартал планын чүгле 63,6 хуу, эътти—65,6 хуу күүсетиен ужурунда чеденден нуду эвес болур турган. Планны, алган хүлээлгени чедиишкинниг боттандырары — чылдың азы айның баштайгы хүнериниден эгелеп дең-десии, бедик темпилиг ажылдаарындан, чаңгызы—шуптузу, а шуптузу—чаңгызы дээш демниг демисежиринден, ол бүгүнү билдилиг удуртуп башкарарындан хамааржыр.

Бир эвес чамдык районнарда амгы байдал ышкаш оомум темпилиг ажылдаар болза, бирги кварталдың эът болгаш сүт садарының планын күүседиринге ам-даа ийи айдан эвээш эвес үе негеттинер апаардыр. Күрүнеге сүт садарының планы республикада амгы үеде эрткен чылдың бо үезинден 10 хуу куду, эът садары база хожудап турар.

Мындыг четпестерниң кол чылдагааны багай удуртулганың уржуунда, даандырган ажыл-херекке бот-харыысалганы бедитпейн турарында. Ниитиниң малынга четчир чемсуурну белеткээр, таарымчалыг кажаа-турлагны хандырар айтырыгже кичээнгей кошкак. Мооң уламындан чамдык Чөөн-Хемчик, Өвүр ышкаш районнарның ажыл-агыйларында малдың баш саны хорап турар. Бо талазы-биле колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары, зооветеринария ажылдакчылары, көдээ партия, профзвилел организациялары, көдээ Совет күүскомнары четпес ажылдап келген.

Бир эвес чайгы семиртилгени, күскү болгаш кышкы одарладыышкынны эки организаставас, ажаалда-чемгерилгеже кичээнгей салбас болза, малдан элбек продукт алдынмас. Хүр чыл ашкан, күжү семис малдың продуктулуу-даа бедик, чаш төлү-даа боткур, дүрген мандыычал болурун ажылдың практиказы улам бадыткап турар. Ол ышкаш кажаа-турлагны эжикидери, малчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалды хандырары база чугула.

Ажыл-агый болгаш культура хөгжүлдезининг талазы-биле амгы кол сорулгаларны СЭКП Төп Комитединиң ноябрь Пленумунуң доктаалында, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң үшкү сессиязының шиитпиринде тодаргай айытнан. Бо чылдың сорулгаларын чедиишкинниг боттандырары — тоску беш чылдың планын күүседиринге чугула базым болурун ук документилерде онзалап демдеглээн. Район, ажыл-агый бүрүзү, бригада, ферма болгаш малчын бүрүзү күрүне планының, алган социалистиг хүлээлгезининг чедиишкинниг күүселдези дээш демисежир херек.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле сорулганы, ылаңгыя бирги квартал планын чедиишкинниг күүседиринге бисте аргалар бар, курлавырлар четчир. Бо талазы-биле малчыннарның бот-идепкейин, үнелиг саналын деткиири, чонуң күжүн организастаары чугула. Эртемниң чедиишкиннерин, мурнакчы дуржулганы пропагандалаар, социалистиг чарышты үре-түңнелдиг кылбартыр ужурлуг.

Планын ажыр күүсеткен

Тоску беш чылдың ийиги чылында алган социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседир дээш Терлиг-Хаяның мөлгүн суу бүдүрүлгезининг коллективи кызымак ажылдап турар. Бо чылдың эрткен ийи айының планныг онаалгазын 134 хуу күүсеткен. Продукцияны сайгарарының даалгазын 169 хуу боттандырган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү эрткен чылдың ол үезинге бодаарга дыка бедээн.

Бүдүрүлгезиниң ажыл-ишчилериниң оргузунда ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга күш-ажылчы белекте-рлиг ужуражыр дээш чарыш кылбарган. Оон мурнуку одуруунда чолаачылар Михаил Дамый, Иван Шубаров, экскаватор машинизи Валерий Волгутов болган өскелер-даа чоруп турар.

Ю. БАЙ-КАРА.

★

Оон ажылы чылдың найыдаа өйүнде чымыштыг: чазын, күзүн тарылга, дүжүт ажаалдазы, кыжын, чайын мал чемин сөөртүрүү, малчыннарга дузалажыры. Комсомолчу Сат Дадар-оол Чөөн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң мурнакчы ишчилериниң бирээзи. Чолаачы мергежилин доктаамал бедидип, техниканы ямыг эдилеп чоруурундан ол күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Көдээ ажыл-агый чүүктерин сөөртүрүнүң ай, квартал планнарын Сат ажыр күүседип турар. Ол коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Эрткен беш чылдың даалгаларын күүседиринге киирген салыышкыны дээш Төрээн чурт ону Ленинчи юбилей болгаш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медальдар-биле шаңнаан.

ЧУРУКТА: чолаачы Сат Дадар-оол.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

★

Часка хынамчалыг белеткенир

Хожудаашкынны чайладыр

Барыын-Хемчик районнуң колхоз, совхозтары тоску беш чылдың ийиги чылында тараа культураларының га бүрүзүнден 11,4 центнер, суггаттыг черлерден 14 центнер дүжүдүн, кукурузаның 150 центнер ногаан массазын, 80 центнер картофельди, 100 центнер ногааны болгаш 16 центнер чаңгыс чылдыг сигеннерни өстүрер.

Мал чеминге 20.000 тонна бөдүүн чемни, ооң иштинде 10000 тонна сигенни, 22300 тонна силосту белеткээр. 10660 га суггаттыг черге тараа болгаш мал чеми культураларын тарыыр.

Суггарылга бугаларын чогуур өй-шаанда белеткээр болгаш 400 суггатчыларны өөредир, 6000 га черге часкы тарылганың эгезинде суггарылганы чорудар, 600 га черниң дажын, хараганын, чадаң үнүжүн аштаарын социалистиг хүлээлгезинде айытнан. Ооң ажыл-херек кырынга чедиишкинниг күүселдези хамыктың мурнунда часкы тарылгага кайы хире белеткенип алганынган хамааржыр.

ТЕХНИКА СЕПТЕЛГЕЗИ. Март 1-де байдал-биле алырга, тракторлар септелгези 75,6 хуу күүсеттинген азы 28 трактор ам-даа септеттинмээн. Трактор аидазыннарының септелгезин «Большевик» колхоз болгаш «Дон-Терезин» совхоз дооскан. «Барлык» совхозта 14, «Шекпээр» совхозта 8 трактор ам-даа септеттинмээн. Бо совхозтар Кызыл-Мажалыкта «Сельхозтехника» салбырынга септедир тракторларын чедирерин сааладып турар. «Шекпээр» совхозтуң ол салбырга септелге эрткен 3 тракторунуң септелгезин катап чорудар ужурга таварышкан. «Дон-Терезин» совхозтуң болдунуң септээн тракторларының шынары багай деп комиссия түүнел үндүрген.

ЧЕМИШЧИДИЛГЕ СӨӨРТҮЛГЕЗИ. Районнуң колхоз, совхозтары тараа шөлдерине 11200 тонна өдек төгер планын 57 хуу күүсеткен. «Шекпээр» совхоз март 1-ге чедир чангыс-даа тонна өдек төкпээн. «Большевик» колхоз, «Барлык», «Дон-Терезин» совхозтар өөрээн санныг өдекти шөлдерде чедирген болза-даа, ону таратпаан. Районнуң ажыл-агыйлары шөлдерге 315 тонна минералдыг чемнишчидилгени чедирерин күүсетпээн.

Ооң кол чылдагааны чер ажылының культуразын бедиреринче колхоз, совхозтарның удуртукчулары, кол агрономнар кошкак кичээнгей салып, дээштиг хемчеглерни албайн турарында.

СУГГАРЫЛГАГА БЕЛЕТКЕЛ. «Барлык» совхозка болгаш «Большевик» колхозка бедик дүжүттүң салымын суггарылга шиитпирлээр. Бо ажыл-агыйлар тараа культураларының болгаш мал чеминиң барыкла 50—60 хуузун суггаттыг черлерге чорудар. Ынчаар турбуже Барлыктың суггарылга системазының бугалар дезүнде ынчага чедир довурак төктүнмээн, ооң дезү дүй булуктаан.

Эрткен чылын Барлыктың бугаларже сугну июнь айның эгезинде арай боорда базыргаш, часкы суггарылганы дыка сааладып турар. Барлыктың суггарылга системазының эргелели (эш Горожников), № 1 көжүп чоруур мехколлоина (эш Бостников) болгаш «Барлык» совхозтуң, «Большевик» колхозтуң удуртукчулары буга дезүнүң булуун аштаар талазы-биле соңгаарладыышкын чокка шиитпирлиг хемчеглерни ап чорутпас болза, эрткен чылдың четпестери катаптан болур байдал база катап тургустунган. Суггарыкчыларның звеноларын четчелеп тургузарын, оларны өөредирин ажыл-агыйларда ынчага чедир эгелевээн болгаш орта түскай хептерлиг ажылдаар кижилерни белеткеп албаан.

ҮРЕЗИН БЕЛЕТКЕЛИ. Үрезин шынарын хынаар лабораторияның хыналда түүнелинден илереэнин ёзугаар алырга, «Барлык» совхозта 3270, «Дон-Терезинде» — 1500, «Шекпээрде» — 3870, «Большевик» колхозта — 4100 центнер тараа культураларының үрезиннери үнүүчел шынарынга чедир ажылдап кылбаан. «Большевик» колхозта 8 тонна кылыл-тас, 42 тонна арбай үрезини ам-даа чок.

Районнуң колхоз, совхозтары картофель үрезини-биле чүгле 46 хуу хандыртынган. Оон иштинде «Барлык» совхозтуу — 53,3 хуу, «Шекпээрини»—32 хуу, «Большевик» колхозтуу — 46 хуу.

ЛЕНИНГРАД. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг металл заводунуң коллективи одалгабиле ажылдаар электростанцияларга тургузар 500 болгаш 800 муң киловатт күүчүүр турбинаның агрегаттарын калбаабиле бүдүрүп үндүрерин шиңгээдип ап турар. Техниктиг болгаш камналга параметрлер талазы-биле ыдыг турбиналарга дениежир чүве делегейде чок.

Ам бүдүрүлгеде 500 муң киловатт күүчүүр турбинаны чыып эптеп турар. Ол турбинаны ГДР-ниң энергетиктеринге чорудуп бээр дээн.

ЧУРУКТА: ГДР-же чорудар 500 муң киловатт күүчүүр турбинаның чаныс базыышкынының роторун эптеп турары.

И. ФЕДОТОВТУҢ фотозу (СЭТА-ның фотохрониказы).

ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур

Бистиң чуртувуста

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ДУЗАЛАЖЫЛГА

Материалдыг хөреңгилерни болгаш күжениишкиннерни мөөңнезин, совет улустарның бот-боттарынга ак сеткилдиг дузалажылгазы бүгү республикаларга бедик сайзыралдыг үлетпүрнү болгаш механизастаан улуг көдээ ажыл-агыйны тургузар арганы берген.

СЭТА-ның корреспондентилериниң чурттуң янзы-бүрү районнарындан чорудуп турар дыңнадыглары ооң бүзүрелдиг бадыткалы болуп турар.

УКРАИНА: Экии, Кузбасс!

Чоокта чаа Кузбасстың ажылчы чоннарының делегациязы Донбасска аалдап чоруун ёзулеп турар. Ол ужуражылга үезинде ийи областың төлээлери ССРЭ-ниң тургустунганыдан бээр 50 чыл оюнга тураскаатканы социалистиг чарыштың кереэзинге ат салганнар. Чурттуң хөмүр-даш тывар ийи бассейниниң делегациялары баштайгы ужуражылазын дортен ажыг чыл мурнунда 1927 чылда Сибирьге эрттиргеен. Ынчан Украинаның шахтёрлары орус эштеринге белек кыдыр кызыл түк тудусканнар.

Аксы-дүмалышкы ийи республикаларның дагжылары адазында найыралын улам быжыглап турарлар. Чижээ, Горловкада машина тудуунуң Киров аттыг заводу Кузнецкиниң шахталарынга ажылдаар техниканы чорудуп келген. Горловкага кылган «2К-52» деп комбайн-биле Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Николай Шутканың бригазазы хөмүр-даш тывар-ның эвээш эвес рекордтарын Сибирьге тургускан. Ждановта Киров аттыг заводтуң ишчилери улуг өөрүн четтиргеен. Каш чыл мурнунда Барыын Сибирьге кан эзилдирер пехти ажыдар деп турда аңаа ажылдаар специалистерни Украинага белеткээн. Украин оңнуктериң ооредип халас бөрбаан: сибирьжилер чаа ажыктан агрегадының төлевилелде күүзүн тос ай иштинде чедип алыр турган үш айда-ла чедип ап шыдапкан.

— Чаржын турарывыс украин оңнуктеривистиң байлак дуржулгазы-биле эки чепсегленип алдывыс — деп, делегацияның удуртукчузу Кемеровонуң область профзвилел човүлелиниң даргазы В. И. Ситников чугаалаан.— Оон-оң чылдар дургузунда уламчылап келген найырал ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга уткуштур төлептиг белекти кылырынга ийи областың ажылчы чончарынга деткимчеш бээри чугаажок.

Б. ГЕРЦЕНОВ

Донецк.

КАЗАХСТАН: «Электрилиг хем»

Чыл эгезинден тура 500 миллион киловатт-шак электро-энергия Казахстандан кожазында аксы-дүмма республикаларже дамчыттынган. А 1972 чылдың төнүүзүне чедир Казахстандан 2 чартык миллиард киловатт-шак электроэнергияны Алтай крайның, Омск областының, Мурнуу Уралдың, Кыргыс ССР-ниң улус ажыл-агыйлары алыр. Бо даөрге 1913 чылда бүгү Россияның бүдүрүп үндүрүп турган электроэнергиязындан хөй энергия-дыр.

Амгы үеде Казахстан электроэнергия бүдүрериниң талазы-биле сайзыраңгай дээн республикаларның бирээзи апаргаң болгаш чурттакчы чонуң кижи бажынга онаштыр алыр болза, ГФР, Франция база Италия дээн ыяш-каш бедик хөгжүлделиг чурттарны ажа берген. Казахстанга электрилиг энергетиканы Улуг Октябрьның соовда тургузуп эгелээн. Бежен чыл мурнунда бүгү калбак делгем девискээрге ажылдап турган электри күжү бээр машиналарның нийти шыдалы амгы үенин чаңгыс локомотивинге дең болуп турган. А «электричество» деп сөс Казахстанның чурттакчыларының дылынга безин чок чораан.

Баштайгы ГЭС-терни Ульба болгаш Громотуха деп даг хемнеринге тургускан. Оларның сөөлүнде оске станцияларны тутkан. Оларны Ленинградтың түскай эртемнигилери толевилээн. Неваның эриндже хоорайга ол станцияларга тургузар турбиналарны кылып үндүргүлээн. Амгы үеде Казахстанның экономиктиг улуг-улуг районнарында чаа-чаа оске электростанциялар эвээш эвес, оларда Россия федерациязынга, Украинага болгаш оске-даа республикаларга кылып үндүрген машина хереесселдерни тургускулаан. Шаанда курут чыткан Маңгыплак чартык ортулуу улуг тудугнуң чери апаргаң. Келир үеде Казахстанга тургустуна бээр Экибастуз ГРЭС-тен чурттуң төп районнарынче кайгамчык улуг «электрилиг хем» шойлу бээр.

Бөгүнгү Казахстан чүгле кожаларывыче электроэнергия берип турар эвес, харын оларта энергетиканы сайзырадырынга дузалажып турар. Алма-Атаның инженерлери Кыргыста Атбаш ГЭС-ти толевилээринге киришкеп. Барыын Сибирьге Томь хөлде гидробелдирни төлевилеп кылырынга база дузалажып турар.

В. ГАПЖА.

Алма-Ата.

ТУРКМЕНИЯ: Өннүктерниң дузазы

«Карабогазсульфат» комбинаттың продукциязын алыр 500 дутаар адресат картада бар апаргаң. Март айның эгезинде комбинаттың үнелиг продукциязы бишофитом чүдүрген «Инженер Белов» деп теплоход моон чорушкан. Ооң чүгүн Фергананың азот заводу болгаш Куйбышев областында Чапаевтиң химиктиг чеминиг-чидилге заводу алыр.

Туркмениянның сульфат бүдүрүкчүлери аксы-дүмма республикаларның чагыын хуусаа бетинде күүседир дээш бар күжүн салып, оларның дузазы-биле бүдүрүлгени калбартып турарлар. Комбинаттың продукциязын хөйү-биле пеген турар. Натрийниң сульфады колдуунда-ла шил болган саазын бүдүрүлгелеринге ажыглаттынар. Ооң оске продукциязы (эпсомитти) алгы эттээрде, кара металлдар заводтарында, кедээ ажыл-агый чеминиг-чидилгезинге база хереглээр.

Түдүп турар заводту ажыглаага киирипкен соонда комбинаттың кол продукциязы—натрий сульфады бүдүрүп үндүрери ийи катап улгадыр. Заводтуң тудуунга хереглээр хой техника чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан кээп турар. Агаар сордурар аппараттар Узбекистандан, бус үндүрер шаптар, ыш сордурар херекселдер Россия Федерациязындан, электротехниктиг кезектер Арменнядан келген. А сугнуң дузун ылгаар аппараттарны Украина чорутkан.

Сульфат заводунуң баштайгы эдлээ бо чылын-на продукциязын берип эгелей бээр. А Пермьниң түскай эртемнигилери чурттуң эң улуг заводтарының бирээзи болур бром заводунуң төлевилелин ылыып эгелей берген. Карабогазголь ооңгы келир үеде плотинабиле дуглаптар, ынчангаш химиктиг шыгнамырның режимнин таарыштырар арга-бар апаар. Бо бүгүнү боттандырып чорударда акы-дүмма республикаларның дузазынга даянып апаар.

Н. ЦУРА.

Бекдаш.

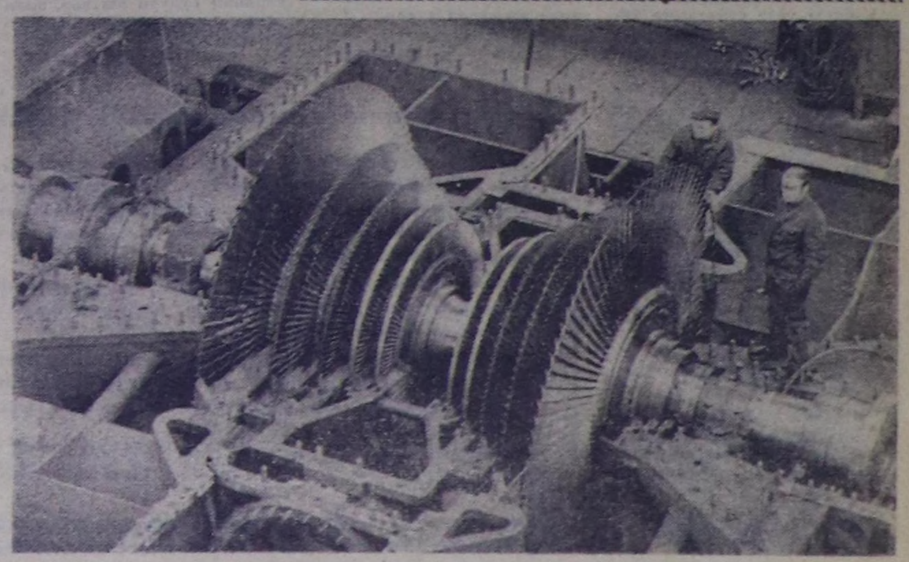

Чер—бистиң байлаавыстың үндезини

ЧЕМИШЧИДИЛГЕНИҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

ЧААГАЙ ДҮЖҮТТҮ доктаамал алырының бир чугула чүүлү болза чемишчидилгени чөп ажыглаары болур. Тываның хөрзүп-довураның чемиштиг чоруу ниитизи-биле куду болганда, чемишчидилгени ажыглаары кончуг чугула болуп турар. Ынчаарга чер ажылының культуразын бедитпейн, хову ажылдарын доктааттынган таарымчалыг үезинде чоруткайн, бок үнүштер-биле демисеппейн турган, чемишчидилгени ажыглаан-даа эки түңнел алыр дээр болза, шын эвес.

Республиканың барык-ла бүтүү районнарынга чер күзүн эрте-ле доцуп каар, чазын орай эрииp чорук хөрзүнде микроорганизмнериң езүп хөгжүүрүнге база азот, фосфор дээш ышкаш чемиштиг чүүлдериң тыптырынга кончуг шаптыктыг. Тываның хөрзүн тургузуун шинчилеп көргени-биле алырга, ында фосфорнуң бары ортумак болгаш ортумактан куду, а калий элээн элбек болуп турар. Ынчангаш чемишчидилгени биске ажыглаары шуут эргежок чугула дээрзин үстүнде фактылар хереченлеп турардыр.

Сөөлгү чылдарда республикаже минералдыг чемишчидилгени сөөртүүр элээн көвүдээн. 1969 чылда бистиң колхоз, совхозтарывыс 3860 тонна чемишчидилгени азы бир гектарга-ла он ийи килограммны ажыглаан турган болза, эрткен чылын ол көргүзүг ийи катап улгаткан. Бир эвес 1969 чылда ажыл-агыйлар колдуунда азоттуг чемишчидилгени ап тургаа болза, сөөлгү ийи чылда азотка бодаарга, эң-не чогумчалыг суперфосфатты дөрт катап хөйүү ажыглап турар апарган. Минералдыг чемишчидилгениң ажыктыын билир болгаш, «Саян», «Межегей» совхозтар, «Революцияның чалбыыжы» колхоз ону чыл бүрүде билдилиг ажыглаашаа, кожазы ажыл-агыйлардан дээре дүжүттү ап турары чажыт эвес-ле болгай. Агаар-бойдус эрткен чылын кончуг таарымча чок болзажок, «Саян» совхоз бир гектарданга ортумаа-биле 9,2 центнер дүжүттү алган, а ооң-биле барык дөмей байдалдыг «Өөк» совхоз чүгле 7 центнерни алган. «Революцияның чалбыыжы» колхоз биле «Россия» совхозтуң тарылга төлүү шуут кожа болгаш бир дөмей. Ынчалза-даа оларның алган дүжүү ийи ацгы — «Россия» совхоз 2,2 центнер эвээштээлган. Бо сан-чурагайлар болза, агротехниканың мурнакчы аргалары-биле холбап тургаш, чемишчидилгени билдилиг ажыглаарының ажыктыын көргүзүп турар-дыр.

Чемишчидилгени каяа, кандыг черге, кайы хирени ажыглаарының дугайында бистиң лабораториявыс хөй санныг дуржулгаларны чоруткан. Чайын аңдарган черге кыылтасты тарыырда, суперфосфатты кады чажарга улуг ажыктыы практикадан көзүлеп алган. Ынчангаш чемишчидилгени ажыглаары кончуг чугула болуп турар. Ынчаарга чер ажылының культуразын бедитпейн, хову ажылдарын доктааттынган таарымчалыг үезинде чоруткайн, бок үнүштер-биле демисеппейн турган, чемишчидилгени ажыглаан-даа эки түңнел алыр дээр болза, шын эвес.

«Революцияның чалбыыжы» колхозтуң тарылга төлүүнүң хөрзүнүнде фосфор өске черлерге бодаарга, элээн хөй. Ынчаарга «Скала» сорттуг кыыл-тасты бир гектарынгала 40 килограмм суперфосфат чашкан төлге тарыырга, чемишчидилге ажыглаваан төлдөзөзиниден 5,3 центнер хөй дүжүттү бээр болган.

«Межегей» совхоз хөй фосфорлуг, чайын аңдарган черге суперфосфатты төккеш, ацаа «Саратовская-29» деп кызыылтасты тараащ, чемишчитиээн төлдөзөзинге бодаарга, 2,4 центнер дүжүттү хөйнү алган.

СУГГАТТЫГ ЧЕРГЕ чемишчидилгени ыяап-ла ажыглаар херек. Бистиң чамдык ажыл-агыйларывыстың суггаттыг участоктардан безин чавыс дүжүт ап турарының чылдагааны чемишчидилгени ажыглаваанында деп шуут чугаалаар херек. Маңаа бадыткал кылдыр «Элегес» совхозту ап көрээли. Ол ажыл-агыйның девискээринде тарылга шөлү кызыл довурактыг, ында калий эвээш, а азоттуң бары ортумак хемчээлдиг. Бир гектарга-ла 40 килограмм суперфосфатты чашкаш, өске участоктарныңдан 2,3 центнер хөйнү, а бир участоктуң бир гектарынга-ла азотту 130 килограммны, бир-бир килограмм фосфорну болгаш калийни ажыглаашаа, 4,4 центнер хөй дүжүттү алган. Ынчангаш бир гектардан-на 16 рубль арыг оруглганы алган-дыр. Суггаттыг черни ыяап-ла чемишчидиринiң ажык-дүзээзи үстүнде чижектен илдең ышкажыл.

Чемиштиг чүүлдерни ажыглаары хөрзүнүүң механиктиг составындан, органиктиг бүдүмелдериниң кайы хире барындан шуут хамаажыр. Маңаа бадыткал кылдыр дараазында чүүлдерни көрээлиңер. «Межегей» совхозтуң Кара-Булуң салбырында органиктиг чүүлдер хөй, кара хөрзүнүүг бир гектар черге-ле 40 килограмм суперфосфатты ажыглаанындан немелде дүжүт «Элегес» совхозтуң органиктиг чүүлдер ховар, ынчалза-даа суггаттыг черлерге ол-ла хире чемишчидилгени чажып тараан участогундан 1,5 катап хөй болган. Чүге дизе, ийи совхозтуң ол участоктарында хөрзүнүүң составы ийи аңгы-ла болгай. Ынчангаш органиктиг чүүлдер эвээш хөрзүнге чемишчидилгени бир гектарга-ла 30—40 тонна онаажыр кылдыр чажып ажыглаар херек. Ирилди өлекти чашкан черге минералдыг чемишчидилгениң ажыктыы ийи катап улгадыр. Көдөө ажыл-агыйның дуржулга станциязының медээзи-биле алырга, 1969—1971 чылдарда суггаттыг шөлдериниң бир газынга-ла 45 килограмм азоттуг, 60 килограмм фосфорлуг база 45 килограмм калийлиг чемишчидилгени меде шөлүнге төккеш, үш чыл дургузунда бир гектарданна 16,6 центнер дүжүттү немей ап турган, а ол-ла чемишчидилгениң кырынга бир гага онааштыр 20 тонна инек одээн чашкаш, дүжүттү 30,2 центнер чедир көвүдеткен. Чүгле одекти бир гектарга 40 тоннаны чажып ажыглаарга, дүжүт 49 хуу немежир-дир. Ээ-не хөй суггаттыг шөлге меде тарыыр «Элегес» совхоз ирииди одектиң ол шыпарыпче кичээнгей салбазындан, медениң бир гектардан дүжүдү 18 центнерден көвүдевейн турар. Бо ажыл-агый чылда 600 тонна минералдыг чемишчидилгени сөөртүп ап турар, ону органиктиг чемишчидилге-биле кады чажар болза, дүжүттү көвүдедириниң улуг аргазы бар.

1971 чылда ол ажыл-агый меде тарыыр шөлүнге 156 тонна минералдыг чемишчидилге чашкан хирезинде, ооң дүжүттүү чаңгыс чылдыг сигенnерден ылгалбааны таварылга эвес, бир эвес өдекти база катап чашкан болза, байдал коңгүс өске турар ийик. Хөй чылдыг сигенни тарын остуреринге совхозтуң агрономнарының шак ындыг чоруун ажыл-агыйжы эвези болгаш харын-даа ажылын эки билбези деп санаар херек.

ЧЕМИШТИГ ЧҮҮЛДЕРНИ хереглээриниң талазы-биле үнүште ийи үе-чада бар. Бир эвес үнүш чаа-ла баш тыырттың үнүп эгелеп турда, кайы-бир элементиниң четпези ооң оон соңгааргы өзүлдезинге кончуг салдарлыг. Чайын аңдарган черге азот база хөй чылган болганда, аңаа тарааны чажып турар үеде суперфосфатты ажыглаарга, кызыл-тас 8—12 хонук эрте быжар болур. Бо чоруктту үнүштүң өзүп үнер эге үезинде хөрзүннүң температуразы чавыс болуп турар тайга чоогу зонаның ажылагыйлары өөренип көөр болза эки.

Кукуруза болза, мал чеминге хереглээр кол үнүштериниң бирээзи болгай. Ынчангаш ооң дүжүткүрүн бедидери малга быжыг чем баазазын тургузарынга улуг рольдуг. Суггат чок черге кукуруза таарыырда, бир гектарга онааштыр алдан-алдан килограмм азотту болгаш фосфорну база 15—20 тонна органиктиг чемишчидилгени чажар болза, таарымчалыг. А суггаттыг шөлче тозан-тозан килограмм азотту, фосфорну болгаш калий-биле кады 20—40 тонна ириндi одекти чажар херек. Чемишчидилгени ажыглаары чүгле дүжүттү бедидеринге эвес, харын ооң шынарын экижидеринге кончуг ажыктыг.

«Межегей» совхозка силос кылыр кукурузаны тарыырда бир центнер аммиак селитразын база 50 килограмм суперфосфатты ажыглаанындан бир килограмм силос массазынга протеин 8,6 грамм, каратин 21 миллиграмм, фосфор ийи катап көвүдээн, а чем единицазы 0,09 турганындан 0,17 чедир көвүдээн. Ынзы-бүрү культураларга чажар чемишчидилгениң хемчээлиниден, хуусаазындан база аргазындан ацгыда, оларны кандыг принцип-биле ажыглаарын барымдаалаар херек. Оларның бирээзи болза хөрзүнүү эвес, а үнүштү чемишчидер деп дүрүм-дүр. Ол чүл дээрге, чемишчидилгени үнүш шуптузун сиципип алаын дээш, таарыштыр чажары. Ынчангаш чамдык ажыл-агыйлар чемиштиг чүүлдерни үрезин-биле кады чаштырып турары таварылга эвес.

База бир мындыг чижек: хөрзүнде бар азоттуң ол хемчээли бир гектардан-на 10 центнер дүжүттү, а өскө факторларны көөрге, үжеп центнерни ап болур болза-даа, ооң дүжүт дөмей-ле он центнерден ашпас. Минералдыг чемишчидилгени боктуг шөлге шуут чажып болбас, чүге дээрге ол чемишчидилге тараанның эвес, харын-даа бок үнүштүң өзеринге дөгүм болур.

1970 чылда республиканың агрохимиктиг лабораториязы «Межегей» совхозка гербицид-биле болбаазырадып, богун аштаан шелге хыналда кылырга, ооң бир гектарындана 11,2 центнер дүжүт үнген, а ол арганы ажыглаваан участоктардан чүгле сес центнер болган. Ынчангаш совхоз 800 гектар шөлден 2500 центнер дүжүттү чедир албаан.

Бо беш чыл планында тараа болгаш өске-даа көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидер, планныг даалгаларны күүседир дизе, дүжүтке салдарлыг бүгү-ле чүүлдерни өөренип көөрү чугула.

Чемишчидилгениң дүжүтке ажык-дүзээзи үстүнде чижектен илдең ышкажыл.

Эки кижилер дугайында

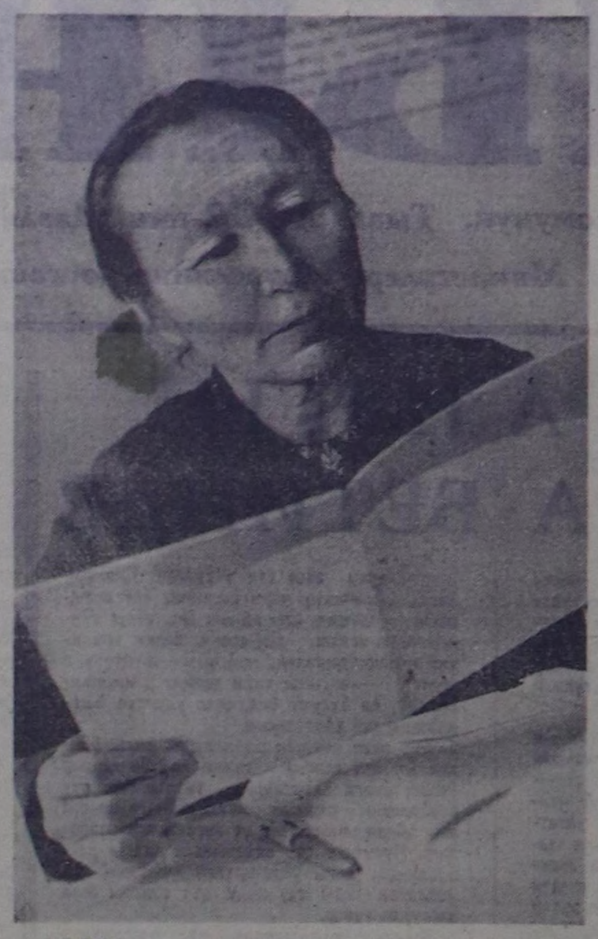

РСФСР-ниң школуларының алдарлыг башкызы Бичии-Уруг Лопсановна Ондар Хөр-Тайга сес чыл школазында башкылап турар. Ооң башкылап турары белеткел клазының өөредилгези эки. Уруглар бижип, номчуп билир апарган.

ЧУРУКТА: башкы Бичии-Уруг Ондарның кыдыраштар хынап олурары.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Садыгжы өг-бүле

Садып алыкчыларга эълдеэвилең болуру, оларның негелдезин хандырып, садыгның ниити культуразын бедидери дээрге харыысалгалыг ажыл.

Киим-оол Чульдүмович-биле Валентина Донгактар 1971 чылда Кызылдың садыг училищезин доосказ, Баян-Талага ажылдай бергеннер. Аныяк садыгжылар теория кырынга өөренген билиглерин, садыглаашкынның нарын аргаларынга ажыглап билирин көргүскен.

Бистиң Баян-Тала суурда аш-чемниң болгаш улептүр бараанналарының холушкак магазини бар. Бо магазинде бараанналрның ассортименттилери элбек. Магазин ариг-шевер. Донгактар чонның чагыларын тускай кыдыраашка бижээш райононың төп складындан бараанналрны шилип ап турар.

Олар 1971 чылда ай саныңдд бедик көргүзүглүг ажылдаан, бараан саарылгазының планын 106 хуу күүседткеш, районның садыг будурулгелериниң арагында социалистиг чарышка ийиги черни алган. Донгактар чон-биле болгаш ланглы комиссиязының кежигүннери-биле бижыг харылгаалыг. Аныяк садыгжылар кызымаккай ажылдавышаан, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турар. Донгак Киим-оол чүгле Баян-Талада эвес, а районда шыырак шыдыраачыларның бирээзи. Аныяк шыдыраачыларны өөредири-биле шыдыраа бөлүмүн удуртуруп ацаа дааскан. Валентина бот-тывынгыр ураң чүүлдүң идепкейлиг киржикчиги.

В. ТЕВЕР-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

ЁЗУЛУГ ЭШ

Эрзинде чолаачылар хөй. Оларның бирээзи мээң кожам Аракчаа. Ооң бажыңындан хүннүң кайы-даа үезинде черле кижи үзүлбес. Эки аътка зө хөй, эки кижиге эш хөй дээри ышкаш, тыва улустуң үлегер чугаазы дорт-ла соглээп ийин. Норбу Тооевич-биле оңнүктер бис. Ону назы-хар талазы-биле алырга, чаа-ла үжен хар четкен. Мага-боду улут, шыырак кижи.

Ооң бичии оолдаргылаштыр, чүрбештей таартып алган дыдыраштсымаар бажыңның дүгү олуруп, турарга, хатка чүве дег, чайгаар-ла саглацнайжы бээр. Ооң арнындан чазык хүдүмзүрүг ыравас. Ол дээрге, совет үениң кижизиниң аас-кежиктиг амыдыралынга өөрүшкү-маңнайы, келир үеже бүзүрелдиг көрген күзел-соруу-дур.

Норбу Тооевич үш алышкының ортуну, угбазы Бираат Нарында хойжу, дуңмазы Саяра районнуң шериг комиссариадында бухгалтер, иези улут уруунуң мал кадарын ажаар ажылынга дузалажып турар.

Чолаачы өңнүүмнүң күшажылчы намдары Нарынның алдын уургайынга эгелээн. Чоорту ажылга дадыгып, адаиезинiң ёзулуг дузалакчызы болу берген. Нарынга эге школага өөренип турган үезинде безин дыштанылгаларын ол халас эрттирбейн, бирде колхозка, бирде ол черге ажылдап келген чер шинчилээр партияга ажылдап, улузунга дузалыг кижи болуп оскен.

Школа доозуп, эр болуп өзүп, шериг албанынга келдирти берген. Ацаа чолаачыга өөренип алгаш келгеш, райониүң ыяш ажыл-агый черинге чолаачылай бергеш, ол ажылынга турумчуп, амдыгаа чедир ында ажылдавышаан. Ажылынга кызымак дээш өртектиг белектер, хүндүлел болгаш мактал бижиктер-биле хөй катап шаңнаткан. Ооң чуруу коллективиниң хүндүлел самбыразындан дүжүп көрбээн.

Чолаачы — харыысалгалыг мергежил. Ооң дугайында чугаа мындыг таварылгадан безин эгелээр. Күстүң бир-ле бүргегаимээр, соок сырын хадың турар хүнүнде кожамбиле Эрзин — Кызыл аразының узак оруунга чоруп орган бис. Орук кыйынында машина тур, ооң чолаачызы дугуй үрдүрүп турган. Эжим машиназын олче ээй тыртканш, доктааткаш, ол чолаачының дугуюун боду үрдүрүп, аажок дузалажы-ла берди.

Араакчаа турган:

— Аай салыптар бис бе?— деп айтырды.

Ол чолаачы чалгаараан, шылагзынган хевир-биле:

— Ча, хевээр үрдүрүкейаан — диди.

Алыс хынамчалыг ажылдап билир, эдилээн техниказынга камныг болгаш чолаачым:

— Дедир салып алырга, машинаның тырттары багай үүе—дээш, дугуйну боду аай салып берди. Ооң-биле демнежип турган, демги кошкаан дугуйну саадавайн-даа дартайты үрдүрүптүлер.

Оруувус уламчылаптывыс. Шаптыкка таварышкан эш-өөрүнге азы аңаа таныш-даа, таныш эвес-даа кижилерге ооң дуза чедиреринге ындыг сагыш-човаңгыр, биче сеткилдиин магадап, ооң эш-өөрүнүң хөйүү чогум-на ында-дыр эвеспе оң деп бодап чордум. Оруккa машинаны үрелгеш, септеттинiп чыткан эжин бастырып кагы дег дүште чок таварын эрте бээр доңгун сеткилдиг чолаачылар чоргулаары чажыт эвес-ле болгай.

Орук узак, төнчү чок-даа ышкаш. Чугаа эреп, чолаачымдан сонуурган айтырдым:

— Санаар болза, чеже километр ырак орукту эрткен ирги силер?

Аът дыныи шеле тутканышкаш, машиназын ол ооңумнадып, таварар чугаалап эгеледи.

— Хөй-ле боор оң. Ужу-кыдыы көзүлбес делгем ховуларлыг аңы-дуңма Моол чурту-биле кожалашкан бистиң Эрзинивиң төвүнден эгелээш, меңги харлыг бедиктерлиг Мөңгүн-Тайга, ваймысылал Кызыл чедир барбаан, чорбаан черим чок болду.

Кезек ыыт чок чораащ, ырак оруктуң аялгазы кыдыр амгы үениң бир кожамыын ол оожум, ындынныг бадыра берди. Чер-черде пептерээн, пептереңгей кожамык болза-даа, делгем ховуларның оглу мен дээнзиг, ол узун, суук кылдыр, үзүктел чок балырыш чорда, ооң аялгазы оске районнарда ырлап турарындан ылгалдыын эскерип, ырның сөзүү дөмей-даа болза, ооң аялгазы чер-черниң айыбиле ылгалдыын билип чордум. Чолаачы ооң ыңай, аас-кежиктиг амыдыралының, ынакшыл, өг-бүлезининiң, төпмес-батпас ырак-узак оруктар дугайында хөлүг ырларын ындынандыр ырлап чораан.

Ырак-узак черлерге чораащ, чолаачы кижи чүүү бодавазыл, кандыг чүвэ таварышпазыл?! Өөрүшкүнү хайындырар, муңгарал-кударалды алаактырар чүве эки ыры-ла болгай. Дац адып, чер чыыш орда, Эрзин суурувуска ээп келген бис.

Дугуй изи төнчү чок дээри ышкаш, Норбу Тооевичиниң ак сеткилдиг ажыл-ижи уламчылавышаан. Ооң өөнче үүле арга-дуржулга солчур дээш чолаачылар эвес, орта кандыг-даа херектиг кижилер келир. Ол найыралга шынчы, чугаакыр эш, толептиг ада, бодүүн, эскет чок ишчи. Ооң өөнүң иштә Чечена Сергеевна Эрзин ортумак школазында эге класстар башкылап ажылдап турар. Олар үш оолдуг, ийизи уруглар садында. Бодум кожаларым болгаш ол чаштарны эки билир мен: адазын дээзээ, кончуг шымчевгир, эрес оолдар. Кудумчу, квартал азы школачылар концерттери болганда Сарыг-оол биле Багай-оол алышкылар ырлап, шүлүк чугаалап, а Арсений танцы тен турда, көрүкчүлер дыка сонуурган, чаптаар.

Наймыралдыг, аас-кежиктиг өг-бүлеге хөй-хөй өөрүшкүлерни күзээли.

К. АНАП-ООЛ,
башкы.

ЧАСКЫ ТАРЫЛГАГА УТКУШТУР

ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Адыяа Кудурукович Тактадың Каа-Хемниң Бүрен-Бай-Хаак суурнуң чурттакчыларының ооң ак сеткилдиг күшажылы дээш мактап, хүндүлээр. Ол бистиң ажыл-агыйга 1948 чылда-ла 14 харлыынган эгелеп ажылдаан. Баштайгы тракторист өөрүнүү машинатехника башкарып турарын иштинде сонуурган, адаарган боданыр турган. Чамдыкта оларның кайы бирээзи сонуургаачал оолду тракторунуң кырынга олуртупкан тургулаар. Ынчан ооң өөрүшкүзү арнындан илдең апаар.

1953 чылда Адыяаны Сарыг-Сеп МТС-тиң трактористер курузунче өөредип чоруткан. Ол-ла чылын трактор башкарар эргени алгаш богунге чедир эш Тактал төрээн суурунда ажылдап турар. Амгы үеде ол дээрге механизатор мергежилге үлегерлиг кижи апарган. Ол кандыгдаа даалганы ак сеткилдиг күүседир. Чазын бооргa трактөрга олурупкаш чер аңдарып, тараа чаштырар, чайын чер чардырар, үнген дүжүт ажаар, күзүн комбайн башкарып, тараа ажаажыр.

Кышкы үеде сеңгелгеге турупканда Адыяа Кудурукович ышкаш бүзүредиг мотор сеңгээр кижи ажыл-агыйда ховар. Ол боду үлегерлиг ажыладавышаан, эш-өөрүнге арга-дуржулгазын дамчыдып чаңчыккан.

Эш Тактал бо хүнде «Бүрен» совхозтуң малчын коданнарынга мал чеми сөөртүп чедирип турар. Бо ажылга база-ла ол идепкейлиг чоруун көргүзүп турар.

Е. ПАЗДЕРИН.

* * *

ТӨЛЕПТИГ

Василий Ыялаңның дугайында чуртташтары ынча дижирлер. Ол онгу класты доосказ шериг албанын эрттирип аъттанган. Оон 1963 чылда халашкаш төрээн чери Каа-Хемниң Кок-Хаакка чанып келген. 1964 чылда Кызылга механизатор мергежилди чедип алган.

Техника-биле ажылдаарынга чүткүдүг аныяк ӧр та чеже гектар черни чарган, илиртеп, чаштырган, тараазын ажаап алган кижи. Ооң ажылынга чүткүдүүн ийи-ле чижек көргүзүп турар. 1970 чылда Василий ДТ-75 маркалыг трактор-биле чымчак черже шилчидерге 1368 га, а 1971 чылдың 11 айларында —1485 га черни аңдарган.

Макталга төлептиг механизаторнуң хөрээн В. И. Ленининиң төрүттүнгенининден бээр 100 чыл болган оюнуң юбилейлиг медалы каастап турар болгаш колхоз баштаар черинiң хөй удаа берген шаңналдары ооң кызымаккай күш-ажылының хереченизи. Ол амгы үеде сеңгелгеге киржип каапкаш, мал чеми сөөртүдегзинде ажылдап турар.

В. МАНДЫТ.

* * *

ТАРЫЛГА БЕТИНДЕ КЫЛЗА...

Улуг-Хем районда «Х Улуг хураа» колхозтуң тараажылары бо чылдың бедик дүжүдүн остүрүп алырда, баш удур тарылга эгелээр бетинде кылып алза чогуур соңгаарлаттынмас ажылдары бар болуп турар. Улуг-Хем дожу чинээлектe Кара-Тал суурнуң адаанда хову кажазын тарааже мал кирбес кылдыр тудуп алза эки. Чүге дизе, эрткен чылын суурнуң хууда малындан колхозка улуг корарал болган чүве. Чеже-даа кадарчы тургузуп каарга тарааже кирген мал алдыртпас боор чораан. Оон ыңай бистиң артель суггаттыг черлерни ажыглап болур аргалары бар. Ниитизи-биле 11 суггарылга бугазының ажыглалын чогумчутса чогуур. Амгы үеде Сарыг-Булунда, Дыттыг-Арыгда, Алдыы-Шынаада буга өөштериниң булуун аштаар, эрээлекте дозуп, довурактаар болза эки.

К. ОЙДУП-ООЛ.

Малчыннарга дуза

Мугур-Аксы суурнуң ажылчын, албан-хаакчылары кожазы «Малчын» колхозтуң малчыннарынга дузаны үргүлчү көргүзүп келген. Чоокта чаа бир дыштаныр хүнде шефчилер № 1, 2 бригаданың малчыннарынга барып, мажаа адаан коптарган.

Шефке харылзаа конторазы, райпо, райкүүском коллективтери организастыг чоруун көргүскен.

В. КАРА-ООЛ.

Эде көрзе

Шагаан-Арыг АТБ-зиниң автобустары районнуң суурларынче соңнуг-мурнуг чоруп, аргыжылганы экижидип турарында ажылчы чон өөрүп турар. Ажылды улам экижидип, хандырылганың культуразын бедидерин партия болгаш чазак чугулалап айтып турар болгай. Ону удуртулга болдуруп, суурлар аразының маршруттары кижилерге кайы хире таарымчалыгыл дээрзин база үргүлчү өөренип көөрү, херек апарганда, расписаниени улам тазырымчалыг кылдыр тургузары чугула. Чижээ, бистиң Ак-Туругга автобус хүнде 2 катап кээр. Эртен келгеш, дедир эгген автобус Шагаан-Арыгга 12 шак чедип турда келир, оон дедир 14 шак 30 минутада (Тываның шагы-биле) Ак-Туругже чоруптар.

Суурлар аразынга чугула чорук кижилери-ле аргыжып чоруур болгай. Аңаа-ла аай-дедир тутсуп турар хостуг кижилер кайда боор. Ынчангаш Шагаан-Арыгга херек бүдүрүп алырынга 1 шак 30 минута (1—2 шак—дүштеки чапсар) барык-ла четпес ийин. Ийиги рейстиң арай соңнадыр чорударын өөренип көөрүн АТБ-деп диледивис.

М. ДАДАР-ООЛ.

МОСКВА. «Нефтеприбор» заводтуң коллективи шенеделерни доосказ соонда сан бижимелдиг чаа сейсмразведка станцияларының баштайгы болүүн бүдүрүп үндүрерин эгелээп. Бо аппаратураны нефтини болгаш газты дилеп тывырынга калбаа-биле ажыглаар.

Солагай талазында чурукта: геофизика аппаратуразынга ажыглаар ылаптыг приборларны чыып эптээр талазы-биле коммунистиг күш-ажылдың участогу.

Оң талазында чурукта: инженер-конструктор А. И. Чуваков (солагай талазында) биле тазрыштырыкчы Я. Х. Гильфанов «ССЦ-2» дээр сейсм станцияның ажылдаарын хынап турлар.

Б. ТРЕПЕТОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

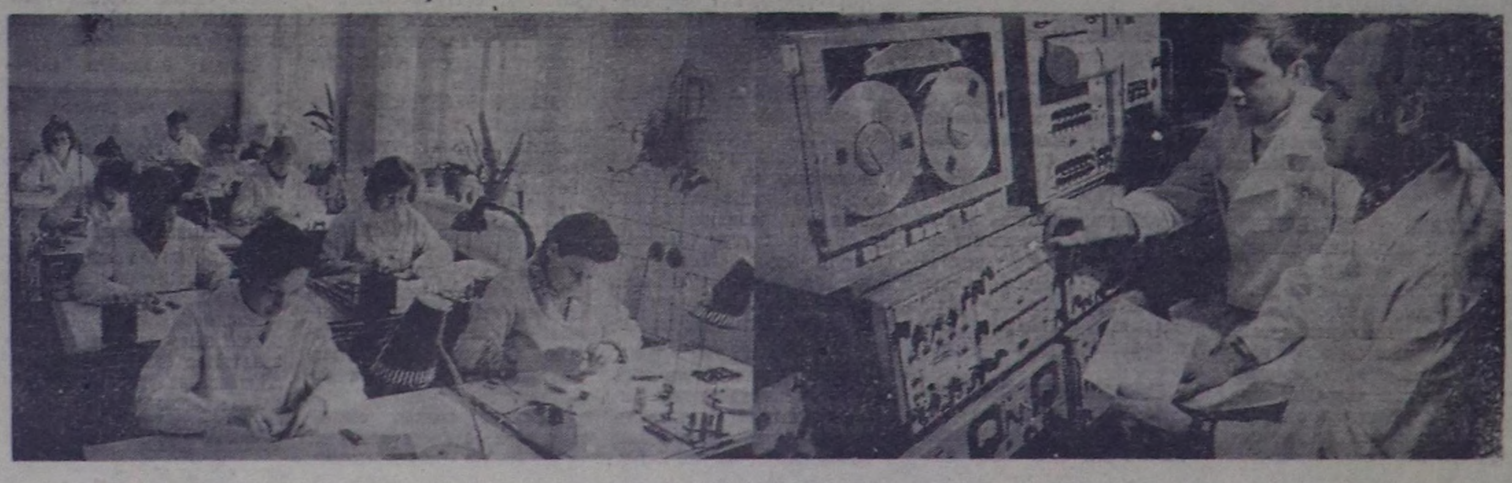

Документилер херечилеп турар

Революцияның төп музейинде ЧАА ДЕЛГИЙРЛЕР

«Бистер, тараачынар, РСФСР чок болза амыдырап шыдавазывысты медеглеп тур бис. Ынчангаш Азербайджанның болгаш бүгү Закавказьеның дээди эрге-чагыргаларын РСФСР-биле каттыжарының идеязын дүрген-не боттандырып чорударын дилеп тур бис...»

Ол — Азербайджанга турган Кюрдамир можуның тараачыннарының ниити хуралынга чаңгыс үн-биле хүлээп алган резолюциязындан одуруглар-дыр. Протоколда айтыкашын ёзугаар 1922 чылдың сентябрь 3-те болган ол хуралга ынчан 900 чедип турар тараачынар олурушкан. Ынчаарда оларның кижи бүрүзү ол шакта боттарының Россияbiле каттыжар дээн улуг күзелин болгаш сорулгазын ажыы-биле илереткеннер.

Төөгүвүн үнүп, бистиң улустарның үнүп илереткен ыдыг документилерни күрүне архивтеринде чежеши кадагалап турар дээр силер! Чартык чүс чыл дургузунда протоколдуң арынары эргижиреп; үжүктер балалып-даа эгелээн болза, «РСФСР чокка амыдырап шыдавас бис...» дээн сөстер шаандагызы шыпаш, улуг чаагайы-биле чаңгыланмышаан.

Ол документиниң фотохоолгазы Совет Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чылынга тураскаатkан делгелгеге эң үнелиг чүүл боон коргустүнер. Ону амгы үеде ССРЭ-ниң революцияның Төп музейи белеткен турар.

Музейниң ажылдакчылары ол төөгүлүг хүнге шагда-ла белеткенип эгелээн. Ынчангаш эрткен чылдың делгийрлеринде чыып киирген материалдар, документилер, өскедаа үүлдер ССР Эвилелиниң тывылганының, тургустунганының, бижыкканының төөгүзү-биле сырый холбашкан боон турар. Закавказьеже болгаш Украинаже, Белоруссияже болгаш Балтий чоогунуң республикаларынче экспедицияларны белеткеп чоруткан. Эртем ажылдакчыларының кылган ажылын үүле сан-биле коргүзерге безин кайгамчыктыг: чурттуң янзы-бүрү булуңнарындан оларның чыып эккелгени 22770 ажыг үүлдери музейниң шыгжамырынга немешкен. Моон-даа соңгаар делгийрлерге салдынар ужурлуг документилер база хой үүлдер дугайын чугаалап турар. Амдыызында музейниң улуг эртем ажылдакчызы А. Ф. Осипова оларны шинчилеп, ажылдап турар.

Бир ама саазында улуг үжүктер-биле: **«Бакунуң ажылчынарының боттарының депутаттарынга чагыы»** деп, бижип каан.

«Бистер, боттарывыстың депутаттарывысты соңгуп тура, бистиң Советке мооң адаанда чүүлдерни кылырын оларга чагып тур бис:

1) Закавказье республикаларын ниити Совет федерация кылдыр каттыштырарын бүгү хемчег-биле чедип алыр...

2) Бүгү Совет республикаларны чаңгыс аай Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели кылдыр каттыштырарын амыдыралга боттандырып чорударын негээр».

Ол «Чагыг»—чоокта чаа чоруткан экспедицияның база бир тыпкан үнелиг чүүлү болган.

Бүгү совет улустарның каттыжар дээн күзел-чүткүлүнүң эң чайыннанчак хереченин боон турар ындыг документилер улам хөй-биле илереттинип турар. Ынчангаш музейниң делгийрлериниң аразында 1921—22 чылдар деп айтып каан материалларның: ол-ла күзел-чүткүлдү илереткен Советтер съездилеринге, хөй кижи киржикчилиг митингилерге болгаш хуралдарга чугаалажып корүп турган. Ниити эчис сорулганы—социализмни болгаш коммунизмни тургузарын чедип алырынга ботарының күштерин болгаш курлавырларын катт... рынга чайгылыш чок тура-соруун болгаш шин... үлүнин бүгү националдарның ажылчы чоннар массалары илереткенер»..

Ындыг күзел улус чоннуң шуут-ла ортузундан үнүп турган — чүге дээрге, каттыжары улуска эргежок чугула апарган. Ооң мурнунда-ла, 1920—21 чылдарда РСФСР-ниң, УССР-ниң, БССР-ниң аразынга чарган ийи талалыг эвилелчи ажылчын-тараачын керээлер ол эргежок чугула үүлдүң дугайын база хереченилеп турар. Оларның кол-ла утказы шериг болгаш ажылагый талазы-биле эвилелдежири боон турган. Ол керээлер—В. И. Ленинниң ажылдап кылганы национал айтырыын үзе шиитпирлээринге чугула базым болган. Совет эрге-чагырганың баштайгы шиитпирлериниң бирээзи болур 1917 чылдың ноябрь 2-деги «Россия улустарының эргелериниң декларациязында» Россияның улустарының дең эргелиниң болгаш суверенитединиң дугайын. Россияның улустарының башкаланы, тускай күрүне тургузарынга чедир хостуу-биле бот башкарыр эргезиниң дугайында... Россияның девискээринде чурттап турар национал биче улустарның болгаш этнографтыг болүктериң хостуу-биле хөгжүүрүнүң дугайын айыткан болгай. Ол документ Россияның Социалистиг Федеративтиг Республиказынга национал айтырыгның үндезини болбушаан, СЭКП ТК-ның доктаалында демдеглээни-биле ССР Эвилелиниң баштайгы овур-хевири болган.

Капиталистиг хүрээлэшкинниң байдалында боттарының тускай догуннаашкынын камгалап шыдаар деп эргелиг республикаларның чогум-на ындыг эвилели дээш; империализмниң буза шапканы бүдүрүкчү күштерни улустарның ниити күжү-биле катап тургузуп, ажылчы чоннарның чаагай амыдыралын хандырып шыдаар эвилел дээш; чаңгыс аай, ниити планны ёзугаар хогжүүр социалистиг ажыл-агыйны тургузар арганы бээр ындыг эвилел дээш ажылчыннар, тараачыннар, совет интеллигенция демисежин турганнар-дыр.

Ынчангаш богун, чурттап эрткенивис чартык чүс чылды сактып келгеш, бирги Бүгүэвилел съездизинiң делегаттарының чылганы улуг театрның байыр шинчилиг, ажыл-херекчи байдалын сактыышкыннарның допчу одуругларывдан билип ап турар бис. Делегаттарның аразынга ынчан профессионалдыг революсчу, большевик партияның 1904 чылдан бээр кежигүзү Н. Н. Колесникова база турган.

Ооң партийжи амыдыралы Азербайджанның маадырлыг төөгүзү-биле тудуш холбаалыг. Чогум-на аңаа ажылдавышаан, ол С. Г. Шаумян, М. А. Азизбеков, П. А. Джапаридзе, И. Т. Фиолетов, Н. Н. Нариманов болгаш өскелер-биле-даа кады Бакунуң нефтичилериниң хой национал кижилерден тургустунган болгүмперинге интернационализмниң практиктиг школазын эрткен.

Ооң ашаа — комиссар Я. Д. Зевин Бакунуң 26 комиссарларының маадырлыг салымчолун олар-биле кады үлешкен. Надежда Николаевна боду ооң мурнуу чарыында Баку комитединиң шиитпирин ёзугаар уруглары-биле кады декабрь 28-те «Правдага» парлаттынган ол чугаа делгелгеде онза көскү черни зөлеп турар: «Бо съезд бодунуң төөгүлүг ролюн күүсеткен. Маңаа бүгү Совет Республикаларны каттыштырар дугайында айтырыгны үзе шиитпирлээн».

Делгелгеге барган кижилер ССРЭ-ниң Төп Күүсекчи Комитединиң баштайгы даргалары М. И. Калининниң, Г. И. Петровскийниң, А. Г. Червяковтуң, П. Н. Наримановтуң, өске-даа эвилелдешкен республикаларның төлээлекчилериниң фотографияларын сонуургап көөр.

Советтериниң Бирги Бүгүэвилел съездизиниң делегаттарының чылганы улуг театрның байыр шинчилиг, ажыл-херекчи байдалын сактыышкыннарның допчу одуругларывдан билип ап турар бис. Делегаттарның аразынга ынчан профессионалдыг революсчу, большевик партияның 1904 чылдан бээр кежигүзү Н. Н. Колесникова база турган.

Ооң партийжи амыдыралы Азербайджанның маадырлыг төөгүзү-биле тудуш холбаалыг. Чогум-на аңаа ажылдавышаан, ол С. Г. Шаумян, М. А. Азизбеков, П. А. Джапаридзе, И. Т. Фиолетов, Н. Н. Нариманов болгаш өскелер-биле-даа кады Бакунуң нефтичилериниң хой национал кижилерден тургустунган болгүмперинге интернационализмниң практиктиг школазын эрткен.

Ооң ашаа — комиссар Я. Д. Зевин Бакунуң 26 комиссарларының маадырлыг салымчолун олар-биле кады үлешкен. Надежда Николаевна боду ооң мурнуу чарыында Баку комитединиң шиитпирин ёзугаар уруглары-биле кады Астраханьче көшкен турган. Ооң соонда ол Бакуга база катап кээп, С. М. Киров-биле, Н. К. Крупская-биле кады ажылдаан, адактың сөөлүнде Москвага амыдыралының төнчүзүнге чедир ажылдап чораан. Н. Н. Колесникованың документилери. — ол үениң чайыннанчак херечилелдери— хууда шынаылгазы, фотографиялары, чагаалары — база-ла Революция музейинде делгеттинген.

Документилерниң дылы допчу болгаш өткүт. Ынчаза-даа хөй националдыг аңыяк күрүненiң бактаап тургустунуп келгенiниң төөгүзүнүң дугайын хөйү-биле тайылбырлап турар. Красногорскиниң Калинин аттыг колхозунуң медээзи —1930 чылда кылган ажыл дугайында отчёт безин — юбилей делгелгезинге кирер. Ону Казахстан чораан экспедиция экелген. Ынчанна, украиннер, орустар, казахтар ажылдап, чурттап турган ол колхозка тускай номчулга бажыңы, клуб-даа турган болгаш хана-солун үргүлчү үнүп турганын музейге барганнар билип алыр. А колхозтуң биче-чаңгыларынга уруглар садын болгаш яслини безин ажыктан турган...

Чүс ажыг папиялар болгаш бичии улустар чурттап, ажылдап турар бистиң Төрээн чуртувус дугайын, ленинчи национал политиканың тиилээвиниң дугайын, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң хамаатызы деп атты чоргаар эдилеп чоруур совет кижиниң — мерген чогаадыкчы болгаш тургузукчуларның дугайын чаңгыс аай делгелге кылдыр чыгаан экспонаттар тодаргайы-биле чугаалап баар.

Л. БЕРНАСКОНИ,
СЭТА-ның корр.

Өг-бүле бюджединиң дугайында

БИСТЕ КАНДЫГЫЛ?

Жданов аттыг совхоз Ийи-Талга болгаш Чодураага турган колхозтарның баазазынга тургустунган, экономиказы быжыга берген, күрүненiң чагыг-даалгаларын боттандырып турар улуг ажыл-агый. Совхозтуң ажылчыннарының, албан-хаакчыларының материалдыг чаагай байдалы болгаш культурлуг деңнели бедээн.

Ажылчыннар, специалистер, албан-хаакчылар күрүне ужур-дузалыг үүлени будурүп, Улуг-Хем районнуң ажылчы чоннарының мурнунда салдынган сорулгаларны күүседиринге күш-ажылчы үлүүн киирип келген. Совхоз чер болгаш мал ажылын катай чорудуп, планын багай эвес күүседип келген. Ажылчыннарның ажыл төлевирiн чыл келген тудум улгадып турар апарган.

Ажылчын, албан-хаакчыларның шалыңын айда ийи үзүп төлеп турар. Баштай авансы бээр, дараазында үзе санажылга кылыр. Ажыл төлевирiн айда ийи үзүп бээр чорук, өг-бүле бюджедин шын чарыгдаарынга улуг ужур-дузалыг болуп турар. Бисте өг-бүле бюджединiң байдалы кандыгыл? Допчулап көрейн.

Бисте чамдык ажылчынар, албан-хаакчылар шалыңын угаасылал чок чарыгдап, өг-бүле бюджединге шыңгы хажыдыышкыннарны болдуруп турарлар. Кижилер адавайн чамдык чижектерни ап көрээлиңер, эргим номчукчу. Чамдык кижилер шалың алгаш, бажыңынга барбайн, магазинче чүгүрер болгай. Барган соонда бир-ийи шил кармакта, магазинден үнгеш ижип алыр, бажыңга эзирик келир, чок болза хондур-дүндүр бажыңнар кезип, арагалап чоруп бээр. Өг-бүле бюджединге көпеек-даа кирбес, харын улуска бээр өрелиг болгулаар. Чамдык өг-бүленiң ээлери шалың алгаш чапып келгеш, уруг-дарыын эдертип алгаш, магазиннерже чоруп каарлар. Оларның бир дугаарында шилип алыр барааны арага болур, уруглары ойнаарактар, амданныг чемпер, өөредилге хереклелдери садып бээрин дилээрге «соонда садып бээр бис» дээрлер. Арагачыларны чугаалап тур мен, олар өг-бүле бюджедин тургузарын бодавас, чүгле хүнүн бодаарлар. Мындыг арагачы өг-бүледе кижизидилге кошкак, уруг-дарыга багай салдарны чедирип чоруурлар.

Алган шалыңын шын эвес чарыгдаар, өг-бүле бюджедин тургузарын бодавас ада-иелериниң уруглары өөренмес, ажыл кылбас, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр боордур. Совхозтуң төвү — Чодураа суурда өөренмейн, ажыл кылбайн турар элээди оолдар хөй. Олар кандыг-даа хүннериниң кежээлеринде магазиннерде, клубта бөлүк-бөлүү-биле чоруп, хөй-ниитиниң корум-чурумун үреп чоруурлар. Оларның эзирип алган чоруурун кижи бо-ла көөр. Акшаны кайын ап турарыл? Олар өг-бүле бюджедин тургузарын бодавас ада-иелерниң тыпкан ажыы-ла болгай. Өг-бүле бюджедин тургузар, ону угаасылалдыг, шагның үеэзинге хуваап чарыгдаар дугайында М. Уван-оолдуң сапалынга бүрүн каттыжып турар кижи мен.

Опак ДОЛААН.

* * *

М. Уван-оолдуң № 39 «Шында» парлаттынган «Өг-бүле бюджеди» деп үүлүн номчаш, Чөөн-Хемчик районнуң СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозунуң ажылчыннары бир өг-бүле Ширсан, Балчыт Монгуштарны сактып келген мен. Бо ажылчыннар өг-бүле бюджедин тургузуп алган, шын чарыгдап турарлар.

Монгуштар боттарының хуузунда бичии бажыңынга чурттап турганнар. Өг-бүленiң кежигүннери дөрт кижи, тар бажыңга эт-сеп сыңыппас болу берген. Ажыл-ишчи өг-бүле ажылдан тыпкан акшазын ажаалга кассазынга пыгжап, камныг чарыгдап келгеш, бажыңын алгыды тудуп алганнар. Ширсан Доржуевич, Балчыт Доржуевна өг-бүле бюджедин үгле ажыктыг үүлдерге чарыгдап келгеш, бай шыдалдыг, культурлуг чурттап турарлар. Оларның эт-хереклери хөй, идик-хеви силиг.

Олар тыпкан акшазын культура амыдыралынга, аъш-чемге, идик-хепке, эт-хереклелдерге чарыгдаар чурумну тургускан. Уруглары-биле кинога, оюн-концертке баарлар. Монгуштарның улуг уруу Кызылдыңы башкы училищезинде эки өөренип турар, бичии уруу Хайыракан 8 чыл школазында. Өг-бүле эп-найыралдыг, бажың ажылын демниг кылыр, кады чемненiринге чурумчаан. Өг-бүле бюджедин сүмележип, планнап алгаш чарыгдаар, артык чарыгдал кылбас.

Өг-бүле бюджедин шын чарыгдап тургаш, оларның алгыткаш, чаагайжыды тудуп алган бажыңын Хайыракан көдээ Советтиң күүскому, хөрээженнер чөвүлели агитквартира кылдыр дерээш, № 1 агитквартира дээн бижимелди аскан. Монгуштар суурда Культура бажыныңың боттывынгыр уран үүл бөлгүмүнүң идепкейлиг киржикчилери. Олар агитквартираның ажылынга база идепкейлиг киржип, келген чонну эвилеп-ээлдек, хүндүлеп хүлээп алыр. Өг-бүле бюджедин угаасылалдыг чарыгдаарынга Монгуштар үлегер-чижек болуру чугаажок.

Монгуш ДҮВЕНДЕЙ.

Методиктиг семинар

Өвүр, Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга районнарда өөредилге консультпунктуларының эргелекчилериниң методиктиг семинары Чадаанага болуп эрткен. Семинарга 17 кижи киришкен. Ону Кызылда башкылар билии бедидер институттуң планың ёзугаар чоруткан.

Районнар аразының Чадаанада бот-өөредилгелиг школазының өөредилге эргелекчизи Ж. Родочинская. башкылар билии бедидер институттуң методизи Т. Намчылак болгаш өске-даа эштер семинарга солун илеткелдерни кылганнар.

Семинарның киржикчилери кичээлдерге олурушкаш, аргадуржулгазын база солушканнар.

Ч. МОНГУШ.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРГЕ

Быжыг харылзаа

ДАКАР. (СЭТА). Хөгжүп орар чурттар-биле Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш садыг харылзааларының характери оларның экономика талазы-биле бот-тускайлаң чоруун быжыглаарынга дузалап турар деп, «Монитер Африкэн дю коммерс Э де л'индюстри» дээр барыын-африка солун бижээн. Африканың хамаарышпас чурттарынга үлетпүр деринн берип, ооң орнунга оларның чаңчыл болган бараанарын албышаан, ССРЭ бистиң хөгжүлдевистиң база бир чугула сорулгазын шиитпирлээринге — индустрия баазазын тургузарынга дузалап турар.

Совет күрүненiң тоску беш чыл планы африка дипломатический чурттары-биле ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзааларын улам хөгжүдерин баш бурунгаар көргенiн солун күзел ханышкыны-биле демдеглээн.

Африканың чурттары-биле Совет Эвилелиниң кады ажылдажылгазының ооң өске чугула талазы болза, тус черге болгаш совет өөредилге черлеринге национал кадрларны белеткеп турары болур. Совет Эвилелинге эртемни чедип алган муң-муң специалистер боттарының чурттарында чедишкиннiг ажылдап, оларның экономика талазы-биле хамаарышпас чоруун быжыглап турар.

Индий шериглерни үндүрери дооступ турар

ДАККА. (СЭТА). Бенгалия улустуң хосталгалыг демисели-нге киришкен индий шериглерни Бангладештен үндүрери доостур чыгаан. Индий шериг албанныглар айыткан хуусаазындан ийи неделя эрте төрээн чуртунга чанып келир. Март 12-де Даккага индий чепсектиг күштерниң байырлажып үдежириниң парады болур.

ЕНА агентилелдиң дыцпатканы-биле алырга, Бангладештиң чепсектиг күштери бүгү шериг хоорайжыгаштарының херектерин удуртурун боттарынга алган. Бүгү боочепсек, ок-чемзек, шериг техниказы болгаш өске-даа шериг хереклелдери Бангладештиң чепсектиг күштериниң контролюнче шилчиир.

Бангладеште ам-даа туруп турар индий шериг албанныларның хөй нуруузу сапер-лер болуп турар. Олар пакистан шериглериң үрегдээн көвүрүглерни болгаш өске-даа дериишкиннерни септээр, орук харылзажылгалар системазын катап тургузар талазы-биле дузаламчыны көргүзүп турган. Ам безин улуг болгаш биче 90 көвүргүнү септээн, паромнар ажылып эмгелеп тургускан.

Декрет-хоойлу

ЛИМА. (СЭТА). Перунуң чазаа кодээ ажыл-агый бүдүрүлге кооперативтерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның киржилгезин калбартырын көрүп турар декрет-хоойлуну хүлээп алган. Бо кооперативтерни республикага аграр реформазының үезинде помещиктерден хавырган черлерде тургускан. Хоойлуну ёзугаар кооперативтерниң удуртукчу органнарын ам кооперативтерниң ажылдакчыларының ниити хуралдарынга соцгуур. Моон мурнунда соңгулда чүгле чамдык-кезиктеп болуп турган болгаш удуртулганыг кежигүннериниң чамдыызын административтиг чурумну ёзугаар томуйлаар турган.

БАШТАЙГЫ АТОМНУГ ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯ

СОФИЯ. (СЭТА). Козлодуй районунда баштайгы болгар атомнуг электростанцияны тудуп турар. Совет специалистер болгар тудугжулар болгаш монтажчылар-биле демин каттыштырып алгаш ында ажылдап турар. Атомнуг электростанцияның баштайгы эолчээ бо беш чылдың төнчүзүнде ажыглалга кирер ужурлуг. Станция чылда 5,6 миллиард киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер, ол болза бүгү 1961 чылда Болгарияга ажылдап үндүрген электроэнергия-биле дең болур дээни ол. Болгар чазак Козлодуйда атомнуг станцияның күчүзүн моон соңгаар ийи катап көвүдедир дугайында шиитпирни үндүрген.

ЧААГАЙ АМЫДЫРАЛ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Венгр улустуң чаагай амыдыралы бедип турар. Ында парлап үндүрген статистика медээлерин ёзугаар алырга, эрткен беш чылда чуртка чоннуң кижи санынга онааштыр боттут орулгалар 60 хуу хире өскен.

Лаостуң Улусчу-хосталга армиязы хосталган районнарның экономиктиг хөгжүлдезинге идепкейлиг киржип турар.

ЧУРУКТА: Лаостуң Улусчу-хосталга армиязының кезектериниң бирээзиниң дайынчылары ристиң байлак дүжүдүн ажаап алыры-биле тараачыннарга дузалап турары. (СЭТА-ның фотозу).

Анджела Дэвисти камгалаар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Негр коммунист Анджела Дэвиске хамаарыштыр кара тураында аажылаар дээр АКШ-тың реаксылыг бөлүктединиң оралдажыышкыннарынга удур шудургу демиселди депшилгелиг америк хөй-ниити чорудуп турар. «Бо хүннерде Сан-Хоседе Анджелага удур суд дээр чүвезин ажыктан үезинде ону хостаар дээш бистиң кампаниявысты чаа бедиңче көдүрүп үндүрер ужурлуг бис» деп, Анджела Дэвисти болгаш АКШ-та политика талазы-биле өске-даа хоруглаттырганнарны хостаар дээш национал каттышкан комитеттиң медеглелинде чугаалаан. 200 хире көскү америк чурукчулар уран үүлдер чогаалдарының делгелгезин организастаар дугайында инициативаны эгелээн. «Уран үүл Анджела Дэвисти камгалаарынга» деп лозуң-биле ук делгелге Нью-Йоркна удавас ажыттынар. Чуруктарны сатканындан алган бүгү орулганы эрес-маадырлыг коммунисти хостаар дээш демиселдиң фондузунга киирер дээн. ССРЭ-ниң, Венгрияның, Кубаның, Францияның, Мексиканың болгаш өске-даа чурттарның чурукчулары боттарының чуруктарын делгелгеже база чорудар.

Бомбалаашкынны күштелдирип турар

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Америк шериг-агаар болгаш шериг-далай күштериниң улуг каттыжыышкыннары ВДР-ни бомбалаарын калбартып турар. Информация агентилелдериниң дыцпатканы-биле алырга, «Китти хок» дээр дөртку америк авианосец Индий-Кыдаттың чурттарынга удур агаар дайынын чоруда берген. Авианосецте 75 самолёт ВДР-же халдаашкыннарга ам безин киржип турар.

«Фантом» дээр хыдыкчы-бомбалакчы самолёттарның каттыжыышкыннары ВДР-нин девискээринче сес хүн улаштыр халдап келген деп. Мурнуу Вьетнамда америк командылал чарлаан. Ол халдаашкыннарның хемчээлиниң калбарып турарын Пентагонун тускай төлээлекчилери медеглээн.

Номну — кижи бүрүзүнге!

ЛАГОС, март 9. (СЭТА). Ном литератураларын чоннуң калбак массаларының ортузунга пептередир база ону билиг чедип алырының немелде аргазы болдурары-биле Нигерияның чырыдыышкын министерствозу «Номну — кижи бүрүзүнге!» деп кыйгырыгның адаа-биле бо чылын калбак программалыг хемчеглерни боттандырарын көрүп турар. Ол дугайын чырыдыышкын талазы-биле федералдыг комиссар Абдул Юсуф Эке парлалга конференциязынга дыцпатkан.

Ол сорулганы күүседири-биле чоокку үеде Нигерияга ном үндүрериниң талазы-биле тускай чөвүлелди тургузар деп турарын федералдыг комиссар чугаалаан, ол чөвүлел чуртка ном үндүрүлгезин көвүдедир талазы-биле ажылдарны чорудар.

Номну бөдүүн кижилер садып алган турарын хандырары-биле ооң ортээн таарыштыр планнаар деп турар.

Шиитпирлиг удурланыышкын

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи медеглелди кылып, АКШ-тың агаардан дээрбечи чоруун шиитпирлиг буруу шапкан болгаш Соңгу Вьетнамның тускай догуннаашкынынче, айыыл чок чорууунче бүгү америк халдаашкыннарны доңдораан соксадырын негээн.

Сөөлгү үеде АКШ-тың ужар чүүлү Нгеан, Хатинь, Куангбинь соңгу-вьетнам можуларның болгаш Виньлинь зонаның сырый чурттакчылыг районнарынче хүн бүрүде мөөнээшкин-биле халдап турар деп, медеглелде чугаалаан. Ыланғыя март 8-те америк самолёттар Куангбинь можуда болгаш Виньлинь зонада чурттакчылыг суурларны бомбалаан.

Демисел күштелген

КАРАЧИ. (СЭТА). Пакистанда чер чок тараачыннарның чөр дээш демисели күштелип турар. «Сан» солуннуң дыцпатканы-биле алырга, бөлүк тараачын-хөлечиктер Хайдерабадтың чоогунда улуг ферманы эзлеп алган. Оларга удур полицияны чоруткан. Аткылажыышкынның түңнелинде балыглаткан тараачыннар бар болган. 28 кижини тудуп хоругдаан.

«Бодалымның оюннарынга» хамаарыштыр

ЧУГААЛАЖЫР, ЧУРУМЧУДАР, АЖЫГЛААР

Алды чыл бурунгаар чүве. Үнүш чок айгадан кожагарга үне бергеш, дашка чаглактанып үнген тудум хире сарыг сигенни эскерип каан мен. Ол даш эвес болза, ук үнүштү хат-шуурган, үер-чайык дазылындан тура шаап аппаар-ла турган боор. Хат, суг, өрге-тарбаган, күске-күжүген черни дыка-ла үредеп турар-дыр деп бодап мени хөлеледипкен. Оон дайлымы-биле «Черим үнү» деп шүлүктү бижээш, «Шынга» пардаткан мен. Оон бир дөрт одуруу мындыг:

Кедилиг, кол байлаавыс — чер, ону утпа
Херек черге ыяш олурт, чалдан тургус.
Харны доскаш, хөрээнүң шып, суггар,
чемгер—

Хайыразын оран сенден харамнанмас...

Ынчан харын хат болгаш суг эрозиязындан хөрээнүң камгалаар дугайында СЭКП ТК-ның доктаалы парлалгага үнүп келген турган чүве.

Моңгүп-Тайга ышкаш, черинүң кыры шак ынчаар хат-шуургандан, чаъс-чайыктан сойлуп, чанагаштаалган чер Тывада ховар-ла боор. Ындыг турбуже, черинүң хөрзүн картын камгалаар талазы-биле ажыл бистиң районда бөгүнге чедир барык-ла чоруттунмайн турар. Оон кадында оранның хөрээн шывыы чыл келген тудум, каракка көзүлдүр-ле үрелип, куруг сайже шилчип бар чыдары дыка дүвүренчиг. Эрткен элээн каш чыдарының практиказындан алгаш көөрге, бистиң ийи колхозувус мал чемин республиканың өске ажыл-агыйларындан, харын оон-даа ырак дашкаартан аар өртек-үне-биле сөөртүп ап турганы чажыт эвес, а бир эвес тус черинүң хөрзүнүң болбаазырадырывче качээнгей салбас болза, ол эрги чаңчыл моон соңгаар-даа катаптаар чадавас.

«Ураң чүүл шүүдел негээр» деп культура ажылдакчыларының чугаазын бичии өскерткеш, мал, чер ажылдыг ажыл-агыйларга, оон иштинде Моңгүп-Тайгага бүрүнү-биле хамаарыштырып болур деп бодаар мен. Шенелде, когарал үндүрбейн чыткаш, перспективтиг, улуг үүлеин бүдүрери берге. Чогуур министерстволар, тускай эртемниглер-биле сүмележип турган, районга сиген тарылгазын, ыяш олуртулгазын, хар моондактаашкынын тус черинүң чону, техниказы-биле кадыг шеф аргазы-биле биилдилиг организастап чорудар болза, ында ажыл-агыйларның одар-белчиир курлавырын чөп ажыглаарынга догум болур ийик.

Хөрээн культуразының четпезинден болдунуп турар мындыг бир чижек бар. «Малчын», «Мөген-Бүрен» колхозтар чылдың-на күс келир билек, он-оп дотпелерни эзди-кежи чедишкелекте-де, «ховээлеп аараан» дээш, брактап эгелээр. Ветеринария эртеми чок кижиге безин ол «тодарадылга» дыка чигзинчиг—дотпелериниң шуптузунүн-на кодузуп сай-даш долган болур. Чер ылап «кештелгең», оът-сиген терең болган тудум, малдың ишти сайланыр чоруу кызырлыры албан.

Оранның хөрээн шывыын камгалап, быжыглаарынга бар турган ыяштарны хумагалап көөрү, аныяк ыяштарны немей тарып өстүрери чугула. Шагдап тура, амга чедир тудугга, одалгага хереглеп келгенинден Моңгүп-Тайгада арга-ыяш курлавыры мырыңай ховартаан. Мугур-Аксы, Кызыл-Хая суурларга час дүжерге-ле, ямзы-бүрү ыяштарны олуртуп эгелээри чаңчыл болган. Ол өөрүнчүг. Ынчалза-даа «ногаан үнүштериниң» ажаалгазы онза багай: харимневээнивден өшкүлер чиптер, суггарбаанывдан курган калыр — шак ынчаар та чеже ыяш олген, кым-даа санап көрбээн чүве-дир! Үнүштү туруп, олуртуп турары эртемниг эвес: бүрүзү үнүп келген ыяштарны дазыл-дамырындан балды-биле хайыра чокка үзе шапкаш, душкап-на оңгарынга, туралаан-на хөрээнүңге тургузу шанчып каар. Бодаыже, оон чүү үнер ийик.

Район төвүнде чамдык бажыңнарның чанында ёзулуг-ла ногаан шеттер, терекter, талдар сагланайнып тургулаар. Олар амдыызында каш-ла санныг болза-даа, ээлери оларны шын ияктиритип, ажаапкарактап турарының, тус черинүң байдалынга кандыг-даа үнүш үнүп болур дээнинин барымдаазы ол. «Суг кайдал, амыдырал ында» дижир болгай бис. Моңгүп-Тайганың кол-кол делгем одарлары суггат чок ийикпе азы суггаттан хайыы черлерде туруп турар, оон ужурувлан суг, хар, булуң, дош — ол кавыда малчыннарның бир улуг күзелү ол. Чер иштиндеп өрүмнеп үндүрген ында-мында ийи-чангыс кудуктарны алгаш көөрге, суг шыгжамыры чер болганда бар, ону чүгле тып, үндүрүп, малдың, кижиниң хереглелиниге бараалгадыр ажыл районнуң ажыл-агыйларындан негеттинип турар-дыр.

Ийи чыл бурунгаар Мугур хемниң суун чай тутканш, суур чаагайжыдыгазынга ажыглаар ажылды эгелээн. Буганың агар үнү толевилел ёзугаар кастынган: ону «Кыргыс» деп адаар дугайында чугаасоот безин суурга нептерей берген турда, ук ажылды эчизинге чедир кылбаанындан, суг келбейн барган. «Ам-на бир дап бээр болза, Мугур бугазы, шынап-ла, мукугайның келир-ле эвеспе!» деп, чурттакчылар идегевишаан, мапап турар.

Моңгүп-Тайганың даг согуназын сөөлгү үеде нинтинин чемненилге черлеринге ажыглай бергени өөрүнчүг. Оны ажаап алыры белеп, хол-биле сывындан тыртарга-ла, дазыл-дамыры, үрезинн-биле катай келир үнүш болгавда, суур чоогуна оон курлавырын кампаар, школа кавызының үнүп тарыыр участогунга өстүрүп, ажаарын чурумчудары күзенчиг.

Дуюглуг ан, чалгынның күш, чакпалыг балык дугайтыр солуннарга эш-өөрлер чүүл бижип, оларны камгалап өстүрер дугайында сагыш салып турары-ла шын. Тывада оларның эң ховар, эң-не элбек дээн чери — Моңгүп-Тайгада безин санныг арткан, аргар-кошкар, те-чүүмэнын хуу-салымы дээш оваа сагышсырап чоруур кижи иен. Од чараш, солун, кембуруу чок амыганнарны сөөлгү бир шүлүгделимге безин оюп эртпээн мен:

Экзотика: альпиныстер
Эрээн дошта меңгим чечээн магадаан тур.

Эзир кожа дээскинерге,
Эңгимеде аргар-кошкар хойдуга-дыр.

Моңгүп-Тайгада аң-меңнинг тускай даамылы чок. Оларга кым болчуп, камгалаарын билбес мен. Ынчалза-даа бойдустүн байлаа — чонныу болур. Олар өзүп чурттаар, төтчеглекчилерден магадыдаттынган турар үжүрлүг деп бодаар мен.

Салчак МОЛДУРГА.

Спорт

Шырак мөге

Республиканың «Спартак» эви тура спорт нинтилелининң хостуг хүрешке хууда болгаш команда талазы-биле чоокта чаа болуп эрткен маргылдаазынга Александр Шойдук 52 кг деңзиге чемпион болган.

Ол амгы үеде Владивостокта шеринг албанын эрттирип турар. Хостуг хүрешке оон баштайгы шепелдези шеригге эгелээн. Ол спорттуң чажыттарын, хөй ямзы-бүрү аргаларын, техниказын Александр кыска үеде шиңгээдип алган. Ол ам Кызыл Тук орденниг Оожум океан флодунуң эң чивк деңзиге чемпиону.

ССРЭ-нин Чепсектиг Күштеринин классиктиг хүрешке бирги чери дээш түңнел маргылдаазынга эң чивк деңзиге 5 дугаар черни алгаш, бо хевирге база мастерге кандидат болган.

1971 чылдың тончүзүнде Александр Шойдук «Труд» нинтилелдиң Төп Төвүлелиниң бирги чери дээш хостуг хүрешке болуп эрткен маргылдаазынга 48 кг деңзиге үшкү черни алгаш, ССРЭ-нин спорт мастериниң нормазын күүседткен.

Хостуг хүрешке ССРЭ-нин спорт мастери деп бедик атты чедип алгаш, төрээн Тывазынче ээп кээр—оон ианг күзели ыпдыг.

ЧУРУКТА: Александр Шойдук (солагай талазында) Новокузнецкиден келген, Сибирь зоназының 48 кг деңзиге үш дакпыр чемпиону, спорт мастери Фазаил Хусаиновту сан талазы-биле ойнап алган.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

Уругларның спорт школазы

Өзүп орар салгалдың коммунистиг кажызидилгезинге болгаш чаа нинтилелди тургузарынга күш-культура болгаш спорттуң ужур-дузазы улуг. Ынчангаш тоску бөш чыл планында уругларның спорт школаларын ковудедирипче болгаш оларның материалдыг баазазын бижыглаарынче улуг кичээнгейни салган.

Бистиң суурга уругларның спорт школазы 1970 чылда ажыттынган. Оон бээр чиик атлетикага база хаак спортунга бичии спортчуларны белеткеп эгелээн. Тускай эртеминг тренерлериниң, башкыларның саны эвээш болгавыдаан. уругларның спорт школазының хөгжүлдезин эртеки чылдарда элээн чыдып каап турган.

1971—72 өөредилге чылында ол школага 194 өөреникчини тускай шылгалданы эртпиргеш хүлээп алган. Ол үёдеп эгелээш школага бедик мергежилдиг тренерлер Ф. Малютин, В. Ковалёв, А. Бурякин, олар ажылдап эгелээнивер. Бо хүнге чедир школаның тренерлери ийи бирги разрядтың 12, ийиги разрядтың 30 үшкү разрядтың спортчуларын, 5 спорт инструкторларын, спорттуң ацы-ашгы хенирлериниң судьялаар эргелиг 3 кижини белеткээн.

Уругларның спорт школазында спортка талантыглыг ооллар, уругларның саны өскен. Оларга В. Северинаны, Л. Михайлованы, А. Чернышкинаны, Н. Тюлюшту ап болур. Чоокта чаа Кызылга бодуп эрткен профэвилелдерниң XV съездизинге тураскаатkан профэвилел-комсомолдуң хаак кроззуун түнелэп — республика маргылдаазынга бистин уругларның спорт школазының өөреникчилери Татьяна Колесникова биле Сергей Литвиненко чедишкиннер киришкен. С. Литвиненко ооллардың 10 болгаш 15 километр хемчээлдиг чарыжынга бирги черни бүзүредлин-биле чаалап алган. Т. Колесникова 5 км хемчээлге ийиги черни, 10 километрге үшкү черни алган.

Спорт школазының он кижи киржикчилиг хаакчылары бо чылдың январының эгезинде Тывата бир дугаар Хову-Аксы—Кызыл деп узун хемчээлдиг хаак оруун ийи ховук иштинде эрткен. Оон аразы 120 ажыг километр. Бо белеп эвес орукту бичии хаакчылар улуг бергедээшкин чок эрткен, хаак спортунуң сайзыразынга ол база бир улуг идигни берген.

Хаак спортун сайзырадырынга Хову-Аксы ковчуг таарымчалыг черлериниң бирээзи, ынчангаш бистин уругларның спорт школазының өөреникчилериниң аразындан ийп-үш чыл эртерге талантыглыг аныяк хаакчылар көстүп келирин черле чигзинээр чок.

С. БАЙ-КАРА,
Хову-Аксының уругларның спорт школазының директору.

Родина болгаш Уланов — чемпионнар

КАЛГАРИ, март 9. (СЭТА). Совет фигуристер Ирина Родина болгаш Алексей Уланов фигурлуг чугулаашкынга деңгей чемпионну атты моонбиле дөрт удаа чаалап алган. Моңгүн кедильды база-ла совет фигуристер Людмила Смирнова болгаш Андрей Суранкин олар чаалап алган. Хүлер медальды АКШ-тың спортчулары Алисин Старбүх болгаш Кеннет Шелли оларга тывыскан.

Чемпионат соонда парзалга конференциязы болган. Бир америк корреспондент: «Совет фигуристер келир чылын база-ла бо составы-биле маргылдаага киржир ирги бе, Америкага сураан дыңнаарывыска Смирнова биле Уланов оглеңир алган диижир болчук» деп айтыраргга, Уланов тургаш: «Ийе, эрги хевээр, ол-ла состав-биле киржип болур бис» деп харыылаан.

Боодалга маргылдаазы

Чодураа суурга Делегейниң херээженнер хүнүнге тураскаатkан боодалга маргылдаазы болган. Апаа 28 кижи киришкен.

Бирги черни совхозтуң кол зоотехниги Эрдевиңо Ринчинова алган. Дараазында черлерни мал эмчизи Алдынай Бокаштай. башкы Галина Орустук, ажылчын Назын-кыс Дорзуу олар эзлеп, боо адарынга шылгараапнар. Тиилекчилерни шаннаан.

С. АДЫЯ.
Улуг-Хем район.

Дыштаныр хүннерде

Субботада «Саян» ансамблиниң концерти «Энергетик» Культура бажыңынга көжээ 18 шакта эгелээр. Оон соонда бал танцыларын өөренир. Хоорайның өске Культура бажыңнарынга дыштанылга кежээлери болур.

Күш-культура бажыңынга хоорайның бирги чери дээш самбо маргылдаазы болур. Культура ажылдакчыларының профэвилел хооркомунун **спартакиадазы теннис, шыдырза** талазы-биле болур. Хөгжүм-шин театрынга **республиканың бирги чери дээш боксмаргылдазы 14 шакта** эгелээр. «Хүреш» стадионга хоккей маргылдаазы болур.

Улуг хүнде Культура бажыңнарынга дыштанылга кежээлери болур. Субботаның маргылдаалары ол хүн база үргүлчүлээр.

Хаак баазалары ажылдап турар.

Хоорайның дыштаныр хүн штавы.

Буянныг мергежил

КИЖИЛЕРНИҢ ӨҢНҮҮ

Анна Васильевна Смекова эмчи сургуулун дооскаш Черби суурга баштай ажылдай берген.

Оон ажыл-ишчи эрткен оруу амгы үеним аныяк салгалынга үлегерлиг. 1947 чыл. Тыва дылды билбези-биле баштай берге турган. Машина техника ынчан ховар. Ыракузак малчыпарже орук изеттинмээн турган. Аалдарже чалгага эзерлиг аъттыг чоруур. Эзер бажындан туттунуп, четтирбишаан чорааш, баштайгы чалалгаларга баргаш. Чоорту аът-хөлге чанчыгып, аалдарның оруун билип ап, сөөлгү чалалгаларда улаачыга четтирбес кылдыр өөренип берген.

Тура-сорук турда кандыгдаа бергени ниижи ажып эртер. Ам Чербинин, Таспының кодан чыдар черин ол эйдевес деп хөөрем чокка чугаалап болур.

Эрткен чылдың мартта бирле хүн Анна Васильевна эмнелгезинге ажылдап орда дуңгуреңчиг медээ келген:

— Чүү болган?

— Кадарчывыс Шомуктай ажылдап тургаш, моорай берди.

— Кайда?

— Фермада...

Чооду Шомуктайның меңенгиттен аарааның тодараткаш, ону бажыныңга дүн-хүн чок үш хонук эмнээнинден кадарчы караан корүп, миниин келген. Аарыг чоорту сегээн. Ам ол эмчиниң сүмезин ёзугаар таарымчалыг ажылда ажылдай берген. Ындыг чижектерни хөйнү көргүзүп болур.

Хоочураан аарыг кижилерни, саатгыг иелерни болгаш сылдангылыг чаштарны эмчиниң демдеглел дептеринде данзылаан. Оларның келир үези, аас-кежиктиг чурттагазынче эмчи кичээнгей салган. Бажыңнарын, аал-оранын кезип, ол бүгү арганы кижиниң кадыынга бараалгаткан. Ындыг кызымак чүткүлүү-биле ол чонуң хүндүткелин чаалап алган.

Анна Васильевнаның чүткүлдүг күш-ажылын чербижилер үнелеп көргеш, Кызыл хоорай болгаш Черби кодээ Советтериниң депутадынга үш чыл улаштыр соңгуп келген. Ол ам Черби кодээ Советтиниң күүсөм кежигүнү. Сессияларга болгаш күүсөм хуралдарынга олуржуп, оон шиитпирлерин соңгукчуларынга таныштырып, депутат хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип турар.

Депутат, уруглар албан черлериниң хүндүдүг аалчызы. Школалар директорлары, адаие комитеттери-биле бижыг харылзаалыг. Өөреникчилериң амыдырал-чурттагазын, аъш-чемин экижидер. санитарлыг чурумну сагыырынче кичээнгейни салып, хүн бүрүнүн контролюн боду чорудуп турар.

Санитар гигиенаны чон оргузунга пропагандалаар талазы-биле улуг ажылды кылган. Неделяның бир хүнүн график ёзугаар малчыннар кезиринге тускайлаан.

Хөй-нинтининң ажылынга болгаш хуузунда амыдыралынга ол ак сеткилдиг, күш-ажылга бердинген.

Р. ОЧУР-ООЛ.

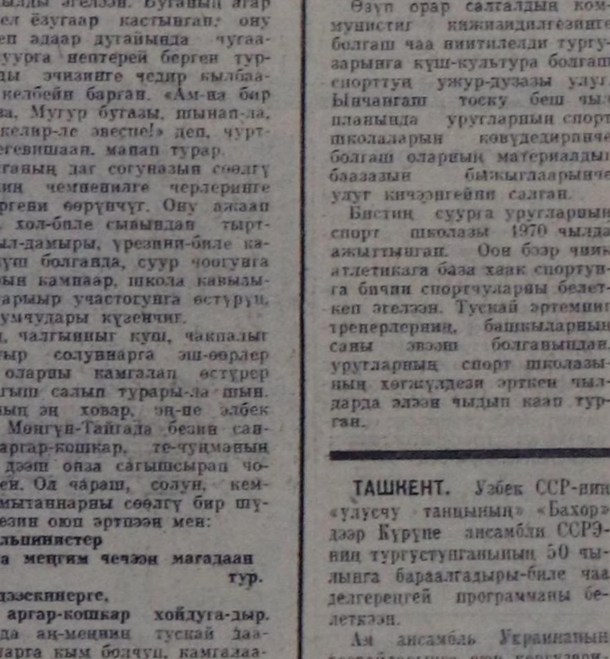

Кино көргүзүү эки жээн

Каа-Хем районнуң кино четкизининг ажылдакчылары эрткен чылдың планның онаалгаларын бүгү көргүзүлер талазы-биле ажырып, киносеансылар талазы-биле 104 хуу, көрүкчүлерни хаара тударын —111,7 хуу, ниити акпа чыылдазын 103 хуу кылдыр күүсөткен. Эрткен чылын цландан ажыр 51 муң ажыг көрүкчүге кино көргүзүп, планнан ажыр 2000 акпаның ниити чыылдазын немей алган.

Беш чылдың бирги чылының чедишкиннери районнуң кино четкизининг ажылдакчыларын чаа-чаа ажылынче хей-аът киирип турар. Эрткен чылдың күш-ажылчы чедишкиннери кино-техниканың эдилел-септелгезиниң эки болганындан, кино четкизининг материал-техниктиг баазазын бижыглаанындан, кино көргүзериниң культуразын, шынарын бедиткенинден болган ажылдакчы кижи бүргүзүүнүң күженишкиниинің ачызында чедип алдынган. ССРЭ-нин тургустуганындан бээр 50 чыл болур оонга чаа-чаа күш-ажылчы чедишкиннер-биле ужуражыр дээш олар бедиткен социалистиг хүлээлгени алганнар.

Районнуң кино четкизининг ажылдакчылары кызымаккай ажылдап турар. Акпа чыылдазының январь айда планның онаалгазын коллектив 111,5 хуу кылдыр ажыр күүсөткен. Районда кино көргүзер 16 черлериниң сези январь айның планның бүгү көргүзүлер талазы-биле дыка ажыр күүсөткен. Киномеханиктер В. Нагорный, Т. Хажыкы, В. Корнин, В. Ботвинин, А. Лапшаков, Л. Буторопкина, В. Васильев болгаш өскелер-даа кыдаа ажылынга ээ-харыысалгалыг болуп, чурттакчычонну киноже хөйү-биле хаара тудар, киноларны эки шынарлыг көргүзер дээш, бүгүле арганы хереглеп күженишкиниң ажылдап турар. Олар планның онаалгаларын ай санында ажыр күүседип, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар.

Бичии болгаш элээди назылыг уругларга ортузунга кижизидилге ажылынга киноларны ажыглаары ёлөн экижээн. Уругларга уран-чечен, эртемтехниканың болгаш документалдыг киноларын көргүзери Культура бажыңнарында болгаш школаларда калбарган. Кинофестивальдар болгаш тематиктиг көргүзүглерни үргүлүг чорудуп турар. Районнуң кодээ ажыл-агый ажылдакчыларынга чурттап турар черинин ээйы-биле кинолар көргүзери экижээн. Ол соруланы күүседирге фермаларда, кадарчылар бригадаларының болгаш хову тургаларының тептеринде кызыл-булуңнарны ажыглап, аңаа үнүүшкүнүг көжер киноларны көргүзүп турар. Районнуң колхоз, совхозтарының төп суурларында доктамал кино көргүзер черлерден аңыда көжер киноларга киномеханик бүргүзүүнде бар.

Бо чылын Бай-Сөөтте доктаамал кино көргүзер черни немей тургускан. Эрткен чылын чамдык кино көргүзер черлерни чаа техника-биле хандырып, эде септен дерагилээн. Ынчангаш чонга кинокурук көргүзериниве үаүктелиишкиннер районда барык чок апаран. Оон база бир кол чылдагааны — районнуң кинофикациязынге хөй чыл ажылдан келген, арга-дүржүлгелиг, бодупүң ажыл-херээниң мастери, септелге мастери эш П. Булгаковтуң ачызында болуп турар. Ол бо ажылда 22 чыл иштинде ажылдан келген болгаш киноаппараттарның бүгү хевирлерни эки билир болгаш, одарны белеп шынарлыг септеп турар. Бо бүгү районнуң ажылчы чоннарынга кино-чурук көргүзерни доктаамал хандырарынга улуг рольду ойнап турар. Кол-ла чүве кижилерде, боттарының ажыл-ижинге, оларның хамаарылгазында болуру чугаажок. Ындыг кижилер бо коллективте хөй.

А. ЧЫЛБАК-ООЛ.

Солун кежээ

Солчур ортумак школазының башкылар коллективи школачыларның хостуг үешагын чөп ажыглаарынче улуг киржээнин салган.

Чоокта чаа дыл башкыларының организастааны кежээ солун эрткен. Улустуң аас чогаалының дугайында чугаалары чоруткан. Өөреникчилер класстар аайы-биле үстүп алган, тоолдар салып, тывылыктар ыдып, үлегер домактар билириниң талазы-биле маргышканнар. Э. МОҢГҮШ.
Өвүр район.

Уруг эмзирер иеге сүме

Уругну ой-тавында остүрүй доруктурар дугайында сагыш салышкыны иенинг саатгыг үезинден эгелээр ужурлуг. Саатгыг хереженген кижи арыг-шеверниң бүгү негелдёлерин, күш-ажылдың болгаш дыштанылганың шын чурумун сагыыр ужурлуг. Чемненирининг шын чурумунуң дугайында сагыш салыры кол чүүл болур.

Уруг эмзирер иенинг эминиинг чогуурубиле сүттенирин хандырар төлээде чемненириниң шын чурумун, уйгута болгаш дыштанырынга четчир санныг шакты ажыглаарын, ой-тавында күш-ажылды кылырын, арыг агаарны болгаш дүвүрээзин чок байдалды ажыглаарын база сүмелеп турар. Уруг эмзирер иенинг чемнинге хоолудуг бүдүмелдерниң саны саатгыг чораан үезиндегизи ышкаш, база-ла ол хире (130 грамм белок, 130 грамм үс, 500 грамм углевод) болур.

Уруг эмзирер не ол хереглел ёзугаар чемненир төлээде хүн бүрүде 180—200 грамм эттэ, 50 грамм чиг сүт ааржызын 20 грамм быштакты, 50 грамм саржагны, 1 дагаа чуурказы, 3 стакан сүттү, 800 грамм ногааларыны, 500 грамм хлебти чиир. Элээн каш санныг витаминин болгаш 2 литрден хөй эвес суук чемни ижерин сүмелеп турар.

Спиртти болгаш пивону ижерин хоруур болза чогуур, чүге дээрге арага болгаш пиво иенинг эминиинг судунге дораап тараар.

Айыткан негелделерни сагып күүседип турар үезинде эмиг судунү боду болгаш шынары уругнуң чем талазы-биле хереглелин хандырып турар. Саатгыг болгаш уруг эмзирер иелер, хереженнер консультациязының хайгааралыңга турар ужурлуг.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

КИНО

МАРТ 11-ДЕ

«НАПЫРАЛ»: «Улуг ынакшыл» 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Софья Грушко» 15, 16.50, 18.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сарыг чемоданчыгаштың ужуралдары» 9, 14, «Шулбустуң чалчалары» 10.40, 15.40, «Ийи хүлүмзүруг» 12.20, 17.20, 19, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Россия империязының дүжүлгезе болгаш база катап туттурбастар» (1-ги, 2-ги кезектери) 14.15, «Өлүмнүт дайзын» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ачаар

Бөгүн республикага шөкар булуттаар, чагбас. Барыын үглаңышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дагыы черлерге 5—10, эскелеривге 7—12 градус соор.

Кызылга бичө булуттаар, чагбас. Чөөн үглаңышкынның хат кошкак болур. Агаарның температуразы 10—11 градус соор.

Акекок экранга

МАРТ 11-ДЕ
МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылганың программазы. 12.05 — Сөөлгү медээлер. 12.15—Урутларга. «Чедии кел, тоол», «Адыг болдарының ужуралдары». Орус улустуң тоолдарынга үндезилээн ойнаар кыстар шинзи. 12.45 — «Музыкалыг киоск». 13.15—Экономика математиктиг методтарга болгаш садалга техниказынга үндезилээн улус ажыл-агыйын удуртуруун сайзырадыгларының чугула айтырыглары. «Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының талазы-биле Свердловскиниң мурнакчы будүрүлгелериниң дуржулгазының дугайында» 13.45—Фигурлуг чугулаашкын талазы-биле делегей чемпионады. Калгариден дамчыдылга. Канада (Бижидилге) 15.15—15.25— Чапсар. 15.25—Фигурлуг чугулаашкын талазы-биле делегей чемпионады. Калгариден дамчыдылга. Канада. (Бижидилге) 15.55—«Ырыны доктаадың аа», 16.10—Сөөлгү медээлер. 16.25 «Экии, Мария». Ураң-чечен фильм. Бирги сериазы. 17.30—Улустар аразының панорамазы. 18.00—«Ромэн». Театрының чогаадыкчы кежээзи.

КЫЗЫЛДАН

20.20 — «Саян кырында кежээ». Дамчыдылга. 20.55—«Кызыл, көк, ногаан» музыкалыг фильм.

МОСКВАДАН

22.00—00.15 — Хоккей талазы-биле ССРЭ чемпионады. «Динамо»—«Спартак». В. И. Ленин аттыг Төп стадионнуң спорт Ордузуундан дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щегинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда кылдызының 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал кылдызының 37-13, культура кылдызының 23-54, хаак ажылагый кылдызының 21-47, үлетпүр кылдызының 22-64, чагаа кылдызының 41-27, информация база совет гургузут кылдызының 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлединиң чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щегинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС —00361.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 12 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 60 (8828). Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын байырлап демдеглээринге белеткел бистиң чуртувустуң чер болганында калбарган. Совет чурукчулар ол төөгүлүг юбилейни төлептиг утнуурунга база ыяк белеткени берген.

Алдарлыг байырлалга холбаштыр «Чурулга уран чүүлү» дээр парлалга чери чурукчу В. ВИКТОРОВТУҢ бо плакадын парлап үндүрген.

АЙНЫ долгандыр беш ай ужудулга

ЫРАК КОСМОСКА ХАРЫЛЗАА ТУДАР ТӨП, март 10. (СЭТА). «Луна-19» автоматтыг станция беш ай ажыг үеде Ай чоогунуң орбитазында эртем шинчилелдерин чорудуп турар.

Март 10-да Москваныы-биле 13 шак турда «Луна-19» станция Айны долгандыр 1810 удаа дескинген. Ол үениң дургузунда станция-биле радио харылзааның 516 сеансызын чоруткан. Спутниктиң орбитазының эволюциязы-биле Айның гравитация шөлүн улам ыңай шинчилээр сорулга-биле траектория хемчээшкиннерин ол сеансыларга боттандырган.

Доктаамал хайгааралдарның дузазы-биле алдынган медээлерни таарыштырылга-саналга төвүнде болгаш ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының институттарында ажылдап кылырын чорудуп турар.

Телеметрия информациязының медээлерин ёзугаар алырга, станцияның иштинде системалары өй-тавында ажылдап турар.

«Луна-19» совет автоматтыг станцияның ужудуушкуну үргүлчүлевишаан.

ТАРАА БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИР

Республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хуралы

Республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хуралы, бо чылдың март 10-да, Кызылга Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болуп эрткен. Аңаа республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга тараа бүдүрерин улам ыңай көвүдедир дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы В. Е. Серяков кылган.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң документилеринде тараа бүдүрерин көдээ ажыл-агыйны сайзырадырының чаа беш чылда кол сорулгазы кылдыр санап турар деп илеткелчи айыткан. 1971 чыл тараажыларга белен эвес чыл болганын чугаалаан, ынчалза-даа бүгү чуртка ол чылын 181 миллион тонна дүжүттү ажаан ап шыдаанын демдеглээн. РСФСР-ниң партия—совет ажылдакчыларының, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның харыысалгалыг ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев чүве чугаалап тургаш, Россия Федерациязынга күскү тараа чаштырылгазының талазы-биле байдалды Политбюро сагыш човаашкын-биле көрүп келген дээрзин айыткан деп илеткелчи демдеглээн.

Көдээге материал-техниктиг улуг дузаламчыны күрүне көргүзүп турар. Техниканы, чемишчидилгелерни, хоран бүдүмелдерни бээри чыл бүрүде улам көвүдеп турар апарганын ол айыткан. Ынчангаш бүдүрүлгениң организакчыларындан, тускай эртемниглерден ажыл-херекти бедик деңнелге эргелеп-башкарарын күрүне негээр эргелиг. Кожа турар ажыл-агыйлар боттарының байдалдары домей турбуже, кайы-бирээзи өскезинден оранчок куду дүжүт өстүрүп турарының фактыларынга илеткелчи доктааган. Ындыг чылдагааннар кайын тыптын келирин ол анализтеп чугаалаан.

Совет Тываның ажылчы чоннары 1971 чылдың планныг опаалгаларын күүседир дээш социалистиг чарышты калбартын тургаш, улус ажыл-агыйының планнарын болгаш боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чоруткан-нар. Агаар-бойдустуң берге байдалы турза-даа 1971 чылда күрүнеге тараа садарының быжыг планын күүсеткен, мал ажылының продуктуларын бүдүрери элээн улгаткан, ниитиниң малының продуктулуу бедээн, ооң ачызында 1971 чылда күрүнеге сүт болгаш эът садар талазы-биле план болгаш социалистиг хүлээлге күүсеттинген.

1971 чылда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде үре-түңнелдиг ажылдар илдең-дир. Ынчалза-даа түңнелдерни үнелээрде ону шүгүмчүлелдиг көрбес болза частырыг апаар. Республика ниитизи-биле дүк, тараа, картофель болгаш ногаа бүдүрер планын күүседип шыдаваан, күрүнеге 15 муң тонна тарааны чедир бербээн. Республиканың 38 колхоз болгаш совхозтарындан күрүнеге тараа дужаар планнын 27-зи күүседип шыдаваан.

Чамдык колхозтар болгаш совхозтарда көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрү өснес, көдээ ажыл-агый продукцияларының бот-үнези бедик хевээр артпышаан. Чамдык ажыл-агыйлар черни чогаадыкчы болгаш ажыктыы-биле ажыглаар дээш демиселди кошкак чоруткан. Чер ажылын чорударының культуразын бедитпейн турар. Республиканың совхозтары чер ажылындан болгаш мал ажылындан ниитизи-биле 6026 муң рубль түңнүг продукцияны чедир албаан, а продукция бүдүрериниң ниити планын чүгле 84 хуу күүсеткен. 1971 чылда продукцияларның кол хевирлеринге 6 миллион рубльдиң орулгазын алырының орнунга 3 миллион хире рубль когаралдыг болган. 18 совхоз чылды орулгалыг дооскан. 14-ү карылгалыг болган. Каа-Хемниң, Таңдының, Бин-Хемниң болгаш Чөөн-Хемчиктиң колхозтары планга удур чер ажылының продукциязындан алыр арыг орулганы чедир албаан.

Дүжүт алырының болгаш көдээ ажыл-агый культураларын өстүрер талазы-биле планнарның күүсеттинмейн барганы агаар-бойдустуң таарымча чок байдалындан аңгыда дүжүт өстүрериниң агротехниктиг хемчеглерин чамдык районнарга куду деңнелге чорутканындан болган деп илеткелчи демдеглээн. Эрткен беш чылда тараа культураларының дүжүткүрү биске бир гектардан ортумаа-биле 8,6 центнер, эрткен чылын—7,3 центнер, 1970 чылда —9 центнер болган.

Туруп турар байдалы домей ажыл-агыйларда дүжүт ап турары янзы-бүрү болур таварылгалар эвээш эвес. 1971 чылда 15 ажыл-агый бир гадан-на 5 центнер чедир дүжүт алган, 5-тен 10 центнер чедир дүжүттү 19 ажыл-агый алган, 7 ажыл-агый: «Коммунизмниң херели», «Революцияның чалбыыжы» (Таңды), («Тиилелге» (Каа-Хем) колхозтар, «Межегей», «Бурунгаар», «Алдан-Маадыр» совхозтар болгаш Дуржулга станциязы гадан-на 12 центнерден өрү дүжүттү алганнар.

Ооң ыңай эш Серяков ажыл-агыйларда черни багай ажыглап турарын, чаштырылганың хуусаазын үреп турарын, кондициязы четпес болгаш райончуттунмаан үрезиннерни ажыглап турарын шүгүмчүлээн. Республикада суггаттыг черлерни багай ажыглап турар болгаш чемишчидилгелерни четче ажыглавайн келгенин илеткелчи демдеглээн. Чазактың доктаалын ёзугаар 1970 чылда-ла шиңгээдип алыр болгаш долузу-биле кирзин дээп тарылга ээлчештирилгезин ажыл-агыйларда боттандырын турары дыка оожум. Республикада тарылга шөлүнүң чүгле 43 хуузу тарылга ээлчештирилгезинче шилчээн болуп турар. Чамдык районнарда байдал ооң-даа багай. Ажыл-агыйларга кандыг тарылга ээлчештирилгези ажыктыг дээрзин тускай эртемниглер болгаш удуртукчулар боттары шиитпирлээр болза чогуур деп илеткелчи чугаалаан. Бо бүгү четпестерниң уржуу-биле ажыл-агыйларның дөрттүң бири гадан 5 центнерден эвээш дүжүт ап турары дүвүренчиг. Оларның аразында «Улуг-Хая», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Барлык» совхозтар ышкаш улуг ажыл-агыйлар бар.

Ол дээрге агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдыы-биле тайылбырлаттынмас херектир деп илеткелчи айыткан. Агротехниканың чурумнарын сагыыр талазы-биле удуртукчуларның болгаш тускай эртемниглерниң харыысалга чок чоруундан үнүп кээп турар. Хорзун-климадының аайы-биле чаңгыс байдалдыг тургаш-ла, дүжүт алыры ылгалдыг болуп турар ажыл-агыйларның чижээнге «Көк-Тей» биле «Совет Тываны» деңнеп көргүскен. Тараа тарыыр шөлдери безин кожа, «Совет Тыва» совхозтуң тарылга шөлүнүң 50 хуузу «Көк-Тейниинден» оранчок дээре, а дүжүдү сыр өске. «Көк-Тей» совхоз бир гадан 9,5 центнер дүжүт алган болза, «Совет Тываның» чүгле 6,3 центнер болган. Хамык ужур бо ажыл-агыйда чер ажылынче кичээнгей кошкаанда, чаштырылганың 40—45 хуузун чазын удур чарган черге чорудуп турарында. Совхозтуң тараа шөлдеринге органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ажыглавайн келген деп илеткелчи демдеглээн. Ол ышкаш илеткелчи Каа-Хемниң «Коммунизмче орук» биле «Октябрь 14 чылы» колхозтарны, «Алдан-Маадыр» биле «Сүт-Хөл» совхозтарны деңнеп, анализтээн.

Эрзин, Өвүр болгаш Тес-Хем районнарның ажыл-агыйларының ажыл-чорудулгазын шыңгыы шүгүмчүлелге таварыштырган. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери чер ажылын чугулага көрбейн турар.

Черниң ажыглалын экижидип тургаш, бедик дүжүт өстүрүп ап турар ажыл-агыйлар болгаш бригадалар республикада эвээш эвес. Ооң чижээнге «Межегей» совхозтуң № 3 бригадазының удуртукчузу П. А. Ермолаевтиң дуржулгазын адаан.

Ооң ыңай илеткелде хорзуннү хаттан камгалаар ажылдың четпес чоруттунуп турарын айыткан. Ниитизи-биле республикада 175 муң га тарылга шөлү хат үрегдээшкининге таварышкан. Бо талазы-биле бар турар техниканы ажыглавас, хатка удур хемчеглериниң комплекизин чорутпайн турар ажыл-агыйларны илеткелчи адаан.

Тарааның ниити чыылдазын бедидериниң херээнге тарылга шөлүнүң хемчээли база улуг рольдуг деп илеткелде айыткан. 1966 чылда турганындан республикада тараа культураларын тарып турары 21 муң гага кызырылган, а чаңгыс чылдыг сигеннерниң тарылгазы ол-ла үе иштинде 16,2 муң га көвүдээн.

Бо чылын тараа бүдүрүлгезин 265 муң тонна чедирер сорулганы салган бис. Ынчангаш ону күүседирде ажыглаттынмайн чыдар шөлдерни тарылга шөлдеринге киириштирер болза чогуур деп илеткелде айыткан. 1971 чылдың ноябрь 1-де байдал-биле алырга, республикада 17682 га куруккан болгаш ажыглал чок тарылга шөлү бар. Ооң 6016 газы суггаттыг черлер болуп турар. Бир эвес ол черлерни хат үрегдээшкининден камгалап, андарбайн чарып, 20—30 тонна органиктиг чемишчидилге төп тургаш ажыглаар болза, немелде тарылга шөлү ол болур ийик. Тараа чаштырылгазының үезинде хөй дүжүттү берип болур культураларны өстүрериниче кичээнгей

(Топчүзү 2-ги арында).

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Ыяш белеткелдеринде ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чуртталга байдалдарын, садыг болгаш амыдырал хандырылгазын экижидериниң немелде хемчеглериниң дугайында

Ыяш белеткелдеринде ажылдап турар ажылчы чоннарның чуртталга байдалдарын, садыг болгаш амыдырал хандырылгазын улам ыңай экижидер сорулга-биле СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүлээн алган доктаалында аърга-арыг черлерде суурларны улгаттыр каттыштырар болгаш чаагайжыдар, оларга культура-амыдырал болгаш садыг ужур-дузаның бажыңнарын тудар талазы-биле ажылдарны чорударын көрген, ыяш белеткээр бүдүрүлгелериниң ажылдакчыларынга чуртталга бажыңнарын ажыглалга киирер талазы-биле немелде даалганы доктааткан. Бүдүрүлгелерде социал-культура хемчеглериниң болгаш чуртталга тудуунун тургустунар фондузунун 2 чедир хуузун төпчүткен чурумну ёзугаар санаторийлериниң, профилекторияларның, дыштанылга бажыңнарының тудуунга киирерин чөпшээрээн.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, ажылчы чоннар депутаттарының область, край Советтериниң күүскомнары ыяш белеткекчилериниң хереглелин эн долу хандырар санын ёзугаар аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын ажылчыннар хандырылгазының эргелелдеринге болгаш килдистеринге үндүрүп бээр хүлээлгелиг. Удуртулгазында турар ажылчыннар хандырылгазының эргелелдерин болгаш килдистерин удуртуруп экижидерин, оларны мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаарын, садыгның материалдыг баазазын калбартыр талазы-биле даалгаларны күүседир дээш, ыяш белеткелдеринде ажылдап турар ажылчы чоннарның культурлуг хандырылгазын организастаар дээш садыг организацияларының удуртукчуларының харыысалгазын бедидерин Ыяш болгаш ыяш ажылдап кылыр үлетпүр министерствозунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ыяш ажыл-агыйының күрүне комитединге дааскан.

1975 чылга чедир аърга-арыг черлерде суурларның чонунга көргүзер амыдырал ачы-дузаның хемчээлин 2,8 катаптан эвээш эвес көвүдедирин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинге дааскан. Ыяш белеткелдерин болгаш ыяш салдадырын хандырып турар албан черлеринче, ыяш мөөннеп белеткээр бүдүрүлгелерже негеттинер санныг эмчилерни, башкыларны, культура-чырыдыышкын ажылдакчыларын чорудар. 1972—1973 чылдарда аърга-арыг черлерде улуг суурларга кежээки (эзлчег) школаларының четкизин калбартыр, а биче суурларга ол школаларның консультация пунктуларын организастаар.

Ыяш белеткекчилериниң күш-ажылын болгаш амыдыралын, беш чылдың даалгаларын күүседир талазы-биле оларның ажылын көргүзүп турар литератураны, чечен чогаал болгаш документалдыг фильмнерни үндүрерин, телевидение дамчыдылгаларын көвүдедир талазы-биле хемчеглерни алырын, мурнакчы кижилериниң, бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның дуржулгазын калбаа-биле көргүзерин чогуур комитеттерге болгаш төп албан черлеринге дааскан.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели тудуг ыяжын белеткээр, сөөртүр болгаш ажылдап кылыр дугайында даалгаларны күүседир, ыяш белеткелдеринде ажылдап турар ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның чуртталга байдалдарын, садыг болгаш амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле бүгү хемчегниң дузаламчызын ыяш үлетпүрүнүң болгаш ыяш ажыл-агыйының бүдүрүлгелеринге көргүзерин, ыяш белеткел үлетпүрүнүң болгаш ыяш ажыл-агыйының ажылдакчыларынга культура-амыдырал ужур-дузаның объектилерин болгаш чуртталга бажыңнарын өй-шаанда ажыглалга киирерин чедип ап турарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларынга, партияның крайкомнарынга болгаш обкомнарынга, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайоблкүүскомнарга хүлээткен.

БИСТИҢ республикада

НАЙЫСЫЛАЛ БҮДҮРҮЛГЕЛЕРИНДЕ

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БҮДҮРҮКЧҮЛҮҮ БЕДЗЭН

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган хүлээлгелерин Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарышты бригада, цех, участок бүрүзүнде калбарткан, кызымак ажылдап турар.

Найысылалдың бүдүрүлгелери январьда, февральда бердинген планныг онаалганы күүсеткен. Эрткен ийи айда даалгада көрдүнгенинден ажыр 290 муң рубльдин бараанныг продукциязын сайгарган. Ол эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге дыка көвүдээн. Кызылдың бүдүрүлге коллективтери ниити продукция бүдүрериниң планын база ажыр боттандырган.

Хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери эрткен ийи айда пландан ажыр 400 муң киловатт-шак электроэнергияны, 300 тонна хемүр-дашты, 160 тонна эът кылыгларын болгаш өске-даа продукцияны бүдүрүп үндүрген.

Бо бүгү эки көргүзүглер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткениниң ачызында чедип алдынган. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 6 хуу бедээн.

Л. ЗУБАРЕВА.

ШУПТУ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

Столоваялар болгаш рестораннар трезиниң ажыл-ишчилери тоску беш чылдың бирги чылын күш-ажылчы чедиишкиннерлиг дооскаш, ол темпини бо чылдың эрткен айларында кошкатпайн харын улам бедидип турар.

Трест ниитизи-биле эрткен ийи айда планныг онаалгазын 104,8 хуу күүсеткен. Продукция сайгарарының даалгазын 102,5 хуу боттандырган.

Треске хамааржып турар столоваялар, рестораннар шуптузу эрткен айларның планын күүсеткен. Ону ажыл-ишчилериниң ортузунга социалистиг чарышты партияның Төп Комитединиң доктаалының негелделеринге дүүштүр организастап келгениниң түңнелинде боттанган.

Амгы үеде трестин бүдүрүлгелериниң аразында, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга төлептиг ужуражыры-биле дээш чарыш калбарган. Ооң мурнуку одуруунда В. Брежневаның директорлааны «Улуг-Хем» рестораны чоруп, эрткен айларда планын 106 хуу күүсеткен.

Ю. БАЙ-КАРА.

КАМНАЛГА МУҢ ЛИТР

Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылары февральда эки ажылдаан. Планда көрдүнгенинден ажыр ийи муң тонна янзы-бүрү чүъктү сөөрткен. Тонна-километр талазы-биле даалгазын 103,8 хуу күүсеткен.

Чолаачыларның ортузунда планныг онаалганы ажыр күүседир, техниканы, кыварчаар материалдарны камнаар дээш чарыш чоруп турар. Ында ажыл-ишчи бүрүзү хаара туттунган. Ооң түңнелинде муң ажыг литр бензинни камнап алган.

Л. МИХАЙЛОВА.

Малчыңнарның чедиишкини

Тоску беш чылдың ийиги чылын Каа-Хемниң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң ажыл-ишчилери соруктуг эгелеп, ылаңгыя мал ажылынга көскү чедиишкиннерни чедип ап турар.

Күрүнеге бирги кварталда 200 центнер эът садар тургаш, 321 центнерни саткан. Бо дээрге эртиен чылдың хамаарышкан үезинде турганындан дөртен хуу хей-дүр.

Бо ажыл-агый сүт бүдүрерин ниитизи-биле көвүдетпишаан, ону күрүнеге садарын графикти мурнады чорутпушаан, белеткел черлеринге 670 центнер сүттү чедирген, ол дээрге бирги кварталдың планында көрдүнгенинден 140 центнер хей-дүр.

Мал ажылының продуктуларын квартал планындан ажыр садарын колхоз үргүлчүлеп турар.

Өвүрден медээлер

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткелдер дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын районнуң бүдүрүлге коллективтери таныжын чугаалашкаш, алдарлыг юбилейни күш-ажылчы белектерлиг уткуур сорулга-биле социалистиг чарышты улам калбартын, мурнунда алган социалистиг хүлээлгелерин эде көрген.

Районнуң орук бүдүрүлге участогунуң коллективи бүдүрүлгениң чыл планын декабрь 5-те күүседир дээн мурнунда алган социалистиг хүлээлгезин эде көрүп, бар аргаларын болгаш курлавырларын санап көргеш, ноябрь 7-де күүседирин хүлээнген.

Хандагайты — Бора-Шай аразында орук мастери М. Даваа планда көрдүнген неди километрге немей 1 км орукту сайлап дескилээрин, Хандагайты —Кызыл-Арт аразында орук мастери М. Дөмүр-оол хар доктаадыр 250 метр моондакты немей кылырын хүлээнген, Ак-Тал, Чоза хемнерге ийи көвүрүгнүң капитал тудуун, 5 км черге орукту сайлап, ооң септелгезин октябрьда доозарын шиитпирлээн. Механизаторлар М. Шулукай, Н. Канчыыр-оол орук септелге ажылдарын эки шынарлыг кылырын болгаш кайызы-даа 1,5 тонна кыварчаар материалды камнап алырын хүлээнген.

Коллектив шефтен турары Хандагайты ортумак школазынга 30 кубометр оттулар ыяшты хап белеткээн, школа чанынга сөөртүп бээрин шиитпирлээн.

* * *

Районнуң септелге-тудуг участогунуң тудугжулары чаа бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Бо коллектив 9-ку беш чылдың ийиги чылында тус-тузунда ийи аал пшти чурттаар 8 бажыңны октябрь 30-де бүрүн тудуп дооскаш, ажыглалга киирер деп мурнунда алган хүлээлгезин эде көргеш, ам июль 30-де доозар чаа хүлээлгени алган, ол бажыңнарны ажыглалга киирериниң чаа графигин тургускан. Тудугжулар март 1-ге чедир 3 бажыңнарны ажыглалга киирген. Март 25-ке чедир 2 бажыңны ажыглалга киирерин М. Чараш-оолдуң бригадазы хүлээнген.

* * *

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл юбилейинге төлептиг ужуражыр дээш районнуң хереглекчилер ниитилелиниң ажылдакчылары күжениишкинниг ажылдап турар.

Районнуң белеткел конторазының ажылдакчылары бо чылдың бирги кварталында аң өлүк болгаш эът, сүт белеткээриниң планын февраль 10-да ажыр күүсеткеш, ам ийиги кварталдың үлүүнде ажылдап турар. Маңаа белеткелчилер Т. Давын-оол, К. Чөнүкпен, М. Анчымаа олар улуг үлүг-хуузун киирген-нер.

* * *

Юбилейге белеткел дугайында партия Төп Комитеттиң доктаалы-биле райпо коллективи танышкаш, чаа бедиткен хүлээлгени алган. Ында бараан саарылгазының чыл планын декабрь 25-те 104 хуу күүседир, пландан ажыр 102 муң рубльдиң барааның саарар, аъш-чем продуктуларын бүдүрүп садыглаарын көвүдедир, чонну хереглелдиң чугула барааннары-биле үзүктел чок хандырар деп айыткан.

В. ОЧУР-ООЛ.

Көдээниң ишчилеринге тураскааткан

Эн дээре массалыг ырлар болгаш ниити ыр чогаалдары дээш республика конкурузу

Ук конкурсту ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскааткан. Көдээниң ажыл-ишчилериниң дугайында чаа ырларны, ниити ыр чогаалдарын тургузар сорулганы салып турар. Конкурска массалыг ырлар, ниити ыр чогаалдары кирер (үделгелиг болгаш үделге чок). Аңаа улустуң ниити ырлары, академиктиг ниити ыр коллективтери (холушкан болгаш эр улустуң, херээженнерниң болгаш уругларның), вокальдыг ансамбльдер (дуэттен октетке чедир) хамааржыр.

Конкурска бот-тывынгыр болгаш профессионал композиторлар, шүлүкчүлер киржип болур.

Каяа-даа парлаттынмаан чаа чогаалдарны хүлээп алыр. Сөзүн чаа-даа, парлаан-даа туруп болур. Конкурска киирер ырның сөзүн аңгы парлаар (ийи кезек), ырның нотазын бижээн клавирин (ийи кезек) чорудар. Бир эвес ырны оркестр үдээр болза, партитураны (бир кезек) база чорудар.

Тыва АССР-ниң Ыраажылар ниитилелиниң баштаар черинче чорудар (ат, фамилиязын, адрезин, ажылдап турар черин тода бижиир).

Чогаалдарны 1972 чылдың ноябрь 30-ге чедир хүлээп алыр.

Дараазында шаңналдарны доктааткан:

Бирги шаңнал — 100 рубль.
Ийиги шаңнал — 75 рубль.
Үшкү шаңнал — 50 рубль.

Шаңналды композитор болгаш сөс бижээн автор дараазында хемчээлге үлежир:

Композиторга — 60 хуу
Шүлүкчүге — 40 хуу.

Шаңналга кирген чогаалдарны республиканың Культура министерствозу күрүне чагыын ёзугаар садып алыр болгаш парладыр.

Конкурска хамаарышкан айтырыгларны дараазында адрестен билип ап болур: Кызыл хоорай, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 59, ыраажылар ниитилели.

Конкурсту чорударынга Культура болгаш Көдээ ажыл-агый министерстволары, Профэвилелдериниң область чөвүлели база киржип турар.

ТАРАА БҮДҮРЕРИН КӨВҮДЕДИР

Республиканың көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хуралы

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

салза чогуур. Бистиң чамдык шөлдеривиске сула биле арбай хөй дүжүттү берип турар, а ында кызыл-тасты хөлүн эртир көвүдедип турары таарымча чок.

Партия райкомнары, райкүүскомнар, көдээ ажыл-агый органнары тараа бүдүрүлгезин көвүдедир сорулга-биле ажыл-агый бүрүзүнге кандыг культураны кайы хирени тарырын анализтеп, өөренип көөрү чугула деп илеткелчи айытkан.

Республиканың ажыл-агыларында 59,5 муң га суггаттыг чер бар. Ол дээрге тараа бүдүрерин көвүдедиринге улуг курлавыр болур. Чамдык ажыл-агыйлар суггарылганы ой-шаанда чорутпас, хуусаазын эрттирикеш, оон чавыс дүжүт ап турарын илеткелде шүгүмчүлээн. Суггарылга системаларын кадагалап харагалзаарын ажыл-агыйлар боттары боттандырар ужурлуг деп илеткелде демдеглээн. «Тыва суг-тудуг» трези мелиорация талазы-биле тудуг-монтаж ажылдарының планын эрткен чылын күүсетпээнин четпес деп айытkан. Ынчангаш суггатыг черлерни чөп ажыглаар болгаш оон га бүрүзүнден 15 центнер дүжүттү алыр дээш болдунар аргаларны амдыгаашта боттандырып чорудар херек.

Илеткелчи оон ыцай дүжүттү бедидериниң херээнге чемиичидилгелериниң улуг үзүкүр-дузазын айытkан. Республикага чемиичидилгелер бээри чыл келген тудум өзүп турар. Эрткен чылын республика 8,9 муң тонна чемиичидилгени киир сооркен болза бо чылын — 9,4 муң тонналы берген. Органиктиг чемиичидилгелерни шөлдерге төгер ажыл Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Эрзин районнарда болгаш Кызыл хоорай Советинде чылдың-на кошкак чоруттунуп келгенин шүгүмчүлээн. Ажыл-агый бүрүзүнге агрохимотрядтарны тургузарынче, «сельхозтехника» салбырларынга тускай бригадаларны организастаарынче илеткелчи кыйырган.

Үрезин ажылында бар четпестерге база доктааган. Эрткен чылын чаштынган үрезиниң 28,9 хуузу кондициязынга четпээн. Бо чылын үрезин белеткели база кошкак. Март 1-деги медээни ёзугаар алырга үрезиннериниң 60 хуузу кондициялыг эвес. Чамдык совхозтарда кондициялыг үрезин шуут чок ийикпе, ааы 18—42 хуу болуп турары канчап-даа таарышпас.

Часка техника белеткелин илеткелчи анализтээн. Часкы хөвү ажылдарынга 431 трактор, хөй кожуг машиналары амдыгаа чедир белеп эвес болуп турар. Улуг-Хем, Каа-Хем, Таңды районнарның болгаш Кызыл хоорай Советиниң ажыл-агыйларында септелге саадап турар. Партия райкомнары, райкүүскомнар, көдээ ажыл-агый органнары бо ажылче бүгү күштү мөөнүзөр ужурлуг.

Часкы хөвү ажылдарын кыска хуусаада бедик децнелге чорудары механизатор кадрларны четчелеп алырындан улуу-биле хамаарышыр. Ол талазы-биле четпестерге илеткелчи доктааган. Амгы үеде нитизи-биле республикада 428 тракторист четпейн турар. Чамдык ажыл-агыйлар боттарынга-даа, училищелерни дамчыштыр-даа механизаторлар белеткеп алырынче кичээнгей салбайн турар. СЭКП райкомнары, райкүүскомнар болгаш ажыл-агыйлар училищелерже аныяктар болгаш комсомолчуларның ортузундан оолдар, кыстарны шилип өөредип чорудар болза чогуур деп ол айытkан. Борта шеф дузазын көргүзеринче кичээцгейни угландырган.

Техника кадагалалы, оон ажыглалында бар четпестерге илеткелчи доктааган. Техниканың ажыглалында, оон кадагалалында ажыл-агыйжы эвес чоруктарның фактыларын орта демдеглээн.

Чурттакчы чонну картофель болгаш ногаалар-биле хандырар хереките четпестер хөй. Ындыг культураларны бүдүрер талазы-биле ооң үрезинин кадагалаар, ону ажаал алырында улуг четпестер бар. Дыка хөй ажылагыйлар картофель олуртулгазынче кошкак кичээнгей салып турар. Ногаа үрезиннерин олуртур ажыл мынчага дээр организастаттынмаан, картофель үрезинин чурттакчылардан, садыц четчелээр ажыл шүшпең чоруп турар.

Оон ыцай илеткелде мал чеминиң белеткелин анализтеп турар. Мал ажылындан алыр продукцияларның бүдүрүлгезин хандыраарда мал чеминиң белеткелин мурнундаагызындан 2,5 катап көвүдедир көрдүнген. Мал чеминиң белеткелин эжикидер талазы-биле эки дуржулгалар бисте бар. Каа-Хем районнуң «Тиилелге» колхозунда, «Бүрен» совхозта болгаш Дуржулга станциязында мал чеми белеткээр тускай бригадалар ажылдап турар. Оларның арга-дуржулгазын ажыл-агыйларга ажыглаза чогуур. Сөөлгү үеде эки мал чеми культура — кукуруза тарылгазынче кошкак кичээнгей салып турар апарганы четпес. Партия, комсомол организациялары кукуруза өстүрер звеноларны организастаарынче кичээнгей салыр херек. Мал чеминге хереглээр хөй чылдыг үнүштерниң тарылгазынче кичээнгей республикада кошкак. Чамдык районнарда оон тарылгазын кызырган чорук шын эвес деп, илеткелчи айытkан.

Илеткелиниң төнчүзүнде эш Серяков мал ажылының айтырыгларынга доктааган. Бо чылын эрткен чылдан хөй сүт болгаш эът саттынган. Мал продукциязын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле Таңды болгаш Каа-Хем районнарның ажыл-ишчилери дээре көргүзүглерлиг болган. Ынчалза-даа малдың баш санын өстүрер, оон өлүп-хораар чорууп болдурбас дээш ажылдың нитизи-биле кошкак чорууп турарынга илеткелчи аныз берген.

Ам арткан үениң иштинде 1570 тонна сүттү, 1040 тонна эътти республика садар ужурлуг. Ол дээш чарышты чер болганынга организастаарынче ол кыйгырган. Колхозтар болгаш совхозтарда амгы үеде хөй оолдаашкыны массалыг чоруп турарын айытkан, ол ажылдың чоруп турарын аныализтээн. Төрүүр малдарның баш санын кызырып турарының фактыларын илеткелчи шыңгыы шүгүмчүлээн.

Республиканың көдээ ажыл-агыйында чедиишкиннер эвээш деп болбас. Партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырарының хереэнге бистиң көдээ ишчилеривис бүгү күжүн, энергизын мобилизастап шыдаар дээрзин илеткелчи түңнелинде айытkан.

Республиканың көдээ ажылагый ажылдакчыларының хуралыпта тараа бүдүрерин көвүдедир, оон гектар бүрүзүнден дүжүт алырын бедидер, чер ажылының культуразын улам ында эжикидериниң талазы-биле бар арга-курлавырларның талазы-биле санал-онал содчулгазы болган. Көдээ ажыл-агыйны улам ыцай сайзырангайжыдарының хереэнге тараа бүдүрүлгезин кол черни ээлеп турарын айытпышаан, хуралга бир дугаарында сөс ап чүве чугаалаан СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары **В. Б. Добромыслов**, хоорай Советиниң көдээ ажыл-ишчилери тоску беш чылдың ийиги чылында тараа бүдүрериниң планын мурнундагы чылга деңээрге 3-тен эвээш эвес катап көвүдедирин көрүп турар деп медеглээн. 1972 чылда нитизи-биле Кызыл хоорай Советиниң ажыл-агыйлары күрүнеге ийи чыл планындан эвээш эвести дужаарын аазап турар дээрзин хуралдың киржикчилеринге эш Добромыслов дыцнаткан.

Оратор оон ыцай ажыл-агыйларда часкы тарылгага белеткелдиң чоруп турарының дугайын чугаалап тургаш, оон демдеглээни болза, амгы үеде районга херек болуп турар үрезинниң 77,6 хуузу кондициязынга чедиртингең, арткан үрезинни салгынадыш кургадыр шөлдерни кылгаш, ажыл-агыйларда чорудуп эгелээн. Амгы үеде районда четпейн турар үрезинге орнаар 800 тонна хире үрезинни сөөртүп алыры негеттинип турар. Мал чеми культурага бараанныг тараанны хереглевези-биле дүрген өзүүчел болгаш дужудуг хөй сула база арбай тарылгазын көвүдедири көрдүнген деп ол дыцнаткан. Ол сорулга-биле суланы 2000 гага, арбайны 2800 гага хөйнү тарыырын планнаан. Ынчангаш районда ол культураларны тарыырынга чедиишпейн турар 400 тонна суланың болгаш 520 тонна арбай үрезинин тып алырынга дузалаарын республиканың сайгарылга баазазынкай бригадалар тургустунгулаан. Мурнунда чылдарда мал чемининң белеткели кошкак болуп келгенин барымдаалааш, партия хооркому, хооркүүском болгаш ажыл-агыйлар оон курлавырын өстүреринче онза кичээнгейни угландырганын ол демдеглээн. Мал чеми культураларның тарылгазын көвүдедиринден ацгыда, чайгы үеде хойжу коданнарның чоогунга тарылгаларны чорудары ышкаш чаа аргаларны ажыглаарын шиитпирлээн. Республиканың колхоз, совхозтарынга шеф дузазын чедирер ажылды бо чылын Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелери, албан организациялары уламчылаар дээрзин оратор айытkан. «Тиилелге» совхозка дузалажыры-биле 20 тракторну механизаторлары-биле кады чорудуп, чоок-кавы ажыл-агыйларга 2000 тонна хире үрезинни арыглап бээр, 100 тонна силос массазын белеткеп дээн ышкаш чижектерни ол адагылаан.

Таңды районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальныгы **Г. А. Заркевич** индирге үнүп келген. Таңдының көдээ ажыл-ишчилери тоску беш чылдың ийиги чылында боттарынга алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин амдыгаашта күүседип эгелээнин ол өөрүшкү-биле дыцнаткан. Ылаңгыя малдан алыр продукцияларны көвүдедир талазы-биле көргүзүглер көскү. Районда сүт бүдүрүлгези эрткен чылдың бо үезинге бодаарга 191 тонна өскен, чүгле күрүнеге безин эрткен чылдыңдан 86 тоннаны хөйнү дужааганын ол дыцнаткан. Бо чылын мал чеминиң курлавырлары багай эвес болганындан малдың продуктулуу өскен, кыштың берге үезинде безин семиртилгеде тургустунган малдың немелде деңзизи көвүдеп турарын эш Заркевич чугаалаан. Шээр малдың болгаш бода малдың чаш төлүн менди доруктурар дээш районда калбарган чедиишкиннерниге ол доктааган.

Чугаалажыш турар кол айтырыгга холбаштыр эш Заркевич оон ыцай Таңды районнуң ажыл-ишчилерң бо чылын тараа бүдүрүлгезин көвүдедир талазы-биле боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алганын демдеглээн. Тараа культураларының гектар бүрүзүнге овааштыр ортумаа-биле 12 центнер дүжүттү алыр төлээде, шөлдерниң дүжүткүрүн бедидер сорулга-биле 45000 тонна органиктиг чемиичидилгелерни болгаш 3000 тонна минералдыг чемиичидилгелерни төгер дээнин ол чугаалаан. Ол дээрге эрткен чылда хереглеттингенинден 980 гектар хөй черге ону ажыглаар дээни ол.

Часка белеткелдиң чоруп турарының дугайын чугаалап тургаш, оон демдеглээни болза, амгы үеде район херек болуп турар үрезинниң 77,6 хуузу кондициязынга чедиртингең, арткан үрезинни салгынадыш кургадыр шөлдерни кылгаш, ажыл-агыйларда чорудуп эгелээн. Амгы үеде районда четпейн турар үрезинге орнаар 800 тонна хире үрезинни сөөртүп алыры негеттинип турар. Мал чеми культурага бараанныг тараанны хереглевези-биле дүрген өзүүчел болгаш дужудуг хөй сула база арбай тарылгазын көвүдедири көрдүнген деп ол дыцнаткан. Ол сорулга-биле суланы 2000 гага, арбайны 2800 гага хөйнү тарыырын планнаан. Ынчангаш районда ол культураларны тарыырынга чедиишпейн турар 400 тонна суланың болгаш 520 тонна арбай үрезинин тып алырынга дузалаарын республиканың сайгарылга баазазынкай бригадалар тургустунгулаан. Мурнунда чылдарда мал чеминиң белеткели кошкак болуп келгенин барымдаалааш, партия хооркому, хооркүүском болгаш ажыл-агыйлар оон курлавырын өстүреринче онза кичээнгейни угландырганын ол демдеглээн. Мал чеми культураларның тарылгазын көвүдедиринден ацгыда, чайгы үеде хойжу коданнарның чоогунга тарылгаларны чорудары ышкаш чаа аргаларны ажыглаарын шиитпирлээн. Республиканың колхоз, совхозтарынга шеф дузазын чедирер ажылды бо чылын Кызылдың үлетпүр бүдүрүлгелери, албан организациялары уламчылаар дээрзин оратор айытkан. «Тиилелге» совхозка дузалажыры-биле 20 тракторну механизаторлары-биле кады чорудуп, чоок-кавы ажыл-агыйларга 2000 тонна хире үрезинни арыглап бээр, 100 тонна силос массазын белеткеп дээн ышкаш чижектерни ол адагылаан.

Таңды районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальныгы **Г. А. Заркевич** индирге үнүп келген. Таңдының көдээ ажыл-ишчилери тоску беш чылдың ийиги чылында боттарынга алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин амдыгаашта күүседип эгелээнин ол өөрүшкү-биле дыцнаткан. Ылаңгыя малдан алыр продукцияларны көвүдедир талазы-биле көргүзүглер көскү. Районда сүт бүдүрүлгези эрткен чылдың бо үезинге бодаарга 191 тонна өскен, чүгле күрүнеге безин эрткен чылдыңдан 86 тоннаны хөйнү дужааганын ол дыцнаткан. Бо чылын мал чеминиң курлавырлары багай эвес болганындан малдың продуктулуу өскен, кыштың берге үезинде безин семиртилгеде тургустунган малдың немелде деңзизи көвүдеп турарын эш Заркевич чугаалаан. Шээр малдың болгаш бода малдың чаш төлүн менди доруктурар дээш районда калбарган чедиишкиннерниге ол доктааган.

Чугаалажыш турар кол айтырыгга холбаштыр эш Заркевич оон ыцай Таңды районнуң ажыл-ишчилерң бо чылын тараа бүдүрүлгезин көвүдедир талазы-биле боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алганын демдеглээн. Тараа культураларының гектар бүрүзүнге овааштыр ортумаа-биле 12 центнер дүжүттү алыр төлээде, шөлдерниң дүжүткүрүн бедидер сорулга-биле 45000 тонна органиктиг чемиичидилгелерни болгаш 3000 тонна минералдыг чемиичидилгелерни төгер дээнин ол чугаалаан. Ол дээрге эрткен чылда хереглеттингенинден 980 гектар хөй черге ону ажыглаар дээни ол.

Таңды районда бо чазын бүгү тракторларны ийи эзлчеглиг ажылдадырыгга нитизи-биле 851 механизатор хереглеттинип турарын айытkаш, өөренип турар кадрларны болгаш өске ажылдарда механизаторларны катай санаарга, 136 кижи четпейн турарын ол саналынга чугаалаан. Оон ыцай эш Заркевич часкы хөвү ажылдарының планнарының, тарылга ээлчештирилгезинде байдалды, хат үрегдээшкинниге удур ажылдарның дугайында чугаалаан.

— Бистиң «Саян» совхозтуң организастаттынган чылы — 1969 чылдан эгелээш, хөрзүн-климадының аайы-биле тарылга шөлүнүң тургузуун эде көрүп эгелээн бис—деп, ол совхозтуң директору **В. П. Пащенко** бодунуң саналын эгелээн. — Каяа кандыг культураны өстүрериниң эң-не ажыктыын өөренип көрүп, чемиичидилгелерни ажыглаарын чурумчудуп келгенивис түңнелинде кызыл-тас тарыыр шөл безин 500 гага өскен. Тарааның сортун ажыглаарын база чаарты көргенбис. Кызыл-тастың чаа сорту «Саратов-29»-туң күселиби-ле ооң «Скала» деп сортун тарыырын 1000 гага кызырган. Ол бүгүнүң үре-түңнелдин дораан көстүп келген. 1970 чылда тараа культураларының дүжүду гадан 15,8 центнер, агаар-бойдустуң эң-не таарымча чок байдалдыг болган чылы— 1971 чылда безин—гадан-на 10 центнерни ортумаа-биле алыр арганыг болган бис — деп эш Пащенко чугаалаан.

Совхозтуң тараа бүдүрер талазы-биле өске курлавырлары-ндан суггарылгаже ол улуг кичээнгейни саналынга угландырган. Бо ажыл-агыйда суггаттыг шөл шоолуг эвес, шупту 769 га, ооң иштинде 444 га тарылга шөлү болуп турар. Ол шөлдү улам-на таарымчалыг ажыглаар дээш кандыг ажылдарны чорудуп турарын оратор чугаалаан. Эрткен чылын ажыл-агыйның бүгү-ле адырларының аайы-биле совхоз рентабельдиг ажылдаанын директор демдеглээн. Ол-ла чылын мал чемин четчири-биле белеткеп алганының ачызында совхоз нитизи-биле 383 муң рубльдиң орулгазын алганын ол өөрүп дыцнаткан.

«Саян» совхозтуң ажыл-ишчилериниң амгы үеде часкы тарылгага белеткелин түңнеп чугаалааш, мурнунда чылдарда ажыл-агыйга чаңгыс эзлчегде ажылдаар бевин механизатор кадрларның чедиишпес турганының уржуу-биле чайгы болгаш күскү чер аңдарылгазының планы күүсетпинмейн, тараа бүдүрүлгезин көвүдедириниң херээнге шаптыктап келгенин ол айытkан. ССРЭ-ниц тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга уткуштур калбарган социалистиг чарышка киришпиинаан, совхозтуң бүгү-ле ажыл-ишчилери часкы тарылганы чедиишкинниг чорударынга, нитизиниң малынга быжык чем-суурну тургузуп алырынга бар аргаларын мөөнүзөр турарын саналынга айытkан.

Тараа бүдүрерин көвүдедир талазы-биле саянчылар бо юбилейлиг чылда боттарының мурнунда база-ла улуг сорулгаларны салып алганын оратор оон ыцай демдеглээн. Тараа культураларының бир гектарындан-на ортумаа-биле 13-тен эвээш эвес центнер дүжүттү алыр, оон ачызында күрүнеге 2200 тонна тарааны садар планын 800 тоннага ажыр күүседирин хүлээнген.

Мал чеми кылдыр-даа хереглеп болур; өске тараалардан эрте бижар, соокка шыдамык болгаш дүжүткүрү бедик культуралар болур арбай биле сула тарылгазын калбарганыңыз чугулазын Тыва АССР-ниң көдээ ажыл-агый министри **Т. Т. Лаасол** хуралга санал бергеш айытkан. Республиканың ажыл-агыйлары суггаттыг черлерни ажыглаарын экижидеринче кичээнгей салбайн келгенин, үрезин уруушкунунда, ооң арыглаашкынында болгаш белеткелинде четпестерни министр шүгүмчүлээн. Тывада тараа арыглаар 24 пунктуларның чартык кезии ажылдавайн турарының уржуу-биле ол ажыл багай чоруттунуп турарын ол айытkан. Бир эвес олар шупту дең-дески ажылдап турган болза, ажаан алышкын доостурур билек бүдүн чартык — ийи ай хире үеде бүгү хереглээр үрезинни арыглап ап четтигиптер арга барын ол саналынга дыцнаткан.

Улут-Хем районда шупту 7 муң ажыг га суггаттыг черлер бар, оларның 2000 газы инженерлиг дериге-биле хандырынган дээрзин дараазында санал берген СЭКП Улут-Хем райкомунуң бирги секретары С. К. Буяында чугаалаан. Оларның ажыглалының талазы-биле бар четпестерге ол доктаан, сугну чаашкынналып суггарар тургузуглаарның эки түңнел бербейн турарын хараадап дыцнаткан. Тараа культураларындан элезинделчек черлерге багай эвес дүжүттү берип болур чиңгетарааның тарылгазының ажыктыын ол демдеглээн.

Мал чеминиң белеткелинде, ооң ажаалда чемгерилгеэин экижидериниң болгаш малдың баш санын өстүрериниң талазы-биле четпестерни чайладырының арганың дугайында хуралга оон ыцай санал берген эштер Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы **Б. Б. Чюдюк**, Барыын-Хемчик райкүүскомунуң даргазы **С. Т. Амырбит**, «Тээли» совхозтуң директору **О. Ч. Кара-Доңгак** олар чугаалааннар. Ам туруп турар суггарылга системаларының ажыглалының, чаа тудар системаларның дугайында база одарларның суггат-биле хандырар ажылдарының чоруп турарын, ажыл-агыйлар-биле боттарының харылзаа-холбаазын Тыва АССР-ниң мелиорация болгаш суг ажыл-агый министриниң оралакчызы **Н. Я. Трусов** бодунуң саналынга чугаалаан.

Бо чылдың часкы хөвү ажылдарынга белеткелдиң болгаш ону чорударының дугайында айтырыгже СЭКП Төп Комитеди онза кичээнгей салып турарын, бо талазы-биле ажылды шын организастаарының чугулазын СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **С. К. Тока** хуралды түңнеп тура демдеглээн. Чоокта чаа СЭКП Төп Комитединге болуп эртken партия обкомнарының, крайкомнарының бирги секретарларының, Россия Федерациязының АССР-леринің Министрлер Төвүлелиниң, крайкүүском, облкүүскомнар даргаларының төвүлел хуралының хүлээп алган шиитпирлериниге дүүштүр, Тываның көдээ ишчилериниң мурнунда туруп турар чугула сорулгаларга оратор доктааган. Часкы тарылгага белеткелде бар четпестерниң дарый чайладыр, республикагага тараа бүдүрүлгезин көвүдедир талазы-биле бар арга-курлавырларны долузу-биле ажыглаар, мал ажылын хөгжүдериниң үндезин айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээриниң курлавырларын дилеп тывар. Часкы тарылгага белеткел-биле чергелештир тараажыларның, механизаторларның болгаш бүгү көдээ ажыл-ишчилериниң ортузунга политмассаглыг ажылдарны күштелдирер, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга уткуштур социалистиг чарышты чер болганынга дээштиг организастаарын эш С. К. Тока айытkан.

Чуруттунуп кээр-дир

Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң 50 чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ниң доктаалы кижиниң сеткилсагыжынга хөй-хөй өөрүшкүлүг бодалдарны болгаш сеткилди хайныктырып келир. Ол чугула документиниң одуругларын кичээнгейлиг номчуурга, Совет Эвилелиниң мөдырлыг төөгүзүнүң алдарлыг арыннары угаан-бодалга чуруттунуп кээрдир. Совет улустуң чаңгыс эптиг, хөй национальдыг ог-бүлезинге, чурттуң өске республикаларының найыралдыг деткимче, дузазының ачызы-биле, бистиң Тывавыс, ооң экономиказы, эртем, культуразы болгаш улус өөредилгези быжыгып, хөгжүп келген.

Каа-Хем районнуң башкылары болгаш школачылары эвилелдешкен республикалар-биле ханы харылзааны тудуп турар. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ою— бүгү совет кижилериниң найыралының болгаш чаңгыс эвиниң байырлалы. Ынчангаш ол улуг байырдалга аныяк салгакчыларны өөредиринге болгаш кижизиринге чаа-чаа чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш, бистиң башкыларывыс чүткүлдүг ажылдап турар. Олар Москва башкыларының кыйгырыын башкылар төвүлелинге чугаалажып, изии-биле деткээнер. Амгы үеде өөредилге-кижизидилге ажылын сайзырангайжыдарының талазы-биле чогаадыкчы ажыл хайныгып турар.

ССРЭ-ниң 50 чылынга белеткел дугайында партия Төп Комитединиң доктаалы улус өөредилгезиниң ажылдакчыларын улам хей-аът кирип, бүгү күжүн болгаш билиин коммунистиг нитилелдин келир үедеги тургузукчулары — бүгү талалыг сайзырангай, культурлуг, бедик мөзү-шынарлыг кижилерни өөредип, кижизиринче кыйгырып турар. Бо төөгүлүг документиниң улуг өөрүшкү-биле уткуушаан, районнуң башкылары өөреникчилерге болгаш ажылчы чонга ооң ужурутказын чедирер дээш агитмассалыг ажылды калбартып эгелээн.

А. ЧЫЛБАК-ООЛ.

«Тыва септелге-тудуг» трестиң «Самагалдайда септелге-тудуг участогу район төвүнде культура-амыдыралдың дыка хөй объектилерин тудуп, ажыглалга киирген. Чүгле чоокку үеде безин Самагалдай суурда Механизация деп чаа квартал тыптып келген. Ону база үк участоктуң бызаңчылары тутkан. Участоктуң тудугжу, септекчи бригадаларының аразында социалистиг чарышты организастаан. Чарыштың мурнуку одуруун коммунист Георгий Карашпайның удуртканы бригада төлептии-биле ээлеп турар. Найыралдыг ол коллективте 8 кижи демниг ажылдап, шынар болгаш темп дээш шудургу демисежип турар. Бо чуруктан бригаданың кежигүннери О. Кара-оол (солагай талада), Б. Намчыл, Ч. Марчын, К. Семис-оол, Ш. Маадыр-оол, К. Бадаң-оол, М. Кежик-оол олар-биле таныжыңар.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ТАҢДЫНЫҢ ХОЙЖУЗУ

«Тиилелге» совхозтуң сураглыг хойжузу Куулар Дажы-Серенге дузалакчы кадарчы болуп 1969 чылдан бээр ажылдап келдим. Дуржулгалыг кадарчының эжи болуп ажылдап тура ооң мал ажаар талазы-биле байлак арга-мергежилинге өөренип ап турар мен. Тоску беш чылдың эрткен баштайгы чылында төрүүр чүс хойга онааштыр 111 хураганны менди камгалап алгаш, дүктүң планныг даалгазын ажыр күүсеткенивис дээш совхозтан чүгле мени безин 4 хураган-биле шаңнап демдеглээн.

Бо чылын база-ла малдың баш санын өстүрер талазы-биле ооң биче эвес чедиишкиннерлиг болуруун хүлээнип алган бис. Амгы үеде бистиң коданда хой ооддап турар. Бо хүннерге чедир 534 хураганны онча-менди алдывыс. Нитизи-биле бисте төрүүр 700 хой бар, ооң 500 ооддаканы ол. Дуржулгалыг кадарчы эжимниң арга-сүмезин өөренип албышаан, чаа хойжудап чоруур сакманщик аныяктарга билир чүүлдеримни дамчыдып берип турар мен. Ол дээрге бистиң нитилелбисска эки дузалыг деп санап турар мен.

Д. ДОКУЛ-ООЛ.

Кыштаглаашкын-шалыпчы фронт

БАЙ-ТАЙГАНЫҢ ХОЙЖУЛАРЫ

«Мурнакчы» колхоз төрүүр 8170 хойлуг. Оларның 6018-зи ооддаан, оон 6080 хураганны менди алган. Малдың чаш төлүн менди камгалап алыр талазы-биле бригадалар аразында чарышка № 1, 2 бригадалар мурнап турар. Чаңгыс-Теректе № 1 бригадада төрээн 3270 хойдан 15 хой ийистээн, ооддары бүрүн менди. Ол бригаданың кежигүннери Ооржак Седен-Дамбаа, Күжүгет Баданай, Хомушку Оолак оларның хоюнуң ооддаашкыны чедиишкиниг чоруп турар.

Малчүректе Ө. Ч. Ооржакка удуртkан № 2 бригаданың 2748 хою ооддапkан, олардан 2805 хураган бүрүн менди доругуп турар. Үк бригаданың мурнакчы малчыннары Салчак Тойбу, Хертек Баадан, Салчак Чадыл оларның коданнарында 225—230 чедир хураганнар дөругуп турар.

О. ЧЫМЫ,
К. СЕМИС-ООЛ.

ЭРЗИННИҢ ХОЙЖУЛАРЫ

«Мөрен» колхозтуң № 1 хойжу бригадазының хойжулары малын 11 коданда кыштадып турар. Бригадада нитизи-биле 2300 баш төрүүр хой бар. Оларның иштинден бо хүннерге чедир 1280 баш хой ооддаан болгаш оларның чаш толу бүрүн менди.

Малчыннар Күр-Базыр төрээн 290 хоюндан ынча хураганны, Шимээ — 250 хоюндан 252 хураганны, Чиңмит —250 хоюндан ол-ла хире хураганны онча алгылааннар. Малчыннарга дузалажыры-биле чедип келген сакманщиктерниң иштинден С. Макаалай, М. Сыңмаа, Б. Кара-оол, Ш. Севил, К. Чурук болгаш оскелер-даа чаш хураганнарны менди ажаап өстүрер талазы биле ак сеткилдиг ажылдап турарлар.

хойжу **М. БЕЛЧЭЭ.**

МӨҢГҮН-ТАЙГАНЫҢ ХОЙЖУЗУ

Мөңгүн-Тайгада «Малчын» колхозтуң хоочун кижилериниң бирээзи Салчак Очурович Хунан-Караның Каргы хемниң унунда Хандагайты деп черде кыштааңга чеде бердим. Назы-хары улуг улгатпаав, күдер-шыырак кадарчы хөөрештиг, чугаакыр-даа кижи болду. Малчыныың бодунуң болгаш ооң өг-бүлезиниң иштиниң кадык-чаагай ажылдап, чурттап чоруурун илдең, кодан малының хүр-чаагай кыштап турарынга сеткили өөрүүр болду.

1951 чылда Каргының аратары колхоз организастап эгелээн. Ынчан аңаа бо баштайгы колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи Хунан-Кара болу берген. Ону колхозтуң мал бригадиринге соңгун алганнар. Ол эрге-хүлээлгени Салчак Очурович 6 чыл дургузунда күүседип келген. Бригадирлеп келген чылдарының иштинде Хунан-Кара колхоз баштаар черинин, СЭКП райкому биле райкүүскомнуң болгаш СЭКП Тыва обкомунуң хүндүлүг бижиктери-биле кап удаа шаңнадып келген.

1957 чылдан бээр ол шуут малчын хүлээлге күүседи берген. Ортумаа-биле бо малчын бодунуң ажыл-агыйынга 4900 баш хураганны өстүрүп, арбын дүктү дужаап келген.

Салчак Хунан-Кара чүгле кыымаккай малчын эвес, эп-пайыралдыг өг-бүленің эргелиг адазы. Бо өг-бүледе 6 оол, 3 кыс уруг бар. Уругларының шуптузу адазы-биле бир дөмей ажыл-ишке түткүлдүг кижилер кылдыр өзүп турар. Оларның үжү амгы үеде төрээн колхозунда дузазын чедирип, ажылдай берген. Өскелери Мугур-Аксы ортумак школада чедиишкиниг өөренип турар.

Мурнакчы малчын кажандаа анаа халас үе эрттирбезин бодаар, кандыг-бир-ле чаагай үүлени бүдүрген чоруур. Шээр малга ажылдаала ол, Күүн-Суугу, Хандагайты ол ынчаар ийи кыштагны, бир чазагны, бир чурттарга бажыңын бодунуң күсели-биле тудуп дерээн.

Салчак Очурович бо кыжын база-ла көскү чедиишкиннерлиг. Оон коданында 324 хой быжыглаттынган. Олардан бо хүннерге чедир 293 чаш хураган менди доругуп турар. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур байырлалынга күш-ажылчы белек кылдыр мурнакчы малчын төрүүр 100 хойга онааштыр 95-тен эвээш эвес хураганны менди алыр, 6 тонна хире сигенни боду белеткеп алырын хүлээнип турар.

А. БЕГЗИ.

УЛУСЧУ УНИВЕРСИТЕТ

Улусчу университеттерни болгаш бот-өөредилгениң өскедаа массалыг хевирлерини хогжүдүриниң эргежок чугулазын СЭКП-ниц XXIV съездизи айытkан.

Бистиң республикада улусчу 32 университет бар. Ооң ында-бүрү 41 факультединде 3 муң ажыг кижи өөренип турар. Улусчу университеттер культура бажыңнарында, клубтарда, школаларда тургустунгулаан.

«Улусчу университеттериниң ажылын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ниц доктаалы (1968 чыл) үнген соонда черчерде университеттериниң ажылы элээн экижээн. Ол доктаалга хамаарыштыр бисте республика болгаш районнар човүлелдери, а Культура, Кадык камгалал, Чырыдыышкын, Көдээ ажыл-агый министерстволарында, республика прокуратуразында улусчу университеттерге дуза чедиреринің човүлелдери тургустунгулаан.

В. И. Ленининиң төрүттүнгенинден бээр эрткен 100 чыл оюнга тураскаатkан улусчу университеттериниң Бүгү-эвилел корүлдезинге республиканың улусчу университеттери база киришкен. Аңаа Эрзинниң болгаш Кызылдың университеттери дипломнар база акша-биле шаңнатканнар.

Ындыг янзылыг эки ажылдыг университеттер бар-даа болза, республикада улусчу университеттериниң четкизинде четпестер дыка хөй. Нитилел-политиктиг билиглериниң университединиң көңгүе чок. Районнарда, министерстволарда болгаш эргелелдерде тургускулаан чамдык хөй-нитти човүлелдер улусчу университеттериниң ажылын кошкак удуртуп, оларга боттуг дуза чедирбейн турар.

Чижек кылдыр Көдээ ажыл-агый министерствозунуң чанында хөй-нитти човүлелди (даргазы И. М. Сувандин) ап көрээлп. Көдээ ажыл-агый билиглерин пропагандалаар талазы-биле республикада чүгле ийи университет бар —«Кок-Тей» совхозта болгаш Таңдының Дуржулга станциязында. «Кок-Тей» совхозта университетке бо чылын чүгле ийи кичээл болган. А Дуржулга станциязында өөредилге чылының бирги чартыында чаңгыс-даа кичээл эртпээн. Мооң кол чылдагааны болза, университеттериниң ажылын экижидеринче ол черлерде партия организациялары кичээнгей салбайн турарында. Оон уламындан кичээл үзер чоруктарның болуп турары ол.

Хөй-нитти човүлелдер университеттериниң ажылынче ханылап кирбейн турар. Өөредилге-кижизидилгелиг ажыл чавыс деңнелде. Ылаңгыя Улуг-Хемниң район човүлели план чок ажылдан келген. Човүлелдиң кежигүннери чүнү кылырын аразында хуваажып албаан. Районда көдээ ажыл-агый билиглерин пропагандалаарының чүгле чаңгыс университеди бар. Аңаа чүгле лекция номчуур боордан башка, дыцнакчыларга семинар кичээлдер-даа эрттирбейн, оларга тодаргай онаалгалар-даа бербейн турар.

Республикада юридиктиг болгаш хоойлу-дүрүм билиглерин пропагандалаар улусчу ийи университет бар. Бирээзи Кызыл хоорайда, а өскези — Ак-Довуракта. Бо университеттер база кошкак ажылдап турар. Ылаңгыя Ак-Довуракта университеттиң ажылы кончуг куду деңнелде. Кичээлдер удаа-дараа үстүр чоруктар бар. Партия организациязы университеттиң ажылын экижидер талазы-биле боттуг хемчегler албайн турар.

Совет кижиниң мировоззреннезинин, ооң чаагай аажы-чаңчылга бүзүрелдиниң, сеткил-сагыш культуразының хевирлеттинериниге литератураның болгаш уран үүлдүң ролю улуг дээрзин СЭКП-ниц XXIV съездизи айытkан. Культураның, литератураның болгаш уран үүлдүң улусчу университеттери чаа кижини кижизидер талазы-биле эвээш эвес арга-дуржулгалыг апарган. Ажылчы чоннарның культуразы деңнелин бедидериниге ол университеттер чугула черни ээлеп турар.

Бистиң республикада культураның 8 университеди бар. Ооң он бир факультединде 960 кижи өөренип турар. Ынчалзажок культура университеди чамдык районнарда амдаа тургустунмааны кончуг четпес. Тожунуң Тоора-Хемдэ тургустунган университеттиң кичээли үстүп турар.

Культура университеттериниң ажылын экижидип чорударынга чогаалчылар, чурукчулар эвилелдери база дузалаар ужурлуг. Олар лекция-даа номчуп, семинар-даа эрттирип болур. Ынчангаш бо ажылга оларның киржилгезин чедип алыры чугула. «Билиг» нитилел организациязын дамчыштыр чогаалчыларның, чурукчуларның каяа кандыг лекция номчуурун баш удур планназа чогуур.

Өөредилге чылын чедиишкининиг доозар дээш улусчу университеттериниң ажылынче партийжи к

Культура, төөгү тураскаалдарын камгалаар

ТОДАРГАЙ АЙЫТКАН

Культураның болгаш төөгүнүң тураскаалдарын камгалаар ниитилелдиң Чөөн-Хемчик район конференциязы болуп эрткен. Аңаа илеткелди ниитилелдиң даргазы В. Б. Үзек кылган. 326 кежигүннерлиг 24 эге организацияны дамчыштыр тураскаалдар камгалаар талазы-биле чамдык ажылдарны ниитилел кылып чоруткан. Районнуң школаларында 10 музей-булуңну организастаан.

Чадаананың № 1, Чыраа-Бажы, Суг-Аксы, Хорум-Даг, Баян-Тала, Бажың-Алаак, Бора-Тайга, Алдан-Маадыр болгаш өске-даа школаларның музей-булуңнары чыл бүрүде чаа-чаа экспонаттар-биле чаартынып турар. Тыва улустун бурун шагда болгаш амгы үеде уран шевер, каас-коя эдилелдерин, бойдус байлактарының дээжилерин, Тываның ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң хөгжүлдезин көргүскен делгелгелерни тургускан. Тыва улустун салгалдан салгалче дамчып келген уран чүүлүнүң дээжизи — хөөмей, сыгыт, каргырааның, хомус, чадаган, игил, бызаанчының талантылыг күүседикчилериниң саны өскен. Районга национал музыка херекселдеринге ойнаарының база хөөмей, каргыраанын тускай конкурузун организастап эрттирген. Тыва АССР-ниң барыын талакы районнарының тоолчуларының, тывызыкчыларының, ыраажыларының зона чыыжын Чадаанага эрттиреринге ниитилел идепкейлиг киришкен.

Төөгүнүн тураскаалдыг черлерин улам камгалаар, ооң ужур-утказын аныяктарга чедир тайылбырлаар талазы-биле хемчеглер алдынган. Дайынчы болгаш күш-ажылчы алдарның походун ВЛКСМ райкому биле «Урожай» спорт чөвүлели организастап эрттирген. Тыва улустун хосталгазы дээш демиселчилери — алдан-маадырларның дайзыннарга удур демисежип, турлагжып турганы Оргу-Шөлге, Кара-Дагга аныяктар слёдун база эрттирген. Ол слётка «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтарның, Ленин аттыг колхозтуң аныяк өскени организастыг, идепкейлиг киришкен.

Аныяктарның шериг-патриоттуг кижизидилгези экижээн, ниитилелдиң эге организациялары Ада-чурт дайынының киржикчилери-биле, күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларны суур бүрүзүнге солун кылдыр эрттиргилээн. Чижээ, Теве-Хая суурнуң аныяктары баштайгы тыва чолаачы эш Дажы-биле, Чыраа-Бажының аныяктары Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Чола-биле ужурашканнар. Баян-Тала суурнуң чурттакчылары чогаалчы С. Токаның «Чоннуң оглу» деп номунга номчулга конференциязын эрттирген.

Ниитилелдин район организациязының ажылында улуг четпестерни, чедир кылдынмаан ажылдарны конференция илереткен.

Ылаңгыя район девискээринде бурунгу тураскаалдар — базырыктарның, көжээлерниң тодаргай сан-учёдун кылбаан. Хорумнарны, бижик-чурумалдыг хаяларны, көжээлерни үрегдээр, ону тудугга ажыглаар чоруктарны болдурбас дээш демисел кошкак чоруп турар. Бора-Тайгада, Бажың-Алаакта бурунгу шивээлер улам бүдүп бар чыдар. Ол ышкаш чайгаар бүткен бойдус чурумалдарын үрегдээр фактылар бар. Чижээ, Теве-Хая чоокка чедирле кончуг чараш хевирлиг турган, ону бузуп, тудугга ажыглап турганы-биле мурнуку хевирин чидирипкен.

Чамдык школаларда музей-булуңнар чыып алган чүүлдериниң кадагалалын экижитпейн турарындан, үрелир, чидер, чамдык кижилернин холунче дамчыыр чижектер бар. Элээн хөй албан организация, бүдүрүлге черлеринде эге организациялар тургустунчаан. Ниитилел кежигүннериниң саны районда кончуг элээш.

Конференция шүгүмчүлелдиң болгаш бот-шүгүмчүлелдиң адаа-биле эрткен болгаш моон соңгаар чорудар ажылдарны тодаргай айыткан доктаалды хүлээп алган.

Культураның болгаш төөгүнүн тураскаалдарын камгалаар район ниитилелиниң чөвүлелин база президиум соңгаан. Президиумнуң даргазынга К. Кызыл-оол соңгуткан.

М. СЕВЕН.

ШЫЛГАРАҢГАЙ ЧОГААЛ

В. И. Ленинниң „Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында" деп чүүлүн парлаандан бээр 50 чыл болган

В. И. Ленинниң шылгараңгай ажылы—«Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында» деп чүүлүн парлаандан бээр 50 чыл болган. Ол ажыл дээрге ленинчи философтуг чагыг болган. Ол ажыл, Ленинниң өске-даа чогаалдары дег, партияның идейлиг амыдыралының, ооң революстуг чаартыкчы ажыл-чорудулгазының төвүнге турган болгаш артар-даа.

«Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында» деп ажылга бистиң кошкаш кынмас доктаамал сонуургалывыстың ужуру чүдел? Хемчээли улуг эвес бо чүүлге Ленин кижи төрелгетенниң политиктиг, социал болгаш угаан-бодал амыдыралынга чаа үе-чаданы ажыткан Октябрьның соонда партияның идеологтуг ажылының эң чугула айтырыгларын, марксисчи-ленинчи философияны хөгжүдериниң сорулгаларын салган.

Ленинниң ол чүүлү демиселдиң сагыш-сеткили, партийжи бедик бодал, марксизмни чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдеринче чүткүл-биле сиңниккен. Чартык чүс чыл мурнундаазы ышкаш, ам-даа ол ажыл философияда идеализмге болгаш фидеизмге удур, совет кижилерниң материалистиг мировоззрениезин, коммунистиг ханы үзел-бодалын хевирлээриниң идейлиг дайынчы чепсээ болур. «Ленинниң идейлиг номналын барымдаалавышаан, коммунистиг тургузуушкунуң өйү келген айтырыгларын шиитпирлээринге бодунуң кол сорулгазын ленинчи бодалдарның, ленинчи методологияның үндезиннеринден дилеп тыварын эң чугула деп партия көрүп турар» деп, партияның XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

«Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында» деп чүүлдү Ленин 1922 чылдың мартта, бистиң партиявыстың XI съездизиниң бүдүүзүнде бижээн. Ол үеде теоретиктиг айтырыглар талазы-биле марксизмге удур угланыышкыннар идепкейжээн, идеализмни пропагандалаары күштелген. Социалистиг революцияның түңнелинде эрге-чагыргадан дүшкен дарлакчы аңгылар демисел чокка дүжүп бербейн турган. «Бистиң сорулгавыс болза, капиталистерниң бүгү удурланыышкынын сый шавары болур. Ол дээрге чүгле шериг, политиктиг удурланыышкын эвес, а харын эң ханы болгаш эң күштүг идейлиг удурланыышкын болур» деп, Ленин айтып чораан.

Ол үеде буржуаз идеологияның идепкейжээни таварылга эвес. Ол дээрге социализм биле капитализмниң аңгы талазы-биле чидиг демиселиниң, тиилеттирген дарлакчы аңгыларның идеологияга бодунуң туружун камгалап арттырар дээн оралдажыышкынының илергейлээшкини болган. Янзы-бүрү буржуаз үзел-бодалдар-биле, «чөөн» болгаш барыын ревизионизм-биле чидиг демиселге Ленинге удурткан бистиң партиявыс идепкейлиг теоретиктиг база идеологтуг ажылды чорудуп, марксисчи кадрларны белеткен турган. Ол үеде Социалистиг академия, Я. М. Свердлов аттыг Коммунистиг университет болгаш өске-даа өөредилге черлерин ажыткан. Аңаа партияның теоретиктиг кадрларын белеткен турган.

Марксисчи-ленинчи теорияны пропагандалаарынга болгаш хөгжүдеринге улуг рольду 1922 чылдың эгезинде тургускан «Под знаменем марксизма» деп журнал ойнаар ужурлуг турган. Чаа тургустунган философчу журналдың ужур-дузазын үнелевишаан, ооң үшкү дугаарынга бодунуң чүүлүн Ленин бижээн. Ол чүүл философия талазы-биле марксисчи-ленинчи бүгү ажыл-чорудулганың программныг документизи болган. Ол чүүл болза, Ленинниң «Материализм болгаш эмпириокритицизм», «Философия кыдыраашгары» деп ажылдарының дорт уланчызы болур.

Философия талазы-биле бистиң сорулгаларывысты тодаратпышаан, бо чүүлүнге Ленин кол кичээнгейни материалистиг диалектиканы хөгжүдериниң айтырыгларынче угландырган. Чүге дээрге социалистиг революция болгаш чаа ниитилелдиң тургузуушкуну марксистерниң мурнунга чаа, нарын хөй айтырыгны тургузуп келген. Чүгле диалектиктиг методту ыяк шиңгээдип алгаш, амыдыралдың болуушкуннарының ужур-утказын хандыр билип алгаш, партияның шын политиказын ажылдап кылып болур. Философтарның мурнунга Ленинниң салган сорулгазы болза: Гегельдиң диалектиказын материалистиг үзел-бодал-биле холбап, доктаамал өөренири болур. Өскээр чугаалаарга, Маркстың «Капитал» болгаш өске-даа ажылдарынга ажыглааны диалектиканы өөренирин Ленин чугулалап айыткан.

Өртемчейни болгаш ында болуп турар өскерлиишкиннерни билип алырынга күчүлүг чепсек болза, диалектиктиг метод дээрзин Ленин онзалап демдеглеп чораан. Гегельдиң диалектиказын Маркс материалисчи ёзу-биле билип, ону ажыглап турганынга даянмышаан, ол диалектиканы бүгү тала-биле сайзырадып хөгжүдер ужурлуг бис дээрзин Ленин бижээн. Журналга Гегельдиң кол-кол ажылдарындан үзүндүнү парлап, ону материалисчи ёзу-биле тайылбырлаары, ук диалектиканы Маркстың ажыглаанын тода көргүзер, чаа төөгүнүң экономиктиг, политиктиг харылзааларының диалектиказын ук чүүлдерге үндезилеп тайылбырлаар сорулганы Ленин салган.

Ленинниң философия талазы-биле ажылдары дээрге чөрүлдээниң янзы-бүрү талаларга ужур-утказын чогаадыкчы ёзу-биле илередиринин, ону чаа ниитилелди тургузарының практиктиг сорулгаларыбиле холбаарының кайгамчык үлегер-чижээ болур.

Марксисчи диалектиканың айтырыгларын Ленинниң чугулалап көргениниң база бир чылдагааны мындыг. Буржуаз мировоззрениениң буурап дүжүп турганы үеде бойдус эртемнеринге улуг ажыдыышкыннар кылдынган. Эртемниң чедиишкиннерин буржуаз философтар реаксылыг сорулгага ажыглап турган. Ынчангаш бойдус эртемин диалектикага болгаш эртем талазы-биле билип алыышкынга үндезилеп хөгжүдери чугула турган. Ынчаарда бойдус шинчилекчилери чижек-фактыларны диалектикага үндезилеп тайылбырлаарынга сонуургалдыг турган. Ынчангаш теория талазы-биле угаазылап бодаарының хевири — диалектика эртем-билигниң ол адырынга база төөгүлүг чугула чүүл апарган. «Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында» чүүлде ындыг бодал сиңниккен.

«Философтуг ылап бадыткал чокта кандыг-даа бойдус эртеми, кандыг-даа материализм буржуаз идеяларның шаап халдаашкынынга, делегейни буржуаз ёзу-биле хүлээп көөрүнге удур демиселге тиилеп шыдавас. Ол демиселге тиилээр болгаш ону эчизинге чедирер төлээде бойдус шинчилекчизи материалист, Маркстың нүүрүнде көзүлген ындыг материализмниң угаазылалдыг талалакчызы, азы диалектиктиг материалист болур ужурлуг» деп, Ленин бижээн.

Марксисчи диалектиканы оюп эртип болбас, диалектика чокта материализм бодунуң идейлиг удурланыкчызы — идеализмни тиилеп шыдавас, диалектика чокта шинчилекчилер бойдус эртеминде «чаа революциядан» шын түңнел үндүрүп шыдавас дээрзин ук чүүл чугаалап турар.

Диалектиктиг материализмниң туруштарынга философия биле бойдус эртеминиң эвилели бистиң эртемивистиң хөгжүлдезиниң кол угланыышкыны болур, аңаа бис чоргаарланып турар бис. Философтарның амгы бойдус шинчилекчилери-биле эвилелин быжыглаар болгаш сайзырадыр дугайында ленинчи чагыгны боттандырарының кол аргазы амгы эртемниң методологиязын болгаш логиканы ажылдап кылыры болур. Чүге дээрге философия бойдус эртеминге бодунуң салдарын мировоззрениени база методологияны дамчыштыр чедирип турар. Философтарның болгаш бойдус шинчилекчилериниң аразынга сырый харылзааны тургузар дугайында Ленинниң бодалы ам, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниң үезинде, кажан эртем шуут-ла бүдүрүкчү күш болур аргазын бедиткен үеде улам чугула ужур-дузалыг болу берген.

Амгы үениң ниитилел амыдыралы кайгамчык нарын болгаш хөй талалыг апарган. Чаа болуушкуннарга бүзүрелдиг уг-шигни тудар, оларны шын үнелээр, практиктиг шын түңнелдерни кылыр төлээде, марксисчи-ленинчи теорияны хандыр өөренири, диалектика ёзугаар бодаары бистиң кадрларывыстан негеттинип турар. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлери дээрге бистиң партиявыстың ленинчи материалистиг диалектиканың методун амгы ниитилел практиказынга шын ажыглаанының чижээ болур.

* * *

Ленинниң «Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында» деп ажылы бижиттинген үеде марксизм-ленинизмниң хөй санныг дайзыннары-биле политиктиг, идеологтуг чидиг демисел чоруп турган. Янзы-бүрү ревизионисчи үзелдерге удур ойтур шавыышкынны бээри негеттинип турган. Чүге дээрге олар марксисчи-ленинчи теорияга удур, социалистиг тургузуушкунуң практиказын буруу шаап турган. Ынчангаш партияның принципиалдыг туружун камгалаары чугула турган.

Ол айтырыгны шиитпирлээрде, революстуг пролетариаттың партиязы болур марксисчи партияның стратегиязының болгаш тактиказының ниити принциптерин, ниитилелди чаартырынга ажылчын аңгының ролюнуң болгаш ужур-дузазының дугайында партийжи өөредилгени удуртулга болдурары чугула деп Ленин айыткан. Партия биле ажылчы чоннарның, ажылчын аңгының партиязы биле ажылчын аңгының бодунуң база аңаа каттыжып турар өске-даа аңгыларның болгаш социал бөлүктерниң аразында харылзааларны Ленин ханызы-биле чырыткан.

Бистиң чуртувустуң болгаш социалистиг системаның өске-даа чурттарының хөгжүлдези ленинчи өттүр көрүүшкүннү база катап бадыткан турар. Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын чедиишкиннинг шиитпирлээрде коммунистер-биле ажылчын массаларның харылзаазын улам быжыглаары чугула дээрзин дуржулга бадыткаан.

Ленинниң чүүлү калбак массаларның материалистиг мировоззрениезин ажылдап кылырының нарын, берге херээнге шын угланыышкынны партияга берген. Шажын-чүдүлгеге, бүдүүлүк бодалдарга удур демиселди дээштиг чорударда эрги ниитилел харылзааларын үндезини-биле узуткаары чугула деп марксисчи Ленинниң ажылдары бадыткан турар. Шажын-биле демиселге эренгей чырыдыышкынзыг ажыл дуза катпас дээрзин Ленин өөредип чораан.

Шажын-биле демисежип билир херек деп сөстер Ленинге хамааржыр. Ону чедип алыр дизе, шажын-биле демиселди аңгы демиселиниң тодаргай практиказы-биле холбаары чугула. Ынчаарда шажынның социал дазылдарын тура тыртып болур. Ленинчи ол бодал ам-даа ужур-дузазын чидирбээн. Шажынга чүдүүр эргиниң артыышкынынга удур демисел дээрге ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң чарылбас кезээ деп партия көрүп турар.

Ленинчи идеяларны чогаадыкчы ёзу-биле уламчылаары болгаш хөгжүдери, философияның партийжи болурунуң принцивин барымдаалаары, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринге үндезилеп марксисчи теорияның өйү келген айтырыгларын сайгарары — бистиң теоретик кадрларывыстың, идеология ажылдакчыларывыстың кол сорулгазы ол. «Шаап халдакчы материализмниң ужур-дузазының дугайында» деп ажыл бисти чайгылыш чок бурунгаарлаарынга, перспективаны баш удур көөрүнге өөредип турар. Ол ам-даа бистиң идеологтуг ажылывыстың программазы болуп артпышаан.

А. ОКУЛОВ,
философия эртемнериниң доктору.

КУБА. Чаа сезоннуң чигир үнүжүнүң ажаап алыышкыны болгаш ажылдап кылыышкыны чедиишкинниг чоруп турар. «Сафра ажылын дүргедедир, ону эрте доозар»— мындыг лозуң-биле чигир үнүжүнүң кезикчилери болгаш чигир ажылдап кылыр заводтарның ажылчыннары ажылдап турар. 1972 чылдың дүжүдүн чаашкын сезонунуң эгелээриниң бстинде ажаап алыр болгаш ажылдап кылыр деп сорулга чурттуң мурнунга салдынган. Чаашкын сезону эгелээн үеде чигирниң үнүште сүүзүн-хоолузу элээн кудулаар болгаш плантацияларга ажылдаары бергедээр.

ЧУРУКТА: «Ранульфо Лейва» (Орьенте можу) чигир заводунуң плантацияларында чигир үнүжүн кезип турары.

Е. АЛЕКСЕЕВТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Патриоттарның халдаашкыны

ХАНОЙ. (СЭТА). Индий-Кыдаттың патриоттары америк болгаш чалча шериглерге удур дайынчы чорудулгаларын чедиишкинниг үргүлчүлеп турар.

«Куан дой нян зан» солуннуң шериг медээзинде дыңнатканы-биле алырга, февраль 16-дан 17-же дүне Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары Хюэ хоорайдан мурнуу-чөөн талаже 25 километр ырак турар сайгон чалча армияның 54-кү полугунуң шериг баазазынче халдаан. Патриоттар дайзынның 200 ажыг солдадын чыскаалдан үндүрген, аар 8 боону болгаш 5 пулемётту узуткаан.

Мурнуу-вьетнам патриоттар Ланшонда чалча армияның шериг баазазынга согугну таварыштырган болгаш дайзынның Танбада туружунче халдааш, аңаа дириг күш болгаш техника талазы-биле улуг чидиригни чедирген. Патриоттар Фулок уездиде (Тхыатхиен можу) чалча шериглерниң туружунга согугларны база таварыштырган. Дайзын 300 ажыг солдадын өлүртүп база балыглаттырып когараан. Аар 11 боону болгаш 7 шериг машиназын чок кылган. Патриоттар стратегия талазы-биле чугула көвүрүгнү буза тевискен.

Февральдың сөөлгү хүнперинде патриоттар Виньлонг, Чавинь, Сокчанг болгаш Зядинь можуларда дайзынның быжыглал пунктуларын үргүлчү боолап келген.

Март 7-8-те лаос патриоттар Паксе хоорайның чоогунда Банлаонрам быжыглал пунктудан барыын үзелдиг күштерниң бөлүглелин үндүр сывырган. Монтфучиенгте барыын үзелдиг күштерниң туружун артиллерия-биле база боолаан.

Аныяктар ортузунда ажыл чоктар

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның ажылчы аныяктарының байдалы улам-на аартап бар чоруур. 550 муң француз ажыл чоктарның 220 муңунуң хары 25 четпээн. Бо чылдың сентябрьда школаларның 240 муң доозукчулары тускай профессионал белеткел чок болганда ажыл дилеп тывар айтырыгга база таваржыр. Күш-ажыл конфедерациязы 1972 чылдың майын ажылчы аныяктарның демиселиниң айы болдурар деп кыйгырган.

Токионуң бедик тудуглары

Токио хоорайның планнаашкын талазы-биле чөвүлели Японияга эң-не бедик тудуг болур 55 каът бажыңны тудар төлевилелди бадылаан. Ол бажың Синдзюку дээр демир-орук вокзалының чанынга туттунар. Ооң тудуу 1974 чылда доостур. Бажыңның бедии 288 метрге дең.

Японияга бедик бажыңнарны чоокта чаа тудуп эгелээн. 1964 чылга чедир чуртталга бажыңнары 6—7 каът, а албан черлериниң бажыңнары 10 каъттан эртпес турган. Ооң ындыг кызыгаарлаашкынының чылдагааны япон ортулуктарга үргүлчү болур чер шимчээшкиннери-биле тайылбырлаттыннар. Бажыңны төлевилээриниң болгаш тудуг материалдарын белеткеп кылырының талазы-биле сөөлгү үениң чедиишкиннери эргиде турган кызыгаарлаашкынны эде көөр арганы берген. Чер шимчээшкини бедик тудугларга «коргунчуг эвес» апарган деп чүвени япон тудугжулар көргүзүп шыдаан.

Тудуг компаниялары бедик бажыңнар тудуп болур апарган арганы калбаа-биле ажыглап эгелээн. Сөөлгү чылдарда албан чери болур 36 каът бажыңны туткан. Ооң бедии 147 метр. Оон аңгыда Минатоку районунда 152 метр бедик 40 каът бажың, Синдзюкуда «Кэйо плаза» дээр 47 каът аалчылар бажыңы база бар апарган.

Япон тудугжулар бо чедиишкиннерге доктаавайн чаа-чаа төлевилелдерни кылып турар. Оларның бирээзинде 70 каът бажың тудары көрдүнген. Японияда амыдыызында эң бедик тудуг Токиода туткан 313 метр телебашня болур. Ынчалза-даа удавас оон бедик башня база бар болу бээр.

В. ДРОЗДОВ.
(СЭТА-ның корр.).

ДЕЛЕГЕЙ ХҮННЕРДЕ

КНО-нуң бөлүктеринде чүнүң дугайын чугаалажып турарыл?

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Бо хүннерде кыдат удуртулга Вашингтон-биле чоокшулажырынче бодунуң угланыышкынын Азияның чурттарының мурнунга ылаңгыя Индий-Кыдатта америк агрессияга удур демиселди чорудуп турар ол күрүнелерниң мурнунга кандыг-бир арга-биле шынзыктырар дээш күжениишкиннерни салып турарынче кичээнгейни КНО-нуң дипломаттыг бөлүктери угландырып турар. Маңаа холбаштыр ылаңгыя ВДР-ден орук аайы-биле Шанхайда чоруп турар ызыгуур салгакчызы Нородом Сианук АКШ-тың президентизи Кыдатка чораан соонда КУР-нуң Күрүне чөвүлелиниң премьери Ханойга чораан дээрзин Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизинге медеглээн.

Бо дипломаттыг бөлүктерниң демдеглеп турары-биле алырга кыдат тала «Никсон—Чжоу Энь-лайның дыңнадыында» хүлээп алдынган хүлээлгелерниң бодунга хамаарышкан кезиин амыдыралга боттандырып эгелээни тодаргай-дыр. Кыдаттың Канадада чаа элчини Яо Куан Оттавада чедип келген дугайында дыңнадыг алдынган. Яо Куан ооң мурнунда Варшавага кыдат элчин болуп турган. Яо Куан доктаамал харылзааларны тургускаш, Вашингтоннуң болгаш Пекинниң аразында харылзаажылга звенозу болур боор деп КНО-нуң дипломаттыг бөлүктери бодап турар. Ол харылзааларның дугайын Шанхай дыңнадыгда сагындырган болгай. Чогум-на харын Яо Куанны Оттаваже томуйлаанын 1959 чылдан эгелээш Варшавага америк-кыдат ужуражыышкыннарны чорударынга ооң идепкейлиг киржип турганы ол факты-биле ында холбаштырып турар.

Бүдүрүлгени хаар дээн

БОНН. (СЭТА). Дуйсбургта Клекнерниң концернинге хамааржыр «Хаспе» дээр металлургия заводунуң дирекция чери бүдүрүлгени хаар дугайында шиитпирни хүлээп алган. Ооң цехтеринде 3.240 кижи ажылдап турар. Дирекция чери бодунуң үндүрген шиитпирин экономиктиг байдалдың дорайтааны болгаш ооң уламындан тургустунуп келген бергелер-биле тайылбырлап турар.

Машина тудуушкуну болгаш металлургия үлетпүрү Барыын талада сан-хөө кризизиниң чидигленгениниң салдарынга онза таварышкан барыын-герман индустрияның ындыг адырларынга хамааржып турар.

Израиль агрессорлар үүлгетпишаан

Израиль дайынзырактар Ливанның девискээринче халдап киргеш база Сирияга удур чепсектиг чөңгээни кылгаш, көжазы араб күрүнелерге удур чаа кемниг үүлгедиглерни үүлгеткен. Чаа агрессчи үүлгедиглер делегей хөй-ниитизиниң килеңниг сеткил-сагыжын хайныктырган. Израиль бодунуң догуннаашкынын болгаш айыыл чок чоруун камгалап турар дээр чүвениң дугайында хоозун бодалын шуут сойгалаткан: ооң политиказының ужур-утказы болза делегей сионизминиң болгаш бодунуң өмээржикчизи АКШ-тың идепкейлиг деткимчези-биле чорудуп турары дайын авантюраларын база күш-биле эжелээр чоруун үргүлчүлээринде болур.

1967 чылда израиль агрессияның соонда чүс-чүс муң арабтар эжелеткен девискээрлерден Иорданияже болгаш өске-даа араб чурттарже дезип чоруур ужурга таварышкан. Израиль эрге-чагыргалар арабтарның 16 муң чуртталга бажыңын үрегдээн, Иордан хемниң барыын талакы эриинге, Голлан бедиктеринге болгаш Газа секторунга 51 израиль суурну тургускан. Синайда элезинниг ховуда албадал лагерьлеринче муң-муң арабтарны сүрүп киргеп, комендант шагын үрээн дээр чылдак-биле чүс-чүс патриоттарны өлүрген. Араб черлерин эжелеп алгаш израиль агрессорлар делегей хөй-ниитизиниң бодалын, КНО-нуң шиитпирлерин калчаалыы-биле дорамчылап турар. Оларның политиказы болза Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг чоруктуң чылдагааны болуп турар. Израиль эжелекчилерниң эжелекчи чүткүлдерин АКШ-тың талазындан шуут деткип, күткүвээн болза Израиль Чоокку Чөөн чүк кризизин таарыштыр шиитпирлээр херекке удурланын шыдавас турган ийик. АКШ ол агрессорларга шериг-политиктиг болгаш экономиктиг дузаламчыны соксаал чок күштелдирип, шаап халдаар чепсек-биле хандырарын көвүдедип турар.

ЧУРУКТА: Синайда израиль солдаттарның өөредилгезин дүргедеткен темпилер-биле чорудуп турары.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Допчу медээлер

★ КАИР. (СЭТА). Египеттиң президентизи Анвар Садат Сауд Аравияга болгаш Кувейтиге албан ёзузунуң аянчоруун кылып чорааш Каирде чанып келген. А Садат Ливанга болгаш Сирияга удур Израильдиң үргүлчүлеп турар агрессчи үүлгедиглеринге холбаштыр Чоокку Чөөн чүкте байдалды, а ол ышкаш кайызынга-даа сонуургалдыг өске-даа айтырыгларны ол чурттарның удуртукчулары-биле чугаалажып көрген.

★ САНТЬЯГО. (СЭТА). Чилиниң күрүне чес корпорациязы «Анаконда» дээр америк компанияның болгаш ооң Чилиде салбырларының эт-хөреңгизинге, ооң агар саннарынга хоруушкунну тургускан. Ол дугайын күрүне сан-хөө контроль чөвүлелиниң даргазы Эдуардо Новоа парлалга конференциязынга дыңнаткан.

★ ХАНОЙ. Сайгон чалча армияда ырбакчыларның саны улам көвүдеп турар. Парлалганың хосталга агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, Бенче можуга февральдың чүгле 9-тан 18-ке чедир үеде безин чалча армияның 7-ги дивизиязының 152 солдат, офицери Бенчань шериг баазазындан ырбап дескен.

Эрткен чылын сайгон чалча армиядан 40 муң ажыг шериг албанныглар ырбап дескен.

«Көдээ тудуг» трестиң коллективи будурүлгечи эки көргүзүглери-биле кады хөй-ниити ажылынга база мактадып турар. Ажылдаар черинин шевергининиң, өрээлдерни көрүштүг шимээринин, эстетиктиг кижизидилгениң талазы-биле килдистер аразында чарыштыг.

Коллективте «Шевер холдар» делгелгезинге 25 кижи киришкен. Ол делгелгеде: даарааң, аргып шокарлаан, ыяштан чазап кылган чүүлдер, фотография, кулинария болгаш бичии уруглар кылыглары кирген.

ЧУРУКТА: делгелге залы.

В. ФУНТИКОВТУҢ фотозу.

Солун чүүлдер

МУЗЕЙДЕ МУЗЕЙ

Алдынган каан чес пластинка политехниктиг музейниң төөгүзүнде база бир төөгүлүг болуушкунуң дугайын херечилеп турар. (Ук музей бо чылын 100 чыл ооюн демделээр). Ол демирниң кончуг шевер кылдыр ооюп бижээн. Музейниң ийиги корпузуунуң тудуун эгелээнин ында чугаалап турар. Тудуг ажылдары 1887 чылдың май 30-де эгелээн. Дашчының дериг-херекселдериниң хүлерден кылган моделин тудугжулар хананы үттээш, шыгжап каан. Ооң соонда оң чыл эрткенде, сентелге үезинде, тураскаалдыг модельди улус тып алган. Ону музейге шыгжаары-биле дужаагаң.

Шак ындыг шуткуп каан модель чүгле чаңгыс ол деп улус санап келген. Ленинград эрмитажының ажылдакчылары шак ындыг моңгүннеп ры изиг-изиг.

Диплом холда. Ол ам аналала Самдаң эвес, инженер Самдаң Сурунгуевич Салчак.

Институт дооскан чаа инженерни шенээр-даа киндер тургулаан. Самдаң бир эртен ажылдап чедип кээрге, каш механизаторлар чыглып алган, бир-ле чүвени чугаалашкан турган.

— Ажым инженер, трактором үреликдаа ышкаш, анаадаа ышкаш, ужуруп тыпкайн тур мен — деп, бир эр чугаалаан.

Инженер тракторга баргаш, хөделдирикчиниң ажылдаарын эмчилерниң аарыг кижиниң окпе, чүрээн шинчиирин ышкаш дыңнаалап турган. Оон демги эрден удур айтырган:

— Бо тракторга үрде ажылдап турар силер бе?

— Йи чыл ажыг.

Самдаң Сурунгуевич карааның ширин этпишаан, чугаалаан:

— Үрде ажылдап турар болганыңарда, бо тракторну менден артык билир-дир силер. Тракторда беш муң ажыг кезек бар болгай. Бодавыже, оларның бирээзи үреликаазы чок хире-дир. Ону трактор дорт соглевейн-дир. Медерелдиг, сес-домактыг кижи бегзин бодуүн аарыын орта чугаалап бербес болгай. Ынчангаш аарыг кижини катап-катап шинчиир, аналиэтер кылыр, рентгенге көөр апаар шинк чоп. Мен аарыгның дашпыкы демдээн көрүп диагноз тургускан эмчи ышкаш болдум.

Ол хүнден эгелээш, инженерни хөделдирикчилер «эмчизин» дээр апарган, ону шеңээрин база сокпаткан.

Чүгле бир чыл ашканда Самдаң Сурунгуевич машина-трактор парыгын ажыглаар талазы-биле инженер болу берген.

ТОСКУ беш чылдың ийиги чылы. Даржулга станциязының албан кылыр черинин чанында хүндүлел самбыразы көзүлдү. «Чогум кымнарны шаңнап-мактап турар улуглуг бо» кылдыр бодаш, барын көрдүм. Бир чуруктуң адаанда «Инженер Салчак Самдаң Сурунгуевич» деп бижип каан.

Машина-трактор мастерскалазы. «Ток-ток» кылдыр үстүкү каттан кижи халып бадып олур. Келзе-ле демги хүндүлел самбыразында аныяк эр.

Инженер-биле кады даргаанаар цехке кирип кээривиске Иван Линев. Иван Борзенко, Николай Хроменко олар командирлер чедип келген солдаттар ышкаш, хөндүрлүп турупгулар.

— Кылган ажылывыс бо-ладыр. Самдаң Сурунгуевич — деп, Иван Линев чугаалады.

Инженер кезектерни аңдара-дүңгере турун, ыргаан-хөнүзүн шыгаан көрүп, хемчээгилээш:

— Стандарт ёзугаар-дыр. Дужаап болур — дээн.

Мотор цегинде Петр Ураков, Иван Суслов, Николай Шулепов олар база кылып турар ажылын көргүстүлер.

Чондурар цехте хөй-хөй механизаторлар хөделдирикчилер «эмчизин» инженерниң база арга-сүмезин ап, оон-биле кады ажылдап турар.

Даржугга станциязында чаартыкчыларның болгаш тогаадыкчыларның организациязы база бар. Самдаң Сурунгуевич ооң удуртукчуларының бирээзи. Станцияның механизаторлары тоску беш чылдың баштайгы чылында тогаадылга болгаш чаартылга талазы-биле республикада ийиги черни алган.

Каа-Хем бажы чурттуг ачы араттың оглу оортан көжүп баткаш, инженер болу бергеш, республикада эң улуг ажыл-агый черлериниң бирээзинде ажылдап турар.

Салчак ТАМБА.

Коломнаның тураскаалдары

Москва чоогунда Коломна ол ынчаар төөгүниң болгаш культураның кайгамчык тураскаалдары албек чер. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели ол девискээрни камгалалдыг кылдыр чарлаан.

Архитектура талазы-биле сураглыг ансамбльдерни чаартып кылыры эгелээн. Россияда эң хоочун — Коломна Кремлин чаартып кылып турар. Оон хананыңмаң узуну ийи километр, ортумак бедии 20 метр хире. Ук тудугну Москва Кремли хевиринг кылдыр тудуп тургускан.

Эрте-бурунгу Коломна-биле черге-лештир амгы үениң чаа тудуглары бедии үнер.

В. ИТКИН,
СЭТА-ның корр.

Оргаадай төрелдиг эм оът

Камчатканың эм оъттуг «погаан аптеказынга» база бир үнелиг эм оът немешкен. Ук оътту аваа эвес, харыя алдын дазыл деп адаан. Оон шынары оргаадайбиле демей.

Ук үнүштүг ботаниктер чээрби вектиң эгезинден тура-ла билир. Эртемденнер ол үнүштүг өкпең оңнүг родиола деп адап турар. Камчаткада-Петропавловск хоорай чурттуг географ Н. А. Ефремова эрткен күзүн Анчы далайның эриндеп чыып алган дазылдарын эм үнүштерниң Бүгүэвилел эртем-шинчилел институдунче чоруткан. Алдын дазылдың эвилдирии оргаадайнының-биле домен шынарлыг болган.

Өкпең оңнүг родиола чартык метр хире бедик сиген үнүш, дазылдары чоов, алдын хеп кедирип каан кижи хевирлиг. Ук оътту чалым хаялардан, далай болгаш хем чоогунун ийлеринден, шоолуг бедик эвес тейлер баштарындан тып ап тургулаан. Үнүштүң дазылдарын күзүн алы эрте чазын чыгаш курлаар. Ону шай кылдыр хайындырып ижип болур.

«Алдын дазылды» соокка алыскаңда, нерви болгаш чүрек аарааңда эм кылдыр ажыглаар.

М. ЖИЛИН,
СЭТА-ның корр.

Аваларга

Орай какы кадай кижи
Оруум доза калгып орду
Чайлай баскаш, эртип чыда.
Чазык арныи танып кагдым.
Мендилешкеш тура дүштүм
Мени орта танывааи боор,
— Экии! — дээштиң арнымдыва
Золдаэ кончуг көрүүп келгеш:
— Поок-хайт ыңай, чөгепчиимнии
Мону безии танывас — дээш,
Аржылыныңың ужу-биле
Арныи чазай чоткулай-дыр.
— Кырган кайы чедер дээнил?
Кышкы сооктуң күштүүн
көрем.
— Ону чоор сен, оглукужуум.
Олчаң чүа? — деп айтырзынза,
Эмчиде дем кеиим уруг
Эрткен дүне божупкан-дыр.
Отлуң оглуң көрүкээштиң
Олче калгып бадарым ол...
Орай какы кадай кижи
Оруун улап чорувутту.
Айда, чыда көрүшпээн дег,
Аваимы мен сактып келдим.
Аваларның изиг чүрээ
Ажы-төл дээш амыр көрбес,
Чамбы дипте аваларга
Чайныныг дээр хүннеп турзаун!

Моңгуш ДОРЖУ.

СЭТА-ның медээлери

ХЕРСОН. Херсонның хөвеҗсаазын комбинадының бирги фабриказының цегинге сураглыг пос-таавычы А. П. Савельева дугайында хуудус үндүрген. ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскааган чарышка киришишпаан, тоску беш чылдың ийиги чылының эгезинден тура пландан ажыр үш муң метр постуг ол бүдүрген. Тоску беш чылдың эгезинден тура пландан дашкаар 17 муң 300 метрни ол бүдүрген.

* * *

ВОЛГОГРАД. Волгоградтың трактор заводунуң Культура ордузунда музыкага сонуургалдыгларның клубун организастаан.

Клубтуң дыңнакчылары — дарганнар, кан эзилдирикчилери, эптекчилер. Олар баштайгы кичээлдерге Бетховеи, Бородин, Мусоргский, Чайковский ышкаш сураглыг композиторларның чогаал ажыл-чорудулгазы-биле танышкан. Ук композиторларның чогаалдарын Культура ордузунуң бот-тывынгыр артистери күүседкен. Клубка кичээлдер ийи чыл уламчылаар.

* * *

СИМФЕРОПОЛЬ. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ою Крымның ажылчы чоннарынга онзагай боон турар. Крымның педагогика институдунуң баазазынга Симферополь университединиң ажыткан.

АҢЧЫНЫҢ ОГЛУ

Очерк

1971 ЧЫЛДЫҢ август айда тарааны кидин түлүк ажаап ап турган чүве. Көдээ ажыл-агыйның Бай-Даг белинде тараа шөлүнге комбайннар диңмиреп-ле турган. Ажылдавайн турар техника-даа, кижи-даа чок. Ынчалза-даа тараа шөлүнүң ортузунда бирле комбайн шимчевейн турган. Аңаа чедип кээривиске, комбайнерниң арны хөлүе берген тур.

«Экии!» деп мендилээривиске, бир-ле чүвени дыңнаалыр, дыңналбас кылдыр думчуктай химиреңиг кагды.

— Канчап баадым, Николай? — дижип, өскелерге комбайнерлер оортан-моортан айтыргылады.

— Үреллеп, чогум чүүл ийик, тыпкайн-дыр мен.

Механизаторлар комбайнны дескивип, ол-бо чердерин харагылап, эриилдерни дыңнаалыр, кошкадын көрдүлер. Далашкан улус ындыг ыйнаан, ынчалза-даа комбайнның үреликчерин тыпкадылар.

— Ойт, Николай, «Дүргеи дуза» машинавазы чоруп ор — дишкеш, механизаторлар боттарының комбайннарынче тарап чорупканнар.

«Техпом» деп бижиктиг, көжүп чоруур мастерскаалыг машина келди. Оон кабиназындан кончуг аныяк, карак шиидиг, бажын бокс дээр чазаг-биле даартып алган эр үнүп келди. Келген кижи комбайнга баргаш, оон хөделдирикчизиниң ажылдаарын аажок кичээнгейлиг дыңнап тур, «Дүргеи ажылдат!», «Оожум ажылдат!» дигилээр-даа. Оон:

— Муфта сөгүлеп, клапаннар кыргылган-дыр. Таптыг дыңнадаан, Николай, өкпеи аарыг кижи ышкаш, чедүрүп, каккырып турганыи — деп чугаалады.

— Ам канчаар мен, Самдаң Сурунгуевич?

— Үреллеп кезектерни дораан солуур херек. Сен дүргеи адырын тур, мен хап баргаш, оларны эккээйн, оон ийилээ кыла шааптар бис.

— Хамык шүүделди мээң күселим-биле-даа дуглаза ажырбас, Самдаң Сурунгуевич.

— Сенде буруу яок, тараа шөлү дески эвес болган-дыр. Че, харыя, дүргеи хөдел, мен хаптым.

Николай Поникаровтуң арны чырып келгеш, биске чугаалады:

— Бистиң «эмчивис» ол боор, хөделдирикчилер эмчизиаан. Билири-даа. «Эмнээридаа» кончуг эр. Бодувуң кижизи база эки, ынчангаш ону конч үүг хүндүлээр бис.

Хөделдирикчилер «эмчизи»-биле помчукчуларны танышпырар дээш, демги карак шиидиг аныяк оолдуң алыс чуртунче, ону дедир истеп чоруп кагдым.

2.

Белбей сумузуның Чодураалыг арбанының даргазы Салчак Сурунгур Каа-Хемниң барык-ла бажында чурттап турган. Сурунгур бай-шыырак эвес, ынчалза-даа бодунуң чуртталгазын таарыштыр тургузуп алганы эки. Сурунгур шынап-ла оккур-сурун-даа, аргазынче үнгеш, ацын адып эккээр; хеминче киргеш, балыын үштүп эккээр. Оон бир кончуг ынак чүвези могешыырак аттар өстүрери, ооңбиле чиң дээри.

1942 чыл, август. Совет Эвилелиниң улузунуң немец фашизмге удур Ада-чурттуң Улуг дайзыны эгелээнден бээр бир чыл ашкан турган. Сурунгур арбанының араттарыбиле кады фронтуже чорудар эң шыырак аттарды, чыгдынган белектерни Белбейге чедиришкеш, чаныи келгеш, кадайынга:

— Бистиң Салчап-Шилгивис биле Мөге-Доруувусту Кызыл Шеригниң төлээзи офицер магадап хүлээп алды, эки аттар өстүрүп бергеии дээш мээң хөлүмну ол дыңзыг тутту — деп өөрүшкүзүп илереткеи.

— Кызыл Шеригге ам дузалаваин, кажан дузалаарыл — деп, Анна Ойнаарак улажып чугаалаан.

Сурунгур кадайындан база айтырган.

— Хөндүр аннаап келийн бе?

— Дыка ыравас, үр болу бербес сев — деп, Ойнаарак чүгле ону чагаан.

Сурунгур дүүн кежээ-де адын алган сыпыныш эъдин Дошпер-Доруугга коштаап, чедип алган, аъдм-даа, бодудаа турупкап, ынчалза-даа олчалыг омак чаныи келген.

— Экии, анчы! Ужа! — деп, суму чагыргазындан келген Самбуушка олче холуп сунган. Оон улай чугаалаан:

— Аңчы кижи амыр-даа чүве-дирем, кадайы бөжүүр дей бээрге, тандызыпче үнгеш, аңын адып эккээр.

1942 чылдың август айның 21-де Каа-Хем бажы Чодураалыгга торуттүнгеи оолду Самдаң деп адаан.

* * *

САРЫГ-СЕПТЕ «Октябрь 14 чылы» колхозтуң тарылга төлүшоланың мырынай чоогунда. Бир-ле хүн аңаа трактор чедип келгеш, чер андара бергеи. Бичии Самдаң оолдар-биле кады баргаш, ол хуулгаазын этти магадап көрүп турган. Трактор дээрге, калбак хавактыг, дашка ышкаш-улуг кылаң каректырлыг, хендирбези болур черде хоолайдан көк ыш үндүр тыныш, «дуң-дуң» кылдыр хөректеп-

Аныяк чурукчу С.-Б. УИНУКЭЙНИҢ «Төрээн Тывамның чиримаадыг булуңунда» деп чурүм.

НОМЧУКЧУЛАРНЫҢ СОНУУРГАЛЫНГА

КУДУСТА ШЫГЖАГ

Москваның Шаболовка кудумчузунда мастерскаяга солун таварылга болган. Орта сентедир кудус киргеи. Ону даараныла үеэиниң мастери В. Я. Белянкинге дааскан. Кудустуң позуп септерге шала кырынга хөй-көпеектер тактуг бээрге ол кайгай берип-тир. Ол дээрге чүс чыл бурунгаар үндүрген үүрмек акшадар болган. Кандыз хыныыр кижи чыдар кудузунга оюу чажырып алганын тып чадашкан. Ол-даа канчаар, солун чүвс дээрге ону даараан мастерниң шеэрип кижи кайгаар, он-оң чылда будун чыдар кылдыр даарап каан.

ХЕНЗИГ ХААКТАР

Хаактыг селгусту-ээжикин кептерекгей апарган. Хоорай ишгиниң транспортунга хаак ап чорнуру апчок. Бир япон фирма дурун алыр хаактар үндүрген. Тускай сенчи-биле ийи талазын тудуштурун каан болгаш бичии хапка сыңа бээр.

САВАҢНЫҢ ЫЯШ

Флорида чартык ортулукта «Дуң ыяш» үнүп турар. Оон бышкан чимизик уштаптарга саван дег кевүктелип бээр. Ол чер чурттулар оон аскы саван ажыглавас.

ШҮЛҮКЧҮНҮҢ БИЛЗЗЭ

Англи шүлүкчү Байронның амыдыралының дургузукта эдилеп келген алдын билээн Сотби дээр фирма 450 фунт стерлинг акшага садыпкан. Билекке немей шүлүкчүнүң бажының дүгүи берип каан.

САД АЖААКЧЫЗЫ

Сад ажаакчызы оолдарын ол мергежилге өөредип каар деп шиитпирлээн. Ашак өдүр деп баргаш, оолдарынга: «Мен өлүп каарымга виноград садынга шыгжаамны калып тып алыр силер, оолдарым» — деп чагаан-дыр.

Оолдары ында чүү-ле чажырып каан ирге дээш сайгы бир кылдыр аңдарып, казып каапканнар. Шыгжаг-даа тып чадашканнар, а виноград садын дыка эки кылдыр үлүредип алганнар. Оон бүжүткүрү тергиин апарган-дыр.

АК-САГЫШ

Тараачын тудуп чораан балдызын хемче ышкыныл киирипкеш, мунгарап ыглап олуруптур. Суг эзии ашакты кээргээш, алдын балды сугдан үштүп эккелгеш, «Бо сээңиидир бе?» дээш алдын балды көргүскен. Ашак ажырай бергеш, «мээңии-мээңии» деп ажырап үнгеи. Суг эзии женгеи ашакка алдын-даа балды бербейн, бодуунуун-даа эгитпейн барган-дыр.

Бурунгу «адрес»-биле

Ташатканың метеоридин дилээри-биле Омскиниң туристери үшкү экспедицияга белеткенип турарлар.

Каш чүс чылдар бурунгаар Ташатканы деп чер чоогунга дээрден кээп душкен даштың «адрезил» Семен Ремезовтуң тургусканы Сибирьниң эрте-бурунгу картазы хереченлеп турар. Ховар даан географтыг чыл бижилгезинин чуруунда Ермакты көргүскен. Ол 1584 чылда метеоридтиң душкен черинге кээп чораан. Сибирьниң шинчээчилп элдептиг дашче кайгап көрген турар.

Каш чыл бурунгаар чоруткан баштайгы экспедициялар түүнел чок бооп тонгеи. Ол черле метеорид дээрзинге энтузиастар шуут бүзүреп турар. Ташатканы деп татар суурнуң адын орус дылче очулдурарга «дээрден душкен дашдээни ол.

Ук суур Омскиниң сонгу түүнде турар. Суур чоогунда терең хөл бар. Метеорид суг дүвүлче киргеи чадавас. Чок болза ону бузуп үрегдээш даш печкалар кылып каапкан чадавас. Ол вариантыны база өөренип көргеи.

В. ЛОБОДА,
СЭТА-ның корр.

КИНО

МАРТ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Узуп уктуг Пеппи»** 10, **«Улуг ынакшыл»** 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Киночыынды** 10, **«Софья Грушко»** 11.20, 13.10, 15, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **Уругларга дириг-чуруктар** 9, 14, **«Шулбустуң чалчалары»** 10.40, 15.40, **«Ийи хүлүмзүүг»** 12.20, 17.20, 19, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Россия империязының дүжүлгези болгаш база катап туттурбастар»** (1-ги, 2-ги кезектери) 10, 12.30, 15.05, **«Өдүмнүг дайзын»** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Сапыктыг моортайның чаа ужуралдары»** 18, 15, 17 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Үш хереченің»** 15, 17, **Уругларга дириг-чуруктар** 13 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: Киночыынды 12, «Туманныг дүне» 14, 17 шактарда.

МАРТ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Антрацит»** 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Ийи хүлүмзүүг»** 15, 18.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Сапыктыг моортайның чаа ужуралдары»** 10, 20, 14, **«Бистиң үенин маадыры»** (1-ги, 2-ги кезектери) 15.40, **«Улуг ынакшыл»** 12.10, 19.10, 21 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Кижиниң салым-чолу»** 15.30, **«Хедерни томаартканы»** (1-ги, 2-ги кезектери) 17.30, 20 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Одумнуг дайзын»** 18.30, 20.30 шактарда.

«КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Россия империязының дүжүлгези болгаш база катап туттурбастар»** (1-ги 2-ги кезектери) 18.20, 20.50 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Тропка»** 18.30, 20.30 шактарда.

ЭКЕКОК ЭКРАНГА

МОСКВАДАН

12.00—Дамчыдылганың программазы. 12.05— Сөөлгү медээлер. 12.15— **«Кадыкшылга»** Эртем-тайылбырлыг программа. 12.45—**«Каруселъ»**. Телетайылбыр. 13.30— Школачыларга. **«Будильник»**. Мурманскиден дамчыдылга. 14.00— Фигурлуг чуңгулаашкын талазы-биле делегей чемпионады. Калгариден дамчыдылга. Канада. (Бижидилге) 15.00—15.10— Чапсар. 15.10— Фигурлуг чуңгулаашкын талазы-биле делегей чемпионады. Канаданың Калгаряден дамчыдылга. (Бижидилге). 16.10— **«Экии, Мария!»**. Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 17.15— Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.30— **«Шолбанчыгаш»** Уругларга программа. 17.50— Уругларга фильм. **«Бөдүүн чажыттар»** 18.10— Ада-иелерге дамчыдылга. 18.40—**«Ыры бисти аппар чор»** Музыкалыг телефильм.

МОСКВАДАН

19.00— **«Кино аян-чорукчуларның клубу»** 20.00—М. Горький — **«Яков Богомолов»**. Совет армиязының Топ театрындан шинаң. 21.45—**«Кижи болгаш хоойлу»**. Дамчыдылганы юридиктиг эртемденииң доктору профессор Ю. М. Ткачевский чорудар. 22.05—**«Сялерниң саналынар»**. Көрүкчүлерниң чагаазын ёзугаар концерт. 23.00—23.30 — **«Ye»**. Информастыг программа.

МАРТ 13-ТЕ

19.00—Телемедээлер. 19.15— Уругларга фильм. **«Цирккө таварылга»**. 19.30—**«СЭКПниң XXIV съездизиниң шиитпирлериии — амыдыралга»**. Дамчыдылга. 19.50—**«Тиктен эгелээр»**. Документалдыг фильм. 20.10— Телемедээлер. 20.25— Чарлалдар, реклама. 20.30 — **«Мая Кристалинская ырлап тур»**. Фильм-концерт. 21.05—22.30— **«Ырак душтук»**. Уран-чечен фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

аваар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Даг черлерге 3—8, өске черлерге 8—13 градус соор. Кызылга шоолуг боранавас. 8—10 градус соок болур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орулакчыларының 35-24, пропаганда киллизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амылырал киллизиниң 37-13 культура киллизиниң 23-54, кижи ажылагый киллизиниң 21-47, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа киллизиниң 41-27, информация база совет тургузуг киллизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1).

ТС—00262.

Солун неделяда 6 катап үнер

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылдан үнүп келгенинден

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 14 ВТОРНИК № 61 (8829) Өртээ 2 коп.

Чурттуң чер ажылдыгларында

● КИЕВ. (СЭТА-НЫҢ КОРР.). Украинаның ажыл-агыйлары тракторлар септээриниң планын күүсетиен. 137 муң тракторну азы даалгада кердүнгениндеи 2500 -түү хейну мастерскаялардан септеп үндүрген. Оларда магадылалдың паспорттарын бижыглаан. Колхоз, совхозтарның хову турлагларынче сеялкаларны, культиваторларны, картофель олуртукчуларын, хөрзүн ажылдап кылыр техниканы чедирген. Крым, Одесса, Закарпат областарның чамдык ажыл-агыйлары сула, арбай, хөй чылдыг сигеннер тарылгазын эгелээн.

Республиканың ховуларында бо чазын 308 муң трактор ажылдаар. Көдээниң шефчилери — үлетпүр бүдүрүлгелери, тудуг организациялары улуг дузаны чедирер. Механизаторлар колдуунда-ла ийи эдлчег-биле ажылдаар.

● МИНСК. (СЭТА-НЫҢ КОРР). Белоруссияның тараажылары часкы тарылгага белеткелди шапкынчыткан. 70 муң трактор — азы бүгү парктың 85 хуузу белен. «Сельхозтехниканга» септээн трактор бүрүзүнде магадылал талонун бижыглаан. Тарылгага кирер өске-даа техниканы хову турлагларында чедирип эгелээн. Часкы тарылга эгелээринге чедир хөрзүн ажылдап кылыр он муң агрегатты септээрин механизаторлар хүлээнген.

● ОРЕНБУРГ. (СЭТА-НЫҢ КОРР). Областың колхозтары болгаш совхозтары часкы тарылгаже үнерингe белениn рапорттап турар. Тарылгага кирер техника септелгези бүрүн доозулган.

ИНТЕРНАЦИОНАЛЧЫ КИЖИЗИДИЛГЕ

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел совет кижилериниң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейиниң чаа көдүрүүшкүнүн хайыкты рган. Алдарлыг юбилейге тураскаатка н пропагандвечи болгаш агитас-маасалыг ажылдың күштелгенинин, янзы-бүрү хемчегларни ап чорудуп турарының дугайында дыңнадыглар бүгү эвилелдешкен республикаларның хоорайларындан болгаш суурларындан кээп турар.

Беш чылдың мурнакчыларының — чамдык акы-дүүма республикаларның болгаш Москваның, Киевтиң, Ленинградтың чаржып турар районнарының күш-ажылчы коллективтериниң төлөөлекчилериниң ужуражылгалары Украинага болган. Аныяктарга «биистер — интернационалистер бис» деп номчулгалар Литваның хоорайларында болгаш суурларында эгелээн. СЭКП-ниң ленинчи национал политиказының болгаш ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезиниң айтырыгларының талазы-биле лекторийлер Ташкентиде ажыттынган. Интернационализмниң идеяларын пропагандаларының чаа-чаа хевирлери чер-черде тыптып база калбак нептереядп ап турар.

Хөй янзы хевирлиг идеполитиктиг ажыл улустарның найыралын болгаш акы-дүүмалышкы чоруун улам ынай бижыглаарынче, оларны партияны долгандыр улам сырый каттыштырарынче угланган. Маңаа партия организациялары СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдуруп турар. «Партия бүгү ажылчы чоннарны моон соңгаар-даа социалистиг интернационализмниң, кандыгдаа хевир-биле көстүп келир болза, национализмниң болгаш шовинизмниң, национал кызыгаарланчак чоруктуң болгаш улуургаашкының илергейлээшкиннерине эптеш чок болур чоруктуң ёзузунга, бүгү нацияларны болгаш улус чоннарны ханы хүндүлеп коорүнүң ёзузунга кижизидер апаар» деп, съездиге СЭКП ТК-ныц отчёт клеткелиигe эш Л. И. Брежнев демдеглээн.

Интернационалчы кижизидилге — чаа кижини угаанбодал талазы-биле кижизидерииге партияның кол соругаларының бирээзи. ССР Эвилелиниң чартык чүе чыл юбилейи чоокшулап олурары-биле чергелештир интернационалчы кижизидилге оңза улуг ужурдузалыг болуп турар. Ол соруганың эң чугула угланыышкыны болгаш ону шиитпирлээриниң оруктары СЭКП ТК-ныц «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чылынга белеткел дугайында» доктаалында тодаргайлаттынган.

Коммунистиг тургузуушкунуң амгы үе-чадазында интернационалчы кижизидилгениң кол-ла ужур-утказы чогум чүдел? Хамыктың мурнунда — ол дээрге улустарның найыралының ленинчи принциптерин, бистиң партиябыстың ленинчи национал политиказын болгаш ооң бот-туг чаалап алышкынарын, ажыл-ишчи совет кижи бүрүзүнге социалистиг патриотизм болгаш интернационализм деп шак ыңдыг кайгамчыктыг мөзү-шынарны чайгылыш чок бижыглаарын хаиы тайылбырлаары болур. Бо ажылга Совет Эвилелиниң бүгү республикаларының ажылчын аңгызының, ажылчы чоннарының револючу, дайынчы болган күш-ажылчы чаңчылдарын бүгү талалыг ажыглаары, националдар аразының харылзааларының улам ынайгы хөгжүлдези, улустарның найыралын бижыглаары, социалистиг нацияларның чечектелиишкининиң болгаш чоокшулажышкынының чорудулгалары совет ниитилелдиг амыдыралының бүгү-ле талаларынга — экономиказынга болгаш политиказынга, идеологиязынга болгаш моралынга, культуразынга болгаш амыдыралынга таарымчалыг салдарны чедирер дээрзин калбаабиле көргүзери чугула.

Ажылчы чоннарның интернационалчы кижизидилгезиниң талазы-биле ажылды улам ынай экижидерии коммунистиг тургузуушкунуң эрге-ажыктары неген турар. Ынаыг ажылдың байлак дуржулгазы бистe бар. Чижээ, ында 80 националдарның төлөөлекчилери чурттап, ажылдап турар болгаш бүдүрүлге азы тудуг, колхоз азы өөредилге черинниң коллективи интернационалчы болуп турар Киргизияның партия организациязының мөөннеп алган дуржулгазының дугайын үөскэ чаа «Правданың» арынарынга бижээн болгай. Ол республикада интернационалчы кижизидилгениң школаларын тургускан, интернационалчы найыралдың клубтары ажылдап турар, күш-ажылга, өөредилгеге, амыдырал-чурттаалгага хөй янзы национаддарның кижилериниң чогаадыкчы шиитилежилгезин болгаш чоокшулажылгазын хөгжүдеринге хөй түүлдү кылып турар.

Чаңгыс өг-бүледе улус бис деп сагыш-сеткилди ажылчы чоннарга сиңиктиреринге болгаш оны хөгжүдеринге идепкейлиг салдар чедирерин бүгү эвилелдешкен республикаларның коммунистери бодтарының хүлээлгези деп көрүп турар. Ынчалза-даа идейкижизидилгелиг ажыл-чорудулганың ол чугула талазынче чогуур кичээнгей салбайн турарының фактылары ам-даа бар, ажылчы чоннарның, ылаңгыя албан-хаакчыларның болгаш аныяктарның интернационалчы кижизидилгезинче чамдык партия организациялары эргежок чугула кичээнгейни салбайн турар.

Бүгү нацияларга болгаш улус чоннарга хаиы хүндүтколдиг болуруп кижилериниң угаан-бодалынга болгаш чүлдү-чүрээнге сиңиктирери дээрге — совет патриот бүрүзүн национал чыдып калган артыышкыннарга чаныш-сыныш чогу-биле эптеш чок болур чорукка кижизидери-дир. Ёзулуг интернационалистерниң салгалдары бисте өзүп быжыккан, улустарның найыралының болгаш ниженер-техниктиг ажылдакчылары улуг сонуургал болгаш көдүрүүшкүн-биле таңдыштырып турар аажы-чаңнарга удур демисежиринче кыйгырып турар.

Совет ажыл-ишчилерни социалистиг интернационализмниң ёзузунга кижизидери — бүгү партия, совет, ажылагый, культура болгаш хөй-ниитп организацияларының, бистиң бүгү кадрларывыстың сорулгазы болур. Бо ниити херекке улуг салыышкыны профсоюзилерди болгаш комсомол киирер ужурлуг. Ол кижизидилге массаларга идейлиг салдар чедирериниң бүгү хевирлерин болгаш чепсектерии, ооң иштинде идей-кижизидилгелиг ажылга, ооң мурнакчы дуржулгазын ниитилелдиргн база нептередиринге идепкейлиг киржиринге канчаар-даа аажок улуг аргаларлыг парлалгапы, телевидениени болгаш радиону долу ажыглаарын неген турар. Бүзүредлиг интернационалчылар кыдыр совет кижилерни угаан-бодал талазы-биле кижизидерииге улуг болгаш чаагай роль литература болгаш уран түүлге хамаарыжын турар. Бистиң чогаалчыларывыстың, чурукчуларывыстың, кинематографистерив и г т и я, композиторларывыстың чогаалдарында ССРЭ-ниң улустарының найыралының темазы төлептиг черии эзлээр.

ССР Эвилелиниң алдарлыг юбилейи чоокшулаан тудумна партияның кижизиткеии бүгү нациоддарның ажылчы чонларының найыралының, бот-боттарыига бүзүрежилгезиниң болгаш акы-дүүмалышкы чоруунуң сагыш-сеткилиниң тура-соруу улам долу, чайынанчаа-биле илергейлеттинин турар. Ол сагыш-сеткил, бистиң чуртувустуң улустарын бузулбас социалистиг ог-бүле кылдыр катгыштырып турар амыдыралчы эрге-ажыктарның болгаш сорулгаларның ниитилежилгези медереп билир чорук улам-на бижыгып турзун!

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

БЕШ ЧЫЛ — КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ ХЕРЭЭ

МУРНАКЧЫ БҮДҮРҮЛГЕДЕ

«Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТКниң доктаалын, коммунистиг күш-ажылдың бүдүрүлгези — Кызылдың электростанциязының ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары улуг сонуургал болгаш көдүрүүшкүн-биле таныышкан. Ол доктаал энергетиктерни күш-ажыкче улам сорук киирген.

Бүдүрүлге тоску беш чылдың ийиги чылының баштайгы ийи айының планныг онаалгазын ажыр күүсеткен. Февральда электроэнергия ажылдап кылырының планын 105,9 хуу, ниити продукция бүдүрерин —106, күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн 108 хуу боттандырган. Бодунга хередээр электроэнергияның камналгазы 2 хуу эвээжээн. Ол бүгүге чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның киирген ажыктыг саналдары улуг ужур-дузалыг болган.

Социалистиг чарыш цехтер, бригадалар, түс-түс кижилер аразында калбарган. Эрткен айда турбина цегинде Павел Тихонович Рябовтуң удуртган бригадазы планын айның 15-те күүсеткеш, өскелерге үлегерин көргүзүп, чарыштың тиилекчизи болган. Бригадаңың слесарьлары А. Астраханцев биле В. Капустин хөй бүрүзүл онаалдазын 160—180 хуу күүседип, ажылын эки шынарлыг кылып, эш-өөрүнүң хүндүткелин чедип алганнар.

Насостар машинизи Мария Васильевна Кулагина электростанцияда шалыпчыларның бирээзи. Ол бүдүрүлгенің мурнакчы дуржулгазың, депшилгелиг технологиязын неитередиринге бодунуң үлүгхуузун киирип, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турар.

Электростанцияның ажылакчылары ССРЭ-ниң тургустунганының байырлалынга белек кылдыр бо чылдың бүдүрүлге планын декабрьның 25-те күүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

Коллектив москвачыларның болгаш ленинградчыларның үлегерин ёзугаар бо чылдың апрель 15-те коммунистиг субботникти эрттирер. Амгы үеде ооң белеткел ажылдары чорун турар.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчылары, елесарьлар А. Астраханцев, В. Капустин болгаш насостар машинизи М. Кулагина.

Авторнуң фотолары.

Соруктуг кижилер

Чыргакы биле Аянгаты аразында адырган-мыдыргын дагларның чер болганында-ла кыштаглар бар, шынап-ла «арты ажарга-ла адек» дижири ышкаш. Ол болза «Шекпээр» болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтарның кыштаглары болду. Одар-белчиирден арай-ла кызыы чер-дир дээрзи илдең. Харалаан, ындында-ла ындыг черге энир чылын от-сиген үнүжү таарыы, тараа дүжүү база багай болуп, оон улаштыр нылын харыурупнаш барган. Ынчалза-даа малчыннар бергелер мурнунга серт дивээн — экерээрес-ле-дирлерем.

Даштыг-Кежиг суурдан шоолуг ырак эвесте Чалама өдээ деп черде Монгуш Сандүүнүң аалынга келдивис. Уң хойжунуң хойлары-даа, алган хураганнары-даа менди болду. Дагны ажып иээрге барыкла арт кырында хелегеленчеи, чыварлыг черде кыштаг бар. Ол болза малчын Монгуш Дембикейниң кыштаа. Улуг малчын Д. Монгуш хоюн кадарбышаан, сакманшиктеп турар. Ооң өстүрген 75 хураганнары боткур-даа, семис-даа. Чүс хөй бурүзүнден-не чүс беш баш хураганны менди алыр дээн хүлээлгезин эш Монгуш кайын дескедир. «Сөглээн сөстүң магадылалы — малчынның ажыл-ижинге бердингени, соруктуг иш» деп бодай кааптым. Ам безин ооң өдээнде 320 шаа хураган бар. Ооң бүгү төрүүр хою 410.

Чолдак-Оорга деп черде кыштагны таныыр болдум. Аңаа 1956 чылда, ынчаардагы аныяк малчын Монгуш Чола чурттап турган . Ам ында ооң кудээзи Доңган Кииин-оол кыштап турар. А Кииин-оолдуң адазы Седен Хорум-Дагның сураглыг хойжуларының бирээзи. К. Доңган 1962 чылда хойжулай бергеш каты—Монгуш Чоланың кыштаан алган. Кииин-оол он чыл иштинде төрээн совхозунга хөй санныг хойну остүрүп берген. Ооң ажы-төлүү-даа арбын. Ам сес уруглуг. Бо удаада ол аныяк өг-бүле эзлериbиле душчуп чеде бээримге, олар төрээн 270 хоюнуң хураганын бүрүн дорукторуп алган турлар. Арткан төрүүр хою сезен шаа.

Чолдак-Оорга артында ховужукта бир кижи аъдын өртеп каан, хоюн дозуп чор, ынча-мынча чоруп ора ол кижини бо-даа сураглыг Монгуш Чола-ла-дыр деп танывыттым. Чугаа кадында эш Чола «алган хүлээлгемни күүседип шыдаар мен» деп бүзүредиг сөгледи. «Ийе, ындыг» дижип бадыткаанзыг үннер инчеектен кыңгырашты. Сураглыг хойжу Чоланың кыштаа малчын бригада төвү, ында база-ла кижилер шудургу ажылдап турар. Монгуш Чоланың кадайы делгем кажаа иштинде хураганнар ажаап туру. Кудуктан суг сордурар черде Ооржак Бүдүге электрилиг насосту ажылдатнан тур. Ооржак чеди чыл иштинде күзүн комбайнерлеп ажылдааш, кыжын эш Чолага дузалажып турар болду. Ооң ылаңгыя бо кыжын ажылдап турарын мактавас аргажок.

Кажа-даа бзарга кижилер «даңза таакпы тыртар, аяк шай ижер чай чок» каракызыл ажылдап турар. Олар боттарының ажыл-ижиниң түңнелин партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар херекке салыышкын, Совет Эвилелиниң 50 чыл оюнга төлептиг белеи деп көрүп турар.

Хойжулар чеже-даа чай-чап чок болза, эпти-ле иштики, даштыкының байдалын айтыргылаар чорду. Беседа аразында ССРЭ-ниң бежен чылдарының эчизинде салгалдарның чаагай үүле чаңчылдарын сактып каап ордувус. Хойжулар бодунуң районунуң сураглыг кижилери: Москвага турган баштайгы эчин Мунуяаны, хувискаалчы хөрээжен араттар Барыкааннары, Сереңмааны, чалбыыштыг агитатор Сумбүүнү, гвардейжилер Бүрзекиейни, Дончутту, ревшеригжи Шилги-Бызаяны, маадырлар Лопсаңчапты, Чоланы, саанчылар Кувискаалды, Таанны, алдарлыг ыраажы Ак-оолду, колхоз үндезилекчилери Сачыны, Алдын-Сарыгны дээш өске-даа хөй-хөй демиселчилерни чылыы-биле адап, мактап ордулар. Кижилерниң сеткилинде ленинчи идеялар, револючу отчугаштар хып турар болганда, ажыл-иш соруктуг хайнып турбайн канчаар!

Ю. АРАНЧЫН.

Апрель 15-те коммунистиг субботник

Күш-ажылдың байырлалынга уткуштур

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнге болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга алдар кылдыр апрель 15-те коммунистиг субботнинти организастаар дээн мосивачыларның эгелээшкинин деткип чүүлдүгзүнмүшаан, чурттуң бүдүрүлгелериниң коллективтери тодаргай хүлээлгелерни ап турар.

● Тыва АССР-де Каа-Хемниң чүс «Москвичини» бүдүрүп хөмүр-даш разрезиниң дагжылары субботник хүнүнде планнан ажыр 25 муң тонна хөмүр-даштыг бээрии шиитпирлээн. Чолаачыларның камнап алган кывар чүүлүнүң күсели-биле чүктүг автоколоннаны ол-ла хүн Саян сынарын ажылдыр Абаканче чорудар.

● Ижевскиниң автомобиль заводу кайгамчыктыг хүнде чүс «Москвичини» бүдүрүп үндүрер. Бажың тудуг комбинадының коллективи 130 кубометр демир-бетон конструкцияларны бээр.

● Тольяттиниң хем портунда суднолар доктаар черни ажыглалга киирген. Аңаа хары үгда үш суднону чүдүрүп, азы дүжүрүп болур. Бо частан эгелээш, ол заводтун бүдүрүп турары чиик машиналарын хем оруу-биле чурттун янзыбүрү будунарынче чорудуп эгелээр.

Аныяк кадарчылар — колхозтуң алдын фондузу

«Олдар болгаш кыстарның тускай мергежилди шын, баш бурунгаар шилип алыры, заводтуң болгаш фабриканың, ферманың болгаш хову бригадазының күш-ажылчы ажылчорудулгазынга ханы хүндүткелдиг болур чорукка аныяк салгалды кижизидери комсомолдан улуг хамаарылгалыг».

(Партияның XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт клеткелиинден).

Хой ажылын улам ынай хөгжүдеринге комсомолчуларның болгаш аныяктарның ролю чыл келген тудум улгадып турар. Бо дээрге чугула айтырыг, чүге дизе кырып нылаан кадарчылар чоорту мал ажылындан пенсиялап үнер болгай, ынчангаш оларны чүгле аныяктар солуур апаар. Ынчап көөрге, аныяк хойжуларны белеткээр айтырыг дүрүм ёзугаар тургустунуп келир.

Бистиң «Чаа орук» колхозта бо айтырыгже улуг кичээнгейни салып турар. Ажылагыйның баштаар черн, партия болгаш комсомол организациялары аныяктарны мал ажылынче эвилелдээр, оларны дуржулгалыг кадарчылар кылдыр өстүрер дээш чогуур хемчегларни ап келген.

Колхозтуң ажыл-агыйының кол угланышкыны — хой ажылы. Ооң ниити орулгазының 95 хуузу ол адырдан кирер. Дөрт хойжу бригадада 218 кадарчы бар. Ийи хойжу бригада — комсомолчу-аныяктарныы. Ниитизи-биле хой ажылында 170 аныяктар ажылдап турар. Бо дээрге улуг күш. Айыткан саннардан ап көөрго аныяктарны мал ажылынче хаара тудар айтырыгны ажыл-агый бүрүзүү шиитпирлеп болур.

Комсомолдуң путёвказы-биле келген аныяк малчыннарны баштайгы үеде дуржулгалыг кадарчыларга бижыглап, оларның дузалакчызы кылдыр томуйлап турар бис. Эргежок чугула апарган таварылгада 400—500 баш төрүвес хойну кадартып каар. Ийи чыл эртерге оларга тускай коданны хүлээдип бээр ийикке азы төрүүр хой кадарар удуг бүзүредип көргүзүп турар. Мыңдыг дуржулга эки үретүннелди берип келген. Аныяктарның иштинден бедик мергежилдиг кадарчылар үнгүлээн. Аныяк малчынвар Дамдын Доржу, Дүпчен Эрес-оол, Марзи Оолак, Мария Сояи дээш өскелер-даа чыдың-на төрүүр чүс хойгө онааштыр 90-дан 100 чедир хураган ап турар. Комсомолчу Сергей Ыдаалай баштай дузалакчы чылгычы турган, эрткен чылын тускай коданны хүлээп алган. Дуржулгалыг чылгычының үлегерив ап, ак сеткилдиг, эки ажылдаанының түңнелинде белеринң кулуннарын шупгузуп менди доруктурган.

Чаа өг-бүле тутқан аныяктар малга ажылдап кирерге, оларга колхоз баштаар черн улуг кичээнгей салып, материалдыг дузаны көргүзүп, херек апарганда узун хуусаалыг чээлилерни тыпсын-даа келген. Материалдыг деткимче болгаш моралдыг идиг бериишкин кижилерни мал ажылынга бижыглаарынга база эргежок чугула болгай.

Амгы үеде сотнг кижилериң культурлуг деңнели бедии, ылаңгыя аныяктарның ол талазы-биле негелде-херелдери чыл келген тудум ооүн турар. Бо чорук кадарчыларның культурлуг дыштанылгазының, оларның эртем-билииниң болгаш политиктиг деңнелиниң дугайында сагыш салырын неген турар. Бистиң аныяк кадарчыларывыс колдуунда-ла ортумак болгаш дозу эвес ортумак эртемниг кижилер. Бо дээрге өөрүнчүл чорук. Кажан бистиң кадарчыларывыс бо хире эртем-билигниг чораанын? Ынды байдал аныяктар-биле ажылдаар чорукту бедик деңнелге тургузарын неген турар. Ынчангаш бистер олче улуг кичээнгей салып, аныяк малчыннарбиле ажылдаарда бирги ээлчегде колхозтуң тускай эртемнигнерии ажыглап турар бис.

Тускай эртемниглер малчыннар ортузунга чүгле боттарының хүлээлгезин күүседип турар эвес, харын оларның мергежилии бедидер талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп, оларның ёзулуг башкылары болуп турар. Ооң-биле чергелештир политкижизидилгелиг ажылдың чугулазын база айтыр херек. Комсомолчу-аныяктарның ийи хойжу бригадаларында комсомолдуң полит-чырыдыышкы ы ы н ы н болгүмнери доктаамал ажылдан турар. Политинформаторлар аал бүрүзүнде бижыглаттынган.

Малчыннарны суурларга доктаамал чурттадып, эзлчеглиг ажылче шилчидер сорулга-биле эрткен чылын сес бажыцны туткан. Ынчалза-даа бо талазы-биле чамдык айтырыларны шиитпирлеп шыдаавайн турарывыс-биле хойжулардан ынаар кирген кижи чок ону кылыр бис.

Амгы үеде малчыннарның коданнарында ажыл-ишхайыккан, мал кидиң төрүү турар. Аныяк малчыннарның кадарган малында чидириг чок, чаш төлдү менди доруктуруп турар. Кинаа Ыдаалайның удуртуп турар комсомолчу-аныяктар бригадазының хойжузу Владимир Дандаанының коданында бо хүннерге чедир 347 хой хураганнаан, оон 350 хураганны алган. Ол ыңкаш Свертов Хайың төрээн 327 хоюндан 330 чаш төлдү алган. Аныяк кадарчылар Дамдың Доржу 360 хойдан, Марзи Оолак 270-ден, Шулуу Чаш-оол 241-ден төрээн хураганнарны бүрүнү-биле киргалап, эки доруктуруп турар. Ниитизи-биле комсомолчуаныяктарның ийи бригадазында төрээн 4652 хойдан 4680 хураганны алган. Малдың байдалы эки, концентраттар болгаш сиген бар. Комсомолчу-аныяктар бригадалары төрүүр чүс хойга онаалтыр чүс хураганны алыр деп бедиткен хүлээлгелиг ажылдан киришкен. Аныяк малчынсарның ортузунда мал бажын өстүрер талазы-биле чарыш калбаргаи.

Комсомолчуларны болгаш аныяктарны мал ажылынче хаара тудар талазы-биле чамдык чүүлдерни кылып турардаа болзувусса, ында четпестер, шиитпирлеттинмээн чүүлдер бар. Малчыиварга мергежилии талазы-биле класс тыпсыр соругла-биле ооредилге багай организастаттынган. Мергежил талазы-биле класс тыпсыр чорук дээрге, малчын кижиниң дуржулгазын улам бедидер, ажылының төлевиря чурумчуур болгаш бедидир-даа, материалдыг идиг бериишкини база экижнир. Мал ажылында аныяк тускай эртемниглерниң ролюн бедидип, оларның эртем-билиияя долуза-биле ажыглаары, организакчы ажылын күштелдирер чугула. Бо талазы-биле доктаамал ажылдаары негеттиниң турар.

Мал ажылынга комсомолчуларны болгаш аныяктарны хаара тудары, оларның мергежилии бедидери— бистиң соңгаарладып болбас сорулгавыс. Аныяк малчыннар дээрге колхозтуң алдын фондузу. Ол фондуну чөп ажыглаар дээш шудургу ажылдаарын колхоз баштаар черн моон соңгаардаа күштелдирер.

С. САКТЫ-СЮРЮН,
Эрзинде «Чаа орук» колхозтуң даргазы.

СОВЕТТЕР БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ

КЫШТАГЛААШКЫН ДЕПУТАТТАРНЫҢ КОНТРОЛЮНДА

Чыргакы көдээ Советке «Чыраа-Бажы» совхоз хамааржып турар. Ооң малчыннары амгы үеде боттарының бүгү күжениишкинин кыштаглаашкынны үлегерлиг эрттиреринче угландырган.

Олар ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга алдар болдурган социалистиг хүлээлгени бо чылдың эгезинде алган. Ону малчыннар боттарының хуралынга чугаалажып көрген. Ол хүлээлгелерни тодарадырга мындыг: төрүүр чүс хойдан-на 95 хураганны, бир хойдан-на 2 кг дүктү кыргып алыр, төрүүр чүс бода малдан 82 бызааны, 85 кулунну менди ап доруктурар, малчын бүрүзү 10—15 тонна чедир сигенни боттарының күжү-биле белеткээрин социалистиг хүлээлгеде көрген.

Совхозта ниитиниң малы 83 кезек черде хүр кыштап турар. Чымыштыг иште малчыннардан 96 өреге бажыңнарда, 75-жи өглерде чурттап турар. Кайы-даа коданнарда малчыннар малдың чаш төлүн чидириг чокка ажаап алырынче бүгү күжүн угландырган. Чоокку хүннерге чедир 7394 хой төрээн, 7423 чаш хураганны менди ап доруктурган. Малчыннарга дузалаштырары-биле чүс ажыг сакманщикти чоруткан. Малчыннарның хандырылгазында бир чугула чүве суг. Кышкы үеде оларны суг-биле эки хандырар сорулга-биле суг сөөртүрүнге автомашиналарны болгаш тракторларны тускайлаан.

Ажылчы чоннар депутаттарының Чыргакы көдээ Совединиң күүскому кыштаглаашкын айтырыынче кичээнгейни кошкатпайн, боже бүгү күштү мобилизастаан. Эрткен чылдың ноябрьда көдээ Советтиң сессиязынга мал кыштаглаашкынынга белеткел дугайында айтырыгны чугаалашкаш, тускай шиитпирни хүлээп алган. Кыштаглаашкынның байдалын хынаар 7 кижи составтыг комиссияны көдээ Советтиң депутады О. Маадыр-оолду баштадыр тургускан. Сессияның шиитпириниң күүселдезин организастаарынга депутаттарны болгаш активти хаара туткан. Бо чылдың январьда мал кыштаглаашкынының тус-тус коданнарда байдалын хынап көрген. Түңнелин күүскомнуң хуралынга чугаалашкан. Ажылдың байдалын ханы анализтеп, илерээн четпестерни чайладырының оруктарын айыткан.

Ылаңгыя азыралда малдарга чылыг сугну доктаамал бээр, Хорум-Даг салбырының Ак-Хаяда малчыннарын одаар ыяш-биле хандырар, мал чемин четчири-биле сөөртүр, кыштагларда малчыннарга кино, концерт көргүзер ажылды экижидер, Чыргакы салбырында чаш малдың отчёдун чурумчудуп, ында хураганнарны дугаарлаар талазы-биле боттуг ажылдарны чоруткан бис.

Бо хүннерде 4 автолавка кыштагларны кезип, малчыннарга чугула хереглелдиң барааннарын чедирип турар. Солун, сеткүүл чедирилгезин организастааны багай эвес.

Бо чылын 12 малчын өг-бүлени ээлчеглиг ажылче киирер. Ам 18 малчын өг-бүлени киирген бис. Бо сорулганы чедиишкинниг шиитпирлээринге тудуг-суурну шапкынчыдары чугула болгай. Ынчангаш малчыннарга чуртталга бажыңнарын шеф күжү-биле тударын парткомнуң бюрозунга чугаалашкан. Бистиң көдээ Совет Кара-Сугда кыштагга бир бажыңны туткаш, хүлээдир.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң бүгү малчыннары бо чылын күрүнеге 520 тонна зътти, 490 тонна сүттү болгаш 56 тонна дүктү садар. Ол сорулганы хуусаа бетинде күүседири кыштаглаашкынны чер болганга хүр эрттиреринден, малдың продуктулуун кышкы үеде кудулатпазындан, малчыннарның кызымаккай ижинден хамааржыр. Февральдың сөөлгү хүннеринге чедир совхоз күрүнеге сүт садарының бирги квартал планын чүгле 38 хуу, зъттиин 42 хуу күүсеткен. Сүт садарының квартал планын күүседиринге элээн берге байдал тургустунганын билип, оон чогуур түңнелди үндүрүп, эргежок чугула хемчеглерни ап турар бис.

Шык-Бажы сүт-бараан фермазы ышкаш мурнакчы коллективтер кылымал сүттү бызааларга берип, саваңны чымчадыр хайындыргаш, саар инектерни чемгерип, малдың продуктулуун бедидериниң өске-даа хемчеглерин ап келген. Четпестерни чайладырынга мурнакчы дуржулганы ферма, бригада бүрүзүнге нептередири чугула болуп турар.

Көдээ Советтиң депутаттарын кыштаглаашкынны хүр эрттирер дээш организастыг ажылдар чорударынче хаара туткан. Чижээ, депутат М. Шериг-оол Чыраа-Бажы салбырның бүгү бода мал коданнарын харыылаар. Кыштагларда байдалды ол хүн бүрү контрольдап, активке даянгаш элээн идепкейлиг ажылдап турар. Көдээ Советтиң даргазының штаттан дашкаар оралакчызы депутат К. Семис-оол совхозка мал төлээр өрелиг кижилерден өрени төлеттирер дээш ажылды организастап эгелээн.

Көдээ Советтиң депутаттары М. Очур-оол, О. Маадыр-оол, К. Семис-оол, Т. Монгуш, Д. Чудурукпай, М. Барыңмаа олар кыштагларда боттарының хүлээнген коданнарынга доктаамал барып, кыштаглаашкынны хүр чорудар дээш ажылга боттуг дузаны чедирип келген.

Ниитиниң бо чугула херээнге көдээ Советтиң күүскомунуң, депутаттарның, активтиң болгаш малчыннарның кайы хире салыышкынны кииргенинден бо чылдың планныг онаалгаларын чедиишкинниг күүседири хамааржыр. Ынчангаш бүгү күжениишкинивис бирги чергениң ол улуг сорулгазын күүседиринче, ниитиниң малын хүр кыш ажырарынче угланган.

О. КАРА-САЛ.
Ажылчы чоннар депутаттарының Чыргакы көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

ФОТОМЕДЭЭ • ФОТОМЕДЭЭ

Минскиниң «Восток-2» деп чуртталга районунда бедик болгаш чараш бажың дүргени-биле туттунуп турар. Ооң бир каъдын-на чеди эзлчег иштинде тудуп доозуп турар. Ооң чүгле дашты каас эвес, харын ишти энтиг, эки.

Ол болза экижиткен планнаашкынның бажыңы. Өрээлдер делгем болгаш чырык. Кожаларындан эпчоксунмайн, магнитофонну азы телевизорну дыңзыдыр чугаалаар кылдыр таарыштырып болур, чүге дизе, бажыңны аглопоритобетондан кылып турар.

Бажыңны Минскиниң тудуг материалдар талазы-биле эртем-шинчилел институдунуң төлевилелин ёзугаар тудуп турар. Ону тускай баазада белеткеп турар. Хоюткан бетонну чогуур температуразынга чедир изиткеш, машина-биле тудугга эккээр. Бетонну бажың кырынче үндүре бергеш, кадырар. Бетон аңаа быжыгар.

Удавас ындыг бетондан бажыңнарны өске-даа хоорайларга тудуп эгелээр.

ЧУРУКТА: чаа шенелде бажың тудуунда.

Г. УСЛАМОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Көдээ тудуг

ТРЕСТЕН ДУЗА ХЕРЕК

«Тыва көдээ тудуг» трестиң удуртулгазы-биле ажылдап турар көжүп чоруур № 741 механизастаан колонна Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарга көдээ тудуг-суурну хөгжүдеринге элээн ужурдузалыг болуп келген. Бо бүдүрүлге тоску беш чылдың бирги чылында тудуг-монтаж ажылдарының планын 100 хуу ажырып азы 1361 муң рубльдиң тудуун кылган. Коллектив бодунуң күжү-биле 1226 муң рубльдиң ажылын кылып дооскан. Керээлиг организациялар планны чүгле 90 хуу күүсеткен. Культура амыдырал хандырылгазының болгаш бүдүрүлге объектилериниң тудугларын кылыры күүсеттинген.

3038 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, 140 оруннуг уруглар садын, 4 улуг мал кажаазын алган.

Мехколоннада партия эге организациязы СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар сорулга-биле бригадалар болгаш тус-тус кижилер аразында социалистиг чарышты организастап келген. Чарыштың тиилекчилеринге Ооржак Кызыл-оолдуң, Монгуш Бүрүн-оолдуң бригадалары бедик көргүзүглерлиг болуп келген. Тус-тус кижилерниң чарыжынга электрокаңнакчы П. Суховатый, автокран башкарыкчызы Сарыглар Өпей-оол олар мурнакчылар болган.

Бүдүрүлге күрүне планын күүседир талазы-биле чамдык чедиишкиннерни чедип алзадаа, чедир кылдынмаан чүүлдер болгаш уламчылап турар четпестер эвээш эвес. Чамдык бригадаларда күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, арагалаар, ажыл хүнү үзер кижилер бар. Туткан тудугларның чамдыызының шынары багай. Эгелээн тудугну айыткан хуусаада ажыглалга киирери болдунмайн турар. Кадрларның ажылдан үнер чоруу хөй. Ажылды үрей кылыр таварылгалар база бар. «Барлык» совхозтуң төвүнде кылган школаның шлак-бетон-биле куткан ханаларында 10-дан 20 см чедир хажый берген черлер бар болган.

Бай-Тайга районнуң Тээлиде эмнелге бажыңын тутканывыстың шынары база негелдеге четпес. Ол үрей кылыышкыннарны катап эде кылырынга хөй чарыгдал үнген. Ханаларын, өрээлдерин тудары доозулган бажыңнарның иштин будуп дозулаарының негелделерин сагывайн барган таварылгада дозулаашкынны катап кылыры база немежип турар. Социалистиг чарышты организастап турары чавыс деңнелде. Ылаңгыя мергежил аайы-биле чарышты болгаш коммунистиг күш-ажыл дээш шимчээшкинни организаставаан. Бо четпестерни болдурбас дээш бүдүрүлгениң удуртулгазы, партия, профэвилел организациялары дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Бо чылын МК-ның мурнунда даалгалар улуг. 2437 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, 320 өөреникчи өөренир школаны, чунар-бажыңны, партия райкомунуң бажыңын, бир инек кажаазын, үш хой кажаазын болгаш өске-даа объектилерни дужаары планнаттынган.

Керээлиг тудуг-монтаж организациялары эрткен чылын кошкак ажылдаанындан чогуур түңнелди үндүрүп, бо чылын шимченгир ажылдаар ужурлуг. Ажыглалга киирер тудуглардан 200 олуттуг клуб, 25 оруннуг эмнелге, партия райкомунуң бажыңы амгы үеде сантехниктиг болгаш электро-монтаж ажылдарын кылып эгелээринге белен. Монтаж кылыр коллективтерге херек материалдар берип, дүрген дуза чедирерин «Көдээ тудуг» трестиң удуртукчулары бодаар ужурлуг. Шалыпкын дуза көргүзүп, ажылхерек дээш сагыш човаза бирги кварталдың планы ыяапла күүсеттинер.

Бистиң № 741 мехколоннавыс Совет Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур юбилейинге чедиишкинниг ужуражырының талазы-биле бүгү-ниитиниң социалистиг чарыжынче кирген. Ажыл-херек болгаш сорулгалар дугайын бижип ора В. И. Ленинниң кым машина-техникалыг, организастыг болгаш быжыг чурумнуг болдур, ол мурнуку одуругну ээлээр ужурлуг деп чугаалаанын сагынмас аргажок.

Бо айтырыгга хамаарыштыр бисте машина-техника-биле хандырылга багай. Тудуг шөлдеринде ажыл-иш барык механизастаттынмаан. Электри күжү-биле ажылдаар ыяш үттээр өрүм чок. Ооң ужурундан бажың ханазын хол өрүмү-биле үттеп ап турар бис. Тудуг бедээн тудум ажыл бергедеп орар. Чүге дээрге өрү бедикче манзаны болгаш чудукту хол-биле көдүрүп үндүрер-дир. Ындыг ажылдарга ажыглаар «Пионер» деп кран база чок. Тууйбуну, хоюткуну носилкалап дажыглаар ужурга таварлажып турар.

Бо чылын күүседир ужурлуг шеверлел ажылын дүргедедиринге дузалаар чаңгыс-даа штукатур агрегады, хана дескилээр механизмнер чедишпес. «Тыва көдээ тудуг» трестиң автобаазазының биске берип каан машиналарының хөй кезии үрелик, септелге кылыры негеттинип турар. Оларны септээринге артык кезектер безин тывылбастаан. Ол машиналарның анаа турар чоруу хөй. Ооң хараазында объектилерже тудуг материалдарын чедирери хожудаашкынга таваржып турар. Тудугжуларны ыңайбээр дажыглаар автобустарның техниктиг ажыглалы багай. Тудуг кылыр кижилерни 45 км хире черге чедир аргыштырар ужурлуг.

Көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге объектилерин тударынга хереглээр чоон чудуктар чедирип алыры лесовозтар чогундан хожудап турар. Аңгыаңгы участоктарда ажылчыннарның амыдырал байдалын экижидеринче сагыш салыр ужурлуг бис. Маңаа бир дугаарында сөөртүп чоруур вагончугаш херек.

Мехколоннаның коллективиниң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга бо үстүнде адаан четпестер шаптыктап турар. Ол четпестерни чайладырының чугула хемчеглерин ап, ажылдың байдалын экижидерин оралдажып турар бис.

Машина-техника болгаш чугула механизмнер-биле хандырарынче бистиң трестиң удуртукчулары кичээнгейни углаары соңгаарладыышкын чок негеттинип келген.

Бүдүрүлгеде партия, профэвилел организациялары көдээ тудугда четпестерни чайладырын чедип алыр сорулга салып, участок бүрүзүнде социалистиг чарышты эде организастаан. Бо чылдың баштайгы ийи айында тудуг-монтаж ажылдарының талазы-биле көргүзүглер эки болуп, бирги кварталдың планын күүседиринге делгем орукту ажыдып турар.

Я. ЛУШНИКОВ.
№ 741 мехколоннада партия эге организациязының секретары.

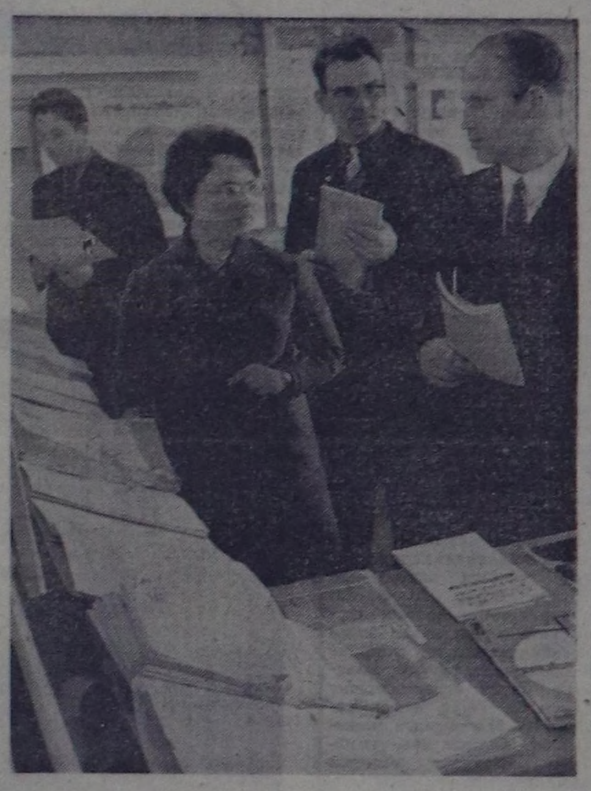

НОВГОРОД. Новгород областың көдээ ажыл-агый эргелели көдээ ажыл-агыйның мурнакчы дуржулгазын пропагандалаар талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. Көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг информациязының (КЭТИ-ниң) кабинедин ында организастаан. Көдээ ажыл-агый эртеминиң болгаш практиказының чедиишкиннериниң дугайын чугаалап турар байлак материалды кабинетте чыып делгээн. Областың колхозтарының болгаш совхозтарының удуртукчулары, специалистери кабинеттиң ачы-дузазын ажыглап турар. Көдээ ажыл-агыйның эртем-техниктиг информациязының кабинеттери чоокку үеде областың район бүрүзүнге тургустунар.

ЧУРУКТА: КЭТИ-ниң кабинединиң эргелекчизи Л. Смолина «Любытинский» совхозтуң директору В. Петровка, «Передольский» совхозтуң директору В. Беркетовка болгаш «Воля» совхозтуң директору С. Смолинге литератураны шилип берип тур.

А. ОВЧИННИКОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ТЕХНИКТИГ ДЕПШИЛГЕ — ученик негелдези

Чогаадылга ажыктыг

Тоску беш чылдың ийиги чылы совет улустуң материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидеринге база чугула үе болуп артар. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлери бистиң чуртувуска коммунистиг ниитилелди тургузарының талазы-биле улуг сорулгаларны удуртукчу, партия, совет хөй-ниити органнарының мурнунга салган. Ол ажылга чугула черни эртем-техниктиг депшилге, техниктиг чогаадылга ажылы ээлээр.

Бистиң республиканың чаартыкчылары болгаш чогаадыкчылары боттарынга алгылаан социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чамдык түңнелдерни чедип алган. Эрткен чылын оларның киирген саналдарындан алган камналга элээн көвүдээн. Ол ажылга 1086 кижи киришкен болгаш олар 1255 чаартыкчы саналды киирген, оларның 912-зин бүдүрүлгеге шиңгээткен болгаш оон ниитизи-биле 1233 муң рубль камналганы алган. 1970 чылда алган камналгадан ол 359 муң рубль хөй болган.

«Бүдүрүлге курлавырларын ажыглаарын экижидер болгаш улус ажыл-агыйынга камналга чурумун күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазында айыткан негелделерни боттандырарынга чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар идепкейлиг киришкен. Үлетпүр, транспорт, тудуг болгаш өске-даа бүдүрүлгелер, организациялар ол талазы-биле ажылдап кылган хемчеглерни боттандыргаш, эки түңнелдерни чедип алган.

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрези бүдүрүлге курлавырларын илередир, камналга чурумун шыңгыырадыр талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандыргаш, 41 муң рубльди камнаан. Эрткен чылын аңаа чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажылга 65 кижи киришкеш, ниитизи-биле 157 муң рубль экономиктиг ажыктыг 55 чаартыкчы саналды киирип, бүдүрүлгеге шиңгээткен.

«Тыва даг-дүгү», «Тыва кобальт» комбинаттарның, электри четкизиниң Кызылда бүдүрүлгези, Кызылда № 12 автобаазаның, көжер «Востоксантехмонтаж» мехколоннаның, «Көк-Тей» совхозтуң коллективтери социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен. «Тыва кобальт» комбинатка эрткен чылын чаартыкчы саналдан 170 муң рубль камналга алыр хүлээлгени алгаш, чыл төнчүзүнде ону 184,5 муң рубль кылдыр күүсеткен. Ол дээрге ында чаартыкчы болгаш чогаадыкчы бөлүктүң тывыңгыр, кызымак чогаадыкчы ажылының түңнели-дир. Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаадыкчызы болгаш чаартыкчызы Д. Бузур-оол, токарьлар Т. Остроухов, Т. Наумов, Т. Колодяшный, инженер А. Ефименко, маркшейдер О. Иванков оларның аттарын маңаа адаары өөрүнчүг.

Чаартыкчы болгаш чогаадыкчы саналдарны шиңгээткен соонда, гидрометаллургия цегиниң технологиязы экижээн, ажылчын санын кызырган. Аңаа ажылдан хосталган хөй ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны өске участоктарда ажылче шилчидер аргалыг болган.

«Тыва даг-дүгү» комбинатта 5 чогаадыкчы бөлүк доктаамал ажылдап келген. В. Родин, Г. Мананков, А. Курлянов оларның киирген «V болгаш VI сорттуң даг-дүгүн алырының аргалары» деп чаартыкчы саналы продукцияның шынарын экижидип, ону бүдүреринге чарыгдалды эвээжедип, 28 муң рубльди камнап алыр арганы берген. Ындыг чаартыкчы саналдарны өске-даа чогаадыкчы бөлүктер киирглээн.

Ол комбинатта 175 чаартыкчы доктаамал ажылдап турар, оларның 50-и комсомолчулар болгаш аныяктар болуп, олар 139 муң рубль экономиктиг ажыктыг 77 саналды киирген.

ВЛКСМ ТК-ның бюрозу, Москвада УАЧД-ниң Кол комитеди, Эртем-техниктиг ниитилелдиң Бүгү-эвилел чөвүлелиниң президиуму, чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның Бүгү-эвилел ниитилелиниң Төп чөвүлелиниң президиуму «Аныяктарның эртем-техниктиг чогаадылгазының бүгү-эвилел көрүлдезиниң дугайында доктаалды эрткен чылдың октябрьда хүлээп алган болгаш ук көрүлде 1975 чылга чедир үргүлчүлээр.

Ону үш үе-чадага чорудар:

— 1971 чылдың октябрьдан 1972 чылдың декабрьга чедир, ону ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга тураскааткан;

— 1973 чылдың январьдан 1974 чылдың июльга чедир, ону комсомолга В. И. Ленинниң адын тывысканындан бээр 50 чыл болурунга тураскаадыр;

— 1974 чылдың августан 1975 чылдың декабрьга чедир, ону тоску беш чыл планының доозулганынга тураскаадыр.

Көрүлдениң кол угланыышкыны болза ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидериниң талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринде айыткан сорулгаларны боттандырары болур.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак чуртка техниктиг чогаадылга болгаш чаартылга ажылын экижидеринче хүн бүрүнүң кичээнгейин угландырып турбуже, бистиң республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, «Сельхозтехника» каттыжыышкынының, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары ол чугула ажылче кошкак кичээнгей салып келген.

Эрткен чылын техниктиг чогаадылга, чаартылгага республиканың совхозтарынга чүгле 46, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң бүдүрүлгелеринге чүгле 6, Аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң бүдүрүлгелеринге чүгле 9 кижи киришкен. Таңдыда көдээ ажыл-агыйның дуржулга-бүдүрүлге станциязының, Аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң, Кызылда сүт комбинадының удуртукчулары ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның чогаадыкчы идепкейин көдүрбейн, киирген саналдарны чугаалажып көөрүн саададып турган фактылар илерээн.

Ындыг байдал ажыл-ишчилерниң чогаадыкчы идепкейин көдүрүп, ону беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиринче мобилизастаарынга шаптыктыг болуру билдингир. Чогаадыкчы ажылды чаарты эде тургузарын үе негеп келген. Ол чугула айтырыгны ажыл-ишчи ёзу-биле шиитпирлээри. ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюн төлептиг уткуурунга кол сорулгаларның бирээзи болур.

В. ПОТЕХИН,
Чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның бүгү-эвилел ниитилелиниң Тыва область чөвүлелиниң даргазы.

ХЕРЭЭЖЕННЕР ЧӨВҮЛЕЛДЕРИНДЕ

АГИТБАЖЫҢНАРНЫ ДАМЧЫШТЫР

Бистиң херээженнеривис колхоз бүдүрүлгезинге улуг күш бооп турар. Ажыл-агыйның планныг сорулгаларын күүседиринге олар идепкейлиг киржип келген. Төрээн колхозунуң экономиказын быжыглаарынга төлептиг үлүүн киирип, шудургу ажылдап турар эштер бисте хөй.

Колхозтуң ажыл-агыйының үндезини — мал ажылы. Ында 60 кижи хаара туттунган. Оларның аразында күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар эвээш эвес. Чижээ, О. Көк-кыс, Ч. Чорбаа олар төрүүр 100 хойга онааштыр 100-тен 105 чедир хураганны алган. Ол ышкаш сакманщиктер К. Алдай-оол, О. Долгар, Л. Көк-кыс олар база-ла чыл бүрү хөй-хөй чаш хураганнарны ажаап, доруктуруп, өскелерге үлегерин көргүзүп турар.

Колхозта 15 кижи составтыг херээженнер чөвүлели херээжен ишчилер ортузунга организакчы болгаш кижизидикчи ажылды агитбажыңнар дамчыштыр чорудуп турар. Бистиң колхозтуң төвүнде кудумчулар, кварталдар аайы-биле 15 агитбажыңны тургускан. Олар чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле политөөредилгени болгаш культура массалыг ажылды организастаарының төвү болу берген. «Эң эки арыг шевер культурлуг бажың дээш» деп чарышты калбарткан. Хоочун пенсионер коммунист Е. Бидиилей даргалаан агитбажыңның ажылы өскелерден үлегерлиг бооп турар.

Амгы үеде бисте СЭКП-ниң XXIV съездизиниң материалдарын өөренир кичээлдерни Е. Бидиилей, О. Көк-кыс олар неделяда бир катап эрттирип турар. Бистиң чөвүлеливис дааранылганың, хепти аргыырының бөлгүмнерин организастаан. Кудумчулар, кварталдар аайы-биле хана солуннарны үндүрүп, ол ышкаш агитбажыңнарга концерттерни организастап, колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчыларыбиле ужуражыышкыннарны эрттирип турар. Ажыл-агыйның эң дээре саанчызы О. Көк-кыс, хөй уруглуг ие Б. Сепчит олар-биле ужуражылганы утка-шынарлыг, солун эрттирген. Чайын чечек болгаш чем делгелгезин чорудуп, ооң тиилекчилеринге, «Эң дээре чечек тарыкчызы», «Эң дээре чем кылыкчызы» деп атты тывыскан.

Ынчалзажок арагалаар, уругларның кижизидилгезинче сагыш салбас ийи чаңгыс эштер бар. Ындыгларга Д. Дүктүг-кыс, Л. Лашина болгаш өскелер-даа хамааржыр. Бо талазы-биле херээженнер чөвүлели хемчеглерни ап турар.

Бистиң сорулгавыс чүл дизе, колхоз бүдүрүлгезинге болгаш хөй-ниитиниң ажылхерээнге идепкейлиг киржири, амыдырал чуртталганың культуразын бедидер, уруглар кижизидилгезин экижидер дээш ажылдарны бүгү талалыг чорудары болур.

О. ЧЫРТАЙ-УРУГ,
Таңдының «Коммунизмниң херели» колхозта херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

КУЛЬТУРЛУГ АМЫДЫРАЛ ДЭЭШ

Улуг-Хемде «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырынга херээженнер чөвүлелин тургускандан бээр үр болбаан. Ынчалзажок ол чөвүлел чурттакчыларның амыдырал-чуртталгазының культуразын бедидеринче кичээнгейни күштелдирген. Ылаңгыя суурда чурттавайн турар хойжуларга, инек кадарчыларынга дузалаар тускай звено хойжуларның, инек фермазының ажылдакчыларының бажыңнарын дыштаныр хүннерде чугайлап, арыглап бээринге дузалажып турар.

Звенонуң кежигүннериниң аразында аныяк коммунист Д. Хайынмаа малчыннарга янзы-бүрү темаларга лекцияларны номчуп берип турар. Ол ышкаш суурда сес агитбажыңнар бот-тывынтыр уран чүүлдүң концерттерин, янзы-бүрү оюннарны организастап турар.

С. ТОРЖУ.

СОЛУН ДЕЛГЕЛГЕ

Бистиң «Х Улуг хурал» колхозта херээженнер чөвүлели Улуг-Хемниң өске черлеринде ышкаш солун ажылхеректерни кылып турар. Чоокта чаа бисте агитбажыңнар аразынга янзы-бүрү аъш-чемниң дээжизиниң делгелгезин организастаан. Аңаа херээженнерниң белеткээни хлеб, печеньеден эгелээн чемнерниң кандыг дээжизи чок дээр!

Делгелгеге № 2, 4 агитбажыңнар (даргалары Р. Кыргыс, Б. Биче-кыс) эки түңнелдерни чедип алган. Тиилекчилерни ортектиг барааннар-биле шаңнаан. Ооң соонда «Набережная» кудумчузунуң чурттакчылары солун концертти көргүскен.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Бо арында:

- Үзел-бодал чаңгыс аай.
- ЛАОС УЛУС ТИИЛЕЛГЕГЕ ЧЕДИР ДЕМИСЕЛДИ ЧОРУДАР.
- 245 помещиктиң черин хавырган.
- Лон Нол биле Сирик Матак
- КЕРЭЭЛЕР — ЭРГЕЖОК ЧУГУЛА
- КАНДИДАТТАРНЫҢ БАШТАЙГЫ ШЕНЕЖИИШКИННЕРИ.

Ажыктыг салыышкын

ДЕЛИ. (СЭТА). Бангладеш Улус Республиканың премьер-министри Муджибур Рахманның Совет Эвилелинге кылган аян-чоруу «делегейге аажок улуг ужур-дузалыг болуушкун болуп, Индостан чартык ортулукта база бүгү Мурнуу-Чөөн Азияда тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту - быжыглаарынга ажыктыг салыышкынны киирери чигзиниг чок» деп, Индияның Коммунистиг партиязының төп органы «Нью эйдж» солун бижээн. Бо аян-чорук ийи чурттуң аразында найыралдың болгаш кады ажылдажылганың быжыг харылзааларын тургузарынга дузалаар.

Муджибур Рахманның аян-чоруу Совет Эвилелиниң болгаш Бангладештиң аразында найыралдың, кады ажылдажылганың үезиниң эгелээнин айтып турар деп, «Линк» дээр депшилгелиг журнал демдеглээн. Кады кылып, Москвага ат салган декларация Индий-Кыдатты болгаш Чоокку Чөөн чүктү катай делегейниң кол айтырыгларының талазы-биле Совет Эвилелиниң болгаш Бангладештиң удуртукчуларының үзел-бодалдарының чаңгыс аайын көргүзүп турар деп, «Линк» демдеглээн.

Ярмарка ажыттынган

БЕРЛИН. (СЭТА). Лейпцигте делегейниң часкы ярмарказының хаалгалары хүндүлээчел ёзу-биле ажыттынган. Ярмаркада делегейниң 60 чуртунуң 9 муң даштыкы садыг организациялары, фирмалары болгаш бүдүрүлгелери киржип турар. ГДР-ниң, Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның делгиирлери элбек болгаш улуг.

Бо чылын ийи дакпыр юбилейлиг: ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн болгаш лейпциг ярмаркаларынга ооң киржип келгениниң 50 чылын демдеглээр Совет Эвилелиниң делгиирлери онза сонуургалды болдуруп турар.

делегей бо хүннерде

Алдыгы беш чылдың чылдарында Болгарияның энергетиктиг балансызынга бойдус газын калбаа-биле ажыглаар дээн. Газ Карпаттардан эгелээн хоорза дамчыдылгазы-биле Совет Эвилелинден агып келир болгаш Софияны база чурттуң өске-даа улуг үлетпүр төптерин ак-көк өңнүг одаар чүүл-биле хандырар. Ам газ дамчыдылгазының бүгү оруунда күжениишкинниг ажыл хайныккан. ССРЭ—Болгария газ дамчыдылгазының тудуу БУР-да улуг тудугларның бирээзи болуп турар.

ЧУРУКТА: Плевен чоогунда газ шугумунда хоорзаларны салып турары.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

Янзы-бүрү чурттардан медээлер

● ПРАГА. Чехословакияның атом энергиязы дүрген хөгжүп турар. Богдницте атомнуг электростанция удавас ажыглалга кирер. Ол болза чуртта баштайгы атомнуг электростанция-дыр. ЧССР-ге атомнуг ийиги электростанцияны тудар дугайында Бүгү-эвилел «Технопромэкспорт» каттыжыышкынның болгаш Чехословак «шкодаэкспорт» даштыкы садыг каттыжыышкынының аразында дугуржулгага эрткен чылдың күзүнде ат салган. Ол станцияны Моравада Дукованы хоорайга тударын айыткан. Станцияның баштайгы ээлчээ 1979 чылда, ийиги ээлчээ 1980 чылда ажыглалга кирер.

● БУДАПЕШТ. Венгрияда чиик үлетпүрнү чаартырының калбак программазы чедиишкинниг боттанып турар. Эрткен чылын ол адырның бүдүрүлгелерин чаартырынга, станок парыгын долдурарынга, мурнакчы технологияны нептередиринге беш миллиард форинтини чарыгдаан.

Чаартылганың түңнелинде чиик үлетпүрнүң продукциязын бүдүрери дүрген темпилер-биле өзер, ол чорук бодунуң ээлчээнде продукцияны колдуунда социалистиг чурттарже үндүрерин көвүдедир арганы бээр.

● САНТЬЯГО. Аграр реформазының чили корпорациязы О'хиггинс можуда база 178 помещиктиң улуг чер ээлелин хавырган. Ол дугайын аграр реформазының чили корпорациязының оралакчы президентизи Давид Байтельман дыңнаткан. Чүгле сөөлгү неделяда безин чуртта 345 помещиктиң черин хавырган дээрзин ол медеглээн.

Бо үеге чедир күрүнениң холунга 2 муң помещиктиң чери шилчээн болгаш ооң шөлү 2.800 муң гектар ажып турар.

● БРАЗЗАВИЛЬ. «Сөөлгү болуушкуннар турзажок, Конго Улус Республиканың социалистиг шилилгези өскерилге чок артар. Чүгле социалистиг орук конго улусту дарлалдан болгаш даштыкы тергиидээшкинден хостап шыдаар аргалыг» деп, Конгонуң Күш-ажыл партиязының ТК-ның даргазы, Конго Улус Республиканың президентизи майор Мариан Нгуаби Браззавильге болган парлалга конференциязынга медеглээн.

Февраль 22-де эргилде кылыр дээн оралдажыышкынның киржикчилерин шериг трибуналы шииткен, а оларның чамдыктарын шаажылап өлүрери-биле шииткен, ынчалза-даа шаажылап өлүрер дээн шииткелдерни херек кырынга боттандырбаан, чүге дээрге сүлчээчилерни далаш-биле шаажылап өлүрер чорук революцияны бурунгаарлатпас болгаш чурттуң айтырыын шиитпирлээринге дузалап шыдавас дээрзин президент демдеглээн.

● ЛИМА. Перунуң Ика департаментизинде помещиктерниң муң ажыг гектар черин тудуглар болгаш чепсек-херекселдери-биле кады тараачыннарга аграр реформазының дугайында хоойлуну ёзугаар шилчидип берген. Ол черлерниң чаа ээлери көдээ ажылагый хөгжүлдезиниң банкызындан баштайгы чээлини алган.

Черни тараачыннарга шилчидип бээриниң ёзулалынга Перунуң көдээ ажыл-агый министри Энрике Вальдес чүве чугаалааш, 1975 чылда чаңгыс-даа помещикчи чер артпас деп медеглээн.

Эрге-чагыргага туруп келгениниң үш чылдарының дургузунда амгы чавак помещиктерге болгаш даштыкы компанияларга хамааржып турган 2 миллион гектар ажыг черни хавырган.

● ПАРИЖ. Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизиниң Пномпеньден дыңнатканы-биле, алырга, Лон Нол бодун «Камбоджаның президентизи» кылдыр чарлаан. Генерал Сирик Матак «премьер-министрниң хүлээлгезин күүседир» дээрзин дыңнадыгда чугаалаан.

Лон Нол биле Сирик Матак 1970 чылдың мартта Камбоджага күрүне эргилдезин кылган күштерни баштаан.

(СЭТА).

Анджела Дэвис-биле эп-сеткил каттыштырылгазы

БОНН. (СЭТА). Эрес-маадырлыг америк коммунист Анджела Дэвис-биле эп-сеткил каттыштырылгазының митингилери бо хүннерде ГФР-ниң хөй хоорайларында эртип турар. Дуйсбургка болгаш Мангеймге чыскаалдар «Анджела Дэвиске хосталга» деп лозуңнар-биле эрткен.

Гельзенкирхен, Мюнхен, Ханау, Саарбрюккен, Людвигсхафен хоорайларга Анджела Дэвисти деткээн хуралдар болган.

АЖЫЛ СОКСАДЫЫШКЫНЫ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Аргентинада банкыларның 80 муң ажыг албан-хаакчыттары өртектерниң өзүлдезинге удурланыышкынның демдээ кылдыр ажыл соксадыышкынын чарлаан. Олар ажыл төлевирин бедидериң болгаш күш-ажылдың байдалдарын экижидерин негеп турар. Чурттуң бүгү банкыларының ажылы сандараан.

Буруу шапкан

ХАНОЙ. (СЭТА). Лаостуң Патриотчу фронтузунуң Төп Комитеди Лаоска удур АКШ-тың агрессчи дайынын күштелдиргенин бодунуң медеглелинге шыңгыы буруу шапкан.

Кассан Патет Лао агентилелдиң таратканы ол медеглелде айытканы болза, лаостарны лаостарга удур дайылдажырынче албадаарын оралдашпышаан, АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери Лаоста «онза дайынын» көзүлбээн хемчээлдерге болгаш кадыгдошкун дерзин чоруктарга чедирген. Таиландыда, Гумада болгаш АКШ-тың Тонкин мугулдурда чедиги флодунуң авианосецтеринде турар 600 ажыг америк самолёт хүн бүрүде Лаостуң девискээринче муң-муң тоннa бомбаларны октап турар.

Лаостуң Патриотчу фронтузу Каттышкан Штаттарның дайынын калбартканын шиитпирлиг буруу шаап, Лаостуң херектеринге кандыг-даа холгаарлаашкынын соксадырын, ооң хамаарышпас чоруун, тускай догуннаашкынын, нейтралитедин болгаш чурт-девискээр талазы-биле бүрүн-бүдүн турарын хүндүлээрин америк чазактан негеп тур деп, медеглелде чугаалаан.

Ол бүгүнү 1962 чылдың Женева дугуржулгаларында хүлээп көргени билдингир болгай.

Вьетнамның болгаш Камбоджаның акы-дуңма улустары-биле хол-холундан туттунчуп алгаш, Лаостуң Патриотчу фронтузу болгаш лаос улус агрессорларны ажар шуут тиилелгеге чедир дайылдажырынга бүрүн шиитпирлиг дээрзин медеглелде демдеглээн.

В. Брандт бүзүрелин илергейлээн

БОНН. (СЭТА). ГФР-ниң федералдыг канцлери В. Брандт Вертгеймге (Баден-Вюртемберг чер) чүве чугаалааш, Совет Эвилели болгаш Польша-биле ГФР-ниң керээлери «оларның удурланыкчыларының удурланыышкыны турзажок», бадылаттынар дээрзинге бодунуң бүзүрелин илергейлээн.

В. Брандтының айытканы-биле алырга, Москвага болгаш Варшавага чарган керээлер ГФР-ниң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар. Ол керээлерге удур бүзүрелдиг чаңгыс-даа чылдак чок, ынчалза-даа оларга ажыктыг кылдыр айтып турар бүзүрелдиг чылдактар хөй дээрзин канцлер чугаалаан. Ол керээлер чокта Совет Эвилели-биле болгаш Чөөн Европаның өске-даа күрүнелери-биле билчиишкин болдунмас. Ол керээлер чокта федеративтиг республика делегей ареназынга тускайлаттырар. Ол керээлер чокта Барыын Берлин дугайында дөрт таланың дугуржулгазы күштүг болуп шыдавас. Ол керээлер чокта ГДР-биле чугаалажыышкыннарны чедиишкинниг үргүлчүлеп болбас дээрзин В. Брандт демдеглээн. Ийи герман күрүнениң аразында харылзааларны чедип алырынга ындыг керээлер эргежок чугула.

Эрткен неделяның болуушкуннарындан

КИПРНИҢ ДАЙЗЫННАРЫНЫҢ ЧИМЗЕНИИШКИННЕРИ

Чер ортузу далайның күрүнези болур Кипрниң бот-эргезин баксырадырынче угланган боттарының ажыл-чорудулгазын ооң дайзыннары сөөлгү хүннерде улам күштелдирген. Пентагон болгаш НАТО-биле холбаалыг империалистиг бөлүктер Кипрниң хамаарышпас чоруун чок кылырын, ону НАТО-нуң шериг баазазы, Израильче боо-чепсек дажыглап киирериниң эптиг чери болдурарын оралдажып турар. Хамаарышпас угланыышкынны чорудуп турар Макариостуң чазаан дүжүрер ужурлуг дээрбечиниң ролюн НАТО-нуң чагырыкчылары Грецияның хунтазынга берип турар. Кипрни Грецияга каттыштырар болгаш Афиныныы янзылыг ёзу-чурумну аңаа тургузар сорулганы салып алган грек «кара полковниктер» дашкаартан күткүдүп алгаш, Кипрниң иштики херектерин дерзии арга-биле холгаарлап, ук ортулукка чепсектиг сегиржип алыышкынны өөскүдерин кызыдып турар. Афинының айтыышкыны-биле Кипрниң шажынчы чамдык бөлүктери архиепископ Макариосту президент албан-дужаалындан дүжерин негээн.

Ынчалза-даа Кипрниң дайзыннарының чимзениишкиннери ол республиканың чазааның болгаш улузунуң шиитпирлиг ойтур шавыышкынынга таварышкан. Кипрниң парламентизи реаксылыг идегеттерниң негелдезин хүлээвейн, Макариосту чаңгыс эптиг деткээн. Кипрниң Күш-ажылчы улузунуң депшилгелиг партиязының удуртулгазы президентини деткииринин ниити национал ажыл соксадыышкынын эрттиреринче ажылчы чоннарны кыйгырган. Республиканың бот-эргезинге кыжаныышкынга Кипрниң бүгү тараачыннар эвилели, өске-даа хөй-ниити организациялары, а ол ышкаш Никозияга болган массалыг митингилерниң болгаш чыскаалдарның киржикчилери удурланып үнген. Кипрниң бодунуң хамаарышпас чоруун камгалап алыр дээр шиитпирлиг чоруун делегейниң бүгү-ле депшилгелиг хөй-ниитизи деткип, Чер ортузу далайда сөөлгү болуушкуннар дугайты боттарының дүвүрээн сеткилин илергейлеп турар.

Кипрге ыйыышкын кылыр дээр оралдажыышкын Чер ортузу далайның кавызынга империалистиг бөлүктерниң ажыл-чорудулгазының хөй талаларының бирээзи болуп турар ужурунда ол дүвүрээзин черле үндезилелдиг болуп турар. Мооң-биле кады АКШ-тың чагырыкчы бөлүктери грек эрге-чагыргага шериг деткимчезин күштелдирип, Афины хунтазынга боо-чепсекти дагын садыглап эгелээрин шиитпирлээн. Афиныга америк шериг дузаламчызы чаңгыс чылда безин 70 миллион доллар ажар деп турар. Бо дээрге АКШ-тын 6-гы флодунуң корабльдеринге доктаамал баазаны Афинының чоогунга Пирей портка тургузарынга грек чагырыкчыларның чөпшээрешкенинге Вашингтоннуң төлевири болур-дур. «АКШ болза Грецияны бодунуң Чер ортузу далайда сорулгаларынга ажыглаар колония кожундаа болдуруп бар чыдар» деп. Кипрниң «Неа» солуну бижээн.

Кипрге удур сүлчээлежилге, Афиныга америк шериг дузаламчызы болгаш АКШ-тың шериг баазазын грек портка тургузары дээрге-ле Вашингтон биле НАТО-нуң Чер ортузу далайда чорудуп турар агрессчи авантюристиг политиказының чарылбас кезээ-дир. Чер ортузу далайны тайбыңның болгаш чаагай кады ажылдажылганың далайы болдурар дээш демисежип турар тайбыңга ынакшылдыг күштер ол политикага ынчангаш шыңгыы удурланып турар.

КҮШТЕРНИҢ БАШТАЙГЫ ШЕНЕЖИИШКИНИ

АКШ-тың кыдыкы соңгучөөн чүгүнде Нью-Гэмпшир дээр улуг эвес америк штатка Американың Каттышкан Штаттарынга бо чылдың ноябрьда болур президент соңгулдаларынга киржирин кызыдып турар кандидаттар күштериниң баштайгы шенежиишкини болган. «Эге соңгулдалар» дижир чүве бо штатка март чедиде болган, ынчангаш марттан июнь чедир ниитизи-биле 23 штатка болур ындыг янзылыг соңгулдалар ооң-биле эгелээни ол.

Америк соңгулда системазы алыс бүдүжүнден-не хоозун, мегечи болгаш антидемократтыг деп чүве билдингир. Бо «эге соңгулдалар» дижир чүве президент албан-дужаалга кандидаттарны шилип алырынга киржириниң аргазын бөдүүн соңгукчу кижиге берип турардыр дээр шинчилиг кажарлаашкынны көргүзүп турар. Кандидаттар дугайында айтырыгны республиканчы болгаш демократтыг ийи партияның съездилеринге чажыт сүлчээлежилгеге үндезилээш, үзе шиитпирлеп турар болгай.

Чагырыкчы республиканчы партияның даңзызында үш кандидаттың —президент Никсоннуң, вьетнам дайынның шиитпирлиг удурланыкчызы конгрессмен Макклоскиниң база партияның кедергей барыын үзелдиг бөлүүнүң төлээлекчизи Джон Эшбруктун ады кирген. Демократтыг партияның даңзызын ёзугаар беш кандидат бүрүткеткен, оларның аразында сенаторлар Эдмунд Маски биле Джордж Макговерн база бар.

Нью-Гэмпширге «хөй-ниитиниң санал-оналының баштайгы шенежиишкини» чүнү көргүскенил? Республиканчы партияның даңзызынга президент Никсон тиилекчи болу бээр деп чүве кымны-даа чигзиндирбээн, сөөлгү, ылавылаан сан-медээлерни ёзугаар алырга, ол бадылаашкыннарның 69 хуузун алган. Нью-Гэмпшир—консервативтиг бөлүктерниң салдары кончуг күштүг штатка хамааржырын бүгүде билир. Президент албан-дужаал дээш партияның баштыңы Никсон-биле дайынга удур туруш-бодалдардан тутчуп кириптерин диттиккен, ады-сураа шоолуг алгываан конгрессмен Макклоскиниң соңгукчу республиканчыларның бадылаашкыннарының 20 хуузун апканы база солун. Сөөлгү медээ ёзугаар алырга, ол бодунуң кандидатуразын дүжүрген, чүге дээрге хореңгизи четпес болган.

Демократтыг партияның даңзызын ёзугаар бадылаашкыннарның хуваалдазы хөй-хөй политиктиг хайгааракчыларга база элдептиг болган. Эң күштүг кандидат кылдыр санаттырып турган сенатор Маски бадылаашкыннарның аажок хөй нуруузун ап шыдаваан, ол дээш демократтарның 48 хуузу бадылаан. Ынчаарга Никсоннуң Мурнуу-Чөөн Азияда политиказын шыңгыы шүгүмчүлеп турар сенатор Джордж Макговерн хөйнү кайгады бадылаашкыннарның 37 хуузун апкан болган.

Нью-Гэмпширге болган күштер шенежиишкини кандыг-бир үзе тодарадылганы ам-даа бербейн турар, ынчалзажок чурттуң дорайтап орар экономиктиг байдалы болгаш Индий-Кыдатта үргүлчүлеп турар чүдек-бужар дайын президент соңгулдазының чылында америк соңгукчунуң сеткилин хайныктырып турар кол айтырыглар дээрзи-ле маргыш чок.

РЕАКЦИЯГА ОЙТУР ШАВЫЫШКЫННЫ ЧИЛИ БЕРИП ТУРАР

Улусчу чаңгыс эп чазааның ёзулуг революсчу бүдүштүг кылдыр Чилиде боттандырып турар социал-экономиктиг ханы чаартылгалары ол чурттуң реакциязының болгаш америк империализмниң бөлүктеринде калчаалыг дерзиилениишкинин хайныктырып турар. Туружу кошкаан ол бөлүктер улуг күжениишкиннерни үндүрүп, мурнундагы ёзу-чурумнарны катап тургузарын, чидирген туруштарын дагын эгидип алырын кызыдып турарлар. Сальвадор Альенденин чазаанга удур кем-буруулуг чөңгээлер улаштыр-улаштыр үнүп турар. Чилиниң буржуаз-помещик олигархиязының болгаш Вашингтоннуң чагырыкчы бөлүктериниң кончуг демниг хөделиишкини бодунче кичээнгейни ээлдирип турар апарган.

Чилиниң чес-хола рудазының үлетпүрүн национализастааны-биле эптежирин күзевейн турар америк монополиялар Чилиге удур саң-хөө болгаш экономика кызамдаашкынын организастап турда, иштики реакция чурттуң экономиказының депшилгелиг хөгжүлдезиниң оруунга болдунар аргалыг бүгү моондактарны тургузуп, ажыл-агыйжы болгаш политиктиг амыдыралдың бүгү талаларынга, улусчу чазактың ажыл-чорудулгазынга будулдуруушкунну кылырын оралдажып турар. Иштики болгаш даштыкы капиталистернии болуп турар үлетпүр бүдүрүлгелерин национализастаар, чурттуң экономиказынга күрүне секторун тургузар талазы-биле чазактың хемчеглеринге согуушкун таварыштырарын ам чили улустуң дайзыннары боттарының кол сорулгазы кылдыр санап турар.

Реакцияның чөңгээлиг халдаашкыннары чили чоннуң эң калбак массаларының, улусчу чаңгыс эп блогунда кирип турар бүгү партияларның килеңнээшкинин хайныктырган болгаш олар реакцияның чимзениишкиннеринге шиитпирлиг ойтур шавыышкынны берип турар. Чилиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Политкомиссиязы тускай медеглел үндүргеш, «барыын үзелдиглерниң болгаш империализмниң хоралакчы ажыл-чорудулгазы чуртта революстуг хөгжүлдени мунчурадыр, кедизинде келгеш, президент Альенденин улусчу чазаан дүжүрер сорулгалыг» дээрзиниң дугайында чугаа чоруп турарын онзалап демдеглээн.

Реаксылыг күштерниң чөңгээлеринге болгаш хоралаашкыннарынга удурланыышкынның демдээ кылдыр, чазакты деткээн массалыг митингилер болгаш чыскаалдар бо хүннерде бүгү Чилиде эртип турар. Ажылчыннарның болгаш аныяктарның хөй муң кижилиг чыскаалы Сантьягога болган. Ооң киржикчилери мынча деп чаңгыс эп-сеткилдиг медеглээн: «Национализастаан бүдүрүлгелер оларның мурнундагы ээлеринге кажан-даа эгиттинмес!», «Фашистиг ёзучурум боттанып бүтпес!».

Ю. КОРНИЛОВ,
А. МЕЛИКЯН,
Н. ЧИГИРЬ.
(СЭТА).

БУУРААН ЧӨҢГЭЭ

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи В. Сысоеваның дамчытканы болза:

Бо бүгү хүннерде Булонь-Бийянкурда «Рено» заводта дүшкүүрлүг байдал нептерээн. Бо аажок улуг бүдүрүлгениң хөй муң кижилиг коллективи бөлүк маочуларның күткүп үндүрген чөңгээлериниң соон дарый болган болуушкуннарга дүвүреп турар. Кедергей чөөн үзелдиг болгаш маочу бөлүглелдер бо заводка чарылдырыышкын ажылын кылырын болгаш хоозун күткүушкүннүг хуудустарны тарадырын оралдажып турар.

Чоокта чаа заводтуң девискээринге чөңгээлерниң үезинде камгалалдың албан-хаакчыды маочулар бөлүүнүң бир кежигүнү Пьер Овернэни хол боозу-биле аар балыглаан. Ынчаарда чөңгээлерниң киржикчилери элээн каш маочуларны, а ол ышкаш чепсекти ажыглаан камгалакчыны тудуп хоругдаан.

Францияның демократтыг хөй-ниитизи бо херектиң байдалдарынга холбаштыр дүвүрээн. Заводтуң девискээринге маочуларның күткээн күчүлээшкининиң үүлгедиглериниң болдунуп болур уржуктары хөй-ниитини дүвүредип турар. Компартия болгаш профэвилелдер маочуларның ол халдаашкынын дораан буруу шапкан, чүге дээрге оларның хөделиишкиннери ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын камгалаары-биле чүүлдежир чүзү-даа чок, харын профэвилелдериниң болгаш демократтыг өске-даа организацияларның ажыл-чорудулгазының хостуун кызыгаарларынга чүгле чылдак болур турган. Заводтуң ажылчыннары ол турушту деткивээн.

Канчаарга-даа маочулар боттарының чөңгээлиг үүлгедиглерин үргүлчүлеп турар. «Пьер Овернэниң бөлүү» дээр бөлүк заводтуң албан-хаакчыды Робер Ногретти оорлап аппарган болгаш хоругдаттырган бүгү маочуларны хостаар болза, ону салыптар бис деп медеглээн. Маочулар заводтуң чиңгине директору Дрейфуска болгаш ооң ог-бүлезинге удур кара туразында аажылаашкын-биле кыжанып турар. Херектиң ужуру шыңгыыраан. «Насьон» солуннуң дыңнатканы-биле алырга, бир кежээ полиция Парижте болгаш ооң чоогунда 7.000 бажыңны «хынаан». Истелгени удуртурун күрүнениң айыыл чок чоруунуң органнарынга даасканы деп, парлалга дыңнаткан.

Коммунистиг партия серемчилелдиг болур, демократтыг хосталгаларны камгалаар, күш-ажылчы чоннуң хереглелдерин болгаш күзел-соруктарын хандырар дээш демисежири-биле сырый каттыжар деп бүгү ажылчы чоннарны, бүгү демократтарны кыйгырган. «Рено» заводтуң цехтеринде хуралдар эртип турар. Кедергей чөөн үзелдиг болгаш маочу бөлүглелдер тускайлаттырган. Заводта профэвилел шимчээшкинин чарылдырар дээр боттарының оралдажыышкыннарынга олар чедимче чок байдалга таварышкан. «Рено» заводтарның бүгү ажылчы чоннары болгаш француз хөй-ниитиниң калбак бөлүктери маочуларның чөңгээлиг хөделиишкиннерин чаңгыс эп-сеткил-биле буруу шапканын бүзүреп көргеш, олар Робер Ногретти хостап алган.

Америк агрессияга удур демисежип турар Индий-Кыдаттың маадырлыг улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының хөй муң кижи киржикчилиг чыскаалы Парижке болган. Францияның 50 депшилгелиг партияларының, профэвилелдериниң, демократтыг болгаш хөй-ниити организацияларының кыйгырыын ёзугаар чыскаалды эрттирген. АКШ-тың Индий-Кыдатта агрессиязын доп-дораан соксадыр деп лозуңнуң адаа-биле француз хөй-ниитиниң улуг чыскаалдары чурттуң өске-даа хоорайларынга база болгулаан.

ЧУРУКТА: чыскаалчылар вьетнам туктарны тудуп алган чоруп турлар.

Кейстон—СЭТА-ның фотозу.

Көрүлдеге уткуштур

ЧОГААДЫКЧЫ, КҮҮСЕДИКЧИ ДЕҢНЕЛ

Бот-тывынгыр уран чүүлде көскү черни танцы ээлей берген. Көрүлдеден көрүлдеге чедир хуусаада чаа танцылар чогааттынып, аныяк танцычылар хөйү-биле тыптып турар. Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң чугула сорулгазы чүл? Танцы коллективтеринге танцыга сонуургалдыгларны калбаа-биле доктаамал хаара тудар болгаш танцычыларның чогаадыкчы болгаш күүседикчи деңнелин бедидери эргежок чугула.

Эрткен чылын бооп эрткен көрүлде үезинде бистиң республикада мергежилдиг удуртукчуларлыг бедик деңнелди чедип алган танцы коллективтериниң бары илерээн. Оларга Чөөн-Хемчиктиң, Таңдының болгаш Кызыл хоорайның (удуртукчулары Оюн Кара-кыс, Наталья Тыртык-Кара болгаш Анатолий Огнёв) коллективтери хамааржып турарлар. Ук коллективтерде ажыл хүн бүрүде чоруп турары чедиишкинниң база бир үндезини. Оларның көрүлдеге бараалгаткан репертуарында чаа, солун, совет кижилерниң күш-ажылын, аажы-чаңын илереткен чогаадыкчы ажылдар хөй болган. Оларның иштинде Чөөн-Хемчик районнуң «Кара-куштар», «Тевекчилер», «Душтук кысты үдээри», Таңды районнуң «Тараажылар», Кызыл хоорайның «Алдын илчирбе», «Тыва хадың», «Садта вишенка чечектелген» деп танцылары онзаланып турганын көрүкчүлер билир.

Тыва национал танцыларны сайзырадып, чаа чогаадыкчы ажылды чорударда чоннуң төөгүзү-биле эки таныжып, улустуң кылып чораан ажыл-ижин, оюн-тоглаазын ажыглаары база чугула. Ол талазы-биле Чөөн-Хемчиктиң коллективи «Тевек тевери» деп тыва национал оюнга үндезилээш, «Тевекчилер» деп оолдарның чаа танцызын тургузуп эккелгени черле багай эвес.

Бодунуң районунда көдээ ажыл-агыйның кол угланыышкынын Таңдының коллективи «Тараажылар» деп танцызынга илередип көргүскен.

Шупту районнардан келген 9 коллектив 19 чаа танцыны тургузуп эккелгени коллективтериниң болгаш оларның удуртукчуларының эвээш эвес ажылды чорутканын, бистиң республикада танцы уран чүүлүнүң сайзыраарынга улуг сагыш салып турарын илередип турар.

Ындыг-даа болза, чамдык танцылар чогуур деңнелге чедир тургустунмаан, а күүседикчилер удуртукчуларның чогаадыкчы бодалдарын көрүкчүлерге чедирип шыдаваны хомуданчыг болган. Чижээ, Тожу районнуң «Азастың чечектери», Бии-Хемниң «Аяктар-биле танцызы», Эрзинниң «Эзирлери» болгаш өске-даа танцыларга хамаарыштыр мону чугаалап болур. Бо танцыларны эчизинге чедир болап кылган болза, кончуг чараш, чаа танцылар бооп болур турган.

Чамдык чедиишкиннер-биле холбаштыр эрткен чылдың көрүлдезинге танцы культуразын ооң мурнунда турганындан куду деңнелдиг көргүскен районнар база бар. Оларга Бии-Хем, Каа-Хем, Өвүр районнарның коллективтери хамааржыр. Ынчангаш оларның репертуарында деңнели куду, чиг, ужур-утказы эки тодараттынмаан номерлер кире бергилээн.

Танцы репертуарын өске национал улустарның танцылары-биле байыдары чугула. Ынчалза-даа өске националдарның танцыларын күүседирде коллектив болгаш удуртукчу доктаамал ажылдаары чугула, ук национал улустуң онзагай овур-хевирин, аажы-чаңын ылап билип алыры албан. Чамдык коллективтер өске националдарның танцызын чедир белеткеп албайн, багай кылдыр күүседип турар. Чижээ, Өвүр районнуң танцы коллективиниң «Мексикан» танцыны күүсеткени анаа-ла даштыкы өттүнүүшкүн хевирлиг апарган.

Оон аңгыда танцыларның музыказын таарыштыр шилип алыры черле албан. Музыка дээрге танцының кол кезээ болур. Ындыг турбуже көрүлдеге эккелген тыва танцылар барык шуптузу «Бистиң Тыва» болгаш «Декей-оо» деп ийи тыва ырларның аялгазынга күүсеттинген. Ол чүнү көргүзүп турарыл дээрге, танцы удуртукчуларының харыысалга чогун илередип турар. Тыва улус музыка-биле байлак болгай. Ынчангаш кандыг-даа танцыга шилип алыр аялгалар, байлак музыка бар.

Коллектив бүрүзүнүң репертуарынга, чүнүң-даа мурнунда, бодунуң танцылары кирер болза эки. Улустуң танцылары, национал танцы культуразынга үндезилеттинген чаа чогаалдар, амгы үениң аныяктарының овур-хевирин илереткен, совет кижилерниң ажыл-ижин, амыдырал-чуртталгазын мактаан сюжеттиг танцылар репертуарга кол черни ээлээр апаар.

Танцы коллективтери колдуунда шын репертуарны шилип ап турарлар. Ынчалза-даа чамдык коллективтерде утка-шынары чавыс, чаңгыс аайланчак шимчээшкиннерден тургустунган танцылар бар. Чижээ, «цыган», «матрос», «ритмиктиг» танцылар дээш ооп-даа өске. Ындыг танцыларны программага кирериниң чугулазы ындыг кончуг-ла негеттинмес.

Чамдык коллективтерде уругларны оол хеп кедиргеш, ойнадып турары коллективтиң сцена культуразының чавызын илередип турар. Ындыг таварылганы болдурбас болза эки. Бистиң аныяктарывыстың иштинде танцы уран чүүлүнге хандыкшылдыг оолдар, кыстар хөй болгай. Хамык ужур оларны эки эвилелдеп, өөредип алыр дээш коллективтиң удуртукчулары улуг ажылды чорударында.

Танцы коллективтериниң удуртукчуларынга ам болуп эртип турар көрүлдеге хамаарыштыр чамдык сүмелерни чугаалаары артык эвес.

Танцы коллективтериниң репертуарынга тыва национал танцылар, ССРЭ-ниң улустарының, улус демократиязының чурттарының болгаш классиктиг болгаш амгы үениң байдалынга таарыштырган сюжеттиг танцыларны киирер. Улустарның вайыралы, тайбың дээш демисел—танцыларның кол темазы болур ужурлуг.

Чаңгыс, ийи болгаш хөй-даа кижилер киржир танцыларны тургузуп болур. Коллективтиң киржикчилери эвээш болза, эвээш кижи киржикчилиг танцыларны шилип алза таарымчалыг.

Репертуарга кирер танцыларны шилиирде коллективтиң күүседиптер хире-шааның аайы-биле шилиир. Чүге дээрге чамдык берге танцыларны шилип алгаш, күүседип шыдавайн турар таварылгалар база бар.

Коллектив таарыжыр танцыны шилип алыры дээрге ажылдың чүгле эгези-дир. Ол шилиттинген танцыларны көрүкчүлерге көргүзериниң мурнунда хүн бүрүнүң, үр үениң ажылы негеттинер. Чамдык коллективтер чүгле көрүлде үезинде кезек дүвүренкеш, ооң соонда ажылын шуут соксадып каар чүүлдердаа бар-ла болгай.

Улустуң аас чогаалынга үндезилеттинген, чаа танцыларны тургузары бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң өзүп сайзыраарынга улуг идигни бээр. Мурнунда күүседип турган танцыларны эде кылырда эрги шимчээшкиннерин камныг, үревейн, ол бүгүнү сагывышаан, ону сайзырадып, чаа шимчээшкиннер-биле байыдып болур.

Улустуң танцыларын эде кылып сайзырадып кылыр болза оон онза чараш, чаа чогаалдар үнүп болур.

Танцыларда бир кол чүүл хеп-сын аймаа. Танцылап турар танцызының национал хевин чараш, ук националга таарыжыр кылдыр даарадыр. Танцының хеви чүгле национал хепти көргүзер эвес, ук танцыда илереттинип турар овур-хевирни тургузарынга идигни бээр.

С. МОНГУШ,
республиканың Улустуң чогаадылга бажыңының методизи.

Самагалдай суурда чаа, делгем, көрүштүг улуг бажың бар. Ол болза. № 2 уруглар сады-дыр.

Уруглар садының коллективи бичин чаштарны ажаап, кижизидер чаагай херекке чедиишкиннерлиг ажылдап турар. Садтың эргелекчизи коммунист Саартай Лайдын ажылды эки башкарып келген. Повар Суктар Шойдунчаа уругларга амданныг чемнерни белеткеп, коллективтиң, ада-иелериниң хүндүткелин чөптүү-биле чаалап алган. Кижизидилге ажылынга чедиишкинни дээш садка шилчиир вымпелди эрткен чылдың декабрьда тывыскан.

ЧУРУКТА: С. Лайдын (солагай талазында) болгаш С. Шойдунчаа олар ажыл үезинде.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

СПОРТ

Массалыг үнүүшкүн

Культура ажылдакчыларының профэвилелиниң Кызыл хоорай комитеди кежигүннериниң культурлуг дыштанылгазын ажыктыг эрттирер дээш солун хемчеглерни сөөлгү үеде чорудуп турар. Дыштанылга хүннеринде арыг агаарга массалыг селгүүстээшкинни, театрга, концерт залдарынга янзы-бүрү көргүзүглерге баарын, дыштанылга кежээлерин организастап келген.

Эрткен дыштаныр хүнде профэвилел хооркомунуң кышкы спартакиадазы доозулган. Спартакиаданың төнчүзүнде боо адар, теннис болгаш шыдыраа талазы-биле маргылдаалар болуп эрткен.

Субботада Профэвилелдер бажыңының чанынга маргылдаага киржир кижилер он шакта чыглып келген. Командалар аайы-биле үстүп алгаш, маргылдааны эгелээн.

Баштай-ла ТОЗ-8 винтовка-биле 25 метрге кара боолаан. Шупту 18 команда киришкен. Маңаа команда аайы-биле бирги черни телестудиянын командазы (местком даргазы С. Кондинкин) ээлээн, ийиги черде радио комитединиң командазы (местком даргазы Н. Ваньков), үшкү черде «Шынның» адыгжылары (местком даргазы (В. Баир) болган. Тергиин адыгжыларның санынга эр улустан П. Гольцов, (музей), Я. Чолдак (телестудия) болгаш К. Чооду («Тыванын аныяктары»), херээженнерден Г. Биче-оол (ном үндүрер чер), Д. Өндүр (Пушкин аттыг библиотека) болгаш О. Калдар (радио комитет) олар кирген.

Стол теннизинге киришкен 16 командалардан «Шын» солуннуң эр улузунуң командазы тиилекчи болган. Ийиги, үшкү черни республика типографиязының (местком даргазы Н. Мартемьянова) болгаш телестудияның командалары ээлээннер. Күрүне филармониязының херээженнери теннис ойнаарынга тергиндээн. Эр улустуң иштинден хууда бирги черлер типографияның төлээзи А. Тиизенмаа, херээженнерден филармонияның ойнакчызы Л. Эртне оларда болган.

Он үш коллективтиң командалары шыдыраа маргылдаазынга киришкеш, олимпий системазы-биле ойнаарга, тиилелгени радио комитеттиң командазы чедип алган. Ийиги черни радиотелецентрниң шыдыраачылары(местком даргазы В. Шашков) ээлээн. Үшкү-дөрткү черлерни культура министерствозунун болгаш музейниң командалары алган. Командаларның составы четпес, ылаңгыя херээжен ойнакчылар чок болганы-биле чамдык командалар хөй торгаал саннар алыр ужурга таварышкан. Хууда тиилелгени радио комитеттиң төлээзи Седен Хертек ойнаан дөрт кижизин шуптузун уткаш, чедип алган. Херээженнерден Пушкин аттыг библиотеканың ажылдакчызы Наталья Хертек эки түннелди көргүскен.

Культура ажылдакчыларының профэвилелиниң хоорай комитединиң кышкы спартакиадазынга ниитизи-биле бирги черже телестудияның спортчулары үнген. Ийиги шаңналга радиотелецентрниң командазы четкен. Типографияның болгаш «Шын» солуннуң төлээлекчилери үшкү черде болган.

О. ИРГИТ.

Аңчыларның кичээнгейинге

Каспийниң, Кара болгаш Азов далайларның эриктеринге январьда болгаш февральда соок улуг болганындан өдүректер болгаш кастарның кыштаглаашкынынга таарымча чок байдал тургустунган. Аңныыр организациялары куштарны чемгерер ажылдарны организастап турар. Ынчалза-даа куштарның чамдык кезээ элээн когаралга таварышкан.

Мону барымдаалааш, Россия Федерациязының бүгү девискээринге суг куштарын чазын аңнаарын хораан деп РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында аңныыр ажыл-агый болгаш заповедниктериниң Кол эргелелиндеп СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнаткан.

Соңгу чүктүң онзагай байдалын барымдаалааш, ооң чонунуң хереглелинге ажыглаары-биле чазын куш аңнаарын чөпшээрээн туруп болур.

Кара куштарның, күртүлерниң болгаш вальдшиептерниң камгалалын эки организастаан болгаш бо куштарның баш саны хөй болуп турар ажыл-агыйларга часкы аңнаашкынны чөпшээрээрин көрүп турар. Бо куштарга аңнаашкынны он хонуктан хөй эвес хуусаада уламчылап болур. Аңнаарының хуусааларын чер-черниң аайы-биле час дүжерин барымдаалап тодарадыр.

(СЭТА).

Спортчу кежээ

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем салбырының профэвилел болгаш комсомол организациязы спортчу кежээни организастап эрттирген. Ооң программазында янзы-бүрү спортчу оюннар кирген.

Баштай спорт дугайында беседаны чыылганнарга башкы Михаил Доңгак кылган. Ол, совет күш-культура болгаш спорттуң чедиишкиннерин, ооң ажык-дузазын база моон соңгаар сорулгаларын республиканың, районнуң амыдыралы-биле холбаштырып чугаалаан. Ооң соонда спортчу маргылдаалар эгелээн.

Суурнуң шилиндек он ийи шыдыраачызы боттарының спортчу мергежилин шенешкен. Аңаа Шойдан Бавуу шылгараан, ийиги черни Эренчин Маринов алган.

Хостуг хүреш маргылдаазы хейнүң кичээнгейин хаара туткан. Деңзи аайы-биле оолдардан Серёжа Чалбаа, Николай Шыырап, Борис Чүлдүк, Владимир Шаравии, эр улустан С. Оюн, М. Хоюгбан, О. Чооду, В. Хойланай олар бирги черни алганнар. Хостуг хүрештиң маргылдаазы суурга бир дугаар болганы ол. Ооң организакчызы күш-культура башкызы Михаил Доңгак. Хүреш секциязын эрткен чылдың төнчүзүнде тургускаш, аңаа аныяктарны хандыкшыдып эгелей берген. Баштайгы маргылдаада мөгелериниң мергежили багай эвес болган.

Стол теннизинге ойнаарынга Алексей Чооду тергиндээн.

Салбырның аныяктар командазы бирги, механизаторлары ийиги, школачылар үшкү черни тус-тус ээлээн. Тиилекчилерге шаңналдарны тывыскылаан.

Иштии-Хемниң спортчулары Арыг-Үзүү салбырынга баргаш эш хуузунун ужуражылгазын чорударын дугурушкан.

К. САНДАН.
М. ОЮН.

Улуг-Хем район.

Республика чемпиону

Республиканың бирги чери дээш мячилиг хоккей маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа Барыын-Хемчиктиң, Бай-Тайганың, Кызылдың шилиндек командалары киришкен.

Спортчу демиселдиң түңнелинде барыын-хемчикчилер шылгарап үнгеш, республика чемпиону болган. Командага Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң күш-культура болгаш спорт комитединиң кубогун, ойнакчыларынга өртектиг белектерни тывыскан. Ийиги черни Бай-Тайганың чыынды командазы алгаш, вымпел, хүндүлел бижик-биле шаңнаткан.

С. ВЛАДИМИРОВ.

САМБО ХҮРЕШКЕ

Кызыл хоорайның бирги чери дээш самбо хүреш талазы-биле маргылдаа март 11—12 хүннеринде Күш-культура бажыңынга болуп эрткен.

Маргылдаага 46 кижи киришкен, оларның иштинде бо хүрешке 3 спорт мастеринге кандидат, 5 бирги разрядчы киришкен.

Ийи хүн үргүлчүлээн маргылдааның түңнелинде деңзи аайы-биле бирги черни О. Өргелээр (Н шериг кезээ), Л. Кызыл-оол (педагогика институду), А. Сандан (башкы училишези), С. Самбуу, Ч. Ооржак, В. Шустов (шупту Н шериг кезээ) олар алган.

Команда аайы-биле бирги, ийиги черлерде Н шериг кезээниң спортчулары болган. Оларны хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң вымпелдери, хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан.

Б. КЕНЕШ.

БОКС МАРГЫЛДААЗЫ

Республиканың хууда болгаш команда талазы-биле бирги чер дээш бокс маргылдаазы найысылалдың хөгжүмшин театрынга болуп эрткен. Аңаа ниитизи-биле 65 эң шыырак спортчулар киришкен.

Ийи хүн үргүлчүлеп келген маргылдааның түңнелинде элээди оолдарның аразынга бокска 1972 чылда республика чемпиону деп атты деңзи аайы-биле Кызылдың № 2 школаның өөреникчизи С. Бай-Кара, Ак-Довуракның төлээзи Б. Сарыглар, О. Маады (Кызыл), А. Шинги, И. Теньков, А. Монгуш (үжелээ «Урожай» спорт ниитилели) С. Оданоол (Ак-Довурак) олар чаалап алганнар.

Улуг улустуң аразынга деңзи аайы-биле Кызылдың төлээлери Б. Байыр-оол, В. Белек, В. Байыр-оол, М. Кудряшев, А. Хорховенко (Ак-Довурак) Р. Абдиев («Динамо») олар республика чемпиону болганнар.

Маргылдааның түңнелинде команда талазы-биле бирги черни Кызылдың чыынды командазы алгаш, республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң шилчип чоруур кубогун, бирги черниң дипломун чаалап алганнар. Ийигизин «Урожайның», үшкүзүн «Трудовые резервы» командалар алган.

З. ОНДАР.

телевидение

МАРТ 14-ТЕ

19.00— Телемедээлер. 19.15 — Дириг чуруктар. 19.25—«Кижи болгаш хоойлу» Дамчыдылга. 19.55—«Катап тургустунганының хоойлузу». Документалдыг фильм. 20.15—«Бистиң планетавыс». Дамчыдылга». 20.40—«Бистиң Төрээн чуртувус — Совет Эвилели». Документалдыг фильм. 20.55—Телемедээлер. 21.10— Чардалдар, реклама. 21.15—22.30—«Кежээниң-не он бир шакта». Уран-чечен фильм.

агаар

Бөгүн республикага булуттаар. Соңгу районнарга биле хар чаар. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр, барыын районнарга 12—18 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы 3—8 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы 5—7 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Шалыпчы айда

Тыва респотребсоюзтуң болгаш республиканың бүгү хереглекчилер ниитилелдери МАРТ 1-ДЕН АПРЕЛЬ 1-ГЕ чедир идик болгаш хеп садар талазы-биле ШАЛЫПЧЫ АЙНЫ эрттирип турар.

Бүгү универсалдыг болгаш үлетпүр барааннар магазиннери, хүн бүрүнүң хереглел барааннарының магазиннери ЭР, ХЕРЭЭЖЕН КИЖИЛЕРГЕ БАЗА УРУГЛАРГА пальтоларны, капрондан, синтетикадан, пөстен кылган плаштарны, костюмнерни, чүвүрлерни, хөйленнерни, платье, юбка болгаш өске-даа хөй кылыгларны садар. Часкы, чайгы сезонда кедер хөм идиктерни калбаа-биле садар.

Хереглел кооперацияларының магазиннеринче бүгү садып алыкчыларны чалап тур.

ТЫВА РЕСПОТРЕБСОЮЗТУҢ БАШТААР ЧЕРИ.

КҮЗҮН

Сөзү Петр ДОВУРОКОВТУУ.
Аялгазы К. КИИМ-ООЛДУУ.

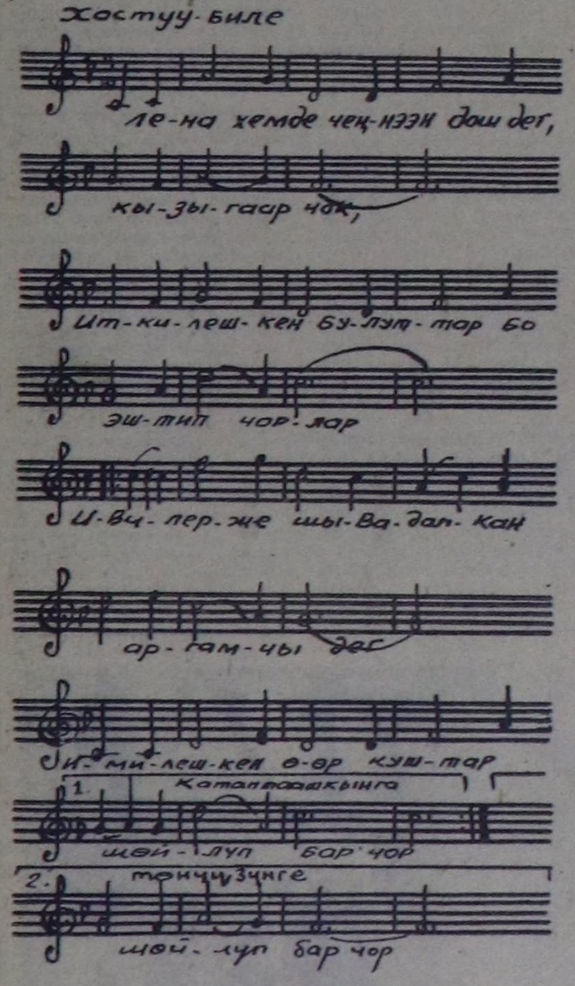

Лена хемде чеңнээн дош дег кызыгаар чок,
Иткилешкен булуттар бо эштип чорлар.
Ивилерже шывадапкан аргамчы дег
Имилешкен өөр куштар шөйлүп бар чор. | 2 катап.

Сарыг бүрү аяар тоглап, ховаган дег
Чечектерге мөгеер дээш эстеп бар чор.
Чайын безин серини арга шыргайлары
Челээштелдир шаарарты түлеп кел чор. | 2 катап.

Тракторлар дыргырашкан хову-шөлдер
Чайга чедир соок хатка өпейледир.
Дырбыл ногаан, күзүн чашкан тараалларда
Частың демдээ, ынчалзажок көстүп кел чор. | 2 катап.

Арбын дүжүт, хайыралыг магалыг чай
Аалдардан байырлажып аъттанып тур.
Хыраа-биле мөңгүннелген шөлдер, хемнер
Кышты оштап, аккыр харны манай берди. | 2 катап.

Якут дылдан очулдурган Ю. КЮНЗЕГЕШ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң орлакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, партийжи амыдырал харыысалгалыг секретарының 23-35, килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тыванын ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00376

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
15
СРЕДА
№ 62 (8830).
Өртээ 2 көп.

М. К. МЕНДУМЕНИ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Хөй чылдарда партия болгаш совет органнарга үре-түнелдиг ажылдап келгени дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлаанынга холбаштыр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Михаил Клаевич Мендумени Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. БУДУК-ООЛ

Кызыл хоорай,
1972 чылдың март 14.

МЕХАНИЗАТОР КАДРЛАРЖЕ КИЧЭЭНГЕИ

Тываның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери тоску беш чылдың ийиги чылында чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерин боттарынга алган.

Чер ажылының культуразын бедидеринге үндезилээш, бо чылын гектар бүрүзүнден 11 центнерден эвээш эвес тарааны, 90 центнер картофельди, 120 центнер ногаалары, кукурузаның 160 центнер ногаан массаны алыры толевилеттинген. Ол хире дүжүттү чедип алыр болза, иштики хереглел хандыртынар болгаш күрүнеге садар тараа планы күүсеттинер, тарааның ниити чыылдазын 265 муң тонна, картофельди 39 муң тонна, ногааларны 11 муң тонна чедирер аргалыг болур.

Бо чылдың чазынында хову ажылдыглар болгаш механизаторлар келир күстүң дүжүдүнүң быжыг үндезинин салыры-биле улуг ажылды чорудар ужурлуг. Маңаа кол рольду механизаторлар ойнаар апаар. Оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында амдан эгелеп сагыш салыр херек. Ынчангаш бригадалар төптеринде, хову турлагларында чуртталга бажыңнарын, столоваяларны, кызыл-булуңнарны септеп дериринче мурнакчы ажыл-агыйлар кирипкен.

Республиканың колхозтарының болгаш совхозтарының хөй нуруузунуң удуртукчулары, тускай эртемниглери механизаторлар дугайында улуг сагышты салып турарлар. Чижээ, «Көк-Тей», «Тиилелге», «Межегей», «Элегес», «Улуг-Хая», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Бурунгаар» совхозтарда, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында, Таңды районнуң «Революцияның чалбыыжы», Каа-Хемниң «Коммунизмче орук», Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозтарында эки хову турлагларын белеткеп кылган. Ында чуртталга өрээлдерин, столоваяларны, кызыл-булуңнарны механизаторларны хүлээп алыры-биле баш удур сагыш човангыр белеткеп, амданныг чемни белеткээр мергежилдиг поварларны шилип ап турар.

Ынчалза-даа республиканың чамдык ажыл-агыйлары механизаторлар дугайында ынчаар сагыш салбайн турары харааданчыг. Ындыг ажыл-агыйларга «Барлык», «Шекпээр», «Россия» болгаш «Чыраа-Бажы» совхозтар хамааржыр. Бо черлерде хову турлагларын белеткээринче ам-даа кирбээн азы ону соңгаарладып турар. Час манавас дээрзин уттуп болбас. Механизаторларның ажылының үре-түңнелдин оларга күш-ажылдың болгаш чуртталганың таарымчалыг байдалдарын канчаар тургусканындан хамааржыр апаар.

Механизатор кадрларның күш-ажылының байдалдарын улам ыңай экижидер база оларны көдээге быжыглаар сорулга-биле ажыл-агыйларның, көдээ ажыл-агый органнарының удуртукчулары, колхозтарны, совхозтарны, өске-даа көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин мергежилдиг доктаамал механизатор кадрлар-биле хандырарының, оларның күш-ажылын шын организастаарының деңнелин бедидериниң эргежок чугула хемчеглерин алыр ужурлуг.

Механизаторларның күш-ажылының толевириниң дугайында күштүг болуп турар хоойлужудулганы шыңгыы сагыыры, оларның чуртталга база культура-амыдырал байдалдарын доктаамал экижидери база чугула.

Механизатор — көдээде кол кижи. Амыдыралга эң-не эргим, эң-не эргежок чугула чүүлдү — хлебти бүдүрүп турар кижилер дугайында ынчангаш онза кичээнгейни салыр херек.

Тоску беш чылдың дургузунда республиканың колхозтары болгаш совхозтары автомобильдерин 2 катап хөйнү, тракторларны 30 хуу хөйнү алырлар. Ол күчүлүг машина-трактор парыгын үре-түңнелдиг кылдыр ажыглаары колхозтарның болгаш совхозтарның бедик мергежилдиг кадрлар-биле хандыртынганындан кол хамааржыр апаар.

Күскү хову ажылдарының үезинде тракторларга ажылдаарынга республикага дыка хөй кижи чедишпейн турган болгай. Ылаңгыя Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем районнарда механизаторлар чедишпейн турар. Кышкы үеде курстарга механизатор белеткээр ажылды ажыл-агыйлар чоруткан. Ынчалзажок ийи эзлчег-биле ажылдаарынга ам-даа хөй кижи херек. Часкы тарылга эгелээринге чедир арткан үени механизаторлар белеткээринге колхозтар болгаш совхозтар ажыглаар болза чогуур. Кадрлар чедишпезиниң уржуундан хөй-хөй тракторлар чүгле чаңгыс эзлчегде ажыглаттынып, хову ажылдарының хуусаалары узамдыгын, техниканы ажыглаарының үре-түңнелдин кудулап турарын уттуп болбас ужурлуг.

Техниканы шын ажыглаар төлээде, бедик классты механизаторлар хөй болуру эргежок чугула. Ынчаарга бистиң республикада бирги болгаш ийиги классты трактористери чүгле 33 хуу болуп турар. Ону барымдаалаан, чамдык колхозтар болгаш совхозтар мергежил бедидериниң курстарын кышкы үеде организастаан. Ам ол чугула хемчегни чедишкинниг доозарынче кичээнгей салыр херек.

Механизаторлар белеткээрин «Саян», «Өөк» болгаш Жданов аттыг совхозтарда эки чорудуп турар. Эрткен чылын чымчак аңдарылгаже шилчидерге, чаңгыс тракторнуң хүнде ортумак бүдүрүкчүлүү республикага 2,3 га болуп турда, үстүнде адаттынган үш ажыл-агыйга 5—5,5 гектар болган.

Механизаторларның клазын бедидер чорук оларның боттарының материалдыг сонуургалынга улуг хамаарылгалыын айытса чогуур. Чижээ, бирги классты механизаторунуң шалыңы үшкү классты механизаторунуң шалыңындан 20 хуу бедик, а ийиги классты — 10 хуу бедик.

Механизатор кадрлар дугайында сагыш салыышкыны чүгле ажыл-агый удуртукчуларының, тускай эртемниглерниң херээ эвес. Бо талазы-биле партия эге организациялары, парткомнар база-ла улуг ажылды чорудар хүлээлгелиг. Хову турлагларынга, бригадалар төптеринге часкы хову ажылдарының үезинде эргежок чугула бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузарын: көскү агитацияның херекселдерин — лозуңнарны, плакаттарны, механизаторларның алган хүлээлгелерин көскү черлерге азарын, кызыл-булуңнарга солуннарны, журналдарны чедирип турарын, улустуң дыштанылгазынга эргежок чугула оюн херекселдерин четчелээрин, хана солунун, агитхуудустарны үндүрерин — бүгүле политмассалыг ажылды күштелдирерин партия организациялары боттарының хүн бүрү контролюнга алган турар ужурлуг.

Беш чылдың үлүүнде

ИЙИГИ ЭЭЛЧЕГ ТУДУУНДА

Даг-дүгү комбинаттың ийиги эзлчээнде дөрткү чаданың нарын үүрмектээшкин корпузунуң тудуунда марттың баштайгы хүннеринде ажыл-иш хайныккан. «Сибирьстальконструкция» участогунуң монтажниктери демир-бетон колонналар болгаш оргалар монтажын дооскаш, ам корпустуң кырын плиталар-биле шыварын түлүктеди берген. Бирги тудуг участогунда Эдуард Загудилиниң звенозу корпуста хана панельдерининң монтажын чорудуп эгелээн.

Дөрткү чаданың нарын үүрмектээшкин корпузунда руда дамчыдар № 2 корпус-биле тудуштурар № 11 галереяда Салчак Кара-оолдуң бригадазының дашчылары дөрт хүннер дургузунда галереяның 52 кубометр тууйбу каналарын салган болгаш «СПТК-63-16» деп дээвиир шывыг плиталарын салырын дооскан.

Руда дамчыдар № 2 корпустан фабриканың кол корпузунче дамчыыр он үшкү галереяда Мөнге-Назынның тудугжулар бригадазы демир-бетон раманың опалубка ажылдарын кылгаш, ам ында арматураны тургузуп эгелээн.

★ ☆ ★

«Кызыл электростанция тудуг» эргелелинде Леонид Павлушкиннин удуртканы бригада найысылалдың чөөн чүгүнде беш каът чуртталга бажыңын (оон адакы каъдын магазин эзлээр) шалыпкын тудуп турар. Бригадада 12 кижи демниг ажылдап, билиг-мергежилин бедидип турар. Үшкү разрядтың дашчызы Александра Кураева биле ажылчын Мария Зубарева ак сеткилдиг ажылижи-биле коллективтин хүндүткелин чаалап алган. Олар ай планын үргүлчү 110—115 хуу күүседип турар.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) А. Н. Кураева биле М. Ф. Зубарева.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

★ ☆ ★

КЫЗЫЛДЫҢ ЭЛЕКТРОСТАНЦИЯЗЫ

КЫЗЫЛ. Республика найысылалының одалга-биле ажылдаар электростанциязы чыл эгезинден бээр чээрби миллион киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрген. Чүгле бо чылын безин республиканың ажыл-агыйының амыдырал болгаш бүдүрүлге хереглелдеринге 250 миллион киловатт-шак хире электроэнергияны чарыгдаар. 1944 чылга — ССРЭ-ниң составынга Тываның эки-тура-биле киреринге чедир биче күчүлүг электростанция ажылдап турган.

(СЭТА).

Афган Премьер-Министр Абдул Захир Москвада

Совет чазактың чалаанын ёзугаар найыралдың албан херээн кылып Совет Эвилелинде келген Афганистанның Премьер-Министри Абдул Захирни дүүн Москва хүндүткел-биле уткаан.

Афганистанның болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шимээн Внуково аэродромга хүндүлүг аалчыны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Д. С. Полянский, албанның өске-даа кижилери уткаан.

Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң чазаа Абдул Захирниң алдары дээш шайлалга тургускан. Чылыг, найыралчы байдалга эрткен шайлалгага А. Н. Косыгин биле Абдул Захир чүве чугаалаан.

(СЭТА).

Республиканың оргкомитединде

Баштайгы көрүлдениң бүдүүзүнде

ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскааткан көдээниң бот-тывыңгыр уран чүүлүнүң көрүлдезинге белеткел бистиң республикада калбарган. Көрүлде чорудар талазы-биле республиканың оргкомитединиң ийиги хуралы боон арткен. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, оргкомитеттиң даргазы Х. А. Анчима хуралды ажыткан.

Көрүлде дугайында кыска дыңнадыгларны Тыва АССР-ниң культура министри М. С. Хомушку, областың профэвилелдер чөвүлелиниң харыысалгалыг секретары С. Д. Киров, ВЛКСМ обкомунуң секретары Г. С-М. Иргит кылган.

Районнарда оргкомитеттер тургустунган. Районнарның концерт көргүзер графиги доктааттынган. Апрельдиң эгезинден 25-ке чедир болур көрүлдениң баштайгы эзлчээнге чүс үжен ажыг коллективтер киржир. Амгы үеде тус-тус черлерде репетиция хүннерин (неделяда ийи хүн) чурумчуткан. Районнарның оргкомитет кежигүннерин тус-тус ажыл-агыйларда быжыглаан дээрзин эш Хомушку демдеглээн.

Өвүр, Каа-Хем, Моңгүн-Тайга болгаш өске-даа районнар көрүлде талазы-биле тодаргай планнарны киирген. Чамдык районнарда кудумчу, квартал концерттери бедик деңнелдиг, хөй кижи киржикчилиг эртип турары эки.

Ындыг турбуже чамдык черлерде (чижээ: Тес-Хемниң Берт-Даг суурда болгаш өске-даа) көрүлдеге белеткел үстүн турар таварылгаларны оргкомитеттиң хуралынга демдеглээн. Музыка херекселдери азы аңаа ойнаар кижи чок болур таварылгалар бар. Ону таарымчалыг шиитпирлээри чугула.

Көрүлдеге белеткел үезинде аңгы-аңгы семинарларны Культура министерствозунуң шугуму-биле чоруткан. Шупту районнарда уран чүүлдүн специалистерин, чурукчуларны быжыглаан. Ам хамык ужур оларның боттуг дузаны хамаарышкан коллективтеринге чедирери чугула деп хуралга санаан.

Областың профэвилелдер чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ обкомунуң база Культура министерствозунуң ажылдакчылары чоокку хүннерде тус-тус районнарже, ажыл-агыйларже үнүп чоруурунга белен. ВЛКСМ обкомунуң ажылдакчылары Бай-Тайганың «Кара-Хөл» база «Тере-Хөл» колхозтарга баар.

Көдээниң ажыл-ишчилери ук көрүлдеге хөйү-биле киржип турары эки. Ынчалза-даа чамдык черлерде ажылчыннар, колхозчулар эвээш киржип, харын башкылар, культура ажылдакчылары дээш өске-даа интеллигенция колдай бергилээр. Көрүлдениң негелдезин бүгү талазы-биле барымдаалаары чугула.

Репертуар шилип алыры — бирги чергениң айтырыы. Бо талазы-биле, бирги эзлчегде, тус-тус коллективтерниң чогаадыкчы чоруу, оон-биле чергелештир республиканың Улустуң чогаадылга бажыңының, чогаалчыларның, композиторларның дуза-деткимчези көскү черни эзлээр дээрзин оргкомитеттиң хуралынга чугаалашкан.

Апрель 15 — коммунистиг субботник хүнү

● **КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК.** Москваның болгаш Ленинградтың мурнакчы бүдүрүлге коллективтериниң апрель 15-те коммунистиг субботник эрттирер дээн эгелекчи санаалын Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводунуң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары бүдүрүлге хуралынга деткип, аңаа кижи бүрүзү идепкейлиг киржирин шиитпирлээн.

Заводтуң ажыл-ишчилери апрель 15-те бүдүрүлгеге ажылдап тургаш, оон кирген орулга кайы хире болдур, ону тоску беш чылдың фондузунче шилчидерин дугурушкан.

● **ХАНДАГАЙТЫ.** Апрель 15-те болур коммунистиг субботникке Хандагайтының орук септелге участогунуң кижилери идепкейлиг киржир талазы-биле чүнү кылырын дугуржуп чугаалашкан.

Коммунистиг субботник хүнүнде көвүрүг кылыр ыяш белеткээр. Аңаа 30 кижи, 2 трактор, 2 автомашина ажылдап хүнээр. Ол хүн кылган ажылдың толевирин мундан эвээш эвес рубльди беш чыл фондузунче шилчидерин ажыл-ишчилер бир үн-биле шиитпирлээн.

Удавас часкы тарылга

Киреринге белен

Чөөн-Хемчик районнуң «Чыраа-Бажы» совхозунуң төвүнде хову-трактор бригадазының (бригадири эш К. Монгуш) кежигүннери часкы хову ажылдарынга баш удур эки белеткенгеннер. Бригада часка белеткелди колдуунда дооскан. Септезе чогуур илчирбелиг 12, дугуйлуг 7 тракторларны бүрүн дооскан. Аңдазыннарны, илиирлерни, сеялкаларны болгаш өске-даа дериг-херекселдерни септеп кылгаш, хову турлаанда чедирген. Бригада ийи кезек черде турлаглыг. Оларның девискээриниң харын аштааш, базала септеп дооскан, чылыг хүннер кээри билек чугайлаар.

Хову турлагларының септелгезин эштер П. Ооржак, Х. Сарыглар, Т. Монгуш олар эки шынарлыг чорутканнар. Олар амгы үеде Хову-Аксы деп черде чаа турлагны тудуп турарлар.

Бригаданың өске кежигүннери база-ла часкы тарылганын белеткел ажылдарында хаара туттунган.

Дуржулгалыг суггатчылар М. Өшкү-Саар, П. Монгуш оларга баштаткан ийи тракторлуг 16 кижи буга дөстерин довуракта эгелээн. Бригадада быжыглаан тараа шөлүнүн 500 гектары суггаттыг. Ол шөлдүн суггарылга системазын эки септеп, суггарылганы чогуур хуусааларында чорудуп тургаш, бир гектар черден-не 15 центнер дүжүттү өстүрерин суггатчылар хүлээнгеннер. Ынчангаш олар суггарылгага белеткелди баш удур эгелээннери ол.

Бо бригадада ногаажылар звенозу база бар. К. Сатка удурткан бо звенонуң кежигүннери ногаа өстүреринге белеткел ажылдарын хайныышкынныг чорудуп эгелээннер. Он кижинин бир кезии ногаа өстүрер болгаш ранетка тараан девискээрниң херимин септеп, чаартып турар. Өскелери өдек сөөртүр, парниктер аштаар, раммалар септээр ажылдарда хаара туттунган.

— Бистиң бригаданың ажылчыннары бо чылын 1797 га черге кызыл-тасты, 535 гектарга суланы, 458 гектарга кукурузаны, 564 гектарга чаңгыс чылдың сигенин болгаш ногаа, картофель аймаан өстүрер планныг улус. Тараа культураларының бир гектарындан-на 10 центнер дүжүттү алыры планнаттынган. Септелге болгаш часка пиити белеткеливис черле эки. Тракторларны ийи эзлчег-биле ажылдадыр механизаторлар бүрүн четчелеттинген. Ынчангаш Чыргакыда № 2 бригада-биле социалистиг чарышка бирги черни алыр дээш кызып ажылдап турар улус бис—деп, бригаданың удуртукчузу эш К. Монгуш чугаалап турар.

С. МААДЫ.

Интервью ● интервью

Пассажирлерге таарымчалыг болзун дээш

Шагаан-Арыгның автотранспорт бүдүрүлгезинге чоокта чаа барып, оон директору А. С. Данилов-биле чугаалашкан мен.

— Район иштинде каш маршрут барыл база пассажирлер сөөртүлгезин канчаар организастаанын?

— Амгы үеде автобүдүрүлгеде 14 автобустун техниктиг байдалы эки болгаш район иштинде тургускан 6 маршруттарга колдуунда эртенгиниң 7—8, дүъштекиниң 14—15 шактардан эгелеп, маршрут бүрүзүнге хүнде ийи катап чоруп, пассажирлер аргыжылгазын организастап турар.

Хем, суглар кежер, кадыр арттар ажар Иштии-Хем, Эйлиг-Хем, Ак-Тал, Баян-кол суурларже маршруттарны база доктаамал тургускан, неделяның вторник, четверг, пятница хүннеринде чоруп турар.

Бо чылдың баштайгы ийи айларында пассажирлер сөөртүрүнүн планын чедиишкинниг күүсеткен бис. Рейс автобустарындан аңгыда, бо чылдың февраль 26-дан эгелеп, Кызыл—Шагаан-Арыг аразынга район төвүнден эртенгиниң 8, а Кызылдан хүндүскүнүн 13 шакта чоруур чаа маршрутту ажыткан.

Оон баштайгы хүннери пассажирлерниң, ылаңгыя район чурттакчыларының амы-хуудаа, хөй-пиити-даа аргыжылгазынга дыка таарымчалыын көргүскен.

— Часкы чылыг хүннер келген. Орук-тудуг талазы-биле кандыг ажылдарны кылганыл база амгы үеде чүнү кылып турарыл?

— Чурттакчылыг чер бүрүзүнге автобус доктаар черлерниң дериглерин септеп, серилерни, олутгарны кылырын болгаш автобустар эртер-доктаарының графиктерин бижээш, азарын район Совединиң күүсекчи комитединиң шиитпирин ёзугаар чер-черде көдээ Советтерге дааскан. Ол ажылдарны амгы үеде кылып турар.

Шагаан-Арыг хоорай иштинге «Улуг-Хая» совхозтуң төвү Көк-Чыраа суур—нефтебааза маршрутта ийи автобусту доктаамал быжыглаан болгаш оларның аразын 7—8 минута чедир кызырган. Оон аңгыда, автобүдүрүлге экскурсия, турисчи походтар болгаш өске-даа коллективтиг үнүүшкүннер кылыр автобустарга чагыгларны хүлээп ап, оларны күүседип турар.

— Пассажир сөөртүлгезин экижидер дээш кандыг организастыг хемчеглерни ап турарыл?

— Хамыктын мурнунда, чурттакчы чоннуң негелде, хомудалдарын өөренип көөрүнче улуг кичээнгейни салган. Чолаачылар орукче үнериниң мурнунда эмчи шинчилгезин ыяап-ла эртер. Оларга тускай идик-хепти берип эгелээн бис. Бүгү маршруттарга автобустарның канчаар чоруп турарын хынаар 12 контролёрну чер болганда тургускулаан. Оон аңгыда, хем, суглар кежер, арт-сыннар ажар оруктарның схема-чуруктарын кылган болгаш херек апарган таварылгада, автобустарга техниктиг дуза чедирериниң хемчеглерин ап турар.

Шагаан-Арыг автовокзалдың амгы туруп турар бажыңындан чуртталга-коммунал бүдүрүлгелер комбинадының конторазын өскээр шилчиткен соонда, ол улуг бажыңны бүрүнү-биле автовокзал кылыр. Аңаа уругларлыг иелер, ырак чер баар пассажирлер дыштанып өрээлдер, пассажирлер олурар делгем зал, изиг, соок чемнерлиг буфет бар болур.

— Силерде пассажир автобустарындан аңгыда, чүък машиналары база бар болгай. Чүък сөөртүлгезиниң планнары канчаар күүсеттинип турарыл, а ол ышкаш автобустарның-даа, чүък-даа машиналарының септелгези, техниктиг ажаалдазы кандыгыл?

— Шупту 87 чүък машиназы бар. Январь, февраль айларда керээ ёзугаар чүък сөөртүрүнүн планнарын чедиишкинниг күүсеткен бис. Автобүдүрүлгениң гаражы эрги-даа болза, оон чамдык дериг-херекселдерин чаартып, автобустар, чүък машиналарының септелгеге турар хуусааларын кызырар, техниктиг ажаалда-хайгааралын экижидер дээш бүгү чүвени кылып турар бис. Оон түңнелинде, автобустар-даа, чүък-даа машиналары амгы үеде бүрүн составы-биле ажылдап турар.

Бүгү чуртта ышкаш, ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюн толептиг уткуур дээш чарыш бисте база калбарган. Оон тиилекчилери, мурнакчы чолаачыларның аттары бо-дур: В. Пономарев, П. Бутенко, Н. Верзилов, И. Сапый, В. Кожемякин, Е. Путинцев.

Ан. ДАРЖАА.
(«Шынның» корр.).

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

◆ **КУРГАН-ТЮБЕ** (Таджик ССР). Электростанцияларга болгаш, хуваакчы подстанцияларга тургузар чаңгыс чадалыг трансформаторларны бүдүрүп үндүрерин трансформатор заводунда шиңгээдип алган. Чаа приборну тоқ күжүн 10 муң вольтудан чүс вольтуга чедир кудуладырынга хереглээр. Бо чылын бүдүрүлгениң коллективи чаа хевирниң сес муң ажыг трансформаторун бүдүрүп үндүрер дээн.

◆ **РЯЗАНЬ.** Чажылга мурнунда аммоний натрийниң молибдады-биле ажылдап кылган чочак-тараа, вика, люцерна үрезини гектардан 4 центнер чедир немелде дүжүттү берип турар. Гектар черге чажар үрезинни ажылдап кылырынга чүгле 150—200 грамм препарат негеттинер. Скопинскиниң «Цветмет» заводу ындыг «микрочемишчидилгени» бүдүрүлгениң артынчыларындан бүдүрүп үндүрерин эгелээн.

◆ **СМОЛЕНСК.** Смоленск хоорайда тудуп, ажыглалга киирген идик бүдүрер чаа фабрика чылда 1,5 миллион ажыг эжеш идиктерин бүдүрер. Оон чырык, делгем цехтеринде 10 конвейерни эптеп тургускан, идиктер бүдүреринин барык бүгү ажылын ол конвейерлерниң дузазы-биле механизастаан.

◆ **ЛЬВОВ.** Бориславтың фарфор заводунуң продукциязының баштайгы делгелгезин Львовтуң этнография болгаш уран-чурулга ус-тывыш музейинде ажыткан. Шай болгаш кофе сервизтерин, аяктарны болгаш өскелерин-даа делгээн. Бүдүрүлге күчүлерин өстүрүп турар. Чыл бүрүде 100.000.000 таваkты бүдүрер чаа цех декабрьда ажыглалга кирер.

◆ **АШХАБАД.** Каракумнуң В. И. Ленин аттыг каналында суг чыыр баштайгы гидротехниктиг дериишкинни чаартыры доозулган. Ам Аму-Дарьяның суун оон эрттирер аргазы секундада 130-ден 200 кубометр чедир көвүдээн. Совхозтар болгаш колхозтар хөй сугну алыр.

◆ **АЛМА-АТА.** Казахстанда эң улуг куш фабриказының тудуу Мангышлак чартык ортулукта Шевченко хоорайның чоогунда эгелээн. Элезинниг ховуда фабрика чылда дөртен миллион чуурганы бүдүрер күчүлүг болур. Элезинниг ховуга кыска хуусаада тудугжулар куш өстүрер болгаш ажаар талазы-биле механизастаан цехтерлиг, инкубаторлуг, акклиматизаторларлыг, чем кухняларлыг болгаш өске-даа дериглиг комбинатты тудуп, ажыглалга киирер.

◆ **УЛАН-УДЭ.** Бурятияда тоолай ажылының баштайгы уксаажыдылга фермазын автономнуг республиканың найысылалындан ырак эвес «Забайкальский» аң совхозунуң девискээринде тургускан. Моңгүннелчек-кара, ак-көк болгаш ак улуг тоолайларның үнелиг уксааларын фермага өстүрер. Ынчангаш ферма үрежилгелиг тоолайларны республиканың өске-даа ажыл-агыйларынче болгаш ыяш ажыл-агыйларынче чорудар. Чылдың төнчүзүнге чедир тоолайларның баш санын алды мунга чедир көвүдедир дээн.

◆ **КАЛУГА.** Дудоровскиниң садыг дерин бүдүрер комбинады көдээ магазиннерге хереглээр амгы мебельдиң баштайгы комплектилерин Россия Федерациязының кооператорларынга чорудуп берген.

Бо беш чылда бүдүрүлге ийи муң хире магазинни чаа мебель-биле дериир.

◆ **УССУРИЙСК.** Приморьениң механизастаан № 16 колонназының коллективи электри дамчыдылгазының 50 километр узун дурттуг бедик вольтулуг шугумунун тудуун эгелээн. Бо чылда-ла ырак тайга районнун он-он суурлары чиик холезилиг электроэнергияны алыр.

◆ **КАЗАНЬ.** Буинск районнуң «Искра» колхозунда Культура бажыңы ажыттынган. Культура бажыңын ажыл-агыйның акша-хөренгилери-биле туткан. Ийи каът бажыңда делгем киноэкранныг көрүкчүлер залы, номчулга өрээлдиг библиотека, бөлгүмнер кичээлдээр өрээлдер бар.

Ам Татарияның көдээ суурларында культураның үш чүс ажыг бажыңнары бар. Бажыңнарның саны немежип турар болгаш беш чылдың төнчүзүнде ийи катап көвүдээр.

(СЭТА).

ССРЭ-ниң 50 чылынга

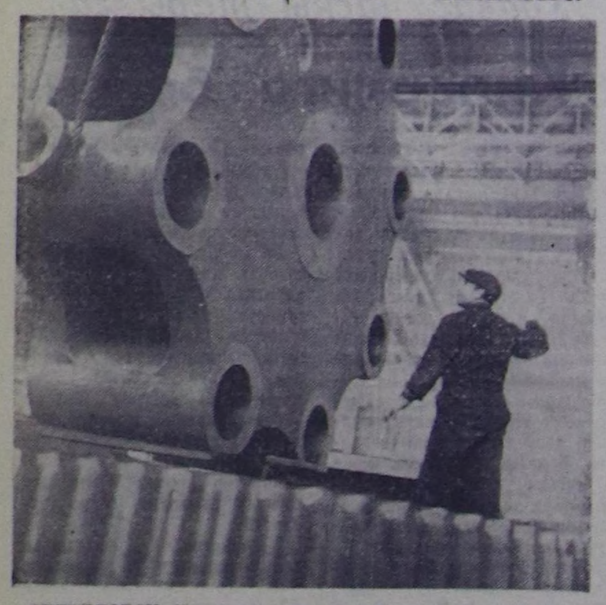

СВЕРДЛОВСК. Уралмаш заводтуң хөй муң кижилиг коллективи юбилей чылын эки эгелээн. Түгле январьда болгаш февральдың бирги чартынында безин уралчылар белеп продукция соөрткен үш муң хире демир-орук вагонун акыдуңма эвилелдешкен республикаларже чоруткан.

ЧУРУКТА: күчүлүг пресстиң улуг кезектерин чүдүрүп турары.

А. Граховтуң болгаш Созиновтуң фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

КАРАК ОГУ ДЕГ КАМГАЛААР

Тыва республиканың төвүнде төөгү талазы-биле тураскаалдыг черлер хөй. Ол болза Азияның географтыг төвү болур. Мында Кызыл партизаннарга мөңге тураскаал Улуг-Хемниң эриинде бедип үнген. Тыва Арат Республиканың удуртур органнары турган төөгүлүг бажыңнар бар. Бо бүгү үнелиг чүүлдер ада-өгбелеривистиң революшчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы эрткен үезин тоожуп бээрлер. Чогаалдарның — тоожуларның, романнарның, кайгамчык солун сактыышкыннарның үнер дозу ында. Хосталга, бүрүн эрге-шөлээ дээш күзел-соруу кыптыкkан бурунгуларывыстың дугайында легендалар, ырлар, өске-даа хевирниң аас чогаалын чыып бижиири, янзы-бүрү хевирниң тураскаалдыг эдилелдерин камгалап кадагалаары шупту-вустуң ыдыктыг хүлээлгевис болур.

Бо бүгү чонның эртинезин карак огу дег камгалаарының дугайын төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының Кызыл хоорайда ниитилелиниң үшкү конференциязынга чугаалашкан.

Ол ниитилелдиң даргазы, Кызыл хоорай Совединин күүскомунуң даргазының оралакчызы Е. Д. Удуракина илеткелинге чамдык чедиишкиннерни демдеглээн. Кызыл партизаннарга алдар болдуруп тургускан тураскаалды № 1 школаның өөреникчилери. Чурттал-га-коммунал ажылагый эргелели, Иштики херектер министерствозунуң коллективи камгалап кадагалап, ажаап, чурумчудуп турар. Аңаа чыыштар болуру, чечек салыры чаңчыл апарган. Сергей Кочетовтуң, Оюн Күрсединин, Чүльдүмнүң, Щетинкинниң, Кравченконуң ады-биле адаан кудумчуларда ол алдар-сураглыг кижилерге тураскааткан самбыраларны кылган. В. И. Ленинниң төрүттүнгениниден бээр 100 чыл оюн таварыштыр, улуг баштыңчыга тураскаалды тургускан.

Хоорайның школачылары «Мээң Төрээн чуртум—ССРЭ» деп маршруттуг походтарже үнүп, төөгүге холбашкан материалдарны хөйну чыгган. № 1 школаның пионерлери Кызылдың 1920 чыл үезинде аныяк өскенинин дугайында, № 2 школа ол школаның төөгүзүнге холбашкан материалдарны, № 3 школаның өөреникчилери «Тыва эки турачылар» деп темага, № 10 школа Тыванның үлетпүрүнүң хөгжүлдезининң болгаш ооң чурукчуларының дугайында, № 14 школа тыва үжүк-бижиктиң хөгжүлдезининң дугайында солун материалдарны чыып турар.

Ажылда четпестер ам-даа хөй. Төөгү тураскаалларын камгалаарынга бүдүрүлге коллективтери багай киржип келген. Төөгүлүг болуушкуннар эрткен болгаш Щетинкин-Кравченконуң партизан штавы турган бажыңны, ТАР-ның чазаа турган бажыңны дугуржулга чокка үреп бускан. Архитектураның, уран чүүлдүң үнелиг чүүлдерин камгалап кадагалаарын парлалга, радио, телевидение дамчыштыр четпес пропагандалап турар. Кызыл хоорайның мынчага чедиө тускай сүлде демдээ, эмблемазы чок, Азияның географтыг төвүнүң хевирин чураан тураскаалдыг хөрек демдекчигежин-даа кылбаан. № 1, 2, 3, 9, 11 школаларда төөгү музейлериниң чамдыызы ажылын соксадып, хагдынарынга четкен.

Хуралдың киржикчилеринден Аллан-Маадыр аттыг республика музейининиң эртем ажылдакчызы эш Лашкова найысылалда төөгүлүг болуп арткан эрги бажыңнарның паспортун кылып, буза бербейн монгези-биле тураскаал кылдыр арттырарын, С. Бухтуев улустуң аас чогаалдарын болгаш янзы-бүрү хевириниң орнаментилерин чыып, дужаарынче сагыш салырын, культура министриниң оралакчызы эш Попков школа бүрүзүнге төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар ниитилелдиң организацияларын тургузарының чугулазын айыткан. Партархив эргелекчизи Б. Хөвенмей төөгүлүг документилерни камгалап, ону архивтерге дужаарынче сагыш салырын онзалап чугаалаан.

Бо хуралга хоорайда ниитилелдиң төвүлелинин составын соңгаан болгаш республика конференциязынга киржир делегаттарга 40 кижини бадылаан.

О. ОХЕМЧИК.

САДЫГЖЫ КОЛЛЕКТИВ

Бай-Хаак суурда район магазининге кире бээрге, бараанарны энмелей салганы садып алыкчыларның сеткилин дораан-на өөртүп келир. Оларның өртектерин көскү кылдыр аскылаан, амыдыралга оларның хереглелиниң аайы-биле чыскаай тургускулаан болгаш садып алыр дээн бараанын садыгжылардан айтырып, шакуе чарыгдап турбас. Мында 1961 чылдан бээр коммунистиг күш-ажылдыы деп ададыр эргени чедип алган бригада ажылдап турар.

Бо хүннерде бригаданың күш-ажылчы чедиишкиннерин сонуургап чеде берген бис. Бригадада дең харыысалгалыг беш садыгжы ажылдап турар. Оларның иштинден раймаг эргелекчизи Л. Н. Шамонина чүгле бо магазинге ажылдаа-ла 16 чыл чедип турар, а ооң эжи Н. А. Полынцева чүгле бо магазинге безин 15 чыл болган, ниитизи-биле райпо шугумунга ажылдаа-ла 25 чыл чедип турар. Өскелери: В. Я. Силина — 8 чыл, Л. А. Мигель — 7 чыл, Г. В. Афанасьева — 6 чыл ажылдап келгеннер.

Коммунистиг күш-ажылдыы деп бедик адын кажан-даа оскунмайн келген бо бригаданың кежигүннери тоску беш чылдың баштайгы чылында база улуг чедиишкиннерлиг болганнар. Ниитизи-биле бараан саарылгазының планын 102,5 хуу күүсеткен болгаш чонга 676 мун рубль түңнүг бараанны сайгарып садыглаан.

— Эрткен сеска беш чыл планының баштайгы чылында сайгарган барааннарывыстың түңүн мен, чедиги беш чылдыы-биле деннеп көрүп турдум. Ол барык-ла ийи катап көвүдээн болганы бисти өөрткен. Ам тоску беш чылдың дургузунда бистиң мыя бо магазинивиске безин мурнундагы беш чылдаазындан бараан эргилдези каш катап көвүдээр дээрзин чоргаарланып бодап келир-дир бис—деп, Любовь Николаевна бистин-биле беседазынга чугаалай-дыр.

Бо мурнакчы садыгжы бодунуң ажыл-ижиниң ай, квартал, чыл аайы-биле анализин кылып, садып алыкчыларның хереглелиниң хүн бүрүдеги өзүлдезин ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдуруп турары оон илдең болду. Эш Шамонина шынап-ла бодунуң тускай мергежилинге сеткилиниң ханызындан бердинген кижи. Кады ажылдап турар өөрүн ол бодунуң кызымаккай чоруубиле үлегерлиг эдертип шыдаан-даа. Ажылдан бичии-ле чайланы бээр аразында ийикпе, азы ажыл шагы доозулганда Любовь Николаевна өөрүбиле барааннарның ассортиментизин ылгап, боттарының чыларның чагыглар бижиир дептеринде үнелиг демдеглелдерни өөренип көөрүнге кончуг ынак. Бараан эккелдирерде олар кажан-даа анаа даап бодап чагывас чаңчылдыглар. Олар бир-ле дугаарында садып алыкчыларның чагыгларын барымдаалаар, ону баазалардан сураглап тывар. Ынчангаш бо магазинниң барааннарының ассортиментизи улуг, план-онаалданың күүселдези бедик.

Тоску беш чылдың баштайгы айларында бригада базала планныг онаалдазын ажыр күүседип шыдаан. Январь айның бараан саарар планын 102,9 хуу, февральдың — 115 хуу күүседип шыдаан.

— Боттарыңарга бердинген планныг онаалгаларны күүседир дээш садып алыкчылар-биле кандыг ажылдарны чорудуп турар силер, Любовь Николаевна?—деп, оон айтырган бис. Эш Шамонина ол чаңчыл болган айтырыгны дыңнаваш, хүлүмзүрүй аарак харыылай-дыр:

— Ында чажыт чүве чок болдур ийин. Эш-өөр садыгжылар-биле ол талазы-биле солчуп болгу дег эвээш эвес дружулга чыылган чүве. Бирээде, бистиң садып алыкчыларывыс чагыг бижиир бо дептерни кончуг эки билир улус. Аңаа бижиттинген соонда күүсеттинмейн баары ховар ийин. Оон ынай бис чаа келген барааннарны албан, организация болгаш бүдүрүлге черлеринге чарлап дыңнадыр чаңчылдыг бис. Алызында баргаш, бистин бараан саарылгазының планын күүседип турарывыс дээрге чоннуң материалдыг хандырылгазының дугайында сагыш човаашкын-дыр дээрзин садып алыкчылар билир апарган уе болгай бо. Ол талазыбиле оон-даа өске аргалар бар. Садыглаарының аргаларында бисте чаа чүве чок. Ынчалза-даа боттарывыс дугайты садып алыкчыларның акшаланы бээр үелерин бодап тургаш оларның ажылдап турар черлеринге үнүүшкүнүг садыглаашкыннарны, базаарларны организастаары чергелиг депшилгелиг аргаларны база ажыглап турар бис.

— Ындыг чижектен чугаалап көөр силер бе?

— Чижээ, чайын чоок ажыл-агыйларның малчыннарынга, хөвү турлагларынга, массалыг дыштанылга черлеринге барып турдувус. Чоок турар суурларга-даа четкилеп турар бис. Оларның чурттакчыларының чагыгларын база ап турар бис.

Л. Н. Шамонина Ада-чурттун улуг дайынының киржикчизи, фронтуга ол Төрээн чуртун камгалаарынга амы-тынын артынга каггаш киржип чораан кижилерниң бирээзи. Дүүнгү фронтучу бөгүн тургузукчу күш-ажылдың одуруунда чоннуң амыдырал-хандырылгазын улам-на бедик болзун дээш туржуп турар демиселчи-дир.

О. НАМЧЫЛАК,
«Шынның» тускай корр.

ТЕС-ХЕМДЕН МЕДЭЭЛЕР

САМАГАЛДАЙ. (Телефон-биле). Районнуң колхозтарында болгаш совхозунда шээр мал кидип төрүп эгелээн. Ниитизи-биле хойнуң үштүң бир кезни оолдапкай, оон 12.538 хураган алдынган.

«Ак-Эрик» колхозта төрээн 3966 хойнуң 3988 хураганы менди доруп турар. Бо ажыл-агыйның кадарчылары малдың чаш толуң чаңгыс-даа башты хоратпас дээш кызымак ажылдап келгенинден оскелерден көргүзүү эки.

* * *

Келир өөредилге чылында Самагалдай ортумак школазын оттулар ыяш-биле четче хандырар дээш район төвүнүң бүдүрүлге, албан организация черлеринің ажылдакчылары ыяш белеткээринің шевин организастаан. Аңаа 17 коллективтен 121 кижи ажылдаан. Олар 338 кубометр ыяшты школага халаска белеткеп берген.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

Хандырылгаңар кандыгыл?

Дарый шиитпирлээр

Бистиң Баян-Кол суурда «Х Улуг хурал» колхозтуң хлеб быжырар черн бар. Колхозтуң дээрбезинге далганны дээрбедээш, аңаа эккеп быжырып, чоннуң хереглелин хандырып турар.

Ажыл хүнүн долу ажыглаам, хлеб быжырарын эки организастаар болза суурнуң чурттакчыларынга болгаш малчыннарга ол четчип болур. Ынчалза-даа суурнуң чонунга хлеб чедишпейн турар. Ында чүгле колхозчулар эвес, башкылар, эмчилер болгаш өскедаа албан-хаакчылар хөй.

Хлеб садып алыр дээн кижилер эртенгинин тос шакта хлеб быжырар черге чеде бээр. 20—30 хире кижи ону садып алган соонда хлеб тонун калыр. Чамдыкта хлебти аңаа келген чонга шуут сатпас. Ону малчыннарга, огород ажылчыларынга бээр бис дижирлер. А херек кырында хлеб дээш малчыннардан кээп турар кижилер эвээш, огородта чүгле 10 хире кижи бар.

Чоннуң хандырылгазында бо четпестерниң чылдагааны чогум чүдел? Хлеб быжырар черниң ажылдакчылары ажыл шагын долузу-биле ажыглаам, хлеб быжырарын ковүдедир болза бо айтырыг чогумчалыг шиитпирлеттинин болур. Ынчан Баян-Кол суурнуң чону Терлиг-Хаядан, Элегес-Аксындан, Шагаан-Арыгдан барып хлеб садып алыр дээш хөй үешкты ыңай-бээр орукка үндүрбес ийик. Хлеб быжырар черниң ажылын эде тургузарын «Х Улуг хурал» колхозтуң баштаар чери холга алыр үе келген.

К. КАЛГАХӨӨ.
Улуг-Хем район.

* * *

Ол-ла колхозтуң чонунуң культурлуг хандырылгазын улам экижидер дээш Баян-Кол суурга аъш-чем продуктуларын, хлеб, булочка кылыгларын садыглаар ларёкту тургузарын күзээн саналопалды хуучу кежигүннер киирип тургулаан чүве. Бо айтырыгны Улуг-Хем райпозунуң баштаар чери 1969 чылдан бээр амга чедир шиитпирлеп шыдаваан.

Баян-Кол магазинниңге садыгжылар өре-дудагдалдар кылып, ажылдан үнүп-кирип турарындан садыг бо-ла хагдына бээр. Эрткен чылдың тончүзүнде саналшкын үезинде хагдынган магазинни бо чылдың февраль 20-ге чедир ажытпаан. Тускай ларёк тургузарын чон күзеп турар. Магазинге санаашкын болу берген үеде чон боттарының хереглелин ларёктан садып ап болур болгай.

К. ОЙДУП-ООЛ.

* * *

Макарон, лапша, вермишель болгаш далган аймаандан кылган өске-даа аъш-чем продуктулары бистиң районга ховар келир. Магазиннерге далган сатпастаан. Чоннуң хлебке хереглелин четче хандырбайн келген.

Район төвүнде 18 километр черде «Тес-Хем» совхозка хлебти 6—7 хонгаш арай боорда садар. Эзлчег маңаан кижилерге ол чедишпейн баар. Бир эвес далган садарын организастаар болза, чон ону печкага боттары быжырып ап болур.

Чонну хлеб, далган-биле хандырарынче Тес-Хем райпозунуң баштаар чери кончуг четпес сагыш салып келген. СЭКП-ниң Тес-Хем райкому, ажылчы чоннар депутаттарының Тес-Хем район Совединиң күүскому бо айтырыгны шиитпирлээринге дээштиг салдарны чедирер боор деп чон күзеп турар.

М. МААДЫР.

* * *

«Октябрь 30 чылы» колхозта холушкак барааннар садар бир магазин ажылдап турар. Баян-Таланың көдээ магазинни эрткен чылдың планыи 106 хуу күүседип, мурнакчы коллективтерниң сапыгга кирген. Садыгжылар Ким Донгак, Валентина Донгак олар амгы үеде чонга макталдыг ажылдап турар.

Ынчалза-даа магазинге эът, өөредилге херексели, спорт болгаш ажыл-агый барааннары келбейн турарын чоокта чаа хуучуларның отчёт-соңгулдалыг хуралынга четпес деп демдеглээн. Оон ыңай, автолавка-биле малчыннарга шала чадыглары, хевистер, аяктар ышкаш чугула эт-сеп аймаан эккеп садар болза эки деп Чөөн-Хемчик райпозунуң баштаар чериниден малчыннар дилеп турар.

О. САЙЫН.

Төлептиг хамаатыларны кижизидер

Ажы-төлдү кижизидери — эң чугула хөй-ниитичи хүлээлге. Чаа кижини кижизидеринге болгаш өстүрүп дадыктырарынга чогум чүү улуг рольду ойнаарыл?

Кандыг-даа ажылдакчы — сураглыг мастер, чогаалчы, чурукчу, ыраажы, чолаачыдаа, министр-даа баштай өгбүлезинге, оон школа, пионер, комсомол болгаш өскедаа хөй-ниити организацияларын дамчыштыр ёзулуг кижи болуп, Төрээн чуртунуң төлептиг хамаатызы деп бедик атка чедери кымга-даа билдингир.

Өзүл орар аныяк салгалдың коммунистиг кижизидилгезин үш-булуңчуктуң үш бедиктеринге дең-нең болур. Амгы үеде «Үш-булуңчуктуң» системазы кижизидилге ажылында кол угланышкын, кол үндезин апарган.

«Үш-булуңчук» системазының бирги бедии — өг-бүле, ада-ие, ийнги бедии — школа, башкылар, а үшкүзү — өөреникчилер деп бодап алырга, бүгү кижизидилге ажылының нарын, хөй талалыг системазы каракка костүп, угаанга сиңип келир. Бо дээрге бот-боттарындан чарылбас, кезээде тудуш харылзаалыг, кижизидилге ажылы-дыр. Бир эвес үш бедиктерниң бирээзи чавызап, ужур-дузазы кудулаар болза, коммунистиг кижизидилге ажылы партияның улуг негелделеринге харылаң шыдавас.

Бай-Тайга районнуң Шуй көдээ Совединде (даргазы Кочаа Шыдыраа), «Мурнакчы» колхозта (даргазы Кудурукпай Хертек), ында ортумак школада (директору Хертек Шыырап-оол) «Үш-булуңчук» системазында муң ажыг колхозчу ада-иелер, 518 өөреникчи, 35 дээди болгаш тускай эртемниг башкы кадрлар хаара туттунган.

Ада-иелер, башкылар, өөреникчилериң аразында ботхарылзаалы быжыглаар, ботботтарындан пегелде, харыысалганы күштелдирер сорулга-биле тус-тус класс шактарын «Үш-булуңчук» системазының үш бедиктеринің киржилгези-биле эрттирип турар апаргап. Ол темалыг класс шактарынга башкы, чамдык ада-ие база өөреникчилер баш удур хынамчалыг белеткенип алгаш, чедер, чеспестерни тодаргай айтып, ижин-каражок чугаалажыр. «Өөреникчиниң хүн чуруму», «Онаалганы канчаар күүседип турары», «Ынак номнарым» болгаш өске-даа темалыг класс шактары дээштиг, ажыктыг болган.

Шуй суурда үлегерлиг эки өг-бүлелер хөй. Оларга хойжу Самай Шаңмак, дарган Иргит Дамба, чылгычылар Хертек Шөмбүл-оол, Хертек Шөртей-оол, колхозчу Хертек Херел, механизатор Серен Байырты, чолаачы Салчак Күнгаа, чазаныкчы Хомушку Сендаш, механиктер Сюрюн Адыг-оол, Хертек Маадыр, пенсионер Донгак Демдек, Кудурукпай Хертек, күүском даргазы Кочаа Шыдыраа, башкы Доржу Адыг-оол болгаш оон-даа өскелерни чоргаарал-биле хамаарыштырып болур. Бо ада-иелер урутларының кижизидилгезинче доктаамал сатыш салып чоруурлар, олар биче сеткилдиг, кижилер-биле чугаалажырда безин эелдек, арыннары чазык, чонну хүндүлээр. Четпестерге эптеш чок. Олар ажылынга кызымак, өг-бүлезинге чеме чок аажылыг.

«Үш-булуңчук» системазының шөлүнде чедир кылдынмайн турар ажылдар ам-даа хөй. Башкылар өөреникчилериниң ада-иелери-биле танышып чугаалашкаш, кылыр ажылдарны сүмележип, дугуржуп алыр дээш, школаже чалап, хурал-суглаа кылып алырда, ийи, үш катап чарлап келгеш, боду чааскаан, азы үстүнде ады кирген сагыш-човангыр адалар, нелерден өске улус келбейн баргаш, түңнел чок бооп төнер чоруктар каш удаа болгулаан.

«Уруум, азы оглум кайы хире өөренип турарыл, өөредилгезинің херекселдери четче бе, чүге бергедеп тур» деп сагыш човап келирлер доктаамал аалчылар болгулаар. Мындыг таварылгадар «Мурнакчы» колхозтуң малчыннарының талазындан хөйү-биле болуп турар.

Районда сураглыг, колхозта мурнакчы кадарчы Седен-Дамбаа Ооржактың бир уруу өөредилгезин ара каггаш, а 3 класста оглу Гриша үргүлчү чанатттаар, шак үзер, өөредилгези багай. Күжүгет Бадакайның ажы-төлү Рая, Никита, Гагарин оларның идикхеви шевергин эвес, өөредилгези багай, хайгаарап турар төрелдери кичээнгей салбайн турар. Кадарчы Салчак Тойбуның белеткелде Серёжа деп оглу арыг-силиг эвес, 6 класста Викторның чуруму кошкак. Иргит Биче-ооллуң 5 класста Буян-оол деп оглу онаалга күүсетпес, өөредилге херексели кезээде чок, багай өөренип турар. Бо малчыннар ажыл-төлүнге кичээнгей салбайн турары моон билдингир ышкажыл.

«Кымнар силер, адалар?» деп темалыг кежээге № 1 хойжу бригаданың бригадири Сарыг-Донгак Карандаш мындыг айтырыг салган: «Кадарчыларга чоруп чорааш, ажы-төлүнүң четпестерин чугаалааргa, олар: «кадарып турар малын ажаар бе азы ажы-төлүн карактаар бе? Кайызы үнелигил» — деп айтырып турары шын бе? Илеткелчиниң харыылааны: «Чүү үнелигил: хой бе, кижи бе? Келир үеде хойну ким ажы-төлүн кижизидеринче кошкак кичээнгей салып турары моон тода билдингирдир.

«Үш-булуңчук» системазында, оон шөлүнде бо чижектерден дора, таарымча чок таварылгалар база-ла болгулап тургулаар. Хомушку Серемааның оглу Слава. ийи, үш чыл иштинде 2 класска өөренип тургаш каш удаа оор херек кылгаш, өөредилгезин ара каггаш, ам кайдазы-даа билдинмес. Дамбыл Сергиттиң Борис деп оглу эрткен чылын Шуйнуң кадыкшылга школазынга өөренир тургаш, ынаар барбаан, ам бо чылын база өөредилгеден дашкаар чоруп турар. Шаңгыр-оол Хертектиң Алёшазы (4 класста) бирде Тээлиде, бирде Ак-Довуракта сураа дыңналыр, оон келир үезин адазын дүвүретпейн турар.

Бо бүгүнү алгаш көөрге, Шуйда кижизидилге ажылы чедир тургустунмаан, хойниити организацияларының, ада-иелериниң, башкыларның олче улуг кичээнгей, күжениишкин чок, адырык ажылдап турары тода-дыр. Колхозбаштаар чери, көдээ Совет күүскому, школа директзиязы, партия, комсомол организациялары бо четпестерни сайгарып көргеш, сөөлгү үеде дээштиг ажылды чорудуп эгелээн.

«Үш-булуңчук» системазының «Неделязын» ай санында эрттирерин шиитпирлээннер. Февраль айда элээн солун, ажыктыг ажылдарны чоруткан. № 1 хойжу бригадага «Өөреникчилерниң күш-ажыл кижизидилгези» деп лекциянны Доржу Адыг-оол школа амыдыралы-биле холбаштырып тургаш комчаан. 8 класс концерт көргүскен. № 2 хойжу бригадага «Совет көдээниң амгы болгаш келир үезин» деп лекцияны номчаан.

«Кымнар силер, адалар?» деп темалыг кежээге илеткелди Доржу Адыг-оол кылган. «Алдарлыг адалар», «Ада дугайында үлегер домактар» деп көскү стендилерни, шыдыраа болгаш өске-даа оюннарны суурда херээженнер төвүлели организастаан. Илеткел соонда кижизидилге темазынга арга-дуржулга солчулгазы болган. Ол кежээге 4—7 класстарның өөреникчилериниң «Мээң ачам» деп чогаадыгларын база сайгарып чугаалашкан. Өөреникчилер чогаадыгларынга ачазының дугайында ажыт-чажыт, ижин-кара чокка бижээннер. Чижээ, чедиги классчы бир оол мынчаар бижээн: «...Мээң ачам механизатор. Ол ажылынга кончуг кызымак. Колхозу дээш күжүн берип чоруур. Бажың иштин чуур, бистиң идик-хевивисти чугжур, биске тоодарны, рассказтарны номчуп берип турар. Ачам эки. Аңаа ынак мен. Арага ижикпенде удувас оозунга хоңнум чок...» Бо чогаадыгдан каш одуруглар ада-ие биле уругларның аразында хамаарылганы, ында чаш кижи канчаар хевирлеттинин орарын тодаргай айтып турар-дыр.

Бо чижектиг ажылдар айтыгнан четпестерни чайладырынга, чедишкиннерни быжыглаарынга, улам бурунгаарлаарынга дузалап, бедик мерелдиг, долгандыр болуп турар чүүлдерге идепкейлиг киржир, политиктиг, хөй-ниитичи, мораль талазы-биле бедик мөзүшынарлыг салгалды кижизидеринге дузалаар.

М. САЯЯ,
башкы.

МОСКВА. Антропологияның эртем-шинчилел институту болгаш Москваның М. В. Ломоносов аттыг күрүне университединиң Д. Н. Анучин аттыг антропология музейи Совет Эвилелинде ол эртемниң специализастаан кара чаңгыс товү болуп турар.

Антропологияның эртем-шинчилел институту капсырылга эртеминиң талазы-биле чедиишкинниг ажылдан турар. Институттуң киржилгези-биле дааранылга, идик, трикотаж болгаш чиик үлеттиүрүнүң өске-даа адырларынга хемчээлдиг стандарттарның эртем ёзугаар үндезинперин ажылдап кылган.

ЧУРУКТА: төөгү эртемнериниң доктору Т. И. Алекееева, биология эртемнериниң кандидады О. М. Павловский олар О. М. Павловскийниң Чаа Гвинеяда Маклайның эриинге чораан үезинде кылган антропология фотопортреттерни ажылдап кылып тур.

В. ХРИСТОФОРОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Совет металлургтар Францияда

Аңгы-аңгы социал-экономиктиг системаларның күрүнелериниң аразынга кады ажылдажылганың быжыг харылзаазын тургузуп болур дээрзин Совет Эвилели биле Францияның аразында найыралчы байдал көргүзүп турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү Л. И. Брежневтиң эрткен чылын Парижке Француз Республиканың президентизи Жорж Помпиду-биле ужуражыышкыннары ийи чурттуң улустарының найыралынга база бир чаа арыннарны бижээн. Экономика болгаш культура талазы-биле кады ажылдажылганың улуг программазын планнаан. Францияның Фос-сюр-Мерге металлургия комплекизин тургузарынга Совет Эвилелиниң идепкейлиг киржилгезин ук программада көрген.

Совет Эвилелиниң болгаш Францияның чазактарының тургусканы тускай ажылчын бөлүктер Фос-сюр-Мерниң тудуунга кады ажылдажылганың хевирин, байдалын дугуржуп дооскан.

Совет чазак бөлүүнүң удуртукчузу, ССРЭ-ниң даштыкы садыг министриниң оралакчызы Николай СМЕЛЯКОВ-биле ПМА-ның корреспондентизиниң интервьюзун парладывыс.

— Фос-сюр-Мерде металлургия комплекизиниң болгаш ону тудуп тургузарынга Совет Эвилелиниң киржилгезиниң дугайын чугаалап көрүңерем.

— Делегейде эң сайзыраңгай капиталистиг күрүнелерниң бирээзи — Франция чылдың-на барык 24 миллион тонна кан бүдүрүп турар. Ынчалза-даа чурттуң металл аймаанга хереглели оон хөй болуп турар. Ынчангаш чылдала 7—8 миллион тонна кан бүдүрүп үндүрер күчүлүг чаа металлургия комплекизин тудар сорулга тургустунган. Чурттуң соңгу-чөөн чүгү биле төп районунда металлургия үлетпүрү сайзыраан. Фос-сюр-Мер чиик үлетпүр биле көдээ ажыл-агый хөгжээн мурнуу чүкте Франциянын мурнуу чүгү далай оруунга чоок болгаш ында хостуг ажылчыннар хөй. Ынчангаш мурнуу чүкке үлетпүр бүдүрүлгелерин тургузарын чугулалап турар.

Фос-сюр-Мерде металлургия комплекизин тулааланчак куруг черге тудар. Тудугжулар амгы металлургия бүдүрүлгезиниң бүгү технологтуг шугумнарын тургузар ужурлуг. Ол комплекске агломерация агрегаттарындан прокат кылыр дерилгелерге чедир нарын станоктар турар апаар. Ол бүдүрүлгеге кол черни домна суугузу ээлээр. Оон эң харыысалгалыг участоктарының бирээзи болза, соодулга системазы болур. Совет металлургтар бо талазы-биле байлак дуржулганы мөөңнеп ап, ол айтырыгны шагда-ла чедиишкинниг шиитпирлээн. Ынчангаш ажылдын харын ол участогун — ховар дээн бусталдырыкчы дериг-херекселдиг тургузулганы (төлевилелинден монтажтап эптээринге чедир) совет специалистер кылып күүседир. «Сольмер» дээр француз фирма биле совет «Машиноэкспорт» организация керээни чарган.

Совет Эвилелиниң металлургия үлетпүрүнүң чедиишкинин совет эртем магадылаан. Канны үзүктел чок эзилдирип кудар херекселдер, калбак чуга кан прокады кылыр дерилге, кан эзилдирер суугунуң дерилгелери болгаш металлургия техниказының өске-даа хевирлери делегей рыногунда улуг үнелелди алган. Домна суугуларында соодулга системазының херекселин ГФР-ниң, Япониянын, Италиянын фирмалары база садып ап турар.

Француз бүдүрүлгенин суугуларынга тургузар системаны Совет Эвилелинин элээн каш эртем-шинчилел институттары төлевилеп турар. Ук дерилгелерни Индияга, Алжирге ындыг хевирлиг тудугларга ажылдап турган, дуржулгалыг специалистер эптеп тургузар.

— Металлургия комплекизин тургузар дугайында дугуржулганы кажан кылганыл?

— Ол талазы-биле чөпшээрежилге 1970 чылдың ийиги чартыында чедип алдынган. 1971 чылдың мартта СЭКП-ниң XXIV съездизинге илеткелге Л. И. Брежнев мынчаар медеглээн: «... Францияга металлургия комплекизин тударынга Совет Эвилели киржир дугайында дугуржулга бар».

Ийи тала кайызы-даа чогуур өйүнде инициативаны илергейлээн. Комплекстин бирги чадазын ССРЭ-де болгаш Францияда төлевилеп турар.

— Тудугнуң ийиги ээлчээниң дугайында чүнү чугаалап болурул? Кады ажылдажылганың перспективалары кандыгыл?

— Бирээзинин-не ишкири 2700 кубометр ийи домна суугузун тударын төлевилелде көрген. Ол дээрге бирги ээлчег-дир. Чылда-ла 7 миллион тонна кан бүдүрерин чедип алыр төлээде, бирээзинин-не ишкири 5000 кубометр ийи домна суугузун тудары чугула. Ам дээрезинде делегейге ындыг улуг суугуну кым-даа тутпаан.

Ындыг улуг суугуларны төлевилээринин талазы-биле ажыл чоруп турар. Совет төлевилелдин соодукчуларын маңаа ажыглаар.

Металлургия техниказын, дериг-херекселдерни садарының ассортиментизин база көвүдедир бис. Демги-ле чугаалап турганым херекселдерни фирмалар сонуургап турар.

— Совет организациялар Францияга өске заводтар тударынга киржир бе?

— Чугаажок. Бистин ийи чурттарывыстын аразында тургустунган экономиктиг харылзаалар аңаа бүзүрелди берип турар. Чоокта чаа дыка хөй француз специалистер бистин чуртувустун эртем-шинчилел институттары болгаш металлургия бүдүрүлгелери-биле танышкан. «Соллак», «Крезо-Луар» деп француз фирмаларнын төлээлекчилери (олар Фос-сюр-Мерде комплексти тутчуп турарлар) металлургия херээнге кады ажылдажылга ийи талага ажыктыг дээрзин бадыткааннар. Француз специалистернин отчёдунда совет дериг-херекселдернин бедик шынарлыын, экономика талазы-биле ажыктыын онзалап демдеглээн. Ынчангаш совет дерилгелерни ажыглаары Францияга ажыктыг деп түңнелди кылган.

(ПМА).

Ынак ажылынга 25 чылда

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында мал эмчизи П. Васильев 25 чыл иштинде мал эмнеп, салбырның малының баш санын өстүреринге толептиг үлүг-хуузун киирген. Салбырга 19 харлыг аныяк оол келгеш, ам ветеринария албанының хоочун ажылдакчызы болган.

Павел Дмитриевич салбырга келгенде шээр малдың баш саны эвээш турган. Ам 25 коданда 10980 ажыг баш хой бар. Төрүүр хой 6547 баш, оларны 17 коданда үскен.

Салбырның хойжуларының коданнарында оолдаашкын түлүк чоруп турар. 3619 хой төрээн, хураганнары онча-менди. Чамдык кадарчыларның коданында оолдаашкын адакталы берген, чаш төлде хорамча чок. М. Данзырын, М. Сагаан, М. Чамыян, С. Шурукум оларның коданнарында ниитизибиле 1350 хой оолдаан, хураганнар эки өзүп турар. Кажан кадарчыларның коданнарынга оолдаашкын эгелей бээрге, Павел Дмитриевичини Ак-Туругга кижи көрбес, а хереглээн кижи хойжу бригадаларның коданнарындан тып ап болур.

Сула эдержилгеже, тарып боозадылгаже П. Васильев кичээнгей салып келген. Тарып боозадылга талазы-биле техниктерни белеткеп, өөреткен. Тарып боозадылганы чогуур өйүнде чорудуп келгени-биле хойга кызыраар чорук болбастаан, чыл санында хөй хураганнарны ап келген.

М. ЛАМА.

Хөй-ниитиге даянгаш

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан суурда эш хуузунуң суду хөй-ниитиге даянгаш бодунуң ажылын элээн экижиткен. Салбырда партия организациязы, улусчу дружинаның штавы, школа коллективибиле быжыг харылзааны тудуп турар.

Эрткен чылын болгаш амгы үеде арысканчыларда хөй-ниитиниң корумчурумун үрээр, ажыл шагы үзер, арагалаар чоруктар дыка эвээжээн. 1971 чылда эш хуузунуң судунга 48 хомудал билдириишкин кирген. Ону сайгарып көөрүнге хөй-ниитини киириштирген. Чыл иштинде суурга 8, малчыннар турлагларынга, фермаларга 9 удаа эш хуузунуң судунуң хуралдарын эрттирген. Хамаатыларның киирген хомудалдарын ол хуралдарга сайгарып көөрүнге ажылчы чоннар идепкейлиибиле киришкени өөредиглиг болган.

Т. ОЧУР-ООЛ.

Демиселди күштелдирер

«Тоора-Хем» совхозтуң 4 муң ажыг ивизи Улуг-Дагның Үзүү болгаш Кадыр-Өөс тайгаларының одарларында турар. Малды тудуп чип турар араатаннар бо тайгаларда сөөлгү үеде көвүдээн. Тожу районнуң ацныыр-тывыш чери, совхозтуң дирекциязы малга хора чедирип турар бөрүлерни, адыгларны, дырбактыгларны узуткаарының хемчээн өшкак ап турар.

1970—1971 чылдарда араатаннарның совхозка чедирген когаралы 280 баш улуг, биче иви болган.

1971 чылдың октябрьда Кадыр-Өөс фермазындан 11 анайны, 1972 чылдың февраль 18-те Үзүү фермазындан 10 баш улуг, биче ивилерни бөрүлер тудуп чиген.

Ниитиниң малынга хораны чедирип турар араатаннарны узуткаар хемчеглерни бүгү-ле арга-биле чорудары эргежок чугула.

Д. АИР-САНАА.

Делегей бо хүннерде

Харылзааларны тудар

РАВАЛПИНДИ. (СЭТА). Пакистан Ислам Республиканың президентизи З. А. Бхуттонуң Совет Эвилелинге ам кылыр деп турар аян-чоруунга холбаштыр Пакистанның чазааның тускай төлээлекчизиниң медеглээни болза, Совет Эвилели — улуг күрүне-дир. Кожалар болгай бис. Экономика талазы-биле харылзааларлыг бис. Бистиң чурттарывыстың аразында маргылдаалыг айтырыглар чок. Харылзааларны тудар ужурлуг бис.

Ёзулал парады

ДАККА. (СЭТА). Найыралчы Бангладеш Улус Республиканың девискээринден чуртунче чанар индий шериглерниң чарлып чоруурунуң ёзулал парады Даккага болган. Мынчангаш Бангладештиң девискээринге дайын чорудулгаларынга киришкен индий шериглерниң үе-чадалап үнүп чорууру дооступ турар.

Бангладеш Улус Республиканың премьер-министри Муджибур Рахман, Индияның каттышкан чепсектиг күштериниң болгаш Бангладешти хостаар отрядтарның кол командылакчызы генерал-лейтенант Арора парадты хүлээп алган.

Төрээн чуртунче чанар индий шериглерге байыр чедирбишаан, Муджибур Рахман бодунуң национал хосталгазы дээш Бангладештиң улузунуң демиселинге оларның чугула ролюн демдеглээн.

ПЛАНЫН АЖЫРГАН

ВАРШАВА. (СЭТА). Бо чылдың баштайгы ийи айларында Польша чуртталга тудуунуң талазы-биле планныг даалгаларны 13 хуу ажыр күүсеткен. Чуртта 400 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген. 120 муң өг-бүле чурттаар квартираларны чылдың төнчүзүнге чедир тудуп, ажыглалга киирер дээн.

Ажаап алыышкын адакталган

ГАВАНА. (СЭТА). Кубада чигир дүжүдүн ажаап алыры доостур чоокшулап турар. Чурттун бүгү алды можузунда чигир заводтары бүрүн күчүзү-биле ажылдап турар. Ам кол сорулга болза, чигир дүжүдүн чидириг чок ажаап алыр болгаш ону чаашкын сезонунуң эгелээриниң бетинде доозары болур. 1972 чылдың дүжүдүн хуусаа бетинде ажаап алыр дээш социалистиг чарыш бүгү чуртта калбарып турар. «Чүс чылдың аныяктар колонназының» отрядының кежигүннери дүжүт ажаап алыышкынынга кайгамчыктыг чедиишкиннерни чедип алган. Олар Сьего-де-Авил хоорайдан ырак эвес плантацияларда ажылдап турар. Бо отрядка шилчиир шаңналды беш удаа тывыскан. Олар боттарының күш-ажылчы чедиишкиннерин Кубаның Аныяк коммунистер эвилелиниң бо айда ажыттынар II съездизинге бараан болдурган.

Бүдүрүлгениң эң эки бригадаларының болгаш шалыпчыларының мурнакчы дуржулгазын калбаа-биле пропагандалаарынга улуг кичээнгейни салып турар. Хуан Охеданың ады бүгү чуртка сурагжаан. Хүнде ажылдап кылыышкынның чаа национал рекордун ол тургускан. Мурнакчыларның үлегер-чижээн алыр — бүгү ишчилерниң лозуңу ындыг,

ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскааткан

СИНГАПУР. (СЭТА). ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга тураскааткан совет фильмнерниң фестивалы Сингапур республикада эгелээн. Сингапурнуң төп концерт залында «Кремльдиң курантылары», «Чайковский» болгаш өске-даа уран-чечен, документалдыг фильмнерни көргүзүп турар. Тус черниң чурттакчыларының фестивальга сонуургалы улуг.

Маадырлыг Вьетнамның херээженнери

ВДР. Чуртта эң улуг Намдинь пөс-таавы комбинадының херээжен ажылчыннары эрес-маадырлыг ажылдап турар. Ында 13 муң ажыг кижи ажылдап турар, оларның колдуу херээженнер.

ЧУРУКТА: комбинаттың аргыг цехтериниң бирээзи. Мурнуку одуругда аныяк аргыкчы Ле Тхи Ти.

В. СОБОЛЕВТУҢ фотозу (СЭТА-ның фотохрониказы).

Индий-кыдаттың фронтуларында

ХАНОЙ. (СЭТА). Бо чылдың февральда Сокчанг можуга кадыг-дошкун тулчуушкуннарның үезинде Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштери дайзынның 600 ажыг солдат, офицерин чыскаалдан үндүрген, 4 суднону суг дүвүнче киирген, янзы-бүрү 140 боо-чепсекти хунаап алган.

Февральда Вьентьян можуга Лаостуң патриоттары дайзынга удур халдаашкыннарны соксаал чок кылын келген болгаш ооң 70 ажыг солдадын өлүрген, балыглаан, шеригниң 7 машиназын узуткаан деп, Кассан Патет Лао агентилел дамчыткан. Ол-ла үеде Саваннакет можуга Лаостуң патриоттары дайзынның 200 ажыг солдат, офицерин сандан үндүрген болгаш шеригниң хөй санныг херекселин хунаап алган.

ВДР-ниң чаа тудуунда

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның Ажылчы чоннар партиязының Төп Комитединиң Бирги секретары Ле Зуан ВДР-де Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп турар улуг гидроэлектростанцияның тудуунга чораан.

Ле Зуан плотинаны болгаш гидробелдирниң өске-даа дериишкиннерин көрген. Тудугнуң удуртукчулары тудугнуң чоруп турарының дугайын ВАП ТК-ның Бирги секретарынга чугаалап берген. Оон соонда Ле Зуан ында ажылдап турар совет специалистер-биле чүректиң ханызындан, найыралчы байдалга беседа кылган.

Камбоджада байдал

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ЮПИ агентилелдиң корреспондентизиниң Пномпеньден дыңнатканы-биле алырга, Сирик Матак камбоджа чазакты тараткан дугайын чарлаан. «Чаа чазакты тургузарынга чедир премьер-министрниң хүлээлгезин күүседир мен» деп, ол чугаалаан. Ооң мурнунда «камбоджа күрүнениң баштыңы Ченг Хенг бодунуң албандан дүжерин болгаш олудун Лон Нолга чайлап бээрин дыңнаткан» деп, агентилел айыткан.

Ченг Хенгиниң албандан дүжер дугайында дыңнадыгны Лон Нолдуң тургузулга хуралын тарадыр дээн шиитпири-биле хары угда кылган.

Пномпеньде дүвүрээзинниг. Сирик Матакка удур студентилерниң чыскаалдары Пномпеньге болганын ЮПИ агентилелдиң дыңнадыында айыткан.

СОҢГУЛДАГА ЧЕДИИШКИН

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның 16 штадынга болгаш 2 эвилел девискээринге хоойлужудулга хуралдарынга бадылаашкынның чарлаан түңнелдерин ёзугаар алырга, Индияның башкарыкчы партиязы — Индий национал конгресс 798 депутат олуттуң 632-зин алган. Башкарыкчы конгресстиң бүзүрелдиг тиилелгези болза, Индияга социал чаартылгаларны чедип алырынче угландыр чорудуп турар ооң политиказының сурагжааныңың дугайын херечилеп турар. Депшилгелиг партиялар-биле эвилелдешкен Индий национал конгресс Махараштра штаттың хоойлужудулга хуралынга эң хөй олутту (270-ниң 223-жүн), Гуджарат штатка 168 олуттуң 139-зун чедип алган. Ол штаттарда бадылаашкынны санаары доозулган.

Индий национал конгресс Майсор штатка соңгулдага база чедиишкинниг болган. Ында 216 олуттуң 113-жүн ол алган. Гуджарат болгаш Майсор штаттарга конгресстин тиилелгези онза ужур-дузалыг, ол штаттар «Сватантра» биле «Конгресс организациязы» дээр барыын үзелдиг партияларның чөленгиижи кылдыр санадып турган.

Индияның чер-чер парламентилеринге соңгулданын дугайында бар медээлер барыын үзелдиг партияларның реаксылыг политиказынга улустун өскен удурланыышкынының дугайын херечилеп турардыр.

Бадылаашкынны санаары үргүлчүлевишаан.

Солуннарны хавырган

ХАНОЙ. (СЭТА). Мурнуу Вьетнамдан келген дыңнадыгларны ёзугаар алырга, Тхиеунуң администрациязы Сайгоннуң чамдык солуннарын хавырган. Делегей херээженнериниң хүнү — март 8-ке холбаштыр АКШ-тың херээженнеринге Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның даштыкы херектер министри Нгуен Тхи Биньниң чоруткан чагаазын солуннар парлааны-биле холбаштыр ол дерзии хемчеглерни алган. Чөптүг чорук болгаш тайбың дээш демиселге Вьетнамның херээженнери болгаш улузу-биле америк херээженнерниң эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынче кыйгырыгны чагаада бижээн болган.

МАССАЛЫГ МИТИНГ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Америк агрессорларга удур эрес-маадырлыг демиселди чорудуп турар Индий-Кыдаттың улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының неделязының ажыттынганынга бараан болдурган массалыг митинг «АКШ Вьетнамның улузунга удур дайынын соксадыр ужурлуг!» деп лозуң-биле Хельсинкиге болган. «Финляндияда тайбыңның талалакчылары» организация, «Финляндия-Вьетнам» ниитилел болгаш студентилер организациялары митингини чыылдырган.

ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИГ

ДЖАКАРТА. (СЭТА). Шеригниң онза трибуналы Индонезияның Коммунистиг партиязының база бир көскү ажылдакчызы С. Марсудиджойону өлүрүп шиидер доктаалды үндүрген. Тускай дыңнадыгны ёзугаар алырга, «чазакты дүжүрер сорулга-биле чепсектиг эргилдени организастаарын оралдашкан» дээр биезги-ле даап бодаашкын-биле ону буруудаткан.

Эп-сеткил каттыштырылгазының неделязы

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Индий-Кыдаттың улустарының демиселин деткииринин неделязы Моол Арат Республикада эгелээн. Улан-Баторнуң дааранылга фабриказынга хөй кижи киришкен митинг болган. Тайбың камгалалының Моол комитединиң президиумунун даргазы, күрүне шаңналының лауреады, чогаалчы Чимид митингиге чүве чугаалаан.

Өзүлде

РИМ. (СЭТА). Италияның Коммунистиг партиязының хүрээлеңинде 1.607.602 кежигүн бар, оларның иштинде херээженнер 358.050 кижи. Партияның 21 хардан куду кежигүннери 85.960 кижи.

Президентини деткээн

НИКОЗИЯ. (СЭТА). Кипрниң президентизи Макариосту деткээн хөй муң кижи киришкен митинг Никозияга болган. Чурттуң херээженнер организациялары митингини организастаан. Митингиниң киржикчилери республиканың президентизиниң албан-дужаалынга Макариосту хевээр арттырарын деткээн резолюцияны хүлээп алган. Президентинин албан-дужаалындан архиепископ Макариостуң дүжерин негээн синодтуң чоокта чаа шиитпирин резолюция база буруу шапкан.

Дайын чорудулгалары калбарган

ПАРИЖ (СЭТА). Америк агрессорлар Индий-Кыдатта дайын чорудулгаларын калбартырын үргүлчүлевишаан. «В-52» дээр стратегтиг бомбалакчы самолёттар Мурнуу Вьетнамның, Камбоджаның болгаш Лаостуң девискээрлерин үргүлчү бомбалап турар. Ол дугайын Франс Пресс агентилелдиң корреспондентизи Сайгондан дыңнаткан.

Бо Соңгу Ирландияның найысылалы — Белфаста сүртенчиг хөлзээшкин-дир. Лондоннуң консервативтиг чазааның чорудуп турары дерзии үүлгедиглерниң болгаш кара туразында аажылаашкынның политиказынга удурланыышкынның шимчээшкинин англи эжелел шериглер боо-чепсектиң күжү-биле базарын оралдажып турар.

Кара-бажыңнарга хоругдаар дугайында хоойлунуң күштүг болуп эгелээн үезинден бээр алды айлар дургузунда 2.357 кижини суд болгаш истелге чокка тудуп хоругдаан; эжелекчилерниң «үлүүнде» 150 өлүрткен болгаш чүс-чүс балыглаткан кижилер бар. Хамааты эргелер дээш демиселчилерге удур кара туразында аажылаашкынга онза «шылгарааннарны» англи чазак шаңналдар-биле демдеглээн. Онза «шылгарааннарның» бирээзи бо эвес деп бе?

Прессенс бильд—СЭТА-ның фотозу.

Пионерияның 50 чылынга

Уругларның ажыл-херектери

Советтер чуртунуң аныяк салгалының аас-кежии, келир үеэн дээш, партия болгаш чазак доктаамал сагыш салып келген. В. И. Ленин аттыг пионер организациязы алдарлыг байырлал — бодунуң 50 чылынче уткуштур чоруп олурар. «Кезээде белен!» деп бүгү-эвилел марыжында уруглар киржип турарлар. Бо талазы-биле солун ажыл-херектер хөй чоруп турар. Ылаңгыя өөредилгениң шынары чамдык коллективтерде элээн бедээн. Кызылдың, Бии-Хем, Каа-Хем, Таңды районнарның пионерлериниң өөредилгези эки. Республикада 153 пионер отряды шалыпчы деп атты чедип алган.

Таңдының Владимировка ортумак школазында Павлик Морозов аттыг пионер дружиназының ажылы солун. Школада партия болгаш уругларның хөй-ниити организацияларының чүткүлү уругларга ханы, быжыг билиглерни бээринче угланган. «Төрээн чуртувусту күш-ажыл-биле алдаржыдаал», «Баштайгы беш чылдарның маадырларынга деңнежиили», «Амыдыралдың үндезини», деп дружина чыыштары, диспуттар эрткилээн.

Комсомол организациязы пионерлерни шефтеп дузалап турар. Янзы-бүрү клубтарның, болгүмнерниң ажылын олар башкаржып келгеннер. Ынчангаш мында шупту пионерлер багай демдек чок өөренип турар.

Өөредилгениң шынарын экижидеринче угланган хемчеглерни чыл бүрү калбартып чорудуп турар бис. Шалыпчы пионер отрядтары деп ат дээш чарыш калбарган. Пионерлерниң болгаш школачыларның техниктиг чогаадылга делгелгези, химия, физика, математика олимпиадалары, эң дээре чогаадыг дээш конкурстар эртип турар.

Аныяктарны совет патриотизмге болгаш пролетаржы интернационализмге кижизидеринче ВЛКСМ-ниң XVI съездизи онза кичээнгей салган. Кызыл хоорайда, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш өске-даа чамдык районнарда пионер дружиналары ук ажылды эки тургускан.

Бии-Хемниң Аржаан школазында пионер дружиназы 300 кижи киржикчилиг аныяк исчилерниң 12 отрядын тургузуп алган. Совхозтуң мурнакчылары, күш-ажылдың атсураглыг кижилериниң дугайында тускай материалдарны чыгган. Аңгы-аңгы салгалдың кижилери-биле ужуражылгалар эртип турар. «Мээңада-чуртум—ССРЭ» деп экспедицияга хамаарыштыр солун ажылдарны Чадаананың № 1. Кызылдың школа-интернадында, Барыын-Хемчиктиң Хөнделеңе школазында эки организастаан.

Бо ажылда четпестерни ыыттавайн барын болбас. Чамдык школаларда оргкомитеттер болгаш штабтар ук экспедицияны эки удуртуп шыдавайн турар. Чурт-шинчилел, төрээн черин өөренир ажылды чөп организастап шыдавайн турар. Ол ышкаш районнарның пионер организациялары контрольду кошкаткан.

1971—72 өөредилге чылының бирги чартыында республиканың школаларында пионерлерниң өөредилгези 89,2 хуу болган. Бай-Тайга районда чеди пионерниң бирээзи-ле багай өөренип турар. Шак ындыг фактыны Тес-Хем районнуң школаларындан база көрүп болур. Шуурмак, Ү. Шынаа школаларында пионерлерниң өөредилгези кошкак. Ук школаларда тус-тус эртемнер аайы-биле болгүмнер ажылдавайн турар. Үстүнде районнарның пионер организациялары дружиналарның, отрядтарның ажылын, оларның бүгү-эвилел марыжынга киржилгезин кошкак удуртуп турар-дыр.

Пионерияның 50 чылынга белеткел ажылдарын чер болганга калбартып чорудары чугула. Маңаа хамаарыштыр комсомолчулар, улуг кижилер ажыктыг, солун чүүлдерни хөйнү кылып болур. Тус-тус бүдүрүлгелер болгаш ажылагыйлар школаларның шефчилери болгулаан. Ылаңгыя Кызыл хооркүүскомга хамааржыр «Көк-Тей» совхоз ында школага эки дузалап, пионержи байырлалга белеткелди эки чорудуп турары өөрүнчүг. Таңды районнуң «Россия» совхозунуң комсомол организациязы база Владимировка школазының пионерлеринге боттуг дузаны чедирип турарын мактап болур.

Пионерлер-биле ажылды чөп организастап чорударынга кадрлар айтырыы база көскү черни эзлээр. Пионерниң улуг вожатыйларын шилип алыр, өөредир айтырыгны чогуур органнар таарымчалыг шиитпирлеп өөренип көөрү чугула.

Пионержи байырлалга чедир эвээш хуусаа арткан. Уругларның өөредилгези, күш-ажылы, пионержи солун ажыл-херектери Төрээн чуртту улам өөртүп турзун дээш ажылдаарын чедип алыры чугула.

Х. ОПУЛ-ООЛ,
ВЛКСМ обкомунуң школа килдизиниң эргелекчизи.

Музыка оранынче аян-чорук

Металлургтар сууру — Хову-Аксында төп кудумчуда ийи каът ыяш бажың бар. Ооң кырында каъдындан эртеп эртеден кежээ орайга чедир фортепианонуң, баянның үнү куттулуп, уругларның ыры чаңгыланып турар.

Ол болза металлургтарның бичин уругларының музыка оранынче аян-чорукту кылып, хөгжүмнүң чажыттарын шиңгээдип ап турары ол.

Аңаа кирген кижи школа иштиниң арыг-силини магадаар: кылайтыр дозулааш, чадыглар салган өрээлдерде чапчаа стол, сандайларны салган, телевизор, радиоприёмник, магнитофон, хөгжүм херекселдери дээш өөредилгеге чугула херектиг бүгү чүүлдер бар.

— Бистиң школавыста бо чылын ажылчыннарның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның 77 уруглары фортепиано, баян болгаш үрер хөгжүм салбырларында өөренип турар. Комбинаттың дирекция чери биске доктаамал дузалап, уругларга херектиг бүгү чүүлдерни садып берген—деп, үжен ажыг чылдарда музыка школаларынга башкылап келген хоочун педагог Герман Нагибин чугаалап олурган.

Бо өөредилге чылында школаның амыдыралында бир чаа чүүл болза 70 уруглар киржикчилиг ниити ыр студиязын ажытканы болур. Ону музыка школазының директору Олег Федорович Мацепура чорудуп турар.

Школаның башкызы Анатолий Иванович Подпуртный уран чүүл болгүмүнүң идепкейлиг киржикчизи, эрткен чылын болган республика көрүлдезинге Таңды районнуң ниити ырын үдээнп дээш, бирги чергениң диплому-биле шаңнаткан. Ол бодунуң профессионалдыг билиин доктаамал бедидип, консерваторияның үшкү курузунда бот-өөредилге-биле чедиишкиниг өөренип турар.

Школаның директору О. Ф. Мацепура база-ла бодунуң херээнге ынак кижилерниң бирээзи. Ол Новосибирск консерваториязының бот-өөредилгелиг студентизи.

Хову-Аксының уругларның музыка школазы республикада эки ажылдыг школаларның бирээзинге чөптүү-биле санадып турар.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Музыка школазының фортепиано клазының эки өөредилгелиг өөреникчизи Наташа Бартан концерт үезинде ойнап олур.

Авторнуң фотозу.

Ада-өгбелерин дөзээр

Тээли ортумак школазынга чоокта чаа номчулга конференциязы эрткен. С. К. Токаның «Чоннуң оглу» деп номунуң дугайын аңаа сайгарын чугаалашкан.

Тыва улустуң революция мурнунда аар-берге амыдыралы, Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде тыва улустуң фронтуга ачы-дузазы болгаш тыва эки турачы Хомушку Чүргүй-оолдуң маадырлыг чоруун уруглар сагыш-сеткилиниң ханызындан билдингир кылдыр чугаалашкан.

Ол номчулга конференциязынга бистиң чаңгыс чер чурттуувус А. С. Адыгбай фронтучу сактыышкыннарын уругларга сонуургаткан. Уруглар база-ла, ада-өгбелери дег төрээн чуртун ыдыктыы-биле камгалаарын даңгыраглап турганнар.

К. САЛЧАК.
Бай-Тайга район.

БАЙЫРЛЫГ, КЫШ

Самагалдай суурга кышты үдээниниң, часты уткаанының байырлалы болган. Тес-Хем райкүүскомунуң даргазы С. М. Байыр-оол чыылганнарга байыр чедирип чүве чугаалааш, районнуң ажыл-ишчилериниң моон соңгаар сорулгаларын допчу чугаалаан.

Суурнуң чурттакчылары янзы-бүрү спортчу маргылдааларга киржип, арыг агаарга шайлап, чемненип мага хандыр дыштанган.

Спорт

Массалыг апаар

Бистиң республикада бокс спорту сөөлгү чылдарда элээн сайзырап, массалыг болуп бар чыдары кончуг өөрүнчүг. Бокска Тыванын чыынды командазы улуг хоорайларга эш-хуузунуң ужуражылгазынга киржип, багай эвес түңнелдерни чедип ап турар.

Бо чылдың февральдың төнчүзүнде Томск хоорайга, Совет Эвилелиниң Маадыры Илья Шуклинниң шаңналы дээш чыл бүрүзүнде эртип турар, чаңчыл болган бокс маргылдаазынга бистиң спортчуларывыс чедиишкиниг киржип, команда талазы-биле ийи чыл улаштыр үшкү черни эзлээн. Бокска ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат Борис Байыр-оол чартык чиик деңзиге чемпион болган. Ооң акызы, бокска ССРЭ-ниң спорт мастери Валерий Байыр-оол биле талантылыг өзүп орар спортчу Ловай Догур-оол тус-тус деңзи аайы-биле ийиги черни алганнар. Бо спортчулар бокска баштайгы базымнарын Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде тургустунган бокс секциязындан эгелээн. Ол секцияның удуртукчузу, хөй-ниитичи тренер, АТБ-нин мурнакчы чолаачыларының бирээзи Юрий Чихачев бодунуң арга-мергежилин өзүп орар спортчуларга дамчыдып берип турар. Оон белеткээн командазы республикада сураглыг апарган. Республиканың каш дакпыр чемпионнары В. Белекти, А. Кукаринни, С. Чадамбаны, А. Блохинни болгаш өскелерни-даа чоргаарал-биле адап болур. Юрий Алексеевич Тывага бокс спортун сайзырадырынга бодунун биче эвес үлүг хуузун киирген. Ол ам республиканың бокс федерациязының даргазы.

Эрткен дыштаныр хүнде найысылал Кызылга бокс талазы-биле республиканың хууда болгаш команда талазы-биле бирги чери дээш болуп эрткен маргылдаага Кызылдың чыынды командазы республика чемпиону атты чедип алган. Ол команданың спортчуларының хөй кезин Юрий Алексеевич Чихачёвтун секциязында хаара туттунган.

Болуп эрткен маргылдаа бистиң республикада бокс талазы-биле өзүп орар спортчулар барын бадыткаан.

ЧУРУКТА: 1972 чылда команда талазы-биле республика чемпиону атты чедип алган Кызылдың чыынды командазы.

В. ЧАДАМБА.

БОЛУУШКУННАР, ФАКТЫЛАР

ЭФИОПИЯНЫҢ ЧЕР ШИМЧЭЭШКИНИ

Январь 11-ниң кежээзинде Аддис-Абебаның чурттакчылары ажыл хүнүнүң соонда шөлээн дыштанып олурда бажыңнар соңгаларының шилдери, буфеттерде, столдарда турган аяк-сава каңгырткайндыр дагжай берген.

Дараазында хүн найысылал университединиң географтыг обсерваториязы ол болган чер шимчээшкининиң дугайында медээ берген. Ында чугаалап турары-биле алырга, чогум найысылалга чер шимчээшкининиң күжү ындыг кончуг эвес — Рихтерниң шкалазы-биле алырга 4,2 баллга дең болган. Аддис-Абебадан 280 километр черде Колито хоорайга (чер шимчээшкининиң төвү болганындан) силгиишкинниң күжү дыка улуг болуп, чурттакчыларны улуг дүвүрээшкинге чедирген. Аас-кежии болуп каража-когарал чок болган.

Ол дээрге ай эгезинден тура ийи дугаар чер шимчээшкининиң эрткени-дир. Эфиопияның турар девискээринге чер шимчээшкини үргүлчү болур. 1842 чылда чер шимчээшкини Анкобер деп хоорайны чок кылып каан. Чурттакчы чону шупту өлген. Массауа деп хоорай чер шимчээшкининден ийи катап үрелген. Эфиопияның чону 1961, 1964 болгаш 1969 чылдарның хай-халаптыг чер шимчээшкиннерин утпаан. Ынчан хоорайларның болгаш суурларның чүс-чүс чурттакчылары бузулган бажыңнарның адаанга баргылаан.

Эфиопияга чер шимчээшкининиң ындыг үзүк чок болуп турарын даглар тыптыр чоруктун ам-даа уламчылап турары-биле тайылбырлаттынар. 1961 чылда чүгле чаңгыс Аддис-Абеба хоорайга бир хүн иштинде безин 350 чедир чер сирилеш кыннып турганын тускай херекселдер демдеглеп турган.

Сөөлгү чер шимчээшкиннери ындыг улуг каража болдурбаан-даа болза тус черниң парлалгазы чер шимчээшкининге туруштуг тудугларны кылырын калбаа-биле бижип турар.

А. БАЛЕБАНОВ,
СЭТА-ның корр.
Аддис-Абеба.

ДОКТОРНУҢ САЛГАКЧЫЛАРЫ

Совет эмчи Павел Николаевич Шастинниң төрүттүнгениндев бээр 100 чыл оюн Моолдуң хөй-ниитизи калбаа-биле демдеглээн. Чээрби чылдарда европа медициназын Моолга ажыглап эгелээни П. Н. Шастинниң ады-биле холбашкан. «Араттарның өңнүү болгаш акызы», «салдыг докторнуң» дугайында чугаа ам-даа артып калган. Өөрүн четтиргениниң демдээ кылдыр Совет эмчиниң ады-биле моолдар боттарының уругларын адап ап турган.

Улан-Баторда Шастинниң адын эдилеп турар клиниктиг эмнелгеге чоокта чаа эртем конференциязы болуп эрткен. Илеткелдерни моол найысылалдың эмнелге албан черлериниң улуг эртем ажылдакчылары кылган. П. Н. Шастинниң тураскаалынга дириг чечектерни салган. Чоокта чаа кылып үндүрген «Шастиннер» деп документалдыг кино МАР-да улуг чедиишкиниг үнүп эгелээн. Ол кинода МАР-га ажылдап турган совет эмчилерниң үш салгалының дугайын көргүскен.

Моолда кадык камгалалы кайгамчык улуг базымнарны кылган. 1925 чылда Улан-Баторга он беш орунуг бирле дугаар күрүне эмнелгези ажыттынган. Ынчан чуртка чүгле ийи эмчи бар турган. Ам аймак санында амбулаториялыг эмнелгелер, суму санында эмнелге, фельдшер пунктулары ажылдап турар. Моолдуң эмнелгелери сөөлгү үениң аппаратуралары-биле чепсеглеттинген. Чоннуң кадыының камгалалында дээди болгаш ортумак тускай эртемниг он муң эмчилер туруп турар. Эмчилерни болгаш эмнелге орунларын муң кижиге хамаарыштыр алыр болза, Моол Арат республика сайзыраңгай капиталистиг чурттар болур Англияны, Францияны болгаш Японияны ажа берген. Ажылчы чоннарга халас эмнелге дузазы чедирери-биле күрүнениң бюджединден чыл санында миллион-миллион тугриктерни үндүрүп келген.

Медицина албан черлериниң четкизин калбартырынга, национал кадрларны белеткээринге база оларның билиин бедидеринге МАР-га улуг дузаны Совет Эвилели чедирип турар. Эрткен чылын ийи аймакка совет тудугжуларның кылганы улуг эмнелге комплексизин ажыглалга киирген. Ол дээрге Улусчу революцияның 50 чыл оюнга холбаштыр акы-дуңмалышкы белек-тир. Каш хонук мурнунда аныяк хоорай Дарханда 240 орунуг база бир эмнелге ажыглалда кирген. Ону база Совет Эвилелиниң дузазы-биле тудуп тургускан.

Ч. НАМЖИЛОВ,
СЭТА-ның корр.
Улан-Батор.

ЭРЕС КЫС

К. И. Сатпаев аттыг совхозтуң «Кодыжзгид» фермазының чоогунга хеп-хенертен улуг шуурган болган. Ол өйде он дөрт харлыг Надя Асмус чааскаан хой кадарын чораан. Шуурган эгелеп чорда Надя хойларын бөлүп алган, ынчалзажок дүвүрен маңнашкан хойлар шуурган аайы-биле чоруп каан. Надя адын мунгаш оларның соондан чорупкан.

Харлыг дүвү карактарны хөме шаап турза-даа, ол хойларының соондан чыдып калбаан, Баянуль дагларының чоогунга чоокшулап келгеш, Надя кодан хоюн чалым кызаага доктаадып алган.

Эрес-шоваа Надя хойларын аңаа шуурган эрткиже чедир ийи хонук иштинде аъш-чем чок манап келген. Шуурган үезинде ону дилеп чоруткан улус Надяны аалындан алдан километр ырак черден тып алган. Коданның 540 баш хою бүрүн четче болган. Совхозтуң дирекция чери Надя Асмуска аас шаңналын чедирип, өртектиг белекти тывыскан. Совхозтуң комсомол организациязы ону комсомол кежигүнүнге хүлээн алган.

(СЭТА-ның корр.).
Павлодар область.

Коллективтерниң болгаш хамаатыларның кичээнгейинге

ТУРИСТ

Абакан—Смоленск — Минск — Брест—Вильнюс — Каунас — Калининград — Рига—Ленинград аразынга чоруур турисчи поездиге путёвкаларны садып турар.

Поезд **АБАКАНДАН 1972 ЧЫЛДЫҢ ОКТЯБРЬ 11-ДЕ** үнер болгаш орукка **ОКТЯБРЬ 28-КЕ ЧЕДИР** үеде чоруур. Путёвканың өртээ 200 рубль (аңаа Кызылдан Калининград чедир база оон дедир кээриниң орук хөлезизи, хүннүн-не үш катап чемненири, хоорайларга экскурсиялар болгаш өске-даа чарыгдалдар кирип турар).

Турисчилер ук хоорайларның эрткен үедеги болгаш амгы төөгүлери-биле, архитектура тураскаалдары-биле, бойдустуң чурумалдыг черлери болгаш орукка таваржыр өске-даа солун чүүлдер-биле таныжар.

КЫЗЫЛ ХООРАЙНЫҢ ДЕВИСКЭЭРИНГЕ — телетөпче, радиотөпче, электри станциязынче, дааранылга комбинадынче болгаш септелге заводунче бүдүрүлге экскурсияларын организастап турар. **20 кижиден тургустунган бөлүктүң үстүнде черлерже баар путёвказының өртээ — 1 рубль 60 көпеек.**

АЛДАН-МААДЫРЛАР АТТЫГ чурт-шинчилел музейинче экскурсияны организастап турар. 20 кижиден тургустунган бөлүктүң музейни көөр путёвказының өртээ 5 рубль 45 көпеек.

ШУШЕНСКОЕ СУУРЖЕ, ХОВУ-АКСЫНЫҢ КОБАЛЬТ КОМБИНАДЫНЧЕ, АК-ДОВУРАК ХООРАЙЖЕ дыштаныр хүннерниң экскурсияларын кылыры-биле коллективтиг чагыгларны хүлээп ап турар.

ТУРИЗМНИҢ ОБЛАСТЬ ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ турисчи дериг-херекселдерни чонга хөлезиледип, ачы-дуза чедиреринин пунктузу ажылдап турар. **Оон майгыннарны, рюкзактарны, хемелерни болгаш өске-даа херекселдерни хөлезилеп ап болур силер.**

ПУТЁВКАЛАРНЫ БҮГҮ-ЛЕ КҮЗЕЛДИГ КИЖИЛЕР САДЫП АП БОЛУР. Оларны туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле область чөвүлелинден акшаны шилчидип, азы туда төлеп тургаш, садып ап болур.

Тайылбыр алырда Кызыл хоорайда Ленин кудумчузунуң 29 дугаар бажыңга кээр, азы 35-92 дугаарлыг телефонче долгаар.

Күрүне банкызында бистиң санажылга кылыр агар санывыстың дугаары 70020.

ТУРИЗМ БОЛГАШ ЭКСКУРСИЯЛАР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ОБЛАСТЬ ЧӨВҮЛЕЛИ.

КИНО

МАРТ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Кырган Тоомасты оорлай берген»** 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Доскуул»**. 15, **«Георгий Саакадзе»** (1-ги, 2-ги кезектери). 16.50, 20 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Мальчиш-кибальчиш дугайында тоол»**. 10, 15.30, **«Менче, Мухтар»** 13.40, **«Улуг ынакшыл»** 11.50, 17.20, 19.10, 21 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Меңзэ бүзүреңер, кижилер»**. 15, 18.40, **«Софья Грушко»** 16.50, 20.30 шактарда.

Алоэни эмге ажыглаары

Алоэ — Африканың элезинниг ховуларында, Мадагаскар болгаш Аравия чурттарында хөйү-биле үнүп турар. Ол бистиң чуртувустун — Кавказта база бар. Алоэни улустар чүс харлыг деп адап, бажың үнүжү кылдыр өстүрүп турар.

Алоэ бүрүзүнден белеткээн экстракта (эмде) биогенниг стимулятор дээр мага-боттун камгаланыр күжүн бедидер бүдүмелдер бар.

Алоэден белеткээн эмнерни эмчиниң сүмелээни-биле карак аарыгларын, өкпениң бронхиалдыг астма деп аарыын (тыныш бачыдадын чөдүртүр аарыг), шөйүндүнүң оюлганнаан аарыын болгаш он ийи илиг чиңге шөйүндүлер болгаш хоочураан чүс аарыгларының үезинде ажыглаар.

Алоэ бүрүзүнүн суун (чулуун) куду олуртур эм кылдыр база ажыглап турган. Оон-биле баш күйгазының база баш дүгүнүң аарыгларын эмнээр.

Алоэден белеткээн эм чүүлдерин шаандан бээр ажыглап келгени билдингир болгаш ам ону чүгле эмчиниң сүмелээнин ёзугаар ажыглаары чугула.

Алоэ бүрүзүн ары чигири болгаш арага-биле холуп алгаш элээн хөй аарыгларны эмнеп болур деп сапал чонда нептерээн. Ол шын эвес. Ындыг эмнээшкин дуза чедирбес, харын-даа хора чедирер. Мындыг эмнээшкин кижиге дузалавас, харын-даа аарыг кижи орта идегеп алгаш, аарыын кедередип ап болур. Эмчиниң сүмези чокка алоэни эм кылдыр ажыглаарын болдурбанар.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

телевидение

МАРТ 15-ТЕ

МОСКВАДАН

13.00 — Дамчыдылганың программазы. 13.03—Школачыларга **«Пионержи 50 одаглар»** В. И. Ленин аттыг Бүгүэвилелдиң пионер организациязының төөгүзүнүң дугайында телевикторина. Ийиги тур. 13.35 — Сөөлгү медээлер. 13.45 — Барыын Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң уран чүүл бөлгүмүнүң концерти. 14.40 — Миллионнарның ленинчи университеди. **«ССРЭ —социалистиг, хөй националдыг күрүне»**. Дамчыдылгага ССРЭ-ниң ЭА-зының корреспондент-кежигүнү П. В. Волобуев киржир. 15.10—Уранчечен телефильм. 16.20— **«АКШ: барыын таладан айыыл»**. Дөртку дамчыдылга. Автору — Валентин Зорин. 17.10 — Сөөлгү медээлер. 17.20— Фигурлуг чуңгулаашкын талазы-биле делегей чемпионады. Калгариден дамчыдылга. Канада. (Бижидилге). 19.20—М. Анчаров — **«Хүнден хүнче»**. Телешии. Тоску эге. **«Декабрь, 31-де, пятница»** 20.25 — Дамчыдылганың программазы.

КЫЗЫЛДАН

20.30 — Телемедээлер. 20.45— **«Мария Оранта Киевскаяның үелеринден»**. Документалдыг фильм. 21.05— **«Чаа чүүлге — чалгын»**. Дамчыдылга. 21.25— **«Тывызыктар планетазынче»**. Эртемтайылбырлыг кино. 21.35— Телемедээлер. 21.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

22.00 — Сөөлгү медээлер. 22.10 — Эфирде — **«Аныяк назын»**. **«База катап Катанцева дугайында»**. 23.00—«Ye». Информастыг программа. 23.30 — 00.20 — **«Музыкалыг чарлал»**.

агаар

Бөгүн республикага булуттаар, чагбас. Барыын угланыышкынныг хаттын дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 0—5, өскелеринге 5—10 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Чөөн угланыышкынныг хат кошкак болур. Агаарның температуразы 5—7 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, кезээ ажылагый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, партийжи амыдырал харыысалгалыг секретарының 23-35 килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00379.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

Тыва чылаа радиоаппаратчыгаш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
16
ЧЕТВЕРГ
№ 63 (8831).
Өртээ 2 коп.

ТУДУГНУ ИНДУСТРИАЛИЗАСТААР

Ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидериниң арга-курлавырларын четче ажыглап турган, чонну амыдралын эжижидер өндүр чаагай соруглаңы чедиишкиниг күүседиринге капитал тудуг улуг рольду ойнаар. Республиканың тудугжуларының мурнунда улуг соруглалар тургустуган. Бо беш чылда Тыва АССР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге 455 миллион рубльдиң топчүткен капитал салыышкыннарын бээрин планнаан. Оон 366 миллиону чүгле тудуг-монтаж ажылдарынга чарыгдаттынар. Моон алгаш көөрге, капитал тудугну кыска хуусалда бедик шынарлыг кылыры, ону индустриалдыг арга-биле боттандырары онаа чугула болуп турар-дыр.

Бо беш чылда республиканың тудугжулары эвилел ужурдузалыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги эзлчээн, мал чемнери белеткээн цехтиг, тараа шыгжаар улуг элеваторлуг далган дээрбезин, аъш-чем үлетпүргүнүң бүдүрүлгелерин, хөй школаларны, уруглар албан черлерин болгаш чурттарга бажыңнарын ажыглалга киирер ужурлуг.

Тудуг организацияларының материал-техниктиг баазазын улам быжыглап, техниктиг деңнелин бедидериниң күселибиле тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин дыка бедидери планнаттынган. Ол бүгүнү чедиишкиниг боттандырарының кол аргазы болза, тудугну индустриализастаары болур.

Тудугну индустриализастаарының деңнели бисте амдыызында ниити эвилелдинден дыка чавыс. Эрткен чылын тудуг материалдарының комбинады ажыглалда киргең. Ында эптеп салыр демир-бетон кылыгларны бүдүрүп үндүрүп турар. Оон-биле чергелештир «Тыва тудуг», «Тыва кодээ-тудуг», «Тыва септелге-тудуг» трестери боттарының бүдүрүлге баазаларын быжыглаары-биле чамдык хемчегларни ап эгелээн. Тудуг материалдарының комбинады бажыңның хаваларын база бүдүрер. Ам Кызылда ыңдыг хөнадан кылыр 129 квартиралыг баштайгы шепелде бажыңны тудуп киришкең. Бажың тударының ол аргазы келир үеде кол черни эдлей бээри билдингир.

Ам дээрезинде бистиң тудугларывыста эптеп-чыгган демир-бетон кылыгларны, конструкцияларны эвээпти ажыглап турарындан кол-ла тудуг материалы (хана)—туйбу, ыяш болуп турар. Бир эвес бистиң чурттувуста 1 миллион тудуг-монтаж ажылынга ортумаа-биле ук конструкциялар 2500—3000 кубометр онаажып турар болза, бисте ам оон 2,2 катап эвээпти ажыглап турар.

Заводка болур-чогууру-биле белеткээн, тудуг шөлүнге эптеп тургузар кезектерни, конструкцияларны калбаа-биле ажыглаар болза, тудугнуң хуусаазы кызырлыр, оон ажыктыы бединер. Ам үеде объектилерни кыска хуусалда бедик шынарлыг тударын—эң чугула соруглга дээрзин СЭКП-ниң XXIV съездизи айыткан.

Чуртта боттандырып турар ажыл-агый реформазы тудугга база нептерээн. Бо чылын республиканың тудугжулары планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг беришкинниң чаа системазывыңа шилчиириңге калбак белеткелди эгелээн. Тудутта чаа системаның кол негелделериниң бирээзи болза объектини дүрген тудуп доозкаш, ону ажыглалга киирери, анаа үндүрген чарыгдалдарны дарый эгидери болгай. Ынчангаш тудугда реформа ону индустриализастаары, күш-ажыдың бүдүрүкчүлүүн бедидери-биле дорт холбаалыг.

Тудуг трестериге, эргелеткерге, мехколонналарга, участоктарга күш-ажылды башкарарын, организастаарын үндезини-биле эжижидери эң чугула үүл болур. Организацияларда экономиктиг албанның бүгү адырлары боттуг ажылды чорудар апаар. План, сан-хөө, смета-керээ, күш-ажыл болгаш толевир кнздиктери, бухгалтерия, экономиктиг лаборатория, норматив-шинчилел станциязы бүгү экономиктиг албан тудугда техниканы, материалдарны, чиг-этти, ажыл шагыл, кижи күжүн шын ажыглап турарын контрольдаар, ажылды анализтеп, түңнел үндүрер, аңаа үндезилеп боттуг саналдарны киирер, оларны бүдүрүлге чорудулгазынга шиңгээдир ужурлуг.

Тудугга экономиктиг ажыл хөй талаалыг: бүдүрүлге-техниктиг, организастыг, ажыл-агыйжы, план-сан хемчеглерби-ле катай бот-орулга-чарылганы нептередирн, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези, орулга, карылга чергелиг экономиктиг быраларны дүүштүрери оңза чугула.

Бо талазы-биле ажыл бнете ам-даа коншкак. Чүгле бо чылдагаандан республиканың эң улуг тудуг организациязы «Тыва тудуг» трест бо чылдың баштайгы ийи айының тудуг-монтаж ажылдарының планын күүсетпээн.

Байдалды эдип, квартал, чыл планнарын бүрүн күүседип болурувуң бүгү арталары бар. Ону «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кодээ тудугнуң» № 586 мехколонназының ажыл-чорудулгазы, дуржулгазы бадыткап турар. Ак-Довуракта тудуг эргелеп эрткен чылын планныг даалгаларны чедиишкиниг күүседип, бодупуң саң-экономиктиг байдалын экижидип, хире чергези-биле орудгалыг ажылдаан. Эргелел Главкрасноярстройнуң организацияларының чарыжынга ийиги (1971 чылдың дөрткү кварталында) черни эзлеп, республика чарыжынга эки көргүзүглерлиг болганы таварылга эвес. Оон ажылын «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде партком хүн бүрүнүн кнчээнгейинге алганындан ажыл-агый удуртукчулары, ортумак звеноңуң кадрлары тудугжуларның ажылын таарыштыр организастаан. Мергежил бедидериниң аргаларын ажыглап, бедик разрядтыг дуржулгалыг тудугжу-биле чаа келгенверни кады ажылдадып, инженержи удуртулганы экижиткенинден ол бүгү чедип алдынган.

«Тыва кодээ тудуг» трестиң көргүзүглери эки-даа болза, кодээ тудуг ам-даа хожудангай, бодүүн арга-биле ажылдап турарын демдеглээр херек. Механизмнериниң ажыглалы багай болганындан кодээ тудугларда мехколонналарның ажылчыннары колдуунда-ла аар ажылды хол-биле кылып турар. Трестиң бүдүрүлге-техниктиг кнздээн механизация участогунга техниканы ажыглаарының тода графигин тургузуп бербээн.

Совлгу үеде трестер материал-техниктиг хандырылганы эжижидер дээш бүдүрүлге-техниктиг четчелээшкин эргелелдерин тургускан. «Тыва тудуг» трест ажылды неделя-хонук айы-биле планнаарынче шилчээн. Дешилгелиг бо арганы улам сайзырагайжыдып, харыысалганы бедидери негеттинип турар. Тудуп турар объектинин хандырылгазын шинти сан-түң талазы-биле эвес, а технологиязы барымдаалап, дес-дараалаштыр, комплект аайы-биле боттандырар херек. Оон чугулазын мындыг таварылгадан көрүп болур. № 62 мехколонна далган дээрбезин тудуп турар. Ону индустриалдыг арга-биле чорудар дээш четкиленчек графикти тургузуп, ажылдың технологтуг картазын-даа кылган. Ынчалзадаа хандырылганың болгаш организастыг хемчегларниң четпезиндеп графикти үекеп.

Ам үеде объектини бригада керээ ёзугаар тудуп доозар талазы-биле бот-орулга-чарылганың чаа чадазын шиңгээдириниң ишчимчээшкини калбарган. Москвачы тудугжу Н. Злобинниң методун Тывага нептередир дизе, тудугну индустриализастаарының деңнелин бедидери чугула. Бо херекке боттуг рольду чер-черде партия, совет, ажыл-агый организавы ойнаар ужурлуг.

Москваже, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинче

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң март 20-де Москвага ажыттынар XV съездизинге Тыванын профэвилел организацияларының мурнундан киржир делегаттар бөгүн Кызылдан аъттаныштар. Оон составында облпрофчөвүлелдиң даргазы **Тамара Чаш-оол-овна Норбу**, «Өөк» совхозтуң кадарчызы **Күжүгет Намчылович Сендажи** база съездиниң делегаттарынга автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктар ажылчыннарының профэвилелиниң съездизинден соңгуткан Кызылдың № 1 АТБ-ниң чолажачызы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Юрий Николаевич Зюзин**, кодээ ажыл-агый база белеткелдер ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының профэвилелиниң съездизинден соңгуткан «Элегес» совхозтуң хойжузу Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Уин-оол Андреевич Бавун-оол** болгаш чырыдыышкынның, дээди школаның болгаш эртем албан черлерининң ажыллакчыларының профэвилел съездизинден соңгуткан Ак-Довурак школазының башкызы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Сарыглар Саятыевна Тамдын-оол** олар кирип турар.

ЧУРУКТА: ССРЭ-НИҢ ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ XV СЪЕЗДИЗИНИҢ ТЫВАДАН ДЕЛЕГАТТАРЫ.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Абдул Захир-биле беседазы

Март 15-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Афганистанның Премьер-Министри Абдул Захирни хүлээп алган.

Чылыг, найыралчы байдалга эрткен беседа үезинде ССРЭ-ниң болгаш Афганистанның аразында найыралдың база кады ажылдажылганың харылзааларын улам ынай хөгжүдериниң болгаш быжыглаарының айтырыгларын, а ол ышкаш кайызынга-даа сонуургалдыг делегейнин, оон иштинде Мурнуу Азияга хамаарышкан чамдык чугула айтырыгларны чугаалашкан.

Л. И. Брежнев биле Абдул Захир бүзүрежириниң болгаш билчиишкинниң ёзузу сиңниккени Совет Эвилелиниң болгаш Афганистанның найыралчы чаагай кожа-хелбээ харылзаалары болгаш бүгү талалыг кады ажылдажылгазы совет болгаш афган улустарның чаагай чоруунга, бүгү-ниити тайбыңның эрге-ажыктарынга моон соңгаар-даа быжыгып, хөгжүүр дээрзинге бүрүн бүзүрелин илергейлээн.

(СЭТА).

РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссиязында

Аныяктарның дыштанылгазының дугайында

Март 14-те РСФСР-ниң Дээди Совединиң Аныяктар хереглериниң талазы-биле комиссиязының хуралы болган. Анаа оолдарның болгаш кыстарның дыштанылгазын организастаан турар талазы-биле Ульяновск областың культурачыргыдыышкын албан черлериниң ажыл-чорудулгазын чугаалажып көрген.

Областың клубтары, культура бажыңнары болгаш ордулары, кинотеатрлары, библиотекалары болгаш музейлери аныяктарның дыштанылгазын оларга марксчыл-ленинчи мировоззрениени сиңиктиреринге ажыглаар дээш хөй үүвени кылып турар дээрзин хуралга демдеглеп турган. Оолдарның болгаш кыстарның политиктиг чырыдыышкынының төвү Ленинчи мемориал болу берген. Анаа аныяктарга ленинчи номчулгаларны кылып, СЭКП-ниң XXIV съездизинин материалдарының талазы-биле лекцияларны номчуп турар. «Ленин бистиң-биле» деп болгүмнер ажылдап турар.

Радищевск болгаш Сенгилеевск районнарда партияның хоочун ажылдакчылары-биле ужуражыышкыннар чанчыл апарган, төрээн черинин чыл демдеглелин кылып турар, дайынчы болгаш революстуг алдарның музейлерин, орээлдерин тургускан. Симбирскиниң хостаарынга киришкен маадыр дивизияның тулчуушкуннар черлеринче походтар масалыг болу берген.

В. И. Ленинниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының үлегер-чижээнге оолдарны болгаш кыстарны кижизидери, СЭКП-ниң XXIV съездиниң шиитпирлерин пропагандалаары оларның коммунистиг мировоззрениезиниң тургустунарынга, оларның күш-ажылчы идепкейжиниң өзеринге дузаалап турар. «Беш чылга—аныяк кижилерниң шалыпчы күш-ажылы, мергежили болгаш дилеп тывыышкыны» деп лозунгуг социалистиг чарышка 130 муң оолдар, кыстар киржип турар. Көдээниң сес муң ажыг аныяктары чер ажылының бедик культуразы дээш бүгү-эвилел чарыжында киржип турар.

Аныяктарның дыштанылгазын организастаан турарында ам-даа бар чамдык четпеестерниң дугайында чугаа хуралга база болган.

Комиссияның хүлээп алган доктаалында оолдарның болгаш кыстарның культурлуг дыштанылгазын организастаар талазы-биле ажылды үлам ынай эжижидер дээш боттандырар ужурлуг тодаргай хемчеглерни айыткан.

(СЭТА).

Кремльде чугаалажыышкыннар

Март 14-те Кремльге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң Афганистанның Премьер-Министри Абдул Захир-биле чугаалажыышкыннары эгелээн.

Найыралдың болгаш ак сеткилдиң байдалынга эрткен чугаалажыышкыннар үезинде совет-афган харылзааларны улам ынай бүгү талалыг хөгжүдериниң айтырыгларының талазы-биле, а ол ышкаш кайызынга-даа соңуургалдыг делегейнин чамдык чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчулгазы болган.

Чугаалажыышкыннар үргүлүлзээр.

(СЭТА).

Экономиктиг семинар

Политчырыдыышкын бажыңынга республиканың «Билиг» ниитилелиниң экономиктиг билиглер нептередириниң талазы-биле эртем-методиктиг чөвүлели колхоз, совхозтарның, үлетчүр, бүдүрүлгелериниң экономистериниң, районнарда күрүне банкыларының, план болгаш саң-хөө килдистериниң үзуртур ажылдакчыларының ийи хүннүг семинарын организастаан.

Семинарнын киржикчилеринге лекция номчууру-биле РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери, экономика эртемнериниң кандидаттары база киришкен.

Баштайгы хүнде ССРЭ-ниң Күрпланының эртем-шинчилел институдунда сектор эргелекчизи, экономика эртемнериниң кандидады Михаил Иванович Петрушининиң «СЭКП-ниң XXIV съездизинин шиитпирлеринге дүүштүр улус ажылагыйының планнаашкыны болгаш эргелеп башкарылагаы сайзырангайжыдарының айтырыглары» деп лекциязын улуг кичээнгей-биле дыңнаапнар. Оон дараазында Н. А. Минцев «Материал-техниктиг хандырылганың амгы системазы болгаш ону эжижидериниң оруктары», П. Б. Кирдеев «Тоску беш чылда капитал салыышкынының ажыктыын белидери», Г. Н. Барашков «Экономиктиг билиглерни пропагандалаарын күштелдирер талазы-биле партия болгаш чазактың хемчеглери» деп лекцияларны номчаннар.

Семинарнын ийиги хүнүнүн ажылын экономика эртемнериниң кандидазы М. С. Абрютина ажыткан. Ол «Амгы үе-чадала СЭКП-ниң экономиктиг политиказының онзагай үүлдери болгаш эртемниг үндезинчери» деп тема-га лекция номчаан.

Семинарнын киржикчилери чамдык номчаан лекцияларның сайгарылгазын кылып, арга-дүржулгазын солушканнар.

Д. САЛЧАК.

АК-ДОВУРАКТАН МЕДЭЭЛЕР

СЫРЫЙ ХОЛБААЛЫГ

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергоцегинде коммунистиг күш-ажылдың дөрт школазын тургускан. Ында 100 ажыг ажылчыннар өөренип турар. 1971 чылдың ноябрьдан эгелеп ол школаларга 6—7 кичээлдерни эрттирген. Цехтиң партия бюрозу пропагандистер составын бадылаан. Олар — удуртукчу ажылдакчылар, айда ийи катап кичээлдер эрттирип турарлар.

Өөредилге программа ёзугаар чоруп турар. Тус-тус темаларга хамаарыштыр энергетиктер коллективиниң будүрүлге болгаш экономиктиг ажыл-чорудулгазының талазы-биле материалдарны база ажылап турар. Школаларның дыңнакчылары делегей байдазының, СЭКП-ниң даштыкы политика талазы-биле ажыл-чорудулгазының дугайында лекцияларны дыңнаан, амгы үеде партияның экономиктиг политиказының кол-кол угланыышкыннарын өөренгеннер.

Коммунистиг күш-ажыл школаларынга кичээлдер аңаа тайылбыр хевирлиг болбазын дээш амыдырал-биле холбаштырып турар. Партияның экономиктиг политиказының дугайында дыңнакчылар чогуур билигни шиңгээтинишаан, боттарының мергежилин бедидип, күш-ажылдың мурнакчы дүржулгазын өөренип ап турарлар. Чижээ, харылзаа салырында школаның дыңнакчыларынга оң эки телефонистиг ажылының дүржулгазының дугайын чижектер кырынга чугаалап бээр, а сантехника черинде школага эң мергежилдиг электри дузаалакчының ажылының дүржулгазын сайгарып көөр деп турар.

Профагандистер Ш. А. Останина, В. Е. Седаков, В. А. Скобелин партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседип, кичээлдерни солун болгаш уткашыпарлыг эрттирип турарлар.

Цехтиң партия бюрозу коммунистиг күш-ажыл школаларывын ажылын үргүлчү хынап, бюро кежигүннери кичээлдерге олуржуп турар. Ол школаларда кичээлдерниң эртип турарының дугайын партбюрога чугаалашкан.

* * *

КҮШ-АЖЫЛ КАМГАЛАЛЫНЧЕ КИЧЭЭНГЕЙ

Будүрүлгениң ажыктыын бедидеринге күш-ажыл камгалалы база дыка хамаарыгалыг. Бертинер, аарыыр, ажылдаар черниң арыг-шөвери, багай чоруктар будүрүлгенин техника-экономиктиг көргүзүглерин дыка кудузадыр. Оон туржук бистиң ниитилелдивистиң эң үнелиг үүлү—кижиниң кадыынга улуг хоралыг болу бээр.

1971 чылда даг-дүгү арыглаар фабрикага аарыыр болгаш бертинер чоруктарны болдурбас, күш-ажылдың байдалын экижидер талазы-биле алаэн ажылдар чоруттунган. Үүрмектеп-сорттаар комплексте болгаш бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар цехтерге доозупалышкынны эвээжедир дерилгелерни эптеп кылганының түңнелинде, агаарның доозупилазы кызырылган. Арыглаал цехинде ижер суг алыр черни немей тургускан, дерилгелер септеп-селиринге херектиг черде чүдүрүлге-дүжүрүлге ажылдарын механизастаан.

Фабриканың цехтеринде техниканың айыыл чок чоруун сагыыр талазы-биле үш чадалыг хынала чорудун турар. Хөй-ниитичи инспекторлар харыылаар ужурлуг участоктарын хүннүң-не хынап турарлар. Цехтер начальниктери хөй-ниитичи инспекторлар-биле кады неделяда бир катап техниканың айыыл чок чоруунун байдалын хынаар, а фабриканың кол инженери айда бир удаа хынаар. Ол ышкаш кол специалистер база профэвилел комитединиң даргазы четверг савында база чорудар. Бар четпестерни цех бүрүзүнде хынала журналынга демдеглеп бижир болгаш кол инженерниң чорудун турары хуралдарга чугаалажыр. Профэвилел организациязының чанында күш-ажыл камгалалының талазы-биле комиссия ажылдап турар. Чыл эгезинде ажылчыннарны 14 шактыг программа-биле өөреткеш, шылгалдаларны эрттирген.

* * *

ОН ҮШКҮ ШАЛЫҢ

Он үш дугаар шалың... Чылда ажыл-түңнелин ёзугаар ажылдакчыларга шаңнал кылдыр төлээр акшаны ынчаар адаары чаңчыл апарган. Даг-дүгү комбинаттың ажыл-ишчилери ону бир дугаарында 1968 чылдың ажыл түңнелинде алган.

Комбинаттың ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаакчыларының хөй нуруузу ыңдыг шаңналды шоокта база алганнар. Бо удаада 145 муң рубльди аңаа үндүрген. Рудникте экскаватор машинизиниге он чыл ажылдаан А. А. Чакиров 318 рубль—он үшкү шалың алган. Оон ажы Н. И. Силичиге 269 рубльди, Б. С. Саражаковка 247 рубльди берген.

БИСТИҢ КОРР.

Республикада часкы тарылгага техника белеткели

ДҮРГЕН БОЛГАШ ШЫНАРЛЫГ СЕПТЭЭР

1972 чылда республиканың колхозтары болгаш совхозтары 353,7 муң га шөлге чазын чажар культураларны, оон иштинде 236,4 муң гага тараа культураларын, 115 муң гага мал чемнин, 1500 гага картофельди болгаш 649 гага ногаалларны өстүрер. Эрткен чылдынга бодаарга арбай тарыыр шөл 14,7 муң, суланыы — 8,5 муң, мал чеминии — 7,7 муң гектарга көвүдээр. Ол хире хемчээлдиг ажылдарны чорударда бо часка 1715 тракторну, 1205 андазынны, 1380 сеялканы, 262 хире культиваторну болгаш хөрүн ажылдап кылыр, тараа чаштырар болгаш үнүш олуртур дыка хөй машиналарны белеткеп алыры негеттинип турар.

Ол бүгү техниканың септелгезин ёй-шаанда чорударынга дыка хөй механизаторларның, септекчилериниң болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның улуг күжениишкини негеттинер. Март 1-де байдал ёзугаар алырга, республикада 1257 трактор (планның 73 хуузу), 851 андазын (70 хуу), 1000 сеялка (72 хуу), 54 культиватор (планның үгле 22,1 хуузу) септеттинген болуп турар. Тракторларнын болгаш көжүт машиналарынын септелгези Бии-Хем, Баа-Хем болгаш Таңды районнарда таарымчалыг организастаттынган. Ол ышкаш техника септелгези «Межегей», «Россия» совхозтарда, Тандының «Революциянын чалбыыжы» колхозунда эки чорун турарын демдеглээр херек. Ол ажыл-агыйларда тракторларның септелгези 79—92 хуу күүсеттинген, сеялкаларның септелгези барык-ла доостун турар. Ол черлер техника септелгезинин шынарын эжижидеринче эки кичээнгей салып, чаштырылга агрегаттарын маркёрлар-биле четчелээр ажылды чорудун турарлар.

Таңды районнун ажыл-агыйларынга часкы тарылгага белеткед талазы-биле бот-боттарын удур-дедир хынажыр арганы бо чылын ажыглааны улуг ужур-дузалыг болган. Ол хынаддаларның түңнелин ажыл-агыйларның механизаторларының, септекчилериниң болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының чөвүлел хуралдарынга үндүрүп, бар четпестерни дарыы чайладыр талазы-биле хемчеглерни айыткан. Ыланғыя аңаа «Тиилелге» совхозта болгаш «Революциянын чалбыыжы» колхозта илерээни ышкаш, септелге эрткен техниканы аразында багай септеттинген тракторлар болгаш көжүт машиналары бар болгулаан.

Тракторлар септелгези Өвүр районда (37 хуу), Тожуда — (32 хуу), Улуг-Хемде (67 хуу) дыка хожудан турар. Септелге эртсе чогуур 50 тракторунун үгле 27-зин холдан үндүрүп алган «Улуг-Хая» совхозта байдал дүвүренчиг болуп турарын айтыр херек. Ол ышкаш «Найырал» совхозта 53 тракторнун 32-зи септеттинген чорук четпес. Септелгеден үнген тракторларның чамдык кезектери чок болгулаар ийикпе, азы оон септеттингени багай болган фактылар ол ажыл-агыйлардан илерээн. Ол ышкаш андазыннар, сеялкаларның септелгезинде ыңдыг четпестер база бар.

Улуг-Хем болгаш Барыын-Хемчик районнарда чаштырылга агрегаттарынга хереглээр маркёрларны болгаш ие айтыкчылары четчелээр ажыл чорутпаайн келген. Кызыл хоорай Совединиң болгаш Өвүр районнуң ажыл-агыйларында андазыннар септелгези онза багай чорун турар. Өвүрде септезе чогуур андазынарның 11-ле хуузу, а Кызылдында —28 хуузу кылдынган болуп турары чөгенчиг. Сеялкалар септелгези Кызыл хоорай Совединде болгаш Эрзин, Тес-Хем районнарында шүшпең чорун келгенин айтыр херек.

Республикада трактор культиваторларының септелгези коичуг багай организастаттынган. Чижээ, Бай-Тайга, Тес-Хем болгаш Улуг-Хем районнар оон септелгезинче шуут кирбээн, а Барыын-Хемчик районда чүгле 16,7 хуу күүсеттинген. Ол ышкаш республикада сугну чаашкыннадыр суггарар машиналар, үрезин хораннаар машиналар болгаш үрезин чүдүрүкчүлериниң септелгезин чорутпайн келген.

Часкы хову ажылдарының эгелээр ойунге чедир санныг хонуктар артын калган. Колхозтарның болгаш совхозтарның улуртукчулары, тускай эртемниглери, көдээ ажыл-агый эргеледдери часкы тарылгага чедир үени техника белеткелинге чогумчалыг ажыглаар, олче онза кичээнгейни үгландырар болза чогуур. Ажыл-агыйларда ам-даа септеттинмээн техниканы дораан септедирин организастаар болгаш септелгенин шынарын шыңгыы контрольдаар херек. Септелге кылганы дээш ажыл толевирнин чүгле септеттинген техниканы комиссия хүлээп алган соонда чорударын боттандырар. Багай кылдыр септеттинген техниканын септээн дээш төлевирнин ол чедир кылдынмаан талазын эткижеге чедир комиссия төлетпес хүлээлгелиг.

Хөрээнүң эррозиязын камгалаар техниканы бо чылын ажыглаарынче улуг кичээнгей салыр херек. Ынчангаш өске техниканы септеп белеткээрибиле чергелештир, ук соруглага ажыглаар машиналарның септелгезин саадал чокка эгелээри чугула. Ындыг техника Чөөн-Хемчиктиң, Улуг-Хемнин, Тандының болгаш Кызыл хоорай Совединин ажыл-агыйларында хөй болуп турар. Ынчалзажок оларның септелгезин кайда-даа ыңчага организаставаанны четпес.

Септелгени дүргедедир дээш «Сельхозтехника» салбырлары болгаш каттыжыышкыннары ажыл-агыйларны четпейн турар детальдар болгаш артык кежектер-биле хандырарынче кичээнгей салыры чугула.

Республиканың механизаторлары болгаш тараажылары техника септелгезин организастыг болгаш ой-шаанда бедик шынарлыг чоруткаш, тоску беш чылдың ийиги чылында көдээ ажыл-агый продуктуларын будүрер талазы-биле республиканың алган социалистиг хүлээлгезин күүседиринин херээнге улуг үлүг киришпирер ужурлуг.

Бүгү чүүлдерге үлегерлиг болур

Партийжи амыдырал

Партийжи амыдыралдың ленинчи норма-чижээн сагыырының, коммунистерниң идепкейин калбартырының болгаш сагылга-чурумун быжыглаарының, даандырган ажыл-херек дээш оларның харыысалгазын бедидериниң талазы-биле сөөлгү чылдарда хөй чүүлдер кылдынган. Партия тургузуунун айтырыгларының талазы-биле СЭКП-ниң XXIII болгаш XXIV съездилериниң бо талазы-биле айтыышкыннары маңаа аажок улуг рольдуг болган. СЭКП-ге хүлээп алыышкынның айтырыгларынга кичээнгейни улгаттырган, партияга кирерлерден негелдени күштелдирген, коммунистерниң кижизидилгезиниң дугайы парторганизация бүрүзүнүн бир кол сагыш салыр чүүлү апарган.

СЭКП-ниң хүрээлениниң арыг болурунун база партияның социал составында кол чер ажылчын аңгыга хамаарышкан турар дээрзинин дугайында ленинчи айтыышкынны күүсетпишаан, бистиң партиявыс айтырыгнын бо талазынче улуг кичээнгейни салып турар. СЭКП-ниң XXIV съездизинге партия ТК-нын Отчёт илеткелинде мынча дээн: «Бис ол шугумну уламчылаар апаар бис, ол шугум бистиң партиявыстың бүдүжүнге, бистиң совет ниитилелде ажылчын аңгының эзлеп турар туружунга болгаш ролюнга бүрүнү-биле дүгжүп турар».

СЭКП-ниң Кызыл хооркому болгаш райкомнар съездиниң бо айтыышкынын удуртулга болдургаш, партийжи хүрээленниң өзүлдезинге чогуур ажылды чорудуп, ону ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, интеллигенцияның эн-не төлептиг төлээлекчилерин чаңгыстап хүлээп алырынга үндезилээш, немей өстүрүп турар. Партиянын область организациязы чүгле эрткен 1971 чылда СЭКП-ге 564 кижини, партия кежигүнүнүн кандидадынга 605 кижини хүлээп алган. Ынчаарга ниити хүлээп алганнарның 56,5 хуузу ажылчыннар болгаш колхозчулар болуп турар. Оларның хөй кезии бүдүрүлгениң мурнакчылары. Ындыгларга Барыын-Хемчиктен: № 741 көжүп чоруур мехколоннада дашчы С. Алдын-оолду, «Сельхозтехника» салбырында механизаторлар Х. Монгушту, С. Мамышевти, «Барлык», «Шекпээр» совхозтарда саанчылар Х. Бүрүнмааны, Р. Монгушту, «Большевик» колхозта хойжу С. Бар-оолду; Чөөн-Хемчиктен: «Чыраа-Бажы» совхозта саанчылар К. Алдын-кысты, М. Дарыйны, «Искра» колхозта трактористер И. Шериг-оолду, М. Удувас-оолду болгаш оон-даа өске хөй-хөй эштерни хамаарыштырып болур.

Ниитизи-биле алырга партия организациялары бо айтырыгга кичээнгейни-даа, негелдени-даа күштелдирген. Ынчалзажок ону чедир көрбээнинден, партияга төлеп чок ийи-чаңгыс кижилер чамдыкта база киргилей бээр-дир. Оон бир чылдагааны СЭКП-ге кирерлерге рекомендация бээрде чамдык коммунистер ёзу барымдаалаар болгаш ол харыысалганы медереп билбейн турарында. Ол ышкаш СЭКП-ге кирери-биле билдириишкин бергеннерниң дугайын хуралдарга көөрде негелде чок чорукту болдуруп, оларның ажыл-херекчи, политиктиг болгаш моральдыг шынарын кичээнгейлиг көрбес таварылгалар бар. Чамдыкта оон айтырыг-даа салбайн, оон дугайында саналонал-даа чокка хүлээп алыр. Чижээ, Чөөн-Хемчиктиң райкүүскомунда партия организациязы С. Б. Ондарны партия кежигүнүнүн кандидадынга ындыг байдал-биле хүлээп алган. Ынчаарга райком бюрозунга оон дугайын сайгарып көрүп тургаш, оон бөдүүн айтырыглар безин салырга билбес болган, ынчангаш бюро ону партияга хүлээп алырындан ойталаан.

Бо-ла райондан өске бир чижекти көрээл. Районнуң иштики херектер килдизинде партия организациязы Н. Х. Сайын-Херелди СЭКП кежигүнүнге хүлээп алыр деп шиитпирни үндүрген. Ынчалзажок бо шиитпирни райком бюрозунга көрүп безин четтикпээнделе ол сургакчылап чораашарагалап, аажок шыңгыы уржуктарлыг үүлгедигни кылган, оон ужурунда партияның Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозу ону СЭКП-ге хүлээп албаан. Үстүнде айыттынган чижектер болза, чамдык партия организациялары кижилерни СЭКП-ге хүлээп алырда ол айтырыгны кичээнгей чок көрүп турарын, а оларга рекомендация берген коммунистер ёзу барымдаалаан характеристиканы берип, ол дугайында кандыг-даа харыысалга дугайын бодаваанын херечилеп турар-дыр.

Күш-ажылга авангардчы база амыдырал-чуртталгага төлептиг, үлегерлиг сагылга-чурумнуг болуру коммунистиң бирги чергениң хүлээлгези. Ынчалзажок боттарын ёзулуг политиктиг дайынчылар кылдыр ап шыдавайн чоруур чамдык ийи-чаңгыс коммунистерниң бисте бар бооп турары харааданчыг. Чижээ, СЭКП кежигүнү В. М. Терехов 1969 чылда партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун үреп, үргүлчү арагалап турганы дээш партиядан үндүрткен турган. «Моон соңгаар ындыг үүлгедиглер кылбас мен, партияның херээ дээш ак сеткилдиг ажылдаар мен» деп оон бүзүредиглерин барымдаалаш, СЭКП обкому ону шыңгыы доңгуткаш партияга арттырып каан. Ынчалзажок ол оон чогуур түннелди кылбаан. Партиядан хоорлуп, үр үеде партдадывырын төлевээни дээш СЭКП хооркому эрткен чылын аңаа база катап шыңгыы доңгулданы хүлээткен. Ынчаарга ол амгы үеде-даа коммунистин бедик адын шынзытпайн турар.

Чамдык партия эге организациялары коммунистерден ажыл-херек дээш негелдени кошкадып, оларның кижизидилгезинче шоолуг сагыш салбас чоруктар база бар. Ынчангаш олар парторганизацияларының контролюндан дашкаарлап, кайы-хамаанчок аажылап чоруур апаарлар. Чижээ, А. А. Тыхеев дээрзи албан-дужаалын соора ажыглап, ажыл херекке харыысалгазын чидирген турган. СЭКП Каа-Хем райкомунуң бюрозу ону партиядан үндүрген. Өске-даа ындыг чижектерни көргүзүп болур.

Коммунистиң ажылында четпестерни шугумчүлээри, оон кылган үүлгедии дээш хемчег алыры — ону чогуур өйүнде шын орукче киирериниң, кижизидериниң болгаш бүзүредириниң чугула хевири-дир. Ынчалзажок бо айтырыгның ужур-дузазын чугулалап көрбес чоруктар база бар. Чамдык коммунистер оларга хүлээткен хемчеглерни чогуур өйүнде дүжүртүр дугайында сагыш салбас, а партия организациялары ону эскербейн эртип турар чоруктар ам-даа узуткаттынмаан. Чижээ, республиканың партия организациязын ниитизи-биле алыр болза, хүлээткен хемчегниң хуусаазы 3-тен 5 чыл чедир узаан чүс ажыг коммунист бар, а чамдыктары алдырткан хемчээн оон-даа үр үеде дүжүртпээн болгулаар. Чижээ, «Сельхозтехниканың» автобаазазында коммунист И. П. Волошинге 1952 чылда партияның шыңгыы доңгулдазын хүлээткен, ол ону амдыгаа чедир дүжүртпээн. А ында парторганизация коммунистиң хемчээн дүжүртүр дугайында база сагыш салбаан.

Коммуниске партийжи хемчег көргүзери дээрге анаа-ла бир ёзу барымдаалаашкыны эвес-ле болгай. Шын орукче киреринге аңаа дузалаар дээни ол-дур. Бир эвес коммунист бодунуң четпестерин эдип, амыдырал-чуртталга, сагылга-чурум талазы-биле үлегер-чижээн көргүзүп турар болза, аңаа мурнунда хүлээткен партийжи хемчегни дүжүрер дугайында айтырыгны тургузар апаар.

Ынчаарга бир эвес партия талазы-биле хемчеглиг тургашла, партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун үрээрин үргүлчүлеп турар болза, ындыг коммунистерни шыңгыы көөр, оларны партиядан үндүреринге чедир хемчег алыр херек. Өвүрнүң партия организациязында 2—3 удаа партийжи хемчег алыскан чамдык коммунистер бар. Тес-Хем районда партийжи хемчег хүлээткеннерниң хөй нуруузу арагалап, хулиганнаан кижилер бооп турар. Ынчангаш партия организацияларының хүлээлгези болза, ындыг чоруктар-биле шыңгыы демисежири, эптеш чок болуру.

Ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунун кандыг-даа адырында, кайы-даа коллективте ажылдап турар болза, каяа-даа күш-ажылга, амыдырал-чуртталгага, сагылга-чурумга үлегер-чижээн көргүзер ужурлуг. Чамдык парторганизацияларда коммунистиң дугайын үнелээрде оон бүдүрүлгеде азы коллективте ажылдап турар чаңгыс талазын барымдаалаар чорук шын эвес. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү коммуниске кол чүүл болбайн аан. Ынчалзажок коммунист бүрүзү өөренген, хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киришкен, партийжи даалганы ак сеткилдиг күүсеткен, социалистиг амыдырал-чуртталганын чурумун сагаан турзун дээш сагыш салыр ужурлуг бис. Ынчангаш Уставтың негелделерин хажык чокка күүседиринге СЭКП кежигүннерин кижизидери партия эге организацияларының бир эн чугула сорулгазы болур.

Сөөлгү үеде Уставчы негелделерни күүседип турарының дугайында коммунистерниң информастарын дыңнаары, ажылының болгаш өөредилгезинин, мергежилин бедидип турарының дугайында оларның отчёттарын партия хуралдарынга дыңнаарын калбаа-биле практикалап турар апарган. Ол болза коммунистерден негелдени күштелдиреринге, оларга хүндүткелди болгаш бүзүрелди быжыглаарынга улуг ужур-дузалыг.

«Күш-ажылга-даа, ниитилел амыдыралынга, өөредилгеге болгаш амыдыралынга-даа — коммунист кижи кажан кезээде, каяа-даа коммунист болуп артар, бистиң ленинчи партиявыстың кежигүнүнүн бедик адын төлептии-биле эдилээр ужурлуг» деп СЭКП XXIV съездизинге партия Төп Комитединиң Отчёт илеткелинде чугаалааны таварылга эвес. Ынчангаш коммунист бүрүзү бүгү чүүлдерге үлегер-чижектиг болур ужурлуг.

Т. ШИТОВА,
СЭКП обкомунуң сектор эргелекчизи.

Беш чылдың курлавырлары

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң айтырыглары

Шагаан-Арыгда көжер № 586 механизастаан колоннаның коллективи тоску беш чылдын планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш чуртта калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, оон баштайгы чылында чамдык өөрүнчүг күш-ажылчы түннелдерни чедип алган. Ынчаарда чылда бир кижиге онааштыр 1792 рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, ону 1799 рубль чедирип, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын чедиишкинниг күүсеткен. Ол көргүзүгнү 1970 чылдыындан 5 хуу бедиткен.

Оон түннелинде, коллектив республиканың тудуг организацияларының аразынга чарышка тиилекчи болуп, СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Амгы үеде колоннада 300 ажыг ажылчын, инженер-техниктиг ажылдакчы 21 бригада болуп ажылдап, ол бедик шаңналды быжыг тудар дээш чарышты калбарткан. Бо чылдың баштайгы айларының планы чедиишкинниг күүсеттинип турар. Тус-тус бригадалар аразынга чарышка Иван Ершов, Геннадий Хохлов оларның удурткан бригадалары тиилеп турар. А тус-тус ажылчыннардан бызаңчылар М. Тыкыл-оол, М. Доспаң-оол, шеверлекчилер Т. Сендеңмаа, О. Севил оларның кызымак, чүткүлдүг күш-ажылын демдеглеп болур.

Бо чылдың эрткен ийи айларында мехколонна 190 муң рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, ону 203 муң рубль чедирген. Бир эвес ол темп-биле ажылдаар болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн эрткен чылдыы-биле деңнээрге 2 хуу бедидип, планда көрген 1 миллион 600 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бо чылдың үшкү кварталының түннелинде күүседир аргалыг болгаш аңаа немей чыл төнчүзүнге чедир 800 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылын кылып болур.

Амгы үеде колоннада чудук сөөртүр 6, чуъгун боду дүжүрер 8, чүүл-бүрү чүък сөөртүр 9 болгаш 5 тускай автомашинаның, «Э-153» маркалыг бир экскаваторнуң, «ДТ-54» база «МТЗ-50» маркалыг бир-бир тракторларның ниити күчүзүн санаарга, ол хире хемчээлдиг ажылды кылып болур.

Ынчалза-даа оларның ол күчү-шыдалын долузу-биле ажыглаары амгы үеде дыка четпес тургустунган. Бирээде, ол бүгү техника эргижирээн, сөөлгү үш чыл иштинде оларның капитал септелгези болур чогууру-биле шынарлыг кылдынмаан, чаа техника немешпээн. Автомашиналарга артык кезектер, ыяш сөөртүр автомашиналар болгаш экскаватор септелгезинге таарыштырган септелге мастерскаязы колоннада-даа, районнуң ажылагыйларында-даа чок.

Оон аңгыда, мехколонна девискээр аайы-биле улуг болгаш ырак-чоок хөй ажылагыйларлыг. Улуг-Хем районнуң болгаш Таңдының «Элегес» совхозунуң чуртталга, культура, өөредилге черлериниң, мал кажааларының тудугларын кылып турар болганда, ындыг чер быдаргай девискээрге тудуг материалдары сөөртүп чедирери, ажылчыннар тарадыр дажыыры, күш-ажылды демниг организастаары чамдык бергелер-биле холбашкан.

Амгы үениң кандыг-даа улуг хемчээлдиг тудугларын кылып шыдаар мергежилдиг, дуржулгалыг тудугжу кадрлар колоннада бар болуп турбуже, бетон, панель, чыыр демир-бетон тудуг материалдары-биле Кызылда тудуг материалдар комбинады-даа, республикада тудуг материалдар-биле хандырылга баазалары-даа дыка четпес, үзүктелиишкинниг хандырып келген. А ындыг материалдар чугула херек септелге-транспорт мастерскаялары, мал кажаалары болгаш өске-даа ол чергелиг тудуглар кылыр чагыглар бисте кирген. Кызылда тудуг материалдар комбинады эрткен чылын колоннага чүгле 500 кубометр демир-бетонну берген.

Бистиң колонна районда кол тудуг организациязы болганда, оон кылыр ажылының хемчээли хүн бүрүде улам өзүп турар. Чаа Шагаан-Арыг хоорайның болгаш өске-даа суурларның турар черлеринге улуг хемчээлдиг тудуг ажылдарын кылыр чагыглар бисте кирип эгелээн. Ынчангаш чаа Шагаан-Арыг хоорайның турар девискээриниң чоогунга мехколоннаның тудуг баазазын тудар айтырыг ам чидии-биле тургустунуп эрткен.

Ук айтырыгны республиканың удуртур органнары-даа, «Тыва көдээ тудуг» трест-даа элээн каш чыл дургузунда чугаалажып көрүп келзе-даа, бөгүнге чедир чаңгыс аай шиитпирге келбээн болгаш боттуг ажыл саадап туруп берген.

Амгы үеде колонна тудугларны оларның төлевилел-смета өртээнден ажырбайн тудуп турар-даа болза, хол-биле кылыр ажылдар ам-даа хөй болуп артпышаан. Оларга кончуг хөй үе-шак болгаш кижи күжү үнүп келген. Чижээлээрге, тудугнуң таваан салырда черни хол-биле казып кылып турар бис. А бир эвес чүгле ол ажылды механизастаар болза, ийи квартиралыг чаңгыс каът ыяш бажыңның тудуунга безин 80—90 рубльди камнап ап болур.

Улуг эвес хемчээлдиг чүъктер көдүртүр автокраннар бисте чок болганындан ол ажылды база хол-биле кылып турар. «Э-153» маркалыг чаңгыс экскаватор элезин, сай узар черге туруптарга, оон өске аар ажылдарга ажылдаар краннар, экскаваторлар чок болуп, тудугнуң темпизи дыка саадап турар.

Биче механизация база дыка четпес. 300 ажыг ажылчынның ажыглалында «Дружба» маркалыг чаңгыс-даа бензо-хирээ чок, чүгле 6 электроөрүм, 3 бетон хоюдукчузу, эзилдириг кылыр 2-ле херексел бар.

Көдээге тудуг ажылдарының хемчээли бо хүннерде кайгамчык калбарган. Ол сорулганы чедип алырда, көдээге тудуг ажылдарын бүгү талазы-биле механизастаарын, ажылчыннарның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның билиг-мергежилин ол үндезинге бедидерин чугулалап көөр херек.

В. КАҢ-ООЛ,
кол инженер.

КИШИНЕВ. Үнүштер камгалалының биологтуг аргаларының бүгү-эвилел институду.

ЧУРУКТА: ногаа культураларын камгалаарының биологтуг аргаларының лабораториязында. Лаборант Наталья Брадовская биле эртем ажылдакчызы Виктор Карелин олар база бир ажыктыг курттуң личинказының тыптып келирин хайгаарап турлар.

В. ДРАЙШНЕРНИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

АЖЫЛ-ИЖИ АЛДАРЖЫТКАН

Малдың өзери, оон бедик продуктулуг болуру эззиниң эки ажаалда хайгааралындан база кол хамааржыр. Чайын хынамчалыг куруктур семирткен, кыжын кажаа турлаан таарымчалыг хандырган, чемгерилгезин экижиткен мал менди болгаш хүр чыл ажар. Маңаа холбаштыр Кол биле Санчатпаа Шой-Сүрүңнерниң үлегерлиг ажыл-ижин, допчудаа бол, мактаар бодадым.

«Тоора-Хем» совхозтуң хоочун малчыннарының бирээзи ол өг-бүле Толбулдуң Үстүү-Булуңда, зът угланыышкынныг төрүүр 120 хире аныяк инек ажаап, кадарып турар. Олар мурнундан бээр ажылы дуржулгалыг мурнакчылар чораан.

Таңмалыкта малдың байдалы бергедеп турарын көргеш, совхозтуң дирекциязы, каш чыл бурунгаар Шой-Сүрүңнерни ынаар көжүрген турган. Таңмалыкта ажылды олар кыска үеде чаартып экижиткен.

Шой-Сүрүңнерниң ол черге барып ажылдап турган 1968—1970 чылдарында Үстүү-Булуңда байдал база кошкаан, оон 70 ажыг бода мал хораан турган. Совхоз малчын өг-бүлени дедир көжүрген. Эрткен чылын Үстүү-Булуңдан чаңгыс-даа мал хораваан.

Боду баш-миннип ажылдавас, чүгле «айтыышкын» манаар чалгаа кижилерге Шой-Сүрүңнер таарзынмас. Бир эвес соок дыңзыг болза малын эрте ажытпас: кежээки чывар мурнунда кажаалаптар, оон орай дүне кажааның иштин база барып хынап көөр, агаарын таарыштырар.

Эрткен чылын Үстүү-Булуңга дедир көжүп келгеш, ында сиген болгаш мал чемгерер кажааларның үрелип будалганын буруу шаап көрген. Кыштагның өске-даа дериглерин четчелеп, кажааларны чаарты септеп кылган. Ол өг-бүле чыл бүрү сигенни, малдың өске-даа чемнерин болдунар-ла арга-биле арбыдадыр белеткеп ап келген.

Кол болгаш оон кадайы Санчатпаа оларның кайызыдаа Тыва АССР-ниң Алдарлыг малчыны хүндүлүг аттың эдилекчилери. Оларның кайызының-даа хары ам алдан чоокшулаан. Назыны улгатсадаа оларның ажыл-ижи өскелерге, ылаңгыя аныяктарга үлегерлиг. Кол ирейниң хөй-ниитичи, чонунга бараан болукчу үнелиг мөзү-шынарын база айтыры күзенчиг. Тожу районнуң Азас көдээ Совединиң депутады хүлээлгезин ол ак сеткилдиг боттандырып турар.

Эрткен чылгы үре-түңнелдиг ажылы дээш Шой-Сүрүңнер муң ажыг рубльди немелде төлевирге алган. Ол өг-бүлени «Тоора-Хем» совхозтуң коллективи мактап хүндүлээр. Олар бо чылын төрүүр чүс инекке онааштыр 90 бызааны доруктуруп өстүрерин хүлээнген. Совет Эвилелиниң алдарлыг бежен чыл оюн төлептиг уткуурунга Шой-Сүрүңнер улам сорук кирген ажылдап турар.

В. ТАМДЫН-ООЛ.

Малчыннарның негелдези

Ам Улуг-Ажык бажында бистиң «Кызыл тук» совхозтуң он ийи малчын өглери (хойжулар) болгаш Улуг-Хем районнуң инек кадарган ийи малчын өг-бүлелери чурттап турар. Аалдарывыска автолавка ноябрь айдан эгелээш амга чедир шуут келбээн.

Кодан бүрүзүнде хойнуң массалыг оолдаашкыны эгелээн. Хойжуларның чымыштыг ажыл-ижи дүн-хүн чок. Совхоз төвүнден 40—50 километр черде бис. Хлеб садып алыр дээш малчыннар ол аразынга үш хүн иштинде ыңай-бээр чоруур ужурга таваржып турар. Автолавка малчыннарга хлебти, чугула хереглел барааннарын эккеп сатпас, айда бир келзе-ле келир.

Автолавканы дамчыштыр хевистерни, чадыгларны, идиктерни болгаш өске-даа барааннарны садып алырын малчын бүрүзү күзеп турар. Стол, сандай болгаш өске-даа херекселдерден эккеп садыглаар болза эки.

Ам хой оолдаашкыны кидин түлүк үеде бир малчын өгделе 7—8 сакманщик дузалажыры-биле келген болгай. Олар боттарының хереглелин садып алыр дээш суур кирер ужурга база бо-ла таваржыр. А оларның орнунга кым ажылдаарыл? Хамык чаш малды канчаарыл?

Малчыннарның ажылында мындыг чымыштыг берге үени Каа-Хем райпозунуң баштаар чери (даргазы А. Пересторонин) болгаш «Кызыл тук» совхозтуң дирекциязы (директору Ю. Занин) база катап өөренип көөр, автолавканы график ёзугаар малчыннарже чорудар, аъш-чем, хлеб аймаан болур чогууру-биле эккеп садарын организастаар үези келбээн чүве бе?

Үстүнде айыткан четпестерни өөренип көрүп, чылдагаанын анализтеп, малчыннар бистерже кичээнгей салырын СЭКП-ниң Каа-Хем райкомундан болгаш райкүүскомдан дилеп турар мындыг бис.

Л. САЛЧАК,
«Кызыл тук» совхозтуң хойжузу.

Математика башкызы коммунист Долгар Сарыглар Сандановна он алды чылдың дургузунда өөреникчилерге быжыг билигни берип, бодунуң күжүн бичии-даа харамнанмайн ажылдап келген. Ол класс удуртукчузу болбушаан, адаиелерниң ортузунга кижизидилге темазынга солун лекция, беседаларны бедик деңнелге эрттирип турар. Ажылынга кызымаккай, хөй-ниитичи боорга ону профэвилел комитединиң даргазынга башкылар коллективи соңгуп алган.

ЧУРУКТА: Самагалдай ортумак школазының башкызы Долгар Сарыглар Сандановна.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Бүдүрүлгеде чугула күш

Кандыг-даа ажылга организакчы чорук шиитпирлиг салдарны чедирер. Эрзинде «Чаа орук» колхозтуң херээженнер чөвүлелиниң ындыг ролюн оон ажыл-чорудулгазы бадыткан турар. Районда эки ажылдыг деп санадып, херээженнер чөвүлелдериниң аразында социалистиг чарыштың каш удаа тиилекчизи болуп, шаңналмактал ап келген. Оон даргазы Нина Кыргысовна Сакты-Сюрюн ажылга бүгү арга-дуржулгазын салып, кызып ажылдап турары-биле чөвүлел чон ортузунга хүндүлелди чаалап алган.

Чөвүлел бодунуң ажылын ай, квартал санында планнап, ону барымдаалап, хүн бүрүде чорудар хемчеглерни ажылдап кылгаш, амыдыралга боттандырып, херээженнерни колхоз бүдүрүлгезинге хаара тудуп, оларның ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирип турар. Бодунуң хуралдарынга уруглар кижизидилгезинин арга-дуржулгазын, херээженнерни культурлуг аажы-чаңга кижизидериниң айтырыгларын, агитбажыңнарда байдалды тодарадып, доктаамал чугаалажып турар.

Херээженнер чөвүлелиниң ажылының эки тургустунганының түннелинде, оларның колхоз бүдүрүлгезинге киржилгези идепкейжип, онаашкан ажыл-ижинге харыысалгазы бедип, хөй-ниити ажылынга эн-не массалыы-биле киржип турар. Колхозта күш-ажыл кылып шыдаар болгаш күш-ажылдан назы эрткен херээжен кижилерни катай санаарга 300 четкен. Ындыг-даа болза моон адаанда санчурагайларны көөрге солун. 156 кижи мал ажылында доктаамал ажылдап турар болгаш 42 кижи сезоннуг ажылдарга үргүлчү киржип турар. Сезоннуг ажылдар дээрге-ле чаш мал ажаалдазы, дук кыргылдазы, мал чеми белеткээри, часкы, күскү хову ажылдары болгай. 48 кижи уруглар албан чери, садыг, кижи эмнелгези, харылзаа черлеринде ажылдап турарлар. 43 кижи кырын назылаанының ийикпе күш-ажыл кылып шыдавазы-биле пенсия, пособия ап турар.

Чыл санында-ла улус өөредилгезинге, көдээ ажыл-агыйга дээди болгаш ортумак эртемниг херээжен кадрлар немежип турар. Олар тускай эртемни чедип алгаш, төрээн суурнуң кижилериниң культурлуг амыдырал-чуртталгазы, оларның күш-ажылга хандыкшылы дээш боттарының күжүн, хостуг үе-шагын хөй-ниити ажылынга берип турар.

Оларның чижээнге Улан-Удэниң көдээ ажыл-агый институдунуң ветеринария салбырын кончуг эки дооскан малдың улуг эмчизи комсомолчу Лойгу Оюмаа. Кызылдың медучилищезин дооскан аныяк фельдшер Тамара Отсур, башкылар — Маадыр-ие, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Наталья Лойгу, орус дыл башкызы, аныяк коммунист Шаравии Долчаңмаа болгаш өскелерни-даа чоргаарал-биле адап болур. Херээженнер чөвүлели бодунуң ажылын чорударда ында тургустунган беш секцияларга даянып турар.

Оларның даргалары дээди болгаш ортумак тускай эртемниг кижилер. Мындыг байдал чон ортузунга хөй талалыг янзы-бүрү хевирниң ажылдарын чорударынга кончуг эптиг.

Олар школа назыны четпээн уруглар ортузунга ажылды чорудуп, школада өөредилге-кижизидилгелиг ажылга дузалажып, малчыннарже доктаамал үнүүшкүннерни организастап, оларның ажыл, амыдыралы биле таныжып, херээженнерниң колхоз бүдүрүлгезинге киржилгезин бедидеринче улуг кичээнгейни салып келген. Эрткен чылын малчыннарга, суур төвүнге 27 концертти, 135 лекция, беседаларны, темалыг 6 кежээни эрттирген. Агитбажыңнарның ажылын идепкейжидип, оларның хуралдарын эрттирип, дерилгелерин, шимелделерин эки кылган. Ылаңгыя Тамара Отсурнуң удуртуп турар агитбажыңның ажылы солун болгаш эки тургустунган.

Сезоннуг ажылдарга пенсияда кырганнарның колхоз бүдүрүлгезинге эки тура-биле киржилгези мында чаңчыл болган. Оларның чижээнге Натсак Өнерни, Балдар Сиилиңмааны, Даваа Өшкү-Саарны адап болур.

Херээженнер чөвүлелиниң ажылының эки талазы-биле чергелештир чедир кылдынмайн турар чүүлдерни айтыры чугула. Тус-тус херээженнер ортузунга социалистиг чарышты ам-даа сула организастап, оон түннелдерин квартал санында доктаамал үндүрерин чедип албаан. «Культурлуг өг-бүле», «Эки агитбажың» дээш социалистиг чарыш эреңгей бооп артпышаан. Суур чаагайжыдылгазынга херээжен чоннуң киржилгези багай организастаттынган.

Х. ДАНДАА,
көдээ бижикчи.

«Шынның» почтазындан

Аргаларны хереглеп бурунгаар базар

Мөңгүн-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» колхозунуң малы хүр, онча-менди. Хойжу бригадаларның коданнарында оолдаашкын кидин түлүк. Малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап алыр дээш, кадарчылар, сакманщиктер амыр-дыш дивейн ажылдап турарлар.

Колхозтуң девискээриниң агаар-бойдузу шириин-даа болза, кадарчылар бергелерни тиилеп, мал ажылын хөгжүдеринге чаңчыкканнар. Кадарчыларның коданнарында төрээн 3700 ажыг хойнуң хураганнары эки доругуп турар. Аңаа немей ам-даа 12 муң ажыг хой хураганнаар.

Одар-белчиирни таарыштырарынга, мал чемин чарыгдаарынга кадарчылар улуг дуржулгалыг апарган. Бисте сиген, концентраттар ам дээрезинде бар, ол чемнерни малдың чаш төлүнге бээри-биле камналгалыг чарыгдап турар. Час, харын-даа чайның башкы айлары Мөген-Бүренге шириин, берге болур. Ынчангаш одарны шын таарыштырарынче, бар мал чемин камнаарынче кичээнгей салдынган.

Малда, тудугда, транспортта ажылдап турар мурнакчы колхозчуларны отчёт-соңгулдалыг хуралга демдеглээн. 20 ажыг мурнакчыларны шаңнап, мактаан. Эрткен чылын кадарчы комсомолчу А. Өлзей-оол төрүүр 100 хойдан-на 97 хураган, сарлык кадарчызы Ч. Борбак-оол төрүүр 100 сарлыкка онааштыр 97 бызаа алгаш, эзер, чүгенниг аъттар-биле шаңнаткан. Чолаачы Х. Сеңги-Доржу, хойжу К. Ымы-Доржу, тудугжу С. Хамарбаа, хоочун колхозчу пенсионер А. Хажып болгаш өске-даа 20 ажыг мурнакчы колхозчулар 40—200 чедир акша шаңналы-биле демдеглеткеннер.

Колхозчу ажыл-ишчилерниң күженнишкинниг ажылының түңнелинде колхоз эрткен чылын күрүнеге эът садар хүлээлгезин 102 хуу, дүктүүн—112 хуу күүсеткен. Чаш төлдү камгалап алыр, малдың баш санын өстүрер, тудуг талазы-биле колхоз эрткен чылын багай эвес көргүзүглерлиг болган. Колхозчуларның материалдыг болгаш культурлуг деңнели бедип турар. Колхоз баштаар чери, партия организациязы, көдээ Совет колхозчуларны чурттарга бажыңнары-биле хандырар талазы-биле организастыг хемчеглерни ап келген.

Тоску беш чылдың ийиги чылында тудуг талазы-биле хөй ажылды чорудары планнаттынган. Бызаа болгаш хураганнар тургузар 17, хойга 10 кажааны тудар. 200 тонна мал чеми концентрат кирер складты, 5 чурттарга бажыңын, малчын бригада төвү Шын-Бажынга аъш-чем магазинин ажыглалга киирер.

Мал ажылын хөгжүдер дээш Мөген-Бүренниң колхозчулары бар арганы хереглеп, күженнишкинниг ажылдап, бурунгаар базымнарны ам-даа кылыр.

А. КАРА-КЫС.

Ак-Туругдан медээлер

Ак-Туруг ортумак школазынга оттулар ыяш белеткээри-биле ол суурнуң чурттакчылары ада-иелер шеф организастаан. Ол шефке 50 хире кижи киржип, 80 кубометр ыяшты белеткээш, школа чанында дүжүрген.

Болган шефке М. Сайын-оол, Д. Кадыр-оол, К. Шагдыр болгаш өскелер-даа идепкейлиг киришкен.

Белеткээн ыяшты кадыкшылга школазының ыяш ажыл-агый черинин ийи машиназы сөөртүп четтикпейн турда, салбыр баштаар чери машина-трактор-биле хандырбааны хомуданчыг.

К. КОМБУ.

* * *

Ак-Туругда кадыкшылга школазының келир өөредилге чылында одаар ыяжын белеткээриниң шевин база организастаан.

Шефчилер Хадың-Тостак деп черге 70 кубометр токпак ыяшты белеткээш, ол-ла дораан школа хериминиң иштинче сөөртүп ында чыып тургускан.

Ак-Туругда мындыг шефти организастаары чаагай чаңчыл апарган.

М. ЛАМА.

Үлегерлиг өг-бүле

Чөөп-Хемчик районнуң Бажың-Алаак ортумак школазының аштакчызы Чудурукпай Боратеевна Ооржак 1949 чылдан бээр ажылдап келген. Школаның коллективи ооң күш-ажылын үнелеп, хүндүткеп келген. Пенсиялай берзедаа ажылдавышаан.

Чудурукпай, ооң өөнүң эзи Энчек-Кулак хөй уругларны өстүрүп кижизиткен болгаш өөредип каан. Ийи улуг уруу болгаш бир оглу башкы институттары дооскан, ам башкылап турарлар. Бир оглу техникум дооскан, Ак-Довурак хоорайда бир организацияның бухгалтери. Юрийи көдээ ажыл-агый техникумун дооскаш, шериг албанында барган. Бажың-Алаактың ортумак школазының 10-гу клазында Валерий, 8-ки клазында Галина, 5 клазында Сергей, 1 клазында Люба өөренип турар.

Ооржактар хөй уругларны кижизидип өөретпишаан, колхозка, организацияларга күш-ажыл кылып, чаагай ажыл-херектерни бүдүржүп келген болгаш кылып-даа турарлар. Энчек-Кулак Ооржак күш-ажыл кылбышаан, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип келген. Бажың-Алаак суурнуң бир кварталының даргазы. Ажылчы чонну «Искра» колхозтуң бүдүрүлгезинге болгаш хөй-ниитиниң ажылынга киириштирер талазы-биле организастыг ажылдарны чорудуп турар. Ооржактарның бажыңы суурда агитквартираларда эки ажылдыг агитквартирага санадып келген. Кварталдан барып өөренип турар уругларның даңзызын кылып каан, удуртукчу башкылардан өөреникчилерниң демдектерин алгаш, даңзыга киирип турар.

М. ӨРГҮМЧҮ.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ДЕЛЕГЕЙ КАМПАНИЯЗЫ

Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң кыйгырыын ёзугаар Индий-Кыдаттың улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының неделязы бүгү диптерде эгелээн. Янзы-бүрү чурттарның хөй-ниитизи бо кыйгырыгны калбаа-биле чүүлдүгзүнүп көргенинден ап көөрге, Индий-Кыдаттың демисежип турар улустарының чөптүг херээн деткиринин ам эгелээн чаа кампаниязы ёзулуг-ла бүгү-делегей характерлиг болур. Баштайгы медээлерни ёзугаар алырга, тайбың талалакчыларының чүс национал комитеди, а ол ышкаш делгейниң хөй-хөй организациялары кампанияга киржир.

АКШ Индий-Кыдатта «дайынын кызырып турар» дээр, медеглелди кылып, а херек кырында ол дайынны калбартырының, тодаргайлаарга улам ыңай күштелдирериниң оруу-биле чоруп турар Вашингтоннуң калчаалыг болгаш ыят чок чоруунга ак сеткилдиг бүгү кижилер килеңнеп турар. Бо чылдың эгезинден бээр америк ужар чүүл Мурнуу Вьетнамны, ВДР-ниң девискээрин, а ол ышкаш Лаостуң болгаш Камбоджаның девискээрин бомбалаарын дыка калбарткан.

АКШ-тың чүгле тактиктиг ужар чүүлү безин Мурнуу Вьетнамның сырый чурттакчылыг районнарынче хүнде чүс ажыг самолёт ужудуушкунну кылып турар. «В-52» дээр аажок күчүлүг бомбалакчы самолёттарны ажыглаарын улуу-биле калбарткан. Америк агаар дээрбечилери араатанзыг үүлгедиглериниң бүгү рекордтарын ашкан. Мурнуу Вьетнамның черинче февральдың чамдык хүннеринде америк самолёттар 6 муң тонна чедир бомбаларны октап турган!

Ам Индий-Кыдатта америк политиканың кол сорулгазы болу берген дайынны «вьетнамчыдары» херек кырында ындыг болуп турар. «Вьетнамчыдылга» дайынның дерзинлээшкини-биле капсырлажып турар. Бо угланыышкынның боттаныышкыны агаардан дээрбечи чорукту чүгле күштелдирери-биле эвес, харын айыылдыг чепсектериниң чаа хевирлерин улам калбак ажыглаары-биле болуп турар.

Сайгон ёзу-чурум «вьетнамчыдылганың» чепсээ болуп турар. Чоокта чаа Вашингтон сайгон ёзу-чурумну бодунуң бүрүн деткип турарын аңаа база катап бүзүреткен. Америк-кыдат чугаалажыышкынарның болган соонда АКШ-тың күрүне секретарының дузалакчызы М. Грин Сайгонга чеде бергеш, АКШ-тың президентизиниң чагаазын сайгон диктатор Тхиеуга тудускан. АКШ Мурнуу Вьетнамда бодунуң хүлээлгелерин боттандырарын үргүлчүлээр деп, ол чагаада чугаалаан, өске сөсбиле чугаалаарга сайгон ёзу-чурумну деткиир болгаш агрессчи үүлгедиглерни үргүлчүлээр дээни ол-дур.

«Индий-Кыдаттың улустары боттарының салым-чолун даштыкының холгаарлаашкыны чокта тодарадып шыдазын» дээш АКШ туржуп турар дээр чүве дугайында Вашингтоннуң бүзүредиглери кайы хире хоозун, авыяастыын бүгү делегей көрүп турар.

Чогум-на харын Индий-Кыдаттың улустарының бо чардынмас эргезин базарынче америк чепсектиг күштерниң хоозурал чедирер бүгү күчүзүн, Индий-Кыдатта американчы чалчаларның шериглерин чоруткан. Америк ужар чүүлге деткиткен сайгон шаажылакчыларның 50 хире батальону чоокта чаа Камбоджаже база шургуп кирген. Бот шиитпирлеттинеринге Индий-Кыдат улустарның эргезин деткиир дээр америк бүзүредиглер херек кырында ындыгдыр.

Ай мурнунда Индий-Кыдаттың улустарының тайбыңы болгаш хамаарышпас чоруу дээш бүгү-делегей ассамблеязы бо девискээрден бодунуң бүгү чепсектиг күштерин үндүрерин, агаар дайынын болгаш кандыг-даа дайын чорудулгаларын соксадырын АКШ-тан негээн. Бо кыйгырыгны янзы-бүрү чурттарда тайбыңга ынакшылдыг күштерниң идепкейлиг ходелиишкиннери-биле деткээн. Эп-сеткил каттыштырылгазының эгелээн бүгү-делегей неделязы ооң тодаргай херечизи болур.

В. ХАРЬКОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

Италияның Коммунистиг партиязының XIII съездизинде

МИЛАН. (СЭТА-ның тускай корр.). Италияның Коммунистиг партиязының XIII съездизи бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар. Съездиниң киржикчилери ИКП-ниң Чиңгине секретарының оралакчызы эш Э. Берлингуэрниң кылганы «Демократтыг бурунгаарлаашкынның чазаан тургузар дээш, социализмче орукка Италияны чаартыр дээш демиселге ажылчын болгаш улусчу чаңгыс эп» деп илеткелин чугаалажып турар. Съездиниң делегаттары ажылчын органнарны — мандат, редакция болгаш өске-даа комиссияларны соңгаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары В. В. Гришин съездиниң делегаттарынга байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Соңгулда түңнелдери

ДЕЛИ. (СЭТА). Бо чылдың март 5-тен 11-ге чедир хоойлужудулга органнарынга соңгулда болган. Индияның 16 штадының болгаш ийи эвилел девискээриниң 2.727 соңгулда округундан 2.340 соңгулда округунга соңгукчуларның берген бадылаашкынын санаары доозулган.

Премьер-министр Индира Ганди баштаан Индий национал конгресс башкарыкчы партия бүзүрелдиг тиилелгени ам безин чедип алган. Индий национал конгресс эн хөй олутту —1.665 олутту алган. «Джан сангх», «Сватантра» болгаш «Конгресс организациязы» дээр реаксылыг барыын үзелдиг партиялар аштыгыышкынга таварышкан.

Соңгаарладыышкын чок бадылаар

БОНН. (СЭТА). Совет Эвилели болгаш Польша-биле ГФР-ниң ат салган керээлерин бундестагтан бадылаарын деткээн демократтыг күштерниң шимчээшкини Барыын Германияда калбарып турар. «Керээлерни соңгаарладыышкын чок бадылаары дээш» деп хамааты инициативаның комитедин чоокта чаа Боннда тургускан. ХДЭ/ХСЭ-ниң болгаш барыын үзелдиг экстремисчи күштерниң халдаашкыннары күштелгениниң чылдагаанында комитет тайбыңның керээлерин бадылаар дээш, айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырар дээш, ГФР-ни болгаш ГДР-ни КНО-га база ооң тускайжыткан албан черлеринге хүлээп алыры дээш идепкейлиг хөделиринче Боннуң чурттакчыларын кыйгырып тур деп, «хамааты инициативаның» медеглелинде чугаалаан.

Комитеттиң составында политиктиг янзы-бүрү угланыышкыннарның төлээлекчилери: социал-демократтар, коммунистер, профэвилелдериниң кежигүннери кирген. ХДЭ-ниң болгаш ол партияның «Юнге унион» дээр аныяктар организациязының чүвени боттуу-биле угаазылап турар төлээлекчилери комитеттиң составында база кирген. Ол төлээлекчилер керээни деткип турар.

Индий-Кыдаттың фронтуларында

ХАНОЙ. (СЭТА). Парлалганың хосталга агентилелиниң дыңнатканы-биле алырга, бо чылдың февральда Куангда можуга хосталганың Улусчу чепсектиг күштери дайзынның 1.400 ажыг солдадын чыскаалдан үндүрген, 17 вертолётту дүжүр аткан, 41 шериг машиназын чок кылган, окчемзек шыгжаан складты буза тевискен.

Март 4, 5 болгаш 6-да Ратьзя можуда Гокуа уездиге армияның дайынчылары сайгон чалча армияның 120 солдадын өлүрген болгаш балыглаан, 1 вертолётту дүжүр аткан. Февраль 19, 21 болгаш 23-те Камау можуга тулчуушкуннар үезинде мурнуу-вьетнам патриоттар дайзынның 140 ажыг солдат, офицерин чок кылган.

Боловен штаттың девискээринге Лаостуң Улусчу-хосталга армиязының дайынчылары март 6-да америк самолётту дүжүр аткан. Мынчангаш 1964 чылдың май 17-ден бээр Лаостуң агаарынга дүжүр аткан америк самолёттарның болгаш вертолёттарның ниити саны 2.309 болган.

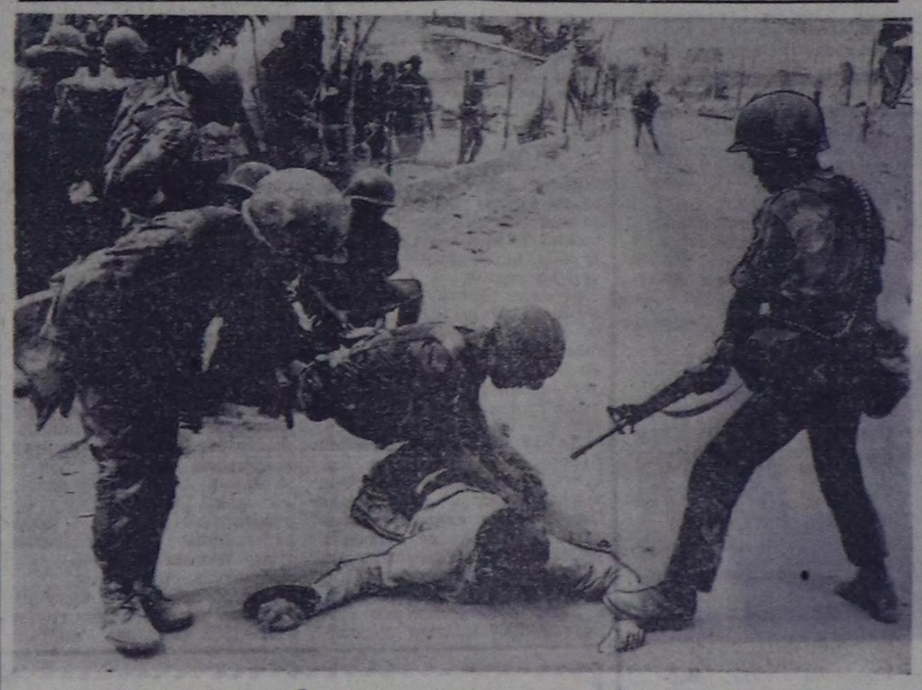

Мурнуу Вьетнам. Бьенхоага туттурган патриотту сайгончу чалча шеригниң солдаттарының араатанзыг ёзу-биле аажылап турары. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Агрессорну деткип турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң Чиңгине секретарының Чоокку Чөөн чүкте тускай төлээлекчизи Г. Ярринг сөөлгү үеде Египет Араб Республиканың болгаш Израильдиң төлээлекчилери-биле ужурашкан. Тодараттынганы-биле алырга, Тель-Авив Яррингиниң төлээ хүлээлгезин катап эгелээринге биеэги хевээр моондактап, Чоокку Чөөн чүктүң чөрүлдээзин политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээрин чедип алырынга кандыг-даа янзы-биле удурланып турар.

Парлалганың дыңнадыгларын ёзугаар алырга, сөөлгү ужуражыышкынга израиль төлээлекчи эрткен чылдың февраль меморандумундан ойталаарын Яррингиден калчаалыы-биле негеп турган. Ол меморандумга Ярринг эжелеткен араб девискээрлерден үнүп чоруурун 1967 чылдың ноябрь 22-де Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң резолюциязынга дүүштүр Израильдиң хүлээнирин негээн. КНО-нуң Кол Ассамблеязының сөөлгү сессиязынга хүлээп алган резолюциязын Яррингиниң удуртулга болдурбазын ооң төлээ хүлээлгезин катап эгелээриниң негелдези кылдыр Тель-Авивтиң төлээлекчизи база тургускан. 1971 чылдың февраль 8-те Яррингиниң тайбың инициативазынга түңнелдиг харыыны бээринче ол резолюция Израильди кыйгырганы билдингир болгай.

Тель-Авивтиң ындыг туружун Чоокку Чөөн чүкте тайбың таарыштыр шиитпирлээшкин дээш сөс кырынга туржуп турар Вашингтоннуң деткимчезин херек кырынга ажыглап турарынче КНО-нуң бөлүктери кичээнгейни угландырган.

Күрүне секретарының Чоокку Чөөн чүк болгаш Мурнуу Азия херектериниң талазы-биле дузалакчызы Дж. Сиско АКШ-та Европа дугайында ном үндүрер черлериниң редакторларынга сургаалданы Ак бажыңга организастааны ында билдине берген. Сургаалда үезинде ооң дыңнатканы болза сөөлгү үеде Вашингтон Израильге шериг болгаш экономиктиг дузаламчыны дыка көвүдеткен.

Культура харылзаалары

РИМ. (СЭТА). «Италия—ССРЭ» ниитилелдиң Рим салбыры Совет Эвилелиниң улустарының амыдыралының болгаш культуразының дугайында фильмнерни калбаа-биле көргүзеринге кинолекторияны ажыткан. Россия Федерациязының, Украинаның, Молдавияның болгаш эвилелдешкен өске-даа республикаларның студияларынга чогаадып кылган чечен чогаал болгаш документалдыг киноленталарны көргүзерин кинолекторияның программазында киирген.

Совет Эвилелиниң янзы-бүрү районнарының хөй талалыг амыдыралының дугайында, ССРЭ-де чурттап турар улуг болгаш биче улустарның культурлуг чедиишкиннериниң дугайында делгелгелерни болгаш фотоделгиирлерни «Италия—ССРЭ» ниитилелдиң бажыңнарында база көргүзүп турар.

«Италия—ССРЭ» ниитилелдиң Рим салбырының инициативазының дугайында ооң секретары Габриэле Банкеро СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга мынча дээн:

Бир муң хире активчилерлиг бистиң салбырывыс ССРЭ-ниң бүгү адырларда улуг чедиишкиннерин Италияның найысылалының калбак бөлүктеринге таныштырар талазы-биле ажылга эң идепкейлиг киржир дугайында шиитпирни хүлээп алган. Маңаа совет аалчылар — эртемденнер, төөгүчүлер, чогаалчылар база илеткелдер кылыр. Бо бүгү хемчеглерни ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга тураскааткан.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга алдар кылдыр чорудуп турар хемчеглер итали болгаш совет улустарның аразында найыралчы харылзааларны улам ыңай быжыглаар.

Ажыл-агый чылының түңнелдери

ДЕЛИ. (СЭТА). Март 31-де доостур 1971—72 саң-хөө чылында Индияның экономиказында улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Чурттуң национал орулгазы дөрт хуу өскен. Үлетпүр продукциязын бүдүрүп үндүрери 3,5 хуу, а көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң хемчээли 4,8 хуу көвүдээн. Бо саннарны Индияның төп парламентизиниң ында ажыттынган сессиязынга киирген экономика талазы-биле тайылбырда айыткан. Чурт берге байдалдарда бо түңнелдерни чедип алган, ынчаарда он миллион бенгалия дескеннерни карактаар, Пакистан-биле чепсектиг месилдежиишкинни чурттап эртер, а ол ышкаш соңгу болгаш мурнуу көдээ ажыл-агый районнарынга болган чайгаар халаптарга таварышкан деп, тайылбырда демдеглээн.

Чуртта тараа культураларның эки дүжүдүн ажаап алган, ол чорук 1971 чылдың төнчүзүнге чедир 7,9 миллион тонна тарааны белеткээр арганы берген. Үлетпүр бүдүрүлгениң өзүлдези колдуунда металлургия, машина тудуушкуну, энергетика, а ол ышкаш ыяш ажылдап кылыр болгаш аъш-чем үлетпүрү ышкаш ындыг кол адырларны улам хөгжүдериниң күсели-биле хандыртынган.

Тайылбырда мооң-биле кады демдеглээни болза, бот хандырылганы чедип алырының, ажыл чокталыр болгаш түреңги чорукту узуткаарының, планныг экономикага үндезилээш улам ыңайгы ажыл-агый өзүлдезин хандырарының сорулгалары чурттуң мурнунга биеэги хевээр чидии-биле тургустунуп турар.

АМАНГЕЛЬДЫНЫҢ КҮЗЕЛИ КАЙГАМЧЫК БОТТАНГАН

Аркалыкта Амангельды Иманов биле Алибий Джангильдин аттыг төөгү-революция музейиниң делгиирлерин, эдилел-херекселдерин чыып, ажылдап кылып турган чурукчуларга Тургай көдээзинин революция мурнундагы байдалын көргүзери чугула апарган. Шаандакы Тургайның амыдыралын көргүскен чураан болгаш тырттырган чуруктар кадагалаттынып артпаан, ынчан фотография турбаан болгаш олар барык-ла чок болган.

— Ол дугайында элдепсинген-даа херээ чок — деп, Амангельды Имановтуң отрядынга тулчуп турган сезен харлыг Дусенбай Уржанов чугаалаан,— Чуруп билир хамаанчок, биске бижик билир кижи безин чок турган — дээн.

Ынчангаш чурукчулар Казахстанга революция мурнунда ийи-чаңгыс үнүп турган география талазы-биле шоолуг эвес бижиглелдерни сайгарып көөр ужурга таварышкан. Чижээ, 60 чылдар мурнунда Оренбургка парлаан «Тургайның дугайында демдеглелдер» архивте артып калган. Ында чамдык чуруктар, а кол чүве статистиканың таблицазы бар болган.

Чүс муң хире чурттакчылардан можунуң кара чаңгыс хоорайы Тургайга 1500 хире кижи чурттап турган. Бүдүн можуга чаңгыс класстыг дөрт, ийи класстыг бир база дөрт класстыг бир школаларга 566 өөреникчи турган. Олар колдуундала байларның ажы-төлү. Ынчангы чүс муң чурттакчылыг бо оранга чаңгыс эмнелге, чүгле үш фельдшер турган. Культура албан черлери деп чүү-даа турбаан. Можунуң экономиктиг байдалын мынчаар тодараткан: үлетпүр бүдүрүлге чок, телеграф чок, оруктар чок, тараа тарывас, чүгле көшкүн мал ажылдыг деп каан.

Революцияның хоочун солдады элээн бодангаш, уттундурбас хүннерни сактып келген.

...Дайынчы бир муң тос чүс он сес чылдың чазыны. Бистиң партизан отрядывыстың элээн каш чүс аъттыг дайынчылары даг ужу оргулашка изиг хүнде бичии дыштанган. Олар аъттарының эзерлеринге хажыштыр чыткылап, олургулап алгылааннар. Бистиң аравыска дайынчы командиривис Амангельды база чораан. Ол хайныышкынныг көдүрлүүшкүн-биле чугаалап, барык-ла сөс бүрүзү-биле бисти сорук киирип турган: «Тулчуушкуннуң чылдары эртер. Ол революцияның тиилелгези-биле доостур. Тургайның делгемнеринге аас-кежиктиг кижилер — акы-дуңмалышкылар чурттай бээр. Ховулар чаартынып, чечектелип база садталыр, кайгамчык чараш хоорайлар тургустунар. Бир эвес бистер, аъттыг дайынчылар, бистиң ажы-төлүвүс, оларның ажы-төлү Ленинниң оруу-биле хажык чокка чоруур болзувусса, ол бүгү боттаныр ужурлуг».

Ынчаарга бистер ол орук-биле чоруп келген бис, моон соңгаар-даа ол оруктап чоруур бис. Долгандыр көрүнер даан, Амангельдының күзел бодалының боттанганы ол-дур деп, Дусенбай чугаалаан.

Хоочун ол кижиниң сүмези-биле баштай 60 чылдар мурнунда бижиттинген демдеглелди Казак энциклопедияда Тургай областың дугайынга холбаштырган чүүл-биле деңнештирип көрген. Тургайның 250 муң чурттакчыларының дөртен ажыг хире хуузу хоорайжылар. 55 муң өөреникчилиг 260 школа бар. Эмнелгелерде 500 эмчи ажылдап турар. Кежээ 160 клубтуң, 120 библиотеканың оттары сылдысталдыр чырый бээр. Шаанда дээди болгаш ортумак эртемниң дугайында чугаа безин турбаан оранда ам 10 муң ажыг тускай эртемниглер ажылдап турар.

...Тургайның черинге акы-дуңмалышкы аас-кежиктиг кижилерниң дугайында күзел кайгамчык чаагайы-биле боттанган. Улустарның акы-дуңма дузаламчызы революцияның чылдарындала аңаа онза тодаргайы-биле илереп келген. М. Н. Тухачевскийниң маадырлыг бешки армиязының дайынчылары Колчактың ак дээрбечилеринден болгаш тус черниң басмачилеринден ону хостаан. Чаа колхозчу амыдыралды тургузар талазы-биле тургайжыларга Ленинградтың болгаш Уралдың ажылчыннары чээрби беш муңчулар дузалаан. Тургай ховуларын кежилдир салган Акмолинск—Карталдың демир-оруунуң тудуу беш чылдарның төөгүзүнде Бүгү-эвилелдиң баштайгы комсомолчу шалыпчы тудугларының санынга кирген. Бүгү үелерниң дургузунда, бүгү чүүлдерге чүгле акы-дуңма улустарның найыралының ачызында, оларның эгээртинмес дузаламчызы-биле тургай кайгамчык чаагайы-биле чечектелген.

Кижинин күжү-биле ховуларны чаартырының дугайында күзел база-ла боттанган. Ам оон ховуларында күзүн тараа далай — дег чалгып турар. Төрээн чуртка миллион ажыг тонна тарааны чыл санында дужаап турар. Мал ажылы база байлакшып сайзыраан. Хову шөлдерни камгалаары-биле арга ыяш тарып олуртурунуң куржаглары чүс-чүс километрде чаптылган.

Амангельдының аъттыг дайынчыларының ажы-төлү база уругларының уруглары-биле кады кур черлерни шиңгээдип алыр дээш бүгү-ле эвилелдешкен республикалардан он-он муң оолдар, кыстар келген. Аңаа тураскаал кылдыр кур черлерде тараа болгаш эът заводтарын «Москва», «Киев», «Ростов», «Алма-Ата», «Ярославск» «Калининск», «Львовск», «Курск», «Ангарск», «Братск» деп адагылаан.

Амагельдының аъттыг дайынчыларының оолдары болгаш ажы-төлүнүң уруглары ховуларны чаартып, ооң-биле кады боттары болбаазырап турар. Аккуль деп аалдың оглу Аксаган Конгабаев ортумак школаны дооскаш, адазының кадарып турганы кодан хойну хүлээп алган, хураган доруктурар болгаш дүк кыргып алыр талазы-биле обласка он чыл улаштыр эң бедик көргүзүгнү чедип ап келген. Аккульда болгаш кожазы совхозта ооң өөреникчилериниң саны ам чүс ажып турар. Боду Семипалатинскиниң зооветеринария институдунун бот-өөредилгелиг салбырынга өөренмишаан, ону доозуп турар. Ферманың зоотехниги апарган, Коммунист Конгабаев — республиканың Дээди Совединиң депутады, партия обкомунун кежигүнү, Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл тук орденнери-биле шаңнаткан.

Хойжунун оглу комсомолчу Журсун Жаксанбаев республиканың күрүнениң дээди органында хүндүлүг черни хоочун кижилер-биле кады эзлеп турар. Школаны дооскаш, ол бокситтиг рудникке ажылдап кирген. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, алдарлыг дагжы М. П. Демченконун ажылының дуржулгазын ол өөренип алган. Ам ол комсомолчу шимчеп чоруур экскаваторну бүзүрелдиг башкарып, бодунуң башкызы-биле чаржып турар.

Акы-дуңма улустарның дузаламчызы-биле Тургайның үлептүрү база аажок сайзырап, нептерээн. Ам чурттуң чамдык заводтары Аргалактың воксидин ап турар. Бо черниң отка өртенмес дойдовураан совет металлургтар, акы-дуңма социалистиг чурттарның төлээлекчилери бедии-биле үнелеп турар. Шаанда орук-чирик чок турган оранда ам демир-оруктуң алды чүс километр хире каң оруу шөйлүп чоруткан. Асфальтылаан чазаглыг 700 километр хире оруктарны кылган. Оруктар чыл бүрүде чүс ажыг километрге узап турар.

Ынчаарга Бүгү-эвилелдиң комсомолчу тудуунуң хоорайы Аргалыкты ап көрээли. 1956 чылда ооң фунтаментизинге баштайгы дашты Риганың комсомолунун төлээлекчилери салган. Бөгүн ол хоорайның чамдык районнарын, заводтарын, школаларын эвилелдешкен бүгү республикаларның комсомолунун муң-муң төлээлекчилери тудуп турар. Кур черниң ховуларының эң дээре механизатору Белоруссиядан келген кыс Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Нина Куриленоктун, латыш тудугжу Юрис Пурвиныштың болгаш Совет Эвилелиниң улустарының өске-даа төлээлекчилеринин үлегер-чижээн олар ап турар.

...ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылында Аркалыкка төөгү-революцияның чаа музейи ажыттынар. Аңаа келген кижилер ооң делгиирлеринден революция мурнундагы үени көргүскен чүүлдер-биле бөгүнгү Тургайның херек кырында байдалын деңнештирип көргеш, ол бүгү болза Амангельдының күзелиниң херек кырында кайгамчык чаагайы-биле боттанганы ол-дур дээрзин билип алырлар.

Л. КОПЕЛЕВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.

Суур чаагайжыыр

Теве-Хая суурга хөй-ниити организацияларының ажылы сөөлгу үеде элээн идепкейжээн. Арагачыларны чүге хемчег албайн турарыл? Эш хуузунуң суду кайыл? Херээженнер чөвүлели, улусчу дружинаның ажылы чоп сурагыл? Мындыг янзылыг чеме чугаалар амгы үеде дыңналбас апарган.

«Тыва» совхозта партком, ооң бюрозу, Теве-Хая көдээ Советтиң күүскому чамдык хемчеглерни ап чорутканының түңнелинде хөй-ниити организацияларының ажылы ынчаар идепкейжээн. Суурда херээженнер чөвүлели, эш-хуузунуң суду, комсомол комитеди план ёзугаар ажылдап турар. Суурнуң кудумчу кварталдарының аайы-биле чурттакчы чоннарның хуралдарын эрттирип, 8 агитквартираны тургускан. Олар масса-политиктиг ажылдарның төвү апарган. Бо хүннерде кудумчулар аайы-биле концерттерни организастаарынга чоннуң идепкейи бедээн. Бо ажылды Гагарин кудумчузунуң чурттакчылары баштай эгелээн.

Суурнуң чурттакчылары кудумчулар аайы-биле социалистиг чарыштыг. Культурлуг амыдырал-чуртталга, санитарлыг байдалды экижидер дээш ажыл калбарган.

Бо чылын суурну чаагайжыдар, 1004 дөс ыяшты тарып, тус-тус албан-организация черлериниң, чурттакчы бажыңнарның херимнерин септээр, чуунду, бок төгер оңгарларны тургузар сорулга салдынган. Көдээ Советтиң чону бүгү планныг онаалгаларны ноябрь айга чедир күүседирин хүлээнген. Суур чоогунда суггаттыг черни ажыглаары-биле 2,5 км черге кажааны тудар, Суур Совединиң депутаттары бо ажылдарже чонну мобилизастаары-биле ужуражылгаларны моон-даа соңгаар кылыр, боттарының отчёттарын бээр.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл болур оюн төлептиг уткууру-биле Теве-Хая көдээ Совет кожазында Баян-Тала көдээ Советти социалистиг чарышка кыйгырган. Теве-хаяжыларның мурнунда сорулгаларны чоокта чаа көдээ Советтиң сессиязынга чугаалашкан.

Ч. ОНДАР.

КӨЖЕР КИНО

Бай-Тайга районнуң кинофикация черинин көжүп чоруур кинозунуң механиги О. Хаваа план-график ёзугаар кадарчыларның кыштагларынга, фермаларга киноларны доктаамал үндүрүп, планын ажыр күүседип келген. Эрткен чылын кино үндүрүлгезинин, акша чыылдазының болгаш көрүкчүлер хаара тударының планнарын 176 хуу күүсеткеш, районда көжүп чоруур киноларның механиктериниң аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

О. Хаваа үр үеде кино үндүрүп, ажылчы чоннарның билиин, культуразын бедидеринге бараан болуп келген, дуржулгалыг механик. Барган-на черинге чарлалдарны азып, киноларны үндүрүп эгелээринин мурнунда допчу тайылбырларны кылып чоруур. Ынчангаш көрүкчүлерниң кинога келир идепкейин бедиткен. Сүтбараан фермаларының ажылдакчылары, кадарчылар механиктиң ажылын үнелеп мактаарлар. Ооң күш-ажылын СЭКП райкому, райкүүском каш катап демдеглеп келген.

Районнуң кинофикация черинин «Мурнакчы» колхозта, «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында көжүп чоруур киноларының механиктери база багай эвес ажылдап турарлар. Колхозтуң болгаш салбырның баштаар черлери киномеханиктерни транспорт-биле доктаамал хандырып, кадарчылар, фермаларже үнүүшкүннерни үзүктелдирбейн келген. Кинофикация чери көжер киноларны чуруктар-биле өй-шаанда хандырып, чаа киноларны чорудуп турар.

Колхозтарның, совхозтуң салбырларының хойжу бригадаларының коданнарында мал оолдаашкыны массалыг апарган, кадарчыларда, сакманщиктерде бичии-даа чай чок. Көжүп чоруур киноларның механиктери ажыл-ишчилерге чаа солун киноларны үндүрүп берип, планныг даалгаларын күүседип турарлар.

Көдээ ажыл-агыйның чугула кампаниялары— часкы хову ажылы удавас эгелээр, ооң-биле улаштыр кыргылда, чайлаглаашкын, мал чеминиң белеткели, дүжүт ажаалдазы уламчылаар, киномеханиктерниң ажылы улгадыр. Көжүп чоруур киноларның механиктери О. Хаваа, К. Күдерек, Х. Сарыг-оол, С. Окчаа олар кампаниялар үезинде бригадалар, кадарчылар, фермалар кезип чанчыкканнар. Оларны ажыл-ишчилер эвилең-ээлдек хүлээп алгаш, хүндүлээр, мактаар.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга холбашкан киноларны ажыл-ишчилерге көргүзеринче механиктер кол кичээнгейни угландырган. СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи, кинофикация чери көжүп чоруур киноларның план-графигин ажылдап кылып каан, механиктер ол ёзугаар хойжу бригадаларның коданнарын кезип, киноларны үндүрүп турарлар.

И. СЕДИП-ООЛ.

МОСКВА. Белоруссияның болгаш Молдавияның чурукчуларының уран чурулга, графика, скульптура, каасталгашимелде уран чүүлүнүн талазы-биле чураан чуруктарының делгелгези Төп делгелге залында ажыттынган. Ону ССРЭ-нин тургустунганының 50 чылынга тураскааткан.

ЧУРУКТА: белорус чурукчуларның чураан чуруктарын келген кижилер көрүп турлар.

В. ЧЕРЕДИНЦЕВТИН фотозу.

(СЭТА-нын фотохрониказы).

КИЖИ МАГАДАП ХАНМАС-ТЫР

Сочиге чылдың кандыг-даа үезинде баарга ооң каас, чараш бойдузу кижиге уттундурбас болуп артып калыр. Курорт, санаторийлерниң хевирин совет тудугнуң тергиин талантылыг архитекторларының уран-мергежил-биле бодап кылганын кижи магадап ханмас.

Кара далай маңнык-хорагай дег чараш. Сочиниң кадыкшылга черлеринде туткан оран-сава чоннуң дыштанылгазынга ачы-дузазын берип турар. Сочиге агаарның температуразы чылда ортумаа-биле он дөрт градус чылыг. Агаарның шыгы 80—90 хуу чедип турар. Хүн хереливиң үргүлчүлээри чылда 2300 шак хире. Далайга эштириниң сезону май айдан эгелээш, октябрьның төнчүзүнге чедер.

ТӨӨГҮЗҮНҮҢ АРЫННАРЫНДАН

Октябрь революциязынга чедир Сочи кандыг турганын сонуурган. төөгүже хая көрнүптерге мындыг: Амгы Сочиниң курорт, санаторийлер төптеринге шаанда черкестерниң убыхтар дээр аймааның Сшатче деп аттыг бичии сууржугажы турган. Сшатче дээрге черкестеп Сочи дээн. Ол ат-биле сөөлүнде уезд хоорайжыгажын Сочи деп адай берген. Сочи 1898 чылда үндезилеттинген. Хоорайның чурттакчы чонунуң саны кончуг оожум өзүп турган. Чүге дээрге, шык, тулааланчак бүдүжүнден малярия аарыгның хүлчүктери халдавырны халаптыы-биле нептередип турганындан чурттакчылар бөлүк-бөлүү-биле өскээр дезип, көжүп тургулаан. Сөөлзүредир хоорайның чурттакчылары малярия тарадыр хүлчүктерлиг тулааларны кургадыры билек. Кавказтың байлары Сочиниң эң эки черлерин өнчүзүрек хөреңгитеннерге садыпкан. 1902 чылда чылыг, каас-чараш бойдустуг Кара далайга шымдылаан ак-хаанның дүжүметтери болгаш хөреңгитеннер Сочиге чайлаг, турлагларны кылдырып эгелээн. Ооң соон дарый эжелекчи Зензинов болгаш доктор Подгурский олар акционерлиг ниитилел организастааш, Мацест хемниң сураглыг изиг аржаанын 75 чыл хуусаалыг хөлезилеп алган. Эрги Мацестиге баштайгы эмненир бажыңны туткан. Октябрь революциязынга чедир Сочи чылдып калган түренги хоорайжыгаш турган.

ЧААРТЫНГАН СОЧИ

1919 чылдың чазынында В. И. Ленин «Бүгү-ле күрүне ажык-дузалыг аржаан эмниг черлерни ажыглаар дугайында» декретке ат салган. Бир чыл болганда Кубань-Кара далайның ревкому бүгү курорттуг, малгаш эмниг хөлдерни, изиг аржаанларны болгаш ниити санаторий, курорт кылып болгу дег черлерни чизелээр тускай комиссияны тургускан. Удаваанда Сочиге курорттар тудуглары эгелээн. Ону Топ Күүсекчи Комитетке болгаш Улус Комиссариадының Чөвүлелинге төлээлеткен тускай эргелел удуртуп эгелээн. Сочиниң курорт, санаторийлериниң тудуунче чурттуң тергиин дээн архитекторларын хаара туткан. Тудугларның чарыгдалынга Советтер чурту бүдүн чартык миллиард рубльди үндүрген.

Совет эрге-чагырга баштайгы чылдарда безин В. И. Ленинниң удуртулгазы-биле ажылчы чоннарның кадыкшылы дээш ол хире сатыш салып турган. Ол үеден эгелээш Сочи чаартынган. Тудуглар ажыглалга кирген. Курорт, санаторийлер чонга бараан болуп эгелээн. Ванналыг корпустар, театрлар, парктар, рестораннар чонга кадыкшылдын кежиин өргүп, суг дамчыдылгалары кылдынып эгелээн.

Бистиң чуртувусче фашистиг Германияның оор ёзу-биле халдааны-биле Сочиге курорт, санаторийлер тудуушкунун соксадыпкан. Сочиниң курорт, санаторийлериниң бүгү корпустары Совет Армияның эң улуг госпитальдары болуп хуула берген. Балыгланган 500 муң ажыг дайынчылар, офицерлер Сочиге эттингеш катап фронтуже тулчуп киргилээн.

Сочиниң госпитальдарынга эттингеш, фашизмни ижээнинге чедир согушканнар ам эмнедип турган госпиталынга кээп дыштанып, санаторий дептерлеринге төөгүлүг сактыышкыннарын бижээнин кижи ооң көөр.

Дайын сөөлүнде Сочиниң курорт, санаторийлерин эде тудуп тургузарын эгелээн. Ооң тудуунга сөөлгү чеди чылда 250 миллион акшаны чарыгдаан. Сочиге Адлер, Лазарев районнарын каттыштырган. Оларның девискээрлеринде амгы үениң бүрүн таарымчалыг курорт, санаторийлерин туткулаан. 1969 чылдың медээзи-биле алырга безин улуг Сочиде 52 санаторий, 6 курорт поликлиниказы, 17 дыштанылга бажыңы, 9 туристер станциязы, 12 автопансионат болгаш кемпингөвтар, 42 пионер лагерьлери, 12 гостиница бар. Бо хүннерде оларның саны элээн өскен.

Курорттарда өкце болгаш сөөк туберкулёзундан аараанларны, чүрек, кеш, нерв болгаш ижин-шөйүнду аарыгларындан хоочураанларны бедик мергежилдиг эмчилер, профессорлар чедиишкинниг эмнеп турар. Физиотерапевтиг аргалар, хүннүн херели, далайга эштиишкин, бактерияга удур эмнээр чаа ажыдыышкын элбээн. Сочиниң курорт санаторийлеринде чоннуң кадыынга бараан болуп турар чүгле эмчилер безин 3000 ажыг.

Сочиниң кадыкшылга черлеринге чылда 3 миллион ажыг кижи эмнедип, экирип чоруп турар.

СОЧИЖЕ ЧЕР, АГААР, ДАЛАЙ-БИЛЕ

Сочи демир-оруу бүгү эвилелдешкен республикалар болгаш чурттуң улуг хоорайлары-биле тудушкан. Совет архитектор А. И. Дуткинниң төлевилелин ёзугаар кылган чаа вокзал бар. Сочиниң далай өртээли оон-даа улуг чараш көстүр. Далай корабльдери «Адмирал Нахимов», «Тарас Шевченко», «Иван Франко», «Россия», «Украина», «Грузия», «Абхазия» болгаш өске кайгамчык корабльдерни оон көөр.

Хоорайның мурнуу-чөөн чүгүнде Адлер суурда Мзымыть деп даг хемниң эдээнде аэропорт бар. Ол Совет Эвилелинде агаар оруунуң улуг белдири. Аэровокзалдың бажыңында бүгү чүве пассажирлерниң негелдезинге дүүшкен. Адлер аэропортуңдан янзы-бүрү угланыышкыннарже вертолёттар агаарның кандыг-даа үезинде Кавказ дагларын ажыр, Кара далайны эргип ужудуп турар. Ол аэропорттан автобус, такси аалчыларны боттары чалаи турар болгаш кайгамчык эки автомобиль оруктарлыг.

Новороссийскиден Сухумиге чедир далай эринниң оруун 1891—1802 чылдарда кылган. Октябрь революциязынга чедир Сочиже баар арганы чаңгыс ол орук хандырып келген. Совет эрге-чагырганың чылдарында ону чаартып кылган.

СОЧИГЕ ЧЕДИП КЕЛЗИНЗЕ

Сочиде гостиница саны Москва, Ленинград хоорайлардан дудак чок. «Ленинград» гостиницазы чараш талазы-биле онзаланып көстүр. Ону 1966 чылда туткан. Хары угда 830 кижини хүлээп алыр. «Кубань», «Молодежный» болгаш «Восход» деп гостиницалар онзагай хевирлиг. «Приморская», «Южная», «Черноморская», «Бирюса», «Хоста», «Чайка» деп гостиницаларны туткулаан.

ДЫШТАНЫП КЕЛГЕН ААЛЧЫЛАРГА СОЧИНИҢ ХАЙЫРАЗЫ

Сочиниң курорт, санаторийлеринге делегейниң бүгү чурттарындан туристер, дыштаныкчылар аалдап келир. Ону бүгү-эвилелдиң «Интурист» деп ниитилели башкарып турар. Ында «Интуристиң» девискээринде он каът «Камемия» деп гостиница даштыкы аалчыларның эргезинде. 19 каът «Жемчужина» деп гостиницаны Верещагинка хемниң аксынга тудар. Аңаа 2100 кижини хары угда хүлээп алыр. Суу Кара далайдан келир ийи эштир бассейн турар. Ийиги, үшкү каъттарының аразынга 3000 ажыг кижи хары угда чемненир ресторан дериттинип турар. Агур хемниң шынаазында бүгү чурттарның аныяктарының «Спутник» деп дыштанылга лагерин даштыкы аалчыларга бараалгаткан. «Спутник» лагерь чылдың бүгү үелеринде ажылдаар, бүгү диптериниң аныяктары аңаа дыштаныр. Ооң бир салбыры чайын Лазарев районга ажылдап чайлаар. Ынчангаш Сочи чүгле Совет Эвилелиниң улустарының эмнеп, дыштаныр чери эвес, бүгү делегейниң улустарының интернационалчы эпсеткил каттыштырылгазының төвү.

ЭРТЕМ БОЛГАШ КАДЫКШЫЛ

Сочиге эмнедип, дыштанып турган кижи кадыкшылга баазаларын база билип алыксай бээр болду. Мээн ол сонуургалымны экскурсия үезинде экскурсоводтар күзелдии-биле тайылбырлаң берген. Курорт санаторийлерниң эртем удуртулгазын курортологияның эртем институду башкарып турар. Институт Сочиниң суун үзүк чок шинчилеп, ону кадыкшылга ажыглаар дээш нарын ажылдарны кылган. Ол ажылда эмчилер, микрологтар, физиологтар, физиктер, химиктер, технологтар амгы үениң медицина эртеминиң чаа сайзырангай аппаратуралары-биле чепсегленген ажылдан турарын «Париж коммуназы» санаторийниң кол эмчизи доктор Гриченичиниң лекциязындан билген бис. Олар шинчилел ажылдарын академик И. П. Павловтуң физиологтуг өөрединге үндезилеп турар.

Институт турун келген үезиниң дургузунда ооң 14 ажылдакчылары медицина эртеминиң доктору атты алган, 40 кижи кандидат диссертациязын камгалаан, 300 ажыг эртем ажылдары парлаттынып үнген, 40 ажыг чыындыларны парлаан.

МАЦЕСТА ВАННАЛАРЫ

Сочиге эмнедип, дыштанып турган болганымда сураггажаан Мацеста ванналарының дугайында чугаалавас арга чок. Мацестаның минералдыг изиг аржааны «Париж коммуназы» санаторийден 8 километр черде. Мацеста хемниң ногаан үнүштерлиг шынаазында болду. 5 дугаарлыг корпуска хүнде 50 ажыг кижи ваннага кирер аргалыг. Мацеста ванназынга кирген соонда кижиниң чиик, сергек болу бээрн эскертинер. Мацестаның аржаан суглуг корпустарын «Сочиниң чүрээ» деп адан турар. Ында 500 ниити, 100 камераларлыг аппаратуралар бар. 1968 чылда ол ванналарга дөрт миллион ажыг процедураларны чарыгдаан. Амгызы-биле деннээрге 1913 чылда бир муң процедураны чарыгдап турган. Мацеста ванналарынга келгеннерге 34 эмчи, 100 сестра, 200 ажыг ванна ажылдакчылары, санитаркалар бараан болган. Мацестаның ванналарының чанында Сочиниң эртем шинчилел институдунун курортология болгаш физиотерапиязының эмнелге салбыры бар. Сочиниң ол кадыкшылга аржаанынга бистиң Тывадан чылдың кайы-даа үелеринде эвээш эвес кижилер барып эмнедип турар чорду. 1972 чылдың январь айда безин аңаа бистиң республикадан үш кижи эмнедип турдувус. Барыын-Хемчиктен эштер Болдуш, Кызылдан инженер Зильберман болгаш мен. Улуг делгем Совет чурттуң эң эки аржаан сугларының бирээзи Мацестага Тыва АССР-ден моон соңгаар-даа барып эмнеп, дыштаныр эш-өөрлер оон долу кадыкшылды чедип алыры чугаажок.

В. САГАН-ООЛ, ажылчын.

Кызылда агрохимлабораторияның коллективинде уран чүүл бөлгүмү доктаамал ажылдап турар. Хөй эвес кижиден тургустунган бо коллективтиң кежигүннери ырлаарынга, танцылаарынга, шүлүк номчуурунга хандыкшылдыг. Ажылчы чоннарның культурлуг кижизидилгезиниң бир чугула хевири болуп турар бо ажылды агрохимлабораторияның начальниги Домна Гурьяновна Серякова болгаш комсомол организациязының секретары, техник-аналитик Надежда Гусева олар идепкейлиг удуртуп турар.

Чоокта чаа коллективке «А че бе, кыстар!» деп конкурсту эрттирген. Аңаа ында ажылдап турар аныяк кыстар киришкен. Конкурстуң киржикчи бүрүзү: «Мергежилиңерге чүге ынак силер?» деп айтырыгга харыылавышаан, чемишчидилгениң адын ооң даштыкы хевиринден тодарадыр, анализ кылыр күгүр кислотазының эзилдириин шын кылыр, Төрээн чуртунуң дугайында шүлүк чугаалаар болгаш ырылар күүседикчилерин оларның үнүн дыкнап, тодарадыр ажылдарны болгаш өскедаа чүүлдерни күүсеткен. Маңаа агроном Полина Печенкина тиилекчи болган.

ЧУРУКТА: агрохимлабораторияның уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилериниң «Хөглүг ыры дугайында» деп инсценировканы күүседип турары.

В. ФУНТИКОВТУҢ фотозу.

Чунар-бажыңга таварылга

Ак-Довурак хоорайның чунар-бажыңының мырыңай чанында чурттап турар мен. Ында суг саарар черлиг, үш ванналыг бүгү-ле таарымчалыг байдал бар болгу дег.

Чоокта чаа бир улуг-хүнде, дүште 12 шак үезинде, ваннага кирип алыр дээш билет садып алдым. Тон азар черге келгеш көөрүмге, шала кырын хөөлбек суг дүй алган, а ванна безин чугдунмаан болду. Чунар-бажың ажылчынын тыварын эралдаштым. Ынчалза-даа дүштей берген чадавас, азы столоваяда-даа олур ыйнаан деп база бодалым. Манап олурар эвес ам канчаар. Шала чуур пөс тып алгаш демги хөөлбектеген сугну арылдырып, ваннаны кылаң тас кылдыр чуп алдым. Ам-на чунуп алырдыр дээш краннарны ажыткылаптым. Изиг, соок суг-даа ваннаже саарлып-ла кирди. Кезек болганда көөрүмге ванна дүвүн даттыг, үстүг суг шыва алы берген болду. Соок суг аксыр крандан даттыг суг дамдылап туруп берген. Изиг суг төне бээр чадавас деп бодааш үш тазты изиг суг-биле долдургаш, оларны соодуп эгеледим. Ынчап олурумда чунар шагым төнген. Арай боорда бичии саартынып, чунган хевир кирип алгаш, чанып келгеш, арыг суг чылдып, бажыңга чунуп алган-дыр мен ийин.

Бо чунар-бажыңга таарымчалыг байдал чогум кажан тургустунар ирги? «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чуртталга-коммунал эргелелиниң удуртукчулары маңаа харыыны бээр боор.

В. ТУШКОВ.

УЛААНУТТУ БОЛДУРБАЗЫ

Бичии уруглар бажыңынга, яслиге, уруглар садынга, эмнелгеге улаануттан аараан уруглар-биле харылзаалыг турганын илереткен дораан улаанутка удур тускай сыворотканы азы оон кылган гамма-глобулинни сыкыртыр, ону улаануттан аарып эрткен улуг улустуң ханындан алыр. Ол сывороткада тускай камгалал бүдүмелдер (антитела) бар, олар уругну улаануттан камгалаар. Камгалал бүдүмелдер уруг аарып турда тывылгаш, бүгү назынында артар.

Улаанутка удур сыкырткан уругларны 21 хонук иштинде кадык уруглар-биле харылзаштырып болбас, чүге дээрге олар бо үеде аарый берип, өске уругларже аарыгны чыпшырып болур.

Бир эвес уруг сыворотка азы гамма-глобулинни сыкырткан соонда аарый-даа берге, аарыг чиик эртер. Аарыгның чажыт үези узамдыгып, чамдыкта 21 хонук чеде бээр. Суг думаа, чөдүл, карактың кыза бээри көскү эвес, эдиниң изиг шоолуг улгатпас, чаактың шаралыг картынга шивишкилер үнмейн барып болур.

Шивишкилер дораан тыптып келгеш 1-2 хонукта читпес, чамдыкта шивишкилер шоолуг көзүлбес, ийи-чаңгыс көстүр. Улаануттуң ындыг хевири безин өске уругларже халдап болур, ынчангаш аарыг уругларны аңгылаар.

Сыворотканы сыкыртырга хора чок. Сыворотканың ажыктыы чүдел дизе организмниң удурланыр күжүн ниитизи-биле бедидер.

Сыворотканы сыкыртыр хуусаазын шын санап алырда, аарыг тывылганындан каш хонук эрткенин илередир. Ону мынчаар кылыр: бир эвес өг-бүлеге бир уруг аарып, ооң кежинге шивишкилер үнген дижик, ооң угбалары, акылары база сөөлгү 3—4 хонукта ооң-биле харылзаалыг турган өске бичии уругларже аарыг халдап, аарыгның чажыт үези эгелээн деп саназа чогуур. Улаануттан аараан уругнуң кежинге шивишкилер үнүп келгенде, ооң-биле харылзаалыг турган уругларга аарыгга удур сыворотканы 2—3 хонуктан орай эвес хуусаада сыкыртыр.

Улаанут бичии уругларга эң айыылдыг болганы-биле совет кадык камгалал органнары, улаануттан аараан кижи-биле харылзаалыг турган уругларны, улаанутка удур 3 айдан 4 хар чедир албан тарыырын шиитпирлээн. Чартык чыл чеде берген уруглар улаануттан колдуунда аарывас, а 3 айлыг уруглар иезиг улаануттан аарып эрткен таварылгада шуут аарывас.

Иезиг улаануттан аарып эртпээн таварылгада чаш уруг төрүттүнген хүнүнден эгелеп аарып, харын-даа иезиниң иштинге безин аарый берип болур. Ие кижи божуурунуң мурнунда чаа улаануттан аарып эрткенде чаш уругнуң кежи шивишкилер-биле шыптынган болуп, төрүттүнгеш-ле аарый бээр.

Тарыышкындан аңгыда организмниң камгаланыр күжүн улгаттырар хемчеглерни чорудар. Ол хемчеглерге уругну төрүттүнген хүнүнден эгелеп дадыктырары, гимнастика кылыры, хүн чурумун шын сагыыры хамааржыр. Ындыг хемчеглер уругнуң шын өзүлдезинге дузалаар. Дадыккан, өзүлдези эки уруглар соокка челбинер аарыглардан шоолуг аарывас. Ындыг уруглар халдавырлыг аарыглардан аараан дүрген сегип, каданнаашкын ховар таваржыр.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР-ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

Спортчу маргылдаалар

Кышкы спорт сезонун хаарынга тураскааткан спортчу маргылдаалар Самагалдай суурга болган.

Эр улустуң болгаш херээженнерниң 3,5 километрге хаанка чарыжы болган. Аңаа Светлана Адыя (Самагалдай), эр улустан Байыр-оол Ак-оол («Чодураа» колхоз) бирги черлерни эзлээн.

Самагалдай биле Берт-Дагның хоккейжилери ужурашкан. Район төвүнүң командазы тиилелгени чедип алган.

А. ДЕМБРЕЛЬ.

Тес-Хем район.

телевидение

МАРТ 16-ДА

МОСКВАДАН

14.55—Миллионнарның ленинчи университеди. «Бүгү делегейниң ажылчын ангызы — амгы үениң революсчу күштериниң авангарды». Дамчыдылганы В. В. Загладин чорудар. 15.25—Т. Манн—«Будденброки». Телешиниң баштайгы үндүрүлгези. 1-ги кезээ. 16.50— Сөөлгү медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.00—«Бир-ле дугаар эстрадада». Телефильм. 18.05—Уруглларга фильм. 18.40—Телемедээлер. 18.50—«Фторпуң тывызыы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 19.10—Телемедээлер. 19.25—Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

19.30—«Холегелер дал дүъште чиде бээр». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. «Кызыл Марья». 20.50—«Ыракта болгаш чоокта ЭКСПО». Документалдыг фильм. 21.40—Концерт. 23.00—«Ye». Информастыг программа. 23.30—00.30—Анатолий Островский — «Аас-кежиктиг хүн». Телешиниң баштайгы үндүрүлгези. Ленинградтан дамчыдылга.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Хар чаар. Барыын угланыышкынныг хаттың күжү секундада 7—11 метр чедер. Даглыг районнарга 1—5, артканнарынга 5—10 градус соор.

Кызылга бүргээр, биче хар чаар. Барыын угланыышкынныг хаттың күжү секундада 5—10 метр чедер. 4—6 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАРТ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Пермьская обитель». (1-ги, 2-ги кезектери) 9.45, 14. 05, 17.20, 20.35 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кыска ужурашкан мен» 15, 18.40, «Чингачгук — Улуг чылан» 16.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Котовский» 15, «Улуг ынакшыл» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Үш чоон кижи» 9.50, 13.30, «Антрацит» 11.40, 15.20, 17.10, 19, 20.50 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: Киночыынды 16.30, «Софья Грушко» 18.30, 20.30;

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Сапыктыг моортай» 11, «Туманныг дүне» 18.30, 20.30.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Россия империязының дүжүлгези болгаш база катап туттурбастар». (1-ги, 2-ги кезектери) 18.20, 20.50 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажылагый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00381.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
17
ПЯТНИЦА
№ 64 (8832).
Өртаа 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

ЧАРЫШТЫ ДЭЭШТИГ ОРГАНИЗАСТААР

Массаларның инициативазын болгаш чогаадыкчы идепкейин улам ыңай сайзырадырынга, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиниг боттандырарынга, тоску беш чылдың планныг сорулгаларын күүседиринге социалистиг чарыш канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг. Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында СЭКП ТК-ның доктаалының соонда бо чугула айтырыгже партия, профэвилел, ажыл-агый база өске-даа хөй-ниити органнарының кичээнгейн күштелген.

ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткелди калбартып турар амгы үеде күш-ажылчы чарышты чогум-на бүгү улустуу кылдыр калбартып, ону дээштиг, үре-түңнелдиг кылдыр организастаар талазы-биле хөй чүүлдерни кылып турар. Ооң түңнелинде аңаа киржип турарларның саны улам өзүп, ылаңгыя төөгүлүг улуг ол байырлалды төлептиг уткуур дээш патриоттуг шимчээшкин бистиң республикада база калбарган. Маңаа чижек кылдыр амгы үеде бисте социалистиг чарышта ниитизи-биле 56 муң ажыг кижи хаара туттунганын, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинде 19 муң ажыг кижи киржип турарын чугаалаарга-ла четчир.

Социалистиг чарышты калбак нептерелдиг, үре-түңнелдиг организастаар талазы-биле ажылды «Көк-Тей» совхозта, Кызылдың № 1 АТБ-де, Ак-Довурактың «Тыва даг-дүгү» комбинатта, Чадаананың «Сельхозтехника» автобаазазында болгаш өске-даа хөй-хөй коллективтерде партия организациялары багай эвес тургускан. Оларда бригадалар, цехтер болгаш тус-тус ажылчыннар аразында чарышты калбарткан. Ооң түңнелдерин айлап, кварталдап үндүрери чаңчыл апарган, чарыштың тиилекчилеринге хамаарыштыр материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинин чөп ажыглап турар. Ол бүгү бүдүрүлге планын күүседиринге таарымчалыг салдарны чедирип турар. Чижээ, «Көк-Тей» совхоз биле № 1 АТБ-ниң коллективтери тоску беш чылдың бирги чылын бүдүрүлгечи бедик көргүзүглер-биле дооскаш, бо чылдың баштайгы айларында база-ла багай эвес ажылдап турар. № 1 АТБ-де Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ю. Н. Зюзинниң бригадазы социалистиг чарышка бедик түңнелди чедип ап, 1972 чылдың бирги кварталының планын 25 хонук бурунгаар күүседипкен.

Бо хүннерде хоорайларның болгаш көдээниң ажыл-ишчилери төөгүлүг улуг байырлал — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын шалынчы күш-ажыл-биле демдеглээр деп патриоттуг эгелээшкинни илергейлен турар. Чижээ, «Кызыл тудуг» болгаш база 48-ки тудуг эргелелдеринде М. Д. Шиповаленко биле Е. С. Краснобаеваның бригадаларының тудугжуларының коллективтери бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришпишаан, тоску беш чылдың ийиги чылының сорулгаларын хуусаа бетинде күүседир талазы-биле бедиткен хүлээлгени алган. Бригадалар кайызы-даа күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедитпишаан, чыл планын бирээзи декабрь 15-те, өскези 20-де күүседир деп аазаанпар. Ол үнелиг эгелээшкинни СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң бюрозу чүүлдүг деп корген болгаш ону хоорайның өске тудуг организацияларынга калбаа-биле чугаалажып көөрүн саналдаан.

Кызылда районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынының коллективи база-ла үнелиг эгелээшкинни кылган. Ол коллективтиң ажыл-ишчилери беш чыл планын 1975 чылдың июль 1-де доозарын шиитпирлээн. Продукция сайгарарын болгаш ачы-дуза чедирерин 1100 муң рубль кылдыр күүседирин немей көрүп турар. Өске-даа бедиткен хүлээлгелерни алган.

Ынчалзажок социалистиг чарышты организастаарын улам экижидеринге хамаарыштыр СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр алыр болза, бисте бо талазы-биле четпестер ам-даа хөй. Ылаңгыя хөй-хөй партия, профэвилел органнары чарыштың утка-шынарынче ханылап кирбес, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң, продукцияның чаа хевирлерин бүдүрүп шиңгээдин алырының, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының, сагылга-чурумну быжыглаарының сорулгаларын шиитпирлээринче чаржып турарларның кичээнгейни кошкак угландырып турарын ол доктаалда айыткан болгай. Ол чорук бисте чамдык бүдүрүлгелерде, тудуг, транспорт организацияларында болгаш ажыл-агый коллективтеринде ам-даа чайлаттынмаан. Чижээ, республиканың аъш-чем үлетпүрүнүң эргелелиниң чамдык бүдүрүлгелери: Кызылдың сүт комбинады, пиво заводу. Чадаананың саржаг заводу бо чылдың баштайгы айларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын күүсетпээн, оларның чамдыктарында бүдүрген продукцияның хемчээли эрткен чылдың деңнелинден кудулаан. Кызылдың хлеб заводу чонга 40 тонна контидер кылыгларын чедир бербээн. Мооң бир чылдагааны оларда партия, профэвилел организациялары чарышты ёзу барымдаалап организастап турарыбиле тайылбырлаттынар.

Бо чугула ажыл-херекти организастап турарында кол четпес чүве болза, социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылгаш, күүседир кижилерге ону чедирбес, ооң күүселдезин организастаарынче сагыш салбазында бооп турар. Ындыг четпестер «Тес-Хем», «Найырал» «Шекпээр», «Чыраа-Бажы» совхозтарда, Ак-Довурактың, Чадаананың АТБ-леринде ам-даа уламчылавышаан.

Чарыштың тиилекчилеринге хамаарыштыр материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинин чөп ажыглаарынче чамдык партия организациялары кичээнгейни кошкадып турарының фактылары бар. Ылаңгыя ооң тиилекчилеринге тураскаадып, күш-ажылдың тугун көдүрер, оларны хүндүлел самбыразынга киирер, хүндүлел-мактал бижиктер-биле шаңнаар хемчеглерни «Тыва тудуг» трестиң тудуг организацияларында болгаш өске-даа чамдык коллективтерде багай боттандырып турар. Чижээ, 14-кү механизация эргелелинде социалистиг чарыштың тиилекчилеринге тураскааткан күш-ажылчы алдарның тугун эрткен чылдың III кварталдың түңнелдеринде көдүрген, а херек кырында аңаа ады киргеи ажылчыннарның аттары эргижирээш мырыңай балалып калган болган. Ынчангаш партия организациялары айтырыгның бо талазынче база кичээнгейни күштелдирер ужурлуг.

ССРЭ-ниң тургустунганының бежен чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалында ол алдарлыг юбилейни СЭКП-ниң съездизиниң шиитпирлерин болгаш тоску беш чылдың ийиги чылының планныг сорулгаларын боттандырарынга чаа-чаа чедиишкиннер-биле демдеглээринче ажылчын аңгыны, колхозчу тараачыннарны болгаш интеллигенцияны кыйгырган. Ол улуг чаагай херекке хоорайларның болгаш көдээниң ажыл-ишчи бүрүзү төлептиг үлүүн киирген турзун дээш социалистиг чарышты улам калбак нептерелдиг болгаш дээштиг, үре-түңнелдиг кылдыр организастаары, ооң чорудулгазын доктаамал удуртуп башкарары, контрольга алыры — партия организацияларының бир чугула сорулгазы болур.

ПАКИСТАННЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ З. А. БХУТТО МОСКВАДА КЕЛГЕН

Пакистан Ислам Республиканың Президентизи Зульфикар Али Бхутто албан ёзузунуң аян-чоруун кылып, март 16-да Москвада келген.

Пакистанның болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шимээн Внуково аэродромга Президентини ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Д. С. Полянский, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы В. П. Рубен болгаш албанның өске-даа кижилери уткаан.

Ужудуушкун шөлүнге хүндүлел таңныылын чыскааган. Күрүне гимннерин күүсеткен. (СЭТА).

Афганистанның Премьер-Министри Москвада

Москваның Найырал бажыңынга Афганистан-биле найыралдың болгаш культурлуг харылзааның Совет ниитилелиниң активиниң ол чурттуң чазааның баштыңы-биле ужуражыышкыны болган. Ужуражыышкынга чүве чугаалаанар совет болгаш афган улустарның аразында кады ажылдажылганың чаңчылдарының дугайын. Афганистанның чорудуп турары нейтралитеттиң болгаш каяа-даа каттышпастың политиказын совет кижилериниң үнелеп көрүп турар дугайын, улустар аразында тайбың болгаш тайбың кады ажылдажылга дээш демиселдиң херээнге ооң киирип турар салыышкынының дугайын демдеглеп турган.

Афган-совет найыралдың үндезини В. И. Ленинниң амыдыралының чылдарында тургустунган, 1921 чылда найырал дугайында керээни чарган улуг ачы-хавыяа аңаа хамааржыр дээрзин Абдул Захир демдеглээн. Бистиң найыралывыс бистиң улустарывыстың негелделеринге болгаш күзел-соруктарынга дүүштүр бежен ажыг чылда хөгжүп, быжыгып келген деп, Премьер-Министр чугаалаан. Бистиң кады кызыгаарывыс мөңге найыралдың болгаш Үре-түңнелдиг кады ажылдажылганың кызыгаары болурун бистиң харылзааларывыстың төөгүзү херечилеп турар.

Чугаалажыышкыннар доозулган

Март 15-те Кремльге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң Афганистанның Премьер-Министри Абдул Захир-биле чугаалажыышкыннары доозулган.

Чугаалажыышкыннар үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Афганистанның аразында экономиктиг кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалажып көрген. Чугаалажыышкыннар чылыг, найыралчы байдалга эрткен болгаш чугаалашкан айтырыгларның дугайында талаларның бүрүн чаңгыс аайы илереттинген. (СЭТА).

АФГАНИСТАННЫҢ ПРЕМЬЕР-МИНИСТРИ АБДУЛ ЗАХИР МОСКВАДАН ЧОРУПКАН

Март 16-да Афганистанның Премьер-Министри Абдул Захир Москвадан Сочиже чорупкан. Абдул Захир Совет чазактың чалааның ёзугаар албан ёзузунуң найыралчы аян-чоруун кылып, Совет Эвилелинде чоруп турар. Хүндүлүг аалчы Ташкент, Самарканд хоорайларга база баар.

Афганистанның болгаш Совет Эвилелиниң күрүне туктары-биле шимээн Внуково аэродромга Абдул Захирни ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Д. С. Полянский болгаш албанның өске-даа кижилери үдээн. (СЭТА).

Чогаадыкчы марксизмниң гениалдыг ажылы

В. И. Ленинниң „Чүнү кылырыл?“ деп номунуң 70 чылынга тураскааткан

«Чүнү кылырыл?» деп номунуң бирги үндүрүлгезиниң үнген хүнүнден бээр 70 чыл болган. Март 15-те Москвага СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң Эртемденнер чөвүлелиниң партияның хоочун ажылдакчылары-биле кады калбак хуралын бо кайгамчыктыг хүнге тураскааткан.

Институттуң директору академик П. Н. Федосеев эге сөзү-биле хуралды ажыткан.

Марксизм-ленинизм институдунуң сектор эргелекчизи төөгү эртемнериниң доктору А. Ф. Костин «В. И. Ленинниң «Чүнү кылырыл?» деп ажылының төөгүлүг ужур-дузазының дугайында» илеткелди кылган. (СЭТА-ның корр.).

Часкы хову ажылдарынга белеткел

Ногаажыларның ажыл-херээ

«Кара-Хаак» совхозтуң ажыл-ишчилери тоску беш чыл планының бирги чылында мал ажылының продуктуларын бүдүреринге болгаш күрүнеге садарынга багай эвес көргүзүглерлиг болзажок, чер ажылының продуктуларын садар талазы-биле күрүне мурнунга орелиг артканнар. Агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарының уламындан тараанның база ногаа аймаанның дүжүдү шоолуг эвес болган.

— Ону чүгле агаар-бойдустуң таарымча чок чоруунуң уржуу деп санаар болза, шын эвес болбайн аан—деп, бистиң-биле беседазынга совхозтуң кол агроному Владимир Андреевич Бутенко чугаалады.—Черниң берзе чогуур хайырлалын алыр төлээде, дыка хөй чүүлдерни кылыр херек. Чижээ, черни суггарары, чемгерери, агротехниканың хуусааларын шын сагыыры, эки шынарлыг үрезинни чажары дээн ышкаш, черниң үнүш-дүжүткүр болурунга шиитпирлиг факторлар бар. Бистер ол курлавырларны болур чогууру-биле ажыглап шыдаваан бис. Маңаа чаңгыс фактыны көргүзерге-ле четчир. Ногаа аймаан эрткен чылын суггарбаан. Ооң чылдагааны чүл дээрге, бистиң ногаа шөлдеривисче суггарылга бугазын кылып турар тудуг организациязы ону доозуп чадаан. Чаа буга казып бээри-биле мурнундагы эрги буганы үреп каапкан. Ооң гүңнелинде эрги буганы ажыглаар арга чок болган. Суггат чокта канчап ногаа алыр боор.

— Ол четпести чайладыры-биле совхозтуң ногаажылары кандыг хемчеглерни ап турарыл?—деп, кол агрономдан айтырдывыс.

— Бо чылын чаагай дүжүттү алыры-биле магадылал хемчеглерин ап турар бис. Часка белеткелдиң бир кол чүүлү — техника септелгези болгай. Ону совхозтуң механизаторлары адакталдырын тур. Үрезин—чаагай дүжүттүң үндезини. Ынчангаш бо хүннерде олче онза кичээнгейни салып тур бис. Совхоз бодун эрткен күзүн үрезин-биле хандыртынмаан чорук улуг бергедээшкинни болдурган. Бүгү үрезинни өске черден сөөртүп алыр ужурлуг. Ынчап кээр орта, транспорт чедиш-пестээн. Кыш сөөлзүрезе-даа мал ажылында база-ла шиитпирлиг үе. Машиналарның хөй пуруузу мал чеми сөөртүп дажыглаарында. Ындыг болзажок, совхоз ногаа аймаанның үрезинин бүрүн тыптынып алган, кызыл-тас үрезини чедиртинген, ам чүгле ону кондициязынга чедир белеткээри арткан, сула үрезининиң кезиинден хойун чедирген. Ам шиитпирлеттинмейн артып турар чүве—картофель үрезини. Ол культураның 1600 тонна үрезини херек, а бары—70-не тонна. Ону тыптынарының хемчеглерин ап тур бис.

— Суггарылга системазы бо чазын ажыглалга кирер бе? База-ла эрткен чылдыы ышкаш, ногаа культураларын суггат чок черге тарыыр ужур таваржы бербес ыйнаан?

— Бисте суггарылга системазының тудуун кылып турар Кызылдың № 2 КМК-зының удуртукчулары арткан ажылдарны дооскаш, бо чылдың майның 1-де ажыглалга киирерин аазаан. Ынчалзажок кылыр ажыл ам-даа улуг. Чижээ, буганың дөзү бүрүнү-биле кылдынмаан, оон ыңай суг чаяр черлер база чок. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, улуг күженнишкин, хөй ажылдар негеттинин турар. Тудугжулар сөзүн эөлээр дизе, карак кызыл ажылдаар ужурлуг. Хамаарышкан албан черлери бо чугула ажылды дүргедедиринче кичээнгей салза чогуур.

Совхозтуң чер ажылдыгларының мурнунда бо чылын улуг сорулгалар салдынган. 500 гектар тараа культураларын тарааш, ооң гектар бүрүзүнден-не 10 центнерден куду эвес дүжүттү, 20 га огурецтиң гектарындан 45 центнер, 3 га помидорнуң гектарындан 50 центнер, 22 гектар капустаның газындан—157 центнер дүжүттү алырын хүлээнген. Ынчангаш бо хүннерде оларда кылыр ажылдар-ла хөй.

— Силерде сад бар болгай. Ону канчаар ажаан өстүрүп, кайы хире дүжүт ап турарыл?—деп, Владимир Андреевичиден сонуургадывыс.

— Улуг эвес шолдуг сад бар чүве — деп, ол харыылады.— Ооң шолү—4,5 гектар. Садтан хире-шаа-биле дүжүттү ап турар бис. Чижээ, эрткен чылын яблонияның, ранетканың гектар бүрүзүнден 2,8 центнерни, кат аймааның гектарындан 1,5 центнер катты алган. Бо чылдан эгелээш чимистиг садтың шолүн 7—8 гектар чедир өстүрери төлевилеттинген. Ол сорулга-биле 1000 дөс ранетканы садып алыр деп турар. Ынчангаш дараазында чылдарда сад ажыл-агыйындан алыр орулга улгадыр аңаар.

Аныяк совхозтуң өзүп сайзыраарынга үе херек. Бүгү-ле чүвени ийи-чаңгыс чыл дургузунда кылып четтигин шыдавазы илдең. Совхозтуң дирекциязы кол кичээнгейни тудуг-суурну тургузарынче угландырып турар. Суурда чаа бажыңнар улам-на немежип турар. Склад, гараж, мастерская дээн ышкаш эргежок тудуглар ам-даа кылдынмаан. Маңаа үе негеттинер болбайн аан.

К. АРАКЧАА,
«Шынның» тускай корр.

ЧУРУКТА: «Кара-Хаак» совхозтуң тракторизи Иван Шаховтуң септээн тракторун хынап турары.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Хынамчалыг чорудуп турар

Тоску беш чыл планының ийиги чылының часкы хову ажылдарынга белеткелди Каа-Хемниң «Октябрь 30 чылы» колхозунуң тараажылары хынамчалыг чорудуп турар. Күзүн-не сеялкалар, илиирлер, андазыннар септелгезин дооскан.

Амгы үеде колхозтуң септелге мастерскаязында тракторлар септелгези бедик темпилиг чоруп, он алды тракторнуң он дөртү септеттинген, артканнары чоокку хүннерде доостур. Септекчилер ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда С. Токпак-оол, С. Салчак олар чоруп, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келгеннер.

Ажыл-агый 712 тонна үрезин белеткээр турган, ам ооң 652 тонназын чажар шынарынга чедир арыглаан. Март 20-ден эгелеп бүгү үрезинни хораннап эгелээр.

Колхоз суггаттыг черден эрткен чылын гектардан-на 20 центнер кызыл-тасты алган. Бо чылын суггаттыг участокту механизаторларның тускай звенозунга дамчыткан.

Колхоз баштаар чери механизаторларның болгаш хову ажылдыгларның өөредилгезинче кичээнгейни салып турар. Ооң кичээлдерин специалистер чорудуп турар, марттың сөөлгү хүннеринде шылгалдалар эгелээр.

Бедик дүжүттүң үндезини — чемишчидилгелер сөөртүлгези кидин тулук. 3600 тонна органиктиг чемишчидилгени тарылга шөлдеринде төккен, ол планда көрдүнгенинден хөй. Ылаңгыя суггаттыг черлерге, ногаа шөлдеринге чемишчидилгени төгерин көвүдеткен.

Часкы хову ажылдарынга чедир эвээш үе арткан. Ону бедик арготехниктиг деңнелге кыска хуусаада эрттирер дээш колхозтуң тараажылары бүгү талалыг белеткенин турар.

Ю. БАЙ-КАРА.

Техника септелгези

ШАГААН-АРЫГ. Часкы хову ажылдарынга киржир техника септелгезин Улуг-Хем районнуң «Күш-ажылдың хостуу» совхозунуң механизаторлары кыска хуусаада, шынарлыг доозар дээш кызымак ажылдап келген.

Ажыл-ишчилер септезе чогуур 10 тракторну, 8 сеялканы, 10 андазынны, 114 илиирни дооскаш, белениниң шугумунда тургускан.

Тракторлар болгаш кожуг машиналарын септээринге механизаторлар А. Чамыяц, Э. Шактар-оол, Т. Сарат-оол идепкейлиг киржип, хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип келген.

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларының удуртукчулары тракторлар болгаш кожуг машиналарының септелгезин чоокку хүннерде доозары-биле механизаторларның ортузунда социалистиг чарышты калбарткан.

«Большевик» колхозтуң ажыл-ишчилери 16 тракторну, кожуг машиналарын септеп алган. Амгы үеде арткан бир тракторну болгаш өске аарсаар чедир кылдынмаан чүүлдерни чоокку хүннерде доозар сорулгалыг ажылдап турарлар.

К. АЛЕКСЕЕВ.

Тарылга эгелээринге белен

ВОЛГОГРАД. Тракторларны, сеялкаларны, андазыннарны болгаш культиваторларны септээриниң планың областың механизаторлары доозупкан. Илчирбелиг болгаш дугуйлуг 16 тракторну тараа шолдеринге барып ажылдаарынга белен кылган.

Чаагай дүжүттүң отрядтары база идепкейлиг ажылдап турар. Олар шөлдерже миллион тонна чыгам органиктиг чемишчидилгелерни аппарып төккен болгаш күзүн чажып тараан 300 муң гектар тараа шөлүн чемишчидилге-биле чемгерген.

ЙОШКАР-ОЛА. Марий Поволжьезинге часкы тарылга эгелээже чедир ам-даа ийи хире ай арткан, ынчалза-даа үрезин материалын ажыл-агыйлар эргежок чугула үнер шынарынга чедир шылган, шенеп алган.

Шоолуг хар чок, соок кыш күзүн чашкан тарааларның чамдык черлерин баксырадыпкан. Ол черлерге ам бедик дүжүттүг культураларны — арбайны, суланы болгаш чочак-тарааны чазын тарыырын шиитпирлээн.

Тарылга агрегаттарының коллективтери ийи эәлчегде ажылдаарынга белеткенин турар. Аңаа шефчилер дузалаар. Йошкар-Оланың бүдүрүлгелери ажыл-агыйларже 200 чыгам механизаторларны чорудар, олар ам тускай курстарны эрткеннер. (СЭТА).

ЫДЫКТЫЫ-БИЛЕ КАМГАЛААР

(КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ТӨӨГҮНҮҢ ТУРАСКААЛДАРЫН КАМГАЛААР БҮГҮ-РОССИЯ НИИТИЛЕЛИНИҢ ТЫВА САЛБЫРЫНЫҢ ИЙИГИ РЕСПУБЛИКА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ)

Кызылда Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга болуп эрткен конференциязынга ук салбырның 7 муң ажыг кежигүннүг 170 эге организацияларындан соңгуткан 80 ажыг төлээ киржип, 1966 чылдың июньда Москвага болуп эрткен Бүгү-россия ниитилелиниң I тургузукчу съездизиниң соонда эрткен үеден бээр кылдынган ажылдарны түңнеп, моон соңгаарги сорулгаларын чугаалашкан.

Ниитилелдиң Тыва салбырының республика Чөвүлелиниң баштаар черниң даргазы **Ю. Л. Аранчынның**, ревизия комиссиязының даргазы **Д. Г. Катрушаның** отчёт илеткелдерин аңаа чугаалажып көрүп, ниитилелдиң удуртукчу органнарын соңгаан.

Конференцияга болган улуг, ажыктыг, ажыл-ишчи чугааны түңнеп, ооң кол-кол айтырыгларынга доктаалы. Алды чыл мурнунда тургускан ол ниитилел болза, культураның болгаш төөгүнүң чурт иштинде бар тураскаалдарын илередип, оларны камгалаар, оларның дугайында эртем-тайылбыр билиглерин чонга пропагандалаар, ол бүгү ажылга чонну калбаа-биле хаара тудар үш кол сорулгалыг. Партия, совет органнарның удуртулгазы-биле ажылдап турташ, Бүгү-россия ниитилелиниң Төп Чөвүлели болгаш ооң чер-черде организацияларын ол сорулгаларны амыдыралга чедиишкинниг боттандырып, бо талазы-биле чамдык өөрүнчүг түңнелдерни чедип алган.

Амгы үеде ооң хүрээлецинде 7,5 миллион кижи, 40 муң коллективтиг кежигүн хаара туттунган. Бирги тургузукчу съездиниң соонда эрткен үеде төөгүнүң болгаш культураның 20,5 муң тураскаалын илереткен болгаш ооң иштинден 5 муң тураскаалды күрүнениң доктаамал камгалалынга алган. Тураскаалдарны катап тургузар, чаартыр ажылдарга 4 миллион рубльди чарыгдаан. Ол ажылдың ажык-дузазын чонга калбаа-биле тайылбырлап, пропагандалаар талазы-биле 500 муң лекцияны номчаан, 250 муң экскурсияны, 80 муң темалыг кежээни организастаан, 200 ажыг эртем-документалдыг киночурукту тырттырып, тараткан.

Ол бүгү организас-массалыг ажыл болза, төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар ажыл чүгле организастыг ажыл эвес, а база ол ышкаш чоннуң калбак массазынга эртем-тайылбыр билиглерни бээр идеология ажылы болурун херек кырында бадыткаан. Ынчангаш партия, чазак ол ажылды кончуг чугулалап көрүп, боттуг удуртулгага ап келген.

Ниитилелдиң республика, край, область чөвүлелдериниң удуртукчу органнары ол күрүне ужур-дузалыг ажылды чер-черге организастаарынга идепкейлиг киржип турар. Ниитилелдиң сац-хоо байдалын экижидеринче угланган хемчеглерни алган болгаш ооң эртем-тайылбыр литературазын парлап тарадырын көрген. Чурттуң Ульяновск, Новгород, Суздаль болгаш өске-даа 150 ажыг буруңгу хоорайларын болгаш өске-даа төөгүлүг черлерин төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдары кылдыр чарлаан.

Амгы үеде бистиң республикада Тывага Улусчу революция, социалистиг тургузуушкун, Ада-чурттуң Улуг дайыны-биле, база ол ышкаш чоннуң буруңгу төөгү болгаш культуразы-биле ханы холбашкан черлер хөй. Оларны камгалаар, илередир талазы-биле элээн боттуг ажылдарны ниитилелдиң республика чөвүлели болгаш ооң районнарда ниитилелдери, чер-черде эге организациялары кылганын конференция демдеглээн.

Ол талазы-биле эки дуржулга Чөөн-Хемчикте «Октябрь 30 чылы» колхозта эге организацияда (даргазы эш К. Орус) бар. Ол девискээрде буруңгу уйгур шивээни, бижимелдиг 4 көжээни, буруңгу 214 базырыкты илередип, ол дугайында актыны тургускаш, ында көдээ Советке киирген болгаш тудуг, ажыл-агый кылыр организацияларның удуртукчуларынга ол дугайын дыңнадып, оларны кайы-хамаан чок тоймаглавас хемчеглерин алган. Хомду дайынының дугайында материалдарны чыып, Баян-Тала суурнуң шаандакы болгаш амгы төөгүзүн тургузун турар. Төөгү, культура тураскаалдарын камгалап, оларның ужур-дузазын чонга тайылбырлаар ажылды чогуур деңнелде тургускан.

Ындыг организас-массалыг ажыл Туранның, Чадаананың, Сарыг-Септиң № 1 ортумак школаларында база эки. Чижээ, Сарыг-Сеп школазының кызыл исчилери партизан-разведчик Кол Санчаанын шаажыладып өлүрткен черин тыпкан болгаш ол эрес-дидим кижинин дугайында сактыышкыннарны чыгган.

Төөгүнүң, алдарның черлери-биле походта амгы үеде республикада аныяктарның болгаш школачыларның 333 отрядтары киржип, ында 27 муң кижини хаара туткан. Ол талазы-биле тайылбыр ажылы республикада калбарган. Парлалга, радио, телевидение дамчыштыр пропаганда ажылы экижээн. Аңаа чогаалчылар, эртемденнер, башкылар идепкейлиг киржип турар. Чижээ эртемден М. Маңнай-оол, чогаалчы М. Кенин-Лопсан, башкы З. Журавлева, артист М. Рамазанова, композиторлар С. Бюрбө, А. Чыргал-оол болгаш өскелерниң-даа аттарын конференцияга чоргаарал-биле адаан.

Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаар ажылды чоокку үеге чедир ёзу барымдаалап, эрецгей боттандырып турган болза, ол ажыл ам үндезини-биле өскерилгенин конференцияга санал берген эштер демдеглээн.

Ынчалза-даа ол чугула болгаш ажыктыг ажылда улуг четпестер бар болуп турарын конференция илереткен. Республика Чөвүлели болгаш ооң районнарда ниитилелдериниң удуртукчу органнары кежигүн хүрээлениниң отчёт, учёт ажылын кошкак тургусканындан хөй кежигүннер саазын кырында санадып турар, коллективтиг кежигүннер кончуг эвээш, кежигүн дадывырының хавырылдазы кошкак.

Ниитилелдиң республика чөвүлелиниң харыысалгалыг ажылдакчылары, ооң секретары эш Д. Попков чер-черде эге организацияларның организас-массалыг ажылын кончуг хаая сонуурган көрүп, дээштиг дуза чедирбейн турар. Ол ажылдың талазы-биле эртем-тайылбырлыг лекциялар, көскү агитация херекселдери дыка эвээш. Чадаана хоорай, Кочетово суур Тываның төөгүзүнге, культуразынга холбашкан хөй тураскаалдыг черлерлиг болуп, аңаа хөй даштыкы болгаш совет туристер, албан кижилери барып, сонуурган турбуже, ол черлерге республиканың чурт-шинчилел музейиниң филиалдарын ажылып, тураскаалдыг комплекстер тургузар айтырыгны дыка оожум шиитпирлеп келген.

Ниитилел ам бодунуң II съездизинче уткуштур чоруп орар. Ол чугула болуушкун—ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур ою-биле холбашкан. Ол чорук ооң мурнунга чаа сорулгаларны салып, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улам идепкейлиг ажылдаар харыысалганы онаап турар.

Ан. ДАРЖАА,
(«Шынның» корр.).

ЭВИЛЕЛДИҢ ЧҮРЭЭ, МААДЫР ХООРАЙ

Бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы Москва дугайында чугаа

МОСКВА. КРЕМЛЬ. А. Грановскийниң фотозу. (СЭТА-ның фотозу).

Хөй националдыг совет улус бодунуң улуг байырлалын — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн улам сырый каттыжыышкын-биле уткуп турар. Бүгү республикаларның ажылчы чоннары эрткен оруунче— маадырлыг тиилелгелерниң оруунче чоргаарал-биле хая көрнүп турарлар. Улустарның чаңгыс эвилелге сырый каттышканы байлак үре-түңнелди берген болгаш келир үениң калбак перспективаларын ажыдып турар. Ол перспективаларны партияның XXIV съездизиниң шиитпирлеринде айыткан. Ажылчы чоннар «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринге чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуп турар.

Бистиң хөй националдыг чуртувустуң бүгү булуңнарында хей-аът кирген тургузукчу күш-ажыл хайныккан.

Совет кижилер он беш республикаларның эвилелин сылдыстарның улуг өг-бүлези дижип турар. Чырыы бүгү улустарның чүректерин чырыдып турар сылдыстар болза, Кремльдиң сылдыстары, Москваның сылдыстары болур.

Москва — Төрээн чурттуң, Совет Эвилелиниң чүрээ. Партияның ленинчи Төп Комитеди болгаш Совет чазак бүгү чурттуң амыдыралын оон удуртуп турар. Партияның съездилери болуп эртип турар ак даштан кылган Ордуну чурттуң эң ырак суурларының болгаш хоорайларының чурттакчылары билир. Аңаа СЭКП-ниң XXIV съездизи эрткен. Оон ажылынга 61 националдарның болгаш биче улустарның коммунистери киришкен. Ол болза ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң херечизи болган.

Кремльдиң сылдыстары чырыткылыг келир үениң — коммунизмниң оруун бүгү чурттуң кырында чырыдып турар. Москваның — ССРЭ-ниң найысылалының дугайын СЭТА-ның дилээн ёзугаар «Кежээки Москва» солуннуң редакциязының белеткээни моон адаанда материалдарда чугаалап турар.

НАЙЫСЫЛАЛ—ТӨРЭЭН ЧУРТКА

ПЛОТИНА КАШПАЛДЫ ДУГЛАПТАР

Кыргыз ССР-ниң Нарын хеми чоокка чедир-ле хостуг агып чыткан хем болгай. Ам ында Токтогулдуң гидробелдирин тудуп турар. Ооң төлевилелин Бүгү-эвилелдиң С. Я. Жук аттыг гидротөлевилел институдунуң специалистери ажылдап кылган. Москваның эртемденнери кайы-даа талазы бүдүн чартык км бедик даглар аразында кашпалды дуй бооп, хемни электри тогу бээринче албадаар нарын сорулганы шиитпирлээн.

Кашпал ишти кончуг кызаа чүве болганда, бетон көдүрүп төгер кран тургузар чер тывылбайн барган. Ынчангаш бетоннаашкынга кран дузазы чок ажылдаар арганы ССРЭ-де бир-ле дугаар нептередип эгелээн. Хоюткан бетонну боду дүжүрер машинага чүдүргеш, плотинага кээп төгер, бетон 1 метр кылыннап кээрге, ону бульдозер-биле дескилээр болгаш адак соонда электри ходелдирикчилиг тракторда аскан күчүлүг дыгыкчы-биле дыгыыр. Бо арга хол-биле кылыр аар ажылды шуут чиигеткен. Братск ГЭС-ти тудуп турда бир ажылчын ээлчегде 4 кубометр бетонну салып турган болза, мында 7—8 кубометрни салып турар.

Бо чылын тудугжулар миллион кубометр бетонну салыр, хоорза дамчыдыкчыларны эптээр, турбиннерниң камераларын тургузар. Ам ол плотина 80 метр бедий берген. Ону ниитизи-биле 217 метр бедик тудар. Токтогул ГЭС-тиң баштайгы ийи агрегады 1974 чылда токту берип эгелээр.

К. КУЗЬКИН,
Бүгү-эвилелдиң С. Я. Жук аттыг гидротөлевилел институдунуң кол инженери.

ИЛЬИЧЕВЧУЛАРНЫҢ КҮЧҮТЕННЕРИ

Москваның Владимир Ильич аттыг электромеханика заводу. Ол бүдүрүлгениң кылып турары күчүлүг электри шимчедикчилерин, көжүп чоруур электри станцияларын, көдээ механизаторларның ажыглап турары дуңзаалаашкын агрегаттарын, хеп чуур машиналарны бистиң чуртувустуң бүгү булуңнарында ажыглап турар.

Ильичевчуларның «Көдээниң чагыын — хуусаа бетинде!» деп эгелээшкинин Молдавияның Рыбницкиде насос станциязының машина тудугжулары бир дугаарында деткээн. Ам бо ийи коллективтиң аразында социалистиг чарыш калбарган. Молдавияның машина тудугжулары москвачыларга аалдап чораан болгаш мурнакчы дуржулга-биле таңыжып, дыка хөй чаа чүүлдерни боттарында шиңгээдип эгелээн.

Москвачылар беш чылдың ийиги чылының баштайгы айларында бүдүрген продукциязын Винницаже, Ригаже, Уфаже чоруткан. Ам ильичевчуларның продукциязын Азербайджанның мелиораторлары, Бердянскиниң машина тудугжулары, Слуцкиниң аъш-чем кылыкчылары алыр. Завод Чирчик хоорайда «Узбекхиммаш» заводче электри шимчедикчилерин чүдүрүп чоруткан.

Н. РАТНИКОВ,
Владимир Ильич аттыг заводтуң слесарь-лекальщиги, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы.

«КРАСНАЯ ПРЕСНЯ» ЗАВОДТУҢ ҮЛҮҮ

Заводта улуг эвес өрээлге телетайп даажы үзүктел чок дагжан хүнзээр. Ол болза машина тудугжуларын чурттуң дыка хөй хоорайлары-биле — «Красная пресня» заводтуң уникалдыг шуткулга машиналарын тургузуп турар хоорайлар-биле харылзаштырып турары ол. Ажылчыннарның комплекстиг бригадалары, заводтарның инженерлери болгаш эртемденнер кылып турар ажылдарының дугайын заводче телетайп дамчыштыр дыңнадып турар.

Заводтуң болгаш Бүгү-эвилелдиң эртем-шинчилел институдунуң коллективтери техниктиг депшилгени дүргедедиринге үлүүн киирерин шиитпирлээн. Бир чылда алды шугумнуң төлевилел күчүзүн чедип алыр болза, чурт немелде 56 миллион тонна шуткугну алыр деп чүвени олар санап илереткен. Москвачылар Купянскиниң шой шуткуур болгаш найысылалдың Владимир Ильич аттыг электромеханика заводтарынга эптээн агрегаттарның аңаа турар чоруунуң чылдагаанын илереткен болгаш бо чылын шуткулганың автоматтыг шугумнарын долу күчүзүнге чедиреринге дузалажырлар.

В. ЖМОТОВ.
«Красная пресня» заводтуң слесары.

ТУДУГЛАРНЫҢ ЧАГЫЫН— ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Компрессор» заводтуң күчүлүг соодукчуларын бөгүн металлургия цегинден, океандан балыктаар суднодан, эът комбинадындан азы спорт Ордузундан көрүп болур. Бүдүрүлгениң кылып турар продукциязынга бедик үнелелди улус ажыл-агыйының он-он адырларының ажылдакчылары берип турар. Ооң-биле кады чыл үнген тудум-на ол агрегаттарга хереглел улам улгадып турар.

«Чиик, аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга киирерин дүргедедир талазы-биле Ленинград, Новгород, Донецк, Витебск областарның тудуг организацияларының инициативазының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы завод коллективиниң изиг деткиишкинин болгаш чүүлдүгзүнүүшкүнүн болдурган. Чүге дээрге, «Компрессор» завод СЭКП ТК-ның доктаалында кирген бүдүрүлгелерге, чаа тудугларга бодунуң дериг-херекселдерин берип турар болгай.

«Шалыпчы тудугларның чагыын—хуусаа бетинде!» деп кыйгырыг-биле ук коллективтиң кежигүннери ажылдап турар. СЭКП ТК-ның доктаалынга харыы кылдыр тоску беш чылдың ажыглалга кирер тудугларынче чорудар соодукчуларны хуусаа бетинде бүдүрерин, дериглерни дүрген ажыглалга киирери-биле эптээр ажылдарга шефтерни организастаарын ажылчыннар хүлээнген.

Шалыпчы тудугларның чагыгларын күүседип турарын контрольдаар талазы-биле завод штавы хүлээлгелер күүселдезиниң графигин тургускан. Москваның машина тудугжулары бодунуң сөзүнге зэ болур дээрзинге бүзүреп болур.

В. ГОРДИН.

ТОЛЬЯТТИНИҢ «ЛУЖНИКТЕРИ»

Тольятти — автомобиль тудугжуларының аныяк хоорайы. Ооң чурттакчылары база аныяк. Оларның аразында спортка хандыкшылдыглар — мастерлер, разрядчылар кайы хөй. Оларга кончуг эки белекти белеткеп турар. Тольяттиниң мурнуу талазында Волганың эриинде 47 гектар черге спортчу комплексти тудар.

Ооң авторлары — москвачы архитекторлар — көрүштүг болгаш спортчу бажыңнар тударының төп эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары.

Аңаа 40 муң көрүкчү олуттуг кол спортчу аренаны, хоккей ойнаар биче аренаны, чиик атлетика-биле кичээлдээр шывыглыг бажыңны (200 метр узун маңнаар оруктуг, эштир бассейнниг, сугже халыыр бедиктиг, 4 спорт залдыг) тудар. Стадионнуң девискээринге бут бөмбүүнүң шөлдерин, баскетбол, волейбол, теннис ойнаар, баг кагар шөлдерни дериир.

Кол эжиктиң мурнунда шөлге кылымал доштуг спорт Ордузун тудар. Эргежок чугула апарган таварылгада ону делгем экранныг кинотеатр азы 5000 олуттуг концерт залы кылдыр эде дериптер. Ордуга тренировкалар кылыр 5 залды база кылыр.

Авторлар чаа комплексти төлевилеп тургаш: 50, 60, 70 метр калбак черни дээвиирлээриниң нарын аргаларын шиитпирлээн. Ам ол тудуг түлүктээн. Ону 1973 чылда ажыглалга киирер.

А. ПЕТРОВ.

УЛУГ КҮРҮНЕНИҢ СИМВОЛУ

В. ПРОМЫСЛОВ,
Моссоветтиң күүскомунуң даргазы

«Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга хей-аът кирген совет кижилер бистиң чуртувустуң нацияларының болгаш биче улустарының чаңгыс-эвиниң, найыралының, акы-дуңмалышкы чоруунуң, ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң байырлалынга белеткенип турар бо хүннерде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXIV съездизиниң индиринден чугаалаан дараазында сөстери улам тодазы-биле дыңналып келир:

«Москваның дугайында онза чугаалаксанчыг-дыр. Москва болза, бүгү совет кижилерге бистиң Төрээн чуртувустуң найысылалы, үлетпүрнүң, культураның болгаш эртемниң эң улуг төвү, бистиң өндүр улуг социалистиг күрүневистиң символу болуп турары-биле өөрүнчүг... Москвага чуртталга тудуунуң, чаагайжыдылганың, транспорт системаларын сайзырацгайжыдарының талазы-биле улуг ажылдар моон соңгаар-даа чоруттунар. Москваны үлегерлиг коммунистиг хоорай болдурары—бүгү совет улустуң алдарының херээ-дир».

Москва деп сөстү бистиң чуртувустуң чүс ажыг националдарының болгаш биче улустарының төлээлекчилери чаңгыс аай хүндүлел-биле адап турар.

Москваның Совет Эвилелиниң найысылалы болуп эгелээн чыл демдеглели 1922 чылдың декабрь 30-де, Советтерниң Бүгү-эвилел съездизи «ССР Эвилелиниң тургустунганының дугайында Керээни» бадылаанда эгелээн. Ында «Совет Социалистиг Республикаларның найысылалы Москва болур» деп бижээн. Оон эгелээш-ле бо хоорай төнчү чок чогаадыкчы энергияның, күш-ажылга ынак болурунуң, дидим болгаш маадырлыг чоруктуң үлегер-чижээ апарган.

Москва — улустарның чүгле ынак хоорайы эвес. Москва — коммунизм тургузукчуларының дайынчы штавы. Совет Эвилелиниң күчү-шыдалын көдүреринче угланган дидим болгаш мерген шиитпирлер маңаа төрүттүнүп турар. Москвада СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитеди ажылдап турар. Ында күрүне эргечагыргазының дээди органнары — ССРЭ-ниң Дээди Соведи, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелү, министерстволар, профэвилелдериниң, комсомолдуң удуртукчу органнары, хөй-ниитиниң өске-даа организациялары ажылдап турар.

Партияның съездилери, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиялары аңаа эртип турда бүгү чурттуң ажылчы чоннарының кичээнгейи ынаар угланган турар. Күрүне херээн кады шиитпирлээр дээш чоннуң айбычылары Москвага чыгдып турар. Тургузуушкуннуң улуг программазын бадылаан СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүннери совет кижилерге уттундурбас артар. Ол хүннерде «Москва. Кремль. XXIV съездиге» дээн адрестерлиг муң-муң чагааларны, телеграммаларны көрүп болур турган. Ында чоннуң күзел-соруун, бистиң амыдыралывыстың тыныжын, чурттуң күш-ажылчы судалын тодаргай илергейлээн.

Ниитилел-политиктиг амыдыралга, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, эртемге, уран чүүлге бодунуң үлүүн Москва киирип турар, өскээр чугаалаарга найысылал бодунуң үлүүн киирбейн турар ындыг адыр чок.

Москва — үлетпүрнүң улуг төвү, мурнакчы индустрияның хоорайы, бүдүрүлгениң мурнакчы дуржулгазының лабораториязы. Москва — совет болгаш делегей культуразының база эртеминиң төвү. Москва — алдарлыг интернационалчы чаңчылдарның хоорайы, ССРЭ-ниң бүгү улустарының чаңгыс-эвиниң болгаш акы-дуңмалышкы чоруунуң символу.

Эрте-бурунгу Москва кезээде аныяк хевээр. Бистиң найысылалывыс бо чылын 825 харлаар. Революция мурнундагы Москваны хоочун салгалдың кижилери эки билир: буржуазияның болгаш чиижең садыгжыларның бажыңнары төпке, ажылчыннарның аргажок тар, чывыт бажыңнары хоорай кыдыынга турган, кызыы, дагыр кудумчулар... Кежээликтей апаарга керосин лампалары чивецейнип эгелээр.

Совет эрге-чагырганың баштайгы чылдарында-ла Моссовет ажылчыннарны аргажок багай бажыңнардан чаагайжыды кылдынган бажыңнарже көжүрүп эгелээн. Пролетариатты буржуазияның бажыңнарынче массалыы-биле көжүрүп эгелээни ол.

В. И. Ленин аныяк республиканың эң берге хүннеринде-ле архитекторлар, инженерлер-биле ужуражып, найысылалды эде тударының, ооң чаагайжыдылгазының төлевилелиниң дугайында беседаларны кылып турган.

Езулуг тудугну хамааты дайынының соонда эгелээн. «Ажылчыннар чурттаар бажың. Моссовет туттурган. 1923 чыл». Мындыг бижиктерни ханазынга бижээн бажыңнар ынчаарда тыптып келген. Ол чылын 17 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген. Москва социалистиг, эртемге үндезилеттинген план ёзугаар чаартынып келген.

Төрээн чуртунга, бодунуң төрээн хоорайынга москвачыларның ынакшылы 1941 чылдың кадыг-дошкун хүннеринде онза илерээн. Москваны бүгү совет улус камгалаан. Дайын сөөлүндеги чылдарда Москва дүрген чаартынып эгелээн. Мурнуу-Барыын тала болгаш Измайлово, Фили-Мазилово болгаш Мөдведково, Волхонка-ЗИЛ болгаш Дегунино чижектиг төптер хоорайның улуг районнары апарган.

Хоорай чаартылгазының амгы темпизи улам шапкынчаан. Чыл санында-ла 400 муң кижи чаа бажыңнарже көжүп кирип турар. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бадылааны Москваны хөгжүдериниң чиңгине планында хоорайны чаартып, сайзырацгайжыдарының тодаргай перспективтиг планын болгаш Москваны үлегерлиг коммунистиг хоорай болдурарының үндезиннерин айыткан.

Ол планны амыдыралга боттандырып турар. Үлетпүр бүдүрүлгелерин чаартыры, оларның техниктиг эде-дериишкини калбак хемчээл-биле боттанып турар. Хоорайның бүдүрүлгелери амгы үениң дериг-херекселдери-биле, автоматиканың, электрониканың чепсек-херекселдери-биле дериттинген.

Бо беш чылда мурнундагы хевээр, чуртталга тудуу дүрген темп-биле чоруттунар. 27 миллион 600 муң дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирерин көрүп турар. Хоорайның төп кезээн чаартып эгелээр. Калинин проспектизин, Димитров кудумчузун эде кылыры доостур, хоорайның чаа магистралы — Новокиров проспектизиниң тудуу калбарар.

Соңгаарладып болбас сагыш-човаашкынның бирээзи —тудугнуң шынарын экижидери болур. Пассажир сөөртүлгезин таарымчалыг кылдыр хандырары бистиң хоорайывыска чугула сорулга болуп турар. Ону шиитпирлээринге метрополитенниң ролю улуг. Чаа беш чылда ооң четкизи 27 километрге узаар. Эрткен чылдың төнчүзүнде хоорай төвүнде метронуң чаа участогун ажыглалга киирген. Ол, Калуга болгаш Рига радиустарын тудуштурган. Он-он метро станциялары ажыглалга кирер.

Метрополитен-биле кады чер кырының пассажир транспорту хөгжүүр. Ынчангаш эң эптиг оруктарны тудары чугула айтырыг апарган. Хоорайның Дмитров, Варшава болгаш өске-даа чугула магистральдарын эде кылырын көрген.

Чоннуң кадыын камгалаар, медицина хандырылгазын экижидер талазы-биле хөй ажылдарны кылыр. Бо беш чылда эмнелге албан черлерин калбаа-биле тударын көрген. 33 муң орунну эмнелгелерни тудар. Бо дээрге, эрткен беш чылдагызындан үш катап хөй-дүр. 79 поликлиниканы ажыдар. Олар шуптузу чаа төлевилел-биле туттунар.

Чырыдыышкын болгаш культураны хөгжүдеринге эвээш эвес хөрецгини чарыгдаарын көрген. Школаларның 155 бажыңын, 62 муң уруг турар албан черлерин тудар. 20 кинотеатр, ооң иштинде Ленин проспектизинде 2100, Измайловода 1600 олуттуг кинотеатрлар ажыглалга кирер. Чамдык кинотеатрларны херек апарганда концерт залы кылдыр ажыглаарын төлевилеп тудуп турар. Москваның академиктиг уран чүүл театры, «Современник«» театр, Күрүнениң чурук галереязы чаа бажыңнарже көжер.

Москва аалчыларны эзлдекэвилеп хүлээп алыр талазы-биле сурагжаан. Бо талазы-биле ажыл улам экижиир. 1000 магазин болгаш ниитиниң чемненилгезиниң 800 бүдүрүлгези ажыглалга кирер.

Москва — хөй националдыг совет күрүнениң найысылалы, бистиң Төрээн чуртувустуң чүрээ, совет кижи бүрүзүнге эргим хоорай, чаңгыс өг-бүле болуп каттышкан бүгү акыдуцма улустарның чаңгыс-эвиниң болгаш бузулбас найыралының символу. Москваны үлегерлиг коммунистиг хоорай кылдыр тудар дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң кыйгырыын москвачыларның, бүгү совет улустуң улуг хей-аът кириишкин-биле хүлээп алганының ужуру-даа ында. Бо улуг сорулганы боттандырарынга тоску беш чылдың чылдары чугула үе-чада болур.

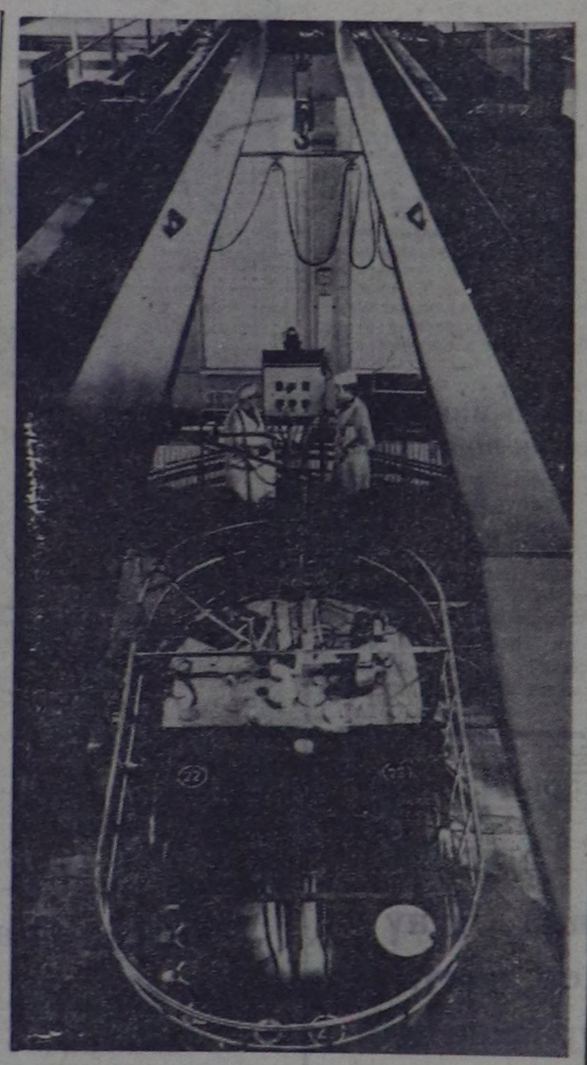

Москваның инженер-физика институдунуң эртем «арсеналы» ядролуг реакторнуң баазазынга тургускан өөредилге-шинчилел төвүн алган.

Өөредилге-шинчилел төвүнде кол реактордан аңгыда бир янзының «Лада» деп «минириакторун» тургускан, ол ам чогумчалыг ажылдап турар. Ол минириакторну чорудуушкуннар физиказын өөрениринге ажыглаар. Ионизастаар херелденнишкинниң лабораториязы болгаш шенээшкиннер түңнелдерин ажылдап кылырынга ажыглаар саналга техниказы студентилерниң эргелеринде бар.

ЧУРУКТА: шенээшкин кылып турары.

В. ЗУФАРОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Саннар, фактылар

★ Эрткен беш чылда москвачылар 600 муң квартираларны алган. Тоску беш чылда база ол хире квартираларны тударын көрүп турар.

★ Бо беш чылда хоорайның төп кезээнге чаартылгалар болур. Ол тудугларны чаартылгалар кылырынга эзлчээ таварышкан Димитров, Марксисчи, Люсинов, Улуг Тула, Каляев, Новослободск, Бакунин, Бауман болгаш өске-даа кудумчуларга кылыр.

★ Соңгу Чертановка архитектура болгаш инженер айтырыын депшилгелиг арга-биле шиитпирлээн тудугларны шенеп көөрү-биле 1972—1975 чылдарда чуртталганың болгаш хөй-ниитиниң 9 муң квартиразын, а ол ышкаш культура-хандырылга хереглелиниң комплекс бажыңнарын тудар.

★ Хоорайның суг оруун кежилдир 5 көвүрүгнү тудар. Ийи көвүрүгнү Москва хемни кежилдир Строгин болгаш Крылатский районнарга тудар. Осташков оруу-биле Яузаны кежир эптиг көвүрүг туруптар. Борисов хөлчүктеринге ийи көвүрүгнү тудар.

★ Хоорайның хайныышкынныг черлеринге транспорт болгаш чадаг кижилер шимчээшкининиң айыыл чок чоруун хандырары-биле транспорт каржып эртер 4, чадаг кижилер эртер чер адааның 37 оруктарын кылыр.

★ Өдүглериң болгаш шөлдериң даштыкы чырыын эде кылыр. Тоску беш чылда хоорайның «люстраларынга» 45 муң чырыткыны немей кылыр.

★ Кудумчуларны, шөлдерни аштап, арыглаары экижиир. Шывыгларын эде кылган оруктарны машина-биле аштаар.

★ Хоорай хереглелинге хөй асфальт хереглеттинип турар. Ону элээн каш заводтар ажылдап кылып турар. Чуртталга кварталдарының чоогунда туткан, агаарны хирлендирип турар үүрмек асфальт-бетон бүдүрүлгелерин шуут хаар. Ооң орнунга амгы үениң техниказы-биле дериттинген улуг бүдүрүлгени тудар.

★ Пассажир сөөртүлгезиниң шимчээр составының структуразынга улуг өскерлиишкин болур. Троллейбус парыгы долузу-биле чаартынар. Оларның орнунга чаа марканың машиналарын тургузар. Автобус болгаш трамвай парыгының дөрттүң үш кезиин чаартыр.

Ам үеде Москвада 16 таксомотор парыгы бар, чоокку чылдарда ам-даа ийи парк немежир, оларны Тушинога болгаш Кузьминкага тургузар. Москваның таксомотор парктарында ам 14 муң автомашина бар, 1975 чылда оларны «ГАЗ-24» марканың автомобильдери-биле долу солуур.

★ Беш чыл дургузунда хоорайның телефон четкизи 650 муң номерге көвүдээр. 1975 чылдың төнчүзүнде Москвага ийи миллион ажыг телефон, азы бүдүн чартык квартирага-ла бир телефон турар.

★ Москва — делегейниң эң улуг хоорайларының бирээзи. Ам найысылалда 29 район болгаш аңаа администрация талазы-биле чагырткан Зеленоград хоорай хамааржын турар. Сөөлгү чизени ёзугаар алырга, Москвада 7 миллион 61 муң кижи чурттап турар. Чүс чыл бурунгаар ооң чурттакчызы 602 муң кижи турган.

★ Найысылалдың чурттакчыларының 68 хуузу дээди болгаш ортумак эртемниг. 800 муң ажыг уруглар школаларда, 100 муң ажыг ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар кежээки (зэлчег) школаларында өөренип турар. Найысылалда 78 дээди өөредилге черинде 600 муң оолдар, кыстар өөренип турар. Аңаа чыл дургузунда 80 муң специалистерни белеткеп турар.

★ Бистиң найысылалывыс —делегей ужур-дузалыг культурлуг төп. Москвада шиинин болгаш хөгжүмнүн 29 театры бар, чыл санында-ла аңаа 12 миллион ажыг көрүкчүлер кээп турар. Ажылдап турар 118 кинотеатрларга чылда кээп турар көрүкчүлерниң саны 140 миллион кижи чедип турар.

★ Найысылалда 61 музей бар. Оларның эң аныяа — В. А. Тропинин болгаш ооң үезиндеги Москва чурукчуларының музейи, ону эрткен чылын ажыткан. Эң кырганынга Күрүнениң боо-чепсек палатазы хамааржыр, ону 1806 чылда ажыткан.

★ Киров кудумчузунда кол почтамт болгаш Горький кудумчузунда Төп телеграф москвачыларга болгаш ооң аалчыларынга эки билдингир. Найысылал бир хонукта-ла үш миллион хире чагааны, открытканы, бандерольду, 76 муң акша шилчидиишкинин, 97 муң телеграммаларны хүлээп ап, чорудуп турар. Москвада 7300 почтальон ажылдап турар.

★ Хоорайда 5000 ажыг магазин бар. Сөөлгү үеде чүс-чүс универмагты, гастрономнарны ажыткан.

★ Внуково, Домодедово, Быково, Шереметьево аэродромнарынга дүн, хүн дивес самолёттар кээп, чоруп турар. Найысылалдың аэровокзалдары чылда 18 миллион пассажирни хүлээп ап, үдеп чорудуп турар. Совет Эвилелиниң бүгү булуңнарындан, даштыкы чурттардан келген агаар оруу аңаа тутчур.

Москва дугайында чугааның уланчызын «Шынның» дараазындагы номерлериниң бирээзинге парлаар.

ЧААГАЙ ИШТЕ

I.

УЛУГ-ХЕМНИҢ унун куду үрген ажыг салгын хөмүрзүг, ышсыг, ажымзык чытты думчукче киир шаап турган. Кожа-кожа бедиц үнүп орар, даады беш каът чаа чуртталга бажыңнарының тудуунда ажылдап турар тудугжуларның бөрттериниң дүктүг халбаңнары агартыр хыраалай берген.

Шак ол тудугжуларның бирээзинге чеде бердим. Кызылхоор тууйбу-биле тудуп турар сезен кулаш узун дурттуг, үжен кулаш доөралыг, бешки каъдының соңгаларының чагыларын чаа-ла салып үндүрүп орар, чалым-туруг болган улуг тудуг бо, мени өөртүп магадаткан тур. Ооң кырында республиканың Дээди Совединиң депутады, Ленин орденниг Семён Санданның бригадазының тудугжулары хайныышкынныг ажылдаан тур. Оларның аразында, чолдак кара, хөвеңниг хөректээш кеткен, халбаңныг кара бөрттүг, улуг кара кидис идиктерлиг, бөдүүн пөс хол хаптарлыг, кижи ортузу хире назылыг, шөйбелдир хүрең арынныг дашчы соңга аразының чагызын салып тур.

Хүүректе узун алганы холуксааны чагызының кырынче төпкеш, калбак демир мастерогу-биле, бузун буруладыр чада иткилепкеш, ийи холунга ийи тууйбуну ап алгаш, оларының ийи аразында ээгилерин холуксаа-биле чаай туткаш чагының кырында салган тууйбуларга чыпшыр, эптей салыпты. Шак-ла ынчалдыр кашпагайы-биле салып-ла тур. Ол аразында кайы бир тууйбунуң ээгизинче, азы кырынче узун бистиг кертик дег масказының чөвээ-биле токток-даа кылгылаар. Оон катапла холумаан ускаш, тарадыр идип, тууйбуларны салып эптей берди.

Чагы каракка көзүлдүр-ле бедип үнүп бар чор. Удаваанда ооң чанында овааланы берген чыткан тууйбулар төне берди.

Кранның үндүрүп эккелгени улуг-ла демир деспи долу тууйбуларны ол ша-даа чедирбейн чанынга овааландыр дүжүрүп алды. Ол аразында аңаа шак-ла ындыг деспи ишти холуксааны база чедирип келди. Дашчы ол деспини куруг деспизи-биле солуй шаап алды. Ол кижи—«Кызыл тудуг» эргелелиниң дашчызы Донгак Чылбай-оолович Чүлдүм-оол болду.

Донгак кавынгыр-тудунгуру-биле катап-ла чагызын салып кирипти. Чээрби минута хире четкелек чорда-ла тууйбузу төнүп, чагызы усчок бедип келди. Бо кандыг кончуг дүрген салып турар кижи боор дээн бодал мени ооң чанынче чайгаар-ла чедип чедире берди. Донгак Чылбай-оолович биле ооң мурнакчы, дуржулгалыг дашчыларның деңнелинге канчап чеде бергенин, кандыг-кандыг бергелерни эрткенин, ону канчап ажып-тиилеп алганын чугаалашкаш, дуржулгалыг дашчының оруунга таваржып эрткени чиик эвес бергелерни сонуургап дыңнадым.

II.

ТЕРЕҢ кара хавак кирбиктерлиг, саргыл карактарлыг, шөйбелдир хүрең арынныг, делгем эгиннерлиг, долу тырың мага-боттуг, ортумак сынныг аныяк оол «Тыва тудуг» трестиң кадрлар килдизинге ажылга хүлээп алырын дилээн билдириишкин эккеп берген. Килдис эргелекчизи — саргыл-ак арынныг, бедик думчуктуг, чырык ак-көк, улуг-улуг ажык карактарлыг, кызыл-сарыг баштыг, дөртен шаа хире харлыг, томаанныг, оожум көрүштүг херээжен кижи документилерин көргүзерин дилээн. Бо Донгак Чүлдүм-оол-дур деп чүвени эндевейн ор боор силер. Донгак шериг биледин, паспортун болгаш өске-даа документилерин ушта соп берген.

— Колхозка комсорггап ажылдап чораан. Комсомол райкомунуң кыйгырыы-биле келгениңер-даа эки-дир.

— Мен Совет Армияның хүрээлецинге албан эрттирип тура чеди, сес каът улуг тудугларны тутчуп чораан мен. Тудуг ажылын таан билбес эвес мен ийин—деп, Донгак бүзүредип чугаалаан.

— Ол дугайтыр силерниң билиңцерни хынап, көрүп четтиге бээр бис. Паспортуңарны, шериг биледиңерни киир бижидип албаан-дыр силер. Киир бижидилге чок кижини ажылга хүлээп албас чүве болгай. Бисте ниити чуртталга бажыңында чүгле бот кижилерге орун арткан, олар безин эвээжээн. Силерни киир бижидип шыдавазым хомуданчыг-дыр— дээш, дарга документилерин дедир сунган.

Чүлдүм-оолдуң хөңнү карара берген. «Аныяк назыным дег чалыы Кызыл хоорайымны тутчуп, чаартып, маңаа чурттаар дээн күзелимниң бүтпейн баары ол-ла чоор бе?» дээн бодал аныяк эрниң хөнү дурт-сынын, дөлем эгиннерин аартадыр сы базып келген. «Ам канчаар чоор, кымның бажыңынга киир бижидерил? Бо хоорайда таныырым кижи безин бар эвес. Ам туруп алган бажыңымның ээзинден барып дилээйн, адыр». Ол бажың — хензиг казанак. Казанактың ийи булуңунда ийи орун, өске ийи талазында чем шкавы болгаш тууйбу суугу. А бир оруннуң баарында стол, бирээзиниң ужунда чем столу. Мынчап кээрде бажыңның ортузу-биле чүгле кижи эртер хос чер бар. Ында, бо бажың эзлери дөрт уруглары-биле безин дыкпыш чурттап орар. Оларның кырынга Донгактың ийи уруглуг өг-бүлези кирип алганындан казанак ам хөй хой тыраан кажаа дег тар болгаш дыкпыш апарган.

— Маңаа кымны-даа киир бижиирин чөпшээревес. Мындаа чаа дуңмам оолду киир бижидип чадап каан мен. Бажыңның чуртталга шөлү эвээш дээш хоржок чүве чораан— деп, чөвүн чугаалааш бажыңның херээжен ээзи шыңгыы үргүлчүлээн:

—Силер бо бажыңга он шаа хондур чурттап келдиңер, көрүп-ле тур силер ыйнаан, сыңышпазывысты. Тынар агаар безин чок ышкамзыранчыг апарды, чурттаар черден тып алзыңарза эки боор.

— Ийи, үш хонуп ап көрээли, чаавай. Документ киир бижидер бажың, чурттаар булуң тыпты бээри магат чок, диленип көрейн, бичии манап көөрүңерден башка...

ЧҮЛДҮМ-ООЛ хоорай кезип, чурттаар чер, киир бижидер бажың дилеп үш хонукту кандыг-даа түңнел чокка эрттирген. Ыраккы Бай-Тайга районнуң Шуйдан көжүп бадарда, Кызылга оларның акша-төгерин арбынна келген. Ынчалза-даа хоорайга амыдырап, чурттап чорбаан улус болгаш нарын, чараш идик-хеп, бараан-сараан садып ап, уруг-дарыының сонуургалынга элдеп-эзин аъшчем, ойнаарактар дээш чүнү сатпаан дээр. Аңаа немештир кинолап, театрлап каапкан.

Донгак Чүлдүм-оол пат турупкан чедип келирге, ооң кадайы—Ончуңмаа Донгактың пат-ла дыңнап чаңчыга бергени, ам харын анчыгзынар апарганы айтырыг сада каапкан:

— Ам чүнү тыптың? Чүү болдуң?

— Чүү болур боор. Чадашкан-на болгай мен—дээш, Чүлдүм-оол хаваан туттунгаш, бажын доңгайтып алган боданып орган.

Бажында улус хөлүйжү берген арыннарынче ыыт чок көржүп олурупкан. Кижи бүрүзү тус-туста бодунуң бодалынче дүннү бергеннери ол боор ийин оң. Шыланчыг ыржымны Ончуңмаа үзе кирипкен

— Чоруулу. Моон чоруулу, эртен дораан чоруптаалы!

— Кайнаар?— деп, Донгак кайгаан.

— Кайнаар деп чүңүл! Шуювусче чангай бис. Ында ажыл эңмежок. Чурттаар үш өрээлдиг делгем бажыңывыс бар ышкажыгай. Аңаа киир бижидилге негевес-ле болгай.

— Чок, мен черле чорбас мен. Маңаа ажылдаар мен, чурттаар мен—дээш, карманындан акша уштуп келгеш, Ончуңмааже сунган.

— Мону кайын ап алдың?

— Ажылдап-ла алдым. Хоорай кыдыында орус акыйның бажыңынга печка салып бердим.

— Ам мырыңай-ла улуска хөлезиленип чоруп бергениң ол ышкажыл але?

— Кижээ дуза чедирген-дир мен. Кылган ажылымның шалыңын алган-дыр мен. Ында багай чүл ынчаш...—Ам база ыыт чок барганнар.

Чүлдүм-оол үнгеш кирип келгеш, шиитпирлиг көдүрлүүшкүн-биле чугаалаан:

— Бүүрекчигештен чымчак, долгай ногаан бажын чырыкче чаа-ла өрүмнеп үндүрүп орар, чаш ногаан бүрү дег аныяк Кызыл хоорайымны тудуп, тургусчуп, чечектелдирер дээш келген сорулгамдан кажан-даа ойталавас мен! Ийилээн чалым дег улуг хөй каът бажыңнарны, школа, ымнелгелерни, чуртталга бажыңнарын тутчуп кириптер бис, Ончуң. Көөр-даа бис—удавас бистиң Кызылывыс таныттынмас кылдыр чаартынып өзе бээр. Хөй каът, чаагайжыдыр туттунган бүдүн-бүдүн кварталдар чапты-ла бээр. Бис боттарывыстың хөлувус-биле тудуп кылганывыс беш, алды каът «чалымнарывыска» чурттай бээр бис!

— Төлге ытпайн, машинадан тып. Эртен дораан көжүп чанар бис, Чүлдүм-оол—деп, Ончуңмаа үзе шаап чугаалаан.

— Сарыг-кундус садыгга сыңмас дээри ышкаш, хоорайга сыңар булуң тыппаан хиреңде-ле, байбаң чүвени чоп чулчуруур сен. Ажылга безин кирип алыр харыы чок. Моортайның бодалы даг бажында дээн ышкаш чүве чугаалаан дүжүү чок болгай аан—дээш, чаавазы каттырып каан.

— Чок, мен кандыг-ла бир черлик моортай азы кундус-даа эвес, а тудугжу, совет хамаатызы— тургузукчу ажылчын мен! Эр кижи соругдаан соруун чедип албаска соңгу үеде барып дөжек чүдүрер дөңгүр көк буга бооп төрүттүнер чүве деп тоолдаар болгай. Мен сорулгамдан ырбавас мен. Канчап-чооп-даа тургаш, тудугжу болуп маңаа артар мен, ол-ла! Кедерезе партия обкомунга, областың күүсекчи комитединге дуза дилеп чеде бээр мен—деп, Чүлдүм-оол шиитпирлиг чөрчээн.

Казанакта улус удаан. Донгак Чүлдүм-оол бодалынга чардыккаш, удуп чадап, аңдарлып-дүңдерлип-ле чыткан:

«Үстүү албан баарымга-даа черле чок чүве болганда, меңээ бажыңны кайын тып бээр деп. Кайы-бир черден чаладып келген тускай эртемниг кижи болза, херек аңгы-ла ыйнаан.

Чарлалдарны база-ла чандыр көрбедим. Дүүн садып турар бир бажыңның ээзинге чордум. Хензиг ыяш казанактың өртээ безин талыгыр. Аалда ийи инек бар. Оларны садып, саарарга-даа бажыңның чартык өртээ-даа чедер эвес. Черле чүнү канчалза эки чоор? Киир бижидип алыр бажыңны кайын тывар чоор? Оода бо акым болур кижи база алага барган. Ол турган болза, таныш, көрүштүг-даа, арга-сүмелиг-даа турбаспе. Медээчи аскыр-дагаа баштайгы кыйгызын салгыже боданып келгеш, огулуг чүнүдаа бодап ап шыдаваан. Ооң сөөлүнде, неделя хире түңнел чок бажың дилеп келгеш, чадашкаш, Ак-Довуракче чоруур деп шиитпирге кээп үскен.

Экизи көрген, төрээн колхозундан келген чүк машиназынга дужа берген. Чүлдүм-оол чүү-хөөзүн чүдүрүнгеш, уругларын чолаачының үгээнге олурткаш, боттары чүк аразынга таарыштынып алгаш, садыгга сынмас «сарыг-кундус» болуп хап чорупкан.

ТӨРЭЭН Тывазының төвүн тутчур дээн Чүлдүм-оолдуң күзели ам карактың изиг, ажыг чажы-биле кады сыстып үнгеш, дөңмээнче дамдылап бадып, бажындан уштунуп үнүп турганы ол ышкаш кылдыр сагындырган. Бодал кударгай, куюмнанчыг, сагыш саарзык. Ижин-баарның көъгү сөктү берги дег көдүрлүп, карарып, чырык хүннүң херели караңгылап келгензиг апарган.

Машина Элегестиң быжыг көвүрүүн кешкеш, асфальтылыг тас оруктуң кыдыынче үнгеш, доктаай берген. Соондан медээледип келген куу «Волга» оларның мурнунга барып тура дүшсе-ле, оортан Донгактың ырак төрели болур акызы бо үнүп келген. Ол Тываның аар үлетпүрүнүң бирээзи— Хову-Аксының тудуунга түр командировкалап ажылдап чораан, кел сал-ла Чүлдүм-оолду сүрүп хапканы ол чүве иргин.

— Кай, ырбап чанарың ол чүве бе?—деп, акызы менди орнунга алгырган.

— Мен ырбавадым, акый. Ырбавас-даа мен. Ужур ындыг болду, ам канчаар боор, берге-дир—деп, Донгак харыылаан.

— Дедир Кызылче хап олуруңар!—дээн акызының хөглүг үнү Чүлдүм-оолдуң муңгаралын казыргы дег арылдыр шаап аппарган.

— Мен Хову-Аксында шуут ажылдап кире бердим. Бажың-даа бар. Бөгүн дораан көжерим бо. Силер мээң бажыңымга олуруп алгаш, ажылдап, чурттаңар.

— Улуу-биле өөрүп четтирдим, акый!

Оон бээр он үш чыл эрткен. Донгактың чаавазы-биле сыңмарлажып чурттап органы хензиг казанактың орнунда үш каът школаны Чүлдүм-оол, Ончуңмаа суглар тудушкан. Ында ам бичии чаштар хөглүг өөренип турар. Хоорайда дөрт, беш каът чаагайжыдыр туттунган бажыңнарлыг кварталдар эңдерилген. Борбак бүүрекчигештен дыдыраш, долгай ногаан бажын чырыкче өрүмнеп үндүрүп орган чаш бүрү ам мырай бүдүн чиирбей болуп өзе берген, салдырткайнып турар апарган. Амгы Кызылдың ол хире өзүп, чечектелиринге чедир Чүлдүм-оол-биле ооң эжи — Ончуңмааның киирген үлүү улуг.

1969 чылдан бээр туттунган улуг тудугларда оларның холу дегбээн бажыңнар ховар. Чүлдүм-оол ам дашчының дөртқү разрядын, бызаңчы-бетонщиктиң бешки разрядын чедип алганын чугаалаарга-ла, тудугжунуң чаагай үлүү тодарап келир. Донгак Чылбай-оолович Чүлдүм-оол Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кежигүнү. База тудугда профэвилел комитединиң кежигүнү. Ол ай санында ажыл планын 120—130 хуу күүседип турар. Күштүг күзелден чаагай үүле бүдүп, тургустунуп турарының тодаргай фактызы бо-дур.

Х. СЕРЭЭ.

Өөредилге-практика магазини

Республикада баштайгы өөредилге-практика магазинин Сесерлиг сельпозунга ажыткан. Оон бээр чартык чыл ашкан. Кызылда садыгның профессионал-техниктиг училищезиниң сургуулдары аңаа практика эрттирген үезинде ажыктыг хөй чүүлдерни шиңгээдип алыр.

Магазинниң ишти-дашты арыг-силиг, шевергин дериттинген. Ында янзы-бүрү аъшчем бараанларының, хеп аймааның, бажың иштиниң херекселдериниң ассортиментизи элбек. Оларны шуптузун эңме-секселиг салып каан турар.

Училищеге чедип алган билиин бо магазинге практика кырынга холбан быжыглап алган хөй доозукчулар амгы үеде Мөңгүн-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик болгаш республиканың өске-даа районнарында садыг шугумунда ажылдап турар. Тыва АССР-ниң садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы Иргит Намчылович Содунам ол магазинни эргелекчилевишаан, келир үениң садыгжыларынга практиктиг билигни, бодунуң байлак дуржулгазын дамчыдып берип келген. Магазин планныг онаалгаларын ай санында чедиишкинниг күүседип, Сесерлиг сельпозунда мурнакчы коллективтерниң олуруунда кирген.

Бо магазинниң кол сорулгазы практика эрттирип келген сургуулдарны садыглаарының, касса аппарадынга ажылдаарының арганарынга чаңчыктырары. Бараанларны ассортимент аайы-биле таарыштыр делгээрин, садып алыкчыларга канчаар эвилеңээлдек бараан болурунун чажыттарын хоочун садыгжы эш Содунам күзелдии-биле оларга дамчыдып бээр. Практикалап келген сургуулдарның кассага бир хүн ажылдаанының түңнелин кежээнин-не үндүрер. Кассага бир хүн ажылдаан кижи дараазында хүн садыглап хүнзээр.

— Болүк сургуулдарны хүлээп алган соонда магазинивисти шуптузун санааш, фактура ёзугаар хүлээнчин алган ажылдап турар бис—деп, Иргит Намчылович чугаалады.

Ай төнүп чорда база катап санааш, түңнелин үндүрерин чурумчуткан. Чамдык сургуулдар садыглап турда, өскелери складтардан бараанларны хүлээп алгаш, магазинге эккеп, оларның өртектерин ылавылап, көрүштүг кылдыр делгей салырлар.

Д. САЛЧАК.

Эртемденнер— көдээ ажыл-агыйга

САРАТОВ. Мурнуу-Чөөн таланың көдээ ажыл-агыйының эртем-шинчилел институду Ленинчи шаңналдың лауреады, көдээ ажыл-агый эртемнериниң доктору В. Н. Мамантованың удуртулгазы-биле кадыг кызыл-тастың «Саратовская-40» дээр чаа сортун тургускан. Чаа сорттун дүжүдү мооң мурнунда райончуткан сорттардан 3—4 центнер бедик.

Саратов обласка перспективтиг сортту Урал, Челябинск областарда, Краснодар крайда база шенеп турар.

ЧУРУКТА: «Саратовская-40».

Ю. НАБАТОВТУҢ фотозу (СЭТА-ның фотохрониказы).

ДЕЛЕГЕЙ бо хүннерде

Итали черде ужуражыышкыннар

МИЛАН. СЭТА-ның тускай корреспондентизи Л. Полунинниң дамчытканы болза:

Соңгу Италияның 14 хоорайынга чыскаалдар «Улустарның хамаарышпас чоруу дээш, тайбың болгаш социализм дээш, империализмге удур» деп лозуң-биле эрткен. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларның ИКП-ниң XIII съездизинде келген делегациялары чыскаалдарга киришкен. Ажылчы чоннарның интернационализминиң болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының чайыннанчак көргүзүү болган ол ужуражыышкыннар Реджо-Эмилия, Брешия, Парма, Кремон, Пьяченец болгаш өске-даа хоорайларга эрткен.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары В. В. Гришин баштадыр СЭКП-ниң делегациязы Финляндияның Коммунистиг партиязының, Иорданияның Коммунистиг партиязының болгаш Гвинеяның Демократтыг партиязының делегациялары-биле кады Реджо-Эмилия хоорайның коммунистери-биле, ажылчы чоннарының, хөй-ниитизиниң болгаш аныяктарының төлээлекчилери-биле ужуражыышкынга киришкен. Муниципалитет театрының бажыңынга кижилер долдур олурупкан. Аңаа делегацияларның база ИКП-ниң тус черде федерациязының удуртукчуларының төлээлекчилери чүве чугаалаан. Улустарның хосталгазы дээш, тайбың болгаш социализм дээш, империализмге болгаш неоколониализмге удур демиселдиң идеалдарынга коммунистерниң шынчызын чүве чугаалааннар демдеглеп турган.

СЭКП-ниң делегациязы В. И. Ленинге тураскаалды тургускан Кавриаго хоорайга база чораан. Совет Эвилели ол тураскаалды хоорайның чурттакчыларынга белек кылдыр берген. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының соонда Кавриагонуң чурттакчы чону В. И. Ленинни бодунуң хоорайының хүндүлүг даргазынга соңгуп алган.

Эп-сеткил каттыштырылгазы

ПРАГА. (СЭТА). ЧССР-ниң ажылчы чоннары Вьетнамның, Лаостуң болгаш Камбоджаның улустарының маадырлыг демиселин шиитпирлиг деткип, Индий-Кыдатта империалистиг агрессияны килеңнээшкин-биле буруу шаап турар.

ВДР-нин девискээринче америк ужар чүүлдүң халдаашкыннары, АКШ-тың Индий-Кыдатта чаа кемниг үүлгедиглери болза делегейниң хөй-ниитизинге калчаалыг чөңгээ-дир деп, «Млада фронта» солун демдеглээн. Бир эвес Пекинниң дуюкаа эрттирип каарынга идегевээн болза, Вашингтон агаардан ВДР-же халдаашкыннарын катап эгелээринден дидинмес ийик дээрзин чехословак радио демдеглээн. Американнар боттарының кемниг үүлгедиглери дээш харыысалганы хүлээр, делегей эргезин дорамчылап, дээрбечи болуп, дайынны чарлавайн дайылдажып турарлар, ынчангаш олар Вьетнамга чедирген когаралының орнун эгидип төлээр ужурга таваржыр апаар деп, Словакияның «Правда» солуну демдеглээн.

АКШ-тың Индий-Кыдатта бужар-чүдек дайынын соксадырын негээн делегейниң депшилгелиг хөй-ниитизиниң үнү хүн үнген тудум-на улам чидиг дыңналып, антиимпериалистиг демиселдиң мурнуку одуруунда демисежип турар Вьетнамның, Лаостуң болгаш Камбоджаның улустарын деткээн шимчээшкин улам калбарып турар.

В. Брандтының медеглели

БОНН. (СЭТА). Германияның Социал-демократтыг партиязының бундестагта фракциязының хуралынга ГФР-ниң федералдыг канцлери В. Брандт чүве чугаалаан. Мээң чазаам, Германияның Социал-демократтыг партиязының болгаш Хостуг демократтыг партиязының коалициязы, оларга удур кампанияны оппозиция көдүрүп үндүрген болза-даа, Совет Эвилели болгаш ПУР-биле керээлерни ГФР-ниң парламентизинден бадылаары дээш демиселди үргүлчүлээр дээрзин ол база катап демдеглээн. В. Брандтының медеглээни-биле алырга, федералдыг чазак бодунуң политиказын чурттуң чонунуң хөй нуруузу деткип турарын медереп билип турар. Ам ийи керээниң утка-шынарының болгаш ужур-дузазының дугайын чонга калбаа-биле дыңнадыры эргежок чугула деп, ол чугаалаан.

Германияның Социал-демократтыг партиязының парламент фракциязының парлалга албан чериниң дыңнадыын ёзугаар алырга, ГДР-ниң болгаш ГФР-ниң аразынга садыгны узун хуусаада хөгжүдеринге ГДР-ниң белениниң дугайында ГСЧП ТК-ның Бирги секретары Э. Хонеккерниң Лейпцигке кылган медеглелинге В. Брандт байыр чедирген. Ийи герман күрүнениң аразынга тайбың догуннаашкынның эргежок чугулазының дугайында Э. Хонеккерниң медеглелин мооңбиле холбаштыр база көрзе чогуур деп, В. Брандт чугаалаан.

Индий-Кыдатта тулчуушкуннар

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк ужар чүүл Индий-Кыдат чартык ортулукче мөөңнеттинген согугларын үргүлчүлеп турар. Стратегтиг «В-52» дээр бомбалакчы самолёттар март 15 дүнезинде Мурнуу Вьетнамның девискээринче, ылаңгыя Кхесани районче болгаш Ашау шынааже база катап халдаан. АКШ-тың шериг-агаар күштериниң самолёттары Камбоджада сайгон шериглерниң агрессчи дайын чорудулгаларын деткиири-биле хөделиишкиннерин база идепкейжидип турар. Лаосту араатанзыг ёзу-биле бомбалаарын үргүлчүлевишаан.

Индий-Кыдаттың патриоттары дайзынның ыйыышкынын чүгле эрес-маадырлыы-биле ойтур шаап турар эвес, харын аңаа шыңгыы согугларны таварыштырып турар.

Мурнуу Вьетнамга хосталганың Улусчу чепсектиг күштериниң кезектери демилитаризастаан зонадан чоок элээн баазаларны болгаш чөленир кол пунктуларны ракета, артиллерия-биле боолаан. Контум можуга, Төп шатка тулчуушкуннар үргүлчүлеп турган. Патриоттарның чедиишкиннериниң дугайында чаа медээлер келгилээн. Февраль 26-дан март 5-ке чедир үеде Куангнгай можуга хосталганың Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары дайзынның «кезедир» дээр шаажылал хемчеглеринге киржип турган 200 ажыг солдадын чок кылган. Ол-ла үениң дургузунда Биньдинь можуга дайзынның 160 ажыг солдат, офицерин сандан үндүрген.

Лаостуң патриоттары Самтхонгта дайзынның чугула баазазын эзлеп алганын мооң мурнунда дыңнаткан болгай. Бо дайынчы хемчеглерниң тодаргай чүүлдери билдине берген. Март 11-де Лаостуң Улусчу-хосталга армиязының күштери Самтхонгтуң девискээринге таиланд хөлезиленикчилерниң дөрт батальонунуң болгаш генерал Ванг Паонуң «онза күштериниң» батальонунуң туруштарынче халдаан. Дайзын 600 ажыг солдадын өлүртүп база балыглаттырып когараан. Патриоттар 5 вертолётту дүжүр аткан, хөй санныг боо-чепсекти хунаап алган.

Март 15-те Лаостуң Улусчу-хосталга армиязының кезектери Лонгченг девискээринде дайзынның быжыглап пунктуларынче шаап халдаашкынын чорудуп турган. Лонгченгте мооң мурнунда сандараткан аэродромну артиллерия-биле база катап боолаан.

Камбоджада кадыг-дошкун тулчуушкуннар чоруп турар. Патриоттар дайзынның халдаашкыннарынга шиитпирлиг ойтур шавыышкынны таварыштырып турар.

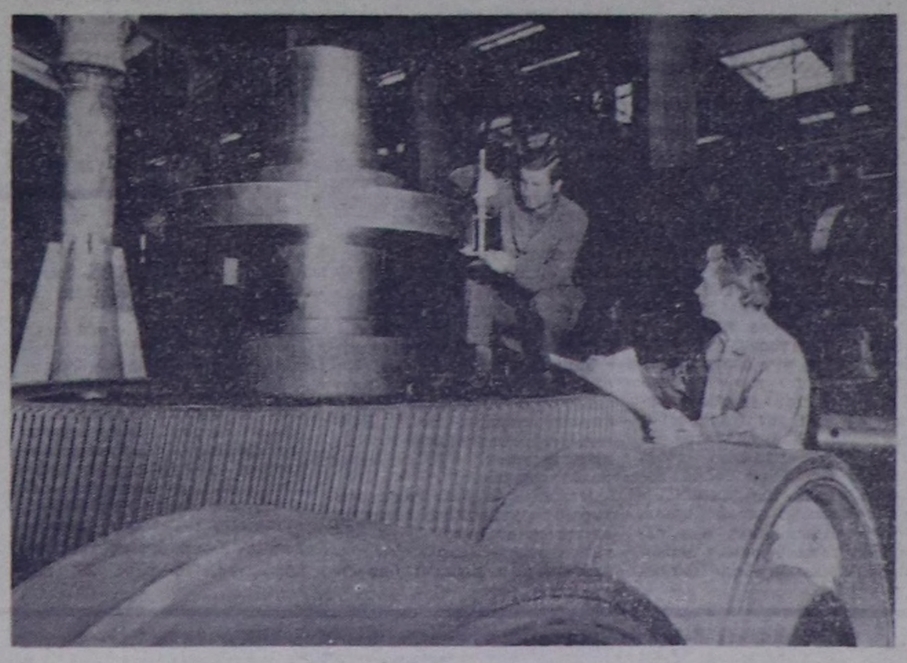

ЧССР. Пльзенде «Шкода» машина тудуушкун комбинадының марказы Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери социалистиг чурттарга эки билдингир. Балыктаар совет судноларның шимчедикчилеринге хереглээр аажок улуг шестерняларны ам ол бүдүрүлгениң цехтеринде бүдүрүп турар.

ЧУРУКТА: инженер Франтишек Весели биле мастер Иржи Длабач бир шестерняның шынарын хынап тур.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

КҮТКҮП ТУРАР

Хиттиң консервативтиг чазаа Тель-Авивтиң экстремистерин боо-чепсек-биле хандырарын мооң мурнунда хораанын чажыт байдал-биле күш чок болдурарын бодап турар дугайында англи солуннарның дыңнадыглары ам албан ёзузу-биле бадыткаттынган. Март 13-те англи даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизиниң журналистерге медеглээни: Израильге бээр суг адаа-биле чоруур ийи хемени британ судноларын заводтарынга тудар дугайында чугаалажыышкыннар Лондонда боон турар. Тель-Авивтиң баштайгы шериг чагыының соон дарый оон улуг чаа чагыгларны Израильдиң бээри чигзиниг чок дээрзин лондон парлалга демдеглээн.

Америк танкыларны, самолёттарны болгаш өске-даа чепсекти Израильче үзүктелиишкин чок чорудуп турар байдалдарда англи монополиялар Израильче боо-чепсекти чорударындан моон соңгаар ойталаар күзели чок деп, лондон парлалга демдеглээн. Ынчалза-даа Тель-Авивке суг адаа-биле чоруур ийи хемениң тудуунуң дугайында амгы чугаалажыышкыннар боо-чепсекти сайгарарынга Израиль ышкаш ол хире ажыктыг рынокту англи «өлүм фабрикантылары» кайыын-даа тыппас, ынчангаш Пентагонга долузу-биле дүжүп бээрин бодавайн турары илдең.

Англия делегей арепазынга АКШ-тың «артык эргелиг эвилелчизиниң», НАТО-нуң агрессчи блогунуң калчаалыг хандырыкчызының ролюн ойнап турары билдингир болганда, Израильди боо-чепсек-биле хандырарын катап эгелээр дугайында Лондоннуң херек кырында үндүрген шиитпирин империалистиг күштериниң Чоокку Чөөн чүкте чорудуп турар политиказындан дашкаар көрүп болбас. Ол политиканың ужур-утказы билдингир: Чоокку Чөөн чүкке тайбың демократтыг хөгжүлдениң оруун шилип алган депшилгелиг араб ёзу-чурумнарга удур демиселге шог күш кылдыр Вашингтоннуң болгаш Лондоннуң шилип алганы Израильдиң шериг күчүзүн быжыглаар. Тель-Авивтиң эжелекчи негелделерин кандыг-даа янзы-биле деткиир дээн оралдажыышкын-дыр.

Чер ортузу далайда дүшкүүрлүг чорукту чидиглендиреринче империалистиг бөлүктериниң угландырган чимзениишкиннерин тайбыңга ынакшылдыг күштер улам ойтур шаап турар үеде Израильди англи боо-чепсек-биле хандырар дугайында чугаалажыышкыннарны чорудуп турары таварылга эвес дээрзин делегейниң хөй-хөй хайгааракчылары болгаш парлалгазы айтып турар. Мальтаже ыйыышкын болгаш коргудуушкун турзажок, Чер ортузу далайның бо ортулуунда тургускан англи шериг баазаларының моон соңгаар догуннап турары кес кырында келген. Киприи атлантика блоктуң шериг баазазы болдурарынче наточу стратегтерниң угландырган планнары база боттанмаан. Бо байдалдарда империалистиг бөлүктер Грецияда, Израильде «биеэги плацдармнарынга» боттарының туруштарын онза идепкейлии-биле быжыглап турар. Грек черде чаа америк шериг баазаларын тургузуп турар. Англия Израильди чепсек-биле хандыра берген ужурунда АКШ-тан Израильче боо-чепсекти чорудары ам улам көвүдээр... Израильди боо-чепсек-биле ам хандырып турары дээрге, 1956 чылда Суэцке болган авантюра дугайында сактыышкыннарны Чоокку Чөөн чүкте катап хайныктырып турар. Ол авантюраның буурап дүшкениниден Лондоннуң түңнел, кичээндиригни кылбааны харааданчыг.

«Израильди шериг чепсээ-биле хандырарын катап эгелээн чорук АКШ биле Англияны араб чурттарга удур израиль агрессияда эвилелчи болдуруп турар» деп, Каирниң «Аль-Гумхурия» солуну бижээн. Ол херек кырында ындыг-даа. Тель-Авивке шериг болгаш экономиктиг дузаламчыны көргүспүшаан, империалистиг бөлүктер агрессияның болгаш күш-биле эжелээриниң политиказын моон соңгаар-даа чорударынче израиль экстремистерни күткүп турар. Бо политика Чоокку Чөөн чүкте дүшкүүрлүг чоруктуң кол чылдагааны болуп, бүгү-ниити тайбыңга айыылды тургузуп турар деп чүве билдингир болгай.

Ю. КОРНИЛОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

Көдээниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези

КӨДЭЭ ТАЛАНТЫЛАР

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга уткуштур бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериде белеткелдер Эрзин районуң суурларында калбарган. Белеткелдерни агитквартиралар аайы-биле чорудуп, түннел концерттерни клубтарга үнүрүп турар апарган.

Эрзин суурунуң № 6 агитквартиразының бот-тывынгыр артистери районуң Культура бажыңынга солун концерт үндүрген. Бот-тывынгыр артистерниң составында аныяк-даа, назыны улгады берген-даа кижилер бар. С. Бүрбе ишилге, бызаанчыга, демир болгаш кулузун хомустарга, пианинога «Конгургай» дей ырыны кончуг эки күүседткен. Сценага үнүп келген артистер овааглаларын мергежилдиг күүседткеш, чоруп турганнар. В. Шыырап, В. Маадыр-оол, К. Далай-оол олар тыва, орус ырыларны эки күүседип турганнар. В. Далай-оол «Кызыл чурттуг оол мен» деп ырыны ырлаан, чоруй баарга, көрүкчүлер адыш часкап турган, сценага каш удаа үнүдүрген.

Пенсионер М. Шойжуң «Интернационал» деп ырыны ырлаан доозуптарга көрүкчүлер адыш часкап, дилеп турган, катап ыртаткан. Улуг назылыг ие Т. Шойжуң «Очалаттан кедилээним» деп тыва ырыны кончуг эки күүседткеш барган. Эрзин суурунуң № 6 агитквартиразының концертин көрүкчүлер улуу-биле үнелээн.

Ындыг концерттер Нарын, Бай-Даг болгаш Булуң-Бажы суурларда клубтарга болуп эрткилээн. Колхозчу ажыл-ишчилериниң аразында уран чүүлге талантылыг кижилер хөвү-биле илереп турар апарган.

М. ДАЛАА.

* * *

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының төвү—Кара-Чыраа улуг эвес суур. Дөрт кварталдан тургустунган. Оларда агитквартилар ажылдап турар. Сүт-Хөл көдээ Советтиң депутаттарының, хөрээженнер човүлелиниң удуртулгазы-биле агитквартираларның бот-тывынгыр артистери оюн-концерттерни белеткээш, кварталдарның чурттакчыларынга көргүзүп келген.

Бот-тывынгыр уран чүүл бөлүмнериниң ажылын түннеп көөр соруглга-биле хөрээженнер човүлели коллективтерниң көрүлде концерттерни чоокта чаа клубка организастап арттырген. Бирги черни № 3 агитквартира (удуртукчузу З. Ховалыг), ийиги черни № 2 агитквартира (удуртукчузу С. Ондар), үшкү черни № 4 агитквартира (удуртукчузу А. Монгуш) эдээш, тус-тус шаңналдарны алган. Бирги черни алган агитквартираның бот-тывынгыр артистери «Тыва кобальт» комбинатты барып көөр эргени алган.

Бистиң суурувуста школаның башкылары, клуб, библиотека, уруглар, эмнелге болгаш садыг черлериниң ажылдакчылары агитквартираларның бот-тывынгыр уран чүүл бөлүмнериниң ажылында идепкейлиг киржип, боттарының талантыларын чүрттакчыларга бараалгадып келгенивер. Ол ышкаш школачылар база бөлүмнериниң ажылында киржип турарлар. Көдээ Советтиң күүскому, суурда хөрээженнер човүлели агитквартираларда уран чүүл бөлүмнериниң ажылын идепкейлиг-дер талазы-биле организастыг хемчегларни чорудуп турар.

Д. ОНДАР.

* * *

Көдээ ажыл-ишчилериниң дыштанылгазынга улуг ужурдузалыг бот-тывынгыр уран чүүл бөлүмүнүң ажылын идепкейжидер талазы-биле Улуг-Хем районуң Чааты көдээ Советиниң күүскому, Ждавов аттыг совхозта партия, профовилел комитеттери, хөрээженнер човүлели аллэп организастыг хемчегларни ап чоруткан. Суурнуң кварталдарында агитквартилар доктаамал ажылдап турар. Агитквартираларның уран чүүл бөлүмнериниң киржикчилери солун программалыг концерттерни белеткээш, кварталдарның чурттакчыларынга көргүзүп келген.

Агитквартираларда бот-тывынгыр артистериниң концерттерни суурнуң чурттакчылары, фермаларның ажылдакчылары улуг сонуургал-биле көрүп турарлар. Эрткен дыштанып хүнде № 8 агитквартираның уран чүүл бөлүмүнүң концерти болган. Харагында сүт-бараан фермазының коллективинде аныяктар концертти белеткээн саанчыларга, кадарчыларга көргүзүп турар. Дыштанып хүнүнден аңгыда демдегледдиг хүнүнде бот-тывынгыр артистер халас эрттирбес, кварталдар аайы-биле вонгы, ырызы-биле таныштырып турар. Ол ансамбль чүгле чуртунуң иштинге сураглыг эвес, даштыкы чурттарның көрүкчүлериниң база билдингир болгай. Экспонаттар уганда улустуң амыдыралының бүгү талалары-биле таныштырар. Бир витринаны «Херек үүлгедин болгаш хемчег хүзөдири» деп адаар. Ында шаандакы үеде кижилериниң канчаар херек үүлгедип чорааның болгаш ындыларга канчаар хемчээл чедирип турганын көргүскен.

— Эргинин чаңчылдары чоорту тоогунуң үлүүнче кирип бар чыдар — деп, музейниң бир дугаар африкан директору С. М. Секинту мөңээ чугаалаан.— Бистиң музейивис улус чырыдыышкынының болгаш ынытвлел хөгжүдээнинең системазында чугула звено апар чыдар. Маңаа школачылар, авыяктар, улуг улустар от-бүдээри-биле үргүлүү көөр апарган. Чыл дургузында он-он муң кижилер келир. Кирери халас. Бистиң кол соруглавыс аңгы-аңгы аймактарның аразында харылзаазын улам чооктулаштырары болур — деп, С. М. Секинту онзалап демдеглээр.

Б. ВАСИЛЬЕВ,
СЭТА-ның корр.

Кампала.

Практиктиг өөредилге

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң чанында ай санында бир удаа кичээлдээр ажылагый, бүдүрүлге, албан черлериндө партия организацияларының секретарьларының болгаш оларның оралакчыларының өөредилгези чедиишкинниг чоруп турар.

Чоокта болган кичээл партия организацияларының удуртукчуларының моон соңгаар чорудар практиктиг ажылынга улуг дузалыг болган. Новосибирск хоорайның партия организациязының ажылының дүржулгазын СЭКП райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Куулар чугаалап берген. Социалистиг хөөлүларны быжыглаар талазы-биле партия, совет, административтиг органнар сорулгаларының дугайын СЭКП Тыва обкомунуң административтиг органнар килдизиниң эргелекчизи В. Д. Дорун-оол өөредилгениң дыцнакчыларынга таныштырган.

М. СЕВЕН.

Спорт

Олимпиада: сөөлгү түннел

Хөл-шыдыраа талазы-биле бирги Бүгү-ювилел олимпиадазынга Москваның командазы бирги черни эзлээн, ийигизинде РСФСР-ниң чыынды командазы болган, үшкүзүнде—Украинаның командазы. Бо бүгү шуптузу чүгле марттың 14-те тодараттынган, ол хүн сөөлгү салыглардан соңгаарлаттынган оюннарны төндүр ойнаан.

Оюң мурнуу чарыында найысылалдың коллективи Грузияның шыдыраачылары-биле ойнаан 34,5 санны алган, дөрт салыгны соңгаарлаткан турган. Москвачылар оортан 2,5 санны алырга-ла тиилелгеге четчир апарган, оюң соонда оларны кайы-даа команда чедип шыдавас. Ынчаарга олар ол санны харын-даа ажыр күүседип—37,5 санныг болганнар. Тиилелгени гроссмейстер Ю. Балашов болгаш эзлээдиназылыг аныяктардан В. Федоров чедип алганнар. Гроссмейстерлер Т. Петросян биле Е. Васюков олар удурланыкчылары-биле хайым болгулаан.

Ынчаарга Украинаның командазы РСФСР-ниң-биле ийиги чер дээш оюнну үргүлүүлеп турган. Ол командалар артында-ла боттарының аразына ойнаан.

Ынчангаш оларның аразынга сөөлгү салыг украинчилерниң саны 4,5, а РСФСР-ниң командазының—2,5 турда соңгаарлаттынган. Соңгаарлаттынган ол оюннардан үжү хайым болуп доозулган, ынчангаш санда өскерилге чок—6:4. Ол аразында РСФСР-ниң командазының төлээдекчизи гроссмейстер А. Карпов дурзулгалыг Л. Штейнин удурткан, ам сан 6:5 апарган. Моон ыдай чүү болурул? Чаңгыс салыг арткан-на болгай: Ю. Аникаев (РСФСР) биле Ю. Николаевскийниң салыы. Бир эвес Аникаев уттуруптар болза, оюң командазы чүгле үшкү черде болур. Ынчалза-даа Россияның мастерииң туружу идегелдит тургай. Бо салыг хайым-даа болур болза, Россия Федерациязының командазы ийиги черде болур.

Ынчалза-даа Аникаев хаймынажыылы деп санал кирбээн. Ынчангаш ол удуп алган.

РСФСР-ниң чыынды командазының саны 34,5, а Украинаныы—33 болган.

Олардан өске командалар дараазында черлерни эзлээн: дөрткү черде—Ленинград—30 санныг, бешкизинде—Грузия—24, алдыгызында—Латвия—21.

Бирги шүүлдеге кирипкен шыдыраачыларның салыгарының түннелдерни ындыг-дыр.

Ийиги шүүлдениң шыдыраачыларының, тодаргайлаарга, 7-ден 12-ги черлер дээш салын турганнарга саннар ыыдыг болган: Эстония—34,5, Белоруссия—34, Азербайджан—31, Армения—30, Узбекистан—27, Казахстан—23.

А үшкү шүүлдеге—13-тен 17-ги черлер дээш демисежин турганнарның түннелдерни ыыдыг болган: Литваныы—31, Молдавияныы—25,5, Туркменияныы—22,5, Киргизияныы—22,5, бо сөөлгү ийи команданың салыында Туркменияның шыдыраачылары тинлээн, Таджикистанныы—18,5.

Олимпиадаңың сөөлгү салыының түннели бо-дур: Грузия—Москва—2:10, РСФСР—Украина—6:6, Ленинград—Латвия—7,5:4,5, Белоруссия—Армения—5,5:6,5, Казахстан—Эстония—4:8, Азербайджан—Узбекистан—6,5:5,5, Туркмения—Таджикистан—8:4, Киргизия—Литва—5:7.

Олимпиадага тус-тус шыдыраачыларның талазы-биле ан дээре черни делегей чемпионоу-биле делегейге бирги чер дээш ойнаар деп турар москвачы Алла Кушпир эзлээн, ол болза сес салыгга сезелдирзин удуп алган.

В. БАБКИН.
(СЭТА-ның корр.).

Хөл-шыдыраа маргылдаазы

Мячиктиг хоккейге республиканың бирги черни дээш Кызылга болуп эрткен маргылдаага Бай-Тайганың спортчулары багай эвес киржип, команда талазы-биле ийиги черни алган. Бай-тайгажылардың бо улуг маргылдаага эки белеткенгени илдеп. Оларның спортчу хеви өске командалардан ылгалып, оюнувуң техниказы эрткен чылдарга бодаарга, дыка өскен. Командада эки ойнакчыларның саны хөй. Оларга командаңың капитаны Май-оол Салчакты, Николай Ойдупту болгаш өскелерни-даа адап болур. Районда хоккейге сонуургалдыг аныяктарның саны хөй, спортчуң ол хевирлыында массалыг болуп бар чыдар.

ЧУРУКТА: Бай-Тайганың мячиктиг хоккейге чыынды командазының киржикчилери.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

"Космос-478"—унудуушкунда

1972 чылдың март 15-те Черниң «Космос-478» дээр кылымал спутнигиниң эзлчеглиг салыын үвдурүүшкүнүн Совет Эвилелинге боттандырган. 1962 чылдың март 16-да СЭТА-ның чарлааны программага дүүштүр космос делгемин шинчилээрин үргүлүлээринге херектиг эртем аппаратуразыы спутникте тургускан.

(СЭТА).

ГТО — АМЫДЫРАЛДА

☆ БАКУ. Азербайджанның найысылалының хоочун нефть тывыытыг району Ленинскиде «Бакуның ажылчыны» заводтуң спортчулары Күш-ажылга болгаш оран камгалалынга белең (ГТО) деп норманың массалыг дужаалгазын эгелээн. Үжен чылдарда ГТО демдектериниң эдилекчилери — хоочунар инженер М. Панин, чонукчу А. Арустамов, котелчу В. Овчеренко олар чаа комплекети дужаарының идепкейлиг дузалакчылары болгаш пропагандистери болганнар.

☆ НОВОКУЗНЕЦК. Сибирьниң индустриалдыг бо товунуң 50 муң күш-культуржузу ГТО-нуң хаакка маңнаарының талазы-биле нормазын дужаагаң. Суббота болгаш воскресенье санында-ла муң-муң спортчулар хаак оруунче үнүп келген. Кузнецкиниң металлургия комбилдыныың, Барыын-Сибирьниң металлургия заводунуң хаакчылары мурнуку одуругда чоруп турар.

☆ ОБНИНСК. Эртемниң бо хоорайында ГТО-нуң нормаларын дужаарынга тураскаактаган спартакиада эгелээн. Оон эгелекчилери хоорайның «Квант» спорт клубунда каттышкан күш-культура коллективтери болган. Ийи муң хире кижи ГТО-нуң хаак талазы-биле нормазын дужаагаң.

☆ ДУШАНБЕ. Таджикистанда баштайгы спорт мастерлериниң бирээзи, самбо талазы-биле чурттуң чемпиону чораан А. Алимов күш-культураның чаа комплекизининг нормаларын дужаарының идепкейлиг организакчызы. Оон он-он салгакчылары «Спортчу салгал» чадазының нормазының негелделерин ажыр күүседткен.

☆ МОНЧЕГОРСК. 260 хире монче горжулар ГТО-нуң чаа комплекизининг нормазын дужаагаң. Март айда «Североникель» комбинаттың 500 чыгыы күш-культуржузу ГТО нормазын күүседткен. Мында чаа комплекети пропагандалаар ажылче улуг кичээнгейни салган. Оон нормаларын дужаарынга спорт мастерлери үлегерин көргүскен, оларның саны комбинатта чээрби ажыы турар.

(СЭТА-ның корр.).

Чолаачылар курузу

ДОСААФ-тың Шагаан-Арыгда спорт-техниктиг клуву чолаачылар белеткээринге хөй чылдарда үре-түннелдиг ажылдап келген. Клубтуң дыңнакчыларының быжыг билигни шингээдип алырынга бүгү-ле чүүлдер таарымчалыг. Теория өөренирлиг дузалаар плакаттар бар болгаш машинаның янзы-бүрү кезектерин көргүзүг материалдары кылдыр делгээн. Дыңнакчыларның автомашинаны практика кырынга башкарып өөренириниг тускайлаан 4 автомашина бар.

Бо чайын хүндүскү бөлүкке шериг назылыглар, а кежээкиизинге улуг улус өөренип киргеп. Бо айның эгезинде шериг назылыг 29 оолдар шылгалдаңы эки тудуп, чолаачылар эргени алганнар. И. Знаменский, В. Хохленко, А. Екимов теория-даа, практика-даа кырынга быжыг биличиин көргүскеннер. Машина тургузуунуң башкызы В. И. Бологов, башкарып чорударының инструктору Ю. А. Боровов эки ажылдап турар.

М. КАНДАН.

Ораннарны одуртур

Болуушкуннар, фактылар

Уганданың национал музейи

1908 чылда үндезилеттингеп бо музейни улус баштай буктуг бажың деп адап турган. Ону ынчаар адай бергенинең чылдагааны чүдел дээрге, ынчан аңаа чүдүлгениң эт-херексели болур янзы-бүрү идикхеп аймаа, бөрттер, каастал-галар дээш-ле элдеп-эзин чүвелер делгей салган турган. Ол черниң чурттакчылары ынаар барбас, кандыг-бир адилелди килеңнедиптиринден коргар чораайнар. Музей чүгле ийи өрээл эзлеп турган.

Уганданың бөгүнгү национал музейи делгем чаа бажында турар болгаш келген улус оон залдарынга үргүлүү долу болур.

— Бистиң музейивис колдуунда-ла бо черниң үндезин чурттакчыларынга таарыштыр тургустунган, олар моон бодунуң төрээн чуртунуң дугайын билип, көрүп алырлар—деп, музейниң директору С. М. Секинту чугаалаар.

Уганданың бойдузунуң, дириг амытаннарының, аймак-сөөк улустарының дугайын тергиин эки кылдыр каастап шимээн макеттер чугаалап бээр. Уганданың девискээринге миллион чыл мурнунда чурттап чораан кижиниң изи тывылганын база моон билип ап болур. Каффу хеминиң унундан тывылган даш балдыларны, бижектерни, чазап турган даш бузундуларны витринада делгээн.

Музейде амдыызында төөгү талазы-биле салбыр чок, ону чаа-ла кылып белеткеп турар. Оон бир стендизин «Уганданың эгези» деп адаан. Шил адаанда чаан азыглары, шаандакыының боолары, демир кинчилер чыдар. Ындыг кинчилер-биле бектеткен кулдарны шаанда колонизаторлар моон сүрүн чоруп турган. Чаан сөөгү дээрге чиижең колонизаторларның улуг ортекке чедирип алыр бараапы чораан. Моортан кулдарны, чаан сөөгүн, чазыты мелегейниң куйталчак кежин үндүр сөөрткеш, олче чиик ортектиг пөстерни, ракушкаларны, көрүнчүктерни, бооларны, дарыны кинр сөөртүп турган.

Африка чурттуг улустарның амыдыралында музыка болгаш танцы кайы хире чер эзлеп турарыл деп чүве билдингир болгай. Уганда база музыкага болгаш танцыга ынактар. Музейде музыканың янзы-бүрү хереклерин делгеп каан, оларның аразында аңаа ийи шөйбек ыяштан эгелээн, кончуг улуг барабанга чедир хөй-ле хереклер бар. Шаавда дайын болур дээнде, куда азы шайлалга кылыр ийикпе хөөржүдүлге эгелээр дээнде ол улуг барабанны кагар чаңныг турган. Ындыг барабаннар Уганданың чамдык булуңнарында ам-даа бар.

Музейге келген улуска «Африканың чүрээнин соңуу» деп ансамбль Уганданың танцызы, ырызы-биле таныштырып турар. Ол ансамбль чүгле чуртунуң иштинге сураглыг эвес, даштыкы чурттарның көрүкчүлериниге база билдингир. Экспонаттар уганда улустуң амыдыралының бүгү талалары-биле таныштырар. Бир витринаны «Херек үүлгедин болгаш хемчег хүзөдири» деп адаар. Ында шаандакы үеде кижилериниң канчаар херек үүлгедип чорааның болгаш ындыларга канчаар хемчээл чедирип турганын көргүскен.

— Эргинин чаңчылдары чоорту тоогунуң үлүүнче кирип бар чыдар — деп, музейниң бир дугаар африкан директору С. М. Секинту мөңээ чугаалаан.— Бистиң музейивис улус чырыдыышкынының болгаш ынытвлел хөгжүдээнинең системазында чугула звено апар чыдар. Маңаа школачылар, авыяктар, улуг улустар от-бүдээри-биле үргүлүү көөр апарган. Чыл дургузында он-он муң кижилер келир. Кирери халас. Бистиң кол соруглавыс аңгы-аңгы аймактарның аразында харылзаазын улам чооктулаштырары болур — деп, С. М. Секинту онзалап демдеглээр.

Б. ВАСИЛЬЕВ,
СЭТА-ның корр.

Кампала.

„Мурнуу Африка" деп концлагерь

Март 21 — аймак-сөөк ылгаар чорукту узуткаар дээш демиселдиң Бүгү делегей хүнү.

Чоокта чаа «Таймс» деп англи солунга чурук парлаттынган. Ында пазылай берген африкан кижиниң оон ак кештиг ээзи дээргинииң кылагар машиназының чанында турар кылдыр көргүскен. «Мында ындыг онза чүү боор, машинаның чүүк сугар чери дыка улуг болгай» деп журналистерге ак кештиг расист чугаалаан. «Кэй, силер бо кара чүвени чанынгэ кожа олуртуп алыр деп бе?». Удаваанда англи парлалгага база бир медээ тарай берген. Мурнуу Африканың ийи полицейжилери африкан кижини узун хендир-биле баглап алган, хог бодап мотоциклге соөртүпкен. Элээн каш километр черге дүргени кончуг соөрткен соолуңде ол кижи өлген.

Ындыг хевирлиг дүржок аажылаашкыннар Мурнуу Африка республикада барык-ла хүннүң чыгыы болуп турар. Бо күрүнениң 15 миллион африканнарны дорамчылалдың адаанда чурттап чоруур. Кара кештиг кижилерни аңаа адыгуузун мал-биле домей кылдыр сапаары чаңчыл апарган. Африканнарның эргезин кызыгаарлаан 1200 ажыг хоойлулар бар.

Оларның бирээзи болуур эрттирилге дугайында хоойлуну алгаш көрөлиңер. Кап провинциязында Паарль деп хоорайжыгашка ындыг бир таварылга болган. Африкан чолаачы Г. Мсиви үш бичии уругнуң адазы. Мсиви тускай эртемниг болганда аңаа хоорайга чурттаар эрттирилгени берип каан. Оон кадайынга баштай түр када Паарльга чурттарын чөпшээреп берген. Ынчалза-даа удаваанда ону Дордрехт деп черже көжүрүпкен. А аңаа оон соонда баар аргазы чок, чүге дээрге эрттирилге дугайында хоойлуну бузугаар алырга Мсиниинең ол черге чурттаар эргези чок. Мун-муң африкан от-бүдээлер өлүүже чедир аңгы-аңгы черлерге чурттаар ужурга таварыжы турар.

Мурнуу Африка республиказында «ак расаның арыгсилиинең» дугайында оваа сагыш салып турар. «Сараалыг» таварылгаларны шинчилеп көөр тускай комиссия бээнн бар, «караазын» турар таварылгаларда ол кижиниң ханының болууп, бажының дүгүнүң, кежиниң он-чүзүнүң шинчин көргүлээр. Сандра Лаинг деп өөреникчи уругнуң дугайында дөөгү Мурнуу Африка республикада дыргын тарай берген. Уругнуң адазы ак кештиг улус. Ол хирезинде комиссия уругнуң арны хүрең болганындан кара кештиг деп саналарын докладтаткан. Ынчангаш Сандра ак кештиг улустарның аразынга чоруур эргези чок, бир эвес ада-иезинин базыңынга чурттаар болза... эштенчизи болуп чурттап болур.

А. ЖИГУНОВ.
(СЭТА).

Элдептиг аарыг

Бразилияның соңгу талакы эриинде Мараньяу деп штатка хамаажыр хензиг бичии ортулук бар. Ында 60 кижи чурттап турар. Оларның 20 хирези элдептиг аарыгдан аарып турары чоокта чаа аңаа бразил фотокорреспондент чораан соолуңде билдине берген.

Ол аарыгга таварышкан кижи 15 харлыг тургаш-ла 50 ажыг харлыг кижи ышкаш көстур апаар. Аараан кижилериниң кежи кырган кижи кежи ышкаш ханы дырыпкактарлыг болу бээр болгаш чугаазының ооскуму кончуг апаар. Олар барык чүнү-даа көрбестер. Эр улус 30 хар четпейн, а хөрээженнер 25 хар четпейн өлүп каар. Ортулукта чурттап турар улустуң кежи холчок ак, хүн караанга мырыңай шыдаспас. Хүнүг черге каш минута болурга-ла кешти хүп чип каактар. Ынчангаш олар хүвдүс удуур, а дүне ажылдаар чаңныг.

Ам ол ортулукта Парана университединиң профессору Ньютон Фрейрага баштаткан болук эмчилер ажылдап эгелээн. Ол элдептиг аарыгның тыштып келген чылдагаанын каш неделя дургузунда дилеп турар. Амдыызында оон чажыды тывылбаан.

Г. МОЛДАКАНОВ.
(СЭТА).

телевидение

МАРТ 17-ДЕ

МОСКВАДАН

15.00—Дамчыдылганың программазы. 15.05—Сөөлгү медээлер. 15.15—**«Дириг амытаннар делегейинде».** 16.15—Т. Манн—**«Будденброки».** Телешиниң баштайгы үндүрүлгези. 2-ги кезээ. 17.20—Эфирде. —**«Аныяк назын».** **«Алло, талантылар дилеп тур бис».** Черновцовтан дамчыдылга. (Бижидилге). 19.10—Сөөлгү медээлер. 19.20—19.30—Чапсар. 19.30—**«Холегелер даа дүште чиде бээр».** Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. **«Келген кижилер».**

КЫЗЫЛДАН

20.45—Телемедээлер. 21.00—**«Кадыкшылга».** Дамчыдылга. 21.20—Телемедээлер. 21.35—Чарлаалдар, реклама. 21.40—22.55 — **«Идегелдиң эриин».** Уран-чечен фильм.

ачаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Хар чаар. Барыын угланышкынның хаттың күжү секундада 12—18 метр чедер. Агаарның температуразы дагалыг районнарга 0—5, арткан-нарынга 2—7 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар. Барыын угланышкынның хаттың күжү секундада 12—18 метр чедер. 4—6 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАРТ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Парижская обитель»** (1-ги, 2-ги кезектери) 9.45, 14.05, 17.20, 20.35 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Ногаан илчирбелер»** 9.50, 13.30, **«Антрацит».** 17.10, **«Кысса үжурашкан мен».** 11.40, 15.20, 19, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Киночыынды 10, «Алыы баллададзы»** 15, **«Улуг ынакшыл».** 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Кыстар сыңчээзи»** 15, **«Чечен болгаш даш»** (1-ги, 2-ги кезектери). 17.20 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Турк аганың чагыы»** 18.30, 20.30 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: **«Өлүмнүг дайзын»** 18.30, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харылсалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажылагый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 хатап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1) ТС—00387.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 18 СУББОТА № 65 (8833). Өртээ 2 коп.

Апрель 15-те коммунистиг субботник

В. И. Ленинниң тәрүттүнген хүнүнге болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурар ол коммунистиг субботникке Совет Тываның ажыл-ишчилери идепкейлиг белеткенип, ону эң массалыг эрттирээлиңер!

СЭКП ТӨП Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ВОЛГА БОЛГАШ УРАЛ ХЕМНЕРНИҢ СУУН ХИРЛЕНДИРИП, БОКТАЛДЫРБАС ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

Волга болгаш Урал хемнерниң бассейннерин хирлиг суглар-биле бокталдырбас талазы-биле хемчеглер дугайында СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаал хүлээп алган.

Чурттуң суг курлавырларын камгалаарының болгаш ажыглаарының айтырыгларының талазы-биле чамдык чугула шиитпирлерни сөөлгү чылдарда хүлээп алганын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында демдеглээн. Чурттуң заводтарында, фабрикаларында болгаш элээн каш хоорайларында суг арыглаарының дыка хөй санныг нарын болгаш ажыктыг тудугларын кылган. Үлетпүрлүг чамдык районнарга бүдүрүлге черлериндеи агын үнүп чыдар сугларны арыглаар талазы-биле улуг комплекстерниң тудуун боттандырып турар.

Хонукта-ла 3 миллион кубометр ажыг боктуг сугларны арыглаар ниити күчүлүг 670 комплекс арыглаарының болгаш хирлендирбезиниң тудугларын эрткен беш чылда Волга болгаш Урал хемнерниң бассейннеринге туткан. Ындыг турбуже бо хемнерниң бассейннеринче арыглаттынмаан хирлиг суглар ам-даа кирип чыдар.

Волга болгаш Урал хемнерниң бассейннерин хирлиг суглар-биле бокталдырбазының талазы-биле ССРЭ-ниң министерстволарының болгаш кол эргелелдериниң 1972—1975 чылдарда, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1980 чылга чедир чорудар хемчеглерин СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында тодаргай айыткан.

Волга болгаш Урал хемнерниң бассейннеринде суг курлавырларын хирлениишкинден болгаш эвээжээшкинден камгалаар чорукту күштелдирерин база ол хемнернин суг курлавырларын ажыглаар чорукту экижидерин онза чугула ужурдузалыг кылдыр көрбүшаан, доктааттынган онаалгаларны чугаажок күүседиринче угланган эргежок чугула хемчеглерни алырын база бо доктаалда айыттынган чугула тудугларны тударын шуут боттандырар болгаш оларны ажыглалга киирер организацияларга бүгү хемчег-биле дуза чедирерин Волга болгаш Урал хемнерниң кавызында партия обкомнарынга, облкүүскомнарга, партияның Москва хооркомунга болгаш облкүүскомга, бо кавының автономнуг республикаларының Министрлер Чөвүлелдеринге СЭКП Төп Комитеди биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен.

Специалистиң мурнуку чүүлү

ҮРЕЗИННИҢ БЕДИК ШЫНАРЫ ДЭЭШ КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫР

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлери көдээ ишчилерниң, ылаңгыя тараажыларның мурнунда чугула болгаш харыысалгалыг сорулганы салган. Көдээ ажыл-агый продуктулары бүдүрериниң чылда ортумак хемчээли мурнуку беш чылдаазындан тоску беш чылда 20—22 хуу көвүдээр. Бо айтырыгны чедиишкинниг шиитпирлээринге кол чүве болза, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын бүгү тала-биле быжыглаары, черни мелиорастаарын, химижидерин, ажылды комплексилиг механизастаарын интенсивтиг арга-биле боттандырары чугула.

Мооң-биле кады тоску беш чылда тарылга шөлүн ындыгла калбартпайн тургаш, чер ажылының продукциязын көвүдедириниң кол сорулгазы көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн бедидери болур. Беш чылдың дургузунда тарааның чылда ортумак чыылдазы 195 миллион тоннадан эвээш эвес болур, а беш чылдың тоннчүзүнде ол 200 миллион тонна чедер. Тарааның шак ындыг чыылдазын хандырарда бир чугула айтырыг көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүн экижидеринге арга-курлавырны шын ажыглап, бедик дүжүттүг райончуткан сорттарның I база II стандарт үрезиннерин тарын тургаш, чуртка ниитизи-биле гектар бүрүзүнүн дүжүдүн 4 центнер бедидер ужурлуг.

Бо бүгү сорулгаларга дүүштүр республиканың колхозтары болгаш совхозтары тоску беш чылдың тоннчүзүнде тарааның ниити бүдүрүлгезин 1970 чылдыындан 40 хуу көвүдедирин, тараа культураларының гектардан дүжүдүн 12 центнерге чедир бедидерин азы 1970 чылдыындан 3,3 центнер көвүдедирин чедин алыр.

Тоску беш чылда бүгү көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүнүн талазы-биле көрдүнген планны күүседир херекке республиканың колхозтарынга, совхозтарынга дүжүттү бедидериниң чугула курлавырларының бирээзи — ол дээрге, тарылга тургузуун тодарадырда ажыл-агыйжы болур чорук, га чер бүрүзүн камныг ажыглаары, республиканың зона бүрүзүнге эң-пе дүжүттүг сорттарны шилип тывары болур.

Тараа культураларының, кукурузаның, картофель болгаш хөй база чаңгыс чылдыг сигеннерниң суггаттыг болгаш суггат чок черлерге хереглээр шилиттинген болгаш райончуттунган эки сорттары республикада бар болун турар. Оларның иштинде эң калбак ажыглап турарывыс кызыл-тастың «Саратов-29» дээр үрезини, ол болза республикада тарыттынып турар бүгү сорттуг кызыл-тас тарылгазының 68 хуузун эзлеп турар. Өске сорттардан «Скала»—17 хуузун болгаш «Мильтурум-553» деп сорт—9,6 хуузун эзлеп турар. Арбайның «Винер» деп сорту бүгү арбай шөлүнүн 70 хуузунда, ол культураның «Казань», «Комбайнер» дээр үрезиннерниң хуузу база эвээш эвес.

Чиңге-тараага хамаарыштыр алырга бистиинге «Доминское-12» дээр үрезин таарыштыр шилиттинген, ук черниң тыва чиңге-тараазы база үнелеттинген. Сулага—«Орёл», болгаш «Сизу», горохка—«Комсомолец» болгаш «Капитал», Магарга—«Степняк» болгаш «Омский-10», чумазага—«Новосибирская-1», люцернага—«Камалинская-936», картофельге—«Курьер», «Берлихинген», «Кемеровский» дээр эрте, ортумак, орай быжар үрезиннер таарышкан.

Дүжүттү бедидеринге ол бүгү арга-курлавырны бистиң республикада ажыглап турарывыс дыка четпес. Сорттуг үрезиннерни тарылгага ажыглап турарывыс амга чедир куду болбушаан, харын чамдык районнарда мурнуку чылдардан эвээжеп турары канчандаа таарышпас. Эрзин, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик болгаш Чөөн-Хемчик районнарда тараа культураларынга сорттуг үрезинни тарып турганы 1966 чылдан 1970 чылда 10—15 хуу эвээжээн. Республикада ол талазы-биле ниити байдалды алырга 1970 чылдаазындан 1971 чылда 18,2 хуу эвээжээн.

Көдээ ажыл-агый культураларының райончуткан сорттуг үрезиннерин тарылгага хереглеп турары база четпес. Оон бир кол чылдагааны Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының четпес ажылында. Республикага эки шынарлыг үрезин белеткээр талазы-биле бердинген даалганы күүсетпейн келген. Чижээ, дуржулга станциязы сөөлгү чылда республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга тараа культураларының 1800 тонна үрезинин белеткээр тургаш, чүгле 210 тоннаны саткан. Мооң уламындан колхозтар болгаш совхозтар райончуткан сорттуг үрезин-биле чыл бүрү чедир хандыртынмайн келген.

Тоску беш чылдың планын ёзугаар Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязы республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга чыл бүрү тараа культураларының 4000 тонна үрезин берген турар. Ол ышкаш мал чеми культураларның, чаңгыс база хөй чылдыг сигеннерниң четчир үрезинин садарын база тус-тузунда тодаратkан.

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы туруп келгениниң бүгү тоогүзүнде бирле дугаар бо 1972 чылда республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга кызыл-тастың «Саратов-29» дээр сорттуг 700 тонна үрезинин саткан, а планы 317 тонна турган. Ол ышкаш кызыл-тастың «Мильтрум-553» дээр үрезинин 70 тоннаның орнунга 230 тоннаны белеткеп берген. Ажыл-агыйларга план ёзугаар бээр оон өске культураның үрезини бо хүннерге чедир күүсеттинмээн.

Дуржулга станциязының үрезин белеткээр, ону садар талазы-биле чагыг-планны күүсетпейн турарының кол чылдагааны күш-ажылды четпес организастан, администрацияның талазындан хыналданы боттандырбайн турарында, эки шынарлыг үрезинни өстүрүп турар тускай эртемниглерден негелдениң кошкаанда. Ол ышкаш үрезиннерни арыглаары, шыгжан кадагалаары холужуп турар болганда, оон чиңгине сорт алырын база шаптыктап турар.

Ажыл-агый тарылга ээлчештирилгезин 1967 чылда-ла ажылдап кылган болза-даа, ону херек кырында мынчага боттандырбаан. Ол ышкаш сула, арбай база хөй чылдыг сигеннер тарылгазынче кичээнгей кошкак, оон үрезиннерин арыглаар, аарыгларга удур хоранаар хемчеглерни четпес чоруткан.

Бир эвес тараа культураларының үрезининге сагыш салып турары ышкаш мал чеми культураларының база сигеннерниң үрезининче, оон тарылгазынче кичээнгей салган болза, республикада ол талазы-биле байдал амгызындан дээре болур турган. Колхозтарда болгаш совхозтарда чаңгыс база хөй чылдыг сигеннер үрезини шуут чедишпезинден, ону тарыыры көрдүнген шөлдерни тараа культураларынга ажыглап турар.

Ниитиниң малынга четчир, эки шынарлыг чем баазазын хандырар сорулга-биле хөй чылдыг сигеннин тарылгазын чоокку чылдарда 45 муң гектарга чедир калбартыры азы ону мал чеми культураларының ниити шөлүнүн 33,5 хуузу болур кылдыр өстүрери чугула. Бо сорулга-биле чыл бүрү хөй чылдыг сигеннерниң 500 тонна хире үрезини негеттинип турар, ону өстүрүп белеткээринге беш муң хире гектар тускай участокту тургузар херек.

Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болган-даа болза, республиканың колхозтары болгаш совхозтары эрткен чылын чаңгыс база хөй чылдыг сигеннерниң эвээш-даа бол, үрезинин алган, күрүне 60 тонна хирени база немей берген.

Тараа-даа, мал чеми-даа культураларның, хөй болгаш чаңгыс чылдыг сигенниң үнүш-дүжүдүн бедидери райончуткан сорттуг үрезиннерни четчири-биле белеткеп алырындан, хөрзүннү шын ажылдап кылырындан, чемишчидилгеден болгаш суггарылгадан кол хамаарыжыр. Республиканың колхозтарын болгаш совхозтарын хандырзын дээш сорттуг үрезиннерни алгылаан үрезин өстүрер ажыл-агыйлар бисте бар. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары, тускай эртемниглери бо чылын бедик дүжүт өстүреринге колхозтарга, совхозтарга улуг дузаны чедирер хүлээлгелиг.

В. ТУТЫНИН.
Көдээ ажыл-агый министерствозунуң улуг агроному.

Чөөн-Хемчикте СЭКП-ниң XXIV съездизи аттыг совхозтуң дарганы Намзырай Агбаанович Кара-Сал часкы тарылгага көдээ ажыл-агыйның кожуг машиналарының септелгезинде кызымаккай ажылдап турар.
ЧУРУКТА: Н. А. КАРА-САЛ.
А. КОВАЛЕНКОНУҢ фотозу.

Дөрт областың үлегери-биле

Псковтуң болгаш Великие Лукиниң тудугжулары чиик, аъш-чем, эът болгаш сүт үлетпүрүнүн бүдүрүлгелеринде бүдүрүлге күчүлерин ажыглалга киирерин дүргедедир талазы-биле Ленинград, Новгород, Донецк болгаш Витебск областарда боттарының эштериниң инициативазын изин-биле деткээн. СЭКП Төп Комитеди бо инициативаны чүүлдүг деп көрген.

Дөртен дөрткү трестиң Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг 85-ки тудуг эргелелиниң коллективи Псковтуң сүт комбинадының дөрт каът бажыңын хуусаазындан ийи ай эрте ажыглалга дужаарын шиитпирлээн. Ажыглалга киирер объектиде ийи эзлчеглиг ажылды организастаан, комплекстиг бригада бүрүзүнүн даалгаларны өй-шаанда күүседири дээш контрольду тургускан, мурнакчыларның сөөлгү чедиишкиннеринге холбаштыр чогуур эдилгелерни оон мурнунда чогааткан ажылчын графиктеринге киирген.

Великие Лукиде 52-ги трестиң коллективи ажылдарның темпилерин өстүреринге немелде курлавырларны база дилеп тыпкан. Тудугжулар эът комбинадын чаартыр талазы-биле чыл программазын декабрь 20-де күүседирин, трикотаж фабриказының, лён комбинадының чаа корпустарын, а ол ышкаш пос-таавычыларның ниити чурттаар бажыңын хуусаа бетинде ажыглалга киирерин айыткан.

(СЭТА-ның корр.).
Псков.

БОЙДУСТУ БЕЗИН ШИНИК КИИРИПКЕН

Тора-Хемниң чаа тудуглары суурнуң артыы талазында дөң кырында хадыңнар болгаш дыттар үнген арга иштинче улам ханылап кирин бар чыдар болгаш Тожунуң бойдузунуң каас чурумалын база бир онза хевир киирип, улам каастап турар.

Ында чаа школа тудуун дооскан, ону ажыглалга киирер дээш иштики дериг херекселдерин четчелеп турар. Чуртталга бажыңнарын көргеш, кижи магадап ханмас.

Бо кайгамчык тудугларны кылып турар үш бригада бар. Оларның бирээзин хоочун тудугжу, септелге-тудуг участогунуң тургустунганы-биле деңге ажылдап келген Василий Шумов удуртун турар. Ол бригада эрткен айда эки ажылдааш, мурнакчы коллектив болган.

Чүгле чаа чыл үнгенден бээр бригаданың кылган ажылын көрүп көөрге мындыг: февраль айның эгезинде ийи аал иштиг чурттаар бир бажыңны дооскаш, комиссияга эки шынарлыг деп демдек-биле хүлээдип берген. Ам база бир ындыг бажыңның кол тудуун дооскаш, иштики ажылын кылып турар.

Тайганың арыг агаарын хөрээм долдур тынып, тудугларны магадап көрүп, суурнуң артында тудуг бригадаларының ажылдап турар черинче базып ор мен.

Моторлуг хирээниң, ыяшче каккан балдының даажы арыг иштин долдур чаңгыланып, хайныккан ажыл-иживисти кээп көрүнер деп чалап-даа турганзыг.

Кудумчуну дургаар кожа тудуп бар чыдар үш бажың көстүп келди. Тудугжулар бирээзиниң серизин кылган турлар. Ортузундаазының ханазын кылып доозуп, оон сөөлгү ыяштарын салып, хирээлеп, эптей чонуп, арганы доюлдуруп турар бригада ол болду. Ол болза Владимир Васильевич Соколовка удурткан комсомолчу-аныяктарның бригадазы болду.

Владимир Васильевич бодунуң бригадазының кежигүннериниң дугайында улуг чоргаарал-биле чугаалай-дыр.

— Бистиң бригадавыста ам он бир кижи бар бис. Шупту тудугжунуң эң үстүкү разряд-биле ажылдап турар. Бажыңның бетон фундаментизин кылырындан эгелээш, иштики кургат штукатуразы, печка, соңга шилинге чедир ажылдарны бригадада кижи бүрүзү кылып билир. Ай бүрүзүнүн планныг онаалгазын ажыр күүседип, кылып турар ажылывыстың шынарын экижидерин, тудуг материалдарын камныг чарыгдаарын бригадавыстың хуралынга чугаалажып турар бис.

Бригадада кижи бүрүзү онаашкан ажылынга кызымак. Оон уламындан бригаданың кежигүннери аныяк-даа болза хоочуннарны социалистиг чарышче кыйгырып, оларның көргүзүглеринден дудак чок ажылдап турар.

Ажыл соонда хостуг үезин, суббота, улуг-хүннерни организастыг эрттирери оларга чаңчыл апарган. Лыжа, коньки маргылдааларынга белеткенип, аңаа киржип турарлар.

Ол бригаданың тудугжулары, районнуң бирги чери дээш баскетбол маргылдаазынга бирги черни, а волейбол маргылдаазынга ийиги черни алганнар.

Аныяктарның бригадазы понедельник санында политинформацияларны эрттирип, шупту политөөредилгеде хаара туттунган. Оларның бригадири Владимир Соколов Абаканның тудуг институдунда ботөөредилге-биле чедиишкинниг өөренип турар.

К. БИЖЕК.

Совет-пакистан чугаалажыышкыннар

Март 16-да Кремльге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң болгаш Пакистанның Президентизи Зульфикар Али Бхуттонуң аразында чугаалажыышкыннар эгелээн.

Чугаалажыышкыннар үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Пакистанның аразында ийи таланың харылзааларының айтырыгларын, Индостан чартык ортулукта байдалды, а ол ышкаш кайызынга-даа сонуургалдыг делегейниң өске-даа айтырыгларын чугаалажып көрген.

(СЭТА).

Пакистан Президентиниң алдары дээш

Март 16-да Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму болгаш ССРЭ-ниң чазаа Пакистан Ислам Республиканың Президентизи Зульфикар Али Бхуттога алдар болдурган дүштеки шайлалганы тургускан.

Дүштеки шайлалгага хүндүлүг аалчы-биле кады ону үдеп чоруур кижилер келген.

Дүштеки шайлалгага совет таладан ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Д. С. Полянский болгаш өскелер-даа олурушкан.

Дүштеки шайлалга үезинде А. Н. Косыгин биле Зульфикар Али Бхутто найыралчы ёзу-биле дашкалар көдүрген.

(СЭТА).

Дуржулга солуушкуну

СЭКП Тыва обкомунга партияның хоорай болгаш райкомнарының организастыг килдистериниң болгаш учёт секторларының эргелекчилериниң семинары болуп эрткен.

«СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр партия организацияларын быжыглаарынга болгаш коммунистиг тургузуушкунга партияның хоорай болгаш райкомнарының организастыг килдистериниң ролюн бедидер дугайында» илеткелди СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң эргелекчизи В. М. Суров кылган.

Семинарга райкомнарның килдистер эргелекчилери: Бий-Хемниң — В. Габитов, Өвүрнүң — К. Дугур, Бай-Тайганың — А. Дембрел, Эрзинниң — С. Ондар, Чөөн-Хемчиктиң — К. Хомушну олар чугаалашкан айтырыг талазы-биле райкомнарның практиктиг ажылының дуржулгазын солушкан.

Партия организацияларының болуп эрткен отчёттуг хуралдарынга болган шүгүмчүлелдиг саналдар дугайында СЭКП Тес-Хем болгаш Өвүр райкомнарының килдис эргелекчилери Т. Сандан болгаш К. Дугур оларның информациязын база дыңнаан.

И. КЕЛИК-СЕНГИ.

ҮЕ ДАЛАШТЫРЫП КЕЛДИ

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ төөгүлүг 50 чыл юбилейин төлептиг уткуур дээш калбарган бүгү улустуң социалистиг чарышка киришкеш, чөөн-хемчикчилер чер ажылының культуразын экижитпишаан, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидерин бо чылгы алган хүлээлгезинге айыткан. Район 1972 чылда көдээ ажыл-агый культураларын 42 муң гектарга, оон иштинде тарааны 29 муң гектарга тарыыр. Бир гектарга онааштыр 9,9 центнер тарааны, 100 центнер картофельди, 194 центнер кукуруза массазын алыры көрдүнген. 7752 гектар суггаттыг черге тараа, ногаа болгаш мал чеми культураларны тараап, оон дүжүткүрүн улам бедидери чугула сорулгаларның бирээзи кылдыр салдынган.

Районнуң колхозтарының, совхозтарының шөлдеринге хайныышкынныг иштиң эгелээринге чедир санныг хонуктар арткан. Аңаа белеткелдериниң чорудулгазы кандыгыл?

БО ЧЫЛДЫҢ тарылгазынга белеткеттинген чер 25.100 гектар, оон иштинде күскү аңдарылга 8700 гектар. Ынчаарга 17 муң гектар хире черни чазын удур аңдарары негеттинип турар. «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр», «Тыва» совхозтар чазын хөй черни удур аңдарып, чажылда чорудар. Ленин аттыг, «Искра» колхозтар бо чылгы тарылгага чер белеткелин эрткен чылын чедиишкинниг чоруткан. Суггаттыг черден 7100 гектарга тарылга мурнунуң суггарылгазын чорудар.

Суггатка ажылдаар кижилерни шилип белеткээри, звеноларны тургузары, оларны херексел болгаш өске-даа чүүлдер-биле хандырары колхозтарда, совхозтарда доостун турар. Чаашкыннандыр суггарар арганың 12 машинистери, суггатчы 38 звено (215 кижилиг) сапогтар, херекселдер-биле хандыртынган. Звеноларның ажылдаар участоктары быжыглаттынган болгаш онаалгалар бердинген.

Суггарылга бугаларын септээр, аштаар, уннарында доштарны довурактаар, дөстеринге быжыглалдар кылыр ажылдар ажыл-агыйларда эгелээн. 313 гектар черге күскү суггарылга чоруттунган, 136 гектарны кыжын булукталдырган. Эрткен күзүн ажыл-агыйларда 83 км дурттуг суггарылга бугазын аштап септээн. Бугалар белеткээрин «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр», «Чыраа-Бажы» совхозтарда багай эвес организастаан. Оларда 12-20 кижи составтыг тускай септекчи звенолар доктаамал ажылдап турар.

«Алдан-Маадырның» Бора-Тайга салбырында звено Ак унунуң үстүү бугазының дөзүн быжыглап даштаарын дооскан. Септекчи звенолар техника-биле бүрүн хандыртынган. Чамдык ажыл-агыйлар чаашкынналдыр чаштырар машиналарны белеткеп алза-даа, «суггат үези элек» дээр хөөн-биле «ДДН-100» машиналарны ажылдаарынга белеткевейн турар. Чижээ, «Алдан-Маадыр», «Сүт-Хөл», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның директорлары Т. Сарыглар, Б. Монгуш, Т. Пичен-оол олар «ДДН-100» машиналарын амга чедир ажылга белеткевээн.

КОЛХОЗТАР БОЛГАШ СОВХОЗТАР бо чылын тарылга шөлдеринге 25.480 тонна органиктиг чемишчидилгени белеткеп төгер ужурлуг. Ол ажылды «Сүт-Хөл» совхозтан, Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» колхозтардан өскелери мынчага эгелевээн, «Сельхозтехника» каттыжыышкынының Чадаана салбыры бо талазы-биле четпес дузалап турар.

Ногаа культураларының рассадаларын өстүрер парниктер септеп белеткээринче чаңгыс-даа колхоз, совхоз кирбээн. Ажыл-агыйлар рассадалар өстүрер чылыткыларга 2000 рамаларны белеткээр ужурлуг. Оон 1700 санныг рама бар-даа болза, олар шилдеттинмээн, а четпес рама ам-даа 300 ажыг.

— Бистиң парнигивис рассадалар өстүреринге бичии, тар. Помидор рассадазын өстүрерин суурда бажыңнар эзлеринге даандырган бис — деп, «Большевик» совхозтуң директору эш Д. Куулар тайылбыр берип, рассадалар өстүрерин кичээнгейинден дашкаарлаткан. Ындыг хөөннер өске-даа ажыл-агыйларда бар.

РАЙОНДА ТАРАА культураларының 3882 тонна үрезини чажылда шынарынга чедир арыглаттынган, ол болза бүгү хереглеттинер үрезинниң 75 хуузу. Ажыл-агыйларда ам-даа 1100 ажыг тонна тараа үрезини арыглаттынмаан. «Чыраа-Бажы» биле «Сүт-Хөл» үрезин арыглаашкынын база орнап алырын дооскан. Үрезин белеткелинче СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң агроному эш С. Ооржак кошкак сагыш салып турар. Бар үрезиннерниң чүгле 48 хуузу чажылда шынарынга чедиртинген, 457 тонна үрезин арыглаттынмаан. Бо дугайын директор эш Т. Пичен-оол үрезин арыглаар машиналарның үрелип турарынга чылдагаанган олурары таарышпас. Ол ышкаш «Искрада» 256 тонна, Ленин аттыг колхозта 100 тонна, «Алдан-Маадырда» 100 тонна сула үрезини арыглаттынмаан.

Районнуң ажыл-агыйлары 320 тонна сула, 50 тонна арбай, 60 тонна кызыл-тас үрезинин орнап, садып алыры негеттинип турар. Ону четчелээриниң хемчеглери оожум болбушаан.

РАЙОННУҢ тарылга шөлдеринге 270 ажыг трактор ажылдаар. Тракторларның болгаш кожуг машиналарының септелгезин «Искра» колхоз, «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр» совхозтар чедиишкинниг дооскан. Районда 227 трактор, 140 андазын, 107 сеялка септеттинген. Ынчалзажок ам-даа септээр тракторлар, көдээ ажыл-агый машиналары хөй. Көдээ ажыл-агый техниказының септелгези СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозта онза хожудап турар. «Сүт-Хөл», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик» совхозтарның, «Октябрь 30 чылы» колхозтуң септээн техниказының шынары багай.

ЧАСКЫ АЖЫЛДАР үезинде ажылдаар бар механизатор кадрларны ийи эзлчегге хуваарга, илчирбелиг тракторларга ийи, дугуйлугларынга бир кижи онаажыр. Ниитизи-биле 500 трактористер бар, курстарда болгаш училищелерде өөрениң турарлар 168 кижи. Олар келирге, кадрлар четчип болур. Ындыг-даа болза СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик», «Тыва» совхозтарда механизатор кадрлар дыка чедишпейн турар. Ол ажыл-агыйларның удуртукчулары бо талазы-биле кичээнгей салыр херек.

Часкы тарылганы организастыг, бедик агротехниктиг децнелге чорударынга, дүжүттүң салымын чедиишкинниг шиитпирлээринге хову турлагларын үлегерлиг белеткээри онза чугула. Районда «Сүт-Хөл», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтардан өске ажыл-агыйлар хову турлагларын белеткээринче мынчага кирбээни канчап-даа таарышпас.

ЧАСКЫ ХОВУ ажылының үезинде 1030 тонна кывар-чаар материал негеттинер, районнуң төп нефть баазазында чүгле тос чүс хире тонна кывар-чаар материал бар. «Алдан-Маадыр» совхоз хереглезе чогуур 161 тонна кывар чүүлүнден чүгле 28 тоннаны чедирип алган. Өске-даа ажыл-агыйлар кывар-чаар материалдарны амдан эгелеп чедириц алырын далашпайн турары шын эвес.

Даглар мээстери хардан аштын, ховуларда аңдартынган черлерниң чалдары шугумналдыр карарып турар. Тарылгага белеткелдиң чорудулгазында четпестерни дүрген чайладыр, шиитпирлиг хемчеглерни алырын амгы үе шынгыы негеп келген.

«ШЫННЫҢ» РЕЙД БРИГАДАЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ:

С. ОНДАР — районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы, М. ДУГУРЖАП — районнуң радио дамчыдылгазының редактору, М. СЕВЕН — «Шынның» корреспондентизи.

«Шынның» рейдизи

УЛАМ ИДЕПКЕЙЖИДЕР

Бистиң районнуң херээженнер чөвүлелдери партия организацияларының удуртулгазы-биле херээжен чоннуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга база хөй-ниитинин ажылынга киржилгезин улам идепкейжидеринче, оларның билиг-мергежилинин деңнелин бедидеринче угланган ажылдарны чорудуп турар. Манаа хамыктың мурнунда организакчы күш — херээженнер чөвүлелдери болуп турар. Олар боттарының аразынга социалистиг чарышты калбартып, тодаргай хүлээлгелерни ап турар. Чоокта чаа СЭКП райкомунуң бюрозунуң болгаш райкүүскомнуң каттышкан хуралынга 1971 чылдың социалистиг чарыжының түңнелин үндүрүп, Ак-Талда, Терлиг-Хаяда, Арысканда, Эйлиг-Хемде, Үрбүнде херээженнер чөвүлелдериниң ажылын эки деп санааш, оларга шилчиир вымпелдерни болгаш акша шанналын тывыскан.

Ажылды сайзырангайжылдар сорулга-биле бир-ийи хүннүң семинарларын бөлүк аайы-биле база ниити районга эрттиргилээн. Мындыг семинарларны херек кырында көргүзүглүг хевирлиг кылдыр эрттирери кончуг ажыктыг бооп турар. Жданов аттыг совхозтуң Хараган сүт-бараан фермазынга болгаш Көк-Чыраа суурга эрттирген практиктиг семинарлар херээженнер чөвүлелдериниң ажылдарынга улуг ужур-дузалыг болган. Оларга Жданов аттыг совхозтуң парткому болгаш херээженнер чөвүлели районнуң херээженнер чөвүлелдериниң даргаларынга «Сүт байырлалын» канчаар эрттирерин көргүскен болгаш Көк-Чыраада чөвүлел «Херээженнерниң өг-бүлеге, бүдүрүлгеге, хөй-ниити ажылынга ролю» болгаш «Араганың иеге болгаш бичии уругга хоразы» деп темалыг кежээлерни организастааны солун болган.

Социалистиг чарыштың негелделерин күүседип, ажылды тодаргай организастаарынга кол чүүл херээженнер чөвүлелдериниң секцияларын шын тургузуп, оларның ажылын план ёзугаар чорудары болур. Бистиң районнуң херээженнер чөвүлели бүрүзүнде 4 секция ажылдап турар. Семинар хуралдарга оларның хүлээлгезин сайгарып көөрүнден аңгыда, секция бүрүзүнүн ажыл планын тургузарының дугайын чугаалажып көргени ажылга улуг дузалыг болган. Секциялар удуртукчуларының отчёдун дыннаары херээженнер чөвүлелдеринде чаңчыл болу берген.

Биске хамаарышкан бүгү ажылдарны чорударда интеллигенцияга даяныр чорук эргежок чугула. Районнуң херээженнер чөвүлелдериниң даргаларының 95 хуузу башкылар, эмчилер болуп турар. Кадрларны мынчаар шилип алганы, ылаңгыя чон ортузунга политкижизидилгелиг ажылдарны чорударынга лекция, беседа, темалыг кежээлер, диспуттар, номчулга конференцияларын, мурнакчылар-биле ужуражылгаларны организастаарынга таарымчалыг болуп, сөөлгү үеде темалыг кежээлерни доктаамал эрттирерин чөвүлелдер чедип ап турар.

Бистин республиканың өске районнарында ышкаш, чөвүлелдернин төптери агитбажыннар болуп турар, оларның саны бисте 200 ажыг. Олар боттарының аразында социалистиг чарышты таарымчалыг кылдыр организастаан. Чыл бүрүде агитбажынга, организацияларның, кудумчуларның концерттерин организастап, оон тиилекчилерин тодарадып турар. Ол ышкаш хеп даарап база аргыырының болгаш аъш-чем белеткээриниң бөлгүмнери бар. Ылаңгыя Булун-Теректе, Терлиг-Хаяда болгаш Шагаан-Арыгда ындыг бөлгүмнер эки ажылдап турар. Херээженнерниң ниити болгаш политиктиг билиин бедидер сорулга-биле 1971 өөредилге чылында өөредилгениң янзы-бүрү хевирлеринге 2868 кижини хаара тудуп, оларның 326-зы кежээки школага өөренип турган. Агитбажыннарга 2600 ажыг херээженнер В. И. Лениннин намдарын өөренип дооскан.

Херээженнер чөвүлелдери чүгле суурларның херээженнериниң ортузунга ажылдаарындан аңгыда, малчыннар-биле ажылдарны чорудуп турар. Май, июнь айларда 13 хойжу бригада төптеринге херээжен малчыннарның слёттарын эрттирип, «Эң эки культурлуг амыдырал дээш!» деп чарышты малчыннар ортузунга организастаан, эрткен чылын оон тиилекчизи 65 харлыг малчын Норжунмай Калзановна Монгуш болган. Чыл бүрүде февраль—март айларда малчыннарга дузалаарының шалыпчы айын чарлаары бисте чаңчыл апарган. Бо чылын 133 бажыңнарны чугайлап, 500 ажыг сакманщиктерни организастап, 30 ажыг кажааларның өдээн коптарып, 24 концерттерни көргүзүп, 112 лекция, беседаларны кылган.

Амгы үеде бистин районнуң херээженнер чөвүлелдери ССР Эвилелинин 50 чыл оюнга алдаржыткан социалистиг чарышка идепкейлиг киржир дээш, 1972 чылдың чарыжының негелделерин ажылдап кылгаш, ол ёзугаар ажылдап турар. Чөөн-Хемчик болгаш Барыын-Хемчик районнарның херээженнер чөвүлелдерин чарышка кыйгырып, оон негелделерин ажылдап кылгаш, дуржулгавыс солушкан бис. Ам оон күүселдези дээш шудургу ажылдаары — бистиң бир эң чугула сорулгавыс болур.

Д. ОНДАР,
СЭКП Улуг-Хем райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл-чорудар килдизиниң эргелекчизи.

Херээженнер чөвүлелдеринде

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары" орден болгаш „Иениң медалы" медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Хувискаал Хөөкүй-ооловна **Хомушку** — Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Мөөрекей Чадамбаевна **Монгуш** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Бора Лаа-Сүрүновна **Саая** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Өпек Тас-ооловна **Саая** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Көгереш Норбу-Самбуевна **Хомушку** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Минчик Айыр-Сүрүновна **Боралдай** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Көк Агаржааевна **Куулар** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Александра Сүрүновна **Монгуш** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Софья Федоровна **Полякова** — № 1 мехколоннаның бухгалтери.

Алдын-кыс Дадар-ооловна **Саая** — Бижиктиг-Хая суурда өг-бүле эзи.

Чаканай Танзыновна **Саая** — Барлык суурда өг-бүле эзи.

Серенмаа Канчыыровна **Сарыглар** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Шууш Шыырановна **Сарыглар** — Барлык суурда өг-бүле эзи.

Урунзаа Астыковна **Хомушку** — «Большевик» колхозтуң колхозчузу.

Күжүгет Чөлбеековна **Чечек** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Хандыш Дондукпаевна **Монгуш** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Чажанмаа Дамбы-Сүрүновна **Ооржак** — «Искра» колхозтуң колхозчузу

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Аржыкпан Сандановна **Куулар** — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.

Кызыл-Уруг Кенденовна **Монгуш** — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.

Чолдак-оол Биче-ооловна **Монгуш** — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.

Чываа Сереновна **Монгуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Александра Качаевна **Ооржак** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Лидия Ламажаповна **Тюлюш** — АТБ-ниң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Кара Семис-ооловна **Монгуш** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Норбаа Сөрен-ооловна **Монгуш** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Ой-Анай Сацыковна **Монгуш** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Сайынмаа Лопсановна **Монгуш** — Хорум-Дагда уруглар ясли-садының ажылчыны.

Анай Орус-ооловна **Ооржак** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Чыртан Чимитовна **Ооржак** — Ишкин суурда өг-бүле эзи.

Хойлаарак Сайын-ооловна **Серен** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Борбак-Кара Намчыл-ооловна **Сарыглар** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Кумбуу Сереновна **Тулуш** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Долзатмаа Сатовна **Шулуу** — орук экспедициязының участогунуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Майдык Чара-Көргеновна **Куулар** — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.

Клара Васильевна **Монгуш** — «Искра» колхозта уруглар садының ажылчыны.

Чазыр Очур-ооловна **Монгуш** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Чудурук Көк-Хунаевна **Ондар** — Хорум-Даг суурда өг-бүле эзи.

Хевек Дуган-ооловна **Сат** — Арыг-Бажы школазының башкызы.

Анай Шыырановна **Ховалыг** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Саяна Доржуевна **Ховалыг** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Ооржак Даваaевна **Чургаадай** — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Валентина Хаяевна **Иргит** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Кара-кыс Сүүр-ооловна **Кара-Сал** — Чадаана хоорайда өг-бүле эзи.

Валентина Санчыевна **Куулар** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Седен Шавырааевна **Куулар** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Часкым Даваaевна **Куулар** — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.

Сүрүн Сундуевна **Монгуш** — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.

Моңгун-кыс Шалдан-Хунаевна **Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Чимит-Доржуевна **Монгуш** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Сендий Монгушовна **Монгуш** — Чадаана хоорайда өг-бүле эзи.

Хунай-оол Дажы-Ламаевна **Монгуш** — «Искра» колхозтуң колхозчузу.

Шыгжат Байыр-ооловна **Монгуш** — Чадаанада тараа белеткелдер конторазының ажылчыны.

Хандываа Адан-ооловна **Ондар** — Ишкин суурда өг-бүле эзи.

Оржунмаа Борбак-Дашовна **Ондар** — Арыг-Бажында медпунктунуң санитарказы.

Кувискаал Ламажыковна **Ооржак** — Хорум-Даг суурда өг-бүле эзи.

(Уланчылыг).

Василиса Марковна Тенишева Тес-Хем районнуң Самагалдай эмнелгезиниң дежурный сестразында бир чыл ажылдап турар. Кыска үениң иштинде ол ажылынга чүткүлдүг, кызымаккайын көргүзүп, кады ажылдап турар эштериниң хүндүткелин чаалап алган. Эмнелгеге келген аарыг кижилерге ол кичээнгейлиг болгаш эвилең-зэлдек. Оларның Василиса Марковнага өөрүп четтиргенин илереткен сестерни бо-ла дыңнап болур.

ЧУРУКТА: В М. Тенишева ажыл үезинде.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Советтер болгаш амыдырал

ЧОН-БИЛЕ КАДЫ

Тоску беш чылдың бирги чылында Саглы көдээ Совет бодунга алган социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткен. Чондан 60 тонна эът садып алыр планын 61,1 тоннага, 3 тонна дүк садып алыр планын 3 тонна 200 кг кылдыр ажыр күүсеткен. Көдээ ажыл-агый үндүрүүн база ботонаалганың планнарын күүсеткен.

Көдээ Советтиң девискээринде турар «Кызыл тук» колхоз күрүнеге эът садар планын 108 хуу, сүттүүн—103, дүктүүн—101 хуу күүсеткен. Бо бүгү чон-биле кады, чонга даянып ажылдаанывыстың түңнелинде чедип алдынган.

Саглы көдээ Советте беш доктаамал комиссия ажылдап турар. Көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссия (даргазы депутат Куулар Тас) багай эвес ажылдап келген. Кадык камгалалының болгаш улус өөредилгезинин талазы-биле доктаамал комиссиялар база ажылын идепкейжиткен.

Доктаамал комиссияларның илеткелдерин көдээ Советтин сессияларынга дыннап, ол комиссиялар сессияга айтырыг белеткээринге киржип, план ёзугаар ажылдап турар. Тудуг болгаш суур чаагайжыдылгазының талазы-биле доктаамал комиссияның (даргазы К. Куулар) ажылы кошкак. Суурга ыяш олуртулгазын организастаарынче активти, чонну хаара тудары боттанмаан. Тараан ыяшты малдан камгалаар херимнер кылдынмаан. Чамдык кылдынган черлер үрелген. Олурткан ыяштар кадып, кургаан. 1971 ажыл-агый чылында планда көрдүнген тудуглар күүсеттинмээн.

Доктаамал комиссияларның, кудумчу, квартал комитеттеринин кежигүннериниң семинарын эрттирип, аңаа практиктиг дузаны көдээ Советтиң күүскому план ёзугаар чедирип келген.

Школаның төрелдер комитеди школа-биле быжыг харылзааны туткан. Өөреникчилер ортузунга өөредилге-кижизидилге ажылынче сагыш салып, школа назылыг уругларны школаже хаара тударынга дузалажып келген. Өөредилгениң шынарынче кичээнгей салып, өй-өйде хыналдаларны кылырын чурумчуткан. Класстар аайы-биле ада-иелер хуралдарын эрттирер, аңаа өөредилге, кижизидилгелиг ажылдарны үргүлчү чугаалажыр. Ада-иелерниң эгелээшкинин ёзугаар класстарны чугайлаар, чайгы септелге үезинде шефтээр ажылдарны организастаан. Одаар ыяш белеткээринге шефтээшкинни кылган.

Эш хуузунун суду, улусчу дружина доктаамал ажылдап, хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар, күш-ажылдың сагылга-чурумун экижидер талазы-биле Советтин ажылынга идепкейлиг дузалажып, хоойлу-дүрүмнү сагыыр талазы-биле хемчеглерни боттандырарын элээн дээштиг чоруткан. Оон түңнелинде хөй-ниитиниң корум-чурум үрээр чоруу эвээжээн.

Ол ышкаш, райкүүскомнуң иштики херектер килдизи көдээ Советтин күүскому-биле быжыг харылзаалыг. Кемниг херек үүлгедир чоруктар-биле демиселди чорудуп, хоойлу-дүрүм темаларынга лекция, беседаларны милиция ажылдакчылары чонга кээп номчуп берип турар.

Саглының чонунга чугула хереглелдин аъш-чем, идик-хеп, үлетпүр барааннарын садыглаарын райпонуң садыг килдизин дамчыштыр көдээ Советтин күүскому, колхоз баштаар чери чугулалап көрүп келген. Малчыннарга бараан чедирип доктаамал ажылдаар автолавканы быжыглаан. Оон-биле кады үнүүшкүннүг садыглаашкынны база организастаан.

Советтин девискээринде аъш-чемнин бир магазини, үлетпүр барааннарының магазини, автолавка бар. Чоннуң чугула хереглелиниң барааннарын колхозтан тускай машиналыг баргаш Кызылдан дорт эккеп садыглаарын организастап келген.

Суурда харылзааның, чоннуң амыдырал хандырылга комбинадының салбырлары бар. Харылзаа ажылдакчылары назылап кырааннарның, хөй уруглуг иелерниң болгаш өске-даа кижилерниң пенсия, пособиелерин бажыңнарынга чедирер ажылды организастап турар. Даараныр мастерская эр, херээжен кижилерниң платье, костюм, хөйлең, чүвүр болгаш өске-даа чагыгларын шынарлыг даарап, чурттакчыларның үнелелин чедип алган.

Суурда эмнелге ажылдакчылары эмнелге профилактиктиг ажылды идепкейлиг чорудуп келген. Малчыннар коданнарынче үнүүшкүннерниң графигин тургускан. Ынчалза-даа суурнуң санитарлыг байдалы ам-даа чогуур деңнелге четпес. Дээштиг хемчеглерни ап, санитарлыг байдалды экижидер дээш ажылды күштелдирер апаар бис. Манаа база-ла депутаттар чон-биле сырый харылзаалыг ажылдаар, ажылды углап-башкарар.

К. НАМАЖААН,
Өвүр районнуң Саглы көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы.

АЖЫЛ-ИШ ХАЙНЫККАН

Агитквартиралар чон ортузунга организас-массалыг, кижизидилге ажылын дээштиг чорударынга улуг салдарлыг бооп турар. Оон чижээн Кызыл-Тей суурда алды дугаар агитквартирадан көрүп болур. Бо агитквартираның ажылын тускай план ёзугаар чорудуп келген. Колхозчуларның политиктиг билиин бедидери оон ажылынга бир кол черни эзлээн. Эрткен чылын Надежда Константиновна Крупскаяның допчу намдарын болгаш СЭКП-нин XXIV съездизинин материалдарын 31 кижи өөренип дооскан. Бо өөредилге чылында политбөлгүмге Тыванын төөгүзүн өөренирин организастаан. Ук бөлгүмде агитквартирага хамаарышкан чурттакчы чон хаара туттунган.

Школачы болгаш элээди уругларның кижизидилгезинге хамаарышкан беседаларны, лекцияларны кылып, ада-иелер хуралдарын эрттиргилээн. Школа-биле ада-иелерниң харылзаазын быжыглаар дугайын чугаалажып, оларны кичээлдерге олуруштуруп турар, школага чапсар аразында корум-чурум хайгааралынга ада-иени киириштирип дежурныйлаарының графигин тургускан. Черле ынчаш школа-биле ада-иениң харылзаазы быжыг.

«Элээди уругларны канчаар кижизидерил?», «Төлептиг салгалды кижизидери» болгаш өске-даа темаларга беседалар эрткилээн. Агитквартирага пропагандистер кээп илеткелдерни, лекцияларны кылып турар.

Школада өөредилгениң хуузу бедээн, өөреникчилерниң чурум-сагылгазы экижээн. «Школаның үнү» деп хана солунну агитквартирада аскан. Улдуң бүрүзүнүн түңнелин аңаа доктаамал көргүзер.

Саглы көдээ Советтин удуртур ажылдакчылары херээженнер чөвүлелиниң хуралдарынга олуржуп, колхоз бүдүрүлгезинге херээженнерни киириштирер талазы-биле айтырыгны шиитпирлээринге боттуг дузаны чедирип келген.

Эрткен ажыл-агый чылында көдээ Советтин сүмезин ёзугаар Мөңгүн-Тайга районнуң «Малчын» колхозунун херээженнер чөвүлели-биле бистин колхозта херээженнер чөвүлели аразында социалистиг чарыштыг ажылдаан. Олар арга-дуржулгазын солчуп, удурдедир аалдашкан. Ол эки чаңчылды ам-даа нептередир бис.

Агитбажынга хамаарышкан херээженнер март 8-ке алдар болдурган делгелге организастаан. Даараан, аргаан чүүлдерин аңаа делгээн.

Херээженнер чөвүлелиниң бо чылын чорудар ажылының планын тургускан. Агитквартиралар аразынга социалистиг чарышты организастаан. Ол чарыштың негелдезинге дүүштүр политөөредилгени организастаар, хөй-ниитиниң корум-чурумун чогуур деңнелге тургузар, кижи бүрүзү колхоз бүдүрүлгезинге киришкен турарын чедип алыр, суур чаагайжыдылгазынга киржир, санитарлыг байдалды экижидер болгаш өске-даа ажылдарны кылыр. Сорулганы боттандырар дээш ажыл бо хүннерде агитквартирада улам хайныккан.

Суурда агитбажыңнарның пропагандистери кичээлдерни бедик деңнелге эрттирип турар. Чоокта чаа херээженнернин ниити хуралынга эрткен чылдың социалистиг чарыжын түңнээн. Мурнакчыларны, эки ажылдаан пропагандистерни өртектиг чүүлдер-биле шаңнаан. 1-ги, 2-ги черни алган агитквартиралар төптерин вымпел болгаш хүндүлел бижик-биле шаңнаан.

А. ООРЖАК,
башкы.

Саглының херээженнери

Саглыда херээженнер чөвүлели Өвүр районнун херээженнер чөвүлелдериниң аразында чарышка киришкеш, шилчип чоруур вымпелди чаалап алган. Бисте күш-ажыл кылып шыдаар 254 херээженнер бар. Олар колхоз бүдүрүлгезиниң янзы-бүрү участоктарында. Мурнакчы хойжулар хөй. Төрүүр чүс баш малга онааштыр Б. Ооржак. 100 хураганны, К. Ооржак, Н. Ооржак, 92-ден өрүнү, сарлык кадарчызы К. Караш 97 бызааны өстүрген.

Эрткен чылын 22 кижилиг тудугжу звенонун херээженнери 2 аал ишти чурттаар бажыңны, 25 уруглар турар яслини тутчуп, ажыглалга киришкен. 17 чуртталга бажынын септээринге, уруглар албан черлеринге болгаш эмнелгеге оттулар 247 кубометр ыяшты белеткээринге бистин херээженнеривис идепкейлиг киришкен.

Амгы үеде агитквартираларның болгаш агитбригадаларның уран чүүл көрүлдезинге белеткел ажылдары эгелээн.

Хостуг шактарны культурлуг эрттирер талазы-биле чамдык ажылдарны кылган. Ылаңгыя «Херээженнин чоргааралы», «Дөрткү бедик» «Аринаннын амыдыралы» деп номнарга болгаш В. И. Лениннин «Чүдүлге деп чүл?» деп чүүлүнге номчулга конференциялары солун эрткилээн.

Бистин херээженнер чөвүлели ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга уткуштур бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Зооветеринарлыг эге билиглерни чедип алгаш, мал ажылында херээженнер мал эмнээриниң баштайгы аргаларын шиңгээдип алыр. Суурну ногаанчыдып, ыяш олуртулгазынга идепкейлиг киржир. Малчыннарның культурлуг амыдыралын бедидер дээш, өске-даа хемчеглер ында көрдүнген.

М. БОРТУН-ООЛ,
херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

Чадаана хоорайның № 1 ортумак школазында Кызылдың педагогика институдунуң 5-ки курузунуң студентилери боттарының педагогиктиг практиказын чедиишкинниг эрттирип турар. Ол-ла школада арга-мергежилдиг орус дыл башкылары Владимир Мамышев, Сендеңмаа Сат, Александра Монгуш олар студентилерге боттуг дузаны чедирип турары башкылар коллективинге өөрүнчүг.

ЧУРУКТА: педагогика институдунуң башкызы Фаина Бартан (солагай талазында), студентилер Чечекмаа Ооржак (ортузунда), Сайдам Ооржак олар кичээл сайгарылгазының үезинде.

Сөзү болгаш фотозу О. САНДЮНУУ.

Келген чагаа парлаттынмаза-даа

БИСТИҢ АЛГАН ХАРЫЫЛАРЫВЫС

«Саян» ансамблинин артистериниң репетиция кылыр доктаамал оран-сава чогунун, ол ышкаш чурттаар квартира талазы-биле чамдык эштерниң бергедеп турарының дугайында чагаа редакцияга келген.

Ол чагаага хамаарыштыр Тыва АССР-ниң культура министри М. Хомушкунуң редакцияга дыңнатканы:

Репетиция кылыр оран-сава дугайында айтырыгны шиитпирлеп турар. Квартира бээр дугайында 20 кижи дилег билдириишкин бижээн турган, амгы үеде 12 кижини бажын-биле хандырган. Удавас общежитие тудуу дооступ, ажыглалга кирер. Ынчан ансамбльдиң өске арткан артистерин бажын-биле бүрүн хандырар.

* * *

Чербиде уругларның кадыкшылга школазының директору М. Таштандиновтун ажылчыннар ортузунга кижизидилге ажылын кошкатканын, чүгле чагырар, дужаар арга хереглеп турарындан школага техниктиг ажылчыннар ызырынмас апарган дугайында көдээ бижикчи редакцияга бижээн.

Редакция ол чагааны хынап, чогуур хемчээн алыры-биле Чырыдыышкын министерствозунче шилчиткен.

Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министриниң оралакчызы Н. Конгарның редакцияга медеглээни:

Чербиде уругларның кадыкшылга школазының директору эш Таштандиновтун кадрлар-биле ажылынга хыналданы чоруткан. Чагаада айыткан фактылар бадыткаттынмаан.

Ажыл шагы үзүп, арагалап турган кижилерни профэвилел комитединин чөпшээрели-биле чурум ёзугаар үндүрген. Ынчалза-даа администрация болгаш профэвилел комитединин талазындан техниктиг ажылдакчылар-биле ажылда четпестер турган. Ону эдерин эш Таштандиновка даасканы.

* * *

«Тоора-Хем» совхозтуң Май бир салбырының ажылында четпестерни, ол ышкаш малчыннарның культурлуг амыдырал-чуртталгазынче кичээнгейниң кошкап турарын шүгүмчүлеп бижээн чагаа көдээ бижикчи А. Бюрбюден редакцияга келген.

Редакция ону хынап, хемчээн алыры-биле ук чагааны Тожу райкүүскомче шилчиткен. **Ажылчы чоннар депутаттарының Тожу райкүүскомнуң даргазы А. Колевтин редакцияга харыылааны:**

Шүгүмчүлел колдуунда шын бооп бадыткаттынган. Айыткан четпестерни чоокку үеде чайладырының талазы-биле дарый хемчеглер алырын Ий көдээ Совединге, совхозтуң дирекция черинге, Май 1 салбырының эргелекчизинге даасканы, байдал ам экижип турар.

Ий суурнуң эрги электри шугумун чаа бедик вольтулуг шугумче шилчидер ажылдың чоруп турган үезинде ол суурга сайгылгаан чок турганы шын. Амгы үеде дизель үрелгенинден электри чырыы чок бооп турар. Дизельдиң септелгезин чорудуп турар. Чоокку үеде чырык болур. Чайгы үеде радионуң чаа шугумун кылыр турганы-биле радио база ажылдавайн турган. Ам ажылдай берген.

Акы-дуңма совет республикаларның найысылалдары

ЕРЕВАН. В. И. Ленин аттыг шөл. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

ИКП-ниң XIII съездизи

МИЛАН. (СЭТА). ИКП-ниң XIII съездизи ажылын үргүлчүлеп турар. Автономнуг социалистер шимчээшкининиң ИКП-биле каттыжарының дугайында каттыжыышкынның секретары Д. Фьеореллонуң медеглелин делегаттар диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

ИКП-ниң Политбюрозунуң кежигүнү Джан Карло Пайетта бодунуң саналынга Италияда амгы политиктиг байдалдың дугайын чугаалаан. Бүдүрүлге эзлериниң удур шаап халдаашкынының калбарганын, христиан-демократтыг партияның реаксылыг күштер-биле эптежилгезин, полицияны чүгле каржы-дерзии үүлгедиглерниң чепсээ кылдыр эвес, харын база өнчүк-чөңгээлерниң чепсээ кылдыр ажыглап турарын барымдаалааш ап көөрге, бо байдал шыңгыы болгаш айыылдыг болу берген деп, ол чугаалаан. Амгы кризисти социал ханы чөрүлдээлер, өөредилге системазының сандарааны, христиан-демократтыг партияның тергиидекчи эрге-чагыргазының уржуунда бойлаан күрүне аппарадының буураашкыны болдурган.

Чогаадыкчы интеллигенцияның ортузунга ИКП-ниң ажылының дугайын, уран чүүлдүң партийжи чоруунуң дугайын сураглыг итали чурукчу, ИКП ТК-ның удуртулгазының кежигүнү Р. Гуттузо чугаалаан.

РИМ. (СЭТА). ИКП ТК-ның органы «Унита» солун СЭКП ТК-ның итали коммунистерниң XIII съездизинге байырлыг чагаазын, а ол ышкаш съездиге СЭКП-ниң делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң бирги секретары В. В. Гришинниң чугаазын парлаан.

Соңгулда түңнели

ДЕЛИ. (СЭТА). Чурттуң 16 штадының болгаш ийи эвилел девискээриниң хоойлужудулга хуралдарынга соңгулданың түңнелдерин үндүрген. Индий национал конгресс дээр башкарыкчы партия бүзүрелдиг тиилелгени чедип алган. Ооң төлээлекчилери 2.727 депутат мандадының 1.925-жин алган. Премьер-министр Индира Ганди баштаан Индий национал конгресс Индияның 11 штадынга болгаш Делиниң эвилел девискээринге эң хөй бадылаашкынны алган.

Бадылаашкынның түңнелдерин тайылбырлавышаан, туе черниң хайгааракчыларының онзалап демдеглеп турары болза, хөй нуруу, ийи чүс миллион ажыг индий соңгукчулар чуртка социал-экономиктиг боттуг чаартылгаларның тодаргай программаларын боттандырарынче мандатты Индий национал конгресс партияга тудускан.

Барыын реакция-биле демиселге чөөн үзелдиг болгаш демократтыг бүгү күштерин улам ыңай каттыштырарының лозуңнарын салган Индияның Коммунистиг партиязы соңгулдага база чедиишкиниг киришкен. Ажылчы массаларның эрге-ажыктарын чайгылыш чок камгалап турар индий коммунистерниң соңгулда мурнунуң манифезин 112 соңгулда округунга ИКП-ниң кандидаттары дээш бадылаан соңгукчулар деткээн.

Чүгле 200-тен биче-ле ажыг олутту алган барыын үзелдиг партиялар, ооң иштинде 105 олутту алган «Джан сангх», реаксылыг шажын-чүдүлге-общиназы дээр организация эң аар аштырыышкынга таварышкан. Мынчангаш индий соңгукчулар ёзулуг депшилгениң оруу-биле чурттуң бурунгаар шимчээшкининге моондактаарынче барыын оппозицияның угландырган политиказын шиитпирлиг бурууу шапкан болгаш хүлээвээн. Депшилгеже, тайбыңче болгаш бүгү улустар-биле найыралче калбак улус массаларның изиг чүткүлдүүн доозулган соңгулда көргүскен.

М. Рахманның медеглели

ДАККА. (СЭТА). Бангладеш Улус Республика аар уржуктуг негелделер салган ындыг дузаламчыны кажан-даа хүлээп албас деп, республиканың премьер-министри Муджибур Рахман медеглээн. ЕНА национал агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, премьер-министр улусчу лиганың экн-турачылар корпузунуң мурнунга чүве чугаалаан. Чурт хамаарышпас чорукту чедип алыр дээш хөй когаралдарга таварышкан болгаш ам «берге́лерни ажып эртеринге белен бис, ынчалза-даа ол дээш бистиң хамаарышпас чоруувуска когаралдыг чүнү-даа хүлээп албас бис» деп, премьер-министр демдеглээн.

Маңаа холбаштыр Муджибур Рахман Совет Эвилелиниң, Индияның удуртукчуларының болгаш улустарының талазындан Бангладештиң улузунуң хосталгалыг демиселинге дузаламчының болгаш деткимчениң дугайын бедии-биле үнелээн.

ВДР-ни бомбалавышаан

ХАНОЙ. (СЭТА). Бо чылдың март 1-ден 10-га чедир үеде америк самолёттар ВДР-ниң агаар делгеминче 300 ажыг удаа шургуп кирген болгаш өрттендирер 500 бомбаны, шарик бомбаларлыг 100 ажыг контейниерни, хөй ракеталарны октаан. Виньдинь девискээринде, Куангбинь, Хатинь болгаш Нгеан можуларда 48 хамааты объектилерни бомбалаан болгаш боолаан. Айыткан үүлгедиишкиннерниң түңнелинде 50 кижи өлүрткен, 100 ажыг кижи балыглаткан, хөй санныг чуртталга бажыңнары үрелип, бузулган. АКШ-тың империалистериниң Вьетнамда дайын талазы-биле кемниг үүлгедиглерин истеп хынаар талазы-биле комиссия бо медээлерни дыңнаткан.

Бомбалаашкыннарның болгаш боолаашкыннарның объектилери кылдыр өөредилге черлерин, кооперативтерни, эмнелгелерни болгаш хүрээлерни америк империалистерниң шилип алганын комиссияның медеглелинде онзалап демдеглээн.

Стратегтиг «В-52» дээр бомбалакчы самолёттарның ВДР-же халдаашкыннарга киржип турарын комиссия база демдеглээн. Март 10-да ол самолёттар Куангбинь можунуң барыын талакы районнарын бомбалаан.

Америк империализмниң кедергей дайынзырак мөзү-бүдүжүн, сөс кырынга тайбың дугайын чулчуруп, а херек кырында вьетнам улуска удур араатанзыг кемниг үүлгедиишкиннерин үүлгедирин үргүлчүлеп турар АКШ-тың чазааның меге, хоозун тезистерин болгаш кара сагыштыг кажарлаашкыннарын үстүнде айыткан хөделиишкиннер база катап сойгалап турар деп, комиссия демдеглээн.

Каттышкан Штаттарның үстүнде айыткан үүлгедиглери дээрге, ВДР-ниң тускай догуннаашкынынче, айыыл чок чоруунче болгаш чурт-девискээриниң бүрүн-бүдүн турарынче чаа халдаашкын-дыр, Вьетнам Демократтыг Республиканы бомбалаарын болгаш боолаарын шуптузун бүрүн болгаш негелделер чок соксадыр деп америк чазактың алган хүлээлгелерин калчаалыы-биле үрээни-дир.

Америк ужар чүүлдүң халдаашкыннарын өйтүр шаппышаан, Вьетнам улус армиязының кезектери үстүнде айыткан 10 хүннүң дургузунда Нгеан, Куангбинь можуларга болгаш Виньдинь девискээринге 6 америк самолётту дүжүр аткан, ынчангаш Соңгу Вьетнамның агаарынга дүжүр аткан америк самолёттарның ниити саны 3.446 четкен дээрзин медеглелде чугаалаан.

Өөредилге реформазы

РАВАЛПИНДИ. (СЭТА). Пакистанның президентизи З. А. Бхутто өөредилге талазы-биле реформа дугайын чарлаан. Реформаны ийи үечадада боттандырар. Бо чылдың октябрь 1-ден эгелеп бирги класстан сески класстың бүгү өөреникчилерин өөредилге дээш төлевирден хостаар. 1974 чылдың октябрь 1-ден эгелээш 9 болгаш 10 класстарга өөредилге база халас болур. Реформаны ёзугаар баштайгы беш класстарның өөреникчи оолдарынга өөредилге 1979 чылда бүгү-ниитинии, а кыстарга —1984 чылда бүгү-ниитинии болган турар. Реформаны боттандырарының хуусааларын ол хире узатканын президент акша-хөреңгилерниң чедишпези-биле тайылбырлаан. Реформа күрүнедаа база хуу-даа өөредилге черлеринге бир дөмей хамааржыр. Хуу школаларны оларның эзлеринге төлевир чокка 1972 чылдың октябрь 1-ден эгелеп национализастаарын ийи чыл хуусаада боттандырар дугайында чазактың шиитпирин президент база дыңнаткан. Өөредилгеге тускай эртемниглер талазы-биле чурттуң хереглелиниң өскенинге холбаштыр тускай өөредилгени организастаар талазы-биле хемчеглерни алыр дээрзин президент демдеглээн.

Республиканың Министрлер Чөвүлелинде

КҮШ-КУЛЬТУРАГА БОЛГАШ СПОРТКА УДУРТУЛГАНЫ КҮШТЕЛДИРЕР

Бүгү тала-биле сайзыраңгай совет кижини хевирлеп, кижизидеринге күш-культура болгаш спорттуң ролю чүүден-даа улуг. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитет ВЦСПС болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди-биле кады күш-ажылга болгаш оран камгалалынга белен болурунуң (ГТО-нуң) чаа комплекизин ажылдан кылган болгаш ону бо чылдың март айның 1-ден эгелеп күштүг болдурган. Күш-культура шимчээшкининиң кол кыйгырыы — массалыг болгаш бедик мергежилдиг болурун чедип алыры.

Күш-культура болгаш спорттуң бистиң республикада хөгжүлдези ам дээрезинде үениң негелдезинден чыдып каап турар. Ол чыдып калыышкынның чылдагааннары чүдел, оларны чайладыры-биле чүнү кылза чогуурул?

Бо айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга чугаалажып көрген. Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-культура болгаш спорт талазы-биле комитет бодунуң ажылын чүгээр экижиткенин демдеглээн. Эрткен чылын республика хемчээлдиг шүүлде маргылдааларга 1842 кижи азы ооң мурнундагы чылдан элээн хөй кижи киришкен. Тывада ниитизи-биле күш-культурада болгаш спортта хаара туттунган кижилерниң саны 16 муң четкен. «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң хостуг хүреш секциязы эки ажылдан турар, ында 230 кижи хаара туттунган, оларның иштинден эрткен чылын 16 спортчу-разрядчыны белеткээн. Чамдык районнарда күш-культура болгаш спорт ажылы элээн идепкейжээн. Таңды, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга районнарга, Хову-Аксы суурга спартакиадаларны доктаамал эрттирип турар апарган.

Ам үеде республикада «Спартак», «Урожай» болгаш «Динамо» эки тура спорт ниитилелдеринде бактаан, каттышкан 214 күш-культура коллективи бар болуп турар. Эрткен чылын республиканың 18 чаа рекордун тургускан, 51 кижи бирги разрядтың, ийи кижи спорт мастеринге кандидаттың, бир кижи спорт мастериниң нормазын дужааган.

Бо саннарны кончуг эвээш деп чугаалаар херек. Спортка массалыг болуруп көрүп көрээл. Спортта хаара туттунган деп санап турарывыс 16 муң кижи дээрге, республиканың чонунуң чүгле 13 хуузу ышкажыл!? Амыдыралын спорт-биле холбаан кижилерниң аразында комсомолчулар болгаш сургуулдар дыка эвээш.

Бир эвес хуу санаар чүве болза, бистиң чуртувуста чамдык хоорайларның, ажылчын суурларның ниити чурттакчыларының 50 хуузу спортта хаара туттунган черлер кайы хөй болгай. Улуг-улуг бүдүрүлгелер чанында тургускан спорт клубтарында ийи кижиниң бирээзи-ле спортчу болуп турар. Мындыг черлерден үлегер алыр херек. А бисте чүгле санга кирип турар боордан башка спортка кандыг-даа хамаарылгазы чок кижилер кайы хөй болгай.

Республикадан дашкаар черлерге болуп турар маргылдааларга бистиң спортчуларывыс сөөлгү, азы сөөлүнден ийиги черлерни алыры доктаамал апарган. Чамдык спортчулар боттарының разрядтарын безин бадыткан шыдавас таварылгалар кайы хөй. Ону республика маргылдааларындан көрүп болур. Чижээ, республиканың VII кышкы спартакиадазынга бирги разрядтың 38 спортчузу киришкен, оларның иштинден чүгле дорт кижи разрядын бадыткаан.

Спорттуң аңгы-аңгы хевирлериниң хөгжүлдезин анализтеп көөр болза, байдал мырыңай дүвүренчиг. Бо дугайында айтырыгны республика солуннарынга чаңгыс эвес удаа парлап, болдунгу дег санал-оналдарны киприп, кылыр ажылдарның угланыышкынын айтып, сүмелеп турда, четпестерни чайладырының дээштиг хемчеглерин албайн турар. Бо талазы-биле хемчегни күш-культура болгаш спорт талазы-биле республика комитеди, бүдүрүлгелерниң, организацияларның, министерстволарның, ведомстволарның удуртукчулары алыр ужурлуг. Спортту ийиги чергениң айтырыы кылдыр көөр чоруктан чайлаар херек. Аныяк колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының, өскедаа бүдүрүлге албан черлериниң ажылчыннарының спортка хандыкшылын күш-культура болгаш спорттуң республика комитеди (даргазы А. Нурзет) хайныктырып шыдаваан. Комитет районнарның, хоорайларның спорт комитеттериниң, ниитилелдериниң ажылын дыка сула удуртуп турар. Комитеттиң ажылдакчылары районнарга ховар аалчылар болуп турар. Черчерде байдалды оларның билбес болур ужуру ында.

«Спортчуларны кым, каяа белеткээрил?» деп айтырыгның тургустунуп турары черле чөптүг. Спорттуң элээн хөй хевирлериниң төп сексиялары чок, Республикада бар деп санаттынып турар тренерлериниң саны 16 четкен-даа болза, оларның чүгле чаңгызы Пассажир АТБ-зинде хөй-ниити эгелээшкин-биле ажылдан турар. «Тыва кобальт», «Тыва даг-дүгү» комбинаттарда болгаш өске-даа бүдүрүлгелерде, ажыл-агыйларда бирги разрядчылар, мастерге кандидаттар, мастерлер безин бар. Ам чүл ынчаш, спорттан «хоочун спортчуларывыс» хоорлу бергени ол бе, азы спорт ажылын чедир организаставайн турары ол бе? Чуртта тренерниң тускай школалары бар турбуже, сөөлгү чылдарда Тывадан чаңгыс-даа кижи аңаа өөренмээн, а өөредип чорудар кижилер чок эвес, бар турган.

Школаларда күш-культура болгаш спорт хөгжүлдези чогуур деңнелде эвес. Күш-культураның 148 башкызының барык чартык кезин тускай эртем чок. Дыка хөй школаларда спорт залдары чок. Өвүрнүң. Тожунуң аныяк спортчулары школачыларның XXV спартакиадазынга шуут киришпээн, Улуг-Хем, Мөңгүн-Тайганың школачылары чаңгыс катап киришкен.

Ынчангаш спорт ажылы чүгле спортчуларның боттарындан эвес, харын ооң энтузиастарындан база хамааржыр. Маңаа чижек кылдыр спорт баазазын калбартырының айтырыын хамаарыштырып болур. Кызылда «Совет Тываның 5 чылы» стадионну чаартып, тударынга 4 чыл улаштыр акша-хөреңгини үндүрүп берип келген. Ону чүгле бо чылдың август 18-те доозарын «Септелге тудуг» трезиниң септелге-тудуг эргелели планнап турар. Хостуг хүреш талазы-биле РСФСР-ге бирги чер дээш маргылдааны Тывага июль айда эрттирерин көрүп турар, стадион доозулбас болза, ол хире улуг маргылдааны каяа эрттирерил? Ол тудугну дүргедедири эргежок чугула. Аңаа спортчуларны, комсомолчуларны, аныяктарны киириштирер херек. Ындыг турбуже, ВЛКСМ обкому, ооң район, хоорай организациялары бо ажылче мырыңай дыка кыдыра кичээнгей угландырып турары таарышпас. Эки херектерниң эгелекчилери эрес-соруктуг комсомолчулар бо хире чугула тудугнуң, спорт айтырыының ийинге артарга қайын боор.

Облпрофчөвүлелдиң ажылдакчылары маргылдааларны эреңгей хевир-биле эрттиреринден чайлаар ужурлуг. Маргылдааларны ажыткаш, тиилекчилерге шаңнал тыпсыры эки болбайн, ынчалза-даа ону массалыг, улам тодаргай болдурарынче кичээнгейни угландырар херек. Республикада чаңгыс-даа коллективте бүдүрүлге гимнастиказын чорутпайн турар, Кызылда 65 бүдүрүлгениң чүгле 15 хуузунда күш-культура коллективин тургускан. Комсомол, профэвилел ажылдакчыларының кичээнгейин угландырар ажыл бо тур.

Республиканың Министрлер Чөвүлели чогуур доктаалды хүлээп алган, ону спорт ажылын экижидеринге удуртулга болдурар херек.

* * *

Хоорай, суурларның арыг-шевери дээш

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Хоорайларның болгаш көдээ суурларның арыг-шеверин экижидериниң дугайында» айтырыгны чугаалажып, бо талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Сөөлгү чылдарда хоорайларның болгаш суурларның арыг-шеверин экижидер талазы-биле чамдык ажылдар кылдынып чоруттунганын, Кызыл, Ак-Довурак хоорайларның хөй чурттакчылыг квартираларында база Хову-Аксы ажылчын суурда бөк ашталгазын доктаамал чорудуп турар апарганын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели демдеглевишаан, Бай-Тайга, Тожу, Тес-Хем болгаш өске-даа районнарда чурттакчы суурларның арыг-шевери ам-даа куду деңнелде турарын демдеглээн.

Хоорайларга, суурларга чогуур арыг-шеверни чедип алыр сорулга-биле, оларның часкы ашталгазын өй шаанда чорудары-биле бо чылдың апрель 1-ден май 1-ге чедир арыг-шеверниң ашталганың айын чарлаар. Ук айны организастыг эрттирер база удуртур 9 кижи составтыг тускай комиссияны Министрлер Чөвүлели тургускан. Комиссияның даргазынга чуртталга-коммунал ажыл-агый министри В. М. Еремеевти, оралакчызынга кадык камгалал министриниң оралакчызы О. Х. Ондарны бадылаан.

«Бедик культуралыг көдээ суур», «Районда эң арыг көдээ суур» деп социалистиг чарыштарны чурттакчылыг суурларның ортузунга калбартып чорударынга база чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттериниң хуралынга ажыл-агый, албан организация, чуртталга-коммунал черлериниң удуртукчуларының арыг-шевер дугайында отчёттарын, илеткелдерин доктаамал дыңнап турарын райхооркүүскомнарга сүмелевишаан, дээштиг хемчеглерни чорудуп тургаш, чурттакчылыг суурларга доктаамал арыг-шеверни тургузарын доктаалда айтып турар.

Хоорай, суурларның арыг-шеверин үрээр чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорударын хамаарышкан министерстволарга даскан. Бо доктаалдың күүселдезин бүрүн хандырарын министерстволарга, ведомстволарга, райхооркүүскомнарга Министрлер Чөвүлели хүлээткен.

КУБА РЕСПУБЛИКА. Аламар—Гавананың чоогунда чуртталга бажыңнарының чаа тудугларлыг районун ынчалдыр адаар. Уран чурумалдыг көстүр далай мугулдурунда делгем девискээрде чоок-кавы районнарның чурттакчыларының эгелээшкини болгаш киржилгези-биле ёзулуг чаа хоорайны тудуп турар. Келир үеде маңаа бедик бажыңнарны, турисчи төптү тударын болгаш улуг паркты тарып өстүрерин төлевилээн.

ЧУРУКТА: Аламарда чаңгыс каът чуртталга бажыңнары. Б. АЛЕКСЕЕВТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Ханныг өлүрүкчүлерни харыысалгаже!

«Март 16-да даң бажында бир рота америк солдаттарны Мурнуу Вьетнамның соңгучөөн чүгүнде Милай деп суурга вертолёт-биле эккеп дүжүрген. Чүгле херээженнер, кырганнар болгаш уруглар чурттап турган ол суурже солдаттар база офицерлер шавар халдаашкынны эгелээн. Дерзин үүлгедиглер элээн каш шак иштинде үргүлчүлээн. Чамдык чурттакчыларны солдаттар бөлүктей чыггаш ол-ла черинге адып өлүрүп, бир кезек кижилерни ханы тамыже киир октааш, аңаа өлүрүп турган. Кыстарны болгаш херээженнерни күштээш, база өлүргүлеп каапкан. Чурттакчы чонну өлүрүп хыдааш, солдаттар бүгү бажыңнарны өрттедипкен, мал-маганны база узуткааш, ижер суг дөстерин хораннааннар».

Кижиниң эът-ханын соолаңнадыр чымырадып келир бо сөстерни америк публицист Сеймур Херштиң чүүлүнден алган. Ол болза америк агрессорларның качыгдалдыг вьетнам черде араатанзыг үүлгедиглерин бүгү делегейге сойгалап илереткен баштайгы америк публицисттир.

Вашингтоннуң чулчуруп турары дег, америк солдаттар вьетнам улуска тайбың-чаагай амыдыралды чедирип турар эвес, а өлүм-чидимни, хоозуралды, бүдүн-бүдүн салгалдарны кыргып-хыдыыр чорукту чедирип турарын бүгү делегей бүзүрээн. Америк араатаннарның Сонгмиге кылган бужар-чүдек үүлгедиглерин билип кааш, делегейниң хөй-ниитизиниң килеңи хайынган. Ону сойгалап илереткени коргунчуг, хөй-ниитиниң килеңнээшкини күштүг болганындан Пентагон шериг трибуналының судун эрттирер ужурга таварышкан. Ынчалза-даа херек кырында трибунал кемниг үүлгедикчилерни шиитпейн, оларны камгалап турган. Чүгле чаңгыс лейтенант Коллини шиитken. Хөй ай дургузунда истеп-хынап келгеш Коллини бүгү назынында кара-бажыңнаар деп түңнел үндүрген. Ынчалза-даа үүлгедикчи келдерелге таварышкан. Аңаа президент боду дуза чедирип, назыда бажыңнадыр шиитkелди 25 чыл-биле солаан. Лейтенант Колли таарымчалыг байдалда хуусаазын эрттирери-биле оруп турар.

Тайбың чонну каржызы-биле үптеп өлүрер чүүлдү чүгле «Америкал» деп дивизияның офицерлери болгаш солдаттары кылып турган эвес. Вьетнамның мурнуу чүгүнге Американың Төп разведка эргелелиниң удуртулгазы-биле боттандырып турган «Феникс» деп программага кижилерни эттеп-эриндээри, өлүрүп шаажылаары анаа чүүл турган. Ол үүлгедиглерин агрессорлар «оожургадыр» хемчег дижир. Херек кырында ол программаның лозуңу болза: «Тыпкаш өлүрүп каавыт!» деп сөстер турган. «Вьетнамчыдар» деп сорулганың кезин болур ындыг «оожургадылганың» түңнелинде он-он муң кандыг-даа кем-буруу чок кижилер өлген.

1965 чылдың январьдан 1971 чылдың июльга чедир америк шериг Индий-Кыдатче 12 миллион 300 муң ажыг тонна бомбаны болгаш окчемзекти адып октаан! Оон аңгыда сөөлгү үеде Мурнуу Вьетнамче, ВДР-же, Лаосче болгаш Камбоджаже октаан чаа чүс-чүс муң тонна бомбаларны немээрге, байдал кайы хирел!

Вьетнамда шериг кем-херек үүлгедиин буруу шавар талазы-биле комитеттиң чоокта чаа парлааны Ак номунда Каттышкан Штаттарның дайынны «вьетнамчыдар» политиказы вьетнам улуска удур геноцидтиң чаа үүлгедиглериниң үндезини болур дээн. Ол политика АКШ-тың неоколониалисчи агрессчи дайынын чаа хевир-биле уламчылаарынга чедирип турар.

Хүннүң-не Индий-Кыдатта кижиге удур кем-херек үүлгедиишкиннери болуп турар. Тайбың дээш демисежип, вьетнам улустуң эрге-ажыын камгалап турар дугайында хоозун чулчуруушкуннарны кылза-даа, ол бүгү дээш харыысалга долузу-биле Вашингтонга онаажыр. Фашист идегеттерни шиитken Нюнберг процезинге АКШ-тан кол буруудадыкчы профессор Тейлор мынча дээн: ёзулуг-ла кем-херектеннер Вашингтонда турар-дыр. Вьетнамда геноцид дээш харыысалга оларга онаажыр.

Сонгмиге онаашкан хай-халаптың хүнүнде вьетнам улус болгаш бистиң планетавыска тайбыңны, чөптүг чүүлдү пептередирин күзээн бүгү кижилер америк агрессорларның ханныг үүлгедиглерин утпаанын болгаш кемниг херекти агартыр кандыг-даа барымдаа чогун медеглеп турарлар.

АКШ-тың Вьетнамда болгаш Индий-Кыдатта агрессиязын доп-дораан соксадыр дугайында делегейниң улустарының шиитпирлиг негелдези бо хүннерде улам күштүү-биле дыңналып тур.

О. АНИЧКИН.
С. АФОНИН.
(СЭТА).

ССРЭ-ниң мурнуу кызыгаары. Бүгү республикаларның оолдары бистиң Төрээн чүртүвүстүң кызыгаарларын камгалап турар. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын уткувушаан, кызыгаармылар дайынчы билиин бедидип, кадыр-берт даглыг черлерде шериг албанын шудургу эрттирип турар.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан оң талазынче): ефрейтор башкир Мавлит Саматов, биче сержант орус Александр Горяйнов, биче сержант татар Рим Нургалиев, офицер украин Николай Мишенко, ефрейтор, заставаның комсомол организациязының секретары чуваш Леонид Лейкушов. Олар 3000 метр ажыг бедик черде шериг албанын эрттирип турарлар.

В. МОРЕВТИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Пионержи юбилейге уткуштур

Маршруттарга холбаштыр

Бо хүннерде улус ажыл-агыйының кандыг-даа адырында ажылдап турар кижи бүрүзү партияның XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш карак кызыл ажылдап турар болгай. Өзүп орар салгакчыларны коммунистиг мөзү-шынарга, совет патриотизмге, интернационализмге кижизидери—пионер, комсомол организацияларының, школада башкылар коллективиниң чугула сорулгазы болур. Ооң иштинден пионер организациязы уругларның кижизидилгезинге улуг рольдуг.

Бүгү-эвилелдиң пионер организациязының 50 чыл оюн май 19-та демдеглеп эрттирер. Районнуң пионер организациязының чөвүлели чүнү кылганын түннел көөрге, башкылар чөвүлелдери, пионер дружиналары, Пионерлер бажыңы «Кезээде белен!» деп марштың маршруттарын тодаргай кылдыр пропагандалап, уругларны олче хаара тудар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны чоруткан. Аңаа хамаарыштыр комсомол, пионер активтериниң болгаш пионер вожатыйларының ай санында семинарын бедик деңнелге эрттирип турган. Ол ышкаш «Кезээде белен!» деп марштың негелдезинге хамаарыштыр отрядтарның ажылының дугайында класс удуртукчуларының семинарлары эрткилээн. Аңаа өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың планын марштың маршруттары-биле сырый холбап тургаш тургузарын сайгарып, өөренген. Пионер организациязының 50 чылынга телептиг ужуражыры-биле тус-тус хүлээлгелерни уруглар алган. Ук хүлээлгелерни канчаар күүседип чорутканының дугайында отряд чыыштары школаларга эрткен.

Улуг кичээнгейни көргүзүг агитациязынче салган бис. Чижээ, маршруттар аайы-биле көргүзүг стендилерин, ВЛКСМ-ның XVI съездизиниң кыйгырыгларын, пионерлерниң дөртқу Бүгү-эвилел слёдунуң материалдарын эки кылдыр дерээн. Ооң-биле чергелештир отрядтарның булуңнарын чараштыр кылган.

Аржаан ортумак школазында Павлик Морозов аттыг пионер дружиназының рапортунда мынчаар бижээн: «Кезээде белен!» деп бистиң марыжывыс кижи бүрүзүнүң чүрээнге чаңгыланып чорзун». Ынчангаш ханы билигни чедип алырынче чугула кичээнгейни салган. Отряд бүрүзүнде пионерлерниң өөредилгезин контрольдап хынавышаан, бажыңга берген онаалгаларның күүселдезин хынаар рейдини тургускан. Ол рейд өөреникчилерниң хостуг шагын канчаар эрттирип турарын хынаар.

Отрядтарда пионерлерниң өөредилгезин улам экижидер сорулга-биле «Дүрген дуза чедиреринниң» бөлүктери эки ажылдап турар. Ону удуртурун штаб дорт хүлээнген.

Бистиң бүгү чуртувус ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга белеткенип турар. Шак ол юбилейге «Мээң Адачуртум—ССРЭ» деп пионержи маршрут улуг чедиишкиннерлиг болур дээрзинге бүзүреп турар бис.

Е. ВОРОНЦОВ,
ВЛКСМ райкомунуң ийиги секретары.
Бии-Хем район.

...ДУУРАЙЛААР ИРЕЙ

Фельетон

Эрзин суурда музыка школазының башкызы Саая Мынмырович Бюрбе хөгжүмнеп-даа, ырлап-даа турда, кайгамчык эр-ле болгай! Ылаңгыя улустуң ырызы «Дембилдейни» ол бадыра бээрге кандыг ийик?! Ана, уян кижи ундарай бээр, кайгал кижи каттырыптар ышкажыгай! Талантылыгла эш болдур ийин!

Ынчаарга ында оон-даа артык «талант» барын мынчага кым-даа эскербейн келгени элдеп чүве...

— Чогум чүү ындыг чажыт талантылыг апарган кижил ол?

— Саая Мынмырович хөй удаа кадайланырынга кончуг сундулуг кижи-дир ийин.

Ол ам удавас 50 харлаар, ук назынның улуг кезин кадайланыышкынга эрткен. Ону бадыткаары-биле баштай Саая Бюрбениң өскен төрээн чери—ыраккы Мөңгүн-Тайгаже ужудуптаал. Аңаа баарывыска, хамык чүве куттулуп-ла эгелээр эвесне. Ынчаарга буруулугнуң чудун коптарар боордан башка, буруу чок эргим херээжен өөрүвүстү хүндүткелдин-биле көөр төлээде, оларның адын-сывын чиге адавайн, маңаа чүгле фамилияларның эге үжүктерин бижизивиссе таарымчалыг боор деп бодай-дыр мен.

Мөңгүн-Тайга районнуң төвү—Мугур-Аксы суур бо-ла болгай. Маңаа хөй удаа чораан болганымда, ол онзагай черниң аажок хүндүлээчел чонун элээн таныыр апарган мен. Оларның аразында ортумак хире назылыг, эвилеп аажы-чаңныг, бот-боттарындан шоолуг-ла ылгалышпас ийин бот не бар. Бирээзин Х. дээр, а өскезин— К. дээр. Оларның кайызындан-даа айтырарга, барык-ла чаңгыс уткалыг харыы бээр.

— Саая Бюрбе дээрзи ынакшыл-даа билбес, кээргелдаа билбес, арын-нүүрүн ышкынган, кончуг доң баарлыг, сакпай амытан болбазыңна. Назы безин четпээн, школачы кысчыгаш турумда, дүлгээзинниг чаңы-биле мээң сеткилим доюлдуруп, бажым төөредип тургаш, ол мени эртем сургуулдан элекке чарып, сотка олурткан-на болгай. Кезек кады чурттаан болуп тургаш, иштенип сааттанган аныяк ие мени хозуп каапкаш, кудуруунга куу тос баглааш, чорупкан турган. Оон бээр чээрби чыл ашкан. Ынчаарда божаан уруум Аня безин ам өглүг-баштыг апарган. Уруумну азыраар дээш чааскаан канчаар түреведим дээрил! Ооң адазы болур тоянчы Бюрбе биске дыргак каразы дег дуза-даа каткан эвес...—Бо болза композиторнуң баштайгы кадайы чораан Х-ниң чугаазыдыр.

— Бежен чылдарның эгези чүве. Ынчан сески классты дооскаш, улаштыр өөренир деп турумда, маңаа—Мугур-Аксынга ындыннандыр ырлаар-шоорлаар, хөөмейлээрдаа, хөгжүмнээр-даа, кайгамчык солун чаңныг кижи тыптып келип, мээң чүрээмни мырыңай кынчыктырбастай берген. Ооң ёралыг дайлымынга алзын, чаш хаак дег чалыы назынымның эң-не каас, эң-не сонуурганчыг үези хилис эрте бергенинге амдыгаа чедир-ле аажок хомудаар-дыр мен! Төлдүг болуру кымга-даа өөрүнчүг, ынчалза-даа чаш кижиниң адазы каапкаш баарга, хөөн каранчыг-ла чорду ийин... Ол чүгле мээң эвес, харын чаш төлүмнүң чүрээн база балыглаан. Ооң хоранында, партия биле чазактын ачызында уруумну доруктур азырап, ортумак школаны-даа доостуруп шыдаан мен, ол ам Кызылдың башкы институдунда өөренип турар—деп, Саая Мынмыровичиниң ийиги кадайы К. эрткен-барган чылдарының дугайын ынчаар хомудап олурар.

Саая Мынмыровичивис Мөңгүн-Тайгазындан ийи дугаар дезин үнгеш, Кызылга барык ийи чыл хире турумчаан үезинде биеэги-ле чаңы-биле бир кысты дуңмамайлап туруп-туруп, дуурайлап-ла дүжүрүптүр эвесне. Ол ак сеткилдиг, бүзүрээчел кыс А. амдажаан Бюрбениң дузаанга ынчан туттунгаш, тур үениң орук «олчазы» болуп, бодунуң кижи үнемчезин шак ынчаар дорамчылатканы база тодараан.

1956 чылдың чай эгези. Ынчан мээң таныжым Саая Мынмырович Тожунуң Тоора-Хем суурга көстүп келип, кежээниң-не Культура бажыңынга хөйнү хөгледип, хамыкты кайгадып туруп берин-тир. Кылынмас кылыы чок, чаңнавас чаңы чок бо эшти чон, ылаңгыя аныяктар, шынап-ла дыка сонуургап, орай дүнге чедир-ле ооң-биле ойнап тоглаар апарган.

Тожу чурту Тоора-Хемни
Турлагзына бердим эштер,
Тожу кызы Марияны
Душтуксуна бердим эштер!

—деп, Саая Мынмырович чамдык кежээлерде кожамыктай кагылаптарга, кыстарның чамдыктары сагышсырап сайымзыраш, чанарын безин уттупкан болгулаар дижир.

Чогум-на харын ындыг кежээлерниң бирээзинде, ынчан чап-чаа 7 класс дооскан турган Тожу кызы Д. Мария Сааяга чүрээн тутсупкаш, ооң дөртқу кадайы болу берген иргин. Өске кыстар ынчаарда ону адаарган-биле көрүп, «мындыг солун ашакка баар, кайгамчык-ла аас-кежиктиг уруг-дур!» кылдыр санап турганын олар ам-даа утпаан чадавастар...

Ол үеге чедир Д. Мария кылдыр ададып чораан, амгы Б. Мария-даа, ооң ада-иези, дөргүл-төрели-даа ынчан шынап-ла амырап турган болбайн аан. Ынчанмайн канчаар, өгленир деп чүве база улуг аас-кежик-ле болгай.

Дүгдешке-ле бүдүн чартык чыл хире үе эрткенде, Мария кыс уруг божааш, оозун ашаабиле ынакшылдың мөңге тураскаалы кылдыр Любаша деп адап ай-тыр. Чаш төлдүң көстүп келгени, душтуктарның ынакшылын улам күштелдирип, өг-бүлени быжыглаар ужурауг турганы билдингир. Ол ёзугаар болган бе, ынчаш? Бо талазы-биле түннел үндүреринче амдыызында далашпаал.

Өг-бүлениң баштыңы Саая Мынмыровичиниң талазындан хыйыр кылчаң көөр, чүве-ле болза химиренир, чамдыкта харын-даа доңгун аажылаар чоруктар турза-даа, иешкилер 15 чыл иштинде дөмей-ле өөрүшкүзүн чидирбейн келген. Төнчү чок болгу дег ол өөрүшкү кажан бир шагда муңгарал-биле солужа бээрин олар кажан-даа бодаваан. Баштайгы кончуг күштүг ынакшыл, чоорту-ла кошкап, чылдар эрткен тудум имистелип кел чытканын Мария иешкилер эскербээн-даа.

1971 чылдың август эгези. Мария биле Люба иешкилер чунар-бажыңнааш келирге, стол кырында чагаажыгаш чыткан. Уруу ону далаш-биле сегирип алгаш, бир-ле бак чүве болганын эндевээнзиг, номчувайн-даа, дораан-на авазынче сунган. Көрген—хол ужүү Саая Мынмыровичинин бооптур. Ында мынчаар бижээн:

«Сээн-биле чурттап шыдавас-тыр мен, Маша. Силерге ынакшылым шагда-да өшкен. Байырлыг! Чарлы бээри хомуданчыг-ла-дыр! Ынчалзажок... ажырбас оң...» дээш, адын безин салбаан. Бо дээрге Саая Мынмыровичиниң дөрт дугаар өглевишкинин түннээн, «чалгыннанчак» состери-дир. Олар Саая Мынмыровичиниң кадайлар хозуп амдажаан хайлыг-бачыттыг хоочузу киргенин сөглеп турар.

Амдыызында чүвениң ужурун эки билбээн иешкилер утшиг чок читкен Мынмыровичини сураглап, пат-ла бажы ышканнар. Бир дыңнаарга, демгизи ыраккы Эрзинде сураа үнүп-түр. Ол чүге ында чеде берген деп? Ону тодарадырының мурнунда фельетонувус маадыры Саая Мынмыровичинин ажыл, амыдыралының чамдык үзүндүлери-биле таныжа каапталл.

Бистиң Саая Мынмыровичивис өөренгеш өөренип чадаан, ажылдаап ажылдап чадаан кижилерниң бирээзи. Ооң чүткүл чок, чалгаа, сакпай чоруунуң ужурунда хайыран талант өзерден туржук, чоортула дорайтап бар чыдары кончуг хомуданчыг. Талантызын өстүрүп, билиин бедитсин дээш, ону Москва, Ленинград, Новосибирск консерваториялларынче дилег кылып, каш удаа чоруткан турда, ол баргаш, биче када «өөренгеш», удатпаанда-ла, чурт чанган куш ышкаш, бо-ла ужудун кээр.

Ынчан оон:

— Өөредилгеш чүү болду?—деп, кым-бир кижи айтырарга ол мынча дээр:

— Диплом камгалаар ажыл бижиир дээш, узун хуусаалыг шөлээ алгаш келдим...

Ындыг «шөлээлер» көвүдезе-көвүдезе, бистиң Саая Мынмыровичивис амдыгаа чедир дузу четпес чем ышкаш, —шала өөредилгелиг композитор болуп артканы ол.

Ооң ажылга ызырынмазы мырыңай дендии де! Ийи-үш чыл иштинде беш-алды хире черге ажылдай каапкан болур. Ылаңгыя сөөлгү каш чылда уран чүүл училищези, улустуң чогаадылга бажыңы, башкы училищези, башкы институду, Радио комитеди, Культура министерствозу, ыры ниитилели дээн ышкаш республика албан черлерин эргилдир кезин каапкан. Чылдагааны—арагага холун эрттир хандыкшылдыында. Чезя көстүп, чемирлин эгелеп олурда, күжүр Саая Мынмыровичивис билдириишкин бижий каапкаш, арыг-тас болуп, хей девин үне берген турар болдур ийин. Ол-ла ёразы-биле ол партиядан база үндүр хөөглеткен.

«Кижи өзер, кидис шөйлүр» деп тыва улустуң үлегер домаанда ышкаш, Саая Мынмыровичиниң үш уруу ам өзүп улгаткан. Оларны үш аңгы ие төрүзе-даа бот-боттарынга кайгамчык домей, арын-шырап талазы-биле адазы-ла олчаңгы деңердаан. «Меңни эвес» деп хорлээр адазын та канчаар көөрүн олар боттары-ла билзин.

Ынчаарга бо фельетоннуң түннел кезинге чаңгыс мындыг айтырыг салыксаан ийик мен:

— Совет амыдыралдың моральдыг дүрүмүнүң нормаларынга канчап-даа дүүшпес аажы-чаңныг Дуурайлаар ирейни билип тура-ла ажылга кандыг-даа дадагалзаа чокка хүлээп алган Эрзинниң райкүүскому, ооң беш дугаар кадайы Б. Роза олар чогум кандыг «уран арга-биле» ону эде кижизидер деп бодап турар ирги?

А. ТӨӨГҮЧҮ.

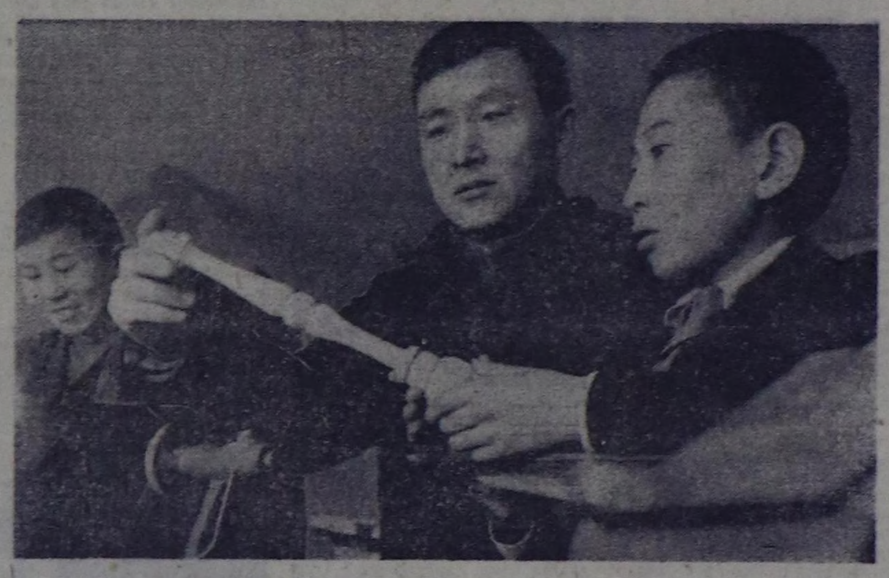

Чадаана хоорайның № 1 школазында күш-ажыл кичээли солун эртип турар. Тос чыл дургузунда күш-ажыл кичээлин башкылап келген башкы Каң-оол Күжүгет Дажиевич кичээл бүрүзүн билдилиг удуртуп, ыяштан, демирден эт-херекселдерни көрүштүг кылдыр кылырынга өөреникчилерни эки өөредип келген. Ынчангаш күш-ажыл кичээлдеринге өөреникчилерниң сонуургалы улуг.

ЧУРУКТА: күш-ажыл кичээлиниң башкызы Каң-оол Күжүгет дөртқу класстың өөреникчилери-биле кичээл эрттирип тур.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Дыштаныр хүннерде

МАРТ 18-ТЕ

Комплекстиг экспедициянның Культура бажыңынга:

Ырларның эң эки күүселдези дээш конкурс 20 шакта.

Күш-культура бажыңынга:

Хоорайның бирги чери дээш «Спартак» эки тура ниитилелиниң хол бөмбүүнге маргылдаазы. 13 шакта.

МАРТ 19-ТА

Культура бажыңнарынга:

Дыштанылга кежээлери. 20 шакта. Тайга станциязында хаак баазазынга: **хаактаашкынга кышкы спортчу сезонну хаар:** аңаа школаларның, өөредилге, бүдүрүлге болгаш албан черлериниң командалары киржир.

ДЫШТАНЫР ХҮННҮҢ ШТАВЫ.

телевидение

МОСКВАДАН

МАРТ 18-ТЕ

12.00—Дамчыдылганың программазы. 12.05—Сөөлгү медээлер. 12.15—Школачыларга. «Алдын шайба» клувунуң шаңналы дээш. 12.45—«Музыкалыг киоск» 13.15—Магаданның телестудиязының программазы. 14.00—Экономика-математиктиг методтарга болгаш саналга техниказынга үндезилээш улус ажыл-агыйын удуртурун сайзырангайжыдарының чугула айтырыглары. 14.30—Спортчу программа. 15.15—15.25—Чапсар. 15.25—Эфирде—«Чалыы назын». «Хайымныг стадион». Москва хоорайның өрт эргелелиниң командаларының маргылдаазы. 16.30—«Час». Уран-чечен фильм. 18.45—Улустар аразының панорамазы. 18.45—Бүгү-эвилелдиң радиозунуң болгаш телевидениезиниң орустуң улустун хөгжүм херекселиниң оркестриниң концерти. 19.30—Сөөлгү медээлер. 19.40—«Бир эвес Анискин эвес болза». В. Липатовтуң «Нарын ёзузу-биле чарлыры» деп рассказын ёзугаар тургускан телешиниң баштайгы үндүрүлгези.

КЫЗЫЛДАН

20.30—«Ак-көк хемниң делгемнеринде». Дамчыдылга. 21.15—«Дыңнанар! Концертти эгелээр-дир бис». Музыкалыг фильм.

МОСКВАДАН

22.00—Чогаалчы Т. Тэсстиң чугаазы. «Кадыр эл». 22.20—«Кежээки аялгалар» В. Людвиковскийниң удуртулгазы-биле концерт-эстрада оркестри ойнаар. 23.00—«Ye». Информастыг программа. 23.40—01.00—Экранга бир-ле дугаарында. «Резидентиниң салым-чолу». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы.

агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар. Барыын угланыышкынныг хаттың күжү секундада 5—11 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг районнарга 0—1, артканнарынга 3—8 градус соор.

Кызылга бүрген, аязыр. Хаттың күжү секундада 5—10 метр чедер. 3—5 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

МАРТ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пармская обитель» (1-ги, 2-ги кезектери). 9.45, 14.05, 17.20, 20.35 шактарда.

«ВОСТОК»: Киночыынды 15, «Үнү чок кижи болгаш ынакшыл» 16.50, 18.40, «Улуг ынакшыл» 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Антрацит» 16.50, 20.30, «Кыска ужурашкан мен» 15, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Үнелиг эртине шыгжаан хол» 9.20, 15, «Кырган Тоомасты оорлай берген» 11.20, 12.50, 17, 18.50, 20.50 шактарда.

Аалчылар концерти

Чөөн-Хемчик районда «Сүт-Хөл» совхозтуң Советская № 7 агитбажыңның бот-тывыңгыр артистери Ленин аттыг колхозтуң ажыл-ишчилеринге аалдап чораанар.

Концерттиң программазы Коммунистиг партия, Төрээн чурт дугайында ырлар, шүлүктер-биле онза байлак.

Иймежилер сүт-хөлчүлерге өөрүп четтиргенин илергейлээн.

Т. ЧЫРТАК-ООЛ.

УРУГЛАРГА БЕЛЕК

Ада-иелер-биле чугаа

Мээң өңнүүм кижи 6 уругларлыг. Ол уругларынга белек садарда ыяап-ла оларның тускай онзагай талаларын барымдаалаар. Улуг уруу Марина 8-ки класста өөренип турар. Ачазы аңаа даады солун номнар садып бээр. Чүге дээрге Марина номга кончуг ынак, ындыг белекке ол кезээде өөрүүр. Орлан 6 дугаар класста өөренип турар. Ол спортка сонуургалдыг. Ачазы аңаа коньки, лыжа, футбол бөмбүү болгаш өске-даа спорт херекселдерин белекке бээр. Алёша 4-кү класстың тергиини, чурук чуруурунга ынак. Аңаа будук, бийир, альбом, мольберт садып бээрге өөрүүрүн чүү дээр! Ол школа назы четпээн уругларынга база-ла сонуургалын барымдаалап белек садып бээр. Өңнүүмнүң уруглары адазындан белек алган санында сонуургап чоруур чүвезинге оларның хандыкшылы улам улгадыр, чаа-чаа бодалдар, фантазиялар төрүттүнүп кээрин эскерип билген мен.

Уруглар белекке кончуг өөрүүр дээрзин ада-ие бүрүзү билип алза чогуур. Ынчангаш уругларга белек садып тура, уругларның тус-тус онзагайын өөренип көөрү кончуг чугула. Үстүнде ада уругларга белек садарда оларның онзагай талаларын, сонуургалын шыңгыы барымдаалап турары чөптүг. Шын, таарыштыр шилиттинген белек уругларны эки аажы-чаңга, күш-ажылга кижизидеринге онза ужур-дузалыг. Белекти сонуургал барымдаалап бергенде уругларга солун чүүлдүң эгезин ажыдар, чаа чүүлдү тывылдырар. Белек садып бээр дугайында уругларга аазаашкын кылгаш, ону күүсетпейн баар болза, уруглар ооң сөөлүнде ада-иезинге бүзүревестей бээр ийикпе, азы ол дугайын доктаамал айтырардаа.

Чамдык ада-иелер мындыг частырыгны болганчок-ла кыла бээр. Эки демдек алганы азы эки сагылга-чурум, чаңчыл дээш белекти шаңнал хевирлиг бээр. Ындыг таварылгада уруглар өөредилгени шын эвес биле бээр. Өөредилге дээрге мээң хүлээлгем кылдыр көрбейн, харын ада-иезинден шаңнал белек алырын барымдаалаар. Ол чорук уругларга багай салдарны чедирер. Мындыг бир чижекти көргүзер бодаан мен. Үшкү классчы Юрийге ада-иези 4—5 демдектер алганы дээш шаңнал кылдыр чүве садып бээр турган. Ада-иезинден шаңнал алыр сорулга-биле ол дневнигинде демдектерни эдер апарган, а чоорту башкызын, ада-иезин мегелээриниң оруунче кирген. Ынчангаш уругларга белек бээрде чүнүң-даа мурнунда оларның онзагай талазын, сонуургалын барымдаалап көөр херек дээрзин ада-ие бүрүзү угаар болза черле артык эвес.

Н. ДАКАА,
башкы.

Спортту массалыг болдурар

«Тыва кобальт» комбинады бистиң республикада эң улуг бүдүрүлгелерниң бирээзи. Ында дыка хөй аныяктар ажылдап турар. Комбинатта болгаш суурда спорт ажылының кандыг чоруп турарын сонуургап көрээлинер. Хову-Аксында спортсменнер бар. Оларга республиканың хаакка болгаш кросска каш дакпыр чемпиону Семён Бай-Караны, хостуг хүрешке шыырак мөге Ооржак Эмей-оолду, тудугжулар бригадири, хаакка республиканың чыынды командазының кежигүнү Анатолий Глуховту, өзүп орар спортчулар Владимир Кунгааны, Сергей Литвиненкону, Николай Тюлюштү болгаш өскелерниң-даа аттарын адап болур.

Хову-Аксы суурнуң спортчулары эрткен чылдарда республика маргылдааларынга киришкеш, республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң шилчип чоруур 16 кубогун, хой санныг дипломнарын чаалап алган. Ол—суурнуң спортчуларының чедиишкини.

Бо чылдың февральдың төнчүзүнде республиканың профэвилел-комсомолдуң түннел крозунга киришкеш, олар команда талазы-биле ийиги черни эзлээн. Ол кросска Хову-Аксының чыынды командазының составынга хөй кезиинде уругларның спорт школазының өзүп орар хаакчылары киришкен. Чүгле бо кросска эвес, а харын спорттуң өске-даа хевирлеринге Хову-Аксының спортчу ат-алдарын ол школаның өөреникчилери биле суурнуң хоочун спортчулары камгалап келген. Чүге ындыг болганы ол? Азы аныяктар эвээш болганындан ындыг бе? Чок. Суурда дөрт муң ажыг аныяктар бар. Олардан чүгле 308 кижи «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң кежигүннери болуп турар. Моон алгаш көөрге, күш-культура болгаш спорт массалыг эвес болуп турары илдең-дир. Профэвилел-комсомолдуң хаак крозунуң бирги, ийиги эзлчеглериниң маргылдааларынга киришкен 90 спортчунуң чүгле ону ажылчын, артканнары — өөреникчилер болган. Чылдагааны чүдел?

Бир дугаарында суурнуң «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң шүшпең ажылдап, суурнуң аныяктарын спортче хөйү-биле эвилелдээр ажылды кошкак чорудуп турарында. Ол ышкаш комбинаттың комсомол, профэвилел организациялары ол чугула ажылче кичээнгейни кошкадын, бүдүрүлгеде аныяктарның ортузунга спортту массалыг болдурар хемчеглерни албайн турар. Ол хире улуг бүдүрүлгениң цех бүрүзүнге спорт коллективин тургузун болур болгай. Бо чылын комбинатка чаңгыс-даа маргылдаа эртпээн. Спортчу секцияларны тургузар арга турбуже, мынчага чедир организаставаан.

Суурда спорттуң баазазы багай. Ында ортумак школаның бичии залы бар. «Металлург» деп чаа Культура бажыңының тудуу кончуг оожум темпилиг чоруп турар. Ол улуг тудугну республиканың «Тыва тудуг» трезиниң коллективи бо чылдың дөртқу кварталында ажыглалга киирер деп планнаан. Ону дүрген ажыглалга киирер дээш суурнуң комсомолчулары шефтиг дузаны база чедирер болза эки. Ынчан Культура бажыңының тудуу дүргедээрдаа болгай. Бөгүнге чедир суурнуң комсомолчулары ындыг дузаны чедирбээни четпес.

Тоску беш чылдың планныг даалгаларын өй-шаанда чедиишкинниг күүседиринге, эки шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүреринге болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге күш-культура болгаш спорт улуг рольду ойнаары билдингир.

Ынчангаш Хову-Аксының партия, комсомол комитеттери, бүдүрүлгениң удуртукчулары спортту массалыг болдурар дээш тодаргай хемчеглерни ап, ону боттандырза чогуур.

В. ЧАДАМБА,
«Шынның» тускай корр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдээ ажылагый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00390.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
19
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 66 (8834).
Өртээ 2 көп.

Л. И. Брежнев Пакистанның Президентизин хүлээп алган

Март 17-де СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежнев Пакистанның Президентизи З. А. Бхуттону хүлээп алган.

Найыралчы байдалга болган беседаның үезинде совет-пакистан харылзааларның, Индостан чартык ортулукта байдалдың айтырыгларының, ол девискээрде тургустунуп келген айтырыгларны политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээриниң болдунуп болур аргаларының талазы-биле санал-оналдарның солчулгазы болган. Делегейниң чамдык айтырыгларын база чугаалажып көрген.

Пакистанның Президентизинге эртенги шайлалга

Март 17-де Пакистанның Президентизи Зульфикар Али Бхутто эртенги шайлалганы тургускан.

Эртенги шайлалгага ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгин, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы Д. С. Полянский болгаш өскелер-даа олурушкан.

Эртенги шайлалгага Пакистанның Президентизин үдеп чоруур кижилер бар болган.

Зульфикар Али Бхутто аалчыларның мурнунга чүве чугаалаан. Ооң дараазында А. Н. Косыгин чүве чугаалаан. Зульфикар Али Бхуттонуң болгаш А. Н. Косыгинниң чугааларын адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эртенги шайлалга найыралчы байдалга эрткен.

(СЭТА).

Даарта ССРЭ-ниң Профэвилелдериниң XV съездизи ажыттынар

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунда

Төлептиг уткуур

Совет улус ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга—бистиң чуртувустуң хөй националдыг улустарының улуг байырлалынга уткуштур чоруп орар. ССРЭ-ниң 50 чылынга белеткел, ону күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткуур дээш социалистиг чарыш чер болганда калбарган.

СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунга ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел талазы-биле организас-массалыг хемчеглерни чугаалашкаш, ол дугайында доктаалды хүлээп алган. Кандыг ажылдарны чорударын, ында тодаргай айыткан.

Кол-ла чүве — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга алдар кылдыр алган планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер хуусаа бетинде күүсеттинген турзун дээш маадырлыг күш-ажылче бүгү ажылчы чоннарны улам мобилизастап, оларның ортузунга организакчы болгаш политмассалыг ажылды күштелдирип чорудары болур. Ынчангаш «ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын ажылчы чоннарга таныштырарын күштелдирер. Бо талазы-биле политмассалыг ажылды чер-черге калбартыр, суурларга, сүт-бараан фермаларынга, бригадаларга лекция пропагандазын, көскү агитацияны күштелдирип, ооң дээштиин чедип алыр.

В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнге болгаш ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскааткан коммунистиг субботникти чер-черге организастыг эрттирер. Чүнү кылырын баш удур планнаар.

Айыткан хемчеглерниң иштинде кылып чорудар ажылдар хөй. ССР Эвилелиниң 50 чылын төлептиг уткуур дээш ажылчы чоннарның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин улам бедидерин, идей-кижиандилгелиг ажылды күштелдирерин доктаалда айыткан.

Чамдык ажылдарны тодаргайлаарга болза: партия комитеттериниң лекторларының болгаш илеткелчилериниң семинарын эрттирер; ССРЭ-ниң 50 чылын төлептиг уткуурунче кыйгырып турар болгаш Совет Эвилелиниң улустарының эн-найыралының дугайында плакаттарны үндүрер; юбилейге тураскааткан культура хүннерин районнарга эрттирер; Кызыл хоорайга найыралдыг улуг байырлалын организастаар; көскү агитацияның көрүлдезин организастаар; боттывынгыр уран чүүлдүң республика көрүлдезин чорудар; Тыва АССР-ниң чайгы спартакиадазын эрттирер; эртем-теоретиктиг конференцияны чорудар болгаш оон-даа өске.

СЭКП хоорай болгаш район комитеттери, парткомнар болгаш эге организациялар ССРЭ-ниң 50 чылынга белеткел талазы-биле тускай планнарны тургускаш, ол талазы-биле боттуг ажылдарны чер-черге калбартын чорудар ужурлуглар.

★ ☆ ★

«АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ЭҢ-НЕ МАССАЛЫГ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫ БОЛУР ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ АЖЫЛ-ЧОРУДУЛГАЗЫН ПАРТИЯ МООН СОҢГААР-ДАА ДОКТААМАЛ ДЕТКИИР, ЭРГЕЛЕП БАШКАРАРЫНЫҢ ШКОЛАЗЫ, АЖЫЛ-АГЫЙЖЫ ЧОРУКТУҢ ШКОЛАЗЫ, КОММУНИЗМНИҢ ШКОЛАЗЫ БОЛУР БОДУНУҢ РОЛЮН ОЛАР ДОЛУ БОЛГАШ ЧЕДИИШКИННИГ КҮҮСЕТСИН ДЭЭШ САГЫШ САЛЫР».

(СЭКП-ниң XXIV съездизинге партия ТК-ның Отчет илеткелинден).

★ ☆ ★

Бедик идегелге четтирдим

Төрээн чуртумнуң профэвилелдериниң съездизинге делегат болур улуг аас-кежик меңээ таварышты. Бөдүүн кадарчыга, профэвилелиниң анаа-ла кежигүнү кижиге ындыг бүзүрел дээрге шынапла аас-кежик болбас аргажок. Меңээ ол дугайында дыңнадырга баштай харындаа ооң ужур-утказын эки-ле угаан билбейн, сөөлүнде кээп боданып, сеткил-сағыжым хайнығып, бодалга хөй чүве кирип кээр болду.

«Өөк» совхозунга 1959 чылда ажылдап киргеш, ол хевээр хөй малдан келдим. Мал бажып өстүрериниң аргаларын, хөй продуктуну канчаар чедип ап болурул дээрзин маңаа өөренип алдым. Кижи бодаарга, мал азыраарында, өстүрериндe берге чүве чок ышкаш. Төрээн Алажымга каш хөй, өшкүнү дагже үндүрүнкеш, ажыы-биле чугаалаарга, «бутту ханага азып алгаш, чыдар» чүве болгай.

Бистиң совхозувус хөй ажылының талазы-биле дуржулгалыг ажыл-агыйның бирээзи, ону тургусканы солун-даа, эки-даа. Чаңгыс аай хевирлиг туттунган кажаалар. Чылыг-даа, чырык-даа. Мал чемин, суун тускай машиналар сөөртүп эккен турар. Хөй хөй чем чип, суг ижип турда, баскылажып, хунаажып турар чүве чок. Кол-ла чүве кадарчының ак-сеткилдиг ажылдаарындан хамааржыр. Мындыг байдалда үре-түңнел чок ажылдаар дээр ужур чок. Малчыннар хүлээлгезин күүседип-даа турар, көргүзүглери-даа эки.

Кижиниң амыдыралынга кандыг-бир онза болуушкун болурга, чурттап эрткен амыдырал дораан сағышка кирер. Ынчангаш бөгүнгү амыдырал-биле кошкун чуртталганы деңнекээним ол.

Делегатка соңгуткаш база бир бодаан чүвем: социалистиг ниитилелдиң мурнунга кижилериниң дең эргелиг болур чоруу деп чүве ол-дур. Кремльдиң улуг ордузунга съездиге барып, Совет чазаамның, партияның удуртукчулары болгаш өске-даа кижилер-биле кады профэвилелиристиң ажыл-ижин сайгарар аас-кежик меңээ база таварышкан-дыр.

Меңээ чедирген улуг бүзүрел дээш республиканың профэвилел кежигүннеринге өөрүп четтиргеним илередип тур мен.

Күжүгет СЕНДАЖИ,
«Өөк» совхозтуң хойжузу.

КВАРТАЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕДИПКЕН

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге алдар болдурган күш-ажыл эзлчээнге турушкаш, Кызылдың № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинде коммунист Юрий Зюзинниң бригадазы бирги кварталдың планын барык бир ай бурунгаар ажыр күүседипкен. Кывар-чаар материалдар сөөртүр машиналар чүък сөөртүлгезиниң тонна-километр талазы-биле планын 139,8 хуу күүседип, мурнакчы бригада ону адын база катап бадыткаан.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Юрий Николаевич Зюзин ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң делегады.

Владимир Дажы — № 3 АТБ-ниң автослесары. Бо септекчи ажылды бедик шынарлыг күүседип турар. Ол коллективтиң мурнакчыларының бирээзи. Техниктиг бирги септелгени норма ёзугаар боттандырып турар. Аныяк слесарь эзлчег нормазын 120 хуу күүседип турар.

Коммунист Афанасий Соловьев болгаш ооң эжи Илья Фолеев ол-ла АТБ-ниң чазаныр цегинде ажылдап, бүдүрүлгеге херектиг улуг ажылдарны бүдүрүп турар. Чазанылга цегиниң ажылчыннары ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыры-биле бедиткен хүлээлгени алган. Оларның ажыл-херээ алган сөзүнден карышпайн турар. Февральдың даалгазын ук цехтиң ажылчыннары 140 хуу күүсеткен.

№ 3 АТБ-ниң чамдык ажылчыннарының ССРЭ-ниң Профэвилелдериниң XV съездизинге белээ ындыг.

ЧУРУКТАРДА: слесарь В. Дажы. (Солагай талазында чурукта). А. Соловьев болгаш И. Фолеев ажылдаар черинде.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотолары.

МАССАЛАРНЫҢ ОРГАНИЗАКЧЫЛАРЫ

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң даарта ажыттынар XV съездизи бистиң чурттуң ажылчы чоннарының амыдыралынга база бир чугула болуушкун болгаш партияның XXIV съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр профэвилел организацияларының чаа сорулгаларын тодарадыр. Съездиниң делегады, облпрофчөвүлелиниң даргазы Т. Ч. НОРБУНУҢ ол съездиже чоруурунуң мурнуу чарыында бистиң корреспондентивие биле кылган интервьюзун мооң адаанда парладывыс.

Айтырыг: Съездини Тываның профэвилел кежигүннери кандыг чедиишкиннер-биле уткуп турарыл?

Харыы: Бистиң республиканың ажылчыннары, колхозчулары болгаш интеллигенциязы СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин болгаш тоску беш чылдың планын күүседир дээш күжениишкинниг ажылдап турар.

Тываның профэвилел организациялары бодунуң ажылчорудулгазын республиканың бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге, ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге, ажылчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидеринге, коммунистиг кижизидилгезинге боттарының төлептиг үлүт-хуузун киирериниче угландырып келген. Бо талазы-биле ажылчы чоннарны мобилизастаарының эң дээштиг шылгаттынган хевири — социалистиг чарышты болгаш ооң дээди хевири — күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинни калбартыры болгай. Амгы үеде бисте социалистиг чарышта 56 муң кижи хаара туттунган, ол дээрге профэвилелдериниң эрткен съездизинден бээр дөрт чыл бурунгаар турганындан 25 хуу бедик. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинде 19 муң кижи киржип турар.

«Мергежил аайы-биле эң дээре» ат дээш чарыш онза дээштиг болган, чүге дээрге маңаа ажылчыннар, колхозчулар, инженер-техниктиг ажылдакчылар хөй-хөйү-биле киришкен, кижи бүрүзүнүң хүлээлгези аңаа тодаргай болгаш көскү илергейлеттинер, чарыштың киржикчилери сөглээн сөзүнге ээ болур дээш чүткүлдүг ажылдаар апаар. Эрткен чылын 511 кадарчыга 415 механизаторга, 665 чолаачыга, 312 тудугжуга, 206 даараныкчыга болгаш өске-даа хөй кижилерге «Эң дээре мергежилдиг» деп атты тывыскан.

Ооң-биле чергелештир ажыл-агыйның адырларының аайы-биле чарышты база калбартып келген.

Социалистиг чарыштың тиилекчилериниң шудургу ажыл-ижин партия болгаш чазак бедии-биле үнелээн. Сески беш чылда чедиишкиннери дээш республиканың ийи улуг коллективи—«Сүт-Хөл» совхозу Күш-ажылдың Кызыл Тук, геологияның комплексилиг экспедициязы «Хүндүлелдиң демдээ» орденнер-биле шаңнаткан. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң база СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң юбилейлиг Хүндүлел бижиктери-биле 62 бүдүрүлге, организация болгаш албан черлери шаңнаткан. 600 ажыг кижи ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаткан.

Бүдүрүлгени эргелеп-башкарарынга ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштирери профэвилел организацияларының кол сорулгаларының бирээзи. Ооң хевирлеринге коллективтиг керээлер, бүдүрүлгениң доктаамал ажылдаар чөвүлел хуралдары хамааржыр. Олар дээрге бүдүрүлгеге коллективтиг ёзуну бадыткаарынга, шуптузу чаңгызы дээш, чаңгызы шуптузу дээш ажылдаарынга шиитпирлиг ужур-дузалыг болур. Амгы үеде республикада 152 коллективтиг керээ чардынган, бүдүрүлгениң доктаамал ажылдаар 115 чөвүлел хуралдары тургустунган, ында 4 муң ажыг дуржулгалыг ажылчыннар, албан-хаакчылар хаара туттунган.

Бистиң чуртувуста эң-не үнелиг байлак—кижи. Ынчангаш ажылчын кижиниң күш-ажылының камгалалы Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың кичээнгейиниң төвүнде турар. Күш-ажылдың байдалын экижидер талазы-биле эвээш эвес ажылдар чоруттунган. Ооң ачызында бүдүрүлгеге озал-ондак болур чоруктар 49,2 хуу, күш-ажылды түр кылып шыдавайн баар чорук 22 хуу кызырылган. Хөй-хөй бүдүрүлгелерде техниканың айыыл чок чоруунуң негелделеринге дүгжүп турар байдалдар тургустунган болгаш сөөлгү чылдарда оларда озал-ондак болбайн турар.

Ажылчы чоннарның кадыын камгалаар чорукка санаторий-курорт эмнелгези, дыштанылга, күш-культура болгаш туризм чугула ужур-дузалыг болгай. Социал страхованиениң хөрөнгизи-биле чүгле сөөлгү ийи чылда 6,5 муң кижи халас ийикпе чингеткен өртектиг путёвкалар алган, профэвилелдериниң лагерьлеринге 9525 уруглар дыштанылгазын эрттирген.

Өске хөй-ниити организациялары-биле кады профэвилел организациялары ажылчы чоннуң ортузунга кижизидилге ажылын эзээн экижиткен. Улустуң культурлуг амыдыралы янзы-бүрү болгаш байлакшыл апарган. Республикада культураның ийи чыл планы күүсеттинип турар, культура албан черлериниң болгаш боттывынгыр уран чүүл көрүлдезин эрттирери чаңчыл болган. Ылаңгыя, эрткен чылгы көрүлделерге 13 муң бот-тывынгыр артистер киришкен. Көдээниң Культура бажыңнарында, клубтарында, агитбажыңнарда культурлуг амыдырал хайнығын, агитавтобустар малчыннар коданнарын, хову турлагларын эргий хап турар.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIV съездизинден бээр Тываның профэвилелдериниң хөй талалыг ажыл чорудулгазының кол-кол чүүлдерин допчулап чугаалаарга мындыгдыр.

Айтырыг: Республиканың профэвилел организацияларының ажыл-чорудулгазында кандыг-кандыг чаа чүүлдерни демдеглеп болурул?

Харыы: Эрткен съездиден бээр бо аразында массаларның идепкейин калбартыр талазы-биле демдеглезе чогуур чүүлдерге бирги эзлчегде коммунистиг күш-ажылдың школаларының хөй санныы-биле ажылдап эгелээнин хамаарыштыра чогуур. Амгы үеде республикада 130 ындыг школа ажылдап турар. Ол дээрге бүдүрүлгеде ажылчын, албан-хаакчыларны коммунистиг ёзуга кижизидеринге, оларның мергежилин ханыладырынга улуг дээштиг хемчеглерниң бирээзи.

Сөөлгү үеде мергежил аайы-биле чарышты бедик деңнелге эрттирип, ооң массалыг болганын чедип алганывысты айтыры чугула.

Ооң-биле чергелештир ажылдакчы кижи бүрүзүнүң планын экономика талазы-биле үндезилеп кылгаш, ону херек кырында боттандырып турар хөй-хөй чижектерни айтып болур. Типографияның парлакчызы коммунист Мария Михалева бо чылдың чыл планын октябрь айда, хуусаа бетинде, күүседир деп хүлээлгени алган.

Ажыл-агыйның кол адырларының аайы-биле, чижээлээрге, «Бүдүрүлгениң культуразы болгаш эстетиказы дээш», «Үлегерлиг ажылчын болгаш студент общежитиези дээш», «Школачыларның кадыкшылгазын эки тургусканы дээш», көрүлделер доктаамал чоруп турар.

Айтырыг: Профэвилел организацияларының организастыг ажылының деңнелинден оларның дайынчы арга-шинээзи хамааржыр болгай. Бо талазы-биле каш сөстен чугаалап көрүнерем, Тамара Чашоловна.

Харыы: ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XIV съездизиниң, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң болгаш Пленумнарының шиитпирлеринге үндезилээш профэвилелдериниң организастыг ажылдарын үргүлчү сайзырадгайжыдып, ону үениң негелдезинге дүүштүр эде тургузар дээш ажылдап турар бис.

Эрткен беш чылда профэвилел кежигүннериниң саны 30 хуу өскен. Эге организациялар-биле ажылды экижидер, оларның-биле ханы харылзаалыг болур сорулга-биле хөй-ниити эгелээшкин-биле профэвилелдериниң хоорай, район комитеттерин, облпрофчөвүлелиниң чанынга комиссияларны тургускан. Бо практика эки үретүңнелдерни берип турар. Чүгле Кызылда беш хоорай комитеттери, оларның үжү хөй-ниити эгелээшкин-биле ажылдап турар. Облпрофчөвүлелдиң чанында бүдүрүлге-массалыг, культура-массалыг, аныяктар-биле ажылдаар дээн ышкаш чеди комиссия биске улуг дузаны чедирип турар.

Сөөлгү чылдарда профактивчилерин белеткээр, оларны өөредир айтырыгже кичээнгейни күштелдирген. Бисте амгы үеде 26 муң активчи санаттынып турар. Ол дээрге улуг күш. Эрткен бешки чылдың түңнелдери-биле профэвилелиниң 4 ажылдакчызы болгаш 352 активчилери чазактың шаңналдарынга четкен, 35 кижи ВЦСПС-тиң «Профэвилелдеринге идепкейлиг ажылы дээш» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Облпрофчөвүлелдиң чанында муң ажыг кижини өөреткен. Профэвилелдериниң эге организацияларының, комитеттериниң составы бо чылын чаартынганы-биле оларны өөредир ажыл үргүлчүлеп турар.

Айтырыг: Профчөвүлелиниң ажылын идепкейжидеринге кандыг чүүлдер ужур-дузалыг болганыл?

Харыы: Маңаа бирги эзлчегде партияның айтыышкын, шиитпирлерин айтыр херек. Профэвилелдери боттарының ажылын партия организацияларының удуртулгазы-биле боттандырып, ооң хүн-бүрүде дузазы-биле чорудун келген. «Социалистиг чарышты организастаарын улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы бистиң ажылывыстың ёзулуг программазы ол.

Профэвилелдериниң фабрика, завод, чер-чер комитеттериниң дугайында чаа дүрүм профэвилел организацияларының эргелерин, харыысалгазын улгаттырарынга аажок улуг ужур-дузалыг.

Күш-ажыл дугайында хоойлунуң үндезиннери ажыл-ишчи кижилериниң эрге-ажыы дээш туржур чорукту улам чурумчудуп, профэвилел организацияларының ажылынга улуг салдарны чедирип турар.

СЭКП Тыва обкому, партия райкомнары профэвилелдериниң ажылын доктаамал кичээнгейге ап, ол дугайын бодунуң пленумнарынга чугаалажып келгени биске улуг идигни чедирип келген.

Болуп эрткен отчёт-соңгулдалыг хуралдарга профэвилелдериниң организацияларының ажылын ханы анализтеп, ында шиитпирлеттинмээн айтырыгларны, чедер-четпестерни илереткени, оларның составын чаартканы — бистиң ажылывысты улам экижидер талазы-биле база идиглиг болган.

Түңнелинде Тамара Чашоловна Норбу амгы үеде ССРЭ-ниң 50 чылын төлептиг уткуур, тоску беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш ажылчы чоннарның ортузунда калбарган социалистиг чарыштың чоруп, кижи бүрүзү болгаш коллективтер күш-ажыл эзлчээнге туржуп турарын чугаалаан, профэвилелдери партияның шынчы дузалакчызы, массаларның шылгаттынган организакчызы деп бүзүрелди шынзыдары дээш, республиканың профэвилел организацияларының мурнунда улуг сорулгаларны демдеглээн.

Апрель 15 – коммунистиг субботник хүнү

Күш-ажылдың байырлалынга уткуштур

Апрель 15-те коммунистиг субботникти эрттирер дээн москвачыларның саналын изин-биле деткивишаан, чурттуң ажылчы чоннары күш-ажылдың ам болур байырлалынга ажыл-ишчи ёзу-биле белеткенип турар.

● ЕРЕВАНДА компрессор заводунга беш компрессорну, 50 насосту болгаш арматураның ол хире санныг комплектилерин бүдүрерин шиитпирлээн. Шак заводунуң ажылчыннары пландан ажыр беш муң ажыг шакты — будильниктерни бээр. Ленинаканның, Кироваканның, Кафанның бүдүрүлгелериниң коллективтери программага немей он-он муң рубльдиң продукциязын беш чылдың фондузунга киирер.

● ДОНЕЦК ОБЛАСТА «Артемуголь» комбинаттың шахталарының беш муң хире хөмүр-даш казыкчылары болгаш механизаторларының бригадалары планда көрдүнгенинден ажыр 45 муң тонна хөмүр-дашты казарын хүлээнген. Торезтиң хөмүр-дашчылары пландан ажыр он тос эшелон одаар чүүлдү бээр дээн. Хоорайның парктарынга, сесерликтеринге болгаш садтарынга 50 муң ыяшты болгаш чадаң үнүштерни олуртур. Донецк, Макеевка, Жданов болгаш «бүгү-эвилел кочегарказының» өске-даа үлетпүр төптери субботникке белеткенип турар.

● ЫРАККЫ ЧӨӨН ЧҮКТҮҢ бассейниниң балык үлетпүрүнүң 170 муң ажыл-ишчилери субботникке белеткелди эгелээн. Оожум болгаш Индий океаннарда балыктан турар судноларның экипажтары пландан ажыр он-он муң центнер балыкты тударын шиитпирлээн.

● ГОМЕЛЬ ОБЛАСТА «Гомсельмаштың» коллективи силос ажаар 50 комбайнны болгаш ол хире санныг трактор прицептерин, 18 муң рубльдиң артык кезектерин бүдүрүп үндүрерин шиитпирлээн. Мозырь трикотаж-аргыг фабриказының үш чүс хире аргыкчылары эзлчег даалгазын ажыр күүседирин хүлээнген. Субботник хүнүнде ажылдаарынга четчир ол хире санныг чиг-этти болгаш материалдарны чыл эгезинден бээр ында камнап алган.

● ЯРОСЛАВЛЬДЫҢ мотор заводунга каш-каш чүс муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрерин хүлээнген. Оон ангыда хөй-хөй ажылчыннар болгаш специалистер заводтуң чаа тудугларынга ажылдаар. Рыбинскиде орук машиналарының заводунга камнап алган материалдар-биле оруктуң 11 катогун бүдүрер. Угличиниң лён комбинады камнап алган чиг-эт-биле хөй санныг продукцияны бүдүрүп үндүреринге белеткенип турар.

● МУРНУУ демир-оруктуң Белгород салбырының коллективи шимчедикчи составтың эргилерин дүргедедириниң болгаш чүдүрер-дүжүрер ажылдарны дүрген чорутканының күсели-биле бо чылдың эгезинден бээр хостап алган вагоннар-биле бүгү чүъктү сөөртүрүн шиитпирлээн.

(СЭТА).

Совет-пакистан чугаалажыышкыннар доозулган

● Март 17-де Кремльге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң болгаш Пакистанның Президентизи Зульфикар Али Бхуттонуң аразында чугаалажыышкыннар доозулган.

Совет-пакистан харылзааларның амгы байдалының болгаш улам ыңай хөгжүдериниң, Индостан чартык ортулукта байдалды чогумчударының айтырыгларының талазы-биле, а ол ышкаш кайызынга-даа сонуургалдыг делегейниң өске-даа айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчулгазын үргүлчүлээн.

● Москвага албан ёзузунуң аян-чоруун кылып чоруп турган Пакистан Ислам Республиканың Президентизи Зульфикар Али Бхутто март 18-те төрээн чуртунче чаныпкан.

Аэродромга хүндүлел таңныылын чыскааган, күрүнелер гимнерин күүсеткен.

(СЭТА).

Беш чылга хойжуларның үлүү

Туран эмнелгезиниң лаборатория эргелекчизи бактериолог Анна Филипповна Зыкова бодунуң бедик мергежилдиг, ак сеткилдиг ажылы, хөй-ниитичи чоруу, эш-өөрүнге эптигэвилең чаңы-биле коллективтиң хүндүткелин чаалап алган кижилерниң бирээзи. Медицина институдун 1959 чылда дооскаш, ол хевээр бистиң республикада ажылдап турар. Анна Филипповнаны хоорайның чурттакчылары эки билир болгаш ажылчы чоннарның хоорай Совединиң депутадынга каш чыл улаштыр соңгудуп келген, ол районнуң херээженнер чөвүлелиниң база кежигүнү.

Ооң-биле кады ажылдап турар лаборант Анастасия Николаевна Бобровская кадык камгалалының шугумунга 20 ажыг чыл ажылдаан дуржулгалыг тускай эртемниглерниң бирээзи.— Ооң кылган анализтеринде шын эвес түңнелдер турбас — деп, лаборатория эргелекчизи чугаалап турар.

ЧУРУКТА: Анна Филипповна Зыкова (оң талазында) бодунуң дузалакчызы Анастасия Николаевна Бобровская-биле анализтер кылып тур.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотозу.

КЫШТАГДА

«Октябрь 30 чылы» колхозтуң хоочун хойжузу Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны. Ырыш Сапыкович Монгуштуң кыштаа дээр шаар бедээн Сыын-Чүрээ дааның алдыы талазы Кадыр-Орукта.

Малчынның турлаанга ажыл ынчан бачым-на турду. Хойларның, хураганнарның даашшимээни чиилээр. Ынчан таптыг-ла кежээки ыдылганың кырынга таваржы бергендир бис. Хураганнарны иелеринге тывыштырган, эмзирген кижилерже углай базыптывыс. Аал баштыңының кадайы Дакаа Монгуш, сакманщик эштер Анай, Кызыл-Уруг, Кончук олар хөй чаш хураганнарны иелеринге ыткан, чагыштырган турлар. Семдер ак тогдуга ооң чаш хураганын эмзирбишаан, Дакаа угбай тоотпалап алзып олур.

—Чаа төрээн тогду-дур ийин. Аныяк болганындан хураганын бертен өскелеп, эмзирбейн турду, ам мүн-не чыттап турар апаарды — деп, ол чугаалааш, тогдузунга тааланчыг аян тударын үргүлчүлей берди.

— Дуу калчан-ак хураган алгырып маңнап тур. Иезин тыппаан ышкаш, тывыштырып каайн—дээш, аныяк уруг хураганны туткаш, дыгыр мыйыстыг ак хойга тывыштырып кагды.

Дуржулгалыг малчынның ажыл-ижин, амыдырал-чуртталгазын таныжып чугаалажырывыска, ооң үүлезинде өөрүнчүг, эки чүүлдер кижиниң сеткил-сагыжын хайныктырып, чоргааралды хандыктырып келир болду. Ол өөрүнчүг, эки чүүлдерниң дугайын чугаалап эгелээриниң бетинде хоочун малчыннар Ырыш, Дакаа оларның амыдыралга төлептиин, ажыл-үүле дээш эпнайыралдыын хамыктың мурнунда демдеглеп чугаалаксаазы кээр-дир.

Монгуштарның өг-бүлезиниң ажаалдазында 300 ажыг баш хойнун 240-ни хураганнапкан, төлү шупту менди. Артында-ла 32 хой ийистээн болду. Хураганнарның нуруузу дуржулгалыг сакманщиктерниң карак кызыл, шудургу ажыл-ижиниң ачызында оътка кире берген, иелерин ээп тодуп алгаш, үскүлежип, дешкилежип каап турдулар.

Оолдаашкын чылдың башкы айларында дендии-ле түлүктээн, ынчан хонук бүрүзүнде-ле 10-15 хураганнар төрүттүнүп турган. Ажыл-ишчи өг-бүлениң ээлеринге болгаш сакманщиктерге ол үеде шолээн чай каяа турган деп. Хой кажаазынын ол-бо талазынга керосин лампаларын чырыдып аскаш, дежурныйлаашкынны организастааш, дүне төрүттүнген хураганнарны шаразындан өй-шаанда кургаглап, иелеринге эмзирип тургаш, оларны менди доруктуруп турарлар.

Ам Ырыш Сапыковичиниң хоюнуң оолдаары түлүктевезежок, дүнеки дежурныйлаашкын үргүлчүлевишаан, хүндүскү кадаттың үезинде олчалыг инчеэн эгинневишаан. Чамдык хүннерде ам безин одарга 2-3 хой оолдаптар.

— СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге күш-ажылчы үлүүмнү киирер, Совет Эвилелиниң алдарлыг 50 чыл оюн төлептиг уткуур дээш алган хүлээлгемге төрүүр чүс хойга онааштыр 110 хураганны доруктурарын, бир хойдан-на 2,7 кг дүктү кыргып алырын айыткан мен. Хөй чаш мал, арбын дүк анаа чедип келбес, ону амыр-дыш чок демисел-биле чедип алыр апаар. Бо кыш соок хирелиг болзажок, хар улуг, берге болган, одар база таарыы. Даглар, шаттар ийлерин далбыйлаткаш, хойну одарладып, төрээн хойларны, ылаңгыя күжү кошкактарын тургузу сигеннедип, немелде чем берип тур бис. Күзүн-не белеткеп алганым чүс ажыг центнер сигеним ам-даа арбын. Ам безин бисте 272 хураган шору мандый берген, чүс хойга онааштыр 102 хураган алдынды. Хураганнар чылыг сугну ижип, көк сигенни чип турар. Минералдыг чемнер база бар. Кажаавыс чылыг, чырык, арыг-шевер, кургаг. Чүү деп мактаныр боор, шынын-на чугаалап ор мен. Ниитиниң малын сол-менди чыл ажырар, дүккүрүн арбыдадыр дээш кызып-ла турарывыс бо—деп ол чугаалады.

Хураганныг хойларның ыыт-шимээни читкен. Чамдыктары дус чылгаан, өскелери кизиреди кегженгилээн. Ховалыг Кончук кажаа аскын ажыдыптарга хойлар ынаар шуужуп турда, хураганнары өөренген чаңчылы ёзугаар кожа казанактарынче үстүп кирип эгеледи.

— Бо дүнеки дежурный кым ийик—деп сакманщиктиң бирээзиниң айтырыынга Кызыл-Уруг: «Мен, мен» деп харыылады. Ырыш ирей кажаа аскын дуглап тура:

— Мал дээнде удуур уйгузу бар эвес. Кончуг-ла кежээ кижи болгай, Кызыл-Уруг—дигеш, бажыңынче углапты. Кежээки чымыштыг ажылын дооскаш, хойжу ишчилер бажыңнарынга ажыл-херээн хөөрежип, ол хүн келген чаа солуннарны номчуп кириптилер.

Хойжунуң малы хүр кыштап, хураганнары менди мандып турар. Малдың кышкы ажаалгазын билдилиг чорудуп, хураганнар доруктурарынга кызымак ажылдап турар Монгуш Ырыштын өг-бүлезинге, ооң сакманщиктеринге экини күзеп чугаалаар херек.

Алдарлыг малчынның кыштаа — Кадыр-Орук одары байлак, малга таарымчалыг оран. Хүн дурту улам узап, мээстер ашты бээрге, малчынның хураганнары даглар мээстерин удавас каастай бээр.

Күзел турда чедиишкин, эки түңнел албан болур. Ынчангаш соруктуг ижинге чалгыннанган дуржулгалыг хойжу бо чылын улам бедик көргүзүглүг болуру билдингир. Малчын өг-бүлениң болгаш сакманщиктерниң ажылынга чедиишкинни күзээш, аъттаныптывыс. Олар эртенги ижинге белеткенип кирипти.

М. СЕВЕН.

Чөөн-Хемчик район.

Шамбалыгда

«Тиилелге» совхозтуң Шамбалыг салбырының хойжулары беш чылдың ийиги чылында чаа күжениишкин-биле ажылдап киргеш, багай эвес түңнелдерни чедип ап турар. Он муң ажыг хойнуң чартыы төрүүр. Олардан бо айның эгезинде чедир 2700 ажыг хой хураганнаан, оон 2800 хураганны алган. Малдың чаш төлүнүң ажаалдазы эки, чидириг чок, чеми четчир. Хураган турар чылыг үгектерде өдек болгаш одаар чүүлдер бар. Кыштаг бүрүзүнде малдың күжү шыырак.

Хойжуларның иштинден совхозтуң мурнакчы малчыны Ооржак Балдыш-оолдуң коданында эң хөй артык хураган алдынган. Бо дээрге хоочун, мергежилдиг малчын, ооң көргүзүү чылдың-на эки болуп келген.

Үре-түңнелдиг ажылга деткимче—малчыннарның амыдырал-чуртталгазы, хандырылгазы мооң мурнунда чылдарга деңнээрге экижээнинде. Автолавка садыгжызы малчыннарга график ёзугаар кээп, оларның хереглелин, чагыгларын эккеп турар. Мал эмчизи Сарыглар Даш-оол хойжуларның политөөредилгезин эрттирип турар. Четверг санында биске агитбригада кээп, кино, концерт көргүзүп, лекция, беседа кылып, эмчи дузазын чедирип турар. Салбырның эргелекчизи Василий Белекей хойжуларны үргүлчү эргип, боттуг дузаны көргүзүп, малчыннар ортузунда социалистиг чарыштың чоруп турар байдалын тодарадып, түңнелин үндүрүп турар. Бистер чедип алдынган чүүлдерге доктаавайн, хойнуң баш санын өстүрер, продуктулуг чоруун бедидер дээш моон соңгаар-даа шудургу ажылдаар сорулгалыг бис.

Буяндоо ОНДАР,
хойжу, салбырда партия эге организациязының секретары.

ШАЛЫПЧЫ ИШТЕ

Каа-Хемде «Ленинчи орук» колхозтуң төп сүт-бараан фермазында ажыл-иш хайныккан. Кыштың берге үезин шудургу эрттирзе-даа, малга берге үелер ам-даа туруп келир деп чүвени саанчылар, кадарчылар медереп билип, шудургу ажылдап турар.

Фермада 160 ажыг саар инек, тускайлап азырап турар чаш бызаалар болгаш молдургалар бар. Ооң саанчылары, кадарчылары колдуунда комсомолчулар болгаш аныяктар. Оларны эрткен чылын фермага быжыглаан. Аныяктар чүгле шудургу ажылдап турар эвес, кызыл-булуңунга бо-ла чыылган, оюн, концертке белеткенген, ырлаан танцылаан турар. Көрүштүг кылдыр дериттинген, арыг-силиг бажында малчыннарның кылган ажылының көргүзүглерин азып каап, кым кандыг ажылдап турарын, кымга деңнежирил деп чүвени оон көрүп ап болур. Эрткен айның чээрби хонуунда саанчы аныяк кыстар Феня Бадан бодунга быжыглаан 22 саар инээнден 1254 кг сүт сагган, Нина Макпан 23 инээнден 1266 кг., Света Дөнгүр-оол 21 инектен 1139 кг. сүттү алган. Мергежилдиг саанчы коммунист Севил Макпын быжыглаан инектеринден хүнде 94—98 литр сүт саап турар.

Фермада ниити байдал эки. Малдың чеми четчир. Кышка баш удур, чайдан, күстен белеткенгенивис ачызында сиген, саваң, кукуруза силозу, концентраттыг чемнер, дус курлавыры бар. «Инектиң сүдү—дылында» дээрзи-ле чөп. Инектерни эки чемгерер болза, бедик шынарлыг, хөй сүттү оон алыр дээрзи билдингир болгай. Ол дээш, малдың хүр, тодуг болурун хандырары кадарчылар бистерден хамааржыр. Боттарывыстың хүлээлгевисти ак сеткилдиг күүседип, малдың продуктулуг болурун чедип алыр дээш күжениишкинниг ажылдап турар бис. Ооң түңнелинде сүт саалдазы хүн келген тудум-на бедип турар.

Ферманың аныяктары, бүгү коллективи ССРЭ-ниң бежен чыл оюн төлептиг уткуур дээш бедиткен хүлээлгелерни алгаш, улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар.

М. ЛАМА,
фермада кадарчы.

ЧАСКА БЕЛЕТКЕЛ

Техника септелгези

«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырында техника септелгезин тускай график ёзугаар, эрткен чылдың ноябрь 10-дан эгелеп чорудуп келген. Салбырның мастерскаязында оларның боттарының болгаш Иштии-Хем салбырның тракторларын септеп турар. Чоокку хүннерге чедир Ак-Туруг салбыры ДТ-75 маркалыг 9 тракторну септээр тургаш, механизаторларның боттарының күжү-биле ону доозуп, амгы үеде оларның шенелдезин чоруда бергеннер. МТЗ-50 маркалыг 8 тракторну септээр тургаш, ооң 6-зын холдан үндүрген болгаш арткан 2 тракторну септеп доозарының кырында келген. База-ла ындыг 3 тракторну «Сельхозтехниканың» Туран салбырынга септээн, оларның шынары куду болганы-биле механизаторлар катап кылыр ужурга таварышканнар.

Көдээ ажыл-агыйның кожулда машиналарындан салбырда 35 андазынның, 35 илиирниң шуптузу септеттинген, 11 сеялканың 8-зи доозулган, а артканнары бо хүннерде белен болу бээр.

Бо салбырда Иштии-Хемден келген техниканың септелгези артык кезектер чогундан саадап турары четпес. Ак-туругжулар часкы тарылгага техниканың белеткелин чоокку хүннерде шуут доозуп алыр аргазы бар.

К. КОМБУ.

Чаагай дүжүттү магадылаар

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхозтуң тараажылары тоску беш чылдың ийиги чылында чаагай дүжүттү өстүрүп алыр сорулганы салган. Ынчангаш часкы хову ажылдарынга хынамчалыг белеткенип турарлар. Ажыл-агый бо чылын 910 гага тараа культураларын, 620 га черге чаңгыс чылдыг сигенни тарыыр болгаш өске-даа культураларны өстүрер. Бир гадан ортумаа-биле 12 центнер тарааны, суггаттыг черлерден — 15 центнерни алыр сорулганы салган.

Амгы үеде ажыл-агыйда 8 трактор, 8 андазын, 3 сеялка, 72 илиирни механизаторлар септеп дооскан. Септелгеде 6 механизаторнуң иштинден Кызылдың профтехучилищезин дооскан комсомолчу кыс Х. Сесеңмаа болгаш өскелер-даа хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип келгеннер.

Үрезин белеткели багай эвес. 90 тонна кызыл-тас, 92 тонна арбай, 40 тонна сула чажар шынарга чедир арыглаттынган. Амгы үеде ооң хораннаашкыны чоруп турар. Үрезин белеткелинге Чушкуу Шолбан-оол чүткүлдүүн көргүскен.

Тараа шөлдеринче чемишчидилге сөөртүлгези эки чоруп турар. Планда көрдүнгенин ёзугаар 600 тонна өдекти шөлдерге төгер тургаш, оон 5 тонна хойнү чедирип алган. Ол ышкаш суггатчыларны четчелээн болгаш оларның ажылдаар чурумун таныштырган. Бо чылын 35 суггатчы ажылдаар, оларның бирээзинге-ле 30 гадан эвээш эвес девискээр онаажып турар.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга белек кылдыр колхозчулар бедик дүжүттү өстүрүп шыдаар.

И. СЕДИП-ООЛ.

ЭРТЕМНИҢ ЧЕДИИШКИННЕРИН—БҮДҮРҮЛГЕГЕ!

Удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери бодунуң ажылында чаа чүүлдү доктаамал дилеп тып, эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин бүдүрүлгеге саадал чок ажыглап турар ажыл-агыйларның чедиишкиннери көскү дээрзин практика бадыткап турар. Ындыг ажыл-агыйлар бистиң республикада база эвээш эвес. Эртемденнерниң лабораторияларынга азы мурнакчы дуржулгада көстүп кээп турар чаа чүүлдерниң хөй нуруузун ол ажыл-агыйлар ажыглап, шиңгээдип ап турар дээрзин айтыр херек.

ЧЕРНИ ИНТЕНСИВТИГ ажыглаарын болгаш хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидерин хандырып турар эртемге үндезилээн тарылга зэлчештирилгезин республиканың ажыл-агыйларында шиңгээдип ап турар. 27 колхозтуң он бежинде 106555 га шөлге 68 тарылга зэлчештирилгезин киирген. Ооң иштинде 42085 га шөлдүг чээрби беш тарылга зэлчештирилгези шиңгээттинген. Көдээ ажыл-агый министерствозунуң 27 совхозунуң чээрби бежинде 276951 га шөлдүг 153 тарылга зэлчештирилгезин киирген, ооң бежен бежи 124548 га шөлде шиңгээттинген. Ол ышкаш мал семиртир трестиң үш совхозунда болгаш Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында 23 тарылга зэлчештирилгезиниң үжүн шиңгээдип алган.

Ынчангаш республикада күрсорт четкизиниң черлери-биле катай алырга, шупту 424335 га шөлде 247 тарылга зэлчештирилгезин киирген, ол дээрге ниити тарылга шөлүнүң 89 хуузу болур.

Колхозтар, совхозтар хөрзүннү суг болгаш хат алырындан камгалаарынче улуг кичээнгей салып турар. Хат, суг алырынга удур агротехниктиг, гидротехниктиг болгаш ыяш-мелиорация хемчеглериниң комплекизин чорудар, ажыл-агыйның иштики чер тургузуунуң 4384 га шөлүнге төлевилелди Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы», Барыын-Хемчиктиң «Большевик» колхозтарынга болгаш «Барлык» совхозка 1971 чылда кылып дооскан. Хөрзүннү хат алырынга удур демиселдиң айтырыгларын бо чылдың эгезинде республиканың агрономнарының болгаш инженерлериниң чөвүлел хуралынга чугаалажып көрген. Ширнин аңдарбайн, тускай сеялканы хереглеп тургаш, хөрзүннү болбаазырадыры республикада элээн нептеренгей апарган. Көдээ ажыл-агый культураларын дилиндектеп тарып өстүрер системаны ажыглап эгелээн.

КӨДЭЭНИҢ ажыл-ишчилери мал ажылынга эртемниң болгаш мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин шиңгээдип турар. Уксаажыдылга ажылы план ёзугаар чоруп турар. 1969 чылда Көдээ ажыл-агый министерствозу Дуржулга станциязы-биле кады 1969—1975 чылдарда республиканың колхоз, совхозтарынга чорудар уксаажыдылга ажылының планын ажылдап кылган.

Мал чеми белеткээриниң депшилгелиг аргаларын шиңгээдип алыры малдың чем баазазын быжыглаарының херээнге ажыктыг улуг курлавыр болур. 1971 чылда республиканың ажыл-агыйлары 366 тонна сиген далганын, күштүг салгыннадыышкынның аргазы-биле 427 тонна сигенни белеткээн, 1799 тонна сенажты салган.

Машина-трактор парыгынга техниктиг ажаалданы эдикчи мастерлер кылыр база кыварчаар материалдарны кудуп алырын төпчүдери дээн ышкаш чаа аргаларны механизаторлар шиңгээдип ап турар. 1971 чылда сеялкаларга үрезинни механизастаан арга-биле урар 100 хире хереклелдерни ажыглап турган. Сенаж салырынга подборщиктиг, силос ажаар 10 комбайнны хереглеп турган. Республикада чаңгыс-аай төлевилелдиг үрезин арыглаар 29 пунктулар, белок-витаминниг сиген далганы бүдүрер 3 херексел ажылдап турар.

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазы чыл келген тудум дыка быжыгып турар. Чүгле 1966 чылдан 1970 чылга чедир беш чылда республиканың ажыл-агыйлары 1633 тракторну, 1850 автомашинаны алган. Ол чылдарда капитал салыышкыны 10,5 миллион рубльге өскен, колхозтарның, совхозтарның кол фондулары 66,2 хуу, күш-ажылдың энергия-биле хандырылгазы база дыка бедээн.

Көдээ ажыл-агый продукцияларын бүдүрериниң чылда ортумак саарылгазы мурнундагы беш чылдыы-биле деңнээрге, бо эрткен беш чылда 14,5 хуу көвүдээн. Ол чылдарда колхозтар болгаш совхозтар беш чыл планындан ажыр 1715 тонна эътти, 9719 тонна сүттү, 406 тонна дүктү күрүнеге саткан. Күрүнеге тараа садарының беш чыл планы 141 хуу күүсеттинген. 1965 чылда турганы-биле деңнээрге, 1971 чылда бир саар инектен-не 296 кг. сүттү хөйнү сагган ийикпе, азы 1498 кг. четкен, кыс дагаалардан чылда 30 чуурганы хөйнү алган, мыйыстыг бода малдың баш саны 9,6, хой, өшкүнүү —22,2, куштуу—79,5 хуу өскен.

Ынчалза-даа үстүнде адаан чедиишкиннер ам-даа эвээш дээрзи билдингир. Чижээ, чер ажылының культуразын бедидеринде элээн чедиишкиннер бар-даа болза, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүнүң деңнели улуг нуруузунда агаар-бойдустуң байдалындан хамаарылгалыг болуп хевээр артпышаан. Ортумаа-биле 1959—1965 чылдарда Тыва АССР-ниң бүгү-ле ажыл-агыйларынга бир гадан 8,4 центнер тарааны ап келген, а 1966—1970 чылдарда — 8,6 центнер болган. Агаар-бойдус таарымчалыг болган 1967 чылда тараа культураларының дүжүткүрү 11 центнер, а таарымча чок—1968 чылда — 3,8 центнер болган.

РЕСПУБЛИКАДА шээр малдың тарып боозадылгазы, сула эдержилгези, коданга азырап турар аныяк малдың, өстүрүлгези багай организастаттынган. Уксаажыдылгалыг ажыл-агыйлар —«Өөк» биле «Элегес» совхозтарда уксаалыг чиңге-дүктүг хойларның кышкы үеде чемгерилгезин кошкак организастап турар. Кошкарларның уксаалыг шынарын хынаар ажыл чоруттунмайн келген. Селекционер, бонитёр кадрларны шилип тывар ажыл, оларның өөредилгези куду деңнелде. Хой өстүрер угланыышкынныг Эрзин биле Өвүр районнарда чаш хураганнарны менди алыры куду деңнелде болуп турары тодаргай апарган болганда, ол айтырыгже күруксаажыдылга станциязы онза кичээнгей салыр болза чогуур.

Бистиң республикада малдың ортумак дириг деңзизи чавыс. Чижээ, эрткен беш чылда күрүнеге саткан 105 муң баш мыйыстыг бода малдың бирээзиниң-не ортумак дириг деңзизи 282 кг. болган. Ындыг байдал ылаңгыя республиканың мурнуу болгаш барыын зоналарынга хамааржыр. Малдың семиртилгези куду болуп турарындан элээн хөй ажыл-агыйлар хожудап турар. Черле ниитиниң малын өстүрериниң херээнде оон-даа ыңай четпестер болгаш чедир кылдынмаан талалар бар. Чижээ, коданда кыс малдың үлүг-хуузу куду, баштайгы зоотехниктиг болгаш бухгалтер учёду сандаргай байдалда, чем баазазының хөгжүлдези кошкак. Бо бүгү болза көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин амдаа чогуур деңнелинге чедир чорудуп шыдавайн, ооң курлавырларын кошкак дилеп тып турарывыстың херечизи болур. Ол курлавырларның бирээзи чогум-на эртемниң чедиишкиннерин болгаш мурнакчы дуржулганы шиңгээдип алыры болур.

Бо талазы-биле бистиң ажыл-агыйжы удуртукчуларывысты, колхоз, совхозтарның, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш көдээ ажыл-агыйның Дуржулга станциязының тускай эртемниглерин чаа чүүлдерниң чыглы берген курлавырын ажыглаарынче четпес кичээнгей салып келгени дээш шүгүмчүлээри черле чөп. Ындыг чаа чүүлдер бисте эвээш эвезин айтыр херек. Бүгү чурттуң хемчээли-биле чыылган чедиишкиннер дугайын чугаалаваска безин, бистиң республикага тывылган хөй санныг рекомендацияларны айтып болур. Депшилгелиг технологтуг аргаларны ажылдап кылырынга болгаш көдээ ажыл-агый билиглерин пропагандалаарынга улуг рольду Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы ойнаар ужурлуг. Эртемниң болгаш бүдүрүлгениң чедиишкиннерин ажыглаары колхозтарның, совхозтарның боттарындан бүрүнү-биле хамааржыр апаар. Станцияның ажылдакчыларының талазындан орта идепкейлиг киржилге болгаш партия, совет органнарның талазындан дуза көргүзери негеттинер.

КӨДЭЭ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чугула айтырыгларының талазы-биле плакаттарны болгаш дептерлерни Дуржулга станциязы парлап үндүрүп, эртем ажылдакчылары солуннарга, журналдарга, радио болгаш телевидение дамчыштыр тайылбырлап, лекцияларга болгаш семинарларга чугаалап берип турарлар.

Эъткир-сүткүр угланыышкынныг мал ажылынга ажыктыг хайнакташтырылганы Дуржулга станциязы ажылдап кылган болгаш шиңгээдип алырын саналдап турар. 1970—71 чылдарда Дуржулга станциязы 18—20 ай назылыг, дириг деңзизи 420—450 кг. болгаш семис деңгилгези 70—76 хуу чедип турар эр молдургаларны саткан. Уксаалыг малды өскээртен киир сөөртүрү улуг бергедээшкиннерлиг болган ужурунда, республиканың ажыл-агыйларынга уксаалыг эр молдургаларны болгаш бызааларны өстүрерин станция саналдап турар. Амгы үеде республиканың ажыл-агыйларында 200—250 баш эр молдургаларны болгаш 800—1000 баш чедир бызааларны, ооң иштинде станцияның бодунда — 10—15 бугажыктарны болгаш 100 баш хире хунажыннарны өстүрүп турар. Станциядан аңгыда уксаалыг аныяк малды «Көк-Тей», «Межегей», «Барлык», «Бүрен», «Күш-ажылдың хостуу», «Өөк», «Элегес» совхозтарда, «Революцияның чалбыыжы», «Кызыл тараачын» колхозтарда азырап өстүрүп турар.

Оон ыңай станция красноярск уксаалыг хойларның арыг уксаазын өстүрер ажылды чорудуп келген.

Станцияның бүдүрүлге-дуржулга ажыл-агыйында 242 га шөлдүг үр хуусаалыг культурлуг одарлар бар, ону республиканың ажыл-агыйларынга шиңгээдип алган турарын сүмелеп турар. Ону шиңгээдип алырының экономика талазы-биле ажыктыы, станцияның санаашкынарын ёзугаар алырга мындыг: 1 центнер чемгерилге единицазының өртээ 2 рубль 15 көпеек, 1 центнер одар сигениниң бот-үнези 64 көпеек болгаш 1 центнер сүткеле 1,01 центнер чемгерилге единицазын чарыгдаар.

ЧАЙГААР бүткен суггаттыг сиген шөлдериниң дүжүткүрүн бедидер сорулга-биле (4—5 чыл иштинде чаңгыс удаа) га бүрүзүнге 25—30 тонна бода малдың иринди өдээн ийикпе, 10—15 тонна хойнуң чаа өдээн чер кырынга чаштыра төгерин сүмелеп турар. Ынчан гадан-на сигенниң дүжүдү 8—9-тан, 30—37 центнер чедир бедиир болгаш чемишчиттинмээн участоктардан чемгерилге единицазының бот-үнези 3 рубль болза, ооң 12 көпеек болур. Ол ышкаш азот-фосфор-калийлиг холумакты гектарга-ла 60 кг. кылдыр төгери база-ла дээштиг.

Саваңны ажаап алыры болгаш ону дажыглаары бистиң республикада чедир шиитпирлеттинмээн чугула айтырыг болуп хевээр артпышаан. Ол ажылды кыска хуусаада чорударынга станцияның саналдап турары ВТН-8 деп идер волокушаның болгаш СТ-6 деп сараатаар машинаның конструкцияларын шиңгээдип алыры дузалап болур.

Ниити чер ажылынга холбаштыр станция кызыл-тас болгаш вика-сула тарыыр күскү чер аңдарылгазын арга-ыяштыг хову зоназынга аңдазынны бижээ база каток-биле катай чорударын ажылдап кылган болгаш ону шиңгээдип алырын саналдаан. Ооң ачызында 1 центнер тарааның бот-үнези 2 рубль 80 көпеек болуп турар. Чаштырылга соонда хөрзүннү бистерлиг каток-биле таптадыр. Каток хереглевээн участоктуң га бүрүзүнден 8 центнер хире дүжүттү алыр турган болза, ындыг бөдүүн арганы ажыглаан сөөлүнде оон алыр дүжүт 2,3 центнер чедир бедиир. Кукуруза олургур черлерниң ширнин аңдарбайн 25—28 сантиметр хире хандыр чардырарын сүмелеп турар.

Хөрзүннү хат алырынга удур демиселге тараа культураларын дилиндектей тарыырын болгаш хөрзүн камгалаар тарылга зэлчештирилгезин ажыглаарын шиңгээдип алыры дузалап болур. Дилиндек бүрүзүнүң дооразы элезинниг болгаш элезин холумактыг хөрзүнге 25—30 метр, чымчак хөрзүннүг черлерге—75 метр, кадыг хөрзүннүүнге —100—150 метр болза чогуур. Суперфосфатты га бүрүзүнге 60 кг. кылдыр төгер болза, тараа культураларының дүжүдү 8-тен 12,8 центнер чедир көвүдээр.

ЫНЧАНГАШ көдээ ишчилерниң мурнунда солун ажылдар, сорулгалар бар болуп турар-дыр. Ынчалзажок бистиң тускай эртемниглеривис болгаш удуртукчуларывыс көдээ ажыл-агыйда чаа, депшилгелиг чүүлдерни сонуургавайн, эртем журналдары, брошюраларны ховар номчуп турары четпес. Ылаңгыя бистиң Дуржулга станциязындан тускай эртемниглер айтырыг, салбас, келбес боор-дур. Механизация, ногаа өстүрүлгези, үрезин ажылының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң девискээринден дашкаар бистен сонуурган келири элдеп. Чижээ, ВТН—8 деп волокушаның, СТ—6 биле СТ—8 деп сараатакчының документациязын чорудуп бээрин Казах ССР-ден, Ставрополь, Алтай крайлардан, Бурят АССР-ден, Амур, Новосибирск, Кемерово, Омск болгаш Иркутск областарындан дилег кылган. Бистиң ажыл-агыйларывыстан СТ—6 деп сараатакчының документациязын чүгле СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң директору эш Пичен-оол дилээн. «Тээли», «Күш-ажылдың хостуу», «Найырал» совхозтарның директорлары плакаттарлыг, төлевилел-смета документияларын бисче дедир чорутканын маңаа айтырга четчир.

Бистиң республикада шиңгээдилге багай организастаттынганын борта айтыры чугула деп бодап турар бис. Куйбышев областың дуржулгазын көрүп көрээли. Областың көдээ ажыл-агый эргелелинде эртем-техниктиг информация килдизи бар. Мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазын чыып, мөөңнээр, ону нептередир, информастыг хуудустарны, тематиктиг чыындылар болгаш плакаттарны белеткээр база парлап үндүрер, оларның-биле ажыл-агыйларның хереглелин барымдаалап хандырар ажылдарны ук килдис организастап турар.

Райкүүскомнарның 22 көдээ ажыл-агый эргелелдеринде шиңгээдилгениң штаттыг тускай эртемниглери ажылдап турар, а ажыл-агыйларның хөй нуруузунда эртем-техниктиг информацияның хөй-ниити бюролары бар. Эрткен чылын куйбышевчилер областың 266 колхоз, совхозтарынга 200 ажыг чаа аргаларны бүдүрүлгеге шиңгээдип алганнар.

Мону барымдаалааш, бистиң республикага база ындыг килдисти организастаза чүл деп айтырыг тургустунуп келир. Ындыг килдис дуржулга станциязы-биле кады шиңгээдилгениң чыл болгаш перспективтиг планнарын ажылдап кылыр, оларның күүселдезин үргүлчү контрольдаарын боттандырар, радио-телевидение дамчыштыр тускай дамчыдылгаларны база солуннарга чүүлдерни доктаамал организастаар ужурлуг.

Ол ышкаш, чогаадыкчы идепкейни бедидеринге, чаа чүүлдерни ажылдап кылып, практика кырынга боттандырарынга инициативаны көдүреринге материалдыг шаңнал-макталды база ажыглаза чогуур.

Х. ЕНЗАК,
Тываның көдээ ажыл-агыйының Дуржулга станциязының директорунуң эртем талазы-биле оралакчызы, көдээ ажыл-агый эртемнериниң кандидады.

Сарыглар Канчыыр-оол

ЧЕЧЕН ЧУГАА

КУШКАШ-ӨЗЕН

Балдыр эъди хорлагыже
Байлаң шүүреп, айлап, бестеп,
Аңнап, куштап доруккан мен.
Артып, шаанак айызап кээр
Хемче тырта одагланып,
Кезек пөшке чаглактанып,—
Чажымда-ла, төрээн черим
Чаражынга ынакшаан мен.

(Юрий Кюнзегеш).

Адыр, акым!

Кажан, каяа сени баштай көрген кижи боор мен? Уткан мен бе? Уткан болза, кончуумну але! Сактып чадап олур мен, бичии манап көрем. Орай күзүп авам сугга шөлээлеп чеде берген мен. Чингирлээн бажынга башкы хар чаанкан. Дииңнээр ой. Мажы базыптар кижиниң ал-сагыжы тайга бажында барган болур. Кайы-даа бажыңга баарымга, эр улус Хөлдүг-Адыр дугайын чугаалажыр болду. Мени боо адын билир сен бе дээр-даа кижилер бар. Чажыргаш чоор, мактангаш чоор, бичиде ча-согунну холдан салбас чораан оол боор мен. Кырган-ачам кедергей кончуг ча адар кижи, ол мени өөредип каан чүве. Өг чанынга каарган каргырткайындыр эде бээрге, кырган-ачам мени ынаар чорудупкаш, боду өг чанындан бараанная турар чүве. Мен дыт дөзүнге кеден чеде бергеш, эзир чүглүг согунумну хөлдей салгаш, хере тыртып-тыртып, дүндүүштелдир сала кааптар мен. Чалгыны сынык каарган далбаңайндыр бады кээр. Ооң соонда өөренип чорупкан мен. Ол чурт Кажаалыг аксы ол-ла чүве. Ынчан шору эр апарган мен. Акым сени баштай көрген чуртум сактып чадаш, өскээр бардым бе?

Ачам мецээ дуза каткан. Мени эдертип алгаш, тайгадыва дииңнеп чорупкан.

— Кушкаш-Өзен кончуг-ла адыглыг чер. Баштай аңаа барып одагланыыл, оглум. Шаанда бир кыжын аңаа ийи өг кыштаанывыс сактыр ирги сен бе? Ынчан чаш турган сен, чаа-ла беш хар четкен боор сен.

Ачамның бо чугаазын дыңнааш, чүрээм сүрээдей берген. Чоон дыт дөзүнге одагланган бис. Ачам шайны хайындыра каапкаш, хувага кудуп ал-ла, кургаг шыгбанны ынаар суга каггылап, оран-таңдызынче чажып турду. Мээң-даа мелегейимни чүү дээрлаан. Ачамны соксадыр бодап, харын аттынар дей берген мен. Сүлде бойнаан! Хоочун аңчының төрээн черинге йөрээлип салып турганы ол боол-тур ийин моң.

Адыр, акым!

Сени баштай көрген черим ам-на сактып келдим. Кушкаш-Өзен чанында кыштаг чурт ол ышкажыл. Чазын ышкажыгай. Өдек кыдыынга хүрен, кара, мелдер үш аът чыдар ышкажыгай. Кызылдарның тургузу мунуп каан аъттары дижир чүве чоржук. Кара аъттың кудуруун үзе соккаш, мецээ беш хыл кадып берген сен але. Мени өргелеп өөреткен сен. Ижээн аскынга бир хылды салып берген сен. Кончуг мургу аңаа туттуна бергеш, үңгүрүнүң иштинче кире бергеш, так дүй тептинипкен чоржук. Мен кудуруундан тырткаш, үзе соп алган мен але. Оон мени бичии кончаан сен але. База катап холдааш, будундан туткаш, үндүр соп чадаан мен але. Чадан кааш, ыглапкан ышкажык мен. Оон сен ол мургунуң ийи будундан туткаш, үндүр соп эккелгеш, хаайындыва чаңгыс согууруңга, чолдак кудуруу содуш диген. Оон ол мургуну мээң курумга азындырып берген сен, акым.

Сени баштай көрген черим Кушкаш-Өзен ол-дур. Адам-өгбемниң аңныг ораны. Мен одаг чанында турган медегер пөштү бичии токпак-биле хаптарымга, чиңгис уядан ийи дииң үне халаан.

«КИЖИ ЧУГААЛАЖЫП ТАНЫЖАР».

Кижилерге сөглээр сөзүң
Кичээнгейлиг шилип ап чор.
Чаңгыс состен кижи хөңнү
Часкарлы бээр, өөрүй бээр.

(Очур-оол Монгуш).

Дилеп чордум. Суран чордум. Тыппайн чордум. Хөндергей суурга чеде берген мен. Ол магалыг хемден дайындыва аъттанып чоруткаш, фронтуга өлүртүп каан маадырларның тураскаалын көрген мен. Акымның сээң фото-чуруун чок болган, дыка-ла муңгараан мен, дыка-ла боданган мен. Тываның кайы-даа районунга чеде бергеш, эки турачы боон чораан кижи болганын көргеш, акымның сээң дугайыңны коргуп-сүртей айтырып чордум. Бир катап музейниң чүве шыгжаар фондузун чиңчерлеп чыткаш, сээң фото-чуруун тып алгаш, таан кончуг амыраан ийик мен. Харалаан, ол чурук дыка бүлүргей апарган. Ону чара тырттырып, чурукчу эжимге хоолгалай чурудуп алган мен. Акымның сээң кады-кожа тулчуп чораан эжиңни дилеп келдим. Бир часкы хүн сээң дайынчы эжиңге ужуражыр аас-кежиктиг болган мен.

Май шимээргеп турзун. Тиилелге хүнүнге тураскааткан байырлыг ёзулал эртип турду. Дайылдажып чораан кижилерниң артып калган дириглери музейниң хуралдаар залын долдур сырлып келди. Ол улустуң аразындан бай Хемчиктиң оглу, тыва кадайның Кызыл-Мажалыкка төрүп өстүргени Ооржак Чингир-оол-овичиге ужурашканым аныяк-чаш назынымның бир улуг өөрүшкүзү. Чугаалажып танышкан мен. Узуну бир метр чеден ажыг сантиметр, сиирeш бүдүштүг, шоваалаң карактыг, чудуруктаныптарга, холунуң сиири ховурлуп бырлаңнаар кижи чораан, сактырымга, хүлбүс мойнаа сөдүрге дырлаңнаанзыг болган. Чулчургай чоогунда илиг хире чарык сорбу база бар. Кижиниң хөңнүн бирде кударадып, бирде өөртүп келир фронтучу-дайынчының чугаазын дыңнап бижээш, шыгжап чордум. Шынныг төөгүнү чежеге дээр чажырар мен, ха-дуңмамга дамчыдар ужурга таварыштым. Бир чамдык коргунчуг черлерин адып кааптым, чемелевейн көөр силер.

«ТӨРЭЭН ЧУРТ ДЭЭШ...!».

«Эзертенгеш, аъттаныңар!
Эрге-шөлээ, хосталга дээш
Тулчуушкунче, тулчуушкунче,
Тура дүшпейн, бурунгаар!...»

(Сергей Пюрбю).

— Фашистиг дарлалдан хостажып чораан черлерим аттарын өскертип шыдавас мен. Улуг лейтенант Сат Бүрзеккейниң бисти тулчуушкунче киирип тура, командылап чораан дужаалын өске сөстер-биле солуп шыдавас мен. Бистиң дайынчы чепсээвис «Максим»-не болгай. Ол пулемётту үжелээн эдилеп чораан бис: улуг сержант Салчак Сундуй-оол, Каа-Хемниң «Совет Тыва» чурттуг кижи. Гвардейжи дайынчы Сарыглар Канчыыр-оол, Чөөн-Хемчиктиң Хөндергей чурттуг кижи. Ровно хоорайны хостаар дээш болуп турган тулчуушкунга өлүртүп каан ол ийи пулемётчиктиң бирээзи мен мен.

Дыка хөй чүвени көңгүс уткандыр мен. Чүгле чаңгыс чүвени сактып олур мен. Ровно хоорайны немецтерден хостаар дээш чигир заводунуң чоогунга, бир ой бажынга тулчуп турган бис. Кежээ апарган чүве. Хүн ажып, чырык имир биле караңгы имиртиң аразы турган.

«Төрээн чурт дээш... бурунгаар!»— деп бистиң командиривис Сат Бүрзеккей командылаптарга, оңгудан окталдыр үне халышкылааш, чиге бурунгаар хөме-таварып кирипкен бис.

Адыр, дуңмам! Бичии таакпылап аайын. Мен чүгле Канчыыр-оолдуң дугайын чугаалап берейн,—деп, Ооржак Чингир-оол арай кавыыргаан аянныг болду. Ам канчаар, аайынга кирип, манагзынып олур мен оң. Шынын сөглээрге, ол акыйның арын-шырайын, аажы-чаңын база шору билир-ле кижи мен. Кады-кожа чурттап чораан акызын кижи билбейн канчаар. Мээң акым дайын шөлүнге канчаар көстүп чораанын ала-чайгаар сонуургай берген мен.

Канчыыр-оолдуң даштыкы хевири ам-даа караамга көстүп чоруур хевээр ийин. Улуг кара-сарыг карактыг, кызыл шырайлыг, чолдаак сынныг, хаайы шала чооннап келгеш, дөзү шала чиңгелей берген, кончуг кара баштыг, буга мойну ышкаш дулгу моюннуг, аптара ышкаш хөректиг, мөге-шыырак шырайлыг оол чүве. Беш ай хире кады тулчуп келген бис. Хөөкүйнүң чуду-каразын-даа канчаар ону: суг-даа дивес, малгаш-даа дивес, таварышкан черден үңгеп кеже бээр. Немецтерни хөме бүлгүртүп, аткылажып турар үевисте, Канчыыр-оол пулемёттуң диизелеп каан октарын шуудуп берип турган-на болгай. Оңгудан чоруп ыңай боорда, ийи кижи пулемётту сөөртүп орар, бир кижи хамык октуг дайзаларын сөөртүп аар. Маңнаар харык кайда боор, чүгле үңгеп сөөртүр болгай. Ону черле утпас мен ийин. Ол тулчуушкунга Канчыыр-оол чуду-каразынга киргеш, ийи кижи арай боорда шимчедир «Максим» деп пулемётту чаңгыс холдап сөөртпүшаан, бурунгаарлап кирипкен. Мен база-ла сүрүштүр үңгеп кел чыткан мен. Ол ынчап бар чорувуста, немецтерниң миномёду чазылдырар огун кырывысче дүжүрүпкен болган. Мен билинмейн барган мен.

«Шынның» конкурузунга

ЧУРУКТА: Сарыглар Буяндыевич Канчыыр-оол. (Шериг бөрттүг). Ол чурукту бүлүргей фото-чуруктан Иван Салчак чураан. П. Гольцов катап тырттырган.

(Төнчүзү 4-кү арында).

КОНКУРС, СТУДЕНТ, БАЛЛ

ДЭЭДИ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРИНГЕ ХҮЛЭЭП АЛЫРЫНЫҢ ЧАА ДҮРҮМНЕРИ БАДЫЛАТТЫНГАН

ССРЭ-ниң дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министерствозу чурттуң дээди өөредилге черлеринге хүлээп алырының чаа дүрүмүн бадылаан. Ол дугайын тайылбырлап бээрин СЭТА-ның корреспондентизи Ю. Новокшонов ССРЭ-ниң дээди болгаш тускай ортумак өөредилге министриниң оралакчызы профессор Н. Ф. Красновтан дилээн.

— Совет аныяктарның дээди өөредилге чедип алыр аргазы чыл келген тудум-на калбарын олурар—деп, Н. Ф. Краснов чугаалаан.—Он муң чурттакчыга хамаарыштыр студентилерниң санын алырга ССРЭ делегейде мурнуку черлерниң бирээзин эзлеп турар. Дээди өөредилгениң совет системазы улуг ат сураглыг болуп нептерээн. Ол партияның айытканын ёзугаар коммунистиг тургузуушкуннуң, эртем-техниктиг революцияның негелделеринге дүүштүр сайзырап олурар.

1972—73 өөредилге чылында чурттуң университеттеринге болгаш институттарынга тос чүс муң ажыг оолдар болгаш кыстар өөренип кирер, оларның иштинден алды чүс муң хирези хүндүс өөренир салбырларга баар. Дээди өөредилге черлеринге хүлээп алыышкын дээрге чүгле организастыг эвес, а улуг социал ужурдузалыг айтырыг болур. СЭКП-ниң XXIV съездизи болгаш тоску беш чыл планының сорулгалары кадрлар белеткээрин эртемниң болгаш техниканың амгы чедишкиннери-биле дүүштүр чорударын негеп турар.

Бо бүгү байдал ССРЭ-ниң дээди өөредилге черлеринче хүлээп алырының дүрүмнеринде көрдүнген. Бо дүрүмнерде чамдык элээн улуг өскерилгелер киргилээн. Ол өскерилгелер бир-ле дугаарында аныяктарны дээди өөредилге черинге хүлээп алырының хевири болур конкурска хамаарҗыр.

— Ол дугайын элээн тодарадыр чугаалап көрүцерем.

— Чаа дүрүмнерни тургузуп турган, абитуриент бодунуң бүгү билиин, эки талаларын көргүзер аргалыг болурун өөренип көрген. Чүгле ындыгда эртемче чүткүлдүг аныяктар-биле студентилерниң чаа отрядын долдурар апаар.

Кирериниң экзаменнеринге алган баллдарын санаарда бүгү-ле алган демдектериниң шуптузун көөр. Ынчангаш орус дылга, литературага база ол ышкаш школага өөренип турган дылынга экзаменниң шыпары бедий бээр. Сочинение бижээш алган демдээ кайы-даа өөредилге черинге болза өске эртемнерге алган демдээ-биле бир дөмей деңге санаттынар.

Конкурска алган демдектериндеи аңгыда абитуриентиниң ортумак өөредилге черинге турган кандыг демдектерлиг доосканын аттестадындан база көөр. Ынчангаш дээди өөредилге черинге кирерде экзаменнерниң түңнелдери-биле аттестатта демдектерин катай көөрүн чаа дүрүм доктааткан. Бо чорук абитуриентиниң чүгле билиин эвес, а ооң өөредилгээ чүткүлдүүн база көргүзер.

— Дээди өөредилге черинче кирип турарларның иштинден «курчатовтарны» эскербейн барып болбас дээр дугайында бир кезек үеде элээн хөй саналдар үнүп турган болгай. Бо талазы-биле байдал кандыгыл?

— Ындыг саналдарны бис кичээнгейге алыр ужурлуг деп бодап турар бис. Чаа дүрүмде ол база көрдүнген. Бир эвес абитуриентилерниң алган баллы дең болу берген болза ынчан оларның кайызы шилип ап турар тускай эртеминге чүткүлдүүн, школага турган болгүмнерге, конкурстарга, көрүлделерге, олимпиадаларга идепкейлиг киржип чораанын көөр. Дүрүмде көрдүнген өскерилгелер оолдар, уругларның чүгле ынак эртемнеринче чаңгыс талалаар чоруун болдурбас апаар. Дылдың болгаш литератураның экзаменин өске эртемнерге экзаменнер-биле деңнепкен болганда олче база улуг кичээнгейни салырынче албадаптар.

Студентилерниң Бүгү-эвилел слёдунга чүве чугаалап турган, СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев бөгүнгү совет специалист дээрге марксисчиленинчи өөредилгениң үндезиннерин эки билир, партияның болгаш чурттуң политиктиг сорулгаларын тода көрүп чоруур, эртем болгаш практика-биле ханы чепсегленген, бодунуң тускай эртемин тергиин билир кижи болур деп чугаалаан. Дээди өөредилге черинче кирериниң чаа дүрүмнерин тургузуп тура министерство партияның бо айтыышкыннарын удуртулга кылдыр көрген.

— Чаа дүрүмнерде оон өске кандыг өскерилгелер киргенил?

— Ажылдавышаан өөренип турарларга хамаарыштыр өскерилгелер бар. Мурнунда турганы ышкаш ындыг салбырларга хүлээп алырда ажылды шилип алган тускай эртеми-биле дүгжүп турар оолдар, кыстарны алыр. Чаа дүрүмде көрдүнгени болза, шилип ап турар тускай эртеминге дүүшкен ажылга алды айдан эвээш эвес үе иштинде ажылдапкан улусту колдай хүлээп алырын доктааткан.

Кирериниң экзаменнериниң саны барык ол хевээр артып калган. Ындыг-даа болза чамдык өскерилгелер база бар. Чижээлээрге, биология талазы-биле тускай эртем алыр дээш университетче кирип турарлар физикага экзамен орнунга математикага экзамен (аас азы бижимел-биле) дужаар, көдээ ажыл-агый экономиказының талазы-биле тускай эртем алыксааннар химия орнунга географияга аас-биле экзамен дужаар апаар. Психологияга тускай эртем чедип алыр дээн улус орус дылга азы литературага экзамен орнунга математикага (аас азы бижимел-биле) экзамен дужаар.

Бистиң чуртувуста дээди өөредилгениң системазы СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерни, эртем-техниктиг депшилгениң, коммунистиг тургузуушкуннуң эрге-ажыктарын барымдаалап моон соңгаар-даа доктаамал сайзыраар апаар деп, Н. Ф. Краснов түңнелинде чугаалаан.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга

Москвага парлалга конференциязы

Совет улус улуг байырлалды — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын демдеглээрибиле белеткенип турар. Март 17-де Кремльге совет болгаш даштыкы журналистерге болган парлалга конференциязын ол болуушкунга тураскааткан. ССРЭ-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң Парлалга килдизи парлалга конференциязын организастаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. П. Георгадзе журналистерниң мурнунга чүве чугаалаан. Чаа күрүне — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганын 1922 чылдың декабрь 30-де чарлаан Советтерниң Бирги Бүгү-эвилел съездизи национал совет республикаларның каттыжыышкынын дооскан болгаш хоойлу ёзугаар хевирлээн дээрзин ол сагындырган. ССР Эвилелиниң тургустунганы болза ниитилелди социалистиг эгелерге чаарты тургузарынга, чурттуң бүгү улустарының экономиказының болгаш культуразының көдүрлүүшкүнүнге таарымчалыг байдалдарны хандырып турар шиитпирлиг факторларның бирээзи болган.

Национал айтырыгның теориязын хөгжүдериниң болгаш хөй националдыг социалистиг күрүнени тургузарының херээнге аажок улуг ачы-хавыяа В. И. Ленинге хамаарҗыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары чурттуң күрүне эрге-чагыргазының дээди органының структуразының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалааш, ёзулуг демократизм, бүгү нацияларның болгаш биче улустарның дең эргези чурттуң күрүне амыдыралынга янзы-бүрү националдарның төлээлекчилериниң идепкейлиг киржилгези-биле тодаргайлаттынып турарын демдеглээн. Чижээ, сөөлгү соңгулдага ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ийи палатазының составынга 62 националдың депутаттары соңгуткан, а бүгү Советтерниң (дээди болгаш чер-черниң) составында чүс ажыг янзы-бүрү националдарның депутаттары ажылдап турар.

Хөй националдыг күрүнени тургусканының, сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургусканының, национал айтырыгны шиитпирлээнинин совет дуржулгазын делегейге хүлээп көрген болгаш социал база национал хосталга дээш бүгү демиселчилерге үнелеп четпес дузаламчыны көргүзүп турар. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле, ооң Программазында, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айыткан орук-биле бурунгаар бүзүрелдиг чоруп орар хөй националдыг совет улус ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн чаңгыс аай сырый каттыжыышкын-биле уткуп турар.

М. П. Георгадзе журналистерниң салган айтырыгларынга харыылаан.

(СЭТА).

делегей бо хүннерде

Найыралдың аян-чоруу

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның премьер-министри Абдул Захирниң Совет Эвилелинде аян-чоруу афган хөй-ниитиниң болгаш парлалганың кичээнгейиниң төвүнде турар.

«Кабул таймс» солуннуң мурнуку чүүлүнге демдеглээни: Афганистанның премьер-министриниң Москвага аян-чоруу болза бежен чыл дургузунда найыралдың харылзаалары-биле холбашкан кожа ийи күрүнениң удуртукчу ажылдакчыларының аян-чоруктарның уламчылалы болур. Афганистанның болгаш Совет Эвилелиниң аразында быжыгып турар харылзааларның үндезини болур принциптерни бо аян-чоруктарның түңнелдери бадыткап турар дээрзин солун бижээн.

Совет Эвилели Афганистанның экономиктиг хөгжүлдезиниң беш чыл планнарын күүседиринге киришкенин чүүлде чугаалаан. Саланг артты ажыр орук, Тургунди-Герат-Кандахар орук, Нанграхар можуда суггарылга системалары, Кабулда политехникум болгаш техникум, Мазари-Шарифте одалга-биле ажылдаар электростанция — бо бүгү Совет Эвилелиниң Афганистанга дузаламчызының барымаалары болур.

Афганистанның улузу болгаш чазаа бо дузаламчы дээш өөрүп четтирип, ийи чурттуң аразында найырал улам ыңай быжыгып, хөгжүүр дээрзинге идегелин илергейлеп турар деп, «Кабул таймс» демдеглээн.

Допчу медээ

ДАККА. (СЭТА). Индияның премьер-министри Индира Ганди үш хүннүң албан ёзузунуң аян-чоруун кылып, Бангладештиң найысылалында чеде берген. Аңаа Бангладеш Улус Республиканың премьер-министри Муджибур Рахманның болгаш Индияның премьер-министри Индира Гандиниң аразынга чугаалажыышкыннар болган. Чугаалажыышкыннар үезинде Индияның болгаш Бангладештиң аразында харылзааларга хамаарышкан делгереңгей айтырыгларны, а ол ышкаш делегейниң чамдык айтырыгларын көрген. Ийи чурттуң аразында экономиктиг кады ажылдажылгаже, Индостан чартык ортулукта байдалче онза кичээнгейни салган.

Ийи чурттуң удуртукчуларының чугаалажыышкыннары найыралчы, чүректиң ханызындан байдалга эрткен.

ИКП-ниң XIII съездизи доозулган

МИЛАН. (СЭТА-ның тускай корр.). Италияның Коммунистиг партиязының XIII съездизи бодунуң ажылын дооскан. Съездиниң сөөлгү хуралынга ооң киржикчилери съездиниң мандат комиссиязының илеткелин чүүлдүгзүнген, ИКП-ниң Уставынга киирген чамдык эдилгелерни, ийи документини: политиктиг резолюцияны болгаш партияның соңгулда мурнунуң программазын хүлээп алган.

ИКП-ниң Чиңгине секретарының оралакчызы Э. Берлингуэр түңнел сөс ап чүве чугаалаан. Съезд ИКП Төп Комитединиң болгаш Төп контроль комиссиязының чаа составын соңгаан.

Италияның Коммунистиг партиязының XIII съездизи доозулган соонда дораан-на ИКП-ниң чаа составының Төп Комитединиң болгаш Төп контроль комиссиязының каттышкан хуралы болган. Хуралга Э. Берлингуэр партияның Чиңгине секретарынга, а Л. Лонго партияның Даргазынга соңгуткан.

Соңгулдаларның түңнели

ДЕЛИ. (СЭТА). Төп соңгулда комиссиязы март 5-тен 11-ге чедир чурттуң 16 штадының болгаш ийи эвилел девискээриниң чер-чер хоойлужудулга хуралдарынга болган соңгулданың түңнелдерин парлап үндүрген. «Таймс оф Индиа» солунга парлаан медээлерни ёзугаар алырга, бадылаашкын үезинде ооң мурнунда айытканы 2.727 эвес, а 2.722 депутатты соңгаан.

Индияның премьер-Министри Индира Ганди баштаан Индий национал конгресс партия 14 штаттың болгаш Делиниң эвилел девискээриниң хоойлужудулга хуралында олуттарның хөй нуруузун алган. Ынчангаш Индий национал конгресстиң төлээлекчилери чазактарны тургузар болгаш чер-черниң күүсекчи органнарын баштаар.

Керээни бадылаар дээш

БОНН. (СЭТА). Чурттуң хөй санныг демократтыг организациялары, а ол ышкаш хөй-ниитичи көскү ажылдакчылары «Совет Эвилели болгаш Польша-биле ГФР-ниң керээлерин бадылаар дээш хөделиишкиннерниң неделязын» эрттиреринче кыйгырган. Керээлерни бадылаарының болгаш айыыл чок чоруктуң айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырарының талалакчыларының чыскаалдары болгаш митингилери ГФР-ниң хөй хоорайларынга эрткен соонда, март төнчүзүнде, бо «неделя» болур ужурлуг. «Неделяны» эрттиреринге холбаштыр үндүрген кыйгырыгда демдеглээни болза, совет-барыын-герман болгаш польша-барыын-герман керээлер «Европага тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту хандырарын быжыг делегей-эрге үндезинге тургузар сорулганы салып турар».

Германияның Федеративтиг Республиказының хөй-ниитичи 100 ажыг көскү ажылдакчылары чурттуң хөй-ниитизинге кыйгырыгны парлап үндүрүп, Совет Эвилели болгаш Польша Улус Республика-биле чарган керээлерни «соңгаарладыышкын чок бадылаарының» эргежок чугулазын ында демдеглээн. «Керээлерниң ужур-утказы ол керээлерге ат салган чурттарның национал эрге-ажыктарынга бүрүн дүгжүп турар» дээрзин хөй-ниитичи ажылдакчылар — чогаалчылар, профессорлар, эртемденнер-геологтар, профэвилел активчилери, политиктиг янзы-бүрү партияларның болгаш демократтыг организацияларның төлээлекчилери медеглээн. Керээлерниң ужур-утказы тайбыңче болгаш айыыл чок чорукче Европаның улустарының чүткүлдеринге база бүрүн дүгжүп турар.

Агрессорларны буруу шапкан

ХАНОЙ. (СЭТА). Националды катап каттыштырар херектерниң талазы-биле комитеттиң хуралы ВДР-ниң Национал хуралынга болган. АКШ-тың агрессиязынга удур вьетнам улустуң патриотчу демиселиниң байдалын хуралга чугаалашкан.

Комитет Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштериниң чедип алган тиилелгелеринге байыр чедирип, мурнуу-вьетнам хоорайларда чоннуң патриотчу демиселиниң өскенин демдеглээн.

Аар аштырыышкыннарга таварышса-даа америк дайын-зырактар агрессчи угланыышкынын бар-ла шаа-биле үргүлчүлеп, Мурнуу Вьетнамны калбак хемчээлдерге бомбалаарын чорудуп, хоран химия бүдүмелдерни чажып турар деп, хуралга демдеглээн. АКШ-тың самолёттары ВДР-ни бомбалап турар, ооң түңнелинде чоннуң ортузунда кижи талазы-биле когарал хөй.

Вьетнам чонга удур АКШ геноцидтиң кемниг үүлгедиглерин үүлгедип турарын айыткаш, комитет Вьетнамда дайынын күштелдиргени дээш америк империалистерни шиитпирлиг буруу шапкан.

Комитет вьетнам айтырыгны шиитпирлээр дугайында Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның 7 чүүлден тургустунган чөптүг саналынга тодаргай харыыны бээрин АКШ-тың чазаандан негээн.

Францияның найысылалының Париж районунуң ажылчы чоннары ажылдаар эргени хандырарын чедип алыр дээш демиселче кыйгырып турар массалыг чыскаалды кылган. Чурттуң эң улуг профэвилел органнары — Күш-ажылдың бүгүниити конфедерациязының болгаш күш-ажылдың француз демократтыг конфедерациязының организастааны бо чыскаалга 20 муң ажыг кижи киришкен. Ооң киржикчилери Бастилия шөлүнден Республика Шөлүнге чедир кылашташкаш, аңаа митинг эрттирген.

ЧУРУКТА: чыскаалганнар Парижтиң кудумчуларында.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Маочу аажылаашкыннар

ТОКИО. (СЭТА). Японияның Коммунистиг партиязының төп органы «Акахата» солун «Рэнго сэкигун» дээр маочу организацияның ажыл-чорудулгазын буруу шапкан чүүлдү парлаан.

Эрткен чылдың төнчүзүнде Токиода болгаш чурттуң өске-даа элээн хоорайларында кудумчуларга, кинотеатрларга болгаш хөй-ниитиниң өске-даа черлеринге чазылдырыышкыннар удаа-дараа болгулаан. Полиция удаваанда кемниг идегеттерни илереткен. Олар «Рэнго сэкигун» дээр организацияның кежигүннери болган. Оларның бажыңнарын үжээн үезинде боо-чепсек, Пекинге парлаан «революсчу» литература, цитатчыгаштар болгаш өске-даа чүүлдер тывылган.

Туттуруп хоругдаттырган кемниг идегеттерниң өчүктери бүгү Японияны кайгаткан. Пекинниң чорударын негеп турган угланыышкынын боттарының ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдурганын хоругдаттырганнар чажырбаан. Маочу бөлүктерниң кежигүннерин Пекинге чалап келдирип, оларны байырлалдыг ёзулаашкын-биле хүлээп ап турган.

Демократтыг күштерниң болгаш ажылчы чоннарның кандыг-даа чыскаалдарын, митингилерин, көдүрлүүшкүннерин бо маочу идегеттер хулиганчы шош-содаа, полиция-биле ханныг сегиржип алыышкын болдурарын оралдажып турган. Олар боттарының ындыг үүлгедиглерин демиселдиң дээди хевири кылдыр көрүп турар. Олар боттарының ажыл-чорудулгазын Кыдатка «улуг культура революциязының» үезинде онза идепкейжиткен.

Пекинден күткүткен «Рэнго сэкигун» организацияның чөңгээлиг үүлгедиглери Японияның улузунуң килеңниг сеткил-сагыжын хайныктырып турар деп, солун демдеглээн. Пекинниң хоозун революсчу теориялары болгаш чөңгээлиг кыйгырыглары деп чүл, кандыг уржуктугул дээрзин Японияда хөй кижилер «Рэнго сэкигун» организацияның кежигүннериниң ажыл-чорудулгазының үлегер-чижээнден бүзүреп көрген. Кыдат шугумну мугулай ёзу-биле удуртулга болдурар чорук алызында барып улуска удур кемниг үүлгедиглерге чедирип келир дугайын бо бөлүктерниң чөңгээлиг дерзин хөделиишкиннери херечилеп турар деп, «Акахата» солун демдеглээн.

БОТТАНГАН КҮЗЕЛ

«Чаа Тыва» деп тоожудан

Салчак ТОКА.

1944 чылдың он айның 11-ниң хүнү. Совет Эвилелиниң найысылалы — Москва. Агаар оожум болгаш чырык хүннүг. Бир-ле бедик болгаш кырында тербе өг ышкаш боп-борбак, ногаан будуктуг оваадайлыг ордунуң кырында Советтерниң кызыл тугу далаш чок аянбиле тиилелгелиг киискип, чалгынналдыр кызаңнаан тур.

Маныгы-оглу, Ооржак Лопсаңчап ужелээн тыва чонувустуң ханы күзелин, изиг чүректериниң чалбыыжын хойлап алгаш, Советтерниң өндүр чүрээ, бо Кремльге акы-дуңма улустарның аразынга, бо алдын кызыл туктун адаанга кады чурттап, ажылдап тиилээр деп салган күзелди Тываның арат массазы кайын каар деп бодалдыг онза хүндүлелдиг базып олур бис...

— Паа, ана ат-ла чүве-дир аа! Кижиниң бажы безин дескине бээр чыгыы, кандыг кончуг улуг ордулар боор, баштары барза-барза булуттарга үскүлээн! Бо чоннуң хөй деп чүвезин, магалыын! Бо оранның чаагайын, бурт-даа дээр чүве чок, ногаан үнүштүг, чечек-мечек чер саны, чүү деп мындыг магалыг оран боор, даргалар?—деп айтырбышаан, Лопсаңчап хейде-ле сүрээдээнин чажырар дээн ышкаш ногаан дордум-биле куржанган хүрен торгу тонун, ак-куу шляпазын, хром сапыктарын эде-эде туткулааш, шокар хээлиг аржыылы-биле шыгыксай берген дерин чоттунган базып олур.

— Бүгү делегейниң найысылалы, барып-барып Совет Эвилелиниң төвү болганда ынчанмайн канчаар! Бо базып олурар черивис Майда, Октябрьда чоннуң чыскаалыр, бодунуң сүр-күжүн көргүзер чери — Кызыл шөл деп чер-дир —деп, Маныгы-оглу эжинге тайылбырлаан, база-ла сүрээдээнинден папирозун хааржаандан уштуп тыртып каап базып олур.

Кремльдиң иштинге кире бээривиске, чавыскылак эш кылаштап келгеш:

— Михаил Ивановичиге келдиңер бе?—деп бүдүү билир чүве ышкаш айтырды.

— Ындыг. Эш Калининге—дээш, шынзылгаларывысты көргүстүвүс.

— Билдине берди. Мээң соомдан, эштер! Моорлаңар, моорлаңар!—дигилээш, хаалгаларның бирээзинге барды. Соондан базыптывыс. Ийиги каътче лифт-биле көдүрлүп келдивис, таныыр-танывас кижилер хайнып-ла тур. Канчаар-даа аажок хөй-ле баганаларлыг, ооң баштарында малгаш-биле туткулаан, өй-өйнү көргүскен хевирлерлиг, бедик дээвиирлиг, беш чүс кижи олуруптар тербе өг ышкаш ордуга кирип келдивис.

— Ува-а! Ана кончуг-даа боор чүве-дир, тоолда чүве дег! Чүү деп орду боор, даргалар? —деп, Ооржак база-ла сымыранып айтырды.

— Бо дээрге Кремльде эн каас болгаш төөгүлүг орду. Совет Эвилелиним Дээди Совединиң бирги даргазы Свердловтуң ады-биле тураскаан Дээди Советтиң хуралдаар ордузудур деп кагдым.

Ол-ла ынчан орду сонуургап, солун чүвелер көрүп турувуста, коңга-даа эткен, чыылган кижилер залда олуттарын эжелей бердилер... Улус олуруп алырга, Михаил Иванович столдуң бажынга кээп коңгазын каңгырадып чоруй олуруптар орта, шипшиң-не барды.

— Эштер! ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралын ажыткан деп санадым —дигеш, сегелин шала өрү көдүрүп алган, көстүүн өттүр ынай-бээр хараан тур.

— Чүүлдүг-чүүлдүг, ажыдар-ажыдар! — дээн ыыттар залды хөме алы берген.

— Хүн айтырыы чаңгыс-ла, Тываның арат чоннарының Совет Эвилелинге кирер дээн декларациязын көөр. Бо дугайында Тываның арат чоннарының мурнундан келген төлээлериң баштыңы эш Токага сөс бээр-дир—деп, Михаил Иванович чарлааш, дыңнап олурупту.

Декларацияны ийи холдап тудуп алгаш, боостаамны ажыда чөдүрүп чоруй:

— Эштер!—деп эгеледим. Чап-чаа-ла анаа олурган бодум, ам чүве чугаалаары-биле туруп келгеш, декларацияны көөр дээримге, анаа-ла шокар, үжүк-ному ылгаттынмас, сактырымга, хол безин сириңейнин турган ышкаш болду. Ындыг-даа болза девидээшкинимни арай боорда соксадып алгаш, чугаамны эгеледим. Тываның арат чоннарының өл дилег Декларациязын номчуп доозарымга, олурукчуларның адыш часкаашкыны залды долдур диңмиреп үнду. Арат массаның дилээнин ёзугаар хандырып, Тываны Совет Эвилелинге хүлээп алырының дугайында каш кижи чүве чугаалаан, ооң соонда Михаил Иванович стол артындан туруп келгеш, база-ла ынай-бээр көргүлээш, көстүүн эде кедип алгаш, коңгазын база-ла кын кылдыр эдискеш:

— Эштер!—деп эгеледи. Маныгы-оглу Ооржакка сымыранып очулдурган олур.

— Президиумнуң кежигүннериниң манаа сапалдап турганын алырга, Тываның нам, чазаанын, арат массазының Совет Эвилелинге кирер дээн күзелин чаңгыс үн-биле деткиири илдең-дир. Херек кырында алырга, Совет Эвилелиниң нам, чазаа, масса чону тываларны шагда-ла ха-төрели, акы-дуңмазы кылдыр көрүп чораан, көрүп турар, моон соңгаар база-ла шак ынчаалдыр көөр!—дээш, Михаил Иванович доктаай хона берген, бистерже чиге-ле көрүпкен тур. Тура халааш, адыштарывысты дазылады-ла бердивис, өскелер бисти деткиди.

— Шынын сөглээрге, шагда-ла быжыгып дадыккан, орнукшуп тургустунган, херек кырында бар найыралды документ саазынга киир бижиири арткан ышкаш чүл! Кандыгыл, эштер?—деп айтырарга, адыш часкаашкыны база катап диңмиреп-ле үнду...

1944 чылдың он айның 11-ниң хүнүнде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Тываны Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелинге киирип алыры-биле Чарлыкты бадылаан соонда, Михаил Иванович Калинин, Семён Михайлович Будённый, Отто Вилгельмович Куусинен болгаш өскелер-даа бистерниң холувусту тудуп, Тываның арат массаларының совет хамаатызы болгапы-биле байыр чедирип, харын кыска хуусаанын иштинде эт-экономиканы, культураны, тываларның амыдыралын социалистиг эгеге дүрген чаарты хөгжүдүп тургузарын чылыы-биле чагып турганнар. Ол хүн кижиниң угаанындан канчап адырлыр боор!

Ам-на күзеливис боттанды, сагыжывыс ханды.

— Ам-на совет хамаатызы болдувус!

— Ленинниң Коммунистиг намынга алдар!—дишпишаан, эш-өөрге изиг байырны илередип, Кремльден үне базып келдивис.

Москва. Кремль. Кызыл шөл. Свердлов ордунуң кырында киискин турар Советтерниң тугу, бистиң чурттап турарывыс «Москва» деп аалчылар бажыңы—бо-ла хамык чүве ам биске кажангызындан-даа улам чоок, чылыг, ынакшылдыг апарган, чүге дээрге ол ам бистин, боттарывыс—совет хамаатызы бис!

Көрүңер, адаарганар, мен Совет Эвилелиниң хамаатызы мен—дээн Владимир Маяковскийниң чогаалын дораан-на сагындывыс. Өөрүшкүнүң чалгыын кандыг дээр, чүү чүвеге деңнээр боор! Турар черивиске безин четпейн чораш-ла, ужелээ бот-боттарывыска байыр чедиржин, куспактажып, ошкажып, ооң-биле бо Москвага бүгү Тываның өөрүп четтиргенин, кызыгаар чок байырлаанын илеретпишаан, тываларывыска дораанна дыңнаттывыс...

-1956—1964, февраль.

Москва—Кызыл.

Сарыглар Канчыыр-оол

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

«АВАЙ!»

Авакымны сактырымга
Ала караам чажы келир.
Иекимни сактырымга,
Ийи караам чажы келир.

(1889 чылдың август 9 чаада Н. Ф. Катановтуң Тывага чоруп чораш, дыңнап бижээни улустуң ырызы).

Миннип кээримге, кастыым соолаңнаар болган. Куйгамны чара шаапкан октуң балыындан төгүлген хаң-дыр ийин. Союп чораан черимден чээрби метр хире ырадыр чазылган октуң хейи мени шывадапкан болган. Довурак аразындан муңгарлып үнүп келгеш, эжимни диледим. Дайынга чорбаан кижилер билип алзын, мээң чугаам кол уун өскертпейн көрүңер, дуңмам. Эжимни тып алдым. Немецтерниң миномёт огу ооң иштин чара шаапкан, оозу дашкаар уштуна берген, дириг олур.

— Бакка балыгланы бердим, эжим!—деп мени көрүп кааш, чугаалаар чүвези ол болду.

Тыва эки турачыларның улуг эмчизи Хүргүлекке маңнап чедип келгеш, илеткедим:

— Эш улуг лейтенант! Дайынчы Канчыыр-оол аар балыгланыышкынга таваржы берди!

Ооң ийилээ үнгеп чорупкан бис. Балыгланган эживиске чедип кээривиске, ойталай шөйлү берген чыдыр. Канчыыр-оол бисти көрүп кааш, бажын ковайтып келгеш, чаныш-сыныш чок илеткеди:

—Эжим командир! Аар балыгланыышкынга таваржы бердим, мени адып кааптыңар!

Езулуг маадыр кижи өлүмден-даа кортпас! Езулуг дайынчы кижи дайзынның холунга дириг чыткаш, туттуруп болбас деп чүве ол-дур ийин!

— Тываның дайынчы оглун мен дайын шөлүнге эдертип эккелгеш, адып каарымга, кайын боор, оглум! Ынча дээш, эм суп чораан хавының аскын ажыткаш, ооң ногаан өңнүг чуур эм уштуп эккелген. Хар кырынга чыткан иштин маарылда кырынга каггаш, кончуг оваарымчалыг аштап-аштап, чуп-чуп каггаштың, дедир эптеп салып каан. Ооң кырындан хөвең салгаш. Канчыыр-оолдуң бодунуң өк-чүвүрүн ора соккаш, ооң-биле оргазынга чыпшыр иштин катай шарыпты. Ынчаарга, үш катап улуг тынды. Ооң чаңгыс катап:

— Авай!— дээр чорду. Төрээн чурт дээш тулчуп чораан дайынчының, муңгаранчыг амызы быжыг кижиниң бир деткерлип келгеш чугаалаан сөзү ол-дур.

«ТЫВАНЫҢ ОГЛУН АА!».

Кандыг-ла бир чылдагаандан
Халдып орган чычаан доктаар.
Душчуп келген эжи шофёр
Дуза, сүме катпайн чорбас.

(Салчак Тамба).

Эмчи Хүргүлек балыгланган эжимни шарып кааш, дайынчы дужаал берген:

— Оңгудан кас, дайынчы!

Чолдак хүүрээм-биле оңгуну каза каапкаш, илеткедим:

— Эжим командир! Оңгу белендир!

— Савац бар-дыр бе, оглум?—диди.

Үнгеп чоруткаш, чочак-тараа тараан черден савац тып эккелгеш, оңгунуң дүвүнге дөжептим.

— Савац эвээш-тир, эжим командир!—деп илеткедим.

— Шинели кайыл?— дидир.

— Үш-дөрт черден чарлы берген чыдыр, эжим командир!—дидим.

— Ону дөже,— диди. Хирези: частыр оък дээрге, шинели шуут уштунуп чаштай берген. Черден та чүү хире дүндүүштелдир чаштаан кижи. Шойүндүлер үзүлбээн, чүгле улуг-хырнын күчүтен оъктуң хейи ушта шаапкан хире. Шинель довуракка, ханга боражып калган болду. Ооң соонда шинелин оңгу иштинге дөжеп кааш, мен хөрээнден, улуг лейтенант будундан көдүрдү. Турар харык кайда боор, октар дээрге сыйылаар чүве, үнгепкен бис. Оңгунуң эжиинге чедире бердивис. Эжим Канчыыр-оол тынныг чыдар болдур ийин: аяар тынып чыдар. Кончуг-даа тыны быжыг, кончуг-даа медерелин оскунмас кижи! Командирим дужаалын ёзугаар оңгуже кире бергеш, эжимни чыттырып кагдым. Дайынчы дузаны чедиргенивис ол. Эжим Канчыыр-оол мендиве ийи катап көргеш, бир-ле чүве чугаалаар дээш, чадап кагды, ооң караа шимдине берди.

— Тываның эрес оглун аа!—дээш, Хүргүлектиң караанын чажы төктүп келди.

«ЧЕ, КАЙЫ ХИРЕ-ДИР МЕН, ОГЛУМ?!».

Чоргаар-ла бис, хүртүн-не бис,
Шоглааннарның кара шорузу.
Шораан-даа бол, хая-даа бол,
Шорулбайн эрте бээр бис.
Эглиш дивес эрте бээр бис.

(Степан Сарыг-оол.)

— Бурунгаар уламчылаар!— деп командылады. Кады үнгеп чорупкан бис. Удаткан чок, он беш метр хире соястап орувуста, улуг лейтенант Хүргүлекти адар дээш, балыгланган немец ланчыызын көдүрүп эккелгеш-ле, шыгаан чадап, бажы халайып бады баар болду.

— Эжим командир! Силерни адар дээш, дайзын чадап тур, көрдүңер бе?—деп илеткедим.

— Кайы-кайы?—дээр болду.

— Дөө чыткан дайзынны көрдүң бе?—дидим.

Ынчап чыдырывыста балыгланган немец база катап ланчыызын өлген кижиниң кырынга хөлдей каап алгаш, улуг лейтенантыны шыгаай берген.

— Кайы-кайы?—деп база катап ынча деп чоруй, Хүргүлек мээң ланчыымны ушта соп алгаш, чыкла кылган. Ол аразы чүс бежен метр хире чер ийин. Ол немец өлүрүн билгеш, өртек чедип аарын бодап, мени баштай атпайн, командиримни адып аар деп чытканы ол. Анаа дайынчы командирниң дужаалы чокка кайы-хамаанчок боо атпас болгай, ооң башка ол немецти дем-не адып каар кижи мен. Ланчыы эткен соонда, ол немец оңгу иштинден өрү чаңгыс катап кожаш дигеш, алгырып чоруй, калбарып кире берген.

— Че, кайы хире-дир мен, оглум?! Дайзынны чаңгыс оък-биле чок кылып шыдаар!—деп хөөрей-дир. Ооң сөөлүнде:—Ма, дайынчы ланчыың! —дээш, боомну дедир тутсуп берди. Шоглаан дайзынның шорузу деп чүвени командирим ол кежээ болган тулчуушкунга база катап көргүскен чүве.

«ЭЖИМНИҢ ХАВААН СЫЙБАП КААН МЕН».

Өңгүр кызыл чечек болза,
Өйү кээрге, катап частыр,—
Өлген чаштар дирлип келбес,
Өлеп, сиген сегин шывар.

(Монгуш ДОРЖУ).

Ол дүне бичин бурунгаарлааш, бир черге оңгу каскаш, аңаа хонган бис. Чер чырып келгенде, улуг лейтенант Хүргүлек дайынчы дужаал берди:

— Дайынчы Канчыыр-оол дириг бар-дыр бе, барып көр. Амызындан чарылган болза, документизин эккел!

Мен ам дедир үнгеп чоруткаш, балыгланган эжимни чыттырып каан оңгуга чедип келдим. Кээримге, эжим амызындан чарлы берген болду. Эжимниң хаваан аяар сыйбап каан мен. Солдат сарыг хөйлениниң солагай талакы карманының оъкка чара шаптырыпкан чериндеп эк саазынның азыы уштуна бергенин көрүп кагдым. Мен ол документини ап алгаш, улуг лейтенантыга дужаап берген мен.

Сарыглар Канчыыр-оол ёзулуг маадыр кижи, дуңмам кижи. Төрээн чурт дээш амызын берген дайынчы эжим кижи. Ындыг оолду төрээн не бүянныг болбайн канчаар! Ындыг оолдуң өскен чери кежик-чолдуг болбайн канчаар!

Бир катап Хөндергейге херек кылып чеде берген мен. Садыг чанынга достак чаактыг, бүрүшкек арынныг кадай тур. Садыгжыдан айтырарымга, дайынга өлүртүп каан Канчыыр-оолдуң авазы ол-дур дээн. Мээң эккеп берген документим ёзугаар Канчыыр-оолдуң пезинге пенсия тыпсып берген чораан. Бир эвес мен ол документини тып эккелбээн болзумза, анаа-ла ис чок читкен дайынчы деп каар-ла болгай. Ол кадайга оглунуң канчаар өлүртүп каанын чугаалап бээр дээш дидинмээн мен. Ол эжимниң дугайын менден айтырар эр кижиге ынчан ужурашпаан мен. Өлген кижи дирлип келбес, ынчалза-даа Төрээн чурт дээш амызын берген оглун арат чону кажан-даа утпас!

«ЫДЫКТЫГ ДОВУРАК».

Хөөржүткеш, туруп келгеш,
Кинчини үзе шаап,
Хөңнүңер чок дайзынны
Килең-биле ууй шаап,
Күзээнинер чедип алгаш,
Күжүр мени сактып,
Чаа, хостуг төрел чуртка
Чассыг, оожум адаар силер.

(Тарас ШЕВЧЕНКО).

Дыңнам, акый!

Салым-чолум чоргаарланыр хүннерде-даа, сагыш-хөңнүм уярай бээр хүннерде-даа акымның сээн арыг адың оожум, чассыг адап чор мен. Канчыыр акым! Сээн немецтерни кыра бүлгүртүп чораанын «Максим» деп пулемёттуң чанында тур мен. Хоочун дайынчының чугаазын чеди класстың өөреникчилери дыңнап турлар.

— Мээң дайынчы эштеримни хөөржүдүп каан ха-дуңманың чевээнден узун эккелген довурак бо ышкажыл, көрүңер даан, дуңмаларым!—деп чоруй, Чингир-оол Чыртак-ооловичиниң үнү шедиргелени берди.

Тываның Алдан-Маадыр аттыг музейинге кандыг кижи келбес дээр-лаан! Фронтуга өлүртүп каан адазының фото-чуруун көөр дээш аныяк оол-даа келир-ле. Тыва эки турачыларның немецтерни кыргыпхыдып чораан дайынчы чепсээн оода бир көрүп аар дээш, Саглы чурттуг малчын-даа кээр-ле. Бир чамдыкта мээң акым Канчыыр-оолдун улуг командири чораан Дүлүш Кечил-оолдуң дайынчы селемезин делген салган залда даштыкыдан чедип келген дээрги-даа ылым-чылым турар-ла! Дайынчы өөрүнүң төнмес уйгузун удуп чыдар черинин кара довураан көргеш, харлыга берген хоочун пулемётчикке бичин када дузалантар бодааш, чүнү канчаарын билбейн, бодум база алаага берген мен. Сандан ыяштан чазап кылган украин хээлиг хомду иштинде «Ыдыктыг довурак» карарып чыдар. Ону Ровно хоорайның чурттакчылары бистиң музейге мөңгези-биле хайырлаан чүве. Кижиниң сеткилин хайындырып келир сүзүглелдиң сөзүн акым Канчыыр-оолду сактып тургаш, сүртей-сүртей номчупкан мен.

«Эргим өңнүк болгаш эргим эш!

Фашистиг дарлалдан төрээн хоорайывысты хостаан тураскаалдыг хүннү таварыштыр Силерге чүлдүчүректиң ханызындан изиг байыр чедирип тур бис. Дайынның кадыг-дошкун чылдарында кайы хире маадырлыг, кайы хире дидим чоржук силер, моон соңгаар база шак ындыг маадырлыг болгаш дидим болуруңарны күзеп тур бис.

Силерге өөрүп четтирген Ровно хоорайның чурттакчылары.

1967 чылдың февраль 2.

«Ыдыктыг довуракты» көргеш, Сарыглар Канчыыр-оолдуң фото-чуруун көргеш, Ооржак Чингир-оол сөгүдектей олура дүштү.

Монгуш КЕНИН-ЛОПСАН.

Шил дээвиир адаанда час

Фоторепортаж

Чечектер... Кижиниң төрүттүнген хүнүнге, улуг байырлалдарга чечек эң эки белектерниң бирээзи. Чечектерге чоннуң хереглелиниң улуун барымдаалааш, республика найысылалында чечек өстүрер черни ажыткан.

...Бистиң мурнувуста чечек өстүрер черниң дээвиириниң шилдери хүн караанга чайынналы берди. Ооң иштн чылыг, чырык. Хөй-ле частып орар бүрүлерлиг чечектерни бичин саваларда олурткаш, ханаларының ийи талазында эптин кончуг кылдыр чыскаай салган болду. А чечек өстүрер черниң ортузунда эки шынарлыг кара хорзүннү хааржактарда урган. Ооң чанында дөрт кижи бистиң кирип келгенивисти-даа эскербейн ажылдаан турлар.

— Экии, үүле-бүтсүн. Ам-на олар бистиң уувусче көрнүп келгеш, чаңгыс угда «Экии»—деп чарыштырдылар. Олар чаа үнүп орар бичин-бичин чечек дөстерин саваларда олурткан турлар. Кижи ортузу ажа дүжүп бар чыдар, хүлүмзүрүп чоруур шырайлыг, ортумак сынныг ажылчын чечекти канчаар, шын олуртуруп аныяк кыска тайылбырлаан тур. Чечек өстүрер черниң бригадири Юлия Афанасьевна Кузьминаның өөреникчизи Надежда Полежаевага (үстүнде чурукта солагай талазындан) чечек үрезинин канчаар олуртурун тайылбырлап турда, чурукка тырттырып алдывыс.

— Юлия Афанасьевна силерниң бригадаңарда каш кижи ажылдап турарыл?—деп чугаа эрец, ооң айтырдывыс. Чечек олуртур черде шупту дөрт кижи ажылдап турар бис. Бригада коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик аттың эдилекчизи. Бо чылын хоорайның чаагайжыдылгазынга хереглээр, чазын олуртур 3 муң ажыг чечектер сыптарын өстүрүп бээр хүлээлгелиг бис. Амгы үеде бисте дыка хөй сорттуң чечектериниң үрезиннери бар.

Оларның ажаалдазын Елена Максимовна Мотолова (адаанда) эки шынарлыг чорудуп турар. Ол маңаа үр чыл ажылдап келген, мурнакчыларның бирээзи.

Бис чечек өстүрер черден үнүп орувуста олар частып орар бичин бүрүлерни суггарып эгеледилер. Бажыңның иштн чайын чаъс чагганының соонда дег арыг агаар-биле чытталын, а чечектерниң бүрүлеринде бичин-бичин дамдылар кылаңайның турдулар.

В. ЧАДАМБА.

А. Мельниковтуң фотолары.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Часкы тыныштар

Мөңгүн чалдар

Чарган черге — тарыыр шөлге
Часкы хар суун ажыглаар дээш,
Кышкы хүнде амыр-дыш чок
Кылган ажыл, чарыгдал хөй:
Далбый тырткан тракторлар
Таптай базып чүткүп турду —
Кырлар, белдер, йилер шупту
Кырлаң чалдар болуп хуулду.
Мөңгүн чалдар—хөртүк чалдар!
Мөңгежирээр шаанар кайдал.
Эрипр өйде чоога, чикче
Эзн салып бадырбас бис;
Ховуларны оңгул-чиңгил
Кооргалдар кылдырбас бис.
Чүүл-бүрү арга-биле
Чүгле черже сиңирер бис.
Кажан черниң шыгы хөйде
Каңдаашкындан чүге сестир—
Кулакталып үнген тараа,
Кукуруза чаагай болур.
Бойдус бисти чагырар бе?!
Боттарывыс албадаар бис —
Хатка хөрзүн үретпес дээш
Камгалал ыяш олурткай бис.
Мөңгүн чалдар — хөртүк чалдар!
Мөөңнээн «үүжең» хөрзүн сорзун,
Савазыраар элбек дүжүт
Салым-чолу сенде тудуш.

—◆—

Кызаңнааштар

«Так-тик», «ток-тук», «каң-кың»—
Даажы безин аялгалыг,
Чалбырааштыг кызаңнааштар
Часкы кежээ улам дендээр:
«Масказын-даа боду кагар
Магалыг-ла херексел-дир.
Андазыннар септээримге
Амыр-ла-дыр—хала чок тур.
Шыдал-быра багай кижи
Шырбайыпкаш маска какпас,
Механизастаар дээр бодал
Менээ атчок тааржыр-дыр».
Хоочун дарган мону сөглээш,
Холун чода туткулады.
Септеп алган кезектерин
Сергээ сүргей эргий көрдү
Дарган-пресс машиназы
Таптан, бизеп, хөндүрүп тур.
Кызаңнааштар — чаштанчылар
Кыпкан от дег хөрлээлезин!

К. БАЙ-КАРА.

КИНО

МАРТ 19

«НАЙЫРАЛ»: «Сапыктыг моортай» 9.25, «Пармская обитель» (1-ги, 2-ги кезектери) 10.50, 14.00, 17.20, 20.25 шактарда.

«ВОСТОК»: «Зоя» 11.30, 13.10; «Турк аганың чагыы» 16.50, 20.30 «Үнү чок кижи болгаш ынакшыл» 18.40, «Улуг ынакшыл» 15 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды. 10; «Кыска ужурашкан мен» 11.30, 15.10, 17; «Антрацит» 13.20, 18.50, 20.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кайгамчыктыг Василиса» 9.20, 15.10; «Силерге ынак чордум» 13.10, 17; «Кырган Тоомасты оорлай берген» 11.10, 19, 20.50, шактарда.

МАРТ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Кожүн чоруур фронт». 9.30, 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30, 21.30; шактарда.

«ВОСТОК»: «Антрацит» 15, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кырган Тоомасты оорлай берген». 15, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Трясогусканың армиязы база катап тулчуушкунда» 9, 10.40, 16.40, «Пармская обитель» (1-ги, 2-ги кезектери). 12.20, 17.20, 20.40 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Улуг ынакшыл» 18.30, 20.30 шактарда.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Аваның ынакшылы» (1-ги, 2-ги кезектери) 17, 20.10 шактарда.

АГААР КАНДЫГ БОЛУРУЛ?

Бөгүн республикага онза оскерлиишкин чок агаар болур, барыын угланыышкынныг кошкак хат хадыыр. Агаарның температуразы 2—7 градус соок.

Кызылга база-ла хат, бораң чок, барыын угланыышкынныг шоолуг күш чок хат хадыыр. Агаарның температуразы 3—5 градус чедир соор.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Телевидение болгаш радиодамчыдылга комитединиң администрациязы, партия болгаш профэвилел организациялары редактор Ким-оол Одучуевич Хертектиң адазы

Одучу Докуй-оолович ХЕРТЕКТИҢ

мөчээни-биле холбаштыр ооң уруг-дарыынга, дөргүл-төрелдеринге ханы кажыыдалын илергейлеп тур.

телевидение

МАРТ 19-ДА

МОСКВАДАН

12.25—Дамчыдылганың программазы. 12.30—Школачыларга «Будильник» 13.00 —Сөөлгү медээлер. 13.10— «Кадыкшылга». Эртем тайылбырлыг программа. 13.40 — Фигурлуг чуңгулаашкын талазы-биле делегей чемпионады. Калгариден дамчыдылга. Канада. (Бижидилге). 15.40 — «Кино аян-чоруунуң клуву», 16.40 — «Кожээ аалчы». А. С. Пушкинниң ындыг аттыг чогаалын ёзугаар тургускан уран-чечен телешин.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — Уругларга дамчыдылга. 17.45 — Мультфильм. 18.55 — «Школа болгаш хөйнинти». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

18.40 — «Ийи аян-чорук» А. П. Чеховтуң «Шынзылга», «Дүрзү» деп рассказтарын ёзугаар тургускан кыска теленовелла. 19.00 — Улусчу уран чүүлдүп Бүгү-эвилел телефестивалы. Узбек ССР. Ташкентиден дамчыдылга. 20.15 — Кинопанорама. 21.55 —«Япония — бөгүн». Дөртку дамчыдылга. Дамчыдылганы Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң политиктиг хайгааракчызы В. Шрагин чорудар. 22.40 — Моцарт — «Дүнеки бичин серенада». 23.00—«Ye» Информастыг программа. 23.30—Документалдыг кино. 23.50—01.00 — «Резидентиниң салым-чолу» Уран-чечен кино. 2-ги сериязы.

МАРТ 20-ДЕ

МОСКВАДАН

13.55— 16.30 — ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң ажыдыышкынын. Кремльдиң съездилер Ордузундан дамчыдылга. Концерт. 16.30—19.00 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 — «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». Дамчыдылга. 19.35— «Герман Лопатин — Маркетың орус эжи». Документалдыг фильм. 19.55 —Телемедээлер. 20.10—«01». Дамчыдылга. 20.20 — Чарлалдар, реклама. 20.20— «Червона рута» Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

21.00— ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң ажыдыышкынының дугайында репортаж. 23.00—00. 00 — Концерт.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларынын 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарынын 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдээ ажылагый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00393.

ССРЭ-НИҢ ПРОФЕССИОНАЛДАР ЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ XV СЪЕЗДИЗИНГЕ

Эргим эштер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди маадырлыг совет ажылчын аңгының, көдээ ажыл-ишчилерниң болгаш бистиң улусчу интеллигенциявыстың хөй санныг отрядтарының төлээлери—ССРЭ-ниң Профессионалдар Эвилелиниң XV съездизиниң делегаттарынга изиг байырны чедирип тур.

Бистиң хөй национадыг улуг Төрээн чуртувустуң бүгү ажылчы чоннары Ленинчи партиниң удуртулгазы-биле коммунистиг шинтилелдя тургузуп, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга идепкейлиг боттандырып, ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң тоску беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир дээш демисежин, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустуунганының 50 чыл ойын чаа-чаа чедишкиннер-биле үткүүр дээш белеткенин турарының байдалында профэвилелдериниң XV съездизи чыылган.

Совет профэвилелдери бистиң социалистиг шинтилелиливистиң бүгү амыдыралында онза чугула черни эзлеп турар. Коммунистиг партия чуртуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга, шинтилел-политиктиг амыдыралынга профэвилелдериниң ролюн бедидер дугайында доктаамал сагыш салып турар. Эргелеп башкарарының школазы, ажыл-агыйжы чоруктуң школазы, коммунизмниң школазы болур профэвилелдериниң ролю амгы байдалдарда улам-на улуу-биле өзүп турар.

Совет профэвилелдериниң хөй-шинтичи хүлээлгези болза камыктың мурнунда массаларның политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин бүгү хемчег-биле бедидеринде, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны калбаа-биле хандыкшыдарында, социалистиг чарышты болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинни организастаарын экижидеринде болур дээрзин СЭКП Төп Комитеди санап турар. Профэвилелдериниң эң чугула сорулгазы — бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер, күш-ажылдың бүдүркүлүүнүң чайтылыш чок озулдези, бүдүрүлгениң культуразын болгаш продукциянын шынарын бедидер, организастаашкынның болгаш эргелеп башкарарының амгы арга-методтарын калбаа-биле ажыглаар. бүдүрүлге фондуларын болгаш капитал салыышкыннарын ажыглаарын экижидер, күш-ажылчы, материалдыг болгаш сан-хөө курлавырларының камналгазын дээш доктаамал демнеелди чорудары болур.

Эртем-техниктиг депшилгени улам ыңай дүргедедир, ажылчы чоннарның массалыг техниктиг чогаадылгазын хөгжүдер, бүдүрүлгени бүгү талазы-биле сайзырангайжыдарынга үнелеп четпес дузаны көргүзүп турар чаарттыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның сорук киирикчи күш-ажылын деткир дугайында профессионалдар эвилелдериниң сагыш салыышкыны күрүнеге улуг ужур-дузалыг ажыл-херек болуп турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айытканы социал хемчеглерниң программазын боттандырарынга чугула роль совет профэвилелдеринге хамаарыжы турар. Олар улустуң хереглел барааннарын бүдүрерин көөдедир болгаш шынарын экижидери-биле хөй чүүлдерни кылыр ужурлуг. Профессионалдар эвилелдери ажылчы чоннарның дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын сагыырының дугайында хүн бүрүде сагыш салыр, күш-ажыл төлевирининң, материал болгаш мораль талазы-биле деткип шаңнаарының системазын сайзырангайжыдарынга идепкейлиг киржир, чурттарга болгаш культура-амыдырал тудуушуң планнарын күүседирип, амнелгелерни, санаторийлерни, дыштанылга бажыннарын болгаш уруглар албан черлерин ажыглаарга ой-шаанда киирерин чедип алыр, ажылчы чоннарның дыштанылгазының байдалдарын болгаш санаторий-курорт хандырылгазын доктаамал экижидер ужурлуг. Садыгны хөгжүдери, столоваяларның четкизин калбартыры, шинтиниң чемненилгезиниң болгаш амыдырал хандырылганың шынарын бедидерги кошкаш дивес кичээнгейге турар ужурлуг.

Совет профэвилелдери күш-ажылды камгалаарының болгаш техниканы озал-ондак чок ажылдадырының чурумнарын болгаш норма-чижектерин сагыры, ылаңгыя хөрөөженнериниң болгаш элээди аныяктарның, а ол ышкаш дүнеги ээлчеглерге ажылдаар ажылчыннарның байдалын экижидери дээш контроль талазы-биле боттарынга дүрүм ёзугаар тывыскан улуг эргелерни бүрүн ажыглаар ужурлуг.

Коммунистиг тургузуушкунуң өзүп турар сорулгалары ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның идей-политиктиг кижизидилгезиниң, социалистиг сагылга-чурумну быжыглаарының, эргиниң артыышкыннары-биле демнеелди күштелдиреринң талазы-биле профэвилелдериниң ажылчорудулгазын улам ыңай экижидерни иетеп турар. Күш-ажылды болгаш шинтиниң ончузун коммунистиг ёзу-биле көөрүн хевирлеп кижизидеринге, ажылчы чоннарның культурлуг болгаш профессионал деңнелин, оларның экономиктиг билинн бедидеринге, хоочун салгалдың революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруктарының үлегер-чижектерине аныяктарны кижизидеринге эң долу хемчээл-биле Күш-ажылчы коллективтериниң аажок улуг ачгаларын ажыглаары эргежок чугула.

Профэвилелдериниң чугула сорулгазы болза боттарының кежигүннериниң идепкейин улам бедидери, боттарының ажылының стилин болгаш арга-методтарын сайзырангайжыдары, эвилелдиң иштики демократиязын калбартыры, профэвилелдериниң бүгү эге организацияларының боттарынга даасхан сорулгаларны ажыктыг боттандырарын чедип алыры болур.

Совет профэвилелдери бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү националдарының ажылчы чоннарының, акы-дуңма бүгү улустарывыңың найыралының болгаш кады ажылдажылгазының ленинчи политиказын амыдыралга боттандырар талазы-биле Коммунистиг партияга улам идепкейлиг дузалажыр хүлээлгелиг. Бистиң профэвилелдеривисе социалистиг чурттарның профэвилелдери-биле акы-дуңма бүгү талалыг кады ажылдажылганы, бүгү делегейниң ажылчы чоннары-биле, даштыкы деңнилгелиг профтөптери-биле интернационалчы харылзааларны моон соңгаар-даа калбартып, делегейниң ажылчын шимчээшкининиң чаңгыс эвин бүгү хемчег-биле бижыглаар ужурлуг.

Совет профэвилелдери социал деңнилге дээш боттарының чайтылыш чок демисели-биле, националл-хосталгалыг шимчээшкинни бүгү талалыг деткишкинн-биле делегей ареназынга улуг ат-алдарны болгаш хүндүткелди чедип алган. Олар тайбыңы бижыглаары-биле, Вьетнамда. Чоокку Чөөн чүкте болгаш чер бомбүрээшиң өске-даа девиекээрлеринде империализмниң дайын авантюраларынга болгаш кара сагыштыг чимзеңишкиннерине удур демиселге ажылчы чоннарны каттыштырары-биле хөй чүүлдерни кылып турар. Совет профэвилелдери бо бүүнны эчис сорулгаже кошкаш дивес кичээнгейни мурнудагы хевээр салыр дээрзинге чигзиниг турбас.

Эргим эштер!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди ажылга улуг чедишкиннерни профэвилелдериниң XV съездизиниң делегаттарынга күзеп, СЭКП-ниң удуртулгазы-биле совет профессионалдар эвилелдери коммунистиг шинтилелди тургузарынга, бистиң чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга, партияның XXIV съездизиниң салган өндүр улуг сорулгаларын күүседирип чаа-чаа улуг салыышкының киирер дээрзинге бижыг бүзүрелин илергейлеп тур.

Коммунистиг тургузуушкунуң херөөнге партияның идепкейлиг дузалакчылары — совет профэвилелдери делгерезин!

Хостуг болгаш деп эргелиг улустарывың хөй национадыг улуг социалистиг күрүнези — Совет Эвилели делгерезин! Коммунизм делгерезин!

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИ

БҮГҮ ЧУРТТАРЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 21 ВТОРНИК

№ 67. (8835)

Өртээ 2 көп.

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдерин Ленин ордени-биле шаңнаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

Социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуң хереэнге, улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын чедишкиннинг күүседиринге совет профэвилелдериниң улут ачы-хавыяалары дээш **ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдерин Ленин** ордени-биле шаңнаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Н. ПОДГОРНЫЙ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1972 чылдың март 20.

Совет профэвилелдери—партияның идепкейлиг дузалакчылары

Улут Ленин совет профэвилелдерни эргелеп башкарарының болгаш ажыл-агыйжы чоруктуң школазы, коммунизмниң школазы дээн. Олар Ада-чурттуң чаагай чоруунга боттарының хөй талалыг бүгү ажыл-чорудулгазы-биле ол бедик атты бадыткап турар.

Совет профэвилелдер — партияның идепкейлиг болгаш ядегелдиг дузалакчылары, олар СЭКП-ниң тоогудуг XXIV съездизиниң айытканы коммунистиг тургузуушкунуң өндүр улуг планнарын боттандырарынче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле улут ажылды чорудуп турар.

Профессионалдар эвилелдериниң XV съездизи — бистиң бүгү чуртувустуң амыдыралында улуг болуушкун. Съезд кайгамчыктыг чылда — ССРЭ-ниң тургустуунганының 50 чылында чыылган.

Совет профэвилелдериниң күжүнүң үнер дээш кезээде партийжи удуртулга болуп келгеп, болуп турар болгаш болур-даа. Партия коммунизмни тургузарының улуг болгаш буянныг эзис сорулгалары-биле профэвилелдерин чалгыпандырып, профэвилел организацияларының үре-түңнелдиг ажылынга бүгү-ле эргежок чугула байдалдарны тургузуп турар. Профэвилелдериниң кежигүннериниң 98 миллион кижилиг армиязы партияны болгаш ооң деңничи Төп Комитедин долгандыр сыры каттыжып алгаш бодунуң съездизин уткаан, Төрээн чуртунуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн улам ыңай быжыглаарынга, совет эртемниң болгаш культураның чечектелиишкинине бүгү күштерин берип турар.

1972 чылдың март 20. Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улус чу ыяталлигенциявың барык беш муң төлөөлери Кремльдиң Съездилер ордузунга долдур олурупкан. Олар болза сураглыг кан шуткукчулары болгаш машина тудугкулары, дагжылар болгаш тараажылар, эртемденнер болгаш культураның ажылдакчылары, башкылар болгаш эмчилер-дир. Оларның хөйүнүң аттары чуртка калбаа-биле сураг-жаан, оларның эрес-маадырлыг күш-ажылын Төрээн чуртуң бедик шаңнадарыбиле демдеглээн, хоорайның болгаш көдээнин хөй миллион ажыл-ишчилеринге сорук киирикчи үлегер-чижек болуп турар.

ПБФ-тиң даргазы Энрике Пасторино, чиңгине секретары Пьер Жансус болгаш өскелердаа составтыг Профэвилелдериниң Бүгү-делегей Федерациязының делегациязы, делегей организацияларының, аңы-дуңма социалистиг чурттарның болгаш делегейниң өске-даа хөй-хөй чурттарының делегациялары съездиде олуржуп турар.

Эртенгиниң 10 шак. Делегаттар болгаш аалчылар президиумга эштер **Л. И. Брежнев, Г. И. Воронов, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. П. Шелепин, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев** коступ кээрге, оларны дицмиттиг, үргүлчүлээп адыш часкаашкыны-биле уткаан.

ВЦСПС-тиң даргазы **А. Н. Шелепин** ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң ажыттынганын чарлаан.

Бистиң съездивисте Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш Совет чазактың удуртукчулары олуржуп турар дээрзин ол чугаалаан. Оларны шуптузуун XV съездиниң делегаттарынга чаңгыс үн-биле соңгаан. Делегаттар болгаш аалчылар ол дыңнадыгны дицмиттиг, үргүлчээн адыш часкаашкыны-биле уткаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежнев башгадыр СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннериниң чүректиң хавыгындан байырны силерниң омунээңерден чедирерин чөпшээреп көрүңер деп, А. Н. Шелепин ээлга дицмиттиг адыш часкап турда чугаалаан. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүннериниң кандидаттарга, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң секретарыларынга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орадакчыларынга чүректиң хандыгындан байырны чедирерин чөпшээреп көрүүер.

Делегейниң 103 чуртуундан болгаш делегейниң 9 организациязындан профэвилелдериниң болгаш ажылчыннарның 437 делегациязының съездиде келгенин ВЦСПС-тиң даргазы дыңнаткан. Совет профэвилелдериниң омунээңерден А. Н. Шелепин даштыкы бүгү делегацияларга чүректиң хандыгындан байыр чедирип, ССРЭ-ниң профэвилелдери пролетаржы интернационализмниң, өске-даа чурттарның ажылчын ажызы болгаш профэвилелдери-биле эп-сеткил каттыштырылгазының принциптеринге өскерлиш чок шынчы болуп келген болгаш көзээде болур-даа дээрзин оларга бүзүреткен.

Съездиниң киржикчилери профэвилелдериниң XIV болгаш XV съездилериниң аразында делегейниң ажылчын профэвилел шимчээшкининиң демисеелге амы-тыныңдан чарылган болгаш моон соңгу ажылдакчыларының тураскаалдың мивута шиитинде ыыт чок туруп ёзулаан.

Съезд ажылчын президиумну соңгаан. Ооң составында бүгү адырлар профэвилелдериниң даргалары, эвилелдешкен республикаларның ажылчын ажызының, колхозчу тараачыннарының, улусчу интеллигенциязының төлөөлери. Президиумда—ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орадакчылары.

Хүндүлүг президиумну СЭКП ТК-ның Политбюрозу составтыг кылдыр дицмиттиг адыш, часкап турда чаңгыс үн-биле соңгаан.

Съездиниң удуртукчу органнарын — секретариатты, редакция болгаш мандат комиссияларын тургускан.

Хүн айтырыын болгаш ажылдаар чурумун бадылаан. ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниге көөр кылдыр дараазында айтырыгларны киирген:

1. Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң отчёду.
2. Төп ревизия комиссиязының отчёду.
3. Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиң болгаш Төп ревизия комиссиязын сонгуур.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш **Леонид Ильич Брежневке** сос берген. Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары эш Л. И. Брежневти бүт кырында тура үр үеде соксаал чок дицмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары, бистиң чуртувуста болгаш даштыкыда ооң миллион радио дыңнакчылары болгаш телевидение көрүкчүлери Леонид Ильич Брежневтиң ханы утка-шынарлыг, чайынаавчак чугаазын аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Съездиниң залынга дицмиттиг адыш часкаашкыны хөй удаа кыптыгып турган. Делегаттар болгаш аалчылар чугаанын түңнел сөстерин дицмиттиг үр үеде соксаал чок адыш часкаашкыны-биле уткаан. Шупту туруп келген. Залга «Ура!», «СЭКП-ге алдар!», «Ленинчи Төп Комитетке алдар!» дээн йөрээлер чаңгыланып турган.

Съезд хүн чурумунуң бирги айтырыын — Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң отчёдун чугаалажын көөрүн эгелээн. ВЦСПС-тиң даргазы А. Н. Шелепин илеткел кылган.

СЭКП-ниң XXIV СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИ — *совет профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазының дайынчы программазы*

эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер делегаттар, хүндүлүг даштыкы аалчылар!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң омунээзинден ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XV съездизиниге изиг байыр чедирерин чөпшээреп көрүүер. Бо съезд — бистиң бүгү чуртувустуң амыдыралында улуг болуушкун. Бодунуң хүрээлециниде 98 миллион совет ажылчы чоннарны каттыштырын турар профэвилелдериниң коммунистиг тургузуушкуга ойнап турар чугула ролю-биле бо съездиниң үжүр-дузазы тодарталлаттынып турар. Мынчаттаң, эштер делегаттар, силерниң кичээнгейниңерниң төвүнге партияның XXIV съездизиниң саңганы кол сорулгаларны шиитпирлээринге профэвилелдериниң тодаргай киржилгези-биле холбашкаш айтырыглар турар апаар.

СЭКП-ниң XXIV съездизи амгы үе-чадада партияның болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказының чиңгине утланышкынарын тодаргайлаан, үлетпүрүң болгаш көдээ ажыл-агыйның улам ыңайгы хөгжүдезинин, улустуң материалдыг байдалының деңнелин бедидеринге, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң калбак программазын айыткан болгай. Съездиниң шиитпирлериң чурттуң ажылчын ажызы, тараачыннары, интеллигенциязы чаңгыс эштиг үүлдүгээүүп деткээннер, профэвилелдери болгаш комсомол ышкаш мындыг массалыг организациялар ол шиитпирлерни ажыл-чорудулгавың дайынчы программазы кылдыр хүлээп алган. Бо бүгү ёзулуг-ла улусчу деткимче съездиниң шиитпирлериңе каңчаар-даа аажок улуг күштү немеп турар. Партийжи съездиниң айытканы программазы амыдыралга боттанган турар дээрзинге ол деткимче бүрүн идегелди. бижыг бүзүрелди тургузуун турар.

А мынчаарга ол чүл дээрге болза, коммунизмниң материал-техниктиг базазын тургузарынга, социал харылзааларны сайзырангайжыдарынга, бодунуң экономиктиг күчү-күжүн болгаш делегей туруштарын бижыглаарынга бистиң Төрээн чуртувус база бир улут базымны кылыр. Ол ышкаш ол чүл дээрге, улустуң амыдырал деңнелин дыка бедидеринин талазы-биле съездиниң айытканы программазын күүседирээс болур. Ол соңгу үе-чадада партияның болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы политиказының чиңгине утланышкынарын тодаргайлаан, үлетпүрүң болгаш көдээ ажыл-агыйның улам ыңайгы хөгжүдезинин, улустуң материалдыг байдалының деңнелин бедидеринге, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң калбак программазын айытканы болгай. Съездиниң шиитпирлериң чурт

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазының уланчызы

(Эгези 1-ги арында).

— даандырган ажыл-херек дээш, СЭКП ТК-ның болгаш чазактың шиитпирлерин күүседири дээш кайда-даа ажылдап турар бүгү ажылдакчыларның негелделиг, хууда харыысалгалыг болурун улам бедидери бистиң ниити сорулгавыс болуп турар, ону база катап демдеглеп каары черле эргежок чугула. Партияның болгаш күрүнениң сагылга-чурумун үрээр чорукту шыңгыы буруу шавар, ол дээш шыңгыы хемчег көргүзер херек.

Эштер! Үстүнде чугаалаан айтырыглар профэвилелдеринге шуут-ла дорт хамаарылгалыг.

Бистиң профэвилелдеривис тиилээн социализмниң ниитилелинде ажылдап турарлар. Оларның кол онзагай чүүлү чогум-на ооң-биле тодаргайлаттынар. Бистиң чуртувуста мөлчүкчү аңгылар шагда-ла узуткаттынган болганда, профэвилелдери ажылчы чоннарның эрге-ажыктары дээш бодунуң демиселинге «камгалакчы функцияның» кызыгаарындан база-ла үнген. Ынчалзажок профэвилелдери ам-даа болза, Ленинниң чугаалааны ышкаш, ам безин ажыл-чорудулгага болганчок-ла таварышкылай бээр бодунуң ажылдап турар албан чериниң эрге-ажыы дээш хөлүн эрттир маргыдар болгаш бюрократчы хажыышкыннардан ажылчы чоннарны камгалаар хүлээлгелиг. Оларның эрге-хүлээлгези чүгле ооң-биле кызыгаарлаңмас-ла болгай. Совет профэвилелдериниң капиталистиг чурттарның профэвилелдеринден бир кол ылгалы болза, оларның бүгү ниитилел хөгжүлдезинге, бүдүрүлгени көдүреринге, ооң ажыктыын бедидеринге, улус ажылагыйын эргелеп башкарарынга дорт болгаш идепкейлиг киржилгези болур.

Бодунуң ужур-дузазының талазы-биле ниитилел амыдыралының ол шиитпирлиг талазынга салдар чедирериниң шылгаттынган чепсектери профэвилелдеринде эвээш эвес. Оларга хамыкты мурнай социалистиг чарышты организастаарының херээнге профэвилелдеринде бар болуп турар арга-хевирлер хамааржыр.

Төп Комитет чаа байдалдарга дүүштүр чоокта чаа социалистиг чарыш дугайында чугула шиитпирни хүлээп алган. Ооң алыс утказы болза, чарышты партияның экономиктиг политиказының кол угланыышкыннары-биле сырый харылзаалыг кылдыр холбаштырары болур. Ол чүл дээрге, чарыш ажылчы чоннарның массаларын чүгле сан талазы-биле көргүзүглер дээш эвес, а харын продукцияның бедик шынары дээш, эт-хөреңгиниң, материалдыг болгаш күш-ажылчы курлавырларның камналгазы дээш, эртем-техниктиг чедиишкиннерни бүдүрүлгеге ажыктыг кылдыр болгаш дүрген нептередири дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери дээш демисежиринче углап баштаары болур.

Материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерин шын ажыглаары бистиң ажылывыска улуг ужур-дузалыг.

Ажыл төлевириниң, нормалаашкынның болгаш тарифтер талазы-биле айтырыгларга бистиң хоойлужудулгаларывыска дүүштүр профэвилелдери улуг эргелерлиг болганда, ылаңгыя, кылганын барымдаалап төлээр төлевир дээн чергелиг материалдыг идиг бериишкинниң ындыг чугула быразының ужур-дузазын бедидеринге улуг дузаны чедирип болур. Ам, кажан бүдүрүлге коллективтери бүдүрүлгелерниң орулгаларындан тургустунар улуг фондуларны ажыглаар эргелиг апарганда, ону боттандырарынга оларның аргазы улам-на улгаткан.

Күш-ажылдың төлевиринде болгаш материалдыг шаңналмактал фондуларының хуваалдазында ыяап-ла деңнештирер чоруктуң фактылары ам-даа бар болганда бо дугайын маңаа сагындырза чогуур. Ажылчы чоннарның чаагай байдалының дугайында сагыш салыышкын — ол дээрге ниитилел бүдүрүлгезинге оларның киирген салыышкынындан хамаарылга чокка бүгү ажылдакчыларга «экииргек акыйлар» болур дээни ол эвес-ле болгай. Ажыл төлевирин каяа-даа ыяап-ла ажылдап алган турар ужурлуг, ажыл төлевири коллективтиң бүдүрүлгечи чедиишкиннеринге ооң киирген салыышкынындан дорт хамаарылгалыг деп чүвени кижи бүрүзү ёзулуг медереп билген турар ужурлуг.

Ажылчы чоннарның алыр чаагай кежиниң хемчээли кедизинде баргаш чогум-на ооң хамааржыр. Ынчаарга чаа беш чылдың совет кижилерге бээр чаагай кежии дээрден-даа кээп дүшпес, биске ону кым-даа белекке бербес-ле болгай. Ону боттарывыс бүдүрер бис, а ындыг болганда шудургу күжениишкиннер болгаш карак кызыл күш-ажыл херек.

Материалдыг идиг бериишкинин сайзыраңгайжытпышаан, ооң-биле кады моральдыг идиг бериишкиннерниң ролюн улам бедидери биске эргежок чугула.

Моральдыг идиг бериишкиннерин орденнер-биле шаңнаары, хүндүлүг аттарны тыпсыры чергелиг күш-ажылчы ачы-хавыяаны шак ынчаар бедии-биле үнелеп көөрүнге чедир калбаа-биле боттандырып турар бис. Эң дээре ажылдакчыларны, мурнакчы коллективтерни шаңнап-мактаарының ындыг янзы хевирлериниң ужур-дузазы хевээр артпышаан.

Ынчалза-даа моральдыг идиг бериишкинни чүгле шаңналдар тыпсыры-биле боттандырып болбас болбайнаан. Бир эң чугула чүве — кымның канчаар ажылдап турарын база ажылга ачы-хавыяазы-биле кижи бүрүзүн үнелеп көөрүн бүдүрүлге бүрүзүнге, коллектив бүрүзүнге эки билген турар шак ындыг байдалды, ындыг хөй-ниитичи бодалды тургузуп билири болур. Эки күш-ажыл болгаш коллективке төлептиг сагылга-чурум идегелди болгаш үнелелди кезээде алыр, кады ажылдап турар эштериниң хүндүткелинге болгаш өөрүп четтириишкининге бүргедир дээрзинге шупту бүзүреп болур ужурлуг. Ол ышкаш ажыл шагы үзерлерге болгаш чалгаалаарга, ажылга ызырынмастарга болгаш үрей кылырларга кандыг-даа амдажыдылга болгаш кээргээшкин турбас, эштериниң буруудадыышкынындан болгаш килеңинден оларны чүү-даа чажырып шыдавас дээрзин кижи бүрүзү база билген турар ужурлуг.

Ажыл-херектиң бо талазынче — күш-ажылдың сагылга-чурумун улам бедидеринче, ак-сеткилдиг болур чорукка, биригээр чугаалаарга, күш-ажылчы кижи бүрүзүн ажылчын арын-нүүрге кижизидеринче профэвилелдериниң съездизиниң делегаттары болур-чогуур кичээнгейни чугаажок салырлар.

Владимир Ильич Ленин социалистиг тургузуушкуннуң чедиишкиннерин «ажыл үезинде демир дег чурум-биле» шуут-ла холбаштырып турган (том. 36, арын 203). Совет кижиниң корум-чурумунуң эң-не эргежок чугула дүрүмнериниң иштинден ол дараазында чүүлдерни адаан: «чалгаа болба,... күш-ажылдың корум-чурумун шыңгыы сагы...» (ында, арын 174). Ажылчыннарның-даа талазындан болза, ол ышкаш ажылагый удуртукчуларының-даа талазындан болза, корум-чурумнуң кандыг-даа үрээшкиннери-биле эптежип болбас деп, Ленин санап чораан.

Мынчангаш профэвилелдери ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын камгалап турар болганда, олар кым социалистиг корум-чурумну үреп турарыл, ындыгларны бодунуң камгалалынга албас ужурлуглар. Маңаа пролетаржы шыңгыы болгаш негелделиг чорук херек. Бо талазы-биле силерниң эргелериңер болгаш аргаларыңар улуг, ындыг болганда оларны долу болгаш эң-не ажыктыг ажыглаар ужурлуг силер.

Профэвилелдериниң ролюн «коммунизмниң школазы» деп ленинчи ёзу-биле билири дээрге, хамыкты мурнай оларның бүдүрүлгечи ажылчорудулгазы-биле, ниитилелдиң чаагай чоруунга оларның күш-ажылы-биле сырый харылзаалыг кылдыр кижилерни коммунистиг медерелге кижизидери болур дээрзин сагындырып каары чогумчалыг боор, эштер. Профэвилелдериниң кижизидилге ажылының кол чүүлү болза, күш-ажылды, улустуң өнчүзүн ёзулуг социалистиг, коммунистиг ёзу-биле көөрүнге ажылдакчыларның бүгү массазын кижизидери болур.

Партияның экономиктиг политиказын, боттандырарынга, соң иштинде эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири дээн ышкаш, ооң ындыг чугула угланыышкынынга аңаа идепкейлиг дузалажып болурунуң өске-даа хөй аргалары бистиң профэвилелдеривисте бар. Мергежил бедидер талазы-биле, эртем-техниктиг билиглерни пропагандалаарынга болгаш ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезинге, чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның шимчээшкинин калбартырынга оларның ажыл-чорудулгазы ам онза ужур-дузалыг болуп турар.

Күш-ажылды механизастаары ышкаш мындыг чугула айтырыгже профэвилелдери база-ла улуг кичээнгейни угландырар ужурлуг. Ам улуг экономиктиг болгаш социал ужур-дузалыг болуп турар бо айтырыг талазы-биле тускай шиитпирни партия Төп Комитеди чоокта чаа хүлээп алган. Сорулгаларны шиитпирлээриниң кол угланыышкыннарын ол доктаал берип турар. Министерстволар, ажылагый болгаш партия органнары ону ам амыдыралга тодаргай боттандырып чорудар херек. А бо талазы-биле профэвилелдериниң ажылы болза, күш-ажылдың камгалалының болгаш ооң байдалдарын чиигедириниң дугайында сагыш салыышкын дээн чергелиг оларның ындыг эрге-хүлээлгелери-биле шуут сырый холбашкан.

Эштер! Бүдүрүлгениң көдүрлүүшкүнү дээш демиселге киришпишаан, ажылчы чоннарның чаагай байдалын бедидеринге оларның киирип турары профэвилелдериниң салыышкынының дугайында үстүнде чугааладым. Оларның ол ажылының ужур-дузазын шынап-ла үнелеп четпес. Ынчаарга профэвилелдери ол ышкаш совет кижилерниң амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалдарының дугайында, оларның чаагай байдалының дугайында сагыш салыышкын-биле шуут харылзаалыг чугула эрге-хүлээлгелерни база күүседип турарлар.

Ажылчы чоннарның ажыл төлевириниң болгаш материалдыг шаңнал-макталының, социал страхованиениң хөй-хөй айтырыглары профэвилелдериниң харыысалгазында туруп турар, культурлуг болгаш эки дыштанылганы, санаторий-курорт эмнелгезин, туризмни, күш-культура болгаш спорт кылырын организастаарынга олар кончуг улуг материалдыг баазалыг болуп турар. Ажылчы чоннарның амыдырал-чуртталгазының, ниитиниң чемненилгезиниң, хандырылганы экижидериниң дугайында сагыш салыышкын ышкаш чугула ажыл-херектерге киржиринге профэвилелдеринде база-ла улуг аргалар бар. Бо бүгү он-он миллион кижилерниң эрге-ажыктарынга хамааржып турар.

Ол талазы-биле профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазы хостуг үе-шакты ажыглаары ышкаш ындыг айтырыгга дорт хамаарылгалыг. Хостуг үе-шак ниитилел байлааның хемчээкчизи болур дугайын Маркс база чугаалаан. Кажан хостуг үе-шак кижиниң бүгү талалыг хөгжүлдезиниң, ооң арга-мергежилиниң эрге-ажыктарынга, ооң-биле кады бүгү ниитилелдиң материалдыг болгаш угаан-бодал потенциалын улам-на көвүдедиринге ажыглаттынып турар болза, ынчаарда ону ниитилелдиң ёзулуг байлаа деп санап болур. Аңаа эргежок чугула байдалдарны социализм тургускан, дыштанырынга, билиин болгаш ниити культуразын бедидеринге, кадыкшылын болгаш күш-дамыр сайзыралын быжыглаарынга, уруг-дарыгны кижизидеринге болгаш өске-даа янзы-бүрү сонуургалдарын хандырарынга совет кижиге четчир хостуг үе-шакты берген. Бистиң чуртувуста тургустунган таарымчалыг байдалдарны, совет кижилерге берип турар хостуг үе-шакты ажылдап турар кижи бүрүзүнүң ажылхерээнге болгаш ниитизи-биле ниитилелге ажыктыг кылдыр чер болганда ажыглап турар деп чугаалап болур бис бе ынчаш? Ам-даа ынча деп чугаалай албазывыс хараадан-чыг-дыр.

Ол үе-шак нургулайында-ла хей черге кандыг-даа ажык чок чарыгдаттынып турар, а чамдыкта кижиниң бодунга-даа, өскелерге-даа, кедизинде барып ниитилелдиң эрге-ажыктарынга-даа шуут-ла каражалыг болгулай бээр. Мында чугаа ниитилелге чөрүшкек аажы-чаңнарның ам-даа бар болуп турар фактыларының дугайында чоруп турар. Ниитилелге чөрүшкек шак ындыг чоруктарны узуткаарының шыңгыы хемчеглерин күрүнениң болгаш администрацияның шугуму-биле ап келген болгаш моон соңгаар-даа ап чорудар бис. Ынчалза-даа олар-биле демиселге улуг роль хөй-ниитиниң бодунга, күш-ажылчы коллективтерге, а ол ышкаш профэвилелдерге онаажыр.

Амыдырал чуртталгага кижиниң чуруму — ол ооң хууда херээ эвес-тир. Хостуг үе-шак — ниитилел мурнунга харыысалгадан хостуг болурунуң үе-шагы эвес-тир.

Эштер! ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи профэвилелдеринде отчёттарның болгаш соңгулдаларның чугула политиктиг кампаниязын доозуп турар-дыр. Болуп эрткилээн хуралдарга, конференцияларга болгаш съездилерге Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, ооң Төп Комитединиң адрезинче эвээш эвес чылыг сөстерни чугаалаан. Аңаа чүве чугаалаан ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, колхозчулар болгаш эртемденнер ССРЭ-ниң профэвилелдери ленинчи партияны долгандыр сырый каттышкан, партийжи удуртулга кезээде совет профэвилелдериниң күчүзүнүң үндезини болуп келген, болуп турар болгаш болур-даа деп чугаалап турганнар.

Профэвилелдерин удуртуп тура, партия оларның ажыл чорудулгазын экижидер дугайында доктаамал сагыш салып, профэвилел организацияларының ажылын чедиишкинниг болдурарынга эргежок чугула негелделерни тургузуп турар. Сөөлгү чылдарда партия Төп Комитединиң инициативазын ёзугаар ниитизи-биле профэвилелдериниң эргезин дыка калбартып турар, эң ылаңгыя ажылчы чоннарның эрге-ажыы-биле шуут холбашкан хоойлуларны хүлээп алган. «ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның күш-ажыл дугайында хоойлужудулгаларның үндезиннерин» болгаш «Профессионал эвилелдерниң фабрика, завод, тус чер комитетериниң эргелериниң дугайында дүрүмнерни» ССРЭ-ниң Дээди Совединиң хүлээп алганы кончуг улуг ужур-дузалыг болган.

Партия профэвилелдерин дамчыштыр ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны бүдүрүлгени башкарарынче улам идепкейлиг киириштирер курсту чорудуп турар. Заводтарның, фабрикаларның, совхозтарның ажыл планнарын, социал хөгжүлдениң планнарын болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажып турар бүдүрүлге хуралдары болгаш ажылчыннарның хуралдары социалистиг демократияның, ниити контрольдуң, ажылчы чоннар массаларын эргелеп башкарарынга киириштиреринiң херек кырында чугула хевири болур.

Ажыл-агый ажылдакчыларындан профэвилелдериниң чөптүг негелделерин деткиирде, администрацияның талазындан коллективтиг керээлерни хажык чок сагыырын чедип алырда, удуртукчу бүрүзү бодунуң хүлээлгезин билген турар болгаш профэвилел организациялары-биле доктаамал сүмележир негелделиг болурда, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның саналын кичээнгейлиг дыңнаарынга партия организацияларының талазындан профэвилелдеринге боттуг дузаны чедирер ужурлуг.

Профэвилелиниң кежигүнү болуп турар миллион-миллион коммунистерге бо индирден чугаалаксап тур мен. Силерниң кежигүнү болуп турарыңар профэвилел организацияларыңарның ажылының ажыктыы болгаш ниити деңнели силерден, силерниң идепкейлиңерден колдуунда хамааржыр апаар, эштер. Профэвилелде турар коммунист бүрүзүнден ооң ол организацияга чүгле анаа кежигүн болуп турарын эвес, а ооң бүгү ажылынга идепкейлиг киржирин партия негеп турар. Профэвилел органнарынга соңгуткан коммунистерге партия бедик негелделерни салып, оларны массаның идегелин үнелээринче болгаш ол идегелди ажыл-херек-биле бадыткаарынга өөредип турар.

Профэвилелге хамаарыштыр партияның шугуму чүл дээрге, профэвилелдиң бүгү ажылының деңнелин улам ыңай бедидери болур деп СЭКП-ниң XXIV съездизи демдеглээн. Профэвилелдери эргелеп башкарарының школазы, ажылагыйның школазы, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң школазы болур ролюн төлептиг күүсетсин дээш партия моон соңгаар-даа сагышты салыр.

Эштер! Профэвилелдериниң съездизинге чүве чугаалап тура совет ниитилел хөгжүлдезинге ажылчын аңгының ролюн онзалап демдеглексеп тур мен.

Амгы ажылчын аңгы чүгле революция мурнунда пролетариаттан-даа эвес, а харын ССРЭ-ге социализм тиилээн 30 чылдарның ажылчын аңгызындан база ылгалып турар. Ооң ниитилелге социал-политиктиг болгаш экономиктиг башкарыкчы күжү улгадып өскен. Ол ам бистиң чуртувуста сан талазы-биле база эң-не улуг аңгы апарган. Совет эрге-чагырганың чылдарында ажылчын аңгы 6 катап өскен болгаш ам 65 миллион кижи чеде берген, ындыг болурда ооң үштүң ийизи — үлетпүр ажылчыннары. Ажылчыннарның ниити болгаш профессионалдыг деңнели үндезини-биле өскерилген. 1939 чылдан тура тускай азы ниити долу ортумак эртемниг ажылчыннарның саны 30 катап өскен. Ам ажылчын аңгы чүгле үлетпүрде эвес, а көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде база кончуг улуг рольду ойнап турар. Бистиң экономикавыстың чер ажыл-агый секторунда турар ажылчын отрядтарның саны 9 миллион кижи ашкан. Көдээ ажыл-агыйның күш-ажылын үлетпүр ажылының хевиринче шилчиткен тудум ол сан өзер апаар.

Бөгүнгү мурнакчы ажылчын кижи дээрге-ле ханы билиглиг, бедик культурлуг, күш-ажылды чогаадыкчы болгаш медерелдиг ёзу-биле көөр кижи болур. Ол бодун бүдүрүлгениң эзэн, бистиң ниитилеливисте, чуртувуста болуп турар бүгү чүве дээш харыысалгалыг кижи кылдыр санап чоруур. Ындыг ажылчын политика талазы-биле идепкейлиг, сандаргай болгаш харыысалга чок чорук-биле, бүдүрүлгени организастаанында кандыг-даа четпестер-биле эптеш чок болур. Ол — мещанствонуң, кижилерниң чурумунда болгаш медерелинде эргиниң кандыг-даа артыышкыннарының эптеш чок дайзыны.

Партияның идеалы, коммунизмниң идеалы ындыг ажылчынның мировоззрениезиниң өзээ апаар болгаш олар ооң кылган херээн, ооң улус-биле хамаарылгазын, ооң амыдыралының бүгү оруун тодарадып чоруур.

Бо бүгү мөзү-шынарлар бистиң ажылчын аңгывыстың аныяк салгалын кижизидеринге улуг ужур-дузалыг. Школа, комсомол, профэвилелдер аныяк оол, кыс бүгүдези күш-ажылдың кижизиниң өндүр чаагайын болгаш ролюн, ажылчын аңгының төөгүлүг чоруун билген турар болгаш ооң алдарлыг одуруунга турарынче чүткүүр кылдыр ажылды ынчаар организастаар ужурлуг.

Коммунистиг тургузуушкуннуң амгы үе-чадазында бистиң чуртувустуң ажылчын аңгызының колхозчу тараачыннар-биле болгаш күш-ажылчы интеллигенция-биле эвилели улам ханы уткалыг апар чыдар. Коммунизм тургузуушкунунга башкарыкчы рольду ойнап турар болгаш ам-даа ойнаар ажылчын аңгы бо улуг эвилелди быжыглаар күш болур. Ол орта үндезилеттингеш совет ниитилелдиң улам ыңайгы идей-политиктиг болгаш социал быжыгыышкыны, чурттуң нацияларының болгаш биче улустарының чоокшулажыышкыны болур.

Бистиң бүгү чуртталгавыстың бир кол принциви болур пролетаржы интернационаллизм база совет ниитилелде ажылчын аңгының туружу-биле холбашкан.

Бистиң чуртувустуң ажылчын аңгызы демисежип турар херээн бүгү чурттарның пролетарийлериниң демиселиниң чарылбас кезээ кылдыр санап турар. Тургустунуп келгениниң баштайгы базымнарындан эгелээш-ле ол интернационалчы күш апарган. Бистиң чуртувустуң ажылчын аңгызы интернационализм дээш, бодунуң чонунга болгаш бүгү делегейниң ажылчы чоннарынга хамаарыштыр тоогүнүң аңаа онааганы бодунуң бедик хүлээлгезин күүседир дээш эвээш эвес когаралга таваржып, улуг маадырлыг чорукту кылып, сагыш-сеткилиниң бедиин болгаш быжыын көргүскен.

Совет ажылчын аңгы делегейниң революсчу шимчээшкининиң мурнунга ажыл-чорудулгазы-биле бүгүдениң хүндүткелин чаалап алган. Делегейниң аңгы демиселиниң ареназынга — улустарның хосталгазы болгаш социализм дээш капитализмге удур деселге совет ажылчын аңгының киржилгези капиталистиг чурттарда ажылчын аңгыдан бир янзы онзагай дээрзи билдиңгир. Ынчалза-даа ооң киржилгези кайгамчык улуг. Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның бүгү ажылчы чоннарының күш-ажылы болгаш энергиязы, угаан-бодалы-биле тайбыңны быжыглаарынга болгаш кижи төрелгетенниң социал депшилгези дээш демиселге канчаар-даа аажок улуг рольду ойнап турар эң күштүг социалистиг экономиканы болгаш камгаланыр күштү тургускан.

Делегейниң ажылчын аңгызының шимчээшкининиң хөгжүүрүнге социализмден төрүттүнген үлегер-чижек улуг рольду кезээде ойнап келген. Социал хандырылгазының болгаш ажылчы чоннуң эргелерин камгалаарының талазы-биле Совет эрге-чагырганың үезинде чедип алган чедиишкиннер даштыкы чурттарда ажылчыннарга, оларның мөлчүлге болгаш дарлалга удур демиселинге идиг берип турары ооң тодаргай фактызы болур.

Амгы үеде эртем-техниканың депшилгезинге болгаш бүдүрүлгеге бистиң үлегер-чижээвис онзагай ужур-дузалыг. Ол орта эртем-техниктиг интеллигенция-биле кады совет ажылчын аңгы бирги чергениң ролюн ойнаар ужурлуг. Азы өскээр чугаалаарга, хөгжүп сайзыраан, каңналып быжыккан социалистиг ниитилелдиң үезинде, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының сорулгаларын боттандырып турары ол. Ол-ла бүгүден социализм үезинде ажылчын кижи чүнү кылып каап болур аргалыгыл, социалистиг тургузуг кандыг арга-шинээлигил дээрзин бүгү делегей бүзүреп көөр апаары черле билдиңгир. Ол бүгү болза, улуг хүндүткел-даа, төөгүлүг бедик харыысалганың үндезини-даа болур.

Ынчангаш «бүгү делегейниң күш-ажылчы улуг армиязының» күжү, ооң социализмче тура дүшпес шимчээшкининиң темпизи, совет ажылчыннарның болгаш өске-даа социалистиг чурттарның ажылчын аңгызының күш-ажылчы, политиктиг, хөй-ниитичи идепкейинден улуу-биле хамааржыр апаар.

Амгы үеде эң-не революсчу, эң-не мурнакчы аңгы — делегейниң ажылчын аңгызының хүрээлеңи быжыгар, ооң социал-политиктиг болгаш бүдүрүкчү күжүнүң ролю бүгү делегейге улам өзер болгаш буруңгаарлаар. Эртем-техниктиг революция ажылчын аңгының ролюн кызыгаарлаар болгаш харын-даа шуут чидирер деп антимарксисчи теорияларда чулчуржуп турар. А херек кырында амыдыралдың бадыткап турары-биле алырга ындыг эвес болуп турар: эртем-техниктиг депшилге үезинде, амгы үениң чаа бүдүрүлгелери чаа-чаа профессияларны тывылдырып, ажылчын аңгының өзүлдезин чер болганда болдуруп турар.

Капиталистиг делегейде ажылчын аңгының күштүг шимчээшкиннери көдүрлүп үнүп турар. Элээн хөй чурттарда ниитилел амыдыралының политиктиг чугула фактору ол болу берген. Калбарып турар аңгы демиселинде, коммунистерниң чогуур үезинде кичээнгейге ап турары, көскү угланыышкын болза, экономиктиг демиселден күрүне-монополистиг тергиидээшкининиң бүгү системазынга удур демиселче шилчээни болур. Англи шахтёрларның чоокта чаа доозулган стачкалары, итали ажылчы чоннарның массалыг күштүг демисели, элээн хөй чурттарда улуг-улуг забастовкалар ол бүгүнүң тодаргай херечизи болур. Латин Американың, Азияның болгаш Африканың ажылчын шимчээшкиннериниң чедиишкиннери бисти өөртүп турар.

Бистиң партиявыс, ажылчыннарывыс, бүгү совет ажылчы чон аңгы талазы-биле акы-дуңмаларывыстың демиселинге эп-сеткилин каттыштырып турар. Дайынчы пролетаржы байырывысты оларга дамчыдып тур бис. Капиталистиг чурттарның профэвилелдериниң болгаш ажылчы чоннарының өзүп турар чаңгыс эви болгаш сырый каттыжыышкыны, боттарының эргелелин камгалаарынга пролетаржы быжыы, негелделерин эчизинге чедирер туруштуу, аңгызының ат-алдары дээш төлептии бистиң сагыш-сеткиливисти дүрүм ёзугаар чоргаарландырып турар.

Профэвилелдериниң делегей харылзааларын бистиң партиявыс улуг ужур-дузалыг деп санап турар. Чугаа болза, совет улустуң делегейниң ажылчын шимчээшкининге, социалистиг чурттарның ажылчы чоннарының ажылагыйжы болгаш эп-найыралчы каттыжыышкынын быжыглаарынга, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселге киржириниң бир хевириниң дугайында болганда ынчангаш ол улуг ужур-дузалыг.

Делегейниң ажылчын болгаш профэвилел шимчээшкининиң бүгү отрядтарын каттыштырып турар даштыкы профэвилелдериниң бо съездиде олуржуп турар төлээлекчилеринге изиг байырны силерниң өмүнээңерден чедирерин чөпшээреп көрүңер, эштер!

Ажылчы чоннарның аңгы демиселиниң мурнуку одуруунда кезээде-ле коммунистиг партиялар чоруп турар. Бистиң партияның, совет ажылчын аңгының, бистиң чуртувустуң бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден акы-дуңма партияларга, бо индирден, изиг интернационалчы эп-сеткил каттыжыышкынын илеретпишаан, оларның демиселинге чедиишкиннерни күзээрин чөпшээреп көрүңер.

Эштер делегаттар!

Даштыкы политиканың айтырыглары бистиң партиявыстың болгаш бистиң күрүневистиң ажыл-чорудулгазының чарылбас онза чугула кезээ бооп турары билдингир болгай.

Амгы үе-чадада бистиң даштыкы политикавыстың кол угланыышкыннарын болгаш сорулгаларын партияның XXIV съездизи тодараткан. Тайбыңның совет программазы деп адаан съездиниң хүлээп алган программазы амыдыралда хажык чокка боттанып турар болгаш делегей политиказының боттуг фактору апарган.

Тайбыңны, хосталганы болгаш улустарның хамаарышпас чоруун идепкейлиг камгалаары — бистиң принципиалдыг курузувус ол. Делегей ареназынга боттарывыстың базымнарывысты дүүштүрбүшаан, ук курсту бистиң өңнүктеривис болгаш эвилелчилеривис-биле кады чорудуп турар бис. Делегей политиказының бүгү-ле кол айтырыгларының талазы-биле социалистиг дем каттыштырылганың чурттары ниити чаңгыс аай угланыышкынныг. Бистиң даштыкы ажыл-херектеривисти чедиишкинниг чорударынга ол үнелеп четпес ужур-дузалыг дээрзин дуржулга бадыткап турар.

Варшава керээзиниң киржикчилери чурттарның Политиктиг консультативтиг комитединиң бо чылдың январьда Прагага болган чөвүлел хуралы Европаның чугула айтырыгларын чугаалашканын билир силер, эштер. Чугула шиитпирлер хүлээп алдынган. Европаның айыыл чок чоруун быжыглаарынга идепкейлиг дузалаарынче, европа күрүнелериниң кады ажылдажылгазының идеяларын тодаргай ужур-уткалыг болдурарынче, Европаның амгы үеде чугула айтырыгларын таарыштыр шиитпирлээринге дузалаарынче ук шиитпирлер угланган.

Европа чаа үе-чаданың бүдүүзүнде келген. Тайбыңның, айыыл чок чоруктуң, аңгы-аңгы талалыг кады ажылдажылганы калбаа-биле хөгжүдериниң идеяларын хөй-хөй күрүнелер хүлээп көрүп деткип турар апарган. Социалистиг чурттарның тайбың инициативаларының ачызында Европага айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларын херек кырында чугаалажып көөр арга бар апарган. Ук айтырыгларны шиитпирлээри — төөгүлүг улуг ужур-дузалыг сорулга. Европаның ажылчын аңгызы болгаш ооң-биле кады профэвилелдер ук айтырыгга чугула рольду ойнаар ужурлуг. Европага айыыл чок чорукту хандырар сорулга-биле күрүнелериниң шиити европа чөвүлел хуралын чыылдырарын бистиң саналдаанывысты билир силер.

Айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларынга хамаарышкан чөвүлел хуралды чыылдырарын кандыг-бир хевир-биле деткивейн баар ындыг күрүнелер Европада чок боор. Ук санал-биле Канада база чөпшээрежип турар. Америк конгресске президент Никсоннуң илеткелинден алгаш көөрге, АКШ ук саналды ниитизи-биле деткип турар. Ам чөвүлел хуралды эрттирериниң хуусаазын доктаадыр болгаш ооң ажылының кол угланыышкыннарын кады тодарадыры чугула.

Варшава керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң Прагага болган чөвүлел хуралынга бо айтырыг талазы-биле боттарының саналдарын социалистиг чурттар Европага тайбың, айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга дугайында Декларацияда тодараткан.

Европаның капиталистиг кезииниң күрүнелери-биле бот-боттарынга ажыктыг харылзааларны хөгжүдери дээш социалистиг чурттар туржуп турар. Бо талазы-биле көскү түңнелдер чедип алдынган. Ол ылаңгыя Францияга, Финляндияга болгаш Скандинавия чурттарынга хамааржыр.

Герман Федеративтиг Республика-биле бистиң харылзаавыс элээн экижип турар. Ол чорук ССРЭ биле ГФР, ол ышкаш Польша биле ГФР-ниң аразында керээлерни чарганының ачызында чедип алдынган.

Ам ук керээлерни күштүг болдуруп бадылаары арткан. ССРЭ-ниң Дээди Совединде, Польша Улус Республиканың сейминде, ГФР-ниң хоойлу органнарында ам ук керээлерни чугаалажып көрүп турар. ССРЭ биле ГФР-ниң аразында керээни бадылаары аңгы-аңгы айтырыглар талазы-биле совет-барыын-герман харылзааларының хөгжүлдезин чаа утка-шынарлыг, улам үре-түңнелдиг үе-чадага чедирери чигзиниг чок. Ол чүгле ССРЭ-ниң болгаш ГФР-ниң сонуургалдарын камгалап турар эвес, харын Европага тайбыңны быжыглаарынга улуг ужур-дузалыг болур ийик.

Керээни бадылаар талазы-биле айтырыгга хамаарышкан чидиг демисел Федеративтиг Республикада чоруп турар. Керээлерге удур болгаш харын-даа ГФР болгаш социалистиг чурттарның аразынга болур-чогуур харылзааларны хөгжүдери база ёзулуг эптежилге болдунмас деп чигзинип турар политиктер тыптып келгилээн.

Керээлерниң удурланыкчылары чүнү күзеп турарыл? Олар боттарының планнарын чажырбайн турар. Оларныы-биле алырга, керээлерде эки чүве чок, чүге дээрге Европа кызыгаарларының дээп болбас быжыын ында доктаадып турар болгаш ук политиктер керээлерде ол чүүлдерни «эде көөр» дугайын шууган турарлар. Керээниң удурланыкчыларынга кызыгаарларны эде көөр дугайында чугаалажыышкыннар кылыр шак ындыг кижилер тывылбас дээрзи оларга билдингир эвес чоор бе. Кызыгаар өскертир дугайында чугаалажыышкыннар ам-даа, моон соңгаар-даа чорбас ужурлуг. Социалистиг чурттарның кызыгаарлары дээп болбас, керээлерде херек кырында боттуг чүүлдерни илередип турар.

Керээниң удурланыкчылары ГДР-ниң тускай догуннаашкынын кошкадырын күзеп турарлар. Олар маңаа база-ла эрги байдалче эргиирин оралдажып турар. Герман Демократтыг Республика чээрби беш чыл дургузунда социалистиг орук-биле бүзүрелдиг хөгжүп олурар. Ук күрүне амгы бүгү делегей амыдыралының идепкейлиг киржикчизи. Бо бүгүнү биликсевес болгаш тодаргай түңнел үндүрүксевес кижилер боттарының политиказын дөгейленчек чорукка чедирип болур-дур. Хамаарышпас бот догуннаан социалистиг чурт ГДР-ниң байдалын бүгү тала-биле өөренип көрбейн тургаш, Европага байдалды ылаптыг чогумчудары болдунмас болгаш моон соңгаар-даа болдунмас дээрзин угаап көөр үе келген.

Ук чурттуң улузунуң салым-чолун, аңаа өске күрүнелерниң хамаарылгазын хөй чылдар бурунгаар тодарадыр харыысалгалыг шилип алыышкын ГФР-ниң мурнунда туруп турар. Ол дээрге кады ажылдажылга болгаш конфронтацияның аразында, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының болгаш улам күштелдиреринiң аразында, харын кедизи барып тайбыңның политиказы-биле дайынның политиказының аразында шилип алыышкын-дыр.

Совет Эвилелинге хамаарыштыр чүл дээрге, ГФР-биле харылзааларны экижидерин шын сеткил-биле күзеп турар бис, бистиң чуртувуска ол анаа бир чүве эвес дээрзи чамдык чылдагааннарданна билдингир болгай. Эрткен дайынның үүлгедиглери болгаш гитлерлиг агрессияның бистиң улузувуска таварыштырган ажыг-човулаңы совет улустуң сеткил-сагыжында ам-даа балаттынмаан. Ынчалза-даа аар-берге эрткен үе Барыын Германия-биле бистиң харылзааларывыстың хөгжүлдезинге ажып эртинмес моондак бооп мөңгеде артпас деп санап турар бис. Барыын Германияның чурттакчыларының хөй кезии Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле харылзааларны экижидер дээш туржуп турарын база өөренип көрүп турар бис.

Эштер! Европага быжыг тайбыңның үндезиннерин тургузар дээш амгы үеде хөй-хөй чазактарның болгаш хөй-ниити болүктериниң чорудуп келген улуг, хөй талалыг ажылы Европага дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарын күзевес болгаш анаа кандыг-бир арга-биле шаптыктаарын оралдажып турар Барыын чурттарда чамдык күштерниң удурланыышкынынга таваржып турар. Барып-барып бо күштер ниити-европа чөвүлел хуралының белеткелин бергедедирин оралдажып, ону чыылдырарын узамдыктырар дээш янзы-бүрү чылдактар чогаадып турар. Чижээлээрге, анаада ону «Ниити рынок» деп адаар Европаның экономиктиг ниитилелгезиниң адаанче мина салып турар деп чөвүлел хуралды эрттирер дугайында болгаш черле ынчаш Европага хамаарыштыр бистиң политикавысты ынаар угланган дээр хоозун бодалдарын тодарадып турар. Бо дугайында каш сөс чугаалаары эргежок чугула.

Барыын Европада херек кырында тургустунган байдалга, ооң иштинде «Ниити рынок» ышкаш, капиталистиг чурттарның экономиктиг бөлүктериниң туруп турарынга Совет Эвилели удур эвес. «Ниити рыноктуң» ажыл-чорудулгазын болгаш ооң хөгжүлдезин бистер кичээнгейлиг хайгаарап турар бис. Ол бөлүглелдиң киржикчилери-биле бистиң харылзаавыс Европаның социалистиг кезээде херек кырында тургустунган байдалды, ооң эрге-ажыктарын олар боттарының талазындан канчаар хүлээп көрүп турарындан хамааржыр дээрзи чугаажок. Экономиктиг харылзааларга дең эрге дээш туржуп турар бис, а кыдыглаар чорукка удур бис.

Эштер! Совет даштыкы политиканың чугула угланыышкыны — дайынның одагларын узуткаары дээш демисел-дир, улустарның хосталгазынче болгаш хамаарышпас чоруунче империалистерниң кыжанып халдаар чоруунга ойтур согуушкун бээри-дир.

«Американың төөгүзүнде эң үр болгаш аар дайын» болур деп АКШ-тың президентизиниң миннип турары — Индий-Кыдатта дайын агрессияның болгаш улустарны дарлаарының империалисчи политиказының бүгү барымдаа чогун көргүскен. АКШ хамыктың мурнунда Индий-Кыдатта национал-хосталгалыг демиселди тус черниң саттыныкчы чалчаларының дузазы-биле боой тударын, ол девискээрде боттарының политиктиг болгаш стратегтиг туруштарын хевээр арттырары дээш кордан турар. Ону дайынны «вьетнамчыдары» деп Вашингтонда адап турар. Индий-Кыдаттың патриоттарынга самдарадыр боолаттырган америк мундирлерни чалча солдаттарның мундири-биле солуурун оралдажып турар, ынчалзаа-даа ооң политиктиг ужур-утказы дөмей-ле американчы болуп артар.

Вьетнамның, Лаостуң болгаш Камбоджаның патриоттары ол маневрларның утказын тергиин эки билип турар. Совет Эвилелиниң болгаш өске-даа социалистиг чурттарның дузазынга, деткимчезинге даянып алгаш Индий-Кыдаттың улустары агрессорга удур демиселин дайын-даа, дипломаттыг-даа, политиктиг-даа фронтуларында үргүлчүлеп турар.

Совет улус бо демиселде бүрүнү-биле Индий-Кыдаттың улустарының талазында. Оларга дуза — бистиң интернационалчы хүлээлгевис болур, бистер ону эчизинге чедир күүседир-даа бис. Америк ужар-чүүлдүң ВДР девискээрин калчаалыы-биле бомбалап турарын Совет Эвилели килеңнээшкининг буруу шаан турар болгаш ону соксадырын негеп турар. ВДР-ниң болгаш Мурнуу Вьетнам Республиканың чөптүг саналдарын долузу-биле деткип турар бис. Индий-Кыдаттан интервентилерниң үнерин негеп тур бис, ол девискээрниң улустары хамаарышпас болурун, боттарының салым-чолун кымның-даа киржилгези болгаш өскениң холгаарлаашкыны чокка шиитпирлээр аргалыг болурун негеп тур бис.

Чоокку Чөөн чүк — дүшкүүрлээшкинниң улам-на айыылдыг одаа болуп бар чыдар. Эжелеттинген араб черлерден Израильдиң үнүп чоруур хөөн чогу, израиль шериглерниң араб күрүнелерге удур доктаамал чөңгээлери — бо бүгү байдалды чидиглендирип, дайын айыылын болдуруп турар. Араб чурттар чөрүлдээлерни политиктиг ёзу-биле шиитпирлээринге, Чоокку Чөөн чүкке быжыг болгаш бүзүрелдиг тайбыңны тургузарынга беленин бүзүрелдиг-биле көргүскен. АКШ-тың ам-

(Уланчызы 3-кү арында).

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазының төнчүзү

(Эгези 1-ги, 2-ги арынларда).

дажыдың турары-биле болгаш деткимчези-биле агрессчи Израиль эжелекчи политиказындан ойталаар хөнүү чок болуп турар. Ынчалза-даа ол чорук төвүү чок үргүлчүлеп шыдавас. Араб күрүнелер боттарының эжелеттирген девискээрлерин ол хевээр арттырарын чоппээрежир дээрзинге кандыг-даа киижи бүзүревес.

Бөгүнгү араб чурттар каш чыл бурунгаар турганы ышкаш эвес болдур ийин. Депшилгелиг ёзу-тургузуглар быжыккан, араб чурттарның аразында кады ажылдажылга калбарып турар, араб күрүнелериниң шериг-камгалал күжү дыка өскен. Бо бүгү —үр үе хуусаалыг болуушкунуң факторлары, харын олар барын-барын Чөөн-чүкте күштериниң деңзигүүрүн шинтирлээр.

Араб күрүнелер-биле Совет Эвилелиниң найыралы болгаш кады ажылдажылгазы үргүлүү бижыгын, хөгжүп турар. Экономиктиг болгаш камгалал кады ажылдажылга калбарып, араб күрүнелериниң экономиктиг хөгжүлдезиниң чедиишкиннериниң ачызында делегей политиказында Азияның ролю дүргени-биле өскен.

Совет Эвилели азия күрүнелери-биле эң эки харылзааларны хөгжүдер дээш туржуп турар болгаш туржурдаа апаар. Азияга тайбыцны быжыглаарында деткимче көргүзериң, Азияның дешилгелиг күштериниң империализм болгаш колониализмниң бүгү хевирлери-биле демиселди чорударынга дузалаарын бодувустуң сорулгавыс деп санап турар бис.

Моол Арат Республика, Вьетнам Демократтыг Республика, Корей Улус-Демократтыг Республика дээш ышкаш Азияның социалистиг күрүнелери-биле бистиң аравыста өкы-дүнма харылзаалар болгаш бүгү талапың кады ажылдажылгазы туруп турар болгаш чедиишкиниг хөгжүп турар. Азияның дыка хөй чурттары, чижээлээрге, Афганистан, Бирма, Цейлон, Иран, Турция-биле эки харылзаалар бисте тургустунганыңга таарыныш турар бис, ынчалзажок бо чурттарның чамдыктары-биле ол харылзаалар амгы байдалдан улам эки болуп болур турган ийик. Оларны хөгжүдер талазы-биле бодувустуң талавыстан бистен хамааржып болгу дег бүгү-ле чүүлдерни кылыр бис.

Ам Индостан чартык ортулукта чаа байдал тургустунганын билир болгай силер. Чөөн-бенгал чоппуң хосталгалыг демиселиниң чаа хамаарышпас күрүневи — Бангладеш Улус Республиказын тургускан. 75 миллион кижи хамаарышпас эргени, национал хөгжүлдени чедип алган. Ол улуг тиилелге дээш бис оларга сеткилдиң ханызындан байырны чедирип тур бис. Бангладеш Республиканы деткинир болгаш ооң бие кады ажылдажылга дугайында бистиң угланышкынывыс Коммунистиг партияның болгаш совет чазактың принципиалдыг политиказындан үнүп турар. Чоокта чаа бистиң чурттувуска Бангладештиң Премьер-Министри Шейх Муджибур Рахман чорааш барган. Ол албан ёзувуңуң аян-чоруу бистиң чурттарывыстың аразында харылзааларигга кол чугула чада болур дээрзинге идеген турар бис. Бангладеш Республика биле бистиң харылзаалаарывыс чайгылыш чок быжыглаар болгаш хөгжүдер талазы-биле бүгү-ле чүүлдерни бис бодувустуң талавыстан моон соңгаар-даа кылыр бис.

– Ооң-биле чергелештир Пакистан биле база эки харылзаалыг болур дээш туржуп турар бис. Кандыг-даа маргылдаалыг чүүлдер, эргежактарның кандыг-даа чөрүлдээлери бисти аңгылавайн турар. Пакистанның Президентизи Бхуттоңуң ССРЭ-ге чоокта чаа доозулган аян-чоруу бистиң чурттарывыстың аразында эки харылзааларны хөгжүдеринге бүгү-ле эргежок чугула аргалар бар дээрзин көргүскен.

Индия, Пакистан болгаш Бангладештиң аразында быжыг тайбың, кожа-хелбээ чурттаарының харылзааларын тургузарының талалакчылары бис. Ол бүгү Азияга политиктиг климатты экижидеринге чугула салыышкын болур ийик.

Сөөлгү үеде Япония биле бистиң харылзаадарывыста экижилге бар апарганы иле. Чоокта чаа ССРЭ биле Япония тайбың керээзин чарар дугайында чугаалажыышкынарны чорударын чоппээрешкен. Ону бис чугула боттуг факт кылдыр көрүп турар бис. Совет-япон харылзааларның экижээни чүтле бистиң улустарывыстың эвес, харын-даа иниттй Ыраккы Чөөн чүкке, Оожум океанның бассейнинге тайбың болгаш ажыл-ажыгын турар-биле күрүнелериниң эргежактарынга дүгжүп турарынга бүзүрээр бис. Экономиктиг-даа, политиктиг-даа планга Япония биле бот-боттарывыска ажыктыг кады ажылдажылганы тургузарынга болгаш хөгжүдеринге белен бис. Шак ындыг кады ажылдажылга чүтле тайбың хереэнге бараан болуру чугаажок.

Азияга айыыл чок чорукту коллективтиг үндезин-биле хандырар идея Азияның дыка хөй чурттарында улуг сонуургалды болдуруп турар. Азияга айыыл чок чоруктуң ыны оруу дээрге шериг блоктарының болгаш болүүгленишкиннериниң, бир күрүнелерни өскелеринге удур тургузарының оруу эвес, а айыыл чок чорукка сонуургалдыг бүгү күрүнелериниң кожа-хелбээ кады ажылдажылгазының оруу-дур.

Бистиң бодап турарывыс-биле алырга, Азияга айыыл чок чорук болза, күрүнелер аразынга күш дөгежир чоруктан ойталаарының, кызыгаарларга дээш болбазының болгаш бот-боттарының хамаарышпас чоруун хүндүлээринин, иштики херектеринге кириишпезинин, бүрүн дең-эргенин болгаш кайы-кайызынга ажыктыг чорукту үндезинге экономиктиг болгаш өске-даа харылзааларны, кады ажылдажылгаларны калбаа-биле хөгжүдеринің эгелеринге үндезилеттинер ужурлуг. Бистер Азияга ындыг коллективтиг айыыл чок чорук дээш туржуп келген болгаш моон соңгаар-даа туржур бис, ол идеяны амыдыралга боттандырар дээш бүгү күрүнелер-биле кады ажылдажырынга белен бис.

АКШ-тың президентизи Никсоннуң чоокта чаа Кыдатка чорааны, Пекинниң удуртукулары-биле кылган чугаалажышкынарны хөй-нинтининң кичээнгейин хаара туткан. Анаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болурул?

Чүнүң-даа мурнунда бо ийи күрүнениң бот-боттарының аразында харылзааларын чогумчудуп, катап тургусчуп эгелээни чөптүт болуушкун. Совет Эвилели Кыдатты оскелерден тускайлай аңгылап көөр дээн империалистиг политикага удур болгаш делегей ареназынга Кыдаттың ролюн хүндүлеп көөр дээш кезээде туржуп келген. Ындыг болзажок Пекин биле Вашингтонның аразында амгы чоокшулажыышкынның үнелээшкини чогум ол чоокшулажыышкын кандыг үндезинге, кандыг сорулгаларга хамаарыштыр тургустунган дээрзинден тодаратгынар.

Пекинге болган ужуражылганың киржикчилери боттарының чугаалажыышкынарының, дугуржуп алган чүүлдериниң дугайын боттарының улустарынга болгаш делегейге тодаргай дыңнатпаанныр. Харын-даа парлаттынган коммюникеде кирбээн чүүлдерни чажыт байдалга тургузарын, «чугаалажын көрбезин» олар дугуржуп алганнар. Ынчангаш Пекин чугаалажыышкынар дугайында кандыг янзылыг түңнелди кылыры АКШ-тың болгаш КУР-нуң моон соңгааргы ажыл-чорудулгазының фактыларындан көстүг бээр.

Ынчаарга Пекинге болган чугаалажыышкынарның киржикчилериниң чамдык медегглелдериниден алырга, аңаа чугаа чүгле ийи чуртка хамаарышкан харылзаалардан ажып турганы база илереп турар. Чижээлээрге, Шанхайга кылган шайлалга үезинде болган чугаада: «Амгы үеде бистиң улустарывыс (америк болгаш кыдат) бүгү делегейниң келир үезин боттарының холында тудуп турарлар» деп медегледиңң утказын канчаар бодап болурул?

Ленинниң үезинден бээр Совет чурттуң боттандырып келгени тайбың догуннаашкының дээш демиселин Пекин чоокка чедир-ле «ревизионизм», «революцияга өскерлиишкин» деп санап келген. Кыдат-америк коммюникеде күрүнелериниң тайбың догуннаашкының принциптери бадыткаттынган. Ол чорукту эки деп демдеглээр аппаар. Ынчалзажок ол принциптерни чүгле саазын кырынга бижип алыры эвес, а херек кырында боттандырары чугула болур.

Ниитизи-биле пекин ужуражылгага хамаарыштыр янзыбүрү бодалдар, саналдар үнүп турар. Ынчаарга бодалдар бодалдар-ла болгай, түңнел сос, база катап катаптан кайын, фактылардан, боттуг ажыл-херектен көстүр апаар. Ынчангаш бистер дорт түңнел кылырын далаштайн турар бис. Келир үеде чүвениң кандыг янзылыг болу бээрн удавас билдине бээр. Ынчан бис оон практиктиг түңнелди үндүрер бис.

КУР-биле бистиң харылзааларывыстың кандыг янзылыг боон турары, бистиң партиявыстың, Совет күрүнениң принципиалдыг туружу СЭКПниң XXIV съездизиниң документилеринде тодаргай илергейлеттинген. Бистиң партиявыс марксизм-ленинизмниң принциптерин хажык чокка камгалаарының, делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң чаңгыс эвин бүгү талалыг быжыглаарының, социалистиг Төрээн чурттуң эрге-ажыын камгалаарының туруштарында турар деп, съездиниң Резолюциязында бижээн. «Бистиң партиявыстың болгаш күрүневистиң политиказынга хамаарыштыр кыдат пропагандаңың нүүлдээшкининиң съезд шиитпирлии-биле буруу шаап тур. Ооң-биле кады бистиң партиявыс ССРЭ биле КУР-нуң аразында харылзааларны чогумчудар, совет болгаш кыдат улустарның аразында найыралды, тайбың кожа-хелбээ чорукту катап тургузар дээш туржуп турар. Совет Эвилели биле КУР-нуң аразында харылзааларны экижидери бистиң ийи чурттуң үндезин болгаш үр үеде эрге-ажыктарынга, делегей социализмниң эрге-ажыктарынга, империализмге удур демиселди күштелдиреривиң эргежыктарынга дүгжүр» деп, ында бижээн. Бистиң ол туружувус бо хүннерге чедирдаа быжыг артып турар.

ССРЭ биле КУР-нуң аразында харылзаалар тайбың кожа-хелбээ догуннаарының принциптеринге үндезилеп тургустунар ужурлуг деп албан ёзувуңуң кыдат төлээлекчилери биске чугаалап турар. Бир эвес пекин удуртукчулар социалистиг күрүне-биле харылзааларны оон артык кылдыр тургузар аргалыг деп санавайн турар чүве болза, харын ындыг-ла-дыр, амгы үеде совет-кыдат харылзааларны база ол-ла үндезинге тургузарынга белен бис. Ол талазыбиле белениви чүгле чарлап эвес, харын халдашас дугайында, кызыгаар айтырыгларын таарыштырар дугайында, кайы кайызынга ажыктыг үндезинге харылзааларны экижидер дугайында тодаргай болгаш боттуг саналдарны киирип турарывысты силерге чугаалап болур мен, эштер. Ол саналдар кыдат удуртукчуларга шагда-ла билдингир болгай. Ам ол дээрге кыдат таладан хамааржыр апаар.

Эштер! Делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарынче, улустарның чардынмас эргелерин камгалаарының херээнче бурунгаар базым бүрүзү милитаризмниң болгаш реакцияның күштеринге удур кошкаш дивес демиселге боттанып турар-дыр.

Чоокку Чөөн чүкте кризистиң айылдыг одаанга амгы үеде Чер ортузу далайның девискээринде нарыядаашкынның чаа одаан немээрин чамдык киижилер оралдажып турар байдал бар. Грецияда Пирей деп далай өртээлинде шериг баазазын Американың 6-гы флодунуң эргезинге бээр дугайында АКШ биле Грецияда амгы ёзу-чуруумнуң аразында дугуржулганы оон оскээр үнелээр арга чок. Кипр Республиканың иштики хөректерин холгаарларын каржызы-биле оралдажып турар чорукту, чазактың составын өскертир дугайында, кедизинде барын Кипр күрүнениң хамаарышпас чоруун болгаш девискээриниң бүрүн турар чоруун узуткаарынче угланган ультимативтиг негелделерни оон оскээр үнелеп болбас. Чер ортузу далайның эң-не аныяк күрүнези — Мальтыже НАТО-нуң ыят чок холгаарлаашкыны база-ла ооң дугайын чугаалап турар.

Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының мурнуу талазы-биле шуут кызыгаарлашкан девискээрге империалистиг күрүнелериниң димзенишкиннерин бистиң өңнүктеривис-биле кады серемчилелдиг хайгаарап, ол димзенишкиннерге удур туржуп турар бис.

Чамдык империалистиг күрүнелериниң чепсегленишкинин эңдере бүдүрүп турар чоруун бистиң даштыкы болгаш камгалал политикавыстың кичээнгейинге албайн баар аргавыс чок. Амгы үеде Вашингтонда чугаалажып турар чаа бюджетте шериг чарыгдалдарын дыка өстүреривиң, ылаңгыя стратегтиг чепсегленишкинниң узун хуусаалыг программазын көрүп турар. Каттышкан Штаттар шериг акшаландырыышкынын көвүдедирип НАТО-да боттарының эвилелчилеринден база иегеп турар.

Совет Эвилели туруштуг болгаш бедик серемчилелдиг чорукту уламчылавышаан, делегейде империализмге удур шиитпирлиг угланыышкынны чорудуп, социализмниң херээ, улустарның хосталгазы, бүгүниити тайбыцның херээ дээш чайгылыш чокка болгаш бижы-биле туржун турар. Ол угланыышкынның бир тудуш кезээ болза чепсегленишкинин дүжүрери дээш демисел болур.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле идип үндүрген саналдары бодунуң амыдыралынга-даа, делегей байдалынга-даа, ооң быжыг тайбыңче улганган улам ыцай хөгжүлдезинге ийикпе азы дүшкүүрлүг чоруктуң өөскүүшкүнүге удур кайы кире ужур-дузалыын эки билир бис.

Ынчангаш ССРЭ биле АКШтың харылзааларынга бистиң политикавыстың принциптеринден хажыын дивейн кайыдаа чурттарның улустарының сонуургалынга болгаш бүгү ниити тайбыцны быжыглаарынга бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы эде тургузуп болур ындыг арганы калбартырын ажыктыг кылдыр санап турар бис.

ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзааларны экижидип болуруп мооң мурнунда медегген турган болгаш амдаа бадыткап турар бис. Ону чедип алыры күзенчиг, ынчалза-даа ону кайы-бир өске чуртуң азы улустарның дүрүм ёзугаар эргелерни болгаш сонуургалдарын барымдаалавайн тургаш чедип алыры биске күзенчиг эвес. Бистиң чайгылыш чок туружувус шак ындыг.

* * *

Эштер! Коммунистиг тургузуушкунуң чаа үе-чада бүрүү совет улустуң болгаш ооң коммунистиг мурнакчы кезээниң мурнунга улам нарын болгаш улуг хемчээлдиг сорулгаларны салып, улам бедик медеределдиг, улам бедик билигліг болгаш политика талазы-биле идепкейлиг болуруи оон пегеп турар.

Совет профэвилелдери бүгүдеге хүлээп көрдүнген, социализм дээш демиселге каңналган, совет ниитилелдиң улуг болгаш салдарлыг күжү болуп бодунуң XV съездизинге келген. Олар коммунизм дээш үүржулгаларны чедип алыры дээш бистер туржуп турар бис. Ол чорук совет-даа, америк-даа улустарның совуургалдарынга, делегейниң айыыл чок чоруунуң совуургалдарынга дүгжүр ийик.

Империализмниң эжелекчи димзенишкиннеринге шыңгыы согугну делегейниң өйү келген чугула айтырыгларын боттуг көөрү-биле, идеологттуг демиселге эптеш чок чорукту удурланышкак ниитилел системалыг күрүнелер-биле ботботтарынга ажыктыг харылзааларны хөгжүдери-биле ССРЭ-ниң даштыкы политиказынга дүүштүрүп турар. Ындыг харылзааларны хөгжүдер сорулга-биле бистиң боттандырып турар харылзааларывыстың, албан ёзувуңуң аянчоруктарывыстың болгаш ужуражылгаларывыстың иштинде чугула черни АКШ-тың президентизи Ричард Никсон-биле Москвага ам болур деп турар чугаалажыышкынар чугула черни эзлеп болур. Ол чугаалажыышкынар май 22-де эгелээр ужурлуг болгай.

Ам болур совет-америк чугаалажыышкынарга ажылишчи, боттуг туруштуу эзлээр бис. Совет-америк харылзааларның байдалы кайы-даа чурттарның улустарының амыдыралынга-даа, делегей байдалынга-даа, ооң быжыг тайбыңче улганган улам ыцай хөгжүлдезинге ийикпе азы дүшкүүрлүг чоруктуң өөскүүшкүнүге удур кайы кире ужур-дузалыын эки билир бис.

Ынчангаш ССРЭ биле АКШтың харылзааларынга бистиң политикавыстың принциптеринден хажыын дивейн кайыдаа чурттарның улустарының сонуургалынга болгаш бүгү ниити тайбыцны быжыглаарынга бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылганы эде тургузуп болур ындыг арганы калбартырын ажыктыг кылдыр санап турар бис.

ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзааларны экижидип болуруп мооң мурнунда медеглеп турган болгаш амдаа бадыткап турар бис. Ону чедип алыры күзенчиг, ынчалза-даа ону кайы-бир өске чуртуң азы улустарның дүрүм ёзугаар эргелерни болгаш сонуургалдарын барымдаалавайн тургаш чедип алыры биске күзенчиг эвес. Бистиң чайгылыш чок туружувус шак ындыг.

* * *

Эштер! Коммунистиг тургузуушкунуң чаа үе-чада бүрүү совет улустуң болгаш ооң коммунистиг мурнакчы кезээниң мурнунга улам нарын болгаш улуг хемчээлдиг сорулгаларны салып, улам бедик медеределдиг, улам бедик билигліг болгаш политика талазы-биле идепкейлиг болуруи оон пегеп турар.

Совет профэвилелдери бүгүдеге хүлээп көрдүнген, социализм дээш демиселге каңналган, совет ниитилелдиң улуг болгаш салдарлыг күжү болуп бодунуң XV съездизинге келген. Олар коммунизм дээш демиселге партияның идеелдиг чөленгинзи, массаларның хүзээп көрдүнген болгаш атаалдарлы органнзакчылары болуп турган, болуп-даа турар болгаш болур-даа дээрзин профэвилелдерни боттарының практиктиг ажыл-херээ-биле бадыткаан.

Бо чылын совет улус кайгамчыктыг хүнүү—Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл болур оюн демдеглээр. Ол төөгүлүг улуг болуушкунну социалистиг чарыштың чаа көдүрлүүшкүнүбиле, күш-ажылчы чаа-чаа тиилелгелер-биле уткуурунче партия ажылчын аңгыны, колхозчу тараачыннарны, интеллигенцияны кыйгырып турар.

ССРЭ-ниң Дээда Советиниң Президиуму совет профэвилелдерниң социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунга, улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын чедиишкинниг күүседиринге улуг ачы-хавыяазын көрээнип көргеш, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң профессионалдар эвилелдерин Ленин орден-биле шаңнаанын силерге дыңнадыры меңээ өөрүнчүг-дүр, эштер делегаттар.

Сески беш чылдың чылдарында чурттуң мурнунга оларның ачы-хавыяазы дээш ажылчын аңгы, күш-ажылчы интеллигенция, көдээ ажылишчилерниң хөй сайныг отряды профэвилелдерниң нүүрүнде бистиң Төрээн чуртувустуң дээди ордени-биле шаңнадып турар-дыр. ССРЭ-ниң профэвилелдерин Ленин орден-биле шаңнаан дугайын силерге дыңнатпышаан, В. И. Ленин бодунуң амыдыралының сооллгү хүннеринде профессионалдар эвилелдериниң V Бүгүроссий съездизинге чагаазын мындыг сестер-биле дооскаңын чугаалаарын чөпшээреп көрүңер: **«Ажылды бүгү күштиле, бүгү талалыг күштелдирер болгаш экижидер...»**

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXIV съездизинің айытканы коммунистиг тургузуушкунуңуң өндүр улуг планнарын боттандырарын, Совет күрүнениң болгаш албан-хаакчыларның күш-ажылының байдалдары улуубиле экижээн дээрзин илеткелде демдеглээн. Эрткен беш чылдарда тускай хепти болгаш тускай идиктиг ап турар ажылчыннарның саны 10 миллион кижиге көвүдээп, а ол сорулгаларга чарыгдалдар бүдүн чартык катап өскен болгаш 5,4 миллиард рубль болган.

Бо беш чылда күш-ажылдың байдалдарын экижидер талазы-биле хемчеглериниң делгеректей комплекстизин боттандырарын баш бурупгаар көрген. Тускай хептиң, тускай идиктиң, камгалал таарыштырылгаларның чаа, эң ажыктыг хевирлерин бүдүрүп үндүрерин көвүдедир, ассортиментизин калбартыр, идеелдиг шынарын бедидер, ажылдан кылырын дүргедедир талазы-биле эң дээштиг хемчеглерни министерстволар, белеткелчилер профэвилелдериниң чогуур ТК-лары алыр ужуглуг деп ВЦСПС санап турар.

Күш-ажыл дугайында хөойлуларны сагыыры дээш контрольду боттандырары — чугула хүлээлгени совет профэвилелдериге даасканы билдингир болгай. Күш-ажыл дугайында ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хөойлуүкудулгазының Үндезиннерин бүгү улустуң чугаалажып көрген соонда ССРЭ-ниң Дээди Советі 1970 чылда бадылаан. Ол болза бистиң чуртувустуң ажылчын аңгызының, бүгү ажылчы чоннарының үндезин эргө-

(Уланчызы 4-кү арында).

Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң отчёду

ВЦСПС-тиң даргазы эш А. Н. ШЕЛЕПИННИҢ илеткели

А. Н. Шелепин делегаттарга болгаш аалчыларга мынча деп чугаалаан:

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Чиргине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң ханы уткалыг болгаш чырыткыланчак чугаазы биске күштүг, уттундурбас сактышкынны аттырды деп чугаалазымза, мында бүгү киржикчилериниң бодалын база хөөнүн илереткеним ол болур деп бодай-дыр мен.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазында амгы беш чылдың бирги чылының түңнелдери үнүп, бистиң партиявыстың Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың могаг чок ажылдап, шиитпирлеп турары сорулгалар болгаш айтырыглар тайылбырлаттыныл, профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазынга бедик үнелээшкин бердинип, оларның практиктиг сорулгалары бүгү талалыг илергейлеттинип, делегей кырында ажыл-херектериниң байдалы калбаа-биле чырыттынды. СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазында болгаш эш Л. И. Брежневтиң чугаазында бистиң партиявыстың айтышкынварын совет профэвилелдери чайгылыш чок удуртулга болдуруп, күүседир кылдыр хүлээп алыр апаар.

Бистиң чуртувустуң профэвилелдериниң бүгү кежигүнперин толөлээн съездизинниң мурнундан СЭКП Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Политбюрозуның кежигүннеринге болгаш СЭКП ТК-ның секретарьларынга бистиң съездивистиң ажылынче оларның улуг киченгей салып турары дээш үүректин ханызындан өөрүп четтиринишкинни илередирин чөпшээреп көрүңер, эштер.

Профэвилелдерин Ленин ордени-биле шаңнаан дугайында эш Л. И. Брежневтиң дыңнадыы бистериниң бүгүдевистиң сагыш-сеткилвисти ханы өөртү. XV съезд, совет профэвилелдериниң хөй миллион кежигүннери ол бедик шаңнал дээш СЭКП ТК-га, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге үүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илергейлеп тур. Профэвилелдериниң нүүрүнде ажылчын аңгы, күш-ажылчы интеллигенция, көдээ ажылишчилериниң хөй сайныг отряды шаңпатканы ол. Ынчаарга шаңнал дээрге үүле ачы-хавыяазы хүлээп көргени ол эвес болгай, эштер. Ол хөй чүүлдерни база хүлээдип турар.

Партияның сагыш салыышкынынга болгаш кичээнгейинге, профэвилелдерин Ленин ордени-биле шаңнаанынга харыы кылдыр профэвилелдери партияның XXIV съездизинниң төлевилээни коммунистиг тургузуушкунуңуң өндүр чаагай планнарын амыдыралга боттандырар дээш демиселге боттарының энергиязын хүннүңне көвүдетпишаан, улам эки ажылдаарын совет профэвилелдериниң бүгү кежигүнперинің омүнөзинден бистиң съездивис СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунга болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге бүзүредип тур.

Профэвилелдериниң эрткен, XIV съездизинден бээр дөрт чыл болду деп, илеткелчи чугаалаан. Ол үе болза СЭКПнин удуртулгазы-биле совет улустуң чедип алган политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг тиилелгелери-биле демдеглеттинген. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чылын бистиң чуртувус болгаш бүгү дешшилгелиг кижи төрелгетен өндүр улуг ленинчи идеяларның тиилелгезиниң чырыткыланчак көргүзүү кылдыр демдеглээн. Ам чурт болза кайгамчыктыг юбилейни—Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунган хүнүнден бээр 50 чылын демдеглээринге белеткенип турар болгай.

СЭКП-ниң XXIV съездизи иштики болгаш делегей хөгжүлдезинниң кол болуушкуну болу берген, ооң шиитпирлери массаларның политиктиг болгаш күш-ажылчы чаа аажок улуг кодүрлүүшкүнүн хайныктырган. Шиитпирлээн сорулгаларының өндүр улуунуң, нарыныңың болгаш ужур-дузазының - талазы-биле ол съезд алызындан-на бүгү делегейге тоогулуг ужур-дузалыг съезд болуп турар.

Бистиң келир үевиске хамаарыштыр партияның XXIV съездизинниң айыткан кайгамчыктыг сорулгалары СЭКП ТК-ның ноябрь (1971 чыл) Пленумунуң чугаалашкаш, чүүлдүг деп коргени болгаш ооң соонда ССРЭ-ниң Дээди Советиниң бадылааны тоску беш чыл планында тодаргай илергейлеттинген. Улус ажыл-агыйын хогжүдеринин тоску беш чыл планы — алызындан тоогулуг ужур-дузалыг документ, партияның болгаш чоннуң коллективтиг угаан-бодалының үре-түңнели-дир.

Беш чыл планының баштайгы чылын боттандырарының чорудулгазында чогумчалыг түңнелдер-биле чергелештир, боттуг четпестер-даа бар болган, онза кичээнгей салза чугуур чамдык сорулгалар-даа илереп келген болбайнаан. Ол дугайы бөгүн эш Леонид Ильич Брежневтиң чугаазында айыттынган. Ынчаарга, бир эвес эрткен чылда бодунуң күш-ажылының болгаш деминселиниң кол ниити түңнелдериниң дугайын чугаалаар чүве болза, совет улустуң аңаа таарыныш болурунуң бүгү-ле үндезин барымдаазы бар. Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле чедип алдынган аажок улуг чедиишкиннерни чаалап алырынга шиитпирлиг роль бистиң чуртувустуң маадырлыг ажылчын аңгызынга, колхозчу тараачыннарынга болгаш совет интеллигенциязынга хамааржып турар.

Коммунистиг партияның болгаш ооң ленинчи Төп Комитединиң удуртулгазы-биле совет профэвилелдери коммунистиг тургузуушкунуңуң бүгү улусчу херээнге чугула салыышкынны боттарының ажыл-чорудулгазы-биле киирип келгенинге чоргаарланыр эргелиг бис.

Чаа беш чылдың бирги чылында совет кижилер массалыг күш-ажылчы маадырлыг чоруун көргүскен. 1971 чылдың планныг кол онаалгалары күүсеттинген, а чамдык көргүзүглер талазы-биле хуусаа бетинде боттанган.

Бистиң съездивис болза, отчёттуг үеде совет профэвилелдериниң ажылының түңнелдерин үндүрер болгаш СЭКП-ниң XXIV съездизинниң ажылдап кылганы коммунистиг тургузуушкунуңуң сорулгаларын боттандырары дээш демиселге оларның киржилгезинниң тодаргай программазын айтыр апаар деп, А. Н. Шелепин чугаалаан.

Совет кижи дугаймда сагыш салыышкын партияның, Совет күрүнениң болгаш профэвилелдериниң кол кичээнгейинде турар. Коммунистиг өндүр улуг тургузуушкунуң бүгү үе-чадаларында совет кижилериниң амыдыралчурталгазын экижидеринге бүгү-ле болдунгу дег чүүлдерни кылып келген болгай.

Тоску беш чылда улустуң чаагай байдалын улам бедиделиниң талазы-биле СЭКП ТК-ның Политбюрозуның болгаш Совет чазактың ажылдап кылганы база СЭКП-ниң XXIV съездизинниң чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүг деп көргени калбак программа ол сорулганы күүседиринге бараан болур. Ону боттандырар чорук херек кырында чоннуң бүгү кезектериниң чурталгазының, күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижидер, 1970 чылдыныга деңнээрге 1975 чылда чоннуң акша орулгаларын 78 миллиард рубль көвүдедир арганы бээр. Ол түңден 22 миллиард рубльди, азы эрткен беш чылдааэындан 2,2 катап хөй рубльди ажыл төлевириниң хемчээлдерин, пенсияларның, пособиелерниң, стипендияларның хемчээлдерин бедидер талазы-биле күрүне хемчеглерин болгаш өске-даа хемчеглерни боттандырарынга бээр.

Тоску беш чылда 90 миллион хире ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевирин бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырар. 1971 чылда безин демир-орук транспортуңуң болгаш метрополитеннериң ажылдакчыларының ажыл төлевири барык 20 хуу көвүдээп, көдээ ажыл-агый механизаторларының тарифтиг шалыцнарын 15—18 хуу бедиткен. Бо чылын: айда эвээш дээн ажыл төлевири 70 рубль чедир бедиир. Кыдыкы Соңгу чүктүң районнарында болгаш аңаа деңнештирген черлерде, Европа Соңгу талазында, Ыраккы Чөөн чүкте, Чөөн болгаш Барыын Сибирьде база Уралда бүдүрүлге адырларының ортумак шалыңныг ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының шалыңнары өзер, а оон ыңай ол районнарда айда 70 рубль чедир шалыңныг ажылчыннардан болгаш албан-хаакчылардан үндүрүг тыртпас, айда 90 рубль чедир шалыңдан үндүрүнү үштүң биринден хөй чингедир; башкыларның, эмчилериниң болгаш школа назыны четпээн уругларның албан черлериниң кижизидикчилериниң ажыл-төлевири, дээди өөредилге черлериниң студентилериниң болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң өөреникчилериниң стипендиялары, дүнеки үеде ажылдааны дээш немелде төлевир бедиир болгаш өскедаа хемчеглерни боттандырар.

Совет профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазының чугула участогу болза ажылчы чоннарның социал страхованнезиниң хөй миллиард рубль түңнүг бюджедин эргелеп башкарары болуп турар. Бо чылын күрүненің социал страхованнезиниң бюджеди 20 миллиард рубль четкен турар, азы 1965 чылдың бюджединден барык ийи катап ажыг болур. Түр үеде ажылдаар аргажок болганы дээш пособиелер-биле ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны хандырарының делегейде эң бедик нормалары — ажыл төлевиринң 100 хуу чедир, пенсияларны тыпсырының болгаш төлээриниң эң чиик негелделери бисте доктаатгынган.

Өзүп орар салгалды кижизидер талазы-биле өг-бүлелерге күрүненің янзы-бүрү талалыг дузаламчызының системазы улам ыцай сайзыранғайжыыр. Тоску беш чылда өг-бүленің бир кежигүнүнге онаалтыр каттышкан орулгазы айда 50 рубльден аспас, биче хандырылгалыг өг-бүлелерниң уругларынга пособиелерни тыпсырын боттандырар. Саатгыг болгаш божуурунуң талазы-биле шөлээлериниң төлевирин 1973 чылда күш-ажыл стажындан хамаарылга чокка ажыл төлевириниң 100 хуу хемчээл-биле тыпсырын айтып турар. Аарыг уругларны ажаап каратааны дээш төлевир тыпсыр хүннериниң саны көвүдээр. Бо чаа хемчеглер 35 миллион хире хөрээженнериниң эрге-ажыктарына хамааржыр. Хүндүс өөренир болуктер-биле хаара тудар школачыларның саны 1,7 миллион кижиге, а школа назыны четпээн уруглар албан черлериндө орунналарның саны 2,2 миллионга көвүдээр.

Сески беш чылдың үезинде пенсия хандырылгазының системазынга шынар талазы-биле чугула өскерилгелер болгулаан. Эрткен чылын ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга назылап кыраан талазы-биле пенсияларның, инвалид, азырадыкчызын оскунган таварылгада пенсияның эң эвээш дээн хемчээлдерин бедиткен, ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга ышкаш, пенсияларны санаарының ындыг чурумун оларга база доктаатган. Бо хемчеглер барык 16 миллион пенсионерлерге хамаарышкан.

Сөөлгү чылдарның дургузунда хөй миллион ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажылының байдалдары улуубиле экижээн дээрзин илеткелде демдеглээн. Эрткен беш чылдарда тускай хепти болгаш тускай идиктиг ап турар ажылчыннарның саны 10 миллион кижиге көвүдээп, а ол сорулгаларга чарыгдалдар бүдүн чартык катап өскен болгаш 5,4 миллиард рубль болган.

Бо беш чылда күш-ажылдың байдалдарын экижидер талазы-биле хемчеглериниң делгеректей комплекстизин боттандырарын баш бурупгаар көрген. Тускай хептиң, тускай идиктиң, камгалал таарыштырылгаларның чаа, эң ажыктыг хевирлерин бүдүрүп үндүрерин көвүдедир, ассортиментизин калбартыр, идеелдиг шынарын бедидер, ажылдан кылырын дүргедедир талазы-биле эң дээштиг хемчеглерни министерстволар, белеткелчилер профэвилелдериниң чогуур ТК-лары алыр ужуглуг деп ВЦСПС санап турар.

Күш-ажыл дугайында хөойлуларны сагыыры дээш контрольду боттандырары — чугула хүлээлгени совет профэвилелдериге даасканы билдингир болгай. Күш-ажыл дугайында ССР Эвилелиниң болгаш албан-хаакчыларның күш-ажылының байдалдары улуубиле экижээн дээрзин илеткелде демдеглээн. Эрткен беш чылдарда тускай хепти болгаш тускай идиктиг ап турар ажылчыннарның саны 10 миллион кижиге көвүдээп, а ол сорулгаларга чарыгдалдар бүдүн чартык катап өскен болгаш 5,4 миллиард рубль болган.

Бо беш чылда күш-ажылдың байдалдарын экижидер талазы-биле хемчеглериниң делгеректей комплекстизин боттандырарын баш бурупгаар көрген. Тускай хептиң, тускай идиктиң, камгалал таарыштырылгаларның чаа, эң ажыктыг хевирлерин бүдүрүп үндүр

Шын Дөрткү арын 1972 ч. март 21

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи

Эш А. Н. ШЕЛЕПИННИҢ илеткелиниң төнчүзү

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында).

ажыктарының дугайында партияның болган чазактың сагыш салышкынының чаа илерели-дир.

Совет кижилериң амыдыралының байдалдары бистиң характарывыска көзүлдүр-ле таныттынмас кылдыр чаартының турар. Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузавында ССРЭ-ге 950 ажыг хоорай иштинде 113 хоорай сески беш чылда тургустунган. Эрткен беш чылда 11 миллион 350 муң квартираны тудуп, ажыглалга киргген. Сөөлгү он чылдар дургузунда 110 миллион хире кижи чаа бажыңнарже көжүп киргеп. Ол факт бистиң чүртүвүста чүрттелга тудуунуң калбарышкынының дугайын чугаалап турар-дыр.

Сөөлгү чылдарда ниитиниң чемневилгезин организастаары экижээн. Беш чылдар дургузунда ажылчынар столоваяларында олуттарның саны 45 хуу көвүдээн. Ам 40 миллион хире ажылчы чоннар хүн бүрүде столоваяларның ачы-дузазын ажыглап турар.

Чоннуң амыдырал хандырылгазын боттуу-биле экижилери — тоску беш чылдың чугула сорулгаларының бирээзи. Чаа беш чылда амыдыралчы ачы-дуза чедиреринге хемчээли чүртка ниитизи-биле ийи катаптан эвээш эвес, а көдээ черге барык үш катап өскен турар ужурлуг.

Совет кижилериң материалдыг, культурдуг болгаш өске-даа аажок хөй хереглелерди дыштанылганы болгаш санаторий-курорт эмнелгени организастаарын экижилериле, туризман хөгжүдүрилиге холбашкан. Отчёттуг үениң дургузунда профэвилелдери чаа санаторийлериң, пансионаттарның, дыштанылга бажыңнарының болгаш турист албан черлериниң тудуунга барык бир миллиард рубльди чарыгдаан.

Бистиң мурнувуста тургустунган сорулга болаа бо беш чылдың чылдарының дургузунда 238 муң орунныг кадыкшылга болгаш турист албан черлерин тудары, транспортбиле аян-чоруктарның санын беш-алды катап, экскурсияларның киржикчилериниң санын ийи катап көвүдедири дээш үлетпүр черлериниң профэвилел организациялары социалистиг чарышты улам калбартыр дугайында бооп турар-дыр.

Бо беш чылдың экономиктиг сорулгаларын чедиишкиниг күүседириңге ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чорууп бедиреринең айтырыы ужур-дузалыг болуруп улгаттырарын чедип алыр херек.

Бистиң хүлээлгевис — күш-ажыл болгаш бүдүрүлге сагыга-чурумун быжыглаары дээш демисежиривис болур. Кандыг-даа прогульщиктер болгаш чалгаапайлар, улчумалдар болгаш үрей кылыкчылар-даа кандыг-даа деткимче-үүлдүгүнүүшкүн албас болгаш оларны кым-даа буруу шаап, килеңээшкин-биле көөр апаар дугайын эш Л. И. Брежнев бөгүнгү чугаазынга айытты. Бо талазы-биле профэвилелдериниң эргелери болгаш аргалары-даа улуг, ынчангаш оларны бис шыныбиле, эки ажыглаар ужурлуг бис.

Ынчангаш ажылчы чоннар депутаттарының Советтериге хемчег-биле бедиреринче, эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринче, чаа техниканы чогаадып, шинээдип алырынче, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарын экижидиринче, бүдүрүлгениң айытқан хемчээлдерин ажылдап тураргларның саның көвүдетпейн тургаш чедип алырынче, күш-ажыл чарыгладарын эвээжедиринче, чиг-от болган материалдыг курлавырларны чөп ажылгаш, камнап алырынче, улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин көвүдедир болган ыпнарын экижидиринче, күш-ажылдың болган ниитиниң сагыга-чурумун быжыглаарынче ажылчы чоннарны мобилизастаары болган турар ужурлуг. Чарыштың лозунг **«Тоску беш чылды—хуусаа бетинде!»** деп лозуң болган турар ужурлуг.

Партияның айтканы тоскү беш чылдың кол сорулгазы улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин көвүдедиринге болган оларның шынарын бедиреринге кичээнгейин шыңгыы күштелдиреян ВЦСПС-ке, профэвилелдериниң човүлелдеринге болган комитеттеринге, профэвилелдериниң эге организациларына хүлээдип турар дээрзин А. Н. Шелепин уламчылаан. Ам бо улус ажыл-агыйжы чугула сорулганы шиитпирлээри дээш идепкейлиг демиселче ажылчын болган албан-хаакчыт бүрүзүн хандытпаан чаргыс-даа профэвилел организациязы турбас ужурлуг.

Профэвилелдерге көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдер талазы-биле улуг сорулгаларны шиитпирлээр ужурлуг. Профэвилел организациялары көдээниң ажылчынчилериниң чогаадыкчы идепкейин мобилизастаар талазы-биле дуржулганы мөөнеп чыгаан. Чер ажылының болгаш мал ажылывың культуразын бедидер дээш, камналга болгаш хумагалалдыг чорук дээш шимчээшкин улам калбарып турар. Амгы үеде чугаа болза машиналарны, артык кезектерни, чемшчидилгелерни, тудут материалдарын болгаш көдээ ажыл-агыйга үлетпүрден эргежок чугула өске-даа продукцияларны бүдүрүп үндүрерин көвүдедири дээш үлетпүр черлериниң профэвилел организациялары социалистиг чарышты улам калбартыр дугайында бооп турар-дыр.

Бо беш чылдың экономиктиг сорулгаларын чедиишкиниг күүседириңге ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чорууп бедиреринең айтырыы ужур-дузалыг болгаш ужурлуг.

Чогум-на оон ужурундан СЭКП-ниң XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев эртемниң болгаш техниканың депшилгези дээрге коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының эң кол чүүлү болур деп онзалап демделээн.

Совет профэвилелдери болза эртем-техниктиг депшилгени боттандырып чорудары дээш демиселге партияның идепкейлиг дузалакчызы бооп турар. Ынчангаш одар ажылчы чоннарның чогаадыкчы эгелээшкиниерин, техниктиг депшилгени шапкынчыдарынче, мурнакчы дуржулганы нептередиринче утландырып турар.

Амгы үеде эртем-техника ниитилелдериниң болгаш чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң хүрээленинде техниктиг депшилгениң 11 миллион хире эгелекчилери каттыжып турар.

Профессия эвилелдери, эртем-техниктиг ниитилелдер, чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилели-даа бүдүрүкчү күштерни улам хөгжүдериниң эрге-ажыктарынга эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин улам долузуубиле ажыглаарынче утландырар ужурлуг. Чогаадылгаларны болгаш чаартыкчы саналдарны, эртем-техниктиг хөй-ниитиниң сүмелерин чогуур үезинде, калбаа-биле ажыглалга киирерин, чаа техника талазы-биле көрүлелериниң болгаш конкурстарның ажыкдузалыг болурун улгаттырарын чедип алыр херек.

Бистиң хүлээлгевис —күш-ажыл болгаш бүдүрүлге сагыга-чурумун быжыглаарын дээш демисежирээр болур. Ынчангаш ооң-биле холбаштыр эртем-техниктиг депшилгени шапкынчыдарының сорулгазы бирги черге-ниң чүүлү болур ужурлуг.

Чогум-на оон ужурундан СЭКП-ниң XXIV съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев эртемниң болгаш техниканың депшилгези дээрге коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының эң кол чүүлү болур деп онзалап демделээн.

Совет профэвилелдери болза эртем-техниктиг депшилгени боттандырып чорудары дээш демиселге партияның идепкейлиг дузалакчызы бооп турар. Ынчангаш одар ажылчы чоннарның чогаадыкчы эгелээшкиниерин, техниктиг депшилгени шапкынчыдарынче, мурнакчы дуржулганы нептередиринче утландырып турар.

Амгы үеде эртем-техника ниитилелдериниң болгаш чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң хүрээленинде техниктиг депшилгениң 11 миллион хире эгелекчилери каттыжып турар.

Профессия эвилелдери, эртем-техниктиг ниитилелдер, чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилели-даа бүдүрүкчү күштерни улам хөгжүдериниң эрге-ажыктарынга эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннерин улам долузуубиле ажыглаарынче утландырар ужурлуг. Чогаадылгаларны болгаш чаартыкчы саналдарны, эртем-техниктиг хөй-ниитиниң сүмелерин чогуур үезинде, калбаа-биле ажыглалга киирерин, чаа техника талазы-биле көрүлелериниң болгаш конкурстарның ажыкдузалыг болурун улгаттырарын чедип алыр херек.

Бистиң хүлээлгевис —күш-ажыл болгаш бүдүрүлге сагыга-чурумун быжыглаары дээш демисежирээр болур. Кандыг-даа прогульщиктер болгаш чалгаапайлар, улчумалдар болгаш үрей кылыкчылар-даа кандыг-даа деткимче-үүлдүгүнүүшкүн албас болгаш оларны кым-даа буруу шаап, килеңээшкин-биле көөр апаар дугайын эш Л. И. Брежнев бөгүнгү чугаазынга айытты. Бо талазы-биле профэвилелдериниң эргелери болгаш аргалары-даа улуг, ынчангаш оларны бис шыныбиле, эки ажыглаар ужурлуг бис.

Ынчангаш ажылчы чоннар депутаттарының Советтериге кады ажылчы чоннарны хандырып турар бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң ажылының корум-чурумун улам эдс таарыштырар ажыдды кылыры база эргежок чугула.

Профэвилелдери ажыл-агый организары-биле, комсомол-биле болгаш улусчу контроль органнары-биле кады «Бүдүрүлге курлавырларын ажыглаарын экижидер болгаш улус ажыл-агыйынга камналта чурумун күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның чаагазынга холбаштыр улуг ажылды кылып чорутканын А. Н. Шелепин демделээн. Бүдүрүлге курлавырларын ажыглап, камналга чурумун боттандырын турарының талазы-биле ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның кады чарлаапы хөй-ниитиниң Бүгү-эвилел көрүлдезиниң ачызында түгле 1969—1970 чылда безин кара металлдарның 1,5 миллион тонна прокадын, 100 муң тонна оңнүг металдарны болгаш өске-даа материалдарны ажыл-агый саарылгазынга киирер арганы берген. Ынчалза-даа дыка хөй бүдүрүлге черлериниле материалдыг курлавырларны ажыл-агыйжы эвес ёзу-биле ажыглап турары дыка харааданчыг.

Продукцияның шынарын экижидериниң айтырыы эң чугула чүүлдүң бирээзи бооп турар. Продукцияның бедик шынары дээш демисел — ажылчын болгаш колхозчу бүрүзүнүң, инженер болгаш техник бүрүзүнүң, совет ажыл-ишчи бүрүзүнүң херээ бооп турар.

Бистиң чүртүвүста профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң калбак четкиш тургустунган, оларга улам хөй санныг оолдар, кыстар дооскан ортумак эртемни хары угда чедип ап турар.

Беш чыл дургузунда профтехучилищелерден 9 миллиондан эвээш эвес аныяк ажылчынар ажылчын аңгының хүрээленинге немежип кирер. Ол дээрге, улуг күш-түр. Ынчангаш профэвилелдери ажылчын эглчег дутайында онза сагыш салыр ужурлуг.

Профэвилелдериниң чугула сорулгаларының бирээзи — бүдүрүлгени углап-башкарырына ажылчы чоннарны улам калбаа-биле хаара тудары дээш чүве билдингир болтай. Бо талазы-биле профэвилелдерни эки дуржулганы чыыл алган.

Ажыл-агый айтырыгларын шиитпирлээрингe профэвилел организацияларының киржилгези, социалистиг чарыш, ажылчынар хураладары, доктаамал ажылдыг бүдүрүлге човүлел хураддары, ажылчы чоннарның чогаадыкчы каттыжышкыннары, коллективтиг керээлер, эш хуунуң суду дээш ышкаш ындыг аргабиле ажыл-агыйны углапбашкарырынга ажылчы чоннар киржип турар.

Профэвилел болгаш ажылчынар хураддарынга ажылчы чоннарның негелде-хереглелдерин хандырары-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көөр, ажыл-агый болгаш профэвилел организарының ажыл-чөрудулгаларының дутайын ажылчынларга, албан-хаакчыларга болгаш колхозчуларга үргүлчү дыңнадыр, бүдүрүлгени калбартырының, күш-ажыл камгалалын болгаш айыыл чок чоруктуң байдалын экижидериниң, сагыгла-чурумну быжыглаарының хемчеглерин алыр, ажылчы чоннарның материалдыг болгаш моральдыг идип беришкининиң болгаш өске-даа чүүлдериниң дугайында айтырыгларны чугаалажып көөр херек. Ажылчынар мурнунга үзүк-соксаал чок отчёт кылырының дутайында партияның XXIV съездизинин айтышкынын ажыл-агый болгаш профэвилел удуртукчулары чайгылып чокка күүсеткеп турар ужурлуг.

ВЦСПС, профэвилелдериниң човүлелдери болгаш комитеттери-даа отчёттуг үе дургузунда коллективтиг-керээлерни ажыллап кылырының, оларны чарарының практиказын улам экижиктеп, оларның утка-шынары дээш харыысалганы бедиткеп, керээ чарар хевирин бодүүнчүткеп. Оон-биле кады коллективтиг керээлерге чамдык бүдүрүлге черлери ажылчынарның ажылдаар, амыдыраар болгаш дыштавыр аргаларының оазын турар негелде-байдалдарын барымдаалап көрбес чоруктар ам-даа бар.

Сөөлгү чылдарда коллективтерниң социал хөгжүлдезин перспективтиг планнап көөрүнүң талазы-биле улуг дуржулга дыка хөй бүдүрүлге черлеринде мөөнеттиигеп бооп турар. Ынчангаш бүдүрүлге черлериниң коллектив бүрүзү социал хөгжүлде талазы-биле тускай беш чыл планныг болуру чугула деп ВЦСПС санап турар. Ол болза бүдүрүлгениң ниити беш чыл планының чарылбас кезээ болур ужурлуг.

Ол ышкаш ниитиниң контролюнуң чүүл-бүрүү хевирлерин дамчыштыр ажылчы чоннарны ажыл-агыйны удуртуруңга база хаара тудуп турар. Ынчангаш бо талазыбиле элээн кап миллион профэвилел активчилерни үредүнеедиг ажылды чорудуп турарлар. Улусчу контроль органнары-биле профэвилел организацияларының моон соңгаар улам сырый ажылдаарын ажыл-херек негеп келгеп.

Чаа кижини хевирлеп тургузарының төөгүлүг сорулгазын ниитиргээринге профессионаллар эвилелдери чугула рольду ойнаар ужурлуг деп партия санап турарын отчёт илеткелге айыткан.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң соонда партия идеологтуг ажылдың, массаларның политиктиг кижизидилгезиниң бүгү хевирлерин, совет улустуң идейлиг болгаш культурлуг деңгелин бедидериниң ажылын улам калбаа-биле хаыладып турар үеде профэвилелдери бодунуң кижизидилге ажылын чорудуп турар. СЭКП ТК-ның чоокта чаа хүлээп алганы доктаалы профэвилелдериниң кижизидилге талазыбиле ажыл-чорудулгаларынга улуг ужур-дузалыг бооп турар. Ында амгы үе-чадада массалар ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдың колкол сорулгаларының болгаш угланышкынныларының дутайында СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айтышкынын улам сайзырангайжыткан.

Профэвилелдериниң XIV съездизиниң соонда эрткен чылдар дургузунда ВЦСПС, профэвилелдериниң човүлелдери болгаш комитеттери-даа культура - кижизидилгелиг ажылды элээп экижиткеп. Ынчангаш ажылчы чоннар депутаттарының Советтериле, комсомол-биле, культура органнары-биле профэвилелдериниң ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле кады ажыл-чорудулгалары улам калбарган. Бо талазы-биле ажылга чогаадыкчы интеллигенциязы, эртемнин, культураның, уран чүүлдүң ажылдакчыларын база дыка калбаа-биле хаара тудуп турар апаргап.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге коллективтиг ролю улам улгатсын дээш профэвилел организациялары үргүлчү сагыш салыр ужурлуг.

Бистер масса-кижизидилгелиг ажылдарны чорударда империалистиг пропагандага эң-не шиитпирлиг өйтүр шавышкынны бээр, капиталистиг тургузугнуң араатанзыг арын-нүүрүн сойгалаар, ооң амыдырал байдалының кижизиг эвезин илередир, социализмниң болгаш коммунизмниң өндүр-чаагай, шынныг чорууп көргүзер ужурлуг бис.

Экономиканы хөгжүдериниң сорулгазы канчаар-даа аажок улуг боон турары-биле холбаштыр кадрларның экономиктиг белеткелин экижидерин эң чугула чүүл кыдыр санап турар. Отчёттуг үеде профэвилелдери миллион-миллион ажылчы чоннарны экономиктиг өөредилге-биле хаара туткан. Ынчалза-даа ол амгы үеде эвээш апаргап. СЭКП ТКның «Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин экижидер дутайында» доктаалы бо талазы-биле ажылды кажангылындан-даа артык калбартып чорударын бистен иеген турар.

Ажылчынарның экономиктиг болгаш политиктиг кижизидилгезинге коммунистиг күш-ажылдың школалары улуг рольду ойнаар. Оларда амгы үеде 1970 чылда турганындан барык үш катап хөй кижи өөренип турар. СЭКП ТК «Коммунистиг күш-ажыл школаларының ажылын экижидер дутайында» доктаалында ындыг школаларны бедии-биле үнелеп көргеп болгаш олар дээрге, бүдүрүлгениң мурнакчы дуржулгазын нептередиринің болгаш ажылчы чоннар ортузунга массаполитиктиг ажылды чорударының, оларны социалистиг бедик сагыгла-чурумга кижизидериниң дыка ажыктыг хевири болур деп онзалап демделээн.

ВЦСПС, профэвилелдериниң човүлелдери болгаш комитеттери ол школаларны удуртурунуң чаңгыс аай системазын ажылдап кылган, партия организацияларының дузазыбиле оларны удуртуру-биле шыырак белеткелдиг эштерни тускайлаан. Ынчангаш коммунистиг күш-ажылдың школаларын удуртурун моондаа соңгаар экижидер талазыбиле хөй ажылдарны чорудар ужурлуг бис.

Бот-тывыңгыр уран чүүл болза ажылчы чоннарның культурлуг өөрүлдезинге, оларның дыштавылгазын организастаарынга улуг рольдуг болур. Ажылчы чоннарның коммунистиг болгаш политиктиг кижизидилгезинге коммунистиг күш-ажылдың школаларының ажылын экижидер дутайында» доктаалында бо талазы-биле тускай бооп турар. Ынчангаш бүдүрүлге черлериниң коллектив бүрүзү социал хөгжүлде талазы-биле тускай беш чыл планныг болуру чугула деп ВЦСПС санап турар. Ол болза бүдүрүлгениң ниити беш чыл планының чарылбас кезээ болур ужурлуг.

Ол ышкаш ниитиниң контролюнуң чүүл-бүрүү хевирлерин дамчыштыр ажылчы чоннарны ажыл-агыйны удуртуруңга база хаара тудуп турар. Ынчангаш бо талазыбиле элээп кап миллион профэвилел активчилерни үредүнеедиг ажылды чорудуп турарлар. Улусчу контроль органнары-биле профэвилел организацияларының моон соңгаар улам сырый ажылдаарын ажыл-херек негеп келгеп.

Чаа кижини хевирлеп тургузарының төөгүлүг сорулгазын ниитиргээринге профессионаллар эвилелдери чугула рольду ойнаар ужурлуг деп партия санап турарын отчёт илеткелге айыткан.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң соонда партия идеологтуг ажылдың, массаларның политиктиг кижизидилгезиниң бүгү хевирлерин, совет улустуң идейлиг болгаш культурлуг деңгелин бедидериниң ажылын улам калбаа-биле хаыладып турар үеде профэвилелдери бодунуң кижизидилге ажылын чорудуп турар. СЭКП ТК-ның чоокта чаа хүлээп алганы доктаалы профэвилелдериниң кижизидилге талазыбиле ажыл-чорудулгаларынга улуг ужур-дузалыг бооп турар. Ында амгы үе-чадада массалар ортузунга идей-кижизидилгелиг ажылдың колкол сорулгаларының болгаш угланышкынныларының дутайында СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айтышкынын улам сайзырангайжыткан.

Профэвилелдериниң XIV съездизиниң соонда эрткен чылдар дургузунда ВЦСПС, профэвилелдериниң човүлелдери болгаш комитеттери-даа культура - кижизидилгелиг ажылды элээп экижиткеп. Ынчангаш ажылчы чоннар депутаттарының Советтериле, комсомол-биле, культура органнары-биле профэвилелдериниң ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле кады ажыл-чорудулгалары улам калбарган. Бо талазы-биле ажылга чогаадыкчы интеллигенциязы, эртемнин, культураның, уран чүүлдүң ажылдакчыларын база дыка калбаа-биле хаара тудуп турар апаргап.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезинге коллективтиг ролю улам улгатсын дээш профэвилел организациялары үргүлчү сагыш салыр ужурлуг.

Бистер масса-кижизидилгелиг ажылдарны чорударда империалистиг пропагандага эң-не шиитпирлиг өйтүр шавышкынны бээр, капиталистиг тургузугнуң араатанзыг арын-нүүрүн сойгалаар, ооң амыдырал байдалының кижизиг эвезин илередир, социализмниң болгаш коммунизмниң өндүр-чаагай, шынныг чорууп көргүзер ужурлуг бис.

Экономиканы хөгжүдериниң сорулгазы канчаар-даа аажок улуг боон турары-биле холбаштыр кадрларның экономиктиг белеткелин экижидерин эң чугула чүүл кыдыр санап турар. Отчёттуг үеде профэвилелдери миллион-миллион ажылчы чоннарны экономиктиг өөредилге-биле хаара туткан. Ынчалза-даа ол амгы үеде эвээш апаргап. СЭКП ТКның «Ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин экижидер дутайында» доктаалы бо талазы-биле ажылды кажангылындан-даа артык калбартып чорударын бистен иеген турар.

Ажылчынарның экономикт

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 22 СРЕДА № 68 (8836). Өртээ 2 көп.

КЫШТАГЛААШКЫН — ШАЛЫГЧЫ ФРОНТ

ДАРЫЙ ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның болгаш Кызыл хоорай Совединиң колхозтар, совхозтарында мал кыштаглаашкынының эртип турарын чугаалажып көрген болгаш орта хамаарыштыр делгереңгей доктаалды хүлээп алган. Үстүнде айыттынган районнарда болгаш Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйларында бо талазы-биле байдал эң-не дүвүренчиг дээрзин ында айыткан.

* * *

Мал ажылында шыңгыы шылгалда болур — кыштаглаашкынның доостурунга чедир шаг-үе ам-даа бар. Чамдык черлерде частың шинчи демдектери көстүп келген, хар карандылап эгелезе-даа, кышкы чывар, соок, хатшуурган эртен-кежээ болгаш дүне кыш ам-даа доозулбаанын херечилеп турар. Ынчангаш малчыннарның кыштаглаашкынны чедиишкинниг доозар талазы-биле харыысалгазы бичин-даа кошкаваан, харын-даа күштелген турар ужурлуг.

Мал чеминиң курлавырын четчелээр ажыл четпес чоруттунуп турар. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында бо ажылдың февраль 1-ге чедир турган байдалын ёзугаар алырга, чижек-биле бир инекке бөдүүн чемниң хандырылгазы 1,9 центнер, силос — 1,7 центнер, Улуг-Хемниинде — чергелештир 2 центнер болгаш 0,8 центнер, Бии-Хемнии — 3,5 болгаш 3,6 центнер, Кызыл хоорай Совединде — 3,1 болгаш 2,9 центнер болуп турары-биле кыштаглаашкынны доозары улуг бергедээшкинниг болу берген. Байдал бо хире дүвүренчиг болуп турда, үстүнде адаанывыс районнарның болгаш Кызыл хоорай Совединиң удуртукчулары фермада мал чеминиң камныг чарыгдалын кошкак контрольдап келген. Чамдык мурнакчы ажыл-агыйларда кылып турары ышкаш, ону хээндектен бээри, ылбырадыры, ажыдары чергелиг аргаларны ажыглаарын организаставайн турар, немелде чемнер белеткээр цехтерни чер болганда тургуспаан.

Мал чеминиң чедишпейн турарын барымдаалааш, аңаа дузалыг болзун дээш үстүкү органнарның берип каан даалгазын безин күүсетпейн турар таварылгалар бар. Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары саваң престээрин шуут соксаткан болгаш планын 600 тонна чедирбейн барган. «ҮТКА 25 чылы», «Найырал» совхозтарның удуртукчулары Таңды районнуң девискээринде кыштаткан малчыннарының амыдырал-чуртталгазынче болгаш ында малын чем-биле хандырарынче кошкак кичээнгей салып турарын Министрлер Чөвүлелиниң бо хуралынга демдеглээн. Одар-белчиири эки-ле чер дээш өске девискээрже карак ажыт чорудушкаш, ынаар хайгаарал салбайн турар чорук канчап-даа таарышпас дээрзин ук хуралдың доктаалында айыткан.

Мал кыштаглаашкынында илерээн улуг четпестерниң хараазы-биле бо чылдың январь-февраль айларында эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, Чөөн-Хемчик районнуң колхоз, совхозтарында сүт садары 56 тоннага, а Бии-Хемниинде — 75,5 тоннага кудулаан болуп турары дүвүренчиг. Мыйыстыг бода малдың өлүп-хораар чоруу Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында — 79,8 хуу, Улуг-Хемниинде — 2,5 катап, өшкү-хойнуң хораар чоруу Чөөн-Хемчикте 4,8 хуу, Бии-Хемде — 48,2 хуу, Кызыл хоорай Совединиң ажыл-агыйларында — 60 хуу өскен. Эң ылаңгыя Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйларында бо байдал онза дүвүренчиг болу берген. Мыйыстыг бода мал эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, январь-февраль айларда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Сүт-Хөл», «Улуг-Хая» совхозтарда, Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» болгаш «Хадың» колхозтарында өлүп-хорап турар.

Бо чоруктуң үнүп келген чылдагааны Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Бии-Хем райкүүскомнарының болгаш Кызыл хоорай Совединиң күүскомунуң талазындан мал ажылында берге байдалдың тургустунганынче кичээнгей салбаанында, ниитиниң малының баш санын менди өстүрер дээш харыысалгалыг болурунуң шыңгыы негелделерин ажыл-агыйларның удуртукчуларының мурнунга тургуспайн келгенинде болгаш кыштаглаашкынның чоруп турарын доктаамал контрольдавайн келгенинде деп, доктаалда санаан.

Мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттиреринин талазы-биле үстүнде айыттынган четпестерни дарый чайладып, чем курлавырларын четчелээринче бүгү күштү мобилизастаарын, ооң-биле малдың баш санын менди алырынга база ооң продуктулуг чоруун бедидеринге дээштиг хемчеглерни алырын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели айыттынган районнарның күүскомнарынга, Кызыл хоорқүүскомунга дааскан. Ол ышкаш кыштаглаашкынны чедиишкинниг эрттиреринче, мал чеминиң сөөртүлгезинче, малдың болгаш ооң чаш толүнүң хораар чоруун болдурбазынче бүгү райкүүскомнарның, республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының кичээнгейин угландырган.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи

АЖЫЛ-ИШТИҢ ДАЙЫНЧЫ ПРОГРАММАЗЫ

Совет профэвилелдериниң XV съездизи дүүн Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга бодунуң ажылын үргүлчүлээн. Съезд болза Коммунистиг партияны болгаш ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр совет профэвилелдериниң бузулбас сырый каттышканын көргүзүп турар.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чырыткыланчак болгаш ханы уткалыг чугаазы, СЭКП ТК-ның байырлыг чагаазы боттарынга уттундурбас чүүл болуп артканын съездиниң индиринден делегаттар чугаалап турар.

Чурттуң ажылчын аңгызы, колхозчу тараачыннары болгаш улусчу интеллигенциязы СЭКП-ниң XXIV съездизинин айытканы коммунистиг тургузуушкуннуң өндүр чаагай планнарын амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга ол документилерни ажыл-чорудулгага дайынчы программа кылдыр хүлээп ап турарын ораторлар онзалап демдеглеп турар.

Эштер **Д. С. Полянский, А. Н. Шелепин, Ю. В. Андропов, М. С. Соломенцев** олар президиумга көстүп келирге чыылганнар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң отчёт илеткелин ВЦСПС-тин даргазы эш **А. Н. Шелепинниң** кылганының соонда бурунгу хүн съездиниң делегаттары Төп ревизия комиссиязынын отчёдун база дыңнаан. Ол илеткелди комиссия кежигүнү **П. И. Шелахин** кылган.

Ооң соонда ВЦСПС-тин болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелдерин чугаалажып эгелээн.

Съездиниң бурунгу кежээки хуралынга профэвилелдериниң Москва хоорай чөвүлелиниң даргазы **Л. В. Петров,** профэвилелдериниң Украин республика чөвүлелиниң даргазы **В. А. Сологуб,** Иваново областың «Красная ветка» фабриказының удазын аргыкчызы **З. П. Шмарова** санал берген.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының Чиңгине секретары **Пьер Жансус** съездиге изиг байыр болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болуру-биле холбаштыр байыр чедириишкини дамчыдарга ону делегаттар болгаш аалчылар чылыы-биле уткаан. Совет ниитилелде профэвилелдериниң ойнап турар ролю, делегей кырынга, ылангыя Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының эрге-хемчээлдеринге совет профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазы силерниң съездиңерни чүгле силерниң чуртунарның амыдыралынга эвес, харын бүгү делегейниң профэвилел шимчээшкининиң хемчээлинге-даа онза чугула болуушкун болдуруп турар деп, П. Жансус чугаалаан. Амгы үениң байдалы ажылчын аңгының болгаш бүгү профэвилелдериниң хүрээлеңин улам сырый каттыштырарын негеп турар деп, оратор демдеглээн.

Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязынга байырлыг чагааны съезд чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алган. Ажылчын аңгының экономиктиг, социал болгаш политиктиг эргелерин камгалаар дээш могаг чок демисели-биле, национал-хосталгалыг шимчээшкинни идепкейлиг деткип турар чоруу-биле, империалистиг агрессорларның чимзениишкиннерин ойтур шаварының талазы-биле чорудуп турар чайгылыш чок политиказы-биле Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязы аңгының интернационалчы туруштарында быжыы-биле турар дайынчы массалыг организация болурун бүзүреткен. Совет профэвилелдери Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязының ажыл-чорудулгазынга боттарының салыышкыннарын моон соңгаар-даа салып киирерин үргүлчүлээр бүрүн шиитпирлиг деп байырлыг чагааның түңнелинде бижээн.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи ажылын үргүлчүлеп турар. (СЭТА).

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазын болгаш съездиниң материалдарын бистиң чуртувустуң миллион-миллион кижилери-биле бир демей Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары база улуг сонуургал-биле уткаан.

Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң чолаачылары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары съездиниң материалдарын дүүн эртен ажыл шагының мурнуу чарыындала таныжып эгелээн.

ЧУРУКТА: АТБ-де профэвилел комитединиң даргазы Ю. Мыльниковтуң съездиниң материалдарын таныштырып турары.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Көргүзүглер бедээн

Тоску беш чылда көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай хөгжүдер талазы-биле чугула сорулгалар салдынган. Оларның бирээзи колхозтарның болгаш совхозтарның материал-техниктиг баазазын быжыглаар, ажыл-ишке эртемниң база мурнакчы дуржулганың чедиишкиннерин нептередири болур.

Ону амыдыралга хуусаа бетинде боттандырар база ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга төлептиг белектерлиг ужуражыр дээш Кызылдың районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары Тыва АССР-ниң «Сельхозтехника» каттыжыышкыннарының, салбырларның бүгү ажыл-ишчилеринге кыйгырыгны хүлээн алган.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыры-биле 1972 чылдың продукция сайгарарының планныг онаалгазын декабрь 1-де күүсеткеш, даалгадан ажыр 130 муң рубльди сайгарарын хүлээнген. Бо чылын күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип тургаш, ооң күсели-биле плаңдан ажыр дыка хөй тракторларны, автомобильдерни септээрин болгаш өскедаа ажылдарны кылырын коллектив кежигүннери дугурушкан.

Бо чылдың эрткен ийи айының ажыл-ижиниң байдалындан алырга Кызылдың районнар аразының «Сельхозтехника» каттыжыышкынының ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының сөглээн сөзү ажыл-херектери-биле карышпайн турар болгаш көргүзүглер бедээн. Январь, февраль айларда 181 муң рубль хемчээлдиг ажылды кылыр тургаш, ийи чүс муң рубль ажырып, даалгазын 110,7 хуу күүсеткен. Ылаңгыя техника септелгезинин талазы-биле бердинген онаалгазын үргүлчү ажыр боттандырып келген. Тракторларны, автомашиналарны болгаш оларның шимчедикчилерин септээрин ажыр күүсеткен. 60 автомобиль мотору септээрин 76 чедирип, планын 120 хуу боттандырган.

«Сельхозтехника» каттыжыышкынының ажыл-ишчилери март айның баштайгы чартыында багай эвес түңнелдиг ажылдаан. Коллектив кежигүннери ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүсеттинерин чедип алыры-биле партия, профэвилел организациялары ажыл-ишчилерниң ортузунда политмассалыг ажылды күштелдирип, социалистиг чарышты дээштиг организастап турар.

Т. ХЕРТЕК.

КВАРТАЛ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕН

БАЙ-ХААК. (Телефон-биле). Таңды районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери күрүне планын болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чылынга алдар болдурган хүлээлгелерин күүседир дээш социалистиг чарышты калбарткан ажылдап турарлар.

Районнуң малчыннары бо чылдың эрткен ийи айларында көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле көску чедиишкиннерлиг болган.

Ажыл-агыйларның сүт-бараан фермаларының коллективтери сүт бүдүрүлгезин эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге 191 тоннага көвүдеткен. Ол күрүнеге сүт садарын 1971 чыл-биле деңнээрге 86 тоннага көвүдеткен. Ынчангаш район күрүнеге сүт садарының квартал планын хуусаа бетинде 101 хуу күүсеткен. Тодаргайлаарга, ажыл-агыйлар күрүнеге он бир муң ийи чүс чээрби ийи центнер сүттү саткан. Саанчылар бо күш-ажылчы чедиишкинни саар инектерниң чемгерилгезин болгаш ажаалдазын экижидип тургаш чедип алган. «Элегес», «Тииделге» совхозтарның, «Коммунизмниң херели» колхозтуң сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары сүт саалдазын көвүдедип, күрүне планын күүседиринге биче эвес салыышкынын киирген. Бо ажыл-агыйлар сүт садарының квартал даалгазын хамыкты мурнай ажыр күүсеткен.

Таңдының малчыннары бирги кварталда күрүнеге эът садарының планныг онаалгазын 82 хуу күүсеткен. «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң, «Элегес» совхозтуң ажыл-ишчилери планныг онаалгазын күүсеткеш, өскелерге үлегерин көргүскен. Район чоокку хүннерде күрүнеге эът садарының даалгазын күүседир аргаларлыг. Ажыл-агыйларның колдуу күрүнеге садар аныяк мыйыстыг бода малды семиртилгеде тургускаш, чемгерилгезин четчири-биле хандырган. Ооң уламындан күрүнеге дужааган инектерниң күжү семис болуп турар. Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының күрүнеге саткан малының бирээзиниң ортумак деңзизи 430 килограмм, «Россия» совхозтуң — 368, «Революцияның чалбыыжы» колхозтуң — 360 килограмм болган.

Районнуң малчыннары мал кыштаглаашкынын организастыг чорудуп, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар улуг болгаш харыысалгалыг хүлээлгезин күүседири-биле бир демниг ажылдап турарлар.

ШЫНАРЛЫГ БОЛГАШ ДҮРГЕН СЕПТЭЭР

Репортаж

ХООРАЙ ЧАНЫНЫҢ ажыл-агыйы — «Кара-Хаак» совхоз тургустунга-ла үр болбаан. Ол ам бодунуң дөртқү чалын уткуп турар. Бо хүннерде кара-хаакчыларда часка белеткел ажылдары хайныышкынныг чоруп турар. Совхоз тоску беш чылдын ийиги чазында 500 гектар тараа культураларын, 600 га чаңгыс чылдыг сигеннерни, 500 га кукурузаны, 83 га картофельди, 75 га ногаа-бахчи культураларын тарыып.

Совхозтуң механизаторлары техника септелгезин доозар чыгай берген. Септезе чогуур 29 тракторунуң чүгле ийизи арткан, 7 сеялканың үжү белен, 10 трактор андазыны, 30 комплект илиир база-ла септеттинген. Бо септелге ажылдарынга коммунист Салчак Дүктүгбеевич Маргылдаа үлегер-чижээн көргүзүп турар. Ол хоочун механизатор ам 26 чыл дургузунда каң-аъттың дынын салбайн келген. Салчак Дүктүгбеевич бодунуң ажылдап турар ажи Долзат Чиг-Тараа-биле кады 2 тракторну септеп дооскан. Септелгеге ажыл нормазын доктаамал 100—110 хуу күүседип келген.

Салчак Дүктүгбеевич хары карандылап эрий берген ховуже көрүп тура, хөглүг хүлүмзүрүвүшаан, чугаалады:

— Ховуже үнер өй чоокшулаан. Хүн караа чылып, хар шылбыдыңнап эгеледи. Арткан септелгени дүрген дооспааже хоржок.

Хоочун механизатор бодунуң чаа септеп дооскан тракторунун «хөрээн» чушкаан соонда, күчүлүг кан машинаның хоолайындан ыш дээрбек-дээрбек болуп чаштап, ыржым турган агаарны моторнуң дирилээн даажы үрепти.

Салчак Маргылдаа кожазында трактор септеп турган Иван Шаховка чеде бергеш, өөрүшкүлүг чугаалады он:

— Көрдаан, Иван Николаевич, бо тракторнуң ажылдап турары көңгүс илдик чок-тур. Бүгү таарыштырылгазы эки болганы ылап аа?

— Сен дег кижи септээнде, ындыг болбас арга чок — деп, ажи бадыткады. — Ажылдап турары мырыңай чаа трактор-биле дөмей-дир.

МЕХАНИЗАТОР ИВАН Шахов тракторну-даа, комбайнны-даа бир дөмей башкарып билир. Ол база-ла хоочуннарның бирээзи.

— Мен кышкы үеде малчыннарга мал чеми сөөртүп чедирер дээш, тракторум-биле үзүк-соксаал чок чоруп турдум — деп, Иван Николаевич чугаалады. — Ам арай кыш адакталын, малга чем сөөртүрү чайланы бээрге, тракторумну септелгеге тургусканым бо. Ийи-үш хонуктан доостур.

Совхозка тракторист бүрүзү бодунуң машиназын септээринге колдап киржирин чурумчуткан. Ол чорук септелгени эки шынарлыг кылырынга улуг салдарлыг болуп турар.

АМГЫ ҮЕДЕ СОВХОЗТУҢ механизаторларының чамдыызы көдээ ажыл-агыйның арткан кожуг машиналарының септелгезин кылын турар. Сеялкаларның кожугларын кылырынга ийи аныяк оол: Николай Кочетков биле Василий Трубицын мурнуку одуругда чоруп турар. Оларның кайызы-даа тракторист. Николай аныяк болза-даа каң-аътты алды чыл мунуп келген, аргадуржулгалыг апарган, а Василий шериг албанынче баарының мурнунда ийи чыл трактористээн, ол ам шеригден чаа халажып келген. Ийи аныяк эрлер демнежип тургаш, тракторларын септеп дооскаш, кожуглар септээринче кириркени бо.

МТМ-ниң эргелекчизи Иван Подемкин биске мынча деп чугаалады:

— Септелгени дүрген болгаш шынарлыг доозар дээш, бистиң механизаторларывыс шудургу ажылдап турарлар. Ам бистиң мурнувуста кол-ла чүве — часкы хову ажылдарын бедик деңнелге эрттирери болур. Үрелиишкин уламындан машина анаа туруп, үнелиг шак-үени халас эрттирерин болдурбазы-биле септелгениң шынарынче улуг кичээнгейни салдывыс.

А. КУЛАРОВ.

ЧУРУКТА: трактористер Николай Кочетков (солагай талазында) биле Василий Трубицын оларның кожугну канчаар быжыглаарын чугаалажып турары. Оң талазында чурукта — хоочун тракторист Салчак Маргылдаа.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотолары.

БИРГИ КВАРТАЛДА КҮРҮНЕГЕ ЭЪТ, СҮТ САДЫП АЛЫЫШКЫНЫ

(1972 чылдың март 16-да медээ, хуу-биле)

Районнар	СҮТ	ЭЪТ
1. Тожу	113,0	122,2
2. Каа-Хем	90,9	77,5
3. Таңды	85,3	73,7
4. Кызыл х/с	85,0	74,9
5. Эрзин	83,7	83,7
6. Бии-Хем	82,4	104,6
7. Улуг-Хем	73,0	84,2
8. Барыын-Хемчик	71,9	81,6
9. Чөөн-Хемчик	68,2	50,0
10. Бай-Тайга	66,7	48,9
11. Тес-Хем	63,8	17,5
12. Өвүр	57,6	72,7
13. Монгүн-Тайга	—	—
Республикада	80,7	74,0
Эрткен чылдың ол үезинде турганы	97,6	81,2

Тайылбыр: күрүнеге эът, сүт садар талазы-биле бирги квартал планын Тожу район хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Каа-Хемниң, Таңдының, Бии-Хемниң, Эрзинниң чамдык ажыл-агыйлары база мурнап турар.

Бо талазы-биле хожудап турар черлерни база айтыр херек. Соөлгү он беш хонукта Өвүр район эът планынга чүгле 0,7 хуу, сүтке 7,6 хуу немээн. Бай-Тайганың ажыл-агыйлары сүт садарын база чүгле 2 хуу бедиткен.

Бирги квартал ам каш-ла хонгаш доостур. Бир эвес Тес-Хемде ышкаш деңдии оожум темпилиг ажылдаар болза канчап-даа таарышпас.

Беш чылдың курлавыры

Эки эгелел

Кызылдың № 3 автотранспорт бүдүрүлгезиниң коллективи чаа беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир дээш бүгү чуртта калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, баштайгы чылдың чыл планын декабрьның 22-де хуусаа бетинде чедиишкинниг күүсеткен.

Коллектив ниитизи-биле ындыг эки түңнелди чедип алган-даа болза, ооң организасмассалыг, кижизидикчи ажылында, техниктиг албанында бүгү чүве дески-чаагай, чогуур деңнелде турар дээр болза, шынга дүүшпес. Ооң коллективи улуг, автопарыгы хөй машина-техниктиг, ынчангаш кылыр ажылы хөй хемчээлдиг болгаш харыысалгалыг.

Автомашиналар айның баштайгы чартыында четче, долу күжү-биле ажылдавайн, а ийиги чартыында буу-хаа ажылдаар шын эвес практика бүдүрүлгениң техниктиг албанында тургустунуп, чолаачылар, инженер-техниктиг ажылдакчылар ажыл шагы үзер, озал-ондактыг таварылгалар болдурар чорук ам-даа бар. Ооң түңнелинде, эрткен чылын ниитизи-биле 164 кижи 968 ажыл хүнүн үзүп, 35 озал-ондактыг таварылганы болдурган болгаш күрүнеге 9 муң ажыг рубльдиң когаралын чедирген.

Ындыг янзылыг четпестерни катаптавас, автопарктың техниктиг ажаалда-хайгааралын болгаш ажыглалын экижидер сорулга-биле, автобүдүрүлгениң дирекциязы, партия, профэвилел, комсомол организациялары бо чылдың эгезинден бээр организастыг болгаш техниктиг чамдык хемчеглерни алган.

Автобүдүрүлгениң иштики девискээринге бүгү-ле организастыг болгаш техниктиг хемчеглерниң канчаар боттанып турарын үргүлчү хынаар болгаш боттуг ажылдарны организастаар инженер-организакчының харыысалгазын бедиткен болгаш ооң эрге-хүлээлгелерин калбарткан. Диспетчер албанын экижиткен.

Бистии ышкаш ындыг элээн улуг хемчээлдиг автобүдүрүлгениң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын дески экижидеринге чүгле организастыг хемчеглер улуг дузаны бербези билдингир. Ынчангаш ооң техниктиг албанын амгы үениң өзүп турар негелделеринге дүүштүр боттандырары аңаа чугула ужур-дузалыг.

Бүдүрүлгениң техниктиг албанының кол сорулгазы болза, автопарктың техника талазы-биле белениниң коэффициентизин бедидери болур. Эрткен чылын ол план ёзугаар 0,70 хуу турда, херек кырында ону чылда чүгле 0,578 чедирген. Ооң мурнундаазындан 0,036 хуу бедээн-даа болза, ол шоолуг эвес өзүлде-дир. Ол ажыл бисте ам-даа дыка четпес тургустунган.

Ону бедидериниң бир чугула аргазы болза, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин, мурнакчы аргадуржулганы бүдүрүлгеге нептередири болур. Ол талазы-биле чамдык ажылдарны эрткен чылын кылган болгаш ол ам-даа уламчылавышаан.

Күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаарының талазы-биле чамдык хемчеглерлерни ап, эргижирээн дериг-херекселдерни чаартып, солаан. АТБ-ниң бүдүрүлге өрээлдерин септеп, оларның иштин, даштын арыглап, суг хандырылгазын экижиткен, электри чырыдылгазын ажылчыннарның ажылдаар байдалынга таарыштыр тургускан, 75 автомашина турар чаа гаражты ажыглалда киирген.

Бүдүрүлге тудугларын, цехтерин кылып тургаш, оларны тус-туста аңгылап эвес, а комплексилиг бригадалар, звенолар ажылдаарынга таарымчалыг кылдыр бөлүктеп тургузарынче улуг кичээнгейни салып турар бис. Бо чылын ындыг комплекс ажылдап эгелээн. Ооң составында агрегат өрээли, техника, электри, карбюратор цехтери, механизастаан чуулда, ниити склад кирип турар.

Ол бүдүрүлге-септелге участоктарында автомашиналарның тус-тус кезектерин базыышкын күжү-биле дугурар херекселдерни тургузуп, оларны ажыглаарының схема-чуруктарын ында аскылаан. Автомашинаның электри дамчыдылгазының кезектерин таарыштырарынга улуг ужур-дузалыг «Элкон» дээр херекселди электри цегинге тургускан. Аккумулятор септээр болгаш өске-даа цехтерни чаа дериг-херекселдер-биле чаарты дерээн.

Шимчедикчилер септээр участокту чаарткан, ЗИЛ-130 автомобильдиң шимчедикчизиниң блок бажын, шатуннарны, шимчедикчиниң дискектелчек өзектерин, компрессорларны, суг насостарын катап чаартып, септеп кылыр арга бисте ам бар апарган.

Ам бистиң мурнувуста туруп турар чугула техниктиг ажылдар болза, тус-тус кезектер болгаш автомобильдер үзеп-чаар цехти, шимчедикчилерниң техниктиг ажаалда-хайгааралын кылыр механизастаан участокту тургузары болгаш бирги техниктиг ажаалда-хайгаарал ажылдарын механизастаары болур.

Тоску беш чылда Тыва АССР-ге автомобиль транспортунуң хөгжүлдезиниң программазы чүк соөртүлгезиниң хемчээлин 1,9 катап өстүрерин көрген. План күүселдезин чедип алырының кол бураларының бирээзи болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери болур. Чолаачыларның болгаш септекчилерниң ажылын механизастап, холбиле кылыр ажылдарны эвээжедириниң, КЭО-нуң элементилерин бүдүрүлгеге боттандырарының угланыышкыны, боттуг хемчеглери чокка ол сорулганы чедип алыры болдунмас.

Ол нарын болгаш хөй талалыг ажылдың бир чугула кезээ — чаарттыкчы болгаш чогаадыкчы ажыл болур. Амгы үеде бисте 7 чаарттыкчы доктаамал ажылдап турар. Оларга болгаш техниктиг чогаадылга ажылынга хандыкшылдыг өске-даа ажылчыннарга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга ук ажылдың темаларын айыткан. Ол темалар автобүдүрүлгениң иштики ажыл-чорудулгазын экижидеринче угланган.

Бистиң чаарттыкчыларывыстың болгаш чогаадыкчыларывыстың чогаадыкчы идепкейиниң өскенин бо чылдың баштайгы ийи айында киирген болгаш бүдүрүлгеге шиңгээткен элээн каш үнелиг саналдар херечилеп турар. Чижээ, автоагрегатчиктер А. Кухтин, В. Басев оларның киирген, «Кол өзектиң шестернязының салааларын дугуруп чамаары», чаартыкчы саналын бүдүрүлгеде шиңгээткен, токарьлар А. Петров, Р. Лерм оларның киирген «Шимчедикчиниң дискектелчек өзээн эдер херексел» деп темалыг чаарттыкчы саналы улуг экономиктиг ажыктыг болган. Өске-даа ындыг үнелиг саналдарны маа көргүзүп болур.

Чаарттыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның ажылын улам идепкейжидер сорулга-биле оларга хамаарыштыр моральдыг болгаш материалдыг деткимчениң хемчеглерин ап турар бис. Бо чылын киирген элээн каш чаарттыкчы саналдарның авторларынга өртектиг белектерни чоокта чаа тывыскан.

КЭО болгаш техниктиг чогаадылга ажылынга хамаарышкан ол болгаш моон соңгаар боттандырар чамдык хемчеглер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, бүдүрүлгеге техниктиг депшилге ажылын экижидеринге дээштиг ужур-дузалыг.

Г. ШАМОНИН,
Кызылдың № 3 автотранспорт бүдүрүлгезиниң кол инженери.

«Вихрь» ховуже үнүптер

МОСКВА. ССРЭ-ниң Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде ам көргүзүп турар чаа көдээ ажыл-агый машиналарының аразында силос ажаар «КС-1,8» «Вихрь» дээр комбайн бар. Ооң конструкциязын Гомель хоорайда СКБ-ге ажылдап кылган. Делгелгеде делгээн хевирин «Гомсельмаш» заводка белеткээн.

Комбайнга чаңгыс тракторист ажылдаар. Комбайнның артык шинээзи болза силостаар кукурузаны, тарымал тоорукту, гектардан 800 центнер чедир дүжүттүг калбак болгаш одуруг-биле тараан өске-даа культураларны ажаарындан аңгыда сенаж сигеннерин база ажаап, доорап болур. Комбайнның ажылдаар аргазы—секундада 10—15 килограмм масса. Калбаа-биле алырының хемчээли—1,8 метр.

Люберецтиң көдээ ажыл-агый машина тудуушкунунуң Ухтомский аттыг заводу—чаа комбайнга белдирлерни болгаш кезектерни бүдүрерин хандырып турар Москваның болгаш Москва областың хөй бөлүк заводтарының кол бүдүрүлгези 1972 чылда 7.000 «Вихрьни» бүдүрүп үндүрер.

Н. КУЛЕШОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

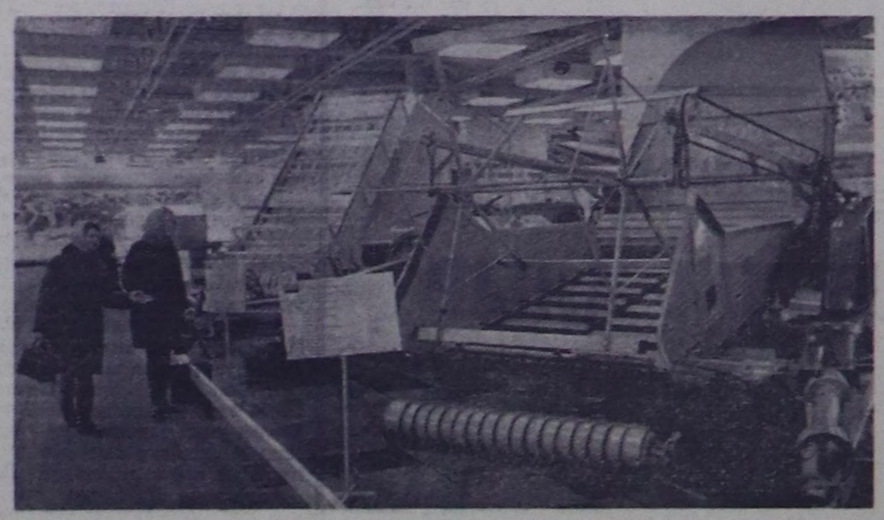

Күш-ажылчы кижизидилге

Бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш Совет чазаавыс өөреникчилерниң күш-ажылчы кижизидилгезиниң айтырыын чугулалап көрүп, школаларга күш-ажыл өөредилгезин организастаарын экижидеринче улуг кичээгейни угландырган. Ынчангаш школаларның күш-ажыл өөредилгезинге, ооң материалдыг баазазын тургузарынга хөй-хөй акша-хөрецгини үндүрүп турар. Бичиизинден-не күш-ажылга ынак кылдыр чаңчыктырып кижизидери чугула ужур-дузалыг.

Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезин экижидер талазы-биле ажылды организастаар сорулга-биле хемчеглерни Барыын-Хемчик районнуң школаларының башкылар коллективтери ап чорудуп, бо айтырыгже улуг кичээнгейни салып турар апарганы өөрүнчүг. Ол чугула ажылды боттандырарда, өөредилге программазынга дүүштүр организастап чорудуп турар. Тодаргайлаарга, өөреникчи күш-ажыл кичээлинде бодун канчаар ап турары, бодунуң идик-хевин чуп, ону эки базып алырынга, саазындан болгаш картондан көргүзүг материалдарын белеткеп алырынга башкылар чаңчыктырып турар апарган.

Районнуң школаларында күш-ажыл өөредилгезин программа ёзугаар чорудуп турар. Школалар шуптузу өөредилге мастерскаялары болгаш күш-ажылдың дериг-херекселдери-биле, материалдар-биле хандыртынган.

Өөреникчилерниң күш-ажылчы кижизидилгези Ак-Довурак 8 чыл, Ак-Довурак, Кызыл-Мажалык, Шекпээр, Барлык ортумак школаларында эки организастаттынган. Үстүнде школаларның өөреникчилериниң кылган ажылдары район школаларының техниктиг делгелгезинге көскү черни ээлээн.

Районнуң алды школаларында домоводство кабинеттерин дерип тургускан. Ында тос болгаш он класстарның өөреникчилери хеп быжып даараарының болгаш чем кылып белеткээриниң бөлгүмнеринде идепкейлиг киржип турар. Школаларның улуг класстарының өөреникчилери бүдүрүлгениң мурнакчылары эмчилер, артистер болгаш чолаачылар-биле ужуражыышкыннарны эрттиргени солун болган.

Өөреникчилерниң күш-ажыл өөредилгезиниң талазы-биле ажыл чамдык школаларда четпес тургустунганын демдеглезе чогуур. Чижээ: Дөң-Терезин, Хөнделең болгаш Аскы-Барлык школаларында мастерскаяларны өйшаанда аштап арыглавайн, өөреникчилерге таарымчалыг байдалды ам-даа тургуспайн турар. Ол-ла школаларда мастерскаяларның эт-херекселин чидирер фактылар база илерээн.

Өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларын мооң мурнунда чылдарда тургускулаан турда, чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары оларга техниканы, специалистерни быжыглап бербейн турган. Ындыг ажыл-агыйларның бирээзинге «Барлык» совхозун ап болур.

1972 чылда школачыларның бүдүрүлге бригадаларын тургузар, өөреникчилерниң күш-ажылга кижизидилгезин экижидер дугайында хемчеглерни күштелдирер дугайында айтырыгны ажылчы чоннар депутаттарының Барыын-Хемчик район Совединиң күүсекчи комитеди хөй кижи киржикчилиг хуралынга чугаалашкан. Күүсекчи комитеттиң хуралынга школалар директорлары, бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, партия организацияларының секретарьлары калбаа-биле киришкен болгаш бо айтырыг талазы-биле тодаргай шиитпирни район Совединиң күүсекчи комитеди хүлээп алган.

Б. КУУЛАР,
М. ООРЖАК.
Барыын-Хемчик.

«Шынның почтазындан»

МАНЧҮРЕКТЕ

Шуйнуң кадыкшылга школазында херээженнер чөвүлели Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозунуң Манчуректе № 2 хойжу бригадазын шефке алган. Суурда агитбажыңнарның күжү-биле шефти барып эрттирип келген. Шефчилерниң чедирип турар дузазын кадарчылар үнелеп, эки ажылдаарын оларга бүзүредип турар.

Хойжу бригаданың төвүнде кызыл-булуңну шефчилер чугайлааш, дерип берген. Кызыл-булуңну дериринге № 1 болгаш № 2 агитбажыңнарның комсомолчулары идепкейлиг киришкен. Кызыл-булунда номнар, солуннар, журналдар бар, кадарчылар, оларның өг-бүлелериниң кежигүннери номчуп, чаа солун чүүлдерни өөренип турарлар. Кадарчыларның социалистиг хүлээлгелери, күүселдези, оларны сорук киирип турар лозуңнар, плакаттар кызыл-булуңда астынган. Кызыл-булуңну дерип шимээринге комсомолчу кыстар Ч. Чечек, С.-Д. Уран, Т. Калдар-оол, Л. Сарыг-Донгак хөй ажылды кылганнар.

Чоокта чаа № 3 агитбажыңга хамааржып турар чурттакчылар кадарчыларга барып чораан. Шефчилерниң келирин баш бурунгаар дыңнаан кадарчылар бригада төвүнге чедип келген турган. Садыгжы аъш-чем болгаш үлетпүр бараанарын кадарчыларның чагыгларын ёзугаар чедирип саткан. Баш таарыкчызы, кижи эмчизи, чурук тыртар кижи база чораан. Эмчи малчыннарны шинчип, эмнерни берген. Кадарчылар боттарының баштарын таартып, чурукка тырттырып алганнар.

Агитбажыңнарның бот-тывынгыр уран чүүлүнүң киржикчилери кадарчыларга солун концерт көргүскен. С. Серенмаа, И. Кара-кыс олар тыва ырларны ырлап, уран чечен номчулгалар күүсеткеннер. Бөлүк кыстарның танцызын кадарчылар улуг сонуургал-биле көргеннер. Сайлакмаа, Айлаңмаа угбашкылар акробатиктиг номерлерни көргүскен. Оларның номерлерин кадарчылар улуу-биле үнелээн. Шефчилер иштики болгаш даштыкы болуушкуннар дугайында информациялар база кылган.

Б. БАРБА.

Демниг иш

Бистиң салбырның малчыннары, тараажылары тоску беш чылдың бирги чылының планныг онаалгазын чедиишкинниг күүсеткен. Амгы үеде кижи бүрүзү ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыры-биле алган хүлээлгезин күүседир дээш кызымак ажылдап турар.

Сүт-бараан фермазының саанчыларының ажыл-ижи багай эвес. Сүт бүдүрүлгезин эрткен чылга бодаарга 187 центнер көвүдеткен. Күрүнеге бирги кварталда 750 центнер сүт дужаар даалгазын 648 центнер чедирген. Артканын чоокку хүннерде садып, планын хуусаа бетинде күүседир бүгү арга бар. Саанчылар, инек кадарчылары инектерниң чемгерилгезин, ажаалдазын экижидип тургаш, сүт саалдазын көвүдеткен. Социалистиг хүлээлгезин күүседир талазы-биле саанчылар М. Оюн, Л. Вьюжанина, О. Шаңмак олар шудургу ажылдап, эрткен ийи айда эки көргүзүглерлиг болган.

Чал-Кежиг салбырының малчыннары күрүнеге эът садарының квартал даалгазын 103 хуу күүсеткен.

Салбырның хойжулары чылдың-на күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болуп келген. Ооң тодаргай чижээнге эрткен сески беш чылда Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры деп бедик атты чедип алган, профэвилелдериниң XV съездизиниң делегады Уин-оол Андреевич Бавун-оолду киирип болур. Сураглыг хойжунуң салгакчылары бисте көвүдээн. Олар мал кыштаглаашкынын чедиишкинниг эрттирип, чаш хураганны хүлээп алырынга үлегерлиг белеткенген. Кодан бүрүзүнде четчир санныг мал чеми, чылыг кажаалар бар. Кадарчыларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдал тургустунган. Амгы үеде хой оолдап эгелээн, баштайгы хураганнар менди. Кадарчылар А. Оюн, Ш. Кыргыс оларның коданнарының бирээзинде-ле ийи чүс хой төрээн, ооң чаңгыс бажы-даа хораваан. Моон алырга тоску беш чылдың ийиги чылында хойжулар хүлээлгезин күүседип шыдаарының долу аргалары бар.

1972 чылда совхозтуң тараажылары болгаш механизаторлары бир гектардан ортумаа-биле 12 центнер дүжүттү ажаап алыр сорулганы салган. Ону чедиишкинниг күүседиринге часкы хову ажылдарын агротехниктиг чурумнар ёзугаар кыска хуусаада шынарлыг чорударындан улуу-биле хамааржыр. Ону бистиң ажыл-ишчилеривис эки билир. Ынчангаш часкы тарылгага хынамчалыг белеткел ажылдарын күскү дүжүт ажаалдазы доостуру-биле чорудуп эгелээн.

Часкы хову ажылдарынга киржир септезе чогуур янзы-бүрү марканың 29 трактору, 22 андазын, 22 сеялка болгаш өске-даа техника белен. Ону хову турлагларынче чедирип турар. Үрезин бар, ол чажар шынарынга чедир арыглаттынган. Чаагай дүжүттү алырының бир үндезини — тарылга шөлдерин чемишчидеринче кичээнгей салдынган. Органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни эрткен чылдардан бо чылын хөйү-биле ховуларга төгери көрдүнген.

Техника септелгезин кыска хуусаада чорударынга салбырның механизаторлары идепкейлиг киришкен. Бо ажылга Н. Чурсов, О. Дүктүг-оол, О. Кызыл-оол, В. Вершинин онза шылгарап, бердинген ажылдың нормазын үргүлчү ажыр күүседип, техника септелгезин дүргедедиринге улуг салыышкынын киирген.

Бистиң салбырда тывалар, орустар, хакасстар чаңгыс өг-бүлениң оолдар, кыстары дег найыралдыг, бир демниг ажылдап, боттарының мурнунда салдынган сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлеп турарлар. Олар бо чылын алган хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседип, Советтер чуртунуң хөй националдыг удустарының байырлалын төлептиг уткуурлар.

В. ШИРЯЕВ,
«Элегес» совхозтуң Чал-Кежиг салбырының эргелекчизи.
Таңды район.

Хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары" орден болгаш „Иениң медалы" медаль-биле шаңнаар дугайында

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 65 «Шында»).

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОН

Чылбаан Дозур-ооловна **Ооржак** — «Октябрь 30 чылы» колхозтуң колхозчузу.

Светлана Белекейовна **Сат**—«Искра» колхозтуң колхозчузу.

БИИ-ХЕМ РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Апынай Салчаковна **Бадарчи** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Тенчермаа Васильевна **Маады** —Сесерлиг суурда өг-бүле ээзи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Антонина Байкараевна **Андреева** — «Хадың» колхозтуң колхозчузу.

Евдокия Васильевна **Санчат** — «Кызыл тараачын» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Зинаида Маадыевна **Байкара** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Толчинмаа Артанаевна **Маады**— «Саян» совхозтуң ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Долума Адышааевна **Лыкаа** —«Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Долчунчап Хожуяевна **Шойжап** — «Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Улзан-кыс Саран-Хөө **Данчыт**—«Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Сайлымаа Дандаровна **Өөлетпей**—«Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Валентина Дажыевна **Оюн** —«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Дүнзеңмаа Сыратовна **Суван-Хөө**—Самагалдай ортумак школазының ажылчыны.

Донма Дөвүтовна **Сүлдүм**—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Сенденмаа Салчаковна **Чамбал** — «Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Ирина Ногаанчыевна **Чурук** —«Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Күрүмаа Майынды **Эртине** —«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Саартай Манчыковна **Адар-оол**—Самагалдай столоваязының повары.

Кара-кыс Иргитовна **Баазаң** —«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Сумуя Сурасовна **Бүрбү**—Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.

Норжай Намдаловна **Дөжүл** —«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Хөөлей Чиндировна **Наадым** —«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Чечен Самбыловна **Оюн** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Манчалмаа Ойдуповна **Самдар-оол** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Копеек Норбуевна **Седен**—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Суваан Арнаковна **Арина**—«Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Ойдупаа Мабужайевна **Бумбалдай**—«Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Сояновна **Дирчин**—Тес-Хем райпозунуң ажылчыны.

Делгермаа Шоюновна **Хунажык**—«Чодураа» колхозтуң колхозчузу.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Быжынды Далай-Хөө **Сандыкмаа**—«Ак-Эрик» колхозтуң колхозчузу.

Чөвүлел Доюндуповна **Сумба** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Чечен Васильевна **Чаңгыоол** — «Тес-Хем» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Васильевна **Чолдан**—Шуурмак сес чыл школазының башкызы.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Дугар-оол Монгушовна **Кыргыс**—«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Серенмаа Донгаковна **Быштак-оол**—Торгалыг суурда өг-бүле ээзи.

Долунчук Докеленовна **Дукарбан**—Баян-Кол суурда өг-бүле ээзи.

Дарый Түлүшовна **Дүрбүй**—«Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Хураган Монгушовна **Сувакпут**—Ак-Туругда орук-тудуг участогунуң ажылчыны.

Кызыл-Уруг Байкараевна **Чүльдүм**—«Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Өшкү-Саар Донгаковна **Ажи** —Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Эник-кыс Түлүшовна **Бичет-оол**—Ак-Тал суурда өг-бүле ээзи.

Уйнук Дамировна **Даржаа**—Ак-Туруг суурда өг-бүле ээзи.

Солатпай Кууларовна **Куулар**—Ак-Туруг суурда өг-бүле ээзи.

Чолдак-оол Шангыровна **Кызыл-оол**—«ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Хөөкүй-оол Ховалыговна **Санчат**—Эйлиг-Хем суурда өг-бүле ээзи.

Екатерина Чадамбаевна **Стал-оол**—Ийи-Тал школазында интернат эргелекчизи.

Любовь Когаровна **Халбы**—Баян-Кол көдээ Совединиң күүскомунуң ажылчыны.

Анай-оол Токуровна **Хорлуу** —Булуң-Терек суурда өг-бүле ээзи.

Александра Кыргысовна **Хуурак**—Чаа-Хөл школазының башкызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Биче-кыс Ынаажыковна **Байкара**—«Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Александра Данзыновна **Данзын**—«Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Сүрүн Валериевна **Комбулдай**—райпонуң Хайыракан магазининиң ажылчыны.

Карбу Чүльдүмовна **Мижит-Доржу** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Вера Кыргысовна **Монгуш**—Чаа-Хөл школазының башкызы.

Дадар Кыргысовна **Намчылак** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Доржу Донгаковна **Серен** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Тима Бадановна **Хуурак** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Кыргысовна **Эңмекей** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Шаңмак Ховалыговна **Эңмекей** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДЫҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Дадар-кыс Туматовна **Ажи** —Арыг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Сат Бүрбү-Доржуевна **Дадар** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Чөржей Донгаковна **Дашпыл-оол** — Чодураа суурда өг-бүле ээзи.

Антонина Васильевна **Дөкпер-оол** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Долаановна **Дугаржап**—Үрбүн суурда өг-бүле ээзи.

Александра Егоровна **Кенден** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Галина Донгаковна **Мижит-оол** — Ак-Тал суурда өг-бүле ээзи.

Александра Донгаковна **Күжүгет**—Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Александра Кыргысовна **Монгуш** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Александра Сандыковна **Монгуш** — «ҮТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Кыргысовна **Монгуш** — Торгалыг суурда өг-бүле ээзи.

Чүсүкпен Хүртүүновна **Сенди** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Долчан Байкараевна **Серен-Хуурак** — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Ясли Эрелчиновна **Сүрүн** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Мычык-кыс Долаановна **Хевекей** — Чааты школазының ажылчыны.

Чечек Найдыновна **Хомушку** — «Х Улуг хурал» колхозтуң колхозчузу.

Раиса Чаш-ооловна **Чамбал** —Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Өшкү-Саар Ондаровна **Чаш-оол** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Мария Монгушовна **Шаравин** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Б. ДОЛЧАҢМАА.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай. 1972 чылдың февраль 29.

Ыяш олуртурунга белен

Улуг-Хем районнуң ыяш ажыл-агый чери бо чылын 210 гектар черге чаш ыяштарны олуртур. Ол черниң аңдарылгазын эрткен күзүн-не чоруткан. Ам чүгле олуртуру арткан. Часкы ажылдарга техниканы белеткээн. Ыяш олуртур машиналар соөртүр ДТ-75 деп ийи трактор, ДТ-54 деп бир трактор бүрүн септеттинген. Ыяш тарып олуртур «ЛМД-1» деп маркалыг үш машина база белен.

Улуг-Хем район. *К. КЫЗЫЛ-ООЛ.*

Чагаалардан одуруглар

УЛУГ-ХЕМ районнуң ыяш ажыл-агый чери бо чылын 150 тонна чугайны өрттедирин планнаан. Бирги кварталда 35 тоннаны бүдүрер тургаш, 50 тоннаны белеткээш сайгарган. Чугай белеткээр бригаданы А. Баликин удуртуп турар. Ооң дузалакчызы Д. Калындүү. Бригадада бир трактор, бир чүък машиназы быжыглаттынган.

К. КОМБУ.

* * *

МӨҢГҮН-ТАЙГА районнуң «Мөген-Бүрен» колхозунуң колхозчулары Кызыл-Хая школазының оттулар ыяжын шеф-биле белеткеп эгелээн. Шефтээшкинни көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы Х. Эрес-оол удуртуп турар. Эрткен дыштаныр хүннерде 50 кубометр токпакты белеткээш, школа чанында дүжүрген.

С. ОНДАР.

* * *

БАЙ-ТАЙГА районнуң «Тээли» совхозунуң № 3 салбырында комсомолчулар бүдүрүлгеге, культура албан черлеринге шеф организастааш, улуг ажылдарны бүдүрүп келгеннер. Чоокта чаа Кызыл-Даг суурда клубту чугайлааш, аар-саар септелгезин кылып берген. Агитпунктуну чаартып шимээн болгаш библиотеканың номнарын, солуннарын таарыштыр салып, библиотекарьга дуза көргүскен.

Г. ЛОПСАН.

* * *

ТАҢДЫ районнуң «Тиилелге» совхозунуң кадарчыларының каданнарында оолдаашкын кидин түлүк. Чаш хураганнарны өстүрүп, доруктурарынга комсомолчулар улуг күш болуп турар. Хойжуларның аалдарында ам безин 33 оолдар, кыстар чеде берген, кадарчыларга дузаны көргүзүп турарлар.

Хойжу К. Дажы-Серенниң коданында төрүүр 800 хой бар, ам 640 хой оолдапкан. Совхозта ВЛКСМ комитединиң путёвказы-биле барган 5 комсомолчунуң бирээзи-ле 120—130 хураганнарны ажаап-тежээп турар.

Б. КҮЖҮГЕТ.

«Кызыл тудуг» эргелелинде бызаңчы-дашчы Төмүр Көк-оолович Хертек ол ажылга 30 чыл ажылдаан.

1942 чылдың чайынында Кызыл хоорайга баштайгы тудуп эгелээн хөй каът бажыңнарның бирээзи болур № 2 ортумак школаның тудуунга ол ажылдап, тудугжу мергежилди шиңгээдип эгелээн. Ол ам хоочун болгаш дуржулгалыг тудугжу.

Төмүр Көк-оолович амгы үеде найысылалдың он ийиги кварталында И. Фокинге удурткан бригадада ажылдап, ай нормазын доктаамал 140 хуу ажырып турар.

ЧУРУКТА: Т. К. ХЕРТЕК.

А. МОҢГУШТУҢ фотозу.

ӨӨРЕНИР, ӨӨРЕДИР

Партияның иштики болгаш даштыкы политиказын, доктаал, шиитпирлерин чон ортузунга пропагандалаар агитатор, пропагандист болуру — харыысалгалыг-даа, өөредиглигдаа ажыл деп билип чоруур мен.

1958 чылда Чөөн-Хемчиктиң Хөр-Тайга суурунга «Комсомол төөгүзү» өөренир бөлгүмнү башкылап эгелээним — мээң пропагандист-сурттаалчы ажылымның эгези ол. Ленинчи комсомолдуң эртип келген күш-ажылчы, дайынчы алдарлыг оруун дыңнакчыларга чедингири-биле тайылбырлаар дээш, хөй дилээшкиннерни кылып, номчуттунуп, чыгдынып тургаш, 18 кижини доостуруп, багай эвес ажылдадым. Ол дээш, аныяктар хүнүн таварыштыр ВЛКСМ обкомунуң хүндүлел бижии-биле шаңнаттым.

Ам партия өөредилгезиниң системазында пропагандистеп, партияның чугула доктаал, шиитпирлерин, коммунистиг моральдың дүрүмнерин, социалистиг планнаашкынны, марксисчи-ленинчи теорияны хүн бүрү өөренип, ону дыңнакчыларга дамчыдып чор мен. «Тыва» совхозта партия өөредилгезиниң башкыларда теоретиктиг бир семинар болгаш эге политшкола бар. Эге политшколага эрткен чылын «Экономиктиг билиглерниң үндезиннерин» өөреттим. Ам ийиги чылында бис.

Бергедеп турар чүве чүл дээрге, экономиктиг билиглерниң өөредилге номунуң тыва дылда чогу. Дыңнакчыларым «Шын» солунга парлап турар материалдарны ажыглаар, аңаа немей чаа-чаа чүүлдерни, чижектерни дилеп тывар.

Бо өөредилге чылында партияның XXIV съездизиниң материалдарын 32 шак өөренгеш, ам экономиктиг билиглерже кириптивис. «Шынга» парлаан чижек программаны орус дылдаазы-биле шүүштүрүп, программа ёзугаар парлаттынгылаан темаларны ажыглап, орус дылда өөредилге ному-биле деңнеп, сайгарып турар бис.

Партия болгаш Совет чазак «Экономиктиг билиглерни — бүгү чонга» деп сорулганы салып турда, партия, комсомол өөредилгезиниң кайы-даа звенозунга бо талазы-биле билигни бээри эргежок чугула.

Ам ийиги чыл өөренип турар дыңнакчыларымга кичээлди солун, ажыктыг эрттирер дээш совхозувустуң, район, республика иштинде чижектерни ап, оларга билдингир тайылбырлап бээрге, ам кээп, «ындыг-ындыг, шын» дижип бүзүрээрге, ынчан өөрүүр мен. Кичээлди чамдыкта беседа, тайылбыр, бот-ажыл хевирлиг кылдыр эрттирер мен. Ону аралаштыр чорударга эки боор-дур.

Бодум төөгү башкызы мен. Мурнуку чылдарда комсомол төөгүзүн, марксизм-ленинизмниң үндезиннерин, В. И. Ленинниң намдарын, политиктиг билиглерниң үндезиннерин өөредип тургаш, бергелерге таваржып, чугула номнарны библиотекалардан, ном садыгларындан тып, чыгдынып, удур өөренип чордум. Ам база-ла ындыг хевээр мен. Чүге дээрге пропагандист кижи хөйнү билген турар ужурлуг.

Кичээл шагы үзе бээр кижилер-биле шыңгыы чугаалажыр бис. Коммунист Монгуш Бежендей өөренмейн, хемчег алысты. Аныяк коммунист Саян-Доржу кичээлге чылдагаан чок келбейн баарга, хемчег алдывыс. Ол ам озалдавастаан.

Кичээлге белеткелдиг, кичээл шагы үспес эштер бисте эвээш эвес. Ам СЭКП ТК-ның «ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында» доктаалын өөренип турар бис.

О. ЧАҢ-ООЛ.

Чөөн-Хемчик район.

делегей бо хүннерде

„ПОЛИТИКТИГ ОНЗА ЧУГУЛА БОЛУУШКУН“

Даштыкы информация агентилелдери, радио болгаш телевидение ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге Л. И. Брежневтиң чугаазының тодаргай допчулалын дамчыдып, ону онза чугула политиктиг болуушкун деп, аңаа холбаштыр хөй санныг тайылбырларны кылып турар.

НЬЮ-ЙОРК. Бодунуң чугаазынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары «совет даштыкы политиканың делгереңгей анализин съездиниң делегаттарынга кылган» деп, ЮПИ агентилел демдеглээн. Совет-америк харылзааларның болгаш президент Р. Никсоннуң ам Совет Эвилелинге кылыр дээн аян-чоруунуң дугайында Л. И. Брежневтиң чугаалаан чүүлдеринге агентилел онза кичээнгейни салган.

ПАРИЖ. Совет профэвилелдериниң съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазы Францияга улуг сонуургалды болдурган. Франс Пресс агентилел бо чугаадан хөй санныг допчулалдарны дамчыткан. Радио болгаш телевидение Л. И. Брежневтиң чугаазының дугайын «сөөлгү медээлерниң» эртенги дамчыдылгазының үезинде-ле француз хөй-ниитиге дыңнаткан. Парижтиң телевидение тайылбырлакчызы Л. И. Брежневтиң чугаазын «онза чугула чугаа-дыр» дээн.

БОНН. ГФР-ниң чазааның тускай төлээлекчизи К. Алерстиң парлалга конференциязынга медеглээни: федералдыг чазак СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазын кичээнгейлиг хайгаараан. Чөөн талакы керээлер дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар талазы-биле депшилгеге, федеративтиг республиканың болгаш Совет Эвилелиниң, Варшава Керээзиниң өске-даа чурттарының аразында харылзааларны экижидеринге улуг ужур-дузалыг болуп турар деп, федералдыг чазактың үнелээшкинин бо чугаа бадыткаан» дээрзин ол чугаалаан.

ТОКИО. Япон радио болгаш телевидение Л. И. Брежневтиң чугаазының дугайын чурттуң хөй-ниитизинге тодаргайы-биле дыңнаткан. Чугаада совет-япон харылзааларга хамаарышкан чүүлдерге онза кичээнгейни салган. Совет-япон харылзааларны шуут-ла чогумчудары чүгле ССРЭ-ниң болгаш Японияның улустарының эрге-ажыктарынга эвес, харын база Ыраккы Чөөн чүкте болгаш Оожум океанның бассейнинде тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга бүрүн дүүшкен турар дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаалаан чүүлдерин радио, телевидение дамчыткан.

ВАРШАВА. Польша радио болгаш телевидение совет профэвилелдериниң XV съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазының дугайын сөөлгү медээлеринге улуг чугула болуушкун кылдыр дамчыткан.

Бо чугааны тайылбырлавышаан, ПАП агентилелдиң демдеглээни: СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айыткан программазы амыдыралга боттаныр дээрзинге Л. И. Брежнев быжыг бүзүрелин илергейлээн. А ол чүл дээрге, Совет Эвилели коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга, социал харылзааларны сайзыраңгайжыдарынга, бодунуң экономиктиг күчүзүн болгаш делегейге туруштарын быжыглаарынга база бир улуг базымны кылыр дээни ол.

БЕРЛИН. АДН агентилел СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазының тодаргай допчулалын дамчыткан. Улустарның тайбыңын, хосталгазын болгаш айыыл чок чоруун идепкейлиг камгалаарын Совет Эвилели бодунуң өңнүктери болгаш эвилелчилери-биле кады боттандырып турар дээрзин агентилел демдеглээн. Социалистиг чурттарның кызыгаарларының бузулбазының дугайында Л. И. Брежневтиң сөстерин агентилелдиң дыңнадыында онзалап айыткан.

БЕЛГРАД. Совет Эвилели «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң чарлааны тайбыңны идепкейлиг камгалаарының» угланыышкынын үргүлчүлеп турар дугайын Л. И. Брежневтиң чугаазы херечилеп турар дээрзин ТАНЮГ агентилел медеглээн.

ДАККА. ЕНА агентилел СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазының тодаргай допчулалын «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң чүүлдүгзүнгени тайбыңның совет программазы улустарның тайбыңын, хосталгазын болгаш айыыл чок чоруун камгалаарының идепкейлиг фактору болу берген» деп улуг эге-биле дамчыткан.

(СЭТА).

КНО-га тараткан

НЬЮ-ЙОРК. ССРЭ-ниң КНО-да доктаамал төлээ чери ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XV съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазының текстизин парлалганың тускай документизи кылдыр ында тараткан. (СЭТА).

Совет-алжир найырал

Дипломаттыг харылзааларның 10 чылынга

ССРЭ-ниң болгаш Алжир Улус-Демократтыг Республиканың аразынга дипломаттыг харылзааларны тургускан хүнүнден бээр 10 чыл болур. Хамаарышпас чаа араб күрүнени хүлээп көрген баштайгы чурттарның бирээзи Совет Эвилели болган. Совет хөй-ниити бодунуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, империализмге болгаш колониализмге удур алжир улустуң маадырлыг демиселин эп-сеткилдиң улуг каттыштырылгазы-биле көрүп турган. Улус бүрүзү бот шиитпирленир болгаш бодунуң күрүнезин күзээни-биле тургузуп алыр эргелиг болур ужурлуг дугайында ленинчи чагыгга шынчы Совет Эвилели 1962 чылдың март 23-те Алжир Республика-биле дипломаттыг харылзааларны тургускан. Ол хүн ийи күрүнениң аразында найыралдың харылзааларын болгаш бот-боттарын хүндүлежирин тургузарының база хөгжүдериниң кол быразы болган. Эрткен чылдың октябрьда АУДР-ге албан ёзузунуң найыралчы аян-чоруунуң үезинде ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң демдеглээни: «Бистиң чурттарывыстың аразында харылзаалар эң эгезинден тура дең эргениң, тускай догуннаашкынны, чурт-девискээрниң бүрүн-бүдүн болурун болгаш хамаарышпас чорукту хүндүлежириниң, бот-боттарының иштики херектеринге холгаарлашпастың принциптеринге үндезилээш тургустунуп келген».

Бөгүнгү Алжир шаандагы колониалисчи шагның аар уржуктарын узуткаары-биле хөй күжениишкиннерин салып турар. Биеэде француз метрополияның экономика талазы-биле кожундаа болуп, хожудангай чораан чурт ам аажок улуг тудуг шөлү болу берген. Республиканы хөгжүдериниң дөрт чыл (1970—1973 чылдар) планынга дүүштүр бүгү капитал салыышкыннарының чартык хире кезиин национал үлетпүрнүң оран-суурун тургузарынга киирип турар.

Чурттуң экономика талазы-биле хамаарышпас чоруун хандырарынга бо программаның чугулазын барымдаалааш, Совет Эвилели 80 ажыг бүдүрүлгени тудуп тургузар талазы-биле экономиктиг болгаш техниктиг деткимчени Алжирге көргүзүп турар. Оларның аразында кара болгаш өңнүг металлургияның, энергетика болгаш нефть үлетпүрүнүң база өске-даа адырларның бүдүрүлгелери бар. Совет геологтар ажыктыг казар байлактарның шинчилелин чорудуп турар. Алжирниң хөй-хөй өөредилге черлеринде совет башкылар ажылдап, национал үлетпүрге болгаш көдээ ажыл-агыйга ажылдаар кадрларны белеткеп турар.

Эль-Хаджарда Совет Эвилелиниң техниктиг деткимчези-биле тудуп турар металлургия комбинады ССРЭ-ниң болгаш АУДР-ниң аразында үре-түңнелдиг хөгжүп турар экономиктиг харылзааларның чижээ бооп болур. «Аль-Муджахид» солуннуң херечилээни-биле алырга, Эль-Хаджарда комбинат чурттуң индустриализациязының кол шимчедикчи күжү болган турар ужурлуг. Чогум-на харын совет-алжир кады ажылдажылга мында бүгү тодазы-биле илереп турар».

Совет-алжир садыг чедиишкинниг хөгжүп турар. Чоокта чаа ССРЭ-ниң даштыкы садыг министри Н. С. Патоличевтиң Алжирге кылган аян-чоруунуң түңнелинде 1972—1973 чылдарда садыг дугуржулгазынга ат салган. Амгы деңнел-биле деңнээрге бараан саарылгазын 50 хуу өстүрерин дугуржулгада баш бурунгаар көрген. ССРЭ Алжирни янзы-бүрү машиналар болгаш дериг-биле хандырарын көвүдедир. Алжир бистиң чуртувуска нефть, цитрус культураларны, а ол ышкаш чамдык үлетпүр бараанларын бээр.

Ийи чурттуң удуртукчуларының аразында чаңчыл болган ужуражыышкыннар, чугаалажыышкыннар ССРЭ-ниң болгаш АУДР-ниң аразында харылзааларга чугула рольду ойнап турар. Эрткен чылдың октябрьда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы А. Н. Косыгинниң Алжирге аян-чоруу совет-алжир найыралга улуг салыышкын болган. Бо аян-чорук доозулганда хүлээп алган совет-алжир медеглелде демдеглээни болза, тайбың дээш, империализмге болгаш колониализмге удур демиселге совет-алжир найыралды болгаш боттарының аразында кады ажылдажылганы быжыглаарынга бодалдарының быжыын талалар илергейлээн.

Демдеглелдиг юбилейниң — ССРЭ-ниң болгаш АУДР-ниң аразында дипломаттыг харылзааларны тургускан хүнүнден бээр 10 чыл оюнуң хүнүнде совет кижилер совет болгаш алжир улустарның найыралы, бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылгазы чыл келген тудум-на быжыгар дээрзинге бүзүрелин илергейлеп турар.

А. ЕРОВЧЕНКОВ.

(СЭТА).

Коммунистерниң чедиишкини

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк коммунистер соңгулда мурнунуң кампаниязы чоруп турда база бир чугула чедиишкинни чедип алган. Юта штатка АКШ-тың президентизиниң болгаш оралакчы президентизиниң албан дужаалдарынга Коммунистиг партияның кандидаттары Коммунистиг партияның Чиңгине секретары Гэс Холлду болгаш хосталга дээш ажылчын аныяктарның Эвилелиниң даргазы Джарвис Тайнерни деткээн бижикке 927 америк соңгукчу боттарының адын салган. Ол болза штаттың соңгулда даңзыларынга кандидаттарны албан ёзузу-биле кииреринге негеттинеринден барык ийи катап хөй сан-дыр. Мынчангаш америк депшилгелиг хөй-ниитиниң эң калбак бөлүктериниң деткимчезиниң түңнелинде Коммунистиг партия Огайо, Алабама, Пенсильвания болгаш Юта — мындыг 4 штаттың соңгулда даңзыларынга бодунуң кандидаттарын киирерин ам безин чедип апкан.

Чөңгээлер үргүлчүлевишаан

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Вашингтонда даштыкы дипломаттарга, даштыкы хөй-хөй чурттарның Нью-Йоркта Каттышкан Нациялар Организациязында төлээлекчилеринге удур хөй янзының чөңгээлерин үргүлчү үүлгедип турар. «Еврейлерни камгалаар лига» дээр сионисчи организацияның штурмнакчылары бо талазы-биле онза идепкейжи чоруун көргүзүп турар. Америк эрге-чагыргаларның талазындан өмээржилгениң ужурунда ол лига совет дипломаттарга болгаш оларның өг-бүлелеринге удур дерзии үүлгедиишкиннерни кылып, кара туразында аажылап турар.

Конгресстиң төлээлекчилер палатазының юридиктиг белеткел комиссиязынга чүве чугаалап тургаш, АКШ-тың КНО-да доктаамал төлээлекчизи Дж. Буштуң мининге: күчүлээшкинниң соксавастаан үүлгедиглериниң түңнелинде АКШ-та турар хөй-хөй даштыкы дипломаттар боттарының албан-ажыл хүлээлгелерин өй-тавында күүседир аргажок болган. Сөөлгү үеде АКШ-та даштыкы элчин болгаш төлээ черлеринге удур, өске күрүнелерниң тускай албан черлеринге удур, дипломаттыг ажылдакчыларга, оларның кадайларынга болгаш уругларынга удур үүлгеткен хөй-хөй санныг кемниг үүлгедиглерниң чүгле ийи-чаңгызының дугайын Дж. Буш сагындырган. 1971 чылдың март 2-де Ирактың КНО-да төлээлекчи черинче өртендирер бомбаны октаан, 1971 чылдың июль 25-те Нью-Йоркта совет дипломаттың автомашиназын буза тевискен, октябрь 20-де Нью-Йоркка КНО-да совет төлээлекчи чериниң бажыңында квартираже оптика араалыг винтовка-биле дөрт удаа боолаан.

Мындыг янзылыг үүлгедиглер ам-даа үргүлчүлевишаан.

Тайвань болгаш КНО

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-нуң талазындан Тайваньга дузаламчыны КУР-нуң дилээнин ёзугаар «кызырып турар» чүве деп, КНО-нуң хөгжүлде программазының удуртукчузу Петерсон медеглээн. Чоокку үш айларда Тайваньга бүгү программаларны боттандырарын соксадыр, янзы-бүрү деригни бузуп часкаш, сөөртүп үндүрер, тускай эртемниглерни кыйгыртыр деп ол айыткан. Хөгжүлде программазының стипендиялары-биле даштыкы чурттарда өөренип турар бүгү тайвань студентилер Тайваньга чанып келир дээрзин АП агентилел дыңнаткан.

СТОКГОЛЬМ. Капитал чурттарында аңгы тулчуушкуннары. Аъш-чемниң болгаш эргежок чугула барааннарның өртектериниң соксаал чок өзүп турарынга удурланыышкын чыскаалынга швед найысылалдың алды муң ажыг чурттакчылары киришкен. Чыскаалчыларның тудуп чоруур лозуңнарында: «Бүгү-ле барааннарга өртектерни чиигетсин!», «Аъш-чем өртээн чиигетсин дээш!», «Чемни чиир ужурлуг бис!» деп бижээн.

ЧУРУКТА: Стокгольмнуң кудумчуларының бирээзинде чыскаалчылар.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ДЕЛЕГЕЙ БОЛУУШКУННАРЫНЫҢ ДОПЧУЛАЛЫ

СЭЭҢ-БИЛЕ КАДЫ БИС, ВЬЕТНАМ!

Маадырлыг Вьетнамның улузу америк агрессияга удур демиселдиң чаңчыл болган хүнү — март 19-ту күш-ажылга болгаш боттарының төрээн чуртунуң хосталгазы дээш тулчуушкуннарга-даа чаа-чаа чедиишкиннер-биле уткаан-нар. Ол хүн, 22 чыл мурнунда Сайгонга АКШ-тың империалистиг холгаарлаашкынынга удур баштайгы массалыг чыскаал бооп эрткен.

Бо чылын Тайбыңның Бүгүделегей Чөвүлелиниң кыйгырыын ёзугаар америк агрессияга удур демиселдиң бүгүвьетнам хүнүнге холбаштыр Индий-Кыдаттын улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазының неделязын чарлаан болгай. Бо хүннерде бүгү диптерге бооп эрткилээн массалыг хемчеглер болза, Вьетнамның, Лаостуң болгаш Камбоджаның улустарының боттарының Төрээн чуртунуң хамаарышпас чоруу дээш демиселин деткииринiң херээнге бүгү дешпилгелиг кижи төрелгетенниң чаа улуг салыышкыны болганын херечилеп турар.

«Индий-Кыдаттың улустары боттарының салым-хуузун даштыкыдан холгаарлаашкын чокка шиитпирлээри дээш» АКШ туржуп турар дугайында Вашингтоннуң «Америк-кыдат дыңнадыгда» бүзүредиишкини кайы хире хоозун чүүл бооп турарын бүгү делегей ам тодаргайы-биле билир.

«В-52» дээр стратегтиг бомбардировщиктерниң Индий-Кыдаттың тайбың чонунуң кырынче төө каап турар бомбаларының дааш-шимээнниг частыышкыннары бооп турдала, америк күрүне ажылдакчылары «тайбың күзээн» чулчуруушкуннарын кылып турары кымга-даа билдиңгир.

Каттышкан Штаттар сөөлгү үш чыл дургузунда Вьетнамның, Лаостуң болгаш Камбоджаның улустарынга удур дайынга 67,2 миллиард долларны чарыгдаан. Ол-ла чылдар дургузунда америк ужар чүүл 7 миллион тонна ажыг бомбаларны октаан болгаш Мурнуу Вьетнамга 90 муң тонна хоранныг бүдүмелдерни чашканнаан бооп турар. Ооң түңнелинде бүдүн-бүдүн районнар өртенип-хуюкталып, куруг чер бооп хоозураан. Муңмуң суурлар шуут узуткаттынган.

АКШ-тың президентизиниң Пекинге чорааш келгениниң соонда Пентагон Индий-Кыдатта дайын чорудулгаларын кара-өжегээр улам күштелдирип турар. Ол ышкаш ВДР-же агаардан халдаашкыннар база дыка калбарган. Бо хүннерде Камбоджада америк ужар чүүлге чаглактанып алгаш, 50 муң сайгончу чалча шериглер шаап халдаашкынны чорудуп турар. Бо бүгү болза Каттышкан Штаттар агрессчи политиказын ам-даа үргүлчүлээр болгаш дайынны улам калбартыр сорулгалыг дээрзин херечилеп турар-дыр деп «Нян зан» солун бижээн.

Вьетнамның Ада-чурт фронтузунуң Төп Комитеди АКШ-тың агрессиязынга удур демиселдиң национал хүнү-биле холбаштыр бүгү чурттуң улузун салдынган сорулгаларны күүседири дээш, америк агрессорларны чурттан үндүр сывырары дээш, Мурнуу чүктү хостаары дээш, Соңгу чүктү камгалаары дээш, чуртту тайбың ёзу-биле катап каттыштырары дээш демисежиринче кыйгырган. Ынчангаш делегейниң улустары эп-сеткил каттыштырарының неделязы чоруп турар үеде маадырлыг демиселдиң ол улуг чаагай сорулгаларын деткивишаан, «Сээң-биле кады бис, Вьетнам!» — деп, шиитпирлиибиле медеглээннер.

БАДЫТКАЛДЫГ ТИИЛЕЛГЕ

Индияның он алды штаттарының болгаш эвилелдешкен ийи девискээрлериниң хоойлу үндүрер хуралдарынга соңгулданың түңнелдерин үндүрген. Премьер-министр Индира Гандиниң баштааны Индий национал конгресс партиязы бадыткалдыг тиилелгени аңаа чедип алган. Ол партияның төлээлекчилери 2.722 депутат мандаттарын чедип алгаш, 16 штаттарның он дөртүнге болгаш бир эвилелдешкен девискээрге депутаттар олуттарының хөй кезиин чаалап алганнар. Ол ышкаш Индияның Коммунистиг партиязы база чедиишкинниг бооп, реакцияга удур демиселге чөөн болгаш демократтыг күштерни шуптузун демниг демисежиринче кыйгырып турган.

Үстүнде айыткан тиилелгениң ужур-дузазы канчаар-даа аажок улуг бооп турар. Чүге дээрге, эрткен чылын март айда парламентиге соңгулда үезинде индий улустуң негеп турганы социал-экономиктиг улуг чаартыышкыннарын күүседири штаттарның болгаш эвилелдешкен девискээрлериниң хоойлужудулга хуралдарының составындан улуу-биле хамааржыр болгай.

Сөөк-язы ылгаар хөөннерни болгаш шажын-чүдүлгечи үзелдерни хөрлээледип, кедередир дээш барыын үзелдиг күштерниң кылып турган оралдажыышкыннары буурап дүшкен. Ынчангаш олар эрткен соңгулдага шиитпирлиг ойтур шавыышкынга таварышканнар. Ооң түңнелинде «Джан сангх» дээр реаксылыг партия чүгле 105 мандатты алган. Ниитизи-биле барыын үзелдиг партияларның төлээлекчилери хоойлужудулга хуралдарының чаа составындан 200 бичии-ле ажыг олуттарны алган бооп турар.

Сөөлгү үеде Индира Гандиниң чазаа улуг капиталдың тергиидээшкинин кызырып, кызыгаарлаарынче угланган хемчеглерни чайгылыш чок ап келгениниң түңнелинде чурттуң демократтыг болгаш чөөн күштери ындыг чедиишкинниг болганын айтыр херек. Ындыг хемчеглерниң эң чугулазы — монополияларның контролюнга турган хуу банкыларны күрүнении кылдыр хавырганы бооп турар. Ол ышкаш мөлчүгделдиң туружунче халдаашкын кылырынга таарымчалыг чүүлдерни тургузары-биле конституцияга чаа-чаа эдилгелерни парламент база хүлээп алган турган.

Индий национал конгресс соңгулда үезинде социалистиг чурттар-биле найыралдыг харылзааларны улам быжыглаарының программазын идип үндүрген болгай. Совет Эвилели-биле найыралдажыр чорук чурттуң ёзулуг тайбың хөгжүлдезинге кайы хире улуг ужур-дузалыгыл деп чүвени Индостан чартык ортулукка чоокта чаа болуушкун индийлерге бүзүрелдии-биле бадыткаан деп «Пэтриот» солун онзалап демдеглээн. «Чогум-на ооң ужурундан совет-индий кады ажылдажылганы калбартырынче Индира Гандиниң соңгулда мурнунда кыйгырыын чуртка калбаа-биле деткээн» — деп, ол-ла солун айыткан.

Индира Гандиниң чазааның хамаарышпас даштыкы политика дээш, депшилгелиг чаартылгалар программазы дээш, бүгү улустар-биле найырал болгаш тайбың дээш чорудуп турар политиказын индий улус ынчаар шиитпирлии-биле деткээн.

КРИЗИС ХАНЫЛАП ТУРАР

Капиталистиг чурттарда акша-саң-хөө кризизи улам кедереп турар. Долларның өртек-үнези кудулап, а алдынның өртээ улам-на улгадып турар. Ынчангаш эң кол он капиталистиг чурттарның төлээлекчилериниң эрткен чылдың декабрь айда Вашингтонга кылган чөвүлел хуралының онза хемчеглери ажыкдуза чок болганы ам-на илереттинип келгени ол-дур.

Ол хемчеглерниң эң чугулазы — алдынның өртек-үнезин бир унция дээш 35 доллардан 38 долларга чедир улгаттырганы болур. Ынчалза-даа амгы үеде Лондоннуң, Парижтиң болгаш Барыын Европаның өске-даа биржаларында алдынны оон дыка аар өртекке орнап турар апарган. Чамдык «изиг» хүннерде, ооң өртээ 50 доллар безин чедир өзе бергилээр. Чогум-на ооң ужурундан Барыын Европаның солуннарындан: «Доллар — үне чок акша-дыр», «Долларның үнезиниң кудулаашкыны — чайлаш чок апарган», «Доллар баш муңгаш байдалда кирген» дээн, улуг кара эгелерни үргүлчү парлап турар.

Амгы үеде бүдүрүлге талазы-биле улуг кудулаашкынга таваржып турар америк экономиканы экижидер дугайында АКШ-тың чазааның аазаашкыннарынга Барыын Европада кымның-даа бүзүревейн турары-биле долларның өртек-үнезиниң доктаамал эвези тайылбырлаттынып турарын саң-хөө хайгааракчылары айтып турарлар. Ындыг турбуже, амгы үеде даштыкыда төп банкыларда 50 миллиард хире доллар мөөңнеттинген. Ынчаарга ол хире хөй доллар кандыг-даа өртек-үне чок бооп чыдып берген, чүге дээрге, президент Р. Никсоннуң айтыышкынын ёзугаар эрткен чылдың августуң 15-те-ле долларны алдынга орнап, сайгарарын соксаткан болгай.

Америк долларның таваржып турар буураашкынныг кризизи дээрге-ле Каттышкан Штаттарның даштыкыда үүлгедип турар агрессчи авантюразының, экономиканы милитаризастаарының, чепсеглениишкинни эңдере бүдүрериниң садыызы-дыр. Тускай эртемниглерниң санап турары-биле алырга, 1971—72 саң-хөө чылының төнчүзүнге чедир АКШ-тың төлевир балансызының талазы-биле артык өреширези 40 миллиард хире доллар чеде бээр деп турар.

Каттышкан Штаттар саңхөө кризизиниң шүүдел-салдарын бодунуң эвилелчилериниң кырынче чуүй каарын оралдашкаш, өске чурттарның акша-саң-хөө талазы-биле бергедээшкиннерин болдуруп, ооң-биле экономиктиг кризистиң өөскүүрүнге идиг берип турары билдингир. Мындыг байдал туруп кээрге, Барыын Европаның чурттарында кады хемчеглер алырынче чүткүл элээн улгадып турар апарган.

Чижээ, ниити рынок чурттарының саң министрлериниң чоокта чаа Брюссельге бооп эрткен чөвүлел хуралынга АКШ-тың экономика талазы-биле ыйыдыышкынынга удурланыышкынны кылырынче угланган чамдык шиитпирлерни хүлээп алган. Ону Каттышкан Штаттар таарымча чок чүүл кылдыр көрүп турары база таварылга эвес.

Ынчалза-даа Брюссельге хүлээп алган ындыг чартык-кезик камгалал хемчеглери-даа, Вашингтонга ажылдан кылган ыйыдыышкынның чаа аргазылаа капиталистиг чурттарның таваржып турары акша-саңхөө буураашкынын шиитпирлээринге бичии-даа идиг берип шыдавас.

Г. ШИШКИН.

(СЭТА).

Республиканың күрүне филармониязының артистери Кызыл хоорайга ойнаарын болгаш концерт программазын белеткээрин дооскаш районнарже аъттанынкан. Балетмейстер Рудольф Семенович Ульянов баштаан 25 кижи Тожу районче, артист Сергей Шагдырович Монгуш удурткан 35 артист Эрзин, Тес-Хем районнарже үнүпкен.

Тоора-Хемден эгелээш Тожу районнуң суурларынга концерт көргүзер аныяктар аңаа неделя хире болур. Олар оон ээп келгеш, Бии-Хем районга ойнап баарлар. Филармонияның ыры, танцы ансамблиниң артистери Тожунуң чонунга бир дугаар аалдап чеде бергени демдеглекеенчиг. Аныяк чалыы ансамбльдиң киржикчилери ол районнуң суурларында уран чүүлдүң киржикчилеринге дузазын чедирип, концерт программазын тургузарынга, репертуарны шилип алырынче болгаш ырлаар, танцылаарынга арга-сүмени бээрлер.

БО ЧУРУКТАРНЫ филармонияның артистери ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга тураскааткан концертин кызылчыларга ойнап турда тырттырган. Үстүнде ыраажы Надежда Куулар, чанында чурукта танцы болүүнүң ойнакчылары.

О. ОХЕМЧИК.

Көдээниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези

БЕДИК ДЕҢНЕЛГЕ ЭРТТИРЕР

Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери тоску беш чылдың ийиги чылында бедик көдүрлүүшкүнүг, тура-соруктуг ажылдап турарлар. Көдээнин ажыл-ишчилериниң мурнунда чугула сорулга ынак Төрээн чуртувус—ССРЭ-ниң 50 чылын төлептиг уткууру. Ажыл-ишчилер ортузунда социалистиг чарыш, бүгү ажыл-херектер олче угланган.

Районнуң культура албан черлери төөгүлүг улуг юбилейге уткуштур боттарының ажылын таарыштыр тургускан. Бөгүн оларның ажылында чугула чүүл көдээниң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге белеткел. Көрүлдеге белеткел канчаар чоруп турарының дугайында районда оргкомитет даргазы, СЭКП райкомунуң ийиги секретары Ш-Б. Х. Серээдар-биле бистиң корреспондентивистиң беседазын мооң адаанда парладывыс.

— Көрүлдеге хамаарыштыр кандыг организастыг хемчеглер алдынганыл?

— Көрүлдениң негелделери-биле таныжылганы организастаан. Районнуң идеология ажылдакчыларының хуралынга ССРЭ-ниң 50 чылынга белеткел дугайында чугаалашкан. Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин экижидер хемчеглерни ажылдап кылган. Көскү агитация талазы-биле эн эки дериттинген суур, клуб, кызыл-булуң дээш конкурсту чарлаан. Оон түңнелин ноябрьда үндүрер. Ажылчы чоннарның эстетиктиг кижизидилгезин экижидеринче угланган хемчеглер база хөй. Янзы-бүрү көрүлделер, конкурстар, делгелгелер чоннуң чогаадыкчы идепкейин илередип тывар, ону улам сайзырадырынга дузалаар.

Оргкомитеттин ажыл планын тургускан. Районнуң боттывынгыр уран чүүл көрүлдезинин негелделерин ажылдап кылгаш бадылаан. Оргкомитет кежигүннерин тус-тус ажыл-агыйларда быжыглаан. Олар хамаарышкан черлеринге боттуг дузаны чедирип турар. Районнуң Культура бажыңының болгаш Сарыг-Септиң музыка школазының специалистери репертуар тургузар, шилиир дээш өске-даа чүүлдерге хамаарышкан дузаны чедирип келген.

— Бирги ээлчег эгелээринге чедир эвээш хуусаа арткан. Тус-тус коллективтерде байдал кандыгыл?

— Бирги ээлчегге райондан 12 коллектив киржир. Оларның оюн көргүзер графигин бадылаан. Тус-тус суурларда белеткел чоруп турар. Суурларда агитбажыңнар аразының концерттери элээн чедиишкинниг арткен. Оларның көргүзүү колдуунда март сес таварыштыр түнеттинген. «Совет Тыва», «Кызыл тук», «Бурунгаар» совхозтарда, «Тиилелге» колхозта болгаш өске-даа ажыл-агыйларда көрүлдеге белеткел багай эвес. Амгы үеде тус-тус коллективтернин концерттер солчулгазын организастаан. Арга-дуржулга солчулгазынга ол дузалыг болуру чугаажок. «Совет Тыва» совхозтуң бот-тывынгыр артистери кожаларында оюн көргүзүп чоруп турар.

Районнуң Культура бажыңы көрүлдеге идепкейлиг белеткенип турар. Бүрен-Бай-Хаак суурда белеткел ажылдары кошкак чоруп турарын айтыры чугула.

— Материалдыг бааза, кадрлар дугайында чүнү чугаалап болурул?— Районнуң культура албан черлериниң баазазы эки деп демдеглеп болур. Элээн хой черлерде чаа клубтар, Культура бажыңнары туттунган. Бо чылын капитал септелге чорудар культура одаглары чок. Одаар ыяш, хөмүр-даш дүжүрерин августа чедир доозар сорулга салдынган.

Культура албан черлериниң музыка болгаш өске-даа херекселдер-биле хандырылгазы багай эвес. Тускай эртемниг кадрлар айтырыы районда үзе шиитпирлеттинмейн турар. Тускай эртемниг кадрлар кончуг эвээш, колдуунда энтузиаст-практиктер ажылдап турар. Ук айтырыгны республиканың Культура министерствозу өөренип көөрү чугула.

Районда алды культура бажыңы, 10 көдээ клуб, 12 библиотека бар. Оларның чөвүлелдеринде 200 ажыг активчилер киржип турар. Оон иштинде коммунистер болгаш комсомолчулар 70 хуузу бооп турар. Сарыг-Септиң музыка школазының директору эш Пальчугов, Культура бажыңының директору эш Харченко, Ильинкада болгаш Суг-Бажында клуб эргелекчилери Савина, Балчый-оол оларны онзалап демдеглеп болур.

Бирги ээлчегге чедир кашла хонук арткан. Ынчангаш көрүлдеге белеткелди доктаамал чорудуп, репертуарның идейлиг утка-шынарынче сагыш салыры тус-тус оргкомитеттерниң, ажыл-агыйларда партия организацияларының чугула сорулгазы. Сыгыт, хөөмей дээш өске-даа чамдык хевирлер бо райондан моон мурнунда көрүлделерге барык чок бооп турганын билир бис. Оргкомитет ук айтырыгны өөренип көргеш, тодаргай хемчеглерни алыр деп турар.

Республиканың чер болганында

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. Белеткел эки болган тудум, бот-тывынгыр уран чүүлдүң көргүзүглери бедик шынарлыг болурун Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» колхозунуң боттывынгыр артистери эки билир. Ынчангаш олар моон мурнунда-ла көрүлделерге шынарлыг белеткенип, эки черлерни ээлеп келгеннер.

Совет Эвилелиниң ам болур юбилейлиг байырлалынга тураскаадыр республика көрүлдезинге Эрги-Барлыктың ажыл-ишчилери улуг сонуургал-биле белеткенип турарлар. Агитквартираларның уран чүүл көрүлделеринден шилиттинген кижилер ам район көрүлдезинге белеткел ажылдарын чоруда берген. Колхозтуң ниити ыры бөлүүнде ам 50 кижи киржип турар. Янзы-бүрү жанрларга белеткеп турар концерттерни чонга көргүзүп эгелээн.

Уран чүүл көрүлдезинге белеткелдер ол ышкаш «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык, «Шекпээр» совхозтуң Биче-Тей салбырларында база эки чоруп турар.

«ӨӨК» совхозтуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмү Культура бажыңының директору эш Опар-оол биле баянист Мартый-оол оларның башталгазы-биле район көрүлдезинге белеткенип, неделяда үш катап репетицияны кылып турар.

Бот-тывынгыр артистер боттарының күүседиглерин программа ёзугаар каттыштырып алгаш, совхозтуң салбырларынга, фермаларынга болгаш бригадаларынга концерттер көргүзүп эгелээн. Ындыг концерттерни сес кезек черге барып көргүскен.

Оларның программазында орус, бурят, украин, тыва ырлар, хылдыг хөгжүм, квартет, шии дээш номерлер хөй.

Республика болгаш район көрүлдезинге белеткелдер «Саян» совхозтуң Суш салбырында база эки чоруп турар. Ынчалза-даа ол совхозтуң Сесерлиг салбырында, «Кызыл тараачын» колхозтуң Билелиг фермазында уран чүүл болгүмнери көрүлделерге кошкак белеткенип турар.

САМАГАЛДАЙ. Көдээнин бот-тывынгыр уран чүүлүнүң республика көрүлдезинге белеткел ажылдары Тес-Хем районда эки чоруп турар. Көрүлденин район оргкомитеди бодунун ажылынын планын бадылаан.

Район төвүнде 4 коллективтин концерт көргүзүглери болуп эрткилээн. Самагалдай ортумак школазының башкылар коллективинин, район эмнелгезинин, райкүүскомнуң иштики херектер килдизинин, комсомол райкомунун бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмнери боттарының белеткелдерин көдээнин ажыл-ишчилеринге концерт көргүзериниң аргазы-биле күштелдирип турарлар.

Ылангыя Самагалдай ортумак школазының башкылары «Чодураа» колхозка, райкүүскомнуң иштики херектер килдизинин бот-тывынгыр уран чүүл коллективи. «Ак-Эрик» колхозка барып концерттер көргүзерин план ёзугаар эгелээн.

К. МААДЫ.

МАКТАЛДЫГ МАЛЧЫН

Бай-Тайга сыннарының чиге баарында дөннерниң аразы кызаа сайыр бажынга машинавыс «бурааш» турупкан. Машиналыг бардынмас боорга каггаш, кылаштажыр ужурга таварыштывыс.

Хар ында бо кыжын кылын чагган, чоокта чаа хат хадааш чер-черде хөртүктеп каан, көрүп кылаштавас болза идик уштунмайн баар, тейлернин сирти безин карарбас. Салбыр эргелекчизи Хомушку Көк-Тоннугович Попун-оол кады чоруп ора мынча диди:

— Сөөлгү чылдарда мындыг улуг хар чагбаан чүве. Мал одары бергедээн чүве-ле болгай. Малчыннар дээрге шынап-ла буянныг үүлени бүдүрүп турарлар. Бистиң салбырның орулгазының 90 хире хуузун мал ажылындан ап турар болгай бис.

Кырлан кырындан харай бээривиске, кызаа бажында ханы чоога аксында өг, оон чанында кажаалар көстүп келди.

— Адап-сурап келгениңер Аксы-Барлыктың сураглыг хойжузу Севээн-оол Сотпаевич Монгуштун кыштаа бо. Ыжык черде туттунган, соңгу чүктүн соок хадын Бай-Тайга сыннары дозар, ынды-бетинде бедик кожагарлар кыштагже чывар соок эрттирбес, бүзүрелдиг камгалап турар чер бо — дээш, чазаттынып, өөктенип, хевин эде-хере тырткылайдыр.

Кышкы кыска хүн далашкан дег, чүгүрүүнде кирип, барыын талакы бедик сыннарның кырында олурупкан.

Хар-биле барык-ла өнңеш ак хойлар мээсти куду чоруй кастынып оттап, аалче кирип ор. Оон кедээзинде мээстиң бажында чүктешкилиг узун, кыска ийи кижи кожа кылаштажырга, кожазында хойлар долганып, эдип, хотпалап, олбо оруун дозуп маңнажып чор. Оларның аар олчазы—чаа төрүттүнгүлээн хураганнар дээрзин дораан-на билип кагдывыс.

Өгге демги ийи киживис-биле деңге чедип, менди солуштувус. Мадагар мага-боттуг ашак кижи—Севээн-оол Сотпаевич ол болду. Чанында шала бижиирген хевирлиг, соок чывар шонганындан додуккан хүрең шырайлыг, шевергин кыс хойжунун уруу комсомолчу Нюра ол.

— Бо турар чериңер чүү деп черил бо?— деп оон айтырдым.

— Алдырык деп чер. Аал баарында сайыр ишти аажок кызаа, аъттыг кижинин эзенгизин хажыызында хаялар тырткаш чыдар боорга, Алдырык деп адаан чер бо, дуңмалар — дээш, өөнче бисти чалады.

Севээн-оолда өске хойжулардан онзаланып көстүр хире чүве чок, бөдүүн, чугаакыр, биче сеткилдиг кижи болду. Ынчалза-даа эртип келген ажыл-ижи, амыдыралы солун болган. Школа эжии ажып, өөренип класс эргини артаваан, чүгле бижик билир хирезинде шыдамык чүткүлү-биле чолаачы курузун доозуп ап, келгеш төрээн совхозунга 7 чыл иштинде машина башкарган. Ол хире үенин дургузунда бо кавыда оон эртпээн оруу, ашпаан арты чок дизе хөөрем чок.

Оон бээр 5 чыл эрткен. Бирле эртен конторадан ону кел дирткен.

— Мал көвүдээн, кадартыр кижи чок бергедеп тур бис. Ынчангаш силерни чолаачы хүлээлгеден хостааш, хойжуладып чорудар деп сүмелештивис. Канчаар бодап тур силер? — деп, дарга айтырган. Мергежээн ажылындан чарлыр хөнүү чок болза-даа, чаа ажылче шилчиириниң чөпшээрелин берипкен. Бир кодан меринос ак хураганны азырап кадарары-биле хүлээп алган. Оон бээр мынчага дээр баш саны-даа хораваан, улуг хой болуп өскен.

— Шынап-ла кыш мында малчыннарга шыңгыы шылгалданы тургускан. Одарны билдилиг ажыглаар, азыралды күштелдирбес болза, төрүүр хой, ылаңгыя чаш хураганнар чазын хар эрип, көк үнүп чедишкиже өлүп хораар чүве болгай — деп, Севээн-оол Сотпаевич чугаалады.

Амгы үеде коданында 331 баш төрүүр хойнуң 294-ү оолдапкан. 296 хураган менди алдынган, баштай төрээннери дешкилежип турар кылдыр доруга берген. Эрткен чылдың ноябрь айда бир-ле хүн хой кадарып чорда чиик машиналар келгеш чанынга доктааган.

— Италиядан келген даштыкы улус-тур. Кино тырттырыкчылары-дыр, силерни тырттырары ол-дур — деп, үдеп чораан дарга тайылбырлаан. Додарлыг торгу тонуи кеткен, омак хөглүг хой одарладып чоруур кылдыр төрээн черинин чараш чурумалы-биле кады олар тырттырып алгаш барган.

Азий диптин төвү Саян эдээ, шаандакы ядыы араттарның чуртунда амгы совет кижи экти бедик, хөрээ хостуг ырлап, ниитинин малын малдап чоруур кылдыр каргыс күрүнеге ону көргүзерге, баяаттар баштай бүзүрексевес болур чадавас.

А. ХЕРТЕК.

ДЕТКИП ТУР МЕН

Бо айның 15-те үнген «Правда» солунда «Правданың» корреспондентизи О. Матятин ССРЭ-ниң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министри эш В. Елютинден дээди өөредилге черлеринге хүлээп алырының чаа дүрүмнеринге хамаарыштыр тайылбыр-интервьюну кылып бээринин дугайында дилээнге харыы беседаны парлаан болду.

Ук тайылбыр беседаны сеткилимниң ханыышкыны-биле билип, сонуургап, номчуп таныштым. Интервью кончуг солун болду. Чүге дээрге хүлээп алыышкын, оон түңнелдеринин дугайында хүлээп алыышкынның күрүне комиссиязының чамдык кежигүннериниң санал-опалдарын «Шын» болгаш «Тувинская правда» солуннарга эвээш эвес парлап турганын сактып олурдум. Деңнээр чүве бар чорду. Шынап-ла күрүнениң хүлээп алыр комиссиязының ажылында нарын айтырыглар бар турганын ук чүүлдерде бижигилээн болгай. (Чижээ, Саая Хеймер-оол (Пединститут).

Ынчангаш бо нарын айтырыгларны чөптүг шиитпирлээринге чаа дүрүмнер улуг идиг бээр апаар деп чүвеге чигзиниг чок.

Дээди өөредилге черлеринге белеткенип турарларны хүлээп алырының дугайында ийи кол чүүл онзалап айыттынган. Конкурстун шилилге демдектеринге: 1) ортумак өөредилге черин дооскан дугайында документиде бар демдектерниң арифметиктиг ортумак үнелелин тывары, ону өөренип көөрү; 2) Кирип турар факультединин аайы-биле дужааза чогуур эртемнерни кол болгаш кол эвес деп ийи бөлүкке чарып болбазының, оон шын эвезинин дугайында тайылбыр ханы уткалыг болгаш практиктиг дузалыг деп билдим.

Чүге дээрге чамдык таварылгаларда, чижээлээрге, техника, эмчи, тудуг дээш өске-даа институттарже кирип турар күзелдиглернин орус дылга билиин болгаш, ылаңгыя, литературага бижээн чогаадыгларын чедир үнелеп, чөп көрбейн турган таварылгалар бар.

А ам ону болдурбазы — дээди өөредилге черлеринге өөренип болур, чогум-на шилиттинген аныяк өскенни хүлээп ап, өөредип тургаш чурттун улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга ханы билиглиг, бедик культурлуг, бүгү талабиле дадыккан тускай эртемниг кадрларны белеткеп чорударынга шынап-ла чугула орук ол болур апаар.

Оон-биле чергелештир шак мындыг шилилге дээди өөредилге черлериниң өөредилге-кижизидилгелиг ажылынга канчаар-даа аажок улуг ужур-дузалыг: моон мурнунда хөй янзы хевирниң ниити белеткелдери үени чөп ажыглап, чарыгдаарынга шаптык кадып турган.

Мындыг шилилде институттун кол ажылы— бедик культурлуг специалистерни белеткээринге эн дээштиг чөленгиниш болбас арга чок. Ол чорук дээди школаның башкылар болгаш профессорларынга өөредилгенин бүгү хевирлерин чөп ажыглавышаан, сургуулдарга берзе чогуур эртем-билиглерни эртем ёзузу-биле ыяк ханы үндезилеп, тайылбырлап тургаш бистиң үенин эчис сорулгазынга дүүшкен мурнакчы мировоззрениелиг аныяк салгалды хевирлеп, оон мөзү-шынарында чигзиниг чок бүзүрелди кижизидип болур арганы ол бээр апаар деп өөрүп олурдум.

Мен чүгле специалист белеткээринин дугайында улуг сагыш салыр деп бодалдан дашкаар мен. Чаа дүрүмнернин кол сорулгазы — бүгү талабиле кижизиттинген салгалды быжыглаары, хүнүн бодаар чоруктан уштунары — ол деп билдим.

Партия, чазактын бо ханы уткалыг, практиктиг сагыш салыышкыны бистен, башкылардан, школадан негелделерни база улгаттырып турар деп чүвени бодап олурдум. Чүге дээрге, бир тээ институт кирер кижиден бүгү тала-биле белеткелди чазак, хөй-ниити негеп турар болганда школадан, башкыдан база ындыг янзылыг белеткелди өөреникчиге бээрин бүгү чөн негээр апаар. Бо негелдени хандырып болур арга — башкының бүгү талалыг белеткелинде (материалдыг, техниктиг баазадан ангыда).

Башкының кол сорулгазы чүл дээрге (хөй-ниитинин база) бистин аныяк өскенивиске, школачыларывыска кижинин ниити культуразының деңнелинге чөннүң негелдези улгадып турар-дыр деп чүвени билиндирип, ынаар угланган дээштиг, практиктиг ажылдар чорудуп, оларга дузалаары ол болур-дур.

Бо чугула документ болза бистин үевистин негелделеринге шынап-ла дүгжүп турар документ. Оон ханы утказының ужур-чөвүн, бистин ниитилелдин ёзулуг эчис чөптүүн, гуманисчи ажыл-чорудулгалыын аныяк салгалга ханы, чөп, дээштии-биле тайылбырлаза эки-дир деп бодумнун күзелимни илереттим.

Ш. КУУЛАР,
Кызылдың пединститудунуң башкызы.

Сезон хагдынган

Эрткен воскресеньеде Кызылдың бүдүрүлгелериниң, өөредилге черлериниң болгаш школаларының хаакчылары кышкы сезоннуң хаашкынынга тураскааткан маргылдаага киржири-биле «Тайга» станциязынга чыглып келген. Аңаа 70 ажыг хаакчылар киришкен.

Эр улустун 5 км хемчээлинге Кызылдың сүт заводунуң инженери Николай Санников эн эки түңнелди көргүскен. Херээженнерниң 3 километрге чарыжынга № 11 школаның өөреникчизи Люба Сафроновага кым-даа четпээн.

Маргылдааның түңнелинде бүдүрүлгелерден комплексилиг геология экспедициязының, өөредилге черлеринден политехникумнуң сургуулдары, школалардан № 11 школаның өөреникчилери тус-тузунда бирги черни алганнар.

Тиилекчилерге хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединиң шаңналдарын тывыскан.

М. БИЧЕ-ООЛ,
маргылдааның кол судьязы.

телевидение

МАРТ 22-ДЕ

МОСКВАДАН

17.20 — Сөөлгү медээлер. 17.35 — Азербайджан ССР-ниң улустун артизи М. Магомаевтиң концерти. П. И. Чайковский аттыг концерт залындан дамчыдылга. (Бижидилге). 19.00 — Профэвилелдериниң XV съездизиниң делегаттары чугаалап тур. 19.15—«Холегелер дал дүшүте чиде бээр». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы «Човуланыг аас-кежии». 20.25—Дамчыдылганың программазы.

КЫЗЫЛДАН

20.30—Телемедээлер. 20.45—«ОАР—демиселдиң фронтузу». Документалдыг фильм. 20.55—«Челээш». Дамчыдылга. 21.25 — Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

22.00—«Дириг амытаннар делегейинде». 23.00—ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинде. Информастыг программа. «Ye». 23.00—01.15 — Бут бөмбүүнүң талазы-биле Европа чурттарының кубогунуң эдилекчилериниң маргылдаазы. «Динамо» (Москва) — «Црвена» (Сылдыс) (Югославия). Ташкентиден дамчыдылга. (Бижидилге).

АГААР

Бөгүн республикага булуттап, хар чаар. Хаттың дүргени секундада 10—15 метр, барыын болгаш мурнуу районнарга 18—25 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 1—6, өскелеринге 8—13 градус соор.

Кызылга бүргеп, аязыр, чагбас. Хаттың дүргени секундада 7—12 метр, чамдык үелерде 18—25 метр чедер. 3—5 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ХЕВИСТИҢ ЭЭЛЕРИ ШЫЛГАРААН

Бо чылдың июль айның 5-тен 10-га чедир Сибирь зоназының хостуг хүрешке шүүлде маргылдаазы бистин республиканын найысылалынга болуп эртерин билир болгай бис. Ол улуг маргылдаага төлептиг киржири-биле бистин мөгелеривис шагда-ла белеткенип кирипкен. Ынчангаш улуг-даа, биче-даа, масштабтыг маргылдааларга бистин мөгелеривистин, ылаңгыя республиканың чыынды командазынга киржир мөгелернин, ниити белеткелин, хүрежир тактиказын, техниказын канчаар шиңгээдип ап турарын, хүреш федерациязы үргүлчү хынап турар.

Эрткен суббота, воскресеньеде Кызылдың педагогика институдунуң хостуг хүрешке хууда болгаш команда аайы-биле ажык бирги чер дээш маргылдаазы институттуң спортзалынга болуп эрткен. Аңаа № 2 школаның, башкы училищезинин, көдээ ажыл-агыйның № 3 профессионал-техниктиг училищенин болгаш Н шериг кезээнин шилиндек командалары шупту 56 мөгелер ук маргылдаага киришкен.

1970 чылдың команда аайы-биле республика чемпиону — башкы институдунуң мөгелериниң хой кезии бистин республиканың шилиндек командазынга киржип турар. Николай Монгуш, Александр Кундан, Вячеслав Кара-Тоннуг болгаш өскелерниң-даа ады-сураа үнген.

Шупту деңзи категорияларынга хевистин ээлери шүүлген. Ылаңгыя эн чиик деңзиге (52 кг) болгаш чиик деңзиге (68 кг) шүүлген Александр Кундан биле Вячеслав Кара-Тоннуг оларның хүрежирин көрүкчүлер магадаан. Бо маргылдаага хүрештиң эн эки техниказын көргүскени дээш Кара-Тоннугга тускай шаңналды тывыскан. Кунданның хүрежинде база эки чаа депшилге бар болган. Бо мөге моон мурнунда, колдуу-ла камгаланыр, а халдап атака кылырда буттаарындан өске арга чок турган болза, бо удаада удурланыкчызын чартыктап, чарын баштан октап турганы эки. Мөгенин хой арга билири, оларны эки шиңгээдип алыры — арыг тиилелге чедиреринин кол аргазы ол-ла болгай.

Арткан деңзилерге Анатолий Ондар, Николай Монгуш, Олег Доржу, Болат-оол Будун олар шүүлгеннер.

Команда аайы-биле хевистин ээлери бирги черни, № 2 школаның командазы ийиги черни, № 3 профессионал-техниктиг училищенин мөгелери үшкү черни алганнар. Тиилекчилерге ортектиг белектерни, дипломнарны тывыскан.

Сибирь зоназының маргылдаазынга чедир арткан үеде белеткелди ам-даа күштелдирип, шынаржыдар херек.

Н. МУМБА,
хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат.

КИНО

МАРТ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эм суг» — 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Парм чурттуг кижи» — (1-ги, 2-ги кезектери) 14.30, 15.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хуулгаазын халат» — 9, 14, «Көжүп чоруур фронт» — 10.40, 12.20, 15.40, 17.20, 19, 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кырган Тоомасты оорлай берген» — 15, 16.50, 20.30, «Улуг ынакшылдың аялгазы» 18.40 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Үнелиг артине шыгжаан хол» 18.30, «Улуг ынакшыл» 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчыларынын 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарынын 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-нин Министрлер Чөвүлелинин чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС — 00267

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925-чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 23 ЧЕТВЕРГ № 69 (8837). Өртээ 2 көп.

Апрель 15 — коммунистиг субботник хүнү

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫНГА УТКУШТУР

Чурттуң бүдүрүлгелери болгаш организациялары коммунистиг субботникке белеткенип турар. Тускай тургускан штабтар сорулгаларны, ажылдарның хемчээлдерин тодарадып, субботниктиң киржикчи бүрүзүнүң бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылын хандырарынче сагыш салып турар.

★ Рязаньның дарган-пресс заводу 50 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп, ажылдап алган акшазын беш чыл фондузунче шилчидер. Субботниктиң киржикчилери камнаи алган материалдар болгаш чиг-эът-биле ажылдаар.

★ Новосибирскиниң чуртталга тудуг трезиниң 1500 тудугжузу чуртталга бажыңнарын, школаларны, магазиннерин тударынга ажылдаарыбиле белеткенип турар. Кижи бүрүзү-ле ол хүн бүдүн чартыктан өрү норманы күүседирин шиитпирлээн.

★ Калмык АССР-ниң найысылалы — Элистаның 2000 хире ажылчыннары ажыглалга кирер объектилерге ажылдаар.

★ Камчатканың балыкчылары субботник хүнүнде ажылдаан акшазын беш чыл фондузунче шилчидерин шиитпирлээн. Чурттуң эң-не чөөн чүгүнде Командор ортулуктарның тудугжулары Беринг ортулукта чаа суурнуң тудуунга ажылдаар.

★ Нахичеван АССР-ниң бүдүрүлгелери, заводтары, рудниктери, эргелелдери субботникте он-он муң рубльдиң янзы-бүрү продукциязын бүдүрерин планнаан.

(СЭТА-ның корр.).

ДЕПУТАТ БӨЛУКТЕРИ

Советтер боттарының эрге-хүлээлгезин долузу-биле күүседип, экономиканы, культураны хөгжүдеринге дээштиг салдарны чедирер, чоннуң амыдырал хандырылгазының айтырыгларын кызымаккайы-биле шиитпирлээр ужурлуг дээрзин СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринде айыткан.

Бо улуг сорулганы шиитпирлээр дээш, Советтерниң хөй талалыг ажылынга депутаттарны хаара тударынга чугула черни депутаттар бөлүктери эзлээр. Бистиң республикада район, хоорай, көдээ болгаш суур Советтериниң күүскомнарының тургусканы депутаттар бөлүктери сессияларның, күүскомнар хуралдарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле улуг ажылдарны кылып турар. Депутат бөлүктери боттарының ажылын депутат бөлүүнүң дугайында Дүрүмге дүүштүр боттандырып турар.

Бистиң республикада депутат бөлүктериниң хөй кезии соңгулда округтарынга депутаттарның ажылын идепкейжидеринге улуг идигни берип турар. Соңгукчулар-биле оларның харылзаазы быжыгып, ажылчы чоннарны хүлээп алыр ажылды, депутаттарның отчёттарын организастаары идепкейжээн. Республикада хөй-хөй депутат бөлүктери чагыглар күүселдезиниң, чаагайжыдылганың, уруглар-биле ажылдың, хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарының айтырыгларын чугаалажып көрүп, тодаргай хемчеглерни ап келген.

Чөөн-Хемчик районнуң Алдан-Маадыр көдээ Совединиң девискээринде турар Бора-Тайга, Ак-Даш суурларда депутат бөлүктериниң ажылы эки. «Алдан-Маадыр» совхозтуң экономиказын быжыглаарынга, янзы-бүрү шефтээшкиннерни чорударынга оларның киирген үлүү бичe эвес. Бора-Тайга суурда В. Тойлуг-оол удурткан 10 кижи составтыг депутат бөлүү Ортаа-Тал салбырында ферманы шефке алган. Мал кажааларының септелгезинче хөй-ниитини организастаан. Мал чемнериниң курлавырларын чайгы үеде тургускан. Ортумак школаның ажылынче сагыш салган. Ооң септелгезин шефтээн. Бо суурда депутат бөлүү Советтиң үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин организастап турар. Чижээ, эртken чазын чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга талазы-биле ап чорудар хемчеглерни көдээ Советтиң сессиязынга чугаалашкан турган. Ооң соонда депутат бөлүүнүң кежигүннери округтарга хуралдарны эрттиргилээн. Ол сессияның шиитпирин чонга таныштыргаш, күүселдезин боттандырган. Воскресниктерни эрттиреринге депутаттар боттарының хууда үлегерин көргүскен. Суур чаагайжыдылгазын организастаан. Амгы үеде Бора-Тайга суур Чөөн-Хемчик районда чаагайжыттынган суурларның бирээзи.

Ак-Даш суурда Д. Монгуштуң удуртканы 6 кижилиг депутат бөлүүнүң ажылы база идепкейлиг. Кыштаглаашкынга белеткелче ол бөлүк онза сагыш салган турган. Фермага малга чем каап бээр коошпаларны белеткээн, кыштагларже мал чемин сөөрткен, кажааларны септеп чылыглаарынга депутаттар боттары база шудургу киришкен. Чоокта чаа С. Токпак-оол, О. Чалчык олар удурткан депутаттарның болгаш активчилерниң киржилгези-биле 400 хөй кирер кажааны туткан.

Депутат бөлүктериниң кежигүннериниң өөредилгезин организастаары күүскомнарның чугула сорулгазы болур. Кызыл хоорай Совединиң күүскому бо ажылды таарымчалыг организастап турар. Депутаттарның 22 бөлүүн, 3 постуну тургускан. Бирги организастыг сессия соонда депутат бөлүктериниң болгаш депутат постуларының кежигүннериниң семинарын ийи удаа эрттирген. Оларның ажыл планнарын тургузарынга дузалап, депутат бөлүктериниң санал-оналдарын күүском кичээнгейлиг сайгарып көрүп турар. Депутаттарның ажыл-чорудулгазынга ол улуг идиглиг болуру билдингир. Кызыл хоорай Совединиң Күнгүртүг суурда Б. Данзынай удурткан депутат бөлүү боттуг ажылды кылган. Малчыннарның ажыл-амыдыралынче доктаамал кичээнгейни угландырган. «Тере-Хөл» колхозтуң Каргы, Сарыг-Хөл, Балыктыг ол ынчаар кыштагларында малчыннарже бо чылдың эгезинден бээр безин каш удаа үнүүшкүннү депутаттар кылган. Ниитиниң малын хүр кыш ажырар хемчеглерни ап, малчыннарның садыг медицина, культура-амыдырал хандырылгазынга дузаны көргүзүп келгеннер. Колхозтуң тускай эртемниглериниң информацияларын бөлүктүң хуралынга бо-ла дыңнаар.

Республикада өске-даа депутат бөлүктериниң ажылында солун чижектер хөй. Улуг-Хем районнуң Арыг-Үзүүнде, Каа-Хемниң Сизимде, Эржейде, Үжепте, Белбейде депутат бөлүктери боттарының ажылын үениң негелдезинге дүүштүр тургускулаан.

Бай-Тайганың Бай-Талда, Тээлиде, Кара-Хөлде, Улуг-Хем районда депутат бөлүктериниң ажылы ам-даа кошкак. Барыын-Хемчик райкүүскому депутат бөлүктериниң ажылын четпес удуртканындан ажыл-агыйның чугула айтырыгларын шиитпирлээринге бо районда чамдык депутаттарның идепкейи чогуур деңнелде эвес. Кыштаглаашкын, мал оолдаашкыны, часкы тарылга ышкаш чугула кампаниялар үезинде ажыл-ишчи айтырыгларны олар болур-чогуур кичээнгейге албайн турар.

Чер-чер Советтериниң депутаттар-биле ажылында өске-даа четпестерже шыңгыы кичээнгей салыры чугула. Депутаттар бөлүктериниң ажылын идепкейжидеринче угланган айтырыгларны күүскомнарның хуралдарынга чугаалажып, оларның семинарларын удаа-дараа эрттирер, дуржулганы солчуру черле чугула.

Тоску беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга төлептиг ужуражыр дээш хайныккан улуг ишке депутат бөлүктери организакчы ролюн көргүзер хүлээлгелиг. Чоннуң төлээлекчилериниң хөй талалыг ажылынга чер-чер Советтериниң күүскомнарының хүн бүрүде дузазы эргежок негеттинер. Оларның харыысалгазын улам бедидери, чаа, эки эгелээшкиннерин деткиири, Советтерниң мурнунда сорулгаларны шиитпирлээринге ролюн бедидери чугула айтырыг.

Депутат бөлүктери боттарының ажылдап турар девискээрлеринде ажыл-агыйларның, тудугларның, садыг, медицина, культура-чырыдыышкын албан черлериниң ажылынче ханылап кирери, социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыглаары, соңгукчуларның чагыгларын күүседири, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылдарын организастаары эргежок чугула. Депутат бөлүктериниң мурнунда янзы-бүрү талалыг улуг сорулгалар туруп турар. Советтерниң мурнунда сорулгаларга дүүштүр бөлүк бүрүзүнүң ажылын бедик деңнелге тургузарда доктаамал комиссиялар, күүскомнар-биле, хөй-ниитиниң организациялары-биле сырый харылзаалыг ажылдаары ынчангаш чугула.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи

АЖЫЛ-ИШТИҢ ДАЙЫНЧЫ ПРОГРАММАЗЫ

Совет профэвилелдериниң XV съездизи бодунуң ажылын март 21-де Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга, үргүлчүлээн. Съезд болза Коммунистиг партияны болгаш ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр совет профэвилелдериниң бузулбас сырый каттышканын көргүзүп турар.

Эштер **Д. С. Полянский, А. Н. Шелепин, Ю. В. Андропов, М. С. Соломенцев** олар президиумга көстүп келирге чыылганнар оларны үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

ВЦСПС-тиң болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелдерин делегаттар чугаалажырын үргүлчүлээн.

Март 21-ниң эртенги хуралынга бир дугаарында профэвилелдериниң Казах республика чөвүлелиниң даргазы **К. А. Егизбаев** санал берген. Хөй националдыг Казах республиканың чедиишкиннерин, тоску беш чылда ооң хөгжүлдезиниң аажок улуг перспективаларын ол тодаргай көргүскен. Ол бүгү дээрге ленинчи национал политиканың ачызы акы-дуңма улустарның, бирги эзлчегде улуг орус улустуң ак сеткилдиг дузаламчызының түңнели-дир деп, оратор онзалап демдеглээн.

Индирде — профэвилелдериниң Ленинград область чөвүлелиниң даргазы **В. П. Провоторов.** Бистиң чедиишкиннеривистиң үндезини — партийжи удуртулга деп ол демдеглээн. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга тодаргай ажыл-херектери-биле боттандырбышаан, партияның Төп Комитеди социалистиг чарышты организастаарда, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынче ажылчы чоннарны хандыкшыдарда, коллективке кижизидилгелиг ажылды чорударда ажыл-чорудулганың тодаргай программазын профэвилелдеринге берген. Мурнакчы ажылдакчыларны мораль талазы-биле деткииринге профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазын экижидеринче угланган чамдык саналдарны ол делегат киирген.

Ажылдап турарларның санын көвүдетпейн бүдүрүүшкүннүң хемчээлин өстүрер дээш металлургтарның демиселиниң дугайын металлургия үлетпүрүнүң ажылчыннарының профэвилелиниң ТК-зының даргазы **И. И. Костюков** чугаалаан. ССР Эвилелиниң тургустунганының 50 чылынга уткуштур ССРЭ-ниң улустарының найыралының Бүгүэвилел күш-ажылчы эзлчеглеринге болгаш кан, шой эзилдириишкиннеринге киржир эрге дээш чарышты чурттуң металлургтары калбарты бергенин ол дыңнаткан.

Көдээ ажыл-агыйга шеф дузуламчызын организастап турарының дугайын профэвилелдериниң Белорус республика чөвүлелиниң даргазы **Н. Н. Полозов** чугаалаан. Белоруссияның көдээ профэвилел организациялары тараа бүдүрер талазы-биле 1972 чылдың планнарын болгаш хүлээлгелерин күүседирин хандырар ужурлуг шак ындыг соңгаарладып болбас хемчеглерни боттандырарынче идепкейлиг кирипкенин ол чугаалаан.

«Донецкуголь» комбинаттың «Трудовская» шахтазының комплекстиг бригадазының бригадири Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **И. И. Стрельченконуң** чугаазын чыылганнар чылыы-биле уткаан. Ооң бригадазының бүгү кежигүннери күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинниң киржикчилери.

Вьетнамның профэвилелдер федерациязының даргазы **Хоанг Куок Вьеттиң** чугаазын чыылганнар изии-биле уткаан. Вьетнам улус хосталга болгаш социализмни тургузары дээш бодунуң демиселинге бүгү таланың деткимчезин болгаш ажыктыг улуг дузаламчызын ап келген болгаш ап-даа турар, ол дээш чүректин ханызындан өөрүп четтиргенин ВДР-ниң профэвилелдер организацияларының ажылчы чоннарының өмүнээзинден ол илергейлээн.

Чехословакияның революстуг профэвилел шимчээшкининиң Төп чөвүлелиниң даргазы **Карел Гофман** чүве чугаалааш, бистиң ниити демиселивистиң чедиишкинниг болурунга ангы талазы-биле бүгү революстуг күштерниң чаңгыс эви эргежок чугула деп демдеглээн. «Социализм чурттарының коммунистеринге эң-не үнелиг чүүл, ангы талазы-биле дайзыннарга удур демиселге идегелдиг чөлентиниг болгаш күчүлүг чепсек болза социалистиг интернационализмниң күжү, социалистиг күрүнелериниң акы-дуңма сырый каттыжыышкыны, оларның бузулбас эп-сеткил каттыштырылгазы болгаш бот-бодунга деткимчези болуп келген болгаш болур-даа ужурлуг» деп СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң Чехословакияның Компартиязының XIV съездизинге чугаазын изии-биле уткуп, деткээни ынчангаш таварылга эвес болуп турар.

Орус болгаш бистиң чуртувустуң өске-даа улустарының дузаламчызы-биле Узбек ССР бөгүн чүс хире адырлыг сайзырангай үлетпүрлүг республика апарган деп Узбекистанның профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң даргазы **М. А. Заидов** чугаалаан. Бүгү-эвилелдиң күш-ажыл хуваалдазын ёзугаар бүгү чурттуң улус ажыл-агыйынга эргежок чугула хөвен бүдүрүп турар болганывыста, ону улуг болгаш хүндүлүг херек кылдыр көрүп турар бис деп, ол медеглээн.

Профэвилелдериниң Горький область чөвүлелиниң даргазы **М. Ф. Муравьёв** областың бүдүрүлгелеринде социалистиг чарыштың калбарып турарының дугайын съездиниң делегаттарынга чугаалап берген.

Делегаттар ооң соонда мандат комиссиязының даргазы **Н. Н. Романовтуң** илеткелин дыңнаан. XV съездиге соңгуткан 1925 делегаттың аразында чурттуң 61 националдарының төлээлекчилери бар деп, ол дыңнаткан. Ол болза совет улустарның бузулбас найыралын херечилеп турар.

Съездиге делегат кылдыр көдээ ажыл-агыйның 700 ажыл-ишчизи, эртемниң 184 ажылдакчызы, чырыдыышкынның, кадык камгалалының, культураның 387 ажылдакчызы соңгуткан. Делегаттарның аразында — төөгүге кирген стаханов шимчээшкининиң эгелекчилери А. Г. Стаханов, М. И. Виноградова, П. Ф. Кривонос, А. Х. Бусыгин, М. С. Дёмченко болгаш өскелер-даа бар. Съездиниң делегаттарының 40,2 хуузу херээженнер болуп турар деп, илеткелчи дыңнаткан.

Совет тургузуг, Коммунистиг партия чер ажылдыгларының амыдыралын үндезини-биле чаарткан, ам оларда күчүлүг техника, агротехниктиг билиглер четчири-биле бар деп Краснодар крайда Славянск районнуң «Коммунизмче орук» колхозта механизастаттынган звенонуң удуртукчузу **Н. А. Сохань** демдеглээн. 1972 чылдың болгаш беш чылдың планнарын хуусаа бетинде күүседир дээш социалистиг чарыштың кубань черде калбарып турарының дугайын ол чугаалаан.

Совет улустарның акы-дуңма өг-бүлезинге бодунуң ёзулуг аас-кежиин чедип алганын, ооң ам улам чечектелип турарының дугайын Грузияның профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң даргазы **Т. И. Мосашвили** чугаалаан. Республиканың профэвилелдериниң «Социалистиг чарышты организастаарын улам ынай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар дээш чорудуп турар ажылдарының дугайын ол тодаргай чугаалаан.

Бүдүрүкчү күштерни хөгжүдеринге чурттуң чөөн районнарының онзагай ужур-дузазының дугайын Красноярск крайның профэвилелдер чөвүлелиниң даргазы **П. С. Колин** съездиге чугаалаан. Крайның ажылчы чоннарының күжениишкини Сибирьниң бойдус байлаан шиңгээдип алырынче угланган деп, ол демдеглээн. Бо ажылга чугула рольду 400 муң ажыг кижилиг профэвилел активи ойнап турар.

Мурнуу Вьетнамны хостаары дээш профэвилелдер федерациязының күүскомунуң кежигүнү **Нгуен Ван Хоаның** чугаазын съездиниң киржикчилери чылыы-биле уткаан. Америк агрессорларга болгаш оларның чалчаларынга удур вьетнам улустуң чорудуп турар демиселинге ажыктыг дузаламчызы болгаш деткимчези дээш Коммунистиг партияга, Совет чазакка, Совет Эвилелиниң бүгү улустарынга Мурнуу Вьетнамның ажылчын аңгызының, бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден өөрүп четтиргенин ол илергейлээн.

«АКШ-тың · Индий-Кыдатта агрессиязын соксадыр!» деп медеглелди съездиниң киржикчилери чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш, боттарының иштики херектерин боттары шиитпирлээр эрге дээш Вьетнамның, Лаостуң, Камбоджаның улустарының чөптүг демиселинге долу деткимчени ол медеглелде илергейлеп турар.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң эртенги хуралынга хостуг немец профэвилелдер каттыжыышкынының төп баштаар чериниң даргазы **Герберт Варнке,** Польшаның профэвилелдериниң төп чөвүлелиниң даргазы **Владислав Кручек,** Францияның күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязының чиңгине секретары **Жорж Сеги,** профэвилелдериниң Бүгү-африка федерациязының чиңгине секретарының оралакчызы **Амаду Н''диай,** Италияның күш-ажылдың Бүгү-ниити конфедерациязының чиңгине секретары **Лучиано Лама,** профэвилелдериниң Бүгү-венгр чөвүлелиниң чиңгине секретары **Шандор Гашпар,** Болгарияның профэвилелдериниң төп чөвүлелиниң даргазы **Костадин Гяуров,** Румынияның профэвилелдериниң Бүгү-ниити каттыжыышкынының төп чөвүлелиниң даргазы **Вирджил Трофин,** Финляндияның профэвилелдериниң төп организациязының даргазы **Ниило Хямяляйнен** олар байыр чедирип чүве чугаалаарга чыылганнар оларны чылыы-биле уткаан.

ВЦСПС-тиң отчёт илеткелиниң талазы-биле профэвилелдериниң XV съездизиниң Резолюциязының төлевилелин белеткээр талазы-биле комиссияны делегаттар эртенги хуралга соңгаан.

Съездиниң делегаттары ВЦСПС-тиң болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелдерин чугаалажып көөрүн кежээки хуралга уламчылаан. Тудуг болгаш тудуг материалдар үлетпүрүнүң ажылчыннарының профэвилел ТК-ның даргазы **А. П. Ушаков,** Запорож областа «Днепроспецсталь» заводтуң кан эзилдирикчизи, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Д. Ф. Галушка,** пос-таавы болгаш чиик үлетпүр ажылчыннарының профэвилел ТК-ның даргазы **М. Г. Долженкова,** Свердловск областа «Уралмаш» каттыжыышкынның чиңгине директору **Н. И. Рыжков,** Азербайджанның профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң даргазы **З. И. Гусейнова,** чырыдыышкын болгаш эртем албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел ТК-ның даргазы **Т. П. Янушковская** олар санал берген.

Даштыкы чамдык чурттарның профэвилел делегацияларының баштыңнары профэвилелдериниң XV съездизинге байыр чедирип, чүве чугаалааннар.

Съезд март 22-де ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Белоруссияның автозаводунуң күчүлүг самосвалдарын бистиң чуртувустуң бүгү булунцарындан көрүп болур. Ону даштыкының 30 чурту садып ап турар. Ам үеде завод 27,40 тоннаның машиналарын бүдүрүп турар, 75 тоннаныы — күрүне шенелдезин эртип турар. Конструкторлар 120, 180—250 тонна чүк соортүр машиналарның төлевилелин кылып турар. Бо чылын 40 тоннаның машиналарын бүдүрери 1,6 катап көвүдээр.

ЧУРУКТА: күчүлүг самосвалдар. Солагай талазындан — 40 тоннаның Белаз—54875 тоннаның Белаз—549 болгаш 27 тоннаның Белаз—540 деп машиналары.

В. СЕВАСТЬЯНОВТУҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

Графикти мурнап турар бис

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюн демдеглеп эрттиреринге белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын бистиң бригадавыс кежигүннери таныжып көргеш, бедиткен хүлээлгелерни алганнар.

Бистиң хүлээлгевисте чугаалап турары болза, айның бүдүрүлге планын 105 хуудан кудулатпас, Кызылдың 12-ги кварталында 280 орунуг уруглар садын 1972 чылдың июньда бүрүнү-биле ажыглалга киирер. Ол-ла кварталда амгы үеде тудуп турарывыс ийи дугаар бажыңның кол тудуг ажылдарын ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга чедир доозар деп хүлээлгени алган бис. Бир тонна демир кескиндизин чыып дужаарын, беш муң тууйбуну камнап алырын бригада кежигүннери шиитпирлээн.

1972 чылдың эрткен ийи айларның түңнели мындыг болган. Январь айда планны 106 хуу, февральда 114 хуу күүсеттивис. Март айда 18 муң рубльдиң тудуг ажылын кылыр планывысты март 17-де-ле күүседипкен бис. Алган хүлээлгелеривис-биле ажылхерээвис карышпайн турар. Марттың төнчүзүнге чедир бирги каттың тууйбу-биле салыр ажылын доозар ужурлуг бис.

Бистиң бригадада янзы-бүрү тускай мергежилдиг 23 кижи ажылдап турар. Дашчылар, бызаңчылар, арматурщиктер, бетонщиктер дээш тудугнуң кандыг-даа ажылын кылыптар уран холдуг кижилер бисте бар.

Тудуг ажылынга 32 чыл иштинде үзүктелиишкин чокка ажылдап келген. Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл Тук орденнериниң эдилекчизи Оюн Лагбаевич Калзаң аныяктарны өөредип, үлегерчижээн көргүзүп, боду тудугнуң эң-не берге участогунда харыысалгалыг парын ажылдарны күүседип турар. Ол ышкаш коммунистиг күш-ажылдың шалынчылары дашчылар Донгак Чүлдүм-оол, Түлүш Тенек-оол, «Күш ажылчы шылгарал дээш» болгаш Ленинчи юбилей медальдарның эдилекчилери Картына Монгуш, Хомушку Чылбак, аныяк дашчы Константин Борбуй, бызаңчы Константин Кара-оол олар хүн бүрүнүң нормазын бүдүн чартык катап күүседип турарлар. Эрткен ийи айларда бистиң бригадага чаңгыс-даа прогул болбаан. Бригадада 7 коммунист партия чырыдыышкынында, 8 кижи тускай эртемин бедидер курстарда өөренип турар.

Чылда кылыр ажылывыс планы база тодаргайлаттынган. Ийи дугаар бажыңдан 180 муң рубльдиң, уруглар садындан 81 муң рубльдиң шупту 261 муң рубльдиң тудуг ажылын кылыр бис. Ийи айның түңнелинде уруглар садындан 7 муң, ийи дугаар бажыңдан 31 муң рубльдиң тудуг ажылын кылган бис.

Апрельдиң 15-те коммунистиг субботникке белеткелди эгелээн бис. Ол хүн ажылдаарынга хереглеттинер хүүректерни болгаш өске-даа херекселдерни белеткен турар бис. Хүлээлгевисти күүседип, төрээн Кызылывысты чаагайжыдып, чаартырынга моон соңгаар-даа бүгү күжүвүстү киирер бис. Бистиң чаржын турарывыс Ак-Довуракта Сергей Балбырович Сендажының бригадазының ажыл-херээ кандыгыл? Бо бүгүнү солун дамчыштыр биске таныштырып көрүнер, эргим өңнүктер.

С. САНДАН.
«Кызыл тудуг» эргелелинде бригадир.

ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур

Эът, сүттүүн күүседипкен

Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң ажыл-ишчилери тоску беш чылдың ийиги чылының бирги кварталының планныг даалталарын күүседир дээш күжениишкинниг ажылдаан. Күрүнеге сүт садарының квартал планын март эгезинде күүсеткеш, пландан ажыр он бир тонна сүттү саткан. Колхоз бар арга-курлавырын санап көргеш, март төнчүзүнге чедир 50 тонна сүттү садарын хүлээнген. Эът планын база күүсеткен. Пландан ажыр 1500 кг. эътти садары көрдүнген.

Малдың продуктулуун бедидер, чаш төлүн чидириг чокка камгалан алыр дээш социалистиг чарыш саанчыларның, кадарчыларның аразында калбарган. Бирги кварталдың түңнели-биле алырга саанчылар Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Анна Логинова, Зинаида Кол, Мария Крюкова, Анастасия Копанева, Валентина Отушпаяк, инек кадарчылары Николай Коробейников, Кузьма Липанов бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан.

Колхоз ийиги кварталда 1170 центнер сүттү күрүнеге садар. Чыл төнчүзүнге чедир күрүнеге 4550 центнерин, пландан ажыр 200 центнерин садарып ажыл-ишчилер хүлээнгеннер.

С. АЛЕКСЕЕВ.

Сөзүн ээлээр

Найысылалдың мурнакчы бүдүрүлгелериниң бирээзи тууйбу заводунуң ажыл-ишчилери ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле шудургу ажылдап турарлар. Коллектив бирги кварталда 3510 муң тууйбуну бүдүрер тургаш, ону хуусаа бетинде күүсеткен. Амгы үеде олар ийиги кварталдың үлүүнге киириштир ажылдап эгелээн.

Эрткен чылга бодаарга Кызылдың тууйбу заводунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн, продукцияның ботүнези чиигээн. Ооң түңнелинде ам безин пландан ажыр 16 муң рубльдиң орулгазын алган.

Тууйбу заводунуң коллективи 1972 чылдың планын Совет конституция хүнү — декабрь 5-те күүсеткеш, чыл төнчүзүнге чедир 1,5 миллион тууйбуну бүдүрерин хүлээнген. Ажыл-иштиң амгы байдалындан алырга сөглээн сөзүн ажыр күүседип шыдаар аргалар оларда бар.

Х. АЛАШ-ООЛ.

Партийжи амыдырал

СОРУК КИИРИКЧИ СӨС-БИЛЕ

Эрзинниң калбак делгем ховуларында, даглар, шаттарында колхоз байлаа—муң-муң малдар одарлап чоруур. Ынчангаш мал ажылы районнуң экономиказының кол адыры. Эрзинчилер, бүгү улус-биле бир домей, тоску беш чылдың планныг сорулгаларын амыдыралга боттандырар, төөгүлүг улуг байырлал— ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын төлептиг уткууру дээш боттарының мурнунга чаа-чаа сорулгаларны салган, күжениишкинниг ажылдап турар. Бо чылын районнуң ажыл-агыйлары мал бажы өстүрерин: хой, өшкүнү 4,5 хуу, бода малды 3 хуу, чылгыны 3,4 хуу көвүдедир, оон ацгыда бар аргаларны, курлавырларны чөп ажыглап тургаш 1863,9 тонна эътти, 335 тонна сүттү, 163,8 тонна дүктү бүдүрер. Ынчаарга 1900 тонна эътти, 260 тонна сүттү, 210 тонна дүктү күрүнеге садар планны ноябрь бирде күүсеткен турар. Ынчангаш көрдүнген планны ыракта ажырар деп хүлээлге алдынган.

Бо дээрге улуг болгаш харыысалгалыг сорулга-дыр. Ынчангаш районнуң партия организациязы организакчы болгаш политиктиг ажылын олче угландырган. Ылаңгыя малчыннар чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алырынга партийжи политиктиг ажыл, бистиң хөй санныг агитаторларывыстың, политинформаторларывыстың сорук киирикчи сөзү аажок улуг рольдуг болгай. Ону барымдаалааш, колхозтарда партия организациялары, фермаларда болгаш хойжу бригадаларда партбөлүктер политиктиг ажылды улам-на артык күштелдирип турар.

Бистиң районнуң колхозтарының хойжу бригадаларында, сүт-бараан фермаларында 12 партбөлүктер черчерде ажыл-херектиң дайынчы организакчылары бооп турар. Оларның иштинде «Чаа орук» колхозтуң № 1 хойжу бригадазында хоочун коммунист О. Соянга удурткан партбөлүктүң ажылын солун, утка-шынарлыг кылдыр тургускан. Ол бөлүк ажыл планын айлар, кварталдар аайы-биле тургускаш, ол ёзугаар ажылдап, хуралдарны ай санында эрттирип, ажыл-херекке коммунистерниң авангардчы ролюнуң, харыысалгазының, мал төлүн камгалап алырынга партбөлүктүң сорулгазының дугайында болгаш өске-даа айтырыгларны чугаалажып, чогуур шиитпирлерни үндүргеш, ооң күүселдезин организастап турар. Партбөлүктүң организакчызы С. Ойдуп хойжуларга лекция, беседаны доктаамал чорудуп, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң материалдарын, ССРЭ-ниң 50 чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын өөредип, таныштырарынга идепкейлиг киржип турар.

Бо колхозта хойжу бригадаларның хүнүн ай санында эрттирери чаңчыл апарган. Аңаа олар бир ай дургузунда чоруткан ажылды түңнеп, чедир кылдынмаан чүүлдерни тодарадып, хожудан турарларның дугайын сайгарып, оон ацгыда аңаа зооветөөредилгени эрттирип турар. Бо ажылды болгаш политиктиг өөредилгени малчыннарга чорудары-биле мал ажылының тускай эртемниглерин, пропагандистерни быжыглаан. Ылаңгыя № 2 хойжу бригаданың хойжуларынга хоочун пропагандист С. Комбу кичээлдерни солун, утка-шынарлыг кылдыр эрттирип турар.

Ол ажыл-агыйның партия организациязы 78 политинформаторну малчыннарга быжыглаан, олар чыл эгезинден бээр 170 хире лекция, беседаны кылган. Малчыннар ортузунга политиктиг ажылды күштелдирер сорулга-биле партбюро сүт-бараан фермазынга Бай-Даг сес чыл школазының башкылар коллективин, № 3 хойжу бригадага суурда Культура бажыңының, Белдирде инек кадарчыларынга уруглар садының коллективтерин быжыглаан. Ол черлерде кызыл-булуңнарны дерип, көскү агитацияны чаартып, неделя санында малчыннарга беседаларны кылып бербишаан, мал кажааларының иштин арыглап, аштаарынга дузалажып турар. Бо колхозта, «Билиг» ниитилелиниң организациязының кежигүннери ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын 6 кезек черге 342 кижиге таныштырган, ынчан ажыл-ишчилер санал-оналын берип, бедиткен хүлээлгелерни алган.

Көдээ ажыл-ишчилер ортузунга политиктиг ажылды күштелдирер талазы-биле «Коммунизмче орук» колхозта партия организациязы улуг ажылды чорудуп турар. Мында база-ла 45 агитаторну, 6 политинформаторну, «Билиг» ниитилелиниң кежигүннерин ол ажылче хаара туткан. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң материалдарын малчыннарга өөредири-биле 5 кезек черде политбөлгүмнү организастаан. Кичээлдерни айда 2 удаа эрттирип, зооветөөредилгени үш удаа чорудуп турар. «Билиг» ниитилелиниң кежигүннери чыл эгезинден бээр янзы-бүрү темаларга чүс хире лекцияларны, беседаларны чоруткан. Бо колхозта бот-тывынгыр уран чүүл коллективиниң киржикчилери малчыннарга концерттерни көргүзүп, библиотека ажылдакчылары үнүүшкүннерни кылып турар. Нарын ортумак школазының коллективи Шолук-Аксында ферманы шефке ап, хостуг үе-шактарда аңаа лекция номчуп, концерт көргүзүп чеде бээрлер.

Утка-шынарлыг, тодаргай сорулгалыг политмассалыг ажыл, бистиң хөй санныг агитаторларывыстың, политинформаторларывыстың, культура ажылдакчыларывыстың сорук киирикчи сөзү ажыл-агый чорудулгазынга, планныг сорулганы күүседиринге дээштиг салдарны чедирер апаар. Кайда-ла политиктиг ажыл эки тургустунган болдур, ында көргүзүглер база багай эвес болур. Чижээ, «Чаа орук» колхоз күрүнеге эът садарының бирги кварталда планын немелде даалга-биле кады январь айда-ла 101 хуу, «Коммунизмче орук» колхоз 104 хуу күүсеткилээн. «Чаа орук» колхоз сүттү бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының деңнелин эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге 5,5 катап көвүдеткен. Ол ажыл-агыйның төрүзе чогуур 11 476 хоюндан 6361 төрээн, оон 6399 хураганны алган, а «Коммунизмче орук» колхозта 4.449 хой төрээн, оон 4499 хураганны алган. Ол ышкаш ол ажыл-агыйларда бо чылын төрүттүнген бызааларны бүрүн камгалап алган.

Ол ийи колхозтуң кайызында-даа күш-ажылга үлегер-чижээн көргүзүп, эрес-шудургу ажылдап турар мурнакчы хойжулар эвээш эвес. Ылаңгыя «Чаа орукта» С. Шарап, А. Чигжит, Х. Дажы, С. Бады Д. Малчын, «Коммунизмче орукта» К. Маажый, С. Мижит, А. Тумен олар төрүүр 100 хойга онааштыр 100-тен өрү болгаш оон-даа хөй хураганны камгалап алган.

Массаларның идейлиг кижизидилгезиниң айтырыглары партия организацияларының талазындан кичээнгейни улам күштелдирерин негеп турар. Ынчалзажок чамдык черлерде ол ажылды СЭКП-ниң XXIV съездизиниң негелделеринге ам-даа чедир тургузуп шыдаваанын, ону дээштиг, утка-шынарлыг кылдыр организастаарынче кошкак кичээнгей салып турарын шуут чугаалаар херек. Маңаа бисте Ленин аттыг колхозта партия организациязын чижекке ап көрээл.

Мында партбюронуң лекторлар бөлүүнүң ажыл планы чок, ооң кежигүннери малчыннарга ховар баар, лекция болгаш беседаны эвээш чорудуп турар. Парторганизацияның талазындан политиктиг кижизидилге ажылын кошкатканындан чамдык малчыннарның ажылга харыысалгазы багай. Чижээ, хойжу үшкү бригадада коммунист Н. Даландай арагалап, хойнуң ажаалда-тежээлдезин баксырадып турган. Ынчалзажок ооң-биле партбөлүктүң организакчызы шыңгыы чугаа кылбаан. Ол ышкаш ында № 2, 3 хойжу бригадаларда малчыннар чагыткан солун, сеткүүлүн неделяда чүгле чаңгыс катап алыр турган.

Ынчаарга «Мөрен» колхозта парторганизация сүт-бараан фермазында кызыл-булуңну багай дерип кылган, көскү агитацияны чаартыр, саанчыларның социалистиг хүлээлгезин көргүскен стендини кылыр талазы-биле ажылды саададып келген. Бо ажыл-агыйларның баштаар черлери, партия болгаш профэвилел органнары тус-тус ажыл-ишчилер социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкинниң хемчеглерин четпес ажыглап турар.

Политмассалыг, идей-кижизидилгелиг ажылдың бо черлерде ынчаар кошкак тургустунганы планныг сорулганы күүседиринге багай салдарны чедиргени чугаажок. Бирги кварталда күрүнеге сүт садар планның күүселдези «Мөрен» колхозта мартка чедир шоолуг чер албаан, эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, «Мөрен», Ленин аттыг колхозтарда сүт бүдүрериниң деңнели кудулаан. Ол ышкаш малдың өлүн хораар чоруу көвүдээн.

Партия организациялары көдээ ажыл-ишчилерниң, ылаңгыя малчыннарның ортузунга политиктиг ажылды күштелдирер, ону үениң негелделеринге дүүштүр тургузар дээш идеология ажылының бүгү чепсектерин, ооң арга-ларын калбаа-биле ажыглаар ужурлуг. Күш-ажылчы коллективтерге, ажыл-ишчи бүрүзүнге идейлиг салдарны чедирер, парторганизациялар массаларны совет патриотизмниң социалистиг интернационализмниң, улустарның найыралының ёзузунга кижизидери эргежок чугула.

Политиктиг бүгү ажылдар планныг сорулгаларны боттандырарынче, социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге, малдың баш санын өстүрер, ооң продуктулуун бедидер дээш шудургу демисежиринче угланган турар ужурлуг. Ынчангаш ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткелдиң үезинде чоруттунар бүгү масса-политиктиг ажылды улам калбартып, ооң утка-шынарын, дээштиин бедидер дээш күжениишкинниг ажылдаары— бистиң бир чугула сорулгавыс болур.

А. МОНГУШ,
СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары.

Совхозтуң инкубаторунда

Фоторепортаж

«Кек-Тей»—куш ажылын сайзырадыр совхоз. Ажыл-агыйның экономиказының кол адыры ол. Амгы үеде совхозта ниитизи-биле 129 муң дагаа бар.

Ол дагааларның үнер дөзү—совхозтуң инкубатору. Ам ол черниң ажылының «чажыттары»-биле таныжып көрээлиңер.

...Арыг-силиг, чырык, делгем, шевергин бажыңның иштинче кирип келдим. Ынаар кайы хамаанчок кижи кирбезин эжииниң аксында бижип каан болду.

— Бригадириңер кайызы болур ирги?—деп, ак халат кеткен эң кыдыында турган ажылчындан айтырдым.

— Дөө ол үш дугаар өрээлде кижи дээш, ол холу-биле ынаар айытты. Бригадирниң өрээлинче кире бээримге ол мээң-биле мендилешкеш, сандайже олурары-биле чалады. Ооң соонда инкубаторнуң ажылының дугайында Любовь Георгиевна Исламова-биле чугаалажы бердивис.

— Инкубаторнуң ажылчыннары чыл эгезинден бээр бо хүнге чедир 33 муң дагаа оглун совхозтуң куш азыраар черинге хүлээткен. Инкубаторже бир угда 50 муң дагаа чуургаларын суп турар бис. 21 хонгаш олар боттанып, частып эгелээр. Ынчан оларны бис аппараттан ужулгаш, сорттааш, экилерин куш фермазынче чорудуп турар бис.

— Чазылган чуургаларның каш хуузун камгалап ап турар силер?

— План ёзугаар оларның 80 хуузун онча-менди алыр тургаш, бис ооң 87 хуузун камгалап ап турар бис—деп, ол чугаалады.

— Кончуг өйүнде келген-дир силер. Бистиң ажылчыннарывыс бөгүн инкубаторга чазылган дагаа оолдарын сорттап эгелээн дээш, Любовь Георгиевна мени улуг өрээлче чалады. Ынаар кире бээривиске ак-сарыг дагаа оолдары борбаңайындыр маңнажып, мыжырадыр алгырышкан турлар (адаанда чурукта).

— Мурнакчыларывыстың бирээзи бо-ла болгай дээш, бригадир дагаа оолдарының эр, кызын ылгап турган аныяк уругже айытты. Ооң адын Люба Игошина (үстүнде чурукта) дээр, ол мында дуржулгалыг ажылчыннарның бирээзи.

Инкубаторнуң механиги Леонид Агафанович Зырянов (ортузунда чурукта) бо черге ам 10 чыл ажыг үзүктел чок ажылдап келген. Инкубаторнуң аппараттарының үрелиишкиннерин ол саадатпайн кылып турар, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп бедик аттың эдилекчизи.

В. ЧАДАМБА.
Авторнуң фотолары.

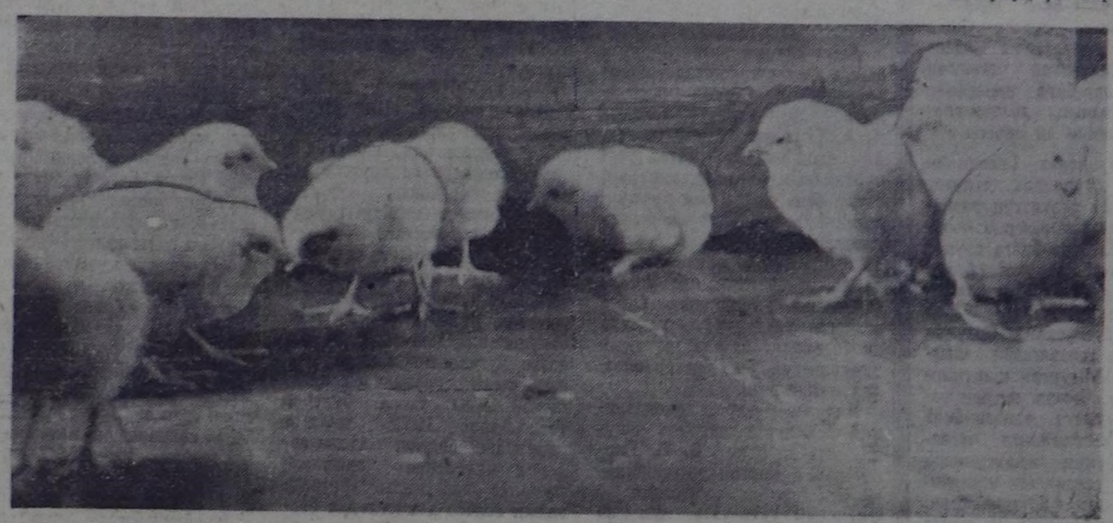

Солунну өруп турда...

Часка белеткел

Юбилейге уткуштур калбарган бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришкеш, Каа-Хем районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң механизаторлары часкы хову ажылдарынга белеткелди хынамчалыг чорудуп турар.

Бүгү септезе чогуур 28 тракторну, 32 сеялканы, 10 лущильникти дооскан. 11 андазындан 10-ну септээн, илиирлер белен.

Колхоз бо чылын «ТД-75 М» марканың 2 болгаш Т-16 деп бир тракторну, 6 андазын, 2 кукуруза сеялказын, «ГАЗ-52» автомашинаны садып алган.

Тарылга шөлү 5550 гектар. Ооң иштинде кол культура — кызыл-тасты 4800 гектарга тарыыр. Шелдерге төгер минералдыг чемишчидилге четчир. Ажыл-агыйның тараажылары үрезинни чажар шынарынга чедир арыглааш хову турлагларында чедирген.

Хову турлагларын септээр ажыл эгелээн. Саргалда механизаторлар чурттаар бажыңны, столоваяны септеп дооскан. Часкы тарылганы кыска хуусаада, бедик агротехниктиг деңнелге доозарын механизатор кадрлар шиитпирлээр. Байдал ындыг турбуже ийи эзлчег-биле ажылдаарынга 18 тракторист четпес. Автомашина чолаачылаарынга 5 кижи негеттинип турар. Бо талазы-биле колхоз баштаар чер дарый хемчег алыр үе келген.

А. АЛЕКСЕЕВ.

Пропагандистер семинары

СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңында пропагандистер семинары эгелээн, ооң ажылы дөрт хүн үргүлчүлээр. Ында республиканың бүдүрүлгелеринде, колхозтар, совхозтарында марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир политшколаның пропагандистери, районнарның СЭКП төөгүзүнүң талазы-биле методиктиг чөвүлелиниң кежигүннери болгаш өскелер-даа өөренип турар.

Баштайгы хүнде семинарның киржикчилери СЭКП Тыва обкомунуң секретары К. С. ШОЙГУНУҢ «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле идеологтуг ажылдың сорулгалары», партия обкомунуң лектору И. П. СОБОЛЕВТИҢ «Делегей байдалының дугайында» лекцияларын дыңнаан. Төөгү болгаш политиктиг экономия башкылаар пропагандистер лекцияларны база дыңнаан.

КИЖИНИҢ КЕЖИИ

Чурумал

Таптыг-ла августуң ортан үези чүве, чылдың магалыг үези. Тараа, оът-сиген, катчимис быжа берген. Хемде суг сыыган, дааш-шимээни чидип, ыржым апарган. Ынчангаш күс-даа тааланчыг өйүнде кирген.

Иргит Керлинниң аалы ынчан Мөген-Бүренниң Аспаты хем аксынга күзээнге турган. Ол болза, ооң өг-бүле тудуп, тускайлаң амыдыралче киргенниң баштайгы күзү. Ада-иезиниң, чоок төрелдериниң дузазы-биле аныяктар амыдыралдың эге кежии кылдыр ак өгнү-даа, каш малды-даа холга алган. Аалдың кедээзи сын эдээнде бежен чыгам шээр мал, дөрт-беш саар инек оъттап чоруур. Ол болза чаа өгленгеннерниң өнчүзү.

Ынчан 1947 чылдың күзү турган. Чалыы назынның эргинин тепкен, эрес-шоваа, сергек омак, чээрби бир харлыг Иргит Керлин хову-шөлге, арга-сынга каш малын кадарып чорааш, аалында дунун божуур кадайы—Чечектиң дугайын болганчок-ла бодап, сеткил-сагыжы дойлуп үнер турган.

Ынчаарда Чечектиң айы үнүп келген, тываларныы-биле алырга, ооң чиигеп ап, «карак чырыыр» өйү турган. Ындыгның ужурунда Керлин болгаш ол аныяктарның ада-иелери, төрелдери Чечектиң дугайында сагыш човап, уйгучыдын чок, дун кыстың омак-шылын четтикпейн манап турганнар. Керлин бүдүү иштинде баштайгы «олчазы» оол болурун күзеп, чамдыкта ону харын дүжей бергилээр-даа турган.

Августуң ыржым дүнезиниң бирээзинде Салчак Чечек кыс уруг божупкан. Чиик, чаагай божуушкун чаа өг-бүлеге, кырганнарга оларның манааңы өөрүшкүнү шаңнаан. Чырык өртемчейге көстүп келген баштайгы кызының доюн кылып, калбак кудуруктуг, кара баштыг иртти өзеп, төрелдерин, кожа-хелбээ чонун чалап. Керлин баштайгы кежиин демдеглеп каан. Ооң адын өгнүң эр ээзиниң улуг ақызы — Иргит Успуң-Доржу өпеяаны Лиза деп адап берген.

Оон бээр элээн чылдар эрткен. Мөген-Бүренниң бурунгу Аспаты хем эриктеринге чеже кыш, чеже чай эртпеди дээр. Чылдар кижиниң амыдыралынга чүгле өскерилгелерни эвес, харын улуг чаартылгаларны кылыр боор чүве болгай. Ындыг чаартылгалар чүгле ийи-чаңгыс кижилерниң эвес, харын бүгү Тываның амыдыралынга болган ышкажыгай. Ол кайгамчык чаартылгалар Тываның ырак булуңнарының бирээзинде мөген-бүренчилерни, ооң-биле кады Чечек биле Керлиниң амыдыралын, ажыл-үүлезин база чаарткан.

Олар ам «Мөген-Бүрен» колхозтуң хоочун кежигүннериниң бирээзи, дуржулгалыг малчыннар кылдыр өзе берген. Ниитиниң хой ажылынга олар ам он беш чыл болган, колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары. Олар боттарының эрес-шудургу күш-ажылы-биле чылдың-на төрүүр чүс хойга онааштыр 90 чедир хураганны өстүрүп, бөдүүн дүктүг тыва хойдан-на 1,5 килограммдан өрү дүктү кыргып алырынга төлептиг эзлер болуп келген.

Колхозчу бо ажыл-ишчилер-биле январь ортанда ужуражып, таныжып алыр аргалыг болдум. Иргиттерниң кыштаа сайгылгаанныг Кызыл-Хая суурже хереп алган Белдиң Улуг-Ой-Аксында болду. Шаг-төөгүнүң ол кыштаа одар-белчиир талазы-биле элбек, хатшуурган белен кирбес черде. Кедээзинде агы-каңгы, кадармеде үнген мээстер, часкамнар, чоогалар, сыннар шойүлген, а чиге мурнунда ховушол чаптылган, малга кончуг таарымчалыг.

Хойжунуң кышка белеткели хынамчалыг: хой, хураган кажаалары, клеткалар шынарлыг септеттинген, кургаг өдек болдүнген, үш тонна сигенни боду кескеш, кыштаанда чедирип алган. Колхозтан сула, концентрат, хоолулуг өске-даа чемнерни сөөртүп алган.

Чугаалажып, хандыр таныжып кээримге, хойжу одар-белчиирин малдың күш-шинээзиниң аайы-биле хуваан алган мындыг. Чижээ, кыштың эгезинде ыраккы одарларны чарыгдаан, удатпас төрүүр хойларга, оларның оолдапканнарынга одарлар база баш бурунгаар көрдүнген. А ол бүгүнү өй-шаанда кылып апканын бодаарга, Чечек биле Керлин олар алызындан кежээ, олут-чыдын чок, магадылалдыг болгаш дуржулгалыг малчыннар дээрзи кижиге дораан билдине бээр чораан.

Мөген-Бүренниң мурнакчы хойжузу апарган Керлиниң, хоочун сакманщик Чечектиң дугайын, оларның ажылижин, амыдырал-чуртталгазын номчукчуга таныштырып көрейн.

Иргит Керлин — кижи ортузу четкелек, бичежек сынныг, чугаакыр, үргүлчү черге чоруур болганындан шырайы тодуга берген. Ооң кадайы Чечек—ам дөртен хире харлыг, үндезин мөңгүн-тайгажыларныы ышкаш, ооң долбанныг кызыл чаактарын көөрге бышкан кат-ла. Ортумак сынныг, чиик, кашпагай, чугаакыры черле кончуг.

Шак ындыг төлептиг, чугаасооткур, ажыл-ишкир кижилерге дужа бергенде, оларның-биле кым-даа хандыр таныжыксаазы келир. Иргиттерниң ажык-чаагай, өскелерге үлегерлиг, улуг кежиктиг болганы чоп. Олар ам он үш уругларның ада-иези. Кижиге оон улуг кандыг кежик турар боор!

Шаг-шаандан бөдүүн тывалар «эки чүве бээр турзун, бак чүве ыңай турзун» деп сеткиир чораан. Амгы үеде кижиниң эт-байлактыг, ажытөлдүг, тодуг-догаа чурттаары чүгле бодундан, ооң ак сеткилдиг күш-ажылындан хамааржыр. Найыралдыг, чонунга макталдыг шак ындыг өг-бүлениң эзлеринге кымның сеткили өөрүвес боор. Чечек биле Керлин олар ам чеди кыстыг, алды оолдуг.

Хой уруглуг өг-бүлениң амыдыралы дыка солун ийин. Иргиттерниң улуг уруу Лиза ам Кызыл-Хая суурда уруглар садының эргелекчизинде ажылдап турар. Ол, бичии дуңмаларынга ышкаш, уруглар садында чаштарны ажаап-тежээринге кончуг ынак. А оларның ийи оглу Совет Армияның хүрээлеңинде албан эрттирип турар, а сес кижи ортумак база сес чыл школаларының түс бүрү класстарында эки өөренип турар. Иргиттерниң алды уруглары күрүнениң долу хандырылгазында.

1964 чылды Чечек Мунзуковна назынында утпас. Ол чылын бөдүүн тыва авага ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Чарлыы-биле Маадыр-ие атты тывыспышаан, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле ону шаңнаан. 1967 чылда Чечек Мунзуковнаны хөй чылдарда ниитиниң мал ажылынга үре-түңнелдиг күш-ажылы дээш районнуң Хүндүлел дептеринге киир бижээн. Ол болза кежик-буянныг ава, ачыхавыяалыг малчын!

Чечек биле Керлин ам тоску беш чылдың ийиги чылында биеэги ышкаш эрес-шудургу, үре-түңнелдиг ажылдап турарлар. Оларның коданында ам 257 хой оолдаан, хураганы шупту менди. Иргиттерниң социалистиг хүлээлгелери белен эвес: төрүүр чүс хойдан-на 95 хураган өстүрүп алыр. Боттарының күжү-биле 5 тонна сигенни кезип бөлер, херектиг өдекти кургадып алыр, кажаа-хорааны шынарлыг септээр.

Амыдыралга кайгамчык-ла кежиктиг таварылгалар тургулаар-дыр. Иргиттерниң хеймер кызы — Чойганмаа улуг угбазы дег, ыржым күс турда төрүттүнген. Ол болза 1966 чылдың августуң төнчүзү. Келир күзүн Чойганмаа оон бир хар улуг угбазы Байлакмаа-биле белеткел клазынче четтинишкеш базыптар. Ынчан бо өг-бүлеге өөренмейн турар кижи турбас. Уругларның ада-иези зооветеринарлыг курстуң өөредилгезин келир чылын доозун, хой ажылының мастери деп атты чедип алырлар.

А. БЕГЗИ.

КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫРЫ ЧУГУЛА

Ажылчы чоннарның амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам бедидеринге амыдырал хандырылганың айтырыы чугула рольду ойнаар дээрзин партия айтып турар. Бо ажыл Өвүр районда канчаар боттандырып турарыл?

Районга чоннуң амыдырал хандырылга комбинады тургустунгандан бээр элээн үе эрткен. Комбинаттың материал-техниктиг баазазы чыл бүрүде улам быжыгып, бүдүрүлге программазы улгадып, ында ажылдап турар кадрларның мергежили бедип турар. Комбинатта дааранылга, идик кылыр, шак септээр, чурук тырттырар, баш таарыыр цехтерни тургускан.

Чонга ачы-дуза чедирериниң январь, февраль планнары күүсеттинген.

Ынчалза-даа чоннуң амыдырал хандырылга комбинады (директору Т. Куулар) чонга ачы-дуза чедирериниң талазы-биле бодунуң мурнунда салдынган сорулгаларны чедир күүсетпейн турар. Дааранылга цегинден өске бүдүрүлге адырлары үзүктелиишкинниг ажылдаар, планныг онаалдазын күүсетпейн, чоннуң чагыгларын хандырып шыдавайн турар. Эрткен чылын идик септээр, чурук тырттырар цехтер барык чартык чыл дургузунда ажылдаваан, ындыг хевирниң ачы-дузазынга хереглелдиг кижилер чорук кылып, Кызылче, Чадаанаже эпти-ле хаптар. Ооң түңнелинде комбинат чонга ачы-дуза чедирерин тус-тус көргүзүглер аайы-биле 2714 рубльге чедир күүсетпээн. Хепти химиктиг арга-биле аштап-арыглаарының ачы-дуза чедирериниң планын шуут күүсетпээн.

Ооң кол-ла чылдагааннары чүдел дээрге, бүдүрүлгеде күш-ажылды организастааны чавыс деңнелде. Ажылдың тодаргай график-планы чок, бүдүрүлге чорудулгазын анализтеп көрбейн, ажылды ала-чайгаарлаашкынче киирген. Бүдүрүлгеге чаа чүүлдү, мурнакчы дуржулгаларны, техниканы, чогаадыкчы, чаартыкчы аргаларны шиңгээдип ажыглаар, ажылдакчыларның билиг-мергежилин бедидер, материалдыг сонуургалды көдүрер талазы-биле дээштиг ажылдарны чорутпайн турар.

Коллективте күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак, кадрлар-биле ажыл четпес. Ажылчыннарның ажылга кээп турарының табель учёдун безин чурум ёзугаар кылбайн турар. Комбинат штат ёзугаар кадрлар-биле чедир хандыртынмаан. Чонга ачы-дуза чедирериниң ажылдарынга пенсионерлерни, бажын эззи херээжен чонну киириштирерин практикалавайн турар.

Мебель аймаан болгаш бажың иштиниң янзы-бүрү үүрмек дериг-херекселдерин септеп кылыр черни тургузар, балды, хүүрек сывы, ширбиил дээш өске-даа херекселдерни кылып, чонга садыглаарын организастаар талазы-биле чоннуң негелде-хереглелдери хандыртынмайн турар.

Мооң мурнунда «Торгалыг» совхозка комбинаттың салбыры турган. Ам ону дүжүрүп каапкан, ында чүгле идик септээр чаңгыс мастер бар. «Кызыл тук» колхозта салбырда чүгле 3 дааранықчы ажылдап турар. Бо черлерге дааранылга цегин катап ажыдар, баш таарыыр, чурук тырттырар черлерни тургузар дугайында чоннуң дилеглери кайы хөй. Бир эвес бо черлерге тускай салбырларны тургузары берге болза, чонга ачы-дуза чедирериниң бажыңнарын азы комплекстиг хүлээп алыышкын пунктуларын чүге тургузуп болбазыл? Бо талазы-биле райкүүскомнуң, көдээ Советтерниң талазындан боттуг хемчеглерни алыр үези келбээн бе?

Республиканың Чопунуң амыдырал хандырылга министерствозундан комбинатка ам-даа дузалажыры негеттинип турар.

Бо бүгүден алырга, районда чоннуң амыдырал хандырылганың айтырыын чугулалап көргеш, байдалды эдер хемчеглерни алыры негеттинип турар-дыр.

В. ОЧУР-ООЛ.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 24 ПЯТНИЦА № 70 (8838). Өртээ 2 коп.

Эш Л. И. Брежнев эш В. Билякты хүлээп алган

Март 22-де СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары эш В. Билякты хүлээп алган. В. Биляк СЭКП ТК-ның чалаанын ёзугаар Москвада чоруп турар. Эштер Л. И. Брежневтиң болгаш В. Биляктың аразында чүректиң ханызындан найыралчы байдалга эрткен беседа үезинде СЭКП-ниң болгаш ЧКП-ниң кады ажылдажылгазының айтырыгларын, а ол ышкаш ийи партияга сонуургалдыг амгы делегей байдалының чамдык айтырыгларын чугаалажып көрген.

(СЭТА).

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ XV СЪЕЗДИЗИНГЕ

КҮШ-АЖЫЛЧЫ РАПОРТТАР

Республиканың мурнакчы бүдүрүлгелер коллективтери совет профэвилелдериниң XV съездизинге тураскааткан шалыпчы эзлчегниң үре-түңнелин, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айытканы коммунистиг тургузуушкуннуң өндүр чаагай планнарын амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга киирип турар салыышкынын өөрүшкүлүү-биле илеткеп турар.

Улуг күштүг электроэнергия дамчыдар шугумнарны Тыва АССР-ге тударынга киришкен № 72 механизастаттынган колоннаның, «Межегей» совхозтуң болгаш Кызылдың тууйбу заводунуң коллективтери съездиге байыр чедирип, ооң ажылының үре-түңнелдиг болурун күзевишаан, чедиишкиннерин рапорттаан:

№ 72 МЕХКОЛОННА

Тоску беш чылдың бирги чылының планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүсеткеш, Тыва АССР-ни Сибирьниң энергосистемазынга кожарын хандырган. Пландан ажыр 100 километр хемчээлдиг черге 220 киловаттың электроэнергиязын дамчыдар шугумнарын кылган.

Съезд мурнунуң социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг боттандырган. Тудуг-монтаж ажылдарының планын 115 хуу күүсеткен. Чылдың планныг даалгазын хуусаа бетинде күүседиринге бүзүрелдиг.

«МЕЖЕГЕЙ» СОВХОЗ

Тараа болгаш мал продуктуларын бүдүрериниң болгаш садарының планнарын ажыр күүсеткеш, эрткен чылын 566 муң рубльдиң орулгазын алган.

Профэвилелдериниң съездизин төлептии-биле уткуур дээш бо чылдың бирги кварталында алган бедиткен хүлээлгелерин база күүсеткен.

КЫЗЫЛДЫҢ ТУУЙБУ ЗАВОДУ

Эрткен чылдың планын бир ай бүрүңгаар күүседип, планда көрдүнгенинден ажыр 50 муң рубль орулганы алган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 9,4 хуу өскен.

Заводтуң коллективи квартал планын бүгү көргүзүглер талазы-биле бо чылдың марттың 10-да күүседирин чедип алган. Ол дээрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 44 хуу чедир бедиткениниң ачызы-биле чедип алдынган.

Коллектив Совет Социалистиг Республиканың Эвилелиниң бежен чылын төлептиг уткуур дээш беш чылдың ийиги чылында планны декабрь 5-те күүседип, пландан ажыр эки шынарлыг 1,5 миллион тууйбуну бээр деп хүлээлгени ап турар.

Кыштаглаашкын — шалыпчы фронт

ХҮН-КӨРБЕСТЕ КЫШТАГ

Репортаж

Хүн карааның чылыы-даа аажок. Теректиг хемниң шаттар аразында машиналар дошталдыр таптай базып каапкан кышкы орук бисти бир кыштагга чедирип келди. Ону Хүн-Көрбес деп адаар. Өдектиң чоок-кавызында хар карандылап эрий берген. Хой кажаазының баарында улаштыр туткан чадагай кажаада ак чайт чаш хураганнар дола берген, дешкилешкен турлар.

Кажааның чанында — сараат сиген, овааландыр топ каан чарба. Ооң ап көөрге, ол хойжуда мал чеми четчири тодаргай.

Узун эвес сынныг, даштындан көөрге кижи ортузу эрте хонуп чоруур хире назылыг, частың сырынынга хүрертир додуга берген арынныг, чазык шырайлыг эр биске уткуштур кылаштап келди. Ону дораан-на танып кагдым. «Кара-Хаак» совхозтуң мурнакчы хойжузу Маады Торлукович Кидис-оол ол-ла болгай. Ол дээрге мал малдаарынга бажы каткан деп хөөрем чок чугаалап болур кижи. 25 чыл стажтыг!

— Мал сүрүг менди-ле тур бе?—деп, мендилешкен соонда ооп айтырдым.

— Менди ийин—деп, Маады Торлукович харыылаашы, өөрүшкүлүг хүлүмзүрбүшаан, уламчылады:—«Дүжүт» ажаап ап тур бис.

—А дүжүт кандыгыл? Шыырак ыйнаан, але?

— Хоомай эвес-ле.

— Чеже хой оолдааныл?

— Коданда шупту 531 баш хой бар. Амдыызында ооң 300-зү төрээн. Оон 311 хураганны менди доруктуруп тур бис.

Кажаада ак чайт хураганнарның чанынга бардывыс. Олар алгы-кышкы-биле бисти үглеп, чем дилеп келдилер.

— Иезин эмискей бергеннер-дир. Ам хойлар одардан келир четкен болгай—деп, малчын тайылбырлады.

Хураганнарның семис-шыыраа хөлчок. Чамдыктары доругун, мырыцай дотпежиктер апарган. А чамдыктары ам-даа чаш, оътка безин кирбээн.

— Боларны канчаар ажаап турар силер?

—Сакман аргазы-биле өстүрүп тур бис—деп, Маады Торлукович харыылады!—Совхозтуң дирекциязы сакманщиктерни чорудуп берген. Олар чаш хураганнар өстүреринге дузалап турлар.

Малчын бисти бажыңынче чалады. Шайлап олура, ажыл-херек дугайында чугаавысты база-ла уламчыладывыс.

— Кыш кандыг болду?

— Берге эвес кыш деп бодаар кижи мен. Улуг соок чок, хар база чуга. Хойлар канчанмаан-даа ийин. Семис-шыырак хойлар төрүүрге, хураганнары боткур, доругуучал болур, магалыг чүве-дир. Хоювустан хорамча болбады. Ынчангаш алган хүлээлгемни чайлыг күүседир боор мен.

— Хүлээлгеңер кандыгыл?

— 100-тен 100-тү алыр-ла деп бодап турар улус бис. Дүктү хой бүрүзүнден 3 кг-дан кудулатпас. Ындыг але, кадай?

Маады Оюновна чазык хүлүмзүрүвүшаан, чугаалады:

— Ындыг-ла чүве харын. Ону канчан уттур боор.

— Сорулгавыс чиик эвес. Ону ыяап-ла чедип алыр дээш, ажылдан турар мындыг бис.

— Бурунгу хүн совхозтуң коммунистериниң хуралынга чордуң чоп. Ону чугаала-даан—деп, Маады Оюновна ашаан үзе кирди.

— Ой шынап! Парткомга болган коммунистер хуралынга чордум. Партия кежигүнүнге кандидат кижи болгай мен. Мени чиңгинезинге хүлээп алдылар. Ажыл-хожулумнуң байдалын дээш, хой-ле айтырыглар салды. Ол хуралдың шиитпирин хооркомнуң бюрозундан бадылаан. Аңаа база четтим ышкажыл. Улам-на эки ажылдаарын хүлээндим.

— Ынчангаш берген сөзүн эзлевес болза, хоржок-ла болгай — деп, кадайы уламчылады.— Сени партияның чиңгине кежигүнүнге хүлээп ап, улуг идегелди көргүскен-дир.

— Ол кончуг улуг идегел—деп, Маады Торлукович кадайынга чөшпээрешти.— Улуг Ленин башкының тургускан намының кежигүнү болурундан бедик алдар чок. Ону мен медереп билдим. Хооркомнуң бюрозунга база чугааладылар. Меңээ моон соңгаар улам улуг күжениишкин-биле ажылдаары, Төрээн чуртка хой үүлени бүдүрүп бээри күзенчиг-дир. Бо чыл база аңаа бир чыл эвес-ле болгай. Бистиң улуг Торээн чуртувус — ССРЭ-ниң тургустунганының бежен чылының байырлалы болур-дур. Маңаа төлептиг белекти сөңневээже хоржок болгай.

Хоочун хойжунуң ажыл-херээ ындыг болду. Ооң-биле хөөрешкеш, даштыгаа үнүп келиривиске, кодан хойнуң башкылыы өдекте чаа-ла кирип тур. Сакманщиктер хураганнарны эмзирери-биле кажааже чоруптулар.

К. АРАКЧАА,
«Шынның» тускай корр.

ЧУРУКТА: хойжу Маады КИДИС-ООЛ (оң талазында) сакманщик Виктор БАЙЫР-ООЛ-биле чаш хураганны көрүп олурлар.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧАА ТИИЛЕЛГЕЛЕРЖЕ

Бистиң бүгү чонувус Коммунистиг партияның иштики болгаш даштыкы мерген политиказын чаңгыс эн-сеткил-биле чүүлдүгзүнүн деткип, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдап кылганы коммунистиг тургузуушкуннуң өндүр улуг планнарын боттандырар дээш эрес-шудургу ажылдап турар. Ол дугайын ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң индиринден күш-ажылдың кижилери — ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, улусчу интеллигенцияның төлээлекчилери чугаалап турар.

СЭКП ТК-ның профэвилелдер съездизинге чагаазын, партия ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң ханы уткалыг чайыннанчак чугаазын совет кижилер улуг сеткил ханыышкын-биле хүлээп алган. Чурттуң экономиказын улам хөгжүдериниң, чоннуң материалдыг чаагай чоруунуң болгаш культурлуг деңнелин бедидериниң, массаларның коммунистиг кижизидилгезиниң талазы-биле партияның тургусканы сорулгаларны амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш күжүн болгаш энергиязын харамнанмас дээрзин боттарының коллективтериниң өмүнээзинден делегаттар партияга, ленинчи ТК-га айыткан турганнар. Бистиң чуртувустуң амыдыралында алдарлыг болуушкун — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын социалистиг чарыштың улам бедик көдүрлүүшкүнү, чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турарлар.

Съездиниң кичээнгейиниң төвүнде — СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырарының херээнге профэвилелдериниң практиктиг киржилгезиниң айтырыглары.

Социалистиг чарышты хөгжүдеринге болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге профэвилел организацияларының ролюнуң дугайын март 21-де кежээки хуралга Тудугнуң болгаш тудуг материалдарының, үлетпүр ажылчыннарының профэвилелиниң төп комитединиң даргазы **А. П. Ушаков** болгаш Запорожье областың «Днепроспецсталь» заводунда кан шуткукчузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры **Д. Ф. Галушка** саналдарынга өнзалап чугаалаан.

Чоннуң материалдыг чаагай чоруун бедидер талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга чиик үлетпүрнүн киирер салыышкыннарынга пөстаавы болгаш чиик үлетпүр ажылчыннарының профэвилелиниң төп комитединиң даргазы **М. Г. Долженкова** доктааган. Ажылчын бүрүзү тергиин эки шынарлыг продукция бүдүрер талазы-биле бүдүрүлгелерде калбарган чарыш дугайын ол чугаалаан.

Бүдүрүлгеге ажылчыннарны быжыглаарының дуржулгазын Свердлов областың «Уралмаш» каттыжыышкынының чиңгине директору **Н. И. Рыжков** чугаалаан.

Азербайджанның профэвилелдериниң республика чөвү-

(Уланчызы 3-кү арында).

Апрель 15—коммунистиг субботник хүнү

НАЙЫСЫЛАЛЫВЫС КЫЗЫЛДЫ— САД-ХООРАЙ БОЛДУРААЛЫ!

1972 чылдың апрель 15-те шалыпчы коммунистиг субботникти эрттирер деп москвачыларның, ленинградчыларның кыйгырыын Ленин орденниг Тываның найысылалы —Кызылдың ажылчы чоннары ийин-биле деткип турар. Субботникти эрттирериниң хоорай штавы тургустунган болгаш апрель 15-те ол ажылды эц-не организастыг эрттирер сорулга-биле тус-тус коллективтерниң кылза чогуур ажылдарын, техника болгаш кижи күжүн тодарадып эгелээн. Беш чыл фондузунга боттарының салыышкынын киирери-биле кызылчылар ол хүннү ленинчи ёзу-биле ажылдап, улуг көдүрлүүшкүннүг эрттиреринге белеткенип турар.

Оон ангыда, СЭКП Кызыл хооркомунуң бюрозунуң болгаш хооркүүскомнуң каттышкан хуралынга «1972 чылда Кызыл хоорайны чаагайжыдарының болгаш ногаанчыдарының планын бадылаар дугайында» айтырыгны чугаалажып көргеш, тускай доктаалды хүлээп алган. Бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның кылыр ажылдарының планныг онаалгаларын аңаа бадылаан. «Хүннээректээн хоорайывысты — сад-хоорай болдураалы!» деп лозуң-биле чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылын чорудар дээн Тываның сүт комбинадының, типографияның, туберкулёзка удур диспансериниң, башкы институдунуң, № 14 школаның, автосентелге заводунда комсомол организациязының патриоттуг эгелээшкинин деткээн.

Кызыл хоорайны бо чылын чаагайжыдар болгаш ногаанчыдар талазы-биле шалыпчы айларны апрель 15-тен май 15-ке чедир, сентябрь 20-ден октябрь 20-те чедир чорудар. «Хоорайның чаагайжыдылгазын болгаш ногаанчыдылгазын экижидер дугайында» айтырыгны хоорай Совединиң ам болур эзлчеглиг сессиязынга чугаалажып көөр болгаш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга алдар кылдыр ажылчы чоннарның социалистиг хүлээлгелерин аңаа бадылаар деп турар. Бо талазы-биле айтырыгны белеткээр комиссия тургустунган болгаш ажылдап эгелээн.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюн күш-ажылга болгаш хоорай чаагайжыдылгазынга күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуур дээш боттарының социалистиг хүлээлгелер ап турарының дугайында медээлер тус-тус коллективтерден редакцияга кээп турар. 1972 чылда хоорай чаагайжыдылгазының болгаш ногаанчыдылгазының талазы-биле инициатива үндүрген чамдык коллективтерниң социалистиг хүлээлгелеринде мындыг одуруглар бар:

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ТУБЕРКУЛЁЗКА УДУР ДИСПАНСЕРИ. Коллектив бодунуң девискээрин үлегерлиг санитарлыг байдалга тургузар. 130 дөс чаш хадыны, 7200 дөс чадаң ыяшты олуртур, 30000 кезек чечекти тарыыр, 130 м² девискээрин шириктелдирер, план ёзугаар коллективтиң девискээринге черни сөөртүр, үнүштерни тарыыр, эрги херимнерни солааш будуур, тумбаларны чугайлаар, эжиктерни кылыр, ногаан ыяштарны бүрүн ажаап камгалаар.

КЫЗЫЛДЫҢ БАШКЫ ИНСТИТУДУ. Хоорай чаагайжыдылгазынга башкылар, ажылчыннар, студентилер эц-не массалыы-биле киржирин шиитпирлээн.

Олар Ленин кудумчузунда болгаш Чүлдүм кудумчузундан Улуг-Хемни кежилдир туткан көвүрүг чанынга чедир ыяштар олурткан черлерни, көвүрүг чанында сесерликти аштаар. Институттуң чанынга 10000 дөс чечекти олуртур, девискээрин, ниити чуртталга черинин даштын арыглап аштаар. Чазын 40 дөс ыяшты, 200 дөс чадаң ыяшты, күзүн 35 дөс ыяшты, 150 дөс чадаң ыяшты олуртур. Гастелло аттыг паркты арыглаарынга идепкейлиг киржир болгаш 1 га черни аштаар. Институтту болгаш студентилериниң ниити чуртталга черин чугайлаар болгаш будуур.

ТЫВАНЫҢ СҮТ КОМБИНАДЫ. Хоорай чаагайжыдылгазының талазы-биле социалистиг чарышче найысылалдың ажылчы чоннарын ол коллектив кыйгырбышаан, бедиткен хүлээлгени алган.

Бо чылын 45 дөс ыяшты, 500 дөс чадаң ыяшты олуртур, заводтуң девискээринде ыяштар тараан черлерни суггарар системаны кылыр, чугайлаашкынны чорудар, мурнакчыларның аллеязын кылыр, коллективтиң девискээринге 5000 дөс чечекти олуртур. Комбинатты долгандыр херимнерни бүрүн солааш будуур, девискээрин немей асфальтылаар болгаш оон-даа ыңай.

РЕСПУБЛИКА ТИПОГРАФИЯЗЫ. Полиграфистер хоорай чаагайжыдылгазынга киржирин боттарының шалыпчы херээ деп көрген.

Бо чылын олар 25 дөс ыяшты, 2000 дөс чадаң ыяшты, 8000 чечекти олуртур, хоорайга олуртуру-биле 100 дөс ыяшты, 1000 дөс чадаң ыяшты белеткээр, коллективтиң девискээрин аштаар, чечектер, ыяштар тарылгазын чорудар, бажыңнарның мурнуу чарыын болгаш херимнерин будуур, типографияның хүлээнген участогунда олурткан ыяштарны бүрүн камгалаар болгаш ажаар.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга уткуштур чорудар бо чаагай ажыл-херекке идепкейлиг киржирин найысылалдың өскедаа коллективтери илергейлеп, хүлээлгелерни ап турар. Чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга — бүгү-ниитиниң шалыпчы херээ.

Часкы хову ажылдарынга белеткел кандыгыл?

АЖЫЛ-ИШ ХАЙНЫЫШКЫННЫГ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырының тараажылары тоску беш чылдың ийиги чылының часкы тарылгазын бедик агротехниктиг деңнелге, кыска хуусаада доозар дээш, белеткел ажылдарын багай эвес чорудуп турар. Салбыр ниитизи-биле 1225 гектар черге тараа культураларын тарыыр планныг. Ооң иштинде суггаттыг 846 га черни суггарарынга белен кылдыр, күскү дүжүт ажаап алган соон дарый, буга-сумуннарын андазынныг тракторлар-биле тыртын белеткээн. Суггаттыг тарылга шөлдерин хандырза чогуур ийи улуг буга дөстериниң булук-дожун аштап, 340 кубометр дашты буга дөстеринде часкы үеде төп белеткээн.

Тарылга шөлүн чемишчидери-биле 2120 тонна өдекти төгер планын күүсеткен.

Тараа культураларынга чашса чогуур үрезиннерни четчелеп, арыглаарын дооскан. Чамдык шынары куду үрезиннерни сорттуг, эки шынарлыг үрезиннерге орнаар ажылды организастаан. Амгы үеде 225 тонна кызыл-тасты, 50 тонна арбайны, 50 тонна суланы, 12 тонна чиңге-тараапы складтарда тус-тузунда уруп кадагалаан. Ам чүгле үрезиннерни хораннаар ажыл арткан.

Салбырда чер ажылының сезон үезинде ажыглаар ийи төп турлаг бар. Шагбан-Теректиң Чаңгыс-Чодураада хову турлаан часкы тарылганы ам дораан-даа эгелеп болур кылдыр дерип тургускан. Ында механизаторлар чурттаар бажында 13 орунну бүрүн херексели-биле салган, столоваяны таарымчалыг кылдыр дерээн. Чунар-бажың ажылдаарынга белен. Столоваяны, чуртталга өрээлин, чунар-бажыңны эки шынарлыг кылдыр чугайлаан.

Салбырның часкы тарылга сезонунга ажылдаза чогуур 7 илчирбелиг, 6 беларусь тракторларын бүрүн септеп дооскан. Ол тракторларга ажылдаар механизатор кадрлар база четчир.

Бригада төвүнде ногаа өстүрер рассадаларны тургузуп, 9 кижи составтыг ажылчыннар март эгезинде-ле турум ажылдап эгелей берген. Бо хову турлаа ногаа тарыырынга таарымчалыг хөрзүннүг боорга, совхоз ногаа аймаан шупту мында тарып турар. Совхоз бо чылын 20 га картофельди, 14 га ногаа аймаан тарыыр планныг.

Салбырның механизаторлары болгаш тараажылары бо чылын тараа культураларының бир газындан 9,9 центнерни, суггаттыг черниң га бүрүзүнден 12 центнерни өстүрерин хүлээнген.

Суггатчылар Ондар Доржу, Ховалыг Дары, Донгак Аракчаа олар эрткен чылын суггарган 200 га черниң га бүрүзүнден 15—16 центнер дүжүттү өстүргеннер. Ам олар суггарган черниң га бүрүзүнден ортумаа-биле 15 центнер дүжүттү өстүргеш, ССРЭ-ниң 50 чыл болур оюн төлептиг уткуур деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган.

О. ДОРЖУ,
салбырда партия организациязының секретары.

ТЕХНИКА БЕЛЕН

Улуг-Хем районнуң «ҮТКА 25 чылы» совхозунуң Ак-Туруг салбырының механизаторлары часкы хову ажылынга кирер машина-техниканың септелгезин дооскан. Септеттинген техниканың шынарын эки деп комиссия хүлээп алган.

Септелге мастерскаязынга ажыл барык үзүктелиишкин чокка чоруп келген. 19 трактор, 9 сеялка, 14 андазын, 160 илипр болгаш көдээ ажыл-агыйның оске-даа кожулда херекселдерин хуусаа бетинде шалыпкын септеп белеткээн.

Часкы хову ажылынга техниканы белеткээр талазы-биле машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи А. Неволин организакчы чоруун көргүскен. Механизаторларның ортузунга социалистиг чарышты организастан, түңнелин беш хонгаш-ла үндүрүп, мурнакчыларны шаңналмакталга киирип келген. Механизаторлар хүнде кылыр үлүүн 110—130 хуу чедир күүседип келген.

Салбырның механизаторлары септээн машина-техникаларын хынап, четпестерни дарый илереткеш, дораан-на эдип ап турарлар. Салбырның механиги Х. Дугур хыналданы кылып, септекчилерге арга-сүмени берип, бүгү техника хову ажылынга бүрүн белен турзун дээш организастыг ажылдарны чорудуп турар.

С. СОТНАМ.

ӨДЕК СӨӨРТҮЛГЕЗИ

«Алдан-Маадыр» совхозтуң механизаторлары, тараажылары органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни ажыглап тургаш, элбек дүжүттү өстүрүп ап келгеннер. Амгы үеде тарылга шөлдеринче өдек сөөртүлгези организастыг чоруп турар.

В. Бюрбю бригадирлээн бригада Чалбак-Шыкта тарылга шөлдеринче өдек сөөртүп турар. Бригадада 9 трактор, бир бульдозер быжыглаттынган. Шеми-Аксында сүт-бараан фермазындан өдек сөөрткен тракторлар тарылга шөлдеринче соксаал чок чоруп турар. Бульдозеристер М. Тамба, М. Тевер-оол келген тракторларны саадал чок чүдүрүп чорудуп турарлар. Чалбак-Шыкта тарылга шөлдеринде 150 тонна органиктиг чемишчидилге дүжүртүнген.

Өдек сөөртүлгезинде трактористерден О. Шолбан-оол, О. Мартаа ажыл хүнүнүң нормазын үргүлчү ажыр күүседип, механизаторлар ортузунда социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турарлар.

С. НААДЫМ.

ЧЕДИИШКИННЕР

Совет Эвилелиниң алдарлыг 50 чылын төлептиг уткуурунга сорук кирген Чөөн-Хемчиктиң бүдүрүлгелериниң ажылишчилери февральдың онаалгаларын чедиишкинниг күүсеткен. Бүдүрүлгелер үлетпүр продукциязын сайгарарының планын 106,6 хуу күүседип, ай планындан ажыр 15,3 муң рубльдиң продукциязын сайгарган.

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң Чадаана участогунуң дагжылары беш чылдың ийиги чылының ийи айларында 43 муң тонна хөмүр-дашты, ооң шитинде февральда 22,2 муң тоннаны казып, январь-февральдың планын 116,5 хуу, февральдың 116,8 хуу күүсеткен. Дус тывыжының планы ийи айларда 121,8, февральда 136,8 хуу күүсеттинген. Ынчангаш коллектив үлетпүр продукциязын сайгарарын январь-февральда планын 117,6 хуу, февральда 127,8 хуу күүсеткен. Февральда продукция сайгарар планын күүсетсе-даа, сүт заводу биле чоннуң амыдырал хандырылга комбинады продукция бүдүрериниң январь-февраль планын 67—85 хуу күүсеткен.

Район бүдүрүлгелериниң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары квартал планын чедиишкинниг күүседир дээш кызымаккай ажылдап турар.

М. СЕВЕН.

УЛАМ МАССАЛЫГ, УТКА-ШЫНАРЛЫГ БОЛДУРАР ДЭЭШ

„СОЦИАЛИЗМ ажылчы массаларга угаан-бодалдың үнелиг чүүлдерин чүгле ажыдып берген эвес, а оларны культураның ёзулуг тургузукчулары болдурган. Ооң база бир көскү херечизи болза, чоннуң бот-тывынгыр чогаадылгазының канчаар-даа аажок калбарганы болур» деп СЭКП-ниң XXIV съездизинге партия ТК-ның Отчёт илеткелинге айыткан. Бот-тывынгыр уран чүүлдү калбартырынга, чон ортузунга массаполитиктиг ажылды чорударынга партия организацияларының кол даяныр күжү — культура чырыдыышкын албан черлери болур.

Республиканың найысылалы — Кызылдың культура албан черлери коллективтерде партия болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының деткимче дузазы-биле эрткен-даа чылда база бо-даа чылда чамдык ажылдарны чоруткан.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң мурнунда чылдарда эрткилээн көрүлделери-биле холбаштыр чаа чүүлдер, солун ажылдар тыптып, оларның идейлиг утка-шынары бедип турар. База ол ышкаш талантылыг чаа-чаа күүседикчилерни, ооң организакчыларын бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери илереткен. Эрткен чылын хоорайның база республиканың бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдези эгелээриниң мурнунда баштай хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл декадазын эрттирген.

Аңаа чамдык коллективтер, ырның болгаш танцының ансамбли, агитбригадалар, аныяктарның улусчу театры киришкен. Олар чүгле хоорайның бүдүрүлгелеринге, колхоз, совхозтарынга эвес, харын республиканың чамдык районнарынга концерттерни база көргүскен. Эрткен чылдың апрель—майда хоорайның ансамбли биле культура бажыңнарының каттышкан агитбригадазы база аныяктарның улусчу театры баштай Бии-Хем районга чораан.

Олар «Саян», «Өөк» совхозтарның ажыл-ишчилери-биле база район төвүнүң чурттакчылары-биле солун ужуражылгаларны эрттирген. Ооң дараазында Каа-Хем районга концертти көргүскен. Ылаңгыя бо районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң ажыл-ишчилери-биле ужуражылга солун болган. Ооң дараазында Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнарынга чораанар. Декаданың дургузунда ындыг янзы 32 концертти ол коллективтер көргүскен.

Хоорай декадазының ынчаар эрткени көрүлдениң, ылаңгыя сөөлгү түңнел кезээн эрттиреринге база республика көрүлдезинге киржиринге идигни берип, чамдык районнарда көрүлдениң белеткелинде солун чүүлдерни билип алыр арганы берген. А агитбригадалар 1971 чылда 120 ажыг концертти найысылалдың чурттакчыларынга база көдээниң ажыл-ишчилеринге бараалгаткан.

Көрүлде санында-ла аңаа киржип турар коллективтерниң, оларның киржикчилериниң саны улам көвүдеп турар. 1971 чылда эрткен бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге ниитизи-биле 3700 хире кызылчылар киришкен.

Көрүлделерге доктаамал киржип, культурлуг дыштанылганы эки организастап, чоннуң бот-тывынгыр уран чүүлге хандыкшылы дыка идепкейжээн коллективтер эвээш эвес. Оларга республика эмнелгезиниң, Кызыл садыг, № 1 АТБ, харылзаа белдири, пассажирлер АТБ-зи болгаш өске-даа коллективтер хамааржыр.

ЭРТКЕН көрүлделерге чамдык чедиишкиннер турзадаа, бот-тывынгыр уран чүүлдү организастаар талазы-биле бисте четпестер ам-даа хөй. Хоорайның албан, бүдүрүлге черлери хөй-даа болза, бо ажыл оларда деңдески чорувайн, чамдыктары көрүлделерге киришпейн турар, а чамдык коллективтер кызыл-булуңнарлыг, улуг эвес-даа болза клубтарлыг тургаш-ла, бо ажылды организаставайн, янзы-бүрү чылдагааннар тыварын оралдажып турары четпес. Ындыгларга «Коммунтудуг» тудуг эргелели, автосептелге, пиво, сүт заводтары, Улуг-Хем ыяш ажылагый чери, № 3 АТБ болгаш өске-даа коллективтер хамааржыр.

Бо болгаш өске-даа четпестер бистиң база оларда партия, профэвилел органнарының кошкак ажылының түңнелинден, культура албан черлериниң ажылдарын ам-даа чогуур деңнелге чедир тургуспаанывыстан болуп турар. Бүгү аргаларны ажыглап тургаш, бо четпестерни дарый чайладыры бистен негеттинип турар.

Найысылалдың культура албан черлериниң ажылдакчылары — библиотекаларның, культура бажыңнарының, кинотеатрларның ажылдакчылары база тус-тузунда социалистиг хүлээлгелерни алган болгаш боттарының ажылын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин хандыр пропагандалаарынче, ССРЭ-ниң 50 чыл оюнга төлептиг белектерлиг ужуражырынче угландырып, олче улуг кичээнгейни салып турар. Бо темаларга тураскааткан кежээлерни, ылаңгыя найырал кежээлерин, бүдүрүлгелерниң мурнакчылары-биле ужуражылгаларны, кинофестивальдарны, делгелгелерни, литературлуг кежээлерни болгаш оон-даа өске ажылдарны чорударын перспективтиг планнарда көрген.

Культура бажыңнарының ажылдарын солун болгаш утка-шынарлыг кылдыр чорударынга идиг бээр дээш база оларга практиктиг дузаны чедирер дээш, культура бажыңнарының туруп турары хамаарышкан черлерде бүдүрүлге, албан, организация, өөредилге черлерин оларга быжыглаан.

Бо чылдың эгезинде ол бүдүрүлгелерниң удуртукчулары-биле культура ажылдакчылары кады чыглып сүмелешкеш, апрель айга чедир бүгү культура бажыңнарын шимепкаастаар деп шиитпирлээн. Ынчангаш туйбу заводунуң, № 3 АТБ-ниң, комплекстиг экспедицияның, «Көк-Тей» совхозтуң болгаш өске-даа коллективтерниң дузазы-биле хоорайның 3 культура бажыңын шимээр чагыгларны чурулга мастерскаязы кылып турар.

ССРЭ-НИҢ 50 чылынга тураскааткан бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезин бо чылын «Бузулбас найырал» деп девиз-биле 3 эзлчеглиг эрттирерин чарлаан. Көрүлдениң кол сорулгазы — бот-тывынгыр уран чүүлдүң деңнелин улам бедидери, ооң доктаамал ажылдаарын чедип алыры, ооң киржикчилерин көвүдедири болур.

Бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери репертуарларынга В. И. Ленинниң чогаалдарын, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, бистиң социалистиг Ада-чуртувустуң улустарының бузулбас найыралының, совет кижиниң маадырлыг күш-ажылының дугайында ырлар шүлүктер, танцылар кирер ужурлуг.

Март 25-те школалар бирги эзлчегни эгелээр. А апрель 17-де ийигизинге өөредилге черлери база ноябрьда үшкүзүнге — албан, бүдүрүлге черлери киржир. Амгы үеде көрүлдеге белеткелди, ылаңгыя бүдүрүлге черлеринде эгелей берген. Кызыл садыг, дааранылга комбинады, аэропорт, пассажирлер АТБ-зи, республика эмнелгези дээш өске-даа коллективтер эки программаларны тургузуп, а чамдыктары музыка херекселдерин, костюмнерни садып алыр дугайында хемчеглерни ап турар. Ооң дараазында сөөлгү түңнел көрүлде болур, аңаа бүдүрүлге, албан, организация, школалар, өөредилге черлеринден ниитизи-биле 50 ажыг коллектив киржир дээш белеткенип турар.

Оон аңгыда бо чылдың ноябрьда Кызыл хооркүүскомнуң культура килдизи биле ВЛКСМ хооркому өөредилге черлериниң аразынга «Алло, талантыларны дилеп тур бис!» деп конкурсту, а декабрьда — эң дээре уран-чечен номчукчуларның конкурузун чорудар. Оларны база-ла ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскаадыр.

Бүгү-россияның бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге белеткел база эгелээн. Ол талазы-биле тургускан оргкомитеттиң чоокта чаа эрткен хуралынга көрүлдениң графигин бадылаан. Аңаа «Тере-Хөл» колхоз, «Сукпак», «Кара-Хаак», «Көк-Тей» совхозтар база киржир. Бо көрүлдениң бирги эзлчээн апрель 23-27-де эрттирер дээш белеткенип турар. Бо ажыл-агыйларның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге практиктиг дузаны көргүзери-биле оргкомитеттиң кежигүннерин болгаш тускай эртемниглерни оларга быжыглаан. Ылаңгыя «Тере-Хөл» колхозта бо ажылды шагда-ла эгелээн. Амгы үеде ында кудумчу концерттерин эрттирип турар.

БО ЧЫЛДЫҢ январь айдан эгелээш, хоорайның кинотеатрлары база ССРЭ-ниң 50 чылынга тураскааткан солун ажылдарны чорудуп эгелей берген. «ССРЭ — чаңгыс аай найыралдыг сырый каттышкан, ниити сорулгалыг күрүне» деп девиз-биле кинофильмнерниң тематиктиг көргүзүүшкүнүн бо чылдың эгезинде эгелээн. ССРЭ-де акы-дуңма республикаларның киностудияларының кылып үндүрген эң дээре фильмнерин кинотеатрлар калбаа-биле пропагандалап турар. Литва, Туркмен, Кыргыс, Эстон ССР-ниң фильмнериниң тематиктиг көргүзүглери хоорайның кинотеатрларынга чедиишкинниг эрткен.

Хоорайның библиотекалары эвилелдешкен республикаларның чогаалчыларының эң эки чогаалдарын пропагандалаар талазы-биле чамдык ажылды чорудуп турар, юбилейге тураскааткан делгелгелерни кылып, тематиктиг кежээлерни, чогаалдарның допчулалын кылып турар. Чижээ, Крупская аттыг библиотеканы ап көрээли. Ол ажылдың янзы-бүрү солун хевирлерин ажыглап турар. Библиотеканың ажылдакчылары пассажирлер АТБ-зи, дааранылга комбинады, орук тудуг эргелели дээш өске-даа бүдүрүлгелер-биле сырый харылзаалыг.

«Энергетик» культура бажыңының ажылдакчылары-биле кады олар бодунга хамаарышкан районунда турар бүдүрүлге черлеринге «Кац бөгүн канчаар кадып турарыл?» деп девиз-биле эстафетаны чоруткан. «Ажыл шагының бир минутазының үнези» деп темага солун аас журналын дааранылга комбинадының ажылчыннары-биле эрттирген. Черле ынчаш юбилейге холбаштыр өске-даа чамдык ажылдарны чорудуп турар.

Ынчалза-даа ол дээрге, хоорайның культура ажылдакчыларының моон соңгаар чорудар ужурлуг улуг ажылдарының чүгле эгези-дир. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга төлептиг ужуражыр дээш, солун ажылдарны чорудуп болур аргалар бисте бар.

Кызылчылар «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң 50 чыл оюнга белеткел дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алгаш, ону өөренип турар. Бо чугула доктаалда тодаргай айтыышкыннарны, сүмелерни амыдыралга боттандырарда политиктиг, организакчы улуг ажылды чорудары бистен негеттинип турар.

Совет чоннуң улуг найыралының болгаш бузулбас акыдуңмалышкы ёзузунуң байырлалынга белеткенмишаан, хоорайның культура ажылдакчылары, бүгү кызылчылар дег, чоннуң политиктиг база күш-ажылчы идепкейин улам ыңай көдүрер, юбилейге төлептиг ужуражыр, социалистиг чарышты улам калбартыр дээш бүгү-ле аргаларны ажыглаар.

С. КУДАЖИ,
СЭКП хооркомунуң ийиги секретары.

Часкы хову ажылдарынга уткуштур

ТАРЫЛГАГА БЕЛЕН ЭВЕС

Өвүр районнуң улусчу контроль кемитеди, радиодамчыдылга редакциязы «Төргалыг» совхозтуң часкы тарылгага белеткелиниң талазы-биле хыналданы чоруткан.

Совхозта часкы тарылгага белеткел ажылдарын кончуг оожум темп-биле чорудуп турары, улуг четпестер бары хыналдадан илерээн. Совхозтуң дирекция чери, партия комитеди бо чугула кампания ажылынга белеткелдерни чугулага көрбейн, ийиги чергениң айтырыы кылдыр көрүп турары тодаргай.

Часкы хову ажылдарынга белеткелди: техника септелгезин, үрезин белеткелин, өске-даа ажылдарны баш удур ажылдап кылган график-план чокка ала-чайгаарлаашкынның агымы-биле чорудуп келген. Ол ышкаш часкы хову ажылдарын чорударының организастыг болгаш техниктиг планын, хорунуң ажыл-ишчилериниң ортузунга чорудар политиктиг болгаш культура-массалыг ажылдарның хемчеглерин мынчага чедир ажылдап кылбаан.

Совхоз тракторлар септелгезиниң планын чүгле 32,8 хуу күүсеткен. Септезе чогуур «ДТ-75» маркалыг 8 тракторнуң 6-зын септээн деп санап турар, арткан 2 тракторнуң бирээзин септедири-биле март 9-та Чадаананың «Сельхозтехника» салбырында аппарып каан, а бирээзин кажан, каяа септээри билдинмес. Чадаананың «Сельхозтехника» салбырының септээни 2 тракторнуң мотору үрелген, совхоз боду катап септээр ужурга таварышкан. Ол тракторларны багай шынарлыг септээн дугайында буруулуг кижилерниң кырынга акт тургуспаанындан артык чарыгдал үндүрүп турар.

Совхозтуң бодунга септээн дугуйлуг беш тракторну канчаар септээнин комиссия хынап көрбээн. Тараа чажар 8 сеялканың 6-зын белен деп санап турар. Ынчалза-даа оларның быжыглаан ээриллери кошкак, чамдыктарын ушта ээрип алгаш барган. Хөй чылдыг сигеннерни чүнүң-биле чажып тарыыры билдинмес. Трактор андазыннарын шуут септевээн. Совхозта бар 120 илиирниң 70-ни тарылгага белен деп санап турар, а херек кырында септеп кылган 30 илиир бар, артканнары эрткен чылын ажылдап турганы тараа шөлдеринде хевээр. Сеялкалар, илиирлер кожар херекселдерни септевейн ажыглаар деп турар, ынчалза-даа оларның кандыг байдалдыын, септелге чокка ажыглап болур, болбазын кым-даа хынап көрбээн.

Үрезин белеткели дүвүренчиг байдалда. Чаңгыс чылдыг сигеннерниң үрезинин совхоз чүгле 50 хуузун белеткеп алган, хөй чылдыг сигеннерниң болгаш картофельдин үрезини шуут чок. Хереглеттинип турар 90 центнер куруруза үрезининден чүгле 25 центнер бар болуп турар.

Тарылга шөлүнге 3 муң тонна өдек төгерин планнаан. Чижек-биле даап санаашкын ёзугаар алырга, муң тонна төктүнген боон турар. Минералдыг чемишчидилгеден 5 тоннаны белеткеп алган. Органиктиг чемишчидилгени кайы шөлге, чежени төгери билдинмес болганы-биле таварышкан черинге аппарып төп турар.

Часкы хову ажылдарынга хереглеттинер кывар-чаар материалдарны сөөртүп албаан, ону сөөртүр тускай машинаны чүүк машиназы кылдыр эде дерээн.

Совхозтуң тарылга шөлүнүң кол нуруузу суггаттыг черлер. Ындыг турбуже кол суггарылга бугалары — Кара-Талдың. Хоолунуң буга дөстерин кылыр, дожун довурактаар ажылдарны ам-даа эгелевээн.

Механизаторларның болгаш ховунуң ажыл-ишчилериниң ажылдаарынга, культурлуг амыдырал-чуртталгазынга таарымчалыг байдалды тургузаарынче кичээнгей кошкак, хову турлагларын септеп кылбаан.

Совхозта механизатор кадрлар ийи эзлчег-биле ажылдаарынга чедишпес. Часкы хову ажылдарынга ажылдаар кижилерни шилип ап, тус-тус ажылдарга хуваап быжыглаваан.

Бо бүгү фактылар болза, ниитиниң малынга тарымал чемнерни элбедир белеткээр талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң директиваларын амыдыралга боттандырарынга таарымча чок байдалды тургузуп турар болгаш илереттинген четпестерни дарый чайладырын совхозтуң удуртукчуларындан шыңгыызы-биле негеп турар.

В. ОЧУР-ООЛ.

Дуржулга солчуушкуну

Бай-Тайга районда «Мурнакчы» колхозтуң № 1 хойжу бригадазының төвүнге районнуң мурнакчы малчыннарының дуржулга солчуушкуну болуп эрткен.

Көдээ ажыл-агый эргелелиниң, «Тээли» совхозтуң, «Кара-Хөл», «Мурнакчы» колхозтарның төлээлери киришкен.

Олар төрээн 212 хоюндан 231 хураганны камгалап алган. Ооржак Седен-Дамбаа төрээн 200 хоюндан 235 хураганны камгалап алган. Салчак Тойбунун, аныяк комсомолчу Шура Хертектиң коданнарын көрген. Дуржулга солчулгазы солун бооп эрткен. Ылаңгыя О. Седен-Дамбааның бажыңбалгат, ажыл-амыдыралындан эгелээш, кажаа-хораазының иштики-даштыкы байдалын, мал-маганын канчаар ажаап турарын келген малчыннар сонуургаан. Малчыннын бодунун кылып алган мал суггарар бөдүүн херекселин, мал төлүн ажаап, чемгерип, зооветеринарлыг чурумну сагып турарын көргеннер. Түңнелинде «Мурнакчы» колхозтуң даргазы Хертек Чүдекеевич Кудурукпай чүве чугаалаан.

Малчыннар хөй-хөй ажыктыг сүмелерни солчуп, моон-даа ыңай эртемге, практикага үндезилеттинген дуржулганы улам нептередирин дугурушкан.

К. ШӨМБҮЛ,
мал эмчизи.

Маажий Кыргыс Эрзин районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң мурнакчы малчыннарының бирээзи. Ол 12 чыл дургузунда төрээн колхозунга хой малдап келген. Коммунист кадарчының коданында төрүүр 320 хой бар. Ам бо хүннерде төрээн 276 хоюндан 280 хураганны менди өстүрүп турар. М. Кыргыс ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга чедиишкинниг ужуражыры-биле бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Бо чылын ол 100 хойдан 90 хураганны, бир хойдан ортумаа-биле 2,5 кг дүктү кыргып алыр, 20 тонна сигенни, 10 тонна өдекти бодунуң күжү-биле белеткеп алырын хүлээнген.

ЧУРУКТА: малчын МААЖИЙ КЫРГЫС.

С. ЧАЖИН-ООЛДУҢ фотозу.

ЧАГАА ПАРЛАТТЫНГАН СООНДА

«Моон соңгаар канчаарыл?»

Шак мындыг эге-биле көдээ бижикчи Д. Хажикиниң чагаазы парлаттынган. Ында эш Хажики Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозка 1970 чылдан эгелеп почтачылап ажылдаан, ол үениң дургузунда дирекция чери ону почта чедирер транспорт-биле, солун, сеткүүл сугар сумка болгаш өске-даа херек чүүлдер-биле хандырбайн турганын, адактың сөөлүнде 1972 чылдың сметазында почтачы тудары көрдүнмээн чүве дээш ону ажылдан үндүргенин хомудап бижээн.

Солунга үнген шүгүмчүлелге хамаарыштыр СЭКП Каа-Хем райкомунуң секретары Ш. Серээдарның редакцияга дыңнатканы:

Солунда айыткан четпестер бүрүнү-биле шын бооп бадыткаттынган. «Совет Тыва» совхозтуң директору А. Прокудинниң дужаалын ёзугаар почтачы Д. Хажикини штат кызырылдазы-биле ажылдан хостаан.

Малчыннарның солуп, сеткүүлүн хөй-ниити эгелээшкин-биле чедирер кылдыр организастаан. Чижээ, Чеди-Башта, Чиңге-Дагда, Чедер-Аксында малчыннарга суг сөөртүп турар чолаачылар К. Хомушку, М. Осуржан, А. Самбуу, Дөргүнде, Баян-Колда малчыннарга ол салбырларның зоотехниктери болгаш бригадирлери чедирип турар кылдыр дугурушкан.

Совхозта партком секретарынга, совхоз директорунга болгаш кол экономиске почтачыны бүдүрүлге сац-хөө планынга киирерин сүмелээн.

КАА-ХЕМДЕН МЕДЭЭЛЕР

«Тиилелге» колхозтуң кадарчылары хой оолдаашкынынга эки белеткенген. Клеткаларлыг чылыг кажаалар, кургаг өдек, мал чеми бар. Хойжуларның коданнарынга оолдаашкын февральдың сөөлгү хүннеринде эгелээн.

Колхозта төрүүр 3100 ажыг хой бар. Бо хүннерге чедир 2200 хой оолдаан, хураганнар менди өзүп турар. Чамдык коданнарда оолдаашкын адакталып турар. Кадарчы А. Баянның 460 хою төрээн. С. Каадыр-оолдуң 570 хоюндан 450 хой хураганнапкан.

Ажыл-агый ангор өшкүлерни база өстүрүп турар. Коммунист Н. Чимбин бир кодан 490 өшкүнү малдап турар. Кадарчы чаа төрүттүнген анайлар хүлээп алырынга ыяк белеткенип алган.

Кадарчыларның культура-амыдырал хандырылгазы эки, чунар-бажыңнар бар, солун, сеткүүлдерни саадатпайн чедирип турар.

К. СРАТ-ООЛ.

«Октябрь 14 чылы» колхозта мурнакчы, бедик көргүзүглерни чедип ап турар хойжулар хөй. Кадарчы Наим Кол эрткен чылын төрүүр 100 хойдан-на 115 хураганны өстүрүп, бир хойдан 3,1 кг дүк кыргып алгаш, кадарчылар ортузунга калбарган социалистиг чарышка тиилекчи болгаш, 14 хураганны шаңналга алган. Төрүүр 410 хойнуң хураганнарын бүрүн камгалап алыры, хойдан-на 3,2 кг дүк кыргыыры ооң бо чылгы хүлээлгези ол. Кадарчының коданында оолдаашкын кидин түлүк, хураганнар онча-менди доругуп турар.

А. ЧЫЛБАК-ООЛ.

АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЗЫ ЧҮНҮ БЕРГЕНИЛ?

Амгы үеде «Элегес» совхоз доктаамал орулгалыг ажыл-агыйларның бирээзи. Ону канчап чедип алганын тодаргай билип алыр төлээде, совхозтуң эрткен элээн каш чылдарда ажылының түңнелдерин өөренип көөрү эргежок чугула.

Маңаа дараазында дөрт чылдарның сан-түңнерин ап көрээлицер.

чылдары	1968 г.	1969 г.	1970 г.	1971 г.
карылга (муң рубль)	264	—	—	—
орулга (муң рубль)	—	102	521	275

Бо саннардан алырга, совхозтуң сац-хөө болгаш ажыл-агый ажыл-чорудулгазының түңнелдери агаар-бойдустуң байдалдары бир дөмей таарымча чок чылдарда безин кончуг карышкак болуп турар-дыр. Тодаргайлаарга, агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок 1968 чылда совхоз 264 муң рубль карылгалыг болган, ынчаарга база-ла ол ышкаш таарымча чок агаар-бойдус байдалдыг 1971 чылда карылгалыг болур хамаан чок, харын-даа 275 муң рубль арыг орулганы алган. Бир дөмей байдалдыг бо ийи чылдың түңнелдерин анализтеп көөрү солун.

Бир дөмей агаар-бойдус байдалдыг ол чылдарда бир дөмей деңнелдиг чарыгдалдарны үндүргеш, гектар черден тарааны 1968 чылда 2,1 центнерни, 1971 чылда — 7,8 центнерни алган. Чаңгыс инектен саап алган сүт ол-ла дараалашкаа-биле 1396 кг болгаш 1822 кг болган. Бир эвес чаңгыс центнер продукцияның бот-үнезин деңнеп көөр болза мындыг: 1968 чылда сүт—25 руб. 28 көп, аныяк бода малдың немелде деңзизинии—155 руб 70 көп, а 1971 чылда сүт—21 руб 79 көп, мыйыстыг бода малдың немелде деңзизинии—132 руб 74 көп болган.

База бир эң чугула көргүзүг—күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн ап көөр болза: көдээ ажыл-агыйда ажылдап турар бир кижиге онааштыр бүдүрген ниити продукция деңнештирген өртектер-биле 1968 чылда—1928 руб. а 1971 чылда—3.065 руб болган азы 59 хуу өскен. Ажылдап турар чаңгыс кижиниң чылда ортумак шалыңы 1968 чылда — 1280 руб, 1971 чылда—1348 рубль болган азы 10,5 хуу өскен. Оон аңгыда, 1971 чылда материалдыг шаңнап-мактаарының фондузунче 41.691 рубльди киирген азы ажылдап турар бир кижиге 72 рубль онаажыр.

Бо чурагайлар чүнүң дугайын чугаалап турарыл? Республиканың бүгү-ле совхозтарында ышкаш, «Элегес» совхозта черни ажыглаарының, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүттүүн бедидериниң, малдың продуктулуун бедидериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң болгаш көдээниң ажыл-ишчилериниң амыдыралын чаагайжыдарының канчаар-даа аажок улуг курлавырлары бар дээрзин бо саннар бүзүрелдин-биле бадыткап турар-дыр. Бо чурагайлар оон ыңай база бир чугула чүүлдүң дугайын чугаалап турар. Чүл дээрге, ол улуг курлавырларны янзы-бүрү чылдарда чедир ажыглавайн, а чамдык чылдарда мырыңай шуут ажыглавайн турганы болур. Ынчангаш ажылының түңнелдери херек кырында боттуг болдунар аргалардан дыка куду болуп тургулаан.

Бүдүрүлгениң бар курлавырларын илередири болгаш ажыглаары, ажыл-агыйны удуртурунуң экономиктиг методтарын боттандырары агаар-бойдустуң байдалы көдээ ажыл-агыйга эң-не таарымча чок чылдарда безин чедиишкин чедип алырының үндезини болур.

Партияның болгаш чазактың чорудуп турары, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин шиитпирлиг көдүреринче угланган хемчеглерни боттандырып тургаш, «Элегес» совхоз чыл бүрүде багай эвес түңнелдерни чедип ап келген.

Доктаамал орулгалыг чорукту болгаш совхозту ажыл-агыйның бүрүн бот-орулга-чарылгазынче шилчидерин хандырары-биле тодаргай кандыг экономиктиг хемчеглерни боттандырганыл?

СЭКП ТК-ның декабрь Пленумунуң (1969 ч) болгаш бүдүрүлгениң курлавырларын ажыглаарының база улус ажыл-агыйынга камналганың чурумун күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазының соонда, «Элегес» совхозка бүдүрүлгениң технологиязын болбаазырангайжыдары-биле чергелештир, ажыл-агыйны хумагалыг чорударының делгеренгей экономиктиг хемчеглерин ажылдап кылган. Оларны боттандырган чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин, күш-ажылдың база материалдарның чарыгдалын эвээжедирин, совхозтуң ажыл-ишчилериниң материалдыг сонуургалын улгаттырарын хандырган.

1970 чылда үстүнде айыткан хемчеглерни боттандырарынга үндезилээш, мал чеминиң, үрезинниң, кывар-чаар материалдарның, артык кезектерниң, септелге материалдарының, ажыл төлевириниң бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдарын узуткааш, совхоз 219 муң рурбльди камнап алган.

Ажыл-агыйжы эвес чоруктарның уржуу болуп турган өске-даа хөй төтчеглекчи чоруктарны чок кылган турган. Ону бадыткаары-биле чамдык фактыларны чижекке ап көрээлицер. Ол чүүлдерни анаа бодаарга, шоолуг эвес кылдыр сагындырар. Ынчалза-даа оларны чайлаткан чорук улуг үре-түңнелге чедирген. Чижээ, тракторну ажылдадып каар, ол ажыл-даа бүдүргенде чок, анаа-ла ажылдап хүнзээр. Эртен автомашина 8 шакта гаражтан үнер, а кежээ чүгле дүнекиниң 12 шакта гаражка зэп келир азы чолаачының бажыңының чанынга хонар. Оон аңгыда, тракторист дүштеки чем үезинде тракторунга олуруп алгаш, ховудан бажыңынга келир. Тракторга чаңгыс чоруушкун кылгаш, чаңгыс тоннадан хөй эвес сиген сөөртүп чедирер, а ону үш тоннаны сөөрткен кылдыр төлээр турган. Шак мындыг, шоолуг эскертинмес чүүлдерге хөй түңнүг акша-хөреңги хөй чарыгдаттынып турган. Ол чорукту сөөлгү чылдарда болдурбас апарган.

Чарыгдалдарны эвээжеткенинден алдынган камналганы дараазында чүүлден тодаргай көрүп болур. Бир эвес чаңгыс гектар чымчак аңдарылгага 1968 чылда 11 килограмм дизель одалгазы чарыгдаттынган болза, 1971 чылда 10 килограмм болган. Ыя оон безин 108 тонна дизель одалгазын камнап алган. Тракторларны болгаш көдээ ажыл-агый машиналарын септээринге ажылдың хемчээли бир дөмей турда-ла, 1968 чылда 124 муң рубль чарыгдаан, ынчаарга септелгени ажыл-агыйжы ёзу-биле чорутканының түңнелинде, 1971 чылда ол чарыгдал 88 муң рубль болган азы 36 муң рубльди камнап алган.

Хамыктың мурнунда бүдүрүлгениң кол организакчы фактору болур ажыл төлевириниң фондузунуң чарыгдалын план-биле дүүштүрген. Ажыл төлевириниң фондузун бүдүрүлгениң бүгү адырларының аайы-биле кылган болгаш ооң чарыгдалын совхозтуң директору боду, кол тускай эртемниглер, фермалар эргелекчилери база участоктар удуртукчулары нарядтарны хынап көргеш, бадылаарының аргазы-биле шыңгыы контрольду тургускан. Шын эвес наряд кылган кижилерге чогуур кеземчени көргүзүп турар апарган.

1968 чылда ажыл төлевириниң фондузун ажыр чарыгдааны 38 муң рубль турган болза, ынчаарга 1971 чылда артык чарыгдал кылыр хамаан чок, 13 муң рубльди камнап алган.

1968 чылда бүдүрүлге планын ажыр күүсеткени дээш, немелде төлевирге база шаңналга 19.071 рубльди төлеп берген болза, а 1971 чылда бүдүрүлге планын ажыр күүсеткени, чарыгдалдарны эвээжеткени дээш, немелде төлевирге болгаш шаңналга 78.765 рубльди төлээн. Оон аңгыда, материалдыг шаңнап-мактаарының фондузундан 41.691 рубльди төлеп берген. Моон ап көөрге, бүдүрүлгениң үре-түңнелдин бедээн, камналга көвүдээн, чарыгдалдар эвээжээн тудум-на, немелде төлевирге болгаш шаңнал-макталга бээриниң түңү көвүдеп турары тодаргайдыр.

Бистиң совхозта кол фондуну ажыглаары-даа экижээн. Чижээ, 1968 чылда кол чепсек-херексел-

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧАА ТИИЛЕЛГЕЛЕРЖЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында). лелиниң даргазы З. И. Гусейнова республиканың экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезинге доктааган Азербайджан улустуң бүгү чедиишкиннери дээрге Коммунистиг партияның, Советтер чуртунуң хостуг болгаш дең эргелиг нацияларының өндүр эвилелиниң, кады ажылдажылганың ачы-авыралыдыр деп, оратор демдеглээн.

Совет кижилерниң эртембилиг чедип алырынче, чырыдыышкын херээнче партия улуг кичээнгейни салып келген. СЭКП ТК чоокта чаа студентилерниң болгаш сургуулдарның материалдыг, чуртталга амыдыралының байдалын улам экижидер талазы-биле доктаал хүлээп алган болгай. Ол дээрге совет аныяктар дугайында партийжи ада сагыш салыышкынның илерели. Өөредилге черлериниң профэвилел организацияларының мурнунда өзүп орар чалыы салгалды кижизидер, бедик мергежилдиг кадрларны белеткээр талазы-биле улуг сорулгалар турарын Чырыдыышкынның, дээди школаның болгаш эртем албан черлериниң ажылдакчыларының профэвилел төп комитединиң даргазы Т. П. Янушковская саналынга демдеглээн.

Март 22, эртенги хурал. Президиумга Г. И. Воронов, А. Н. Шелепин, Д. Ф. Устинов олар көстүп келирге, делегаттар болгаш аалчылар үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан. ВЦСПС-тиң болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелдериниң талазы-биле санал бериишкиннери үргүлчүлээн.

Планныг сорулгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир талазы-биле мурнакчы колхозчуларның, совхозтар ажылчыннарының, коллективтерниң патриотчу эгелээшкиннерин Көдээ ажылагыйның болгаш белеткелдериниң ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының профэвилелиниң төп комитединиң даргазы И. Ф. Шкуратов чугаалаан.

Ол профэвилелдиң 16 миллион кежигүннериниң өмүнээзинден И. Ф. Шкуратов көдээниң ишчилери часкы тарылганы эки эрттирер дээш бүгү чүүлдү кылыр дээрзин СЭКП ТК-га бүзүреткен.

Партияның идеялары болгаш планнары ажылчын кижиниң амыдыралының утказы, чогаадыкчы чоруктуң үндезини болу берген. Ол сөстерни Тюмень областа Нефтеюганскиниң чер үттээр ажылдар эргелелиниң мастери В. М. Агафонов чугаалаан. Бистиң чуртувустуң акы-дуңма улустарының ачызында Сибирьниң эгээртинмес байлаа кижиге бараалган турарын ол демдеглээн.

Совет улустуң медицина хандырылгазын улам экижидер дээш чорудуп турар ажылдарны, ажылчыннарның кадыын камгалаарының айтырыгларын ССРЭ-ниң кадык камгалал министри Б. В. Петровский сонуургаткан.

Латвияның ССРЭ-ге киргени латыштарның салым-чолунга ёзулуг эргилдени болдурган деп, Латвияның профэвилелдериниң республика чөвүлелиниң даргазы В. Б. Блюм саналынга онзалап айыткан.

«Ленфильм» киностудияның артизи, РСФСР-ниң улустуң артизи Л. А. Чурсина уран чүүлдүң ужур-дузазының дугайын көдүрлүүшкүннүг чугаалаан.

Югославияның профэвилелдер эвилелиниң чөвүлелиниң секретары Никола Шегота Югославияның ажылчы чоннарының өмүнээзинден изиг байырны ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге дамчыдарга, чыылганнар ону чылыы-биле уткаан.

Съездиге араб профэвилелдериниң Делегей конфедерациязының чиңгине секретары Фавзи эль Сайед чүве чугаалаан. Совет Эвилели боттарының хосталгазы, хамаарышпас чоруу болгаш бот шиитпирлеттинер эргези дээш демисежип турар бүгү улустарның идегелдиг чөленгиижи болу берген дээрзин ол чугаалаан.

Аныяк ажылчын салгалды белеткээр болгаш кижизидер талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин канчаар күүседип турар дугайын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитединиң даргазы А. А. Булгаков съездиге чугаалаан.

Эртенги хуралга профэвилелдериниң Новосибирск область чөвүлелиниң даргазы Р. А. Мокренко, профэвилелдериниң Армян республика чөвүлелиниң даргазы Г. В. Тарджуманян, Саратовтуң диштелдир кестирер аар станоктар заводунуң фрезеровщиги Н. Ф. Ковалев, Машина тудуушкунунуң ажылчыннарының профэвилелиниң ТК-ның даргазы Н. В. Драгунов, ССРЭ-ниң Эртем-техниктиг ниитилелдериниң Бүгү-эвилел чөвүлелиниң даргазы А. Ю. Ишлинский, Күрүне садыының болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилелиниң ТК-ның даргазы А. Г. Шалаурова, Алтай крайның Смоленск районунуң «Верхнеобский» совхозунуң ажылчын комитединиң даргазы В. С. Ануфриев, Молдав ССР-ниң Котовск районунуң Костештск ортумак школазының башкызы З. И. Мельник олар база санал берген.

Москва хоорайның профессионал-техниктиг училищелериниң сургуулдары съездиге байыр чедирген.

Съездиниң делегаттары «Чоокку Чөөн чүкте байдалга холбаштыр» медеглелди хүлээп алган. Ол документиде чугаалааны болза, ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи профэвилелдеринде организастаттынган 98 миллион совет ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күзел-соруун, сеткил-сагыжын илергейлевишаан, АКШ-тың империализминиң болгаш делегей сионизминиң күштериниң талазындан шуут деткидип алгаш, араб күрүнелерниң улустарынга удур Израильдиң чагырыкчы бөлүктериниң чорудуп турар агрессчи политиказын шиитпирлиг буруу шаап тур.

Съезд араб улустарның демиселин Совет Эвилелиниң профэвилелдериниң шиитпирлиг деткип турар дугайын медеглеп, Чоокку Чөөн чүкте империалистиг агрессияга удур массалыг көдүрлүүшкүннерни күштелдирер, боттарының шынныг эргези дээш туржуп турар араб чурттарның улустары-биле эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаар деп, делегейниң бүгү ажылчы чоннарын болгаш профэвилелдерин кыйгырган.

Кежээки хуралга санал бериишкини үргүлчүлээн. Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары президиумга А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, М. С. Соломенцев көстүп кээрге, оларны үргүлчүлээн адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Съездиниң беш делегадының бирээзи-ле ажылчыннарның болгаш тараачыннарның аныяк гвардиязын төлээлээн дээрзин ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Е. М. Тяжельников демдеглээн. Өзүп орар салгалдың кижизидилгезиниң айтырыгларынга ол хире улуг кичээнгейни салып турар съездиниң ажылын аныяктар сеткил-сагыжының ханызындан сонуургал-биле хайгаарап турар. Профэвилелдериниң съездизинге Леонид Ильич Брежневтиң салгал сорулгалары совет аныяктарга аажок улуг ужур-дузалыг болгаш ол сорулгаларны партияның комсомолга дайынчы чагыы кылдыр хүлээп ап турар деп, оратор демдеглээн.

ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавы, Совет херээженнерниң комитединиң даргазы В. В. Николаева-Терешкова бодунуң саналынга дең эрге, социал депшилге, улустарның тайбыңы болгаш аас-кежии дээш демиселге делегейниң херээженнериниң киржилгезиниң чугула айтырыгларын чугаалаан. Чурттуң амыдыралының бүгү адырларынга болгаш делегей ареназынга совет херээженнериниң идепкейлиг ажыл-чорудулгазының бүзүрелдиг чижектерин ол көргүскен.

Кежээки хуралга профэвилелдериниң Эстон республика чөвүлелиниң даргазы Л. Н. Ленцман, химия үлетпүр министри Л. А. Костандов, профэвилелдериниң Таджик республика чөвүлелиниң даргазы А. Хайдаров, Куйбышев областың Волга автомобиль заводунуң профэвилелдиң завод комитединиң даргазы В. М. Правосуд, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң бирги секретары Г. М. Марков база санал берген.

Чилиниң ажылчы чоннарының Чаңгыс аай профэвилел төвүнүң секретары Альфонсо Хаке, профэвилелдериниң Бүгү-индий конгрезиниң чиңгине секретары Ш. А. Данге съездиге байыр чедирип чүве чугаалаан, олурушканнар оларны чылыы-биле уткаан.

Март 23-те съезд ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

КОМСОМОЛЧУЛАРНЫ ХОЙ АЖЫЛЫНЧЕ

ВЛКСМ-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң пленумунга «Хой ажылын улам ыңай хөгжүдеринге киржир талазы-биле районнуң комсомол организацияларының сорулгаларының дугайында» ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары эш Б. Даржааның илеткелин дыңнап чугаалашкан. Районнуң комсомол организациялары СЭКП Тыва обкомунуң IX пленумунуң болгаш ВЛКСМ обкомунуң VII пленумунуң шиитпирлерин күүсеттишаан, хой ажылын хөгжүдеринге болгаш ооң продукциязын бүдүрерин көвүдедиринге комсомолчуларның болгаш аныяктарның күжүн мобилизастаар талазы-биле чамдык ажылдарны чорутканын илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглээн.

Эрткен чылын хой болгаш өшкүнүң баш саны өзүп, күрүнеге дүк садарының планы 101,8 хуу күүсеттинген. Районнуң колхоз, совхозтарының хой ажылында 26 специалист, хойжу бригадаларның 5 бригадирлери, 350 кадарчы, ооң иштинде 30 харга чедир 30 өг-бүле ажылдан турар. Оларның 16-зы комсомолчулар, 4-тү коммунистер. Хойнуң массалыг оолдаашкыны эгелей берген үеде комсомолчулар болгаш аныяктар колхоз, совхозтарга барып чыл бүрү дузалажыры чаңчыл болу берген.

Чүгле бо чылын 89 оолдар болгаш кыстар сакманщиктен турар, оларның хой кезии комсомолчулар. Сакманщиктерден «Большевик» колхозунда Хомушку Багай-кыс, Хомушку Кара-кыс, Иван Донгак, Күрү-Базыр, «Шекпээр» совхозта Хомушку Борашпаа, Александра Ооржак, «Барлык» совхозта Күжүгет Минчиштей, Саая Чечекмаа, Мария Хомушку эки көргүзүглерни чедип ап турарлар. Комсомол комитединиң инициативазы-биле «Барлык» совхозта Күжүгет Дадармаа, Саая Очур-кыс дузалакчы болгаш кол кадарчылар болуп ажылдап турар.

Аныяк малчыннарның аразында мурнакчыларның саны өзүп турар. Аңаа «Шекпээр» совхозта Ооржак Успуң-Дагбы, Михаил Хомушку, «Большевик» колхозунда Хомушку Эрес-оол, Саая Шактар-оол, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Алдын-кыс Жукова хамааржыр. Тоску беш чылдың ийиги чылында районнуң хойжуларының мурнунда улуг болгаш харыысалгалыг сорулгалар салдынган.

Күрүнеге 180 тонна дүктү садар, 100 хойга онааштыр 90 хураганны камгалап алыр, бир хойдан 2 кг дүк кыргыыр, күрүнеге садар бир баш хойнуң дириг деңзизин 40 кг чедирер болгаш хой, өшкүнүң баш санын 68665 чедир өстүрер. «Большевик» колхозта комсомолчу-аныяктарның механизастаан бригадазы доктаамал ажылдап, кадарчыларның чуртталга бажыңнарын, мал кажааларын септеп, кыштагларже сигенни, саваңны сөөртүп чедирип, хостуг үезинде кадарчыларга лекция, беседаны чорудуп, концерттерни көргүзүп турар.

Чамдык кылдынган ажылдар-биле чергелештир районнуң хой ажылының хөгжүлдезинде шыңгыы четпестерни пленумга санал берген СЭКП райкомунуң бирги секретары эш В. М. Чернов, көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги эш В. В. Хангаев болгаш өскелер-даа дүвүрээзин-биле демдеглээннер. Хойнуң уксаазын экижидер айтырыг шиитпирлеттинмээн. Мооц түңнелинде ооң продуктулуу куду деңнелдиг болуп артпышаан.

Хойну тарып боозадырын чыл бүрү ёзу барымдаалап, харыысалга чок байдал-биле барык-ла октябрь айга чедир хожудаашкынныг чорудуп келген. Ынчангаш чамдык кадарчыларның хою апрель, май айларда массалыг оолдап, хураганнары кыжын барык хамыкты мурнай чудап, күрүнеге эът, дүк-даа бербес, хорамчага таваржып турар.

Чижек кылдыр чүгле районда эвес, харын республикада эң хоочун ажыл-агыйларның бирээзи — «Барлык» совхозту көргүзүп болур. Мында хой ажылынга кадрларны шилип алырда оларның документизи бар, чогун безин хынап көрбейн турар.

1970 чыл-биле деңнээрге, 1971 чылда янзы-бүрү чылдагааннар-биле хораан шээр малдың баш саны 5,6 катап көвүдээн. Ниити карылга 93 муң рубль четкен. Эрткен чылын 3176 хой кызыраан. Ниитиниң малын боттарының харыысалга чогубиле чидирген болгаш самчыгдаан кижилерге мынчага чедир харыысалга хүлээтпээн болгаш карылганы толеттирип албаан болуп турар. Бижиктиг-Хая, Акеы-Барлык, Саадак-Терек салбырларының эргелекчилери эштер Оюн Наксыл-оол, Хомушку Попуң-оол, Хомушку Байыр эге билиглиг кижилер болуп турар. Оларның мергежилин бедидери-биле түр курстарга өөредир дугайында совхозтуң дирекциязы болгаш партком сагыш салбаан. Байдал мындыг турда хой ажылын эртемге үндезилеп хөгжүдери канчап күүсеттинерил? Кандыг-даа ажылдың планныг онаалдаларын кижилер-кадрлар шиитпирлээр болгай.

Малчыннарны суурларга доктаамал чурттадыр болгаш малды ээлчежип кадарар дугайында СЭКП обкомунуң IX пленумунуң доктаалы күүсеттинмейн саазын кырында арткан. Бөгүнге чедир районнуң кайы-даа колхоз, совхозтары оода чадаарда чаңгыс безин малчын өг-бүлени чурттакчылыг суурже шилчитпээн болгаш малды ээлчежип кадарарын организаставаан.

ВЛКСМ райкомунуң пленуму 1972-75 чылдарда хой ажылын хөгжүдер талазы-биле ВЛКСМ райкомунуң бюрозунуң болгаш көдээ ажыл-агый эргелелиниң кады кылган делгереңгей хемчеглерин бадылаан. Ында кол чүүл болза, районнуң комсомол организациялары хойжу бригадаларны доктаамал шефке алыр, комсомолчу путевка-биле хой ажылынче 20 оолдарны, кыстарны чорударын айыткан.

Хойжу бригадалар бүрүзүнге мурнакчы дуржулганың школаларын тургузар. Хойну чогуур үезинде шынарлыг тарып боозадыр төлээде тарып боозадыр пунктуларга комсомолчу рейдилерни доктаамал организастаар.

Малчыннарны суурларга доктаамал чурттадыр болгаш малды ээлчежип кадарарын организастаарынга аныяк кадарчылар бирги ээлчегде эгелекчилер болур дугайында тодаргай сорулгалар салдынган.

Барыын-Хемчиктиң комсомолчулары хой ажылын хөгжүдеринге боттарының инициативазын үндүрүп турар болганда, сөглээн сөзүн ээлеп, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл юбилейинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээрзинге чигзиниг турбас.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корреспондентизи.

делегей бо хүннерде

Даштыкы херектер министерствозунуң медеглели

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). КУДР-ге удур Пак Чжон Хинин чалча бөлүүнүн идип үндүргени чаа дайын белеткелдеринге холбаштыр КУДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи парлалга конференциязынга медеглел кылган.

Америк империализмге күткүдүп, деткиткен мурнуу-көрей эрге-чагыргалар КУДР-ниң девискээринче чепсектиг агентилерин чорударын идепкейжиткен, а оларның шериг корабльдери, самолёттары республиканың девискээр сугларын болгаш агаар делгемин үреп турар деп, медеглелде айыткан. Чүгле чаңгыс эрткен чылда безин Сонгу Көрейниң девискээринче чепсектиг 430 агентини чоруткан. КУДР-ниң девискээр сугларынче 46 катап шургуп кирген болгаш агаар делгемин 70 удаа үрээн. Олар Көрейге тайбыңчыдылга дугайында дугуржулганы каржызы-биле үревишаан, демилитаризастаан зонаны шериг лагери болдуруп, ында янзы-бүрү дайынчы техниканы, ооң иштинде танкыларны болгаш артиллерияны мөөңнээн.

Пак Чжон Хинин Көрейге тайбыңны камгалаарынга болгаш ооң тайбын каттыжарынга сонуургалы чок деп чүве оортан билдинип турар дээрзин медеглелде демдеглээн.

Көрейде дүшкүүрлүг чорукту узуткаар төлээде тайбынчыдылга дугайында дугуржулганы тайбынның дугуржулгазы-биле солууру эргежок чугула, а ооң дараазында Мурнуу Көрейден америк шериглерни үндүрер, ийи таланын чепсектиг күштерин улуу-биле кызырар ужурлуг деп, ДХМ-ниң төлээлекчизи демдеглээн.

Ярмарка хагдынган

БЕРЛИН. (СЭТА). Лейпцигте делегейниң чаңчыл болган часкы ярмарказы хагдынган. Аңаа делегейнин 60 чуртундан 9225 фирма болгаш бүдүрүлге киришкен. 92 чурттан келген аалчылар ярмарканың павильоннарынга чораан.

20 чурттун бедик шынары болгаш эртем-техниктиг деңнели-биле шылгараан делгиирлерин Лейпциг ярмарказының 150 алдын медалы-биле шаңнаан.

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕКТИ БҮДҮРБЕС

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның чазаа ядролуг чепсекти бүдүрбес бодалдыг деп, Индияның камгалал министри Джагдживан Рам парламентиге медеглээн. Индия ядро энергиязын чүгле тайбың сорулгаларга ажыглаар деп турарын министр база катап бадыткаан.

АГРЕССИЯ КАЛБАРЫП ТУРАР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк-сайгон дайынзырактар Камбоджага удур агрессиязын калбартып турар. Мурнуу-вьетнам чалча армияның 2.000 солдадын, 30 бронемашинаны чурттуң патриотчу күштеринге удур дайын чорудулгазынче чоруткан.

Шыңгыы негеп турар

ТОКИО. (СЭТА). Агаарга кыдат чаа ядролуг чазылдырыышкын Японияга шыңгыы дүвүрээзинни болдурган. Атомнуг бомбалаашкынның көргунчуг айыылын көрүп эрткен. Японияның агаарынга «өлүмнүң ыйбазы» база катап диргелип келгенинге холбаштыр чүгле ийи ай биче-ле ажыг үеде парлалга дүвүреп, Кыдатты буруу шаап турган. Зобнор девискээринге сөөлгү ядролуг шенелдени кылган түңнелинде Японияның агаарында радиоактивтиг чөрук кажан КУР бешки ядролуг чазылдырыышкынын кылган 1966 чылдан бээр эң-не бедик деңнелге четкен деп, солуннар бижээн.

Кыдат КНО-нуң кежигүнү болган үеден бээр үшкү ядролуг шенелдени кылган деп, «Джапан таймс» солун редакция чүүлүнге бижээн. Бо шенелделер агаарны хирлендиреринге чүгле айыылдыг эвес, харын «тайбың» дугайында медеглелди кылып, «биче чурттарның эрге-ажыктарының илередикчизи» кылдыр бодун көргүзерин оралдажып турар Пекинниң арын-нүүр чок чоруун айтып турар дээрзин солун демдеглээн.

Японияның Даштыкы херектер министерствозунуң информация болгаш культура департаментизи кыдат ядролуг шенелделерге удурланыышкынын кылган.

Даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинде чугаалааны: Кыдат Улус Республика бо чылдың январьда чазылдырыышкынны чоруткан соон дарый ядролуг чепсектиң ээлчеглиг — сан талазы-биле 14-кү шенелдезин чоруткан. Делегейде атомнуг бомбалаашкынның айыылынга таварышкан баштайгы чурт болур бистиң чуртувус маңаа холбаштыр шиитпирлиг удурланыышкынын илергейлеп тур.

Кыдат чаа ядролуг чазылдырыышкын болза япон улустуң болгаш бүгү кижи төрелгетенниң тайбыңче шудургу чүткүлүн тоомча чок көргенидир.

КУР бодунуң хөделиишкиннериниң дугайын шыңгыы боданып, моон соңгаар ындыг янзылыг ядролуг шенелделерни чорутпазын Японияның чазаа шиитпирлиг негеп турар.

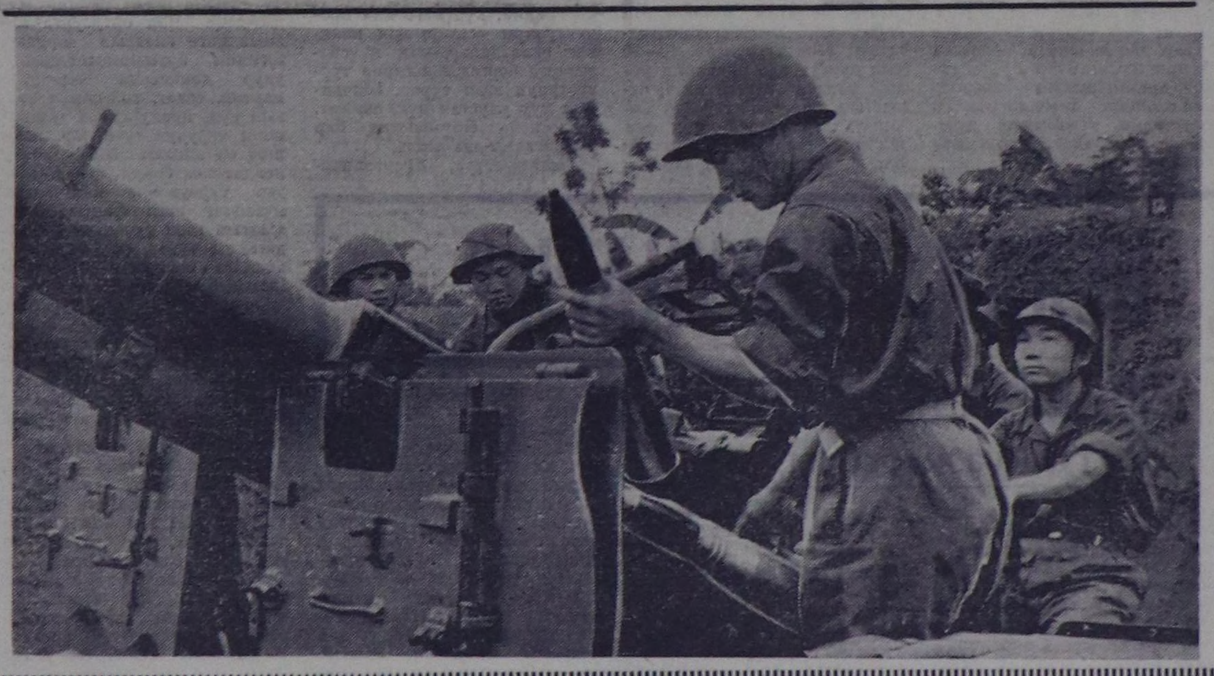

ВЬЕТНАМ ДЕМОКРАТТЫГ РЕСПУБЛИКА. Вьетнам улус армиязының зенитчилери Американың Каттышкан Штаттарының ужар чүүлүнүң халдаашкыннарын ойтур шаварынга маадырлыг чоруун көргүзүп турар.

ЧУРУКТА: зенитчилер боолаар турушта.

В. СОБОЛЕВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

дерниң элендизи кылдыр, көдээ ажыл-агый продукциязының бот-үнези-биле 251 муң рубльди үндүр бижээн болза, а 1971 чылда ол түң 228 муң чедир кудулаан. 1968 чылга чедир совхоз ажылының ёзулуг экономиктиг үнелээшкинин ооң директору-даа база кол тускай эртемниглери-даа кылбайн, анализтевейн келген. Ындыг негелдени оларга салбайн турган.

1970 чылда совхозтуң экономиктиг удуртулгазын экижидеринче кол угланыышкынны кылган. Ол чылын районнуң көдээ ажыл-агый эргелели совхозка улуг дузаны чедирген. Фермаларның, бригадаларның ажылынын түңнелдерин болгаш удуртукчуларның база тускай эртемниглерниң ажылынын шынарын ажыл-агыйны экономика талазы-биле мергежилдиг чорударын барымдаалап анализтеп көрген.

АЖЫЛ-АГЫЙНЫ чорударынга чедип алган улуг чедиишкиннери дээш совхозтуң ниити коллективи-даа база тус-тус ажылчыннар-даа мактал-шаңналга четкен. Социалистиг чарышка бедик бүдүрүлгечи көргүзүглери дээш совхозтуң хойжузу У. А. Бавун-оолга Социалистиг Күш-ажылдын Маадыры деп бедик атты тывыскан. Совхозтуң директору Ф. М. Зверева СЭКП-ниң XXIV съездизиниң делегады болуп, коммунистерниң ол улуг шуулганынга киржип чораан. Ол СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

1971 чылда агаар-бойдустуң байдалы көдээ ажыл-агыйга таарымча чок турзажок, совхозтуң коллективи көдээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының планын ажыр күүсеткен. Көдээ ажыл-агый продукциязының бот-үнези дыка чиигээн. Сүт болгаш мыйыстыг бода мал эъдин бүдүрери безин орулгалыг апарган. Совхозтуң ажылчыннары тоску беш чыл планын хуусаа бетинде ажыр күүседиринге болгаш бүгү эвилелдиң социалистиг чарыжынга төлептиг черни ээлээринге шиитпирлиг.

Ынчалзажок мурнакчы фермаларның болгаш участоктарның дуржулгазының көргүзүп турары-биле алырга, бүдүрүлгениң бар курлавырлары ам-даа чедир ажыглаттынмайн турар.

Чижээ, мындыг фактыны ап көрээлицер. Совхозта суггаттыг шөл 3111 га, ооң иштинде хөй чылдыг сигеннер шөлү 1734 гектар. Суггарылга четкизи үрелип сандараан, капитал септелге кылдынмаан. Совхоз бодунуң хөреңгизи-биле ол суггарылга четкизин септеп кылып алыр арга чок. Ынчангаш херек кырында хөй чылдыг сигеннерниң гектардан ортумак дүжүдү 16 центнер болуп турар. Ынчаарга болур-чогууру-биле суггарар чүве болза, гектардан 30 болгаш оон-даа хөй центнер сигенни ап болур. Ол болдунар арганы ажыглавайн турар-дыр бис. Бо четпес чүүл мал ажылының, ылаңгыя ажыл-агыйның кол адыры болур хой ажылының продуктулуун көдүрерин кызыгаарлап турар. Бистиң бодап турарывыс-биле алырга, бүдүрүлгениң бо чугула курлавырын ажыглалга киирерин соңгаарладыышкын чок шиитпирлээр херек. Бо айтырыг Мелиорацияның болгаш суг ажыл-агыйының министерствозунга хамааржыры чугаажок. Ынчангаш бо министерствонуң удуртукчулары суггарылга системаларын септеп, экижидеринче кичээнгей салыры күзенчиг.

Чамдык чылдарда совхоз тараа садарының планын күүседир азы пландан ажыр садары-биле тараазы эрте быжар үрезин участоктарының тараазын дужаалгага киириптер таварылгалар тургулаар. Ындыг таварылгаларда совхоз бодун эки шынарлыг, райончуттунган үрезин-биле хандыртынын шыдавас болгаш үрезин тарааны дедир садын алыр апаар. А садын алган үрезинниң шынары куду, ук черниң байдалынга таарышпас болганындан гектардан алза чогуур дүжүт чедир алдынмайн турары ховар эвес. Бо чылын совхоз ындыг чоруктуң уламындан 100 муңдан эвээш эвес рубль карылгалыг болган. Ол күрүнеге база-ла ажык чогу тодаргай. Ажыл-агыйның бот-орулга-чарылгазынче шилчээнде, бүгү-ле чүүлдерниң ажыл-агыйга экономиктиг ажыын барымдаалап көөрү ынчангаш эргежок чугула.

Тарааларның болгаш хөй чылдыг сигеннерниң үрезинин белеткээр, турум болгаш улам сайзырап турар үрезин ажыл-агыйы мал ажылын хөгжүдеринге-даа идегелдиг бааза болурун утпас херек.

Ажыл-агыйны бот-орулга-чарылганың принциптери-биле чорудар үеде, тускай эртемниглер кандыг-даа айтырыгның ажыл-агыйжы ажыктыын, ажылчыннарның материалдыг сонуургалын көрүп шиитпирлээр болза чогуур.

1971 чылда мал чеминге 109 муң рубль ажыр чарыгдаттынган. Бистиң ажыл-агыйывыска кылган дуржулгадан алырга, чаңгыс килограмм тарааны чарбалааш, хөөдү хайындыргаш инекке бээрге, 10 кг тарааны олчаандырзын чирткенинде алыр хире ынча сүттү инектен ап болур. Оон ыңай ол ышкаш, кышкы үеде инекке сугну чылдып бээри база-ла ажыктыг. Аңаа бодаарга шоолуг эвес кылдыр сагындырар мыя бо хемчеглерни безин боттандырарга, инектен саап алыр сүт немежип турар. А ол дээрге артык орулга-дыр.

Машинаны ажыглаарының техниктиг корум-чурумун сагываанының уламындан болган озал-ондактарның уржуу-биле 1971 чылда совхозка септелге кылырынга артык кезектерни 13,7 муң рубльге ажыр чарыгдаан. Машинаны чөп ажыглаан болза, ол чарыгдал болбас турган ийик.

Ынчангаш тракторларны, машиналарны септээрде, артык кезектерни чүгле үрелген чүүлдерниң даңзызын барымдаалап үндүрүп бээри эргежок чугула. Оон аңгыда, дыка хөй артык кезектер «Сельхозтехникадан» четпес-дудуулуг кээп турары база ховар эвес. Чорудуп берип турар черге бис ол дугайында негелде салбайн турар-дыр бис. Түңнелинде кээп, шак мындыг эскет чок, аар-саар чүүлдер ажыл-агыйга улуг каражаны таварыштырып турар.

Бистиң совхозтуң дирекциязы, партком тускай эртемниглерниң база ортумак звенонуң удуртур кадрларының материалдыг харыысалгазын бедидеринче улуг кичээнгей салып турар апарган. Черле ынчаш, бүгү чүвениң ээзи болур медерелге ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны чаңчыктырып кижизидери политмассалыг, организакчы ажылдың төвүнде туруп турар. Ам тускай эртемниглер-даа, ажылчыннар-даа материалдыг чүүлдерни камныг чарыгдаарынче, бүдүрүлгени ажыктыг чорударынче, карылга таварыштырар четпес чүүлдерни чайладырынче, ажыглаттынмаан курлавырларны болгаш болдунар аргаларны илередиринче хүн бүрү чүткүп турар.

Ам бүдүрүлгениң технологиязын, күш-ажылды организастаарын болбаазыраңгайжыдары, камналганың чурумун сагыыры тускай эртемниглерниң болгаш ол ышкаш ажылчыннарның анаа-ла бир хүлээлгези эвес, харын хереглели болуп бар чыдар.

Ажыл-агыйның бүрүн тускайлаң бот-орулга-чарылгазының үезинде экономиктиг анализтиң бюрозу болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң, ажылдакчыларның материалдыг сонуургалының айтырыглары мөөңнеттинер бүдүрүлгениң штавы болуп турар.

Бистер күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң күсели-биле продукцияны хойну бүдүреринче база ооң шынарын экижидеринче чүткүп турар бис. Ол чүүлдерни чедип алганы дээш, ажылчыннарга бээр шаңнал-макталдың түңүн база-ла көвүдедип турар.

1970 чылда центнер сүттүң дужаалда өртээ 20 рубль 42 көпеек турган болза, 1971 чылда ооң үскүрү бедээниниң уламындан центнер сүттүң дужаалда өртээ 24 рубль 27 көпеек болган. 1970 чылда мыйыстыг бода малдың центнер эъдиниң өртээ 99 рубль 89 көпеек турган, а эрткен чылын малдың күш-деңгелин бедиткениниң уламындан центнер эът 110 рубль 72 көпеек четкен. Мал ажылында ажылдап турар чаңгыс кижиге онааштыр, деңнештирилге өртектер-биле алырга, 1969 чылда ниити продукцияны 4350 рубль түңүнге бүдүрген болза, ынчаарга 1971 чылда 5338 рубльдиң продукциязын бүдүрген азы 22,7 хуу өзүлделиг болган. Мал ажылында ажылдап турар бир кижиниң чылда ортумак шалыңы 1969 чылда — 1355 рубль, а 1971 чылда — 1538 рубль азы 13,5 хуу өскен. 1971 чылда материалдыг шаңнал-мактаарының фондузундан мал ажылының талазы-биле 27.726 рубльди үндүрүп берген болгаш 139 баш хойну шаңналга берген. А бо талазы-биле 1969 чылда материалдыг шаңнал-мактал фондузундан үндүрген түң 4961 рубль турган. Мал ажылынга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин малдың продуктулуун бедидериниң, бүдүрүлгечи эвес чарыгдалдарны кызырарының, ажылчыннарның материалдыг сонуургалын улгаттырарының күсели-биле чедип алган. Чүгле 1970 чылда безин мал ажылынга дузалаар ажылчыннарның санын 25 кижиге кызырган, ынчангаш 23 муң рубльди камнап алган.

Трактор-хову бригадаларының ажылчыннарын күш-ажыл төлевириниң наряд чок системазынче шилчидер чорук тракторга ажылдап кылыышкынны база-ла көвүдедири, ажылдарның шынарын бедидери болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары чугаа чок. Ындыг шилчидилгени бистиң совхозта төлевилээн болгаш боттандырып эгелээр.

Бистиң «Элегес» совхозта бот-орулга-чарылганы мал болгаш чер ажылында боттандырып турарының баштайгы түңнелдери ындыг-дыр. Өске колхозтарда болгаш совхозтарда бот-орулга-чарылганы канчаар боттандырып турарын солун дамчыштыр билип алыры күзенчиг-дир. Ажыл-агыйларның экономистери, тускай эртемниглери бо чугула херекти канчаар чорудуп турарын, кандыг ажыктыг дуржулга мөөңнеттингенин солунга бижиир боор деп идеген тур бис.

М. ХАЛИМУЛЛИН,
«Элегес» совхозтуң кол экономизи.

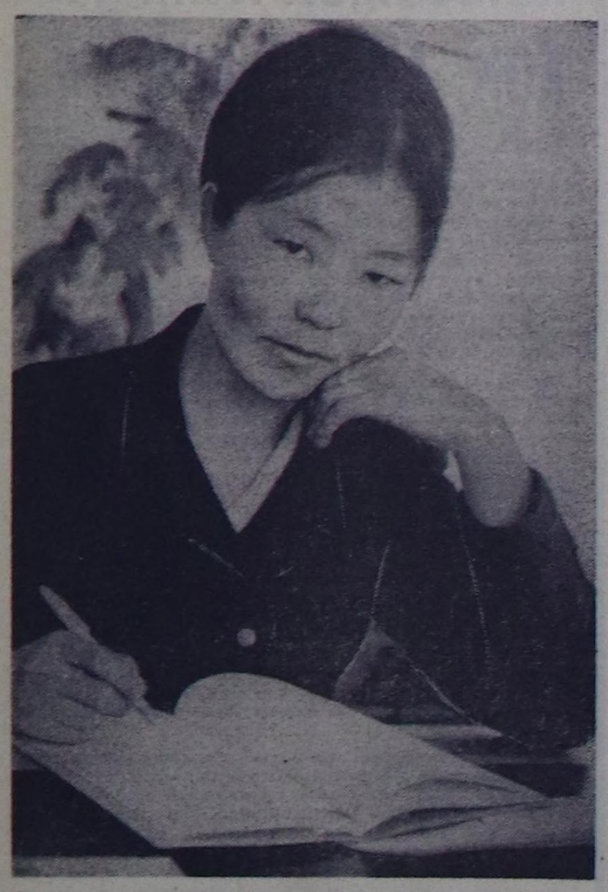

Комсомолчу Караңнаар Монгушевна Чадамба Чөөн-Хемчикте Хайыракан сес чыл школазының башкызы. Ол СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Дөргүн сүт-бараан фермазында эге политшколада пропагандистеп турар. Ында 23 саанчы, кадарчылар, ажылчыннар боттарының политиктиг билиин бедидип алыр дээш кызымаккай өөренип турар. Аныяк пропагандист хүлээнген ажылын ак сеткилдиг күүседип, дыңнакчыларга быжыг билигни берип келген.

ЧУРУКТА: пропагандист К. М. Чадамбаның дараазында кичээлге белеткенип орары. А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Ужуражылга

ТУРАН. (Телефон-биле). Дүүн Туранның Культура бажыңынга чогаалчылар С. Пюрбю, С. Козлова, композиторлар А. Чыргал-оол, А. Лаптан, артистер М. Мунзук, М. Солун-оол, Л. Котов, чурукчу И. Салчак олар-биле ужуражылга эрткен. Баштай хоорайның № 1, 2 школаларының өөреникчилери республиканың чогаадыкчы ажылдакчыларының планнары, ажыл-херектери-биле танышкан.

Дараазында Туран хоорайның хөй-ниитизи-биле ужуражылга болган. ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур республиканың чогаалчылары, композиторлары, чурукчулары болгаш артистер чүнү белеткен кылып турарын, ужуражылгага келген эштерниң хууда планнарының дугайында солун чугаа болган.

СЦЕНАДА — ШКОЛАЧЫЛАР

Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы ортумак школазының ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга тураскаткан класстар аразынга бот-тывынгыр уран чүүл фестивалын районнуң культура бажыңынга организастап эрттирген.

Эге класстарның аразынга эрткен фестивальга бирги черни 1 «в» класс (башкызы Д. С. Тюндешева), ийиги черни 3 «б» класс (башкызы Х. А. Айданова), үшкү черни белеткел «в» клазы (башкызы Д. Т. Сюрюн) алгылаан.

4-тен 7-ги класстарның аразынга болган фестивальга бирги черни 6 «а» класс, ийиги черни 4 «б» класс тус-тузунда алганнар.

10 класстарның аразынга калбарган уран чүүл фестивалы эң-не солун болгаш эки коргүзүглерлиг болган. Үстүкү класстарның аразынга болган уран чүүл фестивалының бирги черни 10 «а» класстың коллективи (башкызы С. Б. Молдурга), ийиги черни 10 «б» класс (башкызы В. И. Успун-оол) тус-тузунда үлешкеннер.

Школачыларның уран чүүл фестивалынга тиилекчи болган класстарны өртектиг белектер-биле, ВЛКСМ райкомунуң Хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан.

Школачыларның уран чүүл фестивалынга 10 «а» класстың танцы бөлүү «Ивижилер», 10 «б» класстың танцы бөлүү «Индейжилер» деп танцыларны чараш, аянныг күүсеткен. 1 «б» класстың өөреникчилери «Бистиң төрээн чуртувус» деп монтажты, 6 «а» класстың өөреникчилери ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болган оюнга тураскааткан монтажты хөй национал улустарның идик-хевин хевирлеп кылганы эки болган.

Д. КУУЛАР.

Аныяк техниктер

Аныяк техниктер станциязының авиамоделистери боттарының кылган янзы-бүрү ужар аппараттарының шенелдезин кылып эгелээн. Аныяк конструктор Виктор Гушинниң кылган аппарады хыналда үезинде «кончуг эки» деп үнелээшкинни алган.

ЧУРУКТА: Виктор Гушинниң кылган авиамоделинге бөлзин кудуп турары.

А. СОКУРОВТУҢ фотозу.

Красноярскиде мындыг

Кызыл биле Красноярск чаңгыс хемниң эриинде турар хоорайлар-дыр: Улуг-Хемниң суун ижип, чаңгыс шактың куржаанда турар алышкылар болгай. Москва-биле оларның үезиниң ылгалы база дөмей: дөрт-ле шак. Красноярскиге даалгалыг херек кылып чеде бердим, ол хоорайдан үлегер ап болгу дег бир чугула барымдааны сактып көрейн.

«В. И. Ленинниң музей-бажыңы». Красноярск хоорайның эрге-чагыргазы төөгүлүг бажыңнарны дөгерезин даңзылап алган, оларның даштында тураскаалдың бижиин аскылап чалаан, оларны бузуп үрегдээрин шуут болдурбастаан болду. Чаңгыс чижек: хоорайның төп черинде эрги шагның ыяш бажыңнары олла хевээр арткан черге чеде бердим. «В. И. Ленинниң музей-бажыңы» көстүп келди. «Бо черге К. Г. Попованың бажыңы турган, аңаа Владимир Ильич Ленин 1897 чылдың март-апрель айларда чурттап турган» деп ак дашта оюп каан сөстерни номчудум. Чүвениң ужуру мындыг-дыр ийин: ол бажың шагда-ла бузулган, ооң орнунга 1911 чылда ийи каът ыяш бажың тудуп каан, ам ооң ханазында төөгүнүң тураскаал бижиин азып чалаан. Ооң мурнуу чарыында баштыңчының улуг тураскаалын база кылып каан.

Бир кезек боданып тургаш, музей кылып каан бажыңдыва кире бердим. Александра Алексеевна Гадалованың бо бажыңы ол хевээр арткан. Холум өрү сунарымга, оорлазынга чедип турду. Чурттап турган бажыңынга улус хөлзээр хайым боорга, В. И. Ленин ооң үстүкү каъдында тар өрээлге чогаалдарын бижип олуруптар турган чүве-дир.

Мен ол музей-бажыңның адаккы болгаш үстүкү каъттарында улуг баштыңчыга тураскааткан делгелгени көрүп доозуп турумда, көдээ ажылагый институдунуң студентилери четкилеп келди. Оларның башкызы херээжен В. И. Ленинниң Сибирь шөлүлгезинге чорааш, бижээн ажылдарының дугайында лекция номчуур болду. Мен база оларның аразынга кире берген мен. Төөгүлүг черни — бажыңны чаш салгалдың салым-чолунга мөңге тураскаал кылдыр арттырып каарының база ону канчаар ажаап-карактаарының боттуг херечизи бо-дур.

Бистиң Кызыл хоорайның эрге-чагыргазы төөгүнүң тураскаалдыг бажыңнарын келир үениң кижилеринге мөңгежидип арттырарын арай уттуп турар аян бар. Ооң барымдаазы чүл ынчаш? Ленин кудумчузунга турган кызыл партизаннарның штаб-бажыңының таваан карартыр арыглады.

Бодап-даа көрүңерем! 1897 чылда Красноярск хоорайга чүгле 26000 кижи чурттап турган-дыр, ам ында 700000 ажыг кижи чурттап, ажылдап, өөренип турар. Он-он беш каът даш бажыңнар туттунгулаан, ол хиреде-ле шаандагы Красноярскиниң хевир байдалын төөгүлүг тураскаал кылдыр арттырып, хоорайның төөгүнде безин бир улуг черниң чүс чыл мурнунда турган чурумалын үрегдевес болдуруп камгалап каан. Кандыг албан чери, кандыг төөгүлүг бажыңда турар болдур, ооң даштында төөгүнүң тураскаалдыг тайылбырын чараштыр бижиткеш, улус чыглыр талазында көөргедир азып алган болур-дур. Бистиң Кызылга магалыг чаагай болгаш чоргааралды хайныктырып келир ындыг үлегерни чүге кылып болбас деп ынчаш?!

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

ЭРЗИН СУУРДАН МЕДЭЭЛЕР

Районнуң төвү—Эрзин суурнуң чурттакчыларының кышты үдээн, часты уткаан байырлалы суурдан ырак эвес дагга болган. Ону сонуургаан улуг, биче чурттакчы чон ол хүн эртежик-ле чыглып келген. Оларның аразында холдарында лозуң-плакаттар туткулаанnар чыылган чоннуң мурнунга тургулапкан.

Дагга болган байырлалды СЭКП райкомунуң бирги секретары А. Монгуш ажыткан. Ооң соонда оюн хөглээшкинниң, тус-тус маргылдааларның программазын чарлаан. Хөй кижи киржикчилиг массалыг маргылдаалар суурнуң кварталдарының аайы-биле болуп эрткен. Аңаа боодалганың, баг кагарының, хендир тыртыжарының, бутка шоодай кеткеш маңнаарының, дүрген шай хайындырарының эр, херээжен командалары тус-туста киришкен. Боодалга талазы-биле бирги черни № 6, хендир тыртыжарынга № 9, баг кагарынга № 7, бутка шоодай кеткеш маңнаарынга база-ла № 9 болгаш шайны дүрген хайындырарынга № 6 кварталдар тус-туста бирги черлерни эзлээннер.

Райпо баштаар чери аъшчем делгелгезин эки организастаан. Аңаа келген чонга амданныг манчыны, шиштээн болгаш хаарган эъттерни, боова-боорзакты садыгжылар саткан.

* * *

Эрткен дыштаныр хүнде Эрзин суурнуң культура бажыңының залын чурттакчы чон шыгырт кылдыр долдур олурупкан. Үр-даа болбаанда ол суурнуң № 2, 8 кварталдарының концерттери эгелей берди. Көрүкчүлер концерттиң программазында кирген номерлерниң күүселдезин кичээнгейлиг көргеш, А. Кукаринниң «Үш аскыр дагаа» деп шоодуглуг шүлүүн, Т. Баяндайның сыгыдын, «Москва чоогунуң кежээлери» деп ырны З. Сырат биле С. Сыраттың эки ырлаанын, «Каарган биле дилги» деп басняны Б. Олзейниң аянныг болгаш солун кылдыр чугаалаанын сонуургаан.

Бо удаада сески кварталдың бот-тывынгыр уран чүүл бөлгүмүнүң киржикчилери номерлерин эки күүсеткеш, идик-хевиниң каасталгазы таарымчалыг болганындан бо концертке көрүкчүлерниң үнелелин чаалап алган.

М. ДАЛАА.

Хураганнар менди

«Тээли» совхозтуң Найырал салбырының малчыннары ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган, кызымаккай ажылдап турарлар.

Салбырда бо хүннерге чедир ниитизи-биле 6332 хой оолдаан. Эдер-Куйнуң хойжу бригадазында төрээн 2199 хойнуң 2211 хураганы менди. Хойжулар Д. Күжүгет, Ф. Хүрец олар төрүүр 100 хойга онааштыр ам безин 100 хураганны, Г. Чудурукпайның коданында төрүүр 277 хоюндан амдыызында 264 хой төрээн, ооң 267 хураганы онча менди.

С. КАДЫГ-ООЛ.

„СУД КЕЛДИ, ТУРУҢАР!..“

Чылдагааны чүдел, чугаалажыылыңар

Улус судунуң секретары кирип келгеш. «Суд келди, туруңар!» деп чарлаптарга, аразында оожум чугаалажып орган улус бир деңге туруп келгеш, ылым-чылым баады. Шииткекчи, улус төлээлери залда турган улусту олурткаш, херекти сайгарып эгеледи:

— Фамилияңар?
— Доңгак
— Адыңар?
— Сырат
— Төрүттүнген чылыңар?
— 1947 чыл.

Өрээлде салып каан узун сандайларның эң мурнуку одуруунда шагдаада кадартып алган олурар бо аныяк кижиниң чурттап эрткен чурталгазының, кылып келген ажыл-ижиниң, үүлгеткен херээниң дугайын шииткекчи болгаш улус төлээлери кичээнгейлиг тодарадып, сайгарып турлар.

Суд хуралынга салдынган айтырыгларны, бердинген харыыларны, херечилерниң чугааларын дыңнап орарга, кижиниң сагыжынга хөй-ле чүүлдер кирер, бодалдар тыптыр. Харын-даа оларның чамдыызы кижиниң сагыш-сеткилин доюлдуруп, хөлзедип келир. Чаа-ла 25 харлап чоруур бо аныяк кижи арагачы, хулиган, кем-херек үүлгедикчизи, оор болуп төрүттүнмээн-не болгай. Ол амыдыралдың кадыг-бергезин база көрбээн. Бистиң чонувус фашистиг араатаннарны чылча шапкаш, хоозуралга таварышкан ажыл-агыйын катап тургузуп ап турган үеде бо кижи төрүттүнген, ол бистиң чуртувустуң бүгү чонунуң материалдыг болгаш культурлуг амыдыралы хүн келген тудум улам бедип орар — ижерчиир чем-даа, солун кедер идик-хеп-даа четчир магалыг үеде чурттап өскен болгай. Ынчаарга ам бо хире магалыг үеде чап-чаа-ла 25 харлап чоруур аныяк кижи чүге туттуруп, байысаадып, шииттирип, айыылдыг кем-херек үүлгеткен дээш төрел-дөргүлүнден, кады ажылдап, чурттап келген эш-өөрүнден, харын-даа чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, хөй-ниитиден ацгылаттырып, кадартып алганыл? Ол кижи кажан, кандыг чылдагаан-биле шын оруундан чандыр басканыл? Бистер ону чүге чогуур үезинде эскерип хай дивээн бис, ажыл, амыдыралывыста чүү четпезил, бистиң кичээнгейивистен — төрел-дөргүлдүн, эш-өөрнүн, ажылдап турган коллективиниң, партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының кичээнгейинден канчап дашкаар үне бергенил дээш оон-даа хөй айтырыглар, бодалдар кижини дүвүредип келир.

Суд, прокуратура органнарынга көрдүнген бо болгаш өске-даа херектер-биле таныжып көөрге, олар барык шуптузу-ла арагалаашкын, хулиган чорук, оор ужундан болган боон турар. Кандыг-бир чылдагаан тыва тыртып алгаш, чамдыкта чылдагаан чокка-даа, кезек кижи чыылгаш, арагалаар, ооң соонда чогушкан азы бир кижини эттээн, кожазының инээн азы өшкүзүн «борастай» тыртып алган болур. Ол чоруктан улуг херек үнген, кады ажылдап, чурттап орган эживис кеземче херекке онаашкан боордур.

Ынчангаш ам бистиң аравыста ийи-чаңгыс кижилерниң талазындан чүге хөй-ниитиниң корум-чурумун үрей бээрил, чүге хулиганнап, арагалап, оорланып турарыл, оларга удур ап чорудуп турар хемчеглеривистиң дээштии кандыгыл база чурттакчы чондан эгелээш, партия, совет, хөй-ниити, суд, прокуратура органнарынга чедир эргиниң бо баък артыышкыннарының когун шуут узуткаар дээш, ылавылап чугаалаарга, бистиң аравыска арагачылар, хулиганнар, оорлар турбазын дээш кандыг-кандыг хемчеглерни боттандырза экил деп айтырыгларга хамааржыр бо чугааны эгелээли. Аңаа хамаарыштыр номчукчулар санал-оналды улаштыра бээрлер боор.

Шынап-ла бистиң аравыста ийи-чаңгыс кижилерниң ниитилелге удур үүлгедип хамаатыларга-даа, күрүнеге-даа улуг хораны чедирип турар. Ону бадыткаары-биле чамдык чижектерден сайгарып көрээлиңер. Бүдүн район дугайын чугаалавайн, Чөөн-Хемчик районнуң чүгле чаңгыс «Чыраа-Бажы» совхозундан чамдык фактыларны ап көрээли. Солуннуң номчукчулары бо бижиттинген чүүлдү номчааш, бо районда, бо суурда хулиганнаар, оорлаар чорук бергедей берген-дир эвеспе деп бодай бербезин. Бо дээрге, бирээде, ол суурга болгулаан шынап-ла ийи-чаңгыс фактылар-дыр, ийиде, ол хевирлиг таварылгалар өске-даа черлерде бар.

Совхозтуң үш салбырының бирээзиниң төвү Хорумнуг-Кежиг суурга эрткен чылдың ноябрь байырлалының үезинде мындыг таварылга болган. Суурнуң бир талакы кудумчузунуң чурттакчыларының инектери эртен оъттап үнгеш, кежээ келбейн барган. Бызааларлыг, саар 20 шаа инек ол хевээр ис чок читкен. Оларны оорлаан улус тывылбаан. Ырак одарларда, кыштагларда чурттап турар кижилерниң хууда малындап чидип турар чүвелерни чугаалаваска безин, бүдүн суурнуң чурттакчыларының хөй кезииниң инээ чүмү-биле сүрдүре берген деп чүвеге бүзүрээри безин берге.

Ынчалзажок факт факт болуп артып калыр. Ол хире хөй малдың кайда барганы, оларны оорлаан кижилерниң мынчага чедир тывылбааны районнуң истеп-хынаар органнарының ажылының оперативтиг эвес чоруун херечилеп турар. Черле ынчаш оорларга болгаш хулиганнарга удур район органнарының талазындан дээштиг хемчеглерни ап чорутпайн турарының дугайында хомудалдар эвээш эвес бооп турар.

Маңаа хамаарыштыр база бир чижек. Ону бо совхозтуң Чыраа-Бажы төп салбырында хову-трактор бригадазының бригадири, коммунист эш Монгуш Конгаржан чугаалады:

— Эрткен күзүн инектерим чиде берген... Машина, трактор, аът дилеп алгаш ол-бо черлерден баш дозун дыка-ла диледим. Ынчан турумда инектерим бирээзи аалга чедип келди, ийи холун кезе дужап турган. Бызаалыг инек саамчааш дужаан үзе кылаштап келгени ол-дур ийин.

Хорум-Дагның ак сеткилдиг чурттакчылары «арткан инектериңер салбырның саан турар инектеринде ышкаш-тыр» деп медээлептилер. Кадарчыларда ужур бар-дыр дээш барын айтырарымга, «бисте өске инек чок» дидилер. Ол дугайын шагдаа черинге медээлеп, «бир кижиден берип көрүңер» деп дилеп чедеримге, «хостуг кижи ам дээрезинде чок-тур» деп харыыладылар. Биске өске херек аайы-биле чораан шагдааны дилеп алгаш, Хорум-Дагга чеде бээримге, инектеримни соп каапкан, кештери тывылды, эъдин ол-ла дүне «арыдыпкан» болду. Мээң инектеримни, айтырып кээп турган кадарчыларым Биче-оол, Көстээ база тракторист Экер-оол деп кижилер оорлаан болдулар. Ол дугайында актыны, билдириишкинни шагдаа черинге киирген мен. Ол улусту бир удаа байысааган сураглыг болган. Ооң соонда база катап шагдаа черинге баарымга, «инектериңерни ол улус төлеп бээр болдулар» деп харыылады. Ийет, оларның бирээзи хунан чүве эккеп берген. А Биче-оол дээрзи ам-даа «чүве тыппадым» деп чоруп турар, мындыг ийин бо.

Оорлар-биле демиселде бистиң талавыстан бир кошкак чүүл коммунист эш Коңгаржаптың чугаазындан тодаргай иле.

Ам оорларның ниитилелге чедирип турар улуг когаралының дугайын чугаалажып көрээлиңер. Мындыг таварылгалар база тургулаар. 10—20 чыл дургузунда ниитиниң малын малдап келген кадарчывыстың азы хойжувустуң бичии-ле серемчилел чок азы кошкак чоруун ажыглап алгаш, амдажаан оорлар ооң коданындан малды оорлап, сайгарыптарлар. Ындыг бак үүлгедигин кылган кижилер чамдык таварылгада база-ла тывылбайн баар. Читкен малдың орнун тургузар апаар-ла болгай. Ону, аанакайын, амдыы малчын-на чүктеп үнер, а күрүнеге улуг когаралды таварыштырган оорлар кандыг-даа кеземче харыысалгага онаашпайн баарлар. Бо дээрге ниити чижек-тир. Ам «Чыраа-Бажы» совхозтан бир тодаргай чижекти көрүп көрээлиңер.

Совхозтуң коммунистери эрткен чылдың тончүзүнде бооп эрткен бодунуң отчёттуг хуралынга ажыл-агыйның бүгү айтырыгларын ханызы-биле сайгарып көргеш, бүдүрүлгениң ажыктыг чоруун бедидеринге, көдээ ажыл-агыйны шапкын хөгжүдеринге оор, самчыгдал биче эвес когаралды таварыштырып турар, ынчангаш ол чоруктарга удур демиселди күштелдирер деп шын түңнелди кылганнар. Хуралдың шиитпирлеринде мындыг фактылар бар.

Сөолгү үеде ниитиниң малын самчыгдаар, оорлаар чоруктар эвээш эвес болуп турар. 1971 чылдың тос айларында, эрткен үе-биле деңнээрге, бода малдың самчыгдалы 15 катап, хойнуу—7,3 катап, өшкүнүү—15 катап өскен.

Күрүнениң ортумак өртээ-биле санаарга, сөолгү каш чылдарда самчыгдаттынган болгаш оорлаттынган малдың ниити өртээ 111 муң рубль болган. Өлген малдар-биле кады алырга, ниити когарал 196 муң рубль ажып турар.

Совхозтуң коммунистериниң боттарының хуралынга илередип чугаалажып турганы чаңгыс факт безин оорларның, самчыгдакчыларның күрүнеге кайы хире улуг когаралды таварыштырып турарын тодаргай бадыткап турар. Ындыг үүлгедиглерниң хоразы черле улуг. Чыл бүрүде эвээш эвес малды оорлап, самчыгдап турарындан мал бажы өстүрериниң, күрүнеге мал продуктулары садарының планныг онаалдаларының күүселдезинге бергедээшкиннер тургустунун кээп турар. Ынчангаш хуу улустан дүк, саржаг, «белеткей» бээривистиң бир чылдагааны-даа ында.

Арагачыларга, хулиганнарга, оорларга удур демисел дугайын чугаалап тургаш, хуу малды тударының норма-чижээн чамдык черлерде чамдык кижилерниң сагывайн турарын чугаалаар апаар. Маңаа чижек кылдыр кижилер аттары-даа адап турганыпыр херээ чок боор. Хуу малдың көвүдээнинден бот-боттарының аразында оорлажыр, харын-даа хууда малды колхоз азы совхозтуң семиртилгеде тургускан аар деңзилиг малы-биле орнаар, хөй мал өстүрүп саткаш, ооң күсели-биле амыдыраар, ниитиниң ажылындан оспаксыраар дээш оон-даа өске чүүлдер чамдык черлерде көскүлеп апарган.

Көдээ черлерде чурттап орар улусту чылдың кайы-даа үезинде ажыл-биле доктаамал хандырарының айтырыын өөренип көөр херек. Чижээлээрге, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыраа-Бажы, Хорумнуг-Кежиг, Хорум-Даг суурларында чон көвей. Чижээлээрге, Хорумнуг-Кежиг суурда элээн хөй улус сиген, тараа үезинден өске үелерде доктаамал ажыл чок бооп турарлар, оларның аразында хууда мал өстүрүксээр кижилер база-ла бар. Бо чурттакчыларны ажыл-биле хандырар, ажылчын күжү чедишпес районнарже организастыг чыылда ёзугаар чорудар ажылдарны боттандырар херек.

Арагалап, хулиганнап, оор херек үүлгедип турар кижилерниң аразында аныяктар база бар. 8—10 классты доосказ, кандыг-бир чылдагаан-биле өөредилгезин уламчылап шыдаваан аныяк кижилер чанып келгеш, төрелдерин эргип, суурлар кезин чоруп бээрлер—доктаамал чурттаан чер-даа, кылган ажыл-даа чок. Олар ол-ла ынчан чоруп тургаш, кичээнгейден дашкаарлап, кандыг-бир херекке онаажы бээрлер. Чыраа-Бажының магазинин оорлааш, туттурган оолдар ындыг болган-на болгай, оларның чамдыызы Барыын-Хемчикте чурттап турар болганнар.

Бистиң ажыл, амыдыралывыска моондак ужураштырып турар ийи-чаңгыс таварылгаларның дугайында чамдык чүүлдерни чугаалаарга ындыг-дыр. Чон ортузунга кижизидилге ажылын чорудар, эргиниң артыышкыннарынга удур демиселди чер-черде партия, совет, хөй-ниити болгаш суд, прокуратура органнары чорудуп турарлар. Оларның ол ажылы эки үре-түңнелдиг-даа болуп турар. Ындыг турбуже-ле ийи-чаңгыс күзенчиг эвес фактыларның тыптып кээп турарының чылдагааны чүдел, бистиң кижизидилге болгаш политмассалыг ажылывыстан чүү чүве чедимче чок бооп турарыл, хулиганнаар, оорлаар, арагалаар чоруктарны узуткаарының арга, методтарында чүнү чедир ажыглавайн турар бис дээн ышкаш айтырыглар база катап тургустунун кээр.

Оларга удур шиитпирлиг демиселди чорудар күш-даа, аргалар-даа бисте бар. Чижээлээрге, «Чыраа-Бажы» совхозтуң парткомунда беш эге организацияда, беш бөлүкте 130 коммунист бактаан турар. Совхозтуң комсомолчуларының саны барык 200 чоокшулап турар. Улусчу дружинаның, эш хуузунуң судунуң организацияларын безин сес кезек черде тургускан, ажылдап турар. Совхозта эки ажылдап чоруур идеикейлиг активчилер база хөй.

Совхозта партия, совет, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларын чон ортузунга кижизидилге болгаш политмассалыг ажылды чорудуп турарлар. Ылаңгыя комсомол комитеди аныяктарның күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражылгаларын, диспуттарны, айтырыг-харыы кежээлерин эрттирип турар. Парткомнуң бюро кежигүннери база көдээ Советтиң ажылдакчылары чамдык корум-чурум үрекчилери-биле беседа, чугааны база кылып турарлар. Ындыг турбуже бистиң ажыл, амыдыралывыска туруп болбас ужурлуг чүүлдер хаая-даа бол үргүлчүлеп турар-дыр.

Үстүнде адаан организацияларывыс, суд, прокуратура органнары хөйнүң күжүнге, активчилеривистиң күжүнге даянып тургаш, бир-демниг чурттакчы чоннуң кезек бүрүзүнге, харын-даа кижи бүрүзүнге чедир ханылап ажылдаар болза, ам «Суд келди, турунар!» деп чугаа эвээжээр, оон харын шуут дыңналбас болур ийик.

С. МААДЫ,
журналист.

телевидение

МАРТ 24-ТЕ

МОСКВАДАН

18.20— **«Демиселдиң оруубиле».** Бразилияның коммунистиг партиязының үндезилеттинген хүнүнден бээр 50 чыл болганынга. 18.40— **«Хөлегелер дал дүъште чиде бээр».** Уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. **«Хемниң сылдыстары».** 19.45—ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң делегаттары чугаалап тур.

КЫЗЫЛДАН

20.00 — Телемедээлер. 20.15— **«Чагыг».** Телефильм. 20.35 — **«Партийжи амыдырал».** Дамчыдылга. 21.00—Телемедээлер. 21.15—Чарлалдар, реклама. 21.20—**«Гитарист В. Дерун ойнап тур».** Музыкалыг телефильм.

МОСКВАДАН

21.55—Хензиглерниң телетеатры. **«13 сандай»** 23.00— **«Үе».** Информастыг программа. 23.30—01.00— **«Кажан ыяштар улуг турда».** Уран-чечен фильм.

агаар

Бөгүн республикага булуттаар, чамдык черлерге хар чаар. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр, чамдык үелерде 15—20 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы 0—5 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр, чамдык үелерде 12—18 метр чедир дынзыыр. Агаарның температуразы 2—4 градус соок болур.

Редакторнуң оралакчызы
Б. Н. КАРАШПАЙ.

КИНО

МАРТ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Дерзии чорук»** 9.30, 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30, 21.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **Киночыынды** 10, **«Эзир изи»** 15, **«Кадайлар тергиидели»** 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Тудор»** (1-ги, 2-ги кезектери) 15, 20, **«Чемпион»** 18.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Эрлик оранында»** 9, 10.40, 15.40, **«Эм суг»** 12.20, 14, 17.20, 19, 20.40 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажылагый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00400

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
25
СУББОТА
№ 71 (8839).
Өртээ 2 нов.

Апрель 15 – коммунистиг субботник хүнү

ИДЕПКЕЙЛИГ БЕЛЕТКЕЛ

★ ТУРАН. Бии-Хем районнуң бүдүрүлгелериниң, колхозтарының болгаш совхозтарының удуртукчулары партия организациялары-биле кады коммунистиг субботник хүнүнде кандыг ажылды кылырын тодарадып турар.

Райониуң «Сельхозтехника» салбырының, амыдырал хандырылга комбинадының, «Тыва көдээ тудуг» трестиң ыяш пунктузунуң, бот-орулга-чарылгалыг кежүп чоруур механизастаттынган отрядтың, ыяш ажыл-агый черииң ажыл-ишчилери бодунуң коллективтеринге ажылдаар. Тараажылар часкы хову ажылдарынга белеткелди чорудар.

Коммунистиг субботникке кижи бүрүзүн идепкейлиг киириштирер, улуг хемчээлдиг ажылды бүдүрер сорулганы субботник эрттирериниң район штавы салган. Ынчангаш белеткелди хынамчалыг чорудуп турар.

★ АК-ДОВУРАК. «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелээлиниң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының удуртукчулары субботник хүнүнде чүнү кылырын ажылчыннар-биле дугуржуп чугаалашкан.

Коммунистиг субботникке 110 кижи киржир, олар 2700 рубльдиг ниити продукциязын бүдүрүп үндүрерин дугуруушкан, оон 220 рубльди бөш чылдың фондузунче киирерин комбинаттың ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары шиитпирлээн.

★ БАЙ-ХААК. СЭКП Таңды райкомунуң бюрозу коммунистиг субботникке белеткелдиг болгаш ону эрттирериниң планын чугаалажып көргеш, бадылаан.

Амгы үеде районнуң партия организациялары планны амыдыралга боттандырары-биле белеткел ажылдарын калбаа-биле чорудуп эгелээн.

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СЭКП Төп Комитедиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели «Хой ажылының продуктуларын будүрериң улам ыңай көвүдедир болгаш шыварын экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Сөөлгү чылдарда хой ажылының продуктуларын будүрериң көвүдедиринге колхозтарның болгаш совхозтарның материалдыг сонуургалын бедидер талазы-биле чамдык хемчеглерни ап турза-даа, мал ажылының бо адыры оожум темп-биле хөгжүп келген деп доктаалда демдеглеп турар.

Казах ССР-ниң, Ортаа Азия республикаларывыңы, Украин ССР-ниң мурнуу районнарының, Соңгу Кавказтың, Поволжьениң, Барыын болгаш Үөрэн Сибирьниң колхозтары болгаш совхозтары хой ажылының продуктуларын сайгаргаш, улуг орулганы ап турар, ынчалза-даа бо адырны хөгжүдери-биле эргежок чугула хөрецгини одуң тускайлап үзүп бербейн турар, хойларны кажаа-хораа-биле долу хандырбышаан, суг-биле хандырылганы болгаш оске-даа аар ажылдарны кошкак механизастаан, одарларның продуктулуун бедидер болгаш мал чеми будүрер талазы-биле ажылдарны чогуур хемчээлге чорутпайн турар. Моон түнелиндеги бо адырның хөгжүлдези агаар-бойдустуң байдалындан улуг хамаарылгалыг болуп турар болгаш агаар-бойдус багай болган чылдарда хой ажылының продуктуларын будүрериниң озулдезиниң темпизи чавыс болуп турар.

Хой ажылын дүргени-биле хөгжүдери улус ажыл-агыйының улуг ужур-дузалыг болуп турарын, өөренип көргеш база дүк, хой эъди, каракул болгаш хой ажылының оске-даа продуктуларын будүрериниң, совхозтар ажылчыннарының болгаш специалистериниң культура-амыдырал талазы-биле хандырылгазын экижидер талазы-биле.

Хой ажылында селекцияуксаа ажылдарын үндезинии-биле экижидер талазы-биле хемчеглерни алырын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерстводунга, Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг Көдээ ажыл-агый академиязынга дааскан.

1972—1975 чылдарда совхозтарга комплекстиг-механизастаан хой фермаларын болгаш брактаан кыс каракулдарның хураганнарын алыр сорулга-биле оларны азыраң, чемгерер шөлдерни тудар дугайында ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерстводунуң болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң саналын хүлээп алган. 1972—1975 чылдарда каракул хураганнар садыл алыр талазы-биле даалгаларны эвилелдешкен республикаларга берген.

1972—1975 чылдарда үстүнде айыткан фермаларны тудар талазы-биле ажылдарны күүседирин хандырарын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерстводунга, ССРЭ-ниң Үлетпүр тудуг министерстводунга болгаш ССРЭ-ниң Аар индустрия будүрүлгелер тудуунуң министерстводунга дааскан. Комплекстиг-механизастаан хой фермаларының болгаш одар-белчиир шөлдерниң тудуунуң хуусаазын ийи-үш чылдан үзамдыктырбайн доозаар деп доктааткан.

ССРЭ-ниң Күрпланы болгаш ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерстводу-биле дугуржулга ёзугаар 1972—1975 чылдарда колхозтарга комплекстиг механизастаан хой

(Үзанчызы 2-ги арыңда).

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи

НАЙЫРАЛ, КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАНЫҢ ЛЕНИНЧИ ПОЛИТИКАЗЫ

СЭКП-ниң XXIV съездизи тайбыңның программазын кодүргеп, партияның Төп Комитедиң биле Совет чазак ону амыдыралда чайгылыш чок боттандырып турар. Совет күрүнеңиң тайбыңга ынакшылдыг ленинчи даштыкы политиказын делегейниң депшилгелиг күштери калбаа-биле деткип турар. Найыралдың болган кады ажылдажылганың ленинчи политиказын боттандырарынга, бүгү делегейниң ажылчы чоннары-биле интернационалчы харылзаалаларны быжыглаарынга Коммунистиг партияның идепкейлиг дузалакчылары совет профэвилелдери болуп турар. Тайбың, демократия болган социал депшилге дээш демиселге бүгү-ле депшилгелиг күштерни сырый каттыштырарынга олар идиг берип турар.

Даштыкы чуртталың профэвилел болган ажылчыннар организациялыларының делегациялыларының удуртукчулары XV съездиге байыр чедирбишаан, тайбыңны идепкейлиг камгалалыңче болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарыңче үлегерлеп болгаш съездиниң материалдарын таныжып эгелээн.

«Кызыл тараачын» колхозтуң Туран сүт-бараан фермазынга ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге партия Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазын болгаш съездиниң материалдарын СЭКП райкомунуң херээженер ортузунга ажыл чорудар килдиниң эргелекчизи М. Комбуй таныштырган.

Март 23. Президиумга эштер **Д. С. Полянский, А. Н. Шелепин, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев** олар көстүп келирге, съездиниң делегаттары болгаш аалчылары үргүлчүледдиг адыш часкаашкынывыла утказаан.

Даштыкы чамдык ажылчын профэвилел делегациялыларының, делегей организациялыларының баштыңдары съездиниң эртенги хуралынга байыр чедирип, чүве чугаалаарга, чыылганнар чылыы-биле утказаан.

Латин Американың Ажылчы чоннарының профэвилел чангыс эвининиң Доктаамал конгрезиниң секретары **Хосе Мигель Сарате** хамаарышпас чоруун болгаш бот шиитпирлеттинер эргезин камгалаар, депшилге дээш Латин Американың улустарының демиселин Совет Эвилели деткип, оон-биле аксы-дуңма эп-сеткил каттыштырылгазы ажылчы чоннуң болгаш депшилгелиг күштериниң улуг хүндүткелин хайыктырып турар дең чугаалаан. Совет Эвилели —бүгү делегейде тайбыңныл чөлегнижиг, революшчу чаартылгаларның шимчекини, күжү деп, ол онзалаң демдеглээн.

СОХИО-ның оралакчы дергазы, Японияның Бүрүне демир-оруктарының профэвилелиниң чиңгине секретары **Итидзо Сакаи** улуг Коммунистиг партиязының удуртулгазы-биле социалистиг тургузуушкунга Совет Эвилелиниң чедип алган чедиишкиннери үлам ыңайгы демиселче бистерни сорук киирип турар деп медеглээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежнев совет-япон харылзааларны бүрүн чогумчударының айтырыынче улуг кичээнгейни салды, ол чорук Ырак Чоон чүкке болгаш Оожум океан девискээриңге тайбыңның, айыыл чок чоруктуң эрге-аксыктарынга таарышкан болур ийик. Ол саналды бүрүн деткип турар бис деп, оратор медеглээн.

Банградеш Улус Республиканың профэвилел төвүүнүң даргазы **Чоудхури Харунга** сөс берген. Бодунуң чуртунуң улузу хосталга болган хамаарышпас чорук дээш демиселиве Совет Эвилелиниң болгаш оон ажылчын аңгызының идепкейлиг деткимчезин чугаалаан. Силерниң деткимчеңерни, силерниң оң-шаанда дузаламчынарыны Банградештиң улузу болган ажылчын аңгызы утпас деп, Чоудхури Харун чугаалаан.

Совет Эвилелиниң чедиишкиннери тайбың, демократия, национал хосталга болгаш социал дешилге дээш демисежин турар бүгү кижилерге сорук киирикчи үндезин болуп турар деп, оратор онзалап демдеглээн.

Совет улустуң бүгү талаларга чедип алган чедиишкиннерине Алжирниң ажылчы чоннары көрүп турар деп, Алжир ажылчы чоннарның бүгү-ниити каттыжышкынының национал комиссиязының кежигүнү **Ребрика Буалем** медеглээн. Алжирге социалистиг ниитиледи тургузарынга Совет Эвилелиниң дуржулгазы аажок ажыктыг деп, оратор чугаалаан.

Тред-юнионнарның Ирланд конгрезиниң даргазы, ыяштан эт-сеп кылыкчыларының дattышкан ниитилелиниң чиңгине секретары **Джим Кокс** бодунуң чуртунуң хамааты эргелерин камгалап турар улустарының демиселивиң дугайын чугаалаан. Ирланд улустуң демсели-биле эп-сеткилин каттыштырып турары дээш съездиниң киржикчилеринге ол өөрүн четтирипкинии илергейзээн.

Съездиниң делегаттары Соңгу Ирландияда байдалга хамаарыштыр медегледи чаңгыс үн-биле хүлээп алган. Бо доментиде чугаалааны: совет профэвилелдериниң 98 миллион кежигүнериниң омүзээвиден XV съезд Соңгу Ирландияның ажылчы чоннарыбиле эп-сеткил каттыштырылгазын, кара туразында ажылдаашкынның айыылзыга таварышканнарның болгаш кара-бажыңнарда хорудаттырганнарның ог-бүлелеринге бодунуң ак сеткилдиг сагыш човаашкынын илергейлеп тур.

Профэвилелдериниң XV съездизи Соңгу Ирландияның чонунга хамаарыштыр дерзии үүлгедигерни болгаш күүлээшкинни кылып турарынга шиитпирлиг удурланыышкынын илергейлеп, чепсектиг күштерни ажыглаарын соксадырын, политика талазы-биле хорудаттырганнарны доп-дораан хостаарын, Соңгу Ирландияның улузунуң чонтуг негелдерлерин хандырары-биле хемчеглерни алырын негээн.

Эртенги хуралга Күш-ажылдың делегей организациязының ажылчы чоннар-биле харылзаалар килдиниң эргелекчизи **Гарольд Даннинг**, Күш-ажылдың Египет федерациязының даргазы **Гариб Салах**, Аргентинаның профэвилелдериниң ходелиишкиннериниң чаңгыс эви болгаш таарыштыр каттыштырары дээш шимчээшкиниңиң удуртулгазының кежигүнү **Рубенс Искаро**, тред-юнионнарның Шотланд конгрезиниң секретары-казначейи, Транспорт болгаш мергежилдиг эвес ажылчыннарның профэвилелиниң күүскомунуң кежигүнү **Алек Китсон**, Иранның ажылчыннар организациязының чиңгине секретарының хүлээлгезин күүседип турар **Ахмад Болюри**, Чаа Мурнуу Уэльс штаттың профэвилелдер чөвүлелиниң секретары, Австралияның профэвилелдер чөвүлелиниң күүскомунуң кежигүнү **Ральф Марш** — ниитизи-биле даштыкы профэвилел болгаш ажылчыннар делегациялыларының 40 тэвэлекчизи база байыр чедирип, чүве чугаалаан.

Кежээки хуралга ВЦСПС-тиң болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелдериниң талазы-биле санал берииишкинни уламчылаан. Профэвилелдериниң Кыргыс республика чөвүлелиниң даргазы **Б. Сазиева** бир дугаарывда санал берген. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ооюнга республиканың ажылчы чоннарының белеткелиниң дугайын ол чугаалаан. Бистиң бүгү чедиишкиннеривис — улуг совет Ада-чурттуң улустарының акы-дуңма найыралының түнелиндир. Кыргыстың девискээриңде 80 ажыг националдың төлээлекчилери найыралдыг чуртта, ажылдап турар.

Утка-шынарлыг дыштанылга — бүдүрүлге болгаш ниитилел дешилгезиниң улуг курлавыры болур дээрзин профэвилелдериниң Литва республика чөвүлелиниң даргазы **К. И. Мацкевичус** бодунуң саналынга демдеглээн.

Бодунуң саналынга профэвилелдериниң Туркмен республика чөвүлелиниң даргазы Д. К. Караев тоску беш чылдың планнарын күүседиринге Туркменистанның ажылчы чоннарының киирер салыышкынывче улуг кичээнгейни үлегерлеп, ажылчыннарның, колхозчу тараачыннарның болгаш интеллигенциянның күш-ажылчы чедиишкиннериниң дугайын, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ооюнга алдар кылдыр коллективтериниң бедиткен хүлээлгелериниң дугайын ол чугаалаан. Каракумнуң В. И. Ленин аттыг каналының тудуу ленинчи национал политиказының херек кырында дириг боттуг коргүүжү болу берген дээрзин оратор демдеглээн.

Найысылалдың пионерлери съездиниң делегаттарынга байыр чедирген.

Март 24-те съезд ажылын үргүлчүлээн.

(СЭТА).

Совет профэвилелдериниң XV съездизиниң материалдарын Кызылдың даараныла комбинадының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары улуг кичээнгей-биле таныжып турар. Бригадирлер, цех начальниктэри, информаторлар тус-тус хүлчет аайы-биле шомчулгаларны кылып эгелээн.

ЧУРУКТА: политинформатор В. М. Акулова бижар цехтиң ажылчыннарынга съездиниң материалдарын таныштырып турары.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Эгелээшкинни деткээн

ЧЕРНИ ХУМАГАЛЫГ АЖЫГЛААР

Тываның көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының клубун ажылчы чоннар депутаттарының Дүргеи көдээ Совединиң депутаттары, станцияның эртем ажылдакчылары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери болгаш механизаторлар, оске-даа сессияга чалатканнар долдур олурупканнар.

Сессияга Донецк облазының ажылчы чоннар депутаттарының Ивановопольск көдээ Совединиң болгаш Краснооторск суур Совединиң чери чөп ажыглаар дугайында кыйгырыын деткиир дугайын чугаалажып көргеи. Дүргеи көдээ Соведи бистиң республиканың бүгү-ле көдээ болгаш суур Советтериң ол эгелекчи саналды деткиринче кыйгырар дугайында идепкелди Тываның көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының директору, Таңды район Совединиң депутады эш Сапелкин кылган.

Дүргеи көдээ Соведи черии чөп ажыглаар, суттарылганы чорудар, хөрээннүң хаттан, сугдан үрелир чоруун болдурбас талазы-биле көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының тускай эртемниглери болгаш механизаторлары-биле кады сөөлгү чылдарның ишгинде элээп ажылдарны кылып чоруткан. Ажыл-агый 16 мүң га черге агротехниканы чөп ажыглап, тарылга эалчештирилгезиң шол бүрүзүнүң онзагай байдалын барымдаалап чоруткан, черниң сугдан, хаттан үрелир чоруруша удур дилиндектей тарыыр системаны ажыглап турар. 2179 га одарларга сиген тарылгазын чоруткаш, га бүрүзүиден мурнуунда 1,5—2 центнер сиген ап турган болза, ам 5—6 центнерни кезиң алырын чедип алган. Сиген кезер 680 га шөлдүң га бүрүзүнден 16—18 центнер сигенни кезиң турар. 120 га культуржуткан одарларның га бүрүзүнден 4200 чедир хемчээлдиг чемгерилге единицазын алыр аргалыг болган. Амгы үеде 1224 га черни суггарылга-биле хандырган болгаш эрткен чылын 380 тонна минералдыг чемиичидилгени, а 1972 чылда тарылга шөлдериие 11 мүң тонна органиктиг чемиичидилгени токкеи, 500 га шөлдүң дажы аштап арыглаан болгаш тарылга шөлдериие колдуунда бирги болгаш ийиги класстың элита үрезиниерии ажыглап турар.

Бо бүгү ап чоруткан хемчеглериниң түнелиниде тараавың болгаш мал чеми культураларының дужүду элээп бедээн. Оон-биле чергелештир черии чөп ажыглаары, оон культуразын экижидер талазы-биле ажылдар ам-даа чедир кыдынмайн турарын сессияга санал берген депутаттар, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери демдеглээв.

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының кол агроному, депутат Ю. М. Злыгостев бодунуң саналынга кижи бүрүзү чер дугайында сагыш салырын бодунуң хүлээлгеан деп санаи. Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының ажылдакчылары черии чөп ажыглаар дугайында Донецк областың тараажыларының кыйгырыын, оларныц үнелиг эгелээшкинин деткип турарын чугаалаан. Чер кижилерге оон-даа артык хой ажыкты бээрин чедип алыры-биле тарылга эалчештирилгезин чорудар, черниц хаттан болгаш сугдан үреларин болдурбас талазы-биле шыңгыы хемчеглер алырын, сиген кезер шөлдерни, мал одарладыр черлерни экижидерин, хой чылдыг сигеннерии адаа тарын олуртурув агроном саналдаан. Минералдыг болгаш органиктиг чемиичидилгелерии ажыл-агыйга хөйүү-биле ажыглаанының, черии экижидериниң талазыбиле үстүнде хемчеглерни ап чоруткавының түнелиниде га бүрүзүиден 20—25 центнер дүжүттү ап турарын од саналынга айыткан.

Оон-биле чергелештир гектар бүрүзүн ам-даа четче ажыглавайн турарывыс четпес деп, депутат Злыгостев чугаалаан. Хову шөлдерде ам-даа чедир тарываан диландектер, дажы аштаттынмаан шөлдер.

(Үзанчызы 2-ги арында).

Улам сорук киирген

Адаа чүве чугаалаан саанчылар болгаш кадарчылар эш Л. И. Брежневтиң хаиы уткалыг чугаазында салдынган сорулгалар бистиң кижи бүрүзүстүң хамаарышкан ажылхереэнге харыысалгазын улам бедидип, күш-ажылче сорук киирип турар-дыр деп демдеглээнер.

* * *

ШАГААЙ-АРЫГ. (Телефон-биле). Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунда партия болгаш ажылчын комитеттерия ажыл-ишчилерге ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң материалдарын калбаа-биле таныштырып, ээлчеглиг семинарлар, лекторлар, политинформаторлар калбаа-биле хаара туттунган.

«Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыннары ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазын болгаш съездиниң материалдарын таныжып тура, ында айыттынган хемчеглерни амыдыралга боттандырары-биле социалистиг чарыыны улам кадбартып турган, планныг онаалгаларны болгаш хүлээлгелерии күүседип, бедик көргүзүгнү чедип алган.

Совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының коллективиниң кежигүннери профэвилелдериниң XV съездизин күш-ажылчы чедиишкиннериг деткээн.

Республиканың партия организацияларында

Харыысалганы бедидер

Чоокта чаа Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң төвүнде эге организациянның ниити хуралы болуп эрткен. Аиаа коммунистер В. Курбутов биле О. Дөмүр-оол даандырган ажыл-херекти канчаар күүсединиң турарының дугайында ынаныр көргеи. Дүргеи көдээ Соведи бистиң республиканың бүгү-ле көдээ болгаш суур Советтериң ол эгелекчи саналды деткиринче кыйгырар дугайында идепкелди Тываның көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының директору, Таңды район Совединиң депутады эш Сапелкин кылган.

Дүргеи көдээ Соведи черии чөп ажыглаар, суттарылганы чорудар, хөрээннүң хаттан, сугдан үреларин болдурбас талазы-биле көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери болгаш механизаторлар-биле кады сөөлгү чылдарның ишгинде элээп ажылдарны кылып чоруткан. Ажыл-агый 16 мүң га черге агротехниканы чөп ажыглап, тарылга эалчештирилгезиң шол бүрүзүнүң онзагай байдалын барымдаалап чоруткан, черниц сугдан, хаттан үреларин чорууша удур дилиндектей тарыыр системаны ажыглап турар. 2179 га одарларга сиген тарылгазын чоруткаш, га бүрүзүиден мурнуунда 1,5—2 центнер сиген ап турган болза, ам 5—6 центнерни кезиң алырын чедип алган. Сиген кезер 680 га шөлдүң га бүрүзүнден 16—18 центнер сигенни кезиң турар. 120 га культуржуткан одарларның га бүрүзүнден 4200 чедир хемчээлдиг чемгерилге единицазын алыр аргалыг болган. Амгы үеде 1224 га черни суггарылга-биле хандырган болгаш эрткен чылын 380 тонна минералдыг чемиичидилгени, а 1972 чылда тарылга шөлдериие 11 мүң тонна органиктиг чемиичидилгени токкеи, 500 га шөлдүң дажы аштап арыглаан болгаш тарылга шөлдериие колдуунда бирги болгаш ийиги класстың элита үрезиниерии ажыглап турар.

Бо бүгү ап чоруткан хемчеглериниң түнелиниде тараавың болгаш мал чеми культураларының дужүду элээп бедээн. Оон-биле чергелештир черии чөп ажыглаары, оон культуразын экижидер талазы-биле ажылдар ам-даа чедир кыдынмайн турарын сессияга санал берген депутаттар, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери демдеглээв.

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының кол агроному, депутат Ю. М. Злыгостев бодунуң саналынга кижи бүрүзү чер дугайында сагыш салырын бодунуң хүлээлгеан деп санаи. Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының ажылдакчылары черии чөп ажыглаар дугайында Донецк областың тараажыларының кыйгырыын, оларныц үнелиг эгелээшкинин деткип турарын чугаалаан. Чер кижилерге оон-даа артык хой ажыкты бээрин чедип алыры-биле тарылга эалчештирилгезин чорудар, черниц хаттан болгаш сугдан үреларин болдурбас талазы-биле шыңгыы хемчеглер алырын, сиген кезер шөлдерни, мал одарладыр черлерни экижидерин, хой чылдыг сигеннерии адаа тарын олуртурув агроном саналдаан. Минералдыг болгаш органиктиг чемиичидилгелерии ажыл-агыйга хөйүү-биле ажыглаанының, черии экижидериниң талазыбиле үстүнде хемчеглерни ап чоруткавының түнелиниде га бүрүзүиден 20—25 центнер дүжүттү ап турарын од саналынга айыткан.

Оон-биле чергелештир гектар бүрүзүн ам-даа четче ажыглавайн турарывыс четпес деп, депутат Злыгостев чугаалаан. Хову шөлдерде ам-даа чедир тарываан диландектер, дажы аштаттынмаан шөлдер.

(Үзанчызы 2-ги арында).

Кыштаглаашкынның чоруп турарының болгаш часкы хову ажылдарынга белеткел дугайында ажыл-агыйда байдалды совхоз директору эш Куркутов чугаалаан, эрткен чылын мал чеми белеткээр планын түгле 48 хуу күүсеткенинден бо айтыры берге байдалда болуп, курлавырлар эвээжеп турарын айыткан. Бо талазы-биле совхозтуң директорлуктуң четпес ажылдаанын ол хереченнеп турар. Ажыл-агыйның салбырларында, ылаңгыя мал ажылында эки түңнелдиг, бедик көргүзүглүг хойжулар, саанчылар бар. Оон ап көргеи курлавырларны ам-даа чедир ажыглап шыдавайн турар, мурнакчы дуржулганы нептередир ажыл барык чок, эртемниглиг, мергежилдиг тускай эртемниглерни болур-чогуурубиле удуртуп, оларның харыысалгазын бедитпээн дээрзин сапал бергеннер тодарган айыткан.

Эш Дөмүр-оолдуң удуртуп турар сүт-бараан фермазында байдал түгээр, сүттү будүрер болгаш күрүнеге саларының талазы-биле көргүзүглер эртикеи чылдың бо үезинде деңнел-биле азырга бедик болуп турар.

Удуртукчу ийи коммунистиң отчёдун дыңнап көргеш, парторганизациязы ажылагыйның амгы байдалын тодарадып, ында четпестерни дарый чайладыр талазы-биле чогуур хемчеглерни айыткан шиитпирии хүлээп алган.

Коммунистерниң хууда харыысалгазын бедидер талазы-биле оларның отчёттарын үргүлчү дыңнап турары ажыктыг дээрзин хуралга демдеглээш, ону амыдыралга боттандырарын партбюрога даскан.

О. ТАВАА,
совхоз төвүнде парторганизация секретары.

Белектиг уткуур дээш

ССР Эвилелиниң тургустунганының бежен чылыв төлептиг уткуур дээш «Көк-Тей» совхозтуң партия эге организациязының бюрозу хой ажызы хемчеглерни ажылдап кылгаш, ону коммунистерниң хуралынга чугаалажып көргеи.

Бирги эалчегде будүрүлгеде бар аргаларны, курлавырларны чөп ажыглап турганы, бүгү улустуң байырлалын күмүл ажылчы белектиг уткуурун, планныг даалгаларны болгаш алдынгаи хүлээлгелерии күүседиринче совхозтуң күш ажаанчыларының, механизаторларының база сүт-бараан фермазының ажылчыннарының күжүн мобилизастаар, оларның аразында социалистиг чарышты дээштиг кылдыр организастаарын чедип алырын ол хемчеглерде-айтын турар.

Белеткел үезинде идей-политиктиг болгаш интернационалчы кижизидилгени күштелдиреринче үлегерлеп боттуг ажылдарны чорударын ында көрүп турар.

Хуралга санал бергеннер боттарының тодаргай сүмелерин киирип, ажылдап кылган хемчеглерии күүседир дээш партбюронуң организакчы ажылын күштелдирери эргежок чугула дээрзин айыткан.

Партияга эң төлептиглерни

«Мурнакчы» колхозта «Партия кежигүнүнге хүлээп алышкынның байдалы болгаш аныяк коммунистерниң кижизидилгезиниң дугайында» айтырыгны СЭКП-ниң Бай-Тайга райкомунуң бюрозу чугаалашкан.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдырыла боттандырбышаан, ол талазы-биле чамдык эки ажылдарны колхозтуң партия организациязы чорутканын райкомуң бюрозу демдеглээн.

Партияның шынар составын экижидер, оон хүрээлеңинге колхоз будүрүлгезиниң мурнакчыларын хүлээп алыр талазы-биле кызымаккай ажылдап, сөөлгү чыл ажыг үеиин иштинде 18 кижини СЭКП-ниң хүрээлеңинге хүлээп алган, 29 кижи аныяк коммунистер школазында өөренип турар. Оларның аразында чолаачы Донгак Кара-оол, тудугжулар Апаажык Севдаш, Күжүгет Кызыл-оол олар дег партия кежигүнүнүң бедик адынга толептиглер хөй.

Оон-биле кады партийзии амыдыралдың бо чугула талазында четпестерни райкомуң бюрозу демдеглээн.

К. МААДЫ.

Чөвүлел хурал

Дүүн, республика найысылазынга, Политиктиг чырдыышкын бажыңынга республиканың ажыл-агыйларының агрономнарының, инженерлериниң, мелиораторларның болгаш райкүүскомнарның көдээ ажыл-агыйн эргелелдериниң начальниктериниң, тускай эртемниглериниң чөвүлел хуралы болуп эрткеи. Чөвүлел хуралды СЭКП Тыва обкомунуң ийиги секретары **В. Н. Филиппов** ажыткан, 1971 чылда чер ажылының түңнелдери болгаш тараа база мал чеми культураларын будүрерии ковүдедир талазы-биле сорулгалар дугайында илеткелди республиканың көдээ ажыл-агыйн министриниң оралакчызы **М. А. Хазбулатов** кылган.

Чер ажылын сайзырадырының талазы-биле мурнуудагы чылда чедип алган чамдык чедиишкиннерии болгаш ол талазы-биле турган четпестерии аналязтевишаан, илеткелчи тараа болгаш мал чеми культураларның дүзүткүрүи бедидер, бар аргаларны четче ажыглаар дугайында көдээның ажыл-ишчилериниң мурнуида туруп турар сорулгаларга тодаргай доктаагаи.

Часкы хову ажылдарын кыска хуусаада бедик деңнелге эрттирер дээш боттарының ажыл-агыйларында техника септелгезин, үрезин белеткелии, оон ховараажыкшын, механизатор кадрларның четчелээшкинии кайы хире чорудуп турарының дугайында хуралга санал берген «Тээлэ» совхозтуң кол агроному **С. С. Байыс-оол**, «Саяның»—**В. Н. Виников**, Эрзин районда «Коммунизмче орук» колхозтуң— **К. Л. Лоду**, оскелер-даа чыылганнарга дыңнатканнар.

Чер ажылын сайзырадырының, хөрээннүң хаттан камгалаарының болгаш сугтаттыг черлерни чөп ажыглаарының дугайында мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри **М. Б. Достак-оол**, Көдээ ажыл-агый министерстводунуң кол агроному **И. А. Поминов**, Таңды районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному **И. Е. Андреев**, Тываның көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының улуг эртем алымдакчызы Л. П. Дакыдова, ол-ла станцияның килдиз эргелекчизи О. Т. Ензак, Каа-Хем районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному **Д. Д. Сирота** болгаш өскелер-даа саналдап солушкан.

Чөвүлел хуралдың түңнелиниде республиканың бүгү тараажыларынга болгаш механизаторларынга, тускай эртемниглерине кыйгырыгны бир үн-биле хүлээп алган.

СЭКП Төп Комитединде болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

фермаларын тударының талазы-биле ажылдарның хемчээлин тодарадырын, ол тудугну чорударының тодаргай хемчеглерин, ылаңгыя ук фермаларны тударынга колхозтар аразының тудуг организациялары-биле күрүнениң керээлиг тудуг организацияларын хаара тударын көрбүшаан ажылдап кылырын, а ол ышкаш оларны дериг-херекселдер болгаш механизмнер-биле четчелээриниң чурумун тодарадырын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге дааскан.

Хойларны ажаап-тежээриниң янзы-бүрү аргаларын өөренип көөр, ук дериг-херекселдерниң база тудугларның чурттуң янзы-бүрү агаар-бойдустуг куржагларынга хой ажылынга тааржыр-таарышпазын хынаар сорулга-биле 1972—1976 чылдарда ажылдап турар ажыл-агыйларның баазазынга хой ажылының дуржулга совхозтарын организастаарын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге дааскан.

Бо доктаалда көрдүнген хой ажылының дуржулга совхозтарын, комплекстиг механизастаан хой фермаларын болгаш чемгерилге шөлдерин тудуп тургузарының төлевилелсмета документациязын чогуур хуусаазында белеткээрин хандырарын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге саналдаан. Айыткан документацияның белеткээнинниң шаа-биле эртип турар чылдың республикалар аайы-биле дооспаан тудугларының хемчээлиниң кызыгаарын эрттирбейн келир чылдың капитал тудуунуң ниити даңзызынга киирген-нерниң эге тудуун кылырын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге чөпшээрээн.

Республика бүрүзүнүң чыл санында хереглелин долузу-биле хандырар хемчээлдиг үрезиннерни бүдүрерин кичээнгейге ап, кургаг болгаш тайыс оъттуг черлерни база даг одарларын база сиген кезер черлерни экижидеринге, эргежок чугула черлик сигеннер үрезини бүдүреринге 1972 чылдан эгелеп чамдык ажыл-агыйларны специализастаарын хандырарын эвилелдешкен чамдык республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге дааскан. Кургаг, тайыс оъттуг шөлдерни болгаш даг одарларын база сиген кезер черлерни экижидеринге чугула черлик мал чеми үнүштерниң болгаш сигеннерниң үрезинин садарының өртээн ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Өртектер талазы-биле күрүне комитединиң. ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң болгаш ССРЭ-ниң Белеткелдер министерствозунуң чөпшээрелин ёзугаар ажылдап кылыр болгаш 3 ай хуусаа иштинде бадылаар.

Мал семиртир одарларга мал чеминиң курлавырын магадылап тургузар болгаш хойну тургузу азыраар үезинде чемгерилгени механизастаар сорулга-биле эвилелдешкен республикаларга 1972—1975 чылдарда үүрмектээн бөдүүн чемнерни концентраттыг хоолулуг чемнер-биле, витаминниг сиген далганы болгаш минералдыг бүдүмелдер-биле холуп бүдүрериниң даалгазын бадылаан.

Казах ССР-ниң девискээринде турар тудуг индустриязының бүдүрүлгелеринге эптеп туткан, эптээш чазып ап болур хой кажааларын тударынга хереглээр чиигеткен конструкцияларны болгаш калбак панельдерни бүдүрерин ССРЭ-ниң Тудуг материалдар үлетпүрүнүң министерствозунга дагзыр. Айыткан хой кажааларын монтажтаарын ССРЭ-ниң Көдээ тудуг министерствозу хандырар.

Хойларны ажаарының, хой ажылынга бүдүрүлге чорудулгазын комплекстиг механизастаарының технологиязының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш хойжуларның күш-ажылының байдалын экижидериниң талазы-биле эртем шинчилелдерин, шенелде-конструктор ажылдарын калбартырының хемчеглерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитеди-биле дугуржулга ёзугаар ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый болгаш трактор база көдээ ажыл-агый машина тудуушкунунуң министерстволары 1972 чылдың бирги чартыында ажылдап кылыр хүлээлгелиглер.

Суг сордурар механизмнерни, хой фермаларын механизастаарынга херек чем үлээр болгаш өске-даа дерилгелерни белеткээриниң конструкцияларын чогаадырын база калбаа-биле бүдүрүп үндүрерин хандырарын Трактор болгаш көдээ ажыл-агый машина тудуушкунунуң министерствозунга дааскан.

Хойжуларның болгаш хой ажылының өске-даа ажылдакчыларның культура-амыдырал байдалын экижидер сорулга-биле одалгалыг, эдилел-херекселдерлиг болгаш өске-даа чүүлдер-биле хандыртынган көжүрүп чоруур чаңгыс аай хевирлиг ыяш бажыңчыгаштарның төлевилелин, тудуп белеткээрин организастаар талазы-биле саналды киирип келирин ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга болгаш база Арга-ыяш база ыяш ажылдап кылыр үлетпүрүнүң министерствозунга дааскан. Ол ышкаш көжүп чоруур сериттенип чунар херекселдерни медицина үлетпүрүнүң бүдүрүлгелеринге белеткээрин болгаш ССРЭ-ниң Чиик үлетпүр министерствозунуң бүдүрүлгелеринге белеткээр майгыннар-биле кады оларны тайыс оът-сигенниг болгаш ховуларны ажыглап турар хой ажылдыг колхозтарга болгаш совхозтарга бээрин организастаарын планнап көрүп турар.

Хой ажылының ажылдакчыларының материалдыг сонуургалдарын бедидериниң талазы-биле чамдык немелде хемчеглерни доктаалда айыткан. Ховуларда болгаш дагларда одарларны, а ол ышкаш «кара черлерни» база Кизлярның одарларын ажыглап турар совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйының өске-даа күрүне бүдүрүлгелериниң хойжуларынга ол ажыл-агыйга тускай мергежилиниң талазы-биле ажылының стажы дээш 1972 чылдың январь 1-ден эгелээш дараазында хемчээлде немелделерни тыпсырын доктаадыр:

Ол-ла ажыл-агыйга үзүктел чок ажылдааннарга	Чылда ажыл төлевириниң түңүнден хуузу
3-тен 5 чыл чедир	12
5-тен 10 чыл чедир	15
10-дан 15 чыл чедир	20
15 чылдан өөрү	25

Ховуларда болгаш дагларда одарларны, а ол ышкаш «кара черлерни» база Кизлярның одарларын ажыглап турар совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа күрүне бүдүрүлгелериниң хойжуларынга бир эвес тускай мергежилиниң талазы-биле үзүктел чок ажыл стажы 3 чыл ажыг болза, чылдың-на 2 ажыл хүнүнүң төлевирлиг немелде шөлээзин бээрин доктааткан, ынчалзажок ону 6 ажыл хүнүнден көвүдетпес. Немелде шөлээ алыр эргелиг ажыл стажынга кадарчыларның 1969 чылдың январь 1-ден эгелеп ажылдаанын ацаа санаар.

Хойнуң дүгүн кыргыырының база каракуль кештерин соярының талазы-биле ажылдың таривин бадылаарын, ооң-биле бо ажылга 1972 чылдың январь 1-ден эгелээш эң бедик разрядтарны тургузарын Көдээ ажыл-агый болгаш белеткелдер ажылчыннарның база ажылдакчыларның профэвилелиниң Топ Комитеди-биле дугуржуп тургаш, ажылдап кылырын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, а ол ышкаш Күш-ажылдың болгаш ажыл төлевириниң айтырыгларының талазы-биле ССРЭ-ниң Күрүне комитединге дааскан.

Совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа күрүне бүдүрүлгелериниң даглыг черлерде одарларында хой болгаш өшкүнү ажаап кадарын ажылдап турар малчыннарынга хамаарыштыр оларның 7-ден 15 хар чедир назылыг уругларын школа-интернаттарга азы ниити эртемниң ортумак школаларның интернаттарынга күрүнениң долу хандырылгазы-биле өөредип база ажаап-тежээриниң дугайында 1964 чылдың январь 9-та үндүрген ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында көрдүнген чиигелделерни ажыглаар.

Эгелээшкинни деткээн

ЧЕРНИ ХУМАГАЛЫГ АЖЫГЛААР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

дер, оруктар кыдыгларында болгаш хову турлагларының чанында чедир ажыглаттынмайн турар эки черлерни чөп ажыглаарынче ол кыйгырган. Хүндүлүг тараажы, 70 харлыг пенсионер Адам Минович Залуцкий ирей, хову шөлдерде херектиг-даа, херек чокдаа черлерге хөй оруктар үндүрүп турарын база шүгүмчүлээн.

Черни ажыглаарының культуразын бедидер талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган № 4 хову бригадазының бригадири, көдээ Советтиң депутады А. Д. Горбанюк бодунуң саналынга, чер бистиң үнелиг байлаавыс, көдээниң ажыл-ишчилери черни камнаар, болдунар аргаларны ажыглап тургаш, оон алза чогуур чүүлдерни улам-на көвүдедирин саналдаан. Ооң-биле чергелештир № 4 бригадага быжыглаан черни ам-даа долузу-биле ажыглавайн турарын, 400—500 хире гектар шөл үрегдээшкининге алыспышаан хевээр болуп келгениниң түңнелинде хөй дүжүттү чедир албайн турарын шүгүмчүлээн. № 4 болгаш 5 бригадаларны хөрзүннүң сойлуп үрелиринге удур техника-биле чепсеглээрин, ол черлерден бедик дүжүттү алырынче бүгү механизаторларны кыйгырган. Бок үнүштер-биле демиселди күштелдирериниң чугулазын ол-ла станцияның үрезин ажылының килдизиниң эргелекчизи О. Т. Евзак саналынга чугаалаан.

Ногаа-чимистер килдизиниң эргелекчизи И. В. Акимов ногаа болгаш кат-чимистерни хөйү-биле тарып олуртурун, ылаңгыя бажыңнар чанында чашпан, сиген үглей берген турар черлерни ол сорулгага ажыглаарынче бүгү депутаттарның болгаш сессияның өске-даа киржикчилериниң кичээнгейин угландырган.

Сессияга Дүрген көдээ Совединиң депутаттары, дуржулга станциязының ажылчыннары, эртем ажылдакчылары боттарының бар аргаларын санап көргеш, тоску беш чылда черниң ажыглалын экижидер талазы-биле Донецк областа эш-өөрүнүң эки эгелээшкинин изии-биле деткип, олче угланган тодаргай хемчеглерни боттандырарын шиитпирлээннер. Ол хемчеглерниң кол-колун маңаа көргүзерге мындыг:

Бо беш чылда тараа база мал чеми культураларның тарылга шөлүн калбартыр болгаш 1972 чылда оларның дүжүдүн гадан-на 15 центнер чедирер, а ол ышкаш бүгү фермаларны мал чеми-биле бүрүн хандырар.

Эвээш продуктулуг одарларны, шыктарны куруктурар талазы-биле ажылдарны чорудуп, чадаң үнүштерни аштап, арыглаарының күсели-биле, фермаларны долгандыр турар база оруктар ийинде ажыглаттынмас дазырларны шиңгээдип тургаш, 112 гектар черни ажыглалга киирер.

1972 чылда дуржулга станциязының девискээринге шөлдерни хаттан камгалаар бир гектар черге ыяш олуртулгазын чорудар, 1973 чылда ыяш олуртур 15 гектар шөлдүг дилиндектиң хөрзүнүн белеткээр, а беш чылдың төнчүзүнге чедир ындыг сорулгага хереглээр камгалал дилиндектерин чылдың-на 50 гектарга чорудуп турарын чедип алыр.

Ол планнарны боттандырары-биле 1972 чылдан эгелеп тускай звенону тургузарын шиитпирлээн болгаш «ДТ-75», «МТЗ-52» деп тракторларны база эргежок чугула дериглерни ооң эргезинге бээр.

Хат үрегдээшкининге таварышкан хөрзүннүг черлерге дилиндектей тарыыр системаны болбаазыраңгайжыдары-биле, хат алырынга удур хемчеглерниң бүдүн комплекизин ажыглаар.

Хөрзүннүң сугдан үрелир чоруун болдурбазы-биле кол тарылганы ийленчек черлерни кежилдир, чалгын чок андазын-биле чардырарын чедип алыр. Чыл бүрүде 4000 гектар черге бок үнүштерни химиктиг арга-биле аштаар.

Культуржуткан одарларның шөлүн 500 гектар чедирер, тараа савацын чардынмаан оргаларга сарааттаар. Тараа болгаш мал чеми культураларның дүжүткүрүн бедидер сорулга-биле чыл бүрүде-ле 1000 тонна минералдыг болгаш 15.000 тонна органиктиг чемишчидилгелерни төгер.

Тараа культураларын чаштырарда дээди шынарның бедик класстыг, чаштырарынга чедир арыглаттынган үрезиннерин хереглээр. 1200 гектар шөлдүң дажын аштап арыглаар.

Чуртталга бажыңнарының чанынга чечек өстүрүлгезин чорударынга дузалаар. Кодан чанынга чечек өстүрүлгезин эң дээре чорутканнарны шаңнап, мактаар. Суурнуң чурттакчыларының кодан чанының сад олуртуушкунунга практиктиг дузаны көргүзүп, оларның чимистиг болгаш каттыг үнүштерниң хевирлерин база сорттарын тыптынын алырынга дузалаар.

Чер чоннуң үнелиг байлаа болганда, ооң ажыглалын экижидер талазы-биле Донецк областың көдээ ажылишчилериниң бүгү чуртка кыйгырыы улуг ужур-дузалыг. Ынчангаш ол эгелээшкинни бистиң республикада бир дугаар деткээн дүргенчилериниң үстүнде кыйгырыын СЭКП-ниң Таңды райкомунуң бюрозу биле ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң күүскому доктаалынга деткээн болгаш черни кадагалаары, ону чөп ажыглаары дээш походка киржирин районнуң бүгү көдээ Советтеринге, колхозтарынга, совхозтарынга дааскан.

Хойжунуң кылган шенелдези

Кара-Ховунуң Сайгытыда Каң-оол Борарганның кыштаанга дал дүъш турда келдивис. Аалдың оң талазындан кара аъттыг кижи келгеш, инчееэнден ийи ак хураганны аныяк уругга уштуп берип тур.

— Олча-даа эки ийин—деп, Каң-оол өөрүшкүлүг чугаалады.

Сакманщик уруг кара баштыг хураганнарын куспактапкаш, кажаазының иштинче бурт кынды.

Бажыңының херээжен ээзи Өшкү-Саар бисти бажыңынче чалай-дыр. Малчыннарның ажыл-ижин таныжып эгеледивис.

— Кыш-даа магалыг-дыр. Мөңгүн-Тайгага чогум кыш ам келир болдур ийин. Соок хаттың анчыын көрүңер даан, оон дыңзыза шуурганнаар-даа болгай.

— Шуурганнай берзе, чүнү канчаарыл?—деп айтырдывыс.

— Дүү ол кара тейниң баары ыжык, белен-селен хат кирбес чер. Хаттыг хүннерде мал кадарар черивис ол. Одарбелчиири чүм. Ол бистиң ёзулуг курлавырывыс болдур ийин.

Кыш бергедээр болза, Мөңгүн-Тайгага хойну-даа, хураганны-даа тургузу азыраары берге, ынчангаш курлавыр одарлыг турбас болза хоржок.

— Хураганнарны дүъште чемгерер өйү келди — дээш, Ханды, Өшкү-Саар олар кажаазынче далажыпты. Малчыннарның канчаар ажылдап турарын сонуурган көөр дээш бис база оларның соондан чоруптувус.

Чаш хураганнар эзлерин долгандыр маңнажып, чем дилеп, алгыржып, дешкилежипле турлар.

Өшкү-Саар сес чыл иштинде хураган өстүрүп келген, байлак дуржулгалыг. Чаптанчыг, чараш хураганнарын канчаар ажаап, доруктурун турарын чугаалап бээрин дилээривиске, ол мынча дээн:

— Бисте 289 хой төрээн, оларның хураганнарын онча-менди доруктуруп тур бис.

Каң-оол Борарган бир хаалганы ажыдыптарга, дөтпежий берген, кара баштыг ак хураганнар көк сигенни саглаңнады тыртып, догдурады дайнаан турлар. Ол хураганнарның улуг, семис-шыыраан магададывыс.

— Мээң шенелде ажылымдыр ийин, ноябрь айның төнчүзүнде төрүттүнген хураганнар-дыр. Болар ам кандыг-даа берге час болур болза, тоовас. Ноябрь айда төрүттүнген хураганнар чазын улуг хойлар безин чудап турда, тоовас боор чорду. Ынчангаш бистиң бо черге хой малды ноябрьны соолзүредир оолдадыр болза, таарымчалыг дээрзин баштайгы кылган шенелделерим бадыткан турар-дыр—деп, Каң-оол чугаалады.

— Бо кылып турар шенелдеңерде оон ыңай кандыг ажыктыг чүүлдер барыл?—деп, улам ханылап айтырдывыс.

— Оон ыңай колхозка экономика талазы-биле дыка ажыктыг. Хураганнарны сентябрь айга чедир кадаргаш, күрүнеге дужаарга, бирээзиниң-не дөңзизи 33—35 килограмм болур. Дүгү база арбын болур.

Мынчаар кылыр болза, колхозтуң экономиказы улам быжыгар, малчыннарга немелде төлевир-даа арбыдаар дээрзин хойжу тайылбырлады.

— Бодуңарның бодалыңарны, шенелдеңерниң дугайын колхоз баштаар черинге, ооң тускай эртемниглеринге чугаалаан силер бе?

Каң-оол Сааяевич бир хураганны тудуп алгаш, харыылады:

— Аарын көрүңер даан, ам безин 15—18 килограмм бар хире. Чоокта чаа мурнакчы малчыннарның дуржулга солчулгазы болган. Аңаа ол дугайын чугаалап, саналдаарымга, шупту кижилер мени деткээн. Моон соңгаар бистиң районга хойну ноябрь айдан эгелеп оолдаар кылдыр эдержилгеге киирери черле таарымчалыг болгу дег.

Элээн каш хонганда бригадада партия бөлүүнүң хуралынга малчыннар чыылган. Аңаа дүк бүдүрерин көвүдедир, хой оолдаашкынын ноябрь айдан эгелээр кылдыр, эдержилгени ынчаар чорудар дугайында чугаа болган.

— Күрүне планын күүсетпейн баар таварылга турбас ужурлуг. Совет Социалистиг Республикаларның тургустунганындан бээр 50 чылын чедиишкиннер-биле уткуур хүлээлгелиг бис, эштер—деп партия бөлүүнүң удуртукчузу Каң-оол Борарган чугаалаан.

— Ноябрь айдан май айга чедир хураган азыраар сигенни кайын кезип алырыл?—деп, чамдыктары холун чада тудар, эктин кызар болган.

— Бодан көрүңер даан, эштер. Бисте кижи бүрүзү Александр Серен, Биче-оол Донгак, Салчак Серен-Натпит дээш, өске-даа хойжулар ышкаш ажылдаар болза, чедип ап болур—деп, ол бадыткаан.

— Азырадыкчы хөөнден уштунгаш, хойжу бүрүзү сес-он тонна сигенни белеткээр, кажааларны чогуур өй-шаанда септээр, хемнер кыдыгларын суггарар ажылдарны чүге кылып болбазыл?—деп, Даржаа аңаа каттышкан.

— Белдиң хойжулары ышкаш, күске-күжүгенниң хаядашта чыып алган сигенин безин бөлер херек. Ол база курлавыр-дыр, бистиң чамдык эштер чайын сиген белеткевес малын эки семиртпес боор-дур. Ону соксадыр херек—деп база бир хойжу шыңгыы чугаалаан.

Партбөлүктүң хуралының түңнелинде, 1973 чылдан эгелеп хойну ноябрь айда оолдаар кылдыр, эдержилгени организастаарын шиитпирлээн. Бо чылын бригада ниитизи-биле чүс хойга онааштыр тозан беш хураганны, бир хойдан 2 килограмм дүктү кыргып алыр, хойжу бүрүзү 6—7 тонна сигенни белеткээр деп шиитпирлээн.

Каң-оол Борарган сес чыл мурнунда Ленинчи комсомолдуң путёвказын ёзугаар хойжулап эгелээн. Чыл санында социалистиг хүлээлгезин ажыр күүседип келген. Ак сеткилдиг, ажылга сундулуг коммунисти бригадада партия бөлүүнүң удуртукчузунга соңгааны таварылга эвес. Каң-оол Сааяевич ийиги класстың малчыны, Ленинчи юбилей медалы-биле база ВЛКСМ Төп Комитединиң «Социалистиг чарыштың мурнакчызы» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

«Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга белеткелдер дугайында» Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Топ Комитединиң доктаалын ол бригадазының малчыннарынга таныштырып, бо юбилейге чедиишкинниг ужуражыр дээш чарышты улам калбарткаш, боду база бедик көдүрлүүшкүннүг ажылдап турар.

К. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: Каң-оол Борарган.

Малчыннарның чедиишкиннери

Тоску беш чылдың ийиги чылының даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш Эрзин районнуң «Чаа орук» колхозунуң малчыннары чыл эгезинден бээр күжениишкинниг ажылдап келген.

Хойжу бригадаларның коданнарында чаш хураганнар хүн бүрү немежип турар. Колхозтуң дөрт хойжу бригадазында төрээн 8331 хойдан 8381 хураган алдынган.

Малдан алыр продукцияны бүдүрерин көвүдедир, күрүнеге белеткээр талазы-биле кадарчылар, саанчылар бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар. Колхоз бирги кварталда күрүнеге эът садар планын 102,4 хуу, сүттүүн — 108,6 хуу күүсеткен. Март айның төнчүзүнге чедир күрүнеге 4 тонна сүттү садарын саанчылар хүлээнген.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазын болгаш съездиниң материалдарын колхозтуң малчыннары таныжып көргеш, малдың чаш төлүн чидириг чокка камгалап алгаш, 1972 чылда малдың баш санын өстүрер болгаш мал продуктуларын күрүнеге садар планнарын ажыр күүседир сорулганы салган.

М. ДАЛАА.

«Сельхозтехниканың» Чадаана салбырының механизастаттынган отряды районнуң ажыл-агыйларының хову-шөлдеринче үнер чоокшулаан. Дуржулгалыг-даа, аныяк-даа механизаторлар теория талазы-биле билиглерин катаптаарынче кичээнгей салып турар. «Беларусь» трактор дүрген чоруур болганда, ону башкарар кижи кудумчу шимчээшкининиң чурумун билири чугула. Ол талазы-биле кичээлдерни «Сельхозтехника» салбырының инженери М. С. Содунам эрттирип турар. Ону өөренип дооскан сөөлүнде зачёттар дужаар болгаш разряд тыпсыр.

ЧУРУКТА: кудумчу шимчээшкининиң чурумун өөренир кичээл үези. Кичээлди инженер М. С. Содунам чорудуп тур.

А. КОВАЛЕНКОНУҢ фотозу.

Лекция пропагандазы

ЭРТЕМ-МЕТОДИКТИГ ЧӨВҮЛЕЛДИҢ АЖЫЛЫ

«Билиг» ниитилелиниң X республика конференциязы удавас болуп эртер. Тыва АССР-ниң «Билиг» ниитилелиниң организациязының баштаар черниң чанында ССРЭ төөгүзүн болгаш философияны пропагандалаар талазы-биле эртем-методиктиг чөвүлел аңаа канчаар ужуражып турарын маңаа чугаалаар бодадым.

Амгы үеде чөвүлел ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел ажылын чорудуп эгелээн.

Районнарда «Билиг» ниитилелиниң организацияларының баштаар черлериниң тургусканы ниитилел-политиктиг секцияларга болгаш төөгү болгаш философия темаларынга лекция номчуп турар кижилерге бистиң эртем-методиктиг чөвүлел улуг дузаны чедирип келген.

Бистиң чөвүлелдиң кежигүннери республикага эрткилээн эртем-теоретиктиг конференцияларның ажылынга идепкейлиг чоруун көргүскеннер. Аңаа Ю. Л. Аранчын, Л. В. Гребнёв, С. С. Сонам, О. А. Толгар-оол, В. Ч. Очур болгаш өскелер-даа лекцияларны, илеткелдерни кылганнар. Сөөлгү үеде эртем-теоретиктиг конференцияларны эрттирери бисте чаңчыл апарган. Чүгле республика төвүнге эвес, а харын-даа районнарга, суурларга, бүдүрүлге, албан организация черлеринге безин эртем-теоретиктиг конференциялар эртип турар. Ам бис ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга тураскаатканконференцияны эрттиреринге белеткенип эгелээн бис.

Сөөлгү үеде бисте база бир чаа чаңчыл тывылган. Ол чүл дээрге, «Билиг» ниитилелиниң Бүгү-эвилел конкурузунче эртем-тайылбырлыг номнарны, брошюраларны киприп турарывыс болур. Ол конкурсче бистиң баштай киирген ажылывыс «Тыва оларны утпас» деп ном болур. Ында Октябрьның, хамааты дайынның маадырларының болгаш Тывага улусчу революцияның дугайын чугаалап турар. Ол ном 1968 чылда «Билиг» ниитилелиниң эртем-тайылбырлыг литература талазы-биле Бүгү-эвилел конкурузунга шаңнал дипломну алган. Номнуң авторларынга дипломнарны база тус-туста тывыскан. Ленинчи юбилей чылында бис ол конкурсче «Улустарның акы-дуңма өг-бүлезинде» деп номну чоруткан бис. Бүгү-эвилел конкурузунуң шиитпирин ёзугаар 1970 чылда эртем-тайылбырлыг литература талазы-биле ол ном ийиги чергениң диплому-биле шаңнаткан. Номда кирип турар 17 авторлардан ол бедик шаңналга төлептиг болганнарга С. А. Сарыг-оол, М. Б. Кенин-Лопсан, С. С. Сонам болгаш өскелер-даа хамааржыр. Чоокта чаа Бүгү-эвилелдиң конкурузунче Л. В. Гребнев болгаш В. Ч. Очурнуң «Тываның ажылчын аңгызы» деп номун чоруткан бис.

Эртем-методиктиг чөвүлелдиң кежигүннери республикага, районнарга болгулаан пропагандистерниң болгаш лекторларның семинарларынга, хуралдарынга идепкейлиг киржип турар. Ол ышкаш чөвүлелдиң кежигүннери сөөлгү ийи чылда 13 лекцияны чогаатканнар. Ылаңгыя Л. В. Гребнёвтуң «Моолдуң социализмче оруу», «Тываның улусчу революциязының 50 чыл ою», В. Ч. Очурнуң «СЭКП-ниң XXIV съездизи болгаш ССРЭ-ге национал харылзааларның хөгжүлдезиниң айтырыглары» деп лекциялары бедик утка-шынарлыг болган.

Ажылчы чон ортузунга лекция пропагандазын нептередиринге чөвүлел багай эвес киржип, харын-даа чамдык кижилер чылда 20 ажыг лекцияны номчааннар. Маңаа лектор В. Л. Биче-оолдуң ажылын көрүп болур. Ол бо чылын 5 лекцияны номчаан. Республиканың «Билиг» ниитилелиниң организациязының даалгазы-биле Тожу районнуң ажылчы чонунга солун лекцияларны ол номчуп берген. Ол ышкаш күрүнениң башкы институдунда аныяк лекторлар школазының төөгү секциязын ол удуртуп турар. Л. В. Гребнёв эрткен чылын 20 хире лекцияны чонга номчаан. Лекция пропагандазынга идепкейлиг киржилгези дээш ону Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң хүндүлел бижии-биле шаңнаан. Үстүнде эштер дег, лекция номчуурунга бедик мергежилдиг, хүлээнген ажылынга ак сеткилдиг өске-даа кижилерни хөйү-биле адап болур.

«Билиг» ниитилелиниң эге организациялары чер-черде тургустунган. Тываның эртем-шинчилел институдунда, башкы институдунда «Билиг» ниитилелиниң эге организациялары каш чыл бурунгаар тургустунган. Ында лекторларның мергежили чыл келген тудум-на өзүн турар. Эртем-шинчилел институдунуң лекторлары эрткен чылын 150 ажыг лекцияны чонга номчааннар. Бо дээрге ында тургустунган эге организацияның багай эвес ажылы-дыр.

Ынчалза-даа белеткеп каан лекцияларның сөзүнге рецензияны кошкак кылып турар бис. Номчуп турар лекцияларывыстың утка-шынары оон кол хамааржыр болгай. Ынчангаш кол-ла чүве чүл дээрге, белеткээн болгаш номчаан лекцияларның санында эвес, а ниитилелдиң эге организацияларынга, ылаңгыя төөгү болгаш философия темаларынга лекция номчуп турар кижилерге улуг дузаны көргүзери болур.

Оон ыңай мындыг айтырыг бисти дүвүредип турар. Чыл эрткен тудум-на методиктиг чөвүлелдиң кежигүннери эвээжеп турарындан бо хүннерде чүгле 18 кижи ажылдап турар. Ынчангаш методиктиг чөвүлелдиң кежигүннеринге дуржулгалыг аныяк лекторларны хаара тудуп, оларның-биле эки ажылдаары — бистиң сорулгавыс.

Ынчангаш ам республиканың «Билиг» ниитилелиниң организациязының эртем-методиктиг чөвүлели ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюн төлептиг уткуур дээш улам эки ажылдаар ужурлуг.

В. ДУБРОВСКИЙ.

Тыва АССР-ниң «Билиг» ниитилел организациязының эртем-методиктиг чөвүлелиниң даргазы.

Дыңнакчылар—лекторлар

Екатерина Исакова — Ильинка ортумак школаның директору, районнуң эки ажылдыг пропагандистериниң бирээзи. Ол марксизм-ленинизмниң үндезиннерин өөренир школада пропагандистеп турар.

— Кичээлдерни ол солун эрттирер. «Башкывыстың чаа теманы тайылбырлаары-даа шыырак, негелдези-даа улуг—деп, ооң дыңнакчылары чугаалап турар. Бо чугаадан оларның ону кайы хире хүндүлээри билдинип келир.

Исакова дыңнакчыларынга реферат бижидер. Кым-бир кижиге теманы айтып бергеш, ону баш удур белеткендирип каар. Оон ол рефератты кичээлге чугаалажыр, түңнелин үндүрер. Бо чорук дыңнакчыларның кандыг-бир теманы ханы билип, аңаа белеткенип алырынга дузалап турар. Реферат кылган кижи оозун лекция кылдыр өске черлерге барып номчуур. Ынчангаш ол чүгле дыңнакчыга эвес, а өске кижилерге база ажыктыг болуп турар.

Ылаңгыя политшколаның дыңнакчылары «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының бүгү делегейге ужур-дузазы», «Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары болгаш эртем-техниктиг революция», «Нациялар болгаш национал харылзаалар», «Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгези» деп темаларны өөренгеш, ол дугайында лекцияларны «Тиилелге» колхозтуң сүт-бараан фермаларынга, бүдүрүлге участокларынга, малчыннарга барып номчааннар. Дуржулгалыг пропагандист политшколаның ажылын билдилиг удуртпушаан, политмассалыг ажылды чорударынга дыңнакчыларны ынчалдыр киириштирип турар.

С. ОДОНОВ.

Каа-Хем район.

УЛУГ, БИЧЕ УЛУСТАРНЫҢ ЭВИН КАҢНААН УЖУР-ШЫННЫҢ, ТАЙБЫҢ-ЭПТИҢ ЧӨЛЕНГИИЖИ

Өндүр улуг Совет Социалистиг Республикаларның Эвилели кылдыр чаңгыс өг-бүледе каттышкан улуг-даа, бичии-даа совет улустарның чечен чогаалында болгаш уран чүүлүнде акы-дуңма бузулбас найыралдың темазы дыка улуг черни ээлеп турар.

Ынчангаш бо арында хөй националдыг совет улустарның чечен чогаалының, чамдык ажылдарын бистиң номчукчуларывыска бөгүн бараалгадып тур бис.

Муса ДЖАЛИЛЬ,
Ленинчи шаңналдың лауреады

Чаңгыс сүмелээшкин

Ында-мында чаан дег улуг элдепейлиг
Кижилерни көвей удаа көруп чордум.
Ынчалза-даа ажыл-биле мөге дирткен
Кижизигни чогум кижи ол-дур дээр мен.
Мөге кижи каңны безин ээй тыртып,
Мөгээргенип көөргеттинер дижир болгай,
Чежемейниң күштүг-даа бол, бүдүргени
Черивиске артпас болза хей-дир дээр мен.
Чогаадыкчы ажылыңның үре-түңү
Арыг сеткил изи болуп артар болза,
Чонун бодаан, келир үе чоокшулаткан
Ажыл-ишчи кижи-дир деп санаар-даа мен.
Алыс шынчы сеткилин-даа, угааның-даа,
Алызындан чаражың-даа, чүректиң-даа,
Ада-чуртка ынакшылын-даа, ажыктыың-даа
Ажыл-херээн бүдүжүнден илереп кээр,
Херелдиг хүн адаан орта — бистиң черге
Хей-ле хоозун чуртталганың херээ чү боор.
Аныяк, чашка кижи диртир бодазыңза,
Арттырып каар эки чүвең бодап чуртта.
Каң демир ажыл-иштен дадарбас-даа,
Хана туткан быжыг тууйбу үр-даа турар.
Макталганы ажыл-херек кижиге бээр,
Маадырны кезээ шагда улус утпас.

Петрусь БРОВКА, белорус чогаалчы

Аныяк чалыы күштүг

(ОЧЕРКТЕН ҮЗҮНДҮ).

Бистер, совет чогаалчылар, ажыл-үүлени эн шынныы-биле чугулага көөр болгаш бодувустун чедиишкиннеривисти эмин эрттир хөөредир хөңнүвүс чок. Партия бисти ынчаар кижизиткен. Ынчалза-даа хөй националдыг совет литератураның тургусканы ёзулуг улуг чүүлдерни эскербейн баар болзувусса шын эвес болур ийик. Шынап-ла делегейге кажан-даа туруп көрбээн дыка улуг чүүлдер кылдынган.

Күш-ажылчы кижилерниң амыдыралын барык-ла чүс чылдарга алдаржыдып турар арга-мергежилдиг, салым-чаянныг кижилер чогаадыкчы амыдыралче көдүрлүп үнген. Ол чогаадыкчы кижилерниң хөй-хөйү революция мурнунда боттарының үжүк-бижии чок чораан-на болгай.

Ыраккы соңгу чүктен талантылыг Юрий Рытхэунун чогаалдары, ыраккы Тывадан бодунуң улузунун салым-хуузун ханызы-биле илереткен Салчак Токанын үнү бүгү делегейге дыңналып турар.

Совет улус — аныяк чалыы күштүг, кадык шыырак улус, маадыр улус. Кадык шыырак улустун бүдүрген эртинези, оон литературазы болгаш уран чүүлү база кадык шыырак болуп, бистиң ниитилеливистиң организминге эрес-соруктуг күштер кылдыр каттыжып турар.

Бодувустун чедиишкиннеривистин-даа дугайын, бодувустун четпестеривистин-даа дугайын билип турар бис. Бис бодувустун мергежиливисти ам-даа бедидер ужурлуг бис, олче бисти партиявыс үргүлчү кыйгырып, сорук киирип турар. Ынчангаш партияның болгаш улус чоннуң бедик идегелин шынзыктырар дээш бүгү чүвени кылырынга бүзүрелдиг бис.

Олафс ГУТМАНИС,
латыш шүлүкчү

Сибирьжилер-биле чугаа

Сибирь чурттуг ашактарга ужураштым.
— Силер кайыын келдинер? — деп айтыра-дыр.
— Бистиң черни Латвия дээр ийин — дидим.
— Билир-дир бис. Силерниинге чораан-даа бис.
Дайын оруун тулчуп эртип, тиилеп чорааш,
Далай эрии — Ригага четкен-даа бис.
— Адыгларны демир-бетон ижээнинден
Алгыртырзын үндүр сүрүп, узуткап-даа,
Артканнарны Одер хемни кежир сүрүп,
Алыс келген чери чедир ойлаткан бис.
— Ольганың бажыны дөө турар ол-дур.
Оон ашаа Коля дээрге маадыр кижи.
Балтий далай чанынга ол тулчуп турда,
Бачыттыг оък аңаа дегген, өлүп кагды.
Кадыг-дошкун тулчуушкун-даа турган чүве,
Катюшавыс фашистерни хуюктаан ийик.
Эрес быжыг сибирьжилер сактыышкыны
Эрткен дайын дугайында чугаа болган.
Оду өшкен тулчуушкуннар диңмиттелип,
Октар даажы сагыжымга катап кирди.

Александр ПРОКОФЬЕВ,
ленинградчы чогаалчы

Байырлал хүнүнде

Төрээн чурттуң дугайында бодал-биле,
Төдү чонну өөргүп турар байырлал-биле,
Чалгыглар дег хоюг делгем хөгжүм-биле,
Чаагай улуг, акы-дуңма найырал-биле,
Оран чурттуң кырын шыпкан ыры-биле
Онза чыраан, байырлалдың хүнү келди.
Бүгү чоннуң байырлалы болган бо хүн—
Бүзүрелдиг оруувусче бедик чада:
Эки, чаагай база ындыг хүннер-биле
Эчис улуг уевисче чоокшулаар бис.
Тайбың, ажыл, республиктер эвилели
Кезээ шагда, мөңге чурттап, чечектелзин!
Тайбың дээш бюллетеньнер суп-даа тур бис!
Кеди быжыг тайбың дээш соңгуп тур бис!
Ха-дуңма найыралын чыруткылаан
Хамык чонга, аймактарга тайбың дээш!

А В А

Ц. ДАМДИНЖАПОВ, бурят чогаалчы.

(«МӨӨРЕЙ» ДЕП РАССКАЗТАН ҮЗҮНДҮ).

1919 чылда болган чүве. Ынчан долгандыр хөй-хөй чүвелер өскерлип турган. Байлар оожургап, ядыылар бажын көдүрүп, Советтер дугайын чугаалап турар апарган. Бистиинге ядыылар чыглып келген, мээң ашаам байларның черин биске үлээр өй келген деп чугаалап турган чүве.

Оон соонда актар болгаш атаман Семёновтуң дээрбечилери база катап чедип келгеннер. Улустарны үптеп, хилинчектеп, бистиң бажыңывысче база хөме таварып кирип келгеннер. Бүгү чүвелерни узуткап, бужартадып каапкаш, ашаамны алгаш барганнар. Демир-орук ажылчыннары-биле болгаш партизаннар-биле ону харылзаалыг турган дээннер.

Кижиже ажыг-човулаң улайулай улдурлуп-ла турарга, чүрек даш ышкаш апаар чүве. Оон ыңай меңээ чүү-даа херек чок — чүгле уругларым каан шыдаваан мен.

Эрге-чагырга өскерлип-ле— бирде кызылдар, бирде семёновчулар кээп турган.

Бир катап мээң бажыңым чанынга балыгланган аъттыг кызыл шеригжи кээп ушкан. Ынчан семёновчуларның шапкылажып кел чытканы дыңналып келген. Канчаарыл? Ону бажыңымче көдүрүп эккеп алган мен. Бодум аңаа дуза чедирип шыдаваан мен, а эмчилер деп чүве ол шагда турган эвес. Тудугжу кижи чалап эккелген мен. Ашаа кара-бажыңда чыдырда, Бамбу орус оол тып алган деп хоп чугаа суур иштинге тарап эгелээн. Нүгүл соок чылан-биле дөмей-ле — өлүр шап-ла турар. Дыка хөй кижилер мээң-биле безин мендилешпес апарган. Ынчан аныяк, мелегей турган мен. Меңээ коргунчуу кончуг болу берген. Хомуданчыг-даа. Өлү бээйн деп бодаарымга уругларым бар... Оларны кайнаар канчаар... Мээң амы-тынымны база-ла мээң уругларым алган.

Нүгүлдүң коргунчуг чүвези Павелди — ол аъттыг шеригжини ынча деп адаар чүве— соглеп бериптери турган.

Ол сегип эгелээн. Дүне када мен ону инекке сиген шыгжаар кажаага аппарып каан мен. Бүдүү тып алган чемаъш чүү-хөөмнү чедирип берип, балыгларында шарыышкыннарны солуп турдум.

Чалыы назын бодунуун ап үнген. Ол удавайн сегий берген. Чоруп тура ол меңээ соңгүрээш, холумну туткаш, чүве бижип каан бичии саазын, беш адыр арттырып каан.

Джубан МУЛДАГАЛИЕВ,
казах шүлүкчү.

Кур чер дугайында ·ыр

«Кур чер» деп сөс дыңнаанында колдуунда-ла
Комбайннар, тараа-далай көөр боор сен.
Кур черни чагырганы бөгүн бисте
Ховуларны аңдарганы ол-ла деп бе?
Өгбелерим шагның шаандан кадарчылап,
Өгден өске чүве көрбейн, дүмбей чорду.
Октябрьга чедир үнген словарьларга
Оода-ла казах деп сөс кирбес чорду.
Эперелдиг чаагай час-даа дүжүп келген,
Аалдарның ээлери күчү кирген.
Эмдик кур чер шиңгээткен үүлевисти
Акы-дуңма улустар ам ырлай берген.
Албатыдан Дээрги болган мээң чонум
Эки хүннү Кызыл шөлге уткуп алгаш,
Ажыл-ишчи даалганы Ленинден ап,
Эчис улуг коммунаже базып орар.

Максим РЫЛЬСКИЙ,
украин шүлүкчү

Орус акыга

Ханы ырак үелерниң
Кандыг ыыткыр даажыл,
ында?
Днепримде шимээргеп кээр
Деткимчелиг кымның үнүл?
Баян үнү ырлап келгеш:
— Базымывыс чаңгыс —
диген.
Мөңге найырал кыйгылары
Мөөңнежип дээрже үнген.
Аар шой шивээ
моондактарны
Акышкылар бускан-даа бис.

Аравыста Пушкин, Тарас
Ам-даа кады чурттап
чоруур.
Ильич соглээн ылап шынга
Бистер чедип шыдадывыс.
Ишке болгаш тулчуушкунга
Бир тук бисти баштап
турар.
Бөгүн сээн-биле бистиң
Бүгү чуртта байырывыс.
Демиселге акы болуп,
Деткээниңге четтирдивис.

Алио МИРИХУЛАВА,
грузин чогаалчы.

Йөрээп тур мен

Ынак чуртум, сеңээ бөгүн
Ырлап бөрбес аргам чок-тур.
Байгы чүрээм ханызындан
Байырлалын йөрээп тур мен.

Хемнериңниң шапкын агыы
Эгээртинмес күчүң болган,
Хөрлип үнген Кавказ даглар
Эрес чоргаар бүдүжүң ол.

Алыс хоочун Тбилисиге,
Аныяк чалыы Руставиге
Арыг салгын соксаал чокка
Аян тудуп, ырлап туру.
Чаңгыс хепке шуткаан каң
дег
Уругларың тиилеттирбес.
Чаңгыс улуг эвилелде
Улустар ам акы-дуңма.
Кызыл от дег чалбыышталган
Кырывыста Ленин тугу
Биске күчү, чоргаарал бооп,
Бисти сырый каттыштырган.

Леонид ПОПОВ,
якут шүлүкчү

Туркмен эшке

Элезини теве дуюун изидиптер
Сээң чурттуң — туркмен чери база солун.
Элезинни ак хар дуглаан якут чери
Сеңээ база солун боор деп бодай-дыр мен.
Соңгу чүктүң хаяа чырыы челээштелир
Соок кыштыг черимни сен дүжээр боор сен.
Күштүг изиг база эки, аңаа ынак мен,
Хүнү элбек туркмен черни дүжээр-дир мен.
Ынчалза-даа өскен, төрээн черивиске
Ынаавыс күштүг, сен-даа, мен-даа орнашпас бис.
Төрээн чериң сеңээ черле кагдындырбас,
Төрүттүнген черимге мен чоргаараар мен.
Өзүп келген черлеринге кижи бүрү
Өске черден черле артык ынак болур.
Соңгу, мурнуу чүктер чурттуг мен-даа, сен-даа
Солун чаагай чуртталганы тудуп тур бис.
Сээн уруун, мээн оглум өзүп келгеш,
Сени, мени кудашкылар кылып-даа боор.
Ынчаарда ам хову изии, якут соогу
Ылгалы чок дөмейлежип, өй-тап апаар.
Агаар-бойдус аайывыска кирип келир,
Аажы-чан-даа ылгаттынмас дөмейлежир.
Ажыл-иштиң бүдүрбези чок-даа апаар,
Ажы-төл-даа октаргайны ээлей бээр.

БЕЛОРУС ССР. Гомельдиң ыяш ажылдап кылыр бүдүрүлге каттыжыышкынының улусчу танцы ансамблиниң концерттери кезээде улуг чедиишкин-биле эртип турар. Боттывынгыр коллективтиң репертуарында орус, белорус танцылар, хореография көргүзүглери бар.
ЧУРУКТА: ансамбльдиң оюн көргүзүп турары.
Ч. МЕЗИННИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Владимир КУЧИЯК,
алтай чогаалчы

Өөрүп четтирдим

(«Алтайның үнү» деп номдан)

Төнчү чок делгемнер
Төрээн Даг-Алтайым,
Алдын оттар кыпкан
Аймактарың, суурун
Час дег чечектелип,
Чаа күчү кирген-дир!
Кайыже-даа көөрге,
Каракка илдең-дир.
Алтайым ам боду
Эртемден, тудугжу,
Эмчи, геологтуг,
Шүлүкчүлүг болган.
Часкы мөңге херел,
Чаагай херек дээш,
Чырык хүн оруктуг
Чыргал, чуртталга дээш
Өндүр партиямга
Өөрүп четтирдим.

ТЫВА БИЖИК

Салчак ТОКА,
Күрүне шаңналының лауреады.

Тыва бижикти чогаадыр дугайында намның Төп Хораазының бүгү чуртка кыйгырыын чон улуг өөрүшкү-биле хүлээп алган. Кожуун бүрүзүнүң араттары, эн ылаңгыя аныяктар, херээженнер улуг хуралдың ол доктаалын күүседир. Тывага эртем-союлдун херээн көдүрүп, төрээн дылының кырынга бижик үжүүн чогаадыр деп хайнып үнген. Чайык төп эрткен соонда черни чара теп үнген чечектер ышкаш, культура революциязының сууру— тыва бижик база-ла боттанып эгелээн.

Чаа бижик чогаадырының херээн башкарар комиссияның кежигүннеринге: Бак-Көк, Шагдыр-Сүрүн, Седип-оол, Даландай сугларны томуйлаан. Оларның аразынга бо одуругларның бижикчизин база-ла киирген.

Төп Хорааның бодунда-даа, комиссияның иштинде-даа шуут тыва бижикти чогаадыр бе, чогаатпас бе, азы өске бижикти алыр бе дээр дугайында маргылдаалар дораан-на хып үнген. Моол бижикти биче-бача билирлер — Даландай, Хөнекпен, Элбек-оол суглар ажыы-биле эвес-даа болза, оптуг аргалар-биле «таңгыт ному көрзе кандыгыл», «шаандан тура ажыглап келгенивис моол бижикти таарыштырза кандыгыл» суг-суг деп, мырынай төлевилел-даа кылып эгелээннер. Чаа бижиктин сураан дыңнап кааш, араттар ону эн чырык хүн, аас-кежик кылдыр санап алгаш, оон чогаатынып нептерээрин четтикпейн манап эгелээн — ол удуп чыдырда дүжү, анаа чорда сагыжы апарган турган.

«Биске тыва бижикти чогаатчып бээринге эртемниг дузаны көргүзерин ССРЭ-ниң Коммун намының Төп Хораазындан диледивис» деп, ТАРН Төп Хораазы дилег бижикти киирген.

1930 чылдың алды айның эгези. Бижик комиссиязы шагда-ла чыглып алган, саазыннарда үжүк дүрзүлээн, кым кижи «а», «в» дүрзүлээн, кым кижи ол дүрзүлерни дүжүрүп угулзалаан олургулаан.

— Эргим эштер! ССРЭ-ниң Коммун намының Төп Хораазы ха-дуңма чурум дузаламчызының ачызы-биле тыва бижикти чогаадырынга боттуг дузаны бээрин авыралдыг хүлээп алган-дыр. Ынчангаш тускай эртемниг кижилерни Эртемнер Академиязы дамчыштыр чорудуп бээри-биле онза доктаалды үндүрген-дир—деп кончугла өөрээним илередип, бижик комиссиязынга дыңнаттым.

— Хаа, кончуг-ла байырланчыг-дыр, ам-на амырадывыс!—дишкеш, чажырадыр адыш часкап, Шагдыр-Сүрүн биле Седип-оол ийи өөрээнинден, сегиржип алган мөгелер дег хүрешкен олурлар.

«ССРЭ-ниң нам, чазааның чорутканы эртемденнер чедип келир чыгаан, пароход ыыды кажан-на дыңналып кээр болду»—дээн бодалдыг хем кыдыында базып чор мен. Шаанда база-ла моон «аъттанып» баттым, КУТВ-ту дооскаш, паромнап кештивис, ам бөгүн эртемденнер уткуп алыр, шында-ла, мээң амыдыралымда төөгүлүг, уттундурбас чер-дир ийин бо — деп иштимде боданып, ийи хемниң белдириниң чалдангылаан чалгыгларын магадап, сайлыг хавакты өрү-куду базып тур мен...

Хүн дал дүъш. Алды айның изиг чалынныг хүннери чоокшулап олурар. Ондум бажында, Догээ кырында кезек чаай каапкаш, хүннээректей каапты. Белдир-Даанда алдын челээш кожааланып, культура революциязының хөгжүлдезиниң эгезин чарлаан ышкаш көстү берди.

— Бистиң Тывага бөгүн ийи дакпыр өөрүшкүлүг байыр бооп турар-дыр. Бир дугаарында, пароход деп суг хемези Кызылга чедип кээп турар, ийи дугаарында, тыва бижик чогаадырынга дузалаар эртемденнер база келген, магалыг-ла-дыр ам, ана чүү дээр ону!—дээш Седип-оол демгиле чаны-биле база Шагдыр-Сүрүңнүң эктинден сегирип алгаш, кезек бөөлдегилээш, дүк дыгып каан шоодай ышкаш, тургузу шанчып кагды.

— Калчааравайн көр, эжим! Улуг-Хемче мөң кылдыр тевектеп киириптер мен— дээш, Шагдыр-Сүрүңнү соора тепкеш, харын боду ужа бер часкаш, ыяды берген, хорадаан базып тур.

Улуг-Хем чулук суундан кезек хөөрээш, ам тавында кирип алган, ындыг-даа болза бир-ле чүвени уткуур деп база-ла хөлзээн ышкаш шапкыны хөлчок көстүп чыдыр.

«Ко-о-о! Ко-о-о! Ко-о-о!» кылдыр бир-ле чүве узадыр кускуннай-дыр.

— Че келди, келди-ле!— дишкен өөрүшкүлүг үннер шооңайны-ла берди. Бис хемни куду алзы хараны бергиледивис. «Улуг-Хем» деп аттыг пароходтун бажында аскан ала тугу агымны куду алзы хөлбеннээн чоктап олур. «Улуг-Хем» Кызылдың ортаа үезинге келгеш, кончуг чоон кыйгызы-биле база катап шала шөе аарак хөөледир эдип каарга, Дөгээ даа чаңгыланып, Хем-Белдириниң кырындан кажан-даа чайлап көрбээн ыржым дораан-на чиде хона берген ышкаш болду.

Савазын долуп келген хем ышкаш, келген чон эрикти хөме алы-ла берген. Улуг-Хемниң шапкын суун чара шаппышаан, ышкамнап ээгиштевишаан, кызыл куржаглыг узун хоолайдан көк-кара ыжын бүлгүртүп үндүрбүшаан, ол кавыны кезек «булуттар»-биле дуглааш, «Улуг-Хем» оожумнап эгелээн. Ынчаар орта оон хаайында илчирбеде баглап каан үш адыр демир кыңгырт-коңгурт кылдыр бадыптарга, «Улуг-Хем», ырак черге маңнаан доругну кандыг-бир чүвеге баглапкан ышкаш салдамда кадалы-ла берди.

Пароходтан үнер чада салдынган — олурукчулар эрик кырынче сөктүп-ле үндү. Ол хөй чоннуң аразындан Улуг черниң чорутканнарын дилеп, ыңай-бээр шыпыраңайндыр харанып-ла тур бис.

Таный тыртып кагдым: Леонид Дмитриевич Покровский далаштыы сүргей ана челер чыгыы, чада кыры-биле эглиңнедир баспышаан, эрикче үне чүгүрүп келген дораан-на, мээң чанымга чоокшулап олура:

— Экии! Экии, эш Тока! Чаа кандыг тур силер?—деп холдарымны аажок-ла силгээн тур.

Москвага өөренип турганымны, тываларның эртем-билии дээш Леонид Дмитриевичиниң кызып дузалап турганын сактып кааш, менди-мунду-даа айтырар чай чок, кижимниң чаагындан барып чаа-ла ошкадым. Мээң мойнумдан чаа-ла куспактап алгаш, бодунче ыяк чыпшыр тыртып кээп, хаваамдан чылыы-биле ошкагылап кагды. Оон кандыг-бир онза чүве сакты хонуп каан ышкаш:

— Ой, өршээп көрүңер, таныжып көр, кады келген эшөөрүм Александр Пальмбах, Хамит Сейфулин — деп каш кижинин аттарын фамилияларын адааш, холдары-биле айтып таныштырды.

— Бо башкыларны таныыр, таныыр... Москвага тура-ла таныжар улус болгай бис, бистиң башкыларывыс — дивишаан, кижи бүрүзү-биле хол тутчуп мендилежип, орук-суур келгенин, ал-бодунун кадыын айтырып, кезек хөөрежип тур мен...

Ол хүн Кызылдың кыры онза чаагай турган. Чайгы хүн өгнүн шуут-ла дүндүүнден бакылап турда, өг ишти каракка кайы хире таптыг чырык көстүр ийик, ол-ла олчаан.

Эрик кырында ынчаар-ла амыр-мендини айтыржып, кезек хөөрежип тура, хамыкты мурнай-ла чанывыста терезин болгаш хараган аразында чүгле бажы көстүр, кырлайтыр чонуп каан көк-сарыг даш кожээ чанынга бардывыс.

— Бир-ле эртемден кижи шинчилеп көргеш, «Азий диптиң төвү, оон хиндии бо» дээш, тургузуп каан чүве-дир ийин—деп дыңнаттым.

— Тыва Азий диптиң төвү болза-даа, өзүлде-хөгжүлдениң талазы-биле дыка-ла чыдып калган. Ол дээрге империализмниң болгаш феодализмниң арттырып каан изи-дир ийин —дээш, Леонид Покровский бичежек дырбыл салын шымчыгылап ыңай-бээр көргүледи.

— Ам совет чоннуң, оон коммун намының ха-дуңма дузаламчызы-биле Тываның бурунгаар шапкын хөгжүүр оруу ажыттынып эгелээн. Оон дириг херечизи силерниң келгенинер, бижик чогаадырынга киргенивис — деп кагдым.

(«Чаа Тыва» деп номдан).

Бо арынны «Шын» солуннуң культура килдизи Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылданчызы чогаалчы Б. Д. Хөвеңмей-биле кады белеткээн.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Хүрээлеңниң өзүлдези

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының хүрээлеңи өзүп турар. 1971 чылдың декабрь 1-ден бээр ФКП-ниң Париж федерациязының хүрээлеңинге 1.426 эр, хөрээжен француздар кирген.

Дайзынның чидирии

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк дайынзырактар Индий-Кыдаттың чурттарының патриоттарының ыйыышкынын агаардан соғугларны күштелдирип тургаш кошкадыр дээр оралдажыышкыннарындан салдыкпайн турар. Сөолгу хүннерде АКШ-тын ужар чүүлү Мурнуу Вьетнамның, Лаостуң, Камбоджаның хосталган районнарын мөөнөөшкин-биле бомбалаан. Хосталганың күштери агрессорларның болгаш оларның чалчаларының шериглеринге эн-не күштүг согугларны таварыштырып турар ындыг девискээрлерге америк командылал бодунун ужар чүүлүнүн кол күжениишкиннерин мөөнөп турар. «В-52» дээр аар бомбалакчы самолёттар мурнуу-вьетнам Ашау шынаажe. Лонгченг баазаның девискээринде лаос патриоттарның туруштарынче халдаан. АКШ-тың ужар чүүлү Камбоджаны кадыг дошкуну-биле бомбалаарын үргүлчүлевишаан. Ынчалза-даа бомбалаашкынның күштелгени-биле кады дүжүр аткан америк самолёттарның саны база көвүдеп турар. Чүгле ийи хүн—март 18 болгаш 19-та безин лаос патриоттар 5 америк самолётту дүжүр аткан, оон түннелинде ол чуртка АКШ-тың дүжүр аттырган самолёттарының саны ам 2.323 болган.

Америк агрессорларга болгаш оларның чалчаларынга удур демиселге патриотчу күштерниң дайынчы чедиишкиннериниң дугайында медээлер Индий-Кыдаттың чурттарындан келири үргүлчүлевишаан.

Мурнуу Вьетнамдан дыңнадыгларны ёзугаар алырга, март 20-де хосталганын Улусчу чепсектиг күштери демилитаризастаан зонадан ырак эвес турар сайгон шериглерниң баазазын артиллерияның күчүлүг адыышкыны-биле боолаан. Патриоттар Тайнинь можуда мурнуу-вьетнам чалчаларның баазынче халдаан. Бо ийи таварылгада дайзын материал болгаш кижи талазы-биле улуг когаралдарлыг болган.

Мурнуу Вьетнамның Хюэ хоорайының чоогунда чаа кадыг-дошкун тулчуушкуннар калбарган. «В-52» дээр аар бомбалакчы самолёттарның барык хүн бүрүде халдаашкыннары турзажок, патриоттар ол девискээрге инициативаны холдан салбайн быжыы-биле тудуп турар.

Март 21 эртенинде кхмер патриоттар Пномпеньде болгаш оон чоогунда дайзынның туруштарын боолаан. Чазак шериглериниң шериг-агаар баазазы болуп турар Почентонг аэродромче база халдаан. Оон мурнунда хосталга күштериниң дайынчылары Неаклуонг хоорайның чоогунда сайгон чалча шериглерниң ок-чемзек шыгжаан складын буза тевискен. Камбоджа найысылалдың девискээринче патриоттарның дидим халдаашкыннарының түннелинде дайзынның орук харылзажылгаларының системазын дыка үрегдээн.

Лаоста Лонгченг бааза дээш тулчуушкуннар соксавайн турар. Ол бааза— шпион—үрегдекчи, хоралакчы төп бооп турар. Анаа генерал Ванг Паонун «тускай күштери» белеткелди америк чөвүлекчилерниң удуртулгазы-биле эртип турар. Март 21-де патриоттар ол баазаны артиллерия-биле база катап боолаан болгаш дайзынның хөй санныг солдат, офицерин чыскаалдан ундүрген.

ГКП-ниң кыйгырыы

БОНН. (СЭТА). Герман коммунистиг партияның баштаар чери Май бирниң митингилерин болгаш чыскаалдарын Совет Эвилели болгаш ПУР биле ГФР-ниң көрээлерин бадылаары дээш, айыыл чок чоруктуң болгаш кады ажылдажылганың айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралын чыылдырары дээш шимчээшкинниң лозуңнары-биле эрттиреринче ГФР-ниң бүгү ажылчы чоннарын кыйгырган.

Национал конгресстиң ажыл-чорудулгазын түр соксаткан

САНТЬЯГО. (СЭТА). Чилиниң президентизи Сальвадор Альенде национал конгресстиң ажыл-чорудулгазын түр үеде соксадыр дугайында декретти үндүрген. Чазакка удур оппозицияның парламентиге киирген конституция реформазы дээр чүвезиниң дугайында хоойлу төлевилелинге ат салырындан Сальвадор Альенде ойталаан. Бо хоойлу төлевилели чуртка социал чаартылгаларны боттандырарынга моондактап, ылаңгыя национализастаан бүдүрүлгелерни мурнундагы ээлеринге дедир эгидип бээрин негеп турар.

Чилиниң чазаа хоойлу төлевилелиниң моон соңгаарғы салым-чолуи барымдаалааш, чазакка удурланып турар христиан-демократтыг партия-биле чугаалажыышкыннар чорудар тускай комиссияны томуйлаан. Чугаалажыышкыннарның түңнелдерин апрель 7-ден соңгаарлатпайн президентиге илеткээр ужурлуг.

Чаа чазакты тургускан

ДАМАСК. (СЭТА). Президент Х. Асадтың декредин ёзугаар Сирияның чаа чазаан 30 кижи составтыг кылдыр ында тургускан. Мурнундагы чазак ышкаш, чаа чазакты Абдель Рахман Хлефауй баштаан. Премьер-министрниң оралакчызынга болгаш даштыкы херектер министринге Абдель Халим Халдам база катап, камгалал министринге Мустафа Тлас, үлетпүр министринге Мутыб Шаннан томуйлаткан. Чазактың составында чаа чеди министр кирген.

Капитал чурттарында аңгы тулчуушкуннары улам чидиглениң, ажыл соксадыр шимчээшкин калбарып турар. Мөлчүгделге болгаш монополияларның үүлгедиишкиннеринге удур шиитпирлиг демиселди ажылчы чоннар чорудуп турар.

— Кандыг че? Улам хөйнү бе? Бодумга эвээш кылдыр кезип шыдавас мен!

«Экстраблатт» солундан алган чурук.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

«КҮШ-АЖЫЛГА АЛДАР!» ДЕП КОНЦЕРТ

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң төлээлеринге март 23-те Кремльге көргүскен бот-тывыңгыр уран чүүл концертин «Күш-ажылдың чурту, алдаржы!» деп шүлүктеп адаан. Режиссёр Д. Тихомировтуң тургузуп, театржыткан ол көргүзүүнүн маадырлары болза, тоску беш чылдың шалыпчылары, бистиң алдарлыг ажылчын аңгывыс болган.

Кремльдиң съездилер Ордузунуң сценазынга калбак-делгем Совет чурттуң тургузукчу тайбың ижи көстүп, ооң ойнакчылары-даа, көрүкчүлери-даа күш-ажылдың кижилери болган. Чурттуң республикаларының үжен хоорайындан келген эң дээре бот-тывыңгыр коллективтерниң ыраажылары, танцычылары, хогжумчүлери, уран номчукчулары найысылалга чыглып кээп, Төрээн чуртунга, ленинчи партияга, совет улустарның акы-дуңма найыралынга тураскааткан уран чүүлүн анаа көргүскен.

Совет кижиниң чогаадыкчы күш-ажылын алдаржыткан «Энтузиастар» деп оң-баазын хореография плакадын Владивостоктуң далайжылары. Нефтеюганскиниң тудугжулары. Красноярскиниң демир-орукчулары. Новокуйбышевскиниң нефтичилери. Казаньның ажылчыннары болгаш Россия Федерациязының өске-даа хоорайларындан келген артистер көргүскен.

Харьковтуң электромеханика заводунуң танцы ансамбли Украинаны төлээлеп, «Төрээн черим» деп сюитаны күүсеткен. Минскиниң трактор тудугжуларының ансамблин ол кежээ Ереванның электрижилери болгаш Алма-Атаның тудугжулары солаан. Фрунзе хоорайда Ленин аттыг культура Ордузунуң ансамбли хогжум программазын бараалгаткан. «Кокле» (Рига), «Кульюс» (Таллин) ансамбльдер болгаш Каунастың улусчу танцызының коллективи көрүкчүлерни совет Прибалтикаже «экскурсиялаткан».

Узбекистанның болгаш Таджикистанның аргыкчылары «Хөвеңчилер» деп хореография көргүзүүн күүсеткен, социалистиг төрээн чуртунуң чаагай чоруу дээш күш-ажылды оларның уран чүүлү алдаржыткан. Ашхабадтың, Бакунуң студентилери орлан-эрес джигит танцыны күүсеткен. Молдавияның бот-тывыңгыр артистери боттарының хореография көргүзүүн «Виноградчылар» деп адаан.

Концерт доостур чоокшулаанда, Москваның профэвилел организацияларының каттышкан хору болгаш хогжуму, чурттуң чеди хоорайларындан келген ыраажылар В. Мураделиниң «Партияның гимнизин» күүсеткен соонда, ол хор болгаш залда олурганнар бут кырынга туруп келгеш, партийжи гимн «Интернационалды» улуг көдүрлүүшкүн-биле ырлап күүсеткен.

Улуг чедиишкин-биле эрткен ол концертке эштер Л. И. Брежнев, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, Д. С. Полянский, М. А. Суслов, А. Н. Шелепин, П. Н. Демичев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев олар олурушкан.

Кремльдиң съездилер Ордузунга болган ол улуг концерт ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга уткуштур чаңгыс аай найыралдыг ог-буле болуп чоруп орар бистиң чонувустуң уран чүүлүнүн кайгамчык сайзыраанын тодаргай көргүскен.

(СЭТА).

Спорт

Самбо хүреш

Самбо бистиң чуртувуста эн эптеренгей апар чыдар спорттуң бир хевири. Бо хүрештиң аргалары аңгы-аңгы Грузин, бурят, якут, татар болгаш тыва хүрештерниң эн хөй аргалары самбо хүрештиң аргаларын улам байыдып турар. Чижээлээрге, чан баштап октаары, аткаар, бурунгаар дегээлээри, бутче киргеш көдүргеш бурунгаар, аткаар октаары, хойзун былдадыры, он, солагай хол-биле бут орнунга дегээлээш ужурары, катай кагары, эгин содаандан туткаш октаары дээш оон-даа өске аргалар тыва хүрешке дыка дөмей.

Самбо өске хүрештерден соңнай хогжээн-даа болза техника, тактика, аргалар талазы-биле дыка сайзыраан. Сөолгу үеде РСФСР-нин спортчу хоорайлары Москвада, Ленинградта, ол ышкаш, эвилелдешкен республикалар Грузияда, Молдавияда, Украинада болгаш Прибалтикада самбо бодунун чогуур сайзыралын чедип ап турар. Самбога ынак чурттарның саны база көвүдээн. Чыл санында-ла бистиң улуг Төрээн чуртувустуң кандыг-бир хоорайынга 5—6 хире чурттарның (Япония, ССРЭ, Болгария, Моол Арат Республика, Голландия, Англия болгаш Австрия) самбо хүрешке эш хуузунун ужуражылгалары бооп турар. 1971 чылда Узбекистанның төвү Ташкент хоорайга болуп эрткен 5 чурттарның самбога эш хуузунун ужуражылгазынга совет самбистер деңзи аайы-биле шупту алдын медальдарны чаалап алганын билир бис.

Марттың 11—12-де Кызыл хоорайның бирги чери дээш республиканың төөгүзүнде бирле дугаар самбо хүрешке маргылдаазы болуп эрткен. Ол маргылдаа ниитизи-биле 46 самбистер киришкен. Оларның аразында бирги разрядтың 5, ийиги разрядтың 12 болгаш үшкү разрядтың 26 самбистери боттарының күжүн шенешкен.

Бир эвес хостуг хүрешке улуг улустуң маргылдаазынга эн-не чиик деңзи 48 кг болза, самбога 58 кг болур.

Ол маргылдаага 62 кг деңзиге Х. Шожаа (башкы училищези) биле А. Березкиниң (шериг кезээ) сегиржип алыышкыны көрүкчүлерниң улуг сонуургалын болдурган. Шожал кашпагай, дидим хүрежип эгелээш, бодунуң удурланыкчызынга чаңгыс-даа сан бербейн арыг тиилеп алган. Ол чүгле К. Лайдынка тиилеттиргеш, деңзизинге 2-ги черни алган.

70 кг деңзиниң самбистери солун, чараш хүрешти чонга бараалгатканнар. Ол самбистерниң аразындан шериг кезээниң дайынчызы С. Самбуу самбо хүрештиң хөй аргаларын эки билир мөгелерниң бирээзи. Бирги салыгда С. Самбуу бодунун удурланыкчызы Щербаковту (шериг кезээ) 2 минута дургузунда арыг тиилээн. Ийиги салыгда С. Самбуу Лешенкону (шериг кезээ) беш дакпыр улаштыр арга хереглээш, 6 сан ойнап алгаш, арыг тиилээн. Үшкү салыгда С. Самбуу Киселёвтан (шериг кезээ) бирги минутада 2 балды алгаш 2 минутада Киселёвту шала хөюстур мегелээш, кажар арга-биле шөлээн тиилеп алган.

Дөртқу, бешки салыгда база арыг тиилелгени Самбуу чедип алгаш, бодунун деңзизинге чемпион болган.

Бистиң акы-дуңмалышкы республикаларывыстың аңгы-аңгы нацияларының спортчуларының бо хүрешке киришкени, бистиң улуг, бузулбас интернационалчы күрүневистиң чүгле экономика болгаш культура талазы-биле бедик хогжүлдезин эвес, а коммунистиг кижизидилгениң чарылбас кезээ — күш-культура болгаш спорт сайзыралының бедиин бадыткан турары ол.

Самбо хүрешке бистиң республикага секциялар тургузары эргежок чугула болу берген. Ынчангаш республиканың күш-культура болгаш спорт комитеди, спорт ниитилелдери бо талазы-биле хемчег алыр ужурлуг.

Б. КЕНЕШ,
маргылдааның кол судьязы, самбо хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат.

Хаак маргылдаазы

Каа-Хем районнуң школачыларының хаак маргылдаазы Сарыг-Сепке болуп эрткен. Анаа районнуң үш өртумак болгаш чеди сес чыл школазының командалары киришкен.

Бир дугаарында беш километрге ортумак бөлүктүң оолдарындан Сарыг-Септиң № 1 школазының өөреникчизи Н. Дорофеев 23 минутада маңнап келгеш тиилээн.

Оолдарның он километрге чарыжынга Сарыг-Септиң № 1 ортумак школазының өөреникчизи А. Зыков 42, 30 минутада маңнап келгеш, бирги черни алган.

Уругларның беш километрге чарыжынга Сарыг-Септиң № 1 ортумак школаның өөреникчилери Т. Михальченко, К. Черепанова, Г. Янова 1—3 черлерни зэлээн.

Дараазында хүнде эстафеталар болуп эрткен. Оолдарның беш километрге үш кижи киржикчилиг эстафетазынга Сарыг-Септиң № 1 школазының Пряхин, Хоруншин, Зыков составтыг командазы тиилээн. Уругларның үш километрге эстафетазынга база ол-ла школаның командазы бирги черни алган.

Школачыларның хаак маргылдаазы мурнунда чылдарга бодаарга, дыка бедик деңнелге, эки организастыг, хөй кижи киржикчилиг болуп эрткен. Маңаа 112 школачылар киришкен.

Районнуң школачыларының хаак маргылдаазынга бирги черни Сарыг-Септиң № 1 ортумак школазы, ийигизин Сарыг-септиң № 2 школазы алган. 8 чыл школаларының командаларындан бирги черни Сизим сес чыл школазының командазы алган. Бирги черни алган командаларга шилчиир кубоктарны тывыскан.

А. ЧЫЛБАК-ООЛ.

АГААР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге биче хар чаар. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 0—5 градус соор, өскелеринге 2 градус сооктан 3 градус чедир чылыг болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 1—3 градус соор.

КИНО

МАРТ 25-ТЕ

«НАПЫРАЛ»: **«Дерзии чорук»** 9.30, 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30, 21.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Көжүп чоруур фронт»** 15, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Полктуң оглу»** 13, 14.45. **«Парм чурттуг кижи»** (1-ги, 2-ги кезектери) 16.40, 20 шактарда.

ПИОНЕР»: **«Эрлик оранында»** 9, 10.40, 15.40, 17.20, **«Эм суг»** 12.20, 14.40, 19, 20.40 шактарда.

Хамаатыларның кичээнгейинге

Чаа бажың алыр база бажының алгыдар дээш ээлчегде турар, эрткен чылын бүрүткел эрткен хамаатылар 1972 чылдың февраль 1-ден апрель 1-ге чедир катап бүрүткел эртерин Кызыл-хоорай Советинин күүскому чарлап тур.

Бүрүткел эртери-биле келир хамаатылар моон адаанда документилерни эккээр ужурлуг:

1. Күш-ажыл дептери.
2. Техниктиг инвентаризация бюрозунун шынзылгазы.
3. Паспорт.
4. Назы четпээн уругларының төрүттүнген дугайында херечилели.

Үстүнде айыткан хуусаада бүрүткел эртпээн хамаатыларның ээлчээ күш чок болур дээрзин сагындырып тур.

ХООРКҮҮСКОМ.

ХАЙЫРАКАН, КӨК-ЧЫРАА, АК-ТАЛ суурларда магазиннерге ажылдаар **материалдыг харыысалгазы дең садыгжыларны** Улуг-Хем райпозу чалап тур.

Тайылбыр алырда Улуг-Хем райпозунун кадрлар килдизинге келир. Райпо Шагаан-Арыг хоорайда туруп турар.

РАЙПО БАШТААР ЧЕР.

телевидение

МАРТ 25-ТЕ

МОСКВАДАН

12.00 — Дамчыдылганың программазы. 12.05 — Сөолгу медээлер. 12.15— Уругларга **«Считалочка»**. 12.45— **«Музыкалыг киоск»**. 13.15—Экономика-математиктиг методтарга болгаш саналга техникалынга үндезилээш, улус ажыл-агыйын удуртурун сайзырангайжыдарының чугула айтырыглары. (Телекөрүкчүлерниң айтырыынга академик Н. П. Федоренко харыылаар. 13.45— Фильмни — уругларга. **«Революцияның ады-биле»**. Уран-чечен фильм. 15.10—**«Музыкалыг ужуражылга»**. 15.40—Сөолгу медээлер. 15.45—**КВН—72**. 17.45— Улустар аразының панорамазы. 18.15— **«Мөңгүн хоолайлар»**. Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

19.30—**«Саян кырында кежээ»**. Дамчыдылга. 20.05 — **«Опереттаның маадырлары силерни манап тур»**. Музыкалыг телефильм.

МОСКВАДАН

21.00—**«АКШ: Барыын таладан айыыл»** 5-ки дамчыдылга. Автору — Валентин Зорин. 21.50 — Уран-чечен фильм. 23.00—23.30— **«Үе»**. Информастыг программа.

Тываның Күрүнениң **«Саян»** деп ыры болгаш танцы ансамбли ансамбльдиң программазын чарлап, чорудар кижини шилип алырының конкурузун уламчылап турар.

Конкурска **тыва болгаш орус дылдарны эки билир** тыва националдыг апыяк оолдар болгаш уруглар киржип болур.

Конкурсту филармонияның залынга 1972 чылдың апрель 14, 15 хүннеринде чорудар. Адрези: Ленин кудумчузу 20. Телефон дугаары 25-91.

ДИРЕКЦИЯ.

Касса аппараттарынга ажылдаар кассирлерниң бир ай хуусаалыг курузунга сургуулдар хүлээп алырын Кызыл садыг чарлап тур.

8—10 класс дооскан, 18 хардан өрү назылыг, Кызыл хоорайда чурттап турар кижилерни хүлээп алыр.

Хүлээп алган сургуулдарга айда 30 рубль стипендияны бээр.

Тайылбыр алырда ажыл шагының үезинде Октябрьская 29 бажында Кызыл садыгның кадр килдизинге келир.

КЫЗЫЛ САДЫГ.

МАОИЗМНИҢ ПОЛИТИКАЗЫ БУУРААШКЫНДА

ВАРШАВА. (СЭТА). ПКАП ТК-ның теоретиктиг болгаш политиктиг органы «Нове дроги» деп журнал «Маоизмниң политиказы буураашкында» деп эгелиг чүүлүнге Кыдатта байдалдың дугайын база ССРЭ-ге болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарынга удур өжээнниг чоруктуң оруунче Пекинниң шилчип киргеп чылдагаанларының дугайын бижээн.

Кыдаттың Коммунистиг партиязы бодунун үезинде политиктиг стратегияны удуртулга болдуруп турганының ачызында кыдат революцияның тиилелгези боттанып арганыг болган. Ол политиктиг стратегия колдуунда марксисчи-ленинчи идеологияны барымдаалан, делегейниң ажылчын шимчээшкинниң демиселиниң төөгүзүнүн дуржулгазын калбаа-биле ажыглап турган деп, журнал сагындырган.

Бодунун догуннан келгениниң баштайгы чылдарында КУР социализмни тургузарынче киргеп, ол чорук калбак улус массаларның күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүн хайныктырган. Элээн кыска хуусаада ядыы-түрегги чорукту узуткаан, ону чаа эрге-чагырганың аажок улуг чедиишкини кылдыр санаар ужурлуг. Ол үеде-ле ККП-ниң политиказынга Мао Цзэ-дунга чүдүүр чоруктуң таарымча чок уржуктары дөстелип, догматизмниң илергейлээшкиннери көстүп келген турзажок, ниитизи-биле чуртка үлетпүрнүн болгаш көдээ ажыл-агыйның хогжүлдезинге улуг чедиишкиннер чедип алдынган турган. Делегей ареназынга Кыдат Улус Республика ССРЭ болгаш социалистиг өске-даа күрүнелер-биле эвилелдиң база найыралдың политиказын чорудуп турган.

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының деткимчези Кыдатта амгы үлетпүрнү дүрген хогжүдеринге болгаш көдээ ажыл-агыйның деңнелин бедидеринге чүгле дузалаан эвес, харын ол акы-дуңма дузаламчызының уттуп болбас база бир талазы бар. ККП-ниң бодунун интернационалчы күштерин быжыглаарынга ол дузалаан. Ниитизи-биле алырга, ол болза социализмниң үндезиннерин тургузарының политиказы болган.

Ынчалза-даа бо марксисчи-ленинчи орук кыдат удуртулганың националисчи хөөннүг кезээниң бодалдарынга дүүшпейн барган, бүгү социалистиг дем каттыштырылгазы-биле кады Кыдаттың социалистиг оруктап хогжүлдезинге олар таарзынмаан. ККП-ниң удуртулгазының бо кезээниң сорулгазы болза, улуг күрүнезирек чүткүлдерни эн кыска хуусаада боттандырары турган. 1958 чылдың чазында Мао болгаш оон талалакчылары ийи хире чыл мурнунда кол угланыышкыннарын ККП-ниң VIII съездизинге айыткан беш чыл планындан хепхенертен ойталаан. Ооң-биле кады социализм чадазын дамчывайн, элээн каш чылдарда коммунизмни Кыдатка тургузарының доктриназы илереп келген дээрзин чүүлде демдеглээн. Ынчангаш «Улуг шураашкын» дээр политиканы пропагандалаан эгелээн.

Кыдаттың иштики политиказынга эргилде-биле чергелештир даштыкы политиказынга өскерилгелер база эгелээн. Маонун болгаш ооң бөлүүнүн чорудуп турар даштыкы политиказынга гегемонияже чүткүл улам-на күштүүбиле илереп келгени удаваанда билдингир апарган.

Делегей ареназынга Мао Цзэ-дуннуң бөлүүнүн ходелиишкиннери бүрүн буураашкынга таварышкан. Кыдат удуртукчулар боттарының үзел-бодалдарын боттандырарын социалистиг чурттарга-даа, делегейниң коммунистиг шимчээшкининге-даа албадап шыдаваан. Олар колониалдыг дарлалдан хосталып турар Азияның болгаш Африканың чурттарының блогун боттарының удуртулгазынга тургузуп база күш четпээн. Ынчалза-даа оларның удуртур ажылдакчылары Маонун авантюрисчи сүмелерин чүүлдүгзүнүн көрген коммунистиг партиялар эн аар уржуктарга таварышкылаан деп, журнал бижээн.

Мао Цзэ-дуннуң бөлүүнүн политиктиг угланыышкынының кара чаңгыс боттуг түңнели болза, делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чидиглендирери, депшилгениң болгаш улустарның хосталгазының күштеринче империализмниң чаа шаап халдаашкынынга таарымчалыг байдалдарны тургузары болган. Маочу угланыышкын чамдык, колдуундала хөй эвес кежигүннерлиг коммунистиг партияларда ходелип турар болгаш массалардан хоорулган, башкаланыкчы үзелге алыскан шак ындыг улуг эвес бөлүктерниң аразындан талалакчыларны бодунче харын элзидип алган.

Кажан Совет Эвилелинче баштайгы халдаашкын, нүгүлдээшкиннер кыдат парлалганын арыннарынга көстүп келген үезинде америк империалистерге удур шыңгыы чүүлдерни парлаары база үргүлчүлеп турган болгай деп, «Нове дроги» бижээн. Ынчалза-даа Совет Эвилелинге болгаш Каттышкан Штаттарга удур халдаашкыннарын хары угда кылып турар кылдыр бодандырары-биле ук халдаашкыннарын кажар арга-биле хемчээп турган. Ол үеде кыдат пропаганданың бар-ла шаа-биле катаптап турганы шилип алган аргазы «америк империализм-биле сүлчээшкен» дээр херек кырында чок чүвеге Совет Эвилелии буруудадыры болу берген.

Ол «АКШ-че халдаашкыннар» америк империалистерни дүвүретпээн. Буржуаз болгаш антикоммунистиг парлалга ацаа бодунун өөрүшкүзүн чажырбаан.

Кыдатта эрге-чагырганың конституция ёзугаар органнарын болгаш демократтыг организацияларны «культура революциязы» узуткаан соонда, армияны «күрүнеде кол күш» кылдыр хүлээн көрген. Милитаризацияның чорудулгазы харын-даа Мао Цзэ-дун бодунун хууда эрге-чагыргазынга боттуг айыылды армиядан көөр ужурга таваржыр кылдыр шак ынчаар кедереп барган. Ооң түңнелинде кыдат удуртулгада кризис хапылаан, ынчаарга Мао Цзэ-дуннуң бөлүү ол кризистен уштунуп үнер арганы тып чадап каан.

Элээн каш чылдар дургузунда пекин политиктер АКШ-тың чазааның төлээлекчилери-биле харылзааларны дилеп тыварын оралдажып келген болгаш ындыг харылзааларны эмгелеп тургузуп келген деп, чүүлде чугаалаан.

Президент Никсоннуң Кыдатка кылган аян-чоруунун ёзулуг түңнелдерин болгаш бодалдарын шаг-үе көргүзер. Кажан чарлал хевирлиг шуугаазынның көдүрүн үндүрген доозуну арлы берген үезинде, ынчан ол аян-чорук дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының оруунга азы делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чидиглендиреринче угланыышкынга базым болган бе деп айтырыгга шуут харыыны берип болур.

Ыракта-ла чигзинчиг чорукту кичээндирип, илереп турар хөй санныг демдектерниң бөгүн-не хайгаараттының турары хараадаанчыг. Президент Никсоннуң Кыдатка аян-чоруу Вьетнамның девискээринче америк ужар чүүлдүң күштелдирген халдаашкыннарының үделгези-биле эрткен фактыны тоомча чок көрүп болбас болбайн канчаар.

Сөолгу чылдарның дургузунда маоизм политиказының эволюциязы болза, ук политиканың үндезини улуг күрүнезирек хоозун бодалдар, шовинизм болгаш национализм болурун көргүзүн турар деп, чүүлдүн түңнелинде чугаалаан. Кыдат улустуң эрге-ажыктарын хандырарынга удуртулга болдурар ужурлуг кара чаңгыс орук—марксизм-ленинизмниң оруу, пролетаржы интернационализмниң оруу-дур, а ол ышкаш улустарның хосталгазы, депшилге болгаш тайбың дээш демиселге Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары-биле дем-билени кадып, ходелири болур.

Редакторнуң оралакчызы
Б. Н. КАРАШПАЙ.

РЕДАКЦИЯНЫН АДРЕЗИ:

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчыларынын 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарьнын 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00405.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үдезиилеттингеш

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
26
ВОСКРЕСЕНЬЕ
№ 72 (8849).
Өртээ 2 кеп.

Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң пленуму

Март 24-те ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинден соңгуткан Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң пленуму болган.

Пленум ВЦСПС-тиң даргазынга А. Н. Шелепинни, ВЦСПС-тиң секретарьларынга А. П. Бирюкова, В. Ф. Богатиков, И. М. Владыченко, Л. А. Земляникова, П. Т. Пименов, В. И. Прохоров, Н. Н. Романов, С. А. Шалаев оларны соңгаан.

Президиум кежигүннеринге В. Г. Архипов, В. А. Блюм, А. Т. Бокарёв, М. Г. Долженкова, Н. В. Драгунов, К. А. Егизбаев, М. А. Зайцов, С. Н. Заинченко, М. Н. Иванова, И. И. Костюков, А. П. Михалёв, Т. Н. Мосашвили, М. Ф. Муравьёв, Б. Н. Пастухов, Л. В. Петров, В. Н. Поливанов, Н. Н. Полозов, А. М. Похмельнова, В. П. Провоторов, В. А. Сологуб, А. М. Субботин, А. П. Ушаков, А. Г. Шалаурова, И. Ф. Шкуратов соңгуткан.

* * *

Профэвилелдериниң XV съездизинден соңгуткан Төп ревизия комиссиязының хуралы база болган. Төп ревизия комиссиязының даргазынга Е. Ф. Гугина соңгуткан.

(СЭТА).

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТӨП КОМИТЕДИНГЕ

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XV съездизи профэвилелдериниң 98 миллион кежигүннериниң мурнуундан Совет Эвилелиниң төрээн Коммунистиг партиязынга болгаш ооң ленинчи Төп Комитединге чүректиң хамыдыңдан байыр чедирип тур.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге СЭКП Төп Комитединиң байырлыг чагаазын, СЭКП ТК-ниң Чиргиве секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазын съездиниң делегаттары, профессионалдар эвилелдериниң бүгү кежигүннери улуг өөрүшкү болгаш көдүрлүүшкүн-биле уткуп, хүлээп алган. Совет профэвилелдериниң дугайында доктаамал сагышты салып, эргелеп башкарарының школазы, ажылагыйжы чоруктуң школазы, коммунизмниң школазы болуп оларның ажыл-чорудулгазын бедии-биле үнелеп турары дээш Коммунистиг партияга, ленинчи Төп Комитетке, СЭКП ТК-ның Политбюрозунга маадырлыг ажылчын аңгының, бүгү ажылчы чоннарның өмүнээзинден хамыдыңдан-биле өөрүн четтиргенин съезд илергейлеп тур.

Профессионалдар эвилелдерин Ленин ордени-биле шаңнаанын съездиниң делегаттары, профэвилелдериниң бүгү кежигүннери хамы өөрүн четтиргенин-биле хүлээп алган. Совет профэвилелдериниң тугунда ийиги Ленин ордени — ол дээрге маадырлыг ажылчын аңгының, улусчу интеллигенцияның, көдээ ажыл-ишчилериниң хөй санныг отрядының маадырлыг күш-ажылын, оларның хөй-ниитичил идепкейлиг чоруун, социалистиг Төрээн чуртунга кызыгаар чок ынаан Коммунистиг партияның болгаш совет күрүненниң бедии-биле үнелээни ол-дур. Ол бедик шаңнал болза улам экы ажылдаарын, Коммунистиг партияның айытканы кайгамчык улуг планнарны күүседири дээш демиселге боттарының күжүн хүн бүрү улгаттырарын профессионалдар эвилелдериниң бүгү кежигүннеринге хүлээдип турары ол-дур деп экы билип турар бис.

Экономиканың күүлүг көдүрлүүшкүнүнүң, бистиң чуртту улустарывыс чаагай чоруун болгаш культураның улам бедидериниң, ниитилелдиң аңгыларының болгаш социал болүктериниң улам ыдай чоокшулажыры-ның программазын тодарадыр-гайлаан СЭКП-ниң XXIV съездизиниң тоогулуг шиитпирлерин профэвилелдери боттарының төрээн, хөй-дамырыдан тудуш херээ кыдыр хүлээп алган. Коммунистиг партияның өндүр улуг херээнге ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң шынчызын бистиң XV съездивис база катаа бүзүрелдин-биле көргүскен. Съездиниң шиитпирлерин. СЭКП-ниң салган эчис болгаш амгы соруглазары профессионалдар эвилелдерин, чурттуң бүгү ажылчы чоннарын сорук кирип, оларны чаа-чаа улуг ажыл-херектерже, партияның айтышкынарын амыдыралга чедиишкиниг боттандырарының херээ дээш эрес-маадырлыг ажылдаарынче кыйгырып турар. Партия съездизиниң шиитпирлерин кайгамчык улуг күш-ажылчы болгаш политиктиг үдүрлүүшкүн-биле ажылчы чоннарның боттандырып турары — совет ниитилелдиң мораль-политиктиг чангыс эвиинин, партияның болгаш чоннуң бузулбас сырый каттышканының чайыннанчак хереглиг-дир.

Совет профэвилелдери бодунуң бүгү тоогузунуң дургузунда ленинчи партияның тутунуң адаа-биле демисежин келгенинге болгаш демисежин турарынга-даа чоргаарланыр. Партийжи удуртулга, маркензи-ленинизмниң идеаларынга шынчы чорук — профэвилелдериниң амыдыралчы күштүүнүң үндезини, оларның ажылында бүгү чедиишкиниринің магадылалы ол-дур.

Партияның күжелиишкиниринің ачызында, ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш күш-ажылчы интеллигенцияның маадырлыг күш-ажылының ачызында сескі беш чылдың чылдарында коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга, социалистиг демократияны хөгжүдеринге, чурттуң күүзүн быжыглаарынга болгаш чоннуң чаагай чоруун улам бедидеринге чаа улуг базым кылдынган. ССРЭ-ниң улустарының кайгамчык улуг чедиишкиниери социалистиг тургузуунуң эгээртинмес арганарының база катаа бүзүрелдин-биле көргүскен.

Бистиң съездивис бүдүрүлге болгаш ниитилел амыдыралының ыяы-бүрү адырларынга профессионалдар эвилелдериниң ажыл-чорудузгазының түңнелдерин кылган. Бедик негелделиг чорукка, шүүмчүлелге болгаш бот-шүүмчүлелге үндезилээш, ол болза, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салганы харыысалгалыг соруглаарны шиитпирлээринге совет профэвилелдериниң киржириниң тодаргай программазын айыткан.

Ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин улам ыдай кодүрериниң, социалистиг чарыштыг болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинниң организастаарын улам экижидериниң айтырыглары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн чайгылыг чок бедидеринге, эртемниг болгаш техникалың чедиишкиниерин эң улуг хемчээлдин-биле ажыглаарынга, күш-ажылды эртемге үндезилеп организастаар чорукту пептередириңге, бүдүрүлгениң мурнакчыларының болгаш чаартыкчыларының патриотчу эгелээшкиниерин, дуржулгазын калбаа-биле пептередириңге үндезилээш ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыг чорууп бүгү хемчеглер-биле хөгжүдериниң база бедидериниң айтырыглары моон соңгаар-даа профэвилелдериниң кол кичээнгей салыр үүлдери болур.

Күш-ажылчы кижи бүрүзүнүң чүле эрес-маадырлыг ажылы-биле коммунистиг тургузуушкунга чаа-чаа тинлелгелерин, чоннуң амыдыралының деңнелин улам бедидер талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айтырыглары соруглаарын чедип ап болур дээрзин совет профэвилелдери билип турар. Ажылчыннарның, колхозчуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш албан-хаакчыларның күжелиишкиниерин тоску беш чылдың планнарын чедиишкиниг күүседиринче, 1972 чылдың улус ажыл-агый планын хүүсаа бетинде күүседиринче, совет улустуң өндүр улуг байырлалы — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ооң төлептиг уткуурүнче профессионалдар эвилелдерин үглаар.

Совет Эвилелиниң тургустунганының чартык чүе чыл болурунуң байырзалыңга уткуштур ССРЭ-ниң бүгү улустарының аңы-дүңмалышкы найыралы улам улууже быжыкеын дээш, бистиң ниитилелдиң интернационалчы чаңгыс эри улам улуу-биле быжыг болзун дээш совет профэвилелдери бүгү үүлдерни кылыр дээрзин СЭКП Төп Комитединге бүзүредип тур бис.

Улуг ажыл-агыйының соруглаарын шиитпирлээринге, күш-ажылды болгаш ниитиниг оңчу-хөреңгизин коммунистиг ёзу-биле көөр чорукка кижизидеринге боттарының идепкейлиг болур чорууп профэвилелдери моон соңгаар-даа улам бедидер.

Профэвилелдери болза, мооң мурнунда-даа мыдыг турганы ышкаш, ажылчынарның база албан-хаакчыларның күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалын улам экижидериниң, оларның культурлуг болгаш кадыкшылдыг дыштанылгалын организастаарының дугайында моон соңгаар-даа улуг сагышты салыр, күш-ажыл хоойлуларын, күш-ажыл камгалалының болгаш техниканың айыыл чок болур чорууның чурумнарын база нормаларын сагыырынга контрольду доктаамал боттандырар.

Маркеңеч-ленинчи мировоззрениени болгаш буржуаз идеологияга эңтеш чок болур чорукту ажылчы чоннарга сиңдирип кижизидер, социалистиг патриотизм болгаш пролетаржы интернационализм, ажылчын аңгының революсчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга шынчы болуру дээш ышкаш, ындыг бедик идейполитиктиг болгаш моральдыг шынарга оларны кижизидер талазы-биле профессионалдар эвилелдери масса-политиктиг ажылдарның бүгү аргалары-биле партияга дузалаар. Ниитилелге удур болуушкуннарның кандыг-даа илерээшкиннериңе болгаш кижилерниң медерелиңде база чаңчылдарында эргиниң артышкынынарынга удур, күш-ажылдың социалистиг сагыжта-чурумун болгаш коммунистиг моральдың нормачижектерин чайгылыш чокка сагыыры дээш профэвилел организацииларының үлам түткүлдүү-биле демвеежир.

Күш-ажылчы кижи бүрүзүнүң дугайында, ооң политиктиг, профессионалдыг болгаш угаан-бодал өөрүлдезиниң дугайында сагыш салышкының хамааты хүлээлгени күүседиринің бедик негелдели-биле холбаштырып турган, профэвилел организацииялары болза күш-ажылчы коллективтерге эң хүүзүнүң кады ажылдажышкының болгаш бот-боттарынга дузалажырының байдалын тургузарынче доктаамал кичээнгейни салыр, ажылчы чоннарны улустуң байлаанның хумагалыг эдлерь, ниитилелдиң идепкейлиг ажылдакчылары кыдыр кижизидер.

Профэвилелдери боттарының организастыг ажыл-чорудулгазын түткүлдүг экижидер, ооң стилин болгаш чөргээларын улам болбазырацгайжыдар, организацияның бүрүзүнүң ат-алдарын болгаш дайынчы чорукту көдүрер, бүдүрүлгени башкарарынга болгаш хөй-ниитиг ажыл-херектерге ажылчы чоннарны улам калбаа-биле хаара тудар, ажылчыннар хуралдарының болгаш доктаамал ажылдан турар бүдүрүлге чөвүлел хуралдарының болгаш доктаамал ажылдан турар бүдүрүлге чөвүлел хуралдарының ролюн улам бедидер, бүдүрүлге болгаш социал аймыгларны шиитпирлээринге оларның аргаларын улам долузу-биле ажыглаар дээрзин СЭКП ТК-га съезд бүзүредип тур.

Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чорудун турары ленинчи дайтыкы политиказын, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң идэп үндүргени тайбыңның программазын Совет Эвилелиниң Профессионалдар эвилелдери изин-биле деткип турар, ол болза совет улустуң амыдыралчы эрге-ажыктарынга, дешпилелиг бүгү кижи төрелгетеннің эрге-ажыктарынга дүжүп турар. Совет профэвилелдери моон соңгаар-даа аңгы талазы-биле пролетаржы эң-сеткил каттыштырылгазының түгүн бедик тудар, даштыкы чурттарның ажылчы чоннары-биле найыралды улам быжыглаар, ажылчын аңгының болгаш бүгү ажылчы чоннарның аңгы талазы-биле эрге-ажыктарын камгалаарының принциптеринге үндезилээш, делегейниң профэвилел шимчээшкинниниң демиселинин чаңгыс эптиг болуру дээш демиселир.

Совет профэвилелдери кезээде Коммунистиг партияның идегелдиг ченелгинжи, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айыткаңы тоогулуг соруглаарны күүседирдээш, бистиң чуртка коммунистиг ниитилелди тургузарының программазын боттандырары дээш демиселге массаларның организакчылары болур дээрзин СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединге профэвилелдериниң XV съездизи бүзүредип тур.

Коммунизм тургузукчузу, күш-ажылдың бүгү кижилериниң тайбыны болгаш аас-кежии дээш маадырлыг демиселчи — улуг совет улуска алдар!

Коммунизмни тургузары дээш демиселге совет улустуң өндүр улуг сорук кирикчи болгаш организакчы күжү — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делгерезин!

ССРЭ-НИҢ ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ XV СЪЕЗДИЗИ

Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 50 чылының дугайында

СЭКП Төп Комитединиң доктаалы

1972 чылдың май 19-та Бүгү-эвилелдиң В. И. Ленин аттыг пионер организациязы 50 харлаар. Пионерияның чартык чүс чыл юбилейи—бистиң чуртувуска урулгалыңы коммунистиг шимчээшкинниниң хөгжүдеэнге кайгамчыктыг болуушкун, пионерлерниң, комсомолдуң болгаш школаларның, бүгү совет кижилериң амыдыралынга улуг болуушкун.

Коммунистиг партияның инициативазы-биле тургускан пионер организациязы болза өзүп олурар салгакчыларның коммунистиг кижизидилгелиниң системазының чүгүле звено болур. Партияның болгаш бодунуң вожатыйы — Ленинчи комсомолдуң үдуртулгазы-биле, школа, өг-бүле болгаш совет хөй-ниити-биле кады пионер организациязы аныяк хамаатыларның идейлиг мөзүг-шыварлыг болгаш бүгү талалыг өзүлделиг болурунуң сорулгаларын шиитпирлээринге идепкейлиг киржип турар.

Совет пионериянның төөгүзү бистиң улузувустуң маадырлыг төөгүзү-биле тудуш холбаалыг болгаш уругларга организациязы — ол дээрге коммунарларны кижизидериниң эң эки оруу дээрзиниң дугайында ленинчи бодалды тодарай бадыткап турар. Уруглар шимчээшкинниниң төөгүзү патриотчу, эрес-дидим, ёзулуг маадырлыг чоруктуң үлегер-чижээ-биле байлак.

Бо хүнерле-даа пионер организациязы школачы бүрүзүн совет хамаатыныңың эң эки мөзүг-шыварларынга кижизидерин идепкейлиг-биле хандырып турар. Ханы болгаш быжыг билиг, уругларны ниитилеэге ажыктыг күш-ажылга, бойдус камгалалынга, тимуржу, калбак ажылга чаңчылгыларны дээш демиселге школаларга хүн бүрүнүң дузалын оң чедирип турар. Совет пионерлер аксы-дүмма социалистиг чурттарда эң-өөрү-биле болгаш бүгү делегейниң ажылчы чоннарының уруглары-биле пайыралды доктаамал быжыглаң турар. Төрээн чуртка изин-биле мнак болур. Владимир Ильичиниң чагаанын ёзугаар, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының өөредип турарын ёзугаар өөренир болгаш чурттаар деп байырлалдыг даңгыраанга шынчызын аныяк пионерлер боттарының бүгү ажыл-херээ-биле бадыткаң турар.

Бодунуң хүрээлениниде 23 миллион уругларны хаара тутка Бүгү-эвилелдиң пионер организациязы Владимир Ильич Ленинниң адын чоргаарал-биле эдилеп турар. Пионерлер-пионерлерни болгаш школачыларны, бүгү совет аныяктарны Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттыштырарының, өзүп олурар салгакчыларны коммунизмниң идеалдарынга бердингенниң мөзүг-шынарынга кижизидерин күштелдиреринің тугунуң адаа-биле пионер-дружиналарының болгаш отрядтарының ажылының көрүлдези, уругларның чыртыкылыг байырлалы кылдыр эртгирери эргежок чугула деп СЭКП ТК сайын тур.

Пионер организациязының юбилейин, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ооң өөредилгеге болгаш хөй-ниити ажылынга кончуг эки чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш школачыларның чүткүлдерин идепкейли-биле деткинир херек. Юбилейге белеткенир болгаш ону эртирер, өзүп олар салгалдың кижизидилгезиниң болгаш өөредилгезиниң бүгү херээн улам ыдай экижидер, аныяк пионерлер-биле ажылче калбак хөй-ниитиниң хаара тудар талазы-биле комсомол комитеттериңе, пионер организацияларының чавүлелдериңе практиктиг дузалы эвилелдешкен республикаларның Компартияларының ТК-лары, крайкомнар, обкомнар, округкомнар, хооркомнар, партия райкомнары, партия эге организацияларының чедирер ужурлуг. Аас-кежиктиг чалыы назыныңың дугайында партияның болгаш совет күрүненниң ленинчи сагыш човаашкының, бистиң чуртувуста коммунистиг тиилелгелериниң өндүр улууа, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң аныганы чаа беш чылдың кайгамчык улуг планын школачыларга калбаа-биле болгаш билдингирип-биле тайылбырлап, таныштырары эргежок чугула.

Коммунистиг тургузуушкунуң амгы үе-чагаазында ылаңгыя өзүп орар салгалды билигниг болгаш культураның бүгү байлактары-биле идепкейлиг чеңсеглээри. Улуг Октябрьның чаалап алышкынарын болгаш совет удустуң маадырлыг чедиишкиниерин быжыглап база көөрүдиш шыдаар аргалыг салгалды белеткээри оваа чугула деп СЭКП ТК сайын тур. Комсомол болгаш пионер организациязы коммунизмге өөренир деп ленинчи чагыгны хүн бүрүде күүседир чүткүлге школачыларны кижизидер сорулгалыг. Пионер ажылы совет уругларның амыдыралының бүгү талазының ажылында сескі беш чылдың чылдарында коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга, социалистиг демократияны хөгжүдеринге, чурттуң күүзүн быжыглаарынга болгаш чоннуң чаагай чорууп улам бедидеринге чаа улуг базым кылдынган. ССРЭ-ниң улустарының кайгамчык улуг чедиишкиниери социалистиг тургузуунуң эгээртинмес аргаларының база катаа бүзүрелдин-биле көргүскен.

Бистиң съездивис бүдүрүлге болгаш ниитилел амыдыралының ыяы-бүрү адырларынга профессионалдар эвилелдериниң ажыл-чорудузгазының түңнелдерин кылган. Бедик негелделиг чорукка, шүүмчүлелге болгаш бот-шүүмчүлелге үндезилээш, ол болза, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салганы харыысалгалыг соруглаарны шиитпирлээринге совет профэвилелдериниң киржириниң тодаргай программазын айыткан.

Ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин улам ыдай кодүрериниң, социалистиг чарыштыг болгаш күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрү дээш шимчээшкинниң организастаарын улам экижидериниң, оларның культурлуг болгаш кадыкшылдыг дыштанылгалын организастаарының дугайында моон соңгаар-даа улуг сагышты салыр, күш-ажыл хоойлуларын, күш-ажыл камгалалының болгаш техниканың айыыл чок болур чорууның чурумнарын база нормаларын сагыырынга контрольду доктаамал боттандырар.

Пионерлерниң болгаш школачыларның, бүгү совет аныяктарның Коммунистиг партияны долгандыр улам сырый каттыштырарының, өзүп олурар салгакчыларны коммунизмниң идеалдарынга бердингенниң мөзүг-шынарынга кижизидерин күштелдиреринің тугунуң адаа-биле пионер-дружиналарының болгаш отрядтарының ажылының көрүлдези, уругларның чыртыкылыг байырлалы кылдыр эртирери эргежок чугула деп СЭКП ТК сайын тур.

Пионер организациязының юбилейин, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл ооң өөредилгеге болгаш хөй-ниити ажылынга кончуг эки чедиишкиннер-биле ужуражыр дээш школачыларның чүткүлдерин идепкейли-биле деткинир хер

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XV съездизи

ПАРТИЯНЫҢ ХЕРЭЭНГЕ БЕРДИНИИШКИН

Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга, ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XV съездизи беш хүн ажылдаан. Коммунистиг партияның улуг херээнге совет профессионалдар эвилелдериниң бердингенин съезд база катап бүзүрелдиг көргүскен. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлери коммунистиг тургузуушкун дээш эрес-маадырлыг күш-ажылче чурттуң профэвилелдерин, бүгү ажылчы чоннарын сорук киирип турар дээрзин делегаттар медеглеп турган.

Март 24-те эртенги хуралга ВЦСПС-тиң секретары **В. И. Прохоров** секциялар ажылының түңнелдериниң дугайында дыңнадыгны кылып, чүве чугаалаан. Профэвилелдериниң бүдүрүлге-массалыг, экономиктиг ажылының талазы-биле; күш-ажылды камгалаар, амыдырал хандырылга болгаш бүдүрүлгениң культуразын бедидер талазы-биле; күрүнениң социал страхованиези, кадык камгалалы болгаш ажылчы чоннарның дыштанылгазын организастаар талазы-биле; профэвилелдериниң кижизидилгелиг болгаш культура-массалыг ажылының талазы-биле; бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарның киржилгезиниң талазы-биле — мындыг беш секцияның ажылынга съездиниң делегаттарының киришкенин ол демдеглээн.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин боттандырар дээш демиселге профэвилелдериниң мөөңнеп алган дуржулгазынга даянмышаан, делегаттар амыдыралдың янзы-бүрү адырларынга профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазын сайзырацгайжыдарынче угландырган тодаргай саналдарны киирген.

Съезд секцияларның ажылдап кылган саналдарын бодунуң практиктиг ажылынга ажыглаарын ВЦСПС-ке чаңгыс үн-биле сүмелээн.

ВЦСПС-тиң болгаш Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелдериниң талазы-биле санал бериишкиннери мооңбиле доозулган.

ВЦСПС-тиң отчёдун чугаалажып көргениниң дугайында түңнел сөзүнге **А. Н. Шелепин** чүве чугаалаан. Бо чугаалажып көрүүшкүн политиктиг болгаш ажыл-ишчи бедик деңнелге эрткен, бистиң ажылывыстың түңнелдерин болгаш перспективаларын чугаалажып көөрүнче туруш принципиалдыы болгаш боттуу-биле ылгалдыг болган. Саналдар утка-шынарлыг болгаш солун эрткен. Делегаттар келир беш чылда профэвилелдериниң ажылының практиктиг программазын үнелиг саналдары-биле немеп, түңнеп байыткан.

Чурттуң бүгү черлеринде бүдүрүлгелерниң коллективтеринден болгаш тус-тус ажыл-ишчилерден алды муң ажыг күш-ажылчы рапорттар, байырлыг чагаалар болгаш практиктиг саналдар съездиниң адрезинге келген дээрзин А. Н. Шелепин оон ыңай чугаалаан. Ол болза съездиниң ажылынга бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чоннарының ханы сонуургалының чайыннанчак херечизи-дир.

Бо бүгүнү катай алырга, ол чорук келир үеде ажыл-чорудулганың эки программазын ажылдап кылыр арганы бистиң съездивиске берип турар деп, А. Н. Шелепин чугаалаан.

Съезд отчёттуг үениң дургузунда Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң ажылын чаңгыс үн-биле чүүлдүг деп санаан.

Төп ревизия комиссиязының отчёдун база чаңгыс үн-биле бадылаан.

Съездиниң делегаттары ВЦСПС-тиң болгаш Төп ревизия комиссиязының составынга кандидаттарны депшидерин эгелээн. Ооң дараазында бадылаашкын болган.

Бадылаашкын соонда съездиниң хуралы уламчылаан.

Делегаттар Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлелиниң отчёт илеткелиниң талазы-биле резолюцияны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринде, профэвилелдериниң XV съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазын бедии-биле үнелээнин, профэвилелдерин Ленин ордени-биле шаңнаанын, профэвилелдериниң мурнунга тургустунган харыысалгалыг сорулгалар, профэвилелдеринге улуг бүзүрелдиң, эргелеп башкарарының школазы, ажыл-агыйжы чоруктуң школазы, коммунизмниң школазы болур боттарының ролюн олар чедиишкинниг күүседир дугайында Коммунистиг партияның сагыш салыышкынының илерели болур дээрзин резолюцияда демдеглээн. ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазының айтырыгларының талазы-биле бо бүгү айтылгаларны удуртулга болдуруп, чайгылыш чок күүседири-биле хүлээп ап турар.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи экономиктиг тургузуушкуннуң сорулгаларын шиитпирлээринге, профэвилелдериниң дээштиг салдар чедирериниң кол аргаметоду — социалистиг чарышты улам ыңай хөгжүдер талазы-биле ажылды күштелдирерин ВЦСПС-ке, профэвилелдериниң чөвүлелдеринге, комитеттеринге, профэвилел организацияларынга дааскан.

Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге үндезилээш ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидериниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дүрген өстүрериниң сорулгаларын шиитпирлээринге ажылчыннарны, колхозчуларны, эртем, инженер-техниктиг ажылдакчыларны болгаш албан-хаакчыларны калбаа-биле киириштирер сорулганы резолюцияда салган; көдээ ажыл-агыйны улам ыңай көдүрер талазы-биле Коммунистиг партияның салган бүгү улусчу сорулганы шиитпирлээринге бүгү профэвилелдериниң күштерин мобилизастаарының эргежок чугулазын демдеглээн.

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XV съездизи эрткен чылдарда улус ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдерин болгаш чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарын хоорайның болгаш көдээниң ажылчы чоннарының, бүгү совет кижилерниң чаагай амыдыралын өстүрери-биле дүүштүрүп келгенин күзел ханыышкыны-биле демдеглээн. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айытканы ажыл төлевириниң айтырыгларының талазы-биле хемчеглерин боттандырарынга профэвилел организацияларының идепкейлиг киржилгезин хандырарын, ажылчыннарның, колхозчуларның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажылын камгалаар болгаш ооң байдалдарын экижидер талазы-биле ажылды план ёзугаар чорударын съезд саналдаан. Күш-ажыл хоойлузун сагыыр дээш контрольду күштелдирер сорулга-биле күш-ажылдың эрге инспекциязын профэвилелдеринге тургузарын сүмелээн.

Совет кижини коммунизм дээш медерелдиг болгаш идепкейлиг демиселчизи кылдыр хевирлеп кижизидериниң төөгүлүг сорулгазын шиитпирлээринде чугула роль профессионалдар эвилелдеринге хамаарыштыр турар дээрзин резолюцияда оон ыңай чугаалаан. Ажылчы чоннарның калбак массаларынга коммунистиг мировоззрениени хевирлээр, марксизм-ленинизмниң социалистиг патриотизмниң болгаш пролетаржы интернационализмниң идеяларынга оларны кижизидер талазы-биле идепкейлиг дузаламчыны коммунистиг партияга көргүзерин съезд ВЦСПС-ке, профэвилелдериниң чөвүлелдеринге болгаш комитеттеринге, профэвилел организацияларынга дааскан. Профэвилелдериниң чөвүлелдери болгаш комитеттери ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга белеткелге болгаш байырлалынга профэвилелдериниң калбаа-биле киржирин баш бурунгаар көрүп турар хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар ужурлуг.

Профэвилелдериниң делегейге ажыл-чорудулгазының талазы-биле съезд СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдап кылганы даштыкы политиктиг угланыышкынны, ооң чүүлдүгзүнүп көргени тайбыңның программазын амыдыралга боттандырарынга бүгү күштери болгаш аргалары-биле дузалаары, тайбың, демократия болгаш социал депшилге дээш, империализмниң агрессчи хөделиишкиннеринге удур, монополияларның мөлчүкчү политиказынга удур демиселге делегейниң ажылчын болгаш профэвилел шимчээшкининиң бүгү күштерин сырый каттыштырарынга бүгү хемчег-биле дузалаары эргежок чугула деп санап тур.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи профессионалдар эвилелдери СЭКП-ниң ленинчи ТК-зын долгандыр боттарының хүрээлеңин улам сырый каттыштырып, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарының улуг херээнге партияның моон соңгаар-даа шынчы болгаш чоок дузалакчылары болурун СЭКП Төп Комитединге бүзүредип тур деп, резолюцияда чугаалаан.

Ооң дараазында ССРЭ-ниң профэвилелдериниң Уставынга чамдык өскерилгелер киирер дугайында доктаалды хүлээп алган.

Саналга комиссиязының даргазы **В. Н. Поливанов** профэвилелдериниң удуртукчу органнарының составынга чажыт бадылаашкынның түңнелдерин чарлаан.

15 шакта Кремльдиң Съездилер ордузунга ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң түңнел хуралы ажыттынган. Делегаттар болгаш аалчылар президиумга эштер **Г. И. Воронов, Ф. Д. Кулаков, А. Н. Шелепин, Ю. В. Андропов, П. Н. Демичев, М. С. Соломенцев, Д. Ф. Устинов, И. В. Капитонов, К. Ф. Катушев** олар көстүп кээрге, оларны үргүлчүлээн адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Делегаттар профэвилелдериниң XV съездизинден соңгуткан ВЦСПС-тиң организастыг пленумунуң ажылының түңнелдериниң дугайын дыңнаан.

Хуралга байырлалдыг байдалга Ленин орденин совет профэвилелдеринге тывыскан.

Съезд Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге байырлыг чагааны аажок улуг көдүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Коммунизм тургузуушкунунга совет улустуң тиилелгелериниң организакчызы болгаш сорук киирикчизи — Коммунистиг партияга алдар болдурган йөрээлдер салыышкыны залга диңмиреп турган. Шупту туруп келген. «Ленинниң партиязынга — алдар!», «Ленинчи ТК-га — алдар!» дээн йөрээлдер салыышкыны диңмиттелген. Күчүлүг «Ура!» чаңгыланган.

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң хагдынганын чарлаан. Делегаттар болгаш аалчылар «Интернационалды» улуг көдүрлүүшкүн-биле күүсеткен.

(СЭТА).

ВЦСПС-ТИҢ ТУГУНДА — ЛЕНИН ОРДЕНИ

Социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң херээнге, улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планнарын чедиишкинниг күүседиринге совет профэвилелдериниң улуг ачы-хавыяазы дээш ССРЭ-ниң Профессионалдар Эвилелдериң Ленин ордени-биле шаңнаан. Март 24-те профэвилелдериниң XV съездизиниң кежээки хуралының үезинде бо бедик шаңналды тывыскан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң дааскаңын ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы В. П. Рубен орденни тывыскан. Ооң чугаалааны:

ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдериниң XV съездизинге СЭКП Төп Комитединиң байырлыг чагаазында, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Леонид Ильич Брежневтиң съездиге чайыннанчак болгаш сорук киирикчи чугаазында совет профэвилелдериниң хөй талалыг ажыл-чорудулгазын бедии-биле үнелеп, амгы байдалдарда чурттуң ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң, ниитилел-политиктиг амыдыралының талазы-биле оларның сорулгаларын тодараткан.

Профэвилелдерин ийиги Ленин ордени-биле шаңнааны Төрээн чуртунуң мурнунга оларның улуг ачы-хавыяазын Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң хүлээп көргең дугайын база катап херечилеп турар-дыр.

В. П. Рубен ССРЭ-ниң профессионалдар эвилелдерин Ленин ордени-биле шаңнаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын номчааш, съездиниң делегаттары болгаш аалчылары диңмиттиг үргүлчүлээн адыш часкап турда, Ленин орденин совет профэвилелдериниң тугунга кадап берген.

В. П. Рубен бедик шаңналбиле холбаштыр съездиниң делегаттарынга, оларның нүүрү-биле бүгү профессионалдар эвилелдеринге, маадырлыг ажылчын аңгыга, көдээниң ажыл-ишчилеринге, улусчу интеллигенцияга чүректиң ханызындан байыр чедирген. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле ажыл-чорудулгазынга, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салган өндүр улуг сорулгаларны күүседиринге чаа-чаа чедиишкиннерни профессионалдар эвилелдеринге ол күзээн.

ВЦСПС-тиң даргазы А. Н. Шелепин харыы сөс ап, чүве чугаалаан. Боттарының ажыл-чорудулгазын бедии-биле үнелээнинге чоргаарланмышаан, профэвилелдери боттарының ачы-хавыяазын Коммунистиг партияга бүрүнү-биле хамаарыштырып турар, чүге дээрге, бүгү чедиишкиннер болгаш бүдүрген үүле-иштер партияның, ооң ленинчи Төп Комитединиң хүн бүрү удуртулгазының ачызында чедип алдынган.

Совет профэвилелдериниң тугунда ийиги Ленин орденин кадаан. Ук орден совет профэвилелдериниң ачы-хавыяазын бүгү улустуң хүлээп көргениниң, Ленинниң улуг херээнге, коммунизмниң идеалдарынга оларның бузулбас шынчызының символу болуп, бистерге болгаш совет ажыл-ишчилерниң келир салгалдарынга мөңгеде чайыннаның херелдеңир.

Залга изиг адыш часкап турда, А. Н. Шелепин ССРЭ-ниң профэвилелдерин Ленин ордени-биле шаңнааны дээш Коммунистиг партияга, ооң Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чүректиң ханызындан өөрүп четтириишкинни съездиниң делегаттарының өмүнээзинден илергейлээн.

(СЭТА).

Дужаар сүттүң шынарын экижидер

Совет Эвилелиниң алдарлыг бежен чыл оюн төлептиг уткуурунга бараан болган үретүңнелдиг күш-ажыл чурттуң бүгү черлеринде улам калбарган. Тываның чону, ылаңгыя көдээниң ишчилери часкы хову ажылынга хынамчалыг белеткенмишаан, ам кичээнгейни ниитиниң малын онча-менди, хүр кыштагладырынче, ооң чаш төлүн чидириг чокка доруктуруп өстүреринче угландырып турар.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрерин улам элбедир, ооң шынарын экижидер чорук хүннүң соңгаарладып болбас чугула айтырыгларының бирээзи. Маңаа холбаштыр сүт бүдүрериниң, ооң шынарын бедидериниң республикада амгы байдалын, моон соңгааргы сорулгаларны айтыр бодадым.

Тоску беш чылдың баштайгы чылында бистиң республика күрүнеге сүт садарының планын 107 хуу, ооң иштинде колхозтар — 108 хуу, совхозтар — 115 хуу күүсеткен. Бо талазы-биле Барыын-Хемчиктиң ажыл-агыйлары планын ыракта чедир күүсетпээн. Бир эвес ол районнуң колхоз, совхозтары, өске-даа районнарның чамдык ажыл-агыйлары күрүнеге сүт садар хүлээлгезин чогуур өйүнде күүсеткен болза, республиканың көргүзүү оон бедик болур турган.

Сүттүң шынарын үнелээринин кол көргүзүглери ооң үскүрүнүң хуузу бедик болурунда, ажыы (кислотнозу) эвээжинде дээрзин саанчылар эки билир. Сүттүң үскүрү ниити доктааттынган чурум ёзугаар 3,9 хуу болур. Ол ышкаш оон ажыы Тернернии-биле 17—19 градус болур.

Республиканың элээн хөй ажыл-агыйларында сүттүң санынче кол кичээнгейни угландыргаш, ооң шынарын бедидеринче четпес сагыш салып келгенин демдеглээри чугула. Бир эвес дужааттынган сүттүң ажыы чогуур нормазында болза, тонна бүрүзүнүң өртээнге 5 рубльди немей төлээр, а 20 градустан өрүлээнде тонна сүттүң өртээнден 5 рубльди казыыр чурумнуг. Ол ышкаш сүттүң арыг азы хирлиинге хамаарыштыр база анализти чорудар апаар.

Эрткен чылын республиканын саткан сүдүнүң ниити үскүрү 3,97 хуу азы доктааттынган нормадан 0,07 хуу бедик болган. Бо талазы-биле Улуг-Хем районнуң колхоз, совхозтарын мактаары чөптүг, оларның саткан сүдүнүң үскүрү 4,10—4,33 хуу, а чүгле «Найырал» совхозтуң 3,99 хуу болган.

Кызыл хоорай Совединиң болгаш Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйларының эрткен чылын саткан сүдүнүң үскүрү доктааттынган ниити чурумдан куду, чүгле 3,86—3,88 хуу болган. Ооң чылдагааны чүдел? Ол хамыктың мурнунда уксаажыдылганы четпес организастап, инектиң чемгерилге рационун шын таарыштырбайн турарында. Ол ышкаш ажаалда, хайгааралды экижидери, кажаа турлагны таарымчалыг болдурары чугула.

Республиканың чамдык ажыл-агыйларындан кирген сүттүң ажыы бедик болуп турарының чылдагааны — фермаларда шевергин эвес байдалдан кол хамаарыштыр турар. Шак ындыг хирленип-бокталыр чоруктан сүттүң ажыы улам бедиир, шынары баксыраар.

Эрткен чылын бистиң ажыл-агыйларывыс 4000 хире тонна сүттүң ажыы 20 градустан бедээнинден дыка хөй орулганы чедир албаан. Оон аңгыда 330 тонна сүт хирленип-бокталган дээш дедир эгиттинген ужурунда, оон 69 муң рубль каражалыг болган.

Республиканың чөөн талакы районнарындан моон чамдык чижектерин айтып болур. Сүттүң ажыы бедээн, хирленип-бокталган дээш эрткен чылын Тандының «Тиилелгеден» — 25 тонна, «Революцияның чалбыыжы» колхозтан — 27 тонна, Бии-Хемнин «Саяндан» — 36 тонна, Каа-Хемнин «Коммунизмче орук» колхозтан — 38 тонна сүт хүлээп алдынмаан. Шак ындыг байдалды кайы-даа райондан көргүзүп болур, ону кылып бүдүреринге чеже күш болгаш чарыгдал үндүрбээн, үе-шак эрттирбээн дээр. Ажыл-ишчи башкарылганы өй-шаанда экижиткен, кижилер, кадрлардан негелдени бедиткен, бот-харыысалганы дыңзыткан болза, бо четпестер чайлаттынган турар ийик.

Мал ажылының продуктуларын, ылаңгыя сүт бүдүрерин болгаш ону күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле 1972 чылдың керээ-контрактациязы база чедир күүсеттинмейн турар. Чижээ, январь болгаш февраль айларда ниитизи-биле бистиң ажыл-агыйларывыс 1290 тонна хире сүттү планга чедир сатпаан. Мону Чөөн-Хемчик районга хамаарыштыр алыр болза, «Сүт-Хөл» — 125, «Чыраа-Бажы» — 112, Партияның XXII съездизи аттыг совхоз — 170 тонна сүттү планнарынга чедир киирбээн болган.

Сүттүң үскүр хуузунуң чамдык тала-биле кудулап, ажыы бедип, хирленип-бокталырының көвүден турарының чылдагааны колхозтарның болгаш совхозтарның боттарындан кол хамаарыштыр турар. Ол болза кошкак удуртулганың уржуу, үндүрген шиитпирниң, алган социалистиг хүлээлгениң күүселдезинге шыңгыы негелде чогунда, кижилер, малчыннар ортузунга масса-политиктиг, организакчы ажылдың четпезинде. Маңаа хамаарыштыр районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдерин, күрүне инспекцияларын база айтыр херек.

Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары күрүнеге садар сүдүнүң үскүрүн тодаратпас, саваларының аскын хынамчалыг быжыглавас, бижик документини харыысалга чок кылыр чоруктар илерээн. Сүт-бараан фермазындан чоруткан деңзи сүт заводунга өске, сүттүң үскүр хуузу база карышкак болгулаар. Шак ындыг байдал-биле моон соңгаар эптежип болбас.

Ам кол сорулга сүт бүдүрерин көвүдетпишаан, ооң шынарын бедидеринче кичээнгей салыры болур. Ол болза инектин уксаазын экижидеринден, малга четчир чем баазазын тургузарындан, таарымчалыг кажаа-турлагны хандырарындан, эззинин эки ажаалдазындан хамаарыштыр. Ажыл-агый бүрүзүнге сүттүң бараанныг чоруун бедидер, ону иштики чарыгдалга кайы-хамаанчокка дудагдаарын болдурбас херек.

Сүт-баран фермаларынга арыг-шеверни шыңгыы сагыыр, халаттарны, аржыылдарны четчелээр, сүт кудар саваларны арыглап дезинфексилээр. Сагдынган сүттү күрүнеге садар мурнунда баштайгы болбаазырадылгазын фермага кылган турарын моон соңгаар чурумчудары чугула.

Тываның малчыннары эрткен чылын күрүнеге сүт садарының планын ыракта ажыр күүсеткен. Бо чылын 25 муң тонна сүттү садарын социалистиг хүлээлгеде айыткан. Ол сорулганы чедиишкинниг боттандырарынга бистиң малчыннарывыс бүзүрелдиг.

К. АРАКЧАА,
кодээ ажыл-агый продуктуларын садып алырының болгаш шынарының талазы-биле күрүнениң Тыва АССР-де кол инспекторунуң оралакчызы.

КУЙБЫШЕВ ОБЛАСТЬ. Новокуйбышев нефтехимия комбинадында газ фракционижидер тургузулга төлевилээн күчүзүнге четкен. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбарткан тургузулганың коллективи ону хуусаазындан ай бурунгаар чедип алган болгаш күрүнеге чүсчүс муң рубльдиң бараанныг продукциязын немей берген. Ындыг түңнелдер бүгү коллективтиң бедик мергежилиниң күсели-биле чедип алдынган.

ЧУРУКТА: тургузулганың эң эки ажылдакчылары аппаратчик А. М. Ужакин (солагай талазында) биле аппаратчик В. Г. Керосиров.

А. БРЯНОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

Макталдыг трактористер

Сат Калдар 1962 чылда бодунуң күзели-биле Кызылга чедип келгеш, № 3 профтехучилищеге өөренип кирген. Салган сорулгазын чедип алырынче чүткүлдүг, билиглерге сундулуг аныяк уруг ол училищени чедиишкинниг доосказ, бодунуң төрээн совхозунга трактористеп ажылдай берген. Аныяк кыс оон бээр-ле кац-аъттың» дынын салбайн ажылдап келген. Ону ам улус мактаар болгаш хүндүлээр, ооң адын чоргаарал-биле адап турар. Кежээниң мурнунда — мактал деп үлегер чугаа бар. Калдар ындыг макталды бодунуң ак сеткилдиг, карак кызыл күш-ажылы-биле чаалап алган.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң дирекциязы Калдарны үлегерлиг күш-ажылы дээш, хөй удаа өртектиг чүүлдер-биле шаңнап келген. Тракторист кыстың хөрээн Ленинчи юбилей медалы каастап чоруур. Ол ам коммунист болгаш район Совединиң депутады.

Тракторист Калдар бо хүннерде малчыннарже чем сөөртүп, шудургу ажылдап турар.

О. ХЕВЕК-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

* * *

«УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштин-Хем салбырында Б. М. Куңгаа он чыл ажыг трактористеп турар. Ажылдап келген чылдарының дургузунда ол башкарган техниказын камныг эдилеп, ажылынга ак сеткилдиин көргүзүп келген.

Ол чүгле боду эки ажылдап, эш-өөрүнге үлегер-чижээн көргүзүп турарындан аңгыда, бодунуң байлак дуржулгазын аныяк эш-өөрүнге күзелдии-биле дамчыдып берип турар.

1970 чылда ооң ак сеткилдиг ажылын үнелээш, совхозта профэвилел ажылчын комитеди турисчи путёвканы халас берип, маадыр хоорайлар кезиири-биле аъткарган. Болат-оол Куңгаа чылдың-на совхоз дирекциязының шаңнал-макталын ап келген.

С. ТОРЖУ.

Бии-Хемден медээлер

ТУРАН. (Телефон-биле). ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде күүседир дээш «Тыва көдээ тудуг» трестиң Туранда ыяш белеткээр пунктузунуң ажыл-ишчилери кызымак ажылдап турар.

Бирги кварталдың планныг онаалгазын март 27-де күүседир хүлээлгелиг тургаш, хуусаа бетинде 20-де ажыр боттандырган. Пункт кварталда 160 муң рубльдиң продукциязын сайгарар тургаш 171 муң рубль чедирген. Дөрт муң кубометр тудуг ыяжы белеткээр даалгазын 5218 кубометр кылдыр күүсеткен.

Ыяш белеткекчилериниң ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда Ф. Филипповтуң удурткан бригадазы чоруп турар.

* * *

Туранда бот-орулга-чарылгалыг көжүп чоруур механизастаттынган отрядтың кежигүннери бирги кварталдың тудуг-монтаж ажылдарының онаалгазын март 10-да күүсеткен.

Тудугжулар керээ ёзугаар 171 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр тургаш, 178 муң рубльдиң тудуун кылган.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу В. Гладковтуң удуртканы бригада ай санында бердинген даалганы доктаамал ажыр күүседип, өске өөрүнге үлегерин көргүскен.

* * *

Бии-Хем районнуң колхозтарының болгаш совхозтарының малчыннары күрүнеге эът садарының квартал планын хуусаа бетинде күүсеткен.

С. МААДЫ.

Чарыштыг хойжулар

Репортаж

Бүүре дээрге улуг хову ортузунда элээн бедигээш элезин бүүрелчиннерлиг чер. Ында-мында оңгар санай кыштаглар. Дээскиндир хадып каапкан, саңзар шокар-ла чүве. Машиналарның оңгарлай халдып каапкан черлеринде, хараганнар достеринде кадыг хөртүктер. Оруктан азы далбый изинден үне берзе-ле, машина ол элезин-биле хар холуксаазынга тепкиленип туруптар.

Бо чылын аразында чарыш салгаш, бирден-бирээ чок ончалажып тургаш, ачыр-дачыр тутчур дишкен ийи хойжунуң ажыл-ижин сонуурган бар чор бис. Ак-Эрик суурда конторага болган чугааны сактып чордум. Ийи дугаар хойжу бригаданың удуртукчузу Соян Кадып-оол мынчаар чугаалап орду:

— Колхозтуң хоюнуң оолдаашкыны шуудунда кире берген ийин. Бистиң бригадавыстан сөөлгү отчёт бо — дээш, самбыңга санады. — Төрээн хой алдан сес хуу чеде берип-тир. Хураганнар шымбай турган чүве, харалаан, ийи-үш хонукта бир коданда чаш мал аараан, он чедир кырлы берди. Малчын база харыысалга чок: суурга кирип келгеш, каш-даа хонган. Ам ында бригаданың мал эмчизи дүн-хүн чок эмнеп тур. Оон башка чаш хураган менди турган чүве болгай. Бирги бригадада байдал эки-дир.

Орукка бистиң-биле кады чораан мал эмчизи Март Сакпайдан чаш хураган канчаар аарып турарын, ону эмнээриниң аргаларын айтырдывыс.

— Кошкак төрүттүнген хураганнарда аарыыр чүве бардыр. Оларның организмин быжыглаары чугула. Кара шай хайындыргаш, клюкоза холуп ижиртирге эки. Сигенни хандылай хайындырып бээрге, холчок таарыыр. Иезиниң аазы база тергиин эки эм. Ооң соонда ижин аарыының эмнерин бээр, сыкыртыр азы хураганның байдалын көрүп тургаш, эмнээр апаар. Бистиң сүмелеривис ёзугаар, а чамдыкта дуржулгалыг малчыннар боттары билир шаа-биле эмнеп тургаш, экиртир эмнеп ап турар боор-дур. А чамдык харыысалга чок чүвени херекке албас кижилер чогенчиг-дир ийин.

Хүндүс хүн караанның чылыы шору. Быртаан Сандыкмааның коданында барык шупту калчан, кара-баштыг, дыдыраш ак хураганнар дешкилешкен турлар. Хойжу малы-биле одарда. Өөнүң херээжен ээзи Быжынды Далай-Хөөевна, эвилең чаңныг, чугаакыр кижи, бистиң сонуургаан айтырыгларывыска ол саат чок харыылагылады.

Өг-бүле аныяк-даа болза, мал ажылынга он ийи чыл болган, дуржулганы элээн мөөңнеп апкан. Хураган-даа, төрүүр хой-даа малдап чораан. Көргүзүглери өске малчыннардан дудак чок: төрүүр чүс хойга онааштыр 90—98 хураганны камгалап ап-даа келген. Бо кыштаглаашкынны хойжулар база эки эрттирип турар болду. Ооң кыштаанда сиген-даа, холуксаалыг чем-даа бар. Багай чүве — суг-биле колхоз хандырып шыдавайн турары. Азыраар хойларга, чаш хураганга хар эргизин берип турар.

— Социалистиг чарышче кыйгырганывыс Сезиң-оол кожавыс. Бо чымыштыг берге өйде, чоржур аргавыс чок-даа болза, үргүлчү сураан дыңнап, сонуурган олурар бис ийин. База белен эвес ажылдап турар улус.

— Бо чылын алган социалистиг хүлээлгецер кайы хирел? Эрткен чылдан бедик-ле ыйнаан?

— Хоювус бо чылын бир дугаар төрүүр дуңгуш болдур ийин. Ынчангаш арай-ла нарын дээрзин хойжулар билир. Ынчалза-даа 95 хураганнан эвээш эвести алыр бис. Дүктү хой санындан 2,6 килограммны кыргып аптар арга бар. Бодувус күжүвүс-биле 15 тонна сигенни кезип албышаан, өдек-кыштагны өйшаанда белеткээр бис. Черле ынчаш, Совет Эвилелиниң 50 чыл оюнга уткуштур эки ажылдаар апаар.

Алган хүлээлгениң бир чугула кезээ — чаш төл камгалап алыры болур, ол талазы-биле аныяк хойжулар эвээш эвес бергелерни ажып, кызымак ажылдап турарлар. Төрээн 320 хоюнуң хураганнары шупту менди. Ам арткан дөртен шаа хоюнуң төлүн база бүрүн доруктуруп алырынга олар бүзүрелдиг. Ийи комсомолчу кыс: Зоя Соян биле Аня Дандаа олар хойжуларга эрестиг дузалажып, сезен чедир хураганнарны билдилиг ажаап турар.

Чарыштыг эжинде байдал кандыг ирги? Сезиң-оол дээрге база-ла аныяк, ажыл-ишчи кижи. Ооң адазы база ол бригадада мурнакчы, хоочун хойжуларның бирээзи — дарган Лаңаа. Уктуг малчын эр бисче-даа улуг сагыш салбайн, мал эмчизинче-ле «шаап халдап» тур:

— Дөрт хураган аараан: даван-даяа бастынмастай бээр апарды. Ат болду! Дузалаңар, чүнү канчаптайн? Дөө аалда база ындыг турган дээр, олар чүнү канчанганыл? Тарылга чүге чорутпас улус силер, мындаа тарылга соонда чаш хураганнар хөй немешти ышкажыл. Эмнер эккелдиң бе, хойден бээр эвеспе. Чамдык улус шиви будуу хайындырып берип турар-дыр, мен ону канчап чедип алыйн? Бо эмнерип канчаар бээрил, каш катап сыкыртыйн?

Элээн үр мындыг айтырыгларга, негелделерге харыылап, мал эмчизи сүмелерин берип, айтып көргүстү, аазады. Оларның чугаазы ам-на төндү ышкаш. Чаржын турары хойжуда байдалды кысказы-биле чугаалап бергеш, кижиңни дыңнадывыс:

— Ындыг харын, кыйгырышкан улус бис. Чүү боор, ниити херек дээш көржүр апаар. Быртаан-биле колдуунда хамык байдалывыс дөмей улус бис. Кожавыс бригадада кижи. Кожа-хелбээ-даа, кайывыс-даа малга он шаа чыл болган. Коданда хоювус базала дуңгуш, хүлээлгевис база дөмей. Төрээн хою харын бистинден хөй-дүр: бисте 250, ынча санныг хураган. Бак чүве бо-дур ийин — хураганнар аарып турар. Эмчилерниң дузазы-биле бут кырынга тургуспас болза, эштен хожудан каар чыгыы: дуңгуш хоюң ийистээр эвес, харын кызыраар магат чок. Мындыг-дыр ийин бо...

А. ДЕМБРЕЛЬ.
Тес-Хем район.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Арга-арыгны өрттен камгалаарының хемчеглерин күштелдирер дугайында

Республиканың Ыяш ажыл-агый эргелелиниң база райкүүскомнарның талазындан арга-арыгны өрт айыылындан камгалаарынче кичээнгейниң кошкаандан өрттен когарал эвээш эвес. 1970 чыл-биле деңнээрге, эрткен чылын өрттүң саны 71-ге көвүдээн, өрттенген девискээр 663 гектарга улгаткан.

Таңды, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем районнарның, Кызыл хоорсоветтиң девискээрлеринде арга-арыг камгалалы багай болуп келген. Бо районнарга өөскээн өрттер колдуунда-ла арыгга отту серемчилел чок ажыглаанындан тывылгылаан. Сиген, саваң өрттеткен кижилер одун өжүрбейн каапканда өрт үнер. Чамдык черлерге, чижээ, Чербиге, Хову-Аксынга өрт эгелеп орда ону дораан чавырылдырар хемчеглерни чогуур үезинде албайн турган. Чавырылган отту шуут өшкүжеге чедир хайгаарап көөр ужурлуг турбуже, ук хемчеглерни албайн турган, ынчангаш өрт делгем девискээрлерни хөме алы бээри таварылга эвес.

Дыка хөй черлерде өрттү баш удур болдурбазының хемчеглерин ап турары четпес. Ыяш белеткекчилериниң хөй нуруузу өртке удур дериг-херекселдер-биле хандыртынмаан, ажылдан турары девискээрде объектилерин өрт айыылындан камгалаваан болгулаар. Өрт өөскүүр айыылдыг үелерде ыяш белеткээр черлерни будук-чоңгудан арыглаваан болур. Ыяш ажыл-агыйларында өрттү химиктиг арга-биле өжүрериниң станциялары бүдүмелдер, херекселдер, ажылчын күжү-биле четчелеттинмээн. Ук станцияларда быжыглаан тракторлар болгаш автомашиналар үрелик.

Чөөн-Хемчик, Таңды, Бии-Хем болгаш өске-даа районнарда Өртке удур айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин база ол талазы-биле хемчеглерниң күүселдезин контрольдап турары кошкак. Арга-арыгны өрт айыылындан камгалаар талазы-биле чурттакчы чон ортузунда тайылбыр ажылын чорутпайн турар. Иштики херектер органнары өрт үндүрген буруулуг кижилерни истеп илередир, оларга харыысалга онаар талазы-биле шүшпец ажылдан турар. Чамдык ыяш ажыл-агыйлары өрт үнгениниң материалдарын истелге органнарынче озалдан киирер таварылгалар хөй.

Арга-арыгны өрттен камгалаарынга хөй-ниити улуг күш болуп турбуже, чамдык районнар бо талазы-биле чедир ажылдавайн турар. Бойдус камгалалының ниитилелиниң салбырлары маңаа улуг рольду ойнаар ужурлуг. Бойдуска өөреникчилерни хандыкшыдар дээш кижизидилге ажылын күштелдирери негеттинип турар.

Арга-арыгны өрт айыылындан камгалаарын күштелдирери-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели тускай доктаалды хүлээп алган.

Өртке удур хемчеглерни болгаш арга-арыгга өөскээн өрттү өжүрерин организастаарын Ыяш ажыл-агый эргелелинге, райкүүскомнарга, тывыш база чиг-эт баазалары—одалга үлетпүрүнүң эргелелинге, Респотребсоюзка, Аңныыр-тывыш ажыл-агый эргелелинге, ИХМ-ге, «Тыва көдээ тудуг» треске дагзыр.

Өрт кывыычал үелерде сиген, саваң, чадаң ыяш өрттедирин, арыгга одагланырын, кывыскан сереңги, таакпы октаарын, аңныырга частыычал материалдарны ажыглаарын хоруурун колхоз, совхозтарга, организацияларга болгаш хамаатыларга дагзыр.

Өрт өжүрери негеттинип келгенде колхоз, совхозтарның, ажыл-агыйларның удуртукчулары транспортту, кижилерни доп-дораан үндүрүп, мобилизастаар ужурлуг.

Хоорай, райкүүскомнар бо чылдың апрель 1-ге чедир арга-арыгга өрт-биле демисежириниң хемчеглерин бадылаар, өртке онза айыылдыг үеде ыяш камгалалының ажылдакчыларын, транспортту өскээр ажыглаарын болдурбас ужурлуг.

Ыяш ажыл-агый эргелели, чер-чер Советтериниң күүскомнары өрт айыылындан арга-арыгны камгалаарынга бүгү ниитини киириштирип, чон ортузунга тайылбыр ажылын күштелдирер херек. Өрт өжүреринден ойталаан кижилерни харыысалгага киирер апаар.

Арга-арыг өрттериниң дугайында херектерни чогуур хуусаазында истеп илередирин, буруулугларны хоойлуда көрген кеземчеге онаарын, өртке удур хемчеглерни ап чорударын херекке албас эрге-дужаалдыг кижилерге харыысалга хүлээдирин Иштики херектер министерствозунга дагзыр.

Хову-Аксының чоогунда ногаан зонаның чылдыц-на өрттенип турарын барымдаалаан тускай механизастаан отрядты чазын, күзүн организастаарын «Тыва кобальт» комбинатка дагзыр.

Янзы-бүрү шинчилел бөлүктериниң банк дамчыштыр санажылгазын ыяш ажыл-агыйларының шынзылгазын барымдаалап боттандырарын Күрбанкының республика конторазынга дагзыр.

Чогуур хемчеглерни алыр

Кажан ээлчежип ажылдаарыл?

(«ТЫВА ТУДУГ» ТРЕСТИҢ УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ)

Тыва АССР-ге тудуг ажылын механизастаар сорулга-биле, Главкрасноярскстройнуң «Тудуг механизация» трезиниң № 14 механизация эргелелин Кызылда ажыткан болгаш ооң механизация участоктарын Ак-Довурак хоорайда, Хову-Аксы ажылчын суурда тургускан.

Механизация эргелелиниң кол сорулгазы болза, «Тыва тудуг» трестиң Кызылда бүдүрүлгелериниң болгаш «Тыва кобальт тудуг» участогунун, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң тудуг-монтаж ажылдарын механизастаары болур. Амгы үеде № 14 МЭ-ниң ажыглалында суургалыг 21, «К-161» маркалыг 4 кран, 7 автокран, 6 компрессор, 14 бульдозер трактор, «Э-652» маркалыг 6 экскаватор бар болгаш ооң Кызылда бүдүрүлгезин токарь, слесарь, мотор цехтерлиг, чаа дериг-херекселдер-биле эки дериттинген, ишти делгем, чырык профилакторий-биле хандырган. Ынчангаш ол бүгү тудуг техниказы чылдың кайы-даа үезинде бүрүн ажыглалга турар байдалдыг.

Республикага тудуг-монтаж ажылдары чыл келген тудум улам калбарып турза-даа, ол техниканың күчүзү долу ажыглаттынмайн келген. «Тыва тудуг» трестиң Кызылда «Кызыл тудуг» база ол ышкаш Ак-Довуракта, Хову-Аксында тудуг эргелелдериниң организацияларынга ажылчын күжү чедишпейн, тудуг материалдары-биле үзүктелиишкинниг хандырып турганындан механизация эргелели бо чылдың январьда тудуг ажылдарын механизастаарының планын чүгле 73, а тудуг-монтаж ажылдарын чүгле 75 хуу күүсеткен, февральдың планын дөңгүп-ле күүсеткен. Механизация эргелелиниң коллективин тудуг ажылдары-биле долу хандырар болза, бо чылдың бирги кварталының планын чедиишкинниг күүседир аргалыг.

Ынчалза-даа амдыызында чугаа болза, чүгле чаңгыс ээлчеглиг ажыл хүнүнүн, эргелелде бар техниканың ол үениң дургузунда, күүседир нормазының дугайында болун турар. Хүн дурту узап, кандыг-даа тудуг ажылынга таарымчалыг чылыг үе келген. Ынчангаш тудуг болгаш тудуг-монтаж ажылдарын ийи, а харын-даа үш ээлчег-биле организастап болур. Механизация эргелелинде бар бүгү техниканы ийи ээлчег-биле ажылдадырынга четчир дуржулгалыг ажылчын кадрлар бисте бар. Красноярск болгаш Абакан хоорайларның тудугларында ажылды ам чогум-на ынчаар организастап эгелей берген.

А бисте байдал кандыгыл?

«Тыва тудуг» трестиң удуртукчулары хүнде ийи ээлчеглиг ажылды организастаарын кончуг шүшпен боттандырып турар. Ол талазы-биле кылдынган ажылдар бисте кончуг эвээш. Найысылалдың он ийиги кварталында ясли-садтың болгаш № 10 чуртталга бажыңының тудугларында ажылдап турар 2 компрессорну чоокта чаа ийи ээлчег-биле ажылдадып эгелээн. Амгы үеде суургалыг 21 крандан Кызылдың он ийиги кварталының № 1, 3, 10 чуртталга бажыңнарында, «Тыва тудугнуң» үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадында, Ак-Довуракта ындыг комбинатта ниитизи-биле чүгле 6 кранны бо чылдың март 10-дан эгелеп ийи ээлчег-биле ажылдадып турар. «Кызыл тудуг», № 48, «Кызыл үлетпүр тудуг», бүдүрүлге-техниктиг четчелээшкин эргелелдеринче, үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадынче болгаш өске-даа бүдүрүлгелерже, тудуг организацияларынче чоруткулаан автокраннар чүгле чаңгыс ээлчег-биле ажылдап келген.

Кызылдың, Хову-Аксының, Ак-Довурактың үлетпүр тудугларынга ажылдың темпизин шапкынчыдып, хүнде ийи азы оон-даа хөй ээлчеглиг ажылды организастап болурунун арга-курлавырлары бисте бар. Ол айтырыгны партийжи, ажыл-ишчи ёзу-биле өөренип көөр үе келген.

А. СТАРУН,
№ 14 механизация эргелелиниң кол инженери.

Сагыш човаар ээ кайдал?

Ак-Довурак хоорайда чаагайжыдыр туткан, делгем залдыг, автобус станциязы бар. Кижи бодаарга, пассажирлерниң негелдезин долу хандырып турар, таарымчалыг хире. Шынында ындыг эвес. Автостанция дүн-хүн чок ажык турар ужурлуг. Ындыг турбуже ол, албан черя-биле дөмей, эртенгиниң 7 шактан кежээ 8 шакка чедир ажылдаар, ооң соонда эжин-даа хагдынар, таңныылы иштинден сенчиленгеш, удуп чыдып алыр. Хүндүс дүштээр шактары база бар.

Найысылал Кызылдан кежээ 9 шакта үнген автобус дүнекиниң 3 шакта, 11 шакта үнген автобус эртен 5 шакта келир. Аңаа келген Бай-Тайга болгаш Барыын-Хемчик районнарның төвүнден ырак суурлар чурттуг пассажирлер автостанция ажыттынгыже даштыгаа манап, соокка доңуп, түреп-ле турарлар. Ак-Довуракта аалчылар бажыңы үргүлчү долу болур. Март 17-де эртенги автобус-биле Бай-Тайга чурттуг 15 пассажир кээп дүшкен. Үш чаш уруглуг иелер база бар. Экизи көрген, оларның бирээзи өөрүн эдертип алгаш, автостанцияның чоогунда таныыры бажыңны соктап кирген. Ол эртен часкы соок хат ажыңнадыр хадып турган чүве. Бо чүгле чаңгыс чижек-тир. Чайгы чылыг үе турган болза, хамаан ийикпе, кыштың чыккылама соогу берге дээрзи билдингир.

Автостанцияның иштинде «Уруглуг иелер өрээли» дээн эжик үргүлчү шоочалыг турар. Оон аңгыда «Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы дээш демисежип турар коллектив» деп чараштыр парлааш аскан. Ындыг бедик ат дээш демисежип турар болганда пассажирлерниң негелдезин хандырар, таарымчалыг байдалды тургузар херек.

Ажылдакчыларының талазындан каржы-хажагай, кырганнарның айтырыынга тодаргай харыы бербес, үн бедидип чугаалаар чоруктар кайы хөй. Чамдыкта эртен саткан билеттерниң кырынга 30 көпеекти немеп, хондур сатканы-биле дөмей кылдыр садып турар.

Автобустар маршруттарынче шагындан озалдап үнер таварылгалар база бар.

Автостанция тускай дүнеки таңныылдыг, ажык хонар болганда Кызылдан дүне болгаш эртен келген пассажирлерни хүлээп албас ужуру чүдел?

М. КЫРГЫС.
Ак-Довурак хоорай.

Хөлзээзинниг автовокзал

Чадаана хоорайның автовокзалы пассажирлерниң аргыжылгазынга эргежок чугула, биригээр чугаалаарга, тос оруктуң белдири хөлзээзинниг өртээл чер. Республиканың ырак-чоок булуңнарындан келген болгаш чорук кылып бар чыдар кырган, чалыы кижилер, чаш уруг-дарыглыг ада-иелер аңаа орук аайы-биле доктаар, хонар-дүжер ужурга бо-ла таваржыр.

Ындыг турбуже, пассажирлерге таарымчалыг байдал ында ам-даа тургустунмаан. Автовокзалды кежээкиниң 7 шакка чедир ажылдаткаш, эртенгиниң 7 шакка чедир шоочалап каар, ээн турар. Кызылдан кежээкиниң 5, 9, 11 шактарда үнген автобустар аңаа орай дүне болгаш эртенгиниң даң бажында келир. Узак орукка могап-шылаан кижилерге, ылаңгыя уруг-дарыглыг ада-иелерге чылыгын алыр дээш кирер, дыштаныр чер ында чок, а хоорайда ийи гостиница бар-даа болза, оларга олут, орун чедишпес таварылга үргүлчү болгулаар. Изиг, соок чемнерлиг буфетти автовокзалда база тургуспаан.

Аңаа дүшкеш, районнуң көдээ суурларынче үнер кижилерге база дөмей-ле ындыг халалыг. Көдээ суурларже үнер автобустар оон эртенгиниң 7 азы 8 шак үезинде чоргулаар, аңаа чедир 4—5 азы оон-даа хөй үе иштинде олар шоочалыг вокзал долганып, «таңныылдап кылаштаар» ужурга таваржыр.

Чадаананың ышкаш ындыг хөй кижи чыглыр автовокзалды дүн-хүн иштинде ажык тургузун, пассажирлерге таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында айтырыгны таарыштыр шиитпирлээр үе келген.

М. КУУЛАР.

делегей бо хүннерде

СОВЕТ ПОЛИТИКА— ТАЙБЫҢНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫ

Делегей парлалгазы ССРЭ-ниң Профессионалдар Эвилелдериниң XV съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң чугаазын тайылбырлаарын үргүлчүлеп, Совет Эвилели СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айыткан тайбыңның программазын амыдыралга чайгылыш чок боттандырып турар дээрзин демдеглеп турар.

ПАРИЖ. Францияның даштыкы херектер министри Морис Шуман Л. И. Брежневтиң чугаазының дугайын чазактың кежигүннеринге дыңнадып, ол чугаа «Совет чазактың угаазылалдыг чоруун бадыткап турар» деп медеглээн.

НЬЮ-ЙОРК. «Дейли уорлд» солуннуң бижээни: бот-боттарынга удурланышкак ниитилел системаларлыг күрүнелер-биле, ооң иштинде Каттышкан Штаттар-биле кайыынга-даа ажыктыг харылзааларны хөгжүдеринге Совет Эвилелиниң беленин Л. И. Брежнев база катап бадыткаан. Бодунуң даштыкы политиказынга Совет Эвилели империализмниң агрессчи халдаашкыннарынга быжыг ойтур шавыышкынны делегейниң өйү келген айтырыгларын боттуг шиитпирлээри-биле дүүштүрүп турар.

БАРЫЫН-БЕРЛИН. Л. И. Брежневтиң чугаазы Совет Эвилелиниң чорудуп турары күрүнелерниң тайбың догуннаашкынының политиказының чайгылыш чогунуң чаа бүзүрелдиг илерели болур деп, Барыын Берлинниң Герман-совет найырал ниитилелиниң баштаар чериниң кежигүнү Франц Румп СЭТА-ның корреспондентизинге медеглээн.

НИКОЗИЯ. Хамаарышпас кипр күрүнеге удур империалистиг күштерниң чимзениишкиннерин Совет Эвилели хамаанчок чүве кылдыр көрүп артпас дээрзин Л. И. Брежнев баш бурунгаар сагындырган деп, «Харавги» солун бижээн. Грецияга доктаамал турар шериг баазаларын тургузарынче оралдажып, Мальтыже ыйыышкынны кылып, Кипрни хуваажып үлежиринге белеткенип турар ол кижилерни боданырынче бо совет баш бурунгаар сагындырыг албадап турар дээрзин солун демдеглээн.

КАИР. «Аль-Гумхурия» солуннуң редакция чүүлүнге бижээни болза: «Л. И. Брежневтиң чугаазы — чугула болгаш чогуур өйүнде политиктиг базым, ону араб делегейге чаагай күзел-биле хүлээп алыры чигзиниг чок. Чоокку Чөөн чүктүң кризизиниң чидиин Совет Эвилелиниң хандыр билип турарын, израиль агрессияның уржуктарын узуткаарынче Совет чазактың быжыг чүткүлүн Л. И. Брежнев база катап бадыткаан».

ДЕЛИ. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары «Индостан чартык ортулуктуң бүгү күрүнелери-биле найыралчы харылзааларны хөгжүдеринге Совет Эвилелиниң чүткүлдүүн база катап бадыткаан» деп, Индияның чазак бөлүктеринге чоок «Нэшнл геральд» солун демдеглээн. «Совет Эвилели Индияның, Пакистанның болгаш Бангладештиң аразынга тайбың болгаш чаагай кожа-хелбээ чорук дээш туржуп турар» деп солун айыткан.

ДАККА. «Азияга айыыл чок чорукче ёзулуг орук дээрге, шериг блоктарының болгаш бөлүглелдерниң база күрүнелерни бот-боттарынга удур тургузарының оруу эвес, а аңаа сонуургалдыг бүгү күрүнелерниң чаагай кожа-хелбээ кады ажылдажылгазының оруу болур» дугайында Л. И. Брежневтиң сөстеринге кичээнгейни «Морнинг ньюс» солун салган.

КАРАЧИ. Л. И. Брежневтиң чугаазында Совет Эвилелин Пакистан-биле «кандыг-даа маргылдаалар, эрге-ажыктарның кандыг-даа чөрүлдээлери аңгылавайн турар» дугайында сөстерни «Доон» солун онзалап демдеглээн.

ДАКАР. Дакарның радиозу Л. И. Брежневтиң чугаазын «амгы үениң онза чугула документизи» дээн. Радионуң тайылбырлакчызы Чоокку Чөөн чүктүң болгаш Индий-Кыдаттың улустарынга ССРЭ-ниң найыралчы чоруун онзалап демдеглээн.

БРАЗЗАВИЛЬ. Конгонуң информация агентилелиниң бюллетениниң Л. И. Брежневтиң чугаазының даштыкы политиктиг кезээн тайылбырлавышаан, бижээни болза, «Совет Эвилели бодунуң интернационалчы хүлээлгезин туюлунга чедир күүседиринге бүрүн шиитпирлиг», «хосталга дээш демиселчилерге бүгү талалыг дузаламчыны болгаш деткимчени моон соңгаар-даа көргүзеринге» бүзүрелин ол илергейлеп турар.

БЕРЛИН. Л. И. Брежневтиң чугаазында Совет Эвилелиниң иштики болгаш даштыкы политиказын анализтээн база үр үениң сорулгаларын болгаш перспективаларын тайылбырлаан, ол болза амгы үениң нарын айтырыгларын билип алырының болгаш шиитпирлээриниң кол аргаларын берин турар политика талазы-биле боттуг көрүүшкүннүң тодаргай чижээ-дир деп, «Дерморген» солун бижээн. Л. И. Брежневтиң Европада бөгүнгү байдалды үнелеп көргени 1972 чылда Европаның херек кырында байдалының боттуг фактыларынга болгаш чүткүлдеринге үндезилеттинген деп, солун демдеглээн. Ам тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң идеяларын, бүгү талалыг калбак ажылдажылганың идеяларын улам калбаа-биле чүүлдүгзүнүп, деткип турар.

СОФИЯ. «Совет тайбың шаап халдаашкын» деп улуг эгелиг редакция чүүлүнге «Кооперативно село» солун: Л. И. Брежневтиң чугаазы тургускан айтырыгларның чугулазы-биле, совет иштики болгаш даштыкы политиканың буянныг принциптерин хандыр тайылбырлааны-биле бүгү делегейниң кичээнгейин бодунче хандыткан дээрзин бижээн.

ПРАГА. Л. И. Брежневтиң чугаазы СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айытканы Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының ханы мергениниң болгаш эчис сорулгаже чүткүлдүүнүң илерели болу берген, Совет күрүнениң тургустунганының баштайгы хүннеринде-ле В. И. Ленин ол политиканы чарлаан дээрзин «Руде право» солун демдеглээн.

Л. И. Брежневтиң чугаазы улустар аразында тайбыңны болгаш билчиишкинни хандырарының херээнге чаа улуг салыышкынны киирер деп, солун уламчылап бижээн. Совет Эвилели бежен чыл мурнунда чарлаан ол-ла буянныг программазы-биле, улустар аразында тайбыңның, кижини кижи мөлчүүр чорукка удур демиселдиң программазы-биле бодунуң төөгүзүнүң ийиги бежен чылынче эгелеп кирер дугайын ол чугаа бүзүрелдиг херечилеп турар. Совет даштыкы политика бистиң чүс чылывыста бо демиселдиң күчүлүг фактору болу берген.

УЛАН-БАТОР. «Унэн» солуннуң бижээни: моол улус Л. И. Брежневтиң чугаазын социализм, тайбың болгаш демократия күштерин улам ыңай каттыштырарынга, улустарның айыыл чок чоруун камгалаарынга, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинин быжыглаарынга бараан болур чугула документ кылдыр көрүп турар.

(СЭТА).

Март 26 – Бангладеш Улус Республиканың хамаарышпас чоруунуң хүнү

„ШАДХИН"—ХОСТУГ БЕНГАЛИЯ

Бөгүн Бангладештиң 75 миллион санныг улузу бодунуң национал байырлалын — Бангладеш Улус Республиканың хамаарышпас чоруунуң хүнүн демдеглеп турар. Бир чыл мурнунда Барыын Пакистанның шериг диктатуразы Чөөн Бенгалияның тайбың чонунга удур бодунуң кадыгдошкун, ханныг дерзин үүлгедиглерин кылган. Бүгү чуртка национал-хосталгалыг демиселдиң чалбыыжы хып үнген, ооң түннелинде Бангладештиң улузу хосталганы чаалап алган.

Бо болуушкуннарның мурнундагы төөгүзү мындыг болган. 1970 чылдың төнчүзүнде Пакистанның барыын болгаш чөөн можуларынга бүгү-ниити соңгулда эрткен. Муджибур Рахман баштаан «Авами лиг» («Улусчу лига») партия ол соңгулдага бүзүрелдиг тиилелгени чедип ап, Чөөн Пакистанга бадылаашкынның эң хөй нуруузун алган. Чуртта эрге-чагырга чоннуң соңгуткан төлээлекчилериниң холунга шилчиир ужурлуг турган. Ынчалза-даа шериг диктатуразының ёзу-чуруму соңгулданың түннелдерин тоомчага албайн, бодунуң күзелин бенгалия улуска албадаарын оралдашкан.

Бенгалия улустуң национал-хосталгалыг шимчээшкинин базарын оралдашпышаан, пакистан шериг администрациязы ханныг дерзин үүлгедиглерни кылган. Бо үүлгедиглерниң түннелинде 3 миллион хире кижи өлүрткен, 30 миллион кижи чурттаар орансуур, эт-хөреңги чок, амыдыраар аргажок бооп арткан, 10 миллион кижи амы-тынын хайыралап, түр үеде хоргадаар арганы найыралчы Индиядан тыпкан. Он-он муң патриоттар улусчу хосталганың отрядтарынче кирген. Национал хосталга дээш, бодунуң чуртунуң улам ыңайгы хөгжүлдезиниң оруун бот-тускайлаң шилип алыр эрге дээш бенгалия улустуң 9 айларда үргүлчүлээн аар-берге демисели эгелээн. Чепсектиг демиселдиң болгаш шыңгыы шылгалдаларның тос айлары Бангладештиң улузун 1971 чылдың декабрь 16-ның хүнүнге чедирип келген. Ол хүн Пакистанның сандарап бойлаан армиязы Индияның болгаш Бангладештиң эвилелчи шериглериниң согуушкуннарынга таварышкаш аргажоктан дүжүп бээр ужурга таварышкан. Делегейниң политиктиг чуруунга тускай догуннаан чаа күрүне — Бангладеш Улус Республика тыптып келген.

Республиканың найысылалы Дакка — Индостанның эртебурунгу хоорайларының бирээзи.

Бангладештиң дайынга хоозураттырган ажыл-агыйын катап тургузуп, хөгжүдери эгелээн. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Бангладештиң улузунуң чаа аас-кежиктиг, хостуг амыдыралы тургустунуп эгелээн.

Хамаарышпас догуннаашкынның үш ажыг айлар дургузунда Бангладештиң делегейге туруштары элээн быжыккан. Премьер-министр шейх Муджибур Рахманның Совет Эвилелинге кылган аян-чоруу чурттуң политиктиг амыдыралынга чугула болуушкун болган. Ол аян-чорук хамаарышпас чорук дээш бенгалия улустуң демиселдиниң хүннеринде Бангладештиң болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразында тургустунган ак сеткилдиг найыралдың харылзааларын улам ыңай хөгжүдеринге дузалаан.

Ам Бангладештиң мурнунга хөй-хөй айтырыглар болгаш бергелер тургустунган, хөй-хөй сорулгаларны шиитпирлээр ужурлуг.

Совет улус, Бангладештиң ак сеткилдиг бүгү өңнүктери, Бангладеш Улус Республика бүгү сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлеп, бергелерни ажып эртип, чөптүг ниитилелди тургузар дээрзинге быжыг бүзүрелин илергейлеп турар.

СЭТА-ның корр.

Совет Эвилелиниң болгаш ГДР-ниң бот-боттарынга берип турар барааннарының ассортиментизи делгереңгей болгаш янзы-бүрү. Республиканың тургустунган хүнүнден бээр ооң бистиң чуртувус-биле бараан саарылгазы 15 катап өскен.

Лейпцигтиң С. М. Киров аттыг аар машина тудуушкун заводу тергиин шынарлыг продукцияны бүдүрүп турар. Ооң күчүлүг демир-орук краннарын ССРЭ-де чедиишкинниг ажыглап турар. ГДР-ниң шынар Демдээн тывыскан «ЕДК-100/1» кранны бо чуруктан көрүңер.

АДН — СЭТА-ның фотозу.

Халдаашкыннарны соксадыр

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозу медеглел кылган. ВДР-ниң девискээринде Виньшон, Виньтхань болгаш Виньзианг общиналарны март 21, 22, 23-те америк артиллерия боолаан. Март 23-те АКШ-тың самолёттары Куангбинь можунуң чамдык районнарын база бомбалаан.

ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозу Каттышкан Штаттарның бо дайын үүлгедиишкиннерин шыңгыы буруу шаап, Вьетнам Демократтыг Республиканың тускай догуннаашкынынче болгаш айыыл чок чоруунче халдаашкынны —бо бүгү үүлгедиглерин доп-дораан соксадырын америк чазактан негээн.

Хиттиң медеглели

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның премьер-министри Хит парламентиге чүве чугаалаан. Англияның чазаа Соңгу Ирландияда эрге-чагырганы бодунуң холунга бүрүнү-биле алыр бодап турар дугайын ол медеглээн. Бо шиитпирни англи парламентиге бадыладыры-биле киирер деп турар.

Общиналар палатазының удуртукчузу Уильям Уайтлоуну Соңгу Ирландияның херектериниң талазы-биле министриниң ам тургузар албандужаалынга томуйлаар. Соңгу Ирландияның амгы премьери Фолкнер англи чазактың чаа шиитпири күштүг болгужеге чедир чүгле ол үеде бодунуң хүлээлгелерин күүседир.

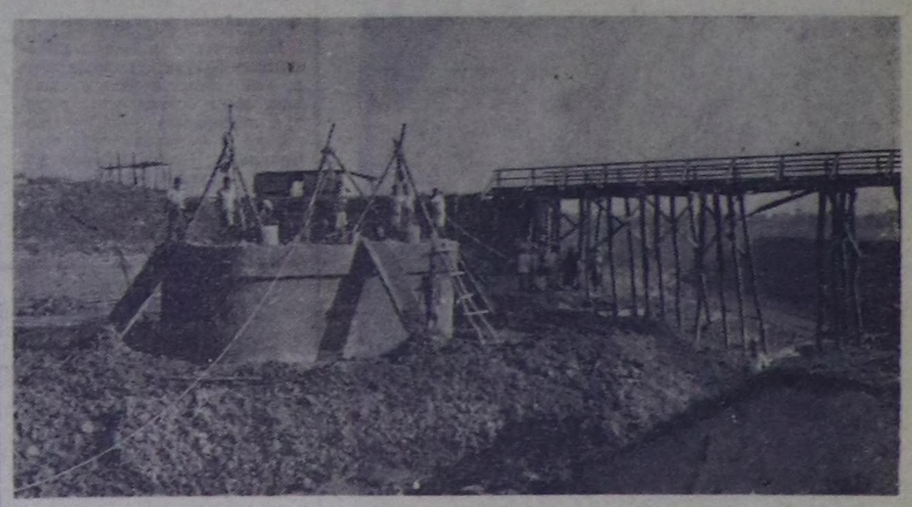

Аныяк республика көрүп эрткен халаптың үезинде таварышкан үрегдээшкиннерни узуткап, катап тургузар ажылды кылып турар. Чаа администрация чурттуң амыдыралын болур-чогууру-биле эңмелеп тургузар дээш шудургу хемчеглерни ап турар. Орук харылзажылгаларның болгаш электри дамчыдылгаларының шугумун септеп, оруктарны болгаш көвүрүглерни катап тургузары база бир чугула сорулга бооп турар.

В. ВАВИЛОВТУҢ болгаш В. МОРОЗОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

БО АРЫНДА:

- Аныяк коммунистер — тараа шөлүнде.
- Школачыларның часкы дыштанылгазы эгелээн.
- Маадырлыг кызыл партизаннар дугайында.

САЛГАЛ ДУГАЙЫНДА ЧУГАА

Авам сугга удуп чыткаш, бир-ле чиктиг дааштан отту чаштап келдим. Эртенгиниң беш шак аъка дүжүп, часкы хүннүң башкы хаяазы соңга чаактарынга дээп келген. «Мындыг эрте чүү боор?» деп бодаан, чолдан тонум эгин кырынга сал чоруй-ла, дашкаар үнүп көп, харагзыдым: пресс сөөртken «Беларусь» трактор суурнуң адаандан орун маңнап чоктап олур.

Трактор дужумга доктаап, мотору оожумнай бергенде, школачы чораан эжим Юрий Кожага кабиназының эжинга камның кончуг эптиг ажыдын, бакылай эгиш келгеш, чазык хулумзурбүшаан, айтыра-дыр:

— О, кажан келдиң?

— Дүүн кежээ-ле болгай. А сен мындыг эрте кайын хап келдиң?

— Мен база Маадыр-биле кадым — дээш, чанында орган эжинче ол имнээш, чугаазын уламчылады.— Дүүн, кежээкинин дөрт шакта Каа-Хемде «Тиилелге» колхозтан үнгеш, Элегес-Аксынга бичии удуп алгаш, хондур хап келдивис. Орук-даа херии-ле-дир, 300 ажыг километр. Часкы тарылга чоокшулаан, техниканы чаңдырар дээр чүве-дир.

Ажылдап хүнээш, дыштанмайн-даа, ол хире ырак орукту эрткен хирезинде, эжимде шылагынган шинчи-даа чок, тракторунуң «дыпын» сергээ дааш, ол хүн ээп келгени ол чүве. Ук болук аңаа тургаш, төрээн совхозунче чүс-чүс тонна үнелиг мал чемин прессten чоруткан.

Ол дээрге, чарылбас ийи эжишкиниң күш-ажылчы амыдыралының хензиг кезии, чонупуң иинти ижинге улуудур. Оларның төрүттүнгеп, ойнап оскен чери болза, тайга сыннарынга эдээнде, турумалдыг черде чаштының чыдар Кызыл-Даг суур, «Найырал» совхозтуң мал, чер ажылдыг улуг сайбырының төвү,ында совхоз малының иинти баш саны ам 18 муң ашкан.

Аңаа бежен чылдар үезинде тургустунган «Бурунгаар» колхозтуң баштайгы даргазы чораан Александр Кудерекович Даржай, оналаскан ажылынга ак сеткиздиг, иинтиниң хөрээнге идепкейлиг колхозчу араттар чораан Ю. К. Кожага, Е. К. Лопсан ышкаш хоочун коммунистерниң аныяк салгалы өзүп келген, кандыг-даа ажылды кылырындан, хөйниити даалганы күүседиринден чажам дивес, чонувуң чоргаарланыр, ынанып кижилери апарган. Аныяк коммунист Лопсан Маадыр-оол, партия кежигүнүнге кандидат Юрий Кожага, ында партия эге организациязының секретары Ак-Лама Кокелдей ышкаш аныяк кадрларны маңаа чоргаарал-биле адап болур.

Тараажы деп буянныг ат ам агроном, механизатор деп сөстерни хаара тудар ханы уткалыг апарганы ышкаш, олар чонунга эң чугула кижилер апаргылаан: Ак-Лама ол салбырның дуржулгалыг агроному, Юрий биле Маадыр-оол олар чазын, чайын трактор торпст, бүзүн комбайнер, а кыжын чолаачылар болуп ажылдап, ажылынга мергежээнпер.

Чүге дээрге, олар уктут тараажылар-дыр. Амыдыралдан боттуг чижек. Юрийниң ачазы Юрий Кочаланович Кожага 1935 чылдан бээр партия кежигүнү, төрээн черинге баштай МЧАЭ, ооң соонда колхоз, а алдан чылдардан бээр совхоз тургустуунуп кээрге, ооң культура, экономика амыдыралы хогжуп, быжыгарынга идепкейлиг киржип келген бодүүн ишчи арат ам пенсионер. Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелей бээрге, кызыл коштар организастаар ажылга ол база киржип, бодунуң алээзи каш аъттарын, шээр малын-даа берген.

Ам ооң ортун оглу Юрий, кеннин Зоя оларның өг-бүлеан төрээн суурунда, делгем, чылыг, чырык өрээлдерлиг чаа бажында пайыралдыг, аас-кежиктиг, бай-шыырак чурттап орар. Юрий чымыштыг тараажы болурундан ангыда, ында кодаа Советтиң депутады, дружинник, аныяктарның самбо секциязының башкызы. Ажыл, хөй-иниитпчи хүлээлге дээрге, чалгаараар чай бербес. А Зоя Манчын-Хөөвва ында харылзаа салбырының аргелекчиин, херээженнер човулелиниң активчизи, агитатор.

Юрий Кочаланович уругларының бажыңында келгенде, ооң төрээн каастаан орден, медальдары хүнээреткен чайпап орар. Олар шупту алды. Сөөлгү бедик шаңнал — Ленинчи юбилей медалы аңаа онза хаймыралыг. Хоочун тараажы, малчын арат күш-ажылчы чедиишкиннери дээш Москвада УАЧД-ге база чораан.

Ынчангаш уругларынга, уругларының уругларынга ооң төрээр чугаалары-ла хөй. Ындыг болбас аргазы чок, чүге дээрге, чечектелген Совет чурттуң хостуг, аас-кежиктиг хамаатызының амыдыралы ындыг хөй талалыг, ханы ужур-утказыг. Россияга 1917 чылда болган Октябрьның социалистиг Улуг революциязының дугайын баштай дыңнап, деткээн тыва араттарның бирээзи, 1921 чылда Тывага болган Улусчу революциянын болуушкуннарын ол көргеч, а сөөлзүредир, чаа амыдыралдың тургузуушкунунга киришкей.

ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл ооңга уткуштур чорун орар бо төөгүлүг хүннерде ындыг улуг амыдырал-чуртталганы эргий бодаарга, өөрүнчүг, чоргааранчыг. Бөгүнгү аныяк-оскен адаларның, иелериниң ол амыдыралчы оруун уламчылап турар.

Ап. ДАРЖАА.

Совет көдээниң кижилери

Хөглүг, солун дыштаныңар, уруглар!

Час — чылдың магалыг чаагай үелериниң бирээзи. Бүгү-ле бойдус оттуп, чылыг хүн карааңга бора-хөкпештер безин амыраар.

Бо хүннерде бистиң уругларывыска база бир өөрүшкүлүг болуушкун — школачыларның часкы дыштанылгазының эгелээни. Өөредилге чылының үшкү улдуңу эрте берген. Зң шиитпирлиг үе — дөртку улдуңда кончуг эки өөренип, чылды түңнээр мурнунда база катап дыштаныр, чаа күш кирип алыры совет уругларда чаңчыл болган.

Часкы дыштанылганы организастыг, чөп эрттирериниң планнарын тус-тус школалар болгаш улус өөредилге органнары, культура албан черлери кылгылаан. Солун экскурсиялар, ажыктыг ажыл-херектер, делгелгелер, көрүүлелер хөйү-биле эртер.

Республиканың школачыларының хаан маргылдаазы дүүн эгелээн. Ында зң шилиндек дээн спортчу школачылар киржип турар. Часкы дыштанылгага хүннеринде физикага, математикага болгаш химияга олимпиада база эртер.

Улуг-Хем районнуң тергиин өөреникчилери чоокку хүннерде Москваже экскурсиялап чоруткан. Ынак төрээн чуртувустуң чүрээ — Москва-биле олар таныжар. Шак ындыг экскурсиялар, уңуражылгалар чер болганга эртер.

Ном—кижиниң өңнүү

Уругларны коммунистиг ёзугга кижизидериниң эң чугула чепсээ ном бооп турар. «Биличиниң үнер дөзү—номга ынакшынар» деп А. М. Горький чугаалаан болгай. Номну сая-сая кижилер номчуп, өөренип турар. Мун-мун чылдар мурнунда бооп турган болуушкуннарны номдан билип ап, Маркстың, Энгельстиң, Ленининиң номнарын өөренип, номчуп турар болгай бис.

Бистиң совет чогаалчыларывыс боттарының номнарында маадырлыг совет улустуң ажыл, амыдыралын, хөөрай, суурларда чаартылгаларны, чүртүнүң эгээртинмес байлаан, ооң каас-чараш бойдузуун бижип турар.

Чуковский аттыг уруглар библиотеказының тургустунганындан бээр үр эвес уе эрткен, бүдүн чартык чыл бооп турар. Ынчалза-даа бо үениң иштинде бистиң библиотека 380 муң фондулуг, 1720 номчукчулуг апарган. Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл ооңга бистиң библиотеканың коллективи чаа-чаа чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш чүткүлдүг ажылдап турар. 4—8 класстарның абонементизинде «Мээң чүртүм—Совет Эвилели», «Чүртувус келир үеже бар чор» деп ном делгелгелерин болгаш аңаа допчуладарны кылган. Уруглар төрээн чуртун эки билип алыры-биле ооң дугайында болгаш ажылчы чоннарның тоску беш чылдың бирги чылында чедип алган чедиишкиннериниң дугайында беседаларны уругларга номчуп турар. «Республиканың чогаалчылары — уругларга», «Төрээн чурттуң делгемнеринде» деп ном делгелгелерин кылыр база «Республикаларже аянчорук» деп географтыг викторинаны, «15 үтбашкы» деп утренниктн эрттирер деп планнаан.

1972 чылдың май 19-та В. И. Ленин аттыг пионер организациязының 50 чыл ою болур. Комсомолдуң XVI съездизи ол улуг байырлады пионерлериниң кончуг эки өөредилгелиг, чаа-чаа чедиишкиннерлиг уткуурун кыйгырган. Бистиң библиотека «Ленинчи зачёт чоруп тур» деп ном делгелгезин үстүкү класстарның номчукчуларынга делгеп, каастаан. Аңаа партияның XXIV съездизиниң, комсомолуң XVI съездизиниң материалдарын, комсомолчуларның ленинчи зачёт дужаарынга херектиг номнарны делгээн.

Бүгү-эвилелдиң пионерлер отрядының марыжынга тураскаткан «Кезээде белен бол!» деп картотеканы 5—8 класстарның номчукчуларынга кылган. «Бистиң Төрээн чуртувус» деп ном делгелгези үргүлүү чаартыныр, пионер организациязының төөгүзүн, маадыр пионерлериниң дугайында беседаларны эрттирип турар бис.

Делегейниң ном чылы-биле холбаштыр библиотеканың сорулгазы номнуң ролюн, ажыкдузазын уругларның медереелиниң чедирип, номчулга конференцияларын, беседаларын, утренниктерни чорудары. Солун ном уругларның сагыш-сеткилинге, бодалынга үр үениң иштинде артып баар болгай. Олар номнуң эрес-дидим маадырлары-биле таныжып, оларның-биле аян-чоруктарны кылып, оларга демей болуксаарлар.

Келир үениң кижизин кижизидеринге номнуң ролю улуг. Оларның төлептиг ажыл-агыйларының, күш-ажылга чүткүдүүн, аныяк салгалга үлегер-чижектиг болур дугайын чогаалчылар боттарының номнарында бижип турар. Ынчангаш уругларны бичиизинден номга ынак кылдыр кижизидери чугула. Ном — кижиниң өңнүү. Улуг күштү болгаш билиглерни бис чүгле номдан ап турар бис.

Н. ОРГОЕВА,
К. И. Чуковский аттыг уруглар библиотеказының методизи.

Шенекчи натуралистер

Таңдының школачы биологтарының солун ажыл-херектери хөй. Өөреникчилериң бүдүрүлге бригадалары болгаш школачы лесничестволар чылдың дургузунда ажылдарынче олар улуг кичээнгейни салып турар. Чижээ, Элегес ортумак школаның бүдүрүлге бригадазы бүдүн чыл дургузунда ажылдап, кодаа ажылагый культураларының агротехниказын өөренип, механизатор, малчын тускай мергежилдерин чедип ап келген. Школачылар ону чүгле кичээлдерге өөренип турар эвес, а хову-төлдерге, мал фермаларынга барып ажылдап, билип-мергежилин байыдып ап турар.

Тоску «Б» класстың өөреникчилери ында совхозтуң төп сут-бараан фермазынга график ёзугаар барып ажылдап, билген, көрген түүлдерин тускай демдеглелдеринге бижип ап турарлар. Школаның оске класстарының бүдүрүлге бригадалары база ынчаар ажылдаан келген.

Районуң ажыл-агыйларының ажыл-шинчилери боттарының бичии дузалакчыларын күзелдин-биле хүлээп ап, эртем-биличиң, ажылга дуржулгазын оларга өөрүшкү-биле дамчыдып берип келген. Балгазын школазының лесничествозу часкы, күскү үелерде арга-ыяш аймаанын биологиязын өөренип, хораллыг куртар-биле демиселдя чорудуп, оларның дугайында тайылбыр ажылын чүрттакчы чон ортузунга чорудуп турарлар.

Районда республиканың кодээ ажыл-агый дуржулга-бүдүрүлге станциязының ажылдакчылары ортумак школа бүдүрүлге өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадаларының ялзы-бүрү хевирлерин тургузар дугайында айтырыгны тургускан. Чижээ, Сосновка школазының бүдүрүлге бригадазы садоводство, а Владимировка школазының—мал чемнери өстүрериниң талазы-биле дуражулга-шенелде ажылдарын чорудун. Дуржулга станциязының эртем-шинчилел болгаш ажыл-агыйларның мал чеми белеткээр ажылдарынга боттуг дузаны чедирип болур. Кур-Чер школазы кодаа ажылагый, а Межегей школазы нотаа культуралары өстүрер ажылдарны кылын болгай.

Сес чыл школалары дуржулга шөлдүг болуп айтырыгны база шинтирлеп эгелээн. Чижээ, Успенка сес чыл школазы биология болгүмнерин мыйыстыг бода мал ажылывче угландырарын шинтирип, Ак-Дуруг школазы ынаа-бодунуң ферма-зын ажыл-херектерин, Ийи-Тал школазы ойнаар аттарын, Шуй школазы ойнаар аттарын, Шуй школазы ойнаар аттарын, Шуй

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИИЛЕРИ, КАТТЫЖЫЫЛАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 28 ВТОРНИК

№ 73 (8841).

Өртээ 2 коп.

Апрель 15 – коммунистиг субботник хүнү

Организастыг киржип келген

Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнген хүнүнге алдар болдурган коммунистиг субботникти эрттиреринге «Тыва тудуг» трезинин үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының коллективи чыл бүрүде-ле организастыг киржип келген.

Коллектив Ильичиниң төрүттүнгенининиң 100 чыл оюнга алдар болдурган субботникти чоруткаш, беш чыдын фондузунга 1085 рубльди шилчидип берген.

Бо чылдын апрель 15-те болур субботникке белеткел ажылдарын ук коллектив база багай эвес чорудуп турар.

Комбинаттың цехтеринде, бригадаларында болгаш участоктарында субботникти канчаар арттирерин тодаратқан хуралдар болуп арткилээн.

Коммунист эш Маркеловтуң удуртканы ыяш цеги 120 кубометр ыяшты дилерин. 400 рубльдин продукциязын бүдүрерин хүлээнген.

Демир-бетон ылыгларының заводу (начальниги эш Осауленко) 1500 рубльдин продукциязын бүдүрер.

Ынчангаш комбинаттың бүгү коллективи 10 мун хире рубльдин продукциязын бүдүрер болгаш анаа тыпкан 800 рубльди беш чылдың фондузунга киирер.

К. МААДЫ.

Бир демниг ажылдаар

КЫЗЫЛ. «Тыва септелге-тудуг» трезинин Кызылла септелге-тудуг аргелелиниң ажылышчилери апрель 15-те болур коммунистиг субботникке массалыг киржири-биле хынамчалыг белеткел ажылдарын чорудуп турар.

Коллективтиң тудугжу болган септелге кылыр бригалазары ол хүн болдунуң объектилеринге ажылдаар.

Эргелелдиң тудугжулары субботникке илепкейлиг киржип турган. 1500 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидерин дугуруушкан.

ШАГААН-АРЫГ. Коммунистиг субботникке Улуг-Хем районнуң ажылчы чону бир демниг киржир.

Шагаан-Арыгның көжүп чоруур № 586 мехколоннаның, автотранспорт бүдүрүлгезиниң, «Сельхозтехника» садбырының, ыяш ажыл-агый черинин коллективтери боттарынга хамаарышкан участоктарынга ажылдаар.

Мехколоннаның 23 бригазазының тудугжулары апрель 15-те 7600 рубль хемчалдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр, оон 450 рубльди беш чыл фондузунга киирерин шиитпирлээн.

Планеталар аразының оруунда— „ВЕНЕРА-8“ автоматтыг станция

СЭТА-ның дыңнадыы

Космос делгемин болгаш Хүн системазын шинчилээриниң программазынга дүүштүр 1972 чылдың март 27-де Москваныы-биле 7 шак 15 минута турда, «Венера-8» автоматтыг станцияны салып үндүрерин Совет Эвилелинге боттандырган.

Космос талазы-биле бо чаа шенелдении кол соруглазы болза; автоматтыг станциялар-биле боттандырар, Венера-планетаны шинчилээрин үргүлчүлээри болур. «Венера-8» станцияда тургускан эртем аппаратуразы планета дугайында немелде медээлерни алыр арганы бээр.

Чер — Венера аразының оруу-биле үжудуушкуннуң үезинде станцияның бодундан планеталар аразының делгемниң физиктиг мөзүлерин шинчилээри, илаңгыя нейтралдыг водородтуң мөөнүүшкинин болгаш Хүн системазының агымнарын шинчилээри планнаттынган.

«Венера-8» станцияда Владимир Ильич Ленининиң овур-хевирин көргүскен болгаш ССРЭ-ниң Күрүне сүлде демээн чураан вымпелди таарыштыр тургускан.

Автоматтыг станцияның дензизи 1180 килограмм. Автоматтыг станцияны Чернин кылымал спутнигинин орук ара орбитазындан Москваныы-биле 8 шак 42 минута турда Венераже салып үндүрген. Ынчан чедирикчи ракетаның сөолгу чадазының шимчедикчилери 243 секунда ажыллаан болгаш станцияга секундада 11,5 километр дүргедээшкинни хандырган — ол ийиги космиктиг дүргедээшкинден элээн улуг. Баллистиктиг хемчээшкиннерниң медээзи ёлгаар алырга, траекторияның параметрлери саналып каанынга чоокшулажыл турар.

«Венера-8» станция траектория-биле 312 миллион километрни ужуп эрткеш, 1972 чылдың июльда планетага чоокшулап чедер ужурлуг. Ынчан станциядан салып бадырар алпараттың ангыланы бээри программада көрүнген, ол аппарат Венераның атмосферазынга алаш бадып келиишкинни боттандырар болгаш эртем шинчилелдерин күүседир.

Телеметриктиг информацияның медээлери-биле алырга, «Венера-8» автоматтыг станцияның бүгү системалары чогумчалыг ажылдап чоруур. Станция-биле радио харылзаазын болгаш оон эртем информацияларын хүлээп алырын 928,4 мегагерцтиң частотазында чорудуп турар. 1972 чылдың март 27-де Москваныы-биле 12 шак турда станция Черден 65 мун километр ырай берген болгаш оон Черге хамаарыштыр координаттары: сөңгү широтаның 0 градузунуң 33 минутазы, чөөн долготаның 78 градузунуң 25 минутазы.

«Венера-8» станцияның үжудуушкунун ыраккы космос харылзааларының төвүнден боттандырып турар. Координатсаналга төвү кээп турар материалдарны ажылдап кылып турар.

СПОРТ АЖЫЛЫ— БҮГҮ-НИИТИНИҢ ХЕРЭЭ

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак улустуң кадыын быжыглаарынче, оларның күш-дамыр кижизидилгезин экижидеринче доктаамал кичээнгейни салып келген. СЭКП-ниң Программазында, партияның XXIV съездизиниң шиитпирлеринде спортту чаа кижиниң кижизидеринге эң чугула чүүлдериниң бирээзи кылдыр көрүп турар. Ынчангаш күш-культура шимчээшкинин удуртуруп экижидеринге, чаа кижиниң кижизидеринге, оон бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга, кадыкшылын болгаш чогаадыкчы идепкейин хой-хой чылдарда арттырарынга. Төрээн чуртту коргаларынга белеткениринге идиг берзин дээш күш-культураны болгаш спортту улам ыңай хогжүдер сорулгазы салган.

«Күш-культураны болгаш спортту улам ыңай хогжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын амыдыралга боттандырып турарындан соолгу, чылдарда күш-культура шимчээшкини бистиң чуртувуста көстүп көрбээнибиле калбарган.

Оон тодаргай чижээн бистиң республикадан көрүп болур. Партия, совет болгаш хой-ниити организацияларының спорт ажылын хогжүдер дээш чорудуп келген боттуг хемчеглериниң түңнелинде чамдык ажылдар кылдыңган. Материалдыг бааза чыл келген тудум-на бижыглап орар. Стадионнар, спорт аалдары, шолдерги элээн ковүдээн, дериг-херекселдер эвээш эвес бар болу берген. Суурларга, районнар төптеринге, хоорайларга эрткилээн маргыдээларга мурнуку чылдарга бодаарга хой кижи киржип, оларның спортчу көргүзүүлерин бедип турар.

Кайда-ла партия, профэвилел, комсомол организацияларының спортту хогжүдеринче кичээнгей салып турар болдур, ында ажыл эки. Тандың районнуң «Элегес» совхозунда (директору Ф. Зверева, партком секретары Д. Монгуш күш-культура ажылы соолгу үеде экижээн. Спорт дериг-херекселдерни садып алырынга чүгле арткан чылын 3900 ажыг рубльди чарыгдаан. Партия организациязы спорт ажылының байдалын үргүлчү сонуургап, оон даргазының иletkелин бюрога дыңнап, четпестерни илереткеш, ону чайладырының хемчеглерин ап, боттуг дузаны чедирип келген. Совхозта баскетболдун, хол, бут бомбүүнүң, хостуг хүрештиң секциялары бар, ында хой кижи хаара туттунган, ону хой-ниитичи тренерлер удуртуп турар. Ажыл-агыйның спортчулары районга азы республикага болур маргылдааларга болгаш эш хуунуң ужуражышкынарынга киржир күзелин илерелдирге, дирекция ону үргүлчү деткинир. Харын-даа ажылдан хостаалш, оларга тускай автобуету үндүрүп берип, спортчу чедишкинниерии күзээр. Ындыг сагыш салышкынның түңнелинде совхозтуң күш-культуржулары маргылдааларга идепкейлиг киржип, чаңгыс удаа эвес шаңналдыг черлерни ап келген.

Бо ышкаш, спорт ажылын экижидеринче сагыш салып турар бүдүрүлгелер, колхозтар болгаш совхозтар удуртукчуларының республикада эвээш эвес. Ындыгларга «Барлык», «Сүт-Хөл», «Торгалыг» совхозтарны, Бии-Хемниң «Кызыл тараачын» колхозун, Тываның комплекстиг геология экспедициязын болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Спорт ажылын хогжүдер талазы-биле чамдык хемчеглерни боттандырып турза-даа, ам дээрезинде байдал үениң негелделеринден дыка хожудан турар. Чамдык районнарда, бүдүрүлгелерде, колхозтарда болгаш совхозтарда партия, совет болгаш хой-ниити организацияларының күш-культураның ажык-дузазын чедир үнелевес, ийиги чергенин айтырыы кыздыр коор хөөннер бар. Байдал ындыг турда, ол черлерге спорттуң массалыг болурун, спортка бедик мергежилди чедип алыры берге. Республика маргылдааларынга чамдык районнардан кандыг-даа белеткел, мергежил чок кижилер киржип турары чажыт эвес. Оларга Каа-Хем, Бай-Тайга, Эрзин районнарын хамаарыштырып болур. Бо дээрге ол черлериң партия, совет органнарының спорт ажылын кошкак удуртуп турарының херечизи-дир.

Спорт базазы кошкак, ынчангаш ол сайзыравайн келген дыка хөй эштер санап турар. Ол бир талазында чөптүг айтырыг. Ынчалза-даа Кызылда, чамдык районнар төптеринде, колхозтарда болгаш совхозтарда болгаш школаларда стадионнар, спорт залдары, катоктар, хаак базазалары бар. Аңаа спорттуң аңзы-бүрү хевирлеринге белеткелди, маргылдааларны чорудуп болур турбуже, четче ажыглавайн турары четпес.

Республиканың күш-культура болгаш спорт комитеди, оон шиитпилелдериниң удуртукчулары спорт ажылын кошкак удуртуп, чер-черде организацияларынга четпее дузалап келген. Оон уламнаан күш-культураның массалыг болуру чедип алдынмаан, спортчуларның мергежили куду болуп артпышаан. Республиканың бүгү чонунуң чүгле 13 хуузу спортче хаара туттунган. Зона маргылдааларынга киржип турар спортчуларывыс чыл бүрүде-ле соолгу черлерни эзлеп келген. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа болган хуралынга республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң ажылын чугаалажын көргеш, четпестериниң чылдагаанарын тодарадып, ону чайладырының талазы-биле хемчеглерни айыткан доктаалды хүлээп алган. Ону спорт ажылын экижидеринге удуртулга болдурар үжурлуг.

ВЦСПС-тиң президиуму, ВЛКСМ ТК-ның бюрозу болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитеди күш-ажылга болгаш оран камгалалынга белеп болурупчуң (ГТО-ның) чаа спорт комплекизин нептередир хемчеглер дугайында доктаалды хүлээп алган. Ону бо чылдың март айдан бээр боттандырып эгелээн.

Бо болза спортту моон соңгаар улам массалыг болдурарын, бүгү талазы-биле сайзыраңгай, күштүг кижилерни белеткээрин, улустуң бүдүрүкчүлүг ажылдаарын болгаш Төрээн чуртту төлептиг камгалаарын хандырар.

ГТО-нуң чаа комплекизиниң үжүр-дузазын ажылчы чонга пропагандалаар, оон нормаларын дужаарынга белеткелди чорударынга, маргылдааларны эрттиреринге профэвилел, комсомол, спорт организациялары, ДОСААФ комитеттери улуг рольду ойнаар апаар. Оларга чер-черде партия, совет органнар боттуг дузаны чедирер үжурлуг.

Н. В. ПОДГОРНЫЙНЫҢ ТУРЦИЯГА АЯН-ЧОРУУНУҢ ДУГАЙЫНДА

Турк Республиканың президентизи Джевдет Сунайның 1969 чылдың ноябрьда Совет Эвилелинге кылган албан ёзузунуң аян-чоруунуң үезинде дамчыткан чалалгазын ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Н. В. Подгорный 1972 чылдың апрель 11-ден 17-че чедир Турцияга барып, албан ёзузунуң аян-чоруун кылыр.

Часкы хову ажылдарынга уткуштур

ИЛЬИНКАЧЫЛАР МУРНУНДА

Кылын, ынчалза-даа хөртүктелгеш, чамдык чуга черлери арий берген хар-биле шыптынган тараа шөлүнүң ортузу-биле чоруп олур бис. Орукта суг дээрге, куду алды ажып бадыш, малгашталган, машинавыс оруктуң кургаш бодап маңнадып олур. Кедээр даглар карарып эгелээн. Мындыг улуг хар тарааны тарып эгедээриниң мурнунда кап-ла хонукта эрип, хамык шыгын арттырар болза, магалыг-ладыр ийин. Удаваанда бригада төвүнче эштивис. Элээп делгем участоктуң харын аштаан, ында дыка хөй андазыннарын эккеп каан, оон ындыы талазында сеялкаларны чыскаап каап-тыр.

Столоваяга кире дүштүвүс. Повар Н. Зиновьева баштаан 4 кижи оны тугайлап каапкан, харын-даа аяк-саваны безин дажыглап алган болду.

Бригада төвүнге ол кыска таныжылгавыстан-на Ильинканың тараажылары бо чылдың часкы тарылгазынга кайы хире белеткенгени билдине берди.

Колхозтуң конторазы бо. Мурнунда кол инженер турган, а ам колхоз даргазы В. М. Рысковка дораанна ужуражы бердивис.

Кандыг-даа кижиниң хүдээнген, кылган ажылы эки болганда, чугаалаар чүве хөй болгай. Ынчангаш Владимир Матвеевич бистиң айтырыгларывыска илдиг чок харыылап олур.

— Кол-ла чүве, күскү ажаалда доостуру-билек-де үени халас эрттирип турбайн, хамык техниканы мастерскаяга эккеп, кайызын септеэр, кайызын амдыызында ажылдадырын билип алырында болгай — дидир. «Тинлелге» колхозтуң тараажылары септелгени дүрген болгаш шынарлыг кыпсы-биле чылдың-на дуржулгалыг механизаторларны ол ажылга бижыглап чаңчыткан.

— Силерге мастерская эргелекчизи дузалап, хамык айтырыгларыңарга долу харыыны бээр кижи — дооң, колхоз даргазы кабинединден үнеш, удаваанда И. С. Морозовту эккелди. Хамык техниканы канчаар септээнин билир, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, септелгени командыдан турганнарның бирээзи ол.

— Бо чылын 36 тракторну, 31 сеялканы, 33 андазынны септээр планывысты апрель оңга чедир септеп доозар турган, херең кырында март 8-те-де доозупкан бис — деп, Иван Семёнович чугаалады.

— А кол-ла чүве септелгениң шынары-ла болгай, ол кандыгыл? — дидивис.

— Мен бодаарымга, шынары эки. Бистиң боттарывыстың комиссиявыс кол инженер баштады хынап турар.

— Бөгүн-даарта райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң комиссиязы база кедир ужурлуг, маңаа тур бис — деп, колхоз даргазы бистиң чугаавыска каттышты.

Тракторларны бедидирлер аайы-биле беш кезекке ажыглап алган септээн. Бедидир бүрүзүнге-ле мергежилдиг механизаторларны бижыглаанын мастерская эргелекчизи тайыдырады. Мотор септээринге В. Барбалдай биле Гавриил Ожегин тергиин эки ажылдааннар. Ол ышкаш мурнакчыларга соңгу өзек септекчизи Виктор Алехин, трактористерге чаза болгаш дедир эптээр белдирде Иван Лакпаа болгаш өскелерни-даа адаптылар.

...Септелге мастерскаязы. Ында ам ажыл арай ооружгаан. Септелгениң соолгүрээни илдең болду. Улус өрээлдиң ортузунда бир тракторну чазып каан тур. Хой механизаторлар-даа көзүлбейн-дир.

Тракторнуң чанында турган, арай бичээк мага-боттуг, хүрең арынныг аныяк оолга чедип келдивис. Ол Иван Лакпаа болду.

— Техника септелгези доозулган чүве бо. Ам чүгле кыжын ажылдан кыштаан тракторларны хынап көөрү арткан. Бо тракторну аваа хынап, үзеп туравыс бо — деп, Иван тайылбырдап-дыр.

Ооң соонда кол агроном А. Мусихин-биле ужуражып, чугаалаштывыс.

— Колхоз часкы тарылгага херек 1150 тонна үреэнниң эрткен чылдың декабрь бирге чедир арыглаап, уруп алган. Бо чылдың дүжүдүнге эрткен чайын болгаш күзүн 6200 гектар черни андарып белеткээн. 3000 тонна өдекти ховушөлдерге төгер тургаш, 4300 тонналы төккен. Ол ышкаш минералдыг чемиичидилгени 360 тонналы сөөртүп чедирип алган. Хамык үрезинни ам хораннап эгелээр — деп, кол агроном чугаалады.

— Үрезинниң шынары кандыгыл, Афанасий Андреевич? — деп, ылавыладывыс.

— Суланың түлган сорту алган бис. Ол ышкаш «Сибиряк» үрезинниң база алдывыс. Ону 300 гектарга тарыыр бис. Ынчангаш үрезинниң шынары эки.

Колхоз часкы тарылганың ажылчын планын чогаатkан. Шык базырылгазын апрельдиң ортан үезинде 18 агрегат эгелээр. Хамык агрегаттарны авеноларга үскүлээп, оларны дуржулгалыг механизаторлар удуртур. Чазыларны он хонук иштинде доозар.

Бо чылын эдикчи-мастерлерлерге ийи тускай машинаны садып алган. Оон аңгыда, колхозтуң машина-трактор парыгынга ДТ-75М маркалыг ийи чаа трактор немешкен. Часкы хову ажылдарының үезинде хамык-да техниканы А. Самарин биле С. Оюн оларның удуртканы мастерлер ыяш харагалзаар. Дугуйлуг тракторлар бир, а илчирбелиг тракторлар ийи эдлчег-биле ажылдаар. Механизаторлар четчир.

— Хамык агрегаттарны апрельдиң бешке чедир четчелеп доозар бис — деп, кол агроном беседазын доосту.

ССР Эвилелиниң тургустуганындан бээр 50 чыл оюнга үткүштүр Ильинканың тараажылары бедиткен хүлээлгелерни алган. Часкы кампанияны кыска хуусаада шынардыг доозар. Бир гектардан-на 13 центнер дүжүттүг ажаан алыр күрүвеге пландан ажыр 600 тонна тарааны садар, ниитиниң малынга бүдүн чартык чылдың чем курлавырын турузар. Ону күүседир талазы-биле демир селдиг баштайгы үе-чадазынга белеткел кончуг эки. Өске ажыл-агыйлар часкы кампания үезинде хереглеттинер кывар-чаар материалдарны ам-даа сөөргүп албаан турда, «Тинлелгениң» тараажылары ону бүрүн чедирип эккеп алган. Дүжүт дугайында ёзадуг сагыш салышкын деп чүве оон ыле чорду.

С. ХЕРТЕК.

«Сельхозтехниканың» Чадаана каттыжышкынында моторист Ховалыг Седип-оолду оон оорү эки билир. Республиканың бүгү ажыл-ишчилери-биле бир домей көдээ ажылагый машиналарының септелгезинде ол идепкейлиг ажылдап турар.

ЧУРУКТА — моторист Х. Седип-оол «ГАЗ-51»-ниң шимчедикчизин септеп тур.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Эйлиг-Хемниң одарлаарында

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң малчыннары бо хүннерде шудургу ажылдап турарлар. Коммунист С. Сандан бригадирлээн хойжу бригадазының 12 мун хой, өшкүзү Дестеек болгаш Кызыл-Даш деп черлерде кыштагланып турар. Бо кышты Эйлиг-Хем салбырының малчыннары эки арттирип турарлар. Төрүүр хойларны эң-не эки одарлыг черлерде тургускан.

Ам 4.056 хой төрээн болгаш оон ынча хураган онча-менди алдынган. Малдың чаш төлүн чидириг чөкка ажаап алырыбиле 73 комсомолчудар болгаш аныяктар малчыннарга дузалажып, сакманшиктеп ажылдап турар. Малчынарже доктаамал үүгүшкүнүү салбырының баштаар чери болгаш агитквартиралар чорудуп турар. Магазин эргелекчизи Чанчып Харбал малчыннарга эргежок чүгүла бараанналарны үргүлчү чедирип турар.

К. ОЧУР-ООЛ.

БҮГҮ АЖЫЛДЫ МЕХАНИЗАСТААН

Чөөн-Хемчиктиң колхозтарының болгаш совхозтарының ажыл-ишчилери Совет Эвилелиниң төңгүдүг 50 чылын төлептиг үткүүр дээш чарыштыр улам калбарткан.

Тоску беш чылдың ийиги чылында алган социалистиг хүдээлгелерин боттандырбышаан, кандыг хемчеглерни ап, канчаар ажылдан турарының дүржулгаларын солчуру-биле колхозтарның, совхозтарның сүт-бараан фермаларының эргелекчилери, учётчиктери, бода мал бригадирлери, мурнакчы саанчылары, ажыл-агыйларның удургукчулары болган зоотехниктери чыылган. «Большевик» совхозтуң Арыг-Бажы фермазынга болган ол семинарның киржикчилери үк фермаңы дыка сонуургаан. Иштин, дашты чугайлаан, девискээрин шеверин кыздыр аштаан инек кажаазынче аалчылар углапты. Ол дегем, 200 инекти саарынга тааргыштыр механизастаан, ампы үениң негелдезинге дүүштүр кылган кажааны аалчылар көргеп. Инек бүрүзү аңаа тура сугну ижер, чемни чиир. Инектерниң өдээн тускай кылган коошпа дамчыштыр халбыштар чүгүй шаан, механизация аргазы-биле арыглап аппаар.

— Моон мурнуда Даштыг-Тей деп турган бистиң бо фермавысты ам Арыг-Бажы дээр апарган. Байдал ол үезинден дыка чаартынган, ажылды механизастаанының ачылында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедээн. Күш-ажылга соруккур бистиң коллективтиң кижилери, найыралдыг, ишке бир демниг. Инектерниң бызаалары менди доругуп, сүт саалдазы база элбеп чоруп орар — деп, дуржулгалыг саанчы, фермада партболүктүң удуртукчузу Анна Ондар допчулай чугаалаан, бызаа дорүктурар чаа кажаадыва залчыларны чалады.

Арыг, чырык, делгем кажаада хөй клеткалар. Ында бызаалар бар.

— Мактап-даа эвес, районда бызаа кажааларының дээреш-ле бө — деп, партия райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Куулар чугаалаарга, ону бадыткаан үннер дынналлы.

— Механизация күш-ажылдын бүдүрүкчүлүүн улам бедидер, продукциниң бот-үнезин чиигедир. Бистиң колхоз Кызыл-Чыраа фермазын механизастаар апаар — деп, Алажык Ондар (Ленин аттыг колхозтуң саанчызы) чугаалап, чагадаанын илерегти.

Сүт-бараан фермазының тудуун ийи чыл дургузунда чорудуп, аңаа хереглээн даш материалды совхозтуң ишчилери улусчу арга-биле белеткээнин, Чадаананың хөмүр-даш разрезинин коллективинин шеф-биле каш удаа дуза чедиргенин совхозтуң директору Д. С. Куулар таныштырды. — Мал кажааларындан аңгыда бираазинге-ле ийи аал ишти чурттаар бөш чурталга бажыңы, механизастаан кудук, силос траншеязы ажыглалда кирген. Ферма тудуунун чиигине планында 1973 чылдан эгелеп улуг ажылдар чоруттунар. Белир чылын чемгерилге-семиртилге пегинин тудуун кылыр бис. Ол дооскурга 250 баш бода малды семиртилгеге тургузар. Инек кажаазынга немей 200 баш саар инек кажаазын тудар. Ол болурга аңаа 400 баш инек турар. Бо чылын ийи аал ишти чурттаар бир бажыңны тудар. Шөйбек-Дыттар шолунге мал чеми культураларны тарып, 1973 чылда ону культурлуг одар болдурар. 1974 чылда төлчүткен котельнаяны кылырын планнап турар.

Арыг-Бажы фермаңың ажыл-ижи, ында кижилериң амыдырал-чурталгазы-биле таныжылга кызыл-булунга болган.

Семинарның эгезинде районда 13 сүт-бараан фермаларының 1971 чылда-база бо чылдың баштайгы ийи айларында ажылының түңнелин партия райкомунуң бирги секретары эш Куулар аналитен чугаалаан. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң эш Алдын-кыс эргелекчилээн Доргун фермазының эки ажылын од сонуургаткан. Фермаңын 12 саанчызы 240 инекти саап, чыл түңнелинде бир саанчы-за ортумза-биле 42 тоннадан эвээш эвес сүттү бүдүрген. Деңнелгеге «Искра» колхозтуун ап көөрге, ында 160 инекти 32 саанчы саап турар. Ленин аттыг колхозтуң Кызыл-Чыраа, «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш, Сарыг-Булун, «Чыраа-Бажы» совхозтуң

Ферманың аалчылары

Шык-Бажы фермаларының багай эвес ажылдаанын аналитээш, эш Куулар саалданың амгы байдалын айтып, моон соңгааргы сорулгаларга доктааган.

«Большевиктиң» Арыг-Бажы фермазының учётчиги эш Чолаз ында бо чылгы ажылдың байдалын допчулап таныштырган. ССРЭ-ниң алдарлыг 50 чылын төлептиг үткүүру дээш калбарган чарышка киришкеш, коллектив чыл дургузунда 3500 центнер сүттү бүдүрерин, 2590 центнерни күрүнеге садарын хүлээнген. Амгы үеде инек бүрүзү хүнде ортумаа-биле 6 кг. сүттү берип, ол чоорту өзүп турар. Инектерни чымчаткан саван, силос, сиген-биле чемгерип, бызааларга кымыл сүттү ижиртип турар. Чаш бызааларның хонукта немелде деңзизи баш бүрүзүнге онааштыр 770 грамм болуп турар, ам ында 38 бызаа бар. Коммунист саанчы В. Куулардың амгы көргүзүүү өөрүнчүг, оон болук инектериниң бирээзи-ле хүнде 9—10 кг. сүттү берип турар.

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы эш Алдын-кыс, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Шык-Бажы фермазының эргелекчизи эш Шериг-оол болгаш оон-даа өскелер кыштаглаашкынны чедишкинниг эрттирер, сүт бүдүрерин арбыладыр дээш канчаар ажылдан турарын тодаргай чугаалаан.

Моон-биле кады өөредилгелиг, ажыл-ишке ажыктыг ол семинарга «Искра» колхозтуң удуртукчулары, саанчылар төлээлекчилери кириштээни болгай. Ол ышкаш «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтарның удуртукчулары саанчыларының төлээлекчилерин маңаа экклебээни четпес.

Ажыл-агыйларга шуут холбашкан, чедишкинниерни быжыглаарынга, моон соңгаар улам бедик көргүзүлүг болурунга үнелиг ол семинар өөредилгиг болган. Дуржулга солчурунуң ындыг хемчеглерин чер-черниң байдалынга хамаарыштыр өй-ойде эрттирип турары черле ажыктыг.

М. СЕВЕН,
«Шынның» корр.

«Космос-480» ужудуушкунда

СЭТА-ның дыңнадыындан

Черниң «Космос-480» дээр кылымал спутнигинин эдлеглиг салып үндүрүүшкүнүн 1972 чылдың март 25-те Совет Эвилелинге боттандырган. 1962 чылдың март 16-да СЭТА-ның чарлааны программаны ёзугаар космос делгемин шинчилээрин үргүлчүлээринге херектиг эртем аппаратуразын спутникте тургускан. Спутникти чындыг параметрлер-биле орбитаже үндүрген.

Спутникте тургускан аппаратура ёй-тавында ажылдап чоруур. Таарыштырылга-саналга төвү келген информацияны ажылдап кылып турар.

Улусчу контроль

БОТТАНЫЫШКЫНДА

«Шынның» тускай үндүрүлгези / № 3

● Контролёрларның киржилгези-биле «Кызыл тудуг» тудуг эргелели хөй камналгалыг болган.

● Бюрократсыг байдал-биле Кызыл-садыгның удуртукчулары чүге эптежип турарыл?

● Хүн бүрүде 24 квт-шак электроэнергияны артыкка чарыгдап турган.

● Контролёр коммунистерниң отчёттарын партком хуралдарынга дыңназа чүл?

Кызылдың тудуг материалдары кылыр комбинадының улусчу контроль бөлүүнүң контролёрлары эки ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: тудуг объектилеринче чорудар материалдарны сөөртүп чорударының мурнуу чарыында улусчу контролёрлар Ю. К. Покорский биле В. П. Ковалёв оларның хынап турары.

А. МЕЛЬНИКОВТУН фотозу.

Баш удур хемчег албаан дээш

Кодээниң малчын ажыл-ишчилериниң мурнунда амгы үе эң харыысалгалыг. Кыштаглаашкындан малды хүр ажырары, малдың чаш төлүн ончаменди өстүрүп доруктурары чүгле малчыннардан эвес, ажыл-агыйның удуртукчуларындан база хамааржыр.

Бии-Хем районда «Хадың» колхозтуң баштаар чери ниитиниң малын эки кыш ажырар дээш элээн хемчеглерни ап келген. Бүгү чүзүн малга четчир санныг чемни белеткээн турган.

Ындыг болза-даа колхоз баштаар черинин, ылангыя ортумак звенонуң удуртур ажылдакчыларының, зооветажылдакчыларның харыысалга чогу-биле чамдык коданнарда хорамча бар болуп турар. Кыштагларда турар малчыннарже кичээнгейни күштелдирерин, оларның негелде хереглелин чогуур үезинде хандырарын колхоз баштаар черинге районнуң улусчу контроль комитеди саналдап келген. Ынчалзажок оон чогуур түннел кылдынмаан. Оон түннелинде кадарчылар В. Ойбаа, Т. Эрес-оол оларның кадарып турар коданнарында мал чудап эгелээн, чүс хире баш улуг хой өлген.

Районнуң улусчу контроль комитеди эрткен четвергте «Хадың» колхозта кыштаглаашкынның байдалын бодунун хуралынга чугаалажып көргеш, даандырган ажыл-херээнге харыысалга чок, малды чем-суур-биле чогуур үезинде хандырбайн турганы дээш бригадирлер эштер Гладышев, Кривопуск, мал эмчизи эш Шипилин оларның бир айда алыр шалының тыртар деп шиитпирлээн. Колхозтун кол зоотехниги эш Семёновту шынгыы доңгуткан, байдалды дүрген экижидерин оон негээн.

Дуржулга солушкан

Сүт-Аксы суурга «Алдан-Маадыр» болгаш «Сүт-Хөл» совхозтарның 60 хире улусчу контролёрларының семинары болуп эрткен.

Тыва АССР-нин улусчу контроль комитединин даргазы М. Шыырап улусчу контролёрларның эрге-хүлээлгелериниң болгаш сорулгаларының, Чөөн-Хемчик районнуң прокурору Х. Дажы-Сегбе социалистиг өнчү-хөреңгини камгалаар талазы-биле сорулгаларның дугайында лекцияларны анаа кылган. Семинарның киржикчилери эрткен ажыл-агый чылының түннелдери болгаш бо чылда сорулгалар-биле тодаргай танышкан.

Үстүнде ийи совхозта улусчу контроль постуларының канчаар ажылдап турарының дугайында С. Мөнге-Назын болгаш Д. Таспаяк оларның информацияларын семинарга дыңнаан. Семинарның киржикчилери боттарының арга-дуржулгазын солчун, янзы-бүрү айтырыгларны салгылап, тодаргай харыыны алган.

Д. ОНДАР,
«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында партия организациязының секретары.

Экономикаже ханылаар

Улуг-Хем районда улусчу контролёрларның ажылында чамдык чедиишкиннер бар. Эрткен чылдың сентябрь-декабрь айларда районнуң улусчу контроль бөлүктеринге болгаш постуларынга эрткилээн отчёт-соңгулдалыг хуралдар үезинде районда улусчу контрольдуң 25 бөлүүнга болгаш 34 постузунга дөрт чүс чээрби ажыг контролёр соңгуткан. Оларның 150-ни коммунистер, 94-тү—комсомолчулар.

Районда контролёрларга мурнакчы, эң идепкейлиг, чонга хүндүткелдиг ажыл-ишчилерни соңгаан. Бөлүктер даргаларының 16-зы партия эге организацияларының секретарьларының оралакчылары азы бюро кежигүннери.

«Күш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг совхозтарда парткомнар бөлүктер кежигүннеринге идепкейлиг эштерни контролёрлар кылдыр шилип соңгуурунга кичээнгейни салган. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтун Эйлиг-Хем салбырында Т. Тадар-оол удурткан улусчу контроль бөлүү бодунуң ажылынга, хыналдаларга хөй-ниитини калбаа-биле хаара туткан. Олар тускай эртемниглер, депутаттар, лаңгыы комиссиязының кежигүннери болгаш өске-даа эштер-биле сырый харылзаалыг. Ук бөлүк мал ажылында четпестерни удаа-дараа илередип, салбырның баштаар черинге боттуг дузаны чедирген. Эрткен чылын Эйлиг-Хемде улусчу контролёрлар хыналдалар кылгаш хөй хойну ээ-харыысалга чогундан чидирип, чудадып хораткан малчыннарның четпес ажылын илереткен. Салбырда хостаткан ийи бригадир бар хиреде хөй ажылының үчёду болгаш отчёду куду деңнелде. Бригадирлерниң отчёттарын салбырның эргелекчизи, тускай эртемниглер чедир хынап көрбейн хүлээп ап тургулаан. Бригадир К. Норбу ажыл-агыйда четпестерни илередир хүлээлгелиг тургаш, харын малчын Т. Оолактың коданында четпес 30 ажыг хойну чажыржып турган. Улусчу контролёрларның хыналдазының түннелинде буруулугларга шыңгыы хемчегни онааган.

«Найырал» совхозтун Кара-Тал салбырында улусчу контроль бөлүүн М. Таспый 3 чыл ажыг удуртуп келген. Бөлүк ай санында план ёзугаар хыналдаларны чоруткан. Салбырның удуртукчулары социалистиг чарыштын түннелдерин үндүрерде ажылдакчыларны шаннап, мактаарда контроль бөлүү-биле ыяап-ла сүмележир.

«ҮТКА 25 чылы» совхозтун ажылчын кооперациязының баштаар черинин даргазы турган эш Грушевский бодунуң албан-дужаалын ажыглааш кооперацияның өнчү-хөреңгизин будагдаан. Эрткен чылын кооператорлар хүнүн таварыштыр шайлалга организастааш 260 акшаны арага-хымыс, аъш-чем садарынга үндүрген. Кажан ол акшаны үндүр бижиир үези келирге, аъргада токпак кадарган дээш ол черге шуут чок Санчил деп кижиниң адын тудуп наряд киирер деп айтыышкынны ол берген. Ажылчын кооперациязының машиназынга артык кезектер садары-биле акшаны үндүрүп ап, ону бодунга шиңгээткени хыналдадан илерээн. Ажылчын кооперациязының кол бухгалтери эш Намчын сагылга-чурумну хажыдып турган Грушевскийниң четпестерин өйшаанда илередир туржук, боду безин оон киржикчизи болу берген. Районнуң улусчу контроль комитеди саң-хөө чурумун каржызы-биле үрээн эштер Грушевскийни, Намчынны шыңгыы доңгуткан, бузуруп алган акшазын дедир эгиттирген.

Районда улусчу контроль бөлүктери болгаш постулары ажыл-агыйларның күрүне планнарының күүселдезин, ажылга экономиктиг анализти кылырын холга ам-даа албайн турары четпес. Ажыл-агыйжы эвес, машина-техниканы хууда ажылынга ажыглаар чоруктар-биле демисел кошкак. «ҮТКА 25 чылы» совхозта партком секретары Н. Кылын-оол улусчу контроль бөлүктеринге болгаш постуларынга боттуг дузаны чедирбейн, оларның ажыл-херектери-биле танышпайн, контролёр коммунистерниң отчёттарын эге организацияларның хуралдарынга дыңнавайн турар. Улусчу контроль бөлүктерин болгаш постуларын парткомнуң канчаар удуртуп турарының дугайын партия райкомунуң бюрозунга чоокта чаа чугаалашкан, удуртулгада илерээн улуг четпестерни чайладырын Н. Кылын-оолга райком бюрозу дааскан.

Районнуң улусчу контроль комитеди ажылхеректиң ниити экижидилгезин чедип алыр дээш амгы үеде чер-черде контролёрларның семинарларын организастаан. Ындыг семинарлар «Күш-ажылдың хостуу», «ҮТКА 25 чылы», Жданов аттыг совхозтарга, «Х Улуг хурал» колхозка болуп эрткилээн. Семинарларга улусчу контролёрларның хөй нуруузу олуржуп, арга-дуржулгазын солушканнар.

Партияның XXIV съездизиниң директиваларын, күрүне планнарын болгаш алган даалгаларын ажыл-агыйларның канчаар күүседип турарының дугайында контрольду боттандырып, четпестерни чайладырынга олар улуг салыышкынны киирер дээш ажылын уламчылаарлар.

К. ОНДУР,
Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитединиң инспектору.

Найысылал Кызылдын контролёрларынга сөстен берээл

Удуртулга кандыгыл?

Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединин тудуг организацияларында бөлүктерни болгаш постуларны удуртуп турарының дугайын Тыва АССР-нин улусчу контроль комитединин хуралынга чугаалажып көрген.

Сөөлгү үеде оларның ажылынга удуртулга элээн экижээн. Бөлүктер даргаларының семинарларын эрттирип, бодунун хуралынга оларның отчёдун дыннап, ажыл планын тургузарынга, хыналдалар чорударынга биче эвес дузаны чедирип турарын ук хуралга демдеглээн. Тудуг организацияларында болгаш «Тыва тудуг» трестин бүдүрүлгелеринде улусчу контроль бөлүктериниң даргаларының чөвүлелин тургускан. Тудуг организацияларында улусчу контрольдун 31 бөлүүнде, 27 постузунда шупту 447 контролёр ажылдап турар.

Тудугнун эн-не чугула объектилеринге контрольду боттандырып, тудуг-монтаж ажылдарының шынарын экижидеринге хөй контролёрлар боттуг дузаны чедирип турар. Чижээ, «Тыва септелге тудуг» трестин септелге тудуг эргелелинде улусчу контроль бөлүү (даргазы А. Берлов) хыналдаларны доктаамал чорудун, оларның түннелдерин боттарының хуралынга үргүлчү чугаалажып келген. «Массаларның контролюнга» деп стендини тургускаш, ажылда четпестерни анаа көргүзүп, ону чайладыры-биле коллективте партия организациязынга, удуртукчуларга дыннадып турар. Ажылды ынчаар тургусканы эрткен чылын планныг онаалгаларны ажыр күүседирин хандырган.

Тудугга камналга дээш демиселге контролёрларның улуг киржилгези-биле «Кызыл тудуг» тудуг эргелели эрткен чылын 8700 рубльдин материалдарын, № 12 автобааза 229 мун литр кывар чүүлдү, 35 мун квт-шак электроэнергияны, 141 комплект автодугуйну, 15 аккумуляторну, «Тыва тудуг» трестин үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады 90 тонна цементини, 24 тонна гипсти, 145 кубометр ыяшты камнап алган.

Ынчалза-даа тудуг организацияларында контролёрларның ажылында улуг четпестер барын республиканын улусчу контроль комитединин хуралынга демдеглээн. Күш-ажылды организастаанын, сагылга-чурумнун байдалын четпес контрольдап келген. Оон уламындан чамдык коллективтерде тудуг-монтаж ажылдарының планы күүсеттинмейн, ажылды шынар чок кылыр чоруктар эвээш эвес. Тудугларга механизмнерни долу эвес күчү-биле ажыглаар, ажылчыннарның ажыл шагы үзер таварылгалары хөй. Чижээ, № 72 мехколоннага 1583 кижи-хүннүн, Респотребсоюзтун септелге-тудуг участогунга 662 кижи-хүннүн, «Кызыл үлетпүр тудуг» тудуг эргелелинге 2102 кижи-хүннүн ажыл шагы үстүнген. Ынчалза-даа ол талазы-биле буруулуг кижилер-биле шыңгыы чугаалашпайн, чогуур хемчеглерни хүлээтпейн турганы негелдениң кошкаанын база бир херечизидир.

Күш-ажылды багай организастап, үрей кылыышкыннарны, ажылды катап кылыр чорукту болдуруп, тудуг материалдарын камналга чокка чарыгдаанындан эрткен чылын «Кызыл үлетпүр тудуг» тудуг эргелели тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин 425 мун рубльге улгаттырган. Көжүп чоруур № 624 тускай мехколоннада, Респотребсоюзтун септелге-тудуг участогунда, Каа-Хемниң септелге-тудуг участогунда ындыг фактылар база илерээн. А контролёрлар ол четпестерни чогуур өйүнде чайладырының хемчеглерин албайн, кошкак ажылдаан.

Хоорайның улусчу контроль бөлүктериниң «Комсомолчу прожектор» отрядтары болгаш штабтары-биле харылзаазы ам-даа чогуур деңнелге тургустунмаан. Чамдык бөлүктер боттарының чоруткан ажылының көскү, тодаргай болурунче кошкак кичээнгей салган. Бо бүгү четпестерни чайладыр талазы-биле ап чорудар хемчеглерни айыткан доктаалды республиканың улусчу контроль комитединин хуралы хүлээп алган. Көжүп чоруур № 624 тускай мехколонна, «Сибтехмонтаж» коллективтеринге ажылчы чоннарның хуралдарын бир ай хуусаа иштинде эрттирерин, чамдык бөлүктерниң ажылын идепкейжидер дээш оларның кежигүннерин таарыштыр хуваарынга, ажыл планын тургузарынга, хыналдаларны кылырынга практиктиг дузаны чедирерин, контролёрларның ажылының дугайын хоорайның улусчу контроль комитединин хуралынга доктаамал дыңнап турарын база сүмелээн.

Ол ышкаш контролёрларның отчёттарын дыннаарын калбаа-биле практикалап, ажылды көскү, тодаргай болдурарын чедип алыр, «Массанын контролюнга» деп стендилерни тургузар, «Комсомолчу прожектор» отрядтары болгаш профэвилел организацияларыбиле бир демниг ажылдаарын чедип алыр.

В. МААДЫР.

ХАНЫ ХЫНАЛДАЛАР, ДЭЭШТИГ ТҮҢНЕЛДЕР

Республика типографиязында улусчу контроль бөлүү ажылдан турар. Бүдүрүлгениң ажыл-чорудулгазынга контрольду боттандырып, ажылагыйжы эвес, тотчеглекчи чоруктарны болдурбас, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле коллективтиң удуртукчуларынга, ында партия организациязынга дузалажып келген.

Бөлүк 13 кижиден тургустунган. Оларның иштинде 3 коммунист, 2 комсомолчу, 8 профэвилел кежигүнү бар. Бөлүктүң кежигүннерин бүдүрүлгениң, техника ажыглалының болгаш четпестерни илередириниң секторларынга хувааган. Секторларның ажылын бөлүктүң бюро кежигүннери тус-тус харыылаар.

Эрткен чылын чамдык ажылды чоруттувус. Полиграфия техниказының ажыглалын хайгааран, ажыл үезинде оон анаа турарын болдурбас дээш септелгени өй-шаанда кылырын, техниканы ажыл-биле долу хандырарын контрольдаан.

Ажыл планын квартал санында тургускаш, хуралга бадылап ап турар. Ол планнарны ёзугаар рейдилерни чоруткулаан. Илерээн четпестерни чайлаткан. Чижээ, эрткен чылын электроэнергия чарыгдалында четпестерни илереткен. Ажылчыннарның ажылдан турар черлеринде электролампочкаларны дүнхүн иштинде өжүр баспайн турган. Линотиптерни эртен 7 шакта ажылдадыр турбуже 5 шакта ажылдадып турган. Ынчангаш ол үелерде линотип бүрүзүнге электроэнергия хей чарыгдаттынып, хүн бүрүде 24 квт-шак электроэнергияны халаска чарыгдаанын илереткен. Солун парлаар полуавтоматты шак четпээнде ажылдадып турганындан хонукта-ла 2 шак иштинде ол анаа туруп, 1 шакта-ла 8 квт-шак электроэнергия халас чарыгдаттынып турган. Мооң түңнелинде 16 квт-шак электроэнергия ажыр чарыгдаттынганы илерээн.

Бо бүгү четпестерни бөлүктүң хуралынга чугаалажып көрген болгаш буруулугларга харыысалганы хүлээткен. Электроэнергия ажыглалында четпестерни ынчаар чайлаткан бис.

База-ла эрткен чылын бүдүрүлгениң культуразын, полиграфия материалдарын шын шыгжап болгаш кадағалап турарының байдалын хынаарыбиле рейд чоруткан. Хөй четпестер илерээн. Цехтер ишти хирлиг, ажыглап болур саазыннарны болгаш будуктарны саазын кескиндизи шыгжаар складче октагылапкан чыткылаан. Материалдарны негелдеге дүүштүр шыгжаваны илерээн. Өңнүг будуктарның кырын автол-биле чаап кагбаанындан олар үрелип чыткылаан. Рейд соонда бо четпестерни чайладыр дээш ажылчыннар ортузунга элээн ажылдарны чоруткан.

Амгы үеде цехтерде байдал экижээн. Бир эвес 1970 чылда 283 муң квт-шак электроэнергияны чарыгдаан болза, 1971 чылда 270 муң квт-шакты чарыгдаан. Азы 13 муң квт-шак электроэнергияны коллектив камнап алган.

Материалдарның камналгазында база көскү түңнелдер чедип алдынган. Эрткен чылын өрүүр цех 506 рубльдиң, парлаар цех 574 рубльдиң, дептерлээр цех 443 рубльдиң материалдарын камнап алган. Ниитизи-биле бүдүрүлге 1523 рубльдиң материалдарын камнап алыр аргалыг болган.

Улусчу контроль бөлүүнүң кежигүннери М. Михалева, Г. Горбунова, Ж. Петрова олар хыналдаларга болгаш рейдилерге идепкейлиг киржип, даалгаларны ак сеткилдиг күүседип келген.

Тоску беш чылдың ийигизинде типографияда контролёрлар план ёзугаар боттарының ажылын уламчылавышаан. Бүдүрүлгениң ажылында бар четпестерни көргүскен стендини тургускан бис. Коллективте партия организациязы (секретары эш Муренкова) улусчу контроль бөлүүнүң ажылынга хүн бүрүнүң дузазын чедирип, арга-сүмезин берип турар.

Бо чылдың планныг онаалгаларын полиграфистерниң күүседиринге контролёрлар боттарының үлүүн киирип, ам-даа хөй ажыл-херектерин кылырлар.

В. ЧЕМКОВ,
республика типографиязында улусчу контроль бөлүүнүң даргазы.

Дуржулганы нептередир

Кызылдың башкы институдунда улусчу контроль бөлүү тос кижиден тургустунган. Олар өөредилге-бүдүрүлге болгаш административтиг ажылагый бөлүктеринде хуваатынган, чамдык ажылды кылган.

Өөредилге-бүдүрүлге бөлүү бот-өөредилгелиг студентилерни дараазында курстарже канчаар шилчидип турарын хынаан. Оон чүү илерээнил? Студентилерниң сан-данзызы, анкетазы, курс ажылдарының графиктери, курстан курсче шилчилге дугайында дужаалдар корум-чурумнуг болган. Бот-өөредилге факультединиң студентилериниң зачёт дептержигештери бүрүн долдуртунган. Курстан курсче шилчилгениң демдеглелдери кылдынган.

Бот-өөредилге салбырында чамдык четпестер бар. Факультеттер аайы-биле дараазында курсче шилчилгениң демдеглелдери кылдынмаан. Деканнар хол үжүүн салбаан документилерни архивче киирип турганы илерээн. Чижээ, 1969 чылда бот-өөредилге салбырын дооскан Галина Кривенконун зачёт дептеринде чыл бүрүде дараазының курстарынче шилчээнин демдеглевээн, декан ат салбаан болган. Ындыг документилер физика-математика факультединден база илерээн. Ол ышкаш дипломнар хоолгазында күрүне экзамениниң комиссиязының даргазының, ректорнун хол үжүү демдеглел болгаш диплом дугаары чок болган.

Салбырның бүгү факультеттеринге бир, ийи, харын-даа үш эртемнерни дужаавaан студентилерни дараазының курстарынче шилчиткен фактылар бар. Биохимия факультединде ийиги курсче шилчиткен 30 студентиниң чүгле 12-зи бүгү эртемнерни дужаагаш шилчээн, а 18 студент 1-ден 2 чедир эртемнерни дужаавайн арткан. Үшкү курсче 20 студент шилчээн, а херек кырында чүгле ийи студент ийиги курсту бүрүн дооскан, 18 студент дужааза чогуур эртемнерге экзамен дужаавaан болган. Студентилерниң хөй нуруузу диалектология, славян дыл, химия эртемнеринге экзаменни үр үеде дужаавайн келген. Улусчу контроль бөлүү студентилериниң хыналда болгаш курс ажылдарын канчаар күүседип турарын көрген. Хыналда ажылдар колдуунда сессиялар үезинде кээп турганындан башкылар чогуур өйүнде хынап четтикпейн турган. Хыналда болгаш курс ажылдарын ай бурунгаар киирери улуг озалдаашкын-биле кээп турар.

Улусчу контроль бөлүү четпестерни чайладыры-биле тодаргай саналдарны киирген. Эрткен чылдың октябрьда улусчу контрольдун өөредилге-бүдүрүлге бөлүү партия хуралының шиитпирлерин канчаар боттандырып турарын көрген. Күрүне экзаменнеринге кирген бот-өөредилгелиг студентилерниң документилерин бүрүн долдурган, зачёт дептери шын кылдынган болгаш дугаарлаттынган, деканнарның холунун үжүү салдынган болган. Улусчу контрольдун административтиг ажыл-агый бөлүү студентилерге стипендия тыпсып турарын, стипендия фондузун чарыгдап турарын хынаан. Эрткен чылдың эгезинде үш факультетке стипендия тыпсып турарында хажыдыышкыннар болган. Үш-дөрт эртемнерге ортумак демдектер алган студентилерге стипендия тыпсып турган. Четпестерни илереткен соонда студентилерниң стипендиязын шын тыпсырының дугайында дужаалды үндүрген.

Административтиг ажылагый бөлүүнде контролёрлар бирги улдунда институтта буфеттин ажылын хынаан. Ында аъш-чемниң ассортиментизи эвээш. Чогуур хемчегни алган соонда чемниң шынары экижээн. Ленин кудумчузунда студентилерниң ниити чурттала бажыңында бир өрээлде 20—25 кижи чурттап турар. Тумбочкалар, сандайлар чедишпес, өрээлдер хирлиг, боктуг болган. Четпестерни чайлаткаш, дериг-херекселдерни эде тургускан. Контролёрлар М. Лузина, Е. Дажы, В. Николаева хыналдаларга идепкейлиг киржип келген. Ынчалзадаа бөлүктүң ажылында ам-даа чедир кылдынмаан чүүлдер хөй. Контролёрлар хөй-ниитини бодунун ажылынче кошкак хаара тудуп турар.

Институттун улусчу контроль бөлүү моон соңгаар чорудар ажыл планын тургускан. Чижээ, күрүне экзаменнерин шын эрттирерин, студентилерниң документилериниң энмелелин экижидерин хайгааар.

Башкы институдунун улусчу контроль бөлүүнүн (даргазы К. Март-оол) ажылының эки дуржулгазын хоорайда өөредилге черлериниң улусчу контроль бөлүктеринге нептередир болза ажыктыг.

А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

Чонга ээлдек-эвилең болур

Ажылчы чоннуң негелдехомудалдыг чагаа бижиин, үнелиг санал-шүгүмчүлелин өй-шаанда көөрүн чурумчудар, хууда айтырыглыг хамаатыларны хүлээп алырын шын организастаар дугайында СЭКП Төп Комитединин 1967 чылда доктаалын, СССР-нин Дээди Совединин Президиумунун 1968 чылда Чарлыын чамдык черлер четпес боттандырып турар.

Кызылдың садыг организациязында (директору А. А. Середкин) бо айтырыг багай тургустунганын хыналда илереткен. Удуртукчуларның кайызының-даа кабинеттериниң эжиинде хүлээп алыышкын кылыр шактарны биживээн. Кижилерниң бижимел база аас-биле-даа тургускан айтырыгларының бүрүткел дептери чок. Мону магазиннерге хамаарыштыр алырга, байдал база багай.

«Хомудал дептеринде» бижээн негелде саналдарны чамдык магазиннерниң директорлары хынап көрбейн, а чамдыктары садып алыкчыларга 2—3 ай болганда доңгун харыылап турар. Моон чижээнге «Саян» универмагта эш Кузнецованы, № 38 магазинде эш Степанчукту, «Детский мирде» эш Фридрикованы, № 20 магазинде эш Серебренниковту болгаш өске-даа директорларны айтып болур.

Чоннуң чагаа бижиинге, садып алыкчыларның негелдехомудалынга харыысалга чок, бюрократсыг шак ындыг байдал-биле Кызыл-садыгның удуртукчулары эптежип, ону чайладырынга тодаргай хемчег албайн келгени канчап-даа таарышпас. Бо айтырыгны хоорайның улусчу контроль комитединиң чоокта болган хуралынга шыңгыы чугаалашкан.

Хереглекчилерге ээлдек-эвилең эвес, оларның тургускан айтырыгларынга доңгун, бюрократсыг таварылга бүрүзүн моон соңгаар анаа эрттирип болбас. Магазиннерде «хомудал дептерлерин» чурумчудар, ону доктаамал хынаар, ында бижиттинген айтырыгларның болгаш саналдарның харыызын, күүселдезин көөр херек. Ол ышкаш Кызыл-садыгның аппарадының ажылын экижидерин, оон удуртукчуларының хүлээп алыышкын үе-шактарын чурумчударын хурал база демдеглээн.

Ч. ВАСИЛЬЕВ.

ҮРЕЗИН—ЭКИ ДҮЖҮТТҮҢ ҮНДЕЗИНИ

Көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн өстүрүп алырының чугула үндезиннериниң бирээзи болза, бедик шынарлыг кадык үрезинни чаштырары болур. Үрезиннер дамчыштыр тараа культураларының хөй янзы аарыглары нептереп, чыпшынар.

Чижээ, өртеңнээр аарыгдан шупту тараа культуралары аарып үрелир. Үнүштүң чаа-ла үнүп эгелеп турган үезинде, ылаңгыя частып эгелеп турда аарыг халдаар. Ийи-чаңгыс үрезинден эгелээш, бүдүн салбаа, сывы, бүрүлери үрелиишкинге таваржы бээр. Үрелген кезээ хүлденчек хоюг кара апаар.

Тарааның өртеңнээр аарыы эң-не хоралыг аарыгларның бирээзи. Оон үнүштүң ажыктыг кезээ—салбаа, бажы, чочаа үрелир. Тарааның чемиштиг бажы шуут-ла кара хүл апаар ийикпе, азы шуут частып үнмейн баар. Ынчангаш аарыг үнүштүң чеми үрелип каар.

Өртеңнээн үнүштүң көстүп турар чидирииндeн аңгыда, даштындан билдиртпес хоразы база турар. Ол билдиртпес хора дээрге үнүш частын үнериндeн эгелээш, четчип быжарынга чедир ооң өзүлдезинге аарыгның багай салдар халдадыры-дыр.

Үрезиннерни дамчыштыр халдаар үнүш аарыглары-биле демиселдиң чугула хемчеглериниң бирээзи үрезиннерни хораннаары болур. Үрезин хораннаары ону кадык болдурарындан аңгыда, үнүштүң өзүп, быжарын дүргедедир, үрезинниң үнүүчел чоруун 6—12 хуу чедир бедидер салдарлыг. Ынчалза-даа чүгле шыгы 15 хуудан көвүдевес ындыг үрезинни өй-шаанда хораннап болур.

Үрезинни шыгыдып алгаш хораннаары эң ажыктыг болуп турар. Ынчан ажылдың санитаржы арыг-шевер байдалы дыка экижиир. Кургаг-даа, өл-шык-даа арга-биле хораннап турар таварылгада хоран кылдыр бир тонна кызыл-таска-ла 1,5 кг нормалыг гранозанны, бир тонна хавыктыг үрезинниг культураларга 2 кг болгаш 80 хуу ТМТД-ни база ол-ла нормага меркуранны хереглээр.

Кызыл-тастың болгаш арбайның өртеңнээр аарыынга удур (үрезин өстүрер ажыл-агыйларда) изиг суг-биле чуп арыглаар болгаш үрезинни 25 хуулуг родан-биле шыгыдып хораннаар арганы ажыглап турар.

Бистиң республикада үрезинден дамчыштыр өртеңнээр аарыгларның нептерээр чоруу чыл келген тудум эвээжеп турар. Чижээ, 1962 чылда өртеңнээр аарыгдан республикага 10640 центнер тараа чидириглиг болган, ооң иштинде кызыл-тас 2898 центнер, 54 муң гектар шөлге өртеңнээр аарыг 10—12 хуу чедир чыпшынган. Кайы-даа ажыл-агыйларга ынчан 0,6—2 хуу чедир оон аарыыры өй-тавында кылдыр санаттынып турган болза, 1963 чылда өртеңнээр аарыг элээн улуг шөлге таваржып турар болуп артса-даа, оон аарыырының хуузу чер болганга дыка кудулаан. Кадыгланып өртеңнээр аарыг 1963 чылда улуг эвес (1200 га) шөлге таваржып турган болза, үрезинни аңаа удур хораннаар ажылды өй-шаанда база эки шынарлыг чорудуп келгениниң ачызында 1964 чылда ол аарыг шуут узуткаттынган. Хүлденчек өртеңнээр аарыг 1968 чылда 8060 га шөлге таваржып турган, ооң чыпшынган хуузу 0,4-тен ашпаан. Кадыгланып өртеңнээри чүгле Бай-Тайга районга 90 га шөлге арткан, а ооң үнүштерге чыпшынып халдаан хуузу 0,2 хире болган. 1971 чылда ындыг аарыг республикага барык-ла демдеглеттинмээн.

Республикага сөөлгү чылдарда чажар үрезиннерниң шуптузун хораннап ап турар апарганы база ооң 30 хуузун баш удур чорудуп келгени орта дээштиг дузаны чедирген. Колхозтарны болгаш совхозтарны бедик бүдүрүкчүлүг хораннаар машиналар-биле хандырар хемчеглер алдынып турар.

Чоокку үеде күш-ажылдың санитарлыг байдалын болгаш хораннаашкынның шынарын экижидер сорулга-биле шыгыдып алгаш база чыпшыныычал немелделерни ажыглап турган хораннаар аргаже шилчиири эргежок чугула.

Ам-даа дүжүттүң элээн хуузун чидиригге таварыштырып турар өртеңнээр аарыг-биле демиселге республикага үрезинни изиг суг-биле арыглаар доктаамал херекселдерлиг болуру херек апарган.

Ооң-биле кады үрезин материалын кадыкшыдарының херээнге үрезинниң бодун шыңгыы арыглап, аарыычал багай, чедир бышпаан тараалардан ылгаары чугула курлавыр болур. Республикада бо ажыл кошкак чоруттунуп келген. Март 15-теги медээни ёзугаар алырга, 46820 тонна үрезинден 28947 тонна үрезин чажар шынарынга чедир арыглаттынган азы 61,8 хуу четкен.

Үрезин хораннаашкыны Бай-Тайга районда, Каа-Хем, Бии-Хем, Таңды районнарның чамдык ажыл-агыйларында эгелей берген. Чамдык ажыл-агыйлар, харын-даа бүдүн районнар (Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик болгаш өске-даа) ол ажылды чорудуп болгу дег бүгү аргалары бар турза-даа, үрезин хораннаарынче кирбээнп четпес. Хораннаашкынны баш удур чорудары эргежок чугула дээрзи билдингир болганда, олче кичээңгейни кошкатпас болза чогуур.

А. ХАЛАНСКАЯ,
Республиканың үнүш камгалаар станциязының лаборатория эргелекчизи.

Камныг, хумагалыг болур

«Шын» солунга үнген «Хлеб тоглатпа» деп чүүлдү болгаш өске-даа камналгага хамаарышкан, кижизидилге ужурдузалыг материалдарны сонуургап номчуп, ону деткип, каттыжып турар мен.

Камналга чурумун шыңгыы сагыырының дугайында кижизидилге ажылын үүрмек чүүлдерден эгелээш, чон ортузунга нептеретсе чогуур деп бодалдыг мен. Ылаңгыя кыдырааш саазынының дугайы. Школаларда кыдырааш камналгазы багай. Чамдык өөреникчилер кыдыраажының саазынын төндүр биживейн ара, төтчеглеп кааптар ийикпе, ора тырткылап октагылаар чоруктарның кайы-даа школада бары чажыт эвес болгай.

Саазынны чүден кылып, бүдүрүп турарын, аңаа чеже хире чарыгдал, күш үнгенин, ол хереглекчиге четкижеге чедир кайы хире узун орукту эртерин, чеже хөй чарыгдал үнүп турарын чедир угаап билбезиниң хараазы-биле ону камнавас, херекке албас болгулаар-дыр. Чүгле саазын эвес, карандаш, демир үжүктерни болгаш өске-даа өөредилге херекселдерин камныг эдилевес чүүлдер өөреникчилерде бар. Ынчангаш камналга дугайында тодаргай барымдаалар-биле бадыткаттынган, дээштиг беседаларны школачыларга кылыры күзенчиг.

Оон аңгыда чамдык өөреникчилер, идик-хевинге кам чок, хепти септеп, арыглап, чуп кедерин бодавас, бичии хиригип, элексей бээрге-ле уштуп кааптар, оон ада-иезинден чаа хеп садып бээр дугайында негелде тургузарлар. Бо базала таварылга эвес, ындыг болганда күш-ажылга кижизидилге айтырыынче кичээнгейни күштелдирери черле эргежок чугула.

Ынчангаш аныяк салгакчыларны камналга чурумунга чаңчыктырып, кижизидери, бүгү-ле чүүлдерге хумагалыг болдурары ада-иениң, башкыларның, хөй-ниитиниң чугула хүлээлгези болур деп бодаар мен.

В. ШАРЫЙ-ООЛ.
Өвүр район.

„Шынга“ парлаттынган соонда...

Март эгезинде «Шынга» Мөңгүн-Тайга районнуң «Мөген-Бүрен» колхозунуң төвү Кызыл-Хая суурда киномеханиги Хертек Болдуктуң ажылга харыысалга чок, эзирик кээп, кинону орта үндүрбес (бирде үнү дыңналбас, бирде шокараңайның, үстүп туруп бээр) апарганының дугайында шүгүмчүлел «Каракка шыланчыын аа» деп эге-биле үнген.

Районда киночеткизиниң директору В. Сыргымайның ол шүгүмчүлелге хамаарыштыр редакцияга дыңнатканы:

Солунда бижиттинген четпестер шын. Хертек Болдукту ажылга ээ-харыысалга чок болганы дээш ажылындан үндүрген. Ам Кызыл-Хая суурнуң киномеханигинде Владимир Данзы ажылдай берген. Кино үндүрүлгезиниң шынары экижип, четпестерни чайлаткан.

Бөгүн республиканың башкыларының педагогиктиг номчулгалары эгелээн

ХАЙГААРААЧАЛ, ТЫВЫНГЫР БОЛДУРАР ДЭЭШ

Школачыларны быжыг билиг-биле чепсеглээри, коммунистиг бедик медерелге кижизидери, оларны амыдыралга болгаш хөй-ниитичи ажыл-чорудулгага белеткээри бистиң чугула сорулгавыс.

Уругларның шиңгээдип алган билиглери төрээн дылынга, номга болгаш номчулгага оларның ынакшылын хайныктырар. Ынчангаш төрээн дыл эге школага өөренир эртемнерниң иштинде кол черни эзлеп турар.

Эге школага дылды өөренип турар үеде уруглар долгандыр турар амыдыралды болгаш бойдусту хайгаарап көргенинге үндезилеп даянгаш, боттарының бодалдарын уткалыг шын кылдыр аас болгаш бижимел-биле дамчыдарынга чаңчыгар.

Өөреникчилерни долгандыр турар бойдусту болгаш амыдыралды, чылдың ол-бо үелеринде ында бооп турар өскерлиишкиннерни хайгаараарынга өөретпишаан, башкы уругларның кичээнгейин чүвелерниң азы болуушкуннарның онза демдектеринче угландырып, оларны деңнеп, ниити түннелдер үндүреринче организастаар. Башкының кол-ла кичээнгейи өөреникчилерни номчаан чүүлүн медерелдиг билип, чылдың ол-бо үелеринде ында бооп турар өскерлиишкиннерни хайгаараарынче, экскурсия, походтардан шинчилел түннелдерни үндүреринче угланган болур.

Чижээ, «Кышкы арыгже экскурсия» деп чогаадыг бижиирде экскурсияны чоруткан бис. Дараазында чүүлдерни онза хайгаараарынче уругларның кичээнгейин угландырдым.

Ынчан чылыг турган. Бистер суур кыдыы-биле арыгже чоруптувус. Каа-Хем кыдыында улуг эрикти куду чуңгулап баткан бис. Арыг, күскүзү дег эвес, шуут өскерилгендир. Аяс хүнде харның кыры чайынналып чыдар болду. Чараш семдер хадыңнар, дыттар, чочак каттыг долааналар, чодураалар чанагаш турарлар. Чаш шивилер, төштер койгун кежи бөрттер кеткен тоолчургу аян кирген каас болду. Кайнаар-даа көөрге ак чайт хевис-ле.

Уруглар чогаалдың кезектеринге эгелер (аттар) тывар ийикпе чүүлдүн планын боттары тургузуп өөренири чугула. План тургузар ажыл-биле холбаштыр эдерти чугаалаарының янзы-бүрү хевирлерин чорудар.

Эдертиглер болгаш чогаадыглар бижиир ажыл үш кезектен тургустунар. Белеткел үезиниң ажылы, аңаа коллективтиг сайгарылга, словарь ажылы, уругларның чугаадомаан эдери болгаш орфографтыг ажылдарны сайгарары аңаа хамааржыр.

Ажылды бижиирде эге класстың өөреникчилери болуушкунну дес-дараалаштыр биживишаан, бөдүүн домактар-биле тургузуп, медээлеп турар хевирге бижиир. Оон соонда частырыглар-биле ажылды чорудар.

Кайы ажылга үе-шактың хемчээли тус класстың болгаш ажылдың байдалындан база хамааржыр. Ындыг-даа болза класс бүрүзүнге бижизе чогуур чогаадыгларның саны аңгы-аңгы хемчээлге өскерлир.

Номчаан, көрген чүүлүнүң утказын тодарадырда, класска болгаш бажыңга ажылдарны күүседирде өөреникчилер боттары хөй ажылдаар кылдыр организастап турар мен.

Белеткел клазынга 2-ги чартык чылда уруглар чүүлдүң тус-тус кезектериниң утказын, оларның аразында харылзаазын башкының айтырыгларының дузазы-биле шиңгээдип алыр. 1-ги классчылар делгереңгейи-биле эдерти чугаалаарынга мергежилдер, улуг эвес сөзүглелдерни кезектерге чарып, эгелер тып, кезек бүрүзүнүң кол утказын база тодарадыр.

3-кү класска өөреникчилерниң бот-тускайлаң ажылдаары улам көвүдээр. Олар бүгү чүүлдүң утказын тодараткаш, ооң соонда тус-тус кезектерниң утказын сайгарар.

Чогаадыгны канчаар бижиирин, ооң планын канчаар тургузарын 2-ги классчыларга өөредилге эгезинде-ле тайылбырлап өөредир апаар бис.

Чогаадыг бижиирде чүнү билзе чогуурул дээрзин уругларга билиндирер. Чүнү бижиир дээнин, ооң утказын эгезинден сөөлүнге чедир дес-дараалаштыр билген турар. Ону баш удур көрүп, номчуп алган болур.

Ынчангаш «Төрээн чугаа» номунда Бианкиниң «Адыг оолдарының эжингени» деп рассказында чүнү чугаалап турарын уруглар-биле сайгардывыс.

Ол раассказты кезектерге үскеш, эге аттар берип, чүнүн дугайын чугаалаанын шупту класс-биле сайгарган. Ооң соонда башкы түннел үндүрүп чугаалаар.

«Тема» деп сөстү самбырага бижээш, база тайылбырлаар.

Башкы рассказты өөреникчиге ыыткыр номчуткаш, «утказы» деп чүл дээрзин тайылбырлап бээр. Ынчангаш уруглар «тема», «утказы» деп чүл дээрзин билип алыр. Ооң соонда ол рассказты боттары номчааш, каш кезекке үзерин боданыр.

Ынчангаш болуп турган чүүлдү эгезинден сөөлүнге чедир дес-дараалаштыр бижиир дээрзин уругларга угаадыр. Бо рассказты дөрт кезекке чарган, ону план деп адаарын башкы самбырага бижип тайылбырлаар.

Чогаадыг болгаш рассказ бижиирде чүнү кылырын уругларга катаптап чугаалаадыр.

Е. МОНГУШ,
эге класс башкызы.
Каа-Хем район.

Б. И. Араптаң дуржулгалыг башкыларның бирээзи. Ооң башкылап келген класстарынга он ажыг чылдарда багай демдектиг өөреникчи чок болуп келгени мактанчыг.

Кызылда күрүнениң педагогика институдун ол 1963 чылда бот-өөредилге-биле чедиишкинниг дооскан. Туран хоорайда № 2 школаның тыва база орус дыл башкызы Борбак-оол Иргитовичиниң клазында өөреникчилер бо чылдың үшкү улдуңунда база багай демдек чок өөренген.

ЧУРУКТА: Борбак-оол Иргитович Араптаң кичээл үезинде.

Б. ЧОЙГАННЫҢ фотозу.

Методика ажылы

Бөгүн найысылал Кызылга Тываның башкыларының педагогиктиг номчулгалары эгелээр. Башкылар билии бедидер институттун директору Маңнай-оол Чүлдүмович Ооржак-биле бистиң корреспондентивис беседалашкаш, бо дугайын тайылбырлап чугаалаарын оон дилээн. Ук беседаны мооң адаанда парладывыс.

Педагогиктиг номчулгаларны организастап эрттирерин шагда-ла планнааш, аңаа белеткелди баш бурунгаар чоруткан. Бо педагогиктиг номчулгаларны ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга тураскааткан. Ооң темазы янзы-бүрү бооп турар. Чижээ: школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдар, чаа программа-биле башкылаашкынның түннелдери, шериг-патриоттуг кижизидилге, совет патриотизм, интернационализм, улустарның найыралының, күш-ажылга, спортка кижизидилге дугайында башкылар ханызы-биле чугаалажыр.

Республиканың район төптеринге аңгы-аңгы илеткелдер, педагогиктиг номчулгалар чогуур хуусаазында болгулаан. Амгы номчулгаларга киржири-биле районнардан бодунуң башкылап турар эртеминге арга-дуржулгалыг 280 ажыг мурнакчы башкылар чедип келген. Найысылал Кызылдың школаларындан 120 кижи номчулгаларга киржир. Секциялар колдуунда тус-тус эртемнер аайы-биле эртер. Оларның удуртукчулары бистиң институттуң методистери болгаш кабинет эргелекчилери. Ол ышкаш Кызылдың педагогика болгаш Тываның эртем-шинчилел институдунуң башкылары, эртем ажылдакчылары киржир, секцияларга илеткелдерни кылыр.

Педагогиктиг номчулгаларга шупту 50 ажыг илеткелди секцияларга дыңнап, арга-дуржулга солчулгазын организастаар бис.

Номчулгаларның кол сорулгазы болза, бистиң школаларывыска өөредилге-кижизидилгелиг ажылды экижидери, чаа программа ёзугаар башкылаашкында арга-дуржулга солчулгазы болгаш черле ынчаш методика ажылында чаа, эки чүүлдерни тарадып нептередири бооп турар.

Педагогиктиг номчулгалар ийи хүн үргүлчүлээр.

К. ТАБУРАК.

Бот-боттарындан өөренир

Өвүрнүң улус өөредилге килдизи Хандагайты ортумак школазының баазазынга районнуң бүгү школаларының 4-кү класс башкыларының чаа программа-биле канчаар ажылдап турарының дугайында дуржулга солчуушкунун организастап эрттирген. Орус дылдың, математиканың болгаш тыва дылдың чаа программа ёзугаар башкылаашкынының байдалы база ооң арга-методтарының талазы-биле дуржулгалыг башкылар В. Лопсан-Серен, Н. Тангай-оол болгаш С. Бызай-оол оларның илеткелдерин дыңнап чугаалашкан.

Школа бүрүзүнден келген ук эртемнерниң башкыларының информациялары солун болган. Ооң-биле чергелештир ол-ла эртемнер аайы-биле кичээлдерге олуржуп, ооң анализин дарый үндүрүп, программаларның күүселдезин хынаан. Тус-тус школаларның башкылары сонуургап турар болгаш чамдык билдинмейн баар айтырыгларны база сайгарып көрген.

Мындыг дуржулга солчуушкунунуң үезинде чаа программаны амыдыралга боттандырып турарында чамдык бергедээшкиннер турганы саналдардан илерээн.

Чаа программа-биле холбашкан бо эртемнерге школаларның чамдык удуртукчуларының талазындан «башкылар чайын семинарын эртип алган, олар боттары билир» дээр хөөннер барындан ол эртемнерниң көргүзүг материалдарынга, номнарынга сагыш салбас чоруу черле четпес деп бодаар мен.

Дөрткү класска тыва дылды башкылаарынга бистиң хоочун башкывыс, эртем ажылдакчызы М. Д. Биче-оолдуң ному бүгү талазы-биле эки болганын, ында берип турар мергежилгелериниң арбын бооп турары, өөреникчилерге быжыг билигни берип болурунуң кол үндезини долузу-биле бар. А программа ёзугаар санап көөрүвүске шак черле чедишпейн баар, ынчангаш тыва дылга неделяда 2 шак эвес, а үш шакты бээр болза, ам чедимчелиг болур дээрзин база чугаалаштывыс.

Бүгү класстарга тыва дылдың чыынды диктантыларын ажылдап кылыры кончуг чугула. Бо айтырыгны республиканың Башкылар билии бедидер институду өөренип көөрү чугула.

Х. СЕМИС,
Солчур ортумак школазының тыва дыл башкызы.

Чашпын Наадымовна Сендажы Кызылдың башкы училищезин дооскаш, Чөөн-Хемчик районда башкылап ажылдап турар. Аныяк башкы районнуң школаларының эге класстарынга башкылап келгеш, өөредилге - кижизидилгелиг ажыл талазы-биле эки түннелдерлиг болган. Ол ам Чадаананың № 1 ортумак школазының 3 «а» клазында чаа программа-биле чедиишкинниг ажылдап турар. Чашпын Наадымовна школада эге класстар башкыларының секциязын дөрт чыл дургузунда эки удуртуп келген. Ол секция план ёзугаар ажылдап турар болгаш эге класс башкыларының арга-дуржулга солчурунга улуг рольдуг бооп турар.

Аныяк коммунист «Улус өөредилгезиниң тергиини» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: Чашпын Наадымовна Сендажы эге класс башкылары-биле семинар эрттирип олур.

О. САНДЮНУҢ сөзү болгаш фотозу.

ДУРЖУЛГА СОЛЧУРУ—ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Чаа программаже массалыы-биле шилчилге үезинде башкыларның ортузунга эртемнер аайы-биле: методиктиг каттыжылгаларның ажылын шын организастаары кончуг чугула. Эртемнер аайы-биле башкының бодунуң билиин бедидери, өөредилгеге чугула айтырыгларны чаа программага дүүштүр өөредириниң методиказын чугаалажып көөрү, кичээлдиң планнаашкынын чаа негелделер-биле холбаштырары чергелиг кол сорулгаларны аңаа салган турар ужурлуг.

Бо айтырыгларның бисте канчаар шиитпирлеттинип турарының чамдык чижектеринге доктаап көрээли. Тес-Хем районда Берт-Даг ортумак школазында башкыларның бот-билиин бедидер өөредилге чогуур деңнелде тургустунмаан. Методика каттыжылгазының булуңунда чүгле тыва дыл, төөгү база эге класстарның ажык кичээлдериниң планнаашкыннары-биле кызыгаарлаттынган. Ол булуңда шагда-ла үнүп каапкан эрги доктаалдар, Башкылар билии бедидер институттуң өрткен чылдарда чорудуп турганы материалдары кирген.

А чогум бистиң кол айтырыывыстың бирээзи, башкыларның бот-билиин бедидериниң, дуржулга солчулгазының айтырыгларынга холбашкан тодаргай ажыл көзүлбес. Бо ажылдың мынчаар тургустунганындан ол школаның чамдык башкылары кичээл планын тургузарының чурумун барымдаалавайн турар. Берт-Даг ортумак школазының үстүкү класстарында орус дыл башкызы В. А. Орловтуң бижээн кичээл планы чүгле дөрт одуругдан тургустунган, кичээлди эрттирип турары кончуг чевен, чаа арга-мергежилге хамаан чок, бүгүдеге билдингир негелделерге безин дүүшпес. Чижээ: 8 класска М. Ю. Лермонтовтун сураглыг шүлүү «Шүлүкчүнүң өлгенин» уругларга чалгааранчыг кылдыр бүдүн кичээл иштинде чүгле номчудуп, сөс сүрүп очулдуруп эрттирген.

Школада методиктиг каттыжылга, бот-боттарынга дузалажылга ажылы чогуур деңнелде тургустунмаан. Школаның дирекциязы, партия, профэвилел организациялары ук айтырыгже кошкак кичээнгей салып турары илдең. Ол-ла районнуң Кызыл-Чыраа сес чыл школазында бо ажыл база четпес организастаттынган.

Башкыларның методиктиг каттыжылгаларының ажылы эки организастаттынган школаларда уругларның өөредилге-кижизидилгези чогуур түннелдерни көргүзүп турар. Чижээ Кызылдың № 2 школазында бо талазы-биле ажыл эки организастаттынган. Маңаа эртемнер аайы-биле секциялар ажылдап, ооң хуралдарын план ёзугаар удаа-дараа эрттирип турары ылаңгыя эге класстар башкыларының методиктиг каттыжылгазының ажылы башкы А. А. Алдың-оолдуң удуртулгазы-биле эки чоруп турар.

Бо методиктиг каттыжылганың өске школаларга ажыглап болгу дег дуржулгазы эвээш эвес мөөңнеттинген.

Онзагай чүүл планнаашкынның уу амгы үениң кол негелделеринге дүгжүп турары солун. Чижээ: уругларны класстан дашкаар номчулгага сонуургадыры, ажык кичээлдиң планын канчаар тургузары, бирги класска чаа программа-биле уругларның номчуур аргазының дүргени дээн ышкаш кол чугула талаларже угланган.

Эге класстарда ажылдап турар башкыларның билиин, арга-мергежилин доктаамал бедидип турарының ачызында өөреникчилерниң билии ханы.

Арыя Араптановнаның башкылап турары 2 «а» класстың өөреникчилериниң хөй кезии Чырыдыышкын министерствозунуң математикага берген хыналда ажылын 25—30 минута иштинде күүсеткен, ажылды хөй кижи 4—5 демдектерге бижээн. Мында школаның партия, профэвилел организациялары башкыларның методиктиг каттыжылгазын хүн бүрү удуртуп, боттарының хуралдарынга чугаалажып турар. Чижээлээрге, профэвилел хуралынга техниктиг херекселдерни кичээлдерге канчаар ажыглаарының дугайында, тус-тус эртемнерниң аразынга холбааны экижидер дээн ышкаш айтырыгларны чугаалажып көрген. Орта башкылар боттарының арга-дуржулгазын солчуп, үнелиг санал-өналын бергилээн.

Мындыг янзылыг дуржулга солчулгазы башкыларның билиг-мергежилиниң өзеринге салдарлыг. Башкыларның ажылында чаа чүүлдү, арга-методту ажыглап турар кижиниң дуржулгазын нептередири кол сорулгаларның бирээзи болур. Ынчангаш бичии-даа чаа чүүлдү ханы өөренип көрбүшаан, ооң сайгарылгазын кылыры ажыктыг.

Бо талазы-биле Кызылдың № 2 школазында ажыл база эки, ол школада аңгы-аңгы башкыларның ажылының дугайында альбомнарны сонуургап көрүп болур.

Методика булуңнарынга мындыг чүүлдерни кылып алыр болза эки. Башкыларның бот-билиин бедидери-биле тускай директивтиг материалдарны, башкылар чөвүлелиниң, класс удуртукчуларының ажылында чаа-чаа чүүлдерниң дугайында үнүп турар материалдарны тускай көргүзүп турар. Чамдык школаларның планындан көөрге, ында чүгле үнген дужаалдың дугаарын айыткан, ону номчуп алынар деп каан болур.

Оон аңгыда черле башкыларның билиин бедидер, дуза чедирери-биле ол булунга өөредилге планын, эртемнер аайы-биле программаларны, демдек салырының тускай чижек-нормазын дээш өске-даа чүүлдерни чырыдып болур.

Чаа дооскан аныяк башкыларга сүме кылдыр ол булунга темалыг болгаш календарьлыг планнаашкыннарны эртем аайы-биле шын тургузарының арга-сүмелерин чижек кылдыр көргүзүп турган бижизе эки.

Т. НАМЧЫЛАК,
республиканың башкылар билии бедидер институдунуң методизи.

ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур

ЧОГААДЫКЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

Бистиң районнуң ажыл-ишчилери Совет улустуң байырлалы — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг уткуур дээш күженнишкинниг ажылдап турарлар. Районнуң ажыл-агыйының бүгү адырларында ажылдап турар колхозчуларга, совхоз ажылчыннарынга, башкыларга, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглеринге даянгаш, чамдык ажылдарны кылып чорудары планда көрдүнген. Бо чылын болур көдээниң уран чүүл көрүлдезинге белеткел бисте шагда-ла эгелээн болгаш культураның чамдык одагларының кескү ажылы илереп эгелээн.

Районнуң Культура бажыңының, автоклубтуң ажылында солун чүүлдер бар. Марийоол Саттың удуртканы янзы-бүрү профессияның кижилеринден тургустунган агитбригада районнуң малчыннарының турлагларынга, ферма-бригадаларынга солун концертти көргүзүп, лекция, беседаларны чорудар дээш план ёзугаар ажылдап турар.

Культура бажыңының коллективи район төвүнде херээженнер чөвүлели-биле кады солун темалыг концерттерни, ужуражылга кежээлерин организастап турар. Март 8-ке таварыштыр үндүрген митинг-концертти, район төвүнде организацияларның күжү-биле тывынгыр, солун программалыг кылдыр эрттиргени эки. Концертти СЭКП райкомунуң коллективи музыка-литературлуг композиция кылдыр ажылдап, сайгарып кылган. Мындыг янзылыг митинг-концерт мооң мурнунда бистиң республикага болбаан болгаш чаа утка-шынарлыг тускай хевирниң бир болуушкуну дизе хөөредиг чок. Ук концерттиң сайгарып, ажылдап кылган программазын республиканың Улус чогаадылга бажыңынче чоруткан бис.

Ооң-биле чергелештир Культура бажыңынга херээженнерниң хол-биле даарап, сиилбип кылган чогаадыгларының делгелгезин агиткварталдар аайы-биле организастап эрттирип келген.

ВЛКСМ райкому-биле кады культура килдизи кожа-хелбээ турар районнуң аныяктары-биле найырал кежээзин утка-шынарлыг солун эрттирип турар. Мооң мурнунда Мөңгүн-Тайга районнуң девискээринге ындыг кежээни эрттирген болгаш ам Барыын-Хемчик районнуң аныяктары-биле найырал кежээзин эрттирер дээш белеткенип турар бис. Найырал кежээзиниң ажыл-агыйга, уран чүүлге ажыктыын улут деп үнелеп көрдүвүс. Чамдык районнарның ажыл-агый, культура амыдыралында чаа чүүлдерни өөренип алыр болгаш арга-дуржулгазын шиңгээдип алырынга дем-биле ажылдаары дөгүмчелиг.

Бистер суббота санында районнуң Культура бажыңынга янзы-бүрү темага кежээлерни организастап эрттирерин планнап алган бис. Планны районнуң көрүлде эрттиреринiң оргкомитеди бадылаан болгаш район төвүнүң улуг-улуг организацияларының коллективтери деткээн. Ам суббота санында-ла кандыг-бир темага солун кежээни албан организация бүрүзү эрттирип эгелей берген.

Шуйнуң көдээ Культура бажыңы, Кызыл-Дагның көдээ клуву база-ла багай эвес ажылдап турар. Шуйнуң боттывынгыр артистери Чөөн-Хемчик районнуң чамдык колхоз, совхозтарынга концерт үндүрүп чорааш чоокта чаа келген. Мөңгүн-Тайга районче концерттиг баар дээш белеткенип турарлар.

Кызыл-Дагның агиткультбригадазы — малчыннарның күзенчиг аалчылары. Ында херээженнер чөвүлели биле клуб чөвүлели агиткварталдарның концерттер үндүрүлгезин доктаамал чорудур турар. Апрель айда болур суурнуң уран чүүл көрүлдезинге чедиишкинниг киржир дээш агиткварталдар бүгү талазы-биле эки белеткенип турар.

Районда улусчу театр ССРЭ-ниң 50 чылынга чедиишкинниг ужуражыр, көдээниң ажыл-ишчилеринге шии көргүзүлгезин эки организастаар дээш элээн ажылдарны кылган. Хакас чогаалчы Кильчичаковтуң «Хайыраканныг езен» деп шиизин тургускаш, район девискээрин, Мөңгүн-Тайга районнуң кеээн. Көдээниң уран чүүл көрүлдезиниң негелдезинге дүүштүр В. Көкоолдуң «Ах, чаражын» деп шиизин болгаш казах чогаалчы Мусреновтуң «Козы-Көрбеш биле Баян-Слу» деп драмазын белеткээр бис. Бай-Тал, Найырал салбырларының клубтарында чамдык ажылдар кылдынып турза-даа, концерт көргүзүглери, темалыг кежээлер, лекция-беседалар, диспуттар эвээш эртип турар. Найырал салбырының клувунда ажыл онза багай. Бо чылын клубтуң одалга системазы ийи катап үрелген болгаш лекция, беседалар ховар, концерт үндүрүлгези шуут болбайн турар.

Бистиң район мооң мурнунда болгулаан уран чүүлдүң республика көрүлделеринге багай киржип келген бис. Клуб, библиотекаларывыстың ажылы куду деңнелдиг болуп, оон чогуур түңнелдерни үндүрбейн келгенивистиң уламындан четпестер ам-даа чайлаттынмайн турары ол. Культура ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган.

Алдарлыг байырлалга ажылишке-даа, культура албан черлериниң ажылынга-даа бүгү талазы-биле чедиишкинниг ужуражып, партияның XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш кызымак ажылдаары бистиң сорулгавыс.

В. МЮРЗЮ,
улусчу театрның режиссёру.

ДЕЛЕГЕЙ БО ХҮННЕРДЕ

Эрткен неделяда болуушкуннар

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ТУРГУЗУУШКУННУҢ ПРОГРАММАЗЫ

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге чугаазын делегейниң бүгү хөй-ниитизи улуг кичээңгей-биле өөренип көрүп турар. Ол болза делегейде байдалды улам экижидеринге чогумчалыг салдарын чедирер политиктиг улуг ужур-дузалыг документ болур деп аңгы-аңгы чурттарның политиктиг болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, парлалганың кол-кол органнары үнелеп көрүп турар.

Эң ылаңгыя социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарының хөй-ниитизи Л. И. Брежневтиң чугаазын онза сеткил ханыышкынныг уткуп алган. Ооң чугаазы Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының тайбыңга ынакшылдыының чаа херечизи, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айытканын ёзугаар коммунизмниң тиилелгезинче совет улустуң быжыг шиитпирлинниң чаа бадыткалы болур деп болгар «Кооперативно село» солун бижээн.

Улуг Ленинниң идеяларының тугунуң адаанда каттышкан бүгү улустар миллион-миллион кижилерниң амыдыралчы эрге-ажыктарынга таарышкан ол угланыышкынны боттандырар дээш демисежип турар. Даштыкы политика талазы-биле социалистиг чурттарның дугуржуушкуннуг ажыл-чорудулгаларын Л. И. Брежневтиң бедии-биле үнелээнинге чоргаарланып турар бис деп Берлинниң «Юнге вельт» солуну медеглээн.

ССРЭ даштыкы политиканы чорударда делегей айтырыгларын боттуу-биле көрүп турар болгаш аңаа холбаштыр империализмниң чимзенишкиннеринге быжыг ойтур шавыышкынны берип турар дээрзин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының чугаазында айытканын даштыкыда онзалап көрүп турар. Совет даштыкы политика болза аңгы-аңгы хөй-ниити системалыг күрүнелер-биле бот-боттарынга ажыктыг харылзааларны калбартырынга белен бооп турар. Л. И. Брежневтиң чугаазында совет-америк харылзаалар дугайында айтырыг талазы-биле айыткан чүүлдер бөгүнгү делегейниң айтырыгларын Совет Эвилелиниң боттуг болгаш чогаадыкчы ёзу-биле көрүп турарын онза тодаргайы-биле илереткен деп Праганың «Руде право» солуну айыткан. Совет Эвилели АКШ-биле харылзааны бистиң бөмбүрзектиң кырынга тайбыңның салым-чолу-биле холбаштыр көрүп турар, чүге дээрге совет-америк талаларның харылзааларындан делегейниң бүгү политиктиг байдалы хамааржыр деп олла солун бижээн. Бистиң чурттуң ындыг туружун Каттышкан Штаттарда база үнелеп көрүп турар. Ак бажыңның парлалга айтырыгларының талазы-биле секретары Р. Зиглер: «Л. И. Брежневтиң совет-америк харылзааларның айтырыгларының талазы-биле чугаалаан чүүлүн АКШ чүүлдүгзүнүп көрүп турар» дугайын медеглээн.

Францияның бо чугаа талазы-биле албан ужурунда туружу ол чурттуң даштыкы херектер министри М. Шуманның медеглелинден илереп турар. Ол документини ГФР-де онза сонуургал-биле өөренип көрүп турар. Ынчангаш Барыын Германияның солуннарының хөй кезии Л. И. Брежневтиң чугаазын ГФР-биле социалистиг чурттарның аразында харылзааларны калбартырынга удур дайзыннарга шыңгыы сагындырыг болганын чугулалап айтып турар.

Чоокку Чөөн чүкте месилдежиишкинниң талазы-биле ССРЭ-ниң шынныг туружун бадыткаанынче араб Чөөн чүктүң чурттарында тайылбырлакчылар онза кичээңгей салып турар. «Л. И. Брежнев израиль агрессияның уржуктарын узуткаарынче Совет чазактың чүткүн турарын база катан бадыткаан» деп, Каирниң «Аль-Гумхурия» солуну онзалап демдеглээн.

Индияның эң нептерецгей «Таймс оф индиа» солуну ССРЭ-ниң азий чурттар-биле харылзааларының дугайын бижээш, мынчаар демдеглээн: «Совет Эвилели Азияның улустары-биле тайбыңның болгаш найыралдың харылзааларын улам экижидер дээш чайгылыш чок туржуп келген болгаш ол дээш чүткүп-даа турар. Ынчангаш ССРЭ тайбыңны улам быжыглаарынче чүткүвүшаан, империализмге болгаш колониализмниң бүгү хевирлеринге удур депшилгелиг күштерниң демиселин деткип турар».

Индий-Кыдаттың, Африканың болгаш Латин Американың улустары-биле ёзулуг акы-дуцма эп-сеткил каттыштырылгазын кылып турар совет политиканың утка-шынарын делегей парлалгазының хөй-хөй хайгааракчылары онзалап айтып турар. Конгонуң информация агентилелиниң тайылбырлакчызының медеглээни-биле алырга, «Совет Эвилели бодунуң интернационалчы хүлээлгезин туюлунга чедир күүседиринге ыяк шиитпирлиг. Ынчангаш ол моон-даа соңгаар улустарның хосталга дээш демиселинге бүгү талазы-биле дузалаар болгаш деткиир-даа».

ИНДОСТАНГА ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫ ДЭЭШ

Эрткен хүннерде Индостан чартык ортулукта байдалдың улам экижип турарының дугайында элээн каш чугула медээлер келгилээн. Пакистанның парлалгазы президент Бхуттонуң Совет Эвилелинге чоокта чаа аян-чоруунче онза кичээңгей салып турар. Амгы үеде ССРЭ-биле Пакистанның аразында эки харылзааларны тургузарынга таарымчалыг байдал туруп турарын ол аян-чорук көргүскенин Пакистанның солуннары демдеглеп турар. Бир талазында Пакистан-биле, өске талазында Европаның үш социалистиг чурттары — Венгрия-биле, Польша-биле болгаш Югославия-биле дипломаттыг харылзааларны катап тургусканын эрткен неделяда чарлаан болгай. Бангладеш Улус Республиказын хүлээн алганының соонда пакистан таланың эгелээшкинин ёзугаар ук чурттар аразында харылзааларны соксаткан турганы билдиңгир.

Чөөн-бенгаль улустуң хосталга дээш демиселиниң түңнелинде Индостан чартык ортулукка тургустунган ол хамаарышпас чаа күрүне талазы-биле бодунуң мурнунда туружун пакистан чазак чаартын турарының дугайын ол бүгү көргүзүп турар-дыр. Ынчангаш ол чорукка совет кижилер өөрүп-даа турар. Профэвилелдериниң XV съездизинге Л. И. Брежнев «бистер Индияның, Пакистанның болгаш Бангладештиң аразында быжыг тайбыңны болгаш экичаагай кожа-хелбээ догунаашкынны тургузары дээш чайгылыш чок туржуп турар бис» деп чугаалаан.

Индияның Премьер-министри Индира Гандиниң Бангладеш Улус Республиказынга чоокта чаа аян-чорук кылып чорааны Индостан чартык ортулукта байдалды чогумчударынга улуг ужур-дузалыг болганы чугаа чок. Ол аян-чоруктуң түңнелинде Даккага ук ийи чурттуң аразында найырал, кады ажылдажылга болгаш тайбың дугайында керээге ат салган. Бангладеш-биле Индияның аразында найыралды болгаш кады ажылдажылганы моон соңгаар улам калбартыр чорук чүгле ол ийи чурттуң эвес, харын-даа Азияга база бүгү делегейге быжыг тайбыңны тургузун, айыыл чок чорукту хандырарының эрге-ажыктарынга база таарыштыр турар дугайын ол керээде айыткан. Индира Ганди болгаш Бангладештиң премьер-министри Муджибур Рахман Даккага болган митингиге чүве чугаалааш, индостан чартык ортулуктуң күрүнелериниң аразында маргылдаалыг айтырыгларны шуптузун тайбың арга-биле шиитпирлээр ужурлуг деп чугаалаанар. Бангладешке экономиктиг болгаш техниктиг дузаламчы бергени дээш Совет Эвилелиниң болгаш Индияның чазактарынга өөрүп четтириишкинни Муджибур Рахман илереткен. Ындыг дузаламчы дайын сөөлүнде чуртта сандараан ажыл-агыйны катап тургузарынга эң чугула чүүл бооп турар.

Индостан чартык ортулукта бүгү улустарның эң чугула эрге-ажыктарынга таарыштыр тайбың ёзу-биле шиитпирлээриниң үндезини канчаар салдынып турарын көрүп турар бис. Ынчангаш дайын чорудулгаларының доозулганының соонда, тайбыңчыдылганы чарлаан соонда чоокта чаа болган месилдежиишкинге киришкен үш чурт аразында адаан-өжээнниг чорукту узуткап, чогумчалыг харылзааларны тургузар талазы-биле чаа үе-чада тургустунган.

УАЙТХОЛЛ КАНЧАП ШУГУЛДАЙ БЕРГЕНИЛ

Ниити рынокка дөрт чаа кежигүннерни — Англияны, Данияны, Ирландияны болгаш Норвегияны киирер дугайында санал-онал алыышкынын чуртка эрттирер талазы-биле Францияның президентиви Помпидунуң чоокта чаа шиитпири Темза хемниң эриктеринге шугулдаашкынны болдурган. Амгы үеде ниити рынок дээр каттыжыышкын алды чурттардан тургустунганы билдиңгир болгай. Британ парламентиге бо талазы-биле дыка-ла шуугаазынныг санал-онал солчуушкуну болган. Башкарыкчы консервативтиг партияны колдуг төлээлээн дыка хөй кижилер аңаа Парижтиң ындыг шиитпириниге таарышпайн турарын ажыы-биле илереткеннер. Ынчангаш Уайтхоллда «аймааараашкынныг болуушкунну» солуннар дыңнадып турар. Ынчаарга Францияга кылыр деп турар санал-онал алыышкыны Ла-Маншты өске талазында турар чурттуң чагырыкчы болуктерин чүге дүвүредипкенил?

Херектиң ужуру болза Европаның экономиктиг кады ажылдажылгазынга Англияның киреринге калбак англи хөй-ниити шуут удур бооп турарында-дыр. Бир эвес ниити рынокка каттыжын кирер болза, Англияның улуг-улуг монополияларынга элээн ажыктыг боордан аңгыда, Англияның чонунга аар-берге байдалды таварыштырар апаар деп дыка хөй кижилер, эң ылаңгыя тред-юнионнарның сураглыг ажылдакчылары, экономистер санап турар. Бир эвес ындыг базымны кылыр болза өртек-үнеми 18—26 хуу чедир бедидер, нацияларның кады ажылдажылгазының чурттары-биле садыглажыышкынны кызырар болгаш кедизинде кээп, чуртта бергедээшкинни болдуруп турар социалдыг месилдежиишкинни улам-на нарыыдадыр апаар дээрзин олар чугаалап турар.

Британияның хөй-ниитизиниң дыка хөй төлээлекчилери Европага айыыл чок чорукту тургузарының, бүгү чурттар аразында үре-түңнелдиг кады ажылдажылганы чорударының идеязын деткивишаан, ниити рынокка боттарының чуртунуң киржиринге удурланып турарлар. Чогум-на ооң ужурунда Англияда «Ниити рынокка кирбес!» деп, кыйгырыгның адаа-биле калбарган шимчээшкинниң киржикчилери Европаның экономиктиг каттыжыышкынын англичаннарның чогум канчаар көрүп турарын илередири-биле бүгү-ниити санал-онал алыышкынын чуртка эрттирерин Хиттиң консервативтиг чазаандан шыңгыызы-биле неген турарлар. Ол ышкаш санал-онал алыышкынын ниити рынокта кирип турар өске бүгү чурттарга база кылыр херек деп олар санап турар. Ынчалза-даа Лондон янзы-бүрү чылдагааннар-биле ындыг негелдеин хандырарындан ойталап турар. Ол чер-ле билдиңгир болбайнаан: англи парлалганың бодунуңна санап турары-биле алырга, Англияның ниити рынокка каттыжын киреринге чурттуң чонунуң 70 ажыг хуузу удур. Ынчангаш санал-онал алыр дугайында Парижтиң шиитпирин консерваторлар ниити рынокка каттыжын киреринiң Англияда удурланыкчыларының туружун дыка быжыглаар базым кылдыр көрүп турар. Бо бүгүнүң түңнелинде англи чазак ниити рынокче Англияны киир тыртар дээн оралдажыышкынны шиитпирлии-биле буруу шаап турар хөй миллион англичаннарның талазындан шыңгыы ыйыдыышкынынга таваржып турар.

А. КРАСИКОВ,
Ю. КОРНИЛОВ,
(СЭТА).

Ярмарка

Эрткен воскресеньеде Кызыл садыг часкы ярмарканы организастап эрттирген. Аңаа часкы-чайгы сезонда кедер янзы-бүрү хептерни, идиктерни делгээн. Ол ышкаш аъш-чем, дериг-херекселдер бараанарын, номнарны хөйү-биле садыглаан. Ону садып алырынга хоорайның муң-муң чурттакчылары киришкен.

ЧУРУКТА: кызылчыларның хереглээн бараанын садып ап турары.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Спорт

Таңдыжылар шылгараан

Республика школаларының бирги черн дээш хаак маргылдаазы март 25—26 хүннеринде «Тайга» станциязынга болуп эрткен. Аңаа 8 команда — 144 кижи киришкен.

Ийи хүн үргүлчүлээн спортчу демиселдиң түңнелинде Таңды районнуң школачылары шылгаран, бирги черни алгаш, Чырыдыышкын министерствозунуң кубогу, вымпел, бирги чергенин диплому-биле шаңнаткан. Ийигизин — Бии-Хемниң, үшкүзүн — Кызылдың командалары алган. Оларга вымпелдерни, дипломнарны тывыскан.

М. ОНДАР.

Баштайгы салыгларда

Республиканың улус өөредилге ажылдакчыларының бирги черн дээш шыдыраа маргылдаазы Кызылда эгелээн.

Эр улустан 10 кижи киржип турар.

Дөрт салыг эрткен сөөлүнде Таңды районнуң Элегес школазының башкызы Ондар Куштааран кымга-даа уттурбайн, өөрүн мурнай берген.

Херээжен шыдыраачылардан үш салыгдан үш санны алган Кызыл хоорайның төлээзи М. Филимонова мурнап турар.

Тиилекчилер илерээн

Кызыл хоорайның күшкультура болгаш спорт комитеди үлетпүр бүдүрүлге, албан организация, өөредилге черлериниң аразында хол бөмбүүнүң маргылдаазын организастаан. Ол чартык ай ажыр үргүлчүлээш доозулган. Аңаа эр улустун 10, херээженнерниң 5 командазы киришкен.

Маргылдааның эгезинден төнчүзүнге чедир эр улустуң командаларындан шаңналдыг черлерни илередири берге турган. Чүге дээрге комплекстиг геология экспедициязының, башкы училищезинин, Министрлер Чөвүлелиниң, аэропорттун командалары бир, ийи уттурган-даа болза, аштырыышкын чок педагогика институдунуң студентилериниң ойнаарындан хамааржыр турган.

Келир үениң башкылары бо байдалды өөренип көргеш, бүгү күжүн салып, техника талазы-биле өскелерден дээре ойнаан түңнелинде бирги черни алган.

Ийиги, үшкү черлерни комплекстиг геология экспедициянын болгаш башкы училищезинин хол бөмбүкчүлери эзлээн.

Херээжен улустан тиилелгени экспедициянын командазы бүзүрелдии-биле чаалап алган. Ийигизинде педагогика институдунуң, үшкүзүнде «Тыва тудуг» трестин командалары болган.

Бирги черни алган командаларга хоорай чемпиону деп атты тывыспышаан, шилчиир кубокту берген. Шаңналдыг черлерни алгылаан командаларга тураскаалдыг вымпелдерни тывыскан. Ойнакчыларын хүндүлүг бижиктер-биле шаңнаан.

Бо маргылдаа хол бөмбүүн ойнаарын улам ыңай сайзырадырынга идиглиг болганы чугаажок. Эрткен чылын күзүн болган хоорай маргылдаазынга политехникумнуң, хоорайның № 35 профессионал-техниктиг училищезинин командалары белеткел чогун көргүскен болза, бо удаада эки ойнааннар. Моон мурнунда маргылдааларга киржип чорбаан «Тыва тудуг» трестин командазы идепкейлиг киришкен.

Маргылдаа үезинде чамдык четпестер база болгулаан. № 2 школаның оолдар командазы ийи оюнга келбейн, маргылдаадан казытканнар. Аэропорттун хол бөмбүкчүлериниң составы шыырак, ынчалза-даа оюн үезинде чурум чок болган. Бир эвес найыралдыг эки ойнаан болза, шаңналдыг черге чедер аргалыг турган.

Хол бөмбүүнүн судьялары дыка хөй частырыгларны оюн үезинде кылган. Олар чаа дүрүмнерни билбес болган.

Хол бөмбүүнүң оюннарын шиидериниң дүрүмүнде чамдык чаартылгалар, өскерилгелер болган. Ону судьялар болгаш ойнакчылар билбес. Ындыг болганда чоокку үеде өөренири негеттинин турар.

Ч. ЯНДАРА,
хол бөмбүүнге 1 категорияның судьязы.

Аныяктарны киириштирер

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозка шыдыраага бирги чер дээш маргылдааны чоруткан. Аңаа 15 кижи киришкен.

Кино механиги Монгуш Борбай-оол эки ойнааш, бирги черни алган. Ийигизин колхозтун экономизи Тюлюш Кимоол эзлээн. Моон соңгаар маргылдаага аныяктарны киириштирзе эки.

О. ЧИМБИИ.

Эш хуунуң ужуражылгазы

Хову-Аксы суур-биле «Элегес» совхозтун спортчуларының эш хуузунун ужуражылгазы болган.

Баскетболчуларның ужуражылгазынга Хову-Аксының командазы тиилелгени чедип алган.

Хостуг хүрешке найы-даа таланың мөгелери дыка белеткелдиин көргүскен. Маңаа база-ла Хову-Аксының спортчулары шылгараан.

Дараазында эш хуунуң ужуражылгазы «Элегес» совхозка болур.

Э. ООРЖАК.

телевидение

МАРТ 28-ТЕ

19.00—Телемедээлер. 19.15—Уругларга кинолар. 19.25—Уругларга. «Хатты ховудан диле». Кызылдың хөгжүм-шии театрының шиизи. 20.55—«Экономиктиг билиглерни — бүгү ажылчы чоннарга». Дамчыдылга. 21.10—«Кадарчы Урзунуң хүнү». Документалдыг фильм. 21.20—«Улусчу контроль». Дамчыдылга. 21.45—Телемедээлер. 22.00—Чарлалдар болгаш реклама. 22.05—«Джура Саркор». Уран-чечен фильм. 23.15—Концерт.

КИНО

МАРТ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Хем ындында кызыгаар». 10, 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Байырлыг көге-бугалар». 11.20, 13.10, «Эм суг». 15, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Кожүп чоруур фронт» 11.30, 13.15, 15, «Пар мугулдуру» 16.50, 20.30, «Мени мана». 28.40, шактарда.

«ПИОНЕР»: «Элдептиг оранда». 9, 12.20, 16, «Онза эрес чорук». 10.40, 14, 17.40, 19.20, 21.10.

КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Иван Макарович». 16.30, «Гайдуктар». 18.20, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 40 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Сергей Лазо». 15, «Парм чурттуг кижи» (1-ги, 2-ги кезектери). 17, 20 шактарда.

агаар

Бөгүн республикага булуттаар, чамдык черлерге бичи хар чаар. Барыын угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг черлерге 2—7 градус чылыыр, өскелеринге 0 градус болур.

Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 2—4 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы
Б. Н. КАРАШПАЙ.

„Рудобель республика“

Рудобель деп республика турган бе, кайдал ол? Чурт чуруктарынга-даа, география талазы-биле өөредилге номнарынга-даа ону кижи көрүп көрбээн. Ынчаарга төөгүнү коптарып көөр болза, ындыг республика турган боор чүведир. Ол республика «кижилер деп адаттырар» эрге дээш, хосталга дээш, шын чорук дээш, амгы үе дээш демисежип турган. Ол үениң ук болуушкуннарының киржикчилери болгаш маадырлары улам эвээжеп турар. Рудобель чериниң дугайында — аңаа хамааты дайынның дугайында документилер барык артпаан. Бар кижилер чамдык чүүлдерни уттулапкан болгулаар. Ындыг болза-даа революсчу төөгүнүң ол ышкаш чайынналчак арыннары уттундурбас ужурлуг. Бежен чыл мурнундагы эң-не чугула болуушкуннарның канчаар болуп турганын чонга таныштырары. Белоруссияның Полесьезиниң черинге Совет эрге-чагырганың баштайгы базымнарын чугаалап бээри эргежок чугула. Ол ажылды кылырынче мени хамааты хүлээлгем кыйгырып турган. «Рудобель республика» деп номнуң киирилде чүүлүнде номнуң автору С. Гроховский ынчаар бижип турар. Хамааты хүлээлгениң ол бодалы. Рудобельдиң баштайгы ревкомчу-коммунистериниң маадырлыг херектериниң дугайын амгы үениң кижилеринге чугаалап бээр дээн изиг күзели ол номда бижээн чүүлдерни кино кылдыр шилчидер деп сорулгаже кинонуң режиссёрун сорук киирген.

— Төөгүде эргилделиг таварылга дугайын ук кинога сайгарарын оралдашкан бис, ол дээрге бодүүн белорус тараачын коммунистерниң удуртулгазы-биле медерелдиг демиселчи болуп, бодунуң төрээн Совет эрге-чагыргазын ханының сөөлгү дамдызынга чедир камгалай бээри-дир...— деп, режиссёр чугаалап турар.

Белоруссияга Рудобель дээр суур турган, бажыңнарының дээвиирлерин саваң-биле шыңкылаан, хир-чамныг... Бир-ле катап делегейниң бирги дайынындан солдаттар чанып келгилээн, олар тайбың, чер дугайында декреттерин эккелгеш, ону тайылбырлап, баштаар черниң бажыңының кырынга кызыл тукту киискидипкен.

Аңаа Совет эрге-чагырганы быжыглаар деп даалганы Бобруйси ревкомундан алгаш, Александр Соловей төрээн суурунга чанып келген.

Мурнунда бодунуң командири чорааны, ак шеригниң офицери Звоновка, чанып ора, демир-орук станциязынга-ла ол душчу бээр. Ол офицер боду дидим-даа болза, Россияга революцияның чүнү берип болурун чедир билбес болгаш актарның талазында чоруп турар.

Соловей Рудобельге келгеш, фронтуга кады чораан өөрүбиле ужуражып, оларның-биле кады Совет эрге-чагырганың баштайгы декреттерин амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылды калбарткан.

Долгандыр хамааты дайыны. Рудобель суурну немецтер-даа, ак поляктар-даа эжелеп алырын оралдашкаш, чадап каан, ынчангаш чонунуң эрге-чагыргазынга бүзүрээн, большевиктериниң, Соловейниң шынчызын хүлээп алган ол суурнуң чепсегленген тараачыннары олардан күштүг болган. Аар-берге демиселге хосталгазын рудобельчилер камгалап алган. Ынчангаш бо бичии суурну Рудобель республика деп адап турганы таварылга эвес. Чоокка турган Врангель хенертен мурнуу чүкче дезер, аңаа баргаш, ак офицерлерни чыыр деп турар дугайында медээ алдынган. Соловей биле ооң өөрү ону сүрүп чоруптарлар. Ынчалзажок Врангельди олар тудуп эп четтикпээн. Ол тулчуушкунга Соловей биле Звонов база катап таваржы берген. Тулчуушкун рудобельчилерниң тиилелгези-биле доозулган.

Бо фильмни «Беларусьфильм» киностудия 1971 чылда тургускан Ооң сөс чогаалын Н. Фигуровский бижээн, тургузукчу режиссёру—Н. Калинин.

Кинофильм республиканың экраннарынга удавас үнер.

С. САЛЧАК.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 24-63, редакторнун оралакчыларынын 35-24, пропаганда килдизинин 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизинин 37-13, культура килдизинин 23-54, көдээ ажылагый килдизинин 21-47, үлетпүр килдизинин 22-64, чагаа килдизинин 41-27, информация база совет тургузуг килдизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер чериниң республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00271.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 29 СРЕДА № 74 (8842). Өртээ 2 көп.

Хүн айтырыында—садыг ажылы

ВЦСПС-тиң президиуму СЭКП Төп Комитединиң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Садыгны болгаш ооң техниктиг дериишкинин экижидер талазы-биле чамдык хемчеглерниң дугайында» доктаалынга холбаштыр профэвилел организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген.

Дааскан ажыл-херек дээш бедик харыысалгалыг болур чорукка, садып алыкчыны хүндүлелдиг көөрүнге, совет кижиниң хереглелдерин хандырар дугайында ёзулуг сагыш салыышкынын илергейлээр чүткүлге садыг ажылдакчыларын шудургу кижизидерин чер-черде профэвилел органнарынга дааскан.

ВЦСПС-тиң президиуму садыгны болгаш ниитиниң чемненилгезин улуу-биле экижидеринче, магазиннерниң, столоваяларның, соодукчуларның, складтарның, картофель, ногаалар, чимис шыгжаар черлерниң четкизин хөгжүдеринче угландырган хемчеглерни боттандырарынга идепкейлиг киржирин профэвилелдер чөвүлелдеринге болгаш комитеттеринге хүлээткен. Профэвилел организациялары аъш-чем болгаш үлетпүр барааннарын садарында бот-хандырылганы нептередиринге дузалаар хүлээлгелиг.

Садыг болгаш ниитиниң чемненилге бүдүрүлгелериниң ажылы дээш хөй-ниитиниң контролюн идепкейжидеринче угландырган хемчеглерни айыткан. Ажыл-херекти билдилии-биле күүседип шыдаар кадрларны шилип алыр талазы-биле дузаны садыг бүдүрүлгелеринге көргүзерин, чоннуң хандырылгазын экижидер талазы-биле улуг сорулгаларны шиитпирлээрин профэвилел органнарынга дааскан.

(СЭТА).

Апрель 15 — коммунистиг субботник

Штаб ажылдап эгелээн

Кызылдың автосептелге заводунуң коллективи москвачыларның болгаш ленинградчыларның эгелээшкинин изии-биле деткип, апрель 15-те болур Ленинчи субботникти организастыг эрттирер талазы-биле боттуг хемчеглерни ап, ооң штавын тургускан болгаш ол ам ажылдап эгелээн.

Заводтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары ол хүн бүрүн составы-биле коммунистиг субботникке үнүп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип ажылдаар болгаш ол хүн ажылдан алган акшаны тоску беш чылдың фондузунга киирерин шиитпирлээн.

Ол хүн кылыр ажылдарны тодарадыр, ынчаарда ажылдаар кижилерни эт-херексел, артык кезектер болгаш өске-даа чүүлдер-биле хандырар дээш белеткел ажылын бо хүннерде ук штаб калбарткан. Эрткен чылдың коммунистиг субботник хүнүнде ажылдаан деннелди эртип, улам хөй чүүлдерни кылырын коллектив шиитпирлээн.

С. БОРИСОВ,
заводта партия организациязының секретары.

Төлептиг уткуур

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү руднигинин дагжылары Москва — Сортировочная локомотив депозунуң болгаш Москваның В. И. Ленин аттыг база «Кызыл пролетарий» заводтарының ажылдакчыларының апрель 15-те коммунистиг субботник эрттирер дугайында эгелээшкинин изии-биле деткип турарлар. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының бежен чылынга тураскаатказ бо чылгы субботникке киржир кыйгырыгны деткип, дараазында хүлээлгелерни алган:

Апрель 15-те, субботникке 120 кижи киржир.

Ол хүн камнап алдынган электри энергиязы-биле ажылдаар болгаш 12 муң тонна даг массазын казар, ооң иштинден 3000 тонна руданы даг-дүгү арыглаар фабрикаже чорудар.

10 тонна шилиттинген руданы чыыр.

Рудниктиң девискээрин чаагайжыдар.

Субботникте ажылдап алган 500 рубльди тоску беш чылдың фондузунче шилчидер.

Даг-дүгү руднигинин коллективи Ак-Довурактың бүгү ажылчы чоннарын апрель 15-те коммунистиг субботникче үнерин болгаш боттарының шалыпчы күш-ажылы-биле беш чылдың фондузунга салыышкынны киирерин, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюн төлептиг уткуурун кыйгырган.

(Бистиң корр.).

Организастыг эрттирер

Каа-Хем районнуң ажылишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге алдар болдурган коммунистиг субботнигинге организастыг болгаш идепкейлиг киржириниң талазы-биле күженишкинниг белеткелдерни чорудуп турар. Бо чугула хемчегни эрттиреринин талазы-биле райкүүском даргазының оралакчызы П. Г. Самороков даргалаан комиссия районнуң ажыл-агыйларынга, бүдүрүлгелеринге болгаш албан организацияларынга ол хүн кылыр ажылдарны бүрүн тодараткан.

Ниитизи-биле районга болур субботникке 4500 хире ажылишчилер киржир, олар ол хүн 6000 рубль түннүг ажылды кылыр. Сарыг-Сеп суурнуң чурттакчылары суур чаагайжыдылгазынга, тууйбу заводунга ажылдаар. Ынчаарга колхозтарның ажыл-ишчилери ховуларже чемишчидилге сөөртүп, өдек төгеринге, үрезин арыглаарынга болгаш техника септелгезинге киржирин планнап турар. Чер-черге чоруттунар бүгү ажылды организастыг, бедик деннелге эрттирерин партия, совет органнар болгаш ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелерниң, албан организацияларның удуртукчулары боттарының харыысалгазынга алган.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ ДАЙЫНЧЫ СОРУЛГАЛАРЫ

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизи ажылын дооскан. Отчёттуг үениң дургузунда совет профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазының түннелдерин үндүрген, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң салганы коммунистиг тургузуушкуннуң сорулгаларын боттандырар дээш бүгү улустуң демиселинге оларның улам ыңай киржириниң тодаргай программазын айыткан.

Профэвилел шуулганының бүгү чорудулгазы, ооң шиитпирлери, делегаттарның саналдары партияның болгаш улустуң бузулбас чаңгыс эвин, партияның айыткан өңдүр улуг сорулгаларын күүседиринче совет кижилериниң изиг чүткүлдүүн чаа күштүү-биле көргүскен. СЭКП ТК-ның съездиге байырлыг чагаазында, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыткан сорулгаларны совет профэвилелдери чайгылыш чок удуртулга болдуруп, күүседири-биле хүлээп алган. Чурттуң ажылчы чоннары социалистиг Төрээн чурттуң экономиказын улам ыңай хөгжүдериниң, улустуң материалдыг чаагай амыдыралын болгаш культурлуг деңнелин бедидериниң планнарын, массаларның коммунистиг кижизидилгезин амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга күштерин болгаш энергиязын харамнаймас дээрзин съезд партияга, ооң ленинчи Төп Комитединге бүзүреткен.

Бистиң ниитилелдиң амыдыралынга профэвилелдериниң ролю улуг. 98 миллион ажылчы чоннарны каттыштырбышаан, олар партияның шынчы чөлеңгинжи, ажылагыйжы чоруктуң болгаш эргелеп башкарарының школазы, коммунизмниң школазы болуп турар. Съездиге эш Л. И. Брежневтиң чугаалааны: «Совет профэвилелдериниң кол онзагай чүүлдериниң бирээзи болза, оларның бүгү ниитилелди хөгжүдеринге, бүдүрүлгени сайзырадырынга, ооң ажыктыын бедидеринге, улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарынга шуут болгаш идепкейлиг киржин турарында болур». Профэвилелдери марксизм-ленинизмниң, социалистиг патриотизмниң, пролетаржы интернационализмниң идеяларынга бердинген болур чорукка ажылчы массаларны кижизидер талазы-биле партияның дайынчы дузалакчылары болуп турар.

Съездиге ССРЭ-ниң профэвилелдеринге Ленин орденин тывысканы — социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң херээнге, улус ажылагыйын хөгжүдериниң планнарын чедиишкинниг күүседиринге ажылчы чоннарның эң массалыг организациязының улуг ачы-хавыязын хүлээп көргени-дир. Профэвилелдериниң нүүрү-биле ажылчын ацгыны, күш-ажылчы интеллигенцияны, көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң хөй санныг отрядын демдеглээни бо бедик шаңнал дүүнгүзүнден бөгүн болгаш даарта ооң-даа артык эки ажылдаарын бүгү совет кижилерге хүлээдип турар.

Совет профэвилелдеринде СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин, тоску беш чылдың планын боттандырарынга ажылчы чоннарның энергиязын мобилизастаар талазы-биле аргаларның байлак чепсээ бар. Массаларның чогаадыкчы идепкейжи чоруун бедидериниң шылгаттынган арга-методу — социалистиг чарыш. Амгы байдалдарда чарышты партияның экономиктиг политиказының кол угланыышкыннары-биле шуут холбаштырары чугула. Чугаа болза чаржып турар коллективтер продукцияның чүгле сан көргүзүглери дээш эвес, харын база бедик шынары дээш, акша-хөрецгилериниң болгаш материалдыг курлавырларның кампалгазы дээш, бүдүрүлгеге чаа чүүлдерни ажыктыг кылдыр нептередир дээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш демисежир дугайында болуп турар. Ажыл-ишчи бүрүзү дааскан ажыл-херек дээш бедик харыысалганы көргүзер ужурлуг.

Массаларның инициативазы-биле тыптып келир үнелиг бүгү чүвени деткиири, мурнакчы дуржулганы калбаа-биле пропагандалаары — профэвилелдериниң хүлээлгези-дир. ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга алдар кылдыр коммунистиг субботникти апрельде эрттирер дугайында ажылчы чоннар коллективтериниң саналын чүүлдүг деп санааш, съезд аңаа идепкейлиг киржиринче ажылчыннарны, колхозчуларны, албан-хаакчыларны болгаш өөреникчилерни кыйгырган.

Профессионалдар эвилелдери партияга ооң экономиктиг политиказын боттандырар талазы-биле идепкейлиг дузалажыр ужурлуг. Оларның бүгү бүдүрүлге-массалыг ажылчорудулгазын эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге дузалаан турар кылдыр тургузар ужурлуг. Чаартыкчыларның күш-ажылының арга-методтарын деткип, нептередири, кадрларның мергежилин бедидери, эртем-техниктиг билиглерни пропагандалаары, ажылчы чоннарның экономиктиг өөредилгезин организастаары, чаартыкчыларның болгаш чогаадыкчыларның шимчээшкинин калбартыры — профэвилел ажылының бо бүгү хевирлери ам бирги чергелиг ужур-дузалыг болуп турар.

Профэвилелдериниң XV съездизи бүдүрүлгеде сагылга-чурумну быжыглаар, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге, ак сеткилдиг болур чорукка кижизидилге дээш демиселди улам ыңай күштелдирериниң эргежок чугулазын демдеглээн. Социалистиг сагылга-чурумну үрээр, бүдүрүлгениң эрге-ажыктарын барымдаалавас кижилерни пролетаржы шыңгыы чурум-биле көөр ужурлуг. Эки күш-ажылды болгаш төлептиг аажы-чаңны бүгү-ниити хүлээп көрүп, хүндүлээн турар, а ажыл шагы үзерлерни, чалгаапайларны, ужугуп чоруурларны болгаш үрей кылырларны эштери килеңнээшкин-биле көрген турар ындыг байдалды бүдүрүлгелерге, ажылчыннар коллективтеринге тургузар ужурлуг.

Совет кижилериниң амыдыралының болгаш ажылының байдалдары-биле, оларның чаагай амыдыралы-биле шуут холбашкан чугула хүлээлгелерни профэвилелдеринге дааскан. Культурлуг болгаш кадык дыштанылганы, эмнээшкинин, күш-культура болгаш спорт кылырын хандырарынга херектиг материал талазы-биле улуг бааза профэвилел организацияларының эргезинде бар. Ниитиниң чемненилгезин, массаларның амыдырал болгаш культура хандырылгазын экижидеринге улуг аргалар оларда база бар. Бо бүгүнү совет кижилериниң чаагай чоруунга долузу-биле ажыглаза чогуур.

Салдынган сорулгаларны чедиишкинниг күүседир төлээде профэвилелдериниң организакчы ажыл-чорудулгазының деңнелин шудургу көдүрер, ооң стилин болгаш арга-методтарын сайзырацгайжыдар, организация бүрүзүнүң алдар-хүндүзүн болгаш дайынчы аргазын быжыглаар херек. Бүгү ажылга олар массаларга даянып, бүдүрүлгени болгаш ниитиниң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны калбаа-биле киириштирер ужурлуг.

Совет профэвилелдери делегейниң ажылчын болгаш профэвилел шимчээшкинин сырый каттыштырар дээш, тайбың болгаш социал депшилге дээш боттарының чайгылыш чок демисели-биле делегейге бедик алдар-хүндүнү чедип алган. Оларның делегей харылзааларын улам ыңай хөгжүдер, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ажылдан кылганы даштыкы политиктиг угланыышкынны амыдыралга боттандырарынга бүгү хемчег-биле дузалаар херек.

Партия профэвилелдериниң дугайында доктаамал сагыш салып, оларның организацияларының чедиишкинниг ажылынга эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Партия профэвилел органнарынга соңгуткан коммунистерге бедик негелделерни салып, массаларның бүзүрелин үнелеп көөрүнге оларны өөредип турар. Партия комитеттери профэвилелдеринге хүн бүрүнүң удуртулгазын экижидер, оларда турар коммунист бүрүзү ол организацияда ёзу барымдаалаан кежигүнү эвес, а ооң бүгү ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киришкен турарын чедип алыр ужурлуг.

Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле совет профэвилелдери тоску беш чылдың даалгаларын күүседир дээш, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айытканы коммунистиг тургузуушкуннуң улуг планнарын боттандырар дээш демиселче ажылчы чоннарны улам шудургу сырый каттыштырар.

(«ПРАВДАНЫҢ» мурнуку чүүлү).

ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур

СОРУЛГАЛАРНЫ ТОДАРАТКАН

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл юбилейинге күш-ажылчы эки белектиг ужуражыр дээш белеткел чер болганда калбарган. Бии-Хем районнуң ажыл-ишчилери, республиканың бүгү ажылчы чоннары-биле бир дөмей, ол төөгүлүг байырлалга ажылагый болгаш культура тургузуушкунунуң талазы-биле эки чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш хайныышкынныг ажылдап турарлар.

СЭКП ТК-ның «ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга белеткел дугайында» доктаалын ажылчы чоннарга калбаа-биле таныштырган болгаш коллективтер, ажылагыйлар ол төөгүлүг байырлалга холбаштыр боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алганнар. Бии-Хем районнуң экономиказы көдээ ажыл-агый угланыышкынныг. Ынчангаш социалистиг хүлээлгелерде мал болгаш чер ажылын моон ыңай улам хөгжүдеринче кичээңгейни күштелдирген.

Тус-тус коллективтерниң, ажыл-агыйларның бежен чылга алдар кылдыр алган хүлээлгелерин түннеп көргеш, СЭКП райкому ол айтырыгны эрткен пятницада, бодунуң пленумунга чугаалашкан. Бистиң чуртувустуң тоогузүнде база бир алдарлыг болуушкун — ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл болур оюнга районнуң ажылчы чоннарының кандыг күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр деп шиитпирлээнин пленумга бадылап, хүлээп алган бежен чылга белеткел хемчеглериниң планындан тодаргай көрүп болур.

ССРЭ-ниң тургустунганының бежен чыл болур оюнга чедир боттандырып чорудар хемчеглериниң планында ажыл-агыйның, культура тургузуушкунунуң, масса-политиктиг ажылдарның бүгү айтырыгларын хаара туткан. Боттандырар хемчеглериниң бирги чүүлүнде мынча деп бижээн:

Партийжи-орган и з а с т ы г, масса-политиктиг болгаш пропаганда ажылының бүгү хевирлерин төөгүлүг юбилейге алдар болдурган социалистиг бедиткен хүлээлгелерни база тоску беш чылдың ийиги чылы — 1972 чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседиринче угландырар. Тодаргайлаарга, 1972 чылда күрүнеге 7300 тонна тарааны (ооң иштинде пландан ажыр 1700 тонна), 4800 тонна сүттү (пландан ажыр 650 тонна), 2374 тонна эътти (пландан ажыр 234 тонна), 313 тонна дүктү (пландан 13 тонна ажыг) садар. Мал бажы өстүрериниң күрүне планын (бүгү чүзүн аайы-биле) ажыр күүседир. Мал ажылын хөгжүдер талазы-биле үстүнде алдынган бедиткен хүлээлгелериниң күүселдезин хандырар дээш бүгү ажыл-агыйларга зооветеринарлыг ажылды экижидер, мал ажылынга механизацияны улам нептередир болгаш бо чылын ниитиниң малынга бүдүн чартык чылда чедер хемчээлдиг чулуктуг болгаш бодүүн мал чемнериниң курлавырларын тургузар.

Бии-хемчилериниң юбилейге алдар кылдыр алган бо социалистиг хүлээлгелери биче эвес, ону күүседири чон ортузунга чорудар организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды улам күштелдирерин негээр. Ынчангаш ындыг хемчеглерни планда база тодаргай демдеглеп айыткан. Ылаңгыя социалистиг чарышты массалыг, үре-түңнелдиг болгаш мурнакчы дуржулганы нептередиринге ажыктыг кылдыр организастаарын хандырар хемчеглерни көрген. Ажыл-агыйларның, үлетпүр, тудуг болгаш садыг коллективтериниң аразында социалистиг чарыштың түңнелдерин ай санында, а фермаларның, бригадаларның аразында чарышты беш хонуктан түңнээрин чурумчуткан. Эң эки механизатор, хойжу, саанчы, тудугжу, чолаачы, садыгжы азы токарь дээш ооп-даа өске мергежилдериниң аайы-биле чарышты организастаарын партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга дааскан.

Бежен чылга алдар кылдыр алдынган хүлээлгелерде культура-амыдыралдың айтырыглары база хаара туттунган. Чижээлээрге, Аржаан, Өөк, Хадың суурларга кинолекторийлерни ажыдарын, көдээниң бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлдезин эрттирерин болгаш көдээ суурларның аразынга «Культурлуг амыдырал» деп кыйгырыгның адаа-биле чарышты эгелээрин шиитпирлээн.

Бежен чылга белеткел дугайында айтырыгны партия райкомунуң чаа-ла чугаалажып турары бо эвес. Чаа беш чылдың ийиги чылының планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир. Совет Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш чарыш чыл эгезинден бээр калбарын эгелээн. Бо талазы-биле алдынган бедиткен социалистиг хүлээлгелериниң багай эвес күүсеттинин турарын пленумга демдеглээн. Чижээлээрге, бирги кварталда күрүнеге эът дужаарының планын район хуусаа бетинде ажыр күүсеткен. Сүт садарының талазы-биле алдынган хүлээлге күүсеттинериниң кырында келген.

Боттарынга алган бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ай санында доктаамал ажыр күүседип турар коллективтер районда эвээш эвес. Үлетпүр бүдүрүлге коллективтериниң аразында социалистиг чарышка бирги черни Туранның ыяш пунктузунуң коллективи (начальнигги эш Желтобрюхов, партия организациязының секретары эш Шагарин) быжыы-биле эзлеп турар. Бо коллективтиң администрация чери болгаш партия организациязы бүдүрүлгениң чыл дургузунда дең-дески ажылдаар чоруун хандырарынче кичээңгейни күштелдирген. Коллектив эрткен айларның планнарын 20 хуу ажыр күүседип келгениниң ачызында бирги кварталдың планы он хонук бурунгаар күүсеттинген. Көдээ тудугжуларның механизастаттынган отряды, септелге-тудуг участогу, № 1467 орук-бүдүрүлге участогу квартал планнарын база-ла ажыр күүсеткилээннер.

Эрткен чылдың ол үезинге бодаарга эът бүдүрерин «Саян», «Өөк» совхозтар а сүт бүдүрерин районнуң ийи колхозу көскүзү-биле бедиткен. Сүт-бараан фермаларындан «Кызыл тараачын» колхозтуң Туран фермазы (эргелекчизи эш Доронин, партия организациязының секретары эш Шыыран) эки түңнелдерлиг ажылдаан. Сүт саалдазы эрткен чылдың ол үезинде турганындан көвүдээн.

Мурнакчыларның дуржулгазын нептередип тургаш, алдынган хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседиринче бүгү ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле ажылдап кылдынган хемчеглерни партия райкомунуң пленуму чүүлдүг деп бадылаан.

С. МААДЫ.

Тоора-Хем суурнуң соолгу чылдарда туттунган бажыңнары мырыңай бойдустуң чайгаар бүткен каас чараш чурумалдыг аргазының иштинде кылдынган. Аңаа база бир улуг тудуг немешкен. Ол болза 320 уруг өөренир чаа школа-дыр. Күрүне комиссиязы школаны ажыглалга киирер дугайында актыга каш хонук мурнунда ат салган.

Делгем класстарлыг, улуг залдыг, столоваялыг, мастерскаяларлыг, кабинеттерлиг, спорт залдыг, амгы үениң дериг-херекселдери-биле бүрүн дериттинген, чылыг чырык школа — Тожунуң өөреникчилеринге ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнуң байырлалынга уткуштур эң эки белек. Школачыларның өөрениринге, класстан дашкаар янзыбүрү ажылдар чорударынга, бөлгүмпер, спорт секциялары организастаарынга таарымчалыг болу берген.

«Тыва сентелге-тудуг» трестиң Тожуда сентелге-тудуг участогунуң тудугжулары школаны эки шынарлыг кылганын комиссия демдеглээн. Ылаңгыя В. Шумовтуң удуртканы тудугжу бригадазы онза шылгарап, чарыштың мурнуку одуруунга чорун келген. Школаны тударынга суурнуң чурттакчылары, өөреникчилер база улуг дузаны чедирген.

Чаа туттунган школаның чанында уругларның ынак башкызы болгаш баштыңчызы В. И. Ленинниң бюстузун тургускан.

М. ЗУДКИН.

ЧУРУКТА: чаа школа. Б. КОМБУНУҢ фотозу.

Көдээ Советтерге шаңнал

Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ, суур болгаш хоорай (район чагыргазында) Советтериниң республика социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген. Бирги черни Межегей көдээ Совет — (күүскомунуң даргазы эш Кудрявцев) эзлээн. Аңаа СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң болгаш профэвилелдериниң область чөвүлелиниң шилчиир Кызыл тугун тыпсыр. Ийиги черни — Өвүр районнуң Саглы көдээ Соведи (күүскомунуң даргазы эш Куулар), үшкү черни — Ак-Довурак хоорай Соведи (күүскомунуң даргазы эш Манчина) эзлээн. Социалистиг чарыштың негелдезинде көрдүнгенин ёзугаар ийиги черни эзлээн Советке — Хүндүлел бижикти, үшкү черни эзлээн Советке — дипломну тыпсыр. Шаңналдыг черлерни эзлээн Советтерге акша шаңналдарын бээр.

Түңнелдерни үндүрерде Советтиң девискээринде турар колхозтарның, совхозтарның, тудуг болгаш өске-даа бүдүрүлгелериниң, организацияларның бүдүрүлге көргүзүглерин, суурларның чаагайжыдылгазын, ногаанчыдылгазын, школаларның, интернаттарның, магазиннериниң, өске-даа коллективтериниң ажылын база өөренип көрген.

Социалистиг чарыштың бүгү негелделерин күүсеткен Советтер тиилекчилер болуп үнген. Улус өөредилгези, культура, медицина албан черлериниң ажылы ол Советтерниң кичээңгейиниң төвүнге база турган. Тиилекчи Советтерниң күүскомнары Советтерниң депутаттарынга, калбак активке даянган, масса-биле харылзаазы быжыккан.

Амгы үеде Советтериниң социалистиг чарыжы чаа үе-чадаже шилчээн. Олар часкы хову ажылдарын чедиишкинниг эрттиреринче, мал чемин белеткээринче, ол кампанияларның соонда күскү үеде дүжүт ажаалдазынче көдээниң бүгү ажыл-ишчилерин мобилизастааш ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюн төлептиг уткуур ужурлуг. Маңаа социалистиг чарыштың ролю улуг. Мурнакчы көдээ Советтерниң үлегери, оларның дуржулгазын нептередири көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге, колхозтарның болгаш совхозтарның экономиказын быжыглаарынга, суурларның, чурттакчылыг черлериниң амыдыралын, көдээниң ишчилериниң чаагай чоруун бедидеринге улуг ужур-дузалыг.

Кижиниң чаагай чоруунга

Социал хандырылга министерствозунуң ажылдакчыларының хөй-ниити төлээлекчилери-биле кады республика чөвүлел хуралы дүүн Кызылга болуп эрткен.

Бистиң чуртувуста социал хандырылга айтырыынче канчаар-даа аажок улуг кичээңгейни угландырын турарын министр Н. Л. Күнчүн бодунуң илеткелинге демдеглээн. 1971 чылда бистиң республикага пенсия, күрүне дузаламчызынга 9 миллион ажыг рубльди берген. Бо болза сески беш чылдың эгезинде турганындан барык 2 катап хөй.

Хуралдың киржикчилери ажылга чогуур анализти кылып, четпестерни чайладырының хемчеглерин чугаалашкан.

ССРЭ-НИҢ 50 ЧЫЛЫНГА

ПЕДАГОГИКА НОМЧУЛГАЛАРЫ

Республиканың башкыларының педагогика номчулгалары дүүн Кызыл хоорайда ажыттынган. Баштайгы хүнүң пленарлыг хуралынга «ССРЭ-ниң 50 чылынга белеткел-биле холбаштыр республиканың школаларында өөредилге-кижизидилге ажылының байдалы болгаш ону экижидер хемчеглер дугайында» илеткелди Тыва АССР-ниң чырыдыышкын министри Д. Б. Ондар кылган. «Пионер организациязының болгаш ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга уткуштур ленинчи өрээлдериниң болгаш булуннарның ажылының дугайында» Туранның № 1 школазының башкызы М. В. Селина. «Өөреникчилерниң шериг-патриоттуг кижизидилгези» деп илеткелди № 11 школаның башкызы Н. Н. Чистобаева олар тус-туста номчаан.

Школага башкылаашкын ажылының дуржулгазы, ону экижидериниң аргаларының дугайында санал-онал солчулгазы болган.

Каа-Хемниң көдээ Советтеринде

ДЕПУТАТТЫҢ АРНЫ

ОРГАНИЗАС-МАССАЛЫГ АЖЫЛ

«Ажылчы чоннар депутаттарының районнар болгаш хоорайлар Советтериниң ажылын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы, Советтериниң эрге-хүлээлгелериниң дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктары амгы үеде Советтериниң ролюн бедидеринге, эргелерин калбартырынга, социалистиг демократияны улам хөгжүдеринге онзагай черни эзлээн.

Советтериниң мурнунда ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң сорулгаларын чедиишкинниг шиитпирлээри оларның күүскомнарының ажылының стиль болгаш методундан кол хамаарҗыр. Чүге дизе, күүскомнар Советтериниң организакчы ажылының төвүн эзлеп, үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин хынап, контрольдап, бодунуң ажылынга депутаттарны, хөй-ниитини хаара тудар.

Бистиң Каа-Хем район Совединиң болгаш көдээ Советтериниң күүскомнары Советтериниң хөй талалыг ажылын канчаар организастап турарыл? Күүскомнар чыл иштинде чорудар ажылдарның планнарын тургускан. Ындыг планнаашкын перспективтиг айтырыгларны ханызы-биле көөрүнге Советтериниң күжүн үениң чугула айтырыгларынче мөөңнээринге, ажылды баш бурунгаар белеткеп организастаарынга чугула рольдуг.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдургаш, район болгаш көдээ Советтериниң күүскомнары сессияларга, күүском хуралдарынга ажыл-агый айтырыгларын чугаалажып келген. Колхозтарда, совхозтарда черни база техниканы ажыглап турарының, күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, көдээ ажыл-агыйда хүннүң чугула айтырыглары амгы үеде Советтериниң кичээнгейиниң төвүнде турар. Чижээ, Ильинка көдээ Совет бодунуң девискээринде ажыл-агыйларда күш-ажылдың сагылга-чурумунуң, Кундустуг, Сарыг-Сеп көдээ Советтер чурттакчылыг черлерни чаагайжыдарының айтырыгларынче депутаттарның күжүн мөөңнээн. Бүрен-Хем көдээ Совет көдээде садыг хандырылгазының байдалын, ону экижидер хемчеглерни сессияга чугаалажып көрген. Бүрен-Аксы болгаш Сарыг-Сеп көдээ Советтер мал кажааларының кышка белеткелдериниң дугайын сессияларга чогуур өйүнде тургускулаан.

Район болгаш көдээ Советтериниң сессияларын эрттирерин элээн сайзыраңгайжыткан, депутаттарның идепкейин бедидер хемчеглерни алган. Сессияларга чугаалажыр айтырыгларны бир ай бурунгаар белеткээр, доктаамал комиссияларны, депутаттарны киириштирер. Чамдык айтырыгларны чугаалажыр дээнде анкета тарадып турар. Чижээ, садыг ажылының дугайында айтырыгны район Совединиң сессиязынга чугаалажырынга белеткел үезинде 200 хире анкетаны таратkан. Ооң түңнелинде чон 50 ажыг санал-оналды киирген.

Депутаттарны, ылаңгыя бир дугаар соңгудуп турар эштерни Совет улам хандыкшылдарын чугула сорулгаларның бирээзи кылдыр көрүп турар бис. Советтер ажылының арга-методунга депутаттарны өөредир, оларның дуржулгазын нептередир сорулга-биле райкүүском депутаттың хүнүн эрттирип турар. Аңаа чоннуң төлээлекчилери боттарының ажыл-чорудулгазының дугайын чугаалажып, ону сайзыраңгайжыдарының аргаларын сүмележир. Мурнакчы дуржулганы нептередир дээш «Депутаттың чаа чүүлү» деп бюллетеньни кварталда бир удаа үндүрүп келдивис. Ам удавас эртер депутат хүнүнге ССРЭ-ниң 50 чыл оюн уткуурунга депутаттарның сорулгаларын чугаалажыр.

СЭКП ТК-ның «Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ болгаш суур Советтериниң ажылын экижидер дугайында» доктаалынга үндезилээш көдээ Советтерге удуртулганы экижидери-биле оларның ортузунга чарышты организастаан. Көдээ Советтер даргаларының, секретарьларының семинарларын квартал санында эрттирип, дуржулгазын солуштурганы ажыктыг болган. Чарышты чылда ийи удаа түңнеп, эки ажылдаан көдээ Советке СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун тыпсып турар. Эрткен чылын Бүрен-Хем көдээ Совет (күүском даргазы Е. Катцина) ол тукту чаалап алган. Сарыг-Сеп (күүском даргазы А. Жидеева), Бүрен-Аксы (күүском даргазы Л. Ильченко) көдээ Советтериниң организас-массалыг ажылы элээн экижээн, боттарының девискээрлеринде ажыл-агыйларның ажылынга киржилгези идепкейжээн.

Советтиң ажылының стиль болгаш методун сайзыраңгайжыдар сорулга-биле район Совединиң күүскому бо чылдан эгелеп күүском хүнүн эрттирип эгелээн. Ону организастаарда райкүүскомнуң кежигүннери, килдистер эргелекчилери кайы-бир ажыл-агыйже үнүүшкүн кылыр, ында ажыл-херектиң байдалын хынап көөр, практиктиг дузаны чедирер, ажылчы чонну хүлээп алыр. Чоокта чаа күүском хүнүн Бүрен-Бай-Хаак суурга эрттирдивис.

Ильинка, Бүрен-Хем көдээ Советтериниң күүскомнары үнүүшкүннүг хуралдарны база практикалап турар. Колхозтарның, совхозтарның ажыл-чорудулгазынга хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып көөрүнге күүском ажылдакчыларының, депутаттарның ажыл-херек-биле эки таныжып көөрүнге, чоннуң санал-оналын билип алырынга ол таарымчалыг. Советтер ажылынга массаны киириштиреринге база чогумчалыг.

Район Совединиң 10 доктаамал комиссиязында 59 депутат, көдээ Советтериниң 31 комиссиязында 111 депутат хаара туттунган. Квартал планнарын ёзугаар оларның ажылын организастап, комиссияларның ажылынга дуржулгалыг депутаттарны хаара туткан. Район Совединиң аныяктар ортузунга ажыл талазы-биле доктаамал комиссиязын депутат В. Гайдук Советтиң ийи чыыжын улаштыр даргалап, элээн ажылды кылган. Көдээ ажыл-агый, улус өөредилгези болгаш культура талазы-биле доктаамал комиссиялар (даргалары А. Есипов, Ш-Б. Серээдар) олар сессияларга, күүском хуралдарынга айтырыглар белеткээринге идепкейлиг дузалаан. Доктаамал комиссияларының ажылының бир эки талазы үндүрген шиитпирлер күүселдезин боттандырарынга шудургу киржип келгени болур.

Ынчалза-даа район Совединиң үлетпүр болгаш тудуг талазы-биле доктаамал комиссиязының, Ильинка көдээ Советтиң доктаамал комиссияларының ажылы ам-даа кошкак. Хыналдаларга, сессияларга айтырыглар белеткээринге киржилгези четпес деп чүвени чугаалаза чогуур.

Партияның болгаш чазактың көдээ ажыл-агый талазы-биле шиитпирлериниң күүселдезин болгаш контролюн боттандырбышаан, бистиң районнуң Советтери ажыл-агый бүрүзүнге күш-ажылды организастаарынга дээштиг салдарны чедирер дээш боттарының ажылында четпестерден чогуур түңнелди үндүрүп турар. Чамдык ажыл-агыйларда экономиктиг ажыл кошкак, малдың баш саны хорамчалыг. Ынчангаш бо чылдың апрельде район Совединиң сессиязынга районнуң ажыл-агыйларында экономиктиг ажылдың байдалын чугаалажып көөр.

Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге январь, февраль айларда сүт бүдүрүлгези «Коммунизмче орук», «Октябрь 30 чылы» колхозтарда көвүдээн. Сүт садарының бирги квартал планнарын «Октябрь 30 чылы», «Тиилелге» колхозтар күүседипкен.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң чоннуң чаагай чоруун улам бедидер талазы-биле салган өндүр улуг сорулгаларын күүседир дээш ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү адырларынга Советтериниң ролюн бедидери чоннуң ортузунга оларның аталдарын улам бедидер.

К. ОЧУР-ООЛ.
Ажылчы чоннар депутаттарының Каа-Хем район Совединиң күүскомунуң даргазы.

Күүскомнуң бир хүнү

Районнуң улус ажыл-агыйының айтырыгларын шиитпирлээринге, чоннуң культура-амыдырал хереглелин экижидеринге массаны хаара тударының, хөй-ниитиниң идепкейин көдүрериниң чаа аргалары чүл? Оларны канчаар организастаза экил?

Ажылчы чоннар депутаттарының Каа-Хем район Совединиң күүскому ону өөренип көргеш үнүүшкүннүг күүском хүнүн эрттирер деп шиитпирлээн. Ону чорударда райкүүском кежигүннери, район организацияларының төлээлекчилери кайы-бир ажыл-агыйже бир хүннүң үнүүшкүнүн кылыр. Хамаатыларны хууда айтырыглар талазы-биле хүлээп алыр, кыштаглаашкынның, тудуг-суур ажылының, часкы тарылгага белеткелдиң байдалын хынаар, культура-чырыдыышкын, медицина чоннуң амыдырал хандырылга черлериниң, хөй-ниити организацияларының ажылынга дуза чедирер.

Бистиң республикага бир дугаар чоруткан күүском хүнү эң баштай «Совет Тыва» совхозтуң ажылы-биле таныжып Суг-Бажы суурга болган.

Эзлчеглиг күүском хүнүн чоокта чаа Бүрен-Бай-Хаак суурга эрттирген. Райкүүскомнуң кежигүннери, килдистер эргелекчилери, район организацияларының төлээлекчилериниң ол үнүүшкүнүн райкүүском даргазы К. Очур-оол удурткан.

Күүском хүнүнүң мурнуу чарыында Бүрен-Бай-Хаак суурга үш кезек черге чарлалдар азып каан турган. Ону эрттирериниң чурумун, хууда айтырыг тургузуп келген хамаатыларны күүском кежигүннериниң хүлээп алыр шагын ында айыткан.

Эртенгиниң 9 шак. Күүском хүнүнүң бүгү киржикчилери Бүрен-Бай-Хаакка чеде бээрге оларны Ильинка көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы, «Бүрен» совхозтуң директору болгаш тускай эртемниглери уткаан. Баштай кыска хуралды чыылдырган. Эш К. Очур-оол үнүүшкүннүг күүскомнуң ажылын организастаарының сорулгазы, ону эрттирериниң планы-биле чыылганнарны таныштырган. Ооң киржикчизи кижи бүрүзүнүң кылыр ажылын тайылбырлаан.

Ооң соонда райкүүскомнуң кежигүннери А. Токарев, З. Шин, К. Очур-оол олар совхозтуң тускай эртемниглери-биле кады мал кыштаглаашкынының болгаш малчыннарның амыдырал-чуртталгазының хандырылгазының байдалын хынаан. Район Совединиң доктаамал комиссиязының кежигүнү В. Васюков чаагайжыдылга, тудуг, садыг болгаш харылзаа ажылы-биле, көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссия даргазы А. Есипов часкы хову ажылдарынга техника болгаш үрезин белеткели-биле танышкан. Район эмнелгезиниң кол эмчизиниң хүлээлгезин күүседип турар А. Капустин эмнелге пунктузунуң ажылынга дузалаан. Күүскомнуң секретары К. Бондаренко суурда хөй-ниити организацияларының ажылын хынаан, депутат болүктериниң хуралын эрттирген.

Хыналда үезинде күүскомнуң административтиг комиссиязының хуралын эрттирген. Хөй-ниитиниң корум-чурумун үреп, арагалап турар чамдык хамаатыларны, бажыңнарның санитарлыг байдалында, уругдарыг кижизидилгезинде четпестерни шыңгыы чугаалашкан. Административтиг комиссия ниитизи-биле 15 херекти сайгарып көрген. Чурум үрээн чамдык хамаатыларны штрафтаан болгаш сагындырган.

Хүндүскүнүң 2 шак. Күүском кежигүннери К. Бондаренко, А. Даньков олар хууда айтырыг тургузуп келген хамаатыларны хүлээп ап эгелээн. Оларның негелде-хомудалдарын, хереглелдерин тускай демдеглээн, чамдык эштерге чогуур харыыны, аргасүмени берген.

Ажыл хүнү доостур чыгаан. Күүском хүнүнүң киржикчилери совхозтуң тускай эртемниглери, Бүрен-Бай-Хаакта чурттап турар район болгаш көдээ Советтериниң депутаттары суурнуң Культура бажыңынга чыылган. Хыналданың түңнелин олар чугаалашкан. Ол чүнү көргүскенил?

Совхозтуң ажыл-агыйында эвээш эвес четпестер илерээн. Чижээ, часкы хову ажылдарынга белеткел кошкак. Техника септелгезиниң темпизи оожум, шынары куду. Кыштаглаашкынның байдалында дүвүренчиг чүүлдер бар. Чамдык кыштагларда мал чеминиң курлавыры төнүп турар. Мал чемин кайы хамаанчок төтчеглеп турар.

Илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле бригадирлерниң, совхозта көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглериниң тайылбырын ол хуралга дыңнаан. Күүском хүнүнүң түңнелин үндүрүп тура активчилер үнелиг санал-оналдарны берген.

М. КАЗАНЦЕВ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң оргинструктор килдизиниң инструктору.

Кызыл туктуг көдээ Советте

ШИИТПИРЛИГ БАЗЫМНАР-БИЛЕ

Тоску беш чылдың ийигизинде Бүрен-Хем көдээ Совет күрүнеге 94 тонна эът, 17,4 тонна дүк дужаар планныг. Бо чылдың бирги кварталында чондан 13,5 тонна эът садып алыр планны 16 тонна кылдыр ажыр күүсеткен бис.

Советтиң девискээринде 2 совхоз бар. Советтиң күүскому ол ажыл-агыйларның бүдүрүлге планнарын күүседиринге чогуур дузаны чедирип, контрольду боттандырып келген. Ийи совхоз аразында социалистиг чарыштыг. Бригадаларның, фермаларның аразында чарышты база организастаан. Эрткен чылын бо ажыл-агыйлар көскү түңнелдерлиг болган. Беш чылдың биргизинде «Бурунгаар» совхоз күрүнеге эът, сүт, дүк садар планын ажыр күүсеткен. Дүжүт ажаалдазын чедиишкинниг чоруткаш, күрүнеге хөй тарааны сатканы дээш бо совхоз РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун болгаш акша шаңналын алган. Бо мурнакчы ажыл-агый беш чылдың ийигизинде шалыпчы темпизин кошкат-пайн, бирги кварталда 23 тонна эът дужаар планын март 15-те 20,7 тонна кылдыр күүсеткен. «Совет Тыва» совхоз эрткен чылын семиртилге планын ажыр күүсеткеш, трестиң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган.

Көдээ Совет эрткен чылдың ийиги чартыында бедик көргүзүглүг болганы дээш СЭКП Каа-Хем райкомунуң, райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бо шаңналдар көдээ Советтиң бүгү ажыл-ишчилеринден хөйнү негеп, оларның харыысалгазын улам бедиткен.

Чер-чер Советтеринге сөөлгү соңгулдалар үезинде бистиң көдээ Советке 25 депутат соңгуткан. Оларны ажыл-агыйларның харыысалгалыг участоктарында хувааган. 7-зи мал ажылында, 6-зы хову ажылында, 11 кижи албан черлеринде, 1 кижи тудугда ажылдап турар.

Бирги организастыг сессия доктаамал комиссияларны бадылап, соңгукчуларның берген чагыгларын боттандырар талазы-биле хемчеглерни бадылаан. Советтиң сессияларын болгаш күүскомнуң хуралдарын үнүүшкүннүг эрттирерин практикалап турар. Эзлчеглиг ындыг хуралды февраль айда Суг-Бажы суурга эрттирдивис. «Совет Тыва» совхозта кыштаглаашкынның чоруп турарының дугайында айтырыгны аңаа чугаалашкаш, ол ажыл-агыйда мал кыштаглаашкынында шыңгыы четпестерниң барын, ооң чылдагаанларын тодаргай сайгарып, четпестерни чайладыр хемчеглерни алган.

Көдээ Советтиң күүском-биле бир дөмей органы доктаамал комиссиялар болур. Олар Советтиң ажылынга депутаттарны, чонну хаара тударынга чугула рольду ойнап турары билдингир. Көдээ Советтиң депутады В. Пошининниң удуртканы көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссия Советтиң болгаш үстүкү органнарның үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин организастаар, контрольдаар талазы-биле элээн идепкейлиг ажылдаан. Комиссия бодун долгандыр быжыг активти хаара туткан, Советке болгаш күүскомга көөр айтырыгларны белеткежип, шиитпирлер күүселдезин организастап, совхоз бүдүрүлгезинге хамаарышкан чугула айтырыгларны бодунуң инициативазы-биле өөренип көрүп, хуралдарга чугаалажып, четпестерни чайладырын чедип ап турар.

Көдээ болгаш суур Советтериниң Бүгү-россий социалистиг чарыжынга киришкеш, Советтиң күүскому, доктаамал комиссиялары, депутаттары чамдык ажылдарны кылган. Депутаттар хөй-ниити-биле харылзааны хүн бүрү тудуп, боттарының кылган ажылдарының дугайын соңгукчуларга чугаалап берип, чагыглар күүселдезин организастажып турар. Көдээ Советтиң депутаттарындан 8 кижи ийи удаа, 17 кижи бир удаа боттарының отчёттарын соңгукчулар мурнунга кылган.

Күүседири-биле көрдүнген 12 чагыгның 6-зы күүсеттинген, артканнарын күүседириниң кырында келген. Соңгукчуларның чагыгларын ёзугаар чонга ачы-дуза чедирерин таарымчалыг болдурары-биле дааранып черни ажылдаткан, төп сүт-бараан фермазының малчыннарын хандырары-биле тускай ларёкту тургускан болгаш өскедаа чагыглар боттанган.

Школаның төрелдер комитеди, херээженнер чөвүлели, кудумчу комитеттери, агитквартиралар, улусчу дружинаның штавы, клуб болгаш библиотека чөвүлели-биле хүн бүрүнүң харылзаазын тудуп, чон ортузунга ажылды, хөй-ниитиниң корум-чурумунуң камгалалын чогуур деңнелге тургузуп турар бис. Бо өөредилге чылында школа назылыг уругларны школаже бүрүн хаара туткан. Өөредилге-кижизидилге ажылының экижээнинден школаларда эрткен улдуңнарның өөредилге түңнелдери ниитизи-биле бедик.

Көдээ Советтиң депутаттарының иштинде колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчылары хөй. «Бурунгаар» совхозта А. Астраханцев бригадирлээн ногаа бригадазы эрткен ажыл-агый чылында бедик дүжүттү өстүрүп алган. Амгы үеде ол бригада ногааның бүгү үрезиннерин тарылгага бүрүн белеткээн. Ногаа өстүрер черлерни, ногаа шөлдерин өдекшидер ажылдар кылдынган, минералдыг чемишчидилге белен. Көдээ Советтиң депутадынга мооң мурнунда каш удаа соңгуттуруп турган ам район Совединиң депутады А. Базыр эргелекчилээн төп фермада малдың немелде деңзизи хонукта 800—900 грамм чедип турар.

«Ажылчы чоннар депутаттарының көдээ болгаш суур Советтериниң ажылын экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын удуртулга болдургаш, партия организациязының удуртулгазы-биле бистиң көдээ Совет чонну ажыл-агый, культура тургузуушкунунга хаара тудар талазы-биле өскедаа ажылдарны кылын чоруткан. Мооң түңнелинде эрткен ийи чылда 52 чурттаалга бажыңы туттунган. Бо чылын 15-ти тудуп ажыглалга киирген. Тараа складын, чаңгыс аай төлевилел-биле туткан мал кажаазын, «Совет Тыва» совхозка гаражты, чунар-бажыңны туткаш, ажыглалга киирген. «Бурунгаар» совхозтуң механизаторларының хову турлаанда чаа столоваяны тургускан.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур оюнга чедиишкинниг ужуражыр дээш Бүрен-Хем көдээ Советтиң ажылчы чоннары бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Төрүүр чүс башка онааштыр 90 бызаа, 95 хураган, 80 кулунну алырын, бир хойдан-на 2,5 кг дүктү кыргыырын, «Бурунгаар» совхоз күрүнеге 2570 центнер эътти, 160 центнер дүктү, 26000 центнер тарааны, «Совет Тыва» совхоз чылда малдан ниитизи-биле алыр немелде деңзини 535 тонна чедирер, күрүнеге 455 тонна эътти дужаар.

Москвачыларның, ленинградчыларның кыйгырыын деткип, бо чылдың апрель 15-те болур коммунистиг субботникке организастыг киржиринге бүрен-хемчилер белеткенип турар. ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл оюнга уткуштур суур чаагайжыдылгазын база организастаар болгаш 700 дөс чимистиг үнүштерни олуртур, өг-бүле бүрүзү 2—3 ыяшты олуртурун хүлээнген.

Масса-биле харылзааны улам экижидип, Советтиң организас-массалыг ажылын сайзыраңгайжыдып, күүскомнуң ажылын план ёзугаар чоруткаш, чоннуң культурлуг амыдырал-чуртталгазы, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга улус ажыл-агыйының бүгү айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле сорулганы боттандырар дээш улам кызымаккай ажылдаар.

Е. КАТЦИНА,
Каа-Хем районнуң Бүрен-Хем көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы.

Репортаж

Төп фермада

Эртен. Каа-Хем унун куду каккан сырын арынны ажыңнадып турар. «Бурунгаар» совхозтуң төп фермазынга келдивис. Чаңгыс аай төлевилел ёзугаар туткан кажааларның даштында үзүктерде инектерни, бызааларны назыхарының аайы-биле тускайлаан. Ажаакчылар чемгерилге шагжаларынче сиген салган, изиг-түлүк ажыл үези болду.

Малга чем каап бээр кылдыр таарыштырган чемгерилге шагжалары эптиг болгаш чем курлавырынга хумагалыг болганы каракка илдеп.

Ферманың ажыл-агыйын район Совединиң депутады Анай Сатовна Базыр удуртуп турар. Аныяк болгаш улуг инектер-биле кады шупту 1604 инек бар. Ооң иштинде төрүүрү — 540. Инектер чапчаа-ла бызаалап эгелээн. Баштайгы төрээн 83 бызаа-даа онча-менди.

Совхозтуң ажыл-агыйы эът угланыышкынныг болганда кол кичээнгейни семиртилге-же салган. Ферма коллективи ажаалдазында бүгү малды семирти азырааш, эът планынга дужаар сорулгалыг.

Ферма эргелекчизи Анай Сатовна инектерин, бызааларын биске сонуургатты.

— Мында 59 бызаа бар. Ону семирти азыраарынга Долума Белекпенге быжыглаан бис— дээш, ол кезек бызааларны көргүстү.

— Мону канчап бызаа дээр боор, шарыжыктар ышкажыл —деп, эжим үзе кирди.

— Ам-даа ийи, үш ай хире болгаш бир харлаар бызаалардыр ийин — деп, эргелекчи бүзүретти.

— Кандыг уксааның бызаалары ирги?

— Симменталь уксааның бүдүрүкчүлери-биле чурт иштиниң инектерин эдериштирге-ле үр болган, колдуунда холушкак инектер-дир—дээш, эжимниң бүзүревейн турганын долузу-биле бадыткан кагды.

Ында малдың күш-деңгели эки. Мал чеми четчир. Сиген, силос, чарба, савай болгаш малдың өске-даа чеми бар. Хуваалда ёзугаар бир баш бүрүзүнге онааштыр мал чеми четчир, харын-даа артар деп көрген. Чаа төрээн инектерниң чемин кухняга хайындыргаш берип турар.

— Хонукта немелде деңзи чеже чедип турарыл?— деп айтырдывыс.

— Кол чүве мал чемин шын таарыштырып бээринден хамаарҗыр. Маңаа зооветеринарлыг чурумну сагыыры чугула дээрзин эрткен практикавыстан көрүп, кажараан бис. Бар чемни чурум ёзугаар бээр апарганывыс соонда немелде деңзини хөйнү ап келдивис. Ам инектиң хонукта немелде деңзизи баш бүрүзүнге 800—900 грамм, бызааныы 600—700 грамм чедип турар.

Колхоз турда-ла мал даңнакчызы/чораан, дуржулгалыг малчын Чудаш Лакпаевна Даваалай чаш бызааларның ажаакчызы. Ооң ажаалгазында 46 бызаа бар. Өзүлдези, күжү эки. Хонукта бирээзинне 700—800 грамм немелде деңзи чедир азырап, мурнакчыларның одуруунда санадып турар. Ол ам пенсионер. Алызындан мал ажылынга чаңчыккан болгаш анаа олуртунмас болган. Ооң дилээн, дуржулгазын көргеш, аңаа чаш бызаа хүлээткен. Ол Ленинчи юбилей медалының эдилекчизи.

Ленинчи юбилей медалының база бир эдилекчизи Анашпай Хырынчайовна Лакпа 57 бызааның ажаакчызы. Ооң бир башка онааштыр хонукта ап турар немелде деңзизи үстүнде малчындан дудак чок.

— Бызаа ажаакчызы кол ажылыңардан аңгыда хөй-ниитиниң кандыг ажылында силер?—деп, оон сонуургадывыс.

— Фермада улусчу контроль бөлүүнүң кежигүнү мен.

— Силерниң бөлүүңер кандыг ажылдарны чорудуп турарыл?

— Кол чүве малды кыштан хүр чыл ажырары, ажаалдазын экижидери, мал чемин камныг чарыгдаары болгай. Бо талазы-биле хыналдаларны, рейдилерни кылып, бөлүк шору ажылдап турар. Мал чемин төтчеглевес, малга саза бастырбас дээш алган хемчеглеривис боттанган, маңаа камналгалыг болурувус чугаажок—деп, ол улуг идегел-биле бүзүретти.

Мал ажылынга хандыкшылдыг, хоочун салгалды дөзээн аныяктар фермада хөй. Долума Белекпен дөрт чыл бызаа ажаажып келген, ам 59 бызаалыг. Диспей Тараажының ажаалдазында 57 бызаа бар. Олар малчын болуксаан күзел-биле фермага келген. Хоочун малчыннардан болгаш мурнакчы арга-дуржулгадан өөренип тургаш, баштайгы бергелерни ажып, эки кижилерге санадып турарлар.

Бирги кварталда эът дужаарының планын Анай Сатовна Базырдан айтырдывыс.

— Эрткен январь, февральда 8 тонна эът дужаар планывысты он тонна кылдыр ажыр күүсеттивис. Ам семиртилгеде 104 шарыжыктарны азырап турар бис. Ону дужаарывыска квартал планы ыракта ажыр күүсеттинер. Ол дээрге ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга чедиишкинниг ужуражырынга ферма коллективиниң баштайгы базымы болур — деп, ол улуг бүзүрел-биле харыылады.

Депутаттың удуртканы коллективтиң ажыл-ижин допчузу-биле көргүзерге мындыгдыр. Ферманы удуртпушаан, депутат хүлээлгезин ол база багай эвес күүседип турар. Район Совединиң сессиязынга олуржуп, ооң шиитпирлерин соңгукчуларынга чугаалап берип, каш-даа ужуражылганы кылган. Ферма биле совхоз аразын Каа-Хем үзе кирген. Часкы, күскү чең үезинде совхоз төвү-биле аргыжылга үстүр черде турар. Ынчангаш соңгукчуларның чагыын ёзугаар ында ларёкту туттурган, кино көргүзүлгезин ферманың кызыл-булуңунда организастаан.

Кызыл-булуңнуң дерилгези эки. Хостуг шактарны чөп ажыглаарынга бүгү таарымчалыг байдалды тургускан. Телевизор ажылдап турар. Биллиард, теннис, музыка херекселдери четчири-биле бар.

ЧУРУКТА: район Совединиң депутады, бригадир (эгезинде) А. Базыр, (адаанда) А. Лакпа бызааларынга силос берип турары.

А. СОДУНАМ.
Фотолар авторнуу.

АЖЫЛДЫ ТОДАРГАЙ ШИИТПИРЛЭЭР

Бүрен-Хем көдээ Советтиң көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязы бодунуң эрге-хүлээлгезин боттандырбышаан, Советтиң шиитпирлериниң күүселдезин организастаар болгаш контрольдаар талазы-биле элээн ажылды кылган. Олче чонну эвилелдээн.

Комиссия тускай эртемниглерден активти тургускан. Комиссияның составында 5 кижи бар. Мал, чер ажылының участоктарын олар тустус хүлээнген, ажыл планын ёзугаар ажылдап турар. Хыналдалар кылырда комиссия кежигүннерин болгаш тускай эртемниглерни киириштирер. Хыналдаларның түңнелдерин комиссияның хуралынга көрүп турар бис.

Совхоз бо чылын 5400 га черге тараа культураларын тарыыр. Ооң бир гектарындан-на 11 центнер дүжүттү, бир гектарга онааштыр кукурузаның 150 центнер ногаан массазын алыр. Картофель, ногаа культураларын база тарыыр. Бо часкы тарылганы 8—10 ажыл хүнүнде чорудар. Часкы тарылгага техниканы, үрезинни бүрүн белеткээри, хову турлагларын септээри хүннүң чугула айтырыы. Ынчангаш часка белеткелдиң чоруп турарының дугайында совхозтуң кол агроному И. Клюевтиң болгаш кол инженер Н. Курагинниң информацияларын доктаамал комиссияның хуралынга дыңнадывыс. Амгы үеде үрезинни чажар шынарынга чедир арыглаан, белен үрезиннерни хову турлагларында чедирген.

Совхозта ногаа бригадазы тургустунган. Ногаа шөлдеринче чемишчидилге сөөртүлгезин организастап, парниктерни белеткээн, өдээн солаан.

Ынчалза-даа совхозта трактор болгаш көдээ ажыл-агыйның кожуг машиналарының септелгези ам-даа узамдыгып турар. Септезе чогуур дөрт трактор кылдынмаан. Сеялкаларга хол дегбээн. Хову турлагларын септеп, чугайлаарынче кирбээн. Четпестерни чайладырынче угланган тускай шиитпирни доктаамал комиссия хүлээп алган. Часкы тарылгага бүгү белеткелдерни апрель 1-де доогарын агроном И. Клюевке, кол инженер И. Курагинге дааскан.

Тарылгага чедир санныг хонуктар арткан. Ооң салымчолун механизатор кадрлар шиитпирлээр. Ындыг турбуже ийи ээлчеглиг ажылдаарынга 8 механизатор чедишпейн турар. Дирекция чери оларны четчелээр хемчегни алырын хүлээнген. Тарылгага белеткелдиң түңнелдерин апрель 1-де катап хынап көөрүн доктаамал комиссия шиитпирлээн.

Комиссияның хыналдаларынга идепкейлиг киржип келген эштер хөй. Көдээ Советтиң депутады А. Астраханцева мал кыштаглаашкынының талазы-биле хыналданы организастаан. Алды коданда төрүүр хөй, база ол хире коданда аныяк хойлар кыштап турар. Оларга чем-суур четчир. Кышкы байдалы эки болган. Чоокку хүннерге чедир совхозта төрээн 2860 хойдан 340 ажыы оолдаан, чаш төлү бүрүн менди алдынган. Чаш мал хүлээп алыр кажааларның байдалы эки, оларны улуг-биче аайы-биле тургузар клеткаларны кылган, малчыннарга дузалажыр сакманщиктерни чоруткан. Сугну чогуур үезинде чедирип, кодан бүрүзүнге суг изидер черлерни тургузарын чедип алган. Эзлчежип кадарар ажылче 8 кадарчыны шилчиткен. Совхоз төвүнде кадарчылар чурттаар бажыңнарны туткан. Комиссияның чоруткан хыналдазының түңнелин ооң хуралынга чугаалашкаш, кыштаглаашкынның байдалын эки деп көрген. Чамдык четпестерни чайладыр талазы-биле санал-оналын комиссия күүскомга киирген. Комиссия бодунуң ажылын моон-даа соңгаар идепкейлиг болгаш тодаргай шиитпирлээр.

В. ПАШИНИН,
Бүрен-Хем көдээ Советтиң көдээ ажыл-агый талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазы.

ЧОГУУР ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЛЫР

Чылдың бирги кварталы төнер чоокшулаан. Мал ажылының продуктуларын будурер, ону күрүнеге садар, квартал планын күүседир талазы-биле Чөөн-Хемчик районнуң колхозтарында болгаш совхозтарында байдалды көрээл.

Март 13-түн медээзи-биле алырга, район бирги кварталда күрүнеге сүт садар планының 64 хуузун, эттиң 47 хуузун күүседеткен.

Күрүнеге сүт, эт садар квартал планын күүседир дээш калбарган чарышка эштер Д. Пастык-Доржу, М. Мирчин дагналаан «Искра», «Октябрь 30 чылы» колхозтар мурнап чоруп турар. Бо ажыл-агыйлар кварталдың эт садар планын күүседиптер, сүт садар планынга 10.9—13,3 хуу чедирбээн. Малының кышкы байдалы чамдык ажыл-агыйлардан бергедээшкининг болуп, хар улуг. оларбелчиири бергедеп, мал чеми эвээжеп турза-даа, «Искра» колхозтуң ажыл-ишчилери ниитининг малының кыштаглаашкынын экижидер дээш болур-чогуур хемчегларни ап, сүт, эт будурерин әдбедип, күрүне-биле үе санажырының кырында келген. Сүт будурерин ковүдедири-биле дүрген темпилиг хемчегларни алыр болза, Ленин аттыг колхоз квартал планын күүседиптип болур аргалыг. Ынчалза-даа мында эт садарының темпизи ам-даа оожум. Колхоз даргазы эш М. Хунажык хаван болгаш бода малды эккеп дужаарын аазавышаан.

«Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик» совхозтар сүт будурерин көвүдедир, күрүнеге садар квартал планын чедир күүсетпейн баар чыгыы. Чижээ, «Сүт-Хөл» совхоз (директору эш Б. Монгуш) хүн бүрүде 470 ажыг кг сүттүг садып турар. Ол-ла деннел-биле чоруур болза квартал планынга 21 тоннаны чедир бербейн барып болур. Эрткен чылларда сүт будурер, күрүнеге садар талазы-биле ажыл-агыйларны мурнап турган СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз (директору эш Т. Пичен-оол) бо чылын чыдып каап турар. Кварталда 95 тонна сүт садар планныг ол ажыл-агый амарткан хонуктарда 39 тоннаны садары негеттинип турар. «Большевик» совхоз база-ла шак ындыг.

Бо үстүнде совхозтарда эът садарының темпизи кошкак. Ылаңгыя «Большевик» совхоз кварталда 17 тонна эът садар планныг, а сөөлгү хүннерге чедир чаңгыс центнер-даа эът сатпаан. «Тыва» совхоз планын центнерни-даа күүсетпээн.

Бар мал чемнерин - хөлүн эрттир «камнап» турарының фактылары база бар. Чижээ, «Искра» колхозтуң Кызыл-Хавак, Арыг-Бажы фермаларында сараат сигеннер турбушаан. Саар инектерге болгаш күрүнеге садар малга хензиг саваң берип, чемгерип турар. Ооң хараазы-биле сүттүн үскүрү 3,5—3,6 хуудан беливейн турар. Ол колхозтуң эътке дужаараан бода малының хөй нуруузу ортумактан куду күштүг болган. «Октябрь 30 чылы» колхозтуң күрүнеге саткан 46 баш шээр малының 22-зиниң күжү ортумактан куду, а 19 баш мал арган, 30 баш чылгы малының 17-зи ортумактан куду күштүг. «Сүт-Хөл» совхозтуң болгаш Ленин аттыг колхозтуң күрүнеге саткан малының күжү куду деннелде. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң эътке саткан 43 баш шээр малының 20-зи арган болган, а 39 баш бода малының 9 бажы ортумак күштүг. Ынчаарга «Алдан-Маадыр» совхозтуң күрүнеге саткан малының күжү ортумактан өрү болганы мында ажаалданы экижиткенин хереченлеп турар-дыр.

«Октябрь 30 чылы» колхозбиле «Сүт-Хөл» совхозтуң саап турар сүдүнүң үскүрү 4 хуудан кудулавайн турар. Ындыг турда чамдык ажыл-агыйларның садып турар сүдүнүң шынары чавыс болбушаан.

Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садар квартал планын сан-даа, шынардаа талазы-биле чедиишкинниг боттандырар дээш болурчогуур хемчегларни алыры ажыл-агыйларның удуртукчуларындан, тускай эртемниглеринден, бүгү ажыл-ишчилеринден негеттинип турар.

М. СЕВЕН.

ДЕЛЕГЕЙ бо хүннерде

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

ПУР-НУҢ ЧИИК ҮЛЕТПҮРҮНҮҢ БАЗЫМНАРЫ

ВАРШАВА. Бо беш чылда Польшаның чиик үлетпүрү бодунуң хөгжүлдезиниң шынар талазы-биле чаа үе-чадазын эгелээн. Ол дугайын хамыктың мурнунда ооң хөгжүлдезинге киирер капитал салыышкыннарының улуу-биле өскени хереченлеп турар. Ол чорук чаа будүрүлгелериниң тудуунда, машина дарыгын чаартырында, чаа, эң ажыктыг технологтуг будүрүлге чорудулгаларын нептередиринде, бедик мергежилдиг специалистерни калбаа-биле белеткээринде херек кырынга илереп турар.

Чүгле бо чылда безин чиик үлетпүрүң хөгжүдеринге 10 миллиард хире злотыхты (польша акшаны) киирер дээн. Ынчангаш чыл төнчүзүнге чедир Лодзьда хевистер фабриказы, Озорковта даараныгга фабриказы, Тарновта идик фабриказы ышкаш, ындыг чаа 14 фабрика ажыглалга кирер. Бо бүгү будүрүлгелерни эң болбаазын, бедик будүрүкчүлүг дериг-биле дерип, 1972 чылда чиик үлетпүрүнүң улуг 11 будүрүлгезиниң тудуу эгелээр болгаш 1973—1975 чылдарда ажыглалга киирерин планнаан.

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ УЛУГ СОРУЛГАЛАРЫ

СОФИЯ. Болгарияның көдээ ажыл-агыйында аажок улуг капитал тудуг калбарган. Бо чылын көдээ тудугжулар 290 миллион лев (болгар акша) капитал салыышкынларны шиңгээдип алыр ужурлуг.

Мал ажылының, мал чеми болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң материал-техниктиг баазазын хөгжүдериниң айтырыгларын тудуг айтырыгларының талазы-биле национал чөвүлел хуралга чоокта чаа чугаалажып көрген. Чер ажылы болгаш аъш-чем үлетпүр министриниң бирги оралакчызы И. Димитров чөвүлел хуралга илеткел кылгаш, тудуг ажылдарының улуг хемчээлин демдеглээн. Бо чылда көдээ тудугжулар куштүң 14 комбинадын, бызаалар чемгерип азыраар 15 комплекстин, инектиг 19 кажаазын, 24 фураж заводун болгаш көдээ ажыл-агый продукциязын ажылдап кылыр талазы-биле 126 объектини ажыглалга киирер ужурлуг.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙНЫҢ КӨДҮРЛҮҮШКҮНҮ

БРАТИСЛАВА. Словакияның көдээ ажыл-агыйы дүжүттүг болгаш мал ажылының продуктулуун бедидер талазы-биле бодунуң мурнунга тургустунган айтырыгларны чедиишкинниг шинтпирлеп турар. Кооперастаашкынның чорудулгазы чүгле эгелеп турган 1948—1950 чылдарның үезин-биле дениээрге, 1971 чылда будүрүлгениң шинти хемчээли барык йиң катап, а барааныыг продукциязының хемчээли 2,7 катап өскен.

Ылаңгыя 1966—1971 чылдарда көдээ ажыл-агыйның социалистиг сектору боттуг түлнелдерни чедип алган, ынчаарда будүрүлгениң хемчээли дораан-на 28 хуу көвүдээн, ол чорук чурттарда көдээ ажыл-агый будүрүлгезиниң эң бедик денделдиг немелде өзүлдезиниң темпилериниң дүжүп турар.

Чер ажылынга амгы агротехниканы, хамыктың мурнунда янзы-бүрү минералдыг чемнишчидилгелерни ажыглаарын нептереткенинең ачызында ол чедиишкиннер болдунар аргалыг болган. Ооң түңнелинде дүжүттер ортумаа-биле мынчаар бедээн: тараа культураларының—20-ден 28 центнер чедир, чигир свёклазының — 285-тен 367 центнер чедир, картофельдиң —89-тан 116 центнер чедир. Мал ажылының хөгжүлдезинде чедиишкиннер база оон бичезвээ.

Улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң амгы беш чыл планы көдээ ажыл-агый будүрүлгезин, хамыктың мурнунда ону улам ыцай интенсификастаарының база амгы күчүлүг машина техниказы-биле чепсёрлээриниң күсели-биле шалыпкын бедидерни баш бурунгаар көрген.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫНГА БЕЛЕТКЕЛ

● УЛАН-БАТОР. Ам Мооллуң күражыл-агыйларында болгаш көдээ ажыл-агый каттыжыышкыннарында часкы хову ажылдарынга белеткелдиң чугула кезээ — техниканы болгаш прицеп херекселдерин септээри дооступ турар.

1972 чылда моол чер ажылдакчылары тарыганы чартык миллион гектар черге чорудар. Ол болза 1940 чылдан бээр чуртта тарылга шөлү барык 20 катап көвүдээн дээни ол. Чуртта чер ажылының, ылаңгыя тараа ажылының агротехниктиг деңгели чыл келген тудум-на бедип турар. Ам тараа культураларның 70 ажыг хуузун сорттуг үрезиннер-биле тарып турар.

ТАРЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

● БУДАПЕШТ. Бо чылын Венгрияның көдээ ажыл-агый будүрүлге кооперативтериниң шөлдериниче тракторлар болгаш сеялкалар мурнуку чылдардан эрте үнген. Агаар-бойдустуң байдалы аяс болгаш чылыг. Көдээ ажыл-агыйның эрте тарыыр культураларының чажылгазы болгаш чазын үнүштерни немей чемишчидери эгелээн.

Эрткен көдээ ажыл-агый чылы ВУР-нуң кооперативтериниң ажыл-ишчилеринге тергии дүжүттүг чыл болган. 1971 чылда тарааның ниити чыылдазы 9 хуу өскен. Кызыл-тастың гектар бүрүзүнден дүжүдүг ортумаа-биле 30,7 центер четкен.

(СЭТА).

Малчынарның садыг хандырылгазы

Эрзин райпозунуң коллективи бо ажылче кичээнгейни салып турар.. Районнуң колхозтарының ыракы кыштагларында малчыннарны чугула хереглелдиг барааннары-биле хандырар автолавкаларны туспе бижиглаан.

Райпо баштаар чери автолавкаларның садыгжы-чолаачыларының малчыннарже баар үезин айыткан графикти тургускан. Оларның ажылын контрольдаар сорулга-биле тускай журналды тургускан. Кажан автолавка малчыннарга барып садыглаан соонда кадарчылар боттарының саналгаларын, хереглелин тускай журналга демдеглеп турарын чурумчутнан. Чонның негелделерин ей-шаанда билип алырынга ол чогумчалыг.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чевулелиниң тускай айтыышкынынга үндезилээш, автолавкаларның үнүүшкүннерин кылырда змнелге ажылдакчылары база мады чоруп, малчыннарга медицина дузазын көргүзүп, лекция, беседаны кылырын боттандырып келген.

Амгы үеде кыштагларда малчыннар шай, таакпы, саваң, дус, кондитер кылыглары, макарон, хлеб болгаш өске-даа чугула хереглел бараанарын үзүктел чонка садып ап турар.

Оон аңгыда ийи дерги садының организастаан. Төрө-Хөлде Хоорай деп черде дерги садыы (садыгжызы О. Соян), Сөвлчээрниң Мугурда дерги садыы (садыгжызы Б. Соян) олар керосин, шай, таакпы, макарон кылыглары, серецги ышнаш хүн бүрүнүң хереглел бараанарын садыглаар. Кышкы үеде малчыннарга керосинниң эң чугулазын көргеш, ону үзүктелиишкин чонка садарының эптиг аргазын ажыглаан. Хойжу бригадалар төптеринде ниитизи-биле 11 кезек черге керосинни тускай савалааш чедирген. Малчыннар ону боттарының хереглээн үезинде садып алыр. Эртнен чылдың ноябрьдан бээр 12 тонна ажыг керосинни ынчаар саткан. 71 муң рубльдин үлетпүр болгаш аъш-чем барааннарын саткан.

Далганны чиик, эптиг чедиренге таарымчалыг кылдыр автолавкаларга үндүрүп бээрин чурумчутнан. Оларны 10, 20, 30 кг хемчээлдиг кылдыр тускай хаптарга ургаш чорудар.

Малчыннарны барааннар-биле хандырарының херээнге чолаачы-садыгжылар эштер Даваң Ирина, Ооржак Ирина, Ооржак Ольга, Ооржак Валентина, Ооржак Ирина, Ооржак Ольга, Нурзат, Кенден, Ланчыы олар ак сеткилдиин көргүзүп, айда ийиден эвээш эвес удаа үнүп садыглап турар. Олар ай санында планныг онаалгаларын 105—108 хуу чедир күүседип келген.

Районнуң дөрт колхозтарының малчыннарын барааннарбиле хандырар ажылды организастаанында ам-даа чедир кылдынмаан түүлдер бар. Ону эдер дээш хемчегларни райпо баштаар чери алыр апаар. Респотребсоюзтуң талазындан биске дуза чедирери черле чугула. Ылаңгыя керосинни, үнүш үзүн демир доскаарлардан үндүр сордуруп алыр насостар бисте чок. Чайгы үеде малчыннарның чайлагларга ап чоруурунга таарымчалыг чиик бичии майгыннар хереглеттинип турар. Өске-даа чугула хереглелер биске келбес боордур. Респотребсоюзтуң садыг эргелелин, оргтехниктиг килдизи мону эскерип, кичээнгейге алыр, чогуур дузаны биске көргүзер болза эки.

А. ШИРИН.

Эрзин райпозунуң баштаар черииң даргазы.

Дайынчы дузалакчылар

Бүзүрелин бадыткаан

«Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырында комсомол организациязының ажылы кошкак, ооң секретары аныяктар аразынче шоолуг кирбес, бот-идепкей чок дээн шүгүмчүлелдерни ында комсомолчулар мурнунда бо-ла чугаалаан турар чүве. Салбырның комсомолчуларының отчёт-сонгулдалы хуралы эртип турда, ооң чаа секретарынга детсад эргелекчизи, башкы эртемниг Чечен Хертековна Серенни аныяктар чаңгыс үн-биле сонгаан болгаш комитеттиң составын чаартқан.

Чаа сонгуткан комсомол комитеди бодунуң иштики ажылын ВЛКСМ Төп Комитединиң III пленумунуң негелделериниге дүүштүр тургузуп эгелээн. Мооң түңнелинде салбырның комсомол организациязының ажылы үндезинибиле экижээн. Комитеттиң, комсомолчуларның ниити хуралдары Устав ёзугаар эртип турар. 58 комсомолчу Бүгүзавилдиң Ленинчи зачёдунуң ийиги үе-чадазын чедиишкинин дужаган. 29 комсомолчуаныяктар комсомолдуң политөредилгезинин» четкизинде хаара түттүнген. кичээлдер бедик-шынарлыг эртип турар.

Салбырның конторазында аныяктарның идепкейлиг удуртукчузу Чечен Серенниң эгелекчи саналы-биле ында комсомолчу булуңну дерип кылган. Ында комитеттиң чорудар ажылдарының планын, бюро кежигүннериниң ажыл хуваалдазын, комсомолчуларның тус-тус ажылдарда хаара түттүнгенин айытқан болгаш мурнакчы комсомолчуларны чуруп, бижип көргүскен. «Комсомолчу прожекторну» айда ийи катап үндүрүп, четпестерни үргүлчү илередип, шүгүмчүлеп турар.

Салбырның аныяктары уран чүүлге хандыкшылдыг. Олар көдээ клуб чөвүлели-биле быжыг харылзааны гудуп, суурда клубту чугайлаан, үрелген сандайларны септеп, иштин, даштын арыглап алган. Солун концертти белеткеп алгаш. малчыннарга көргүзүп турар.

Комсомол комитединиң ажылының идепкейжээни ооң секретарындан хамаарышкан. Чечен Серен аныяктарның бүзүрелин төлептиг бадыткап турар.

Амгы үеде Чечен Хертековна Серен СЭКП кежигүнүнге кандидаттап киреринге белеткенип турар.

А. КАШКАК,
ВЛКСМ райкомунуң инструктору.

Ажылынга төлептиг

Үшиү класстың чолаачы курузун доскаш. Валерий Балбак «Сельхозтехниканың» Шагаан-Арыг салбырынга чолаачылап киргенинден бээр ам үш чыл чоокшулаан. Ол үениң дургузунда ол машиназын камныг эдилеп, чаңгыс-даа озал-ондактыг таварылга болдурбайн, ак сеткилдиг ажылдап келген.

Бо чылдың кыжынында ол «Найырал» совхозче пресстээн саваң, сиген сөөртүп ажылдап турган. Ооң ажылга кызымак, ак сеткилдиг төлептиг мөзүшынарын өөренип көргеш, ында партия эге организациязы ону партияның кежигүнүнге кандидатка хүлээп алган. Бедик идегелди шынзыктырар дээш ол кызымак ажылдап турар.

Ш. ДУВЕНДЕЙ.

А. Садаттың чугаазы

КАИР. (СЭТА). Египеттиң президентизи Анвар Садат Мерса-Матрух хоорайның политиктиг болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчуларының мурнунга чүве чугаалаан. Бо үеде Египет бодунуң төөгүзүнүң эң нарын үе-чадаларының бирээзин чурттап эрттирип турар деп, ол демдеглээн. Чүгле израиль дайзынга эвес, харын Израильге бүгү хевирниң дузаламчызын көргүзүп турар Каттышкан Штаттарга удур туржур ужур ам биске таваржып турар. АКШ-тың Чоокку Чөөн чүите политиказы болза арбатарны коргударынче, оларны аймаазырадырынче болгаш демиселди үргүлчүлээр бодалдан оларның ойталаарын чедип алырынче угланган. Ынчалза-даа эжелеткен араб девискээлерни хостаарынга бүрүн шиитпирлиг болгаш ол дээш кандыг-даа когаралдарже баарынга белен бис деп, А. Садат демделээн. Бистиң дайзыннарывыстың кыжаныглары бисти коргудуп шыдавас ужурлуг. Бис чаңгыс аай өг-бүлеге чурттап, ам болур демиселге тиилелге дээш бистиң төрээн чуртувустуң экономиктиг хөгжүлдезиниң херээнге бүгү күштерни бээр ужурлуг бис.

ДИПЛОМАТТЫГ ХАРЫЛЗААЛАРНЫ КАТАП ТУРГУЗАР

РАВАЛПИНДИ. (СЭТА). Пакистанның чаза болгаш Чехословакияның чаза Бангладеш Улус Республиканы хүлээп көргенинге холбаштыр Пакистанның үскени дипломаттыг харылзааларны катап тургузарын шиитпирлээн дээрзин Равалпиндиге албан ёзузу-биле чарлаан.

Ооң мурнуу чарыында Пакистан Польша, Венгрия болгаш Югославия-биле дипломаттыг харылзааларны катап тургускан.

ТК-ның кыйгырыы

ПАРИЖ. (СЭТА). Францияның Коммунистиг партиязының Төп Комитеди «Юманите» солунну камгалаарынга болгаш тарадырынга боттарының бүгү күштерин мобилизастаарынче коммунистерни кыйгырган. Хүн бүрүнүң парлалгазының кризизи партияның төп парлалга органынга аар уржукту чедиргенин демделээш, ФКП ТК «Юманите» дээш демиселче кыйгырып, ол болза бүгү партияның херээ болган турар ужурлуг дээрзин айыткан.

Сүлчээчилерни шиитккен

БРАЗЗАВИЛЬ. (СЭТА). Бо чылдың февраль 22-де Конго Улус Республикага күрүне эргилдезин кылырын оралдашкан болүк сүлчээчилериң хереэниң талазы-биле шиитккелди ында чарлаан. Сүлчээниң удуртукчулары Диавара биле Икоко дезип чоруткан болгаш мынчага чедир туттурбаан, ынчалза-даа оларны шаажылап өлүрер деп боттары чок черге шиитккен. Сүлчээниң ооң өске 13 киржикчизин шаажылап өлүрер деп шиитккенин президент М. Нгуаби назы иштинде кара-бажыңга олуртур хемчег-биле солаан. 30 сүлчээчини база назы иштинде кара-бажыңга олуртур кылдыр шиитккен.

Индий-кыдат патриоттарның чедиишкиннери

ХАНОЙ. (СЭТА). Америк аггрессорларга болгаш оларның чалчаларынга удур тулчуушкуннарда патриоттарның чедиишкиннериниң дугайында медээлер Индий-Кыдаттың фронтуларындан кээп турар.

Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштери март 15-тен 19-ка чедир үеде Данңг девискээринге дайзынның элээн хөй быжыглал туруштарынче халдаан. Тулчуушкуннар чоруп турда патриоттар дайзынның 150 ажыг солдат, офицерин сандан үндүрген, 6 шериг машиназын чок кылган.

Март 16-да Мурнуу Вьетнамны хостаар күштерниң дайынчылары Митхо, Тхузаумот, Бариа можуларда чалча армияның баазаларынга согугларны тавары штырган, 100 хире шериг албаныгларны олүрген болгаш балыглаан, 10 ажыг шериг машиназын үрээн болгаш дайзынның ийи кораблин суг дувүнче киирген.

Март 16 дүнеэзинде хостаганың Улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары Дананг — Хюэ демир-орукка дайзынның шериг эшелонун буза тевиксен.

Камбоджаның патриоттарының чедип алган тиилелгелериниң дугайында медээлериң келири үргүлчүлевишаан. Бо үеде Кампонгтям девискээринде кадыг-дошкун тулчуушкуннар чоруп турар. Март 27 дүнеэзинде патриоттар Пномпеньден 120 километр ырак турар чазак шериглериниң туруштарын ракета-миномёт-биле боолаан. Бо тулчуушкунга дайзын аар чидириглерге таварышкан.

Лаоста патриотчу күштер ында-бүрү фронтуларда чедиишкинниг дайылдажып турар. Сөөлгү хүннерде Лаостуң Улусчу-хосталга армиязының дайынчылары Лоягченг баазада дайзынның туруштарынче соксаал чок халдап турар. Мурнуу Лаоска март 18-тен 20-ге чедир үеде патриоттар 8 америк самолёт, вертолёттуу дүжүр аткан.

Англи-мальта дугуржулга

ЛОНДОН. (СЭТА). 7 чыл хуусаалыг англи-мальта дугуржулгага ат салыышкыны Лондонга болган. Бо дугуржулганың негелделерин ёзугаар Англия ол үениң дургузунда ортулукта бодунуң баазаларын хевээр тургузар. Англи чепсектиг күштерниң үр үеде турары-биле Мальтаның экономиказында чедирер когаралдың шүүдели кылдыр баазаларны ажыглааны дээш аренда төлевирни үш катап көвүдедир болгаш өске-даа чамдык дүжүп бериишкиннерни Мальта алыр.

Дугуржулгага ат салган соонда болган парлалга конференциязынга Мальтаның премьер-министри Д. Минтофф чүве чугаалаан. Бодунуң чазаа Мальтаның политика болгаш экономика талазы-биле хамаарышпас чоруунче, нейтралитединче угланыышкынны мурнуку хевээр чорудар бодалдыг дээрзин медеглээн. Англия-биле чарган бо дугуржулганың күштүг хуусаазы доозулган соонда Мальтага даштыкы базалар артпас деп идегелин ол илергейлээн.

Минтоффтуң сөзү-биле алырга, ортулунта шериг баазаларын араб чурттарга удур ажыглавас деп англи чазактың бүзүрединин алган мен дээн. Ону күүсетпээн таварылгада дугуржулга күштүг эвес болур деп, премьер-министр чугаалаан.

Европаның капиталистиг чурттарында аңгы демиселиң бичии-даа сокеавайн турар. Ажылчы чоннарның социал негелделерин деткээн ажыл соксадыышкыны, чыскаалдар үргүлчүлеп турар. Акшаның үне чокталып турарының, ажыл чоктарның санының доктаамал өзүп турарының, ажылчы чоннарның эргелелиниче монополияларның шаап халдаашкынының түңнелинде аңгы демиселиң улам чидиглешкен.

ЧУРУКТА: бельги ажылчыннарның Юиге кылган чыскаалы. Анда 4 муң ажылчын киришкен.

БЕЛЬГА—СЭТА-ның фотозу.

Чуртунче чана берген

КАМПАЛА. (СЭТА). Уганда армияга ажылдап турган израиль специалистер болгаш инструкторлар Уганданың президентизи Иди Аминниң айтыышкынын ёзугаар чурттуң девискээринден үнүп чоруткан.

Уганданың даштыкы херектер министри Вануме Кибединиң медеглээни-биле алырга, израиль специалистерни чурттан үндүрүп чорутканы «Уганда-га израильдерниң күзенчиг эвес ажыл-чорудулгазының» шуут түңнели болган.

Уганданың чазаа израиль фирмалар-биле чарган үш керээни үскен дугайын база чарлаан.

Эргилде кылырын оралдашкан

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Эрткен субботада бөлүк шериг кижилер күрүне эргилдезин кылырын оралдашкан соонда Сальвадорга онза байдалды чарлаан. Келген дыңнадыларны ёзугаар алырга, сүлчээниң организакчылары даштыкы әлчин черлеринде чаштына берген.

Эрге-чагыргалар хөй санныг тудуп хоругдаашкыннарны чоруткан. Ылаңгыя христиан-демократтыг партияның удуртукчузу Дуартени тудуп хоругдаан.

Аргентинада аңгы демисели

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Аргентина ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларның боттарының эргелери дээш демисели күштелип турар. 20 хонукта үргүлчүлээн ажыл соксадыышкынының соонда Мендо можуның дагжылары тиилелгени чедип алган. «Кор емар» кампаниякың будүрүлге залери ажылдап үндүрген 200 ажылчынны ажылга катап киирер дутайында ажыл соксатканнарның негелделерин күүсеткен.

Ажыл соксадыышкынның калбак шимчээшкин Ан-Хуан можуну хаара туткан. Ажыл соксадыышкыны чуртта өртек-үнениң аартап турарыңга удур утланган. Электроэнергия холезинин үш катап улгаттырган чорук ажыл соксатканнарның килеңин хайныктырган.

Профсоюзилелериниң, Аргентинаның хереэженнер эвилелиниң, «Аргентиналарның национал ужуражышкынының» — коалициякың толээлекчилера аргентина найысылалга чөвүлел хуралды эртиргеи. Ол коалицияда коммунистиг партия болгаш өске-даа деңнилгелиг организациялар бактааган. Олар ажылчы чоннарның аар-берге экономиктиг байдалынга болгаш ортектериниң соксаал чок озүлдезинге удурланыышкынының илергейлээри-биле «аштың кылажын» организастаар бодалдыг.

Чоннуң чаагай чоруунга

Ленинград хоорайның «Металлопосуда» деп каттыжыышкынының коллективи бир миллион ажыг доңгууларны, бидомнарны, сакпыңнарны, уруглар аяан, хууңнарны, таштарны болгаш еске-даа саваларны бүдүрүп чонга херектиг бараанналарны бараалгадыр.

ЧУРУКТА: контролёр З. Семёнова баалыңныг саваның шынарын хынап тур.

Ф. ФЕДОТОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

БЕЛЕТКЕЛ АЖЫЛЫН КАЛБАРТЫР ДЭЭШ

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга тураскаатканы көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң көрүлдезинге белеткел ажылдары Барыын-Хемчик районнуң колхоз, совхозтарының чамдык коллективтеринде чедишкинниг чоруп турар. Көрүлдеге 16 коллективтер, 90 агитквартира болгаш 4 агиткультбригада киржир, «Барлык» совхозтуң Акеы-Барлык, Хөвделең, Бижиктиг-Хая, «Шекпээр» совхозтуң Бичe-Тей салбырларының болгаш «Доң-Терезин» совхозтуң төвүнде агитквартираларынга бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниң концерттери эки организастыг эрткилээп.

Бо совхозтар агитквартираларның түңнел концерттерни апрельдиң бирги чартыында эрттирер дээш белеткенип турар. Ынды болза-даа бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезинге белеткел районнуң коллективтер бүрүзүнде бир дески эвес.

План ёзугаар район төвүндеги көрүлдеге 16 коллектив киржир ужурлуг. Харылзаа конторазының, мал эмнелгезиниң, райпонуң, 741 КМК-ның, «Сельхозтехника» салбырының, тууйбу заводунуң дээш еске-даа коллективтер көрүлдеге белеткелди бөгүнге чедир эгелевээн. Ол шыкаш көрүлдеге белеткел «Шекпээр» совхозтуң Аңгаты, «Барлык» совхозтуң төп салбырларында кошкак организастаттынган.

Репетиция эрттирериниң хүнерни чурум ёзугаар тургуспаан. Районнуң оргкомитет кежигүннерин болгаш культура килдизиниң специалистерин практиктиг база методиктиг дуза көргүзери-биле туеспе коллективтерде быжыглаза-даа, олар ажылын шуудадып чорутпаан болгаш чамдык эштер быжыглаан коллективинге чаңгыс-даа катап барбаан.

Көрүлдеге сиилбин чазаар, үгүлзалап даараар чүүлдериниң делгелгезинге белеткел кайы-даа коллективтерде эгелевээн. Көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң көрүлдезинге түгле концерттер эвес, ооң-биле кады культура албан черлерин бүгү талазы-биле төлептиг белеткээр ужурлуг.

Амгы байдалдан ап көөрге, районнуң клубтарында бот-тывынгыр уран чүүл бөлүмнери хылдыг хогжум болгаш концертке кедер костюмнер-биле хандыртынмаан. Райпонуң магазинперинде хылдыг хогжум аймаа чок.

Каш санныг эрги игил, бызаанчы-биле эки шынарлыг концерттерни чедишкинниг белеткеп алыры болдунмае дээран билдингир. Бай-Тайга районнуң бот-тывынгыр уран чүүл бөлүмнериниң коллективтери национал костюмнерни бэш бурунгаар уран-шевер арга-биле быжып, чуруп таарыштырган, Барыын-Хемчик районнуң амыдырал хандырылга комбинадында шагда-ла даарадып эгелээн. А барыын-хемчикчилер мынчага чедир бо талазы-биле дүвүреевейн турары эки түңнелге чедирер бе?

«Доң-Терезин» совхозтуң төвүнде клубта сандайлар чок болганының ужурунда суурнуң чурттакчы чону культурлуг дыштанылгазын болур чогууру-биле эрттирер, кино, концерт көөр, аныяктар репетиция чорудар аргажок болуп турар. «Шекпээр» совхозтуң Аңгаты салбырында болгаш «Барлык» совхозтуң төвүнде клубтарның ниити дериглезин шоолуг эвес.

Көдээниң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң көрүлдезинге белеткелде четпестерни чоокку хүнериниң иштинде чайладыр төлээде, районнуң оргкомитеди бот-тывынгыр уран чүүл коллективтеринге практиктиг болгаш методиктиг дузавы күштелдирери негеттинип турар.

Т. ТАЛГАНЧЫК, «Шынның» корр.

Кызылдың, тудуг детальдар комбинадының болгаш тууйбу заводунуң коллективтериниң аразында эш хуу спортчу ужуражышкын чоокта чаа болган. Бо удаада шыдыраачылар шыңгыы ойнаан. Маргылдаага тууйбу заводунуң коллективи тиилелгени чедип алган.

ЧУРУКТА: Серен-оол (оң талада) тууйбу заводунуң шыдыраачызы Байкара-биле ойнап олур.

Н. СИРОТИННИҢ фотозу.

Делегация аъттанган

Кубаның Аныяк коммунистер эвилелиниң II съездизиниң ажылынга киржири-биле ВЛКСМ ТК-ның бирги секретары Е. М. Тяжельников баштадыр ВЛКСМ-ниң делегациязы Куба Республикаже чорупкан. Делегацияның составы — ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы, Совет Эвилелиниң Маадыры Б. В. Волынов, ВЛКСМ ТК-ның килдис эргелекчизиниң оралакчызы В. В. Макаров.

Делегация Кубаның Аныяк коммунистериниң 10 чыл оюнуң байырлалынга киржир.

Куба Республиканың ССРЭ-де элчини Рауль Гарсия Пелае делегацияны үдээннериң аразында база турган.

Шемижилерде

Чөөн-Хемчиктиң Шеми ортумак школазының (директору эш И. Даш-оол) башкылар коллективи ССР Эвилелиниң 50 чыл оюн өөредилге-кижизидилгелиг ажылга чедишкинниг уткуур дээш ада-иелер-биле ол шыкаш класстан дашкаар кижизидилгэ ажылын экижитпишаан, башкылаашкынның шынарынче сагыш салган. Аныяк салгакчыларны эртем-билигге, чараш ажыл-чаңга кижизидер дээш класс бүрүзүнде ажылдар болур-чоруурду-биле чоруп турар.

1970—1971 өөредилге чылында школачылар спорт залдыг болган. Спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге маргылдаалар доктаамал болуп турар. Ажылчын аныяктарның спорт маргылдаалары суббота, улуг хүн санында школаның спорт залында болгулап турары эки.

Школада бүдүрүлге бригадазы быжыглаттынган участокта көдээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрери-биле аңаа белеткелди амдыгаалтан чорудуп турар. Бригаданың бүдүрүлге планында 90 га тараа культураларын, 50 га силос культуразы, бир га картофель болгаш ногаа культураларын хөйнү өстүрери көрүнгеш.

Школаның 1972—1973 өөредилге чылында одалгага ажыглаар 450 кубометр ыяшты «Большевик» совхозтуң ажыл-ишчилери тайгада белеткээн. Анда башкылар коллективиниң үлүг база улуг болган. Бо хүннерде оттуглар ыяштың сөөртүлгези чоруп турар.

С. МОНГУШ.

Туризм темазынга хамаарыштыр

ОРАН КЕЗИИР КАВЫСКАЛАР

Эрте-бурунгу грек философ Сократтың чурттап турган чүс чылы туризминиң канчаар-даа ажык пенгерен турган үезин ол. Ол үениң кижилери делегейни шинчилеп өөренириңге, аян-чоруктар кылырынга амыдыралының биче эвес кезиин бараалгадып чорааннар.

Бо материалдың эгезинге долгандыр турар бүгү кижилерден: Москваны, Ленинградты, Киевти көрген силер бе? Эрте-бурунгу хоорайлар Новгородту, Самаркандыны сонуурган көрдүнер бе? деп айтырыксаам кедир-дир.

Бир эвес корбээн болзунарза, улараан херээ база чок. Аян-чорук кылыр күзедиң боттандырып болур арга кижи бүрүзүнге чыл келген тудумна улам белен ашар чыдар. Маңаа хамаарыштыр эрткен туризчи чылдың түңнелдерин болгаш бо 1972 чылда боттандырза чогуур туризчи хемчегларниң дугайын сонуургай каапталар болаувусса бүтү чүве билдингир апаар.

Совет чуртка амгы бо чыл ажок улуг болуушкун — Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганындан бээр бекеп чыл ооң-биле демдеглеттингин эртер. Мынчаңгаш богун туризм компазының согунчуазы хары угда 15 угланышкынны — акы-дуймалышкы эвилелдешкен республикаларны шупту-зун айтыр апаары билдингир.

Яңы-бүрү национал улустарның амыдырал-чуртталгазын болгаш Совет эрге-чагырганың чылдарында болуп эрткилээн кайтамчык улут чаартылгаларның дугайын ССРЭ-ниң ажылчы чоннары база бистин даштыкы өөнүктеривис билип алыксап турары маргылдаа чок болбайн аан. Дүүнгүзүңге бодаарга, бөгүн аян-чорук кылыры ыракта чиигээ-даа. Ол чорук совет кижилериң амыдырал деңнелиниң өскени, хостуг үениң көвүдээш, ылаңгыя Совет Эвилелиниң көрүп четпес делгемнерин эргин кезиириңге биче эвес рольду ойназа чогуур транспорт чепсектериниң улам сайзыраавы-биле чүвүдээ мурнунда тайылбырлаттынар.

Чурттуң агаар маршруттарында «ТУ-154» деп пассажирлер дажыглаар чаа лайнер ужуп эгелээн; Львовтуң автозаводчулары «Львов-Турист» дээр каас-чараш автобустарны кылып үндүрген; а сормовчилер хары угда муң кижи кире бээр «Дыштанылга» деп адаар чаа туристчи пароходту будүрүп үндүрген, сутке ажыдырып киргеп дээш оске-даа.

Ажылчы чоннуң чогумчалыг дыштанылгазының дугайында сагыш салза чогуур профовилелдери ам үеде 200,6 муң кижини чаңгыс утпа хүзээп алып болур 600 хире аалчылар бажыңнарлыг болгаш туристчи баазаларлыг; түгле эрткен чылын бээп 23 туристчи ажыл-агый черлери ажыглалда киргеп. Туристчи ажыл-агый черлерин чогуур корум чурумга тударыы-биле күрүне амгы беш чылда (1971—1975 чылдарда) 80 миллион рубльди чарыгдаарын, а туристчи базалар тудуун чорударынга —550 миллион рубльди шиңгээдирин көрген.

Туризм — ол дээрге аваа-ла географтыг чер бүрүзүнге ёзугаар барымдаалаан селгүүстээшкин эвес, а үүнүн-даа мурнунда ук черни шинчилеп өөренириңдир. Туризминиң алыс утказын кайгамчыктыг совет чогаалчы, аян-чорукчу Константин Паустовский шак мынчаар тайылбырлап тодаратkан: «Оран кезиири, ону шинчилеп өөренири бот-боттарындан кажан-даа чаңа көрдүнмес». Орус чуртунуң орта дилиндүүнде эрте-бурунгу хоорай Киевшмаже ийикпе Оожум океан эриинде порт хоорай Владивостокче, Афиныларжеийикпе Римче, Кара далай эриктериче ийикпе Ладого көлде Валаам ортулукче-даа дижик, кандыг-даа аян-чорук бүрүзүнүң чогум-на ужур-утказы шак-ла ында.

Аян-чорукчулар чер-черни деннештирип көрбүшаан, шинчилеп өөренир. Өске бүгүнү албаска беаны, черлерни аралаштырып көөрү—ол дээрге эки дыш-тыр, утаавны сергедири, чогаадыкчы ажылга идиги бээрл-дир. Ол бүгүнү турисчи кижи маршрутка чораан угаан билир. ССРЭ-де ындыг маршруттарның саны үш муң ашкан.

Бо чылын туристчи бөлүктер Бүгү-эвилелдиң 30 ажыг чаа маршруттарынче аъттанып үнүлээр. Оларның бирээзин «Сибирьниң суй белээ» кылдыр адаан. Туристчилер делегейде эң улуг үш гидроэлектростанцияларны — Саян-Шушенская ГЭС-ти, Красноярская ГЭС-ти база Братская ГЭС-ти көрбүшаан. XIX вектиң төнчүзүнде Владимир Ильич Ленинниң шолугле эртиргеп чери—Шушенскоеде музей-заповедник-биле танышкар.

1941 чылда фашистиг аг-шеригниң халдаашкынынга хамыкты мурнай таварышкаш, маадырлыг демиселди эгелээн маадыр-биизээ — Брест хоорайның дугайын ким дыпнаваанын? Эрткен чылын мында «Брест шивээзиниң» Мемориалын ажыктаан. Ук Мемориалды Ленинчи шаңналдың лауреады, сураглыг совет скульптор А. Кибальниковтуң удуртканы чогаадыкчы болүк тургускан. Чүс-чүс муң кижилер аңаа барып, олген маадырларның тураскаалынын мурнунга сакпын могеелер. Белоруссияның туристчи организациялары Брест хоорайда каас-шиник аалчылар бажыңын тудуп белеткээн болгаш «Брестский» деп маршрутту ажылдан кылганнар.

Туристчи-спортсменнерге хамаарыштыр профовилелдерни суглуг болгаш даглыг черлер таварты чоруур элээп кап маршруттарны саналдан турарлар. Оларның аразындан Ленинград чоогунда Карель мойналыында чараш хем болур Вускаяны таварты байдарка хемелерге олуруп алгаш, аян-чорук кылыры, мен бодаарымга эң-не нарын болгаш эң-не сонуурганчыг болуру чүтаажок. Ол хемнеп чоруурга ужарлар-даа, саарылар-даа, эргиништээр агымнар-даа таварышкылаар апаар...

Соңгу Кавказты таварты «Безенгийский» деп чаа маршрутту эртери даглыг черлеп аян-чорук кылыксаар кижилерге кончуг таарыжыр боор деп бодаар-дыр мен: маңаа туристер меңгилер таварты эртип, тамы чарыктарны, болгаш аднарны көөр, көк дээрде күлбүүп чоргулаар эзирлерден артык бедиктер кырынга үнүлээп, солун хайгааралдарны кылырлар. Оон ыңай, бир эвес күзээр болзунароа, Алтайның даг оруктары-биле аъттыг аян-чорук кылып-даа болур силер.

1972 чылдагы туризминиң база бир онзагай чүвези чүл дизе, чүс ажыг хире планныг маршруттарга ада-иелерни оларның ажы-төлү-биле кады хүзээп ап болурун көргени болуур.

Совет профовилелдериниң планнай көргенин ёзугаар алырга, бо чылын доктаамал маршруттарга чиитизи-биле 12 миллион ажыг кижи киришкеп турар. Ооң кырынга оларны дугайты база сагыш салга чогуур 60 миллион экскурсантыларны болгаш 40 миллион «организас чок» туристерни неметтер болзувусса, бо чылын ССРЭ-ге туризм херээнге чеже кижи хаара туттунган турарын сананары безин берге-дир.

Туризмге хандыкшылдың объектилери чыл келген тудум-па солуттунуп бар чоруур. ССРЭ-де XX вектиң кайгамчык болбаазын тураскаалдары — күчүлүг гидростанциялар, кылымал далайлар тургустунуп, чаа-чаа социалистиг хоорайлар туттунуп тургулаар. Совет эргечагырга дээш амы-тынын берген демиселчилериң чырыкылыг тураскаалы кылдыр, тулчуушкуннар шолугле болуп тургулаан черлерде кайгамчык улуг мемориалды комплекстерни кижилер дерип тургускулаан. Кижилерни хамыкты мурнай хандыкшылдын турар чүүлдер ол-дур.

Чуртка туризмни болгаш экскурсияларны улам ыцай сайзыradыр дугайында Коммунистиг партияның Төп Комитеди, Совет чазак база ВЦСПС үш чыл бурунгаар доктаал хүзээп алган. Ынчаа экскурсия бюролары түгле ийи үс хире улуг-улуг хоорайларга ажылдап турган. Оон бээр үш-ле чыл эрткен, а чуртка аян-чоруктар эргелээриниң 325 чаа бюролары чемей тургустунгулаан.

Бир болгаш ийи хүнүг экскурсиялар өртээниң 30 хуузун түгле будүрүлгелер ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга эвес, харын оларның өг-бүлелериниң кежигүннериңе база төлээр дутайында профовилелдериниң үндүрген шиитпири экскурсиялар хөгжүдезинге таармычалыг идиг бериишкин болган.

Оран кезиир кавыскалар... Олар оолдарның селбегер баштарының узун суук дүктерин-даа, буурул баштыг кырган прейлериниң агбагар салдарын-даа үвүрерти хадып, оларның чүректерин өөртүп, ам-даа четче угаттынмаан делегей чажыттарынче кыйгырып турганзыг-даа.

Корабльдер каюталарында, поездилер купелеринге, автобустар ийикпе самолёттар салоннарынга чоруурун кижи-ле болганы күзевес. Хөй-хөй кижилер майгыннарга чүрттаарын, аар рюкзактыг чер кезиирин күзээр.

Бөгүн Совет чуртка туристеринiң үш муң чыгам район болгаш хоорай клубтары, будүрүлге черлериде күш-культура коллективтериниң 100 муң спортчу секциялары ажылдап турар. Оларның саны туризм дериг-хереклелерин хөлезиге берип турар пунктуларның санының база аян-чорукчуларның хереглелин хандырары-биле будүрүп үндүрүп турар аъш-чем, продуктуларының ассортиментизиниң болгаш шынарының чыл санында ооруп турары-биле бир дөмей көвүдеп турар.

Боттарының күзээш-биле аян-чорук кылыр туристериниң маршруттары Крым биле Кавказ девискээрлериниң ам шуут сыңыпластаан. Профовилелдериниң баш бурунгаар тодарадып турарын ёзугаар алырга, бо чылын Ортааны Азияның, Уралдың даглары, Чөөн Сибирьнин, Ыраккы Чөөн чүктүң ол шыкаш Кольск чартык ортулуктун, Курил ортулуктарының болгаш Закарпатьеның хемнер, көлдер, аъгра, эзимнери туристер-биле база чыък долдупар.

Черле ынчаш, оран кезиириниң хат-кавыскалары аянчорукчуларны каяа-даа чедире берген дижик, оларга эң-не үнелиг белек мурнукузу хевээр ол чер дугайында сонуургал, ужурашкан, танышкан, хандыкшаан кижилер дугайты бодал болуп артар апаары билдингир.

Геннадий СЕМАРА. (Парлалганың медээлер агентилели).

Касса аппараттарынга ажылдаар кассирлерниң бир ай хуусаалыг курузунга сургуулдар хүлээп алырын Кызыл садыг чарлап тур.

8—10 класс дооскан, 18 хардан өрү назылыг, Кызыл хоорайда чурттап турар кижилерни хүлээп алыр.

Хүлээп алган сургуулдарга айда 30 рубль стипендияны бээр.

Тайылбыр алырда ажыл шагының үезинде Октябрьская 29 бажыңда Кызыл садыгның кадр килдизинге келир.

КЫЗЫЛ САДЫГ.

ХАЙЫРАКАН, КӨК-ЧЫРАА, АК-ТАЛ суурларда магазиннерге ажылдаар **материалдыг харыысалгазы дең садыгжыларны** Улуг-Хем райпозу чалап тур.

Тайылбыр алырда Улуг-Хем райпозунуң кадрлар килдизинге келир. Райпо Шагаан-Арыг хоорайда туруп турар.

РАЙПО БАШТААР ЧЕРИ.

Кызылдың кооператив профессионал-техниктиг училищезинге өөренинер

Кызылдың кооператив профессионал-техниктиг училищезин 1972—1973 өөредилге чылында дараазында салбырларга сургуулдар хүлээп алырын чарлап тур:

Кулинар, хлеб быжырарының болгаш садыг салбырларынга — садыгжылар 1 чыл, поварлар 2 чыл, хлеб быжырыкчылары 1 чыл өөренир.

Училищеня доосканнарга IV разрядтың садыгжызы, повар-коңдаттери болгаш хлеб быжырыкчызы деп мергежил адын бээр.

Училищеге өөренирлер киреринiң шылгалдазын тутпас, ортумак билиг дугайында аттестат болгаш сес чыл школазын дооскан дугайында шынзыдылга негеттинер. Училищеге кирип туралар-биле беседа эрттирер.

Садыг салбырынга быжыкан билигнин аттестаттыг азы практиктиг ажыл стажтыгларны хүлээп алыр.

УЧИЛИЩЕГЕ КИРЕРЛЕР ДАРААЗЫНДА ДОКУМЕНТИЛЕРНИ КИИРЕР:

Директорнуң адынга билдириишкин. Райпо, сельпо, рабкоопп баштаар черлериниң шынзылгалары.

Билигниң дугайында документ (бодубилее).

Автобиография.

Практиктиг ажыл стажының дугайында шынзылга азы күш-ажыл дептери.

Соолгу ажылдан турган черинден характеристика.

Паспорт болгаш шериг билет.

Үш фото-чурук (хемчээли 3×4 см.).

Кадыының дугайында эмчи шынзылгазы.

Училищеге хүлээп алганнарга ай санында 26 рубльдиң стипендиязын бээр. Чуртталга шолуг хереглээлерни ниити чуртталга шолуг-биле хандырар. Тыва сургуулдарны күрүне хандырылгазынга хүлээп алыр.

Билдириишкиннерни 1972 чылдың август 1-ге чедир, хүлээп алыр. Июль бештен август 10-га чедир беседа эрттирер.

Училищенин адреези: Кызыл хоорай, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 41, телефоннары 55—07 болгаш 36—54.

ДИРЕКЦИЯ.

ЧАСКЫ ДЫШТАНЫЛГА

Өөредилге чылынын үшкү улдуну төнген... Школачылар чеди айларның дургузунда хөйнү өөренип, хой-хөй чаа, солун, чугула чүүлдерни билип алганнар. Олар өөредилге дээш шыңгыы ажылдап, а чамдыкта дыка хөлзей, дүвүреп-даа келген: бир эвес бөгүн контроль ажыл азы доска чанынга туруп харыылаар апарганда, кижи бүрүзү тавында болуп шыдавас-ла болгай.

Шынын чугаалаарга, уруглар шагзыраан, мынчаңгаш оларга амгы часкы дыштанылга күзенчиг болгаш эргежок чугула.

ЧАСКЫ ДЫШТАНЫЛГА КЫСКА. ШКОЛАЧЫЛАР ЭКИ ДЫШТАНЫЗЫН ДЭЭШ ОНУ КАНЧААР АЖЫГЛАЗА ЧОГУУРУЛ?

Бирги, эң кол чүүл болза — уруглар болдунар-ла шаа-биле арыг агаарга селгүүстээрни херек. Өөренип турган үезинде оларга четпейн турган чүве, ол-ла болгай.

Арыг агаарга селгүүстээрни, ойнаары — медередиң ажылдаар аргазын катан тургузарының эң эки аргазы, мынчаң ниити шаг-шинээзи сергээр, аъш-чемге хөлчок туралыг апаар.

Селгүүстээшкин үезинде уруглар хүнүүн агаар байдалынга таарыштыр шын кеттингенин хайгаараар херек. Уругларның организминиң чылыг таарыштырар механизми улуг кижилерниңге бодаарга кошкак болур, мынчаңгаш уруглар дүрген эмин эрттир изиргениң болур. Идикче база онза сагыш салыр херек — ол уругну ол-шыктан камгалаар ужурлуг.

Дыштанылга үезинде школачыга таарымчалыг байдалды тургузарда, ол арыг-агаарга селгүүстээшкин-биле холбашкан кылдыр таарыштырары чугула.

Киноларга, театрларга, концертгерге баар дээш коллективтиг походтарны школаларга доктаамал чорудуп турар. Ол чорук уругларга ажыктыг, оорүнчүг болбайн аан. Ынчанмыже ыңдыг походтар арай ковүден турар эвес ирги бе? Дашкыш залга элээп каш шакта олурган, уруглар шагзыран човаары хаая эвес, ыңдыг таварылгада олар кандыг-даа дыш албастар.

Чамдыкта ада-иелер бээп уругларының чедишкинин дээш «шаңнал кылдыр» дыштанылга үезинде барык-ла хүн бүрү киноладыр турар. Ол дээрге чедир бодаваан чорук-тур.

ДЫШТАНЫЛГА ҮЕЗИНДЕ ШКОЛАЧЫНЫҢ ЧАҢЧЫЛ БОЛГАН ХҮН ЧУРУМУН ҮРЕП БОЛБАС. Хүн чурумун чаңгыс неделяда үрээр болза, агаарже, уруглар!

РЕСПУБЛИКАНЫҢ САНИТАР ЧЫРЫДЫЫШКЫН БАЖЫҢЫ.

агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын угланышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр, барыын районнарга 7—12 метр чедир дыңзыыр. Агаарның температуразы даглыг районнарга 3—8, оскелеринге 0—5 градус чылыыр.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 0—2 градус чылыг болур.

телевидение

МАРТ 29-ТА

МОСКВАДАН

15.40— Миллионнарның ленинчи университеди. «Совет Эвилели — делегейниң национал чоленгинижи». Дамчыдылганы К. Н. Брутенц чорудар. 16.10 — «Амыдыралче пуговка». Уран-чечен фильм 17.40—Соолгу медээлер. 17.50 —«Театрның делегей хүнү». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң улустуң артизи М. И. Царев чорудар 18.50—«Холегелер дал дүүнте чиде бээр». Уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. «Берге кыш».

КЫЗЫЛДАН

20.00 —Телемедээлер. 20.15— «Клёткада соок кадагалаттынган». Документалдыг фильм. 20.25—«Муслима». Документалдыг телефильм. 21.10—Телемедээлер. 21.25 — Чарлалдар болгаш реклама. 21.30— «Дүн чоруктуг» Кыска фильм.

МОСКВАДАН

21.40— «Каайлы дилеп тывышкыны». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-гы сериялары. ГДР. 22.30 — «Ye». Информастыг программа. 23.00 — Бут бөмбүүнүң талазы-биле делегейниң эш хуу ужуражышкыны. Болгария биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары. Болгариядан дамчыдылга.

Редакторнуң оралакчызы Б. Н. КАРАШПАЙ.

КИНО

МАРТ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Хем ыңдыда—кызыгаар» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Киночыынды 11.20, «Ырак эжиндириишкинде» 13.10, «Дагга ужуражышкын» 15.00, 18.40, «Моңгевиль шивээниң сунезини» 16.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Аймыл» 11.30, 13.15, «Дириг суг» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Хаан оранында» (тоол) 9.00, 14.00, 16.00, «Кайгал чорук» 10.40, 12.20, 14.40, 19.20, 21.10 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Иван Макарович» 15.30; «Гайдуктар», 18.30, 20.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ:

Кызыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи «мыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-51 кабинеттери ажыг килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черниң республика типографиязы (Кызыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00272.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

1972 ЧЫЛ.
МАРТ
30
ЧЕТВЕРГ
№ 75 (8843).
Өртаз 2 көп.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Эш Л. И. Брежнев эш Ене Фокту хүлээп алган

Найыралчы аян-чорук кылып Москвада чоруп турар ВСАП ТК-ның Политбюрозунуң кежигүнү, Венгр революстуг ажылчын-тараачын чазактың Даргазы эш Ене Фокту март 28-те СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев хүлээп алган.

Эштер Л. И. Брежневтиң болгаш Е. Фоктуң аразынга беседа болган. ВСАП ТК-ның Бирги секретары эш Я. Кадарның бо чылдың февральда Москвага чоруп турган үезинде чедип алдынган дугуржулганың ёзузунга эрткен беседаның үезинде совет-венгр экономиктиг кады ажылдажылганы улам ыңай хөгжүдериниң болгаш ханыладырының айтырыгларын чугаалажып көрген.

Беседага даштыкы политиканың болгаш делегей байдалының чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчулгазы база болган.

Беседа ийи партияның болгаш ийи чурттуң аразында харылзааларга дүүштүр бүрүн билчиишкинниң болгаш акыдуима найыралдың байдалынга эрткен.

АПРЕЛЬ 15—КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

Улуг эгелээшкин уламчылавышаан

Бистиң хөй националдыг улуг Төрээн чуртувустуң амыдыралы өөрүшкүлүг, уттундурбас болуушкуннар-биле долдунган. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң чоннуң эң чугула, үндезин эрге-ажыын илереткен шиитпирлерин бистиң улузувусту улам хей-аът киирген, коммунизмни тургузарының өндүр чаагай херээ дээш улам эки ажылдаарынче кыйгырып турар.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге болгаш ССР Эвилелиниң 50 чылынга тураскааткан Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигин апрель 15-те эрттирер дугайында москвачыларның болгаш ленинградчыларның эгелээшкинин бүгү чурт деткээн. Партияның төлевилээн планнарының чедиишкинниг күүселдези ажылчыннарның, колхозчуларның база интеллигенцияның бедик медерелдиг болгаш шудургу ажыл-ижиндея хамааржыр дээрзин билбишаан, бистиң улузувус ол кызыл субботада бүдүрүкчүлүг ажылдаарының, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнүң үлегер-чижээн көргүзер изиг күзелдиг.

«Коммунистиг күш-ажылдың тиилелгезинге чеде бээр бис!» деп, В. И. Ленин бижыг бүзүрел-биле чугаалап чораан. Ленинчи чагыгны күүсетпишаан, бистиң партиявые совет кижилерни күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле коорүнге кижизидер дээш улуг сагыш салып турар.

Москва—Казань демир-орук шугумунуң ажыл-ишчилери эки тура-биле коммунистиг субботникче эге баштай үнгени 1919 чылдың май айдагы бир хүнү социалистиг ниитилелдиң хөгжүлдезинин бир чугула уе-чадазы болу берген. Күш-ажылчы энтузиазмның, көдүрлүүшкүнүң чалгыы бүгү чуртка тарай берген. Баштайгы чаартыкчыларның ак сеткилдиг күзел-чүткүлүн В. И. Ленин «улуг эгелээшкин» деп кайгамчыктыг шыны-биле адаан.

Баштайгы коммунистиг субботниктерниң эстафетазын баштайгы беш чылдарның шалыпчылары, үжеп чылдарның стахановчулары, дайын чылдарында тыылдың маадырлары уламчылаан. Ол эгелээшкин ам-даа уламчылавышаан, ону хоорайның болгаш көдээниң миллион-миллион ажыл-ишчилери төлептиг үргүлчүлеп турар.

Коммунизмниң медерелдиг болгаш идепкейлиг тургузукчуларын кижизидериниң магалыг школазы болза социалистиг чарыш болур. Ында ам хөй-хөй миллион кижилер киржип турар. Массаларның ол патриотчу шимчээшкини партияның ханы болгаш идей-кижизидикчи ажыл-чорудулгазының ачызында улам сайзырап болгаш быжыгып орар. СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлериниң күүселдези-биле чергелештир чарыш ам кайгамчык калбарган, ооң ачызында совет кижиниң өндүр чаагай күжү — демиселчи, ажыл-ишчи, тургузукчу мозу-шынарлары улам тодазы-биле илереп турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш ниитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидер дээш демисежириниң чаа хевирлери, аргалары социалистиг чарыштан тывылган.

СЭКП ТК социалистиг чарышты улам калбартырынга хамаарыштыр чугула доктаалды хүлээп алган болгай. Ооң кол утказы болза, чарышты партияның экономиктиг политиказының кол, шиитпирлиг угланыышкыннары-биле сырый холбаштырары болур.

Социалистиг чарышты калбартпышаан, мурнакчы коллективтерниң эгелээшкини-биле коммунистиг субботниктерни уламчылаар болгаш улам хөгжүдер талазы-биле ленинчи чаңчылды үргүлчүлээн. Социалистиг чаартылгаларның эге үезинде-ле ажылчын аңгының революстуг инициативазы-биле тывылган коммунистиг субботниктер бистиң улузувустуң амыдыралының чардынмас кезээ, ол дээрге коммунизмниң өзүмнери болуп артпышаан.

Коммунистиг субботниктерниң политиктиг ужур-дузазы үнелеттинмес улуг. Субботниктиң материалдыг түңнелдери база биче эвес. Эрткен чылын СЭКП-ниң XXIV съездизинге болгаш В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнге тураскааткан коммунистиг субботникке бистиң республикага 109 муң 433 кижи киришкен. Олардан 66 муң 852 кижи төлевирлиг ажылга киржип, беш чыл фондузунче 116 муң 741 рубльди шилчиткен. 33,5 муң кижи (школачылар болгаш албан-хаакчылар) хоорайларның болгаш суурларның чаагайжыдылгазынга халас ажылдаан. Ажылчыннар, албан-хаакчылар, өөреникчилер, студентилер ажылдаар черлеринге организастыг, «Шуту коммунистиг субботникче!», «СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга!» дээн лозуцнарлыг, транспарантыларлыг келгилээн.

Чаа амыдыралдың тургузукчулары совет кижилериниң халас ажылдаа бергени хөрегини бистиң ниитилел фондувусче—кадык камгалалынче, чырыдыышкынче, эртемни хөгжүдеринче, совет кижилериниң хереглелдерин хандырарынче киирер.

Бо чылгы субботник база-ла бистиң чуртувустуң улустарының улуг Ленинниң чагыгларынга шынчызын, Коммунистиг партияны болгаш ооң Төп Комитедин долгандыр оларның сырый каттышканын, бистиң революстуг болгаш күш-ажылчы чаңчылдарга шынчывысты көргүзер.

Кылдынган чүүл эвээш эвес. Ынчалзадаа кылыр чүүлдер улам хөй. Профэвилелдериниң XV съездизинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежнев бистиң планнарывыстың барымдаа-бадыткалдыының дугайын демдеглеп чугаалаан. Ол планнарның күүселдези бистен, кижи бүгүдезинден, бистиң организастыг, быжыг чурумнуг болурувустан, ажылды билдилиг чорудуп билиривистен, кызымак-шудургувустан хамааржыр.

Улуг эгелээшкинин уламчылаар дээн күш-ажылчы көдүрлүүшкүн бистиң чуртувуста калбарган. Ону миллион-миллион кижилер чүүлдүгзүнүп турар. Партия, профэвилел, комсомол организацияларының хүлээлгези болза, массаларның патриотчу эгелээшкинин баштаары, субботникти организастыг эрттирерин хандырары болур. Субботникке киржирлерни материалдар, херекселдер-биле четче хандырар, күштү чоп хуваар херек.

Бүдүрүлгелерге болгаш тудугларга, транспортка болгаш харылзаага, колхоз, совхозтарның шөлдеринге, фермаларынга, өөредилге черлеринге болгаш чаагайжыдылга ажылдары чорудар шөлдерге — чер болганынга кижи бүгүдези бедик бүдүрүкчүлүг, ажыктыг, бүгү энергиязын, чогаадыкчы идепкейин долу ажыглап ажылдаар, коммунистиг ёзу-биле ажылдаарының үлегерин көргүзер таарымчалыг байдалды тургузар херек.

«Ол хүн коммунистиг күш-ажылдың ёзулуг байырлалы болзун!» деп девиз-биле Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигинче үнер бис.

Коммунистиг субботниктиң тугун улам бедик тудаалыңар!

Кылыр ажылдарны тодараткан

Коммунистиг күш-ажылдың байырлалы — субботник хүнүнге чедир ийи неделя бичиилe ажыг үе арткан. Ол хүнде кандыг ажылдарны кылыры, чеже хире кижи, техника күжү болгаш дериг-херекселдер негеттинерин Тываның үлетпүр, тудуг, транспорт организациялары, колхозтары болгаш совхозтары тодарадып, хынамчалыг белеткенип турар.

Тываның автоорук тударының болгаш ажыглаарының бүдүрүлге эргелелиниң № 1 орук-тудуг эргелелиниң коллективи коммунистиг субботник хүнүнде звеноларның, бригадаларның, участоктарның кылыр ажылдарын тодараткан.

15 автомашина тудуг материалдары соортур, олар 300 тонна хире янзы-бүрү чүъктү орук тудугжуларынга чедирер. 67 кижи орук кылыр техниканың септелгезин чорудар. Он ийи бульдозер орук тудар черлериниң довураан чалдаарынга ажылдаары көрдүнген болгаш өске-даа чүүлдерни кылыр.

Эргелелдиң инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары чаагайжыдылгага киржир.

Орук-тудуг эргелелиниң ажыл-ишчилери апрель 15-те беш чыл фондузунга 800 рубльден эвээш эвес акша-хөренгини киирерин шиитпирлээн.

* * *

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» совхозунуң ажылчыннары коммунистиг субботникке идепкейлиг киржир күзелин илереткеш, кылыр чүүлдүң хемчээлин фермалар, бригадалар, салбырлар аайы-биле санап көргеш, аңаа белеткелди күштелдирген.

Совхозтуң ажыл-ишчилери субботник хүнүнде 500 тоннадан эвээш эвес органиктиг чемишчидилгени тарылга шөлдеринге чедирер. 20 хире тергелиг трактор кодаинар, фермаларже мал чеми соөртүрүнге киржир.

Механизаторлар часкы хову ажылдарынга киржир техниканы хынап, таарыштырарынга ажылдаары көрдүнген.

Совхозтуң субботник эрттирер штавының баш бурунгаар санап көргени-биле алырга, улуг-хаяжылар беш чыл фондузунга 1.400 рубльди киирер.

ВАРШАВА КЕРЭЭЗИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ КҮРҮНЕЛЕРНИҢ АРМИЯЛАРЫНЫҢ ШТАБТАР ӨӨРЕДИЛГЕЛЕРИ

СОФИЯ. (СЭТА). БТА агентилелдиң дыңпатканы-биле алырга, Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Каттышкан чепсектиг күштериниң оперативтиг белеткелиниң планын ёзугаар бо чылдың март 21-ден 28-ке чедир Болгария Улус Республиканың девискээринге оперативтив команда-штабтар өөредилгелери бооп эрткен, аңаа Болгар улус армияның, Румыния Социалистиг Республиканың Чепсектиг күштериниң болгаш Совет Армияның штабтары киришкен.

БУР-нуң национал камгалал министри армия генералы Добри Джуров өөредилгелерни удурткан. Өөредилгелер Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң армияларының аразында найыралдың болгаш кады ажылдажылганың чайыннанчак бадыткалы болган. Өөредилгелерге киришкен штабтар оперативтиг бедик белеткелин, амғы байдалдарда шериглериниң дайынчы хөделиишкиннерин башкарарынга билдилиин болгаш мергежилдиин көргүскен.

Өөредилгелерге Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Каттышкан чепсектиг күштериниң кол командылакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы И. И. Якубовский киришкен.

Беш чылдың үлүүнге

Ак-Довурактан медээлер

ДЭЭРЖЕ БЕДЭЭН КАЪТТАР

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги эолчээниң даг-дүгү арыглаар фабриказының кол корпузу... Хемчээл талазы-биле ындыг улуг бажың Тывада амдыызында чок. Ооң узуну база дооразы 102 метр, бедии 69 метр ажыг болур.

«Сибирьстальконструкцияның» монтажчылары «Тыва даг-дүгү тудугнуң» үшкү участогунуң тудугжулары-биле кады корпустуң шаараш металл оорганларын ийи чыл кылып турар. Чүгле эрткен чылын корпуска 3240 тонна металл конструкцияларны, 1740 кубометр каъттар аразының плиталарын эптээн. Бажыңның 12—17 А-У өзектеринде эптеттинген демир шеденниң бедии бо чылдың мартта 39 метр бедикте четкен. Ам корпустуң ийиги чартыында 1—9 өзектерде металл конструкцияларны база демир-бетонну тургузуп турар. Ооң-биле чергелештир шеденни хана панелдер-биле дуглаары түлүктээн. Корпуска 600 хире панелдер эптеттинген.

Ол-ла тудуг шөлүнде кургаг руда складының тудуунда ажылдар катап эгелээн. Тудугжулар ында адаккы галереяларның фундаментизиниң каркастарын кылып турар.

Марттың төнчүзүнде корпустуң тудуунга база бир тудуг организациязы — «Сибирьтехмонтаж» ажылдай бээр.

ТЕРГИИН ШЕВЕР КЫСТАР

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң коллективи бо чылын 3670 дөрбелчин метр чаагайжыды кылган чуртталга шөлүн ажыглалга киирер хүлээлгени алган. Бо чылын бир дугаарында 32 квартиралыг № 21 бажың ажыглалга кирер. Ам ында шеверлекчилер ажылдан турар Раиса Можайскаяның бригадазы бажыңны штукатурлаар ажылды чорудуп турар. Олар бирги подъездиниң үш каъттарының өрээлдеринде шеверлээшкинин дооскан. Ында чадалар чанын штукатурлаары дооступ турар, удавас аңаа маляр ажылдары эгелээр.

Шеверлел участогунда Владимир Ярославцевтиң бызаңчылар звенозу бажыңның ийиги подъездизинде эжиктер блоктарын, соңгалар чаактарын тургузарын база хана доразынга ыяштар кагарын дооскан болгаш бирги подъездиниң үшкү-дөрткү каъттарында ол ажылды доозуп турар.

Бирги подъездиниң бирги каъдында шеверлел ажылын хоорайның профтехучилищезиниң өөреникчилери чоруда берген.

Тергиин кылдыр шеверлээр Мария Дажы, Татьяна Кыргыс, Тамара Старовойтова, Чечек Мөңге-Назын, Надежда Ондар олар ажылга ак-сеткилдиглер. Өөреникчи-шеверлекчи Наташа Серен штукатур-малярның мергежилин кызымак шиңгээдип ап, өөрүнден дудавайн турар.

АЖЫЛ-ИШЧИ БАДЫТКАЛ

Бирги тудуг участогунуң бригадалары ССР Эвилелиниң тургустунганындан бээр 50 чылынга уткуштур мартта алган бедиткен хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар.

Чижээ, Салчак Кара-оолдуң дашчылары № 11 галереяның бус изоляциязын кылырын база аңаа шлак төгерин хуусаазындан эрте дооскан. Ам бригада № 13 галереяның ханазын тууйбу-биле сала берген. Чээрби беш кубометр тууйбуну дашчылар дөрт хүнде салырын шиитпирлээннер, ооң соонда галереяның кырын плиталар-биле дуглаарын, гидроизоляция болгаш чылыглаашкын кылырын чорудар. Бригаданың кежигүннериниң кезин өрт чериниң тудуунун иштики өрээлдээшкинин доозар четкен.

№ 13 галереяның бүгү арматура, ыяш тудуун база бетон ажылдарын кылгаш, Мөңге-Назын Дамдынның бригадазы мартта күүседир ужурлуг хүлээлгезин доозарының кырында келген. Бызаңчы-бетонщиктер нарын үүрмектээшкинниң дөрткү чадазының корпузунуң плита дээвириниң тиглерин дуглааш, ам ооң кырында бус изоляциязын болгаш чылыглаашкынын кылып турар.

Үүрмектээшкинниң дөрткү чадазының корпузунда каркастың чартык кезиинде хана панелдерин тургускан. Ону Юрий Лященковуң звенозу хуусаазында күүседир.

Механизация участогунуң 16 тонна чүк көдүрер «К-161» кранның машинизи Петр Фролов монтажниктерниң, дашчыларның база бызаңчыларның ажылынга улуг ачы-дузазын чедирип, тудуг материалдарын шалыпкын дамчыдын берип турар.

(БИСТИҢ КОРР.).

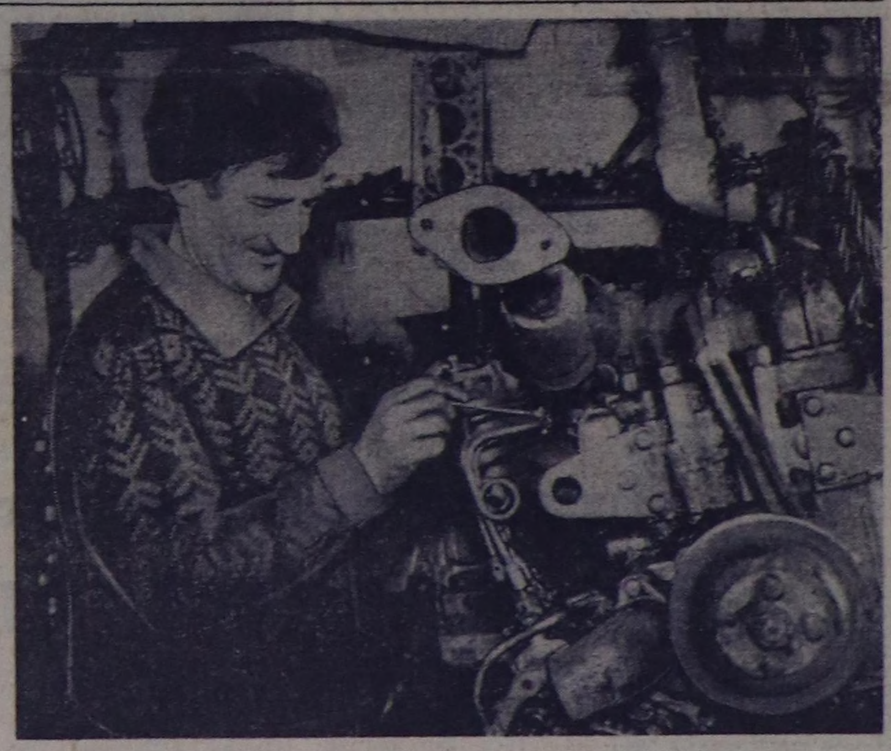

Часкы хову ажылынга белеткелди ылаңгыя техника септелгезин «Кызыл тараачын» колхоз график ёзугаар организастыг чоруткаш, ам доозар кырында келген.

Март 20-ге чедир, янзы-бүрү маркалыг 50 тракторнуң 47-зин белен кылдыр септеп кылган, арткан 3 тракторнуң септелгези чоокку хүннерде доостур. Кожулда машиналарындан 57 сеялка, 40 андазын бүрүн кылдынган.

Септелгеде механизаторлар бир демниг ажылдап турар. Мотор цегинде слесарь Николай Иванович Овчаров ышкаш, хүн нормазын 120 хуудан кудулатпайн турарлар хөй.

ЧУРУКТА: Н. И. Овчаров ажыл үезинде.

Б. ЧОЙГАННЫҢ фотозу.
Бии-Хем район.

План күүсеттинген

Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозунуң Кара-Тал сүтбараан фермазының саанчылары, ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, бо чылдың бирги кварталының планныг даалгаларын чедиишкинниг күүсеткен.

Коммунистиг күш-ажылдың коллективи бирги кварталда күрүнеге 70 тонна сүттү садар хүлээлгезин марттың 25-те күүсеткен. Сүт бүдүрериниң даалгазын планда көрдүнгениндея ажырган.

Ферманың саанчылары эрткен чылдың бирги кварталында бир инекке онааштыр 213 кг. сүттү сагган болза бо чылын 304 кг. сүттү сагган азы эрткен чыл-биле деңнээрге бо чылын бир инектен-не 90 кг. сүттү хойнү сагган. Фермада мурнакчылар көвүдээн. Оларга саанчылар Ооржак Саараны, Хаваа Чечекти, комсомолчулар Санчан Дайныккысты, Чыртак Дивсти, Евдокия Шырбаңны хамаарыштырып болур.

Ферманың коллективи бо хүннерде ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизиниң материалдары-биле таныжып эгелээн. Бо ажылды фермада партия болүүнүң секретары Самай-оол Шөмбүлович Сат саанчыларга таныштырган.

Ферманың ажыл-ишчилери съездиниң материалдары-биле таныжып тура, ында айыткан хемчеглерни амыдыралга боттандырары-биле социалистиг чарышты улам калбартып тургаш, бирги кварталдың төнчүзүнге чедир 8 тонна сүттү күрүнеге пландан ажыр садарын хүлээнгеннер.

В. ЧАДАМБА.

А. С. ПОЛЯКОВТУ ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХҮНДҮЛЕЛ БИЖИИ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Республиканың партия, хөй-ниити организацияларынга хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келгени дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлаанын холбаштыр «Билиг» ниитилелдиң Тыва республика организациязының харыысалгалыг секретары Алексей Семенович Поляковту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай,
1972 чылдың март 29.

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СУДУНУҢ БҮРҮН ЭРГЕЛЕРИНИҢ ХУУСААЗЫН УЗАДЫР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң 1967 чылдың март 30-де соңгутканы Дээди судунуң бүрүн эргелериниң хуусаазын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үшкү чыыжының ээлчеглиг сессиязынга чедир узадыр.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
Б. ДОЛЧАҢМАА.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары
К. БУДУК-ООЛ.

Кызыл хоорай,
1972 чылдың март 29.

ТАРААЖЫЛАРНЫҢ ДАЙЫНЧЫ СОРУЛГАЗЫ

Тываның көдээ ажыл-агыйының тускай эртемниглериниң кыйгырыындан

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, республиканың колхозтары болгаш совхозтары чер ажыглалын экижидеринче онза кичээнгей салып турар. Бо талазы-биле эгээртинмес аргаларның бисте барын мурнакчы ажыл-агыйларның дуржулгазы көргүзүп турар. Агаар-бойдустуң байдалы таарымча чок болган 1971 чылда безин «Межегей» совхоз. Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы, «Коммунизмниң херели» колхоз тараа культураларының дүжүдүн бир гадан-на 13 центнер чедир алганы ону херечилеп турар.

Дыка хөй ажыл-агыйларда чер ажылының культуразы куду деңнелдиг, көдээ ажыл-агый культураларының дүжүткүрүн бедидериниң мурнакчы аргаларын, суггаттыг черлерни багай ажыглап, чемишчидилгелер төгерин үнелевейн келген.

Боттарывыстың бар аргаларывысты болгаш курлавырларывысты санап көргеш, бистер, республика чөвүлел хуралының киржикчилери — агрономнар, инженерлер, мелиораторлар болгаш чер тургузукчулары, черни камгалаар болгаш чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаар дээш Донецк областың тараажыларының эгелээшкинин деткип, район, колхоз, совхоз, салбыр, бригада болгаш звено бүрүзүнүң боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседири дээш чарышты калбартырынче Тываның бүгү тараажыларын кыйгырып тур бис.

1972 чылда Тываның тараажылары тараа культураларының бир газындан 11 центнер дүжүттү, картофельди—90, ногааны—120, кукурузаны—160 центнерни алыр, ниитизи-биле тараа бүдүрерин 265 муң тонна, картофельди—39 муң, ногааларны — 11 муң тонна чедирер ужурлуг. Чер ажылының продуктуларын бүдүрерин ол хире хемчээлге чедирерде тарылга эолчештирилгезин шиңгээдип алырын дүргедедир, үрезин ажылын экижидер, тарылга шөлдериниң шын тургузуун шиңгээдип алыр, минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни чедиишкинниг ажыглаар хемчеглерни ап чорудары чугула дээрзи билдингир. Агротехниканың чурумнарын үрээрлер-биле, черни ханы эвес аңдарар, оорганлаар, чаштырылганың нормазын үрээр чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорудар ужурлуг бис.

Ылаңгыя улам бедик дүжүттү ап болгу дег болгаш эрте дүжер күскү доңатка алыспас ажыл-агыйларга мал чеми культураларның тарылгазын ажыл-агыйларга көвүдедип тургаш, тарылга шөлдериниң тургузуун бо чылын өскертирин чедип алыр бис. Концентраттаттынган мал чеминге хереглелди барымдаалап, тараа культураларының тарылгазының тургузуунга кызыл-тастың чаштырылгазын 50—55 хуу, сула биле арбайның 30—35 хуу, тараа-бобы культураларының 10 хуу чедир хемчээлдиг кылдыр чорудар.

Хат үрегдээшкининге удур машиналарны ажыглап тургаш, 50 муң га шөлдүң хөрзүнүн аңдарбайн чардырар. 100 муң га черге бок үнүштер-биле демиселди чорудар.

Дүжүттү бедидер сорулга-биле мал чеми культураларга 10 тоннадан, картофель болгаш ногааларга 25—30 тоннадан база чайын аңдарган черге 10—15 тоннадан эвээш эвес органиктиг чемишчидилгелерни төгер, тараа, мал чеми, картофель болгаш хөй чылдыг сигеннерниң үрезин участоктарының га бүрүзүнге 1—2 тоннадан эвээш эвес минералдыг чемишчидилгелерни төгер бис.

Тарылга мурнунуң часкы суггарылгазын 40 муң гага база үнүп келген тараының 30 муң га шөлүнге суггарылганы чорудар. Суггарылганың мурнакчы аргаларын ажыглаар, сезонда бир машинага онааштыр чаашкынналдырын суггарарының хемчээлин 80—100 га чедирер бис. Суггаттыг черлерден тараа культураларының дүжүдүн гадан 15, картофельдиин—100, ногааныын—140, кукурузаның ногаан массазын—200 центнер чедирер. Часкы суггарылгага чедир суггарылга системаларының, каналдарның септелгезин, арыглап аштаарын организастаар, суггарыкчыларның звеноларын четчелеп алыр бис.

Колхозтарга, совхозтарга бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемин долузу-биле белеткеп алыр. Бо чылын 1500 га шөлге культуржуткан одарларны тургузуп, 6,4 муң га шыкларны болгаш одарларны үндезини-биле экижидерин чедип алыр бис.

Апрель 10-нуң бетинде үрезин белеткелин, техника септелгезин доозуп, ажыл планнарын, хову-шөлдериниң ажыл-ишчилеринге таарымчалыг байдалды тургузарын чедип алган турар бис.

Шык базырыышкының болгаш часкы чер аңдарылгазын өй-шаанда база бедик агротехниктиг деңнелге арттирээл. Кызыл-тас тарылгазының барык чартык кезиинге үрезинни кызаа одуруглай база ханакарактап чаштырар арганы ажыглаар. Кукурузаны болгаш картофельди дөрбелчиңуланчак арга-биле чаштырар. Ногаа культураларын өстүреринге болгаш ооң эрте часкы ажаалдазынче база хөй чылдыг сигеннерге минералдыг чемишчидилгелерни немей төгеринче улуг кичээнгейни салыр.

Колхозтар болгаш совхозтар боттары үрезин-биле хандыртынган турарын чедип алыр төлээде, ажыл-агый бүрүзүнге үрезин өстүрер салбырны азы бригадаларны, органиктиг чемишчидилгелерни соөртүр болгаш төгер, кукуруза, картофель база ногаа өстүрер тускай звеноларны тургузар.

Колхозтар, совхозтарның, «Сельхозтехника» салбырларының инженер-техниктиг ажылдакчылары часкы тарылгага тракторларның болгаш кожуг машиналарының белеткелин эки шынарлыг чорударын хандырар.

Тываның колхозчулары, совхозтарының ажылчыннары, көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери! 1972 чылда бүгү көдээ ажыл-агый культураларындан бедик дүжүттү алырын хандырып, күрүнеге 85 муң тонна тарааны садып, ооң-биле ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл болур байырлалын төлептиг уткуулуңар!

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ

ШЫЛГАТТЫНГАН АРГА

ЛЕНИНЧИ чагыгны эдербишаан партия ажылдың шылгаттынган аргазы, чазыгларны болгаш четпестерни илередириниң база эдип алырының, кадрларны шын кижизидериниң аргазы болур шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди бүгү хемчегбиле хөгжүдеринче доктаамал кичээнгейни салып келген. Шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди хөгжүдерин, четпестерни дидими-биле илередир база оларны чайладырын, көөргеттинер, менээргенир, бот-оожургаар чоруктарга удур демисежирин, шүгүмчүлелди кызар дээр кандыгдаа оралдажышкыннарга шиитпирлиг эптеш чок болурун. СЭКП-ниң Уставы коммунистерге хүлээндирип турар. Ону партийжи, принципиалдыг ёзу-биле көрүп, шын үнелээри, илерээн четпестерни эдериниң талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыры — партия организацияларының бир эң чугула сорулгазы болур.

Чогум-на ынчангаш республиканың партия эге организацияларының отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга коммунистерниң кылган шүгүмчүлелдерин болгаш саналдарын амыдыралга боттандырар талазы-биле оларның ажылдап кылган хемчеглери болза, четпестерни дүрген чайладырынче, ажыл-херекти улам ыңай экижидеринче угланган турган. Ол ышкаш партия организацияларының партийжи организастыг болгаш политиктиг ажылының деңнелин бедидеринче, ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезин улам ыңай экижидеринче, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин, тоску беш чылдың планын боттандырарынга массаның күжүн мобилизастаарынче угланган.

ЭГЕ организацияларга отчёттар-соңгулдалар эрткен соонда СЭКП-ниң Кызыл хооркому, партия райкомнары болган шүгүмчүлелдерни болгаш саналдарны ниитилештирип, хандыр анализтээн, аңаа үндезилээн тодаргай хемчеглерни ажылдап кылгаш, ону амыдыралга боттандырар дээш кичээнгейни күштелдирип турар. Ылаңгыя СЭКП-ниң Таңды райкомунуң бо талазы-биле бюрога бадылаан хемчеглерни янзы-бүрү айтырыгларны хаара туткан болгаш тодаргай угланышкынныг бооп турар.

Чижээ, «Тиилелге», «Межегей», «Россия», «Элегес» совхозтарда, Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында партия организацияларының көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге, кижизидилге ажылынга удуртукчу ролю кошкак, чамдыкта хуралдар ховар болур. Ажыл планы эрецгей деп отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистер чөптүү-биле шүгүмчүлээн.

Бо четпестерни чайладырыбиле февральда СЭКП райкомунуң пленумунга коммунистиг кижизидилгеге күш-ажылчы коллективтерниң киржилгезин партия организацияларының удуртуп турарының дугайында айтырыгны СЭКП райкомунуң пленумунга чугаалашкаш, аңаа холбаштыр тускай доктаалды хүлээп алган. Амгы үеде районда партия организациялары ону амыдыралга боттандырып турар. Ол ышкаш «Россия» совхозта, көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында коммунистерниң отчёт-соңгулдалыг хуралдарынга шүгүмчүлелдиг саналдарны амыдыралга канчаар боттандырып турарының дугайында партия организацияларының илеткелдерин СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалашкан. Аңаа чамдык кылдынган ажылдарны демдеглээш, ылаңгыя чон ортузунга политмассалыг ажылды улам ыңай күштелдирери эргежок чугула деп санаан.

Бо айтырыгга холбаштырган хемчеглеринге СЭКП-ниң Улуг-Хем, Тожу, Өвүр райкомнары партия эге организацияларының дайынчы аргашинээзин бедидер, партияның болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, партийжи иштики демократияны улам калбартыр талазынче улуг кичээнгейни салган. Ол хемчеглерни амыдыралга канчаар боттандырып турарының күүселдезиниң дугайында айтырыгларны СЭКП-ниң бо райкомнарының бюроларынга болгаш партия эге организацияларының хуралдарынга чугаалажып турар.

Коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарынга үндезилээш, Өвүрнүң партия организациялары чер-чер Советтериниң, хөй-ниити органнарының ажылының деңнелин бедидеринче, хамыктың мурнунда оларга кадрларны шын шилип алыр, таарыштыр тургузар, кижизидер айтырыгларже кичээнгейни күштелдирген. Амгы үеде районнуң комсомол организацияларының секретарьларының 56 хуузу коммунистер болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттар. Ында профэвилел активиниң 90 кижи киржикчилиг ийи чыл хуусаалыг школазы ажылдап турар.

Ол район Совединиң күүскому бодунуң килдистерин кошкак удуртуп турарындан, коммунал ажыл-агый чери, амыдырал хандырылга комбинады, райпо чоннуң негелде-хереглелдерин четпес хандырып турар дээрзиниң дугайында шүгүмчүлелдер тургулаан. Бо четпестерни эдер талазы-биле амгы үеде хемчеглерни ап, ылаңгыя амыдырал хандырылга комбинадын бедик мергежилдиг кадрлар-биле быжыглаан, ында бүдүрүлге көргүзүглери экижээн.

Улуг-Хем районнуң партия организациялары коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын өөренип көргеш, партийжи организастыг ажылды, хөй-ниити организацияларынга удуртулганы күштелдиреринче кичээнгейни күштелдирген. Администрацияның ажыл-чорудулгазын партия организацияларының контрольдап турарының, улусчу контроль бөлүктеринге, постуларынга чер-черде партия органнарының удуртулгазының дугайында айтырыгларны СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалажып турар.

Мурнунда хүлээп алган шиитпирлерниң күүселдезиниң дугайын дараазында пленумга информастап турары мында чаңчыл апарган. Чижээ, Профэвилелдеринге партийжи удуртулга дугайында мооң мурнунда бир пленумнуң доктаалын канчаар күүседип турарынга хамаарыштыр «Улуг-Хая» совхозта ажылчын комитединиң даргазы Шилимааның информациязын февральда СЭКП райкомунуң ээлчеглиг пленумунга дыңнаан.

ОТЧЕТ-СОҢГУЛДАЛЫГ хуралдарга коммунистерниң шүгүмчүлелдерин болгаш саналдарын амыдыралга боттандырарынче угланган хемчеглерни парторганизациялар ап турза-даа, бо чугула ажылхеректе четпестер база бар. Чижээ, СЭКП-ниң Барыын-Хемчик, Мөнгүн-Тайга, Каа-Хем, Тес-Хем райкомнары маңаа холбаштыр ажылдап кылган хемчеглеринге ниити чүүлдерни киирген. Оларны күүседир хуусаазын, ай, хүнүп айытпаан, харыылаар кижилерни тодаратпаан. Чамдык хемчеглерни ай, квартал азы чыл дургузунда чүгле партбюро, партком азы колхозтарның баштаар черлери, совхозтарның дирекциялары харыылаар деп бижип каан.

Ынчаарга партияның Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга райкомнары ындыг хемчеглерни ажылдап кылып тургаш, партийжи организакчы ажылды болгаш идеология, экономика талазы-биле айтырыгларны аңгылап тускайлавайн, хандыр анализтеп көрбээн болгаш оларны шуут-ла чыскаай бижээш бадырыпкан. Ынчаар кылдынган хемчеглер оларны амыдыралга боттандырар талазы-биле партия организацияларынга, ооң күүседикчилеринге тодаргай угшигни бербес.

Бай-Тайга, Тес-Хем районнарында бо талазы-биле ажыл четпес тургустунган. Ылаңгыя малчыннарны суурларга доктаамал чурттадыр болгаш ээлчег-биле ажылдадыр дугайында СЭКП Тыва обкомунуң IX пленумунуң доктаалы бо черлерде канчаар күүсеттинип турарының дугайы отчёт-соңгулдалыг хуралдарга коммунистерниң шүгүмчүлелдеринге улуг черни ээлээн. Бо талазы-биле херек кырында байдалды ап көөр болза, оларда ажыл шоолуг шапкынчывайн турар.

Чижээ, Бай-Тайгада ниитизи-биле 500 ажыг малчыннар ырак-узак коданнарда ажылдап турар. Олардан эрткен ийи чылда 65 хире өг-бүлени суурларга доктаамал чурттаарынче шилчидер планныг тургаш, оон чүгле 14 хире өг-бүлени ынчаар шилчиткен. Ол ышкаш районнуң ажыл-агыйлары ниитизи-биле эрткен чылын суурларга 350 муң хире рубльдиң 50 чуртталга бажыңын малчыннарга тудар тургаш, ону база күүсетпээн. Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу «Тээли» совхозка чуртталга бажыңнарын, төлевилел ёзугаар мал кажааларын тудар айтырыгны кончуг оожум шиитпирлеп турарындан ындыг тудуглар ында ховар.

Бир эвес Тес-Хем районун ап көөр болзувусса мында база ындыг четпестер үргүлчүлевишаан. Ол ышкаш кадрларның, ылаңгыя коммунистерниң ажыл-херек дээш харыысалгазын бедидер, ажыл-агыйларның экономиказын хандыр сайгарып көөр талазы-биле партия организацияларының кичээнгейи кошкак болуп артпышаан. Ооң ужурундан ында малдың продуктулуг чоруу чавыс, ооң өлүр хораар чоруу эвээжевээн.

СЭКП-ниң XXIV съездизи четпестерни эдериниң, ажыл-херекти экижидериниң шылгаттынган аргазы — шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди улам калбартырынче ,оларны амыдыралга боттандырарынче улуг кичээнгейни салган. Ол съездиге партия ТК-ның Отчёт илеткелинде: «Партия комитеттериниң хөй нуруузу коммунистерниң шүгүмчүлелдерин болгаш саналдарын улам-на эки барымдаалап көөр апарган, оларны боттандырар дээш контрольду күштелдирген» деп айыткаш, чамдык партия организациялары ол талазы-биле чогуур түңнелдерни кылбайн, шудургу ажылдавайн турарын демдеглээн. Бо дээрге республиканың чамдык партия организацияларынга дорт хамаарылгалыын үстүнде фактылар бадыткан турар.

Партия организациялары коммунистерниң шүгүмчүлелдиг саналдарын амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылдап кылган хемчеглериниң күүселдезин доктаамал контрольга ап, ону харыылаар ужурлуг кижилерден негелдени күштелдирер ужурлуг. Ооң-биле кады маңаа хамаарышкан айтырыгларны партkомнарның, эге организацияларының бюроларынга, партия хуралдарынга өй-өйде чугаалажып, оларның күүселдезиниң дугайын коммунистерге информастап турары эргежок чугула. Принципиалдыг шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартып, ону амыдыралга боттандырар талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыры — партия организацияларының дайынчы аргашинээзин күштелдиреринге, коммунистерниң ажыл-херек дээш харыысалгазын, идепкейин бедидеринге дузалаар.

Д. ДАНЗЫН-ООЛ,
СЭКП Тыва обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар килдизиниң инструктору.

ЭКИ КИЖИЛЕР ДУГАЙЫНДА

«Тыва тудуг» трестиң Кызылда үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының демир-бетон кылыглар цегинге Владимир Хворов чоокта чаа ажылдап кирзе-даа, онаашкан ажылынга шалыпкын мергежип, арматурщик тускай мергежилди чедип алган. Хүн бүрүнүң нормазын ол 110 хуу күүседип, дуржулгалыг эштеринден чыдып калбайн турар.

ЧУРУКТА: В. Хворовтуң ажылдап турары.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

«МЭЭҢ БАШКЫМ...»

Сагыш-сеткилдең ханы ынакшылын, хүндүткелин илередип, кысказы-биле «Мээң башкым Валентина Ойдуп-ооловнага» деп бижээн чагааларны Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы В. О. Долчаңмаа хүн бүрүде он-ону-биле ап, улуг өөрүшкү, хайныккан чоргаарал-биле номчуп, харыы чагааларынга үнелиг сүмелерин бээр. Ол дээрге, шаанда ооң өөреникчилери чораан, ам улуг кижилер апаргылаан кижилерниң чагаалары-дыр. Оларның аразында башкы, эмчи, инженер, геолог дээш кымнарны чок дээр.

«Шаанда ооң өөреникчилери чораан...» деп маа чугаалай бергеним база ужурлуг, чүге дээрге Валентина Ойдуп-ооловна Долчаңмаа ам хоочун башкы, ол ажылынга күш-ажылчы стажы ам безин үжен чыл ашкан. Башкы дээрге чон ортузунда чурттап, ажылдап турар кижи деп улустуң чугаалажыры-ла чөп. Ооң амыдыралчы оруунга янзы-бүрү назы-харлыг хөй-хөй кижилер таваржып, школа, өөредилге черлери доозуп, эртем-билиглерни чедип алгаш, тускайлаң амыдыралын эгелеп, чонунуң улуг, биче ажыл-херээн бүдүржү бээр.

Оларның чамдыктарының аттары бо-дур: ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады башкы В. Түлүш, Шагаан-Арыгда көжүп чоруур № 586 мехколоннада инженер В. Каңоол, Чадаана хоорай эмнелгезиниң эмчилери Л. Көк-оол, В. Алдынмай... Ам хоочун башкының чүгле өөреникчилери эвес, а бодунуң уруглары база өзүп, бичиилери школада, элээдилери дээди өөредилге черлеринде өөренип, чамдыктары бүдүрүлгеде ажылдай бергилээн. Улуг оглу Валентин Орус-оол Челябинск хоорайның бир заводунда ажылдавышаан, кежээки геология-разведка техникумунда, уруу Светлана Кызылдың башкы, а Сергей—Москваның аъш-чем институдунда өөренип турар.

Валентина Ойдуп-ооловна аныяк салгалды эртем-билигге өөредир буянныг башкы ажылың уламчылавышаан. Амгы үеде ,ол Шагаан-Арыг хоорайның № 2 ортумак школазында төөгү башкызы. Амыдыралга хөй чүвени көрүп эрткен, чугаакыр, ажык сеткилдиг кижи-биле ужуражып, чугаалажырга, аңаа таныш эвес кижиниң сеткил-сагыжы безин чайгаар көдүрлүп, ажыл-херек, амыдырал-чуртталга дугайын ооң-биле чугаалажып оруксаазы келир. Валентина Ойдуп-ооловна клазының, өөреникчилерниң дугайын чугаалап чорда, чогум-на ындыг сеткил мени өөртүпкен.

Дөртку класска ооң төөгү кичээлинге олуржур аас-кежиктиг болган мен. Класста өөреникчилерниң быжыг сагылга-чурумун, кичээлге харыылаарда бедик идепкейлиг болгаш шын, тода харыылап турарын хайгаарап көрүп, башкының бөдүүн, билдингир тайылбырын дыңнап орарга, класста үжен ажыг өөреникчи башкызы-биле кады найыралдыг, бир демниг, чогаадыкчы коллектив апаар. Ынчаарда аңаа «ССРЭ-ге хамааты дайыны» деп теманы өөренип тургаш, кинодан, номнардан эки билдингир, чонга сурагжып алдаржаан маадырлар Николай Шорс, Григорий Котовский, Октябрь, коммунистиг субботник деп сөстер дыңналып, сагышка мөңгези-биле артып калыр. Башкының кичээлди чогуур деңнелге эрттирип билир байлак дуржулгазы, уран мергежили ындыг ханы салдарлыг чорду.

Ындыг болбастың аргазы чок, чүге дээрге Валентина Ойдуп-ооловна эге-даа, элээдидаа класстарның өөреникчилериниң чүү чүвеге сонуургалдыын эскерип өөренген, оларның психологиязын эки билир дуржулгалыг башкы. Ынчангаш школада партбюро аңаа пионер, комсомол организациязының ажылын шефке алыр партийжи даалганы бергени база таварылга эвес. Кижизидилге, өөредилге-методиктиг ажылга ооң дуржулгазы-даа бар.

Уругларның ол хөй-ниити организацияларының кижизидилге болгаш организас-массалыг ажылын хөй талалыг, солун, дээштиг болдурарынга ол хөй чүвени кылып, школачыларның тывынгыр, чогаадыкчы идепкейин көдүрген.

— Школага ыяап-ла төөгү башкылай бергеним, бир бодаарга, база шала элдеп чүве—деп, Валентина Ойдуп-ооловна хүлүмзүрүй аарак чугаалааш, уламчылады. — Востоковедение институдунга кол эртемнерниң бирээзи база төөгү чүве болгай, аңаа сонуургалым черле улуг чораан кижи-дир мен.

Республиканың улус чырыдыышкынының хоочуннарының бирээзи, дуржулгалыг коммунист-башкы өөреткен эртеминге тус-тус класстарның чүс хуу өөредилгезин улдуңдан улдуңче чедип ап, аныяк салгалга эртем-билиг бээр, ону культурлуг аажычаңга кижизидер улуг болгаш буянныг хамааты хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип чоруур.

Ан. ДАРЖАА.

Хой ажылы — чугула айтырыг

Түңнел чүге ылгалдыгыл?

Хой дээрге хөй орулганы берип турар мал-ла болгай. Ынчангаш хой ажылы — көдээ ажыл-агыйның база-ла орулгалыг адыры. Хойнуң баш санын өстүрери, продуктулуун бедидери кончуг чугула айтырыг. Ону чедиишкинниг шиитпирлээрде хамыктың мурнунда уксаажыдылга ажылынче онза кичээнгейни салыр херек. Хой ажылын хөгжүдериниң, ооң продуктулуун бедидериниң айтырыгларын, чогум чүнү кылза чогуурул дээрзин «Шын» солуннуң арыннарынга чугаалажып турары кончуг чөп. Солуннуң арыннарынга бо талазы-биле зоотехниктерниң, хойжуларның база өске-даа кижилерниң бижээн чүүлдерин улуг сонуургал-биле номчудум.

Бистиң «Кара-Хаак» совхозту ап көөр болза, мында хойнуң уксаазын экижидер ажыл куду деңнелде. Өске ажылагыйлардан чамдык эштерниң бижип турары ышкаш, чиңгенарын дүктүг, бөдүүн дүктүг болгаш өшкү дүктүг хойлардаа бар. Моон алырга, уксаажыдылганы тускай эртемниглер чаңгыс угланыышкын-биле чорутпайн, ала-чайгаарлаашкынче киирип турары, коданнарда янзы-бүрү хойларның холушканы тодаргай ышкажыл. Ынчалза-даа мен маңаа өске чүүлдүң — чогумна хойжу кижиниң хууда харыысалгазының дугайын чугаалаар бодадым. Коданнар чаңгыс кырлаң ажылдыр турар хирезинде-ле хойжуларның ажылының түңнели чүге ылгалдыг болуп турарыл? Бо айтырыгже онза кичээнгей салып, тус-тус хойжуларның ажылын анализтеп, четпестерниң үнүп турар дөстерин казып тывар өй келген.

Бо талазы-биле чижек дилээри-биле ырак барган-даа херээ чок. Бистиң «Кара-Хаак» совхозтан чамдык фактыларны маңаа киирип көрейн. Совхозтуң хойжуларының одар, турлаа чаңгыс девискээрде. Черниң оът-сигени-даа, мал чеми-биле хандырып турары-даа ылгал чок, бир домей. Ындыг турбуже чамдык хойжуларның коданнарындан дыка хой баш хой эрткен чылын өлүп хораан азы ис чок читкен. 1971 чылда совхозка ниитизи-биле өлген хой 591 баш, читкен хой 415 баш. Шуптузу муң баш ажып турар. Чүгле «читкен» деп санап турар хойларның ортээн акшаже шилчидерге, хойжу турган Чооду Самданчап эрткен чылын 1820 рубль, Оюн Дажы-Серен—1024 рубль, Николай Чамзы—766 рубль болгаш Чечен Лопсаң—844 рубль өрелиг болган. Бо факт болза, ниитиниң малын кадагалаан үстүнде айыткан кижилерниң ээ-харыысалга чогун, күрүнениң хөреңгизин карак огу дег камгалаар ужурлуг тургаш, ону харындаа самчыгдап турганын херечилеп турар-дыр. Үстүнде ады үнген кижилерни совхоз дирекциязы мал ажылындан чайлатканы черле чөптүг.

Кыжын хойнуң өлүр чоруу колдуунда-ла кадарчы кижиниң бодундан хамааржыр. Одарын шын таарыштырып кадарбас, дагже үндүр сүрүп кааш, бажыңындан бараанын көрүп каан олурарга, кажаахораазын сагыш човангыр чылыглаваска, хой арып баксырай бербейн канчаар. Ооң түңнелинде өлүп хораар апаар.

Бо кышкы чаа фактыны ап көрээлицер. Чооду Тыртый-оол күзүн бир кодан хураганнар хүлээп алгаш, кыштаары-биле Ондумга барган. Аңаа кыштагны багай эвес белеткээн турган, мал чеми база баксыраар хире эвес, эки чер. Ындыг турбуже-ле Тыртый-оолдуң коданындан дыка хой хураганнар өлүп хораан. А өске коданнарда хой хүр турар. Мооң чылдагааны чүдел? Мында кижи билип чадаар чүве чок. Тыртый-оол хураганнарын дагже үндүр сүрүп кааш, оларның соондан барбайн, карактап хайгааравайн турган. Харын-даа ооң эрткеш, каш хонукта улаштыр арагалап келген. Ынчангаш хураганнар кыжын соокта черге-даа хонуп турган. Шак ындыг байдалга мал өлүп турбайн канчаар. Хамык ужур кадарчының бодунда деп чүвени бо чижек маргыш чокка бадыткан турар. Бо өөде чок малчынны совхоз дирекциязы ажылдан үндүрер ужурга таварышкан.

База бир чижек. Начын Марат биле Чоруңмаа Хүлер-оол олар кайызы-даа эрткен чылын бир-бир кодан хой хүлээп алган аныяк кадарчылар. Олар ажылынга кончуг кызымак, хоюн бичии-даа эзн салбас. Хүннүң-не кажаа-хораазын чылыглаан, хоюнуң арган-дорганын хайгаараан турар. Ам ол ийи малчынның коданнарында хойлар хүр, күш-чамы шыырак кыштаглан турар. Малчын кижи кежээ, кызымак болза, мал өлүп хоравае дээрзиниң бадыткалы бо эвес чүве бе?

Хойнуң дүгү чүге эвээш болуп турарыл дээрзиниң дугайында айтырыгга харыылаары-биле мындыг чижекти киирер бодадым. 1971 чылда «Кара-Хаак» совхоз күрүнеге 39 тонна дүк садар планныг тургаш, ону 42 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Ол эки-дир харын. Ынчаарга тус-тус хойжулар хой дүгүн четче бүрүн алыр дээш, канчаар ажылдап турарыл? Эрткен чайын бирле катап, Кара-Суг-Аксында кыштагга чеде бердим. Аңаа баргаш, караам-биле көрген чүвемге бүзүревейн, мырыңай аңгадай бердим. Сактырымга кышкы өдекте хой дүктү токкеш, кургадыры-биле чадыпдаа каан ышкаш болган. Черде одек кырында-даа, кажааның ыяштарында-даа халаңнаан дүк, ана ээрен-манчакла! Элдептиг чүве. Аңаа кыжын Салчак Лакпа хой кадарып кыштаан болгай. Ол бодунуң хоюнуң хамык дүгүн чула бастырып, кажаага ылдыртып каапкаш, ону тоовайн, көжүп чоруй барганы ол ышкаш. Хойну ынчаар ажаарга канчап черле хөй дүк алыр боор!? Ээчи эвес, ажылхерекке харыысалга чок чоруктуң тодаргай чижээ бодур.

Бир тээ, хой ажылының чугула айтырыын солун арнынга чугаалажып турар болганда, мээң үстүнде көргүскеним ышкаш четпестерни чайладырының оруктарын, малчынның бот-харыысалгазын бедидерин, малчын кижи бодунуң ол адынга төлептиг болган турарын база чугаалашса чогуур. Шак ындыг четпестер турда, хой ажылын экижидери берге деп бодаар мен.

М. КИДИС-ООЛ,
хойжу.

Кызылдың тудуг кезектери кылыр комбинадының бетон-эзилдириг белдириниң моторизи Лариса Шипилина эң дээре ажылчыннарының бирээзи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Аныяк кыс ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга алдар кылдыр комбинатта калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, ээлчег нормазын доктаамал ажыр күүседип турар. Ол март айда ээлчег нормазын 150 хуудан кудулатпайн келген. Лариса ажылдавышаан, кежээки школада база өөренип турар.

ЧУРУКТА: Л. Шипилина башкарылга төвүнде ажылдап тур.

Н. СИРОТИННИҢ фотозу.

Малчыннар семинары

Седен-Дамбаа Ооржак биле Салчак Тойбу Бай-Тайгада «Мурнакчы» колхозтуң дуржулгалыг хойжулары. Бо чылын оларның ажыл-ижи кончуг эки болуп турар. Оларның кайызы-даа 1972 чылда төрүүр чүс хойга онааштыр 100-100 хураганны алыр хүлээлгелиг. Амгы үениң байдалы-биле алырга, хүлээлгелерни ажыр күүседириниң бүгү аргалары бар. Эң ылаңгыя С. Тойбу бодунуң курлавырларын санап көргеш, хүлээлгезин харын-даа чүс хойга онааштыр 115 хураган алыр кылдыр өскерткен. Ол төрээн 200 хойдан 236 хураганны менди камгалап алган.

С-Д. Ооржактың коданында он тос хой ийистээн. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, ажылиш кончуг эки. Бо хойжуларның кыштаглары арыг-силиг. Мал чеми четчир. Хураганнарны эки ажаап, өстүрүп турар.

Чоокта чаа «Мурнакчының» дээре хойжуларының коданнарынга Бай-Тайга районнуң чамдык хойжулары, мал ажылының тускай эртемниглери — шупту 40 ажыг кижи барып, оларның мурнакчы дуржулгазын сонуургаан.

Чаңгыс-Теректин Даг-Ужу... Ында Седен-Дамбаа Чаяачыевич Ооржак кыштап турар. Аңаа Тээлиден, Шуйдан келген малчыннар аалдап барган. Ынча хөй чонну уткуп, оларга хамык ажыл-ижин бараалгадыр, сонуургадыр деп чүве улуг хүндүткел.

Аалчылар чыглып келгенде, хойжу оларны кажаазынче чалаан. Кажааның ортузунда клеткаларны тургускан, оларның ишти-даштындан чугайлаан. Мал чеми салыр коошпалар, шагжалар кончуг таарымчалыг кылдыр тургускулаан. Малга бээр янзы-бүрү чемниг. Аптечка база бар. Семинарны аңаа эрттиргени таварылга эвес.

А кол-ла чүве болза, шевер хойжу бодунуң бодап тыпканы-биле малды суггарарын механизастааны кончуг сонуурганчыг болган. Хой кажаазының иштинде улуг доскаарны тургускан. Суг сөөртүр машина келгеш, кажаа даштынданна шланга дамчыштыр сугну ынаар кудуптар. Бир тээ доскаар кажаа иштинде чүве болганда, суг доңмас, ынчангаш даштыгаа турганынга бодаарга хойга чылыг сугну бээр апаар. Ол арганың бир ажыктыг талазы ол. Ийиде, демги улуг доскаарда кран кылып каан. Оон хоолайлар, шлангалар дамчыштыр суг бүгү-ле клеткаларга, харын-даа даштыкы чадагай кажаага безин баар. Ынчангаш демир-хууң тудуп алгаш, хой суггарып, ыңай бээр маңнап, артык үе чарыгдавас.

С-Д. Ооржак черле дарган болгаш шевер кижи, мурнундан тура-ла хойну суггарарын механизастаарын бодап чораанын өөрүнге чугаалаан. Бодунуң планын эрткен чылын боттандырып кирипкен. Ам келир чылын ол системаны уламна чаартып, сугну от салып тургаш, чылыдарын бодап турарын семинарның киржикчилеринге дыңнаткан.

Чыылганнар оон чоруткаш, Чаңгыс-Терек бригадазының төвүнүң чоогунда Салчак Седен-Дамбаевич Тойбунуң аалынга барганнар. Бо хойжу хураган алыр талазы-биле районда бирги черде чоруп турар. Оон аңгыда эрткен чылды соөлзүреди колхоз ооң кыштаанга электри чырыын киирген. Бай-Тайга районнуң хойжуларындан бир-ле дугаарында электрижиттинген кыштаг ооңуу болган.

Чыылганнар. С. Тойбунуң хөй хураган ап турарының дуржулгазын сонуургааннар.

— Ооң бир «чажыды» дээрге, малды эки семиртип алганывыста — деп, Салчак Седен-Дамбаевич тайылбырлаан. Шынап-ла, ол эрткен чайын Шуй бажының чаагай оъттуг, сериин тайгаларынга алды-чеди катап көжүп тургаш, хоюн семиртип алган. А семис малдың хураганы шыырак, болуру билдингир-ле болгай.

Эш Ооржактыында дег Салчак Тойбунуң кыштаа арыг-силиг чылыг болгаш кургаг. Мал чеми база бүрүн четчир. Ажылдаарынга таарымчалыг байдалды тургускан.

Эрткен чылын хөй хураган алыр талазы-биле Бай-Тайганың чемпиону «Тээли» совхозтуң хойжузу С. Чүлдүм бодунуң чугаазынга семинардан хөй чүүлдү билип алганын айыткаш, эң ылаңгыя районнуң бүгү-ле төрүүр хой кадарган хойжуларының коданнарынга эш Ооржактың аргазы-биле бөдүүн механизацияны кылыры эргежок чугула дээрзин чугаалаан. Аңаа хөй күш болгаш материал-даа хереглеттинмес. Чүгле колхозтарның болгаш совхозтуң удуртур ажылдакчыларының дузазы, деткимчези херек.

«Кара-Хөл» колхозтуң хойжузу И. Балчый эрткен семинарның ажыктыын онзалап демдеглеп, шак ындыг дуржулга солчуушкунун чылдың бүгү-ле үелеринде эрттирери чугула дээрзин демдеглээн. Суурлар чоогунда турар малчыннарның коданнарынга электри чырыын киирери канчаар-даа аажок ажыктыг, ону тургузары үенин негелдези апарган. Ону районнуң удуртур, баштаар организациялары деткиир боор деп бүзүрелин илереткен.

Семинарның киржикчилери чаш хураганнарны ажаап өстүреринин база малды суггарарының бөдүүн аргазының талазы-биле кончуг ажыктыг чүүлдү билип алганнар.

Ынчангаш районнуң малчыннарында шак ындыг мурнакчы депшилгелиг чүүлдерни нептередири-биле семинарларларны моон соңгаар доктаамал чорудары эргежок чугула дээрзин семинарның киржикчилери дугурушкан.

С. ХЕРТЕК.

Чагаа парлаттынмаза-даа

АЖЫЛ ЭКИЖЭЭН

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң төп сууру Бажың-Алаакта хөй-ниити организацияларының, ылаңгыя клуб чөвүлелиниң болгаш улусчу дружина бөлүүнүң ажылының кошкай бергениниң дугайын бо чылдың эгезинде көдээ бижикчилер Ө. Монгуш, К. Карасал олар бистиң редакцияга бижээннер.

Ук чагааларда бижээн чүүлдерге хамаарыштыр колхозта партия организациязы мынчаар харыылаан: чагааларда бижиттинген фактылар шын, хой-ниити организацияларының ажылын экижидер, корум-чурум камгалалын күштелдирер дугайында айтырыгны партбюрога, көдээ Советтиң күүскомунуң хуралдарынга чугаалашкаш, тодаргай хемчеглерни алган.

СЭКП райкомунуң пленуму

САРЫГ-СЕП. (Телефон-биле). Маңаа март 27-де СЭКП Каа-Хем райкомунуң эзлчеглиг пленуму болуп эрткен. Аңаа төөгүлүг улуг байырлал—ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур районнуң партия организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо талазы-биле илеткелди СЭКП Каа-Хем райкомунуң бирги секретары Н. П. Федоров кылган. Пленумга «Кызыл тук» совхозта, «Тиилелге» колхозта парторганизациялар секретарьлары У. Ч. Салчак, Н. Д. Монгуш, «Тыва кодээ тудуг» трестиң ол районда участогунуң начальниги В. В. Сарапулов болгаш оон-даа өскелер санал берген.

Илеткелчи болгаш санал берген эштер ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга белеткел дугайында СЭКП ТК-ның доктаалын районнуң ажылчы чоннары, бүгү совет улус-биле бир дөмей, канчаардаа аажок улуг көдүрлүүшкүн-биле чаңгыс эп-сеткилдиг хүлээп алганын, ажыл-чорудулганың дайынчы программазы ол төөгүлүг документини партия организациялары ажылчы чоннарга калбаа-биле таныштырып турарын чугулалап демдеглээн. Ол ышкаш пленумнуң киржикчилери улуг юбилейни төлептиг күш-ажылчы белектерлиг уткуур дээш районнуң ажылчы чоннарының чорудуп турар ажыл-херектеринге доктааганнар.

ССРЭ-ниң 50 чылынга күженишкинниг белеткенмишаан, районнуң ажыл-агыйлары болгаш бүдүрүлгелери тоску беш чылдың ийиги чылын багай эвес эгелээн. Ылаңгыя «Октябрь 30 чылы», «Коммунизмче орук» колхозтар күрүнеге эът болгаш сүт садарының планын март 15-теле ыракта ажыр күүседипкеннер. Ол ышкаш районда орук-бүдүрүлгениң болгаш ыяш ажыл-агыйының участоктары бирги кварталдың планын март 20-де чедиишкинниг күүсеткенин рапорттаан.

СЭКП райкомунуң пленуму улуг юбилейге уткуштур районнуң партия, совет, ажыл-агый болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының чорудар ажылдарының талазы-биле делгерентей хемчеглерни хүлээп алган.

ТӨЛЕПТИГ БЫЗАҢЧЫ

Кызылдың септелгетудуг эргелелиниң бригадалары чуртталга, албан организация черлериниң бажыңнарын септээр талазы-биле ажылдарны чорудуп турар.

Ында ай, квартал планнарын доктаамал ажыр күүседип, эки ажылдап турар бригадалар, беш чыл планын күүседир херекке хууда төлептиг үлүүн киирип чоруур мурнакчылар хөй.

— ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюнга алдар болдурган социалистиг чарышка № 16 уруглар садының болгаш Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң септелгезинде ажылдап турар Фёдор Яковлевич Евдокимовтуң бызаңчылар, Көдээ ажыл-агый техникумунуң база капитал тудуг бөлүүнүң бажыңнарында Фёдор Маркович Гершановтуң бригадалары эки түңнелдерни чедип ап, январь болгаш февраль айларда планныг даалгаларын күүсеткен. А эки ажылдап турар мурнакчыларның саны улам-на өзүп турары өөрүнчүг деп, эргелелде партия организациязының секретары улуг экономист Александра Семёновна Харина биске чугаалады.

Улуг-Хем кудумчузунда ийи каът чуртталга бажыңының капитал септелгезин Николай Васильевич Зверевтиң бригадазы чорудуп турар.

Бригаданың кежигүннери шупту аныяктар. Ынчалзажок ында эргелелдиң хоочун ажылчыны, ленинчи юбилей медалының эдилекчизи Шимит Даваевич Ширбиижик өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп, бүдүрүлгениң мурнакчыларынга чөптүү-биле санадып келген.

Ол 1960 чылдан бээр маңаа ажылдап келген. Школа-сургуулга-даа өөренип чорбаан, боду-ла бижик-билигни чедип алган бөдүүн ажылчынның сагыш-сеткилиниң байлаан, сонуургалын кижи кайгаар.

Ол тыва чечен чогаалга хандыкшылдыг, бистиң ном үндүрер черивистиң үндүрген тыва дылда номнарын шуптузун номчуп каапкан, оларның дугайында бодунуң бодалдарын чугаалаан орар.

— Чечен чогаалывыс улам сайзырап, чаа-чаа номнар садыгга кирип турар. Ынчалзажок ажылчын кижини, ылаңгыя бөдүүн тудугжуну чуруп көргүскен чогаалдарның чогу хараадаачыг. Күрүне шаңналының лауреады Салчак Токаның ажылчын Түменхөө дугайында тоожузун улуг сонуургал-биле номчаан мен. Бөгүнгү амыдыралды, бөдүүн кижилерни чуруп көргүскен чаа чогаалдарны манавас аргажок — деп, Шимит Даваевичиниң чугаазы-ла чөп.

Ажыл шагының соонда ол черле аңаа орбас. Кандыг-бир номну, азы «Шын» солунну тудупкан, номчаан орарын бола көөр. Бистиң чуртувуста, делегейде чүү болуп турарын ажылчын ханы медереп билип орар.

Ооң база бир хандыкшылдыг чүвези — шыдыраа. Суббота азы воскресенье хүннеринде үе-шагын шын планнап алгаш дыштаныр, паркка барып шыдыраалаар шакты база ыяап-ла тып алыр.

Номга, солун, сеткүүлге, спортка хандыкшыл ооң сагыш-сеткилин улам байыдып, эки ажылдаарынче сорук киирип турар дээрзи чугаажок.

Эргелелдиң хүндүлел самбыразынга хөй удаа кирип келген ажылчын Ш. Д. Ширбиижиктиң бодалы, планы база солун.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

ЧУРУКТА: Ш. Д. Ширбиижик.

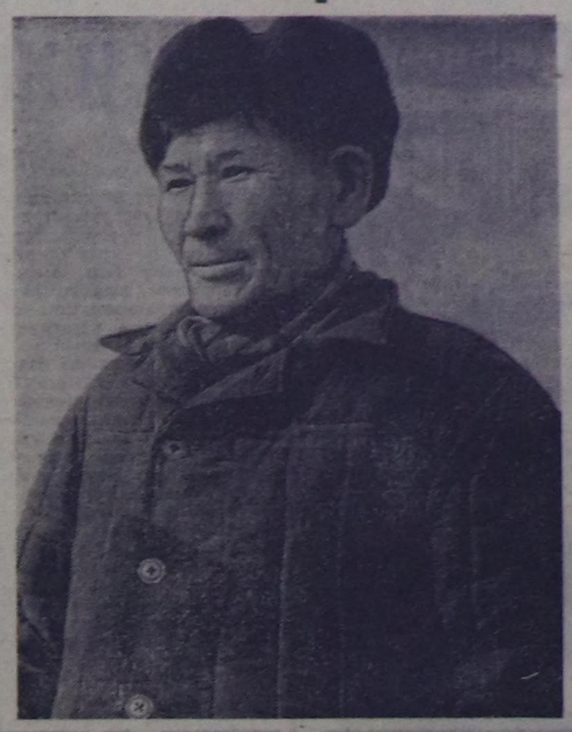

Авторнуң фотозу.

Юрист консультантылар хуралы

Чонга юридиктиг дуза көргүзер талазы-биле Кызыл хоорайда тургустунган хөй-ниитичи консультация пунктуларының консультантыларының хуралы болуп эрткен.

«Чонга юридиктиг дуза көргүзер консультация пунктуларының ажылының түңнелдери болгаш сорулгаларының дугайында» илеткелди республиканың юстиция министриниң оралакчызы Р. Цуканова кылган.

Юридиктиг консультантыларның ажыл хуваалдаларының болгаш планнарының дугайында информацияны профэвилелдериниң область чөвүлелиниң юрист консультантызы С. Дорсат кылган.

Хуралдың киржикчилери хөй-ниитичи юридиктиг консультация пунктуларының эргежок чугулазын өөренип көргеш, хоорайга он чедир ындыг пунктуларны ажыдарын көрген.

Пассажирлер АТБ-зинде тургустунган консультпункт чон ортузунга юридиктиг тайылбыр ажылын эки чорудуп турар. Ында консультантылар — Юстиция министерствозунуң кол консультантызы Э. Оюн, профэвилелдернин область чөвүлелиниң ажылдакчылары И. Калинин, Н. Соломатова, республика прокурорунуң улуг дузалакчызы Н. Цыганкова оларның идепкейлиг ажылдаанын айыткан.

Хуралга Тыва АССР-ниң Дээди судунуң даргазының оралакчызы Е. Шуст, Юстиция министерствозунуң консультантызы Е. Рачковская, пассажирлер АТБ-зинде профэвилел комитединин даргазы Ю. Мыльников болгаш өскелер-даа үнелиг саналдарны бергеннер.

К. БИЖЕК.

Доозукчулар кежээзи

Дүүн, Кызылдың башкы училищезинге доозукчулар кежээзи болуп эрткен. Аңаа республиканың янзы-бүрү булуңнарында ажылдап турар башкылар, мурнунда ол училищени дооскан улус ажыл-агыйының хөй янзы адырларында амгы үеде ажылдап турарлар чалаттырган. Чаңчыл болган кежээни училищениң директору М. Х. Чымба ажыткан.

Башкы училищезиниң баштайгы доозукчуларының бирээзи Чаа-Хөл ортумак школаның башкызы Виктор Кызыл-оол бодунуң шилип алганы тускай мергежилиниң онзагай болгаш харыысалгазының дугайында сургуулдарга чугаалап берген.

— Маңаа өөренип киреримде тыва дылды безин орта билбес турдум. Училищениң башкылары, ылаңгыя ооң хоочунарының бирээзи И. Ч. Эргил-оол (ол бөгүн мында олуржуп турар-дыр) меңээ бо дылды төрээн хакас дылымбиле бир дөмей билир кылдыр өөренип алырынга үнелиг дузаны чедиргенин кижи кайын уттур. Амгы үеде мен тыва дылды эки билир болгаш харын-даа удуртуп турарым школада ону башкылап турар мен—деп, Чербиде кадыкшылга школазының директору М. Н. Ташдантинов бодунуң сактыышкынынга чугаалаан.

Башкы училищезиниң тургустунган үезинден бээр ажылдап келген хоочун кижизидикчилериниң чагыг сөзүн кажан-даа утпайн чоруурун кежээге чүве чугаалаан доозукчулар: Өвүрнүң улус өөредилге килдизиниң эргелекчизи Доңгак Таңгай-оол, Тываның эртем-шинчилел институдунуң эртем ажылдакчызы Дарыма Ондар, Кызылда уруглар садының эргелекчизи В. Горбунова, башкылар билии бедидер институттуң методизи Э. Ондар, Иштики херектер министерствозунуң ажылдакчызы майор О. Оттук-оол олар сактып чугаалааннар.

Училищениң үндезилекчилериниң бирээзи, амгы үеде ооң өөредилге эргелекчизи В. Л. Ладанова мурнундагы доозукчуларга болгаш амгы сургуулдарга бодунуң үнелиг чагыгларын чугаалаан. Кежээниң төнчүзүнде училищениң күш-культура салбырының сургуулдары «Че бе, спортчулар!» деп көргүзүгнү чыылганнарга сонуургаткан. Кежээ кончуг солун эрткен.

О. НАМЧЫЛАК.

Чагаалар допчулалы

Малчыннарның олчазы

Мал ажылында харыысалгалыг үе — хой оолдаашкынының чер-черде чедиишкиниг эртип турарының дугайында республиканың янзы-бүрү булуңнарындан редакцияга чагаалар хүннүң-не он-ону-биле келгилээр. Ниитиниң малының баш санын өстүрер, ооң чаш төлүн онча-менди алыр, продуктулуун бедидер дээш боттарының амыр-дыжын сагынмайн кызымаккай ажылдап турар хойжуларның, кадарчыларның, сакманщиктерниң дугайында чылыг сөстерни оон номчуп болур.

ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр чартык чүс чыл болур оюнуң байырлалынга төлептиг үлүүн киирер дээш, ажылдап турар «Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының малчыннарының дугайын бистиң идепкейлиг бижикчивис И. С. СЕДИП-ООЛ бижип турар. Ол улуг байырлалга белеткел дугайында СЭКП Төп Комитединиң доктаалы-биле танышкаш, салбырның малчыннары уламна улуг чедиишкиннерлиг ажылдаарын шиитпирлеп алганнар. Амгы үеде ында малдың кыштаглаашкыны эки эртип, хой оолдаашкынының чедиишкинниг чоруп турарын бижикчи дыңнаткан. Мал чеминиң коданнарга чедирилгези багай эвес организастаттынганындан, суггат болгаш чемгерилгезиниң үзүктелиишкин чок болуп келгенинден салбырда бо хүннерге чедир оолдаан 3181 хойнуң боттарының-даа күш-деңгилдези эки, оон 3199 хураган онча-менди алдынган дээрзин ол өөрүшкү-биле дыңнадып турар.

Ол ышкаш салбырда 30 инек бызаалаан, ооң бызаалары эки доругуп турарын, мал ажылынче аныяктарны хаара тударынче салбырда кинээнгей салып турарын эш Седип-оол дыңнаткан. Амгы үеде Кызыл-Даг салбырының 30 ажыг аныяктары болгаш комсомолчулары мал ажылында ажылдап турар.

Республиканың база бир өске ужунда турар ажыл-агыйдан келген чагаада шээр мал оолдаашкынының чоруп турарын дыңнаткан. Ол болза Тес-Хем районнуң «Ак-Эрик» колхозунуң хойжуларының дугайында ук колхозта кол зоотехник Б. С. ДАК-ХӨӨНҮҢ чагаазы. Колхозта шупту төрүүр 7200 хойнуң 3500-зү бо хүннерге чедир оолдапкан, оон 3530 хураганны менди алганын ында чугаалап турар.

Малдың чаш төлүн менди алыр дээш демиселге эрес-шудургу чоруун көргүзүп турар малчыннарны ында мактап демдеглээн. Оларның аразында төрээн 300 хоюндан 310 хураганны алган эш Алдын-Херелди, 210 хоюндан 215-ти алган эш Хайыңны, 250 хоюндан 255-ти алгылаан эш Орус-оолду, эш Шыдырааны бижикчи онзалап айыткан.

Мал кыштагладыышкыны районда бо чылын бергедээшкинниг эртип турарын айыткаш, бижикчи аңаа холбаштыр ажыл-агыйда ап турар хемчеглерни бижип турар. Колхоз баштаар чери бо айтырыгны чугулага көрүп, малчын коданнарда үш тракторну, далбый тырттар 2 тевени быжыглаан болгаш ниитизи-биле 75 кижини хойжуларже сакманщиктедин аъткарган. Мал чеминиң соортүлгезинде 3 автомашина, 3 трактор ажылдап турарын ында бижээн.

Бии-Хем районнуң «Кызыл тараачын» колхозунуң Хүтте бода мал бригадазында ажылдап, чурттап турар Д. Ө. МААДЫ мал кыштагладыышкынының дугайында кыска медээни бисче чоруткан. Ук бригадада ниитизи-биле 600 баш мыйыстыг бода мал, 300 хире чылгы бар. Оларның күш-деңгилдези эки. Ниитиниң малын хүр кыш ажырар, оларның азырал-тежээлдезинге сагыш човангыр болуп турар эш-өөрнүң чижээнге Хон деп черде шарыжыктар кадарчызы эш Күскейни адаан. Ооң чоогунда молдургалар ажаакчызы К. Шыырантың чайын мал чемин четчир кылдыр белеткен алганындан, амгы үеде ооң бо талазы-биле курлавыры канчаардаа чедер болуп турарын ында айтып турар.

А бо кыска медээни Кызыл хоорай Совединиң «Тере-Хөл» колхозундан бижикчи Ч. Д. Дамдың биске чоруткан. «Балчыр Домааның дугайында малчын ие деп чугаалап болур. Ооң уруглары тос кижи: Хөй уруглар-лыг болзадаа хойжулаа-ла үр болбаан болгаш ону аныяк малчын деп санап турар. Эрткен ажыл-агый чылында ооң көргүзүү колхозта бүгү малчыннарны ашкан. Бо юбилейлиг чылда база-ла эки үретүңнелдиг болур дээш ол кызымаккай ажылдап турар»— деп, ол бодунуң чагаазында бижээн. Б. Домааның коданында төрүүр 488 хойнуң 180-ни оолдапкан болгаш оларның чаш хураганнары четче-менди доругуп турарын ол биске дамчыткан.

Ниитиниң малын кыштың ширини соогундан чаңгыс-даа баш хоратпайн, оларның чаш төлүн менди алыр дээш шыңгыы демисел республиканың чер болганында чедиишкинниг үргүлчүлевишаан. Чаа беш чылдың ийиги чылында малдан алыр продуктуларны улам көвүдедип тургаш, ону күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерни чедиишкинниг боттандырарынга малчыннар төлептиг үлүүн киирип шыдаарлар.

ДЕЛЕГЕЙ бо ХҮННЕРДЕ

ПКАП ТК-ның IV пленуму

ВАРШАВА. (СЭТА). ПКАП ТК-ның Варшавага бооп эрткен IV пленуму чурттуң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының кол сорулгаларын чугаалашкан, а ол ышкаш ПУР-нуң Сейминге соңгулданың түңнелдериниң дугайында информацияны дыңнаан. Хүн чурумунуң бирги айтырыының талазы-биле пленумнуң хүлээп алган резолюциязында чугаалааны: 1971 чылда болгаш бо чылдың бирги кварталында планныг даалгаларның боттаныышкынында чедип алдынган чедиишкиннер ПКАП-тың чорудуп турар ниитилел-экономиктиг политиказының шынныын бүрүн бадыткаан. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң хемчээлдеринге экономиктиг кады ажылдажылганың чедиишкинниг хөгжүлдезиниң дугайын бо чедиишкиннер база херечилеп турар. Социалистиг экономиктиг интеграцияның программазынга үндезилээш, бо кады ажылдажылганы улам ыңай ханыладыры ПУР-нуң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң амгы беш чыл планының даалгаларын күүседиринге чугула быра болган турар ужурлуг дээрзин резолюцияда чугаалаан.

ПУР-нуң Сейминге соңгулданың түңнелдериниң дугайында пленумнуң шиитпиринде демдеглээни болза, соңгулданың түңнелдери ПКАП-тың VI съездизинге айытканы ПУР-нуң улам ыңайгы социалистиг хөгжүлдезиниң программазын бүгү улустуң деткип турарын көргүскен, социалистиг тургузуушкунга, Совет Эвилели-биле пайыралды болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарынга, социалистиг дем каттыштырылгазының лагерин быжыглаарынга улустуң өзүп турар идей-политиктиг чаңгыс эвиниң илерели болган.

ПКАП ТК-ның пленуму организастыг айтырыгларны база чугаалашкан. Пленум Ю. Тейхмны ПУР-нуң чазааның президиумунга ажылдаарын сүмелээн болгаш ооңбиле холбаштыр ону ПКАП ТК-ның секретары хүлээлгезинден хостаан. ПКАП ТК-ның Секретариадының кежигүнүнге З. Жандаровский соңгуткан.

Чаагай түңнелдиг кады ажылдажылга

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Социалистиг чурттар-биле, хамыктың мурнунда Совет Эвилели-биле сырый кады ажылдажылга Венгрияның экономиктиг хөгжүлдезиниң быжыг үндезини деп, «Мадьяр немзет» солун бижээн. Эрткен чылдыы-биле деңнээрге бо чылын Венгрияның Совет Эвилелинче чорудар барааннары 13—15 хуу өзер. ССРЭ-ден чурт иштинче киирер барааннар 11—13 хуу көвүдээр. Ам ВУР-нуң бүгү даштыкы садыг саарылгазының үштүң бир кезиинден ажыы Совет Эвилелиниң үлүүнге онаажып турар.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң XXV сессиязынга социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазын улам ыңай ханыладыр болгаш сайзыраңгайжыдар, экономиктиг интеграциязын хөгжүдер талазы-биле хүлээп алган Комплекстиг программага үндезилээш, совет бүдүрүлгелер-биле, ылаңгыя саналга техниказының талазы-биле венгр үлетпүрнүң хөй адырларының кады ажылдажылгазы шапкын хөгжүүр дээрзин солун бижээн.

Станоктарны даштыкы чурттарже

ПРАГА. (СЭТА). Готвальд хоорайда машина тудуушкунунуң заводунуң ажылдакчылары хөй бөлүк автоматтыг токарь станоктарны болгаш өске-даа деригни даштыкы чурттарже чорудары-биле белеткээн. Чүгле эрткен чылда безин завод ындыг хевирниң станоктарын болгаш оларның артык кезектерин 35 миллион крон түнге бүдүрүп үндүрген.

Станок тудуушкунун чехословак экономиканың кол адыры деп адап турары чөптүг болгаш республиканың дашкаар үндүрер барааннарының база бир кол чүүлү болуп турар. Чехословак станоктар бедик шынарлыы-биле онзаланып ылгалып турар. Беш диптин 80 хире чурту «Чехословакияга кылган» деп маркалыг 20 муң станокту чыл бүрүде садын ап турар.

Чехословакия Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң хемчээлдеринге каш-каш он хевирниң станоктарын бүдүрерин специализастап турар. Чижээ, эрткен чылын Чехословакияның Совет Эвилелинче, социалистиг өске-даа чурттарже үндүрген станоктары, машиналары болгаш үлетпүр дерии бо адырның дашкаар үндүрген ниити чүүлдериниң 70 ажыг хуузу болган.

Фам Ван Донгтуң чугаазы

ХАНОЙ (СЭТА). ВДР-ниң Национал хуралының чоокта чаа бооп эрткен ийиги сессиязынга ВДР-ниң Премьер-Министри Фам Ван Донг илеткел кылган. Вьетнамда амгы байдалды болгаш вьетнам улустун сорулгаларын ол тодаргай чугаалаан.

АКШ-тың агрессиязынга удур вьетнам улустун демиселин илеткелде колдадыр киирген. Мурнуу Вьетнамга хамаарыштыр америк империалистернин планнары өскерилге чок арткан. Олар Мурнуу Вьетнамны чаа хевирниң колониязы болгаш АКШ-тың шериг баазазы болдурарын, а ол ышкаш Вьетнамның ийи аңгы башкаланганын мөңгежидерин кордап турар. Фам Ван Донг бүгү Индий-Кыдатка дайынны өөскүткени дээш америк агрессорларны буруу шапкан болгаш дайынны «вьетнамчыдарының» планының буурап дүшкени бо үеде мырыңай тодаргай болу берген дээрзин демдеглээн.

Фам Ван Донг шериг, политиктиг болгаш дипломаттыг фронтуларга вьетнам улустун чедип алган тиилелгелериниң дугайын тодаргай чугаалаан.

Вьетнам улус Вьетнам талазы-биле Париж чөвүлел хуралын бодунуң боттуг көрүп турарын база катап бадыткап, Мурнуу Вьетнам Республиканың Революстуг түр чазааның тайбың таарыштыр шиитпирлээшкин дугайында чеди чүүлден тургустунган программазын делегейниң улустарының деткээнинге күзелиниң ханганын илергейлеп турар деп, Премьер-Министр чугаалаан. Вьетнам талазы-биле Париж чөвүлел хуралын түңнел чок байдалга чедирип турар АКШ-тың хөделиишкиннерин Фам Ван Донг буруу шапкан.

ВДР-ниң экономиктиг хөгжүлдезиниң болгаш ооң камгаланыр аргазын быжыглаарының айтырыгларын илеткелде база көрген. Соңгу Вьетнам социалистиг тургузуушкуннуң оруу-биле бүзүрелдиг чоруп орар болгаш улус ажыл-агыйын, культураны хөгжүдеринге, чоннуң амыдырал байдалдарын экижидеринге чедиишкиннерни чедип ап турар дээрзин Фам Ван Донг демдеглээн. ВДР бодунуң экономиказын ВАП ТК-ның 19-ку пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр социалистиг улуг бүдүрүлгениң экономиказы болдурар төлээде, шиитпирлиг ужур-дузалыг элээн сорулгаларны күүседир ужурлуг деп илеткелде демдеглээн.

ВДР-ниң Национал хуралының ийиги сессиязынга 1972 чылда ВДР-ниң экономиказын хөгжүдериниң сорулгаларын болгаш планныг көргүзүглерин, күрүне бюджедин бадылаан.

Күрүне эргилдезин кылыр сорулгалыг сүлчээни илереткен

САНТЬЯГО. (СЭТА). Чилиниң истелге органнары күрүне эргилдезин кылыр сорулгалыг сүлчээни илереткен. Чилиниң иштики херектер министри Эрнан Дель Кантонуң телевидение дамчыштыр чүве чугаалап тургаш медеглээни: сүлчээчилер—«Патриа болгаш либертад» дээр барыын үзелдиг организацияның кежигүннери чурттуң президентизи Сальвадор Альендени өлүрери-биле белеткенип турган.

Национал айыыл чок чоруктуң Дээди чөвүлелиниң хуралы күрүне баштыңының даргалаашкыны-биле аңаа бооп эрткен. Чилиге удур сүлчээге даштыкы монополияларның болгаш Төп разведка эргелелиниң киришкенин америк журналист Андерсоннуң парлалгага сойгалаанынга холбашкан документилерни чөвүлелге чугаалажып көрген. Чазакка удур сүлчээниң тодаргай чүүлдерин чөвүлелге дыңнаткан болгаш аңаа киришкен кижилерниң аттарын айыткан.

Сүлчээчилер март 25 дүнезинде эргилдени кылырын планнап алган болган. Ол сорулга-биле олар шериг кижилер болгаш полиция-биле харылзаа тургузуп эгелээн. Ынчалза-даа олар сүлчээге киржиринден шиитпирлиг ойталаан.

Чилиниң чазаа медеглел парлап үндүрүп, Чилиниң иштики херектеринге даштыкы холгаарлаашкын дугайында америк журналистиң парлап үндүрген чажыт документилерин болур-чогууру-биле өөренип көрүп турар дээрзин ында чугаалаан. Чилиге экономиктиг сандараашкынны болгаш политиктиг кризисти болдурар, ол байдалдарда конституциялыг ёзу-чурумну узуткаар болгаш демократтыг чазакты дүжүрер дээр оралдажыышкынны кылыр сорулга-биле бир даштыкы күрүнениң төлээлекчилери-биле чамдык чили хамаатыларның болгаш организацияларның кады хөделиишкиннериниң дугайында материалдарны чазак база хынап көрүп турар.

МАГАДАН. Кудумчуда хат-шуурган, дүвү, соок, а «Пригородный» совхозтуң теплица комбинадының шил крышаларының адаа кезээде чылыг. Ында чалдарның кырында согуна, помидор, огурец өзүп турар.

Эрткен чылын 80 тонна огурецти болгаш 23 тонна помидорну хоорай чурттакчыларынга чорудуп берген. Ногаа ажылдакчылары планныг даалгаларын ийи катап ажыр күүсеткен. Бир дөрбелчин метрден-не 23 килограмм огурецти ажаап ап турар.

1972 чылда совхоз 235 тонна ногааны алырын планнаан.

ЧУРУКТА: ногаа ажаакчызы Римма Исхакова рассаданы олуртуп тур.

С. БЕЛЯВОЙНУҢ фотозу (СЭТА-ның фотохрониказы).

Патриоттарның согуглары күштелип турар

ХАНОЙ. (СЭТА). Индий-Кыдаттың чурттарында кадыг-дошкун тулчуушкуннар үргүлчүлевишаан. Тулчуушкуннар шөлдеринге артык күштү чедип алыр дээр америк агрессорларның болгаш оларның чалчаларының бүгү оралдажыышкыннары турзажок, патриотчу күштер инициативаны боттарының холдарында быжыы-биле тудуп турар. Мурнуу Вьетнамны хостаарының Улусчу чепсектиг күштеринин дайынчыларының Тайнинь девискээринге чоруткан халдаашкыннары дыка шыңгыы болган. Оон ужурунда америк-сайгон командылал Камбоджада, Мурнуу Вьетнамда дайылдажып турар-сайгон чалча шериглернин каш-каш мун солдаттарын Тайниньде камгаланып турар кезектеринге дуза көргүзери-биле олче чорудуп эгелээр ужурга аргажоктан таварышкан. Төп шатта болгаш демилитаризастаан зонаның мурнуу талазында девискээрде кадыг-дошкун сегиржип алыышкыннар бооп турар. Төп шатка патриоттар үш америк вертолётту дүжүр аткан, а Мурнуу Вьетнамның соңгу талазынга чалча шериглерниң үш шериг баазазын күштүү-биле боолаан.

Камбоджада патриотчу күштер март 27-де Кампонгтрать можуда дайзынның туруштарын ракета-миномёт-биле боолаан. 36 шакта үргүлчүлээн кадыг-дошкун тулчуушкун үезинде хосталганын улусчу чепсектиг күштериниң дайынчылары дайзынга дириг күш болгаш техника талазы-биле улуг когаралдарны таварыштырган.

Лаостан дыңнадыгларны ёзугаар алырга, март 24-тен 25-че дүне тус черниң патриоттары Луангпрабангтың соңгучөөн талазынче 30 километр ырак черде болгаш Сиенгкуанг можуда барыын үзелдиг күштерниң туруштарынче халдаан. Дайзын хөй санныг солдаттар, офицерлерин өлүртүп, балыглаттырын когараан.

ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур

★

Москваның Төп делгелге аалында ССРЭ-ниң 50 чыл ооюга тураскаатка Молдав болгаш Белорус ССР-лериниң чурукчуларының, уран-шеверлериниң кылган ажылдарының делгелгези ажыттынган.

Кайы-даа республикаларның чурукчуларының кол темазы — төөгү-революстуг болуушкуунар, Ада-чурттуң дайыны болган амгы чаа амыдырал. Белоруссиядан Г. Муромцевтиң «Чечектел-ле, Белоруссия» деп скульптуразы, Н. Казакевичиниң «Чалыы назын» болгаш А. Малишевскийниң «Хатыңы» деп чуруктары черле онзагай Моздавиядан 400 хире ажылдар келген.

Үстүнде чурукта И. Степановтуң «Октябрь» деп триптихиниң фрагмент, Л. Шемелевтиң «Мээң төрттүнгенимм» деп чуруу.

М. ХЕНЧЕ-КАРА.
Авторнуң фотолары.

★

КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Тыва АССР-ниң социал хандырылга ажылдакчыларының чөвүлел хуралы

«Бүгү чүвени кижиге, кижиниң чаагай чоруунга» деп, чонуң чаагай чоруун бедидер талазы-биле Коммунистиг партияның тоску беш чылдың кол соруглазы кылдыр идип үндүрген углавышкыны социал хандырылга черлериниң ажылынга кол хамаарыжыр.

Бурунгу хүн Кызылга болуп эртнен социал хандырылга ажылдавчыларының республика чөвүлел хуралы ажылчы чоннарга пенсия тыпсырын болгаш социал хандырылганың бүгү хевирлериниң ажылын экижидер, оны боттандырарынга күрүненип үндүрген хөреңгизин төп чарыгдаар талазы-биле эртнен чылын элээн ажылдар-кылдынганын демдеглээн. Анаа «1971 чылда чорутkан ажылдарның түңнелдери болган СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле республиканың социал хандырылга органнарының ажылын улам экижидериниң соруглалары» деп илеткелди республиканың социал хандырылга министри Н. Л. Күнчүн кылган.

Бо чылдың эгезинде байдалбиле алырга республикада ажылчыннарның, албан-хаакчыларның, шериг албанныларының иштинде 15 муң ажыг пенсионер, 4663 колхозчу пенсионер бар. Оон аңгыда 219 кажы персоналдыг пенсионерлер болуп турар. Эрткен чылын күрүне болган колхоз пенсияларын төлээринге оон мурнунда чылга деңнээрге 1 млн. 20 муң рубльди хөйнү чарыгдаан. Хөй уруглуг болган бот нелерге 1166,1 муң рубльди төлээн. Ниитизибиле республикада пенсияның бүгү хевирлерин 31600 кижи ап турар. Оларга эрткен чылын күрүне 8 миллион 624 муң рубльди чарыгдаан. Күрүне пенсиязының дугайында Хөйлуга дүүштүр оларны төлеп берип, чаа тыпсыр бүгү пенсияларны пенсия тыпсырының комиссияларының хуралдарынга көрүп, бадылап турарын эң Күнчүн демдеглээн.

Бай-Тайга, Каа-Хем, Тожу, Таңды райкүүскомнарның болган Кызыл хооркүүскомнуң социал хандырылга килдистери хой-ниитиге даянып ажылдап, пенсионерлер чөвүлелдерин тургускан. Оларның ажылынга хой-ниитичи контролёрларның болуктерин, пенсионерлерни бажыңнарынга хандырар болуктерни, профэвилел комитеттериниң пенсия айтырыгларынга хамаарыштыр ажылдаар комиссияларын хаара туткан.

Бай-Тайга райкүүскомнуң социал хандырылга килдизи республикада эки ажылдыг килдистерниң бирээзи. Ол килдистиң эргелекчизи К. Дилак чөвүлел хуралга санал бергеш, килдистиң ажылында ооредиглиг чижектерге доктаатан. Бай-Тайгада ам 1700 кижи пенсия дузаламчызын ап турар. Эрткен чылын дөрт чүс ажыг хөй уруглуг болган бот нелерге пособиени тывыскан. Пенсияны ажыр азы турдуу толээр таварылга болбаан.

Республиканың социал хандырылга ажылдакчыларының арагында соцчарыштыг кончуг четпес организастаанындан Барыын-Хемчик райкүүскомнуң социал хандырылга килдизин чарышка кыйтырарывыска безин харыылаваан деп ол хомудаан. Чонуң пенсия болгаш пособие негелделерин чогумчалыг шиитпирлээр дизе, республиканың социал хандырылга министерствозунуң чер-чергелерде ийиде турар ажылдакчылары чонну хүлээп алырын организастаар болза чогумчалыг-дыр деп ол чугаалаан.

— Биске ревизорлар келгеш чүгле бодуңуң ажылыңга хамаарыштыр хынаада кылыр. Ырак узак районнарга ындыг хынаалдаларны кылырда күрүне пенсиязының-даа, нелерге тыпсыр пособие талазы-биледаа хынаалдаларны кылып, дуржулга солчур болза таарымчалыг — деп. Мөңгүн-Тайга райкүүскомнуң социал хандырылга килдизиниң эргелекчизи Д. Дүгүр-оол саналынга демдеглээн. Сөөлгү дөрт чыл иштинде бистиң районга республиканың социал хандырылга министри, ооң оралакчызы чаңгыс-даа катап келбээн, кандыг байдалда ажылдап турарывысты сонуургаваан деп, эң Дүгүр-оол шүүмүлээн.

Каа-Хем райкүүскомнуң социал хандырылга килдизин чүгле республикада эвес, харын РСФСР-де эң эки ажылдыгларның бирээзи. Күрүне болган колхоз пенсиязын тыпсырының чурумун тус черинең радиозун дамчыштыр чонга тайылбырлап келгеш. Ук килдистиң эргелекчизин А. Габышева бодунуң савалыңга ажыктыг үүлдерин илередиптеп.

— Украинаның Черкасс облүүскомунуң социал хандырылга килдизиниң пенсия болгаш пособие тыпсын турар методун биске пенгередир болза эки түңнелди бээр иймек —деп, ол дыңнаткан. Ында районнарда, хоорайларда социал хандырылга килдистери болуктерни тургускаш, график ёзугаар айда азы кварталда бир килдиске барып, бот-боттарын хынажып турар. Ажылда четпестерни ол чайладыр. Хынаалдаларга киришкен ажылдакчылар боттарының ажылында четпестерни эдер, дуржулгазы байыыр.

Күрүне пенсиязының дугайында Дүрүмнүң ам-даа чогуур негелделинге чедир сагывайн турар килдистер республикада бар дээрзин хуралынга демдеглээн. Айда алыр шалыпчының ортумак хемчээлин, күш-ажыл стажын саналарда пенсияның хемчээлин шын эвес саналар болгаш тодарадыр таварылгалар эвээш эвес. Оон уламыдаан частырыглар үүгүлээр. Бо ажылды экижидери пенсия тыпсырының комиссияларының ажылын эки организастап, ролюн бедидериден улуу-биле хамаарыжыр. Ол комиссияларның ажылынче Советтериниң күүскомнары, довтаамал комиссиялары кичээнгей салыр, ону хуралдарынга дыңнап турары чугула негеттиниң келген.

Колхозчуларга пенсия тыпсырының документтерин бөлеткен кылырда ёзу барымдаалаар чорутар. Эрининиң көдээ Советтериниң четпес ажылы болуп турарын ол районда эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиязының даргазы Р. Калдар-оол шыңгыы бууруу шаңкан. Тес-Хем райкүүскомнуң социал хандырылга килдизиниң, көдээ Советтериниң контролюнуң коткаандан пенсия болгаш дузаламчы актазын самчыгдаар, отчёт саададыр чорутар турганын Тес-Хем райкүүскомнуң даргазының оралакчызы Ч. Шулуу-Маадыр айыткан, ындыг таварылгаларны болдурбазының «емчеглериниге доктаагаан.

Республикада эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиязын хүн бүрүде доктаамал ажылдаар кылдыр эде тургузары, үргүлчү ажылдаар кадрлар-биле ону хандырарын хүнүң бир чугула айтырыы болуп турарын республикада эмчиниң күш-ажыл экспертиза комиссиязының даргазы Ч. Лакпа саналынга айыткан. Районнарда, хоорайда ындыг комиссияларның организас-методиктиг төвү ол болган турар уламыр.

Хуралга республиканың Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Х. А. Анчима киришкен.

ССРЭ-ниң тургустувганындан бээр 50 чыл болур ооюн төлептиг уткуурунче утланган хемчеглерни айыткаш, ону боттандырарынче социал хандырылга ажылдакчыларын кыйгырган кыйгырыгны хуралдың киржикчилери хүлээп алган.

В. МААДЫР,
«Шынның» тускай корр.

Чазын кедер ядык-хептиң чаа хевирлериниң көрүздеэн Кызылда «Чечек» ателъеге эрткен дыштанар хүнде болуп эрткен болгаш аңаа хөй чон чыглып, ону сонуургап көргеш. Оларга 20 ажыг аңзы-бүрү чаа хеп аймаан көргүскен.

Амгы үеге таарыштыр, национал угуулзалар-биле каастап даарааң платьени чурукта көргүскеш. Ол платье бир иштиде курлакка чедир тыртар ооктүг, моюндуруу турум, чеңнерни эгинеринге киир олуртуп, оок дижидерин угуулзалап каастаан, калбак курлуг.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ
фотозу.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Телевидение болгаш радио комитединиң ажылдакчылары Таңдыда Кур чер суурнуң телевидение көрүкчүлери, радио дыңнакчылары-биле ужурашкан.

Телевидение болгаш радио чоннуң политиктиг биилиин база культурулуг деңнелин бедидеринге аажок улуг ужур-дузалыын чүве чугаалаан эштер демдеглээн.

Ужуражымышкынның түңнелинде телевидениениң болгаш радионуң симфониялыг оркестри чымчаннарга концерт көргүскеш.

Н. АЛЕКСЕЕВ.

Апрельде агаар кандыг болурул?

Чурттуң европа кезээнге апрель ай мурнукузунда ол үеден чымчак, агаар 1—3 градус чылыг болур. Айның ортумак температуразы ортаа куржагга 4—8 градус чылыг болур. Ынчалза-даа айның ийиги он хонуунуң эгезинде болгаш төнчүзүнде соор чадап чок. Ынчан соңгу районнарга дүне 5—10 градус соор, хүндүе 2 градус сооктан 3 градус чедир чылыыр. Үшкү он хонукта чылыг болур. Ортаа куржагга 10—15, мурнуу чүкке 15—20 градус чылыыр.

Европа девискээриниң соңгу түңнүге. Прибалтикага, Белоруссияга ол-чаъстыг, бүргег болур. Төп районнарга база Поволжьеге айның ийиги чартыында чаашкыныг болур. Украинаның мурнуу түңнүге, Урал эдээнге аяс болур.

Крымның мурнуу эриинде курорттарга каап, а Кавказтың Кара далай эриинге кудуушкуннуг чаъстаар. Баштайгы он хонуктуң ортаа үезинде, үшкү он хонуктуң эгезинде 7—12 градус, өске үеде 13—18 градус чылыг болур.

Барыын Сибирьниң чамдык районнарынга болгаш Казахстанның хөй кезээнге чылыг болгаш чаъе-чаашкын эвээш болур. Баштайгы он хонукта дүвүлеп хадыыр, ынчаарда агаарның температуразы Барыын Сибирьниң мурнуу түңнүге 15—20, Соңгу Казахстанга 5—12 градус чедир соор. Апрельдиң ийиги чартыы чылыг болур, хар эрип каар, хемнерниң дуду дүжер.

Азов, Каспий далайларының дожу апрельдиң үшкү он хонуунда эрнир, мооң мурнунда аъ эгезинде-ле дош эрип каар турган. Закавказьеге болгаш Ортаа Азияга айның баштайгы чартыында элээн серинн болур чадавас. Агаар чоорту чылыыр, чамдык хүннерде 22—27 градус чедир изнир.

Түүн Сибирьге апрель элээн соок болур. Айның ортумак температуразы мооң мурнунда апрельдерниидеп 1—5 градус соок болур. Ыраккы Чөөн чүкке эң соок хүннер айның эгезинде болур. Чижэз, Хабаровск крайның соңгу түңнүге агаар 22—27 градус чедир соор. Ынчалза-даа үшкү он хонукта Приморьеге, Хабаровск крайга чаъ тиилеп үнер, температура 13—18 градус чедер. Ыраккы Чөөн чүкке апрель бораң, частыг болур. Хабаровск крайга, Сахалинге болгаш Камчаткага чамдык черлерге дүвүлеп хадыыр чадавас.

В. ЧИСТЯКОВА.
ССРЭ-ниң гидрометтөвүнүң эртем ажылдакчызы.

Солун кежээ

Түүкта чаа Кызылда күрүнеңиң педагогика институдунга эртемденнер-биле студентилерниң кежээзи солун болган. Келир үениң башкыларының эртемденнер-биле ол кежээзин институттуң эртем талазы-биле проректору, филология эртемнериниң кандилазы Куулар Сенгилович Доржу ажыткан.

Анаа доогу эртемнериниң кандидазы Оюн Араптанович Толгар-оол, география эртемнериниң кандидазы Калгажык Ондарович Шактаржык, физика-математика эртемнериниң кандидазы Ондар Опанович Хеймер-оол, ветеринария эртемнериниң кандидазы Илья Төңгүр-оолович Кызыл-оол олар киришкен.

Студентилерниң сонуургаан айтырыгларын тайылбырлавышаан, боттарының эртем талазы-биле ажыл-чорудулгазын база моон соңгааргы соруглаларын аалчылар чыылганнарга сонуургаткан.

А. БАИР.

телевидение

МАРТ 30-ДЕ

МОСКВАДАН

18.30—«Чогаалчының индири» Г. Марковтуң чугаазы. 18.45—«Испан тема». Музыка-литературалыг композиция. 19.15—«Хөлегелер дал дүъште чиде бээр». Уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. «Захар Большаков».

КЫЗЫЛДАН

20.20—Телемедээлер. 20.35—«Чер дугайында чугаа». Телефильм. 21.15—Телемедээлер (тыва дылга) 21.35—Чарлалдар, реклама. 21.35—«Фотосимфония». Телефильм.

МОСКВАДАН

21.55—«Каайлы дилеп тывыышкыны». Уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 3, 4, 5, 6, сериялары. 23.00—23.30—«Ye». Информастыг программа.

агаар

Бөгүн республикага шөкар булуттаар, чагбас. Барыын үгланыышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 3—8 градус чылыг болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Хат кошкак. Агаарның температуразы 7—9 градус чылыыр.

Редакторнуң оралакчызы Б. Н. КАРАШПАЙ.

КИНО

МАРТ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Полктуң огду» 10, «Ынакшыл болгаш өлүм дугайында хроника» 11.45, 13.30, 15.15, 17, 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Иогаан ылчырбелер» 11.30, «Оңза дидим чорук» 13.10, 15, 16.50, 18.40, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Элдептиг оранда» 9.20, 12.50, 16.40, «Хем кыдында—кызыгаар» 11, 14.40, 18.40, 21 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ыракта барып чүкте» 11.30, 13.15, «Ындыг оол чурттан турар» 15, 18.40, «Эм суг» 16.50, 20.50 шактарда.

«КОМПЛЕКСТИГ ЭКСПЕДИЦИЯНЫҢ КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Кожуң чоруур фронт» 15.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 10 ЧЫЛЫ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: «Кызыгаарга бооладыр» 15, «Кызыл сал» (1-ги, 2-ги кезектери) 17, 20 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ: Кивочыыны 16.30, «Кожуң чоруур фронт» 12, 18.30, 20.30 шактарда.

Кызылда политехникумга капитал тудуг талазы-биле бухгалтер негеттиниң турар. Айда алыр шалыны 90 рубль.

Тайылбыр алырда Кызыл хоорайның Промышленная кудумчузунда № 71 бажыңга келир, алы 48-46, 27-80 дугаарлыг телефоннарже долгаар.

ДИРЕКЦИЯ.

АЖЫЛ-ИШЧИ ХЕРЭЭЖЕННЕРНИҢ ҮЛҮҮ

МАЛЧЫННАР

«Тээли» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының экономиказының кол адыры— мал ажылы. Анаа херожженнериниң үлүү улуг. Малдың баш санын өстүрер, оок продуктулуун бедидер дээш төлептиг салыышкынны киирип турар кижилер-ле хөй. Оларның ажылыжының онзагай байдалын ооренип көргеш, чорудар ажылды аңаа таарыштыр тургузуп турар бис.

Херожженнер чөвүлели болдуун ажылын бирги эллчегде салбырның коллективи планныг даалгаларны чеңишкинниг күүседиринче утландырган. Аңаа үндезилээш малчыннар бо чылын төрүүр чүс баш малга онааштыр: хойдан —95 хураган, ошкуден — 98 анай, инек биле беден— 85-85 бызаа болгаш кулун доруктуруп өстүрүп алыр, бир хойдан 2,3 кг дүктү, ошкуден 720 грамм чөөктү алыр деп хүлээлгени алган. Ону чедип алыр соруга-биле ореге бүрүүн 15 тонна сиген кезип белеткээр, одекти четчир кылдыр кургадып алыр, кыштаглар белеткелип эрте, шынарлыг доозар. Күрүпеге садар малдың дириг деңзизин бедидер соруга-биле семиртилгени эки организастап, эки оттуг тайгаларга малды чайлагладырын көрүп турар.

Салдынган соруглаларны чедип алырда малчын кижиниң таарымчалыг байдалдарны тургузары эрлежок чугула, оон хамык чүве хамаарыжыр апаар. Мону чедип алыры-биле салбырның херожженнери амыдырал-чурталганың культуразын бедидеринче улуг кичээнгей салып турар. Бажың-балгат, ог-оран арыгшевер, юрүштүг болза, кадарчының болунга-да чогумчалыг болгай. Бистиң алган хүлээлгелеривисте бо талазы-биле демчеглер база көрдүнген.

Соруглаар салдынганда, ам чүгле ону дүргеп күүседирги эргежок чугула болгай. Амгы үеде салбырда мал түүктен төрүп турар. Оон ап турар тол мендиг. Сөөлгү медээ ёзугаар алырга төрөөн 3347 хойдан 3365 хураганы алган. Көргүзүүр багай эвес. Кадарчылар Куңгаа Часкал, Хомушку Сержин, Чүлдүм Маңгырыкчы, Иргит Долзан олар эки көргүзүглерни чедип алган. Харыысалгалыг, чымыштыг үеде хойжуларның шынчы дузалакчылары саамаңчиктер. Ажыл-ишкиге ак сеткилдиг, хой-ниитичи, кызымаккай саамаңчиктер бистең хой. Хой чыл иштинде ындыг хүлээлгени күүседип турар, хой уругларның иези Хертек Салбайтыр, Серээ Ханды-Сүрүң Хомушку Савыыр, Катя Каваа олар үдегерлиг ажылдап турар.

Мал бригадаларының төптеринде агитквартиралар тургустунган. Олар политкижизидилге болгаш культура-массалыг ажылдар чорударынга таарымчалыг төптер болуу берген. Салбырда ындыг үш агитквартира бүрүүн булуунуг, ында соруглаарны, кылаа чогуур ажылдарны, оларның күүсеттиниң турарын айыткан болгаш ажыктыг сүмелерни база бижээш аскан.

Салбырның херожженнер чөвүлелиниң кежигүнү Бела Иргитовна Балчыныың удуртуп турары Ооргда ошку кадарчыларның төвүнде «Чодураа» деп агитквартирага ажыктыг, солун ажылдарны чорудуп турар. Ында зооветоорединге болгаш экономиктиг билиглериниң эге школазы айда-даа пай катап эртип турар. Ол кичээлдерге херожженнер уругларын Оймак деп черле инек кадарчыларының туразаанга үнүүшкүнүүр шефтээшкин организастаан. Оон түңнелинде 200 бызаа кирер кажаанның болгаш бызаа ажаар клетказарының ниитии, даштын аштаан, кызыл-булуңну чугайлап база оске-даа ажылдарны кылган. Ол үнүүшкүннер үезинде малчынарга аңгы-аңгы темага лекция, беседаларны кылып, дыштанылга кежээлерин база чорутkан. Сүт-бараан фермазының кызыл-булуңуна эрттирген «Херожженнер чоргаараалы — күш-ажылчы нениң чоргаараалы» деп темалыг кежээге массалыг оюннар, концерт болган. Саамчылар, кадарчылар ол кежээнин: «Ёзулуг дыштанылга кежээзи болду, мооң соцгаар-даа ындыг кежээлерни организастаарын күзеп тур бис» деп саналдарын киирген.

Бо чугула ажылга херожженнер чөвүлелиниң кежигүннери Зоя Сувгарап, Ирина, Оюң, Ховалыг Чолдак олар идепкейлиг киржип, билдилиг организакчылар болуп, боттарының үлүүн киирип турар.

Районда херожженнер чөвүлелдериниң аразында калбаргаң социалистиг чарышка бистиң суурнуң херожженнери идепкейлиг киржип, эки түңнелди чедип алыр дээш шудурту ажылдаар бис.

А. СЕРЕН,
суурда херожженнер чөвүлелиниң даргазы.

ШАЛЫПЧЫ АЙДА

СЭКП Улуг-Хем / райкомуунуң болгаш райкүүскомнуң чарлаавы — малдың массалыг оолдаашкынын чедишкинниг эрттирип, чаш малды өнчаменди, чидирип чок ажаан алырының шалыпчы айы— февраль март айларда ол шугула ажылга «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырының төвүнде херожженнер идепкейлиг киржип турар.

Херожженнер чөвүлели 25 саамаңчыкты Хайыракан салбырының хойжуларынга дузалажыры-биле чоруткан.

Февраль айда суурнуң 50 ажыг херожженнери сүт-бараан фермазынга үш удаа болгаш Оймак деп черле инек кадарчыларының туразаанга үнүүшкүнүүр шефтээшкин организастаан. Оон түңнелинде 200 бызаа кирер кажаанның болгаш бызаа ажаар клетказарының ниитии, даштын аштаан, кызыл-булуңну чугайлап база оске-даа ажылдарны кылган. Ол үнүүшкүннер үезинде малчынарга аңгы-аңгы

ЧОРГААРЛАНЫЙ ТУР БИС

Самагалдай ортумак школазында херожженнер чөвүлели эртнен чылын тургустунган. Оон даргазынга хөй-ниитичи, ак сеткилдиг аныяк башкы Мария Степановна Буянны соцгаан. Идепкейлиг организакчының удуртулгазы-биле чөвүлел солун ажылдарны кылып турар. Чөвүлел коллективке яжы-бүрү темалыг кежээлер эрттирип, херожженнерни олче хаара тудуп, оларның бот-идепкейин кодүрүп, хой-ниити ажылынга киришкиптирип келген. Чөөкта чаа башкы Наталья Кочага «Кым болдурул?» деп ханы утказы кежээни школага эрттирген. Аныяк башкылар М. Намчыл биле И. Шимит 8—10 класстың өөреникчилериниге тускай кежээ база эрттирген.

Башкылар дээрге чоң ортуунга киржидилге ажылын чорударынга улуг үүлеэн киирип турар болгай. Быстиң школавыстың башкылары ооң база-ла чыдып калбайн турар. Аңаа В. Тюлюш болгаш Л. Доруг-оол хамаарыжыр. Лидия Доруг-оол төределер университединг удуртуп, ооң ажылын эки тургускан, боду пелерге лекциялар ыомчуп, беседаларны үргүлчү чорудуп турар.

Херожженнерниң улуг эвес коллективи улуг ажылды чорудуп турарынга чоргаарланып турар бис.

М. УВАННАЙ,
башкы.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ

Кызыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3, ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда киллизинин 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал киллизинин 37-13, культура киллизинин 23-54, көдээ ажылгый киллизинин 21-47, үлегүр киллизинин 22-64, чагаа киллизинин 41-27, информация база совет тургузуг киллизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларнын 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тыванын ном үндүрер черинин республика типографиязы (Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу 1).

Солун неделяда 6 катап үнер

ТС—00274.

БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чилде уредилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 ЧЫЛ. МАРТ 31 ПЯТНИЦА № 76 (8844). Өртээ 2 кеп.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ленинчи оруу-биле

СЭКП-ниң XXIV съездизи ажыттынган үеден бээр бир чыл арты. Коммунистиг тургузуушкунуңуң чаа үе-чадазынче бистиң Төрээн чуртувустуң шилчиишкинин ол съезд-биле чарылбас холбаалыг, коммунистиг тургузуушкунуңуң ол программазы СЭКП ТК-ниң Отчет илеткелинде болган съездиниң Резолюциязында, 1971—1975 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдүрүнүң беш чыл планының Директиваларында ажылдап кылдынган болгаш үндезилеттингеп. Коммунизминиң материал-техниктиг баазазын тургузарының, ниитилел харылзааларын сайзырангайжыдарының, ажылчы чоннарның чаагай байдалын чайгылыш чок көдүрериниң, совет кижилериң коммунистиг кижизидилгезинин, Советтер чуртунуң делегей туруштарын быжыглаарының оруунга партияның болгаш чоннуң эң чугула сорулгаларын съезд тодарғайлаан. Социалистиг бүдүрүлгенин хөгжүдүрүнүң, ооң ажыктыын бедидериниң бедик темпилериниг, эртем-техниктиг депшилгеге болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрөрин дүргедиринге үндезилээш, чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин дыка көдүрерин хандырар чорукту съезд чаа беш чылдың кол сорулгазы кылдыр көдүргеп.

СЭКП-ниң XXIV съездизи бистиң партиябыстың болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының кол угланышкыннарын болгаш сорулгаларын тодарғайлаан, социализминиң делегей системазының туруштарын, чаңгыс эвин болгаш күүш-шыдалын улам быжыглаарының, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинин, амгы үениң бүгү-ле революсчу, демократтыг күштериниң сырый каттыжышкынын империалистиг реакцияга болгаш агрессияга удур демисеелге быжыглаарының ленинчи оруу ол угланышкыннарда болгаш сорулгаларда үлегерлеттингеп. Съездиниң кодүрүп үндүргени болгаш делегейниң хөй-ниитизинге тайбыңның совет программазы кылдыр адаттырган боттуг санаалдар ССРЭ-ниң даштыкы политиказының принципиалдыг оруун, улустарның тайбыңын, хосталгазын болгаш хамаарышпас чоруун идепкейлиг камгалаарының оруун илергейлеп турар.

Съезд болза маркесизм-ленинизминиң өөредиинге СЭКП-ниң чайгылыш чок шынчызын, партияның революсчу, чаартыкчы ажыл-чорудулгазының кайгамчык калбарыышкынын болгаш бүгү делегейге тоогүлүг ужур-дузалының көргүскен. Партияның коллективтиг мерген угааны, политиктиг болгаш теоретиктиг бүтүвүй, ооң хүрээлеңниң сырый каттыжышкыны болгаш чаңгыс эвин, партияның коммунизм тургузукчузу совет улустуң амыдыралчы эрге-ажыктарын болгаш күзел-чүткүлдерин илергейлээн политиказының эртем талазы-биле ханы үндезилели XXIV съездиниң ажылынга болгаш шиитпирлеринге чыыткылайдыр илергейлеттингеп.

Совет Эвилелиниң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП--ниң XXIV съездиниң шиитпирлерин чаңгыс эп-сеткилдиг деткээн, ынчангаш бүгү улустуң ол деткимчези аңаа аажок улуг күштү берип турар.

Бүгү делегейниң революсчу, демшилгелиг күштери, калбак масса ажылчы чоннары съездиниң идеаларын чүүдүгзүнүң турарын илергейлээн. Бистиң партияныстың болгаш совет улустуң төөгүлүг ажыл-херектери оларга сорук киришкинниң үндезини, оларның революсчу-хосталгалыг демиселивге үлегер болур. Барын болгаш «чоон» оппортунизмге база ревизионизмге удур делегейниң коммунистиг, ажылчын шимчээшкинин марксизм-ленинизмге, пролетаржы интернационализмге үндезилээш, политиканы болгаш идея талазы-биле улам-на сырый каттыштырар дээш акы-дүжма партиялар-биле кады СЭКП чайгылыш чок болгаш моогаг бялбес демисеелди чорудуп турар.

Эрткен чыл болза, СЭКП-ниң XXIV съездизиниң политиктиг түңнелдериниң болгаш шиитпирлериниң амыдыралчызын, амгы делегейде хөгжүдениң байдалынга ооң салдарының аажок улуг күштүүн бүзүрелдиг көргүскен.

Съездиниң шиитпирлеринге сорук киргеп совет кижилер ол шиитпирлерни амыдырапда чайгылыш чок боттандырып, Төрээн чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн чүткүлдүг быжыглап турар. Бистиң чуртувус партияның айытқан оруу-биле бүзүрелдиг бар чоруурун тоску беш чылдың бирги чылының түңнелдери көргүскен. ССРЭ-ниң үлетпүрү чыл планың чедиишкинниг күүсеткен, продукция бүдүрерин планда айыткан 6,9 хууга удур 7,8 хуу көвүдээн. Аар индустрияны, улус ажыл-агыйының техниктиг депшилгезиниң деңнелин тодарадып турар адырларны улам өстүрери-биле кады улустуң хереглел бараанкарының бүдүрүлгезиниң хөгжүдези дүргеден турар. 1971 чылда 400 хире улус бүдүрүлгени ажыглалга киирген, 108 мяллион дөрбелчин метр чуртталга шөлүн, муң-муң школаларны, эмнелгелерни, культура албан черлерин тутқан. Бүдүрүлгени чаартыры улам-на калбак хемчээлдерге чоруп турар. Чурттуң өдээ ажыл-агыйы СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүлээп алганы ону хөгжүдениң комплекстиг программазын боттавдырарынга үндезилей бүрүнгаар улуг базымны кылган. Эрткен чылдың агаар-бойдузунуң нарын байдалдары туразажок, көдээ ажыл-агыйн продукциязының хемчээли мурнундагы беш чыл планының чылда ортумак деңнели-биле деңнээрге 8 хуу өскен.

Партия болгаш күрүне улустуң материалдыг чаъгай амыдыралын болгаш культурлуг деңнелин көдүрериниң айыткан хемчегларин амыдырапга чайгылыш чок боттандырып турар. Ажыл төлевирииниң, пенсия хандырылгалының, ниитилел фондуларындан төлевирлериниң болгаш чинтелделерниң деңнелин планн ёзугаар бедидеринге үндезилээш, чылда боттуг орулгалар чоннуң кижи санынга онаалтыр 4,5 хуу өскен. Бүгү-ниити ортумак өөредилгеже шилчилге боттанып, дээди өөредилге черлериниң четкизи өзүп турар. Совет эртем шинчилелдериниң фронтузун чайгылыш чок калбартып, эртем-техниктиг революцияның байдалдарында ол шинчилелдерни бүдүрүлгениң иегелделери-биле улам сырый холбаштырып турар.

ССРЭ-ниң профавилелдериниң XV съездизинге чугаазынга СЭКП ТК-ның Чиргине секретары эп Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле чедип алдынган боттуг түңнелдерни демдеглээн. Ооң медеглээни болза: «Ол түңнелдерни үнелеп көрбүлаан, партия бүгү совет ажылчы чоннарга бүрүн барымдаа-биле мынчаар чугаалап турар: эрес-маадырлыг ажыл дээш, Төрээн чурттуң экономиктиг көдүрүүшкүнүнүң херээнге эрткен чылда силерниң киргеңиңер ол улуг салыышкын дээш силерге чүректиң хаңызындан өөрүп четтирдивис, эргим эштер!» Бис хөгжүдениң аажок солун болган ооң-биле кады нарын үе-чадазында чурттап турар бис деп, эп Л. И. Брежнев ооң ыцай чугаалаан болгай. Чурттуң экономиказының өзүлдези, эртемниң болгаш техниканың депшилгези, делегей байдалдарының өскерлиишкини бистиң бүгү ажылывыстың стиливге, арга-методтарывыга, организастаашкынывыга улам бедик иегелделерни талып турар.

СЭКП Төп Комитеди съездиниң иегээни экономиканың хөгжүдезинде ол шынар талазы-биле эргилдени хандырарының эргежок чугулазынче кичээнгейни салып турар. Мооң-биле холбаштыр чамдык айтырыгларга онза кичээнгейни салыры чоптуг. Капитал тудугда байдал ооржум экижип турар, эрткен чылда кол фондуларны ажыглалга киирериниң планы күүсеттинмээн. Чаа техниканы нептередир болган күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрер талазы-биле түңнелдер база иегелдеңге хандырып шыдавас. Продукциянның чамдык хевирлериниң эң эки шынарлыг болуруи күзээр апаар. Бүгү ажыл-агый ажылын сайзырангайжыдар дугайында съездиниң айтывышкынарын мынчага чедир ону кылып келгенинден дүрген болгаш шудургу боттандырар херек.

Бистиң бүгү планнарывыстың күүселдеэнниң база чедиишкиннериниң мөгадылалы — иегелдени болгаш харылсалганы медереп билир чорукту бедидеринде, күжениишкинниг болгаш ак сеткилдиг күш-ажылда. Ам экономика талазы-биле кол түүл болза, партияның XXIV съездизиниң ажыдан кылганы тоску беш чылдың планын, бүгү экономиктиг болгаш социал политиканы тодарғай боттандырарының туруштары-биле айтырыг бүрүзүн көөрүнде болур. Ажыл-агыйжы шиитпирлерниң, оларны кандыг-даа деңнелге хүлээп ап турарындан хамаарылга чок, бүгү талазы-биле үндезин барымдаалыг болгаш ажыктыг болурун, салдынган сорулгаларны камналгалыг, эң эвээш чарыгдалдарны үндүрүп, ниитилелге эң хөй чүвени бээр кылдыр күүседирии чедип ап турар херек. Бодунуң ажылдап турар албан черяниң эрге-ажыы дээш холүн эрттир маргыдар чоруктар-биле шиитпирлиг демисежир, дааскан ажыл-херек дээш, партия болгаш күрүне сагылга-чүрүмүн шыңгыы сагыыры дээш бүгү албан-дужаалдарның ажылдакчыларының иегелдезин болгаш хууда харылсалгазын шыңгыы бедидер ужурлуг.

(Уланчызы 2-ги арында).

БИСТИҢ РЕСПУБЛИКАДА

Апрель 15 — коммунистиг субботник хүнү

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААРЫН ХАНДЫРАР

● **АК-ДОВУРАК.** Тыванның аныяк хоорайы—Ак-Довуракның тудугжулары, лагжылары, арыглакчылары коммунистиг субботникке бир демниг ажылдаары-биле кылыр ажылдарын тодараткан. Бо хүнде аңаа белеткелди чорудуп турар.

Баштайгы санаашкын-биле алырга, субботникке беш муң ажыг кижи киржир. Тудугжулар арыглал фабриказының кол корпузунга. Культура бажыңының, 32 ор-буле чурттаар бажыңның, урутлар садының тудуунга ажылдаар. Олар беш чыл фонгузунга 700 рубльди шилчидерин шиитпирлээн.

Даг-дүгү арыглаар фабриканың ишчилери субботникке идепкейлиг киржир.

Хоорайның субботник эрттирер штавының баш бүрүнгаар санаанын бүүгаар алырга, беш чыл фондузунче сес мун ажыг рубльди киирери көрүүнүп турар.

Хоорайның будурулге, тудут, транспорт коллективтеринде партия, профавилел болгаш комсомол организацилары коммунистиг субботникти белик деңнелге эрттиреринин белеткелиинге идепкейлиг киржип турар. Оларның сорулгазы кижи бүрүзүнүн бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырары болур.

● **ЧАДААНА.** «Сельхозтехника» каттыжышкынының ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары өртекен чылын коммунистиг субботникке идепкейлиг киржип, беш чыл фондузунче дыка хөй акшаны шилчиткен. Ам болур субботникке бир демниг, организастыг ажылдаап, оон-даа хөй хөренгини беш чыл фондузунче киирерин ажыл-ишчилер хуралынга дугуржуп, чугаалашкан.

Механизаторлар боттарының цехтеринге техника септелгезинге ажылдаар. Инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш албан-хаакчылар каттыжышкынының девискээрин чаагайжыдар.

Од хүн субботникке будурулгеден 105 кижи киржир. Олар тоску беш чылдың фондузунче 200 рубльди шилчидер.

Кызыл тук—бүрен-хемчилерде

Март 29-та Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» совхозунуң төвү—Бүрен-Хемге суур Советтиниң ээлчеглиг сессиязы болуп эрткен.

Сессияга «ССРЭ-ниң тургустунганыгның 50 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле сорулгалар дугайында» илеткелди ажылчы чоннар депутаттарының Бүрен-Хем көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы эп Кацина кылган.

Советтиң чамдык депутаттары соңгуһкуларның чагыларын күүседир дээш канчаар ажылдап турарын, совхозтарның экономиказын хөгжүдеринге боттарының киралгезин санаалдарынга чугаалаанар.

Бо көдээ Советтиң девискээринде ийи ажыл-агый—эът углавышкыныыг, «Бурунгаар», мал семиртир «Совет Тыва» совхозтар турун турар.

«Бурунгаар» совхоз эрткен чылын элээп орулгалыг ажылдаан. Мал ажылындан алыр продуктуларны будурер болган база күрүнеге садар талазы-биле планныг даалгаларын ажыр күүсеткен. Ол ышкаш чүс хойга онзаштыр малдың чаш төлүн алыр-шаанын база күүсеткен. Депутаттар болгаш бүгү актив суур чаагайжыдылгазынга идепкейлиг киржип келген. 2100 ыяштарны тарып олурткан.

Көдээ Совет амгы үеде кол кичээнгейин ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты калбартырынче угландырган. Депутаттар ам малдың кыштаглаашкынын, часкы тарылгага белеткелди организастыг доозар, бо чылдың бирги кварталының планныг даалгазын чедиишкиннит күүсеттир дээш организакчы улуг ажылды чорудуп турар. Көдээ Советтиң күүскому апрель 15-те болур субботникке кылыр ажылдарының, аңаа бүгү чонну киириштиреринин тодаргай планын тургускан.

Россия Федерациязының көдээ болгаш суур Советтериниң социалистиг чарыжынга кирилгеш, Каа-Хем районнуң Бүрен-Хем көдээ Совели эки көрүүлериниг болган. Ынчангаш ол-ла сессияга Россия Федерациязының Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тиң шилчир Кызыл тугун, беш муң рубльдиң акша шаңналыбиле кады тывыскан. Бедик шаңналды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы эп В. И. Антышев (чуруқта) байырлыг байдалга тывыскан.

Шаңналды көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы Е. С. Кацина хүлээп ап тура, партия болгаш совет чазактың хүн бүрүдеги ада сагыш салышкынының ачызында совхоз болгаш Бүрен-Хем суур экономика база культура талазы-биле таныттынмас кылдыр чаартының сайзырааның чугаалавышаан, бедик шаңналга харыы кылдыр улам эки ажылдаарын бүгү ажылчыннарның, депутаттарның өмүнээзинден чугаалаан.

А. СОДУНАМ.

БЕЛЕТКЕЛ

«Доң-Терезин» совхоз — мал семиртир ажыл-агый болганда, бо часкы тарылгага белеткелдиг кол уг-шиин мал чемин тарын өстүрериниче угландырган. Совхозтуң механизаторлары болгаш тараажылары ону кыска хуусаада бедик деңнелге чорудары-биле техника септелгезиниң белеткелин доозар чоокшулаан. Суггаттыг черлерни ажыглаарыбиле 300 га черниң онгул-чиктилин дескилеп, Эдегей-Аксыдан Алаш-Аксыныче 45 километр узун Артыы-Буганы ажыглалга киирген. Ортаа-Буганың суун ажыглаар, казар деп турар болгаш орта ажылдаары-биле Сарыглар Сайын-Белекке удурткан 6 кижи составтыг звено тургустунган, амга чедир 10 ажыг га черниң булуктаашкынын чоруткан.

Мал чеми культуралардан бедик дүмүттү алырда, чеминчидилгелериниң улуг ужурдузалының совхозтуң тараажылары үнелеп көрүп турар. Ажыл-агыйның тарылга шелдериниг бо чылын 1000 тонна органиктиг, 100 тонна минералдыг чеминчидилгени төгер.

Техника септелгезинде механизаторларның аразынга калбарган социалистиг чарышка С. Сат-оол, О. Седип-оол, С. Ооржак болгаш дарган М. Моллуп-Хува олар тнилекчилер болуп үнгевнер.

А. ДОПЧАА.

МУРНАКЧЫ ХОЙЖУ

Иргит Дугур Мөңгүн-Тайга районда «Малчын» колхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи. Чеди чыл бурунгаар ленинчи комсомолдуң путёвказы-биле хойжулап эгелээн. Баштайгы үеде бергелер турза-даа, күзели күштүг болгаш, ону ажыл-шинчи ёзу-биле ажып эрткен. Чыл санында чүс хойга онаалтыр 90-дан орү хураганы өстүрүп келген. Чеди чыл дургузунда барык 2000 чыгыы хураганны төрээн колхозунга дужаган.

Ол ам Кара-Ховупуң Долагайда ажылдап, чурттап турар. Ховунуң оолдаашкыны адаатлы берген. Төрээн 224 хоюндан 227 хураганны камгалап алгаш, эки өстүрүп, доруктурүп турар. Ынча хөй хураганнарны кадайы Иргит Тараа-биле кады, сакманшик чокка эки доруктурүп, шыдамыккай ажылдап турарлар.

Тараа Доңгаковна чаш хураганнар өстүрер талазы-биле ажылынга ёзулуг мастер болу берген. Хураганнарны эртеп, кежээ эмзирер, оътка кирбээн хураганнарны хүндүе сүтке далганы хоюг кылдыр хайындырган, аңаа балык үзүп, микроэлементилерни холаап, эмнекиктеп турар. Оларның кажааларының ишти арыг-силиг. Сигенни түскай саваларга салып бээр, сүтну чылыткаш берип турар. Хураганнар семис-шырак. Тараа Иргит мал ажылынга бедик көргүзүглерни чедип алган, ВЛКСМ Төп Комитединиң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Тоску беш чылдың ийиги чылының планын ажыр күүседир дээш Дугур, Тараа Иргиттер боттарынга бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Чүс хойга онаалтыр 96 хураганны, бир хойдан-на 1 кг дуктү кыргып алыр.

К. ХЕРТЕК.

ЧУРУКТА: хойжу Иргит-Дугур.

КОНВЕНЦИЯГА АТ САЛГАН

1971 чылдың ноябрь 29-та ККО-нуң Кол Ассамблеязының XXVI сессиязы космос объектилериниң чедирген когаралы дээш делегейге харылсалга дугайында конвенцияны чүүлдүг деп санаан. Сонуургалдыг күрүнелерниң аразынга чогуур чугаалажыышкынынар Кол Ассамблеяның бо шиитпириниң мурнунда болгулаан. Конвенцияның кадагалакчызы чурттар — Совет Эвилели, АКШ болгаш Великобритания болурун конвенцияда көргеп.

Маңаа дүүштүр конвенцияга ат салыышкыны бо чылдың март 29-та Москвага, Вашингтонга болгаш Лондонга болган.

Москвага конвенция документизиниң камгалакчылары—үш күрүнениң төлээлекчилери: Совет Эвилелиниң өмүнээзинден — ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, Американың Каттышкан Штаттарының өмүнээзинден— АКШ-тың ССРЭ-де элчини Джэкоб Д. Бим, Великобританияның өмүнээзинден — Великобританияның ССРЭ-де элчини сэр Джон Киллик конвенцияга ат салган.

Болгарияның, Польшаның, Мексиканың, Финляндияның, Чехословакияның, ГДР-ниң, Иранның, Румынияның, Италияның, Венгрияның, Моолдуң, Непалдың, Норвегияның, Аргентинаның, Руанданың, Швейцарияның, Исландияның, Украин ССР-ниң, Белорус ССР-ниң, Гананың төлээлекчилери боттарының күрүнелериниң өмүнээзинден конвенцияга база ат салган.

Конвенцияга ат салып турда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Л. В. Смирнов болгаш албанның есне-даа кижилери олурушкан.

(СЭТА).

РСФСР-ниң Дээди Советиниң доктаамал комиссияларында

ШКОЛАЧЫЛАРГА ХАНЫ БИЛИГНИ БЭЭР

Школаларның чаа программалары болгаш өөредилге номнары өөреникчилерниң ниити билиг белеткелин бедидерин, оларның угаан болгаш күш-дамыр талазы-биле сайзыраашкынын экижидерин хандырып турар. РСФСР-ниң Дээди Советиниң улус өөредилгези, эртем болгаш культура талазы-биле комиссиязының кежигүннери март 29-та Москвага эрткен хуралынга ынчангаш чаа программаларны болгаш өөредилге номнарын чугаалаашкан.

Илеткелчи РСФСР-ниң чыдыышкын министри А. И. Данилов болгаш санал берген депутаттар-даа чаа программалар болгаш өөредилге номнары амгы үениң иегелдезинге дүгжүп турарын демдеглээн.

Чаа программа ёзугаар ажылды белеткээриге Россия Федерациязының 1,3 миллион башкылары кириишкен. Хуралдың киржикчилери школаларның өөредилге-материалдыг баазазының дугайын база онзалап чугаалашкан.

Ооң-биле кады депутаттар чаа программа болгаш өөредилге номнары-биле ажылда четпестерни айтып турганнар. Көдээ черлериниң чамдык школаларында көргүзүт херекселдери өөредилгениң техниктиг түүзүдери чедишпейн турар.

Комиссия хуралының хүлээп алган доктаалында өөредилге-кижизидилгелиг ажылды экижидер дугайында тодарғай сүмелерни айтып турар.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазының оралакчызы О. П. Колчина комиссияның ажылынга киришкен.

СЭТА-ның корр.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

Бистиң чуртувуста

★ **КИШИНЕВ.** Буджак ховузунуң ажыл-агыйлары 300 мун гектар черниң илииртээшкинин чугле ийи хонук иштинде доозкан. Будкапеш, Чадыр-луң, Чимишлий районнарның мурнакчы колхозтары шык базырыышкынын 30—35 шактарның иштинде боттандырган. Агрегаттар чер болганда болуктежип ажылдаар арга-биле ажылдап, аалчегде 150 гектарның шыгын базырып турар.

Хөрээнге шыкты арттырып алыры — эки дүжүттү алырының үндезини. Тараажылар бо айтырыгже кол кичээнгейни угландырган. Молдав эртемденнериниң сүмелээнин ёзугаар ханы культивастаарын катап илииртээри-биле солаан, ол чорук хөй шыкты арттырып алыр арганы берип турар.

★ **КАЛУГА.** Областың ховуларында часкы тарылга ажылдары калбарган. Күзүн чашкан культураларны чемгерип, хөй чылдыг сигеннерни тарып эгелээн. Көдээнин механизаторлары авиаторлар-биле эвилелдежип алгаш, хөй гектар кектарааны болгаш кызыл-тасты чеминчидилгедер-биле чемгерген.

★ **МИНСК.** Белоруссияда чылыг хүннер доктаай берген. Полесьенин тараажылары эрте чажар тарааларны чаштырып эгелээн. Ажыл-агыйлар хову ажылдарының хуусаларын кызыг чок ажылдар кылдыр тааруштырган. Тарылгага чаңгыс-даа хүн озалдаар болза элбек дүжүт алыр магадылал өвээжей бээр деп чүвени чер ажылдыглары билирлер. Күзүн чашкан тарааларны карактап ажаары уламчылавышаан. Үнүштерни фосфор, калий-биле чемгерип турар.

★ **ТАМБОВ.** Областың мурнуу болгаш чөөн талакы районнарының механизаторлары шык базырыышкынын эгелээн. Дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар минералдыг чеминчидилгелерни хөрзүнче төп турар. Бо ажылга көдээ ажыл-агый авиациязын болгаш трактор агрегаттарын ажыглап турар.

Ийи муң механизатор — үлетпүр төптеринин айбычылары часкы тарылгага киржир. Заводтар, тудуглар, транспорт бүзүрүлгелери чүс ажыг тракторну тарылгага киржири-биле чоруур.

СЭТА-ның корр.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң ленинчи оруу-биле

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Совет кижилер профэвилелдериниң съездизинге эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айыткан түңнелдерни болгаш сорулгаларны чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүгзүнүп, партияның айыткан сорулгаларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш туржуп турар. Ол чорук ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның, интеллигенцияның улам өзүп турар политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейинде, беш чылды болгаш хамыктың мурнунда бо чылдың улус ажыл-агый планын чедиишкинниг күүседир дээш бүгү улустуң улам калбарып турар социалистиг чарыжында илереп турар.

Коммунистиг тургузуушкуннуң чаа, улам нарын болгаш харыысалгалыг сорулгаларын боттандырарынче улустуң чогаадыкчы энергиязын мобилизаставышаан, бистиң партиявыс бодунуң организацияларының политиктиг, организакчы болгаш идей-кижизидилгелиг ажылын могаг чок сайзырацгайжыдып турар. Экономиканы, эртемни болгаш культураны хөгжүдериниң, социалистиг чарышты, кадрларның экономиктиг өөредилгезин организастаарын экижидериниң, күш-ажылчы коллективтерниң болгаш ажылчы чоннарның массалыг организацияларының ролюн бедидериниң чугула айтырыгларының талазы-биле СЭКП Төп Комитединиң XXIV съезд соонда хүлээп алган доктаалдары аажок улуг ужур-дузалыг болуп турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң даштыкы политика талазы-биле түңнелдери болгаш шиитпири-даа кайы хире шын, чазыг чок, өттүр көргенил деп чүвени делегейде амгы үениң болуушкуннары көргүзүп турар. Ынчангаш ол чорук СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың делегейге идепкейлиг болгаш үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазының үндезини болу берген.

СЭКП ТК болгаш Совет чазак делегей байдалын экижидеринче, ССРЭ-ниң база делегейниң социалистиг бүгү демкаттыштырылгазының даштыкы политика талазы-биле туруштарын быжыглаарынче, бүгү-ниитиниң тайбыңын болгаш айыыл чок чоруун бажыглаарынче угланган каш-даа чугула шиитпирлерни хүлээп алган. Ынчангаш ол чорук Совет Эвилелиниң делегейге ат-алдарын болгаш салдарын улам-на бедиткен. СЭКП ТК-ның ноябрь (1971 чыл) Пленуму съездиниң хүлээп алганы даштыкы политиктиг программазын амыдыралга боттандырар талазы-биле ТК-ның Политбюрозунуң чоруткан ажылын чаңгыс үн-биле чүүлдүгзүнген болгаш долузу-биле деткээн. Ол программаны боттандырып чорударга ССРЭ-ге коммунизмни, социалистиг өске чурттарга социализмни тудуп тургузарының даштыкы байдалдарын экижидер, бүгү делегейге быжыг тайбыңның идегелдиг магадылалын тургузар арганы бээр.

Эш Л. И. Брежневтиң ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XV съездизинге чугаазында делегейниң амгы байдалының, ооң моон соңгаар хөгжүлдезиниң дугайын ханы анализтээн. СЭКП ТК болгаш Совет чазак СЭКП-ниң XXIV съездизиниң даштыкы политиктиг угланыышкынын чайгылыш чокка боттандырбышаан. Ынчангаш ССРЭ делегей ареназынга бодунуң базымнарын бодунуң өңнүктери болгаш эвилелчилери — социалистиг дем-каттыштырылгазының бүгү чурттары-биле нүүртештирип ап турар. Ол ышкаш тайбыңның совет программазы амыдыралга идепкейлиг, чайгылыш чок боттанып, делегей политиказының дээштиг фактору болу берген.

Дайын одагларын узуткаары, улустарның хостуг болгаш хамаарышпас чоруунче империализмниң халдаашкыннарын ойтур шавары совет даштыкы политиканың эң чугула угланыышкыннарының бирээзи боон турар. Совет Эвилели бодунуң интернационалчы хүлээлгезинге шынчызын илеретишаан. Вьетнамның маадырлыг улузунуң, Лаостуң болгаш Камбоджаның патриоттарының америк империализмниң база оларның чалчаларының агрессиязынга удур демиселин деткип, оларның талазында бүрүнү-биле туржуп турар, ССРЭ болза араб чурттарның Израильдиң агрессиязынга удур, Чоокку Чөөн чүкте месилдежиишкинни политика талазы-биле таарыштыр шиитпирлээри дээш шынныг демиселин база деткип турар.

Совет Эвилели болгаш акы-дуңма социалистиг чурттар империалистиг реакцияның болгаш агрессия күштериниң чимзениишкиннеринге шиитпирлиг ойтур шавыышкынны бербишаан, аңгы-аңгы социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың ёзу-биле кожа-хелбээ догуннаарынче чүткүп турар. Ынчангаш олар Европага тайбыңны, айыыл чок чорукту болгаш кады ажылдажылганы быжыглаарының идеязын көдүрүп үндүрерге, ону бүгү делегейге хүлээп көрүп, деткип-даа турар. Ол ышкаш Азияга коллективтиг айыыл чок чорукту хандырарының идеязын база-ла улам калбаа-биле деткип турар апарган. Совет Эвилели кожа-хелбээ чурттар-биле, бүгү диптерниң күрүнелери-биле найыралчы, бот-боттарынга ажыктыг харылзаазын калбартырда тайбыңның болгаш кады ажылдажылганың эрге-ажыктарын барымдаалап турар.

СЭКП ТК-ның даштыкы политика талазы-биле ленинчи оруун совет улус долузу-биле билбишаан, чаңгыс үн-биле чүүлдүгзүнүп турар. СЭКП-ниң бүгү делегейге политиказының кол күжү ында боон турар. Акы-дуңма социалистиг чурттар, коммунистиг партиялар, демократтыг хөй-ниитиниң калбак болүктери СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың делегейге ажыл-чорудулгазынга байыр чедирип, деткип турарынга, совет улусту империализмге болгаш колониализмге удур, тайбың болгаш улустар аразынга найырал дээш, хосталга болгаш национал хамаарышпас чорук дээш, демократия болгаш социализм дээш демиселге олар идегелдиг өңнүү база эвилелчизи кылдыр көрүп турарынга бистиң партия болгаш улузувус сеткили ханып турар.

Ажылчын аңгының, бүгү совет улустуң шынчы баштыңчызы — бистиң Коммунистиг партияның ролю коммунистиг тургузуушкун үезинде улам улгадыр. Марксизм-ленинизмниң теориязын удуртулга болдуруп, ону чогаадыкчы ёзу-биле байлакшыдып, хөгжүдүп тургаш, СЭКП чуртту коммунистиг тургузуушкуннуң оруу-биле идегелдиг баштап бар чоруур. Ол — улустуң эрге-ажыктарын чүүден-даа артык бедик көрүп, массалар-биле харылзаазын доктаамал быжыглап, чаа болгаш мурнакчы чүүлдерни шуптузун деткип турар.

СЭКП-ниң XXIV съездизи партияның болгаш улустуң чаңгыс эвиниң улуг, тиилеттирбес күжүн көргүскен. Съезд соонда совет кижилер партияны болгаш ооң ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сырый каттышкан. Олар ам алдарлыг хүн — Совет Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнга акы-дуңмалышкы хөй националдыг өг-бүле боон алган уткуштур бар чоруур. Бистиң улус коммунистиг тургузуушкунну боттандырып чорударда Ленинниң партиязының мерген угаанныг удуртулгазындан угаан-бодал күжүн болгаш революстуг чүткүлдү албышаан, бүгү кижи төрелгетенге чырыткылыг келир үеже орукту ажыдып берип турар.

(«ПРАВДА» СОЛУННУҢ МАРТ 30-ДЕ МУРНУКУ ЧҮҮЛУ).

Слесарьның хуулгаазын ИЖИ

Кызылдың автосептелге заводу. Таныырым цехтер. Сөөлгү каш чылда бүдүрүлгени алгыдып, чаарты дериир талазы-биле боттуг хемчеглерни алган. Заводтуң девискээрин арыг-шевер, эцме-секселиг тургузарынче кичээнгей күштелгенин база эскерип кагдым.

Заводтуң кол цегинге келдим. Чарлалдар азар самбыра баарында кижи-ле эцмежок. Чүү болган чоор дээш, ынаарла далажыптым.

— Дужаал-даа өдүрээн часпаан-дыр, оолдар. Дмитрий Тимофеевичини ынчаар демдеглээри-даа чөп—деп, ажылчыннарның бирээзи, элээн улгады берген кижи түңнеп чугаалады. Ындыг харын дээн үннер чүк-чүктен дыңналды.

Септекчилер сыыгай бээрге, дужаалды сонуургап көрдүм. Автосептелге заводунга 15 чыл иштинде ажылдаан хүнү-биле холбаштыр слесарь Дмитрий Тимофеевич Кукаринге бүдүрүлгениң дирекциязы, партия, профэвилел организациялары байыр чедирип, үретүңнелдиг ажыл-ижи дээш өөрүп-четтириишкинни илереткен. Адырам, 50, 60 харлааш пенсияже үнген кижилерге байыр чедирип турар ёзулалдар бо-ла болгулаар. Бүдүрүлгеге 25 чыл ажылдаан кижилерни база ында-хаая демдеглегилээр, а бо таварылга черле сагыш-сеткилге дыка чоок, эргим. Хоочун, шалыпчы кижилерни ынчаар деткип, сагыш човап турарга, өскелерге, ылаңгыя аныяктарга ол үлегер-чижек болбас бе?

Дмитрий Тимофеевичиниң бо заводка эрткен оруу дээрге тура-соруккур, чүткүлдүг кызымак кижиниң амыдыралдың улуг-биче-даа бол арттарын ажып эрткенин көргүзе бээр.

Маңаа келирде тускай эртем-билиг, мергежил чок оол турган. Септекчиниң өөреникчизи, ооң соонда разрядтыг ажылчын апарган. Чылдың-на мергежилин бедидип, профессияның чажыттарын ажыдып, разрядын база бедидип орган. Автомобиль кезектерин септээриниң барык бүгү мергежилдерин ол шиңгээдип алган.

Мотор тургузуун өөренип, ону септээриниң мастери болгаш, демир-дес кезектерни чаман-чаартырын сонуургай берген. Шынап-ла машинаның кезектерин шевергин, быжыг кылдыр чаартырда мастер боду база ус-шевер, ажылынга бүгү сеткилинден бердинген болуру чугула дээрзин Кукарин билген. Ол ам база бир чаа мергежилге өөренип алган. Ол дээрге газ-биле дуңзаалаар ажыл-дыр.

Дмитрий 15 харлыында-ла Шагаан-Арыг МТС-зинге ажылдап кирген. Чүге дээрге Кукариннерниң өг-бүлези улуг болганындан ол ачазы-биле эрте-ле ажылдап эгелээн. Прицепщик, тракторист, комбайнер — чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, көдээ механизатор мергежилдерлиг апарган. Көдээ ажыл-агыйны механизастаарының училищезин дооскан.

Бир эвес адазының хандыкшылы эвес болза, Дмитрий тараажы боон артып-даа каар турган чадавас. Ол слесарьлаар — кандыг-бир чүвени септээн, чаарткан, дарганнаан орар. Ол-ла хандыкшылын оолдарынга сонуургадып тайылбырлаар, оларын эвилелдээр, хаара тудар турган. Ынчап-ла Дмитрий «эге билиглерни» шиңгээдип апкан.

Өг-бүле Кызылга көжүп келген. Дмитрийниң адазы, дуңмалары оолдар Тыва автотрестиң төп септелге мастерскаязынга ажылдап турган. Кукариннерниң улуг оглу база мастерскаяга кирип алган.

Бодунуң ажылынга ол ынак. Ынчанмайн канчаар, автомашинаның тургузуун билбес, техниканың хөгжүлдезинден чыдып каар болза, кезектерни канчап эки септээрил? Кандыг-даа ажылга дуржулга, чогаадыкчы бодал херек болбайн аан.

Кукаринниң ажылдап турары бригадада 5 кижи бар, олар хөй нуруузунда автобустар септеп турар. Олар ай санында планны чедиишкинниг күүседип, мурнакчы коллективке санадып турар. Ооң кады ажылдап турар эштери—дуңмазы Константин, Александр Лопатин, Игорь Микачев, цех начальниги Евгений Париловтуң чугаазы-биле алырга, Дмитрий Тимофеевич ажылынга кызымак, күзелин чедип алырынга соруктуг, ус-шевер кижи болду.

Септээш, чаа-ла дозулап каан ногаан-ала автобуска мени цех начальниги Евгений Петрович эдертип чедире бергеш, «мында чамаан черлерни тывыңарам» — дидир. Кичээнгейлиг-ле көрүп эгеледим. Даргам каттырымзап тур. «Бо бе?»—деп, бүзүрел чок айтырдым. Сөөлүнде барып Кукаринниң тудуштур дуңзаалаан черлерин көргүзерге, ажылдың нарынын кижи магадап-ла ханмас.

Бүдүрүлгеге ажылдап тура, Кукарин ортумак школаны кежээки өөредилге-биле дооскаш, бот-өөредилге-биле Абаканның политехникумун доосканының дипломун алган. Автомеханик тускай эртемниг. Кукарин слесарьлавышаан, коллективте бүдүрүлгениң культуразы, техниктиг чогаадылга дээш шимчээшкинде идепкейлиг киржип турар.

Н. ВАНЬКОВ.

Кызылда тудуг детальдар комбинадының ажылчыннары боттарының бүдүрүлге-техниктиг мергежилин доктаамал бедидип турар. Котёлдар машинистери, электрилиг көвүрүг краннарның башкарыкчылары билиг бедидериниң программазын ёзугаар өөредилгени эрткен болгаш мергежил аайы-биле разряд бедидериниң экзаменнерин туткан.

ЧУРУКТА: кран башкарыкчызы Тамара Мезерова экзамен дужаан тур. Ол комиссия кежигүннериниң салганы теоретиктиг болгаш практиктиг айтырыгларынга тодаргай харыыны бергеш, «кончуг эки» демдекти алган.

Н. СИРОТИННИҢ ФОТОЗУ.

Ак-Туругнуң малчыннары

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, ССРЭ-ниң тургустунганындан бээр 50 чыл оюнга чедиишкинниг ужуражыр дээш «УТКА 25 чылы» совхозтуң Ак-Туруг салбырының малчыннары улуг күжениишкин-биле ажылдап турарлар.

Салбырның ийи хойжу бригадалары болгаш тус-тус малчыннары боттарының аразында социалистиг чарышты салып, бедиткен хүлээлгелерни алганнар.

Амгы үеде салбырның 25 коданында 10.539 баш шээр мал кыштаглап турар. Ооң иштинде 5.646 баш төрүүр хойлар 17 коданда үстүнген. Бо чылын кыштың байдалы мурнуку чылдарга бодаарга, берге болган: хар улгатканының кадында, үргүлчүлеп турар хат-кавысканың уламындан бүгү одарларны дошталдыр хортүктеп каапкан. Ынчалза-даа ажыл-ишчи малчыннарның, механизаторларның болгаш тускай эртемниглерниң кызымак күш-ажылының ачызында шээр малдың ниити байдалын багай эвес деп санап болур. Төрүүр коданнарда сиген, савац, чарба болгаш өске-даа мал чемнерин болдунар аргаларны ажыглап, амдыызында четчири-биле хандырган. Салбырда хой оолдаашкыны ам колдуунда адакталып бар чыдар, бо хүннерге чедир оолдаан 4.481 хойдан 4481 хураган менди алдынган.

Салбырда ийи хойжу бригададан аныяк коммунист Танов Бүрбүжептиң удуртканы бригаданың хойларының оолдаашкыны барык-ла доостур чоокшулап турар. Төрүзе чогуур 2630 хойдан 2257 хой оолдаан. Оон 2257 хураган алдынган. Ында Чуглур Самбуунуң көргүзүглери дээре. Төрээн 270 хойларының хураганнары четче-менди доругуп турар. Маңаа ооң өг-бүлезиниң эзэн Каапа Кырбаштың дугайын онзалап чугаалаары күзенчиг. Ол хоочун коммунист болгаш хөй уругларның иези болурундан аңгыда, назы-хары база дөгүй берген. Ам бежен сес харлыг. Ынчалза-даа ниитиниң малындан амдаа салдынмайн, кызымак-кайы-биле өстүрүп чорууру өскелерге үлегер болур. Амгы үеде ол сакманщик болуп, 90 хураганны менди доруктуруп турар. Ол ышкаш малчыннар Шурку Седин, Кызыл-оол Даржап, Монгуш Хуругандай оларның көргүзүглери база-ла эки. Кодан бүрүзүнде 329—325 хураган менди доругуп турар.

С. СОТНАМ.

НЕГЕЛДЕ КҮҮСЕТТИНГЕН

(БИР ЧАГААНЫҢ ИЗИ- БИЛЕ)

Коммунист Шалык Арбак редакцияга чагаа бижээн. Ооң кол утказын допчулаарга мындыг: «Тес-Хем» совхоз — районда эң-не делгем девискээрлиг, хөй чурттакчы чоннуг ажыл-агый. Ооң үш салбырының бирээзи — О. Шынаа совхоз төвү — Теректиг-Хемден аъттыг кижи хүннеп чедер черде. Ында чеден ажыг өг-бүле хой ажылында хаара туттунган, хөй продукция бүдүрүп турар. Малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче эвээш эвес кичээнгейни совхозтун дирекциязы, ажылчын комитеди, партком угландырып келген. Ынчалза-даа чамдык четпестер бар. Ооң бирээзиниң дугайында автор бижип, шүгүмчүлээн. Ырак черде ажылдап, чурттап турар кижилерниң совхоз төвү-биле албаннын-даа, амыхуунун-даа аргыжылгазы кончуг берге. «Бодап-даа көөрге, совхозтуң төвүнден О. Шынаа салбырының төвү чедир 90 километр черге чүъктүг машина кырынга 38—40 градус соокта 4—5 шак иштинде чоруурга, кым-даа шыдажыры берге» деп, хоочун коммунист бижээн. Ооң уламындан соокка алзып, аарып турган кижилер-даа бар деп чижектерни ол көргүскен. Ол маршрут-биле чоруп турган автобус 1971 чылдың эгезинде-ле үрелген. А ол автобусту септээш, чүък сөөртүр кылдыр эде кылган.

Чагааның хыналдазын кылып чорааш, авторнуң салганы айтырыгның харыызын совхозтуң удуртукчуларындан дилээн мен. Совхозтуң директору Н. Балчий-оол-даа, ажылчын комитединиң даргазы Ч. Хомушку-даа, партком секретары Э. Чооду-даа, көдээ Совет даргазы С. Артына-даа бижикчиниң айыткан фактыларын долузу-биле чөпсүндүлер: «Ол-даа шын-шын». Ынчаарга ам чүге хемчег алдынмайн турган чүве ирги?. Бодавыже, хүн бүрүнүң ажылынга алыскаш, «хол четпейн» барган. Шын харын, совхоз улуг, бо чылын кыштаглаашкынны бергедеп эрттирип турар, мал-магандан хүн бүрү карак салбас, ооң чемин сөөртүр, далбыйлаарын организастаар. Одаар ыяш сөөртүр дээш ажыл-ла хөй. Ынчалза-даа малчыннар сөөртүр, салбырлар аразынга аргыжылга кылыр автомашина база-ла ниити ажыл-ишке эвээш эвес үлүүн киирер-ле болгай. Харылзаанын, аргыжылганың чогумчалыг, өй-шаанда боттанган турарындан дыка хөй чүүл хамааржыр. Совхозтуң удуртукчулары албан ажылын күүседип чоруурда чылыг, чымчак чычаанныг болур, ынчангаш бөдүүн ажылчыннарның берге байдалын эки-ле эскербес азы уттуптар хевир бар эвес бе?

Чоннуң негелдезин хандырар күзел-биле бо чылдың январьда чүък машиназынга брезент шывыг кылган. Удатпаанда Самагалдайга хуралдаар улус эккеп чорда, машина орук ара үрелген. Чолаачы Коопай Шалык оозун каапкаш, эртен кээрге, брезент шывыы чок болган. Хайыраан эт олчаан барган, ажылчыннарның идегеп турганы «автобус» ынчаар бүтпейн барган.

Даргалар-биле мынчаар дугуруштувус: чоокку каш хүннерде хемчеглерни ап тургаш, демги машинаны үгектиг кылдыр кылып, доктаамал маршрутка тургузар. Кылдынган херек дугайын биске дыңнадыр. Чагааның автору-биле база чугаалаштым. «Совхоз иштинге янзы-бүрү чергелиг хуралдарга көдүрүп пат болган улус бис. Черле чылыш чок. Мен чүү боор, төпте чурттап орар кижи-дир мен. О. Шынаа чурттуг кижи болгаш, ол черниң ажылчыннарының хомудалын билбес аргам чок. Бодум-даа бергедеп эрткен мен. Коммунист кижи четпестер-биле эптежип орар ужур чок. Ынчангаш солундан дуза дилээнивис ол. Автор ынча деп орду.

Элээн үр үеде негежип, телефоннажып келдивис. «Хемчеглер алдынып-ла турар» дээр. Март 17-де партком секретарынга ужуражы бергеш, база катап айтырган мен. «Машинаны дерип кылган, чоруп эгелей берди. Бистиң көдээ артистеривисти сөөртүп алгаш, Ү. Шынаа, О. Шынаа ынчаар чорутту»— деп харыыны алгаш, өөрүвес аргам чок болду. Негелде ынчаар күүсеттинген.

А. ДЕМБРЕЛЬ,
«Шынның» корр.

ХООЧУННАРНЫҢ САЛГАЛЫ

«МЕЖЕГЕЙ» совхозтуң партком секретары Валерий Чоржаевич Кара-оолдуң кабинединге олурувуста, мындыг чугаа болган чүве:

— Силерниң совхозта аныяк, мурнакчы саанчы бар бе, Валерий Чоржаевич?

— Чок боор бе! Аныяк саанчылар хөй. Чижээ, комсомолчу Тамара Семирановаңы ап көрээлицер. Хоочун саанчыларны ызырты четкеш, эртер чазып турар уруг боор.

— Ол кайы фермада ажылдап турарыл?

— Кара-Булуң фермазында. Ол фермада саанчылап турар комсомолчулар болгаш аныяктар хөй. Ынчангаш ону аныяктар фермазы деп болур. Олар хоочуннарның салгакчылары-дыр. Бистиң дуржулгалыг, ат-сураглыг тергиин дээн саанчыларывыс Мария Мартыненко, Галина Корзун, Зинаида Реодько сугларның саанчы кылдыр өөредип каан салгакчылары ол-ла болгай.

Мээң черле баар черим ол болганда, Кара-Булуңче хаптым. Ынчан эртенги саалда эрте берген, саанчылар бажыңнарында барган өй чүве. Кара-Булуң салбырының эргелекчизи эш А. Булатов мени эдерткеш чорупту.

— Тамара Семиранова бисте аныяк саанчыларның тергинни болгай—деп, Булатов хөөрей-дир.— Эрткен чылын фермага дөртку черни алган.

— Бир инекке онааштыр чежени сагганы ол?—деп, Булатовтан ылавыладым.

— 1971 чылда инек бүрүзүнден Тамара 3120 кг сүттү саап алган — деп, Булатов чоргаарал-биле харыылаап немеди.—Комсомолчу кыс болгай. Хоочун саанчыларга чыпшыр чедип келген. Фермада тергинни дээн саанчы—Галина Корзун инек бүрүзүнден 3636 килограммны сагган. Көрбес бе, ылгал ындыг-ла кончуг улуг эвес-тир Тамараның ажыл стажын алырга, үш-ле чыл. Демги саанчылар, тодаргайлаарга Мария, Галина, Зина суглар 9—15 чыл стажтыг. «Мурнай үнген кулакты соңнай үнген мыйыс эртер» дижир чүве. Тамара удавас шүглүп үнер дээрзинге бистер, комсомолчулар бүзүрээр бис.

— «Буура кырыыр, бодаган өзер» деп үлегер чугаа база бар але?—деп баштактанырымга, Булатов хөглүг каттыргаш, чөпшээрешти:

— Ындыг харын. Алаларның алдарын ажы-төлү салган алыр. Ацаа төлептиг болур херек.

...Булатов-биле бис Тамараның бажыңында олур бис. Фаина Антоновна Семиранова Тамараның угбазы. Угбашкылар ийилээ бажыңында. Бажыңның иштин аажок каас-шиник кылдыр эдип, таарыштырып каан. Шалада улуг өртектиг хевистерни чаткылаан.

Угбашкыларның кайызы-даа комсомолчу. Фаина Антоновна фермада зоотехниктеп ажылдавышаан, бот-өөредилге-биле өөренип турар. Оларның дөмейи аажок, ылгаштырары безин берге, назынының ылгалы чаңгыс-ла чыл. Баштарының дүктери алдынналып турар сарыг, карактары аяс дээр өңнүг, дурт-сыны узун эвес, чиңге, шилгедек, хүлүмзүрээн шырайлыг, чазык чаңныг.

Тамара бодунуң болгаш ажыл-херээниң дугайында хөөредир хөөн чок, сөзүн харамнанган-даа чүве дег, үзүктелиишкин-биле чугаалап олур...

1969 чылда Тамараның амыдыралынга уттундурбас үш болуушкун болган. Аныяк кысты ол чылын комсомолга хүлээп алган, школаның онгу клазын база ынчаарда дооскан. А адактың сөөлүнде олла чылын тускайлаң амыдыралче баштайгы базымны кылган — саанчы болу берген.

Тоску классты дооскаш, Тамара Кара-Булуңга чедип келгенде, авазының таныжы саанчы Мария угбай ацаа ужуражы бергеш, мынча дээн:

— Тамара, сени саанчы кылып каар мен. Күзээр сен бе?

Орта-даа боданыр чай алынмаан Тамара тодаргай эвес харыылаан:

— Билбес мен, Маша. Ындыг күзел тыптып келир, та кандыг. Амдыызында...—дээш, уруг ара соксап каан.

— «Амдыызында» деп чүң боор, Тамара — деп, Мария ону үзе кирген.—Мергежил шилип алыр өйүң келген-дир. Өскен черинге маңаа ажылдаар херек. Саанчылар чедишпес-тир. Саанчы болуру солун ажыл. Ында багай чүве чок. Чүгле күзээр херек. Күзел турда дагны безин тура казыптып болур.

— Ам-даа бир чыл бар-дыр. Боданып көрейн—деп, Тамара чугаалаан.

— Манаар эвес мен бе, Тамара. Онгу классты дооскаш, меңээ чедип кээр сен. Кады инек саар бис.

ХООЧУН саанчының ол чугаазын Тамара шынап-ла утпаан. Онгу класстың экзаменин чедиишкинниг дужааган. Бышкан билигниң аттестадын аныяк кыс холга алган. «Ам уламчылап өөренир бе азы ажылдавышаан, кандыг-бир өөредилге черинге бот-өөредилге-биле өөренир бе?» деп айтырыг тургустунуп келген. «Саанчылаары солун ажыл» дээн Машаның чугаазы уругнуң бодалынга база катап кирип, ону дүвүреди берген. Оон-на Тамара Мария угбайга чеде берген.

— Онгу классты чедиишкинниг доозун, бышкан билигниң аттестадын алганың дээш байыр черирип тур мен, Тамара!—дээш, Мария Фатеевна Мартыненко уругнуң холун дыңзыг тутпушаан, өөрүшкүлүг, чазык хүлүмзүрээн.

— Четтирдим, Мария Фатеевна — деп, Тамара чазык хүлүмзүрүг-биле харыылаан.

Ат-сураглыг саанчы биле аныяк кыстың аразынга ынчан мындыг чугаа болган.

— Тамара, эрткен чылын мээң чугаалааным ёзугаар чедип келгениң бо ыйнаан?

— Харын, школаны доозупла алдым, Мария Фатеевна.

— Ам мээң-биле кады саанчылап ажылдаар-ла болгай. Сени чедип келир деп манап турдум. Шынап-ла чедип келдиң ышкажыл.

— Саанчылап шыдаар ирги мен бе, Мария Фатеевна?

— Чоп шыдавас боор. Мен мырыңай сенден-даа бичиимде саанчылап эгелээн болгай мен. Баштайгы удаазында бодумга бүзүревейн чигзининдаа турдум. Ол көңгүс хей болган. Бир чыл эрткенде, саанчы ажылымга чаңчыгып, ооң хыын тыва бердим. Ам көрдаан, мергежил шилип алырынга часпааным ол-дур. Багай эвес диртип, мактадыпдаа чор мен. Биске аныяк саанчылар херек. Дыңзыг, шыырак холдар херек. Төрээн совхозуңга ажылдавайн кайнаар баар сен? Силер дег мындыг аныяк кижилер бисти салган, совхозувустуң ажылхерээн улам бедиди көдүрерле болгай. Ындыг ыйнаан але, Тамара?

— Ындыг харын, Мария Фатеевна. Силер шын чугааладыңар. Чүгле силерниң дузацар-биле саанчылаар дээримден башка.

— Мен чүгле дузалаар эвес, бодумнуң ажылымның мергежилинге сени өөредир, арга-дуржулгамны дамчыдар мен. Сен далдарава. Ажыл бүрүзүнге-ле бергелер турар апаар. Ону ажып эртер херек. Черле белен чүве кайда боор. Мен база-ла эш-өөрүмнүң, хоочун, дуржулгалыг саанчыларның дузазы-биле саанчылап өөрендим.

...ТАМАРА СЕМИРАНОВА шак ынчаар саанчылай берген. Ону ам тулган саанчы деп чугаалаза, черле хөөремче болбас. Комсомолчу кыс саанчының чымыштыг ажылынга киргенден бээр үш чыл безин эки четпээн. А ол хирезинде ат-сураа үне берген. 1970 чылда саар инек бүрүзүнден-не 2900 литр сүттү саап алган. А тоску беш чылдың баштайгы чылында ооң көргүзүү улам бедээн — инек бүрүзүнден 3120 кг сүт! Хамыкла аныяк саанчыларны шуптузун ашкан. Ленинчи комсомолдуң кежигүнү кижи кандыг болурул дээрзин ол бодунуң ажыл-ижи-биле херек кырынга көргүскен.

Аныяк саанчының шак ындыг бедик көргүзүглерни чедип алганынга хоочун саанчы Мария Мартыненконуң ачы-хавыяазы улуг. Мария Фатеевна ам-даа аныяк уругга ажылдың арга-дуржулгазын өөредип, саанчының чиик эвес ажылынга ону сорук киирип турар.

— Фермада аныяктар хөй бе?

— Фермада беш комсомолчу саанчы бар. Оон аңгыда аныяктар дөрт. Оларны ажылмергежилинге хоочун саанчылар: М. Мартыненко, Г. Корзун, З. Реодько өөредип каан. Бистер оларның үлегерин эдерип турар бис.

— Комсомолчу саанчылардан кымнар эки ажылдап турарыл?

— Тамара Оюнну адап болур. Ол алды чыл стажтыг, шыырак саанчы. Эрткен чылын Оюн инек бүрүзүнге онааштыр 2900 килограмм сүттү саап алган. Оон ынай Наташа Оюн база-ла бистен чыдып калбайн турар. Черле ынчаш, комсомолчулар шуптузу-ла бедик көргүзүглерни чедип алырынче чүткүп, аразында чарыштыг ажылдап турар.

К. АРАКЧАА.

ПОЧТАЧЫ ДЕПУТАТ

Шагдыр Хомушкуевна Сыргыт-оол Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң Бай-Тал салбырының Даштыг-Тейде, Туралыгда, Хемчик бажында хойжу бригадаларның кадарчыларының почтазын чедирип келгенден бээр сес чыл ашкан. Бо аразында почта келбээн, солун, сеткүүлдерни өйшаанда номчувас-тыр бис дээр хомудалдар кадарчыларга туруп көрбээн.

— Бистиң почтачывыс кызымак, эрес кижи, чагаа-бижиктерни, солун, сеткүүлдерни, чедирилгелерни саадатпайн эккеп турар — деп, кадарчылар мактап чугаалаар.

Онаашкан ажылынга кызымак, хөй-ниити хүлээлгезинге идепкейлиг почтачыны Бай-Тал көдээ Советтиң депутадынга малчыннар каш удаа депшидип келген. Шагдыр Сыргыт-оол депутат хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, соңгукчулары-биле ужуражып, отчёдун берип, соңгукчуларның чагыгларын күүседир талазы-биле организастыг ажылдарны чорудуп турар. Көдээ Советтиң күүскомунуң кежигүнү, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринге идепкейлиг киржип, күүскомнуң хуралдарының шиитпирлериниң болгаш сессияларның доктаалдарының күүселдезин организастаарынга үлүүн киирип турар.

Шагдыр Хомушкуевна депутат болгаш почтачы хүлээлгелеринден аңгыда школада төрелдер комитединиң даргазы, Бай-Тал суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү. Төделдер комитеди школаның өөредилге-кижизидилге ажылын улам-на экижидер талазы-биле чугула ажылдарны чорудуп келген. Ада-иелер-биле харылзааны доктаамал тудуп, өг-бүлеге кижизидилге ажылын чорударын, школачыларның өөредилгезин, сагылга-чурумун доктаамал хайгаараарын ада-иелерге сүмелеп, херек апарганда комитеттиң хуралынга чугаалажып көрүп келген.

Шагдыр Хомушкуевна Бай-Тайга районда эки ажылдыг почтачыларның бирээзи. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 100 чыл болган оюнда юбилей медалы-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: почтачы депутат Ш. СЫРГЫТ-ООЛ.

О. САРЫГ-ДОНГАК,
Бай-Тал көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы.